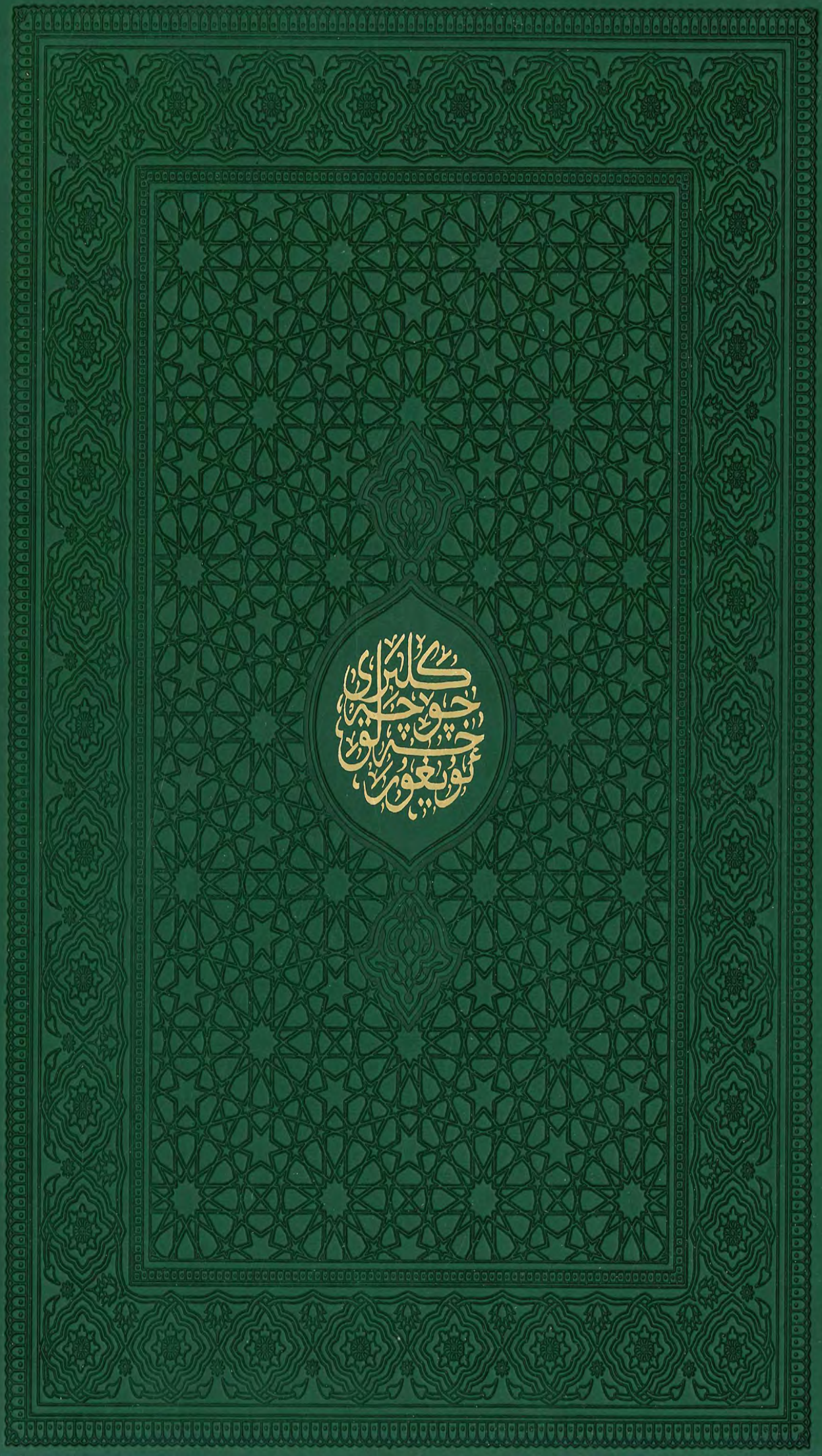
国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومۇرى - 2

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

(1)

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

ئويغور خەلق چۆچەك كالىرى
(1)
2
شەنجاڭ
ئۇيغۇر تېكىستى
نەشرىياتى

国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومۇلىرى - 2

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

(1)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت سادىق

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

پلانلىغۇچىلار: خېلىل مۇھەممەد
ئەنۋەر يۈسۈپ
مەسئۇل مۇھەررىرى: خېلىل مۇھەممەد
مەسئۇل كوررېكتورى: قەييۇم تۇرسۇن
مۇقاۋا ۋە بەت لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقىي

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ توملىرى ـ 2

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى (1)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت سادىق

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى №666 پوچتا نومۇرى: 830046)
شىنخۇا كىتابخانىلىرىدا سېتىلىدۇ
بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 880 mm × 1230 mm 1/16 باسما تاۋىقى: 47
2015 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2015 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى

ISBN 978 - 7 - 5631 - 2780 - 1
باھاسى: 190.00 يۈەن

جۇڭگو خەلق ئەدەبىياتى توپلاملىرى شىنجاڭ تومۇلرى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى

مەسئۇلى: ئىبراھىم مۇتىئى
ئەۋەلقان (قازاق)

گۇرۇپپا باشلىقى: فېڭ داجېن (خەنزۇ)

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى: دۇەن تۇڭخۇا (خەنزۇ)
لىۋ بىن (خەنزۇ)
ھېيتەم ھۇسەيىن

گۇرۇپپا ئەزالىرى (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇكېرىم رەھمان، ئابلىمىت سادىق، ئادىل جۇمە (قىرغىز)، ئامىردالا (موڭغۇل)، بېكسۇلتان (قازاق)، جاڭ يۇنلۇڭ (خەنزۇ)، جۇمان ئەبىش (قازاق)، جۇڭلۇ (شىبە)، زاريپ دولات (تاتار)، ساخە (موڭغۇل)، شاكەن (قازاق)، قادىر ئەكبەر (ئۆزبېك)، ماجۇنمىن (خۇيزۇ)، ماشيۇڭفۇ (خۇيزۇ)، ۋاھىتجان غوپۇر، ياسىن زىلال، يۇسۇپ ئىسھاق

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومى «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئىتى

مەسلىھەتچىلەر: ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن، خەمىت تۆمۈر، مىرسۇلتان ئوسمانوف، ئابدۇشۇكۇر تۇردى

باش مۇھەررلىر: ئابلىمىت سادىق

مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر ۋاھىتجان ئوسمان

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇبەسىر شۇكۇرى، ئەشرەپ ئابدۇللا قۇتزاد، تۇرسۇن ساۋۇت ئۇدمۇش، خوجائەھمەت يۇنۇس، شەۋكەت ئىلاخۇن، غەيرەتجان ئوسمان ئۇتىغۇر، مۇختار مۇھەممەت، مۇھەممەت ئەيسا جامى، ھەبىبۇللا ئابدۇسالام، ئوسمان ئىسمائىل تارىم، ئىسمائىل تۆمۈرى، يۇسۇپ ئىسھاق

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئوڭدىن سولغا: مۇختار مۇھەممەت، ئابدۇبەسىر شۇكۈرى، ئەشرەپ ئابدۇللا قۇتزاد، ئوسمان ئىسمائىل تارىم، خوجائەھمەت يۇنۇس، مىرسۇلتان ئوسمانوف، ئابلىمىت سادىق، ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر، ئىسمائىل تۆمۈرى، شەۋكەت ئىلاخۇن، ھەبىبۇللا ئابدۇسالام، ژاھىتجان ئوسمان، غەيرەتجان ئوسمان ئۇتغۇر)

باش مۇھەررىر ئابلىمىت سادىق (سولدىن 2 ـ كىشى) غۇلجا ناھىيەسىدە «ئۇچ توپلام» خىزمىتى ھەققىدە سۆھبەتلەشمەكتە.

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى سۆھبەتلەشمەكتە.

«خوتەن شەھەر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى خىزمەت ئۇستىدە.

ئاقسۇ شەھەرلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خەلق چۆچەكچىلىرى بىلەن سۆھبەتلەشمەكتە.

تۇرپان ۋىلايەتلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى توقسۇن ناھىيەسىنىڭ توتەي يېزىسىدا چۆچەك خاتىرىلىمەكتە.

ئاپتونوم رايونلۇق «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى «كەلپىن خەلق چۆچەكلىرى»نى كۆرمەكتە.

ئۇرۇمچى شەھىرى تەڭرىتاغ رايونلۇق «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى چۆچەك خاتىرىلىمەكتە.

كۇچا ناھىيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۇستىدە.

كورلا شەھەرلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۇستىدە.

باي ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىمى چۆچەك توپلماقتا.

غۇلجا ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خەلق چۆچەكچىلىرى بىلەن بىللە.

كەلپىن ناهيەسىدە ئېچىلغان «ئۇچ توپلام» خىزمىتى يىغىنى.

ئاقسۇ كوناشەھەر ناهيەسىنىڭ رەھبەرلىرى «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى بىلەن سۆھبەتلەشمەكتە.

شايار ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى چۆچەك توپلماقتا.

لوپنۇر ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۇستىدە.

توقسۇ ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۇستىدە.

ياش خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ھەۋەسكارلىرى چۆچەك توپلماقتا.

مەسئۇل مۇھەررىر ئادىلجان ئابدۇللا (ئوڭدىن 1 ـ كىشى)، مەزكۇر توپلامنى نەشرگە تەييارلىغۇچى ئابلىمىت سادىق (ئوڭدىن 2 ـ كىشى)، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى خېلىل مۇھەممەد (ئوڭدىن 3 ـ كىشى)، مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر يۈسۈپ (ئوڭدىن 4 ـ كىشى) مەزكۇر توپلام ھەققىدە سۆھبەتلەشمەكتە.

كىرىش سۆز

قولىڭىزدىكى جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلاملىرى شىنجاڭ تومۇلىرى «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» توپلىمى ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى قۇتقۇزۇش، رەتلەش، ئاماليان قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى ساھەسىدە قولغا كەلگەن يەنە بىر كاتتا نەتىجە.

بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي شارائىتى، دائىرىسى، خاراكتېرى ۋە تۈرلىرى، ئۇنىڭ توپلىنىش ۋە رەتلىنىش تارىخى، شۇنداقلا مەزكۇر توپلامنىڭ تۈزۈلۈش پرىنسىپى ۋە ئىشلىنىش جەريانى تۆۋەندىكىچە:

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ تەبىئىي شارائىتى

ئۇيغۇر مىللىتى جۇڭخۇا مىللەتلىرى چوڭ ئائىلىسىنىڭ مۇھىم بىر ئەزاسى بولۇپ، ئۇ ئۇزاق تارىخ ۋە پارلاق مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە.

ئۇيغۇرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ياشايدۇ، ئۇنىڭ ھازىرقى نوپۇسى 10 مىليونغا يېقىن. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكىتىمىزنىڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرى ئىچىدە ئەڭ چوڭ مەۋرىي بىرلىك بولۇپ، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 1 مىليون 600 مىڭ كىۋادرات كىلومېتردىن ئارتۇق، ئۇ مەملىكىتىمىز يەر كۆلىمىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكىتىمىزنىڭ چېگرا رايونىغا جايلاشقان، ئۇ شەرقىي شىمالدا موڭغۇلىيە، شىمالدا رۇسىيە، غەربىي شىمالدا قازاقىستان، غەربتە قىرغىزىستان ۋە تاجىكىستان، غەربىي جەنۇبتا ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستانلار بىلەن چېگرالىنىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ زېمىنى ئىككى چوڭ ئويمانلىق، ئۈچ چوڭ تاغ تىزمىسىدىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭ شىمالىدا ئالتاي تاغ تىزمىسى، جەنۇبىدا قۇرۇم تاغلىرى، ئوتتۇرا قىسمىدا تەڭرىتاغلىرى بار. تەڭرىتاغلىرى غەربتىن شەرققە

سوزۇلغان بولۇپ، ئۇ شىنجاڭنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلگەن. تەڭرىتاغلىرى بىلەن قۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئارىسى تارىم ئويمانلىقى دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ ئويمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا تەكلىماكان قۇملۇقى جايلاشقان، ئۇ مەملىكىتىمىزدىكى ئەڭ چوڭ قۇملۇق ھېسابلىنىدۇ. تەڭرىتاغلىرى بىلەن ئالتاي تاغلىرىنىڭ ئارىسىدا جۇڭغار ئويمانلىقى بار، بۇ ئويمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا قۇربان توڭغۇت قۇملۇقى جايلاشقان. قۇرۇم، تەڭرى ۋە ئالتاي تاغلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ تاغ تىزمىسىنىڭ چوققىلىرىدا مەڭگۈلۈك قار ـ مۇزلار بار، ئۇنىڭدىن ئېرىگەن سۇلار تارام ـ تارام ئېقىنلارنى ھاسىل قىلىپ، تارىم ۋە جۇڭغار ئويمانلىقىدىكى بوستانلىق ۋە يايلاقلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدۇ. بۇ ئېقىنلاردىن تارىم ئويمانلىقىدا (جەنۇبىي شىنجاڭدا) تارىم دەرياسى، قەشقەر دەرياسى، يەكەن دەرياسى، ئاقسۇ دەرياسى، ئۆگەن دەرياسى، يۇرۇڭقاش دەرياسى، قارىقاش دەريا ـ سى، كېرىيە دەرياسى، مۇزات دەرياسى، قاراشەھەر دەريا ـ سى، قايدۇ دەريا ـ سى، كۆنچى دەريا ـ سى قاتارلىق دەريالار ھاسىل بولغان بولسا، جۇڭغار ئويمانلىقىدا (شىمالىي شىنجاڭدا) ئىلى دەريا ـ سى، ئېرتىش دەريا ـ سى، ئۇلۇڭغۇر دەريا ـ سى، ماناس دەريا ـ سى ۋە بورتالا دەريا ـ سى قاتارلىقلار شەكىللەنگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى تارىم دەريا ـ سىنىڭ ئۇ ـ زۇنلۇقى 2000 كىلومېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئۇزۇن ئىچكى قۇرۇقلۇق دەريا ـ سىدۇر. شىنجاڭنىڭ دائىرىسىدە يەنە لوپنۇر كۆلى، باغراش كۆلى، بۇ ـ رۇلتوقاي كۆلى، ئېبىنۇر كۆلى، ماناس كۆلى، قاناس كۆلى، سايرام كۆلى، باركۆل قاتارلىق داڭلىق كۆللەر بار.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ياۋروپا ـ ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇرا قىسـ ـمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ھاۋا ئىقلىمى تىپىك ئىچكى قۇرۇقلۇق خۇسۇسىيىتـ ـگە ئىگە. شىمالىي شىنجاڭ نەم ۋە سوغۇق، جەنۇبىي شىنجاڭ قۇرغاق ۋە ئىسسىق. تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي چېتىدىكى تۇرپان ئويمانلىقى مەملىكىتىمىز بويىچە ئەڭ چوڭقۇر جاي بولۇپ، يازدا بۇ يەرنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 37 سېلـ ـسىيە گىرادۇستىن يۇقىرى بولىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكىتىمىزدىكى مۇھىم دېھقانچىلىق، چارۋـ ـچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك رايونلىرىنىڭ بىرى. تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنـۇب ۋە شىمالىدا مۇنبەت ئېكىنزارلىقلار بولۇپ، بۇ يەردە بۇغداي، شال، كېۋەز، قىچا، زىرە، ئاپتاپېرەس، پاختا، كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆسىدۇ. شىنجاڭدا بېقىلىدىغان چارۋا ماللارنىڭ تۇرى كۆپ ۋە سۈپىتى ياخشى بولۇپ، بۇ يەرنىڭ ئىنچىكە يۇڭلـۇق قويى، ئىلى ۋە قاراشەھەر ئېتى، كۇچا كۆرپىسى قەدىمدىن تارتىپ مەشھۇر. تەڭرـ ـتاغلىرى ۋە ئالتاي تاغلىرى ئارچا، قارىغاي، قېيىن قاتارلىق دەرەخلەردىن تەركىب

تاپقان مول ئورمان زاپىسىغا ئىگە بولسا، تارىم دەريا ۋادىلىرى كۆز يەتكۈسىز توغراق ۋە يۇلغۇن بىلەن قاپلانغان. شىنجاڭ داڭلىق مېۋە ـ چېۋە ماكانى، بولۇپمۇ تۇرپان ئۇزۇمى، كورلا نەشپۈتى، ئىلى ئالمىسى، خوتەن ياڭقى، ئاتۇش ئەنجۈرى، قەشقەر ئانىرى، يەكەن بادىمى، قومۇل چىلىنى، كۈچا ئۆرۈكى، پەيزىۋات قوغۇنى مەشھۇر بولۇپ، ئۇلار ئالاھىدە يەرلىك مەھسۇلاتلار ھېسابلىنىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەر ئاستى بايلىقى مول ماكان بولۇپ، كان بايلىقلىرى ئىچىدە نېفىت، كۆمۈر ۋە تۆمۈر مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا ئالتۇن، تېتان، ئۇران، نېكىل قاتارلىق ئاز ئۇچرايدىغان قىممەتلىك مېتاللار بار. خوتەن قاشتېشى نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى شەرقىي ئاسىيادا شۆھرەت قازىنىپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي شارائىتى

ئۇيغۇر مىللىتى ئىككى خىل ئېتنىك مەنبەدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، بۇ ئىككى خىل مەنبە ئاسىيانىڭ شىمالىدىكى يايلاقلاردا ياشىغان چارۋىچى قەبىلىلەر بىلەن تارىم ۋادىسىدا دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان قەدىمكى مىللەتلەردىن ئىبارەت. ئاسىلار بىردەك ھالدا «دىڭلىڭ» (丁零) ۋە «ئوغۇز» دەپ ئاتالغان ئىجتىمائىي توپنى ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرى دەپ قاراپ كەلمەكتە. بۇ ئىجتىمائىي توپلار مىلادىيىدىن ئۇچ ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىتتىن مىلادىيە 1 ـ ئەسىرگىچە شىمالدىكى يايلاقلاردا ياشىغان. مىلادىيە 4 ـ ئەسىردىن كېيىن دىڭلىڭلار خەنزۇچە مەنبەلەردە «تېلى» (铁勒) دەپ ئاتالغان ھەمدە تېلىلارنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان «يۈەنخي» (袁纥) ، «ۋەيخي» (韦纥) دەپ ئاتىلىدىغان كىشىلەرنىڭ پائالىيەتلىرى ھەققىدە مۇھىم خاتىرىلەر قالدۇرۇلغان. بۇ نامىلار «ئۇيغۇر» دېگەن نامنىڭ خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنىشى ئىدى. ئۇيغۇرلار مىلادىيە 7 ـ ئەسىردىن كېيىن قۇدرەت تېپىپ، مۇستەقىل بىر مىللەت بولۇپ شەكىللەندى ھەمدە مىلادىيە 8 ـ ئەسىردە شىمالدىكى ئورخۇن ۋادىسىدا قۇدرەتلىك خانلىق قۇردى. بۇ ۋاقىتتىكى ئۇيغۇرلار خەنزۇچە مەنبەلەردە «خۇيخي» (回纥) ۋە «خۇيخۇ» (回鹘) دەپ ئاتالدى. مىلادىيە 9 ـ ئەسىرنىڭ 40 ـ يىللىرى شىمالدىكى ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى تەبىئىي ئاپەت ۋە باشقا ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ۋەيران بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى شىنجاڭنىڭ شەرقىي قىسمىغا كۆچۈپ كېلىپ، ئەسلىدە بۇ جايلاردا ياشاپ كەلگەن تۈغقانلىرى بىلەن بىرلىشىپ ۋە باشقا مىللەتلەرنى ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ، قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇردى. ئورخۇن بويىدىن كۆچكەن يەنە بىر تۈركۈم ئۇيغۇرلار شىنجاڭنىڭ غەربىگە كېلىپ

ئورۇنلىشىپ، قەشقەرنى مەركەز قىلغان قاراخانىيلار خانلىقىنى قۇردى. شۇنداق قىلىپ، تارىم ۋادىسىغا كۆچۈپ كەلگەن بۇ ئۇيغۇرلار دەسلەپتە قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى ۋە قاراخانىيلار خانلىقى، كېيىن چاغاتاي خانلىقى، يەكەن سەئىدىيە خانلىقى، چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو ھۆكۈمىتى تەرىپىدە ياشاپ، 1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن يېڭى بىر دەۋرگە قەدەم قويدى.

تارىختا ئۇيغۇرلار شامان دىنى، زورۇئاستىر دىنى، مانى دىنى ۋە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان، ھازىر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىلى ئائىلىسىگە مەنسۇپ. ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق ئىشلىتىش تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، ئۇلار ئۇرخۇن رۇنىك يېزىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ۋە ئەرەب ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى قاتارلىقلارنى قوللانغان.

ئۇيغۇر مىللىتى شانلىق مىللىي مەدەنىيەت يارىتقان. مىلادىيە 11 - ئەسىردە يېزىلغان مەھمۇد كاشغەرىينىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»، يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىگ» داستانى جاھانغا مەشھۇر. رابغۇزنىڭ «قىسسەسۇل ئەنبىيا» ناملىق نەسرىي ئەسىرى، ئەخمەت يەسەۋى، لۇتفى، سەككاكى، نەۋايى، زەلىلى، نىزارى، مولا بىلال قاتارلىق نەچچە يۈز شائىرنىڭ داستان ۋە لىرىك شېئىرلىرى، مىرزا ھەيدەر كوراگانىنىڭ «تارىخى رەشىدى»، موللامۇسا سايرامىنىڭ «تارىخى ھەمىدى» ۋە باشقا ئاپتورلارنىڭ نەچچە ئون پارچە تارىخىي - تەزكىرەئىي كىتابلىرى ئۇيغۇر سەرخىل مەدەنىيىتىنى ھاسىل قىلىپ، كۆزنى قاماشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك تارىخىي مۇساپىسىدە ئۆزگىچە فولكلور مەدەنىيىتىنى يارىتىپ ۋە ئۇنىڭغا ئەۋلادمۇئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىپ، بۈگۈنگىچە داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. شۇ سەۋەبتىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى «تىرىك ئۆرپ - ئادەت مۇزېيى» دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ئۇيغۇرلار شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە جۇغراپىيەلىك ماكاندا ياشاش جەريانىدا ئىنسان ھاياتىنىڭ تۈپ كاپالىتى بولغان ماددىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن تەكرار شۇغۇللىنىپ، ئۆزىگە خاس ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك ئادەتلىرىنى يېتىلدۇرگەن.

ئۇيغۇرلار قەدىمىي دەۋرلەردىن باشلاپلا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا شەھەر - قەلئەلەرنى قۇرۇپ، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، يۇقىرى تېخنىكا يارىتقان. ئۇيغۇرلاردىكى كولالچىلىق ۋە توقۇمىچىلىق كەسپىنىڭ تارىخى بىر قەدەر ئۇزۇن، قاپلىنىش دائىرىسى كەڭ. ساپالدىن ئىشلەنگەن نەپىس قاچا - قۇچىلار، قولدا

توقۇلغان ماتا، چىكەن، ئەتلەس، شايى، بەقەسەم، رەڭدار پالاس ۋە گىلەم قاتارلىقلار بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئۆزىنىڭ قىممىتىنى يوقاتقىنى يوق. ئۇنىڭدىن باشقا، مىسكەرچىلىك، ياغاچچىلىق، تۆمۈرچىلىك، پىچاقچىلىق، زەرگەرچىلىك، كىگىزچىلىك، قەغەزچىلىك قاتارلىق ھۈنەر - كەسىپ بويىچە شىنجاڭ رايونى ئوتتۇرا ئاسىيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار تارىختىكى مەشھۇر «يىپەك يولى» نىڭ مەركىزىگە جايلاشقان. ئۇلار سودا - تىجارەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، «يىپەك يولى» نى ئېچىش ۋە گۈلەندۈرۈشكە زور ھەسسە قوشقان. ئۇيغۇرلارنىڭ سودا كارۋانلىرى كولدۇرما ساداللىرىنى ياڭرىتىپ، شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدا توختىماي قاتناپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان، شۇنداقلا ئۇيغۇرلارغا خاس بولغان تىجارەت ۋە قاتناش - تىرانسپورت ئادەتلىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەۋلادلىرى «تۆت زات» ۋە «مىزاج» نەزەريەسىنى ئاساس قىلىپ، ئىنسان بەدىنىدىكى كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى ۋە ئۇنى داۋالاش ئۇسۇللىرى ھەققىدە توختىماي ئىزدەنگەن، نەتىجىدە، ئۆزىگە خاس بولغان تېبابەت ئىلمى ـــ «ئۇيغۇر تېبابىتى» نى شەكىللەندۈرۈپ، ئىنسانىيەتنىڭ ساغلاملىق ئىشلىرى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان.

ئۇيغۇر يېمەك - ئىچمەك مەدەنىيىتى ئۇيغۇر فولكلورىدىكى يەنە بىر پارلاق نامايەندە. ئۇيغۇرلار شىنجاڭنىڭ ئىقلىم ئالاھىدىلىكى، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە تەن ساغلاملىق نەزەريەسىگە ئاساسەن بىر يۈرۈش يېمەك - ئىچمەك تۈرلىرىنى كەشىپ قىلغان بولۇپ، ئۇلار قۇۋۇەتلىكلىكى ۋە تەملىكلىكى بىلەن دۇنيا يېمەك - ئىچمەك ساھەسىدە مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىمەكتە.

ئۇيغۇرلارنىڭ ھويلا - ئاران قۇرۇلۇشى مۇھىت ئاسراش ۋە تەبىئەت بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىشىنىڭ ياخشى ئۈلگىسىدۇر. ھەممىلا جايدا باغ بىنا قىلىش، باغنىڭ ئىچىگە ئۆي سېلىش، مېۋىلىك دەرەخ ۋە ئۈزۈم تاللىرى ئاستىدا ياشاش، ئۆي ۋە ھويلىلىرىنى پاكىز تۇتۇش، ئۆيلىرىنى پىشايۋانلىق قىلىپ سېلىش ۋە تام، تورۇس، تۇۋرۇكلەرگە نەقىش ئويۇش، ئۆينىڭ ئۈستىنى ۋاسا جۇپ قىلىپ يېپىش، ئۆيگە سۇيا ۋە تام ئوچاق سېلىش ـــ مانا بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تىپىك ھويلا - ئاران قۇرۇلۇشىدۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ يۇڭ ۋە يىپەك توقۇلمىلاردىن كىيىم كىيىش مەدەنىيىتى ئىنتايىن ئۈزۈن تارىخقا ئىگە. كېيىن يەنە پاختا - كەندىر توقۇلما كىيىملەرمۇ ئىجاد قىلىنغان. ئۇيغۇرلار بۆك، ياغلىق، قالپاق، كۆلاە، تۇماق، قۇلاقچا، پاپاق، لېچەك، چۈمبەل، پەرەنجە قاتارلىق باش كىيىم؛ يەكتەك، تون، پەشمەت، نىمچا، جىلىتكە، كۆڭ-

لەك، جۇۋا، يالاڭ ئىشتان، پاختىلىق ئىشتان، تېرە ئىشتان قاتارلىق ئۈست كىيىم؛ ئۆتۈك، چورۇق، پىيما، مەسە، چېتىك، كەش، دەكتۇ قاتارلىق ئاياغ كىيىملەرنى ئىجاد قىلغان بولۇپ، ئۇ كىيىملەر ئۆزىنىڭ رەڭدارلىقى ۋە كۆركەملىكىلىكى بىلەن كۆزنى چاقنىتىدۇ.

ئۇيغۇر ئائىلىلىرى ئەر جەمەتىنى ئاساس قىلىپ، ئۇچ ياكى تۆت ئەۋلاد بىللە ياشاپ كەلگەن. ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى ئەر جەمەتىدىن بولغان چوڭ دادىغا بويسۇنغان. ئوغۇللار ئېچىدە چوڭ ئوغۇلنىڭ مەرتىۋىسى يۇقىرى بولۇپ، «ئىككىنچى ئاتا» لىق ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان. ئائىلە ئەنئەنىسىنى ئەلا بىلىش، ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپادار بولۇش، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، كىچىكلەرنى ئىززەتلەش، ئائىلە ئىناقلىقىنى ساقلاش ئۇيغۇرلارنىڭ گۈزەل ئائىلە ئەخلاقىدۇر.

ئۇيغۇرلاردا بۆشۈك تويى، خەتنە تويى، نىكاھ تويى، جۇۋان تويى، دەپنە مۇراسىمى، نەزىر ـ چىراغ قاتارلىق ئۆمۈر مۇراسىم پائالىيەتلىرى، روزا ھېيت، قۇربان ھېيت، نوروز بايرىمى قاتارلىق ھېيت ـ بايرام پائالىيەتلىرى ئىنتايىن داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ خىل مۇراسىملار ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى، ئەخلاق قاراشلىرى، ئەدەب ـ ياتى، ناخشا ـ ئۇسسۇل سەنئىتى ۋە تەنتەربىيەسى بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتىقاد ـ چۈشەنچىلىرى ئېچىدە ئىنسانىيەتنىڭ ساغلام تەرەققىيات ـ تىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان نۇرغۇن پايدىلىق ئامىللار بار. ئۇلارنىڭ كۆككە چوقۇنۇش، تۇپراققا چوقۇنۇش، سۇغا چوقۇنۇش، ھايۋانغا چوقۇنۇش، دەل ـ دەرەخكە چوقۇنۇش ئادەتلىرى مۇھىت ئاسراش ۋە ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت بىلەن ئىناق ئۆتۈشىدە ئېجابىي رول ئويناغان. ئۇيغۇرلارنىڭ «يامان بولىدۇ» دەپ چەكلەيدىغان نۇرغۇن پەرھىزلىرى بولۇپ، بۇ پەرھىزلەرنىڭ بىر قىسمى ئىنسانلارغا تەبىئەتنى سۆيۈش، پاكىز بولۇش، ئەمگەكنى سۆيۈش، ئىناق ياشاشنى ئۆگىتىدۇ.

ئۇيغۇرلار گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتكە ئىگە بولۇپ، ئۇلاردا ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە كۆيۈنۈش، يول، كۆۋرۈك ياساش ۋە باشقىلارنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشنى ساۋاب دەپ بىلىش، يېتىم ـ يېسىر، مېيىپ ـ مەجرۇھ ۋە غېرىب ـ نامراتلارغا ياردەم بېرىش، قوشنىلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش، باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالماسلىق، مېھمانىنى ئىزـ زەتلەش، ئۇچراشقاندا ئۆزئارا سالاملىشىپ ھال ـ ئەھۋال سوراش، تازىلىقىقا رىئايە قىلىش قاتارلىق بىر يۇرۇش قائىدىلەر شەكىللەنگەن. بۇ خىل قائىدىلەر كەڭ ئۇيغۇر جامائەچىلىكىنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشتا مۇھىم رول ئويناپىدۇ.

ئۇيغۇرلار ناخشا ـ ئۇسسۇلغا ماھىر خەلق. ئۇيغۇرلار ئەمگەك مەيدانى، مۇراسىم

سورۇنلىرى ۋە باشقا ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ناخشا ئېيتىش ۋە ئۇسسۇل ئويناشنى ئادەت قىلغان. بولۇپمۇ قەرەللىك ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان مەشرەپ سورۇنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا، ئۇسسۇل ۋە باشقا دىرامىا تۈسىدىكى ئويۇنلىرىنى كۆرەك قىلىدىغان سەھنىگە ئايلاندۇرۇلغان. «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ يۈكسەك پەللىسى بولۇپ، ئۇ پۈتكۈل ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە قوشۇلغان زور تۆھپىدۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ چېلىشىش، داۋازلىق، ئوغلاق تارتىشىش، ئات بەيگىسى، سارغايدى قاتارلىق چوڭلار ئويۇنى، ئىلەڭگۈچ، تەپكۈچ، قارا - قارا قۇشلارىم، ئاق تېرەك - كۆك تېرەك، ۋاللەي، ساقا، لىڭگىرتاقتاق قاتارلىق بالىلار ئويۇنلىرى ئۇزاق زامانلار-دىن بىرى كىشىلەرنى جىسمانىي جەھەتتىن چىنىقتۇرۇش، زېھنىي قۇۋۋىتىنى ئاشۇ-رۇش، ئېستېتىك ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ۋە ئۇلارغا ئەخلاق تەربىيەسى بېرىش جە-ھەتلەردە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن.

ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىختىن بېرى مول خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىنى يارىتقان بولۇپ، ئۇلار ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، مەسەل، لەتىپە، چاقچاق، لاپ، قوشاق، ما-قال - تەمسىل، تېپىشماق ۋە داستان قاتارلىق ژانىرلاردىن تەركىب تاپقان. خەلق ئىچىدىكى مەشھۇر سازەندە - ناخشىچىلار، مەددالار، ۋائىز - داستانچىلار ئەنە شۇ ئەسەرلەرنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ ياكى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد كە-شىلەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئىچىدە ھېكايە - چۆچەكلەر چوڭ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇز ۋاقتىدا ساۋاتسىزلىق تۈپەيلى كىتاب ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلمىگەن، ھازىرقىدەك زامانىۋى تاراتقۇلار بولمىغان شارائىتتا ياشىغان ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا ھېكايە ئېيتىش ۋە ئاڭلاش پائالىيىتى كەڭ تۇرده ئو-مۇملاشقان. ئادەتتە كىشىلەر ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن كېيىن بىرەر جايغا، مەسە-لەن، قوۋم بارخانلىرى ئۇستىگە، ھويلا - ئارانلارغا، تونۇر بېشىغا، خامانغا ۋە كوچا - كويلارغا توپلىشىپ ھېكايە - چۆچەك ۋە لەتىپىلەرنى ئېيتىشقان. چۆچەكلەردىكى ئا-جايىپ قىزىقارلىق ۋەقەلەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ، ھاردۇقىنى چىقارغان بولسا، ئۇنىڭدىكى ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە مەزمۇنلار ۋە پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئۇلارنى چوڭقۇر تەربىيەگە ئىگە قىلغان.

چۆچەك ئېيتىش ۋە ئاڭلاش پائالىيىتى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىگە شۇنچىلىك ئو-مۇملاشقانكى، ئەينى ۋاقىتتا چۆچەك ئاڭلىمىغان ۋە كەم دېگەندە بىر نەچچە چۆچەك بىلمەيدىغان ئادەمنى تېپىش تەس ئىدى.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ توپلىنىش ۋە رەتلىنىش ئەھۋالى

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى ئۇزۇن. ئالتاي تىل سىستېمىسىدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرگە ئورتاق بولغان قەدىمكى ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك ۋە ئېپوسلار ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ دەسلەپكى مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ يىراق ئەجدادلىرى شىمالدىكى يايلاقلاردا ياشىغان مەزگىللىرىدىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئېپتىدائىي دىنىي ئېتىقادلىرى ۋە ھايات كەچۈرمىشلىرىگە ئاساسەن خىلمۇ خىل ئەپسانە، رىۋايەتلەرنى ئىجاد قىلغان. ئۇيغۇرلار كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى ھەر قايسى قەبىلىلەر بىلەن بىرلىشىش نەتىجىسىدە، ھىندى - ياۋروپا ئىرقىدىكى خەلقلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنىمۇ قوبۇل قىلدى، بولۇپمۇ زوروئاستىر دىنى، مانى دىنى، بۇددا دىنى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ئاسىغا تارقىلىشى پارس، ھىندى ۋە ئەرەبلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرلاردا كەڭ تۈردە ئومۇملىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى كۆپ مەنبەلىك، كۆپ قاتلاملىق ۋە كۆپ خىل شەكىلگە ئىگە ئەدەبىيات بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلىنىش تارىخىمۇ ناھايىتى ئۇزۇن. ئۇ 2000 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بېرى، گىرېكچە، خەنزۇچە، پارسچە، ئۇيغۇرچە تارىخىي، دىنىي ۋە ئەدەبىي كىتابلاردا ئىزچىل خاتىرلىنىپ، رەتلىنىپ كەلگەن.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ دەسلەپكى يازما نۇسخىسى يۇنان ۋەسقىلىرىدە كۆرۈلىدۇ. يۇنان تارىخچىسى ھىرودوت ئۆزىنىڭ «تارىخ» ناملىق كىتابىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرىدىن بىرى بولغان ساكلار ھەققىدىكى بىر رىۋايەتنى خاتىرىگە ئالغان. بۇ رىۋايەت بۈگۈنكى كۈندە «تۇمارىس رىۋايىتى» دەپ ئاتالماقتا. يۇنان تارىخچىسى پولئىبنىمۇ «ھەربىي ھىيلىلەر» ناملىق كىتابىغا «شىراق ھېكايىسى» دەپ ئاتالغان بىر رىۋايەتنى كىرگۈزگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرىغا ئائىت يەنە بىرقىسىم ئەپسانىلەر خەنزۇچە كىتابلاردا خاتىرىلەنگەن. ۋەيشۇ يازغان «ۋەينامە» ناملىق كىتابنىڭ «ئېگىز قاڭقىللار تەزكىرىسى» دە ھۇن مەلىكىسى بىلەن بىر ئەركەك بۆرىنىڭ جۈپلەشكەنلىكى، ئۇلاردىن تۇغۇلغان پەرزەنتلەر كۆپىيىپ ئېگىز قاڭقىللارنىڭ شەكىللەنگەنلىكى ھەققىدىكى ئەپسانە بايان قىلىنىدۇ. لىڭخۇ دېغېن يازغان «جۇۋنامە» نىڭ «تۈركلەر تەزكىرىسى» دە يە-

نه بىر ئەپسانە خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرىدىن بىرى بولغان ئاشىنا ئۇرۇقىنىڭ بۆرىدىن پەيدا بولغانلىقى ھېكايە قىلىنىدۇ. يەنە شۇ «جۇڭنامە» نىڭ «تۈركلەر تەزكىرىسى» دە ئاشىنا قەبىلىسىنىڭ ھۆكۈمدارى نۇر تۇغ-لۇق شادقا ئائىت بىر رىۋايەت خاتىرىلەنگەن. شۇنىڭدىن «بۆيۈك تاغ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى» دە «خوتەن» دېگەن نامنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت خاتىرىلەنگەن. يەنە شۇ كىتابتا ئۇدۇن خانلىقىنىڭ ۋەزىرى ھاياتىنى تەقدىم قىلىپ، يۇرتنى قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقى ھەققىدىكى بىر رىۋايەت خاتى-رىلەنگەن. تاغ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئەدىب دۇەن چىڭشىننىڭ «يۇياغ خاتىرىلىرى» ناملىق كىتابىدا كۇسەن خانى ئالىپچور ھەققىدىكى بىر رىۋايەت خاتىرىلەنگەن ۋە باش-قىلار.

ئەمدى ئۇيغۇرچە يازما مەنبەلەرگە نەزىرىمىزنى ئاغدۇرساق، ئۇلاردىمۇ قەدىمدىن بۇيان نۇرغۇن ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەكلەرنىڭ خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىمىز.

ئۇرخۇن بويىدىكى تۈرك خانلىقى ۋە ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرلىرىدە خاقانلار، ۋەزىر-لەر ۋە داڭلىق سانغۇنلار ئۆچۈن خاتىرە تاش ئورنىتىدىغان ئادەت بولۇپ، بۇ خاتىرە تاشلارغا ئاشۇ شەخسلەرنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرى ۋە ۋەز - نەسىھەتلىرى ئويۇلاتتى. بۇ خىل خاتىرە تاشلار «مەڭگۈ تاشلار» دەپ ئاتىلىدۇ. «مەڭگۈ تاشلار» دا مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرى ھەققىدىكى ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن بىر قىسىم رىۋايەتلەر خاتىرىلىنىپلا قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭدا ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تەڭرى ئىلاھى، ئوماي ئىلاھى، يەر - سۇ ئىلاھى، ئاي ئىلاھى قاتار-لىقلار ھەققىدىكى ئەپسانىلىرىدىن ئۆچۈر بېرىلگەن. ئالىملار تەرىپىدىن ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن مەيدانغا كەلگەن دەپ قارىلىۋاتقان «خۇئاستۇئانفىت» ناملىق قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ۋە مانى يېزىقىدا يېزىلغان ئەسەردە يورۇقلۇق تەڭرىسى بىلەن قاراڭغۇلۇق تەڭ-رىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ كۈرەشلەر بايان قىلىنغان بولۇپ، بىز ئۇنىڭدىن ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدە تارقالغان مانى دىنى ئەپسانىلىرىنى بىلەلەيمىز.

قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە ئەدىبلەر خەلق ئىچىدە تارقالغان رىۋايەت - قىس-سىلەرنى خاتىرىلەش ۋە رەتلەش ئارقىلىق «ئوغۇزنامە»، «چىستانى ئېلىكبەگ»، «شاھ-زادە ۋە شىر»، «ئىككى تېكەننىڭ ھېكايىسى»، «ياغاچچى بىلەن رەسسام» قاتارلىق ئەسەرلەرنى مەيدانغا كەلتۈردى.

قەشقەرنى مەركەز قىلىپ قۇرۇلغان قاراخانىيلار خانلىقى تەۋەسىدە يۈكسەك مەدە-نىيەت يارىتىلدى. بۇ مەدەنىيەتنى يارىتىشقا ھەسسە قوشقان مەشھۇر ئالىملارنىڭ بىرى مەھمۇد كاشغەرىي ئىدى. مەھمۇد كاشغەرىي تۈركىي تىللىق مىللەتلەرنىڭ تىلى، تا-

ربخى، فولكلورى، ئەدەبىياتى، قانۇن - تۈزۈمى، دۇنيا قارىشى ۋە جۇغراپىيەسىنى تو-نۇشتۇرىدىغان بۇيۇك ئەسەر «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى يازدى. ئۇ بۇ ئەسەرنى يېز-ىشتىن بۇرۇن ئون نەچچە يىل جاپالىق سەپەر قىلىپ ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ كەڭ زې-مىنىنى كىزىپ چىقتى ۋە ھەر قايسى ئۇرۇق - قەبىلىلەرنىڭ تىل پاكىتلىرىنى توپ-لىدى. تىل پاكىتلىرى دېگىنىمىز، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئىدى. ئۇ خەلق ئارىسىدا ئاغزاكى تارقىلىپ يۈرگەن ئەپسانە، رىۋايەت، قوشاق، داستان، ماقال - تەمسىل قاتارلىقلارنى كۆڭۈل قويۇپ خاتىرىلىدى، شۇنداقلا بۇلاردىن بىر قىسمىنى «تۈركىي تىللار دىۋانى»غا كىرگۈزدى. شۇنداق قىلىپ، مەھمۇد كاشغەرىي نۇرغۇن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى قۇتقۇزۇپ قالدى ۋە ئۇنى يېزىق ۋاستىسى بە-لەن مەڭگۈ ئۆلمەيدىغان ئابىدىگە ئايلاندۇردى.

مىلادىيە 13 - ئەسىردىن كېيىن چىڭگىزخان ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىستىلا قىلىپ، موڭغۇل ھۆكۈمرانلىقىنى ئورناتتى. قاراخانىيلار خانلىقى ۋە قوچۇ ئۇيغۇر ئىلى تېر-ىتورىيەسىدىكى خەلقلەر چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولدى. ئەمدىلىكتە پۈتكۈل چاغاتاي خانلىقى تەۋەسىدە بىر ئورتاق ئەدەبىي تىل شەكىللىنىشكە باشلىدى، بۇ ئورتاق تىل قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى ئاساس قىلغان ۋە ئەرەب - پارس تىللىرىنىڭ چوڭقۇر تە-سىرىگە ئۇچرىغان بىر خىل تىل بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېڭى تەرەققىيات باس-قۇچى ئىدى. چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى ئۆز تەرەققىياتى جەريانىدا بىر قانچە كىچىك باس-قۇچلارنى بېسىپ ئۆتۈپ 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە داۋاملاشتى. ئۇيغۇر ئەدەبىيا-تىنىڭ 13 - ئەسىردىن كېيىنكى مول بايلىقلىرى ئەنە شۇ تىلدا بارلىققا كەلدى.

چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى دەۋرىدە ناھايىتى نۇرغۇن خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى يېزىققا ئېلىندى ۋە ئەدىبلەر تەرىپىدىن كەڭ تۈردە پايدىلىنىلدى. بۇ دەۋردە خاتىرىگە ئېلىنغان ئاغزاكى ھېكايىلەرنى تۆۋەندىكى ئىككى جەھەتتىن كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ:

1. پارس تىلىدا خاتىرىگە ئېلىنغان ھېكايىلەر

چاغاتاي ئۇيغۇرتىلى دەۋرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرەب، پارسلار بىلەن بولغان ئىقتى-ساد، دىن ۋە مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى ئالاقىلىرى ئىنتايىن كۈچەيدى، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىش سەۋەبىدىن ئەرەب، پارس مەدەنىيىتى بىلەن كەڭ تۈردە ئۇچراشتى، شۇنداقلا ئەرەب ۋە پارسلارمۇ مۇسۇلمان بولغان مىللەتلەرنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى ياخشى چۈشىنىش پۈرسىتىگە ئېرىشتى. شۇنداق قىلىپ، بىر قىسىم پارس ئەدىبلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىياتىدىن بەزى مەلۇماتلارنى بەردى. بۇنداق مەلۇماتلار ئىچىدە خەلق

ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدىن نەمۇنىلەرمۇ بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تۈركىي تىللىق مىللەت ئەدىبلىرى ۋە تارىخچىلىرىمۇ پارس تىلىدا ئەسەر يازدى، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىگىمۇ بىر قىسىم ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۇلگىلىرى بېرىلدى. تۆۋەندە بۇلاردىن بىر نەچچىنى كۆرسىتىپ ئۆتىمەن:

(1) كۆلتېكىن ھەققىدىكى رىۋايەت. بۇ رىۋايەت چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى شەكلىدىن سەل بۇرۇنقى دەۋردە، يەنى مىلادىيە 11 ـ ئەسىردە پارس تارىخچىسى گەردىزىنىڭ «زەينىل ئەل ئەخبار» (خەۋەرلەر زىننىتى) ناملىق كىتابىدا خاتىرىگە ئېلىنغان.

(2) ئوغۇزخان رىۋايىتى. پارس تارىخچىسى راشىدىن فەزلۇللاخ مىلادىيە 13 ـ ئەسىردە «جامىئۇل تەۋارىخ» ناملىق ئەسىرىگە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرى ئىچىدە كەڭ تارقالغان ئوغۇزخان ھېكايىسىنى تەپسىلىي خاتىرىلەپ كىرگۈزگەن.

(3) ئون ئۇيغۇر ۋە توققۇز ئۇيغۇر رىۋايىتى. بۇ رىۋايەت پارس تارىخچىسى جۇۋەينىنىڭ مىلادىيە 13 ـ ئەسىردە يېزىلغان «تارىخي جاھان كوشاي» ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن.

(4) بۆكۈخان رىۋايىتى. بۇ رىۋايەت راشىددىننىڭ «جامىئۇل تەۋارىخ» ۋە جۇۋەينىنىڭ «تارىخي جاھان كوشاي» دېگەن كىتابىدا خاتىرىلەنگەن.

(5) ئەرگىنە قون رىۋايىتى. تۈركىي تىللىق مىللەتلەرنىڭ مىلادىيە 15 ـ ئەسىردە ئۆتكەن ئەللامىلىرىدىن بىرى بولغان مىرزا ئۇلۇغبېكنىڭ پارس تىلىدىكى «تارىخ ئابىرائۇلۇس» (تۆت ئۇلۇس تارىخى) ناملىق كىتابىدا بۇ رىۋايەت خاتىرىلەنگەن.

2. چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا خاتىرىگە ئېلىنغان ھېكايىلەر

چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان تارىخي، دىنىي ۋە ئەدەبىي كىتابلاردا زور تۈركۈمدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى خاتىرىلەندى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى ئىچىدە تارقالغان رىۋايەت، چۆچەك ۋە داستانلاردىن ئىبارەت.

(1) رىۋايەتلەر. رىۋايەتلەر كۆپىنچە تارىخي كىتابلاردا خاتىرىلەندى. بۇلاردىن ئەبۇلغازى باھادىرخاننىڭ مىلادىيە 17 ـ ئەسىردە يېزىلغان «تارىخى شەجەرەئى تۈرك» ناملىق ئەسىرىدىكى ئون ئۇيغۇر ۋە توققۇز ئۇيغۇر، ئوغۇزخان ھەققىدىكى رىۋايەتلىرى، موللا ھاجىنىڭ مىلادىيە 19 ـ ئەسىردە يېزىلغان «بۇغراخانلار تەركىزىسى» ناملىق ئەسىرىدىكى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان، ئەبۇناسىر سامانى، ئەبۇلپەتتاھ، مۇسا قاراخان، ھۈسەين بۇغراخان، يۈسۈپ قادىرخان قاتارلىقلار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى،

مەھمۇد جوراسىنىڭ «تارىخى رەشىدى» (زەئىلى) ناملىق كىتابىدىكى سۆلتان سەئىدخان ۋە ئابدۇرېشىتخانغا ئائىت رىۋايەتلەرنى، ئىسمىتۇللا مۆجىزىنىڭ «تارىخى مۇسقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدىكى فارابى، نەۋايى، ئامانىنساخان قاتارلىقلار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى، مۇھەممەدنىياز بىننى ئابدۇغوپۇرنىڭ «قىسسەسۆل غەرايىپ» ناملىق ئەسىرىدىكى مىرزا ھەيدەر رىۋايىتىنى، موللامىرسالىھ كاشغەرىينىڭ «چىڭگىزنامە» (تارىخى كاشغەر) ناملىق ئەسىرىدىكى ئوغۇزخان رىۋايىتىنى، موللا مۇسا سايرامىنىڭ «تارىخى ئەمنىيە» ۋە «تارىخى ھەمىدى» ناملىق كىتابلىرىدىكى ئادەمئاتا، نوھ ئەلەيھىسسالام، ياپەس، ئوغۇزخان قاتارلىقلار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى، «تەزكىرەئى ئارسلانخان» ناملىق كىتابتىكى نۇرئەلانۇرخان رىۋايىتىنى، «تارىخى ئىسھاقىيە» ناملىق كىتابتىكى ئابدۇكېرىمخان رىۋايىتىنى، «تەزكىرەئى ئۇۋەيسخان» ناملىق كىتابتىكى ھۇسەيىن پەيزۇللا غوجام رىۋايىتىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ.

(2) چۆچەكلەر. چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى دەۋرىدە بىر قىسىم ئەدىبلەر خەلق ئاردىسىدىكى چۆچەكلەرنى توپلاپ مەخسۇس كىتابلارنى تۈزگەن. بۇلاردىن تۆۋەندىكى ئىككى توپلامنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇ:

«جامىئۇل ھېكايەت». مەزكۇر توپلام موللا سەنجار ئىبنى ئىبراھىم كاشغەرىي تەرىپىدىن 1849 ـ يىلى تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا 16 پارچە چۆچەك كىرگۈزۈلگەن. بۇ 16 پارچە چۆچەكنىڭ ئىچىدىكى 10 پارچە چۆچەك «پادىشاھ ئازاد بەخت ۋە بەختىيار ھېكايىسى» ناملىق چۆچەككە قىستۇرۇلۇپ، بەختىيارنىڭ پادىشاھقا ئېيتىپ بەرگەن ھېكايىسى تەرىقىسىدە بېرىلگەن. بۇ ھىندى ۋە ئەرەب چۆچەكلىرىدىكى چۆچەكتىن چۆچەك چىقىدىغان قۇرۇلمىدۇر. مەزكۇر توپلامدىكى چۆچەكلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە ئاغزاكى ھالدا ئەۋلادمۇئەۋلاد ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان چۆچەكلەر بولۇپ، موللاسەنجار بۇلارنى توپلاپ، بەدىئىي جەھەتتىن ئىشلەپ، كىتاب قىلىپ تۈزگەن.

«جامىئىي ھېكايە». بۇ توپلامنى موللا تالىپ ھاجى ئوغلى موللا ئابدۇرەھمان ئاقسۇئى ئاقسۇ، كۇچا، بۈگۈر، شايار قاتارلىق جايلاردا 14 يىلچە ئايلىنىپ يۈرۈپ، خەلق ئارىسىدىن نۇرغۇن ھېكايىلەرنى توپلاپ، ئۇلاردىن ئىبرەتلىك مەزمۇندىكىلىرىنى تاللاپ، 1919 ـ يىلى تۈزگەن. بۇ توپلامغا 45 ھېكايە، بىر مەسەل، بىر رىۋايەت ۋە ئۇچ لەتىپە كىرگۈزۈلگەن. توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ھېكايىلەر قىزىقارلىق ۋە تەسىرلىك بولۇپ، زور دىداكتىك ئەھمىيەتكە ئىگە.

يۇقىرىقى ئىككى توپلامدىن باشقا، قەشقەر كوناشەھەر ناھىيە تاشمىلىق يېزىسىدىن ھاجى يۈسۈپ موللا ئوشۇر خەلپەم ئوغلى 1906 ـ يىلى «جامىئول ھېكايە» نامـ

لىق بىر توپلام تۇزگەن، ئۇنىڭغىمۇ 45 پارچە چۆچەك كىرگۈزۈلگەن.

ئۇنىڭدىن باشقا، ھىندى، پارس، ئەرەب چۆچەكلىرىنى تەرجىمە قىلىش ۋە ئۇلار-دىن تاللانما كىتاب تۇزۇش ئىشلىرىمۇ ناھايىتى كەڭ ئەۋج ئالغان. بۇلاردىن قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە تەرجىمە قىلىنغان «بەشنامە» نى، 1717 - يىلى موللا مۇ-ھەممەت تۆمۇر كاشغەرىي تەرىپىدىن پارس تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان «كەلىلە ۋە دىمىنە» نى، مىلادىيە 18 - ئەسىردە مۇھەممەت بىننى ئابدۇللاخان مەخدۇم ئاقسۇئى تەرىپىدىن ئەرەب تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان «مىڭبىر كېچە»نى، شۇنداقلا نامەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ تارقىتىلغان «چاھار دەرۋىش»، «تۇتىنامە»، «باھار دانىش» قاتارلىقلارنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن .

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى ئىلمىي يوسۇندا توپلاش، نەشر قىلىش ئىشلىرى تۇنجى قېتىم چەت ئەل ئالىملىرى تەرىپىدىن ئىشلەندى. بۇ ئىشتا رۇس ئالىملىرىدىن رادلوف، كاتانوف، پانتوسوف، مالوف قاتارلىقلارنىڭ تۆھ-پىسى ئالاھىدە چوڭ بولدى. رادلوف 1862 - يىلى ئىلى ۋىلايىتىدىن رۇسىيە تەۋە-سىگە ئۆتكەن ئۇيغۇرلاردىن نۇرغۇن چۆچەكلەرنى يىغىۋېلىپ، ئۇلارنى «شىمالىي تۈرك قەبىلىلىرى خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ئۈلگىلىرى» ناملىق كۆپ تومлۇق ئەسىرىدە ئېلان قىلدى. پانتوسوف 1871 ــ 1889 - يىللىرى قومۇل، تۇرپان ۋە پىچان رايونلىرىغا كېلىپ، بۇ يەرلەردىن نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈلگىلىرىنى توپ-لىغان بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەجمى ناھايىتى چوڭ بولغان 24 پارچە چۆچەك بار. مالوف 1912 ــ 1914 - يىللىرى ئۇيغۇرلارنىڭ قومۇل، لوپنۇر رايونلىرى ۋە سېرىق ئۇيغۇرلار رايونىغا كېلىپ تىل تەكشۈرۈش داۋامىدا نۇرغۇن چۆچەكلەرنى توپلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئەسەرلىرىدە 60 تىن ئارتۇق چۆچەكنى ئېلان قىلدى. ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى توپلاپ ئېلان قىلىش خىزمىتىگە غەربىي ياۋروپا ئالىملىرىمۇ بەلگىلىك تۆھپە قوشتى. بۇلاردىن شۇۋېتسىيەلىك گۈننار ياررىڭنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. گۈننار ياررىڭ 1929 - يىلى دوكتورلۇق دىسسېرتاتـ-سىيەسىگە ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن ئۇيغۇرلار يۇرتىغا كېلىپ، قەشقەر، خوتەن، كۇچا قاتارلىق جايلاردىن ۋە ھىندىستاننىڭ سىرىنىگار، كەشمىر ئۆلكىلىرىدە ئولتۇراقلـ-شىپ قالغان ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن نۇرغۇن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈلگىلىرىنى توپ-لىغان. گۈننار ياررىڭ توپلىغان ئەسەرلەر مەملىكىتىمىزدە «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدە-بىياتى جەۋھەرلىرى» نامىدا نەشر قىلىندى.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن قازاقىستان ۋە ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى توپلاش ۋە نەشر قىلىش ئىشلىرىغا جىددىي ئەھمىيەت

بەرلىپ، 10 دىن ئارتۇق چۆچەك توپلىمى نەشر قىلىندى. كەبىروف ئۇيغۇر چۆچەك-لىرىنى تەرجىمە قىلىپ، رۇس تىلىدا ئۇچ توپلام نەشر قىلدۇردى. بۇ توپلاملار يەنە گېرمان ۋە ياپون تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىندى.

مەملىكىتىمىزدە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش ئىشى پەقەت جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنلا سىستېمىلىق ئىشلە-نىشكە باشلىدى. 1950 - يىللىدىن باشلاپ «تارىم»، «ئاممىۋى كۈلۈب» (ھازىرقى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى») قاتارلىق ژۇرناللار، «شىنجاڭ دېھقانلىرى» قاتارلىق گېزىت-لەردە خەلق چۆچەكلىرى داۋاملىق ئېلان قىلىنىش بىلەن بىرگە، بىر قىسىم چۆچەك توپلاملىرىمۇ نەشردىن چىقتى. بۇلاردىن شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1953 - يىلى نەشر قىلغان «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى»، 1958 - يىلى نەشر قىلغان «ئۇجمە سا-يىسى»، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1962 - يىلى نەشر قىلغان «شىن-جاڭ ھەر مىللەت چۆچەكلىرى» قاتارلىق توپلاملارنى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن .

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى توپلاش، رەتلەش خىزمىتى مەملىكىتىمىزدە ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. يې-قىنقى 30 نەچچە يىلدىن بېرى «تارىم»، «تەڭرىتاغ»، «مىراس»، «بۇلاق»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «يېڭى قاشتېشى»، «كىروران»، «ئاقسۇ ئەدەبىيا-تى»، «ئىلى دەرياسى»، «تۇرپان»، «قومۇل ئەدەبىياتى»، «مايبۇلاق» قاتارلىق ژۇرناللاردا خەلق ئېچىدىن توپلانغان رىۋايەت، چۆچەك، لەتىپە ۋە چاقچاقلار ئۇزۇكسىز ئېلان قى-لىنىپ تۇردى. ھەرقايسى نەشرىياتلارمۇ ئاغزاكى ھېكايە توپلاملىرىنى نەشر قىلىشقا جىددىي ئەھمىيەت بەردى. بۇ جەھەتتە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ ئىشلىگەن خىز-مىتىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. بۇ نەشرىيات 1979 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (22 توپلام) ھەمدە «يىپەك يولىدىكى ئەپسانە - رىۋايەتلەر»، «نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»، «ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى» (ئۇچ قى-سىم)، «ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى» (تۆت توپلام)، «ھېسام چاقچاقلىرى» (بەش توپلام) قاتارلىق كىتابلارنى ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلدى. بۇ نەشرىيات يەنە 2005 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى بىلەن بىرلىشىپ، 12 تومлۇق «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»نى نەشر قىلدى. مەزكۇر قامۇسقا ھازىرغىچە ئېلان قىلىنغان ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئېچىدىكى بىر قەدەر مۇكەممەل ئەسەرلەر تاللاپ كىر-گۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر خەلق رىۋايەتلىرى» (ئۇچ قىسىم)، «ئۇيغۇر خەلق لاپلىرى»، «نە-سىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى قامۇسى» (ئىككى قىسىم)، «ئىبرەتلىك چۆچەكلەر»

(كۆپ قىسىم)، « يېگانە جاھان بىلەن يېگانە دەۋران»، «مەلىكە نۇرجامال»، «سەنۇبەر بىلەن پەرىزات»، «شاھزادە دىلدار ـ مەلىكە مېھرىلىقا»، «شاھزادە قاسىم ـ مەلىكە گۈلچېھرە» قاتارلىق توپلاملار ۋە قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «سەلەي چاققان لەتىپلىرى»، «ئابدۇلكامىنىڭ لاپلىرى» قاتارلىق توپلاملارمۇ بار.

1984 ـ يىلى 5 ـ ئايدا مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆلەت مىللىي ئىشلار كو-مىتېتى ۋە جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتى بىرلىكتە 808 ـ نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقىتىپ، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى رايونلاردا تارقىلىپ يۈرگەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاپ، «خەلق چۆچەكلىرى»، «خەلق قوشاقلىرى» ۋە «خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى»دىن ئىبارەت ئۇچ توپلام (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «ئۇچ توپلام» دېيىلىدۇ) تۈزۈشنى ئورۇنلاشتۇردى. 1987 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەڭگۆتتىكى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بەڭگۆتتىكى 44 ـ نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقا-تىپ، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى 13 مىللەتنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەر-لىرىنى توپلاپ، رەتلەپ، تەھرىرلەپ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توپلاملىرى («خەلق داس-تانلىرى» توپلىمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە بۇ خىز-مەتكە جىددىي ئەھمىيەت بېرىپ، ئاپتونوم رايونلۇق «ئۇچ توپلام» رەھبەرلىك گۇرۇپ-پىسى»، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىدە «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسى» ۋە «ئۇچ توپلام تەھرىر ھەيئىتى» نى تەسىس قىلدى.

دۆلەتنىڭ «ئۇچ توپلام» تۈزۈش خىزمىتىگە قويغان تەلىپىدە، ئالدى بىلەن ناھىيە (شەھەر) لەر ئۆز تەۋەسىدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاپ، «ئۇچ توپلام» تۈزۈش، ئاندىن ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ۋە بۆاسىتە قاراشلىق شەھەرلەر ئۆلكە تومىلىرىنى تۈزۈش، ئازسانلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان جايلاردا يېزىقى بار مىللەت-لەر «ئۇچ توپلام» نى ئاۋۋال ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا تۈزۈپ ۋە نەشر قىلىپ، كېيىن خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئوتتۇرىغا قويۇلغان. 1987 ـ يىلدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكىگە ئوخشاشلا، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتى كەڭ قانات يايدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 2006 ـ يىلىغا قەدەر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇي-غۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان 45 ناھىيە (شەھەر) چۆچەك (ئەپسانە، رىۋايەت، لە-تىپىلەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، قوشاق، داستان، ماقال ـ تەمسىللەر توپلاملىرىدىن 150 كە يېقىننى نەشر قىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە چۆچەكلەر توپلىمى 44 پارچە (ئىككى ۋىلايەت توپلىمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بۇ

توپلاملار ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى قوتقۇزۇش ساھەسىدىكى مىسلى كۆرۈلمەگەن زور نەتىجە بولۇپ قالدى.

1985 - يىلى مەملىكەتلىك «ئۇچ توپلام» باش تەھرىر ھەيئىتى خەلق ئەدەبىياتى توپلاملىرىنى ياخشى ئىشلەشنىڭ ئاساسى — ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، كەڭ كۆلەمدە توپلاش؛ ئۇنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىشنىڭ تۈپ شەرتى — ئىلمىي بولۇش، ئومۇميۈزلۈك بولۇش، ۋەكىللىك خاراكتېرى بولۇشتىن ئىبارەت دەپ ئوتتۇرىغا قويغانىدى.

ئىلمىي بولۇش — ھەقىقىي خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى بولۇش، ئەينەن خاتىرىلەنگەن بولۇش، ئەسەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار بىرلا ۋاقىتتا خاتىرىلەنگەن بولۇشنى؛ ئومۇميۈزلۈك بولۇش — ھەممە رايون، ھەممە مىللەتلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى، شۇنداقلا ھەر خىل ژانىر، ھەر خىل مەزمۇن، ھەر خىل شەكىل، ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى ئەسەرلەرنى توپلاشقا ئەھمىيەت بېرىشنى؛ ۋەكىللىك خاراكتېرى بولۇش — ئاشۇ ئەسەرلەر ئىچىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە، يەنى ئەڭ مۇكەممەل، ئەڭ مۇنەۋۋەرلىرىنى تاللاشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پىرىنسىپلار خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى ئۇزۇن مۇددەت توپلاش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا تەدرىجىي شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ قىممەتلىك تەجرىبە - ساۋاقلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

لېكىن، بۇ توپلاملارنى تۈزۈش جەريانىدا بەزى جايلار يۇقىرىقى ئىلمىي پىرىنسىپلارغا تولۇق ئەمەل قىلىپ كېتەلمىدى. ئۇلاردا ئۆز تەۋەسىدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى تولۇق توپلىماسلىق، ئەينەن خاتىرىلىمەسلىك، ئۆز خاھىشى بويىچە رەتلەش، ئەسەرلەرگە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار (ئېيتقۇچى بەرگۈچى ۋە خاتىرىلىگۈچىلەرنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، يېشى، مەدەنىيەت سەۋىيەسى، كەسپى، ئادرېسى، ئەسەرنىڭ كېلىش مەنبەسى، تارقىلىش ئەھۋالى قاتارلىقلار) نى خاتىرىلەشكە ياكى تولۇق خاتىرىلەشكە ئەھمىيەت بەرمەسلىكتەك يېتەرسىزلىكلەر ساقلاندى. بۇ يېتەرسىزلىكلەر نەچچە ئون يىللاردىن بېرى ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدىمۇ، نەشرىياتلار تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان توپلاملاردىمۇ ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت. بۇ توپلاش، رەتلەش جەھەتتىكى تەجرىبە - ساۋاقلانىڭ كەمچىللىكى، ئىلمىي پىرىنسىپلارنى چۈشىنىشنىڭ ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر بولماسلىقى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك، ئەلۋەتتە. بۇ يېتەرسىزلىكلەر بۇ توپلام — جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلاملىرى شىنجاڭ تومۇرىنىڭ «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» توپلىمىنى تۈزۈشكىمۇ بەزى قىيىنچىلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. بەزى ئەسەرلەرنىڭ

مەنبەسى، ماكان ـ زامانى، ھەتتا ئېيتىپ بەرگۈچىسى ياكى خاتىرلىگۈچىسى مەڭگۈلۈك سىرغا ئايلاندى. بىز بۇنىڭ ئۇچۇن قاتتىق ئەپسۇسلانماي تۇرالمايمىز.

گەرچە يۇقىرىقىدەك يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، بۇ قېتىمقى تارىختىن بېرى كۆرۈلمىگەن كەڭ كۆلەملىك توپلاش جەريانىدا نۇرغۇن خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى توپلىنىپ، ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى نامايان بولدى، يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان بىر قىسىم قىممەتلىك خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى قۇتقۇزۇپ قېلىندى. بۇ نەتىجىنى ھەرقايسى جايلاردىكى «ئۇچ توپلام» خىزمىتىگە قاتناشقان خادىملىرىمىزنىڭ تۇرلۇك قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ، جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ، يۇقىرى پىداكارلىق روھىنى جارى قىلدۇرغانلىقىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. بىز ئۇلارنىڭ بۇ تىرىشچانلىقىغا ۋە جاپالىق ئەمگىكىگە ئاپىرىن ئېيتىمىز.

مەزكۇر توپلامنىڭ تۇزۇلۇشى

1. مەزكۇر توپلام «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» دەپ ئاتالسىمۇ، ئۇنىڭغا چۆچەكلەردىن باشقا، ئەپسانە، رىۋايەت، مەسەل، لەتىپە، چاقچاق ۋە لاپلارمۇ كىرگۈزۈلدى. بۇ يەردە «چۆچەك» دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسى كېڭەيتىلىپ، خەنزۇ تىلىدىكى 民间故事 (خەلق ھېكايىلىرى) دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسى بىلەن تەڭلەشتۈرۈلدى.

2. ئەسەرلەر ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئاساس قىلىنىپ، «ئۇچ توپلام» باش تەھرىر ھەيئىتى تۇزگەن خەلق ھېكايىلىرىنى تۇرگە ئايرىش قائىدىسى ۋە ئامېرىكا ئالىمى تومپسون تۇزگەن «دۇنيا خەلق ھېكايىلىرىنىڭ تىپ ئىندېكسى» دىكى تۇرگە ئايرىش (AT تۇرگە ئايرىلىش) ئۇسۇلىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىپ تۇرگە ئايرىلدى.

3. ئېيتىپ بەرگۈچى ۋە خاتىرلىگۈچىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى، قىسقىچە ئەھۋالى ۋە ئەسەرلەرنىڭ مەنبەسى ئىمكانقەدەر تولۇقلاندى.

4. ئەسەرلەرنىڭ بۇرۇنقى نەشرلىرىدىكى تىل ۋە باشقا جەھەتلەردە ساقلانغان نوقسانلار ئىمكانقەدەر تۈزىتىلدى.

5. بۇ توپلامدا ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر)لەرنىڭ چۆچەكلەر توپلاملىرىدا تونۇشتۇرۇلغان ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە خەلق چۆچەكچىلىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلدى. مول خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىمىزغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ تونۇشتۇرۇلغان شەخسلەر ئازلىق قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. بىراق، ماتېرىيال كەمچىللىكى سەۋەبىدىن ھازىرچە بۇ-

نىڭدىن ئوشۇق ۋە تېخىمۇ تەپسىلىي تونۇشتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىدى.

6. بۇ توپلامغا يەنە تەتقىقاتچىلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ھەرقايسى ئەدەبىي ژۇر-ناللاردا ئېلان قىلىنغان ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، مەسەللەرنىڭ كاتالوگى، ناھىيە (شەھەر)لەر تەرىپىدىن تۈزۈلۈپ، كۆپى ئىچكى قىسىمدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان چۆچەكلەر توپلاملىرىنىڭ ھەم شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1978 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە نەشر قىلىنغان چۆچەكلەر توپلاملىرىنىڭ مۇندەرىجىلىرى بېرىلدى.

مەزكۇر توپلامنىڭ قىممىتى

1. بۇ توپلام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ، چۈنكى زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەسىرىدە خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى ئېغىز خىرىسقا دۇچ كەلدى، ئۇنى بايان قىلغۇچى مەددىاھ - ۋائىزلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئالەمدىن ئۆتتى. شۇڭا، بۇنىڭدىن كېيىن خەلق ھېكايىلىرىنىڭ ئاغزاكى شە-كىلدە تولۇق ساقلىنىشى ۋە داۋاملىشىشى قىيىن. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلارنى ئومۇميۈزلۈك توپلاپ، كىتاب قىلىپ نەشر قىلىشلا ئۇنى قۇتقۇلدۇرۇپ قېلىشنىڭ مۇھىم ئۇسۇلى بولۇپ قالىدۇ.

2. مەزكۇر توپلامغا ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى ئىچىدىكى ۋەكىللىك خا-راكتېرگە ئىگە ئەسەرلەر تاللاندى ۋە ئۇلار ئىلمىي يوسۇندا تۈرلەرگە ئايرىلدى. شۇ-ڭا، بۇ توپلام ھەم ئوقۇشلۇق قىممىتىگە، ھەم تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە. ئوقۇشلۇق قىممىتى جەھەتتە، ئاكتۇئال مەزمۇنى ۋە يۇقىرى بەدئىيلىكى بىلەن كىشىنى ئوقۇرمەن-لەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرسا، تەتقىقات قىممىتى جەھەتتە، گۇمانىستار پەن ئالىملىرىنىڭ، جۇملىدىن ئۇيغۇر فولكلور تەتقىقاتچىلىرىنىڭ قىممەتلىك تەتقىقات ماتېرىيالى بولالايدۇ، يازغۇچى، سەنئەتكارلارنى مول ئىجادىيەت تېمىسى ۋە ئىجادىيەت ماھارىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىشى ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى زور ئەھمىيەتلىك ئىش ھېسابلىنىدۇ.

بۇ زور ئەھمىيەتلىك نەتىجە ئالدى بىلەن خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى بىزگىچە يەتكۈزۈپ كەلگەن خەلق ئىچىدىكى مەددىاھ - چۆچەكچىلەرگە ۋە پىداكار توپلاپ، خا-تىرىلىگۈچىلەرگە مەنسۇپ. بىز ئۇلارغا ھەمدە بۇ توپلامنى ئىشلەش ھەققىدە قىممەت-لىك تەكلىپ - پىكىرلىرىنى بەرگەن مۇتەخەسسىسلەرگە ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتى-مىز. جۇملىدىن ئۇزۇن يىلدىن بېرى بۇ توپلامنى ئىشلەشنى يەككە داۋاملاشتۇرۇپ،

ئەسەر تاللاش، تەھرىرلەش، تۈرلەرگە ئايرىش ھەمدە ئېيتىپ بەرگۈچى، خاتىرىلىگۈچىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالىنى، ئەسەر مەنبەلىرىنى تولۇقلاش جەھەتلەردە نۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈرگەن ئابلىمىت سادىق ئەپەندىگە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

بۇنداق چوڭ ھەجىملىك توپلامنى ئىشلەشتە ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل ۋە نۇقسانسىز بولۇش مەقسىتىگە يەتمەك قىيىن، شۇڭا توپلام تەھرىر ھەيئىتى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ۋە مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەنقىدي پىكىرلىرى ۋە تەكلىپلىرىنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ.

ئوسمان ئىسمائىل تارىم

(شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى، تىل - ئەدەبىيات پەنلىرى دوكتورى، دوكتور يېتەكچىسى)

ئويغور خەلق كىلىمىسى

مۇندەرىجە

سپېرىي چۆچەكلەر

باتۇرلۇق ھەققىدىكى چۆچەكلەر

خېمىر باتۇر 3
ئاق بوز ئايغىر 30
مىڭكۇ باتۇر 55
قەھرىمانلىق قىسسىسى 100
ئاق بىكەش بىلەن بوز يىگىت 174
قىلىچ ئۆمەر 200
ئەڭگۈشتەر 221
ئاھېپەلەك 238
كومۇلەك پالۋان 248
باتۇر قىز 256
چۆچۈرە بالا 261
خۇرشىد مەرگەن 267
قىلىچ باتۇر 272
ئېيىق سۇلتان 275
ئېيىق ئىسلان 278
مەنشىرەبانۇ 284
زېرەك 297
ئىرادىلىك ئاتا ـ بالا 309

ئۆيلىنىش ھەققىدىكى چۆچەكلەر

كەنجى باتۇر 320
تۇرمەك چاققان 332
ئادىل پادىشاھ 343
باتۇر ئەلى ۋە يۇلتۇز پەرى 355
قانخور مەلىكە 368
شاھزادە بەھرام 389
بىر شاھزادىنىڭ مۇھەببەت كەچۈرمىشى 399
خىزىر نىياز 416
ئەدھەم ۋە مەلىكە خۇبان ھېكايىسى 430
«تىرىك ـ تىرىك» كىم ئويغاق 444
ئالتۇن كوكۇلىلىق بالا 450
تېيىپ پادىشاھ 459

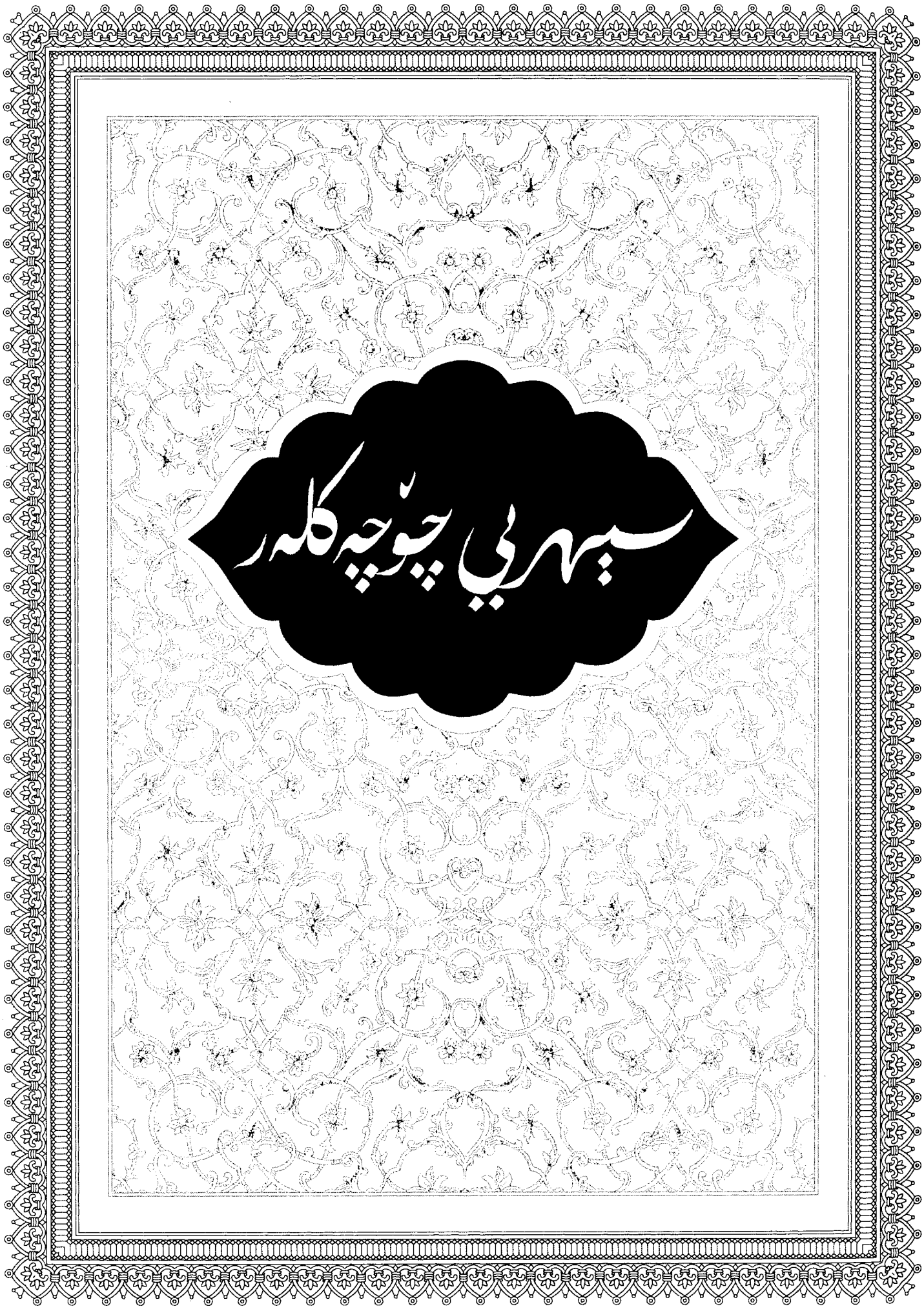
پەرىزاتلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

شاھزادە بىلەن مايمۇن مەلىكە 465
مەلىكە مارال ھېكايىسى 498
شاھزادە نەۋجاھان 522
سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ھېكايىسى 539
كۇھقاپ پادىشاھىنىڭ قىزى 581
ھەسەنەم ۋە گۈلپەرى 596
ئەينەك تاغ 610
قۇدرەتنىڭ كەچۈرمىشلىرى 624
پەرىزات بىلەن ھاپىز مەرگەن 635
دىيانەتسىز ئۇستاز 641
پادىچى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئوغلى 649
ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆرۈش 657
خاسىيەتلىك رەسىم 663
ئەجدىھا يىگىت 668
خىسلەتلىك گۈل 675
ئەتىرگۈل پەرى 677

ئەۋلىيالارنىڭ كىشىلەرگە خەيرخاھلىق قىلغانلىقى ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئارزۇگۈل 678
ئۇسكەك پادىشاھ 698
ئۇستانگۇر تۆمۈرچى 704
دەنا بىلەن رەنا 709
بېلىقچى يىگىت، ئالتۇن بېلىق ۋە ئاچ كۆز پادىشاھ 715
ھېلىم بىلەن خەلىچە 722
غايىب شەھەر 725

کلیدای خوجه لق یوغورساق

سبھریی چوچہ کلہ ر

خوش کلبای یوغورساق

باتۇرلۇق ھەققىدىكى چۆچەكلەر

خېمىر باتۇر

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئوتۇنچى بىلەن ئايالى ئۆتكەنكەن، ئۇلارنىڭ پەرزەنتى يوق ئىكەن. ئوتۇنچى ئۇچ ئېشەك بىلەن جاڭگالدىن ئوتۇن ئەكېلىپ سېتىپ كۈنىنى ئۆتكۈزىدىكەن.

ئوتۇنچىنىڭ يېشى چوڭايغانسېرى ئوتۇن ئەكېلىشتە تولىمۇ قىينىلىدىغان بوپتۇ، يولدا ئېشەك يېتىۋالسا ياكى پاتقاقتا پېتىپ قالسا، تارتىپ چىقارغۇدەكمۇ دەرمانى قالمىغىلى تۇرۇپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوتۇنچى ئۆيىدە ئولتۇرۇپ ئايالىغا:

— ئىككىيلەن بىرگە جاھاندارچىلىق قىلىپ ئۆتۈۋاتقىنىمىزغا ئۇزۇن يىللار بولدى، لېكىن ھازىرغىچە پەرزەنت يۈزى كۆرمىدۇق. ئەمدى ئۆمرىمىزنى يەنىلا بىرگە ئۆتكۈزەيلى دېسەڭ تۇغسەن، بولمىسا بۇ ئۆيدىن كېتىسەن! — دەپتۇ - دە، جاڭگالغا ئوتۇن ئەكېلىشكە كېتىپتۇ. ئوتۇنچى كەتكەندىن كېيىن ئايالى ئۆيدە ئولتۇرۇپ: «ئەي خۇدا، ماڭىمۇ بىر پەرزەنت بەرگەن بولساڭ، ئېرىمنىڭ ئالدىدا تىلىم ئۇزۇن بولسا بولمامدۇ!» دەپ خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ يىغلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئىشىك ئالدىغا بىر بوۋاي پەيدا بوپتۇ - دە، ئۆيگە كىرىپ ئايالنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ ئونىڭدىن:

— نېمە بولدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئايال:

— ۋاي چوڭ دادا، سىلى سورىمىسىلا، مەن ئېيتماي، — دەپتىكەن، بوۋاي:

— قانداق ئىش بولسىمۇ ئېيتىۋېرىڭ، — دەپتۇ. ئايال:

— مەن ئېرىم بىلەن ئۆي تۇتۇۋاتقىنىمغا يىگىرمە يىل بولدى، لېكىن پەرزەنت يۈزى كۆرمىدۇق. ئىككى كۈندىن بۇيان ئېرىم: «سەن بالا تۇغۇپ بەرمىدىڭ، شۇڭلاشقا سېنى ئۆيدىن قوغلىۋېتىمەن، نەگە بارساڭ بار» دەۋاتىدۇ. شۇڭا، خۇدادىن پەرزەنت تىلەپ يىغلاۋاتىمەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بوۋاي ئايالغا تەسەللى بېرىپ:

— بۇنىڭغىمۇ پەرىشان بولغان بارمۇ؟! ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ بىر پاتمان ئۇندا خېمىر يۇغۇرۇپ چىقىڭ، — دەپتۇ. ئايال دەرھاللا بىر پاتمان ئۇندا خېمىر يۇغۇرۇپ بوۋاينىڭ ئالدىغا ئەكەپتۇ. بوۋاي خېمىرنى ئۇياققا - بۇياققا تارتىپ يۇرۇپ ئادەم سىياقىغا كەلتۈرۈپتۇ، خۇدادىن ئۇنىڭغا جان تەلەپ قىپتۇ. بوۋاينىڭ تەلىپى شۇ زامان ئىجابەت بوپتۇ - دە، خېمىرغا جان كىرىپتۇ، ئۇ بىر بالىغا ئايلىنىپتۇ. بالا ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپلا ئايالغا ئېسىلىپ «ئاپا، ئاپا» دەپ چاقىرىپتۇ. ئايال بالىنىڭ ئۆزىنى ئاپا دەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىپ تۇرۇپ قاپتۇ - دە، يېنىدىكى بوۋاينىڭ قاياققا كەتكەنلىكىنى ھەم بىلەلمەپتۇ. ئەسلىدە بۇ بوۋاي خىزىر ئەلەيھىسسالام ئىكەن. ئايال دەسلەپتە ئۇنىڭ خىزىر ئىكەنلىكىنى بىلمەپتۇ، كېيىن بولسا ئۇنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ. ئايال پەرزەنتلىك بولغانلىقىغا خۇشال بولۇپ، شۇ كۈنىنىڭ ئۆزىدىلا بالىغا كىيىم تىكىپ كىيگۈزۈپتۇ. بالا كىيىمنى كىيىپ بولغاندىن كېيىن:

— ئاپا، مېنىڭ دادام بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئايال:

— داداڭ بار، ئۇ جاڭگالغا ئوتۇنغا كەتتى، — دەپتۇ. بالا:

— قاچان كېلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئايال:

— ھازىر كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بالا دادىسىنىڭ كەتكەن تەرىپىنى ئانىسىدىن سوراپ بولغاندىن كېيىن:

— مەن دادامنىڭ ئالدىغا بارىمەن، — دەپتۇ ۋە كوچىمۇ كوچا يۈگۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئايال بولسا ئۇنى قوغلاپ تۇتۇپ ئۆيگە ياندۇرۇپ كەپتۇ. نامازدىگەر ۋاقتى بىلەن ئوتۇنچى ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. ئوتۇنچىنىڭ يىراقتىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئايال بالىسىغا:

— ئاشۇ كېلىۋاتقان سېنىڭ داداڭ، — دەپتۇ. بالا يۈگۈرگەن پېتى بېرىپ «دادا، دادا» دەپ ئوتۇنچىغا ئېسىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئوتۇنچى ھەيران بوپتۇ - دە:

— بۇ بالا قەيەردىن پەيدا بولۇپ قالدى؟ كىمنىڭ بالىسى؟ — دەپ ئايالدىن سوراپتۇ. ئايالى بولغان ئەھۋاللارنى دەپ بەرگۈچە ئوتۇن ئارتىلغان ئۈچ ئېشەك ھويلىغا كىرىپ بوپتۇ. ئوتۇنچى بىلەن ئايالى ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي پاراڭ بىلەن بولۇپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇلار پاراڭلىشىۋاتقاندا بالا كىرىپ:

— دادا، ئوتۇننى قەيەرگە چۈشۈرىمىز؟ — دەپ سورىغانىكەن، ئوتۇنچى:

— ئىككى ئېشەك ئوتۇننى ئۆگزىگە چىقىرىمىز، بىر ئېشەك ئوتۇننى ھويلىغا چۈشۈرىمىز، — دەپتۇ - دە، ئايالى بىلەن پاراڭلىشىۋېرىپتۇ. بىرچاغدا بالا كىرىپ:

— دادا، ئىككى ئېشەك ئوتۇننى ئۆگزىگە چىقىرىۋەتتىم، بىرسىنى ھويلىغا چۈشۈردۇم، — دەپتۇ.

ئوتۇنچى پاراڭنى تۇگىتىپ هويلىغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، ئىككى ئېشەك ئوتۇن بىلەن بىرگە ئۆگزىدە تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن ئوتۇنچى هەيران بولۇپ:

— بالام، بۇ نېمە ئىش؟ — دېگەنىكەن، بالا:

— ئۆزۈڭ ئىككى ئېشەك ئوتۇننى ئۆگزىگە چىقىرىمىز دېگەنتىڭغۇ؟ — دەپتۇ.

— ۋاي بالام، — دەپتۇ ئوتۇنچى، — ئېشەكنى ئەمەس، ئوتۇننى چىقىرىمىز، دېگەنىدىم، — دەپتىكەن، بالا ئۆگزىگە چىقىپ ئېشەكنىڭ ئۇستىدىكى ئوتۇننى چۇشۇرۇۋېتىپ، ئېشەكنى قۇلىقىدىن تۇتۇپ ساڭگىلىتىپ يەرگە چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئوتۇنچى قورقۇپ كېتىپ: «ياڭاللا! بۇ خۇدايىمنىڭ ماڭا بەرگەن بالىسىمۇ ياكى بالاسىمۇ؟» دەپتۇ ئىچىدە. ئوتۇنچى بىلەن ئايالى بۇ بالىغا «خېمىر باتۇر» دەپ ئات قويۇپتۇ.

ئوتۇنچى ئوتۇننى بىرنەچچە كۈن توشۇپ دۆۋىلىۋېلىپ ئاندىن كېيىن بازارغا ئاپىرىپ ساتماقچى بوپتۇ ـ دە، ئۇچ ئېشەكنى هەيدەپ جاڭگالغا ماڭماقچى بولغانىكەن، خېمىر باتۇرمۇ دادىسىغا ئەگىشىپ:

— مەنمۇ ئوتۇنغا بارىمەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئوتۇنچى ئۇنىڭغا:

— ئوبدان بالام، سەن بارمىغىن، جاڭگال دېگەننىڭ خەتىرى نۇرغۇن، ئۇ يەردە بۆرە، يولۋاس دەيدىغان نەرسىلەر بار، ئادەم ئېھتىيات قىلمىسا ئۇنىڭغا يەم بولۇپ كېتىدۇ، — دېگەنىكەن، خېمىر باتۇر قېپقېلىشقا زادىلا ئۇنماپتۇ. بۇ چاغدا ئايالىمۇ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ:

— نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان بالا ـ بالا دېگەن بالا مۇشۇ تۇرسا، ئەمدى ئاپارمايمەن دېگەنلىرى نېمىسى؟ — دەپتۇ. ئوتۇنچى «بوپتۇ» دەپ بالىنى ئەگەشتۇرۇپ مېڭىپتۇ. ئۇلار مېڭىپ بىر يەرگە بارغاندا ئېشەككە مىندۇرۇپ قويماي دەپ، ئوتۇنچى بالىنى كۆتۇرگەنىكەن، كۆتۇرەلمەپتۇ. ئوتۇنچى بار كۈچىنى يىغىپ خېمىر باتۇرنى ئارانلا كۆتۇرۇپ ئېشەككە مىندۇرۇپتۇ. ئېشەكمۇ بېشىنى ئېگىپ تايتاڭلاپ ئارانلا مېڭىپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە جاڭگالغا بېرىپتۇ. ئوتۇنچى پالتىسىنى تەييارلاپ تېخى ئەمدى بىر ـ ئىككى تال شاخنى كەسكىچە، خېمىر باتۇر قۇرۇپ قالغان دەل ـ دەرەخلەرنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ، بىردەمدىلا ئۇچ ئېشەككە ئوتۇننى ئارتىپ بوپتۇ ـ دە، دادىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— دادا، ئەمدى سەن ئوتۇن كېسىشنى بولدى قىل، مەن ئوتۇننى تەييارلاپ ئېشەكلەرگە ئارتىپ بولدۇم، — دەپتۇ. ئوتۇنچى قارىغۇدەك بولسا، راستتىنلا ئوتۇننى ئارتىپ بوپتۇ. ئوتۇننىڭ جىقلىقىدىن ئېشەكلەر ئارانلا ئۆرە تۇرغۇدەك. ئوتۇنچى هەم خۇشال، هەم هەيران بولغىنىچە بالىنى يېتەكلەپ، ئېشەكلەرنى هەيدەپ ئۆيگە قايـ

تىپتۇ. ئۇلار جاڭگالدىن خېلى ئۇزاپ بېرىسىغا كەلگەندە خېمىر باتۇر:

ــ دادا، مېنىڭ ئويلىغان تايىقىم جاڭگالدا قېپقاپتۇ، شۇنى ئەكېلىۋالاي، ــ دەپتۇ. ئوتۇنچى:

ــ بالام، ئەتە كەلگەندە ئېلىۋالغىن، ــ دەپ ئۇنماپتۇ. خېمىر باتۇر دادىسىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي جاڭگالغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىپتۇ. ئوتۇنچى ئېشەكلەرنى ھەيدەپ ئاستا مېڭىپتۇ. بىرچاغدا ئوتۇنچى ئارقىسىغا قارىغۇدەك بولسا، ئاسمان ـ پەلەك چاڭ ـ توزان چىقىرىپ بىرنەرسە چىقىپ كېلىۋاتقۇدەك. بۇ نېمە ئالامەتتۇ؟ دەپ ئوتۇنچى قورقۇنچ ئىچىدە قاراپ تۇرۇپتۇ. چاڭ ـ توزان بىرئاز بېسىلغاندا قارىسا، يوغان بىر تۆپ ياغاچ ئۆزلۈكىدىن كېلىۋاتقۇدەك. يېقىن كەلگەندىلا ياغاچنى مۇرىسىگە ئېلىپ سۆرەپ كېلىۋاتقان خېمىر باتۇرنى كۆرۈپ:

ــ بالام، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ يوغان تايىقىمنى تاپالماي، مۇشۇ كىچىك تاياقنى بولسىمۇ ئېلىپ كەلدىم، ــ دەپتۇ خېمىر باتۇر.

ئۇلار يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شەھەرگە كەلگەندە ئوردا ئالدىدىكى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، ئىككى كىچىك بالا ئوشۇق ئويناۋېتىپتۇ. بۇنداق ئويۇننى كۆرمىگەن خېمىر باتۇر ئوشۇق ئويناشنى كۆرگۈسى كەپتۇ ـ دە، كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ياغاچنى يەرگە قويۇپ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئويۇنىنى كۆرۈپتۇ. ئوشۇق ئويناۋاتقان بالىلارنىڭ بىرى پادىشاھنىڭ، يەنە بىرى ۋەزىرنىڭ بالىسى ئىكەن. پادىشاھنىڭ بالىسىنىڭ ئويناۋاتقىنى ئالتۇن ساقا ئىكەن. ئۇلار ئويناۋېتىپ ئوشۇقنى ئۇرۇش نۆۋىتى پادىشاھنىڭ بالىسىغا كەلگەندە، ئۇ ئالتۇن ساقا بىلەن ۋەزىرنىڭ بالىسىنىڭ ئوشۇقىنى ئۇرغانكەن، ئالتۇن ساقا ئوشۇققا تەگمەي دومىلاپ كېلىپ خېمىر باتۇرنىڭ پۇتىغا تېگىپتۇ. خېمىر باتۇر ئالتۇن ساقىنى تېپىپ نېرى كەتكۈزۈۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ بالىسى غەزەپلىنىپ:

ــ مېنىڭ ئالتۇن ساقامنى تەپكۈدەك سەن قانچىلىك ئادەم ئىدىڭ ؟ ! ــ دەپلا يۈگۈرۈپ كەلگەنچە خېمىر باتۇرنى بىرنەچچىنى ئۇرۇۋېتىپتۇ. خېمىر باتۇر شۇنچە يالۋۇرسىمۇ ئۇنىماي ئۇرۇۋەرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاچچىقى كېلىپ شاھزادىنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالغانكەن، پادىشاھنىڭ بالىسى شۇ يەردىلا ئۆلۈپ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ بالىسى ئۆلگەندىن كېيىن خېمىر باتۇر ياغاچنى مۇرىسىگە ئېلىپ يولىغا مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرنىڭ بالىسى ئوردىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ:

ــ ۋاي پادىشاھ ئاتا، ۋاي پادىشاھ ئاتا، شاھزادىنى بىرسى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى، ــ دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پادىشاھ غەزەپكە كېلىپ

«لەشكەر!» دەپ ۋارقىرغانىكەن، قىلىچلىرىدىن قان تېمىپ تۇرغان قىرىق نەپەر لەشكەر ھازىر بوپتۇ.

— مېنىڭ بالامنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن قاتىلنى دەرھال ئالدىمغا كەلتۈرۈڭلار! — دەپ بۇيرۇپتۇ پادىشاھ.

قىرىق نەپەر لەشكەر پادىشاھنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قاتىلنى قوغلاپ بارسا، خېمىر باتۇر غېمىدە يوق، يوغان بىر توپ ياغاچنى يىلتىزلىرى بىلەن قوشۇپ كۆتۈرۈپ كېتىپ بارغۇدەك. لەشكەرلەر خېمىر باتۇرنى كۆرۈپ ئۇنى قىلىچ-لىنىڭ كۈچى بىلەن ئوردىغا ئېلىپ بېرىشقا كۆزى يەتمەي:

— ھەي بالا، سېنى پادىشاھ چاقىرىۋاتىدۇ، — دەپتۇ سىپايىلىق بىلەن.

— پادىشاھىڭلار مېنى نېمە قىلمىدىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ خېمىر باتۇر. لەشكەرلەر:

— نېمىگە چاقىرغانلىقىنى بىلمەيمىز، — دېگەندىن كېيىن خېمىر باتۇر ياغاچ-نى كۆتۈرگىنىچە كەينىگە بۇرۇلۇپ مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرگەن لەشكەرلەر:

— ماۋۇ مۇرەڭدىكىنى تاشلىۋەت، — دەپتۇ. خېمىر باتۇر:

— بۇ دېگەن مېنىڭ ئويىنايدىغان تايىقىم، — دەپلا مېڭىۋېرىپتۇ. لەشكەرلەرمۇ ئارتۇق گەپ قىلماپتۇ. خېمىر باتۇر ئوردىغا يېتىپ بېرىپ ياغاچنى مۇرىسىدىن ئې-لىپ ئوردا دەرۋازىسىغا يۆلەپ قويغانىكەن، دەرۋازا ياغاچنى كۆتۈرەلمەي غاراسلاپ سۇ-نۇپ كېتىپتۇ. قاتىلنى تۇتۇپ كېلىدۇ، دەپ قاراپ تۇرغان پادىشاھ بۇ ئەھۋالنى كۆ-رۈپ قورقۇپ كېتىپ:

— ھەي لەشكەرلەر، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار، ئۆيىگە كەتسۇن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

خېمىر باتۇر ياغاچنى كۆتۈرۈپ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ.

خېمىر باتۇر كەتكەندىن كېيىن پادىشاھ لەشكەرلىرىگە:

— ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پايلاپ مېڭىڭلار، ئۇ كىمنىڭ بالىسى، ئۆيى قەيەردە، ھەممىنى بىلىپ كېلىڭلار، — دەپتۇ. ئىككى نەپەر لەشكەر ئۇنى پايلاپ مېڭىپتۇ. قارىسا، بالا ياغاچنى كۆتۈرگىنىچە ئۇدۇل ئۆزىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. پايلاقچىلار بۇ ئۆينىڭ كىمنىڭ ئىكەنلىكىنى باشقىلاردىن سوراپ بىلىۋېلىپ پادىشاھقا ئەينەن يەت-كۈزۈپتۇ. پادىشاھ شۇ كۈنىلا ئوتۇنچىنى چاقىرتىپ كېلىپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— يوغان بىر توپ ياغاچنى كۆتۈرۈپ سېنىڭ ئۆيۈڭگە بارغان كىم ؟

ئوتۇنچى:

— مېنىڭ بالام، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— سەن بۇ بالىنى قەيەردىن بېقىۋالدىڭ ؟ — دەپ سورىغاندا، ئوتۇنچى بولۇپ

ئۆتكەن ئىشلارنى بىر - بىردىن سۆزلەپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ ھەممە ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئوتۇنچىغا:

— بۇگۈندىن ئېتىبارەن بالاڭنى بۇ يەردىن يوقىتىسەن. ئەگەر يوقاتمىساڭ ئەر-ئايال ئىككىڭلارنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن! — دەپتۇ.

ئوتۇنچى پادىشاھتىن قورقانلىقىدىن ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە ماقۇل بولۇپ ئوردىدىن قايتىپتۇ. ئۇ يول ماڭغاچ بالىسىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي، قانداق قىلىشنى ھەم بىلەلمەي غەم - قايغۇ بىلەن ئۆيگە كەلسە بالىسى بىلەن ئايالى تاماق يەۋاتقانكەن. ئوتۇنچى تاماققىمۇ كۆڭلى تارتماي بىر چەتتە ئولتۇرغانكەن، ئايالى بىلەن بالىسى ئۇنىڭدىن نېمىگە غەم قىلىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ. ئوتۇنچى دەسلەپ ئېيتقىلى ئۇنىماپ-تۇ. خېمىر باتۇر سوراۋەرگەندىن كېيىن ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئوتۇنچى، — مەن ئېيتاي. ئوتۇن ئەكىلىۋېتىپ سەن ئوردا ئالدىدىن ئۆتكەندە پادىشاھنىڭ بالىسىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغانكەنسەن، شۇڭا پادىشاھ مېنى چاقىرىپ ئاپىرىپ، سېنى يوق قىلىشىمنى، ئەگەر ئۇنداق قىلمىسام ئاناڭ بىلەن ئىككىمىزنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن قورقۇپ كېتىپ سېنى يوق قىلىشقا ماقۇل بولدۇم. مانا ئەمدى قانداق قىلىشىمنى بىلمەي غەمدە قېلىۋاتىمەن.

بۇنى ئاڭلىغان خېمىر باتۇر:

— دادا، مېنىڭ بۇ يەردىن يوقالمىقىم ئوڭاي، بىراق مەن بۇ يەردىن كەتكەندىن كېيىن سىلەر قانداق تۇرمۇش كەچۈرەرسىلەر؟ — دەپتۇ. ئوتۇنچى بولسا:

— بىز يەنىلا ئوتۇنچىلىق بىلەن كۈنىمىزنى ئالارمىز بالام، ئامال قانچە؟ پەقەت سەنلا جېنىڭنى دالدىغا ئېلىپ تۇرساڭ بولغىنى، — دەپتۇ.

ئۇلار شۇ مەسلىھەت بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە چايدىن كېيىن خېمىر باتۇر يولغا چىقماقچى بولۇپ دادىسىغا:

— دادا، مەن دۇنياغا كەلگىلى بىرنەچچە كۈن بولدى، شۇڭا ھازىر نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەيمەن. سەن يول كۆرسەتكىن، — دەپتۇ.

— بالام، — دەپتۇ ئوتۇنچى، — مۇشۇ ئۇدۇلدىكى تاغدىن ئۆتسەڭ ناھايىتى ئېگىز بىر قارا تاغنى كۆرىسەن. شۇ تاغنىڭ ئۇستىدە قارا باتۇر دەيدىغان بىر باتۇر بار. شۇ باتۇردىن قورقۇپ ئۇ تاغقا ھېچقانداق ئىنسان بارالمايدۇ. شۇ تاغقا بېرىپ قارا باتۇرنى تېپىپ، شۇنىڭ بىلەن ئىككىڭلار بىللە ھايات كەچۈرۈپ تۇرساڭلار بولامدىكىن.

خېمىر باتۇر دادىسىنىڭ بۇ مەسلىھەتىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ - دە، ئانىسى بەرگەن

ئىككى توقاچنى قوينىغا سېلىپ، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىپتۇ. ئوتۇنچى بىلەن ئايالى ئۆيدە قاپتۇ.

خېمىر باتۇر خېلى ئۇزۇن يول مېڭىپ دادىسى دېگەن قارا تاغقا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، تاغنىڭ ئوستىدە ناھايىتى گەۋدىلىك بىر ئادەم تۇرغۇدەك. خېمىر باتۇر ئۆزى ئىزدەيدىغان ئادەمنىڭ مۇشۇ ئىكەنلىكىنى پەملەپ پەستە تۇرۇپ ئۇنىڭغا:

ــ ھەي قارا باتۇر ئاكا، سېنىڭ يېنىڭغا قايسى يول بىلەن چىقمەن؟ ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. تاغنىڭ ئوستىدىكى قارا باتۇرمۇ ۋارقىراپ جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ ئاۋۇ دۆڭنىڭ ئارقىسى بىلەن ئايلىنىپ ماڭساڭ چىقالايسەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇنىڭ سۆزىنى ئېنىق ئاڭلىيالمىغان خېمىر باتۇر:

ــ قاياق بىلەن چىقمەن؟ ــ دەپ يەنە سوراپتۇ. قارا باتۇر:

ــ ئاياق بىلەن چىق! ــ دەپ ئاچچىق بىلەن ۋارقىراپتۇ. قارا باتۇر تاغنىڭ ئوستىدە، خېمىر باتۇر تاغنىڭ تۆۋىدە تۇرۇپ ۋارقىرىشىپ بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىشىپتۇ. خېمىر باتۇر يول تاللىمايلا تاغنىڭ ئوستىگە قاراپ يامىشىپتۇ. قارا باتۇرمۇ تۆۋەنگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئىككىسى ئوچرىشىپ توتۇشۇپ قاپتۇ. ئۇلار شۇ تۇرۇشقانچە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز چېلىشىپتۇ. شۇنىڭغىچىلىك ئۇلار بىر ـ بىرىنى يېڭەلمەپتۇ ـ دە، ھەر ئىككىلىسى ھېرىپ قېلىپ دەم ئالماقچى بوپتۇ. ئىككىسى ئىككى چەتكە چىقىپ دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. قارا باتۇر خېمىر باتۇرغا:

ــ سەنمۇ باتۇر ئىكەنسەن، مەنمۇ ئەل ئىچىدە داڭ چىقارغان بىر باتۇر. ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە خىرىس قىلماي بىللە ياشىساق بولىدىكەن، بىز بىرلەشسەك ھەرقانداق دۈشمەنمۇ بىزدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىكەن، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خېمىر باتۇر:

ــ ۋاي ئاكا، مەن مۇشۇ مەقسەتتە سېنى ئىزدەپ كەلگەنىدىم ئەمەسمۇ، ــ دەپ تۇ ـ دە، ئىككىسى ئاكا ـ ئۇكا بولۇپ تاغنىڭ ئوستىگە چىقىپ كېتىپتۇ. قارا باتۇر باتۇر بولغانىنىڭ ئوستىگە، ئۇنىڭدا يەنە ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان ئەڭگۈشتەرمۇ بار ئىكەن.

خېمىر باتۇر بىلەن قارا باتۇر ئاكا ـ ئۇكا بولۇشۇپ، تاغنىڭ ئوستىگە چىقىپ بىرقانچە زامان تاغدا ياشاپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە خېمىر باتۇر ئاكىسىغا:

ــ ئاكا، بىز بۇ تاغقا سولىنىۋېلىپ نېمە قىلىمىز؟ بۇ يەردە تاغنى، ھايۋانلارنى، ئۇچار قۇشلارنىلا كۆرەلەيدىكەنمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە يۇرت ئارىلاپ شەھەر كۆرسەك بولمامدۇ؟ ــ دەپتۇ. قارا باتۇرمۇ خېمىر باتۇرنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپتۇ ـ دە، بىر ـ نەچچە كۈن سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار يول ئۈستىدە چۆللەرنى كېزىپتۇ، دەريالاردىن ئۆتۈپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، بىر شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار شەھەرنى ئارىلاپ كېتىپ بارسا، بۇ شەھەرنىڭ خەلقى توپ - توپ بولۇشۇۋېلىپ: «ياللا، بۇ بىزگە كېلىۋاتقان بىر ئاپەت، بۇ ئاپەتتىن قانداقمۇ قۇتۇلۇپ كېتەرمىز؟!» دەپ بىر - بىرىگە ھال - مۇڭ ئېيتىشۋاتقۇدەك. باتۇرلار بۇ ئىشقا ھەيران بوپتۇ. خېمىر باتۇر توپلاشقانلارنىڭ بىرىدىن سوراپتۇ:

— ھەي ئاكا، سىلەرگە نېمە بولدى؟ پۈتۈن شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە كىشىلەر سىلەرگە ئوخشاش خۇداغا ناله قىلىۋاتىدۇ. سىلەرگە زادى نېمە بالا كەلدى؟

— سەن كىچىك بالا بولغاندىن كېيىن ئويۇنۇڭنى ئويناپ، بىزنى ئاۋارە قىلماي، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ خېمىر باتۇرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قارا باتۇرغا:

— ئاكا، ئاشۇ كىشىنى بىرلا ئۇرۇپ جېنىنى چىقىرىۋېتەيمۇ؟ — دەپتىكەن، قارا باتۇر ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

— ئۇكام، ئۇلار غەم ئىچىدە تۇرغاندا گەپ خۇشياقماي ئاشۇنداق دەۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا خاپا بولمايلى، — دەپتۇ. ئۇلار يەنە بىرئاز يول مېڭىپ قارىسا، سالاپەتلىك مويسىپىتلاردىن بىرنەچچىسى پاراڭلىشىپ تۇرغانىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلارمۇ خۇداغا ناله قىلىۋاتقۇدەك. باتۇرلار ئۇلارغا سالام بېرىپ:

— چوڭ دادا، سىلەرگە نېمە بولدى؟ پۈتۈن شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىنى داد - پەرياد قاپلاپ كېتىپتىغۇ، سەۋەبىنى ئېيتىپ بېرىشكە بولامدۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، بوۋايلاردىن بىرى:

— بولمايدىغان نېمىسى بار بالىلىرىم. بىزنىڭ بۇ شەھىرىمىزگە بىر ئەجدىھا پەيدا بولغىلى خېلى زامانلار بولدى. ئۇنىڭغا ھەر كۈنى بىر بالا بەرمىسەك ئۇ پۈتۈن شەھەرنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. شەھىرىمىزدە بالا تۇغۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن بۈگۈن نۆۋەت پادىشاھنىڭ بالىسىغا كەلدى. بۈگۈن ئۇنى ئەجدىھاغا ئاپىرىپ بەرسەك شەھىرىمىزدە بىرمۇ بالا قالمايدۇ. بۈنىڭدىن كېيىن قانداق قىلارمىز، دەپ شۇنىڭغا قايغۇرۇۋاتىمىز، — دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان باتۇرلار غەزەپكە كېلىپ بوۋايلارغا:

— سىلەر بېرىپ پادىشاھقا ئېيتىپ باقساڭلار، بىزنىڭ ئاشۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈشىمىزگە رۇخسەت قىلامدىكىن؟ — دەپتۇ.

بوۋايلار بۇ ئىككىيلەنگە سەپسېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇلار دۈدەك گەۋدىلىك، تەتۈر ئۈستىخان، بىر - بىرىدىن بەقۇۋۋەت بالىلار ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ بوۋايلار ئۇلارغا قايىل بولۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

— پادىشاھى ئالەم، ئەپتىدىن باتۇرلۇق يېغىپ تۇرغان ئىككى كىشى كېلىپ

قالدى. ئۇلار بىزنىڭ داد ـ پەريادىمىزنى ئاڭلاپ «پادىشاھى ئالەم رۇخسەت قىلسا، ئەجدىھانى بىز ئۆلتۈرۈپ بەرسەك» دېيىشۋاتىدۇ. ئۇلار شۇ ئىلتىماس بىلەن بىزنى ئۆزلىرىگە ئەۋەتتى، ــ دەپتۇ بوۋايلار. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ خۇشال بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپتۇ ۋە:

ــ باتۇرلارنى دەرھال ئوردىغا ئەكېلىڭلار! ــ دەپ بىرنەچچە ئاتلىق ئادەمنى ئەۋەتىپتۇ. باتۇرلار ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن پادىشاھ ئۇلاردىن قانداق قىلىشنى سورىمايلا ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەتلەرنى بېرىپ، ئارام ئېلىش ئۈچۈن بىر مېھمانخانىنى ھازىرلاپ بېرىپ ئۇلارنى ئارام ئالدۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۆيدە ئازادە قالغاندا، پادىشاھ يانداكى ھۇجرىدا تۇرۇپ ئۇلارنىڭ سۆزىنى يوشۇرۇن تىڭشاپتۇ. ئىشتاكۇدەك بولسا، خېمىر باتۇر:

ــ ئاكا، ئاشۇ ئەجدىھانى مەن ئۆلتۈرۈپ كەلسەم، ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، ــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ.

ــ سەن بولساڭ تېخى كىچىك، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە مەن باراي، ــ دەپتۇ قارا باتۇر. پادىشاھ بۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بۇلارنىڭ مەرد باتۇرلار ئىكەنلىكىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بوپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەنلىكى پادىشاھنىڭ بالىسىنى ئەجدىھاغا ئاپىرىپ بېرىدىغان كۈن ئىكەن. خېمىر باتۇر ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئاكىسىدىن رۇخسەت ئاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەنلىكى ئۇ تۆت دانە قىلىچ ئېلىپ، ئۇچىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، بىرىنى قولىدا تۇتۇپ، ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈشكە مېڭىپتۇ. ئۇ ئەجدىھا بار يەرگە تەخمىنەن يۈز ماڭدام-دەك ئارىلىق قالغاندا توختاپ قارىغۇدەك بولسا، تاغدەك يوغان، دەھشەتلىك بىرنەرسە بېشىنى كۆتۈرۈپ خېمىر باتۇرغا قاراپتۇ ـ دە، غەزەپ بىلەن ھۆركىرەپتۇ:

ــ قارا بۇلارنىڭ نامەردلىكىنى، مېنىڭ چىشىمنىڭ كاۋىكىمۇ تولىمايدىغان كىچىككىنە ئۇرۇقچىدەك بىرنەرسىنى ئەۋەتىپ بېرىپ مېنى ئالدىغىنىنى. مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، پۈتۈن شەھەرنى ۋەيران قىلىۋەتمەيدىغان بولسام، خەپا! ــ دەپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقانكەن، خېمىر باتۇر:

ــ ھەي ئەجدىھا، سەن تولا تويمىغۇرلۇق قىلىپ چوڭ سۆزلىمەي ئالدى بىلەن مېنى يەپ كۆرۈپ باق. ئەگەر مېنى يەپ كېتەلىسەڭ ئاندىن شەھەرنى يەۋەتسەڭمۇ يەۋەتمەمسەن، ــ دەپتىكەن، ئەجدىھا غەزەپكە كېلىپ:

ــ سەن قانچىلىك نېمىتىكى؟! سېنى ئالدىمغا كەلتۈرمەي جايىڭدا تۇرغۇزۇپلا دەم تارتىۋېتىمەن، ــ دەپلا بىر دەم تارتىپتىكەن، خېمىر باتۇر خۇددى قورام تاشتەك مىدىر ـ سىدىر قىلماپتۇ. ئەجدىھا ئۆزىنىڭ دەم تارتىشىنىڭ سالمىقى بىلەن يىگىر-

مە - ئوتتۇز قەدەم چامىسىدا ئالدىغا مېڭىپ كېتىپتۇ. خېمىر باتۇر ئۇنىڭغا:

— قېنى، يەنە بىر قېتىم دەم تارتىپ باقمىنا! — دەپتۇ. ئەجدىھا ئىككىنچى قېتىم غەزەپ بىلەن دەم تارتقاندا ئاتمىش - يەتمىش قەدەم چامىسىدا ئالدىغا ئۇچۇپ-تۇ. خېمىر باتۇر ئورنىدىن قوزغالماپتۇ. خېمىر باتۇر ئۇنىڭغا:

— يەنە بىر قېتىم دەم تارتىپ باقمىنا! — دەپتۇ.

ئەجدىھا ئۇچىنچى قېتىم دەم تارتقاندا خېمىر باتۇرنىڭ ئالدىغىلا كەپتۇ. بۇ چاغدا خېمىر باتۇر قولىدىكى قىلىچ بىلەن ئەجدىھانى بېشىدىن قۇيرۇقىغىچە چانۇۋېتىپتۇ. خېمىر باتۇرنىڭ كارامىتىنى كۆرۈش ئۈچۈن يىراقتا قاراپ تۇرغان شەھەر خەلقى بۇ كارامەتنى كۆرۈپ ياقىلىرىنى تۇتۇپتۇ:

— ياۋاللا! نېمىدېگەن باتۇرلۇق بۇ! مانا قاراڭلار، بۇ بالا ئەجدىھانى چانۇۋەتتى، — دەپلا يۇگۈرۈپ بارغانچە خېمىر باتۇرنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئاۋامنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ:

— بۇ بىزگە كېرەكلىك باتۇرلار ئىكەن، بىزنىڭ شەھىرىمىزگە كەلگەن بالايىئاپەتلەرنى يوقىتىپ، بىزنى خاتىرجەم قىلدى. مەن بۇ باتۇرنى ئۆزۈمگە كۈيئوغۇل قىلىمەن، — دەپ قىزىنى خېمىر باتۇرغا بەرمەكچى بوپتۇ. خېمىر باتۇر:

— مەن كىچىك بولغانلىقىم ئۈچۈن جەڭ قىلىشتىكى يول مېنىڭ بولغان بىلەن، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇشتىكى يول ئاكامنىڭ بولۇشى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ قېتىم ئۆيلىنىش نۆۋىتىنى ئاكامغا ئۆتۈنىمەن، — دەپتۇ. پادىشاھقىمۇ بۇ سۆز ماقۇل كەلگەچكە قىزىنى قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ قارا باتۇرغا بېرىپتۇ. باتۇرلار بۇ شەھەر پادىشاھى بىلەن بىرگە ئادالەت بىلەن شەھەر سوراپ يېتىپتۇ.

خېمىر باتۇر بۇ شەھەردە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن بىكارچىلىقتىن زېرىكىپتۇ، ئۇنىڭ يەنە جاھان كەزگۈسى كەپتۇ - دە، ئاكىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

— ئاكا، مەن بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشتىن زېرىكتىم. مېنىڭ باشقا يۇرتلارغا بېرىپ شەھەر كۆرۈپ، يۇرت ئارىلاپ كەلگۈم كېلىۋاتىدۇ. ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، — دەپتۇ. قارا باتۇر:

— ئۇكام، ئۆزۈڭ يالغۇز قەيەرگىمۇ بارارسەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە تىنچقىنە مۇشۇ يەردە بىللە ياشىغىنىمىز تۇزۇك، — دەپتۇ. خېمىر باتۇر ئۆزىنىڭ دېگىنىدىن قايتماي مەھكەم تۇرۇۋالغانلىقتىن، قارا باتۇر ئۇنىڭغا ئىلاجسىز رۇخسەت بېرىپتۇ. خېمىر باتۇر سەپەر جابدۇقىنى قىلىپ بولۇپ ئاكىسى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىپتۇ.

قارا باتۇر ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىدىغان چاغدا قولىدىكى ئەڭگۈشتەر ئۈزۈكىنى

چىقىرىپ ئۇنىڭغا بېرىپ:

— ئۇكام، قاچانكى بېشىڭغا كۇن چۈشۈپ مۇشكۇلچىلىكتە قالساڭ مۇشۇ ئۇ-زۇكنى ئىشلىتەرسەن. بۇنى ئىشلىتىشنىڭ يولى مۇنداق، — دەپ ئەڭگۈشتەرنىڭ خاسىيىتىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئەڭگۈشتەر ئۇزۇك بىلەن خېمىر باتۇرنىڭ باتۇرلۇقى تېخىمۇ ئېشىپ، خۇشال هالدا سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

خېمىر باتۇر ئۆزى يالغۇز چۆل كېزىپ، داۋان ئېشىپ كېتىپ بارغان كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭغا يول ئۇستىدە بىر بوۋاي ئۇچراپ قاپتۇ. خېمىر باتۇر بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭدىن نەگە ماڭغانلىقىنى سورىغانىكەن، خېمىر باتۇر جاهان كېزىپ شەهەر كۆرۈش ئۈچۇن كېتىپ بارغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

— سەپىرىڭ قۇتلۇق بولسۇن، ياخشى نىيەت بىلەن يولغا چىقىپسەن. سەن مۇ-شۇ يولدىن چىقماي مېڭىۋەرسەڭ، بىر شورتاڭلىققا بارىسەن، ئۇنىڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن بىر سازلىققا بارىسەن. شۇ سازلىققا ئاشۇ ئەتراپتا ياشايدىغان چۈمۈلىلەر پا-دىشاهلىقىنىڭ شاهى پېتىپ قالغىنىغا بىرنەچچە يىل بولدى، بارلىق چۈمۈلىلەر ئۇ-نىڭغا ئوزۇق توشۇپ بېرىپ بېقىۋاتىدۇ. شۇ يەرگە بارغاندا سەن ئاشۇ چۈمۈلىنى پاد-قاقتىن چىقىرىپ قويغىن، — دەپتۇ. خېمىر باتۇر ماقۇللۇق بىلدۇرۇپ يولىنى داۋام قىپتۇ.

دېگەندەك سازلىققا يېتىپ بارغاندا قارىسا، بارلىق چۈمۈلىلەر پاتقاقتىكى شاهىغا ئوزۇق توشۇپ بېرىۋاتقۇدەك. خېمىر باتۇر پاتقاقتىكى چۈمۈلىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ئەي خۇدانىڭ جانىۋارى، پاتقاقتىن چىقالماي تولىمۇ قىينىلىپسەن - دە، مەن ساڭا ياردەم قىلاي، — دەپلا ئۇنى تارتىپ پاتقاقتىن چىقىرىپ قويۇپتۇ - دە، يولىغا ماڭماقچى بولۇپ تۇرغاندا چۈمۈله قاتتىق بىر چىرقىراپ خېمىر باتۇرغا:

— ئەي ئادەمزات، ماڭا قانداق هاجىتىڭ بار؟ بېشىڭغا نېمە كۇن چۈشتى؟ ماڭا ئېيتقىن، — دەپتۇ. خېمىر باتۇر:

— مېنىڭ هېچقانداق هاجىتىم يوق، بېشىمغا كۇنمۇ چۈشمىدى. مەن بىر يولۇ-چى، سېنىڭ پاتقاقتا پېتىپ قالغىنىڭنى كۆرۈپ ئىچىم ئاغرىپ سېنى چىقىرىپ قويدۇم، — دەپتۇ.

— مەن، — دەپتۇ چۈمۈلىلەر شاهى، — يەتتە - سەككىز يىلدىن بۇيان مۇشۇ پاتقاقتا ياتتىم. مېنى قۇنقۇزۇپ قويغىنىڭغا رەهمەت. قاچانكى بېشىڭغا كۇن چۈشسە، ماڭا قېشىمنى كۆيدۇرسەڭ مەن شۇ يەردە تەييار بولىمەن، — دەپ ئۇچ تال قېشىنى خېمىر باتۇرغا بېرىپتۇ. خېمىر باتۇر ئۇنى لاتىغا ئوراپ يانچۇقىغا ساپتۇ - دە، يو-لىنى داۋام قىپتۇ.

خېمىر باتۇر چۆل كېزىپ، دەريا كېچىپ، تاغدىن ئېشىپ كېتىپ بېرىپ بىر يەرگە بارغاندا قارىسا، بىر يولۋاس چىرقىراۋاتقان، ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئىكەن. خېمىر باتۇر ئۇنىڭدىن يىراق ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولۇپ مېڭىپ «توختا، ئۇنىڭغا بىرەر ئازاب - ئوقۇبەت كەلمىگەن بولسا بۇنچە ئېچىنىشلىق چىرقىرامدۇ؟ مەن بىر باتۇر تۇرۇپ ئۇنى مۇشكۈلچىلىكتىن قۇتقۇزماي يانداپ ئۆتۈپ كەتسەم مەردلىك بولمايدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ - دە، يولۋاسنىڭ يېنىغا كەپتۇ. ئەسلىدە يولۋاسلارنىڭ شاھى تاغدا ئويناۋاتقاندا، تۇيۇقسىز بىر قارىغاي ئۆرۈلۈپ كېتىپ، قارىغايىنىڭ بىر شېخى يولۋاسنىڭ يانپىشىنى تېشىپ ئۆتۈپ يەرگە سىڭىلىپ قالغانىكەن. بىرنەچچە يىلدىن بۇيان قارىغاي ئۆسۈۋېرىپتۇ، بۇنىڭدىن ئاجراپ كېتەلمىگەن يولۋاس ھەركۈنى مانا مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ۋارقىرايدىكەن. خېمىر باتۇر يولۋاسنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ئەي خۇدانىڭ جانىۋارى، قارىغايىنى سۇندۇرۇپ بولسىمۇ بۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمەپسەن - دە، — دەپتۇ ۋە قارىغايىنى قايرىپ سۇندۇرۇپ، ئاندىن يانپىشىدىن سۇغۇرغانىكەن، يولۋاس قاتتىق چىرقىراپ كېتىپتۇ. يولۋاسنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان بارلىق يولۋاسلار شاھىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار يوپۇرۇلۇپ خېمىر باتۇرغا تاشلانماقچى بولغانىكەن، يولۋاسلارنىڭ شاھى ئۇلارنى توختىتىپ، خېمىر باتۇرغا قاراپ:

— ئەي ئادەمزات، مەن مۇشۇ قارىغايغا بەند بولۇپ قالغىنىمغا تالاي يىللار بولدى، بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتىنى تاپالمىغانىدىم، بۈگۈن سەن كېلىپ مېنى قۇتقۇزۇپ قويدۇڭ. نېمە ھاجىتىڭ بولسا ئېيت، ھاجىتىڭدىن چىقىمەن، — دەپتۇ. خېمىر باتۇر بولسا:

— مېنىڭ ھېچقانداق ھاجىتىم يوق. مەن بولسام بىر يولۇچى. يول ئۈستىدە سېنىڭ ئېچىنىشلىق زارلىغىنىڭنى ئاڭلاپ كېلىپ ئەھۋالىڭنى كۆرۈپ سېنى قۇتقۇزۇپ قويغۇم كەلدى، — دەپتۇ.

يولۋاس خېمىر باتۇرغا رازىمەنلىكىنى بىلدۈرۈپ:

— سەن ياخشى نىيەت بىلەن قارىغايىنى سۇندۇرۇپ، يانپىشىمدىن سۇغۇرغان بولساڭمۇ پۈتۈم قاتتىق ئاغرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن چىرقىراپ كەتتىم. بۇنى ئاڭلاپ پۇقرالىرىم كېلىپ ساڭا مالالىق يەتكۈزدى، بۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئەپۇ قىلغىن. قانچىكى بېشىڭغا كۈن چۈشۈپ ماڭا ھاجىتىڭ چۈشسە، مانا ماۋۇ تۇكىنى كۆيدۈرسەڭ مەن يېنىڭدا ھازىر بولىمەن، — دەپ بويۇن تۇكىدىن ئۈچ تالنى ئېلىپ خېمىر باتۇرغا بېرىپتۇ. خېمىر باتۇر يولۋاس تۇكىنى يېنىغا سېلىپ يولۋاس بىلەن خوشلا-

شىپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

خېمىر باتۇر بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ ئاخىرى چوڭ بىر شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. شەھەرگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، شەھەر خەلقى بىر - بىرىگە: «يۈرۈڭلار، بېرىپ تاماشا كۆرۈپ كېلىمىز» دېيىشىپ شەھەرنىڭ مەركىزىي تەرىپىگە قاراپ ئېقىپ كېتىپ بارغۇدەك. خېمىر باتۇر ئەھۋالنى ئۇقۇپ باقسا، شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ئۇ قىزنىڭ ياتلىق قىلماقچىكەن. قىزنىڭ ئۇچ تۇرلۇك شەرتى بار ئىكەن، كىمكى شۇ شەرتىنى ئورۇنلىيالمسا شۇنىڭغا تېگىدىكەن، ئەگەر ئورۇنلىيالمىسا كاللىسىنى ئالىدىكەن. نۇرغۇنلىغان يىگىتلەر كېلىپ ئۆزىنى سىناپ كۆرۈپ بېقىشىپتۇ، بىراق ھەممىسىنىڭ كاللىسى ئېلىنىپتۇ. خېمىر باتۇر كىشىلەرگە ئەگىشىپ شەھەر مەيدانىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، راست دېگەندەك، قىزنىڭ قويغان شەرتلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي بىرقانچە يىگىتنىڭ كاللىسى ئېلىنىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ خېمىر باتۇر غەيرەتكە كېلىپ، ۋۇجۇدى كۈچ - قۇۋۋىتىكە تولۇپتۇ - دە، مەيدانغا چۈشۈپتۇ. خەۋەرچىلەر نامەلۇم بىر يىگىتنىڭ مەيدانغا چۈشكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قىزنىڭ شەرتىنى ئورۇنلىماقچى بولغانلىقىنى قىزغا خەۋەر قىپتۇ. مەلىكە خېمىر باتۇرنى چاقىرىپ ئەكېلىپ:

— مېنىڭ ئۇچ تۇرلۇك شەرتىم بار، شۇ ئۇچ شەرتىنى ئورۇنلىسىڭىز سىزگە تېگىمەن، بولمىسا كاللىڭىز ئېلىنىدۇ. بۇنىڭغا رازىمۇسىز؟ — دەپ سورىغانىكەن، خېمىر باتۇر ئىككىلەنمەيلا رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. قىز خېمىر باتۇرغا بىرىنچى شەرتىنى ئېيتىپتۇ:

— خىزمەتكارلار ئېتىزدىكى ئاغدۇرۇۋېتىلگەن يەرگە بىر تاغار تېرىقنى چېچىۋېتىدۇ. سىز بىر كۈن ئىچىدە ئاشۇ تېرىقنى بىر - بىردىن تېرىپ تاغارغا قاچىلاپ بېرىسىز.

خېمىر باتۇر بۇنىڭغا رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. دېگەندەك خىزمەتكارلار بىر تاغار تېرىقنى كەڭ كەتكەن ئېتىزغا ئاچقىپ چېچىۋېتىپ قايتىپ كېتىپتۇ. خېمىر باتۇر ئېتىز بېشىغا بېرىپ يانچۇقىدىكى چۈمۈلە قېشىنى ئېلىپ كۆيدۈرگەنىكەن، چۈمۈلە پادىشاھى ھايال ئۆتمەي ئۇنىڭ ئالدىدا ھازىر بولۇپ:

— بېشىڭغا نېمە كۈن چۈشتى؟ دەرھال دېگىن، ياردەم قىلىشقا مەن تەييار، — دەپتۇ. خېمىر باتۇر بولغان ئەھۋاللارنى چۈمۈلىگە ئېيتىپ، چېچىۋېتىلگەن تېرىقنى تېرىپ تاغارغا قاچىلاپ بېرىشىنى ئېيتقانىكەن، چۈمۈلىلەر پادىشاھى شۇئان بارلىق چۈمۈلىلەرگە پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. چۈمۈلىلەر دەرھال ئىشقا كىرىشىپ، ھارغان - ئاچقىنىغا قارىماي، تەرلەپ - تەپچىرەپ ئىشلەپ كەچكىچە بىر تالمۇ تېرىقنى قويماي

تېرىپ تاغارغا قاچىلاپ بوپتۇ.

خېمىر باتۇر خىزمەتكارلارغا خەۋەر يەتكۈزگەندىن كېيىن، ئۇلار كېلىپ كۆرۈپ ئەھۋالنى مەلىكىگە مەلۇم قىپتۇ. مەلىكە ھەيران بولۇپ خېمىر باتۇرنى چاقىرتىپ:

ــ بىرىنچى شەرتىمنى تولۇق ئورۇنلاپ بوپسىز. ئەمدى ئەتە ئەتىگەندە كېلىڭ، ئىككىنچى شەرتنى ئېيتىمەن، ــ دەپ يولغا سالىتۇ. ئەتىسى مەلىكە ئىككىنچى شەرتىنى ئېيتىپتۇ:

ــ مۇشۇ شەھەرنىڭ ئۈدۈلىدىكى كۆرۈنگەن تاغنىڭ كەينىدە بىر ئەجدىھا بار. ئۇ بەزى چاغلاردا شەھەرگە كېلىپ ئادەملەرنى يەپ، خەلققە پاراكەندىچىلىك سالىدۇ. ئەنە شۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ كېلىسىز.

خېمىر باتۇر ئەجدىھا بار ئورۇننى سوراپ بىلىۋالغاندىن كېيىن، شۇ تەرەپكە قاراپ يالغۇز يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئەجدىھا بار تاغقا يېقىن بېرىپ، قوينىدىكى يولۋاس تۈكىنى ئېلىپ كۆيدۈرگەنىكەن، ھېلىقى تاغدىكى يولۋاس پادىشاھى شۇ زامات خېمىر باتۇرنىڭ ئالدىغا پەيدا بوپتۇ ۋە:

ــ بېشىڭغا نېمە كۈن چۈشتى؟ ئېيتقىن، خىزمىتىڭگە مەن تەييار، ــ دەپتۇ. خېمىر باتۇر ئۇنىڭغا ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. بولۋاس «بولىدۇ» دەپ بىر ۋاراقىرىغانىكەن، تاغ ـ دالا، ساي ـ سايدىكى جىمى يولۋاسلار ھازىر بوپتۇ. ئۇلار ئەجدىھا تۇرىدىغان جىلغىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ھەرقايسىسى بىردىن تاشنى ئەجدىھاغا قارىتىپ ئېتىپ ئەجدىھانى تاشقا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. خېمىر باتۇر ئەجدىھانىڭ تېرىسىنى سويۇپ ئېلىپ شەھەرگە قاراپ سۆرەپ ماڭغانىكەن، بۇنى كۆرگەن شەھەر خەلقى قورقۇنچ ئىچىدە پادىشاھقا يۈگۈرۈپ بېرىپ:

ــ داد پادىشاھى ئالەم، خېمىر باتۇر ئەجدىھانى شەھىرىمىزگە باشلاپ كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ قورقۇنچىلىقتا ياساۋۇللىرىغا:

ــ ئوبدان قاراپ بېقىڭلار، راستىنلا ئەجدىھانى باشلاپ كېلىۋاتقان بولسا بىرەر ئامالىنى قىلايلى، ــ دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ. ياساۋۇللار بېرىپ يىراقتىن قارىغۇدەك بولسا، ئەجدىھا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تېرىسى ئىكەن. بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزگەنىكەن، پادىشاھنىڭ يۈرىكى ئورنىغا چۈشۈپتۇ. خەلق خۇشاللىقىدىن خېمىر باتۇرنىڭ پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي كۆتۈرۈپ قىزنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشىپتۇ.

خېمىر باتۇر قىزغا:

ــ ئىككى شەرتىڭىز تۈگىدى. ئەمدى ئۈچىنچى شەرتىڭىزنى ئېيتىڭ، ــ دەپتۇ. قىز ئۇنىڭغا ئۈچىنچى شەرتىنى ئېيتىپتۇ:

ــ شەھىرىمىزنىڭ سىرتىدا ناھايىتى چوڭ بىر كۆل بار. شۇ كۆلنىڭ ئوتتۇرا-

سىغا تۇۋرۇكسىز قىرىق بىر ئېغىز ئۆي سالىسىز. مۇشۇ شەرت ئورۇنلانغاندىن كېيىن توي قىلىمىز.

خېمىر باتۇر:

— ئۆيلەرنى ئەتە ئەتىگەندە زىيارەت قىلىشقا تەييارلىنىپ قويارسىز، — دەپتۇ.

شۇ كۈنى كېچىسى خېمىر باتۇر قولىدىكى ئۇزۇككە ئەمر قىلىپ: «ئەڭگۈشتەر، بۈگۈن كېچە مۇشۇ كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆۋرۈكسىز ھەم تۇۋرۇكسىز قىرىق بىر ئېغىز ئۆي بىنا قىلىسەن. يەنە ئىككى قولۇاقمۇ بولسۇن، قولۇاقنىڭ بىرى ئۈياققا، بىرى بۈياققا توختىماي مېڭىپ تۇرسۇن» دەپتۇ.

مەلىكە تاڭ سەھەردە خېمىر باتۇرنىڭ كېلىشىنى كۈتمەيلا ئېگىز راۋاققا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئىمارەت نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك. راست كۆرۈۋاتىمەنمۇ، يالغانمۇ ؟ دەپ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي بېرىپ زىيارەت قىلىشقا تەقەززا بولۇپ تۇرغاندا، خېمىر باتۇردىن خەۋەر كەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ ۋەزىرۋۇزرالىرى بىلەن، مەلىكە كېنىزەكلىرى بىلەن ئىمارەتنى زىيارەت قىلماقچى بولۇپ قولۇاق بىلەن بېرىپ، ئىمارەت ئىچىگە كىرىپ قىرىق بىر ئېغىز ئۆينىڭ ھەممىسىنى زىيارەت قىلغان بولسىمۇ، چىقىپ كېتىدىغان ئىشىكنى تاپالماپتۇ. پادىشاھ قايسى ئىشىكتىن كىرگەنلىكىنىمۇ بىلەلمەي خېمىر باتۇرغا: «بىزنى ئاچىقىپ قويۇڭ» دېگەندىن كېيىن خېمىر باتۇرنىڭ يول باشلىشى بىلەن بۇ ئىمارەتتىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ كۈننىڭ ئەتىسى پادىشاھ قىرىق كېچە-كۈندۈز تويىنى، ئوتتۇز كېچە-كۈندۈز ئويۇننى قىلىپ مەلىكىنى خېمىر باتۇرغا بېرىپتۇ. خېمىر باتۇر پادىشاھقا كۆيۈئوغۇل بولغاندىن كېيىن ھەشەمەتلىك ئوردىدا ئۆي تۇتۇپ ئايالى بىلەن كۈنلىرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

ئارىدىن بەش - ئالتە ئاي ۋاقىت ئۆتكەندە، بىر كۈنى خېمىر باتۇر كوچىغا چىقسا، ئۇششاق بالىلار بىر مۇشۇكنى ئۇرۇپ سۇغا تاشلىۋەتكەنلىكىنى، مۇشۇكنىڭ ئۆلەر ھالەتكە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. خېمىر باتۇر ھېلىقى بالىلارغا:

— ھەي بالىلار، مۇشۇ مۇشۇكنى ماڭا سېتىپ بېرىڭلار، مەن سىلەرگە جىق پۇل بېرىمەن، — دېگەنىكەن، بالىلار مۇشۇكنى شۇ زامان خېمىر باتۇرغا ئەكېلىپ بېرىپتۇ. خېمىر باتۇر مۇشۇكنى كۆتۈرۈپ ئايالىغا ئەكىرىپ بېرىپتۇ. مەلىكە نارازى بولۇپ:

— بۇنى نېمە قىلارسىز؟ — دېگەنىكەن، خېمىر باتۇر:

— ئاشقان - تاشقان تاماقلارنى بېرىپ بېقىپ قويغىن، — دەپتۇ. ئارىدىن يەنە بىر ئاي ئۆتكەندە خېمىر باتۇر كوچىدا بىر توپ بالىلارنىڭ بىر كۈچۈكنى ئۇرۇپ

ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بالىلاردىن بۇ كۈچۈكنىمۇ سېتىۋاپتۇ.

ئۇلار مۇشۇك بىلەن كۈچۈكنى بېقىپ يۈرۈۋەرسۇن. بىز ئەمدى گەپنى باشقا تەرەپكە يۆتكەيلى:

يىراق بىر ئەلدە چوڭ بىر شەھەر بولۇپ، بۇ شەھەردە قارا پادىشاھ دېگەن بىر شاھ بار ئىكەن. بۇ پادىشاھ ئۆزىگە كۆرۈنىدىغان بىر نۇرنىڭ خاسىيىتى بىلەن تەن ساقلىقى ياخشى ئۆتىدىكەن. ئەسلىدە خېمىر باتۇر ئالغان ھېلىقى قىزنىڭ كېچىسى يۈزى قاياققا بۇرالسا، شۇ تەرەپ يورۇيدىكەن. قارا پادىشاھقا كۆرۈنىدىغان نۇر ئەنە شۇ قىزنىڭ يۈزىدىن چىققان نۇر ئىكەن. قارا پادىشاھ بۇ قىزنى خوتۇنلۇققا ئالاي دېسە، ئۇنىڭ شەرتىنى ئورۇنلىيالمىغانلىقى ئۈچۈن ئالالماي يۈرگەنىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر جادۇگەر موماي كىرىپ:

— ۋاي پادىشاھى ئالەم، ھېلىقى مەلىكىنى ياقا يۈرتتىن كەلگەن بىر باتۇر خوتۇنلۇققا ئېلىۋالدى، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ جادۇگەر مومايغا:

— سەن بىر ئامال قىلىپ ئاشۇ قىزنى ماڭا ئەكېلىپ بەرسەڭ نەچچە ئەۋلادىڭغا يەتكۈدەك مال ـ دۇنيا بېرىمەن، — دەپتۇ. جادۇگەر پادىشاھنىڭ سۆزىگە ماقۇل بولغان بولسىمۇ ئۇنى قانداق ئېلىپ كېلىشنىڭ ئامالىنى تاپالمايۋاتقاندا، خېمىر باتۇرنىڭ مەلىكە بىلەن بىللە سەپەرگە چىقماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ قاپتۇ.

بىر كۈنى خېمىر باتۇرنىڭ چۈشىگە ئوتۇنچى دادىسى بىلەن ئانىسى كىرىپ قاپتۇ. ئەتىسى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئايرىلىپ كەتكىنىگە ئۇزۇن يىل بولغان دادىسى بىلەن ئانىسىنى كۆرگۈسى كېلىپ «مەن بولسام بۇ يەردە باياشاتلىق ئىچىدە ئوينىاپ ـ كۈلۈپ يۈرۈپتىمەن. ئاتا ـ ئانام ئەسلىدىنلا بىر جاپاكەش يوقسۇل ئىدى. ھازىر ئۇلارنىڭ ھالى قانداق بولغاندۇ؟» دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ كېلىش ئويى بارلىقىنى ئايالىغا ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ئايالىنىڭمۇ بىللە بارغۇسى كېلىپ دادىسىدىن رۇخسەت سوراپتۇ. پادىشاھ:

— بوپتۇ، بېرىڭلار، ئاتا ـ ئانىنىڭ ھالىدىن ھەردائىم خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش ساۋابلىق ئىش، — دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ. شۇ كۈندىن ئېتىبارەن خېمىر باتۇر سەپەر جابدۇقىنى قىلىپ، بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى يولغا چىقىپتۇ. بۇلارنى ئۇزاتقىلى كەلگەن پادىشاھ بىلەن خانىش ئۇلارنىڭ ھېلىقى چاغدا بېقىۋالغان ئىت بىلەن مۇشۇكنىمۇ بىللە ئېلىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، پادىشاھ:

— بالىلىرىم، ماۋۇ كۈچۈكۈڭلارنى ماڭا قالدۇرۇپ كېتىڭلار، سىلەرنى كۆرگەن كۆزۈمدە كۆرەي، — دەپتىكەن، پادىشاھنىڭ ئايالى:

— ماۋۇ مۇشۇكنى ماڭا قالدۇرۇڭلار، قىزىمنى باققاندەك ئەتىۋارلاپ باقاي، —

دەپتۇ. خېمىر باتۇر كۆچۈك بىلەن مۇشۇكنى قالدۇرۇپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار شەھەر-دىن خېلى ئۇزاپ بىر يەرگە بارغاندىن كېيىن خېمىر باتۇر ئەڭگۈشتەرگە ئەمر قى-لىۋ: «ئەي ئەڭگۈشتەر، بىزنى بىر ئېغىز ئۆي بىلەن ئۆچۈرۈپ، بۇگۈن پالانى شەھەر-نىڭ سىرتىدىكى ئورمانلىققا يەتكۈزۈپ قوي» دېگەنىكەن، ئەڭگۈشتەر دەل شۇ يەرگە ئاپىرىپ چۈشۈرۈپتۇ. خېمىر باتۇر ئېيتقان بۇ شەھەر قارا پادىشاھنىڭ شەھىرى بو-لۇپ، ئۇلار چۈشكەن ئورمانلىقمۇ دەل مۇشۇ شەھەرنىڭ دائىرىسىگە كىرىدىكەن. بۇ ئورمان تولىمۇ گۈزەل بولۇپ، بۇ يەردە ياۋايى ھايۋان ۋە ئۇچار قۇشلارنىڭ ھەرقاندىقى تېپىلىدىكەن. خېمىر باتۇر بۇ ئورمانلىقتا بىرنەچچە زامان تۇرۇپ ئوۋچىلىق قىلىپ كۆڭۈل ئېچىش مەقسىتىدە چۈشكەنىكەن.

خېمىر باتۇر بۇ يەردە ئوۋچىلىق قىلىپ تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز ئەمدى قارا پادە-شاھقا كېلەيلى:

قارا پادىشاھ بىر كۈنى كېچىسى قارىغۇدەك بولسا، يىراقتىن كۆرۈنىدىغان ھېلە-قى نۇر كۆرۈنمەپتۇ. بۇنىڭدىن ھەيران بولغان پادىشاھ ئەندىشە ئىچىدە جادۇگەر مو-ماينى چاقىرتىپ كېلىپ:

— نۇر يوقاپ كەتتى، سەن ئۇ قىزنىڭ قايىقا كەتكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىلىمەن، — دەپتۇ جادۇگەر، — ئۇلار بىزنىڭ مەملىكىتىمىزنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى چوڭ ئورمانلىقتا.

— ئەگەر ئاشۇ قىزنى ئەكېلىپ بەرسەڭ خەزىنەمدىكى مال - دۇنيانىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى سېنىڭ بولسۇن، — دەپتۇ پادىشاھ. جادۇگەر موماي «ماقۇل» دەپ، پا-دىشاھ مىنىدىغان تۇلپارنى سوراپ ئېلىپ مىنىپتۇ - دە، بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ ھېلىقى جاڭگالغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئورمانغا بېرىپلا تۇلپارنى قويۇپ بېرىپ، جاڭگالنى ئارىلاپ يۈرگەندە جاڭگالدا ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەن خېمىر باتۇرغا يولۇقۇپ قاپتۇ. خېمىر باتۇر ئۇنى كۆرۈپ:

— بۇ جاڭگالدا نېمە قىلىپ يۈرگەن ئايالسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن بىر يېتىم موماي، — دەپتۇ جادۇگەر، — مېنىڭ بالىلىرىم، ئېرىم ئۆ-لۈپ كەتتى، قارايدىغان ئادىمىم بولمىغاچقا، مۇشۇ ئورماندا جان بېقىپ يۈرۈۋاتىمەن. بالىسى يوققا بالا، ئانىسى يوققا ئانا، قۇلى يوققا قۇل بولىمەن، — دەپ يىغلاپتۇ. مومايىنىڭ يىغىسىنى كۆرۈپ خېمىر باتۇرنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ:

— مېنىڭ ئايالىم ئۆيده يالغۇز، سىلى شۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ بېرەملا؟ — دەپ سورىغانىكەن، موماي دەررۇلا:

— بولىدۇ بالام، سەن ئۇنداق دېگەندىكىن مەن قانداقمۇ ياق دەي. مەن ئايالىڭ-نىڭ قۇلى بولۇشقا تەييار، — دەپ ماقۇللۇقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

مومای خېمىر باتۇرنىڭ ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىن، ھەرقانداق ئىشتىن باش تارت-مای ئىشلەپ، مەلىكىنىلا ئەمەس، خېمىر باتۇرنىمۇ رازى قىپتۇ. ئۇ ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، خېمىر باتۇردا قانداق خىسلەتلەر-نىڭ بارلىقىغا سەپسېلىشقا باشلاپتۇ. ئاقىۋەت ئۇ خېمىر باتۇرنىڭ قولىدىكى ئۇزۇك-نىڭ ئەڭگۈشتەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ بىر كۈنى مەلىكىگە:

— قىزىم، ئېرىڭ سېنى ھەقىقەي ياخشى كۆرەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۆزىنىڭ جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەلىكە.

— ھەي تاڭەي! — دەپتۇ جادۇگەر، — ئەگەر سېنى ياخشى كۆرسە، ئۇزۇكىنى سېنىڭ قولۇڭغا سېلىشقا بەرمەي، ئۆز قولىغا سېلىۋالغىنى نېمىسى؟ بۇنداق چىرايلىق ئۇزۇك سېنىڭ قولۇڭدا بولۇشى كېرەك! — دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ مەلىكە موماينىڭ دېگەنلىرىنىڭ راستلىقىغا كۆڭلىدە قايىل بولۇپ تېڭىرقاپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن جادۇگەر سۆزىنى يەنە داۋام قىپتۇ:

— سەن مېنى دېدى دېمەي، ئاخشاملىققا ياتقاندا ئېرىڭنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكىنى سوراپ باققىن، ئەگەر سېنى راستتىنلا ياخشى كۆرسە ئۇزۇكىنى چوقۇم ساڭا بېرىدۇ، — دەپتۇ. دېگەندەك شۇ كۈنى ئاخشىمى ياتقاندا، مەلىكە خېمىر باتۇردىن ئۇزۇكىنى ئۆزىگە بېرىشنى سوراپتۇ. خېمىر باتۇر:

— سەن ياماڭ قىلدىڭ، ئەسلىدە بۇ ئۇزۇكىنى سوربماسلىقىڭ كېرەك ئىدى، ئەمدى سورىغانىكەنسەن، مەن بېرەي، بىراق بىر شەرت: ئۇزۇكىنى قولۇڭدىن ئالمايسەن، ئەگەر قولۇڭدىن ئالساڭ بىزنىڭ بېشىمىزغا كېلىدىغان مۇشكۈللۈكلەرنى ئېيتىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ. مەلىكە:

— قولۇمدىن ئالمايمەن! — دەپ ۋەدە بېرىپ ئۇزۇكىنى ئېلىپ قولىغا سېلىۋاپتۇ.

جادۇگەر موماي ئەتىسى ئەتىگەنلىكى قارىسا ئۇزۇك مەلىكىنىڭ قولىدا تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرۈپ جادۇگەرنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماپتۇ - دە:

— ئوبدان قىزىم، ئېرىڭ سېنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرىدىكەن، — دەپ مەلىكىنى خۇشال قىپتۇ. ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە مومای:

— قىزىم، باش - كۆزۈڭنى يۇيۇپ، چېچىڭنى تاراپ قويای، — دەپتۇ - دە، ئىشىك ئالدىدىكى بۇلاقتا باشلاپ بېرىپ قىزغا:

— قىزىم، قولۇڭدىكى ئۇزۇكنى ئېلىۋەت، سۇغا چۇشكەندە قولۇڭدىن چىقىپ

كەتسە يوقاپ كەتمىسۇن يەنە، ــ دەپتۇ.

مەلىكە ئۇزۇكنى قولىدىن ئېلىپ قويۇپتۇ. جادۇگەر ئۇنىڭ بېشىنى تارىغاچ تاش ئۈستىدىكى ئۇزۇكنى قولىغا ئاپتۇ ـ دە: «بىر پارچە يەر بىلەن قوشۇپ بىزنى ئېلىپ قارا پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا يەتكۈز» دەپ ئەمر قىلغانىكەن، ئۇلار ئۆزلىرى تۇرغان يەر بىلەن بىللىلا ئۇچۇپ قارا پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ چۈشۈپتۇ.

ئەمدى گەپنى خېمىر باتۇرنىڭ ئەھۋالىدىن ئاڭلايلى:

شۇ كۈنى خېمىر باتۇر ئۇۋغا چىقىپ قىرغاۋۇل ئاتسىمۇ ئوقى تەگمەپتۇ، تۇشقان، كېيىك ئاتسىمۇ ئوقى تەگمەپتۇ. ئىشنىڭ ئوڭغا تارتمايۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خېمىر باتۇر خاپا بولۇپ قايتىپ ئۆيگە كەلسە، ئۆيدە ھېچكىم يوق، ئۆي ئىچى قۇرۇق تۇرغان. خېمىر باتۇر بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ ھەممە نەرسىدىن ئايرىلغانلىقىنى بىلىپ، بۇلاق سۈيىدىن ئەكىرىپ ئۆيگە چېچىپتۇ ـ دە، مەيدىسىنى نەم يەرگە يېقىپ يېتىپتۇ.

خېمىر باتۇر بۇ يەردە يېتىپ تۇرسۇن، بىز گەپنى مەلىكىدىن ئاڭلايلى:

مەلىكىنى جادۇگەر موماي ئوردىغا يەتكۈزۈپ كېلىپ قارا پادىشاھقا تاپشۇرۇپتۇ، ئەڭگۈشتەرنىمۇ تاپشۇرۇپ بېرىپ ئۇنىڭ خىسلىتىنىمۇ ئېيتىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ:

ــ بۇ ئۇزۇكنى قانداق ساقلايمەن؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، موماي:

ــ ئەڭگۈشتەرنى كۈندۈزى قوللىرىغا سېلىپ يۈرۈيلا، كېچىسى ئېغىزلىرىغا سېلىپ ياتسىلا. بولمىسا، ئاياللىرى ئېلىۋالسا ھەممە نەرسىدىن ئايرىلىپ قالىسىلا، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ئۆز ۋەدىسى بويىچە خەزىنىدىكى بايلىقنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى مومايغا بېرىپ ئۇنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. پادىشاھ ئەمدى مەلىكىگە ئۆيلىنىش مەقسىتىنى ئېيتقانىكەن، مەلىكە ئۇنىڭغا ئەردىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئۈچ ئاي ئون كۈن ئىدىتى توشماي تۇرۇپ باشقا ئەرگە تەگمەيدىغانلىقىنى، دەپ رەت قىپتۇ. قارا پادىشاھ مەلىكىنىڭ ئۆز چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە ئۇنىڭ شەرتىگە كۈنۈپتۇ. مەلىكە مۇشۇ ۋاقىت ئىچىدە خېمىر باتۇرنىڭ قانداق قىلىپ بولمىسۇن، ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ ئەكېتىدىغانلىقىغا ئىشىنىدىكەن.

مەلىكىمۇ بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز گەپنى شەھەردە قالغان ئىت بىلەن مۇشۇككە يۆتكەيلى:

بىر كۈنى ئىت مۇشۇكتىن:

ــ ھەي مۇشۇك، بۇگۈن نېمە چۈش كۆردۈڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مۇشۇك:

ــ بىزنىڭ مەلىكىنى جادۇگەر بۇلاپ ئېلىپ كېتىپ چۈشەپتىمەن، ــ دەپتەكەن، ئىتمۇ:

— راست ئېيتتىڭ، مېنىڭ چۈشۈمگىمۇ شۇنداق ئايان بولدى. بىز ئەمدى بىر ئىلاج قىلىپ خېمىر باتۇرنى ئىزدەپ تاپايلى، — دەپتۇ، مۇشۇكمۇ ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار شۇ زامانلا يولغا چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇلار دەشت ـ باياۋانلارنى كېزىپ ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىرى خېمىر باتۇرنى ئورمانلىقنىڭ ئىچىدىكى ئۆيدە مەيدىسىنى يەرگە يېقىپ ياتقان هالەتتە تېپىپتۇ. ئىت بىلەن مۇشۇك سەپسېلىپ قارىغۇدەك بولسا، خېمىر باتۇر هوشسىز ياتقان، ئۇنىڭ قولىدىكى ئەڭگۈشتەر ئۈزۈكمۇ يوق تۇرغان. بۇنى كۆرۈپ ئۇلار دەررۇ قارا پادىشاھنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن ئىت سىرتتا قېلىپ، مۇشۇكنى ئوردىغا كىرگۈزۈپتۇ. مۇشۇك ئوردا هويلىسىدا ئۇياق ـ بۇياققا چېپىپ مىياۋلاپ يۈرگەننى مەلىكە كۆرۈپ قېلىپ مۇشۇكنى تونۇپ قارا پادىشاهقا:

— مەن مۇشۇكنى بەك ياخشى كۆرىمەن، ئاۋۇ مۇشۇكنى بېقىۋالسام، — دېگەنىكەن، مەلىكىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ بارلىق تەلەپلىرىنى ئورۇنلاشقا تەييار تۇرغان قارا پادىشاھ مۇشۇكنى دەررۇ تۇتقۇزۇپ كېلىپ مەلىكىگە تاپشۇرۇپتۇ. مۇشۇك ئوردا ئىچىدە ئەركىن ـ ئازادە يۈرەلەيدىغان، هەممە ئۆيلەرگە كىرەلەيدىغان بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىتمۇ قورۇغا كىرىپتۇ. مەلىكە ئۇنىمۇ بېقىۋېلىش تەلىپىنى قويغانىكەن، پادىشاھ دەررۇ ماقۇل بوپتۇ. ئىتمۇ مەلىكىنىڭ ئەتىۋارلىق هايۋىنى بولۇپ هەممە يەردە ئەركىن يۈرۈپتۇ. ئىت بىلەن مۇشۇك ئوردا قورۇسىنىڭ هەممە يېرى بىلەن تونۇشۇپ بولغاندىن كېيىن ئىت مۇشۇككە:

— هەي مۇشۇك، بىز قورسىقىمىزنىڭ تويغىنىغا شۇكۇر قىلىپ يۈرۈۋېرىمىزمۇ؟ ئەڭگۈشتەرنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى تېخىچە بىلەلمىدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىلدىم، — دەپتۇ مۇشۇك، — ئەڭگۈشتەرنى پادىشاھ كۈندۈزى قولىغا سېلىپ يۈرىدۇ، كېچىسى ئاغزىغا سېلىپ ياتىدۇ.

— ئۇنى بىر ئامال قىلىپ قولغا چۈشۈرگىن، — دەپتۇ ئىت. مۇشۇك:

— قانداق قولغا چۈشۈرىمەن؟ — دېگەندە، ئىت:

— سەن بۇگۈن كېچىسى پادىشاھ ياتقاندا مىياۋلاپ ئىشكىنى تاتىلا، ئۇلار سېنى تەرەت قىلىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئىشكىنى ئېچىپ بېرىدۇ. بۇ ئىشنى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم تەكرارلا، ئاخىرى ئۇلار ئىشكىنى ئىلماي ئۇخلاپ قالىدۇ. شۇ چاغدا مەنمۇ ئۆيگە كىرىۋالىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن سەن ئۇخلاپ ياتقان پادىشاهنىڭ ئاغزىغا تەرەت قىلىسەن، پادىشاهنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ قۇسىدۇ. مانا شۇ چاغدا ئەڭگۈشتەر قۇسۇق بىلەن يەرگە چۈشىدۇ. مەن ئۇنى ئاغزىمغا سالىمەن ـ دە، ئوچۇق ئىشكىتىن چىقىپ قاچىمەن، سەنمۇ ئارقامدىن قېچىپ چىقىسەن، — دەپتۇ.

دەرۋەقە شۇ كىچىسى مۇشۇك ئىتنىڭ دېگىنى بويىچە ئۆيگە كىرىپ، تالاغا چىقىپ پادىشاھ ۋە ئايالىنى ئۇخلاتمىغانلىقتىن پادىشاھنىڭ ئايالى ئىشكىنى قىيا ئېچىپ قويۇپتۇ. ئۇلار راسا قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەندە ئىت ئۆيگە كىرىپ مۇشۇككە شەرەت قىپتۇ. مۇشۇك ئىتنىڭ دېگىنى بويىچە پادىشاھنىڭ ئاغزىغا تەرەت قىپتۇ. پادىشاھ قۇسقانىكەن، ئىت كېلىپ دەررۇلا قۇسۇقنى يالىغان بولۇپ ئەڭگۈشتەرنى چىشلەپ ئېلىپ قېچىپتۇ. ئىت ئالدىدا، مۇشۇك كەينىدە قاچقان بويىچە ئۇدۇل ئورمانغا قاراپ مېڭىپتۇ. مۇشۇك ئىتنىڭ كەينىدىن: «ئەڭگۈشتەر بارمۇ؟» دەپ سوريغىنىچە يۈگۈرۈپ كېلىۋېرىپتۇ. ئىت ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەي يۈگۈرۈۋېرىپتۇ. مۇشۇك بولسا زادىلا توختاپ قالماي: «بارمۇ؟ بارمۇ؟» دەپ سوراۋېرىپتۇ. ئۇلار شۇنداق قېچىپ كېلىۋاتقاندا بىر دەريانىڭ دوڭ كەپتۇ. ئىت مۇشۇكنى ئۈستىگە مىندۈرۈپتۇ ـ دە، دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتۈشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا مۇشۇك: «بارمۇ؟ بارمۇ؟» دەپ سوراۋېرىپتۇ. ئىتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ «بار» دەپ ۋارقىرىشىغا ئاغزىدىكى ئەڭگۈشتەر سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. دەريادىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن غەزەپكە كەلگەن ئىت مۇشۇكنى راسا تىللاپتۇ. ئۇ:

ــ سەن شۇنداق دەپ سوراۋەرمىگەن بولساڭ، ئەڭگۈشتەر سۇغا چۈشۈپ كەتمەيتتى، ئەمدى ئەڭگۈشتەرنى تېپىپ چىق! ــ دەپ ھەيۋە قىپتۇ. ئىتتىن قورققان مۇشۇك بىرنەچچە قېتىم سۇغا چۈشۈپ باققان بولسىمۇ تاپالماپتۇ. ئاقىۋەت ئىت ئۆزى سۇغا باش چۆكۈرۈپ كىرىپ ئاختۇرۇپ چىققان بولسىمۇ يەنىلا تاپالماپتۇ. ئىت ئىككىنچى قېتىم سۇغا باش چۆكۈرۈپ كىرىپ ئاختۇرغاندا ئەڭگۈشتەرنىڭ ئىككى تاش ئارىلىقىدا قىسىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قويۇپ قايتىپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭ چىقىشى بىلەنلا مۇشۇك: «قانداق بولدى؟» دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەڭگۈشتەرنى كۆرۈپ قويدۇم، بۇ قېتىم كىرىپ ئېلىپ چىقمەن ـ دە، يولىمىزغا ماڭمىز، سەن ئەمدى ئارقامدىن گەپ قىلماي ماڭ، ئەگەر يەنە «بارمۇ؟» دەپ سورايدىغان بولساڭ شۇ يەردىلا تالاپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، ــ دەپتۇ ۋە سۇغا كىرىپ كېتىپتۇ. دېگەندەك، شۇ قېتىم ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ چىقىپ يولغا چۈشۈپتۇ. مۇشۇكمۇ ئۇن چىقارماي ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغانچە خېمىر باتۇرنىڭ يېنىغا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، خېمىر باتۇر يەنىلا بۇرۇنقىدەكلا ھالى خاراب، يۈرىكى كاۋاب بولۇپ، خۇددىنى بىلمەي ياتقۇدەك. ئىت بىلەن مۇشۇك ئۇنى كېيىمىدىن چىشلەپ تارتىپ، تاتىلاپ دېگەندەك كۆزىنى ئاچقۇزۇپتۇ. خېمىر باتۇرنىڭ ھوشىغا كەلگەنلىكىنى كۆرگەن ئىت ئاغزىدىكى ئەڭگۈشتەرنى ئۇنىڭ ئالدىغا سېلىپ قويۇپتۇ. خېمىر باتۇر بۇ ئىككى جانىۋارنىڭ ئۆزىگە قىلغان ياخشىلىقىغا مىن-

نەتدارلىق بىلدۇرۇپ ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپتۇ. ئىت بىلەن مۇشۇك بىر ئاز دېمىنى ئالغاندىن كېيىن خېمىر باتۇر بىلەن خوشلىشىپ ئۆز شەھىرىگە قاراپ يول ئاپتۇ.

خېمىر باتۇر ئەڭگۈشتەرگە: «مېنى دەرھال قارا پادىشاھنىڭ شەھرىگە يەتكۈز» دەپ ئەمر قىلغانىكەن، شۇ زامانلا ئۆزىنى شۇ شەھەردە كۆرۈپتۇ. شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن ئىزدەپ يۈرۈپ خان ئوردىسىنى تېپىپ، شۇ كېچىسى مەلىكىنىڭ ھۇجرىسىنى ئىزدەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ قېچىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئىككى قەۋەتلىك ئۆيگە چىقىرىپ شوتىسىنى ئېلىۋەتكەنىكەن. خېمىر باتۇر مەلىكىنىڭ تۇرار جايىغا يېقىن بېرىپتۇ. مەلىكىمۇ ئۇنى كۆرۈپتۇ. ئىككىسى ئەتىسى قاچىدىغانغا كېلىشىپتۇ.

ئەتىسى كەچتە خېمىر باتۇر ئەڭگۈشتەرگە: «مەلىكە بىلەن ئىككىمىزنى مۇشۇ شەھەرنىڭ سىرتىدىكى چوڭ كۆلنىڭ بويىغا يەتكۈز» دەپ بۈيرۇغانىكەن، شۇ زامان مەلىكە ئىككىسى كۆل بويىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار شۇ يەردە دەم ئالماقچى بوپتۇ. خېمىر باتۇر سۇ ئىچىش ئۈچۈن كۆلگە بېرىپ قولىنى يۇيۇشىغىلا، كۆل ئىچىدىن بىر دېۋە چىقىپ خېمىر باتۇرنى قولىدىن تۇتۇپلا سۆرەپ كۆل ئىچىگە ئەكىرىپ كېتىپتۇ. بۇ كۆل ئەسلىدە دېۋىلەر پادىشاھلىقىنىڭ ئوردىسى ئىكەن. مەلىكە كۆلدىن يىراقراق تۇرغانىكەن، ئۇنىڭ يېنىدا بىر قىزىل خوراز پەيدا بولۇپ «كو، كو، كو» دەپ دانلاپ مەلىكىنىڭ قېشىغا كەپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىقىغا كىرىپ ئۇنى بوينىغا مىندۇرۇپلا ئۇچقان پېتى ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇ خوراز ئەسلىدە پەرىلەر پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى ئىكەن.

خېمىر باتۇرنى تۇتۇۋالغان دېۋە ئۇنى ئۇدۇل دېۋىلەر شاھىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. شاھنى كۆرۈپ خېمىر باتۇر:

ــ ئەي شاھ، سەن بىر دېۋىلەر شاھى تۇرۇپ، مېنى تۇتۇۋېلىپ نېمە قىلىسەن؟ مەن بىر مۇساپىر يولۇچى، مېنى قويۇۋېتىپ كۆلنىڭ ئوستىگە چىقىرىپ قويغىن، ــ دەپتۇ.

ــ مەن سېنى قويۇپ بېرىمەن، ئەمما بىر سوئالىم بار، شۇنىڭغا جاۋاب بېرىسەن، خاتا جاۋاب بەرسەڭ قويۇپ بەرمەيمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، ئۇنى بىر قورۇغا باشلاپ بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، چىرايلىق بىر ئايال قورۇ دەرۋازىسىغا زەنجىر بىلەن باغلانغان، ئالدىغا بىر ئەسكى تەڭنە قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا يۇندى تۆكۈپ قويۇلغان. ئاندىن كېيىن بىر تەختىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپتۇ. قارىسا، تەخت ئوستىگە تۆت قەۋەت كۆرپە سېلىنغان، كۆرپە ئوستىدە بىر ئىت ياتقۇدەك. شاھ بۇلارنى كۆرسىتىپ بولغاندىن كېيىن خېمىر باتۇردىن سوراپتۇ:

ــ ئاۋۇ ئايالنى كۆردۈڭ، ماۋۇ ئىتنىمۇ كۆردۈڭ، بۇلار نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق

قىلىنغان ؟

ـــ بىز ئىنسانلاردا «ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا» دېگەن بىر سۆز بار. ماۋۇ ئىشلار-دىن قارىغاندا، بۇ خوتۇن ئېرىگە ۋاپاسىزلىق قىلغان، بۇ ئىت ۋاپا قىلغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇنداق بولغان، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ خېمىر باتۇر. دۆلەر شاھى:

ـــ سەن توغرا ئېيتتىڭ، بۇ ئىشنى مەن ئەمدى ساڭا ئېيتىپ بېرەي. بۇ خوتۇن مېنىڭ ئاياللىرىم ئىچىدىكى ئەڭ ئەتىۋارلىق ئايالىم ئىدى. ئۇ مەندىن يوشۇرۇنچە قول ئاستىمدىكى بىر قارا قۇل بىلەن ئاپاق - چاپاق بوپتۇ. ئۇلار مېنى يوقىتىپ مەقسەتلىرىگە يەتمەكچى بولۇپ قارا قۇل كالتەك بىلەن، بۇ خوتۇن پىچاق بىلەن ماڭا خىرىس قىلغاندا، مېنىڭ بۇ ئىتىم ھېلىقى قۇلنى تالاپ، مېنى قوغداپ قالدى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن مەن بۇ خوتۇننى ئىتىنىڭ ئورنىغا باغلىدىم، ئىتىمنى بولسا تەخت-كە چىقىرىپ قويدۇم، ـــ دەپتۇ. خېمىر باتۇر بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

ـــ مەن ساڭا ئوخشاش ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەن بولسامۇ، لېكىن مېنىڭ بې-شىمغا كەلگەن مۇشكۈللۈكمۇ ئاز بولمايۋاتىدۇ. شۇڭا، سەن مېنى سۇ ئاستىدىن چې-قىرىۋەتسەڭ، ـــ دەپ ئۆتۈنگەنىكەن، دۆلەر شاھى ئۇنى قويۇپ بېرىشكە ماقۇل كەپ-تۇ ھەمدە سۇ ئۈستىگە چىقىرىپ قويۇپتۇ.

خېمىر باتۇر سۇ ئۈستىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، ئايالى ھېچ يەردە يوق. ئۇ پەرىشان بولۇپ ئەتراپىنى ئىزدىگەن بولسىمۇ، ئايالى تۇرماق باشقا ئىنسانمۇ كۆرۈنمەپ-تۇ. ئايالىدىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن خېمىر باتۇر بېشى قايغان تەرەپكە قاراپ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. سۇرۇشتۇرۇپ كۆرسە، بۇ شەھەر ئۆزى-نىڭ ئاكىسى قارا باتۇر تۇرۇشلۇق شەھەر ئىكەن. قارا باتۇرنىڭ قېينىئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن خەلق قارا باتۇرنى بۇ شەھەرگە پادىشاھ قىلىپ كۆتۈرگەنىكەن. خېمىر باتۇر ئۈدۈل ئاكىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئاكا - ئۈكا ئىككىسى قۇچاقلىشىپ يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ. خېمىر باتۇر بىرنەچچە كۈن دەم ئېلىپ ھاردۇقى چىققاندىن كې-يىن بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاكىسىغا بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. قارا باتۇر ئۇنىڭدىن ئايالىنىڭ قانداق يوقاپ كەتكەنلىكىنى سورىغانىكەن، خېمىر باتۇر كۆل ئاستىدىن قايتىپ چىققاندا، ئايالىنىڭ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىنىلا سۆزلەپ بېرىپتۇ. قارا باتۇر ئىنىسىنىڭ ئايالىنى تېپىپ بېرىش ئۈچۈن چارە ئىزدەپتۇ. ئا-خىرى ئۇ ئۆز شەھىرىدىكى پالچى، قۇرئەندازلارنى يىغىپتۇ ۋە ئۇلارغا:

ـــ مېنىڭ ئىنىم بىر نەرسە يوقىتىپ قويۇپتۇ. يوقىتىپ قويغىنى نېمە؟ ئۇ قە-يەردە؟ سىلەر كىتاب كۆرۈپ، پال سېلىپ تېپىپ چىقىڭلار! ـــ دەپ ئەمر قىپتۇ. پالچى، قۇرئەندازلار قانچە قىلغىنى بىلەنمۇ ئۇنى تاپالماپتۇ. پادىشاھنىڭ بەرگەن

مۆهلىتىمۇ توشۇپ قالاي دەپتۇ. شۇنداق كۈنلەردە قېرى بىر قۇرئەندازنىڭ ئوغلى دا-دىسىنىڭ ھەر كۈنى كىتاب كۆرۈپ ئاھ ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دادىسىدىن سەۋەبىنى سورىغانىكەن، دادىسى ئۇنىڭغا:

ــ سەن سورىما، مەن ئېيتماي، ــ دەپلا جاۋاب بېرىپتۇ. بالىسى:

ــ دادا، سېنىڭ ھەسرىت چېكىۋاتقىنىڭغا قارىغاندا ئېغىر بىر ئىشقا دۇچ كې-لىپ قالغاندەك قىلىسەن، زادى نېمە ئەھۋال؟ ماڭا ئېيتقىنا! ئېھتىمال، مەن ھۆددە-سىدىن چىقىپ قالسام ئەجەب ئەمەس، ــ دەپتۇ. قۇرئەنداز بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ھەم پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ئوغلىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بالا دادىسىغا:

ــ ئۇنداق بولسا سەن بېرىپ پادىشاھتىن سوراپ باق، مېنىڭ بىر ئاغىنەم بار، شۇ ئاغىنەم بىلەن ئىككىمىز ئېيتىپ بەرسەك بولامدىكىن؟ ــ دەپتۇ. قۇرئەنداز بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزگەندىن كېيىن، پادىشاھ قۇرئەندازنىڭ بالىسىنى تەكلىپ قىپتۇ. ئۇ بالا ھېلىقى دېگەن ئاغىنىسىنى بىللە باشلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنى كۆرۈپ:

ــ بالىلىرىم، مېنىڭ ئۆيۈمگە بىر مېھمان كېلىۋېدى، ئۇ مۇھىم بىر نەرسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. قۇرئەنداز، پالچىلار بۇ نەرسىنى تاپالمىدى. سىلەرنى تاپالايدۇ، دەپ ئاڭلاپ چاقىرتتىم. قېنى ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئۇ يوقالغان نېمە ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قۇرئەندازنىڭ بالىسى:

ــ ئۇ مېھمانىنىڭ يۇقاتقان نەرسىسى مېنىڭچە ئادەمدەك قىلىدۇ، ــ دەپتۇ. ئۇ-نىڭ ئاغىنىسى بولسا:

ــ بەلكىم خوتۇنى بولسا كېرەك، ــ دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھ ھەيران قاپتۇ. خېمىرباتۇر بولسا:

ــ سىلەر تاپتىڭلار، ئۇ راستىنلا مېنىڭ ئايالىم ئىدى. ئۇنىڭ قاياقتا كەتكە-نلىكىنىمۇ ئېيتىپ بەرسەڭلار، ــ دەپتۇ. قۇرئەندازنىڭ بالىسى:

ــ ئايالىڭىزنى بىر قۇش كۆتۈرۈپ ئەكەتكەندەك قىلىدۇ، ــ دەپتۇ. ئۇنىڭ ئا-غىنىسى بولسا:

ــ پەرىلەر شاھىنىڭ شاھزادىسى قىزىل خوراز سۈرتىگە كىرىپ ئېلىپ كې-تىپتۇ، ــ دەپتۇ. خېمىرباتۇر:

ــ ئۇ ھازىر قەيەردە؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، بالىلار:

ــ ئايالىڭىز ھازىر پەرىلەر شەھىرىدە، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ــ ئۇنى بىر ئامال قىلىپ ئەكېلىپ بەرسەڭلار، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ بولىدۇ، ــ دەپتۇ بالىلارنىڭ بىرى، ــ بىزگە ئىنتايىن تېز ئۇچىدىغان يا-

كى يۇگۇرۇيدىغان بىرەر نەرسە تېپىپ بەرسەڭلار، مەلىكىنى ئەكېلىپ بېرەيلى، بۇلمىسا پەرىلەرنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇپ چىقىشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

خېمىر باتۇر قولىدىكى ئۇزۇكنى چىقىرىپ ئۇلارغا بېرىپ:

ــ مانا بۇ ئەڭگۈشتەر ئۇزۇك، مۇشۇنىڭدىن پايدىلانساڭلار سىلەرگە ھېچكىممۇ يېتىشەلمەيدۇ، ــ دەپتۇ. بالىلار ئۇزۇكنى ئېلىپ پادىشاھ ۋە خېمىر باتۇر بىلەن خوشلىشىپ مەلىكىنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئەڭگۈشتەرنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئانچە ئۇزاققا قالمايلا پەرىلەر شەھىرىنىڭ يېنىدىكى بىر ئورمانغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە ئۆزلىرىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئۇزۇكنى مۇستەھكەم بىر يەرگە يوشۇرۇپ، ئۆزلىرى پەرىلەر شەھىرىگە كىرىپتۇ. بۇلارنى كۆرگەن پەرىلەر: «ۋاي، بىزنىڭ شەھىرىمىزگە ئادەمزات كېلىپ قاپتۇ» دەپتۇ چۇرقىرىشىپ، ئۇ ئىككىسىنى ھەيدەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنى قاماپ قويۇشقا ئەمر قىپتۇ. بالىلار قاماقخانىدا بىرنەچچە ۋاقىت ياتقاندىن كېيىن پادىشاھ ئۇلارنى چاقىرتىپ كېلىپ:

ــ سىلەرنىڭ قانداق ھۈنىرىڭلار بار؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، بالىلار:

ــ بىرىمىز ناۋاي، بىرىمىز ئاشپەز، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ:

ــ ئۇنداق بولسا، بىزنىڭ شەھىرىمىزگە سىلەرگە ئوخشاش كېلىپ قالغانلاردىن نۇرغۇن كىشىلەر قاماقخانىمىزدا بار. سىلەر قاماقتا ياتقان شۇ كىشىلەرگە نان يېقىپ، تاماق ئېتىپ بېرىڭلار، ــ دەپ ئۇلارنى چىقىرىۋېتىپتۇ.

بالىلار پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئاشپەزلىك قىلغاچ شەھەرنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى ئوبدان كۆرۈۋاپتۇ. تاماق يەتكۈزۈپ بېرىش باھانىسىدە قاماقخانىدىكىلەرنى بىرمۇبىر كۆرۈپ چىقىپتۇ. ئاخىرى ئۇلار كەڭ، ئازادە، يورۇق، چىرايلىق بېزەلگەن ئۆيگە قامالغان مەلىكە بىلەنمۇ كۆرۈشۈپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنى خېمىر باتۇرنىڭ ئەۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ ۋە مەلىكىنى بۇ يەردىن ئېلىپ كېتىدىغانلىقىنى دەپتۇ.

ــ پەرىلەردىن قۇتۇلۇپ كېتىش تەس، ــ دەپتۇ مەلىكە، ــ ئۇلار توخۇ، كەپتەر سۈرىتىگە كىرىپ بەكمۇ تېز ئۇچىدۇ. ئۇلاردىن قېچىپ قۇتۇلۇشقا ئامال تاپقىنىڭلاردا قاچانلا بولسۇن مەن سىلەر بىلەن كېتىشكە تەييار.

ــ شەھەردىنلا چىقىپ كېتىشنىڭ ئامالىنى تاپساق ئۇلار بىزگە يېتەلمەيدۇ. قانداق چاغدا شەھەردىن چىققىلى بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ يىگىتلەر.

ــ جۈمە كۈنى پەرىلەر ھەممىسى جۈمە نامىزىنى ئوقۇش ئۈچۈن مەسچىتكە يىغىلىدۇ. مانا مۇشۇ ئەڭ ياخشى پۇرسەت، ــ دەپتۇ مەلىكە.

ئۇلار تەييارلىق كۆرۈپ قويۇپ جۇمە كۈنىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. جۇمە كۈنى يېتىپ كېلىپ پەرىلەرنىڭ ھەممىسى جۇمەگە كەتكەندە، يىگىتلەر مەلىكىنى ئېلىپ شەھەردىن چىقىپ، ئەڭگۈشتەر ئۇزۇكنى قولغا ئېلىپ: «بىزنى قارا باتۇر پادىشاھنىڭ شەھىرىگە يەتكۈز» دەپ ئەمر قىلغانىكەن، شۇ زامات ئۇلار ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. شەھەردىكى جۇمە نامىزىغا بارمىغان ئايال ۋە بالىلار بۇ ئۇچ ئادەمزاتنىڭ شەھەردىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چۇرقىرىشىپ بېرىپ، نامازغا ئوقۇۋاتقان ئەر-كەك پەرىلەرگە خەۋەر قىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پەرىلەر دەررۇ قىياپىتىنى ئۆز-گەرتىپ ئۇچار قۇشلار ھالىتىگە كەپتۇ - دە، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ. پەرىلەر ئۇلارنى قوغلاپ يېقىن قالغاندا ئۇلار پەرىلەرنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ قارا باتۇر پادىشاھنىڭ مەملىكىتىنىڭ دائىرىسىگە ئۆتۈپ بولغاچقا پەرىلەر قوغلاشنى توخ-تىتىپ كەينىگە قايتىپتۇ. يىگىتلەر مەلىكىنى ئەكېلىپ خېمىر باتۇرنىڭ قولىغا ساق- سالامەت تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئىككى يىگىتكە نۇرغۇن ئىنئاملار بېرىپ-تۇ.

خېمىر باتۇر بىلەن مەلىكە جەم بولغاندىن كېيىن ئاكىسى قارا باتۇر پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا بىرقانچە كۈن دەم ئاپتۇ. بىر كۈنى خېمىر باتۇر ئاكىسىغا:

— ئاكا، مەن ئاتا - ئانامنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىغانغا خېلى يىللار بولدى، ئۇلارنىڭ ھالى نېچۈك بۇنى بىلمىدىم. ئەمدى مەن بېرىپ ئاتا - ئانامنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاي. رۇخسەت قىلساڭ، — دەپتۇ. قارا باتۇرمۇ «بولىدۇ» دەپ ئۇلارغا يوللۇق تىللا ۋە ئوچ - تۆت يۈزچە لەشكەر قوشۇپ يولغا ساپتۇ. خېمىر باتۇر بىرقانچە ئايلاپ يول يۈرۈپ ئۆز شەھىرىگە بېرىپ، ئۆيىنى ئىزدەپ تېپىپ قارىسا، ئۆيىدە ئاتا - ئانا-سى يوق تۇرغۇدەك. باشقىلاردىن ئۇقۇشۇپ باقسا، خېمىر باتۇر بۇ شەھەردىن كەتكەن-دىن كېيىن بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى «سېنىڭ بالاڭ مېنىڭ بالامنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۇ-ۋەتتى» دېگەن باھانە بىلەن ئوتۇنچىنىڭ قورۇ - جاي، مال - مۈلۈك ۋە ئېشەكلىرى-نىمۇ مۇسادىرە قىلىپ ئېلىۋېلىپ، ئەر - ئايال ئىككىسىنى شەھەردىن قوغلاپ چى-قىرىۋەتكەنىكەن. بوۋاي بىلەن موماي جان باقىدىغان ھەممە ئىمكانىيەتلەردىن ئايرىل-غاچقا شەھەر سىرتىدىكى بىر يارلىقتا گەمە كولاپ يېتىپ تىلەمچىلىك قىلىپ جان بېقىپ يۈرگەنىكەن. خېمىر باتۇر ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىپتۇ - دە، ئاتا - ئانىسى بى-لەن يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ. شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسى خېمىر باتۇر پادىشاھقا مەكتۇپ ئەۋە-تىپتۇ. ئۇ مەكتۇپىدا: «سەن مېنىڭ ئاتا - ئانامنى خارلاپ، مال - مۈلكىنى تارتى-ۋاپسەن، مانا ئەمدى مەن كەلدىم. سەن جېنىڭنى ئامان ساقلاپ قالاي دېسەڭ، شەھە-نى بوشىتىپ بەر، بولمىسا سەن بىلەن جەڭ قىلىمەن» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھمۇ

دەرغەزەپكە كەپتۇ ـ دە، خېمىر باتۇر بىلەن جەڭ قىلىشقا بەل باغلاپتۇ. ئۇلار جەڭنى باشلاپتۇ. خېمىر باتۇر ئۆزىنىڭ ھەممە باتۇرلۇقىنى ئىشقا ساپتۇ. ئۇنىڭ باشلاپ كەلگەن لەشكەرلىرىمۇ جان پىدالىق بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان مەزگىلدە، قارا باتۇر ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن مىڭدىن ئارتۇق لەشكەرلەر يېتىپ كېلىپ خېمىر باتۇرغا ھەمدەم بوپتۇ. نەتىجىدە، پادىشاھ يېڭىلىپ، پادىشاھلىقىنى خېمىر باتۇرغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنى ياخشى كۆرىگە ئېرىشتۇرۇپ، ئۆزى ئادىللىق بىلەن شەھەر سوراپ «ئادىل پادىشاھ» دېگەن نامنى ئېلىپ شەھەردە قالدى، بىزمۇ ئۆز يۇرتىمىزغا قايتىپ كەلدۇق.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرېھىم ئىمىرەمزە** (1926). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، غۇلجا ناھىيەسى تۇرپانىيۇزى يېزىسى يۇقىرىقى تۇرپانىيۇزى كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇن قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 47 ياش، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، غۇلجا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1994

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى»، 1995

ئاق بوز ئايغىر

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، كۆرۈنگەن تاغنىڭ نېرىسىدا، كۆرۈنمىگەن تاغنىڭ بېرىسىدا سۆلەت باي دېگەن بىر كىشى ئۆتكەنكەن. سۆلەت باي ھەددى ـ ھېسابسىز بايلىققا ئىگە بولۇپ، مەغرىبتىن مەشرىققىچە بولغان ئەل ـ يۇرتلاردا سودا-سېتىق قىلمىدىكەن. سۆلەت بايىنىڭ توققۇز ئوغلى بار ئىكەن. بايىنىڭ پۈتۈن خىيالى بايلىق توپلاپ بىرنى ئىككى قىلىش، ئىككىنى تۆت قىلىش بولغاچقا، ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ، زىممىسىدىكى ئاتىلىق بۇرچىنى ئادا قىلىش خىيالىغا كىرىپ چىقماپتۇ، شۇڭا ئوغۇللىرىنىڭ چوڭىنىڭ چېچىغا ئاق كىرىپ، كەنجىسى يىگىت بوپتۇ. بايىنىڭ كەنجى ئوغلىنىڭ ئىسمى نۇرزات بولۇپ، ئوغۇللارنىڭ ئىچىدە چېچەن، ئەقىللىك، باتۇر ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە توققۇز ئوغۇل بىر تويغا قاتارلىشىپ كەلسە، ياشلاردىن بىرى:

— ھە، كېلىڭلار سۆلەت بايىنىڭ بۇقىلىرى! — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان نۇرزات دەرھال قايتىپ كېتىپتۇ. ئاكىلىرى تويدىن كېلىپ:

— سەن بىز بىلەن بىرگە تويغا بارغان، كېيىن يوقاپ كەتتىڭغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. نۇرزات:

— سىلەر شۇنداق گالۋاڭمۇ؟! — دەپ تويدا ئاڭلىغان سۆزىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. شۇندىن كېيىن كىشىلەر ئۇلارنى «سۆلەت بايىنىڭ بۇقىلىرى» دەيدىغان بوپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ بۇ گەپ سۆلەت بايىنىڭ خوتۇنىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ئۇ سۆلەت بايغا:

— ھەي دادىسى، كىشىلەر بىزنى نېمىلەر دەپ سۆز ـ چۆچەك قىلىشۋاتىدۇ، بىلەملا؟ — دەپتۇ. سۆلەت باي خاپا بولۇپ:

— قانداق ئادەملەركەن ئۇ بىزنى بىرنەرسە دەيدىغان؟! — دەپتۇ. خوتۇنى:

— ھەي دادىسى، بالىلارنىڭ ئالدى چارساقال، كەينى يىگىت بولدى. سىلى ئۇلارنى ئۆيلۇك ـ ئوچاقلىق قىلمامىلا؟ — دېيىشىگە، سۆلەت باي:

— كىشىلەر شۇ توغرۇلۇق سۆز ـ چۆچەك قىلىشىپتىمۇ؟ مەن توققۇز ئوغلۇمغا توققۇز قىزى بار بايىنىڭ قىزلىرىنى تېپىپ بىراقلا بىر تەرەپ قىلىمەن، — دەپتۇ. سۆلەت بايىنىڭ خوتۇنى:

— سىلى ئىزدەپ بارمىسىلا، خەق سىلىنى ئىزدەپ كېلەمدۇ؟ — دەپتۇ.

سۆلەت باي ئوغۇللىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، توقۇز قىزى بار بايىنى ئىزدەشكە بەل باغلاپتۇ. ئۇ يول تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ سەپەرگە چىقىش ئالدىدا نۇرزاتقا ئۆز مەقسىتىنى بايان قىلىپ، ئۇنى ئۆيىدە قويۇپ قويۇپ، سەككىز ئوغلى بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. «نۇرزاتنى سېغىنسام، قاراپ سېغىنچىمنى باسارمەن» دەپ، ئۇنىڭ ئالتۇن ساقسى بىلەن ئىككى ئالتۇن ئوشۇقىنى ئېلىۋاپتۇ. ئۇلار كۆپ يول يۈرۈپ بىر يايلاققا بېرىپتۇ. يايلاقتا سان - ساناقسىز قويلار ئوتلاپ يۈرگۈدەك. ئۇلار قويچىدىن سوراپ بۇ قويلارنىڭ قۇددۇس باينىڭ قويلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

ئۇلار يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ تاغ - قىرلاردىن ئۆتۈپ يەنە نۇرغۇن تۆگە، كالا، قوتاز، يىلقىلارنى كۆرۈپتۇ ھەم ئۇلارنىڭمۇ قۇددۇس باينىڭ ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

سۆلەت باي تاغدىن ئېشىپ باينىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ تېپىپتۇ. ئىككى باي كۆرۈشۈپتۇ. قۇددۇس باي ئۇنى بىر كېچە قونۇپ كېتىشكە تەكلىپ قىپتۇ. سۆلەت باي ماقۇل بولۇپ، ئۇ ئۆيگە كىرسە ئىلغىدا سەككىز ھالقا تۇرغۇدەك. سۆلەت باي:

— مېنىڭ توققۇز ئوغلۇم بار، مەن شۇلارغا توققۇز قىز ئىزدەپ كېتىۋاتقانىدىم، بۇ ئۆيدىكى ھالقىلارنى كۆرۈپ مەقسىتىمگە يەتتىم دەپ خۇشال بولغانىدىم، ئەپسۇس، سانسىز بىرى كەم ئىكەن، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، يەنە بىرى ئەنە، — دەپتۇ قۇددۇس باي باشقا بىر ئىلغىدىكى ھالقىنى كۆرسىتىپ، — بۇ كەنجى قىزىم پەرىزاتنىڭ ھالقىسى. سەككىز قىزىم بىر تەڭ بولسا، كەنجى قىزىم پەرىزات بىر تەڭ، — دەپتۇ. سۆلەت باي ئۇنىڭغا:

— مېنىڭمۇ سەككىز ئوغلۇم بىر تەڭ، كەنجى ئوغلۇم بىر تەڭ. كەنجى قىزىڭىزنى كەنجى ئوغلۇمغا بەرسىڭىز بەك ياخشى بولغۇدەك، — دەپتۇ. قۇددۇس باي ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ.

ئىككى باي مەسلىھەتلىشىپ توي كۈنىنى بېكىتىپتۇ. توي تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، دېگەن قەرەلدە توققۇز كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ، ئەل - جامائەتكە داستىخان سالىپتۇ. قۇددۇس باي قىزلىرىنى كۈيۈئوغۇللىرىغا قوشۇپ يولغا سېلىشنىڭ تەييارلىقى بىلەن بوپتۇ. قىزلىرىنىڭ چوڭلىرى ئۆز مەشۇقلىرى بىلەن كۈلكە - چاقچاق بىلەن بوپتۇ. كەنجى قىز ئۆزى يالغۇز ئىچى پۈشۈپ تاشقىرىغا چىقىپ خىيالغا پېتىپ قاپتۇ. توساتتىن:

— ئەي پەرىزات، نېمانچە غەمكىن بولۇپ كەتتىڭ؟ — دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ، قىز قارىسا، ئالدىدا بىر ئاق بوز ئايغىر تۇرغۇدەك. ئۇ، بۇ خۇدانىڭ كارامىتىمۇ نېمە، دەپ ئويلاپ:

— سەن قانداق بولۇپ تىلغا كىرىپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاق بوز ئايغىر:

— ئاي تولغان ئاخشىمى ئاسماندىن بىر تۇلپار چۈشۈپ ئاتاڭنىڭ يىلقىلىرى ئىچىدىكى بىر بايتالغا قوشۇلغان، مەن شۇ بايتالدىن تۇغۇلدۇم، — دەپ ئۆز سىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. كەنجى قىز:

— سەن يېنىمغا نېمە مەقسەتتە كەلدىڭ؟ — دەپتۇ. ئاق بوز ئايغىر:

— مەن ئۇچ كۈندىن كېيىن بولىدىغان ئىشلارنى ئالدىن بىلىمەن، تاغلاردىن ئۇچۇپ ئۆتەلەيمەن، دەريادا ئۈزەلەيمەن، ئوتتا كۆيمەيمەن. سەن داداڭدىن مېنى بېرىشنى ئىلتىماس قىل، بولمىسا مۇرادىڭغا يېتەلمەيسەن، — دەپتۇ. دېگەندەك، پەرىزات دادىسىدىن ئاق بوز ئايغىرنى تەلەپ قىلىپتۇ. قۇددۇس باي قىزىنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىپتۇ.

قۇددۇس باي ئۇلار بىلەن خوشلىشىدىغان چاغدا، ئۇلارنىڭ يالغۇز ئېقىن بويىدا، شور قۇدۇقنىڭ ئەتراپىدا قونماسلىقىنى تاپىلاپتۇ.

سۆلەت باي قۇددۇس باي بىلەن خوشلىشىپ كېلىنلىرىنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ.

ئاشۇ يۇرتتا بىر جادۇگەر بولۇپ، ئۇنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ بىر كۈنى چۈشىدە ئالتۇن ساقا، ئالتۇن ئوشۇق ئويناپ يۈرگەن نۇرزاتنى كۆرۈپتۇ - دە، ئۇنىڭغا ئاشىق بوپتۇ. جادۇگەر قىزىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ:

— ئەي جانجىگەر قىزىم، ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. جادۇگەر مومای نۇرزاتنى قولغا چۈشۈرۈشنى نىيەت قىلىپ، ئىككى ئوغلىنى ئاتلاندۇرۇپتۇ.

سۆلەت باي سەپەر قىلىپ يالغۇز بىر ئېقىن بويىغا يېتىپ بېرىپتۇ - دە، ئۇ شۇ يەردە چۈشكۈن قىلماقچى بوپتۇ ۋە شۇ يەردە قونالغۇ راسلاپتۇ.

سۆلەت باي يالغۇز ئېقىن بويىغا بېرىپ سوغۇق سۇدا يۈز - كۆزىنى يۇيماقچى بولۇپ تۇرۇشىغا ئىككى دانە قوي ئۆپكىسى ئېقىپ كەپتۇ. سۆلەت باي بۇنى كۆرۈپ «بۇلارنى ئىت يېسۇن» دەپ سۆزۈۋاپتۇ. شۇ چاغدا ئىككى ئۆپكە قاۋۇل ئىككى يىگىتكە ئايلىنىپ:

— سەن قېرى نېمە دەپ بىزنىڭ ساياھىتىمىزنى بۇزىسەن؟! سەن بىزنىڭ پادىشاھ ئەۋلادى ئىكەنلىكىمىزنى بىلمەمسەن؟! تېخى ئىت يېسۇن دەيسىنا! — دەپ سۆلەت بايىنىڭ ياقىسىنى سىقىپتۇ. سۆلەت باي:

— مەن بىلمەي قاپتىمەن، مېنى كەچۈرسەڭلار، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ئۇلار:

— بىز دېگەنگە كۆنسەڭ بىزدىن قۇتۇلسەن، بولمىسا دەريادا تاشلايمىز، — دەپ سۆلەت بايىنى دەريا تەرەپكە سۆرەپتۇ. سۆلەت باي قورقۇپ:

— نېمە دېسەڭلار كۆنەي، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

ــ كىچىك ئوغلۇڭنىڭ ئالتۇن ئوشۇقلىرىنى بىزگە قويۇپ كەت، ــ دەپتۇ ئۇلار.

سۆلەت باي ئامال قىلالماي ئىككى ئالتۇن ئوشۇقىنى چىقىرىپ بېرىپ قۇتۇلۇپ، دەرھال قونالغۇغا قايتىپ كېلىپلا يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار يول ئۈستىدە قىڭغىر جىگدە تۇڭدە كونا قومۇش كەپىنى ئۇچرىتىپتۇ. ئۇ كەپە نۇرزاتقا ئاشىق بولغان جادۇگەر قىزنىڭ كەپىسى ئىكەن. جادۇگەر قىز بۇ يەردە پەرىزاتنى قەستلەپ ئولتۇرغانكەن. ئۇ سۆلەت بايلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كەپىدىن چىقىپ پەرىزاتقا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئاق بوز ئايغىر مىنىپسەن،
نەگە ماڭدىڭ پەرىزات ؟
سەپىرىڭ قۇتلۇق سەپەرمۇ،
غايىب نىكاھ پەرىزات ؟
ئاقباش تۆگەڭ ياراملىق،
قۇتلۇق بولسۇن پەرىزات.
ئۇزغۇ ساۋۇت ـ دۇبۇلغاڭ،
غايىب نىكاھ پەرىزات.
چۆل بويىدا دېمىسەڭ،
قومۇش كەپە دېمىسەڭ،
بىزنىڭ ئۆيگە چۈشۈپ كەت.
مېنى غېرىب كۆرمىسەڭ،
شېرىن سۆھبەت قۇرۇپ كەت،
ئىچ سىرىمنى بىلىپ كەت.
ھېچ بولمىسا دەم ئېلىپ،
تۇز ـ تەمىمنى تېتىپ كەت،
سىنچېيىمنى ئىچىپ كەت.

جادۇگەر قىزنىڭ زادىلىق قىلىپ سۆزلەۋاتقانلىقىنى بىلگەن پەرىزات مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ ئەي ناتونۇش بىگانە،
ئۆي تۇتۇپسەن يېگانە.
يامان نىيەت بولمىسا ڭ،

يۈرەتتىكىمۇ پىنھانە.
سۆيگەن ياردىم نۇرزاتتۇر،
ئۆز يارىمنى سۆيىمەن.
مىنگەن ئېتىم ئۆز ئېتىم،
يارغا سوۋغا تۇتىمەن.
يۈك ـ تاقىمنى پەقەتلا
ئاق تۆگىگە ئارتىمەن.
كىيىپ ساۋۇت ـ دۇبۇلغا،
جەڭگە تەييار تۇرىمەن.
چۆل بويىدا دېمەيمەن،
قومۇش كەپە دېمەيمەن.
زورلىساڭمۇ، بىلىپ قوي،
بۇ ئۆيۈڭگە كىرمەيمەن،
بىر سائەتمۇ تۇرمايمەن.
سۆھبەت قۇرۇپ يۈرگۈم يوق،
ئىچ سىرىڭنى بىلگۈم يوق،
سىنچىيىڭنى ئىچكۈم يوق.

جادۇگەر قىز ئېغىز ئاچالماي دەردىنى ئېچىگە يۇتۇپ قاپتۇ. ئۇلار كېتىۋېرىپتۇ.

بىر كۈنى كەچ كىرگەندە ئۇلار بىر شور قۇدۇققا كەپتۇ. سۆلەت باي شۇ يەردە چۈشكۈن قىلماقچى بولغانىكەن، پەرىزات:

ـــ بۇ يەردە قونمايلى، خەتەرلىك، ـــ دەپتۇ، لېكىن سۆلەت باي مۇشۇ يەردە قونمىز دەپ چىڭ تۇرۇۋېپتۇ.

شۇ كېچىسى پۇتۇن ئەتراپنى قارا تۇمان قاپلاپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئاقباش تۆگىنىڭ يوقلۇقى مەلۇم بوپتۇ. سۆلەت باي ئىزدەپ بىر يەرگە بارسا تۆگە تۇرغۇدەك. تۆگىنىڭ نوختىسى بىر قوڭغۇراقتىكەنگە ئىلىنىپ قاپتۇ، ئۇنىڭ تۇۋىدە بىر قېرى دۇمچەك موماي ئولتۇرۇپتۇ. سۆلەت باي:

ـــ موما، ھەي موما، ئاۋۇ چۈلۈۋرنى ماڭا ئېلىۋېتىڭە، ـــ دەپتۇ.

ـــ قويسام ئولتۇرالمايمەن، ئولتۇرسام قويالمايمەن بالام، ئۇنىڭغا ھالىم يەتمەيدۇ، ـــ دەپتۇ موماي مۇلايىملىق بىلەن.

سۆلەت باي مومانىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ، چۈلۈۋرنى ئالاي دەپ ئاتتىن ئېڭىشىـ

شىگە، موماي خۇددى بۇركۇتتەك كېلىپ ئۇنى ئاتتىن يۇلۇپ ئاپتۇ. سۆلەت باي مو-ماينىڭ جادۇگەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇيان - بۇيان يۇلقۇنۇپ كۆرۈپتۇ، ئۇنىڭ قو-لىدىن ئاجرىيالماپتۇ. سۆلەت باي ئاخىرى:

— توققۇز كېلىن كۆچۈرۈپ،
بۇگۇن كەلدىم بۇ يەرگە.
قويۇۋەتكىن جان موما،
كۆمەي سېنى مەن زەرگە.

دەپ مومايغا يالۇۋرۇشقا باشلاپتۇ، لېكىن موماي ئۇنى قويۇپ بەرمەپتۇ. سۆلەت باي:

— يەنە رازى بولمىسىڭ،
سان - ساناقسىز قويۇم بار،
خالىغانچە ئېلىۋال.
يەنە نېمە ئويۇڭ بار ؟
يەنە رازى بولمىسىڭ،
نىيىتىڭدىن يانمىسىڭ،
قورۇ - قورۇ تۆگەم بار،
قانچە ئالساڭ شۇنچە ئال.
بۇ جېنىمنى قىلما خار،
قويۇۋەت مېنى ئانىجان.

دەپتۇ. موماي ئۇنى يەنمۇ قاتتىقراق سىقىپتۇ. سۆلەت باي:

— يەنە رازى بولمىسىڭ،
ساي - سايلاردا يىلقام بار.
رەھىم قىلغىن ئانىجان،
سەندە بولسۇن ئىختىيار.
ئۇ ھەم بولسۇن سېنىڭكى،
جېنىم قالسۇن مېنىڭكى.

دەپ زار - زار يىغلاپتۇ. موماي «ياق - ياق» دەپ تېخىمۇ قاتتىق سىققانكەن، سۆلەت

باي:

— يەنە رازى بولمىساڭ،
نىيىتىڭدىن يانمىساڭ،
جان كېلىنىم پەرىزات
ساڭا بولسۇن قول ـ قانات.
سېغىزخانەڭ ساقلىقى،
ئاق پاختىدەڭ ئاقلىقى،
ئۇ ھەم بولسۇن سېنىڭكى،
جېنىم قالسۇن مېنىڭكى.

دەپتۇ. «ياق ـ ياق» دەپ مومای سۆلەت بايىنىڭ گېلىنى تېخىمۇ بەكرەك سىقىپتۇ. سۆلەت باي:

— يەنە رازى بولمىساڭ،
سەككىز قىران ئوغلۇم بار،
سەكسەن ئەرنىڭ كۈچى بار.
شۇلار بولسۇن سېنىڭكى،
جېنىم قالسۇن مېنىڭكى.
قۇيۇۋەت مېنى جان موما،
كۈچكە تولغان جان موما.

دەپتۇ. مومای «ياق ـ ياق» دەپ سۆلەت بايىنىڭ گېلىنى بىر سىققانىكەن، سۆلەت بايـ
نىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قاپتۇ ـ دە، خىرقىراپ تۇرۇپ:

— يەنە رازى بولمىساڭ،
خۇي ـ پەيلىڭدىن يانمىساڭ،
ساڭا قويای بىر تىلەك،
سەككىزىدىن بىر بۆلەك،
كەنجى ئوغلۇم شۇ نۇرزات،
پالۋانمەدۇر تاغ يۈرەك.
ئۇ ھەم بولسۇن سېنىڭكى،

جېنىم قالسۇن مېنىڭكى.
قويۇۋەت مېنى جان موما،
كۈچكە تولغان خان موما.

دەپتۇ. جادۇگەر موماي شۇندىلا قولىنى بوشىتىپ:
— نۇرزاتنى ماڭا قانداق كەلتۈرۈپ بېرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.
— يانچۇقۇمدا نۇرزاتنىڭ ئالتۇن ساقىسى بار، نۇرزات ئۇنى جېنىدىنمۇ ئوشۇق كۆرىدۇ، مەن ئۇنى ساڭا بېرىپ كەتسەم، نۇرزات ئۇنى ئىزدەپ كېلىدۇ، — دەپتۇ.
پەرىزات بۇ گەپلەرنى پىنھاندا تۇرۇپ ئاڭلاپ قاپتۇ.
سۆلەت باي ئالتۇن ساقىنى موماينغا بېرىپ، تۆگىنى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ - دە، يۈكلىرىنى ئارتىپ يولغا چۈشۈپتۇ. پەرىزات يول بويى غەمكىن مېڭىپتۇ. سۆلەت باي يۈرتىغا قايتىپ كېلىپ، توققۇز كېچە - كۈندۈز كاتتا توي قىلىپ بېرىپتۇ. توي تۈگەپ نۇرزات ھۈجرىسىغا كىرسە، پەرىزات يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. نۇرزات پەرىزاتتىن:
— ئەي مەلىكەم، ساڭا نېمە بولدى ؟— دەپ سوراپتۇ. پەرىزات يول ئۈستىدىكى ئەھۋالنى بايان قىپتۇ.
ئەتىسى ئەتىگەندە نۇرزات ئاتىسىدىن ئالتۇن ساقا بىلەن ئوشۇقلارنى سوراپتۇ. سۆلەت باي يالغاندىن يانچۇقىنى ئىزدىگەن بولۇپ:
— ھەتتەڭەي! شور قۇدۇقنىڭ يېنىدا ئات باققانىدىم، شۇ يەردە چۈشۈرۈپ قويغان ئوخشايمەن، — دەپتۇ.
نۇرزات ئالتۇن ساقا بىلەن ئوشۇقلارنى ئىزدەپ، قارا كۆز تۆگىسىنى مىنىپ، ئالتە ئايلىق ئالا ئاتنى يېتىلەپ يولغا چىقماقچى بوپتۇ. پەرىزات:
— مېنىڭ ئاق بوز ئايغىرىمنى مىنىپ بارغىن، ئۇ كۈنىگە ئالتە ئايلىق يولنى باسالايدۇ، — دەپتۇ. لېكىن، نۇرزات ئۆزىنىڭ قارا كۆز تۆگىسىگە مىنىپ يولغا چىقماقچى بوپتۇ. پەرىزات چېچىنى چۈۋۈپ يىغلىغىنىچە يولغا چىقىۋاپتۇ ۋە:
— بۇ تاغاق بىلەن سۈزگىنى ئېلىۋال، — دەپتۇ. نۇرزات ئاخىرى كۆنۈپتۇ.
نۇرزات يۈرتىدىن خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئاق بوز ئايغىر زۇۋانغا كىرىپ:
— نۇرزات، ئىككى ئالتۇن ئوشۇقۇڭ جادۇگەرنىڭ ئىككى ئوغلىدا، ئالتۇن ساقاڭ جادۇگەرنىڭ ئۆزىدە. ئۇلار سېنى تۇتۇۋالماقچى. ئۇلاردىن قۇتۇلۇش ئانچە تەس ئەمەس. قالغىنىنى ۋاقتى كەلگەندە كۆرەرمىز، كۆزۈڭنى يۇم! — دەپتۇ. نۇرزات كۆزىنى يۇمۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن:

— كۆزۈڭنى ئاچ! — دەپتۇ. نۇرزات كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنى بىر دەريا بويىدا كۆرۈپتۇ. شۇ چاغدا ئاق بوز ئايغىر:

— ئاتاڭ مۇشۇ يەردە ئالتۇن ئوشۇقلىرىڭنى جادۇگەرنىڭ ئىككى ئوغلىغا تارتقۇزۇپ قويغان، — دەپتۇ. نۇرزات قارىسا، سۇدا نۇرغۇن چۈمۈلىلەر ئېقىپ كېلىۋاتقۇدەك. ئاق بوز ئايغىر:

— بىر قۇچاق قومۇش ئېلىپ كەلگىن، — دەپتۇ.

نۇرزات قومۇشنى ئېلىپ كەپتۇ. ئۇلار قومۇشلارنى باغلاپ دەريا‌غا ساپتۇ. چۈمۈلىلەر قومۇشلارغا يامىشىپ دەريادىن چىقىپ:

— ئەي ئادەم بالىسى، سەندىن بىزگە رەھىم كەلدى، ساڭا نېمە كېرەك؟ — دەپتۇ. نۇرزات:

— ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا بىز ساڭا بىر تالدىن قېشىمىزنى يۇلۇپ بېرەيلى، ھاجىتىڭ چۈشكەندە كۆيدۈرسەڭ تەييار بولىمىز، — دەپ چۈمۈلىلەر قېشىنى يۇلۇپ بېرىپ كېتىپتۇ.

نۇرزات بىلەن ئاق بوز ئايغىر دەريادىن ئۆتۈپتۇ. قارىسا، پۈتۈن ئەتراپ قومۇشلۇق ئىكەن. بىر چاغدا بوران چىقىپتۇ، بوران بىلەن تەڭ ئېچىنىشلىق ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بۇ چاغدا نۇرزات بۇنىڭ نېمە ئاۋازلىقىنى بىلمەي:

— بۇ نېمىنىڭ ئاۋازى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاق بوز ئايغىر:

— ئاشۇ قومۇشلۇقتا بىر ئانا يولۋاسىنىڭ پۇتىغا قومۇش كىرىپ كەتكىلى ئۇچ يىل بولدى، قومۇش يولۋاسىنىڭ پۇتىدا كۆكلەپ قاپتۇ. بوران چىقسىلا قومۇش يولۋاسىنى قاقشىتىدۇ. سەن يولۋاسىنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويغىن، — دەپتۇ.

نۇرزات يولۋاسىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. يولۋاس ئازابقا بەرداشلىق بېرەلمەي ھوشىدىن كەتكەنىكەن. نۇرزات شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ يولۋاسىنىڭ پۇتىدىن كۆكلەپ چىققان قومۇشنى ئېلىۋېتىپتۇ، يولۋاسىنىڭ يارىسىنى كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى يىرتىپ تېڭىپتۇ. شۇ چاغدا يولۋاس ھوشىغا كېلىپ:

— ئەي ئادەم، ئىنسانلار بىزگە ئوخشاش ھايۋانلارغا ئۆچ بولىدىغان، سەن نېمە ئۈچۈن مېنى ئازابتىن قۇتۇلدۇردۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مېنىڭ ساڭا رەھىمىم كېلىپ قالدى، — دەپتۇ نۇرزات.

— رەھىمىڭ بۇنىڭدىن چوڭى بولماس. نېمە ھاجىتىڭ بولسا مەن تەييار، — دەپتۇ يولۋاس.

— مېنىڭ ھېچقانداق ھاجىتىم يوق، — دەپتۇ نۇرزات.

— ئەگەر ماڭا هاجىتىڭ چۈشسە مۇشۇ تۈكۈمنى كۆيدۈر، — دەپ بىر تۈتام تۈكىنى بېرىپ كېتىپ قاپتۇ يولۋاس.

نۇرزات يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئەتىسى بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. شەھەرگە كىرىشنىڭ ئالدىدا ئاق بوز ئايغىر:

— بۇ جادۇگەرلەرنىڭ شەھىرى. ئۇلار بىلەن ئېلىشساڭ تەڭ كېلەلمەيسەن، پەم ئىشلەتمىسەڭ بولمايدۇ، — دەپتۇ.

نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنى مىنىپ شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرىشگە جادۇگەرنىڭ ئوغۇللىرى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— ھەي نۇرزات، بىز سېنى ساقلاپ تۇرغان، سەن بىلەن ئېلىشمىزمۇ - سىنىشمىزمۇ؟ — دەپتۇ. نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنىڭ مەسلىھەتى بويىچە:

— سىنىشمىز، — دەپتۇ. جادۇگەرنىڭ چوڭ ئوغلى:

— ئۇنداق بولسا بىز ساڭا ئۈچ شەرت قويىمىز، شۇ شەرتلىرىمىزنى ئورۇنلىيالىساڭ ئوشۇقلىرىڭنى قايتۇرۇپ بېرىمىز، بولمىسا، جېنىڭدىنمۇ ئايرىلىسەن! — دەپتۇ. نۇرزات:

— قېنى، شەرتىڭلارنى قويۇڭلار، — دەپتۇ.

— بىرىنچى شەرت، بىز قىرىق بىر ئوخشاش قىزنى قاتار تۇرغۇزۇپ قويىمىز، شۇنىڭ ئىچىدە بىرى راست، قالغانلىرى يالغان. سەن شۇ راست قىزنى بىزگە تېپىپ بەرگىن، — دەپتۇ ئۇلار.

نۇرزات ماقۇل بوپتۇ ۋە چۈمۈلىلەرنىڭ قېشىنى كۆيدۈرۈپتۇ. چۈمۈلىلەر دەرھال ھازىر بولۇپ ئەھۋالنى ئوقۇپ، نۇرزاتنى خاتىرجەم قىپتۇ.

جادۇگەرنىڭ ئوغۇللىرى قىزلارنى بىر مەيدانغا قاتار تىزىپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىدىن گۈزەل، بىر - بىرىدىن چىرايلىق كىيىنگەن، راست - يالغانلىقىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان قىزلار ئىكەن. نۇرزات قىزلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ توقۇزىنچى قىزنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئۇنىڭ پۈتىدا چۈمۈلە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. نۇرزات شۇ قىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ:

— مۇشۇ قىز شۇ، — دەپتۇ.

جادۇگەرنىڭ ئوغۇللىرى يېڭىلگەنلىكىنى تەن ئېلىپ، ئىككىنچى شەرتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ:

— ئانىمىز ھەر يىلى بىر نۆۋەت يولۋاس سۈتى بىلەن يۇيۇناتتى. ساڭا بىر ھەپتە مۆھلەت بېرىمىز، نەدىن بولمىسۇن يولۋاس سۈتى تېپىپ كەل، بولمىسا قۇتۇلۇشنى خىيال قىلما.

نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنى مىنىپ شەھەر سىرتىغا چىقىپتۇ. ئۇ يولۇاس بەرگەن تۇكنى كۆيدۈرگەنىكەن، شۇ زامان يولۇاس پەيدا بولۇپ:

— ئەي شەپقەتچىم، نېمە ھاجىتىڭ بار؟ — دەپتۇ. نۇرزات ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. يولۇاس بىر ھۆركىرىگەنىكەن، سەككىز چىشى يولۇاس پەيدا بوپتۇ.

نۇرزات ھېلىقى يولۇاسنى مىنىپ، سەككىز چىشى يولۇاسنى باشلاپ شەھەرگە كىرىپتۇ. جادۇگەرنىڭ ئوغۇللىرى ئۆزلىرىنىڭ يەنە يېڭىلىگەنلىكىنى تەن ئېلىپ، ئۇچىنچى شەرتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ:

— بىزنىڭ ئاتا - بوۋىمىزدىن مىراس قالغان بىر داش قازىنىمىز بار ئىدى، يەر ئۈيۈلۈپ قىرىق غۇلاچ چوڭقۇرلۇققا چۈشۈپ كەتتى. سەن شۇنى چىقىرىپ بەرگىن.

ئۇلار قازان بار يەرنى كۆرسىتىپ قويۇپ قايتىپتۇ.

نۇرزات يېقىن بېرىپ ئازگالدىكى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ مىغىلداپ يۇرگەن يىلان - چايانلارنى كۆرۈپتۇ - دە، قانداق قىلىش ھەققىدە ئاق بوز ئايغىردىن مەسلىھەت سوراپتۇ. ئاق بوز ئايغىر:

— مەن چۈشۈپ ئۇلار بىلەن ئېلىشىمەن، ئازگالدىن قان - يىرىڭ چاچراپ چىقسا، مېنىڭ چىقىشىمنى كۈت، ئەگەر قىزىل قان چاچراپ چىقسا، يولۇاسنى يار-دەمگە چاقىرىپ، جېنىڭنىڭ ئامالىنى قىلغىن، — دەپ ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئات يىلان - چايانلارنى دەسسەپ - چەيلەشكە باشلاپتۇ. يىلان - چايانلارنىڭ بىر-سىمۇ ئاق بوز ئايغىرنى چېقىشقا يېقىن كېلەلمەپتۇ. ئاخىرى ئات ھەممە يىلان - چايانلارنى ئۆلتۈرۈپ تۈگىتىپ قايتىپ چىقىپ:

— ئەمدى سەن ئازگالغا چۈشۈپ قازاننى مېنىڭ قۇيرۇقۇمغا چىگىپ قوي، — دەپتۇ.

نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپ ئازگالغا چۈشۈپ، قازاننى ئۇنىڭ قۇيرۇقىغا چىگىپ قويۇپ قايتىپ چىقىپتۇ. ئاق بوز ئايغىر بىر كىشنەپ، سەكرەپ قازاننى تاشقىرى ئېلىپ چىقىپتۇ.

ئۇلار قازاننى شەھەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ. جادۇگەرنىڭ ئوغۇللىرى نۇرزاتقا قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ ئالتۇن ئوشۇقلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ. نۇرزات ئەمدى جادۇگەر مومايدىن ئالتۇن ساقسىنى ئالغىلى مېڭىپتۇ. نۇرزات ئاخىر جادۇگەر مو-ماينىڭ يېنىغا يېتىپ بېرىپتۇ. جادۇگەر ساقىنى ئالدىغا قويۇپ ئولتۇرغانىكەن. نۇر-زات ئاق بوز ئايغىرنىڭ دېگىنى بويىچە:

— موما، موما، كەينىڭىزدىكى قىرىق بىر قىزنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ قىزىڭىز-مۇ؟ ماڭا قايسىسىنى بېرىسىز؟ — دەپتۇ. موماي دەرھال كەينىگە قاراپتۇ. پۇرسەتنى

غەنىيەت بىلگەن نۇرزات ساقىنى ئاپتۇ ـ دە، قېچىپتۇ. شۇ چاغدا موماي:

ــ ھەي نۇرزات، سەنمىدىڭ، خەپ سېنى... ــ دەپ ئېڭەكلىرى جاقىلداپ، چىشلىرى كاسىلداپ، كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپتۇ. ئۇ چېچىنى يېيىپ نۇرزاتنى قوغلاپتۇ.

نۇرزات كەينىگە قارىماي قېچىپتۇ. جادۇگەر توختىماي قوغلاپتۇ. يېتىشىپ كېلىپ تۇتۇۋالىدىغان ۋاقىتتا ئاق بوز ئايغىر:

ــ ئايالىڭ بەرگەن تاغاقنى تاشلا! ــ دەپتۇ.

نۇرزات تاغاقنى تاشلاپتۇ. جادۇگەر موماينىڭ ئالدىدا ئارىسىدىن شامال ئۆتمەيدىغان بىر پارچە ئورمانلىق پەيدا بوپتۇ. جادۇگەر موماي دەرھال ھۇۋقۇشقا ئۆزگىرىپ ئورماننىڭ ئوستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپتۇ ۋە يەرگە چۈشۈپ قوغلاپتۇ. شۇڭغىچە ئاق بوز ئايغىر خېلى ئۇزاپ كەتكەنكەن، لېكىن جادۇگەر بىر كۈچەپ ئۇلارغا يېتىۋالغىلى ئاز قاپتۇ. يەنە ئاق بوز ئايغىر:

ــ ئەي نۇرزات، ئايالىڭ بەرگەن سۇزگىنى تاشلا! ــ دەپتۇ.

نۇرزات سۇزگىنى تاشلاپتۇ. سۇزگە چۈشكەن يېرىدە ئاسمان ـ پەلەك تاغقا ئايلىنىپ جادۇگەرنىڭ ئالدىنى توسايتۇ. جادۇگەر شۇ ھامان قۇيۇنغا ئايلىنىپ تاغدىن ئۆتۈپ. يەنە نۇرزاتنى قوغلاپتۇ. ئاق بوز ئايغىر يەنە:

ــ ئەي نۇرزات، ئايالىڭ بەرگەن ئەينەكنى تاشلا! ــ دەپتۇ.

نۇرزات ئەينەكنى تاشلاپتۇ. ئەينەك چۈشكەن يەردىن بىر دەريا ھاسىل بوپتۇ. جادۇگەر شۇ ھامان سۇ يىلىنىغا ئۆزگىرىپ دەريادىن ئۆتۈپتۇ. ئاق بوز ئايغىر چېپىشىنى تېزلىتىپتۇ. ئۇنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا تاغلار دومىلاپ ئۇچۇپ، تاشلار خۇددى مۆلدۈردەك يېغىشقا باشلاپتۇ. جادۇگەر تاشلارنىڭ ئاستىدا قاپتۇ. ئاخىر ئاق بوز ئايغىرنىڭ تۇياقلىرىدا يەر يېرىلىپ نۇرزات بىلەن ئاق بوز ئايغىر يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا ئاق بوز ئايغىر:

ــ بىز ئەمدى يەر ئاستىغا چۈشتۇق، ئازراق يۇرسەك يىلان پادىشاھى باتۇخانىنىڭ ئوردىسىغا بارىمىز. سەن مېنى يىراقتا قالدۇرۇپ، ئۆزۈڭ ئوردىغا كىرگىن. ئېسىڭدە بولسۇنكى، ئوردا بوسۇغىسىدا ئىككى قارا يىلان ۋىزىلداپ ساقا خىرىس قىلىپ چىقىدۇ، ھەرگىز قورقۇپ، سەسكەنمە، ئۇلار باتۇخانىنىڭ ئىشىك باقارلىرى. تەخت يېنىغا بارغاندا ئىككى ئاق يىلان ۋىزىلداپ كېلىپ، ياقاڭدىن، قوينۇڭدىن كىرىپ قۇچۇڭدىن چىقىدۇ، بۇلار باتۇخانىنىڭ ئوغلى بىلەن قىزى بولىدۇ. ئۇلاردىنمۇ سەسكەنمە. تەخت يېنىغا بېرىپ ئولتۇر. شۇ چاغدا ھەيۋەتلىك چوڭ ئىككى سېرىق يىلان كۈشۈلداپ باشلىرىنى كۆتۈرىدۇ. ئۇلاردىنمۇ قورقما، ئۇلار باتۇخان بىلەن ئۇنىڭ خو-

تۇنى. ئەگەر قورقۇپ، سەسكەنسەڭ، سېنى پالۋان دېمەيدۇ، يەر ئاستى ئېلىدە قەدىر-ىمىز بولمايدۇ، يەر ئۈستىگە يول تېپىپ چىقالمايمىز، ــ دەپتۇ.

خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن ئاق بوز ئايغىر ئېيتقاندەك باتۇخانىڭ ئوردىسى كۆرۈنۈپتۇ. ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاق بوز ئايغىرنىڭ ئېيتقىنىدەك بوپتۇ. نۇرزات تەخت يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىرچاغدا سېرىق يىلانلارنىڭ بىرى باتۇخانغا، بىرى خانىشقا ئايلىنىپ:

ــ مەرھەمەت نۇرزات، يەر ئاستى ئالىمىنىڭ ئەھلى سېنى رەنجىتمەيدۇ، بەلكى خىزمىتىڭدە بولىدۇ، ــ دەپتۇ باتۇخان.

ئىككى ئاق يىلاننىڭ بىرى قىران يىگىت، بىرى چىرايلىق قىزغا ئايلىنىپتۇ. ئۇلارمۇ تەبەسسۇم بىلەن:

ــ سالام، يەر ئۈستى پالۋانى، سىزنى قارشى ئالىمىز، يەر ئاستى پالۋانلىرى، ئىلمىي ـ ھېكمەت ئەھلى سىز بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

بوسۇغىدىكى ئىككى قارا يىلان ئىككى ياساۋۇلغا ئۆزگىرىپ نۇرزاتنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۇرۇپتۇ.

نۇرزات ئۇ يەردە خېلى ۋاقىت تۇرۇپتۇ. باتۇخانىڭ ئوغلىنىڭ تۆمۈرخان دېگەن خانىنىڭ قىزىغا كۆڭلى بار ئىكەن. باتۇخان قىز سوراپ ئەلچى ئەۋەتسە، تۆمۈرخان بېرىشكە رازى بولمىغانىكەن. باتۇخان نۇرزاتنىڭ ئاشۇ قىزنى ئەكېلىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. ئەگەر ئەكېلەلمىسە، ئۆزىنىڭ قىزىنى نۇرزاتقا بەرمەكچى بوپتۇ.

تۆمۈرخانىڭ يۇرتى يەتتە ئايلىق يول ئىكەن. نۇرزات يولغا چىقىپ بىرقانچە كۈن يۇرگەندىن كېيىن يىراقتا بىر ئادەم كۆرۈنۈپتۇ. بۇ نېمە ئادەمكىنە، دەپ قارىسا، ھېلىقى ئادەم تېرەك ئۈستىگە چىقىپ، ئۇۋىدىكى سېغىزخانىنىڭ ئاستىدىكى تۇخۇمنى سەزدۈرمەي ئېلىپ، يەنە سەزدۈرمەي سېلىپ قويۇۋاتقۇدەك. نۇرزات ئۇنىڭغا يېقىن بېرىپ:

ــ ھوي، نېمە قىلىۋاتقان ئادەمسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ يەر ئۈستى ئالىمىنىڭ پالۋانى نۇرزاتنى يەر ئاستىغا چۈشتى دېگەننى ئاڭلاپ، شۇنىڭغا ھەمراھ بولاي دەپ كۈتۈپ تۇرغان سەزدۈرمەس باتۇرمەن، ــ دەپتۇ ھېلىقى كىشى.

ــ ياخشى، نۇرزات دېگەن مەن بولىمەن، ــ دەپتۇ نۇرزات.

بۇ ئىككىسى يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار كېتىۋاتسا، ئىككى پۇتىغا تۇگىمەن تېشى ئېسىۋېلىپ كېيىك قوغلاپ يۇرگەن يەنە بىر كىشى ئۇچراپتۇ.

ــ ھەي، نېمە قىلىۋاتقان ئادەمسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ نۇرزات.

— مەن شامال باتۇرمەن. يەر ئۈستىنىڭ كۈچىتۈڭگۈرى نۇرزاتنى يەر ئاستىغا چۈشتى دەپ ئاڭلىدىم، شۇنىڭغا ھەمراھ بولاي دەپ ئۇنىڭ يولىغا قاراپ تۇرىمەن، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم. نۇرزات:

— ياخشى بولدى، نۇرزات دېگەن مەن بولىمەن، — دەپتۇ.

بۇ ئۇچەيلەن بىرنەچچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن يەنە بىر كىشىگە ئۇچراپتۇ. قارىسا، بۇ ئادەم يەرگە قۇلىقىنى يېقىپ، يەرنى تىڭشاۋاتقۇدەك.

— ھەي، نېمە قىلىۋاتقان ئادەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇچەيلەن ئۇنىڭدىن.

ئۇ ئۆزىنىڭ تىڭتىڭچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، بۇرۇنقىلارغا ئوخشاش جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ تۆتەيلەن بىر يەرگە كەلگەندە تاغ باتۇرغا ئۇچراپتۇ. تاغ باتۇرمۇ نۇرزاتقا قوشۇلۇپتۇ.

ئۇلار بىر يەرگە كەلسە، بىر ئادەم كۆلىنىڭ بويىدا ئولتۇرغۇدەك. كۆلىنىڭ سۇيى دەم قۇرۇپ، دەم تېشىپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئادەم سۇ باتۇرى ئىكەن، ئۇمۇ نۇرزاتقا ھەمراھ بولغىلى ساقلاپ تۇرغانىكەن. ئۇ بىر دەريانىڭ سۇيىنى بىراقلا يوتۇۋالالايدىكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا كۆز باتۇرى، شامال قورساق باتۇر ۋە بىر داخىركولۇار ئۇچراپتۇ. كۆز باتۇرى جاھانىنى كۆرەلەيدىكەن، شامال قورساق ئالەمدە شامال ۋە بوران پەيدا قىلىدىكەن، داخىركولۇارنىڭ ئىچىگە ھەرقانداق نەرسە سىغىپ كېتىدىكەن.

توققۇز باتۇر يولغا چىقىپ توققۇز ھەپتىدە تۆمۈرخانىنىڭ يۇرتىغا يېتىپ بېرىپ تۇ. ئۇلار يېتىپ بارغاندا تۆمۈرخانىنىڭ قىزىغا كاھىش خانمۇ ئەلچى ئەۋەتكەنىكەن. نۇرزات كەلگەندىن كېيىن تۆمۈرخان ھەر ئىككى تەرەپكە: «ھۇنەر كۆرسىتىڭلار، قايسىڭلار يەڭسەڭلار، قىزىمنى شۇنىڭغا بېرىمەن» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سۇرۇن راسلىنىپ، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان ھەممە ئادەمنى يىغىپتۇ. نۇرغۇن قوي، كالا، تۆگىلەر سويۇلۇپ زىياپەت بېرىلىپتۇ. نۇرزاتنىڭ پالۋانلىرى ئايرىم ئۆيدە كۈتۈلۈپتۇ. تۆمۈرخان بىلەن كاھىش خان مەسلىھەتلىشىپ ئۇلارنىڭ ئېشىغا زەھەر سېلىپ بەرمەكچى بولۇشۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تىڭتىڭچى باتۇر ئەھۋالنى نۇرزاتقا مەلۇم قىپتۇ. بۇنى ئۇققان سەزدۈرمەس باتۇر زەھەرلىك ئاشلارنى كاھىشخانىنىڭ ئادەملىرىنىڭ ئېشى بىلەن ئالماشتۇرۇپ قويۇپتۇ. كاھىشخانىنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرىدىن توققۇز كىشى ئۆلۈپ قاپتۇ. يېڭىلگەن تۆمۈرخان ئات بەيگىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھەممە يۈگۈرۈك، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى بەيگىگە ساپتۇ. نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنى تەييارلاپتۇ. شۇ چاغدا ئاق بوز ئايغىر زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەگەر بەيگىنى يىراقتىن باشلىسا، مېنىڭ يۈگۈرۈشۈمۇ تېز بولىدۇ. ئۇچ كۈن چاپسام تۇياقلىرىم قىزىپ، ئۆزۈمنى توختىتىشقا قۇدرىتىم يەتمەي قالىدۇ. مەن

كېلىۋاتقاندا ئالدىمدىن ئارقان تارتىپ قوي، ئارقانىنىڭ يەتتە قېتى چىگىدىن، ئىككى قېتى قىلدىن بولسۇن. ئارقان بىراقلا ئۈزۈلۈپ كەتسە ئۆلگىنىم شۇ. ئەگەر ئارقانىنىڭ بىرەر قېتى ئۈزۈلمەي قالسا، مەن توختايمەن. يەقىلىپ جان ئۈزسەممۇ يەنە ماڭا جان كىرىدۇ، ــ دەپتۇ.

بەيگە بىر ھەپتىلىك يىراق جايدىن باشلىنىپتۇ. ئۇنىڭغىچە چېلىشىش ئۈيۈشتۈرۈلۈپتۇ، تاغ باتۇرغا ھېچكىم تەڭ كېلەلمەپتۇ. تاغ باتۇرغا كىشى چىقمىغاندىن كېيىن تاغ باتۇر ئىككى تاغنى ئىككى قولىدا كۆتۈرۈپ يۈرتقا كۈچىنى نامايان قىپتۇ. تۆمۈرخان بىلەن كاھىشخان ھودۇقۇپ قاپتۇ ـ دە، نۇرزاتقا:

ــ تاغنى بىز تەرەپكە قويىمىسۇن، ــ دەپ يېلىنىپتۇ.

نۇرزات شامال قورساق باتۇرغا بۇيرۇق قىپتۇ. شامال قورساق بىر پۈتلىگەنىكەن، ئىككى تاغ چاڭ ـ توزانغا ئايلىنىپ ئۈچۈپ كېتىپتۇ.

بەيگە باشلىنىپ بىر كۈندىن كېيىنلا يىراقتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ، ئاق بوز ئايغىر ئۇچقاندەك كېلىۋاتقۇدەك. نۇرزات دەرھال توققۇز قات ئارقانىنى تارتىپتۇ. ئاق بوز ئايغىر كېلىپ ئۆزىنى ئارقانغا ئۇرۇپ يەقىلىپتۇ. ئارقانىنىڭ سەككىز قېتى ئۈزۈلۈپ بىر قېتى قالغانكەن. ئاقبوز ئايغىر ھوشىدىن كېتىپتۇ. شۇ چاغدا نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنىڭ بېشىغا كېلىپ:

ــ توققۇز جېنىڭ بار ئىدى، سەككىزى چىقىپمۇ بىرى قالغاندۇ، ئورنۇڭدىن تۇر ئاق بوز ئايغىرىم! ــ دەپتۇ.

شۇ ھامان ئاق بوز ئايغىرغا جان كىرىپ، كىشنەپ ـ پۇشقۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. باشقا ئاتلار بىر قانچە كۈندىن كېيىن كەپتۇ. نېمە قىلارىنى بىلمەي قالغان تۆمۈرخان بىلەن كاھىشخان:

ــ ئەمدى يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزەيلى، ــ دەپتۇ.

يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى بىر ھەپتىلىك يەرگە يۈگۈرۈپ بېرىپ كېلىش بوپتۇ. نۇرزات شامال باتۇرنى چىقىرىپتۇ. تۆمۈرخان بىر جادۇگەر مومايىنى چاقىرغانىكەن. ئۇلار ئىككىسى يۈگۈرۈپتۇ. نىشانغا شامال باتۇر ئالدىدا يېتىپ بېرىپتۇ. كەينىدە قالغان جادۇگەر ئۆزىنىڭ يېڭىلىپ قالىدىغانلىقىنى پەملەپ بىر قاپاقتا بەھوش دورىسى، بىر قاپاقتا سۇ قاچىلاپ شامال باتۇرنىڭ كەينىدىن قوغلاپتۇ. جادۇگەر نىشانغا يېتىپ بېرىپ «ئۇھ» دەپ قاپاقتىكى سۇنى غۇرتۇلدىتىپ ئىچىشكە باشلاپتۇ. شامال باتۇر:

ــ ماڭمۇ بەرگىن، ــ دەپتۇ. جادۇگەر بەھوش دورىسى سېلىنغان يەنە بىر قاپاقتىكى سۇنى بېرىپتۇ. شامال باتۇر سۇنى ئىچىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. جادۇگەر كەينىگە

قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. شامال باتۇر ئۇچ كۈن ئۇخلىغاندا، بىر توك قاغا ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىنى چوقۇپ ئويغىتىۋېتىپتۇ. قارىسا، موماي ئاللىقاچان تىكىۋەتكەنىكەن. ئۆزىنىڭ ئالدىنغانلىقىنى سەزگەن شامال باتۇر ئورنىدىن بىر چاڭگال قۇمنى ئېلىپ قويۇپ «خەپ سېنى» دەپ كەينىدىن قوغلاپتۇ. ئۇ قۇشتەك ئۇچۇپ، قۇيۇندەك پىرقىراپ، بىر كۈنلۈك يول قالغاندا جادۇگەر مومايغا يېتىشىۋېلىپ، قولىدىكى قۇمنى جادۇگەرنىڭ كۆزىگە چېچىۋېتىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. جادۇگەر موماي كۆزىنى ئۇۋۇلاپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدىمۇ نۇرزات تەرەپ ئۇتۇپتۇ.

تۆمۈرخاننىڭ قىرىق قۇلاقلىق بىر قازىنى مىڭ گەز تېرەنلىكتىكى كۆلگە چۈشۈپ كەتكەنىكەن. تۆمۈرخان ئاشۇ قازاننى ئېلىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. سۇ باتۇرى كۆلنىڭ سۈيىنى بىر سۈمۈرۈپ قۇرۇتۇپتۇ ـ دە، قازاننى ئېلىپ بېرىپتۇ.

تۆمۈرخان مۆكۈشمەك ئويناشنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئالدى بىلەن تۆمۈرخاننىڭ ئادەملىرى مۆكۈپتۇ، لېكىن كۆز باتۇرى تەرىپىدىن ئۇلار ئاشكارىلىنىپ قاپتۇ. نۆۋەت نۇرزاتلارغا كەلگەندە، ئۇلار داخىر كولۇارنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغانىكەن، تۆمۈرخاننىڭ ئادەملىرى ئۇلارنى زادى تاپالماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ھەممە سىنىشىشتا نۇرزاتلار ئۇتۇپتۇ.

تۆمۈرخان ئۇلارغا قايىل بولۇپ، قىزىنى بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ. نۇرزات تۆمۈرخاننىڭ قىزىنى ئېلىپ، ھەمراھلىرى بىلەن يول ـ يولدا خوشلىشىپ، باتۇخاننىڭ قېشىغا كەپتۇ. باتۇخان نۇرزاتتىن بەكمۇ رازى بوپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ قىزىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. بۇ چاغدا نۇرزات باتۇخاندىن ئۆزىنى يەر ئۇستى دۇنياسىغا ئاچقىپ قويۇشىنى ئىلتىماس قىپتۇ. باتۇخان ئۆز قىزىنى ۋە نۇرغۇن ھەمراھلارنى قوشۇپ نۇرزاتنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. يەر ئاستىدىن يەر ئۇستىگە توققۇز ئايلىق يول بولۇپ، يولدىكى جەبىر ـ جاپالاردا باتۇخاننىڭ قىزى ۋە ھەمراھلىرى قازا تېپىپ، نۇرزات، ئاق بوز ئايغىر ۋە باتۇخاننىڭ كېنىزىكى قەمەرگۈل ئۇچەيلەن قاپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ ئارام ئاپتۇ. بۇلاق تۇۋىدە چوڭ بىر تۇپ چىنار دەرىخى بار بولۇپ، ئۇستىدە سۇمۇرغ قۇشنىڭ بالىلىرى بار ئىكەن. دەل شۇ چاغدا بىر ئەجدىھا چىنارغا يامىشىپ سۇمۇرغ بالىلىرىنى يېمەكچى بولۇۋاتقانىكەن، نۇرزات ساداقىنى ئېلىپ ئەجدىھانى ئېتىپ چۈشۈرۈپتۇ. سۇمۇرغ بالىلىرى قۇتۇلۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا قاتتىق بوران چىقىپ، ئانا سۇمۇرغ ئۇچۇپ كەپتۇ ـ دە، ئەھۋالنى ئۇقۇپ نۇرزاتقا رەھمەت ئېيتىپ، ئۇنى يەر ئۇستىگە ئاچقىپ قويۇپتۇ. ئۇلار يەر ئۇستىگە چىققاندا، ئۇزۇن ۋاقىت ئارام ئالمىغان نۇرزاتقا ھاردۇق يېتىپتۇ. ئۇ ئازراق ئۇخلاپ ئارام ئالماقچى بوپتۇ. بۇ چاغدا ئاق بوز ئايغىر:

— ئەي نۇرزات، ئۇخلىمىساڭ ياخشى بولاتتى، لېكىن سەن ئۇخلىمىغىلى خېلى ۋاقىت بولدى، مەيلى ئازراق ئۇخلىۋالغىن. ئەمما، سەگەك بولغىن، مەن شەپە بەرگەن هامان ئويغانمىساڭ بولمايدۇ، — دەپتۇ.

ئەمدى سۆزنى جادۇگەر موماي بىلەن ئۇنىڭ قىزىدىن ئاڭلايلى:

جادۇگەر موماي نۇرزاتنى قاچۇرۇپ قويۇپ، قىزىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. قىزى:

— ئەي ئانا، نۇرزاتنى زادى كىم تۇتالايدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. جادۇگەر موماي:

— ئاتاڭ تېرەككە قۇلىقىدىن بەند قىلىۋەتكەن چويۇن قۇلاق تۇتالايدۇ. ئۇ شۇر بۇلاقتىكى يالغۇز تېرەككە بەند قىلىنغان. ئاتاڭ سېنىڭ بەخت ـ تەلىيىڭگە كىتاب ئېچىپ، سېنىڭ ئاشۇ چويۇن قۇلاقنىڭ قولىدا هالاك بولىدىغانلىقىڭنى بىلىپ، ئۇنى تېرەككە مىخلىۋەتكەن. ئۇنى بوشاتساڭ ئۆزۈڭ هالاك بولىسەن، — دەپتۇ جادۇگەر. جادۇگەرنىڭ قىزى «نۇرزاتنى تۇتۇپ بېرىدىغان بولسا هالاك بولسامۇ مەيلى» دەپ چويۇن قۇلاقنى ئىزدەپ، ئانىسىنىڭ توسۇشىغا قارىماي مېڭىپتۇ. ئانىسى خاپا بولۇپ قىزىنى بىر كاچات سالغانكەن، قىز ئانىسىنىڭ گېپىنى بوغۇپتۇ. جادۇگەر موماينىڭ دېمى سىقىلىپ:

— ئۇچتەك ئاقارغان چېچىم بار، يادەك ئېگىلگەن قەددىم بار، توزغاقتەك جېنىم بار، مېنى قويۇۋەت جان قىزىم، — دەپتۇ ۋە مۇندىق نەزم ئوقۇپتۇ:

— ئىككى ئوغۇل ئىچىدە،
يالغۇزۇمسەن جان قىزىم،
كۆز نۇرۇمسەن، قارىچۇقۇم،
قويۇۋەت مېنى جان قىزىم.
يالغۇزۇمسەن، ئەركەم سەن،
يېڭى سېھىر بېرەي مەن،
يەتتە ئىقلىم ئىچىدىن
يىگىت تاللاپ بېرەي مەن،
قويۇۋەت مېنى جان قىزىم.
ئۇچسام قانات ئۆزۈڭ سەن،
چاپسام شەمشەر بىسىم سەن.
يەتتە يەردە خەزىنەم بار،
شۇنى تاللاپ بېرەي مەن،
بوشات مېنى جان قىزىم.

جادۇگەرنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا يېتىپتۇ. ئۇ جان تالىشىپ تۇرۇپ يەنە مۇنداق دەپتۇ:

— يەنە رازى بولمىساڭ،
نىيىتىڭدىن يانمىساڭ،
ئاتاڭ پۈتكەن سېھىرنى،
چويۇن قۇلاق سىرىنى
ئېيتىپ بېرەي مەن ساڭا.
قىلىچ ئۆتمەس باتۇر ئۇ،
ئالەم چۆرگۈلەر ھەيۋىسىدىن،
يۇرەك تىترەر بەستىدىن.
پەرۋا قىلما سەن ئاڭا،
يېقىن بېرىپ قېشىغا،
چىشلەپ ئالغىن مىخنى سەن،
شۇندا مۇراد تاپىسەن.

دەپ يالۋۇرغان بولسىمۇ، قىز بىر سىقىپ ئانىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. ئۇ يالغۇز تېرەككە بېرىپ چويۇن قۇلاقتىن ئۆزىگە يارەم بېرىشكە ۋەدە ئېلىپ، ئۇنى بوشىتىپتۇ. چويۇن قۇلاق بەندىتىن ئاجراپلا:

— سەن ماڭا خوتۇن بولۇشقا رازى بولساڭ، ساڭا يارەم قىلىمەن، بولمىسا، جېنىڭنى ئالىمەن، — دەپتۇ. قىز ئىلاجسىز ماقۇل بوپتۇ. ئۇلار ئەر ـ خوتۇن بولۇشۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ چويۇن قۇلاق نۇرزاتنىڭ يەر يۈزىگە چىقىدىغان ئورنىنى كۆزەت قىلىشقا باشلاپتۇ. نۇرزات يەر ئۈستىگە چىقىقان كۈنى چويۇن قۇلاق ئوۋغا كەتكەنىكەن، چويۇن قۇلاق ئوۋدىن قايتىپ كېلىپ نۇرزاتنىڭ يەر يۈزىگە چىقىپ بولغانلىقىنى سېزىپ قاپتۇ. ئۇ كەلگەندە نۇرزات ئۇخلاۋاتقان بولۇپ، قېچىشقا ئۇلگۇرەلمەپتۇ. چويۇن قۇلاق نۇرزاتنى بىر مۇشت سايتۇ، نۇرزات چالا ئۆلۈك بولۇپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. چويۇن قۇلاق ئاق بوز ئايغىر بىلەن قەمەرگۈلنى جادۇگەر قىزنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ ۋە نۇرزاتنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. جادۇگەر قىز ئاھ ئۇرۇپ قاپتۇ. چويۇن قۇلاق شۇندىن تارتىپ قەمەرگۈلنى مەجبۇرىي خوتۇن قىلىپ، جادۇگەر قىز ۋە ئۇنىڭدىن بولغان ئوغلى بىلەن كارى بولماپتۇ. بۇ جادۇگەر قىزغا قاتتىق ئەلەم قىپتۇ. لېكىن، ئۇ چويۇن قۇلاقنى تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ دەردىـ

نى ئىچىگە يۈتۈپ يۈرۈپتۇ.

چويۇن قۇلاق قەمەرگۈلنى خوتۇن قىلىپ ئالغاندىن كېيىن، ئاق بوز ئايغىرنىڭ پۈتىگا تۆمۈر كىشەن ساپتۇ. ئوۋغا چىقسا، كىشەندىن بوشىتىپ مىنىپتۇ، ئوۋدىن كەلسە، يەنە كىشەن ساپتۇ. بىر كۈنى چويۇن قۇلاق ئوۋدىن قايتىپ كېلىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. جادۇگەر قىز ئوغلىنى قەمەرگۈلگە بېرىپ تاشقىرى چىقىپتۇ. ئۇ ئېغىلنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ يىغلاپتۇ. ئاق بوز ئايغىر ئۇنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ:

— ئەي مەزلۇم، نېمىگە يىغلايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. جادۇگەر قىز:

— مەن نۇرزاتقا ئېرىشىمەن دەپ ئۆز ئانامنى ئۆلتۈرگەن، ئاخىر ھەممىدىن قۇرۇق قالدىم. ھەتتا، چويۇن قۇلاق قەمەرگۈلنى خوتۇن قىلىۋېلىپ مېنى تاشلىۋەتتى، — دەپ دەردىنى تۆكۈپتۇ. ئاق بوز ئايغىر ئۇنىڭغا:

— سەن مېنى كىشەندىن ئازاد قىلساڭ، مەن سېنى نۇرزاتىنىڭ يېنىغا باشلاپ بارىمەن. سەن نۇرزاتنى تىرىلدۈرسەڭ، ئۇنىڭغا ئىگە بولىسەن، — دەپتۇ.

جادۇگەر قىز بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ئاق بوز ئايغىرنىڭ پۈتىدىن كىشەنى بوشىتىپتۇ. جادۇگەر قىز ئاق بوز ئايغىرغا مىنىپتۇ. ئاق بوز ئايغىر چېپىپتۇ. ئۇ شۇنداق چېپىپتۇكى، ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى تاغ ـ تاشلار ئېزىلىپ، يەر تىتىرەپتۇ. ئۇنىڭ دەھشىتىدىن چويۇن قۇلاق ئويغىنىپ قەمەرگۈلدىن:

— بۇ نېمە ئاۋاز؟ — دەپ سوراپتۇ. قەمەرگۈل جاۋاب بېرەلمەپتۇ. ئۇنىڭ قۇچىقىدىكى چويۇن قۇلاقنىڭ يەتتە ئايلىق بولغان ئوغلى:

— ئانام ئاق بوز ئايغىرنى مىنىپ قاچتى، — دەپتۇ.

چويۇن قۇلاق تاشقىرىغا يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ، لېكىن ئۇ ئاق بوز ئايغىرنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمەپتۇ. ئاخىر ئاق بوز ئايغىرنىڭ ئىزىنى بويلاپ كەينىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ.

ئاق بوز ئايغىر جادۇگەر قىزنى نۇرزاتنى تاشلىۋەتكەن يەرگە ئېلىپ كەپتۇ. نۇرزات ياتقان يېرىدە ئۆز پېتى ياتقانىكەن. ئاق بوز ئايغىر جادۇگەر قىزغا:

— سەن ئۇنىڭ قوينىدىكى پەينى ئېلىپ كۆيدۈرگىن، — دەپتۇ.

جادۇگەر قىز نۇرزاتنىڭ قوينىدىن ئانا سۈمۈرغىنىڭ قانىتىنى ئېلىپ كۆيدۈرۈپتۇ. شۇ ھامان قارا بوران چىقىپ ئانا سۈمۈرغ ئۇچۇپ كەپتۇ. ئانا سۈمۈرغ يېتىپ كېلىپ:

— ئەي ۋاپادار ئات، يېنىڭدا يات ـ يېگانە بىرسى بارغۇ، قالغان ھەمراھلىرىڭ قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاق بوز ئايغىر نۇرزاتنىڭ كەچۈرمىشى، ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشى، قەمەرگۈلنىڭ

تەقدىرنى سۆزلەپ بېرىپ:

— بۇ مېنى تۆمۈر كىشەندىن قۇتقۇزدى، سەن بىزگە نۇرزاتنى تىرىلدۈرۈپ بەر-گىن، — دەپتۇ.

ئانا سۈمۈرغ نۇرزاتنى قانىتى ئاستىغا ئېلىپ، باغرىغا بېسىپ:

— ئۇنىڭ ئاغزىغا ئابىھايات سۈيىنى تېمىتساق ئەسلىگە كەلگۈدەك، — دەپتۇ.

ئاق بوز ئايغىر:

— ئابىھايات سۈيىنى نەدىن تاپىمىز؟ — دەپتۇ. ئانا سۈمۈرغ:

— مەن تېپىپ كېلەي، — دەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. جادۇگەر قىز بىلەن ئاقبوز ئايغىر نۇرزاتنىڭ قېشىدا قاپتۇ. ئارىدىن بىر ئاشپۇشۇم ۋاقىت ئۆتۈپتۇ، ئانا سۈ-مۈرغ ئېغىزىدا ئېلىپ كەلگەن ئابىھايات سۈيىنى نۇرزاتنىڭ ئېغىزىغا تېمىتىپتۇ. نۇرزات ئاستا - ئاستا ئېسىگە كېلىپ، كۆزىنى ئېچىپ:

— ئۇھ، ئەجەب ئۇخلاپ كېتىپتىمەن، — دەپتۇ. ئانا سۈمۈرغ بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ:

— سەن ئۇخلىمىدىڭ، ئۆلۈپ تىرىلدىڭ، — دەپتۇ. شۇ چاغدا چويۇن قۇلاق يە-تىپ كەپتۇ. ئانا سۈمۈرغ نۇرزات بىلەن ئاق بوز ئايغىرنى چاڭگاللاپ ئېلىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. جادۇگەر قىز ئاسمانغا قاراپ قاپتۇ. چويۇن قۇلاق يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭ گېلىدىن بوغۇپ تۇرۇپ:

— سەن ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ، — دەپتۇ. جادۇگەر قىز ئۇياق - بۇياقتا يۇلقۇنۇپ كۆرۈپتۇ، بىراق چويۇن قۇلاق تېخىمۇ قاتتىق قىسىپتۇ. جادۇگەر قىز «قويۇۋەت» دېگەنسېرى چويۇن قۇلاق شۇنچە قاتتىق سقىپتۇ. ئىلاجسىز قالغان جادۇگەر قىز ئاخىر يېلىنىپ، يالۋۇرۇشقا باشلاپ:

— گۈلدەك ئۆز چىرايىم، سۈمبۈلدەك چېچىم بار، ئۆيدە چۆچۈرىدەك ئوغلۇم بار. مېنى قويۇۋەت جانانىم، — دەپتۇ. چويۇن قۇلاق:

— ياق، — دەپ تېخىمۇ قاتتىق سقىپتۇ. جادۇگەر قىز زارلىنىپ:

— كىرمەي ئانام سۆزىگە،
مەن بۇيانغا ماڭغانتىم.
توسقانىدى يولۇمنى،
كېكىردىكىدىن بوغقانتىم.
ئانام ئېيتقان قىسمەتكە
دۇچار بولدۇم ئاخىرى.

جان ئانامنىڭ شۇ خۇنى
مېنى تۇتتى ئاخىرى.
شۇ ئەجرىمنىڭ ھەققىگە
مېنى قويۇۋەت جانانىم.

دەپتۇ. چويۇن قۇلاق «ياق» دەپ چىڭراق قىسقانكەن، جادۇگەر قىز تەرلەشكە باشلاپ:

— يەتتە ئاي باقتىم بالاڭنى
ئاق سۈتۈمنى ئايىماي.
سەندەك باتۇر قىلىشقا،
كېچە - كۈندۈز ئۇخلىماي.
سېھىر پۈتكەن ئوغلۇڭغا،
يەتمىش يەردە خەزىنە
پۈتكەن ئىدىم تويىغا.
شۇ ئەجرىمنىڭ ھەققىگە
مېنى قويۇۋەت جانانىم.

دەپتۇ. «ياق» دەپ، چويۇن قۇلاق يەنە بىر قىسقانكەن، جادۇگەر قىزنىڭ كۆزى ئالدـ يىپ قېلىپ:

— ئۆز سېھرىمنى بېرەيمەن،
ئۇچساڭ قانات بولايمەن.
كەزسەڭ يەتتە ئىقلىمنى،
ساڭا تۇلپار بولايمەن.
ئانام پۈتكەن تىلسىمنىڭ
ئاچقۇچىنى بېرەي مەن.
تىلسىماتنى سەن ئۇچۇن
ئۆزۈم كىرىپ يېشەيمەن.
سەندە بولسۇن ئىختىيار،
قايرىلمىسۇن قاناتىم.
جېنىم قالسۇن مېنىڭكى،
مېنى قويۇۋەت جانانىم.

دەپ يىغلاپتۇ. لېكىن، چويۇق قۇلاق يەنە سەققانىكەن، جادۇگەر قىزنىڭ جېنى ھەل-قۇمىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ يەنە:

— يالغۇز ئوغلۇڭ جېنىنى
بەند قىلغان ئۆزۈمگە.
بوغساڭ مېنى ناۋادا،
سەن قىلۇرسەن ئۆزۈڭگە.
ئىشەنمىسەڭ سۆزۈمگە،
بېرىپ كۆرگىن شۇ تاپتا،
ئوغلۇڭ ھالى نېچۈككىن.
سەن قارىغىن كۆزۈمگە،
ئوغلۇڭ دوملار پەگادا.
چىقسا جېنىم مېنىڭكى،
ئوغلۇڭ ئۆلەر شۇ چاغدا.
جېنىم قالسۇن مېنىڭكى،
بولۇپ قالار كېرىكىم.

دەپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ قىسمىتى ئۆز ئانىسىنىڭ تەقدىرىگە ئوخشاش ئۆز ئادىمى تەرىپىدىن ئاخىرلىشىپتۇ. چويۇن قۇلاق ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ قارىسا، ئوغلىمۇ سالامەت ئىكەن.

ئانا سۈمۈرغ بىر ھازا ئۇچقاندىن كېيىن ئۇلارنى يەرگە چۈشۈرۈپ نۇرزاتقا:

— چويۇن قۇلاقنىڭ جېنى ئۆزىدە ئەمەس، بىرنېمە قىلىپ ئۇنىڭ جېنىنى تېپىۋال. بولمىسا، ئۇنىڭدىن زادىلا قۇتۇلالمايسەن، — دەپتۇ.

نۇرزات ئاق بوز ئايغىرنى مىنىپ چويۇن قۇلاقنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. چويۇن قۇلاق نۇرزات بىلەن ئاق بوز ئايغىرنى ئىزدەپ كەتكەنىكەن. قەمەرگۇل نۇرزات بىلەن يىغلاپ كۆرۈشۈپ كۆرگەن خورلۇقلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— چويۇن قۇلاقتىن مېنى قۇتقۇزۇۋالغىن، — دەپ يېلىنىپتۇ.

نۇرزات قەمەرگۇلدىن چويۇن قۇلاقنىڭ سىرىنى بىلىپ، ئۇنىڭ جېنىنى سۇراشنىڭ ئۇسۇل - چارىلىرىنى ئۆگىتىپ قويۇپ، ئۆزى بۆشۈكىنىڭ ئاستىغا ئورا قېزىپ، يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ. كەچتە چويۇن قۇلاق كەپتۇ. نۇرزات دېگەندەك، قەمەرگۇل ئۇنى تاماقتا راسا تويغۇزۇپ ياتقۇزۇپتۇ. ئۇ ياتقاندىن كېيىنلا قەمەرگۇل بالىنىڭ تېقىمىغا

بىگىز سانجىپ يىغلىتىپتۇ. بالا يىغلاۋەرگەچكە چويۇن قۇلاق:

ــ ھەي قەمەر، بالىنى بەزلە، يىغلاتما، ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

قەمەرگۇل بالىنى ئەللەي ئەتكەن بولۇپ بىگىزنى سانجىپتۇ. بالا يىغلاۋەرگەندىن كېيىن چويۇن قۇلاق:

ــ بالا نېمىشقا يىغلايدۇ ؟ــ دەپتۇ. قەمەرگۇل:

ــ بالاڭ «مەن چويۇن قۇلاقنىڭ بالىسى بولسام، ئۇ مېنىڭ جېنىمنى ئۆز جېنىغا قوشۇپ قويار ئىدى. ھەتتا، جېنىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ئېيتمىدى، شۇنىڭغا يىغلايمەن» دەيدۇ، ــ دەپ چويۇن قۇلاقنى ئىشەندۈرۈپتۇ. چويۇن قۇلاق:

ــ ئوغلۇم جۆيلۈمسۇن، مەن ئۇنىڭ ئاتىسى، مېنىڭ جېنىمنىڭ ئۇنىڭغا كېرەكى بولسا ھازىر ئېيتىپ بېرەي، كېيىن ئۆزۈمنىڭ جېنىغا ئۇنىڭ جېنىنى قوشۇپ قويايي. سەن چىقىپ تۇر، مەن ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دەپ قەمەرگۇلنى ئۆيدىن چىقىرىۋېتىپ بالىسىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، مېنىڭ جېنىم يىراقتا. بۇ يەردىن ئۈچ كۈنلۈك نېرىدىكى ئەسكى تاغنىڭ باغرىدا بىر بۇلاق بار، بۇلاقتا ئىككى بېلىق بار. شۇ ئىككى بېلىقنىڭ قورسىقىدا ئىككى تال ئاچقۇچ بار. بۇ ئاچقۇچلار مېنىڭ جېنىمنى ساقلايدىغان ساندۇقنىڭ ئاچقۇچى. شۇ ئاچقۇچنى ئالسا، تاغ باغرىدا غار كۆرۈنىدۇ. غارغا كىرسە، تامدا ئېسىقلىق بىر ئوقيا بار. شۇ ئوقيانى ئالسا، غارنىڭ كەينى ئېچىلىپ بىر يايلاققا چىقىدۇ. شۇ يايلاقتا بېشىدا بىر تال مۆڭگۈزى بار، پېشانىسىدە بىر تال كۆزى بار ھايۋانلار بار. شۇلارنىڭ ئىچىدە تېنىدە قىرىق بىر دۇگلەك بەلگىسى بار بىرى بار، ئۇنىڭ قورسىقىدا توققۇز سانداق بار. شۇ سانداقلارنىڭ ئەڭ كىچىكىدە توققۇز چۈجە بار. شۇ توققۇز چۈجە مېنىڭ جېنىم. ئوغلۇم، جېنىڭ گەۋدەڭگە سىغمايلا قالغان بولسا، ئەتە شۇنىڭغا قوشۇپ قويايلا. بېلىق تۇتۇشنىڭ سېھرىنى بىلمىسە، بېلىقلار بۇلاق كۆزىدىن سىرتقا چىقمايدۇ. ئەگەر بېلىقلارنى مەجبۇرىي تۇتماقچى بولسا، ئۇلار خەتەردىن ماڭا بېشارەت بېرىدۇ. مەن شۇ ھامان بۇلاق بويىغا يېتىپ بېرىپ دۇشمەننىڭ جاجىسىنى بېرىمەن. مېنىڭ سىرىم شۇ. سەن خاتىرجەم بولغىن. مەن سېنىڭ جېنىڭنىمۇ ئۆزۈمنىڭ جېنىغا قوشۇپ قويىمەن، ــ دەپ ئۆز ئورنىغا بېرىپ يېتىپتۇ.

نۇرزات تۇيدۇرماي چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئەسكى تاغ تەرەپكە يول ئاپتۇ. ئۇ بۇلاق بويىغا يېتىپ بېرىپ، يوشۇرۇنۇپ، چويۇن قۇلاقنىڭ ئوغلىنىڭ جېنىنى بەند قىلىشقا كېلىشىنى كۈتۈپ يېتىپتۇ. ئۈچ كۈندىن كېيىن چويۇن قۇلاق كەپتۇ. ئۇ بۇلاق بويىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتكەندىن كېيىن بۇلاققا قاراپ:

— جادۇ راۋا جادۇرسا، جۇپ ئاچقۇچنى بەرسىنا. جادۇراۋا جادۇرسا، تىلسىمىنى يەشسىنا، — دېگەنىكەن، بۇلاقتىن ئىككى بېلىق چىقىپ، چويۇن قۇلاق ئۇلاردىن ئىككى تال ئاچقۇچنى ئېلىشىغا تاغ باغرىدا بىر غار كۆرۈنۈپتۇ. چويۇن قۇلاق شۇ غارنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۇ غار ئىچىدە يېرىم كۇن تۇرغاندىن كېيىن قايتىپ چىقىپ، ئاچقۇچلارنى بېلىقلارغا تاشلاپ بېرىپ كېتىپ قاپتۇ.

چويۇن قۇلاق قايتىپ كېتىپ بىر كۇندىن كېيىن نۇرزات مۆكۈپ ياتقان يېرىدىن چىقىپ، بۇلاق بويىغا كېلىپ چويۇن قۇلاقنىڭ جادۇ سۆزىنى تەكرارلاپتۇ. شۇ ھامان بۇلاقتىن ئىككى بېلىق چىقىپ، ئىككى تال ئاچقۇچنى نۇرزاتقا تاشلاپ بېرىپتۇ. نۇرزات بىر چوڭ، بىر كىچىك ئاچقۇچنى ئېلىپ تاغ باغرىدىكى غارنى كۆرۈپتۇ. ئۇ غار ئىچىگە كىرىپ ئېسىقلىق تۇرغان ئوقيانى ئاپتۇ. شۇ ھامان قۇلاقنى يارغۇدەك دەھشەتلىك ئاۋاز چىقىپ، غارنىڭ كەينى تەرىپىدە بىر يايلاق پەيدا بوپتۇ. نۇرزات يايلاققا چىقىپتۇ. يايلاقتا بېشىدا بىر مۆڭگۈزى، پېشانىسىدا بىر كۆزى بار ھايۋانلار ئوتلاپ يۈرگۈدەك. ئۇ چويۇن قۇلاق ئېيتقان تېنىدە قىرىق بىر دۇگىلەك بەلگىسى بار ھايۋاننى ئىزدەپتۇ. توساتتىن بىر چەتتىن ئۇ ئىزدىگەن ھايۋان بېشىنى پەس قىلىپ، نۇرزاتنى ئۇسۇش ئۇچۇن دەھشەت بىلەن يۇگۈرۇپ كەپتۇ. نۇرزات چاقىنلىق بىلەن قولىدىكى ئوقيانى ئوقلاپ، يۇگۈرۇپ كېلىۋاتقان ھايۋاننىڭ پېشانىسىدىكى كۆزىنى چەنلەپ ئوق ئۇزۇپتۇ. ئوق دەل جايىغا تېگىپتۇ. ئۇ ھايۋان تىك موللاق ئېتىپ چۇشۇپتۇ. ئۇنىڭ قورسىقىدىن توققۇز ساندۇق چىقىپتۇ. نۇرزات ساندۇقلارنى ئېچىپ، ئەڭ ئاخىرقى قارا ساندۇقتىكى سەككىز چۇجىنىڭ بوينىنى يۇلۇپ تاشلاپ، بىرىنى قالدۇرۇپ، چويۇن قۇلاقنىڭ جان تالىشىۋاتقانلىقىنى بىر كۆرەي، دەپ ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ ۋە قەمەرگۈلدىن:

— چويۇن قۇلاق قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇ جان تالىشىپ ياتىدۇ، — دەپتۇ قەمەرگۈل.

نۇرزات ئۆيگە كىرىپ قارىسا، چويۇن قۇلاقنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ، ئاران - ئاران نەپەس ئېلىۋاتقانىكەن. نۇرزات ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ ئېڭىشىپ:

— ئەي باتۇر، ھالىڭ قانداق؟ — دەپ مەسخىرە قىلغانىكەن، چويۇن قۇلاق ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋاپتۇ - دە، نۇرزات بىلەن ئېلىشىپتۇ. چويۇن قۇلاق ئېلىشقاندىن كۇچىيىپ كېتىپتۇ. نۇرزات كۇچەپ، ھالسىراپ قارا تەرگە چۆمۈپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە تاغ يىقىلغاندەك، گەۋدىسىنى تۆمۇر ئىسكەنجىدە قىسىۋاتقاندەك بوپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قوينىدىكى كىچىك قارا ساندۇق چۇشۇپ قەمەرگۈلنىڭ ئالدىغا بېرىپ قاپتۇ. نۇرزات بۇنى كۆرۈپ، قەمەرگۈلگە قاراپ:

ــ قەمەرگۈل، ساڭا جان كېرەك بولسا، ئالدىڭدىكى ساندۇقنى ئېچىپ، ئىچىدىكى چۈجىنىڭ بوينىنى يۇلۇۋەت، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

قەمەرگۈل ساندۇقنى دەرھال ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى چۈجىنىڭ بوينىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ. چۈجە ئۆلگەندىن كېيىن چويۇن قۇلاقمۇ ئۆلۈپتۇ. دادىسىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆرگەن بالا:

ــ خەپ، ئاتامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمايدىغان بولسام، ــ دەپ قەمەرگۈلنى بىر تەپكەنىكەن، بالىنىڭ پۇتى قەمەرگۈلنىڭ قورسىقىدىن كىرىپ، كەينىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. قەمەرگۈل شۇ زامات ئۆلۈپتۇ. غەزەپلەنگەن نۇرزات بالىنىڭ بوينىغا تاش ئېسىپ، دەرياغا چۆكتۈرۈۋېتىپتۇ، ئاندىن ئۆز يۇرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ.

نۇرزات سەپەرگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن پەرىزات يۇرتتىن ئوچ كۈنلۈك يول بويىغا كەپە قۇرۇپ، نۇرزاتنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرغانكەن. نۇرزات يۇرتقا يېتىپ بېرىشقا ئوچ كۈنلۈك يول قالدى دەپ ئويلاپ كېتىۋاتقاندا، ئاق بوز ئايغىر قاتتىق كىشنەپ كېتىپتۇ. نۇرزات ھەيران بولۇپ ئەتراپقا قاراپتۇ. ئاق بوز ئايغىر يەنە كىشنەپتۇ. شۇ چاغدا كەپىدە ئولتۇرغان پەرىزات ئاق بوز ئايغىرنىڭ كىشنىشىنى تونۇپ، كەپىدىن چىقىپتۇ. ئاق بوز ئايغىر ئوچىنچى نۆۋەت كىشنەپتۇ، شۇ چاغدا پەرىزات:

ــ نۇرزات! ــ دەپ چاقىرىپتۇ.

نۇرزات ئاق بوز ئايغىردىن چۈشۈپ پەرىزات بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. پەرىزاتنى ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ يۇرتقا قايتۇرۇپ كېتىپ مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپتۇ.

نۇرزات ئاتىسىنىڭ بىخۇدلۇقىدىن بالا ـ قازاغا يولۇققان بولسىمۇ، لېكىن ئاق بوز ئايغىرنىڭ خىسلىتى بىلەن دۈشمەنلىرىنى يېڭىپ بەختكە ئېرىشىپتۇ. ئۆزىنى بەختكە ئېرىشتۈرگەن ئاق بوز ئايغىرنى ئاخىرقى ئۆمرىگىچە ئاتىسى ئورنىدا كۆرۈپ ئۆتۈپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «ئاتىنى ئاتاڭ ئورنىدا كۆر» دېگەن گەپ شۇندىن قالغانمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىسمايىل سىيىتنىياز.** ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى تۇغانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، غۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (18)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000

مىڭكۇ باتۇر

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ مىرزان ئىسىملىك بىر دانىشمەن ئوغلى بار ئىكەن. ئوغۇل ئەمدىلا ئون ئۈچ ياشقا كىرگەندە پادىشاھنىڭ قىرىق كۈنلۈك شىكارغا چىقىدىغان ۋاقتى بولۇپ، نۆكەرلىرى بىلەن شىكارغا كېتىپتۇ. پادىشاھ شىكارغا كەتكەندىن كېيىن مىرزان ئاتىسىنىڭ پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ تونۇنىڭ يانچۇقىغا قولىنى سالسا قولىغا بىرنەرسە ئۇرۇلۇپتۇ. ئۇنى يانچۇقىدىن چىقارسا دەپتەردەك بىرنەرسە ئىكەن. مىرزان دەپتەرنى ئېلىپ قاراپتىكەن بىر ساھىبجامالنىڭ رەسمى چىقىپتۇ ۋە ئەقىل ـ ھوشىدىن كېتىپ بىھوش بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئەھۋالغا ئەقلى ھەيران بولغان مۇلازىملار ئۇنىڭ يۈزىگە سۇ چېچىپتۇ. مىرزان ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن:

ــ ئەي شاھزادە، نېمە بولدۇڭ؟ قانداق ئىنساندىن ساڭا ئازار يەتتى؟ ئېيتقىن، ــ دەپ سوراپتۇ. لېكىن، بالىنىڭ سۆزلىگۈدەك مادارى قالمىغانىكەن. ئۇلار مىرزانىنى ئۆيگە ئەكىرىپ ھەرخىل دورا، شىپالىق گۈل ـ گىياھلارنىڭ قىيامىلىرىنى ئىچكۈزۈپتۇ، ھەكىم ـ ئۆلىمالارنى چاقىرىپ كېلىپ كۆرسىتىپتۇ. مىرزان مادارىغا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بولغان ئەھۋالنى زادىلا ئېيتقىلى ئۇنىماپتۇ. پادىشاھ شىكاردىن قايتىپ كېلىپ مىرزانىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپتۇ. شۇ ھامان ئوغلىنىڭ يېنىغا كىرىپ ئۇنىڭدىن:

ــ ھەي بالام، نېمە ئىش يۈز بەردى؟ ماڭا ئېيتقىن، ــ دەپ سوراپتۇ. مىرزان زۇۋانغا كېلىپ ئاتىسىغا:

ــ ھەي ئاتا، بىرىنچىدىن، گۈناھىمدىن ئۆتىسىڭىز، ئىككىنچىدىن، مېنىڭ مۇددىئايىمنى راۋا قىلىسىڭىز ئېيتىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ قانداق مۇددىئايىڭ بولسا ئېيتقىن، مەن ھەل قىلىمەن، ــ دەپتۇ پادىشاھ ئوغلىغا جاۋابەن.

ــ ئەي ئاتا، يانچۇقىڭىزدا بىر ساھىبجامالنىڭ رەسمى بار ئىكەن. ئاشۇ ساھىبجامالنى ماڭا ئېلىپ بەرسىڭىز، مېنىڭ مۇددىئايىم شۇ، ــ دەپتۇ مىرزان. پادىشاھ ئوغلىغا:

ــ ئەي بالام، بۇ گەپنى بىر قىلدىڭ، ئىككىنچى قىلمىغىن. ئۇنىڭغا مەن ئامال قىلالمايمەن. ئۇ مېنىڭدەك قىرىق بىر پادىشاھنىڭ ئۇستىدىكى پادىشاھنىڭ قىزى.

ئالىمەن دېسەڭ ھەم ئۇنى قولغا كەلتۈرسەڭ، قانچىلىك دۇنيا - دەپنە كەتسۇن مەن ھەممىنى تەييار قىلىپ بېرىمەن، — دەپتۇ. ئاتىسىنىڭ گېپىدىن ئاچچىقى كەلگەن مىرزان:

— سىز ماڭا راست گەپنى قىلمىدىڭىز، سىر يوشۇردىڭىز، — دەپتۇ - دە، ئوردىدىن چىققىنىچە چاپىنىنى ئۆشنىسىگە سېلىپ، دادىسىنى ۋە شەھىرىنى تەرك ئېتىپ چۆل - جەزىرىلەرگە چىقىپ كېتىپتۇ. مىرزان شۇ ماڭغىنىچە ئادەمسىز بىر چۆل - بايا‌ۋانغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ بۇ چۆلدە ئوقيا بىلەن جانۋارلاردىن جەرەن، كېيىك ئېتىپ يەپ يەتتە يىل كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ. يېشىمۇ يىگىرمىگە يېتىپتۇ. چاچلىرى ئۆسۈپ يەرگە سۆرىلىپتۇ. مىرزان ئادەمسىز چۆل - بايا‌ۋاندا ياشاپ زېرىكىپتۇ، ئىچى پۇشۇپتۇ، ئادەملەرنى سېغىنىپتۇ. ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن بىر غېجەك يا-ساپتۇ. ئىككى تال چېچىنى تار قىلىپ سېلىپ بىر چېلىپتىكەن، غېجەكنىڭ مۇڭلۇق ئا‌ۋازى چۆل - جەزىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپتۇ. مىرزان غېجەكنى چېلىپ، سۈرەتتىكى ساھىبجامالنى ياد ئېتىپ خىيالىغا كەلگەن تەرەپكە مېڭىپتۇ. ماڭە - ما-ڭە چۆلدىن قۇتۇلۇپتۇ. يەنە مېڭىپ بىر دەريا‌غا يولۇقۇپتۇ. دەريانى بويلاپ مېڭىۋېرىپتىكەن، دەريانىڭ ئۇ قېتىمدىكى بىر شەھەرنى كۆرۈپتۇ. شەھەرگە يېتىپ كەلگۈچە كەچ بولۇپ قاپتۇ. ئۇ شەھەرنىڭ ياقىسىدىكى تاغ ئۆڭكۈرلىرىنىڭ بىرسىنىڭ ئىچىگە كىرىپ غېجەكنى چېلىپ تاڭنى ئاتقۇزۇپتۇ. ئۇ شەھەر مۇستان دېگەن پادىشاھنىڭ شەھىرى بولۇپ، مىرزانىنىڭ ئاتىسىنىڭ يانچۇقىدىن چىققان رەسىم ئاشۇ شاھى مۇستان دېگەن پادىشاھنىڭ قىزى ھەبىگۈل تاجىنىڭ رەسىمى ئىكەن. ھەبىگۈل تاجى شۇ كۈنى كېنىزەكلىرى بىلەن يېرىم كېچىدە باغدىكى راۋاقتا باغنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇ غېجەكنىڭ مۇڭلۇق ئا‌ۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. «بۇ كىم چالغان غېجەكنىڭ ئا‌ۋازىدۇ؟ بىزنىڭ يۇرتىمىزدا بۇنداق مۇڭلۇق ساز چالىدىغان سازەندە يوق ئىدىغۇ؟» دەپ كېنىزەكلىرى بىلەن دەريا بويىغا بېرىپ سالغا چۈشۈپ كېچىنىڭ كېيىنكى يېرىمىنى سالدا ئۆتكۈزۈپتۇ. تاڭمۇ ئېتىپتۇ. ئۇلار غېجەك چېلىنغان تەرەپكە قارىسا، بىر ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىدا بىر يىگىت چېچىنى خۇددى سەللىدەك ئورىۋېلىپ، غېجەكنى چېلىپ بەخىرامان ئولتۇرغۇدەك. مەلىكە ھەبىگۈل تاجى غېجەك ئاۋىغە قىزىقىپ كېنىزەكلىرى بىلەن قىرغاقتا چىقىپ ئۆڭكۈرگە يېقىنلىشىپتۇ. مىرزان مەلىكىنى كۆرۈپلا بىھوش بوپتۇ. مەلىكىنىڭ كېنىزەكلىرى ئۇنىڭغا سۇ چېچىپ، ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. يىگىت كۆزىنى ئېچىپ قاراپ ھېلىقى ئاتىسىنىڭ يانچۇقىدىن چىققان رەسىمنىڭ ئاشۇ مەلىكە ئىكەنلىكىنى بىلىۋاپتۇ. ئۇ:

— مەن ئەمدى مۇراد - مەقسىتىمگە يەتتىم، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مەلى-

كىمۇ جاۋابەن:

ــ مەنمۇ مەقسىتىمگە يەتتىم شاھزادە، ــ دەپتۇ ـ دە، شاھزادىگە ئەگىشىپ ئۇزۇكسىز بېرىپ قايتىپ كەتمەكچى بولۇپ، يەنە:

ــ مەن مۇشۇ يۇرتتا، كېنىزەكلىرىم ئارقىلىق سىزگە يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ئەۋەتىپ تۇرىمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، مىرزان بىلەن خوشلىشىپ قايتىپتۇ. مىرزان ئاھ ئۇرۇپ ئۆكۈر ئاغزىدا قاپتۇ.

گەپنى ھەبىگۇل تاجىنىڭ ئاتىسىغا يۆتكەيلى:

ھەبىگۇل تاجىنىڭ ئاتىسىنىڭ قىرىق خوتۇنى بولسىمۇ، يەنە بىر خوتۇن ئېلىپ، خوتۇننىڭ قىرىق بىرگە يەتكۈزمەكچى بوپتۇ. ئالىدىغان قىزنىمۇ تېپىپتۇ، توي تەييارلىقىمۇ پۈتۈپتۇ. لېكىن، تويىنى قىزىتقۇدەك سازچى تېپىلماپتۇ، چۈنكى ئوردا سازچىلىرىنىڭ سازىنى ئاڭلاۋېرىپ ئۇنىڭدىن زېرىككەن پادىشاھ ھەرتەرەپكە چاپارمەن ماڭدۇرۇپمۇ كۆڭلىگە ياققۇدەك بىر سازچى تاپالماپتۇ. ئەتە توي بولىدۇ دېگەن كۈنى سەھەردە راۋاققا چىقىپ تۆت ئەتراپىغا قاراپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا مىرزان چاچ تارىلىق غېجىكىنى تەڭشەپ شۇنداق بىر چېلىپتىكەن، غېجەك ئۇنىنىڭ ساداسى جىلغا، ئورمانىڭ ئىچىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋېتىپتۇ. غېجەكنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ ئۇنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. پادىشاھ دەرھال ئوردىسىغا قايتىپ نۆكەرلىرىگە:

ــ دەريانىڭ ئۇ قېتىمدا بىر سازچى بارئىكەن، ئۇ ئادەمزاتمۇ، دېۋىمۇ ياكى جىن ـ پەرىمۇ، مېنىڭ يېنىمغا ئەكېلىسىلەر، لېكىن قاچۇرۇپ قويمايسىلەر، قاچۇرۇپ قويساڭلار ھەممىڭلارنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن! ــ دەپ پەرمان قىپتۇ. ئۇ شۇنداق دەپ مىرزانىنى ئەكېلىش ئۈچۈن ئىككى نۆكەرنى ئەۋەتىپتۇ. ئۇلار دەريادىن سال بىلەن ئۆتۈپ قارىسا، تاغنىڭ ئۆڭكۇرىدە چاچلىرى بېشىغا يۆگەكلىك ھالدا بىر يىگىت غېجەك چېلىپ ئولتۇرغۇدەك. ئۇلار يىگىتنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. پادىشاھ يىگىتنىڭ تەق ـ تۇرقىغا قاراپ، ھەيران بولۇپ ئۇنىڭدىن:

ــ ئەي يىگىت، سەن ئادەمزاتمۇ، دېۋىمۇ، يا جىن ـ پەرىمۇ؟ ماڭا ئېيتقىن، ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن ئادەمزات، مەن يۇرتۇمنى تەرك ئىتىپ چۆل ـ جەزىرە ۋە تاغلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرىمەن، ــ دەپتۇ مىرزان جاۋابەن.

ــ ئۇنداق بولسا، سەن مېنىڭ تەۋەلىكىمگە ئۆتۈپ، ئوردا سازەندىسى بولساڭ قانداق؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ.

مىرزان ھەبىگۇل تاجىنىڭ دادىسىغا پۈقرا بوپتۇ. مىرزان پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا

كۈندە ئۈچ قېتىم غېجەك چالىدىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭ ھال ـ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ يېقىن سازچىسى قىلىۋاپتۇ.

ئاي ـ يىللار ئۆتۈپتۇ. ھەبىگۈل تاجىنىڭ دادىسىمۇ قېرىپتۇ، پات ـ پات كېسەل بولۇپ يېتىپ قالىدىغان، بىر ياتسا تەستەرەك ماغدۇرىغا كېلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇ پادىشاھ قىزىغا بەك ئامراق ئىكەن. مىرزانىڭ ئەقلىگە، ساز چېلىش ماھارىتىگە قايىل بولۇپ بارغانسېرى ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قېلىپ، ئۆزىگە كۈيۈئوغۇل قىلىۋالغۇسى كېلىپ، قىزى بىلەن ئىككىسىنى قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ نىكاھلاپ قويۇپتۇ. ئاردىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي پادىشاھلىقىنى مىرزانىغا بېرىپتۇ. ھەبىگۈل تاجىنىڭ دادىسى قىرىق كېچىك خانىنى باشقۇرىدىغان چوڭ پادىشاھ ئىكەن، مىرزانىڭ دادىسىمۇ ئاشۇ قىرىق كېچىك خانىنىڭ بىرسى ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتىسىنىمۇ باشقۇرىدىغان چوڭ پادىشاھ بوپتۇ. مىرزان پادىشاھ بولغاندىن كېيىن يۇرتنى ئادىل سوراپتۇ. ئادىللىقتا ئۇنىڭ خەلق ئىچىدە كىم دېسە «مىرزان پادىشاھ، مىرزان پادىشاھ» دەپ ئالتە شەھەرگە ئېتى، يەتتە شەھەرگە داڭقى كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئايالى ھەبىگۈل تاجى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بۇ ئوغۇلنىڭ ئىسمىنى مىڭكۇ دەپ قويۇپتۇ. مىرزان شاھ بىلەن ھەبىگۈل تاجى مىڭكۇنى ياخشى بېقىپ، ياخشى تەربىيەلەپتۇ. يەتتە ياشقا كىرگەندە مەكتەپكە بېرىپتۇ. مىڭكۇ مەكتەپتە ئوقۇپ يۇرۇپ بىر كۈنلىرى تۇيۇقسىز ئاغرىپ قاپتۇ، كېسىلگە ھېچ نەرسە داۋا بولماپتۇ. شەھىرى كىتىكتىنمۇ ھەكىم ـ لوقمانلارنى چاقىرتىپ كېلىپ ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرسىتىپتۇ. بۇ ھەكىم ـ لوقمانلارمۇ مىڭكۇنىڭ كېسىلىگە چارە ـ ئامال تاپالماپتۇ. كۈھەقاپتىن مەشرىق شىرئان دەيدىغان ئەۋلىيانى تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۈرۈپتۇ. مەشرىق شىرئان مىڭكۇنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن:

ــ بۇ بالىغا مەن چارە ـ ئامال قىلىمەن. سىزنىڭ ئوردىڭىزدا بىر ئەركەك ئېيىق بار ئىكەن. بۇ ئېيىقنى ئۆلتۈرۈپ ئاۋۋال ئۇنىڭ ئۆپكىسىنى سېتىڭ، ئاندىن مىڭكۇنى ئۇنىڭ تېرىسىگە ئالدىڭىز، كېسەلدىن سەللىمازا ساقىيىدۇ، ــ دەپتۇ.

مىرزان شاھ ئەۋلىيانىڭ دېگىنى بويىچە ئەركەك ئېيىقنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆپكىسىنى سېتىپ، ئۇنىڭ تېرىسىگە ئوغلىنى ئاپتۇ. ئاردىدىن ئۈچ كۈن ئۆتكەندە، راست دېگەندەك، مىڭكۇ سەللىمازا ساقىيىپتۇ.

مىڭكۇ ساقايغاندىن كېيىن مەكتەپكە بارسا، بالىلار ئۇنى «ئېيىق بالىسى، ئېيىق بالىسى» دەپ ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپتۇ. ئۇ ئاچچىقىدا چىشىغا تەگكەن بالىلارنىڭ بويىنىدىن تۇتۇپ خودىدى توپقا ئوخشاش ئاسمانغا ئېتىپتۇ. ئۇ شۇ تەرىقىدە ئوتتۇز بالىنى ئاسمانغا ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ، قالغان بالىلار قورقۇشۇپ چۈرقىرىشىپتۇ.

خەلىپەت، ئۇستازلىرى مىڭكۈنى تۈتۈۋېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، سىزنىڭ بۇ بالىڭىز بۇگۈن ئوتتۇز بالىنى ئۆلتۈرۈپ قويدى، قالغان بالىلارنىمۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا بىز تۈتۈۋالدۇق، — دەپتۇ خەلىپەت-لەر. پادىشاھ ئۇلارنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي:

— مەن دۇنيادا ئاران بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرسەم، ئەمدى مېنىڭ بۇ بالامنى چەتكە قاقماقچى بولدۇڭلارمۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ ۋە بىرنەچچە ۋەزىر، نۆكەرلىرى بە-لەن مەكتەپكە بېرىپ، بالىلارنىڭ ئۇلۇكىنىڭ ساينىڭ تېشىدەك يېتىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ خەلىپەتلەردىن:

— بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سوراپتۇ. خەلىپەتلەر بۇ بالىلارنىڭ مىڭكۈنى «ئېيىق بالىسى» دەپ تېرىكتۈرگەنلىكى ئۈچۈن مىڭكۈنىڭ ئاسمانغا ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويغان-لىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ بالىسىغا:

— ئەي بالام، سەن ئەمدىلا يەتتە ياشقا كىرسەڭ، ئۆزۈڭدىن چوڭ بالىلارنى مۇ-شۇنداق ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ بولامدۇ، ئىچىڭ ئاغرىمامدۇ؟ — دەپتۇ.

— ئەي ئاتا، ئۇلار مېنى «ئېيىق بالىسى، ئېيىق بالىسى، سېنى ئېيىق تېرىسى-گە ئېلىپ قۇتقۇزغان» دېسە مەن قانداقمۇ يۈزۈمنى كۆتۈرۈپ يۈرىمەن؟! ئۇنىڭ ئۈس-تىگە، سىزدەك بىر پادىشاھ ئۈچۈن بۇ ھاقارەت ئەمەسمۇ؟! — دەپتۇ.

مىرزان ئادىل پادىشاھ بولغاچقا، ناھەقتىنلا ئوتتۇز جانغا زامىن بولغان ئوغلى-نىڭ جىنايىتىنى مۇنداقلا بولدى قىلىۋېتىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ شۇ يەردىلا:

— بۇ بالىنى مېنىڭ كۆزۈمنى كۆرمىسۇن، كۈھىقاپ تېغىغا ئاپىرىپ تاشلىۋې-تىڭلار، ئۇنى شۇ تاغدىكى يىرتقۇچ دېۋىلەر يەپ كەتسۇن! — دەپ نۆكەرلەرگە تاپشۇ-رۇپتۇ.

نۆكەرلەر مىڭكۈنىڭ بوينىغا تاقاق، پۇتىغا كىشەن سېلىپ، ئۆيگە سولاپ قويۇپ-تۇ. پادىشاھنىڭ ئاق كۆڭۈل بىر ۋەزىرى بارئىكەن، ئۇ مىڭكۇ باتۇرنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ پادىشاھقا مەسلىھەت بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئى پادىشاھى ئالەم، ئۆزلىرى بىر ئادىل پادىشاھ تۇرۇپ، بۇ يەتتە ياشلىق با-لىغا رەھىم قىلمىسىلا بولامدۇ؟! ھېچ بولمىسا بۇ بالىغا ئىككى - ئۈچ كۈنلۈك مۆھ-لەت بېرەيلى، بۇ جەريانداا دوست - بۇرادەرلىرى بىلەن خوشلىشىپ كۆڭلىنى ئېچە-ۋالسۇن، ئاندىن كۈھىقاپنىڭ تېغىغا تاشلىساقمۇ كېچىكمەيمىز.

مىرزان شاھ ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتىنى ماقۇل كۆرۈپ يەقەت ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىپتۇ.

ئۈچ كۈن مۆھلەت ئىچىدە بالا ئۆز ئادىتى بويىچە ئويناپتۇ، ئاشخانىلارغا كىرىپ

ئوبدان تاماقلىنىپتۇ.

مىڭكۇنىڭ بىر يېقىن ئاغىنىسى بارئىكەن، مىڭكۇ ئۇنىڭغا:

ــ مېنى كۈھىقاپنىڭ يىرتقۇچ چىلبۆرىلەر بىلەن تولغان تېغىغا پالىدى. بەلكىم ئۇ يەردىكى يىرتقۇچ ھايۋانلار مېنى يەپ كېتەر. ماڭا ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرگەندى، ۋاقىتنىمۇ توشتى. مېنى ھازىر شۇ جايغا ئېلىپ بارىدۇ. ئەمدى بىز كۆرۈشەلمەيمىز، خەير ـ خوش، ــ دەپتۇ. ئاغىنىسى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ مىڭكۇغا:

ــ ۋاي دوستۇم، سەن نەگە بارساڭ مەنمۇ شۇ يەرگە بارىمەن، نېمە كۆرسەك تەڭ كۆرەيلى، ــ دەپتۇ. بۇ بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ مىڭكۇ بىلەن بىللە بېرىشىغا تولىمۇ تەستە قوشۇلۇپتۇ.

ئۇچ كۈن توشقاندا، پادىشاھنىڭ نۆكەرلىرى بۇ ئىككى بالىنى ساندۇققا سېلىپ، تۆگىگە ئارتىپتۇ، توققۇز مىراقۇل ھەيدەپ مېڭىپتۇ. توققۇز تۆگىگە سۇ، توققۇز تۆگىگە يېمەكلىك ئارتىپتۇ، بۇلارنى يېتىلەشكە توققۇز مىراقۇل بەلگىلەپتۇ. ئۇلار كۈھىقاپ تېغىغا قاراپ سەپەر قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئون كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن، دەشت ـ بۇلاق قۇملۇقىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. سەپەر قىلغانلار ئىچىدە بىر ۋەزىر بولۇپ، نۆكەرلەرگە:

ــ بۇ بالىلار كىچىك، ئۆزىنىڭ نېمە قىلغانلىقىنى بىلمەيدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى مۇشۇ يەرگە تاشلىۋېتەيلى. جېنىنى جان ئەتسۇن. بۇلارنى بىز كۈھىقاپنىڭ تېغىغا ئاپارساق بىزنىمۇ يىرتقۇچ چىلبۆرىلەر يەپ كېتىدۇ، تىرىك قايتىپ كېلەلمەيمىز، ــ دەپتۇ. ۋەزىرنىڭ دېگىنىگە بەزى نۆكەرلەر قوشۇلماي:

ــ ياق، پادىشاھنىڭ پەرمانىنى بەجا كەلتۈرمىسەك بولمايدۇ. بىزنىمۇ يەپ كەتسە مەيلى، ــ دەپ ئۇلار ئىككى بالىنى كۈھىقاپ تېغىنىڭ جىلغىسىغا ئاپىرىپ تاشلۇېتىپ، قايتىپ مېڭىپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ يېرىم يولغا كەلگەندە، قارا بوران چىقىپ، ئۇلار تۆگىدە ئولتۇرالماي تۆگىلەرنى يېتىلەپ مېڭىپتۇ. قارا بوران بارغانسېرى كۈچىيىپتۇ. ئۇلارنىڭ تۆگىلەرنى يېتىلەپ ماڭغۇدەك مادارى قالماي ھەيدەپ ماڭغانكەن، تۆگىلەرنى يىتتۈرۈپ قويۇپ، ئۆزۈق ـ تۇلۇك، سۇدىن ئايرىلىپ، چۆلدە ئۆسىۋۈز قېلىپ شۇ قارا بوراندا ئۆلۈپتۇ.

ئەمدى گەپنى ھېلىقى ئىككى بالىدىن ئاڭلايلى:

مىڭكۇ باتۇر بىلەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى كۈھىقاپ جىلغىسىدا ئوقيا بىلەن جەرەن، كېيىك، توشقان ئېتىپ يەپ كۈن كەچۈرۈپتۇ. لېكىن، بۇ كۈن ئۆزۈنغا بارماپتۇ. بىر كۈنى ھېچ نەرسە تاپالماپتۇ. ئاپتاپ بەك چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ھېرىپ ـ ئېچىپ كېتىپ بارغاندا جىلغا ئىچىدە بىر كېيىكنىڭ بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ كېتىۋاتقانلى-

قىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئىككىسى كېيىكنىڭ پېيىگە چۈشۈپ، ئۇ يەردە ئاتايلى، بۇ يەردە ئاتايلى، دەپ بىر بۇلاقتا سۇ ئىچكەن يېرىدە بىرسى ئانا كېيىكنى، يەنە بىرسى بالا كېيىكنى ئېتىۋاپتۇ. ئاندىن ئۇلار كېيىكلەرنى سۈيۈپتۇ. ئۇلار ئەتراپىقا قارىغۇدەك بولسا، بىر تاغنىڭ كامىرىدىن ئىس چىقىپ تۇرغۇدەك.

— ئاداش، سەن گۆشنى پارچىلاپ تۇر، مەن ئاشۇ ئىس چىققان جايغا بېرىپ باقاي، ئۇ جايدىكى ئادەمزاتمۇ ياكى جىن - شەيتانمۇ، كۆرۈپ كېلەي، — دەپ مىڭكۇ باتۇر شۇ تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئۇ ئۆڭكۈرگە يېقىنلىشىپ زەن سېلىپ قارىسا، قاتمۇقات ئېغىزلىق ئۆڭكۈر ئىكەن. مىڭكۇ يەتتە ئېغىزدىن ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭغا ئالتۇندا سىرلاغان بىر ئىشىك يولۇقۇپتۇ. مىڭكۇ ئالتۇن ئىشكىنى ئېچىپ كىرسە، بىر سەللىلىك كىشى نامازنى ئوقۇپ بولۇپ جاينامازنى يىغىشقا تەمشىلىۋاتقانىكەن. مىڭكۇ باتۇر ئۇنىڭغا:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، — دەپ سالام بېرىپتۇ.

— كەل بالام، بۇ يەرگە ئادەمزات كەلمەيدىغان جاي ئىدى، قانداق قىلىپ كېلىپ قالدىڭ؟ سەن ئادەمزاتمۇ ياكى جىن - پەرىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دادا، مەن ئادەمزات، مېنى ئاتام مۇشۇ چۆل - جەزىرىگە پالۋەتكەنىدى، — دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

— ئارقاڭدا باشقا ئادەم بارمۇ بالام؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىر ئاغىنەم بار ئىدى، ئۇ جىلغىدىكى بىر بۇلاقنىڭ يېنىدا كېيىك سويۇپ قالدى، — دەپتۇ مىڭكۇ.

— چاقىرغىن، ھەمراھىڭمۇ بۇ يەرگە كەلسۇن، — دەپتۇ بوۋاي. مىڭكۇ باتۇر ئۆڭكۈردىن چىقىپ ئاغىنىسىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. ئىككىسى ئۆڭكۈر تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار تاغ باغرىغا يېقىنلاشقاندا قارا بوران چىقىپ كېتىپتۇ، ئۇلار بوراننىڭ قاتتىقلىقىدىن كۆزىنى ئاچالماي ئۆڭكۈرنى تاپالماي ئېزىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئېزىپ يۈرۈپ جىلغا ئىچىدىكى بۆرىلەر ماكانىغا بېرىپ قاپتۇ. بۇ چىلبۆرىلەر ئەسلىدە دۇھە بولۇپ، چىلبۆرە سىياقىغا كىرىۋالغانىكەن. ئۇلار ئىككى بالىنى تۇتۇۋېلىپ، سويۇپ يېيىش ئۈچۈن كانارغا ئېسىپ قويۇپتۇ. ھېلىقى بوۋاي ھېلى كېلە، مانا كېلە، دېسە بالىلار كەلمەپتۇ. بوۋاي ئۆڭكۈردىن چىقىپ قارىسا، قارا بوران چىقىپ كەتكەن، جاھاننى چاڭ - توزان قاپلاپ، ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ. بۇ بوۋاينىڭ بىر بالىسى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئىسمى باقان باتۇر ئىكەن. ئۇ شۇنداق باتۇر ئىكەنكى، ئۇنىڭغا ھېچقانداق باتۇرلار تەڭ كېلەلمەيدىكەن. بۇ باقان باتۇر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم داسىنى يوقلاپ كېلىپ تۇرىدىكەن، ئۇ كۈنى دەل باقان باتۇرنىڭ كېلىدىغان كۈنى

ئىكەن. بوۋاي كۆتۈپ تۇرسا باقان باتۇر كەپتۇ.

— ۋاي بالام، بىر ياخشى مېھمان كەلگەنىدى، ئۇ «ئارقامدا بىر ئاغىنەم بار ئىدى، ئۇنى باشلاپ كېلەي» دەپ كېتتىم كەلمىدى. بوراندا ئېزىپ كەتكەن ئوخشايدۇ. سەن شۇ بالىلارنى تېپىپ كەل، — دەپتۇ. باقان باتۇر تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىپ قارىسا، چىلبۆرىلەرنىڭ كانارىسىدا ئىككى بالا ئېسىقلىق تۇرغۇدەك، چىلبۆرىلەر قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ بالىلارنى سويۇشقا تەمشىلىپ تۇرغانىكەن. باقان باتۇر شۇ يەردىن تاغنىڭ جىگدىسىنى قومۇرۇپ، قولىدا ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇتۇپ:

— باقان باتۇر دېگەن مەن بولىمەن! ئاۋۇ ئىككى بالىنى ھازىر قويۇپ بېرىش. ئەگەر قويۇپ بەرمەي زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزسەڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرىڭنى قۇرۇتۇۋېتىمەن! — دەپ جىگدىنى پىرقىرىتىپ كۆرسىتىپتۇ. باقان باتۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان چىلبۆرىلەر قورقۇپ ئىككى ئوغۇلنى كانارىدىن چۈشۈرۈپ، تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ باققان باتۇرنىڭ ئالدىغا تەزىم قىلىپ ئەكەپتۇ.

— ۋاي بىز ئاسىي بوپتىمىز، خاپا بولماڭ، سىزنىڭ ئادىمىڭىز ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىمىز، — دەپتۇ چىلبۆرىلەر.

باقان باتۇر ئىككى بالىنى باشلاپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

— ئى ياخشى مېھمانلار، ئاتا ـ ئاناڭلاردىن، يۇرتۇڭلاردىن ئاغرىنغان بولساڭلار، ئەمدى كۆڭلۈڭلارنى ئازادە تۇتۇڭلار، بۇ يەردىن باشقا يەرگە بارماڭلار، دۈنيانىڭ چىلبۆرىلەر بار، سىلەرنى يەپ كېتىدۇ، — دەپتۇ بوۋاي. ئىككى ئوغۇل:

— بىز ئادەمزات، سىلەرمۇ ئادەمزاتكەنسىلەر. بىز ئادەم تولا يەرگە كەتسەك، بۇ يەرگە كۆنەلمەيدىكەنمىز، — دەپ يالۇرۇپتۇ. باقان باتۇر ئۇلارنىڭ قولىغا «مەنكى باقان باتۇر، بۇ ئىككى ئوغۇل مېنىڭ نۆكىرىم، كىمكى زىيان ـ زەخمەت قىلىدىكەن، مەن شۇ كىشىنىڭ يەتمىش پۈشتىغىچىلىك قۇرۇتۇۋېتىمەن» دەپ خەت يېزىپ مۆھرىنى بېسىپ بېرىپتۇ.

باقان باتۇر دېسە، كۆھىقاپ ئىقلىمى ھەممىسى بىلىدىكەن، دۈنيانىڭ تونۇش ئىكەن.

بۇ بالىلار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، ئالدىدىن چۈنىمۇ توغرا ئۆتمەپتۇ. ئۇلار مېڭىۋېرىپ قارىلىق تاغقا كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار تاغقا يېقىن كېلىشىگە قار يېغىپ كېتىپ، ئۇلار تاغنىڭ ئۆڭكۇرىدە يېتىپ ئارام ئاپتۇ. بۇلار سوغۇقتىن توڭلاپ ئۆلەي دەپتۇدە، خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ: «ئەي خۇدا، بىزنىڭ جېنىمىزنى يا مۇشۇ يەردە ئالغىن، يا ئادەمزات بار يەرگە يەتكۈزگىن» دەپ يېلىنىپتۇ. ئەتراپ مانانلاشقاندەك بولۇپ، بېشىغا سەللە ئورىغان، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىغان بىر ئاقساقال بوۋاي پەيدا

بولۇپ:

— ئى بالىلىرىم، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار، — دەپتۇ. ئوغۇللار ئورنىدىن تۇرۇپ-تۇ.

— سىلەرگە مەن ئۇچ نەرسە ئېلىپ كەلدىم. مانا بۇ مىسران قىلىچ، مانا بۇ جا-ھانناما، مانا بۇ كۆزنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئاتسىمۇ كۆزلىگەن يەرگە تېگىدىغان ئوقيا، — دەپ ئۇ نەرسىلەرنى بالىلارغا بېرىپتۇ ۋە، — ئوغۇللىرىم، خەير - خوش ئەمىسە، ئا-مان بولساق كۆرۈشەرمىز، — دەپتۇ - دە، بوۋاي كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بالىلار «ئەمدى دۇنيانىڭ ئۇچرىشىپ قالساقمۇ قورقمايمىز»، دېيىشىپ مېڭىپ-تۇ، مېڭىپتۇ، بىر شەھەرگە بېرىپتۇ. بالىلار شەھەرگە كىرسە دوقمۇش - دوقمۇشتا «كىمكى قىزىمنى يۇتۇپ كەتكەن ئەجدىھانى ئۆلتۈرسە، شۇ كىشىگە كىچىك قىزىمنى بېرىمەن، شۇ كىشىنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادىغىچىلىك ئۆمۈر بويى باقىمەن» دېگەن يار-لىق چاپلاقلىق ئىكەن. ئۇلار كىشىلەردىن سورىسا، كىشىلەر:

— مۇشۇ شەھەرنىڭ ئەتراپىدىكى تاغدا بىر ئەجدىھا بار. تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر شەھەر بار. ئەجدىھا ئۇ شەھەرگە بارسا بەش - ئالتە مىڭ ئادەمنى يەپ، بىرەر مىڭ ئادەمنى دەسسەپ ئۆلتۈرىدۇ. بىزنىڭ شەھەرگە كەلسىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. ئاشۇ ئەجدىھا پادىشاھنىڭ قىزىنى يۇتۇپ كەتكەن. پادىشاھ بۇ يارلىقنى چىقارغىلى بۇگۈن تۆت ئاي بولدى. تۆت ئايدىن بۇيان يەتتە ئىقلىمدىن سانسىز باتۇر، سانسىز چەۋەن-دازلار كېلىپ ئەجدىھاغا يەم بولۇپ كەتتى، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ بالىلار پادى-شاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپتۇ ۋە:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم پادىشاھ ئالىيلىرى، بىز سىلىنىڭ پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرگىلى كەلدۇق، — دەپتۇ.

— مېنىڭ قايسى پەرمانىمنى بەجا كەلتۈرىسىلەر؟ — دەپتۇ پادىشاھ بالىلارغا قاراپ.

— سىلىنىڭ قىزلىرىنى بىر ئەجدىھا يۇتۇپ كېتىپتىكەن، ئاشۇ ئەجدىھانى ئۆلۈ-تۈرۈشكە بىزگە رۇخسەت قىلسىلا، — دەپتۇ مىڭكۇ.

— ئى گۆدەك بالىلار، سىلەر جىق بولسا ئون ياشقا كىرگەنسىلەر، سىلەر ئەجدە-ھانىڭ يېنىغا بارساڭلارمۇ يۇرىكىڭلار يېرىلىپ ئۆلۈپ كېتىسىلەر. ئۇ تاغدەك نەرسە-لەرنى يۇتۇپ كېتىدىغان يوغان مەخلۇق. ئاۋارە بولماڭلار، جاسارىتىڭلارغا رەھمەت، — دەپتۇ پادىشاھ.

— ياق، بېرىپ ئەجدىھا بىلەن پەنت قىلىشىپ كەلسەم، — دەپ مىڭكۇ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ.

پادىشاھ كۆڭلىدە، بۇ بەربىر ئەجدىھانى كۆرۈپلا ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىماي قېچىپ كېلىدىغۇ ، دەپ:

ـــ بولىدۇ، ئۇنداق بولسا، رۇخسەت قىلاي، ـــ دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئاغىنىسىنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدا قالدۇرۇپ قويۇپ، مىسران قىلىچى بىلەن جاھانىمما ئەينىكىنى ئېلىپ ئەجدىھانىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. بارسا، ئەجدىھا ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدا ئۇخلاپ قالغان چاغ ئىكەن. ئۇ ئۇنىڭ ئۇخلاپ ياتقان تۇرقىنى جاھانىمە ئەينىكىگە چۈشۈرۈۋاپتۇ. مىسران قىلىچىنى غىلاپتىن چىقىرىپ، چېپىۋېتەي دەپ، يەنە «ئۇخلاپ قالغان ۋاقتىدا ئۆلتۈرۈۋەتسەم نامەرد بولۇپ قالۇرمەن، ئويغىتىپ ئۆلتۈرەي» دەپ بىر چاقىرىم كەينىگە يېنىپ تۇرۇپ بىر نەرە تارتىپتۇ. ئەجدىھا ئاۋازىنى ئاڭلاپ دەرغەزەپكە كېلىپ چاچراپ قوپۇپ قارىسا، بىر ئادەمزات تۇرغۇدەك. ئەجدىھا مىڭكۇنى دەم تارتىپتۇ. مىڭكۇ مىسران قىلىچىنى توغرىسىغا تۇتۇپ تۇرۇپ تىكەن، ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن كىرىپ قۇيرۇقىدىن چىقىپتۇ. ئەجدىھا ئىككى پارچە بولۇپ يىقىلىپ، بىر تەرىپى يەتتە دەريا، ئۇچ تاغنى، يەنە بىر تەرىپى شەھەرنىڭ يېرىمنى بېسىپتۇ. مىڭكۇ ئەجدىھانى پارچىلاپ بۆلۈپ جاھانىماگە چۈشۈرۈۋاپتۇ. سىرتىدىن تۆت غۇلاچ تاسمىنى تىلىپ چاپىنىنىڭ ئىچىگە ئورىۋېلىپ، ھېچ نەرسە كۆرمىگەن بولۇپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كەلسە، پادىشاھ بىلەن ھېلىقى ئاغىنىسى ئولتۇرغۇدەك. پادىشاھ:

ـــ ئەي ئوغۇل، ئەجدىھانىڭ يېنىغا باردىڭمۇ؟ ـــ دەپتۇ.

ـــ باردىم، ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈۋەتتىم، ئۇنىڭ ئۆلۈكى بىرنەچچە دەريانى توسۇپ ياتىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ سۇيى تېشىپ، تاغ ـ جىلغىلارنى سۇ بېسىپ كېلىۋاتىدۇ، ئادەم ئەۋەتىپ ھازىر سۇنى بېسىقتۇرۇۋالسىلا، ـــ دەپتۇ مىڭكۇ.

مىڭكۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ـــ ھەي بالا، سەن قاقتەك جېنىڭغا مېنىڭدەك بىر پادىشاھنى ئالداۋاتامسەن ؟! ئەجدىھا سېنىڭ كۈچۈڭ يەتكۈدەك نەرسە ئەمەس، نەچچە باتۇرلار تەڭ بولالماي ئەجدىھاغا يەم بولۇپ كەتكەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ ۋاي پادىشاھ ئالىيلىرى، مەن سىلىگە يالغان ئېيتمايمەن. ئەگەر ئىشەنمىسىلە مانا، ـــ دەپ ئەجدىھانىڭ پارچىلانغان تۇرقىنى جاھانىمما ئەينىكىدە پادىشاھقا كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپمۇ يەنىلا ئىشەنمەپتۇ.

ـــ ئەگەر بۇنىڭغا ئىشەنمىسىلە، مانا بۇنىڭغا قاراپ باقسىلا، ـــ دەپ مىڭكۇ ھېلىقى تۆت تال تاسمىنى كۆرسىتىپتۇ. ئەجدىھانىڭ تېرە تاسمىسىنى كۆرگەن پادىشاھ قورقۇپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. مۇلازىملار كېلىپ سۇ پۈركۈپ، زەمزەم سۇيىنى ئىچۈ-

رۇپ پادىشاھنى ئاران ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. شۇنىڭغىچە پادىشاھ ئۇنىڭ ئىسمىنى سو-رىمىغانىكەن، ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن:

ــ ئەي مىڭكۇ باتۇر، بۇگۈندىن باشلاپ سەن ماڭا بالا بول، چوڭ بولغىنىڭدا كىچىك قىزىمنى ساڭا بېرىمەن، ــ دەپتۇ ۋە ۋەزىرگە، ــ ھازىر ئۇچ مىڭ قۇل ئە-ۋەت، دەرياغا چارت[1] بولۇپ قالغان ئەجدىھانى ياقىغا تارتىپ، دەريانىڭ سۈيىنى ئۆز يولىغا باشلىۋەتسۇن، شەھىرىمىزنى سۇ بېسىپ كەتمىسۇن، ــ دەپ يارلىق چۈشۈ-رۇپتۇ.

ۋەزىر پادىشاھ دېگەن يەرگە ئۇچ مىڭ قۇل ئەۋەتىپتۇ. ئۇچ مىڭ قۇل دەريانى توسۇۋالغان ئەجدىھانىڭ يېرىم تېنىنى ياقىغا تارتىپ چىقىرالماي «ئامال قىلالمىدۇق» دەپ پادىشاھقا ئادەم ماڭدۇرۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئۆزى بېرىپ ئەجدىھانى ياقىغا تارتىپ، دەريانىڭ سۈيىنى ئۆز يولىغا باشلىۋېتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئوردىغا كېلىپ، پادىشاھقا تەزىم قە-لىپ تۇرۇپ:

ــ ئى دادا، ماڭا بەرمەكچى بولغان قىزلىرىنى مۇشۇ ئاغىنەمگە ئۆتۈندۈم، قىزنى ئاغىنەمگە بەرسىلە، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ مىڭكۇ باتۇرنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولۇپ ئاغىنىسىگە قىزىنى تويلاپ بې-رىدىغان بوپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بۇ يەردە ئۇچ ئاي تۇرغاندىن كېيىن، باشقا بىر يۇرتقا سەپەر قىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بىر شەھەرگە بارسا بىر ئۆتۈكچى ئۆتۈك سېتىۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ ئۆ-تۈكلىرىنى خەقلەر تالىشىپ ئېلىۋاتقۇدەك. مىڭكۇ باتۇر ئۆتۈكچىدىن:

ــ ئۇستام، مەن سىلىگە شاگىرتلىققا كىرسەم ئالامىلا؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ بولىدۇ، ماڭا شاگىرتلىققا كىرىڭ. سىزدەك بىر ياخشى شاگىرت ئېلىشقا مەن بەك تەشنا ئىدىم، ــ دەپ ئۆتۈكچى ئۇنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىپتۇ.

ئاردىدىن بىر يىل ئۆتۈپتۇ. بۇ ئۆتۈكچى كۈندۈزى دۇكاندا مىڭكۇ باتۇر بىلەن بولسىمۇ، ھەر ئاخشىمى ئۆيدە تۇرمايدىكەن. ئۇنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. مىڭكۇ بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، بىر ئاخشىمى ئۇستىسىنىڭ كەينىدىن تۇيدۇرماي ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ئۇستىسى شور دەريا دېگەن بىر دەريانىڭ بويىغا بې-رىپتۇ. دەريانىڭ كەڭرى بىر قاينىمى بار ئىكەن، ئۆتۈكچى ئاشۇ قاينامغا بېرىپ مەيدىسىگىچە سۇغا كىرىپ تۇرۇپ «ھۇپ» دەپ بىر چۆمۈلۈپلا يوق بوپتۇ. مىڭكۇ با-تۇر «ئۇستامنىڭ بىر مەخپىي سىرى بار ئىكەن، بۇنىمۇ بىلىۋالدىم. كېيىن چوڭ-

① چارت ــ توغرا تۇرۇپ قالغان توسۇق دېگەن مەنىدە.

قۇرلاپ سوراپ ئوبدان بىلىۋالاي» دېگەن ئويغا كەپتۇ ـ دە، قايتىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇستىسى كەپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە مىڭكۇ باتۇر ئۇستىسىغا:

ــ ئۇستام، مېنىڭ ئاتا ـ ئانام كىمبىغەل ئىدى، ئاتا ـ ئانام بىلەن بېرىپ كۆرۈشۈپ كەلسەم، ــ دەپتۇ.

ــ بولىدۇ، ــ دەپ ئۇستىسى ئون كۈنلۈك رۇخسەت قىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر، ئۇستامنىڭ سىرىنى بىلىپ باقاي، دېگەن ئوي بىلەن ئۇستىسى چۆمۈلگەن قاينامغا بېرىپ، ئۇستىسىنىڭ چۆمۈلۈش ئۇسۇلى بويىچە «ھۇپ» دەپ سۇغا چۆمۈپتۇ. بىر چۆمۈپلا كۆزىنى ئاچسا، بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى كۆرۈپتۇ. ئەتراپقا قارىسا، ھۆر قىزلار كىيىم تىكىپ، تىكىلگەن كىيىملەرگە گۈل ـ نەقىش بېسىپ ئولتۇرۇشقان، ئىشكتە جاللاتلار قىلىچلىرىنى تۈتۈپ مۇھاپىزەتتە تۇرۇپ كەتكەنكەن. ھۆر قىزلار مىڭكۇ باتۇرنى كۆرۈپ ھەممىسى ئورنىدىن قوپۇپ:

ــ ۋاي كېلىڭ ياخشى مېھمان، ــ دەپ ئۇنى ئۆيگە ئەكىرىپ مېھمان قىلىپ كۈتۈپتۇ.

ــ ئەي باتۇر، بىز سىزنى كۈتۈپ تۇرغىلى ئۇچ يىل بولغانىدى، مانا ئەمدى كەپسىز. سىزگە بىز ھۈنەر ئۆگىتىپ قويساق، ــ دەپتۇ ھۆرقىزلار.

ــ ماڭا نېمە ھۈنەر ئۆگىتىسىلەر؟ ــ دەپ ھەيران بولۇپ سوراپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

ــ قىرىق بىر خىل قول ھۈنىرى، قىرىق بىر خىل دانىشمەنلىك ھۈنىرى ئۆگىتىپ قويىمىز. بۇ سەكسەن ئىككى ھۈنەرنى ئۆگەنسىڭىز كامالەتكە يېتىسىز، ــ دەپتۇ ھۆر قىزلار.

ــ بولىدۇ. مېنىڭ بىر ئۇستام بار ئىدى، ئۇ ئۇستام ئۆتۈكچى ئىدى. مەن ئاتا ـ ئانامنى كۆرۈپ كېلەي دەپ ماڭغانىدىم. ئۇستام كۈندە مۇشۇ قاينامغا چۆمۈلۈپ كېرىپ كېتىپ چىقمايدۇ. مەن، ئۇستامنىڭ نېمە سىرى بار، كۆرۈپ چىقاي، دەپ بۇياقتا كەلگەنىدىم. ئۇ ماڭا ئون كۈنلۈك مۆھلەت بەرگەن. شۇڭا، ماڭا سىلەر ئون كۈن ئۆگىتىڭلار، ئاندىن مەن قايتىپ كېتەي، ــ دەپتۇ. ھۆر قىزلار ماقۇل بوپتۇ.

ھۆر قىزلار مىڭكۇ باتۇرغا كېچە ـ كۈندۈز ھۈنەر ئۆگىتىپتۇ. تامچىلىق، ئۆتۈكچىلىك، تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، جۇۋىچىلىق، سەيپۇڭلۇق قاتارلىق ھۈنەردىن قىرىق بىر خىلنى، دانىشمەنلىك ھۈنىرىدىن پالچىلىق، غايىبنى بىلىدىغان قاتارلىق قىرىق بىر خىل ھۈنەرنى ئون كۈن ئىچىدە ئۆگىتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ۋاقتىمۇ توشۇپتۇ.

— ئەمدى مېنىڭ ۋاقتىم توشتى، ئۇستامنىڭ يېنىغا باراي، — دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

— بولىدۇ، ئۇستىڭىزنىڭ يېنىغا بېرىڭ. قايسى كۈنى ئۇستىڭىزدىن ھۈنەر ئۆگىنىپ بولۇپ، دۈكان ئايرىپ چىقسىڭىز بىزنىڭ قېشىمىزغا كېلىڭ، — دەپتۇ ھۆر قىزلار.

مىڭكۇ باتۇر ھۆر قىزلار بىلەن خوشلىشىپ سۇ ئۈستىگە چىقىپ ئالدى تەرەپتىكى تاغقا قاراپ يول ئاپتۇ. مىڭكۇ باتۇر يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ يەتتە تاغنى قىرىق كۈندە بېسىپ ئاۋات بىرشەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. شەھەرگە كىرسە، شەھەر خەلقى پادىشاھنىڭ قىزى توغرۇلۇق سۆزلىشىۋاتقۇدەك. مىڭكۇ باتۇر بىر مويسىپىتىن سورىغانكەن، ئۇ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ شەھەردە پادىشاھنىڭ بىر ساھىبجامال مەلىكىسى بار ئىدى، ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە جاھان قايىل ئىدى. مۇشۇ شەھەردە بادرات دېگەن تاز مەلىكىگە ئاشىق بىقارار بولۇپ قېپىپ پادىشاھقا قانچە قېتىملاپ ئەلچى كىرگۈزگەن بولسىمۇ، پادىشاھ بادرات تازنى ياراتماي ئۇنىڭغا قىزىنى بەرمىدى. بادرات تاز ئەقلىنى ئىشلىتىپ قىزنى ئوغرىلاپ ئىككىنچى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ، دەپ ئاڭلىدۇق. ئەمدى پادىشاھ پەرمان چۈشۈرۈپ كىمكى مەلىكىنى قۇتقۇزسا شۇنىڭغا نۇرغۇن دۇنيا ـ دەپىنە بېرىشكە ۋەدە بەردى. تا ھازىرغىچە بىرەر ئادەممۇ مەلىكىنى قۇتقۇزۇپ كەلگىنى يوق. پادىشاھ مەلىكىنىڭ دەردىدە يىغلاپ سارىڭ بولاي دېدى.

مىڭكۇ باتۇر بۇ گەپنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ پادىشاھنىڭ قىزىنى قۇتۇلدۇرۇپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ بۇ گۈدەكنىڭ گېپىگە كۈلۈپتۇ. پادىشاھنىڭ كۈلكىسىنى پەرمان دەپ چۈشەنگەن نۆكەرلەر مىڭكۇ باتۇرنى ئوردىدىن چىقىرىۋەتمەكچى بوپتۇ.

— «بىر چوڭنىڭ گېپىنى ئاڭلا، بىر كىچىكنىڭ» دېگەن گەپ بار پادىشاھىم. بۇ بالا ئۆزىگە ئىشەنمىسە ھۈزۈرلىرىغا كىرمەس ئىدى، گېپىنى ئاڭلاپ باقايلى، — دەپتۇ پادىشاھنىڭ بىر ئەقىلدار ۋەزىرى. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئامراق قىزىنى يادلاپ ئويلىنىپ قاپتۇ.

— يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا قىزىم يوقاپ كەتتى، بىرنەچچە كۈنگىچە تېپىلمىدى. قۇرئەندازلارغا پال ئاچۇرسام، يۇرتىمىزدىكى بادرات دېگەن تاز قىزىمنى ئىككىنچى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئەگەر سەن قىزىمنى قۇتۇلدۇرۇپ چۈشسەڭ پادىشاھلىقىمنى بېرىمەن، — دەپتۇ پادىشاھ مىڭكۇ باتۇرغا.

— ئۇنداق بولسا ھازىر ماڭا ئىككى نار تۆگە تەييار قىلىپ بېرىڭ، — دەپتۇ

مىڭكۇ باتۇر.

پادىشاھ شۇ ھامان ئۇنىڭغا نار تۆگىدىن ئىككىنى ھازىر قىلىپ بېرىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر پادىشاھ ئارقىلىق يۇرت ئەھلىگە «كىم ئىككى سۇمۇرغ بەرسە، ئورنىغا ئىككى نار تۆگە بېرىمەن» دېگەن مەزمۇندا جاكار چىقىرىپتۇ.

بۇ پادىشاھنىڭ شەھىرىدە بىر تۇزاقچى بار ئىكەن. بۇ تۇزاقچى سۇمۇرغ ئۇۋلىدىن ئىككى سۇمۇرغ بالىسىنى تۇتۇۋېلىپ باققانىكەن. پادىشاھ چىقارغان جاكارنى ئاڭلاپ، باققىنىغا قىرىق كۈن بولغان ئىككى سۇمۇرغ بالىسىنى پادىشاھقا بېرىپ ئىككى تۆگىنى ئېلىپ كېتىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر سۇمۇرغ بالىلىرىنى ئادەم بارالمايدىغان بىر تاغ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ دۇمبىسىگە ئېگەر توقۇپتۇ، ئاغزىغا يۈگەن سالىتۇ، بوينىغا تاش باغلاپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزى مىنىپ ئۇچۇرۇپ ئۆگىتىپتۇ. ھەر كۈنى باغلايدىغان تاشنى ئېغىرلىتىپتۇ. ئۇ سۇمۇرغ بالىلىرىنى مۇشۇ ئۇسۇلدا ئۆگىتىۋېرىپتۇ. ئاردىدىن ئۇچ يىل ئۆتۈپتۇ، سۇمۇرغ بالىلىرىمۇ چوڭ بولۇپ ۋايىغا يېتىپتۇ. مىڭكۇنىڭ ئۆزىمۇ ئون توققۇز ياشقا تولۇپتۇ، ياشتىمۇ، كۆچتىمۇ ھەم ئەقىلدىمۇ تازا قىرانلىشىپتۇ. ئۆگىتىش ئارقىلىق سۇمۇرغ بىر پاتمان تاش بىلەن ئۇزاق - ئۇزاق ئۇچالايدىغان بوپتۇ. مىڭكۇ باتۇر سۇمۇرغلارنى ئاخىرقى قېتىم ئۇچۇرۇپ كۆرگەندىن كېيىن «ھە ئەمدى ئىشىمغا تۇتۇش قىلسام بولغۇدەك» دەپ ئويلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

— مېنىڭ تەييارلىقىم پۈتتى، بۈگۈن سەپەرگە ئاتلىنىمەن، خەۋەردار بولۇپ قالسىلا، — دەپ پادىشاھقا ئېيتىپ قويۇپ ئوردىدىن چىقىپتۇ.

مىڭكۇ ئوردىدىن چىقىپ سۇمۇرغىنىڭ بىرسىگە مىنىپ، يەنە بىرسىنى ئەگەشتۈرۈپ ئاسمان قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ شۇ ئۇچقىنىچە ئۈچ ئاي ئۇچۇپتۇ. تۆۋەنگە نەزەر سېلىپ بۆك ئورمانلىق، ئەتراپى ياپيېشىل بوستانلىق ئۇزۇن بىر جىلغىنى كۆرۈپ چۈشۈپتۇ. ئەتراپقا قاراپ بۆك بوستانلىق بىر چارباغنى كۆرۈپتۇ. چارباغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بويى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك بىر چىنار تۇرغۇدەك. ئۇ چارباغدا ئادەم بار ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، سۇمۇرغنى مىنىپ ئۇچۇپ ئۇ يەرگە بېرىپتۇ. باغقا كىرگۈدەك بولسا، ھەر خىل مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن. مىڭكۇ باتۇر مېۋىلەرنى يەپ قورسىقىنى تويغۇزۇپتۇ. باغنىڭ بىر چېتىگە بېرىپ قاراپ يېقىنلا يەردە بىر شەھەرنى كۆرۈپتۇ. مىڭكۇ باتۇر سۇمۇرغلارنى باغدا قويۇپ قويۇپ شەھەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەر قىرىق گەز ئېگىزلىكتە سېلىنغان قېلىن سېپىل بىلەن قورشالغانىكەن. شەھەرنىڭ ئىككى قوۋۇقى بار ئىكەن، قوۋۇقنىڭ قاناتلىرى پولات بىلەن قاپلانغانىكەن. ھەربىر قوۋۇقنى ئىككى نۆكەر قوغداپ تۇرىدىكەن. بىر قوۋۇقتىكى نۆكەرلەرنىڭ بىرسىنىڭ

ئىسمى يولۋاس باتۇر، يەنە بىرسىنىڭ ئىسمى ئېيىق باتۇر ئىكەن. بۇ باتۇرلار شۇنداق بويلۇق ئىكەن، ئۇلارنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقىشىپ قېلىپ، ئېگىلىپ يۇرىدىكەن. ئەگەر بېشىنى ئېگىز كۆتۈرىدىغان بولسا، ئالتە قات ئاسماننى تەۋرىتىۋېتىدىكەن. بۇلارغا ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدىكەن. ئالتە ئايلىق تامىقىنى بىر قېتىمدىلا يەيدىكەن. بىر ئۇخلىسا ئالتە ئاي ئۇخلايدىكەن، ئۇخلىمىسا ئالتە ئاي ئۇخلىمايدىكەن. شۇڭا، بۇ ئىككى باتۇر بىرسى ئۇخلىسا، بىرسى ئۇخلىماي، نۆۋەت بىلەن كۆزەت قىلىدىكەن. بۇ قېتىم يولۋاس باتۇر ئۇخلاپ، ئېيىق باتۇر كۆزەت قىلىۋاتقانىكەن. مىڭكۇ باتۇر ئېيىق باتۇرغا پىسەنت قىلماي، شەھەرگە كىرمەكچى بوپتۇ. ئېيىق باتۇر ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— مېنىڭ ئالدىمدا سەن تۇرماق، پاشمۇ رۇخسەتسىز شەھەرگە كىرەلمەيدۇ. ماڭ، نېرى، — دەپتۇ.

— مەن شەھەرنى ئايلىنىپ چىقىمەن، — دەپ مىڭكۇ باتۇر قوۋۇققا قاراپ مېڭىپتۇ.

ئېيىق باتۇرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ مىڭكۇ باتۇرنى بىر شاپىلاق ئۇرۇپتىكەن، مىڭكۇ باتۇر ئون ئۇچ تاغنىڭ نېرىسىغا ئۇچۇپ كېتىپ يەرگە قىرىق گەز كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇچ كېچە - كۈندۈز بىھوش يېتىپ، كېيىن ھوشىغا كېلىپ قارىسا، يەرگە قىرىق گەز پېتىپ كەتكەن. مىڭبىر جاپادا تېپىچەكلەپ يۇرۇپ يەر ئاستىدىن چىقىپتۇ. «مەن ئۆزۈم بىر باتۇر تۇرسام، ئاشۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەي بوزەك بولسام باتۇر دېگەن يۇزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۇرىمەن» دەپ ئويلاپ شۇنداق دەرغەزەپكە كېلىپتۇكى، بەدەنلىرى تىترەپ كېتىپتۇ. ئورنىدىن تۇرۇپ ئېيىق باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇدە، مىسران قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ تۇرۇپ:

— قېنى، مەرد بولساڭ مەيدانغا چىق، ئىككىيلەن بىر كۈچ سىنىشىپ ئېلىشىپ باقايلى، — دەپتۇ.

ئېيىق باتۇرمۇ نەيزە - قالقىنىنى كۆتۈرۈپ مەيدانغا چۈشۈپتۇ. ئىككى باتۇر بىرنەچچە مەيدان ئېلىشىپتۇ. ئېيىق باتۇر نەيزىسىنى مىڭكۇ باتۇرنىڭ كۆكرىكىنى چەنلەپ ئۇرۇپتىكەن، مىڭكۇ باتۇر ئۇنىڭ نەيزىسىنى قىلىچى بىلەن ئۇرۇپ قايرىپ تاشلاپتۇ. ئاندىن ئۆزى چاققانلىق بىلەن ئېيىق باتۇرغا قىلىچ سېلىپ، ئۇنىڭ بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ تەن پارچىسى يەتتە دەريا، يەتمىش ئىككى تاغنى بېسىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

ئېيىق باتۇر ئۆلگەندىن كېيىن، مىڭكۇ باتۇر سېپىل قوۋۇقىنى ئېچىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. شەھەردە ئۇ ئادەتتىكى پۇقرادەك ياسىنىپ بازار ئايلىنىپتۇ. بازارنىڭ

بىر چېتىگە چىقسا، بىر بوۋاي قوغۇن سېتىپ ئولتۇرغۇدەك. مىڭكۇ باتۇر بوۋايدىن بىر تىلىم قوغۇن ئېلىپ يەپ بولۇپ بوۋايدىن:

ــ بوۋا، ئاڭلىسام ئاستىنقى ئالەمدىن بىر شاھزادە بىر مەلىكىنى مۇشۇ ئۇستۇنكى ئالەمگە ئېلىپ چىققانكەن. ئۇنىڭ قانىتى بولمىسا ياكى ئاسمانىنىڭ شوتىسى بولمىسا، قانداق چىققاندۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ھەي بالام، بىزنىڭ يۇرتىمىزدا بادرات دەيدىغان بىر تاز بار. بۇ بادرات تازنىڭ بىر بالىسى بار ئىدى. بادرات تاز بالىسىنى يەتتە ياش ۋاقتىدا ئاستىنقى ئالەمگە ئېلىپ چۈشۈپ يوشۇرۇپ قويغانىدى. ئۇ ھازىر ئوتتۇز ياشقا كىردى. بۇ يىل يەتتە يىل بولدى، بادرات تاز ئاستىنقى دۇنيادىن بىر مەلىكىنى ئېلىپ چىقىپ ساقلاۋاتىدۇ. ئاڭلىشىمچە، ئۇ مەلىكە بەكمۇ دانا ئىمىش، قولىدىن جىق ئىش كېلەرمىش، ئۇچ يىلدىن كېيىن بولىدىغان ئىشلارنى چۈشىدە كۆرىدىكەن. ئۇ مەلىكە ھەركۈنى بىر دوپپا تىكىدىكەن، ئۇنىڭ تىككەن دوپپىسىنى كىشىلەر مىڭ تىللاغا تالىشىپ سېتىۋالىدىكەن. ھېلىقى بادرات تاز ھازىر ئۇستۇنكى دۇنيادىكى بۇ شەھىرىمىزگە پادىشاھ بولۇۋالدى. ئۇنىڭ قىرىق يەتتە مىڭ تۇغ ـ ئەلەملىك لەشكىرى، بىرقانچە يۈز ئاجايىپ باتۇرى بار. بادرات تازنىڭ يەتتە مىڭ كىشىلىك مەخسۇس نۆكىرى بار، ئۇ بۇ نۆكەرلىرىگە سېپىل ئۇستىدە قىلىچۋازلىق، نەيزىۋازلىقنى، تۇزدە چەۋەندازلىقنى ئۆگىتىۋاتىدۇ، ــ دەپ قوغۇنچى بوۋاي مىڭكۇ باتۇرغا يەتتە مىڭ نۆكەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان بىر ئادەمنى «بادرات تاز شۇ» دەپ كۆرسىتىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ئەھۋالنى بىلىۋېلىپ، سېپىلنىڭ ئۇستىگە چىقىپتۇ. ناتونۇش كىشىنى كۆرگەن بىر نۆكەر بادرات تازغا:

ــ بىر شالاقمانتاز سېپىلىمىزگە چىقىپ بىز تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپ مەلۇم قىپتۇ.

ــ پۇتىدىن تۇتۇپ يەرگە تاشلىۋەت! ــ دەپتۇ بادرات تاز. نۆكەر بىرىپ مىڭكۇ باتۇرنى كۆتۈرمەكچى بولغانكەن، يەردىن قوزغىتالماپتۇ. ئاچچىقىدا مىڭكۇ باتۇرنىڭ پۇتىغا تەپمەكچى بولغانكەن، مىڭكۇ باتۇر ئۇنى بىر تېپىك بىلەن سېپىلدىن يەرگە ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن باشقا نۆكەرلەر چۇرقىرىشىپ كېتىپتۇ.

ــ ئېيىق باتۇرنى قىچقارا! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ بادرات تاز.

ــ ئېيىق باتۇرۇڭ ئاللىقاچان ئىككى پارچە بولۇپ يەتتە تاغنىڭ نېرىسىدا ياتىدۇ، ــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

بادرات تاز بىر ئىشارە قىپتىكەن، سېپىل ئۇستىدىكى يەتتە مىڭ نۆكەر مىڭكۇ باتۇرغا ئېتىلىپ كېلىشىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىردەمنىڭ ئىچىدە بىرنى تۇتۇۋېلىپ بەدىنىگە ئۇرۇپ ئۇچۇرۇۋېتىپ، يەتتىنى ئۇچۇرۇۋېتىپ، ئۈچىنى ئۇچۇرۇۋېتىپ، ئاخىرىدا بادرات تازنى ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ. بادرات تاز ئۇچۇپ بېرىپ ئاستىنقى ئالەمگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

ېرىگە ئېتىپ، بىرى ئارقىلىق ئونىنى يىقىتىپ يەتتە مىڭ نۆكەرنى يەر چىشلىتىپ يىقىتىپتۇ، بادرات تازنى بولسا تىرىك تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۆزىنى مەلىكە بار جايغا باشلاپ بېرىشقا قىستاپتۇ.

ــ مېنىڭ مەلىكىنى ساقلايدىغان ئوچ مىڭ تاللانغان نۆكىرىم، قىرىق باتۇرۇم بار. بۇ باتۇرلارنىڭ ھەربىرى ئوچ مىڭ ئادەمگە تېتىيدۇ. بۇ باتۇرلار ئوخلىسا بىر قۇلىقىنى ئاستىغا سېلىپ، بىر قۇلىقىنى يېپىنىپ ياتىدۇ. بۇلارغا ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ. ئەگەر بۇ باتۇرلىرىمنىڭ ھەربىرى قۇلاقلىرىنى سۆرىتىپ ماڭىدىغان بولسا، ئەللىك چاقىرىم يەرنى بېسىپ ماڭىدۇ. قانچىلىك ئادەم بولسا ھەممىسى قۇلاق ئاستىدا مىجىلىپ ئۆلىدۇ. سەن ئاۋارە بولما، ــ دەپ بادرات تاز قارشىلىق قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بادرات تازنىڭ قارشىلىقىغا قارىماي ئونى ئالدىغا سېلىپ مېڭىپتۇ.

ئوستۇنكى ئالەم پادىشاھىنىڭ يەتتە قات ئوردىسى بولۇپ، بادرات تاز مەلىكىنى ئەڭ ئاستىنقى ئوردىدا قىرىق بىر قات تۆمۈر قەپەسنىڭ ئىچىدە ساقلايدىكەن. قەپەس ئەتراپىنى قىرىق پالۋان، ئوردا ئىشكىنى قىرىق پالۋان قوغداپ تۇرىدىكەن. بۇ پال-ۋانلارنىڭ ھەربىرى قىرىق دۈنگە تېتىيدىكەن.

بادرات تازنى باغلاپ ئالدىغا سېلىپ كېلىۋاتقانىنى كۆرگەن پالۋانلار بىر - بىر-سىگە:

ــ بىزنىڭ بادرات پادىشاھىمىزنى بىر قۇرت ھەيدەپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ قانچە-لىك بىگىسى باردۇ؟ ــ دەپ ۋارقىرىشىپتۇ ۋە مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىشىپتۇ.

ــ مېنىڭ سىلەر بىلەن، سىلەرنىڭ پادىشاھىڭلار بىلەن ھېچقانداق ئۆچ - ئادا-ۋىتىم يوق. يەر ئوستى پادىشاھىنىڭ مەلىكىسىنى قايتۇرۇپ بەرسەڭلار، سىلەرگە ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيمەن، مەلىكىنى ئېلىپ يولۇمغا كېتىمەن، ــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر. شۇ ئاردا بادرات تازنىڭ ئوتتۇز ياشلىق ئوغلى پەيدا بوپتۇ. ئۇ مىڭكۇ باتۇرغا قاراپ:

ــ مەلىكىنى دادام ئەمرىگە ئالىدۇ، ساڭا بېرىدىغان قىز يوق، ــ دەپ سالپاڭ قۇلاق بىر باتۇرغا ئىشارە قىپتۇ.

سالپاڭ قۇلاق باتۇر مىڭكۇ باتۇرغا قىلىچىنى كۆتۈرگىنىچە ئېتىلىپ كەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر قىلىچى بىلەن ئۇنىڭ قىلىچىنى ئۇرۇپلا قولىدىن چۈشۈرۈۋېتىپ، سۆ-رىلىپ تۇرغان قۇلىقىنى تۇتۇۋېلىپ تارتىپتىكەن، قۇلاق تۆۋىدىنلا ئۈزۈلۈپ قولىغا چىقىپتۇ. قۇلاقنى ئېتىپتىكەن، بادرات تازنىڭ ئوردىسىنى ساقلايدىغان ئوچ مىڭ

نۆكەرنى بېسىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ، قالغان سالپاڭ قۇلاقلار مىڭكۇ باتۇرنىڭ كۈچىدىن قورقۇشۇپ يېقىن كېلەلمەپتۇ. بادرات تازنىڭ مىڭكۇ باتۇرنىڭ دېگىنىدەك قىلماسقا ئامالى قالماپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر مەلىكىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ. قارىسا، مەلىكە ساق - سالامەت تۇرغان. مىڭكۇ باتۇر مەلىكىگە قاراپ:

— مەن يەر ئالىمىدىكى ئاتىگىزنىڭ قېشىدىن سىزنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلدىم، مەن بىلەن كېتەمسىز؟ — دەپتۇ.

مەلىكە ئاتىسىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ يىغلاپتۇ ۋە مىڭكۇ باتۇر بىلەن كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر مەلىكىنى قەپەستىن چىقىرىپ ئوردا سىرتىغا ئېلىپ چىقىپتۇ. بادرات تازنى باغلاقتىن بوشىتىپ:

— ئەي بادرات پادىشاھ، مەن سېنىڭ يەتتە مىڭ لەشكىرىڭنى، قىرىق دۆھە سۇيەت باتۇرلىرىڭنى ھەم ئېيىق باتۇرۇڭنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتتىم. مەن ئەسلىدە قان تۆكمەكچى ئەمەس ئىدىم، ئادەملىرىڭ ھەم ئۆزۈڭ مېنى شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلدىڭلار. مېنى كىمكىن دەپ قالمىغىن، ئىسمىم مىڭكۇ. مەلىكىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. سەندىن مەن رازى، سەنمۇ مېنىڭدىن رازى بول، — دەپ مەلىكىنى ئېلىپ كېتىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر چىنارنىڭ يېنىغا بارسا ئىككى سۇمۇرغ ئۇنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئۇ يەردە بىر - ئىككى كۈن ئوۋ ئوۋلاپ، توققۇز تۇلۇمغا گۆش، توققۇز تۇلۇمغا سۇ قاچىلاپتۇ. ئاندىن مەلىكە بىلەن بىرىدىن سۇمۇرغقا مىنىپ، گۆش، سۇ قاچىلانغان تۇلۇملارنى سۇمۇرغقا ئارتىپ، ئاستىنقى دۇنياغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۇلار نەچچە كۈن، نەچچە ئاي ئۇچۇپتۇ. گۆشمۇ، سۇمۇ تۈگەپتۇ. مەلىكە ئۇسساپ كېتىپ بولالماي «سۇ» دەپتىكەن، مىڭكۇ باتۇر كۆزىنى ئويۇپ بېرىپتۇ. مەلىكە ئۇنى شۇمۇپ ئۇسسۇلۇق قىپتۇ. قورسىقى ئېچىپ «گۆش» دەپتىكەن، مىڭكۇ باتۇر ئۇڭ يوتىسىدىن بىر لوقما گۆش كېسىپ بېرىپتۇ. شۇ ئارىدا ئۇلار ئاستىنقى دۇنياغا چۈشۈپتۇ.

مەلىكە قارىغۇدەك بولسا، مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئوڭ كۆزى يوقمىش، ئىشتىنىنىڭ ئوڭ پۇچقىقى غەرق قانمىش. ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپتىكەن، مىڭكۇ باتۇر ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

سۇمۇرغلار مىڭكۇ باتۇرنىڭ بۇ ئىشىدىن تەسىرلىنىپتۇ. ئۇلاردىن بىرسى:

— مىڭكۇ باتۇر، سەن بىزنى جازانىخورنىڭ زۇلۇمىدىن قۇتقۇزۇپ، كۆپ ياخشىلىق قىلدىڭ. بىزمۇ ساڭا ياخشىلىق قىلايلى، كەل مېنىڭ قانىتىمدا يات، — دەپ ئوڭ قانىتىنى يەرگە قويۇپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر سۈمۈرغىنىڭ قانىتىنىڭ ئۇستىدە يېتىپتۇ. يەنە بىر سۈمۈرغ ئوڭ قانىتى بىلەن ئۇنىڭ بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە سىلاپتىكەن، مىڭكۇ باتۇرنىڭ كۆز، يوتىسى سەللىمازا ئۆز ئەسلىگە كەپتۇ.

ــ بىز يەنە قانداق خىزمەتتىكىدە بولىمىز؟ ــ دەپ سورىشىپتۇ سۈمۈرغلار.

ــ مەن بۇ مەلىكىنى ئاتىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ قايتىپ كېلىمەن، ساقلاپ تۇ-رۇڭلار، ــ دەپ مىڭكۇ باتۇر پادىشاھ ئوردىسىغا قاراپ مېڭىپتۇ.

ئاستىنقى ئالەم يۇرتىنىڭ پادىشاھى مىڭكۇ باتۇرنىڭ قىزىنى ئېلىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ساقلاپ تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە مىڭكۇ باتۇر مەلىكىنى باشلاپ پادىشاھ ئالدىغا كىرىپ كەپتۇ. ئاتا ـ بالا «ۋاي ئاتام، ۋاي بالام» دەپىشىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، كۆزلىرىدىن شادلىق ياشلىرى توختىماي ئېقىپتۇ. ئاتا ـ بالا بىر ئاز ھال ـ ئەھ-ۋاللاشقاندىن كېيىن، مەلىكە شاھ ئاتىسىغا مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئۈستۈنكى ئالەمدىكى با-تۇرلۇقىنى، كەلگۈچە ئۆزىنىڭ كۆزىنى ئويۇپ بەرگەنلىك، يوتىسىنى كېسىپ بەرگەن-لىك ياخشىلىقلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ ئۆزىنىڭ «قىزىمنى كىم قۇتۇلدۇرۇپ ئەكېلىپ بەرسە، شۇ كىشىگە قى-زىمنىمۇ، پادىشاھلىقىمنىمۇ بېرىمەن» دېگەن ۋەدىسى بويىچە مىڭكۇ باتۇرغا قىزىنى ھەم پادىشاھلىقىنى بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. مىڭكۇ باتۇر:

ــ ئەي پادىشاھىم، مېنىڭ بىر تەلىپىم بار: مېنىڭ بىر ئۈستام بار ئىدى، مەن ئۇنىڭغا قانداقلا بولمىسۇن بىرەر پادىشاھلىق ئورۇن تېپىپ بېرىش توغرۇلۇق ۋەدە بەرگەنىدىم. ماڭا ئون كۈنلۈك ۋاقىت بەرسىڭىز، شۇ ئۈستامنى ئەكېلىپ پادىشاھلىق-نى شۇنىڭغا بەرسەك، ــ دەپتۇ.

ــ مېنىڭ پادىشاھلىقىم ساڭا ئۆتتى، ئۇنى سەن كىمگە بەرسەڭ ئۆز ئىختىيا-رىڭ، مەن رازى، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

مىڭكۇ باتۇر پادىشاھنىڭ ئالدىدىن چىقىپ سۈمۈرغىنىڭ يېنىغا بارسا، ئۇلارمۇ مىڭكۇ باتۇرنى ساقلاپ تۇرغانىكەن. مىڭكۇ باتۇر ئەمدى ئۆزىنىڭ ئۈستىسىنىڭ قې-شىغا باردىغانلىقىنى دەپ تۇرۇشىغا قاتتىق قارا بوران چىقىپ، ئارقىسىدىنلا يامغۇر يېغىپ كېتىپتۇ. سۈمۈرغ بالىلىرى:

ــ ئەي مىڭكۇ باتۇر، بۇ بوران بىلەن يامغۇر ئانىمىزنىڭ بىز تەرەپكە كېلىۋاتقاد-لىقىنىڭ ئالامىتى. سەن بىرەرىمىزنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرىۋالغىن، بولمىسا ئانىمىز ئەھۋالىنى بىلمەي تۇرۇپلا ئۇقۇشماستىن ساڭا زەخمەت يەتكۈزۈپ قويىمىسۇن، ــ دەپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر سۈمۈرغ بالىلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئۇلارنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرىپ تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئانا سۈمۈرغ يېتىپ كەپتۇ. بوران ـ يامغۇر توختاپتۇ.

ئانا سۈمۈرغ:

ــ ئەي باللىرىم، ئىككى - ئۈچ يىلدىن بۇيان نەلەردە يۈردۈڭلار؟ مەن سىلەر-نىڭ دەردىڭلاردا يەتتە ئىقلىم، ئون سەككىزمىڭ ئالەمنى يىغلاپ كېزىپ چىققۇچە بىر كۆزۈمنىڭ نۇرى ئۆچتى. سىلەرنىڭ بېشىڭلاردىن نېمە ئىشلار ئۆتتى؟ ماڭا سۆز-لەپ بېرىڭلار، ــ دەپ ئەتراپقا بىر قۇر قاراپ چىقىپ يەنە، ــ ۋاي باللىرىم، بۇ يەردە ئادەمزاتنىڭ پۇرىقى بارەدەك قىلىدۇ، بۇ نېمە ئىش؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ بۇ يەردە بىر ئادەمزات بالىسى بار. ئەگەر سىز، بىرىنچىدىن، ئۇنىڭغا زە-يان- زەخمەت يەتكۈزمەسلىككە، ئىككىنچىدىن، بۇ بالىنىڭ قانداق تەلىپى بولسا بەجا كەلتۈرۈپ بېرىشكە ماقۇل بولسىڭىز، هەممە ئەھۋالنى دەپ بېرىمىز، ــ دەپتۇ سۈ-مۈرغ باللىرى.

ئانىسىنىڭ يەملىك ئىزدەپ كەتكەن ۋاقتىدا چوڭ بىر يىلان ئۆزلىرىنى يېيىش ئۈچۈن شەمشادقا يامىشىپ چىقىۋاتقاندا، بىر تۈزاقچى ئادەمنىڭ يىلانىنى ئۆلتۈرۈپ ئۆزلىرىنى ئۆيگە ئېلىپ كېتىپ باققىنىنى، تۈزاقچىنىڭ غەرىزى بىر مەھەل بېقىپ سېتىپ پۇل تاپماقچى ئىكەنلىكىنى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كىملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ، كېيىنكى كۈنلىرىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قايغۇرۇپ يۈرگەندە، بىر يىگىتنىڭ ئۆزلىرىنى ئىككى تۆگىگە سېتىۋېلىپ، ناھايىتى ياخشى تەربىيەلىگەنلىكىنى، قاچان تەلەپ قىلسا شۇ چاغدا قويۇپ بەرمەكچى بولغانلىقىنى سۈمۈرغ باللىرى سۆزلەپ بېرىپ، قانىتى ئاستىدا ئولتۇرغان مىڭكۇ باتۇرنى ئانىسىغا كۆرسىتىپتۇ. ئانا سۈ-مۈرغ:

ــ بۇ ئادەمزات ئىچىدىن چىققان ياخشى يىگىت ئىكەن. ئۇ سىلەرگە ياخشىلىق قىلغانىكەن، مەنمۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشىم كېرەك، ــ دەپتۇ باللىرىغا ۋە مىڭكۇ باتۇرغا قاراپ، ــ ئەي يىگىت، قېنى، قانداق تەلىپىڭ بار؟ باللىرىمغا قىل-غان ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن قانداق تەلىپىڭ بولسا جېنىم بىلەن ئورۇندايمەن، ــ دەپ-تۇ.

ــ رەھمەت ئانا سۈمۈرغ. مېنىڭ هازىر هېچقانداق تەلىپىم يوق، كېيىنچە چە-قىپ قالسا، شۇ ۋاقىتتا بىر نېمە دەيلى، ــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

ــ باللىرىمنىڭ ساڭا بېجىرىپ بېرىدىغان ۋەزىپىسى بولمىسا، مەن ئۇلارنى ئېلىپ كەتسەم . مەن ساڭا قانتىمنىڭ بىر پېيىنى يۇلۇپ بېرەي، بېشىڭغا بىرەر ئېغىر كۈن چۈشۈپ، يارەمگە موهتاج بولغىنىڭدا كۆيدۈرسەڭ شۇ هامان يېنىڭدا پەيدا بولىمەن، ــ دەپ ئانا سۈمۈرغ قانىتىدىن بىر تال پەينى چىشلەپ يۇلۇپ مىڭ-كۇ باتۇرغا بېرىپتۇ.

سۇمۇرغ بالىلىرى مىڭكۇ باتۇر بىلەن رازىلىق ئېلىشىپ خوشلىشىپ، ئانىسى بىلەن ئۇچۇپ كېتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئانا سۇمۇرغ بەرگەن پەينى قوينىغا سېلىپ، ئۇستىسى بار شەھەرگە قاراپ يول ئاپتۇ. بۇرۇن ئېزىپ، قېيىپ يۇرۇپ بىر ئاي ماڭغان يولنى ئون كۈندىلا مېڭىپ ئۇستىسى بار شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ.

— مەن سىلىگە پالانى شەھەرنىڭ پادىشاھلىقىنى ئېلىپ قويۇپ كەلدىم ئۇستام، — دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر ئۇستىسى بىلەن كۆرۈشۈپ.

مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئۇستىسى، بۇ ماڭا چاقچاق قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي، مىڭكۇنىڭ نەلەرگە بېرىپ، نېمىلەرنى كۆرگەنلىكىنى سوراپتۇ. مىڭكۇ باتۇرمۇ ئۇستىسىنىڭ ئىشەنمەيۋاتقانلىقىنى سېزىپ، بولغان ئەھۋاللارنى باشتىن - ئاخىر تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇستىسى ئاندىن مىڭكۇنىڭ گېپىگە ئىشىنىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ پادىشاھ بولۇپ بېقىش ئارزۇسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، شۇ كۈنىلا يولغا چىقماقچى بوپتۇ.

— قويلىرىمۇ، يىلقىلىرىمۇ، جابدۇق، سەرەمجان، ھەممە نەرسەم ساڭا قالسۇن، سەن ئىگىدارچىلىق قىلىپ كۈنۈڭنى ئال، — دەپ ئۇستىسى مىڭكۇ باتۇرغا ئۆيلىرىنىڭ ئاچقۇچىنى بېرىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ئۇستىسىنىڭ پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇشقا ئالدىراۋاتقانلىقىنى بىلىپ، بىر ھارۋىغا يولغا كېرەكلىك نەرسە - كېرەك، ئوزۇق - تۈلۈك قاچىلاپ شۇ كۈنىلا يولغا چىقىپتۇ. ئون بەش كۈن يول يۈرۈپ مەنزىلگە يېتىپ كەپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ئۆزىگە تەئەللۇق پادىشاھلىق تەختىدە ئۇستىسىنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۇستىسىنىڭ ئۆيى بار شەھەرگە كېتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ شەھەردە تۇرۇپ قېلىش خىيالى بولمىغاچقا، ئۇستىسىدىن قالغان پۇتۇن مال - چارۋا، ئۆيۈاق - مۈلۈكلەرنى يېتىم - يېسىر، تۇل خوتۇن، ئاجىزلارغا ئۈلەشتۇرۇپ بېرىپ، بۇ شەھەردىنمۇ بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ماڭە - ماڭە نىل دەرياسىنىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ نىل دەرياسىنىڭ قىرغىقىدا زامانى ئەۋلادىن تارتىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئۇچ بادرات رودۇپاي تاز بار ئىكەن. بۇ بادرات رودۇپاي تازلار كۈندە قىرىق تۈرلۈك ئۆزگىرەلەيدىكەن. دەريانىڭ قىرغىقى يول ئىكەن. بۇ ئەتراپتا بۇنىڭدىن باشقا يول يوق ئىكەن. ھېلىقى بادرات تازلار بۇ يولدا ماڭغان ھەرقانداق كىشىنى خاھى پۇقرا، خاھى پادىشاھ، خاھى كارۋان - سودىگەر ياكى ئادەتتىكى يولۇچىلار بولسۇن، ھەممىسىنى بۇلايدىكەن. ئىنسانى كەلسە مال - مۈلۈكىنى تارتىۋېلىپ، كىيىم - كېچەكنى سالدۇرۇۋېلىپ يالىڭاچ ھالدا قوغلىۋېتىدىكەن، بولمىسا، خاسىيەتلىك دورىلىرى بىلەن قاتۇرۇپ تاشقا

ئايلاندۇرۇۋېتىدىكەن. مىڭكۇ باتۇر ئاشۇ ئۇچ بادراتقا ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بادراتلار مىڭ-كۇ باتۇرنى كۆرۈپ: «بۇ بىر شاھزادە ئىكەن، قورال - ياراغلىرىمۇ بار ئىكەن، ئۇنى تۇتۇۋېلىپ ئۆلتۈرەيلى، مال - مۈلكىنى بۆلۈشۈپ ئالايلى» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئۇلار گېپىنى بىر قىلىۋېلىپ مىڭكۇ باتۇرنى قاپقانغا دەسسەتمەكچى بوپتۇ. بادراتلار بىرسىنىڭ ئاغزىدىن يەنە بىرسى گەپنى تارتىۋېلىپ:

— ۋاي ياخشى مېھمان، ئۇزۇن يول بېسىپ كەلگەندەك قىلىسىز، بۇگۈن بىزگە مېھمان بولۇڭ! سىزدەك ياخشى مېھمان قونماي ئۆتۈپ كەتسە، كۆڭلىمىز بەك يېرىم بولىدۇ، سىزگە بېلىق پىشۇرۇپ بېرەيلى، — دېيىشىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بۇ بادراتلارنىڭ قانداق نېمىلەر ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ غەرىزىنى بىلمىگەچكە، بادراتلارنىڭ تەلىپىنى مەردلىك بىلەن قوبۇل قىلىپ، بىر كېچە قونۇپ كەتمەكچى بوپتۇ. قاتتىق چارچىغان مىڭكۇ باتۇر بالدۇرلا يېتىپ ئۇيقۇغا غەرق بو-لۇپتۇ.

بادراتلار يەنە مەسلىھەتلىشىپ: «بۇنىڭ ئۇچ مۇھىم نەرسىسى بارئىكەن. بىرسى-مىز مىسران قىلىچىنى، بىرسىمىز ئوقياسىنى، يەنە بىرسىمىز جاھاننىما ئەينىكىنى ئالساق بولىدىكەن. بۇ شاھزادىنى تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن چەمبەرچاس باغلاپ كېمىگە سېلىپ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ بېرىپ چۆكتۈرۈۋېتەيلى» دېيىشىپتۇ. بۇ باد-راتلارنىڭ بىرخىل دورىسى بولۇپ، ئۇنى ئادەملەرنىڭ بۇرنىغا تۇتسا، ئادەم تاشتەك قېتىپ قالىدىكەن. بادراتلار شۇ دورىسىنى ئېلىپ كېلىپ مىڭكۇ باتۇرنىڭ بۇرنىغا تۇتۇپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ بۇرنى ئېچىشقاندەك بولۇپتۇ - دە، «ھەپچۇش» دەپ چۈش-كۈرۈپ بىر سىلكىنىپلا قېتىپ قاپتۇ. بادراتلار مىڭكۇ باتۇرنىڭ پۇت - قولىنى چىڭ باغلاپ تېڭىۋېتىپتۇ.

«ئەمدى بۇنى دەريا‌غا چۆكتۈرۈۋەتسەكلا غەم - ئەندىشىدىن قۇتۇلىمىز، خىسلەت-لىك قورالغا ئىگە بولىمىز، بۇلاڭچىلىق ئىشلىرىمىزنى تېخىمۇ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بارالايمىز، ئەمدى بىزگە ھېچنېمە تەڭ كېلەلمەيدۇ» دېيىشىپتۇ بادراتلار. مىڭكۇ باتۇر كىچىك چېغىدا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ پۇت - قول، بەدەنلىرىنى سىلاپ، دۇئا بەرگەنىكەن، بۇنىڭدىن مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئۆزىنىڭ خەۋىرى يوق ئىكەن. ئۇ بادراتلارنىڭ دورىسى بىلەن بىرمەھەل قېتىپ قالغاندەك بولسىمۇ، لېكىن بەدەنلىرى ئاستا - ئاستا ئېرىپ، ئۇگدىگەن ئادەمدەك يېتىپتۇ، تاڭ ئاتقۇچىلىك مىڭكۇ باتۇر تولۇق ئەسلىگە كېلىپ بوپتۇ. قارىسا پۇت - قوللىرى باغلۇېتىلگەن. ئۇ بىر كېرىلىپلا ئارغامچىنى ئۈزۈۋېتىپ، بوشىنىۋېلىشىنىمۇ ئويلاپتۇ، لېكىن يەنە مەردلىككە ئېلىپ، قېنى، بۇلار زادى نېمە قىلماقچى، بىر كۆرۈپ باقاي، دېگەن خىيالغا كېلىپ، دېمىنى

ئىچىگە تىنىپ، جانسىز قىياپەتكە كىرىپ جىم يېتىپتۇ.

كۈن قىزىرىپ چىقىشقا باشلىغاندا بادراتلار مېڭكۇ باتۇرنى كېمىگە سالىتۇ. ئىككى بادرات دەريا قىرغىقىدا قالىتۇ. بىر بادرات خاتىرجەم ھالدا كېمىنى تاياپ[1] دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. مېڭكۇ باتۇرنى دەريانىڭ تاشلاق دېگەن چاغدا، مېڭكۇ باتۇر «ياپىرىم» دەپ كۈچەپ تۇرۇپ بىر جىغىناپتىكەن، ئاتىنىڭ قۇيرۇق - يالىلىرىدىن ئېشىلگەن بىلەكتەك تومىلۇقتىكى قىل ئارغامچىلار پاراس - پاراس ئۈزۈلۈپ چۈشۈپتۇ، پۈت - قول، بوينىغا سالغان تاقاق، كىشەنلەرمۇ پارچىلىنىپ كېتىپتۇ. بادرات، بىكاردىن ئۆلۈپ كەتكىچە ئېلىشىپ ئۆلەي، دەپ ئويلاپ مېڭكۇگە ئېتىلىپ كەپتۇ. ئىككىسى كىمە ئىچىدە ساق بىر كۈن ئېلىشىپتۇ. كەچكە يېقىن كىمە داۋالىغۇپ كېتىپ، ئىككىسى سۇغا يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. مېڭكۇ باتۇر سۇغا ئاجىز ئىكەن. بۇنى بىلىۋالغان بادرات پۈتۈن جان - جەھلى بىلەن ئېلىشىپتۇ. مېڭكۇ باتۇر سۇغا ئاجىز بولسىمۇ كۈچ، پەمى بولغاچقا، كېچىچە ئېلىشىپتۇ. بادرات ھېرىپتۇ. بادرات بولالماي تىلىنى ئىشقا ساپتۇ. ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئۇزىراش خۇسۇسىيىتى بولغاندىن باشقا، تىرىسى كىرپىنىڭ تېكىنىدەك ئىكەن. بادرات تىلىنى ئۇزارتىپ مېڭكۇ باتۇرنىڭ ئەت - يانلىرىنى يالاپ، ئۇنىڭ بەدەنلىرىنى تىلىۋېتىپتۇ. دەريا سۈيى مېڭكۇنىڭ قېنى بىلەن بويىلىپ قىپقىزىل بولۇپ كېتىپتۇ، بەدەنلىرى ئېچىشىپ، ئاغرىقىنىڭ دەستىدىن جېنىنى قويغۇدەك يەر قالمىغاندەك تۇيۇلۇپتۇ. بادراتنىڭ قىلمىشىدىن مېڭكۇ باتۇرنىڭ باشقىدىن غەزىپى تۇتۇپتۇ. مېڭكۇ باتۇرنىڭ پۈتى سۇ ئىچىدىكى يوغان قورام تاشقا تېگىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مېڭكۇ باتۇر بادراتنى ئىككى قوللاپ ئېگىز كۆتۈرۈۋېلىپ، قورام تاشقا ئۇرۇپتۇ. بادراتنىڭ تىلى ئۈزۈلۈپتۇ، بەدەن گۆشلىرى تىلىنىپتۇ، ئۇستىخانلىرى كۆكۈم - تالقان بوپتۇ.

مېڭكۇ باتۇر كېمىگە چىقىپ ئۇنى قىرغاققا تاياپ بېرىپتۇ. بۇرادىرىنىڭ كېلىشىنى ساقلاپ تۇرغان يەنە بىر بادرات ئىشنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى بىلىپ، مېڭكۇ باتۇرغا ئېتىلىپ كەپتۇ. تېخى ھاردۇقىنى چىقىرىشقىمۇ ئۇلگۈرمىگەن مېڭكۇ باتۇر بۇنىڭ بىلەنمۇ قاتتىق ئېلىشىپتۇ، سۇنىڭ ئىچىدە ئېلىشا - ئېلىشا ئۇنىمۇ كۆتۈرۈۋېلىپ، قىرغاققا ئۇرۇپتۇ. مېڭكۇ باتۇر ئاخىر بۇ بادراتنىمۇ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئاندىن بۇ بادراتلارنىڭ ئۆيىگە بارسا، ئۇچىنچى بادرات مېڭكۇ باتۇرنىڭ مىسران قىلىچىنى يېنىدا قويۇپ، بىر خىلدا بېلىق پىشۇرۇۋاتقۇدەك. ئۇ مېڭكۇ باتۇرنىڭ كىرگىنىنى تۇيماي قاپتۇ. مېڭكۇ باتۇر ئىتتىك بېرىپ مىسران قىلىچىنى ئېلىۋاپتۇ. ئۇ بادراتنى كەينىدىن چېپىۋەتمەكچى بولۇپ، بۇنداق قىلىش نامەردنىڭ ئىشى، دەپ ئويلاپ ئۆزىگە

① تاياپ — كېمىنى پالاق بىلەن ھەيدەپ.

هاي بېرىپ توختاپ قاپتۇ. بۇ ئارىلىقتا بادرات كەينىگە قاراپ مىڭكۇ باتۇرنىڭ مىسـ
ـران قىلىچنى تۇتۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ، ئىككى بۇرادىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنـى
پەرەز قىپتۇ، ئۆزىنىڭمۇ گەپ ـ سۆزسىز ئۆلىدىغانلىقىنـى كۆز ئالدىغا كەلتـۈرۈپ
قورقۇپتۇ، بەدەنلىرىنى تىترەك بېسىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بۇ بادراتنىڭ ھالىغا قاراپ:

ـــ قورقما. مەن سەنلەردەك نامەرد ئەمەس، قېنى، قورالىڭ بولسا ئېلىپ مەيدانـ
ـغا چۈش! ـــ دەپتۇ.

ئۇچىنچى بادرات ئۆلۈپ كەتكەن ئىككىسىگە قارىغاندا يامانراق ئىكەن. ئۇ يەتمىش پاتمانلىق گۈرزىسىنى ئېلىپ مەيدانغا چىقىپتۇ. مىڭكۇ باتۇرمۇ تەخ بولۇپ تۇرۇپتـۇ. بادرات مىڭكۇ باتۇرنىڭ بېشىغا قارىتىپ گۈرزىسىنى ئۇرۇپتۇ. مىڭكۇ باتۇر مىسـران قىلىچىنى ئومۇت ئورنىدا تۇتۇپ، بادراتنىڭ گۈرزىسىنى رەت قىپتۇ. بادراتنىڭ كەيـ
نى ـ كەينىدىن ئۇرۇلغان ئۇچ قېتىملىق گۈرزىسىنى رەت قىپتۇ.

ـــ نۆۋەت ئەمدى ماڭا كەلدى، ئاگاھ بول! ـــ دەپ مىڭكۇ باتۇر ۋارقىرىغىنىچە بادراتقا قىلىچ ئۇرۇپتۇ. تاغقا چېپىلسا تاغنىمۇ ئىككى پارچە قىلىۋېتىدىغان قىلىچ بادراتقا كار قىلماپتۇ، خۇددى تاغقا كالتەك ئۇرغاندەك بادراتنىڭ بەدىنىدىن قىلىچ يېنىپ تۇرغۇدەك. قىلىچى ئۆتمىگەندىن كېيىن، مىڭكۇ باتۇر بادراتنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئوتقا تاشلاپتۇ، كۆيمەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر پۇتۇن كۈچىنى يىغىپ تۇرۇپ، بادراتنى بېشىـ
دىن ئېگىز كۆتۈرۈپ، بىر قورام تاغقا شۇندىق ئۇرۇپتىكەن، بادراتنىڭ ئۇستىخانلىرى چۈل ـ چۈل بولۇپ كېتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا قورام تاشمۇ پارە ـ پارە بولۇپ كېـ
تىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر قىلىچ، ئوقيا ۋە جاھانىمما ئەينىكىنى ئېلىپ كەتمەكچى بولـۇپ ئەتراپقا قاراپ ھەيرانلىقتا تۇرۇپلا قاپتۇ. ئۇنىڭ كۆزىگە تاشتەك قېتىپ قالغان ساڭـ
سىز ئادەملەر كۆرۈنۈپتۇ. ھەممىسى ئۇخلاپ ياتقان ئادەمدەك تۇرغۇدەك. مىڭكۇ باتـۇر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قاپتۇ. تاشلاپ كېتەي دېسە ئەسلى، كەتمەي دېسە ئەسلى. ئـۇ بادراتلارنىڭ تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئادەملەرنى ئەسلىگە كەلتـۈرۈش دورىسـىنى بىلـەـ
ۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىپتۇ، قانچە باش قاتۇرسىمۇ ئىلاجى بولماپتۇ. مىڭكۇ باتـۇر خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسا، بىر ئاق ئاتنى يېتىلەپ بىر قېرى كىشى كەپتـۇ. مىڭكـۇ ئۇ كىشىگە سالام بېرىپتۇ.

ـــ بادراتلارنى ئۆلتۈرۈپ ئوبدان ئىش قىلدىڭ بالام ! سېنىڭ بارىدىغان يېرىـڭـ
ـنىڭ يىراقلىقىنى بىلمەن، ئەمما سەن پىيادە. ساڭا مەن ئېگەر ـ جابدۇقلۇق مۇشـۇ ئاتنى بېرەي، ـــ دەپ ھېلىقى كىشى ئاتنىڭ چۈلـۈرىنى مىڭكۇ باتـۇرغا تۇتقـۇزۇپ

قويۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپتىكەن، ئەت ـ يانلىرىدىكى جاراھەت، تىتىلغان گۆش ـ تېرىلىرى سەللىمازا ئەسلىگە كەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئۆزىنى باشقىدىن تېخىمۇ كۈچكە تولۇپ قالغاندەك ھېس قىپتۇ.

ــ بالام، بۇ ئاتىنى مىنىپ ئوڭ يانپاشقا ئۇرساڭ ئاسماندا ئۇچىدۇ، سول يانپاشقا ئۇرساڭ يەردە ماڭىدۇ، يەردە ماڭغاندا كۈنىگە ئالتە ئايلىق يولنى باسىدۇ، ــ دەپلا بوۋاي كۆزدىن غايىب بوپتۇ. مىڭكۇ بوۋايغا رەھمەت ئېيتىشقىمۇ ئولگۇرەلمەپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بۇ يەردىن تېز كېتىش ئۈچۈن ئاتقا مىنىشكە تەمشىلىپ تۇرسا، سايدىكى «ئادەم تاش»لار مىدىرلىغاندەك بوپتۇ. مىڭكۇ بۇنىڭغا ھەيران بولغانچە قاراپ قاپتۇ. ئاردىدىن ئانچە ۋاقىت ئۆتمەي بۇ «تاش ئادەملەر»نىڭ ھەممىسى ئۆز ئەسلىگە كېلىشىپتۇ. ئولارنىڭ ھەممىسى مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بېرىشىپتۇ، كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتىشىپتۇ. ئولارنىڭ ئارىسىدا شاھزادىلەرمۇ بار ئىدى. ئولار مىڭكۇ باتۇرنىڭ ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن ئۆز يۇرتلىرىغا ئەكېتىدىغانلىقىنى ئېيتىشىپتۇ.

ــ سىلەرنىڭ ئۆز ئەسلىگىلارغا قايتىشىڭلار مېنىڭ خاسىيىتىمدىن ئەمەس، مېنىڭ ئۇنداق كارامىتىم يوق، بۇ خىزىرغا ئوخشاش بىر ئەۋلىيانىڭ كارامىتى، ــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

ــ قېنى ئۇ ئەۋلىيا، ئۇنى بىزگە كۆرسەت، ــ دەپتۇ ئولار.

مىڭكۇ باتۇر ئۆزىنىڭ بۇ يەردە بادراتلارغا ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى، ئولارنىڭ ھېيلىسى ۋە ئولار بىلەن قانداق ئېلىشىپ، قانداق يوقاتقانلىقى، ئەۋلىيانىڭ پەيدا بولۇپ يەنە غايىب بولۇپ كەتكىنىگىچە بولغان جىمى ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ــ سېنىڭ بېشىڭنى ئەۋلىيا سىلاپتۇ، كېيىن سەنمۇ چوقۇم ئەۋلىيا بولغۇدەكسەن. بىز ساڭا ئەگىشىمىز، بىزنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلىۋالساڭ، ــ دەپتۇ ھېلىقى كىشىلەر. مىڭكۇ باتۇر:

ــ مېنىڭ بارار مەنزىلىمنىڭ قارارى يوق، نەگە بېرىپ نېمە قىلىشىمنى ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن. خۇدايىمنىڭ كۈنى كۆپ، ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز، ــ دەپتۇ ـ دە، ئاق ئاتقا مىنىپتۇ. ئوڭ يانپىشىغا شاپىلاقلاپ يېنىك بىرنى ئۇرۇپتىكەن، ئات يەردىن كۆتۈرۈلۈپ ئاسمان قەرىگە چىقىپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئاتنىڭ ئۇچۇشى مىڭكۇ باتۇرغا سۇمۇرغىتىن تېز، ناھايىتى سىلىق تۇيۇلۇپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئۇچا ـ ئۇچا بىر ۋاقىتتا پەستە ئورمانىنى كۆرۈپتۇ. ئاتنىڭ ئۇچۇشىنى ئاستىلىتىپ، پەسلىتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ قۇلىقىغا يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر «بۇ نېمە يىغىدۇ؟ سەۋەبىنى بىلىپ باقاي» دەپ ئويلاپ، ئاتنىڭ سول يانپىشىنى

سىلاپتىكەن، ئات ئاستا ـ ئاستا پەسلەپ يەرگە چۈشۈپتۇ. قارىسا، بىر بالا ئۆزى يالـ غۇز يىغلاپ كېتىپ بارغۇدەك.

ـــ ئەي بالا، نېمە دەردىڭ بار، نېمىشقا يىغلايسەن؟ ـــ دەپ مىڭكۇ باتۇر بالدىن سوراپتۇ.

ـــ مەن ئاتامدىن يېتىم قالغان بالا. بىزنىڭ بىر باي قوشنىمىز بار ئىدى، كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭ ئېغىرچىلىقىدا ئۇنىڭدىن ئۇنى ـ بۇنى قەرز ئېلىۋېرىپتىمىز. كۈنلەرـ نىڭ بىرىگە كەلگەندە قەرزىمىز جىقلاپ كېتىپتۇ. باي قوشنىمىز: «يا پۇلۇمنى بەر ياكى ئۆزۈڭ ماڭا خوتۇن بول، بالاڭنى قۇللۇققا بەر» دەپ ئانامنى قىستىدى. ئانام تېگەي دېسە تېخى بولمىغان، قەرزنى بېرەي دېسە بىزدە نەدە پۇل، ئىلاجسىز مېنى ئۇ بايغا قۇللۇققا بەردى. مەن بايغا قۇل بولۇپ يەتتە ئاي ئىشلىدىم. تۇنۇگۈن ئۇ باي: «شور دەريانىڭ ئۇ قېتىدا بىر بادرات كىتابى بار ئىكەن، شۇ بادرات كىتابىنى تېپىپ ئەكېلىپ بەرسەڭ، سېنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلىمەن، ئەگەر ئەكېلىپ بېرەلمىسەڭ، مەن سېنى تۆمۈر تارغاق بىلەن تاراپ، بەدىنىڭگە قىزىتىلغان ياغ چاچىمەن، تونۇرغا ئېسىپ قويۇپ كۆيدۈرۈۋېتىمەن» دېدى. شور دەريا نەدە ـ نەدە ئەمەس ئۇقـ مايمەن، شۇ غەمدە يىغلاپ كېتىپ بارىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بالا.

ـــ ئۇنداق بولسا ئارقامغا مىنگەش، ـــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر. بالا ئاتقا مىنگىشىپـ تۇ. مىڭكۇ باتۇر «شور دەريا بويىغا» دەپ ئاتنىڭ ئوڭ يانپىشىغا يېنىك بىرنى ئۇـ رۇپتىكەن، ئات ئۇلارنى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا شور دەريا بويىغا ئەكەپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بالىنى ئەگەشتۇرۇپ ھۆر قىزلارنىڭ يېنىغا ئەكىرىپتۇ، ھۆر قىزلار مىڭكۇ باتۇرنى قىزغىن قارشى ئاپتۇ، نازۇ نېمەتلەر بىلەن تولغان داستىخان تەيـ يارلاپتۇ. تاماق ئۈستىدە ھۆر قىزلار مىڭكۇ باتۇردىن:

ـــ بۇ بالا سىزنىڭ ئۇكىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ھۆر قىزلارغا بالا بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىش جەريانىنى، بالىنىڭ ئەھۋالى ۋە باي قوشنىسىنىڭ زۇلۇمى، ئۇنىڭ بالىغا قويغان شەرتىنى بالدىن ئاخىرـ غىنى بويىچە سۆزلەپ بېرىپتۇ ھەم ئاخىرىدا بادرات كىتابىنى بالىغا تېپىپ بېرىپ، ئۇنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلىپ قويۇشنى ھۆر قىزلاردىن ئۆتۈنۈپتۇ.

ھۆر قىزلار مىڭكۇ باتۇرنىڭ تەلىپىنى قوبۇل ئېتىپ بىر سۇمۇرغىنى چاقىرىپ ئەكېلىپ:

ـــ ئەي سۇمۇرغ، شور دەريانىڭ ئۇ قېتىغا بارساڭ بىر تاغ بار، تاغنىڭ باغرىدا يالغۇز بىر تۇپ چىنار بار، شۇ چىنارنىڭ تۈۋىنى كولىساڭ بىر ساندۇق چىقىدۇ،

سەن شۇ ساندۇقنى ئېلىپ ئاغزىنى ئاچماي ئېلىپ كەل، ــ دەپ تاپىلاپتۇ.

سۇمۇرغ بىر قانات قېقىپ ئاسمانغا چىقىپتۇ ـ دە، شامالدەك شۇڭغۇپ ئۇچۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىلەن ھۆر قىزلار تامىقىنى يەپ داستىخانلىرىنى يىغىشتۇرغۇچىلىك ئارىلىقتا سۇمۇرغ ساندۇقنى ئېلىپ كەپتۇ.

ھۆر قىزلار ساندۇقنى ئېچىپ، ئۇنىڭدىن بىر كىتابنى ئېلىپ:

ــ مانا مۇشۇ بادراتلارنىڭ جادۇگەرلىك كىتابى، ــ دەپ كىتابنى بالىغا بېرىپ-تۇ.

مىڭكۇ باتۇر بالىنى ئاتقا مىنگەشتۇرۇپ، ئاتنىڭ سول يانپىشىغا يېنىك بىرنى ئۇرۇپتىكەن، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا ئات ئۇلارنى بايىنىڭ ئىشكى ئالدىغا ئەكەپتۇ. بايمۇ بۇ چاغدا ئىشكى ئالدىدا تۇرغانىكەن.

مىڭكۇ باتۇر ئاتتىن چۈشۈپ بايىغا سالام بېرىپتۇ. باي بالىنى كۆرۈپ:

ــ مەن تاپىلىغان نەرسىنى تېپىپ كەلدىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بالا كىتابنى بايىغا كۆرسىتىپتۇ. باي كىتابنى قولىغا ئېلىپ قارىغۇدەك بولسا، راستىنلا بادرات كىتابى ئىكەن.

ــ بۇ كىتابنى كىم تاپتى؟ ــ سوراپتۇ باي.

ــ كىچىكتىسام بۇ بالا مۇشۇ كىتابنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ كىچىكتىپتۇ، ئىچىم ئاغرىپ ئاتقا مىنگەشتۇرۈۋالدىم، ــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

باي كىتابنى تاپشۇرۇپ ئالغان بولسىمۇ، بالىنى قوللۇقتىن ئازاد قىلىشنىڭ گېپىنى قىلمىغۇدەك.

ــ سىز بۇ بالىغا بادرات كىتابنى تېپىپ ئەكېلىپ بەرسە ئۇنى قوللۇقتىن ئازاد قىلىمەن، دەپ ۋەدە بەرگەن ئىكەنسىز، ۋەدىڭىزدە تۇرارسىز ؟ ــ دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

بايىنىڭ بالىنى قولدىن چىقىرىۋەتكۈسى يوق ئىكەن، شۇڭا سەۋەب كۆرسىتىپ:

ــ بۇ بالا ئۆزىنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىپ بولغان بىلەن ئانىسىنىڭ قەرزىنى تۆلىشى كېرەك، ــ دەپتۇ.

ــ ئانىسىنىڭ سىزگە قانچىلىك قەرزى بار ئىدى؟ ــ دەپ مىڭكۇ باتۇر بايىدىن سوراپتۇ.

ــ يەتتە تىللا قەرزى بار، ــ دەپتۇ باي.

مىڭكۇ باتۇر يېنىدىن يەتتە تىللانى چىقىرىپ بايىغا بېرىپتۇ ۋە بالىنى ئېتىغا مىنگەشتۇرۇپ چېپىپ كېتىپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە بىر شەھەرگە بېرىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بالىنى شەھەر ئايلاندۇرۇپ كۆڭلىنى ئېچىپ قويۇش ئۈچۈن شەھەر ئىچىگە كىـ

ېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شەھەر ئىچىدە ئادەملەر مىڭ - مىڭ، كۆپلىگەن ئادەملەر شەھەر ئىچىگە سىغماي شەھەر سىرتىدىمۇ يۇرگۈدەك. ئۇلار «بۇ يەردە بىرەر چوڭ توي بولغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىشىپتۇ. لېكىن، كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا سۆزلىشىشلىرىدىن بۇ شەھەردە توي ئەمەس، ياشقا ئىش بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ. بۇنىڭ تېگى - تەكتىنى تولۇق بىلمەكچى بولۇپ بىر بوۋايدىن سوراپتۇ.

بوۋاينىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، بۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر دەريا بولۇپ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدىمۇ بىر شەھەر بار ئىكەن. ئىككى شەھەرنى مۇشۇ دەريا ئايرىپ تۇرىدىكەن. ئەمما، دەريا بەك چوڭقۇر بولغاچقا، كۆۋرۈك سالالمايى، ئىككى شەھەر خەلقى بىر - بىرىنى كۆرۈپ، ئۇنىنى ئاڭلىشىپ تۇرۇشسىمۇ، باردى - كەلدى قىلالمايدىكەن. كىمدە - كىم دەريادا كۆۋرۈك سالسا، ھەر ئىككى پادىشاھ شۇ كىشىگە قىزىنى بېرىدىغانلىقىنى جاكارلىغانىكەن. جاكارنى ئاڭلاپ يۇرتىمۇ يۇرتلاردىن ھەر خىل تەبىقىدىكى كىشىلەر كېلىشكەن. بۇ شەھەردە ئادەم كۆپ بولۇشىنىڭ سەۋەبى شۇ ئىكەن. ھەر - ھەر كارامەت ئىگىلىرى كەلگەن بولسىمۇ، دەريادا كۆۋرۈك سېلىشنىڭ زادىلا ئامالىنى قىلالماپتۇ. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مىڭكۇ باتۇر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، دەريادا مەن كۆۋرۈك بىنا قىلسام، بۇ ئىشنى ماڭا تاپشۇرسىڭىز، — دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

— بولىدۇ، — دەپ پادىشاھ رۇخسەت قىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىللە ئېلىپ كەلگەن ئوغۇلنى پادىشاھنىڭ يېنىدا قويۇپ، ھۆر قىزلارنىڭ ھۇزۇرىغا قايتىپ مېڭىپتۇ. ھۆر قىزلارنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ:

— مېنىڭ بىر تەلىپىم بار، شۇ تەلىپىمنى راۋا قىلساڭلار، — دەپتۇ.

— نېمە تەلەپ، ئېيت، ھازىر راۋا قىلىمىز، — دەپتۇ ھۆر قىزلار.

— نىل دەرياسىنىڭ ئايىغىدا ئىككى شەھەر بار ئىكەن، بۇ ئىككى شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن نىل دەرياسى ئۆتىدىكەن. كىمكى ئالتۇن، مەرۋايىتتىن كۆۋرۈك سالالىسا، ئۇنچە - مەرۋايىتتىن نەقىش كەلتۇرەلىسە، بۇ قاتتىكى پادىشاھ قىزىنى بېرىدىكەن، ئۇ قاتتىكى پادىشاھمۇ قىزىنى بېرىدىكەن. كۆۋرۈك سېلىپ ئىككى پادىشاھنىڭ قىزىنى ھېلىقى بالىغا ئېلىپ بېرەي دەيمەن، — دەپتۇ.

— بولىدۇ. ئۇنداق بولسا كۈھىقاپنىڭ تېغىدا بىر ئۆڭكۇر بار. ئۇ ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىدە زامانى ئاۋۋالدىن بۇيانقى ئۆتكەن ئەۋلىيا، دانىشمەنلەرنىڭ ھېكمەتتىن بېشارەت بەرگۈچى كىتابلىرى ئاشۇ يەردە. ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىدا ئون ئىككى ئەجدىھا، يەتتە يول - ۋاس، ئىككى باتۇر بار. ئۇلار بىزنىڭ قول ئاستىمىزدا، بىز نېمە قىل دېسەك شۇنى قىلىدۇ. مۇشۇ يىلان شۇلارنىڭ پادىشاھى، يىلاننى ئەۋەتسەك ھازىرلا يەتكۈزۈپ كېلى-

دۇ، ــ دەپ ھۆر قىزلار بىر يىلانغا:

ــ ئەي يىلان، قىرىق ھالقىلىق تەسمە[1] بار، سەن بېرىپ ئاشۇ تەسمىنى ھازىرلا يەتكۈزۈپ كېلىسەن، ــ دەپتۇ. يىلان:

ــ بولىدۇ، ــ دەپ يولغا چۈشۈپتۇ. يىلاننىڭ ئۇزۇنلۇقى قىرىق غۇلاچ، يوغانلىقى ئون ئىككى غۇلاچ ئىكەن. بۇ يىلان ئۇچ كۈن يول يۈرۈپتۇ. بۇنىڭ گۈلدۇر - غاراسى، يول ماڭغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەجدىھا - يولۋاسلار زەنجىرىنى ئۈزۈۋالىدىغاندەك شۇنداق خىرس قىلىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى ئىككى باتۇر ناھايىتى دەككە - دۈكىكىدە بولۇپ، بىزنىڭ تەرەپكە بىرەر خېيىم - خەتەر سالغىلى دۈشمەن كېلىۋاتقۇدەك دەپ، گۈرزە - قالقانلىرىنى ئېلىپ، ئۇرۇش تونلىرىنى كىيىپ، تەخ بولۇپ تۇرسا، يىلان پادىشاھ كېلىۋاتقۇدەك. ئۇلار يىلانغا تەزىم قىلىپ: «ۋاي خوش پادىشاھى ئالەم» دەپ ئېگىلىپ تۇرۇپتۇ. يىلان ئۇلارغا:

ــ قىرىق ھالقىلىق بىر تەسمە بار، شۇنى ماڭا ئاچقىپ بېرىڭلار، ــ دەپتۇ. ئۇلار قىرىق ھالقىلىق تەسمىنى يىلان پادىشاھقا ئاچقىپ بېرىپتۇ. يىلان پادىشاھ تەسمىنى ئاغزىدا چىشلەپ شۇ ھامان كەينىگە قايتىپ مېڭىپتۇ. كەلسە، ھۆر قىزلار يىلاننىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغۇدەك.

ــ مانا يەتكۈزۈپ كەلدىم، مۇشۇمۇ؟ ــ دەپتۇ يىلان.

ــ ئەي مىڭكۇ باتۇر، بۇ تەسمىنى يېنىڭىزغا مەھكەم سېلىپ، ئىنىس - جىنىغا كۆرسەتمەي، يېرىم كېچە بىلەن «يا پېرىمنىڭ ئەمرى، خۇدانىڭ ئەمرى، بۇرۇنقى ئۆتكەن ئەۋلىيا دادامنىڭ دىنى، مۇشۇ دەرياغا ئالتۇن - مەرۋايىتتىن كۆۋرۈك بىنا بولسۇن، ئۇنچە-مارجاندىن گۇل - نەقىش كەلتۇرۇلسۇن !» دەپ سۇغا چىلىسىڭىز كۆۋرۈك بىنا بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ماقۇل دەپ تەسمىنى ئېلىپ ئاتقا مىنىپ قايتىپ مېڭىپتۇ. يېرىم كېچىدە شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ دەريا بويىغا بېرىپ: «يا پېرىمنىڭ ئەمرى، خۇدانىڭ ئەمرى، بۇرۇنقى ئۆتكەن ئەۋلىيا دادامنىڭ دىنى، دەرياغا بىر كۆۋرۈك بىنا بولسۇن، بۇ كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى ئاتمىش گەز بولسۇن، ئۇستىگە ئالتۇن، ئۇنچە - مەرۋايىتتىن گۇل چېكىلسۇن، نەقىش كەلتۇرۇلسۇن، ئىككى تەرىپىگە ئالتۇندا مۇنار بېكىتىلسۇن. ئىككىنچى ئاسماندا چەۋەندازلار بىلەن جەڭ قىلىشقان يېرىم، قىرىق دۈنيا بويىدىن تۆتۈپ ئاسمانغا ئاتقان يېرىم، ئېيىق باتۇرنى ئىككى پارچە قىلغان يېرىم، كىچىك ۋاقتىمدىكى بالىلارنى بويىدىن تۆتۈپ ئاسمانغا ئاتقان يېرىم، نىل دەريادا بادراتلار بىلەن ئېلىشقان يېرىم ھەممىسى كۆرۈنسە» دەپ تەسمىنى سۇغا

① تەسمە ــ لوپنۇر شېۋىسىدە تەسۋى.

سېلىپ چىقارغان ھامان كۆزۈك ياسىلىپ پۈتۈپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بۇ كۆزۈرۈك شۇنداق زىننەتلىك، ئۇستىگە دەسسەشكىمۇ ئادەم ئەيمەنگۈدەك، زىلچا گىلەمنىڭ گۈل-لىرىدىنمۇ ئېسىل گۈللەر ئويۇلغان. ئىككى تەرىپىدىكى مۇنار تاملىرىدا مىڭكۇ باتۇر-نىڭ باتۇرلۇق ھەربىكەتلىرى ئەينەن كۆرۈنۈپ تۇرغۇدەك. مىڭكۇ باتۇر «ھە مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىدەك بولۇپ چىقىپتۇ» دەپ پادىشاھنىڭ بىر مېھمانخانىسىدا يېتىپتۇ. بۇ ئاخشىمى پادىشاھ بىر چۈش كۆرۈپ، ئۇيقۇسى كەلمەي ھويلىغا چىقىپ ئاسمانغا شۇنداق قارىسا، ئەتراپ يوپيورۇق بولۇپ كەتكەن. «ۋاي بۇ نېمە يورۇقتۇ؟» دەپ تالاغا چىقىپ قارىسا، دەريانىڭ ئىچىگە كۈھىقاپنىڭ شەھىرى كېلىپ قالغاندەك بىر شەھە-رى ئەزىم كۆرۈنۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ بىھوش بو-لۇپ يېتىپ قاپتۇ. مۇلازىملار كۆرۈپ كۆتۈرۈپ قەسىرگە ئەكىرىپ، زەمزەم سۇيى چېچىپ، گۈل - گىياھلارنى يېگۈزۈپ ئاران ھوشىغا كەلتۈرۈپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، قانداق نەرسىدىن زىيان يەتتى؟ — دەپتىكەن، پادىشاھ:

— ئۇرۇشقا تەييار بولۇڭلار. كۈھىقاپنىڭ شەھىرىگە ئوخشاش بىر شەھىرى ئە-زىم پەيدا بوپتۇ. بىزنىڭ يۇرتىمىزغا نەدىن كۆچۈپ كېلىپ قالغان شەھەر بۇ؟ — دېگەندىن كېيىن، بۇنى كۆرۈپ كەلگىلى ئادەم بېرىپ، بۇ ئەسلىي كۈھىقاپنىڭ شە-ھىرى ئەمەس، بەلكى ئالتۇن - مەرۋايىتتىن ياسالغان كۆزۈرۈك ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ كەپتۇ. پادىشاھ «بۇ كۆزۈرۈكنى قانداق ئىنسان ياساپ چىققاندۇ؟ مىڭكۇ باتۇر بىر جە-نى بىلەن بىر ئاخشامنىڭ ئىچىدىلا بۇنچىلىك ئىشنى قىلالمايدۇ» دەپ ئۇنىڭ ياسە-غانلىقىغا ئەقلى يەتمەپتۇ. «مىڭكۇ باتۇر كەلدىمۇ؟» دەپ سۈرۈشتە قىلسا، ئۇنىڭ بىر مېھمانخانىدا يېتىپ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنى چاقىرىپ ئاچىقىپ سوراپتۇ:

— بۇ كۆزۈرۈكنى سەن ياسىغانمۇ؟

— مەن ياسىغانىدىم، — دەپتۇ مىڭكۇ باتۇر.

— ئۇنداق بولسا، مەن ساڭا قىزىمنى تەقدىم قىلىمەن. ئەتە تاڭ ئېتىش بىلەن قىزىمنى تويلايمەن، ئۇ قات پادىشاھىمۇ قىزىنى ساڭا تويلايدۇ، — دەپتۇ پادىشاھ. مىڭكۇ باتۇر رەھمەت دەپ تەزىم قىلىپ:

— ماڭا بېرىدىغان قىزىڭىزنى مېنىڭ مۇشۇ ئۇكامغا بېرىڭ، — دەپ ئىككى پا-دىشاھنىڭ قىزىنى ھېلىقى ئوغۇلغا ئۆتۈنۈپتۇ.

تاڭ ئېتىشى بىلەن تەڭلا ئىككى پادىشاھ قىزىنى بەرمەكچى بولۇپ تويغا تەمشە-لىپتۇ. ئۇلار يەتتە ئىقلىمغا جاكارچى چىقىرىپتۇ. پۈتۈن يەتتە ئىقلىمدىكى پادىشاھ، ۋەزىر، دانىشمەن، ئەۋلىيالارنىڭ، سازچى، غەزەل - قوشاقچىلارنىڭ ھەممىسى يېتىپ

كەپتۇ. شۇنداق بىلەن توي باشلىنىپتۇ. توي ئۇچ ئاي داۋام قىپتۇ. ئۇچ ئاي ئىچىدە ئىككى قېتىم بىلەن ئوغۇل سەدىقە ئۇچۇن بېشىدىن ئۆرۈپ، يۇرتىمۇ يۇرتقا، يېزىمۇ يېزىغا هارۋىلارغا ئالتۇن ـ كۈمۈش، مەرۋايىت، زىلچا گىلەم، كىيىم ـ كېچەك سېلىپ ئاپىرىپ جېنىنى باقالمىغان تۇل خوتۇن، يېتىم بالىلارغا بېرىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر توي ئاخىرلاشقاندىن كېيىن بۇ يۇرتتىن باشقا بىر يۇرتقا مېڭىپتۇ. شەھەرمۇ شەھەر كېزىپ بىر شەھەرگە بارسا، بۇ شەھەرنىڭ پادىشاهى ۋاپات بولۇپ شەھەر خەلقى هازا ـ ماتەم ئۇستىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئاتىنى باغلاپ قويۇپ، مېيىت نامىزىغا قاتنىشىپتۇ. بۇ پادىشاه جان ئۇزۇش ئالدىدا:

ـــ مېنىڭ نامىزىمغا بېشىدا ئالتۇن كوكۇلىسى بار بىر ئادەم قاتنىشىدۇ، ئاشۇ كىشى مېنىڭ ئورنۇمغا پادىشاه بولسا، مېنىڭدىنمۇ ئادىل سورايدۇ، ـــ دەپ ۋەسىيەت قالدۇرغانىكەن. مېيىت نامىزى تۇگىگەندىن كېيىن ئاخۇنۇم ئەل ـ جامائەتكە قاراپ:

ـــ ئەل ـ جامائەت، هەممىڭلار بېشىڭلارنى ئېچىڭلارا! ـــ دەپتۇ. هەممىسى بېشىنى ئېچىپتۇ، لېكىن مىڭكۇ باتۇر بېشىنى ئاچماپتۇ. بۇنى كۆرۈپ: «ئەي شاهزاده، سىزمۇ بېشىڭىزنى ئېچىڭ!» دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بېشىنى ئېچىپتۇ. شۇ زامان ئۇنىڭ بېشىدىن نۇرلار پارقىراپ ئەتراپقا نۇر چېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خالايىق هەممىسى: «بىزنىڭ پادىشاهىمىز سىز ئىكەنسىز» دەپ شۇ يەردىلا ئۇنى پادىشاه قىپتۇ. بۇرۇنقى پادىشاهنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ئۇ پادىشاه ئۆز ۋاقتىدا، ئورنىغا پادىشاه بولغۇچىغا قىزىنىمۇ بېرىشنى تاپىلىغانىكەن. مىڭكۇ باتۇر بۇ قىزنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىپ، شەهەرنى شۇنداق ئادىل سوراپتۇ.

مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئايالى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئوغۇلنىڭ ئىسمىنى «مۇلايىم» دەپ قويۇپتۇ. بىرنەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن بىر قىز تۇغۇپتۇ. قىزنىڭ ئىسمىنى «گۈلئايىم» دەپ قويۇپتۇ. مۇلايىم كىچىكىدىن تارتىپلا ئوقيا ئېتىشقا هېرىسمەن بولۇپ، قاتتىق مەشىق قىپتۇ، ئوقيا ئېتىشتا مەرگەن بولۇپ يېتىشىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە مىڭكۇ باتۇرنىڭ شەهىرىگە يەتتە شەهەر بىرلىشىپ قىرىق مىڭ تۇغ ـ ئەلەملىك لەشكەر توپلاپ كېلىپ هۇجۇم قىپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ لەشكەرلىرى قىرىلىپ ئۆلۈپ ئۇچ سەركەردىسى بىلەن ئۆزى قاپتۇ. ئۆزى جەڭ قىلىپ يۈرۈپ قىرىق يېرىگە ئوق تېگىپ ئاتتىن يىقىلىپ چۈشۈپ، غارقاننىڭ[1] ئاستىغا چۈشۈپتۇ.

مۇلايىم تالاغا چىقىپ قارىسا، ئاتىسى غارقاننىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپ بارغۇدەك، بىر ئالا تۆگە مىنگەن لەشكەر مىڭكۇ باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ يۈر-

① غارقان ـــ قان دەريا‌سى، قان بىلەن بويالماق، قانغا غەرق بولماق.

گۈدەك. مۇلايىم ئوقيا ئوقىنى زەھەرگە چىلاپ «مىڭكۇ مۇلايىمنىڭ ئوقى» دەپ ئېيىتىپتۇ، ئوق ئالا تۆگە مىنگەن لەشكەرنىڭ دەل يۈزىگە تېگىپ ئاتتىن موللاقلاپ چۈشۈپتۇ. ئۇ جان ئۈزۈش ئالدىدا ئۆز ئادەملىرىگە: «كىمكى مېنىڭ يۈزۈمگە ئوق تەگكۈزەلىگەن ئادەمنى ئۆلتۈرسە شۇ مېنىڭ ئورنۇمغا خاقان بولىدۇ» دەپ ۋەسىيەت قالدۇرۇپ جان ئۈزۈپتۇ. مۇھاپىزەتچىلىرى ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى تۆگىگە ئارتىپ يۈرتىغا قايتۇرۇپ مېڭىپتۇ. ئۇ بىر شەھەرنىڭ بارلىق لەشكەرلىرىنىڭ باش خاقانى ئىكەن. ئۇلار ئۆز شەھىرىگە بېرىپ پادىشاھقا ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ.

ــ بۇ ئوق مىڭكۇ مۇلايىمنىڭ ئوقىكەن. كىمكى مىڭكۇ مۇلايىمنىڭ بېشىنى ئەكەلسە، مەن شۇنىڭغا باش خاقانلىقنى بېرىمەن، ــ دەپ جاكارلاپتۇ پادىشاھ.

بۇ يۈرتتا بىر بادرات تاز بارئىكەن. ئۇ بۇ جاكارنى ئاڭلاپ پادىشاھ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، بۇ ئىشنى ماڭا تاپشۇرۇڭ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ بولىدۇ، ــ دەپ بۇ ئىشنى ئاشۇ بادراتقا تاپشۇرۇپتۇ.

ئۇ بادرات تاز قول قوشتۇرۇپ رازىلىق ئېلىپ، پۇقراچە ياسىنىپ، ئۇچ تۇزاقنى ئېلىپ، بىر چۆل ـ بايا‌ۋانغا بېرىپ ئورۇنلىشىپتۇ.

ئەمدى گەپنى مىڭكۇ مۇلايىمدىن ئاڭلايلى:

مىڭكۇ مۇلايىم ئانىسىغا:

ــ ۋاي ئانا، ئاتام غارقانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئانىسى ئەرەنچە ياسىنىپ بېرىپ، مىڭكۇ باتۇرنى غارقانىنىڭ ئىچىدىن ئاچىقىپ، ئۆيگە ئەكىرىپتۇ ـ دە، دەرھال دورىلار بىلەن داۋالاپ ساقايتىپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە مىڭكۇ مۇلايىم ئاتىسىغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي ئاتا، مەن ھەممە يەرگە بېرىپتىمەن، ھەممە ئىشنى قىلىپتىمەن، ئەمما ئوۋغا چىقىپ باقماپتىمەن. نۆكەرلەر بىلەن ئوۋغا چىقىپ كۆڭلۈمنى خۇش قىلىپ كەلسەم قانداق ؟ ــ دەپتۇ. ئاتىسى:

ــ ئەي بالام، بارمىساڭ، مېنىڭ كۆڭلۈم تارتمايۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ. لېكىن، مۇلايىم قايتا ـ قايتا سوراپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئوغلىنىڭ گېپىنى قىيالماي، مىڭكۇ باتۇر ماقۇل بوپتۇ، مۇلايىمنى قىرىق نۆكىرى بىلەن يولغا سالىپتۇ ۋە:

ــ ئەي نۆكەرلەر، سىلەر ئۇخلىساڭلارمۇ نۆۋەت بىلەن ئۇخلاپ، ئوغلۇمنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي، كېچە ـ كۈندۈز كۆزەت قىلىپ، ئوغلۇمنى ئامان ـ ئېسەن ئېلىپ كېلىڭلار، ــ دەپتۇ. بارلىق نۆكەرلەر رازىلىق بېرىپ، مۇلايىم باتۇرنى ئارىغا ئېلىپ، ئۇۋ ئۇۋلاش ئۈچۈن مالىمان تېغىغا قاراپ مېڭىپتۇ. مالىمان تېغىنىڭ يولىدا ھېلىقى

تۇزاقچى سۈپىتىدە ياسىنىۋالغان بادرات تاز بارئىكەن. بۇلار ئۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسا، بۇ بادرات تاز بىر يېقىلىپ - بىر قوپۇپ ھاسىسىغا تايىنىپ «ياپىرىم - ياپىرىم» دەپ ئونبەش قېتىم ئىنجىقلاپ ئاران ئورنىدىن تۇرۇپ يۈرگۈدەك. بۇنىڭغا مۇلايىمنىڭ ئىچى ئاغرىپ:

— ھەي نۆكەرلەر، ئاۋۇ غېرىب - غۇرۇا بىچارىكەن، قېرى ئادەمكەن، ئاشۇنىڭغا بىر ئاز سەدىقە بېرىپ، يەيدىغان ئوزۇق بېرىپ ئۆتۈپ كەتسەك قانداق؟ — دەپتۇ. نۆكەرلەر:

— بولىدۇ، — دېيىشىپ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— ھەي ئاتا، سىز قېرى ئادەمكەنسىز، بۇ ئىنىس - جىن يوق يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسىز؟ — دەپتۇ. ئۇ قېرى بۇلارغا:

— ھەي بالىلىرىم، مەن ئاتا - ئانامدىن كىچىك قالغان، ھېچ تۇغقىنىم، ياتىدىغان ئۆيۈم يوق. مۇشۇ چۆل - جەزىرىگە چىقىپ تۇزاقچىلىق قىلىپ كۈن ئۆتكۈزىمەن. تۇزىقىمغا بىرەر نەرسە چۈشسە يەيمەن، بولمىسا ئاچ يۈرىمەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭكۇ مۇلايىم دەرھال نۆكەرلىرىگە بۇيرۇق قىلىپ ئۇ قېرىغا بىر تۇلۇم ئالتۇن بىلەن بىر تۇلۇم توغاچ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ ۋە:

— سىز بىزگە چۆل - باياۋاندا ئۇچراپ قالدىڭىز، بۇ بىزنىڭ چېيىمىز بولۇپ قالسۇن، — دەپ يولىغا راۋان بوپتۇ. بوۋايمۇ رەھمەت ئېيتىپ شۇ يەردە قاپتۇ.

ئۇلار ئۇ كۈنى كەچكىچە ئوۋ ئوۋلاپ ھېرىپ كېتىپ مالىمان تېغىدا ئارام ئاپتۇ. بۇنداق ياخشى پۇرسەتنى كۈتۈپ تۇرغان بادرات تاز دەرھال يۇمىلاپ بىر تۇڭگۇزغا ئايلىنىپ مىڭكۇ مۇلايىملار ئۇخلاۋاتقان جايغا بېرىپتۇ، قارىسا، نۆكەرلەر پادىشاھنىڭ تاپىلىغىنىنى ئۇنتۇپ، ھەممىسى غەرق ئۇيقۇدا ياتقان. بۇنى كۆرگەن بادرات تاز بەك خوش قىلىپ تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان دورىنى قىرىق نۆكەرنىڭ بۇرنىغا پۈرتىپ، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئەڭ ئاخىرىسىدا مۇلايىمنىڭ بۇرنىغا دورىنى پۈرتىپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى كېسىپ، تېنىنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپ ئۆز يۈرتىغا راۋان بوپتۇ. بادرات ئۆز يۈرتىغا بېرىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، مۇلايىمنىڭ بېشىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

پادىشاھ ئۇنى شۇ زامان يەتتە مىڭ تۇغ - ئەلەملىك لەشكەرگە باش خاقان قىپتۇ. ئۇ شۇ كۈندىن باشلاپ يەتتە مىڭ تۇغ - ئەلەملىك لەشكەرگە باش خاقان بولۇپ، ھەر كۈنى ئۇلارغا چەۋەندازلىقنى ئۆگىتىشكە باشلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى مىڭكۇ باتۇردىن ئاڭلايلى:

مىڭكۇ باتۇر ئوغلىنىڭ كېلىش ۋاقتىنى كۈتۈپتۇ، كېلىش ۋاقتىمۇ ئۆتۈپ كېـ-

تىپتۇ، لېكىن ئوغلى كەلمەپتۇ. شۇ چاغدا مىڭكۇ باتۇرنىڭ چۈشىدە، بىر قېرى بوۋاينىڭ دۈمبىسىدە ئوچ تۇزاق، قولىدا بىر خەنجەر، مۇلايىم قىرىق نۆكىرى بىلەن مالىمان تېغىنىڭ ئارىسىدا ياتقۇدەك. ئۇ قېرى: «مۇشۇ پىچاقنى سالسام ئۆلەتتىڭ، لېكىن ئاتاڭدىن قورقۇپ تۇرىمەن» دەۋاتقۇدەك. مىڭكۇ باتۇر چۆچۈپ ئويغانسا چۈشى ئىكەن. ئۇ:

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللاتلار تەييار بوپتۇ. خان ئۆز چۈشىنى ئېيتىپتۇ ۋە دەرھال تەبىر بېرىشكە بۇيرۇپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ بىر جاللىتى بار بولۇپ، ئۇنىڭ چۈشكە تەبىر بېرىدىغان خۇسۇسىيىتى بار ئىكەن. ئۇ جاللات ئۆيىگە بېرىپ، چۈش كىتابلىرىنى ئېچىپ ئولتۇرۇپ، مۇنۇ تەبىرنى ئېتىپ كەپتۇ:

— ۋاي پادىشاھى ئالەم، ئوغلىڭىز ھازىر مالىمان تېغىدا ئىكەن، تىرىكلىكىدىن ئۆلۈكلىكىنىڭ ئېھتىمالى تولىراق. ئوغلىڭىزنى تېپىۋېلىڭ! — دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىر نەرە تارتىپتۇ. پۈتۈن لەشكەرلىرىنى باشلاپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار قۇيۇن كەبى مالىمان تېغىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ئىككى تاغ ئارىسىغا كېلىپ قارىسا، قىرىق نۆكەر ۋە ۋەزىرلىرى تاشقا ئايلانغان ھالەتتە ياتقۇدەك، مۇلايىمنىڭ تېنى بار، بېشى يوق تۇرغۇدەك. مىڭكۇ باتۇر ئاھ ئۇرۇپ ئۆزىنى يەرگە ئېتىپ «ۋاي بالام» دەپ بالىسىنىڭ دەردە قان ـ قان يىغلاپتۇ. ئۇ، بۇدەل ھېلىقى ئالا تۆگە مىنگەن خاقانىنىڭ يۈرتىدىن كەلگەن دۈشمەن بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلاپتۇ. مىڭكۇ باتۇر شۇ زامان ئۆز يۈرتىغا يېنىپ كېلىپ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىنى يىغىپ:

— مەن پالانى شەھەرگە بارىمەن، ئەگەر مەن كېلەلمىسەم مېنى شۇ يەردىن ئىز ـ دەڭلار، — دەپ پۈتۈن لاۋۇ لەشكەرلىرىنى يىغىپ، شۇ شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئەمدى گەپنى باش خاقان بولغان بادرات تازدىن ئاڭلايلى:

بادرات تاز باش خاقان بولغاندىن كېيىن شەھەرنىڭ ئەتراپىدىكى ئورمانلىققا يۇشۇرۇن لەشكەر ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغانىكەن. مىڭكۇ باتۇرنىڭ لاۋۇ لەشكەرلىرى يېتىپ كەلگەن ھامان، بۇ يوشۇرۇنۇپ ياتقان لەشكەرلەر دەرھال ئەھۋالنى خاقان بادراتقا مەلۇم قىپتۇ.

دەل شۇ چاغدا يەتتە مىڭ تۇغ ـ ئەلەملىك لەشكەر ھەممىسى قارا تون كىيىپ، قارا بۇلۇت سىياقىدا مىڭكۇ باتۇرلارنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ.

مىڭكۇ باتۇرمۇ پۈتۈن لاۋۇ لەشكەرلىرى بىلەن جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بادرات تازنىڭ ئاسماندىكى لەشكەرلىرى يورغا ياغاچ ئاتقا مىنىپ، ئاغزىلىرىدىن ئوت چىقىرىپ جەڭ قىلىۋاتقۇدەك. يەردىكىلىرىمۇ يۈگۈرۈك ئاتلارغا مىنىپ ئۇرۇپ ـ چېپىپ ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنى قىرىۋاتقۇدەك. بۇلار قىرىق بىر كېچە ـ كۈن ـ

دۇز جەڭ قىپتۇ. قارىسا، مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئارانلا سەكسەن لەشكىرى قاپتۇ، ئۆزىنىڭ قىرىق يېرىگە ئوق تېگىپ غارقان بوپتۇ. دەل شۇ چاغدا مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئايالى قىرىق بىر كۈندىن بۇيان ئېرىنىڭ كەلمەيۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ئېگىز راۋاققا چىقىپ، جاھان ئەينىكى ئارقىلىق قارىسا، مىڭكۇ باتۇر ئەللىك ـ ئاتمىش لەشكىرى بىلەن جەڭ قىلىۋاتقۇدەك، مىڭكۇ باتۇرغا ئوق تېگىپ ئاتتىن يىقىلىپ غارقانىنىڭ ئىچىگە چۆمۈلۈپ كېتىپ بارغۇدەك. بۇنى كۆرگەن خانىش شۇ زامان ئەرەنچە ياسىنىپ، ئۇچار تۇلپارغا مىنىپ دەرھال جەڭ بولۇۋاتقان مەيدانغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئېرىنى تېپىپ ئۇنى ئالدىغا ئېلىپ جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇچ كېچە ـ كۈندۈزنىڭ ئىچىدە بادرات تازىنىڭ بارلىق لەشكەرلىرىنى قىرىپ ـ چېپىپ تۈگىتىپ، شەھەرگە بېسىپ كىرىپ ـ تۇ. بۇنى كۆرگەن خەلقلەر: «ئەي كېرەملىك يىگىت، بىزنى كەچۈرسىڭىز» دەپ ئۇ ـ نىڭدىن كەچۈرۈم سوراپتۇ. ئۇ خەلقلەرنى كەچۈرۈپ ئوردىغا كىرسە، دەل بۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى پادىشاھلىقىنى بادراتقا ئۆتكۈزۈپ بېرىۋاتقان ۋاقىتقا توغرا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ ئايال دەرھال بادراتنى تىرىك تۇتۇپ، ئوغلىنى سورىغانكەن، بادرات ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ قىرىق قات زىندان ئىچىدە ئېسىقلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. بۇ ئايال دەرھال زىندان ئىچىگە كىرىپتۇ، قارىسا، زىنداندا نەچچە مىڭلىغان بىچارە خەلق ئاچ ـ زار سولاقلىق تۇرغۇدەك. ئۇلار: «بىز بادراتنىڭ خاقان بولۇشىغا قوشۇلمىغانىدۇق، شۇڭا بىزنى زىندانغا سولىۋەتتى» دەپ ئاھ ـ زار ئوقۇپتۇ. مەلىكە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئازاد قىلىپ، بۇ ئىككى نومۇسسىزنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ، يۇرت ئىچىدە بىر ئادىل كىشىنى پادىشاھ قىلىپ، بالىسىنىڭ بېشىنى ئېلىپ مالىمان تېغىغا كېلىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىلەن ئايالى ئىككىسى بالىسىنىڭ بېشىنى تېنىگە ئۇلاپ، ئۇنى كۆتۈرۈپ ئۆز ئېلىگە ئەكېلىپ قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز خۇداغا مۇناجات قىپتۇ.

خۇدانىڭ ھىممىتى بىلەن ئوغۇلنىڭ بېشى تەن بىلەن بىرلىشىپ، ئېرىپ ئادەم جەستى سىياقىغا ئۆزگىرىپتۇ. شۇ چاغدا بۇ يەردە بىر ئاقساقال بوۋاي پەيدا بولۇپ:

ــ ئەي مىڭكۇ باتۇر، بۇ يەردە نېمە قىلىپ ئولتۇرىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭكۇ باتۇر ئۇ بوۋايغا:

ــ مېنىڭ ئوغلۇمنى پالانى شەھەردىكى بادرات تاز ئۆلتۈرۈۋەتكەنىدى، مەن ئوغلۇمنىڭ بىرەر زۇۋانىنى ئاڭلاپ قالارمەنمۇ دەپ مۇشۇ يەردە خۇدادىن مەدەت تىلەپ ئولتۇرىمەن، ــ دەپتۇ. بوۋاي:

ــ ئەي مىڭكۇ باتۇر، ئوغلۇڭنىڭ ئەمدى كېتەر ۋاقتى توشۇپ قالدى، مىڭ يىغلىساڭمۇ ـ قاقشىساڭمۇ تىرىلمەيدۇ، ئەمدى ئوغلۇڭدىن رازى بولغىن، ئوغلۇڭ بىلەن

قىيامەت كۈنى كۆرۈشكىن، ــ دەپ بېشىدىن ئايىغىچە بىر سىلىغانىكەن، ئوغۇل ساقىيىپ زۇۋانغا كىرىپتۇ:

ــ ئەي ئاتا، ئەي ئانا، مەن ئۇچۇن مۇنچىۋالا ئاۋارە بولماڭلار، مېنىڭ ئەجىلىم توشۇپ قاپتۇ، مېنىڭدىن رازى بولۇڭلار! ــ دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىلەن مەلىكە يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ۋاي بالام، بىز سەندىن ئىللا ـ بىللا رازى، بىزدىنمۇ سەن رازى بولغىن! ــ دەپتۇ. بالىمۇ:

ــ ۋاي ئاتا، ئانا، مەن سىلەردىن رازى، ــ دەپ جېنى چىقىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بىلەن مەلىكە ئوغلىنى شۇ جايغا دەپنە قىلىپ، نەزىر ـ چىراغلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، قىرىق بىر كۈن دېگەندە ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېلىپ مىڭكۇ باتۇر ئۆز پادىشاھلىقىنى قىلىپ يۇرۇپتۇ، يۇرتنى يەنمۇ ئادىل سوراپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر بىر كۈنى تۇلپارىغا مىنىپ، ئەتراپنى بىر ئايلىنىپ، جاھان سەيلىسى قىلىپ كېلەي، دەپ يۇرتمۇ يۇرت ئارىلاپ كېتىپ بارسا، يەمەن شەھىرىدە بىر قېرى بوۋاي بىر پۇتى تىزىدىن تۆۋىنى يوق، ئاسقاقلاپ دۇئانچىلىق قىلىپ يۇرگۈدەك، ئىنسانى بارلار بىرەر نەرسە بەرگۈدەك، ئىنسانى يوقلار ھېچنېمە بەرمىگۈدەك. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن مىڭكۇ باتۇر ئۇ بوۋايغا:

ــ ھەي بوۋا، سەن مېنىڭ بىلەن كەتسەڭ، مەن سېنى ئۆمۈر بويى قاقشاتماي شۇنداق ياخشى ئاسراپ باقىمەن، كېتىشنى خالامسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بوۋاي:

ــ ۋاي، نېمىشقا كەتمەي، سىز بىلەن كېتەي، ــ دەپ مىڭكۇ باتۇر بىلەن بىلله مېڭىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئۇنى ئۆز يۇرتىغا ئەكېلىپ، چارباغنىڭ بىر تەرىپىگە ياخشى ئۆيدىن بىرنى سېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ ۋە قولىغا «ھەرقانداق دۇكان ـ ئاشخانىلارغا كىرسە ھەق ئالماسلىق» ھەققىدە خەت يېزىپ پادىشاھلىق مۆھرىنى بېسىپ بېرىپتۇ.

بۇ قېرى بايقاش ئۇچۇن كەلگەن بادرات تازنىڭ بىرسى ئىكەن. ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە مىڭكۇ باتۇرغا ئەپسۇن ئوقۇپ ئۆلتۇرۇۋېتىپ، ئورنىغا پادىشاھ بولۇش قەستىدە يۇرۇپتۇ.

شۇ كۈنلەردە مىڭكۇ باتۇرنىڭ جاللاتلىرىنىڭ ئارىسىدىمۇ بىرسى مىڭكۇ باتۇرنىڭ يۇرتنى ئادىل سوراپ، داڭقىنىڭ پۈتۈن جاھانغا تاراپ كەتكەنلىكىگە ھەسەت قىلىپ، مىڭكۇ باتۇرنى ئۆلتۇرۇپ، ئورنىغا پادىشاھ بولۇشنى ئويلاپ يۇرگەنىكەن. ئۇ بۇ قېرى بىلەن پاراڭلاشقىلى ئۇنىڭ ئۆيىگە كەلسە، ئىشىك تاقاق تۇرغۇدەك. رامىدىن ماراپ قارىسا، ئۇ قېرى بىر كىتابنى ئېچىپ قويۇپ، كىتابقا قاراپ ئولتۇرغۇدەك. بۇنى كۆر-

گەن جاللات ئىشكنى ئۇرۇپ:

— ۋاي بوۋا، مەن كەلدىم، ئىشكىڭنى ئاچ! — دەپتۇ. بوۋاي بىر ئەپسۇن بىلەن كىتابنى غايىب قىلىۋېتىپ ئىشكنى ئاچسا، بىر جاللات تۇرغۇدەك. ئۇنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. ئۇ ئۆيگە كىرىپ:

— ھەي بوۋا، قارىسام سەندىمۇ بىر سىر بار ئىكەن، ماڭا ئېيت، سەن نېمە دېسەڭ مەن شۇنى بەجا كەلتۈرىمەن! — دەپتۇ. ئۇ بوۋاي ئۇنىڭغا:

— مەندە ھېچقانداق سىر يوق، — دەپتۇ. ئۇنى ئاڭلىغان جاللات:

— ياق، سەندە چوقۇم بىر سىر بار، قورقما! ئىككىمىز بىرلىشىپ سېنىڭ دېگەن مەقسىتىڭگە يېتىمىز، — دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. بوۋاي جاللاتنىڭ ئۆز سىرىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانلىقىنى بىلىپتۇ. چۈنكى، ئۇ جاللاتمۇ بىر جادۇگەر ئىكەن. بوۋاي ئۇنىڭغا:

— مەن ئەسلىدە پالانى شەھەردىكى بىر بادرات ئىدىم. مىڭكۇ باتۇر بىلمەي مېنى يەمەن شەھىرىدىن ئەكېلىپ بۇ يەردە باقتى. مەن ئەسلىدە ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، ئورنىغا پادىشاھ بولماقچى ئىدىم، شۇ پۇرسەتنى كۈتۈپ تۇرغانىدىم، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان جاللاتمۇ خۇش بولۇپ:

— مەنمۇ شۇ خىيالدا يۈرگەنىدىم، ئەمدى ئىككىمىز بىرلىشىپ پادىشاھنى ئۆلتۈرۈپ سېنى پادىشاھ قىلايلى. سەن ماڭا يول كۆرسەت، سەن نېمە دېسەڭ مەن شۇنى بەجا كەلتۈرىمەن! — دەپ ئىككىسى بىرلىشىپتۇ.

ئۇ ۋاپاسىز بادرات شۇ زامان ھېلىقى جادۇگەر جاللاتقا:

— ئۇنداق بولسا، سەن بۈگۈن كەچتە پادىشاھ بىلەن ئايالى ئۇخلاپ قالغاندا ئاستا پەم بىلەن ئوردىغا كىرىپ، بارلىق قاراۋۇللارنى بىر ئۆيگە يىغىپ، ھەممىسىنى شارابى بىھوش بىلەن مەست قىلىۋەتكىن، شۇ چاغدا بىز كىرىپ پادىشاھنى ئۇجۇقتۇرايلى! — دەپ، ئىككىسى مەسلىھەتنى پىشۇرۇپتۇ.

كەچتە پادىشاھ بىلەن ئايالى غەرق ئۇيقۇغا كەتكەندە ھېلىقى جادۇگەر جاللات ئوردىغا كىرىپ، ھەممە قاراۋۇللارنى بىر ئۆيگە يىغىپ، شارابى بىھوش بىلەن ئۇلارنى غەرق مەست قىلىپ تاشلاپتۇ. شۇ چاغدا بادرات بوۋاي يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ئىككىسى پادىشاھنىڭ ھۇجرىسى ئالدىغا كەلگەندە بادرات بوۋاي جاللاتقا:

— ئۇنداق بولسا سەن ئىشكتە تۇرۇپ تۇرسەن، قاچان «كىر» دېگەندە كىرىسەن، — دەپتۇ. ئۇ ماقۇل دەپ ئىشكتە قاپتۇ. بادرات توكۇر بىرلا يۇمىلاپ بىر مۇشۇك قىياپىتىگە كىرىپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كېتىپتۇ، چۈنكى ئۇ قىرىق خىل ئۆزگىرەلەيدىكەن. مىڭكۇ باتۇر بىلەن ئايالى غەرق ئۇيقۇدا ياتقان. ئۇ شۇ زامان

دورا بەھوشنى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ بۇرنىغا پۇرتىپ، ئۇلارنى بەھوش قىلىپ تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ جاللاتنى چاقىرىپ، ئۇلار تاشقا ئايلانغان پادىشاھ بىلەن ئايالىنى كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى زىندانغا تاشلاپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ قىزى شۇ چاغلاردا ئەمدى سەككىز - توققۇز ياشقا كىرگەنىكەن. ئۇلار بىر ئاق ئۆچكىنى تۇلۇمچىلاپ سويۇپ، گۈلئايمنى شۇ تۇلۇمنىڭ ئىچىگە سېلىپ، تۇلۇمغا سۇ كىرمەس قىلىپ ئاغزىنى بوغۇپ دەريا‌غا تاشلىۋېتىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا بادرات توكۇر بىلەن جادۇگەر جاللات تۆت ئەتراپقا جاكارچى ئەۋەتىپ ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھ بولغانلىقىنى پۈتۈن يەتتە ئىقلىمغا جاكارلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان خەلق ئۇلارغا قارشى تۇرۇپتۇ. بۇ ئىككى مۇناپىق كىم قارشى تۇرسا شۇنى زىندانغا سېلىپ، نەچچە ئونمىڭلىغان بىگۇناھ خەلقنى زىندانغا تاشلاپتۇ، باشلامچىلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ.

ئەمدى گەپنى تۇلۇمدىن ئاڭلايلى:

بۇ دەريا ئەسلىدە مىرزان شەھىرىدىن ئېقىپ ئۆتىدىكەن. تۇلۇم دەريادا ئاقە - ئاقە مىرزان پادىشاھىنىڭ شەھىرىگە ئېقىپ كەپتۇ. بۇ چاغدا بۇ دەريادا شۇ شەھەردىكى ياش - يوپۇرماق بالىلار سۇغا چۈشۈپ ئويناۋاتقانىكەن، قارىسا، بىر تۇلۇم بىر چۆكۈپ - بىر كۆرۈنۈپ ئېقىپ كېلىۋاتقۇدەك. ئۇلار «ۋاي بۇ نېمىدۇ؟» دەپ دەرھال تۇلۇمنى سۈزۈپ سىرتقا ئاچقىپتۇ ۋە ئۇنى يېرىپ قارىسا، ئىچىدىن بىر پەرىزات چىقىپتۇ. ئۇنىڭ پۇت - قولى باغلاقلىق، ئاغزىغا ياغلىق تىقىقلىق تۇرغان. ئۇلار ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ياغلىقنى ئېلىۋېتىپ، پۇت - قوللىرىنى بوشتىپ شۇ زامان پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. بۇ بالىلارنىڭ ئىچىدە مىرزان پادىشاھنىڭمۇ ئوغلى بارئىكەن. ئۇ دادىسىغا:

— ۋاي دادا، بۇ تۇلۇم ئېقىپ كېلىۋېتىپتىكەن، بۇنى بىز سۈزۈپ ئاچىقىپ يارساق، ئىچىدىن مۇشۇ قىز چىقتى، لېكىن بۇ قىز ھوشسىز ئىكەن، — دەپتۇ.

مىرزان پادىشاھ دەرھال بۇ قىزنى مېھمانخانىغا ئەكىرىپ ماموق ياستۇقلۇق ئېسىل كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ، لوقمان ھەكىمنى چاقىرتىپ ئەكېلىشكە ئادەم بۇيرۇپتۇ. جاكارچىلار لوقمان ھەكىمنى شەھىرى كۆسەندىن چاقىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا بارلىق تەدبىرلەرنى قىلىپ، بۇ قىزنى ساقايتىشنى بۇيرۇپتۇ. لوقمان ھەكىم «خوپ» دەپ، ھېچكىمگە ئىشلەتمىگەن شىپالىق دورىلارنى ئىشلىتىپ ئاخىرى بۇ قىزنى ساقايتىپتۇ.

قىز ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن مىرزان پادىشاھ قىزدىن گەپ سوراپتۇ:

— ئەي قىزىم، سىز قانداق ئادەمنىڭ ئەۋلادى؟ سىز نېمە سەۋەبتىن بۇ ئەھۋالغا

چۈشۈپ قالدىڭىز؟ ماڭا قورقماي ھەممىنى ئېيتىڭ، ــ دەپتۇ. قىز شۇ ھامان:

ــ مەن مىڭكۇ باتۇر دېگەن پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. بىر ئاخشىمى ئىككى ئا-دەم ئاتام بىلەن ئانامنى كۆتۈرۈپ تالاغا ئاچىقىپ كەتتى، مېنىڭ ئاغزىمغا ياغلىق تى-قىپ، پۇت ـ قولۇمنى باغلاپ بىر تۆلۈمغا سېلىپ دەريا‌غا تاشلىۋەتتى، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ شۇ زامان ھەيرانۇ ھەس قىلىپ:

ــ ھەي قىزىم، سېنىڭ ئاتاڭنىڭ ھەقىقىي ئىسمى نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىز:

ــ مېنىڭ ئاتامنىڭ ھەقىقىي ئىسمى مىڭكۇ باتۇر! ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ-نى ئاڭلىغان پادىشاھ:

ــ ئۇنداق بولسا سەن مېنىڭ ئەۋلادىم ئىكەنسەن، ــ دەپ بۇ قىزنى باغرىغا بېسىپتۇ. مىرزان پادىشاھنىڭ ئىككى قىزى بولۇپ، بۇ ئىككى قىز ئاتىمىش مىڭ لەك تۇغ ـ ئەلەملىك لەشكەرلەرنىڭ باش خاقانى ئىكەن. پادىشاھ ئۇلارنى ئالدىغا چا-قىرتىپ ئەكېلىپ:

ــ ھەي پەرزەنتلىرىم، سىلەرنىڭ بىر تۇغقىنىڭلار پالانى يەردە يەتتە ئىقلىمغا پادىشاھ بولۇپ يۈرت سوراۋاتقانىكەن، ئۇ تۇغقىنىڭلارنىڭ قىزى مانا مۇشۇ ئىكەن. ئىككى ئەبلەخ ئۇ تۇغقىنىڭلارنى تۇتۇپ كېتىپ قىزىنى دەريا‌غا تاشلاپتۇ. ئۇ تۇغقە-نىڭلارنىڭ ھازىر نېمە بولۇۋاتقانلىقى مەلۇم ئەمەس. سىلەر دەرھال ئاتلىنىپ شۇ قې-رىندىشىڭلارنى قۇتقۇزۇڭلار! ــ دەپ ئۇلارغا ئوتتۇز مىڭ تۇغ ـ ئەلەملىك خىلالانغان لەشكەرلەرنى ئاجرىتىپ بېرىپتۇ. بۇ قىزلار لاۋۇ لەشكىرىنى باشلاپ، ئۇچار ئارغە-ماقلىرىغا مېنىپ شۇ زامان مىڭكۇ باتۇرنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ.

بۇ قىزلار مىڭكۇ باتۇرنىڭ شەھىرىگە كەلسە، بادرات تاز بىلەن جاللات بىرسى پادىشاھ، بىرسى ۋەزىر بولۇپ، شەھەر ئەتراپىغا نۇرغۇن لەشكەرلەرنى يوشۇرۇپ، بۇ شەھەرنى ئۆز مەيلىچە سوراۋاتقان. بۇ ئىككى قىز قاتتىق غەزەپ بىلەن قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز قىرىپ، چېپىپ، تۆت ـ بەش مىڭ لەشكىرى قالغاندا ئاران بادراۋ-نىڭ لەشكەرلىرىنى يوقىتىپ شەھەرگە كىرىپتۇ ۋە ئۇ يەردىمۇ ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز قاتتىق جەڭ قىلىپ شەھەرنى ئازاد قىپتۇ ۋە بادرات بىلەن جاللاتنى تىرىك تۇتۇپ ئاكىسى مىڭكۇ باتۇرنى تاپقۇزۇپ ئۇلارنى ئەسلىگە كەلتۈرگۈزۈپتۇ. زىندانىدىكى نەچچە ئونمىڭ بىگۇناھ خەلقنى ئازاد قىلىپ، مىرزان پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى مىڭكۇ باتۇر بىلەن ئىككى سىڭلىسى خۇشال ـ خۇرام كۆرۈشۈپتۇ. بۇ ئىككى قىز بىرقانچە ۋاقىت تۇرغاندىن كېيىن ئۇلار ئۆز شەھىرىگە قايتىپ كەتمەكچى بوپتۇ. مىڭكۇ باتۇر بۇ ئىككى سىڭلىسىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن ئىككى شەھەر ئارىلىقىدىكى ئۇچ ئايلىق يولنىڭ

ھەممىسىگە گىلەم سېلىپ سىڭىللىرىنى ئۇزىتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ دادىسى مىرزان شاھمۇ شۇنىڭدىن كېيىن پات - پات كېلىپ مىڭكۇ باتۇرنى يوقلاپ تۇرۇپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ بىر كۈنى مىڭكۇ باتۇر ئوتتۇز مىڭ لەشكىرى بىلەن ئوۋغا چىقماقچى بوپتۇ. ئۇ ئۇچ كېچە - كۈندۈز ئوۋلايدىكەن. مىڭكۇ باتۇرنىڭ باقىل سەيدەك دەيدىغان بىر باتۇرى بار ئىكەن. تۆتىنچى كۈنى ئۇ شۇ باتۇرغا:

ــ ھەي باقىل سەيدەك باتۇرۇم، سەن بۇگۈن بىز ئوۋدىن كەلگىچە ئىككى يۈز داش قازان گۆش سېلىپ، يۈز داشتا چاي قاينىتىپ، قىرىق داشقا پولۇ دۈملەپ تۇرغىن، ــ دەپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. باقىل سەيدەك ئۇلار كەتكەندىن كېيىن مىڭكۇ باتۇرنىڭ دېگىنىدەك ئىككى يۈز داشقا گۆش سېلىپ، يۈز داشتا چاي قاينىتىپ، قىرىق داشقا پولو دۈملەپ ئولتۇرسا، بىر ژاقىتتا، تۈيۈقسىزدىن جالدۇر - جۇلدۇر، قاراس - قۇرۇس قىلغان ئاۋاز چىقىۋاتقان، ئاۋازدىن كېيىن قارىسا، ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ بىر ئادەم كېلىۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ ساقىلىنىڭ ھەربىر تۈكىگە كۈھىقاپنىڭ پەرىلىرى ئېسىلىپ تۇرغۇدەك، ئۇ مىنگەن ئۆچكىنىڭ ھەربىر تۈكىدە بىر تالدىن قوڭغۇراق جاراڭلاپ تۇرغۇدەك. ئۇ تەييار تاماقنى كۆرۈپ ئۆچكىسىدىن چۈشۈپ ئىككى يۈز داشتىكى گۆشنى يەپ، ئۇستىخىنىنى قازانغا سېلىپ قويۇپ، يۈز داشتىكى چاينى ئىچىپ قۇرۇتۇۋېتىپ، قىرىق داشتىكى پولۇنمۇ پاك - پاكىز يەۋېتىپ، يەپ بولالمىغانلىرىنى ئۆچكىسىگە بېرىپ، باقىل سەيدىنىڭ بىر پەشۋا بىلەن ئېڭىكىنى چىقىرىۋېتىپ، ئۆز يولىغا كېتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر كەچتە ئوۋدىن ھېرىپ - ئېچىپ كەلسە، باقىل سەيدەك ئېڭىكى چىقىپ كېتىپ ياتقۇدەك. ئۇنىڭ باشلىرى ئۇششۇق، بەدەنلىرى قان، كۆزلىرى ياش. مىڭكۇ باتۇر:

ــ ئەي باتۇرۇم، ساڭا نېمە بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇ:

ــ مەن تاماقنى ئېتىپ تەييار قىلىپ تۇرسام، ئۆچكە مىنگەن ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ بىر ئادەم كەلدى. ئۇنىڭ ساقىلىنىڭ ھەربىر تۈكىگە كۈھىقاپنىڭ پەرىلىرى ئېسىلىپ تۇرىدۇ. ئۆچكىنىڭ ھەربىر تۈكىگە بىرتالدىن قوڭغۇراق ئېسىقلىق. ئۇ شۇنداق ھەيۋە بىلەن كېلىپ، ئۆچكىسىدىن چۈشۈپ ھەممە تائامنى پاك- پاكىز يەۋېتىپ، سۆڭەكنى قازانغا سېلىپ قويۇپ، مېنى بىر پەشۋا بىلەن مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇپ ئۆز يولىغا كەتتى، ــ دەپ ئەھۋالنى مىڭكۇ باتۇرغا مەلۇم قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭكۇ باتۇر ئەتىسى ئالما نۆكەر دېگەن پالۋاننى قالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ مىسران قىلىچىنى بېرىپ:

ــ ھەي ئالما نۆكەر، بۇگۈن سەن قالىسەن. ئەگەر ئۇ ئەبلەخ كەلسە، ئۆچكىسىدىن چۈشكىچە ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ دەرھال بىزگە خەۋەر قىل، بىز يېتىپ كې-

لىمىز، ــ دەپ تاپىلاپتۇ.

ئالما نۆكەر باقىل سەيدەككە قارىغاندا ناھايىتى قاۋۇل باتۇر ئىكەن. ئۇ مىڭكۇ باتۇرلار كەتكەندىن كېيىن دەرھال ئىككى يۈز داشقا گۆش سىلىپ، يۈز داشتا چاي قاينىتىپ، قىرىق داشقا پولۇنى دۇملەپ تەييار قىپتۇ. بىر چاغدا دېگەندەك گۇلدۇر-قاراس، جالدۇر - جۇلدۇر قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ھېلىقى ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ ئادەم بىر ئۆچكىگە مىنىپ ئالما نۆكەر ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. ئۇ كېلىپلا ئۆچكىسىدىن چۈشۈپ ئىككى يۈز داشتىكى گۆشنى يەۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن ئالما نۆكەر:

ــ ھەي بەدرەك، سەن نەدىن كەلگەن مەخلۇق؟ نېمە قىلىۋاتىسەن؟ كاللاڭنى ئېلىۋېتىشتىن بۇرۇن ئاستا كېتىپ جېنىڭنى باقساڭ بولامدىكىن. بولمىسا ھېلى كاللاڭنى ئېلىۋەتمەي يەنە، ــ دەپتۇ. بۇ مەخلۇق ئالما نۆكەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئالما نۆكەرنى شاپىلاق بىلەن بىرنى قويۇپتىكەن، ئۇ ئون ئۈچ تاغنىڭ ئارقىسىغا ئۇچۇپ بېرىپ، ئۇچ گەز توپىنىڭ تېگىگە كىرىپ كېتىپتۇ. بۇ مەخلۇق يەنىلا ھەممە تائاملارنى پاك - پاكىز يەپ بولۇپ، مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئالما نۆكىرىگە بەرگەن مىسران قىلىچىنى ئېلىپ قاچقان پېتى كۇھىقاپنىڭ تۆمەيدان دېگەن يېرىگە كىرىپ كېتىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئوتتۇز مىڭ لەشكىرىنى باشلاپ كەچتە كەلسە، داش قازانلار قۇپقۇرۇق، ئالما نۆكەرمۇ يوق، ھەممە نەرسە قالايمىقان تۇرغان. ئۇ بۇ ئالامەتلەرنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. ئۇلار دەرھال تۆت ئەتراپنى ئىزدەپ نەچچە قات تاغنىڭ ئارقىسىدىن ئۇچ گەز توپا تېگىدىن ئالما نۆكەرنى تېپىپ كەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئۇنىڭغا:

ــ ۋاي ئالما نۆكىرىم، ساڭا نېمە بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇ مىڭكۇ باتۇرغا:

ــ ھېلىقى ئەبلەخ يەنە كەلدى. ئۇ كېلىپلا داش قازاندىكى گۆشلەرنى يېگىلى تۇردى. «ھەي ئەبلەخ، جېنىڭنىڭ بارىدا كېتىۋال» دېسەم، شاپىلاق بىلەن بىرنى قويىدى، كېيىن نېمە بولغىنىنى بىلمەيمەن، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭكۇ باتۇر دەرھال يۈرتىغا قايتىپ جەڭ تەييارلىقى قىلىپ، ئوقيا - قىلىچ، گۇرزە - قالقان، نەيزە - ھالقىلار بىلەن قوراللانغان يەتتە مىڭ تۇغ - ئەلەملىك قابىل لەشكىرىگە ئۇرۇش تونلىرىنى كىيدۇرۇپ، ھېلىقى ئەبلەخنى قوغلاپ كۇھىقاپ تەرەپكە يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار كۇھىقاپقا يېقىن بېرىپ، كۇھىقاپ دۆزاتلىرى بىلەن يەتتە يىل جەڭ قىپتۇ. مىڭكۇ باتۇرنىڭ تۆت - بەش مىڭ لەشكىرى قىرىلىپ، ئىككى مىڭدەك لەشكىرى قاپتۇ. بۇ قېتىم مەغلۇپ بولۇپ ئۆز يۈرتىغا قايتىپ كەپتۇ. ئىككىنچى قېتىم

يەنە بىرىپ يەنە مەغلۇب بوپتۇ. ئۇچىنچى قېتىم مىڭكۇ باتۇر يەنە كۈھىقاپنىڭ تۈ-
مەيدان دېگەن يېرىگە بىرىپ ھېلىقى ئۆزى بىرغىرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ مەخ-
لۇقنى تېپىپتۇ ۋە ئۇنى قوغلاپتۇ. بىر يەرگە بارسا ئالدىغا بۆتىۋى دېگەن بىر ھايۋان
ئۇچراپتۇ. ئۇنىڭ ئۇچ يۈز پۇتى، قىرىق كۆزى بار ئىكەن. ئۇ شۇنداق يوغان ئىكەن،
بېشى يۇڭلۇقكەن، ئۇ بىر تىنسا ئۇچ كۈنلۈك يەردىكى نەرسىلەرنى ئىچىگە يۇتۇپ -
پۈركۈپ تۇرىدىكەن. ھېلىقى مەخلۇق ئاشۇ ھايۋانغا مىنىپ قېچىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر
قوغلاپتۇ. ئۇ شور دەريانىنى بويلاپ قېچىپ، بىر تاغنىڭ جىلغىسىغا بارغاندا بۆتىۋى
دېگەن ھېلىقى ھايۋاننى تاشلاپ پىيادە قېچىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر قوغلاپتۇ. ئۇ قېچىپ
بىر يەرگە بارسا بىر تاغنىڭ باغرىدا بىر غار كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنىڭ ئادەمنىڭ كۆزىدەك
بىر تۆشۈكى بار ئىكەن. ھېلىقى مەخلۇق شۇ تۆشۈكتىن غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ
كېتىپتۇ، بۆتىۋىمۇ يەرنى كولاپلا كىرىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن مىڭكۇ باتۇر غارغا
كىرەي دېسە تۆشۈكتىن پاتماپتۇ، كېتەي دېسە ھېلىقى مەخلۇق مىڭ-ران قىلىچىنى
ئەپقېچىپ كەتكەن، بۇنى ئېلىپ يانمىسا بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇ قىلىچ بىلەن چېپىپ
تۆشۈكنى يوغىنىتىپ ئالدىدا بىر باتۇرنى ئۇ يەرگە كىرگۈزۈپتۇ. ئۇ قىرىق گەز
چۈشكەندىن كېيىن ناھايىتى قورقۇنچلۇق بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ، ئۇ قورقۇپ كېتىپ
يېنىپ چىقىپتۇ. مىڭكۇ باتۇر يەنە ئىككى پالۋاننى كىرگۈزۈپتۇ. ئۇلارمۇ ئەللىك -
ئاتمىش گەز كىرىپ «ۋاي مېنىڭ پۇتۇمنى بىر نەرسە تارتىپ كېتىپ بارىدۇ» دەپ
قورقۇپ يېنىپ چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ يەتتە باتۇرنى چۈشۈرۈپتۇ. ھەممىسى قور-
قۇپ يېنىپ چىقىپتۇ. ئاخىرى بولماي سەككىزىنچى قېتىم ئۆزى چۈشمەكچى بولۇپ:

— ئەي باتۇرلىرىم، ئەمدى مەن ئۆزۈم چۈشمىسەم بولمىدى. مەن چۈشسەم ئۇچ
كۈندە چىقىمەن، ئۇچ كۈندە چىقمىسام ئۇچ ئايدا چىقىمەن، ئۇچ ئايدا چىقمىسام،
مىڭكۇ باتۇر ئۆلۈپتۇ، دەپ قايتىپ بېرىپ بالىچاقامغا بۇ خەۋەرنى يەتكۈزمەستىن تۈ-
رۈپ، ئوبدان ئادەمدىن بىرنى پادىشاھ قىلىپ، بالىچاقامغا ئوردىدىن بىر كىشىلىك
ئورۇن بەرسەڭلار بولىدۇ، — دەپتۇ. شۇ گەپتىن كېيىن مىڭكۇ باتۇر ئۇچ يۈز غۇلاچ
چۇلۇڭۇر ئەشتۇرۇپ، ئۇنى بېلىگە باغلاپ غار ئىچىگە سىيرىلىپ چۈشۈشكە باشلاپتۇ.
ئۇ چۈشۈپتۇ - چۈشۈپتۇ، ئالاھازەل خېلى بولغاندا پۇتى يەرگە تاقىشىپتۇ. ئۇ كۆزە-
نى ئاچسا، شۇنداق كەڭرى بىر جىلغىدا ئۆزىنى كۆرۈپتۇ. شۇنداق قارىسا، يوغانلىقى
ئۆيدەك بىر سۆگەتكە بىر ئېيىق باغلاقلىق تۇرغۇدەك، ئۇ قېرىپ، تۇكلىرىمۇ چۈ-
شۈپ، كۆزلىرىمۇ كۆرمەس بولۇپ قالغان، چىشلىرىمۇ چۈشۈپ كەتكەن بىر قېرى
ئېيىقكەن. مىڭكۇ باتۇر ئېيىقنىڭ يېنىغا بېرىشىغا ئۇنىڭغا زۇۋان كىرىپ:

— ئەي شاھزادە، سەن نەدىن كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئۇنىڭغا:

— مېنىڭ مىسران قىلىچىمنى ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ بىر مەخلۇق ئەپقېچىپ كەتكەندى، مەن شۇنى قوغلاپ كەلسەم، ئۇ ئەبلەخ مۇشۇ تۆشۈكـتىن كىرىپ كەتتى، مەن شۇنى قوغلاپ بۇ تۆشۈكتىن چۈشۈپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئېيىق شۇ هامان مىڭكۇ باتۇرغا:

— ئۇنداق بولسا، سەن دەرهال مېنىڭ بۇرنۇمنى، قۇيرۇقۇمنى، پۇتۇمنى كەس، شۇ چاغدا مەن سېنىڭ بىلەن بىرگە بېرىپ ئۇ ئەبلەخنى تېپىپ بېرىمەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭكۇ باتۇر دەرهال:

— ئەي ئېيىق زادە، سەن ماڭا زىيان سالمىساڭ، مەن نېمىشقا سېنىڭ بۇرنـۇڭـنى، قۇيرۇقۇڭنى هەم پۇتۇڭنى كېسىمەن؟ بولمايدۇ! — دەپ ئۇنىماپتۇ، لېكىن ئېيىق ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇپتۇ:

— ئەي شاهزادە، سەن ئۇنداق قىلمىساڭ هاجىتىڭدىن چىقالمايمەن. دەرهال مەن دېگەندەك قىل، شۇ چاغدىلا مەن سېنى هاجىتىڭدىن چىقىرىمەن، — دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئىلاجسىز ماقۇل بولۇپ، ئېيىقنىڭ بۇرنى، قۇيرۇقى، پۇتىنى كېسىپ دەرهال ئالدى ـ كەينىگە قارىماي كېتىپتۇ. بىر يەرگە بارغاندا ئارقىسىغا قارىسا، گـۈزەل بىر شاهزادە قاقاقلاپ كۈلۈپ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقۇدەك، ئۇ ئـۆزىدىنمـۇ قابىل كـۆـرۈنگۈدەك. ئۇلار شۇ هامـان قۇچاقلـىشىپ كـۆرۈشۈپ هال ـ مۇڭ ئېيتـىشىپتـۇ ۋە مىڭكۇ باتۇر ئۇ شاهزادىدىن سوراپتۇ:

— سىز نېمە ئۈچۈن بۇ هالغا كېلىپ قالغان، كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇ شاهزادە ئۆز ئەهۋالىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەنمۇ بىر شاهزادە ئىدىم. بۇنىڭدىن قىرىق يىل بۇرۇن جادۇگـەرلەر مېنى جادۇ قىلىپ، ئېيىق هالىتىگە ئەكېلىپ، مانا مۇشۇ غارغا ئەكىرىپ، سىز كۆرگـەن سۆگەتكە تېڭىۋەتكەندى. سىز مېنى بۇ جادۇدىن ئازاد قىلدىڭىز. مەن بولسام هەم با ـ تۇر، هەم دانىشمەن. مەن سىزنىڭ مىسران قىلىچىڭىزنى ئېلىپ قاچقان هېلىقى ئەبلەخنى بىلىمەن، ئۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇز. سىز مېنىڭ كەينىمدىن مېڭىڭ، مەن ئۇنى هازىرلا قولغا چۈشۈرىمەن، — دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ماقۇل دەپ ئۇ يىگىتكە ئە ـ گىشىپ مېڭىپتۇ. شۇ چاغدا هېلىقى يىگىت مىڭكۇ باتۇرغا:

— سىز مەن نەگە دەسسىسەم شۇ يەرگە دەسسەپ مېڭىڭ، هەرگىز باشقا يەرگە دەسسىمەڭ، بىرەر تال گىياھ، بىرەر تال قومۇشقا تېگىپ كەتمەڭ. بىزنىڭ ئەتراپـ ىمىزدا ئالتە قۇلاق تولا، بىرەر گىياھقا تېگىپلا كەتسەڭ، ئالتە قۇلاق ئۇقـۇپ قېلىپ ئالدىمىزنى توسۇۋالىدۇ، ئۇچاغدا بىر كۈنلۈك ئىشىمىز ئۇچ ـ تۆت كۈنگە سۈرۈلـۈپ كېتىدۇ، — دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ماقۇل دەپ هېلىقى باتۇرنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىپتۇ.

ئۇلار ماڭە ـ ماڭە بىر قېتىن ئورمانلىققا بارغاندا، بىر دەرەخنىڭ شېخىغا تېگىپ كېتىپ، شاراق ـ شۇرۇق ئاۋاز چىقىپ كېتىپتۇ، شۇ ھامان نەچچە مىڭلىغان ئالتە قۇلاقلار ئۇلارغا چاپلىشىپتۇ. ئۇلار ئۇچ ئاي جەڭ قىلىپ لەكمىڭ ـ لەكمىڭ ئالتە قۇلاقلارنى ئۆلتۈرۈپ ئاخىرى بىر ئالتۇن ئوردا ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ يەردە ئىنس ـ جىنىنىڭ تۇغۇشىمۇ يوق ئىكەن. ھېلىقى شاھزادە مىڭكۇ باتۇرغا:

ــ ھەي يىگىت، سىز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ئىچىگە كىرىپ چىقاي. بۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ ماكانىكەن، ئەگەر ئۇ بولۇپ قالسا، مەن سىزنى چاقىرىمەن، بولماي قالسا، يېنىپ چىقىمەن، ــ دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئوردا ئالدىدا قاپتۇ. شاھزادە ئوردا ئىچىگە كىرسە يەتتە باشلىق يالماۋۇز بىر ساندۇقنىڭ ئىچىدە ئۇزىنىڭ قورسىقى ئىچىدىكى بالىلىرى بىلەن ئوينىشۋاتقۇدەك. ئۇ دەرھال مىڭكۇ باتۇرنى چاقىرىپتۇ، مىڭكۇ باتۇر شۇ ھامان كىرىپتۇ ۋە:

ــ ئۇ ئەبلەخ قېنى؟ ــ دەپتۇ. يىگىت ئۇنىڭغا:

ــ ئۇ مانا ماۋۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە، سىزنىڭ مىسران قىلىچىڭىز مۇشۇنىڭ ئىچىدە، ــ دەپلا دەرھال ساندۇقنى سىمتاناپ بىلەن چەمبەرچاس قىلىپ تېڭىپتۇ. شۇ چاغدا ساندۇقتىن «غىشىڭ ـ غىشىڭ» قىلغان ئاۋاز چىقىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مىڭكۇ باتۇر:

ــ مېنىڭ قىلىچىم يەتمىش گەز تۇرسا، بۇ كىچىككىنە ساندۇققا قانداق پاتىدۇ؟ ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا:

ــ يەتتە باشلىق يالماۋۇزمۇ ھەم مىسران قىلىچىڭىزمۇ مۇشۇنىڭ ئىچىدە. سىز بۇنى چىڭ تېڭىپ ئېلىپ مېڭىڭ. ئۇنى پىنھان جايغا ئاپىرىپ، ساندۇقنى ئېچىپ، ئالدى بىلەن يېقىن بېشىنى كېسىپ، ئاخىرىسىدا قالدى ئالتە بېشىنى كېسىڭ، شۇ چاغدا ئۇ ئەبلەخ ئۆلىدۇ. ئۇنداق قىلمىسىڭىز، ئۇ ئاخىرى سىزنى ئۆلتۈرىدۇ، ــ دەپ نەسىھەت قىپتۇ.

مىڭكۇ باتۇر ساندۇقنى كۆتۈرۈپ، ئىككىسى ھېلىقى چۈشكەن تۆشۈك بار جايغا كەپتۇ ۋە قانداق چىقارمەن دەپ تۇرغاندا شاھزادە شۇ ھامان:

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، سىزنى ئاچىقىپ قويىمەن، كۆزىڭىزنى يۇمۇڭ، ــ دەپتۇ. مىڭكۇ باتۇر كۆزىنى يۇمۇپتۇ، «كۆزىڭىزنى ئېچىڭ» دەپتىكەن، ئۇ كۆزىنى ئېچىپتۇ. شۇنداق قارىسا، ئۇ ئۇستۇنكى ئالەمگە چىقىپ قاپتۇ. شاھزادە شۇ ھامان «خوش ئەمىسە، ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز!» دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. مىڭكۇ باتۇر ئەتراپقا قارىسا، يۇقىرىدا قېپقالغان لەشكەرلىرى كەتكەن. ئۇ ساندۇقنى كۆتۈرۈپ ئۆز يۇرتىغا راۋان بولۇپ شەھەرگە كەپتۇ ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالىچاقىلىرى بىلەن ساق ـ سالا ـ

مەت كۆرۈشۈپتۇ، ھەممىسى ناھايىتى خۇشال بوپتۇ.

بىرقانچە كۈندىن كېيىن مىڭكۇ باتۇر قىرىق بىر قات قەپەس ياسىتىپ، ئونمىڭ تۇغلۇق لەشكەرنى تەييار قىلىپ، ساندۇقنى قىرىق بىر قات قەپەسنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپ ئاغزىنى شۇنداق ئاچسا، يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئۇنىڭ ئىچىدە ئۆزى تۇغقان مىڭ بالىسى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغۇدەك، ئۇنىڭ بالىرىنىڭ بەزىلىرى چوڭەيىپ، ئۆيلىنىپ بالىچاقلىق بولۇپ كەتكەن. بۇنى كۆرگەن مىڭكۇ باتۇر ئۇ ئەبلەخنى ئاشۇ قەپەس ئىچىگە بەند قىلىپ قويۇپتۇ. ئۇ كىشىلەرگە زىيان سالمايدىغان بوپتۇ. مىڭكۇ باتۇرمۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈپ، يۇرتىنى ئادىل سوراپ جاھاندىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **قەييۇم ئىمىن.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيەسى تارىم يېزىسى 7 - كەنتتىن.

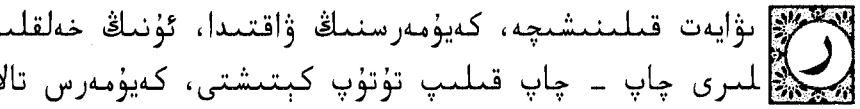
خاتىرىلىگۈچى : **مۇھەممەت جىلىل.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيەسىدىن.

جاپپار سوپى. ئەر، ئۇيغۇر، 30 ياش، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، لوپنور ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988

«لوپنور خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

قەھرىماننىڭ قىسسىسى

ۋايەت قىلىنىشىچە، كەيۇمەرسنىڭ ۋاقتىدا، ئۇنىڭ خەلقلىرىنى دۈە قوشۇنلىرى چاپ ـ چاپ قىلىپ تۇتۇپ كېتىشتى، كەيۇمەرس تالاپەتتىن دىلى مەھزۇن بولۇپ غار ئىچىدە ئورۇن تۇتۇپ ياتتى. شۇ تەرزدە بىر يىل توشتى. كۈنلەردە بىر كۈن غار ئىچىدىن «ئەي كىشى، ئەمدى پەريادىڭنى توختاتقىن، هوشۇڭغا كەل، بۇ ئالەمنىڭ ئەلەملىرىنى ئۇنۇتقىن، تەقدىر ـ قىسمەتكە بويسۇنغىن، بۇ ئازاب كۆلبەڭدىن چىقىپ لەشكىرىي تەييارلىقلارغا تۇتۇش قىلغىن، يەر ـ يۈزىنى مەلئۇنلارنىڭ يامانلىقلىرىدىن پاك ئەتكىن» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

كەيۇمەرس بۇنى ئاڭلاپ تەخىرسىز هالدا غاردىن چىقتى. قولىنى كۆتۈرۈپ خۇدايىتائالاغا شۈكرى ـ سانالار ئوقۇدى. ئاللادىن سىيامەكنىڭ ئاخىرەتلىكىنى تىلىدى. ئاندىن كېيىن تولۇق تەييارلىنىپ بىهېساب لەشكەر بىلەن يولغا چىقتى.

سىيامەك شاهىنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى، ئىسمى هۇشەڭ ئىدى. كەيۇمەرس هۇشەڭنى ئېلىپ ماڭدى. كىشىلەر بەئەينى چۈمۈلە توپىدەك سەپ تارتىپ دۈنيانى تەرەپىگە يول ئالدى. دۈنيانىمۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بىهېساب لەشكىرىي كۈچ بىلەن قارشى تەييارلاندى.

ئىككى سەپ لەشكەرلەر قەهرى بىلەن بىر ـ بىرىگە كىرىشىپ ئۇرۇشۇپ كەتتى. هەيهات! پالۋانلارنىڭ باشلىرى ساينىڭ تېشىدەك يېتىپ كەتتى. هۇشەڭ دۈنيانى گە دەهشەت سېلىپ قولى بىلەن يەرگە شۇنداق ئۇرغىنىدى، زېمىنگە نەقىش پەيدا بولدى. كىشىلەر قېنى دەريا ـ دەريا بولۇپ، جەسەتلەر تاغدەك دۆۋىلەندى. ئامان قالغان مەلئۇنلار هۇشەڭدىن جان تىلىدى. كەيۇمەرس، ئۇلار ئۇزاق دەشتكە كەتسۇن، ئادەم ئىزى يوق جايدا قارار تاپسۇن، دەپ پەرمان قىلدى.

شۇنىڭ بىلەن مەلئۇنلارنىڭ بەزىسى مازاندىرانغا، بەزىسى كۇهىقاپ ئىچىگە يول ئالدى. شۇ جەڭدە هۇشەڭنىڭ ئاجايىپ باتۇرلۇقى بىلەن كەيۇمەرس تىنچلىققا يۈزلەندى، دۆلىتى ئەسلىكىتە ئۇزۇن داۋاملاشتى. قازارا بۇ پادىشاه ئاخىر تىرىكلىك ئالدىمى بىلەن خوشلاشتى. هۇشەڭ كەيۇمەرسكە سادىق ئىدى، ئۇ كەيۇمەرسنىڭ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇردى، ئادالەت بىلەن دەۋران سۈرۈپ جاهاننى ئاۋات قىلدى، دەريالاردىن ئېرىقلار چىقىرىپ سۇ باشلاپ زىرائەت قىلىشنى ئۆگەتتى.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئۇ بىرقانچە يېقىنلىرى بىلەن تاغدا سەيلە قىلىۋېتىپ يە-

راقتىن بىر قارا نەرسىنى كۆرۈپ قالدى. يېقىن بېرىپ بىلدىكى، ئۇ ناھايىتى بەھەيۋەت بىر يىلان بولۇپ، ئادەمنى كۆرۈپ قاچتى. ھۇشىڭ ئۇنىڭغا بىر تاشنى كۇچ بىلەن ئاتتى. تاش تاشقا تېگىپ ئۇنىڭدىن ئوت ئۇچقۇنى زاھىر بولدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئوت پەيدا قىلىشنى بىلدى ۋە ئادەملەرگە تاتلارنى ئوتتا پىشۇرۇپ يېيىشنى ئۆگەتتى. ئۇ مەدەن تاۋلاپ تۆمۇرچىلىك ھۇنەرلىرىنى گۇللەندۇردى، تۆمۇردىن قورال-سايمانلار ياساتتى. يەنە ئۇ تۆگىنى، كالىنى، ئاتنى، ئېشەكنى، بۇركۇتنى ئۆز خىلى بىلەن ئايرىدى. ئەر - ئاياللارغا ئۆز خىللىرىدا كىيىم كىيىشنى بۇيرۇدى. ئىشلار شۇ تەرىقىدە تەرتىپكە چۈشۈپ، شاھنىڭ ئىشلىرى يىلدىن - يىلغا راۋاج تاپتى.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، ھەزرىتى نوھ ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن كەيۇمەرسنىڭ ئەجدادىدىن بىر پادىشاھ ئۆتكەنىدى، ئىسمى تەھمۇرەس ئىدى. تەھمۇرەستىن كېيىن تەخمىرات پادىشاھ بولدى. تەخمىراتنىڭ زامانىسىدا شەيتان بىلەن دۇئىلەر ئادەملەر زاتىغا ناھايىتى كۆپ زۇلۇم سالدى. تەخمىرات فەرۇىن مەھلاكنىڭ قېشىغا بېرىپ شەيتان بىلەن دۇئىلەرنىڭ ئۇستىدىن ئەھۋال مەلۇم قىلدى. فەرۇىن مەھلاك بولسا ھەرزىتى ئىدرىس ئەلەيھىسسالامدىن ئىلمىي تەخسىراتنى ئۆگەنگەن خەلىپە بولۇپ، تەخمىراتنىڭ شىكايىتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئىلمىي تەخسىراتنى ئۆگەتتى. شۇنىڭ بىلەن دۇئىلەرگە تاقابىل تۇرالايدىغان بىر مەرد مەيدانغا كېلىپ دۇئىلەرگە ئەلەم يەتتى. دۇئىلەر شەيتانغا دەرد ئوقۇشتى. ئىبلىس بىر ئاھ ئۇرۇپ ئېيتتى:

— مەنمۇ ئادەمزاتتىن كۆپ ئازار يېدىم. سىلەر ئۇرۇشۇپ ئۇلار بىلەن تەڭ بولالمايسىلەر. مەن سىلەرگە بىر ھىيلىنى ئۆگىتىپ قويايى: سىلەرنىڭ ھەقىقىي دۇشمىنىڭلار فەرۇىن خەلىپىدۇر، سىلەر ئۇنىڭ يېنىغا بارالمايسىلەر، چۈنكى ئۇ بۇزۇڭ ھەمىشە تائەتكە مەشغۇلدۇر، پەرىشتىلەر دائىم ئاڭا ھەمراھتۇر. لېكىن، سىلەر تەخمىراتنىڭ پېيىدا بولۇڭلار، چۈنكى ئۇ پادىشاھ ھەمىشە ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇلدۇر. ئۇنىڭ ئۈچ ياشلىق بىر ئوغلى بار، ئېتى قەھرىمان، ئۇنى قولۇڭلارغا كەلتۈرۈڭلار، شۇندىلا مەقسەتكە يېتىسىلەر.

دۇئىلەر بۇ مەسلىھەتنى خوپ كۆرۈشتى. تەخمىرات پادىشاھنىڭ ئوغلى قەھرىمان ئۈچ ياشقا كىرگەن بولۇپ، ھۆسن - قامەتتە تەڭدىشى يوق ئىدى، ئۇرۇش بابىدا ئەجدىھامۇ ئاجىز كېلەتتى. تەخمىراتنىڭ بىر ئەۋرىسى بار ئىدى، ئىسمى قەھتىران ئىدى. ئۇ قەھرىماندىن تۆت ياش چوڭ ئىدى. ئۇلار ھەمىشە بىرگە ئويناتتى. بىر كۈنى بۇ ئىككى شاھزادە چارباغدا ئويناپ يۈرگەندە دۇئىلەر ئۇلارنىڭ قەستىگە چۈشتى. قەھتىران چوڭ بولغاچقا تۆتۈق بەرمىدى. دۇئىلەر قەھرىمانىنى تۆتۈپ كەتتى. شۇم خەۋەر تەخمىرات پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. پادىشاھ قاتتىق بىئارام بولۇپ، يول - يولغا

كىشى قويۇپ، ھەر تەرەپتىن ئىزدىدى، ئەمما تاپالمىدى. ئاخىرى تەخمىرات شۇ ھەسـ
رەتتە ئالەمدىن ئۆتتى. تەخمىرات ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا بۇرادىرى
گەرشاسىپ پادىشاھ بولدى.

دىۋىلەر قەھرىمانىنى كۈھىقاپتىكى سەھرايى ھەيۋات دېگەن جايغا ئېلىپ بارىدى.
دىۋىلەرنىڭ مەقسىتى ئۇنى پەرۋىش قىلىپ، ئۇنىڭ قولى بىلەن ئادەمزاتتىن ئۆچ ئېـ
لىش ئىدى. قەھرىمان دىۋىلەرنىڭ ئىچىدە ئون ئۇچ ياشقا كىردى. ئۇ شۇنداق پالـۋان
بولدىكى، ھېچكىم ئۇنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قارىيالمايتتى. ئۇ تۆمۈردىن ۋەزنى بەش
يۈز پاتمان كېلىدىغان بىر ئۇمۇت، مىڭ پاتمان كېلىدىغان گۈرزىنى قىلدۇردى. ئۇ
قىرىق جۇپ ئۆكۈزنىڭ بويىنىغا زەنجىر باغلاپ ھەممىسىنى ئالدىغا تارتىپ كېلەتتى.
گاھىدا زەنجىرنىڭ ئۇچىنى بېلىگە باغلاپ ئونلىغان پالۋانلارنى تارتقىلى سالاتتى. دە-
ۋىلەر قەھرىمانىنى ئون ئۇچ ياشقىچە پەرۋىشلەپ باقتى. ئۇنى بارلىق ئامال ـ تەدبىر-
لەرنى قوللىنىپ ئۆزلىرىگە رام قىلىشنى ئويلايتتى، لېكىن ئۇ رام بولمىدى. قەھرە-
مان دىۋىلەردىن گۇمان بىلەن سورىدى:

ـــ مەن سىلەرگە ئوخشىمايمەن. راست سۆزلەڭلار، مەن كىم بولىمەن؟ نېمىشقا
سىلەر بىلەن بىرگە يۈرىمەن؟

دىۋىلەر جاۋاب بېرىشمىدى. دىۋىلەرنىڭ ھەممىسى، بۇ بەچچە بىلىپ قالسا بىزنى
تىرىك قويمايدۇ، دەپ ئەندىشە قىلىپ، ئۇنى نازارەت ئاستىغا ئېلىشتى. شۇ كۈنلەردە
گەرشاسىپ ئالەمدىن ئۆتتى. ھۈشەڭ شاھ بۇ سەلتەنەتنىمۇ قولىغا ئالدى. ھۈشەڭ
شاھ قەھتىرانىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ئالتە ئىقلىمنى تەسىرىگە ئالدى. كۆپلىگەن
پادىشاھلار يۈرتىنى تاشلاپ ھىندىستانغا قېچىشتى. ئۇلار ھىندىستان پادىشاھى راي
ھىندىگە ھۈشەڭنى يامانلاپ شىكايەت قىلىشتى. شىكايەتنى ئاڭلاپ راي ھىندى دەرغە-
زەپ بولۇپ، تەييارلىقنى قىلىڭلار، ھۈشەڭنى تەسلىم قىلماي قايتمايمەن، دەپ پەرمان
قىلدى. تەييارلىقلار پۈتكەندە، يۈز مىڭ باھادىر ئوتتۇزمىڭ پىل بىلەن يولغا چىقتى.
بۇ خەۋەر پادىشاھ ھۈشەڭنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. پادىشاھ ھۈشەڭ بۇ گەپلەرنى
ئاڭلاپ، مېنىڭ مەقسىتىمۇ ھىندىستانغا يۈرۈش قىلىپ ئۇ يەرلەرنى ئېلىش ئىدى،
ئەمدى ياخشى باھانە بولدى، دەپ خۇشال بولدى ۋە دەرھال لەشكەر باشلاپ ھىندىستان
تەرەپكە ئاتلاندى. پادىشاھ رايىنىڭ خەلقلىرى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ رەڭگىرويى سامان
بولدى. راي ھىندى بۇلارنىڭ رەڭگى ـ ھالىنى كۆرۈپ قەھ ـ قەھ ئېيتىپ كۈلدى
ۋە:

ـــ ئەي خالايىقلار، ھودۇقماڭلار، مانا ئەمدى ھۈشەڭنىڭ ئەجىلى توشىدۇ، ـــ
دېدى.

ئەلقىسسە: ھۇشەك پادىشاھ ئۇچ يىللىق ئوزۇق ئېلىپ، دۇنيادىكى قەھرىمانلىق ئىپ-لىپ ماڭغان يول بىلەن يۇرۇش قىلدى، دەل شۇ مەنزىلدە ئاجايىپ تاسادىپىيلىق يۈز بەردى: قەھرىمان ئۇ يەردە يول ئېغىزىدا يالغۇز قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا رەڭ-مۇرەك ئەلەملەر نامايان بولدى. قەھرىمان كېلىۋاتقان ئەزىم لەشكەرلەرنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، ئۇلارنى تاماشا قىلىپ تۇردى. ئۇ ئالدىدا سەكسەن مىڭ ئاتلىق قو-شۇننى باشلاپ كېلىۋاتقان باھادىرنى كۆردى. ئۇ سېرىق كەركىدانغا مىنىۋالغان بو-لۇپ، تاج ۋە لىباسلىرى ناھايىتى ياراشقاندى. قەھرىمان تېخىمۇ قىزىقىپ يولنىڭ ئېغىزىدا قاراپ تۇردى. قەھرىمانىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرگەن بىر باھادىر ئېتىنى چاپ-تۇرۇپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. باھادىرغا بۇ يىگىت يولىنى توسۇپ تۇرغاندەك، لەش-كەرلەرگە غەزەپ بىلەن قاراۋاتقاندەك كۆرۈندى ۋە سورىدى:

ــ ئەي ئادەم، بۇ ئۇلۇغ لەشكىرى ئەزىمدىن قورقماي نېمىگە قاراپ تۇرسەن ؟ !

قەھرىمان ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ قويدى، ئۇنىڭ دىلى ئازار يېگەنىدى. ئۇ دەر-غەزەپ نەرە تارتىپ دەھشەت كەلتۈردى ۋە:

ــ ھەي ھارامزادە، يەنە نېمە گېپىڭ بار؟ ــ دېدى. باھادىر:

ــ ئەي يىگىت، بىردەم ئاشۇنداق تۇرغىن، ھازىرلا بىلىسەن، ــ دەپ قايتتى. قەھرىمان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ، ئۇنىڭ كەمەرىدىن تارتىپ ئاتتىن چۈشۈرۈپ يەرگە شۇنداق ئۇردىكى، ئۇنىڭ ئۇستىخانلىرى لەخته ـ لەخته بولدى. لەشكەرلەر ھۇجۇم ياندۇرماقچى بولغانىدى، دەھشەت ئاۋاز كۆتۈرۈلۈپ يەر ـ جاھان تىترىگەندەك مەلۇم بولدى. باھادىرلارنىڭ ئىچىدە كۆپىنى كۆرگەن بىر ئادەم بار ئىدى. ئۇ ئارىغا چۈشۈپ قەھرىمانغا مۇنداق دېدى:

ــ ئەي پالۋان، بىلگىنكى، شاھ ھۇشەڭدەك پادىشاھ بۇ زامانلاردا يوق. شۇنداق ئۇلۇغ پادىشاھ بىلەن جەڭ قىلماق ساڭا زىيانلىق. لەشكەرلىرىمىز ئىچىدە بىر باھا-دىر بار. ئۆزۈڭنى بىلىپ ئىش قىل، ئۇنىڭ ئېتى بەھرام جەبىلدۇر.

قەھرىمان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي يارامسىز، مەن بىلەن جەڭ قىلغىلى ئەجدىھا بولسىمۇ ئەكەلگىن. بەھ-رام، ھۇشەڭ دېگەنلەر نېمىتى؟! ــ دەپ جەڭگە كىردى. ئۇزاق ئۆتمەي قەھرىمان كەركىدان مىنىۋالغان سەكسەن مىڭ لەشكەرنى قىرىپ تاشلىدى. بەھرام بۇ چاغدا پا-دىشاھنىڭ قېشىدا ئىدى. ئۇ بۇ غوۋغانى ئاڭلاپ كېلىپ كۆردىكى، لەشكەرلەر قېچىپ كېلىۋېتىپتۇ، بىر پالۋان يىگىت ئادەم ۋە نەرسىلەرنى گۈرزە بىلەن يەكسان قىلىپ، ئىككى قولىغا بىردىن ئادەمنى كۆتۈرۈپ پەلەكته چۆرگۈلىتىپ، بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ مەلەق ـ مەلەق قىلىۋېتىپتۇ. بەھرام ھوشىنى يىغىپ، ئوڭ قولىغا نەيزە، سول قو-

لىغا قالقان تۇتۇپ كەركىدانىنى مەيدانغا سۈردى ۋە قەھرىمانلىقنىڭ بېشىغا توختىماي گۈرزى ئۇردى. قەھرىمان شۇكەمگىچە بىركىمدىن مۇنداق زەربە يېمىگەنىدى. ئۇ دەرغەزەپ بولۇپ بەھرامغا ئارقا ـ ئارقىدىن گۈرزى ئۇردى. بۇ ئىككىسى شۇنداق ئۇرۇشۇپ كەتتى. شۇ چاغدا پادىشاھ ھۇشەڭگە خەۋەر بېرىپ:

ـــ ئەي پادىشاھ، يولىنىڭ ئېغىزىدا بەھرام بىر جانباز بىلەن جەڭ قىلىۋاتىدۇ. بىزدىن مىڭلىغان كىشى زەخمدار بولماقتا. لېكىن، ئۇ ئىككىسى توختىماي جەڭ قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق جەڭ بولۇۋەرسە لەشكەرمۇ، بەھراممۇ تۈگىشىدۇ، ـــ دېدى. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىنتايىن ھەيران بولدى ۋە:

ـــ توۋا، ئۇ تەنھا ھالدا ئۇلۇغ لەشكەرلەرگە جەڭ باشلىغان قانداق پالۋانىدۇ؟ بەھرام زامانىمىزدە يەتتە ئىقلىمنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن كۆپ ئۇرۇشتى، جاھاندا نۇرغۇن پالۋانلارنى ھالاك قىلدى، ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىدى، ئەمدى بۇ نېمە سەتچىلىك! ئەي پالۋانلار، باھادىرلار، بۇنىڭدىن ھەرگىز غاپىل بولماڭلار! ـــ دېدى. ھۇشەڭنىڭ پالۋانلىرى بىرىەرگە جەم بولۇپ كېڭەشتى. ئۇلار:

ـــ بۇنىڭدا چوقۇم بىر ھېكمەت بار، بولمىسا، تەنھا بىر ئادەم بۇنداق ئۇلۇغ لەشكەرگە ھۇجۇم قىلالماس ئىدى. ئەي پادىشاھ، ئەمدى بىزگە ئىجازەت بېرىڭ، ـــ دېيىشتى. ھۇشەڭ:

ـــ خۇداغا تاپشۇردۇم، بېرىڭلار، بۇ جەڭگە مەنمۇ بارىمەن، ـــ دېدى. ئاردىن قەھتىران پادىشاھنىڭ نەزىرىدە تۇرۇپ ساۋۇتلىرىنى كىيدى، پادىشاھقا تەزىم قىلىپ ياخشىلاردىن دۇئا تىلىدى، ئاندىن پىلغا مىنىپ جەڭگاھقا كېلىپ كۆردىكى، بىر پالۋان بەھەيۋەت جەڭ قىلىپ تۇرۇپتۇ. كۆرگەن ئادەمنىڭ قورققۇسى كەلگۈدەك قىرىق بەش گەز بويى بار بۇ پالۋان بەھرام بىلەن تېخىچە جەڭ قىلىۋېتىپتۇ. شۇ چاغدا قەھرىمان بەھرامنى ئاتتىن ئۇزۇپ ئېلىپ، بېشىدىن ئۈستۇن كۆتۈرۈپ، مەيدانىنى نەچچە ئايلاندۇرۇپ يەرگە ئۇردى. لەشكەرلەر ئارىسىدا سەھراب دېگەن بىر پالۋان بارئىدى، ئۇ نەرە تارتىپ مەيدانغا كىرىپ قەھرىمانلىقنىڭ بېشىغا گۈرزى ئۇردى، قەھرىمان ئۇنىڭ گۈرزىسىنى ياندۇرۇپ، ئۇنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ تاش ئاتقاندەك ئېتىۋەتتى. شۇ تەرزدە ئارقا ـ ئارقىدىن چۈشكەن پالۋانلار بىر زەرب بىلەن بىر ـ بىرلەپ ھالاك بولۇشتى. ھېچكىم قەھرىمانغا تەڭ كېلەلمىدى. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئۆزى ئېلىشماقچى بولدى. قەھتىران پادىشاھنىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ:

ـــ ئەي پادىشاھى ئالەم، غاپىل بولما، ماڭا رۇخسەت قىلغىن، مەن باراي، ـــ دېدى. پادىشاھ ئىجازەت بەرگەندىن كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ قارا ئېتىغا مىنىپ مەيدانغا قاراپ راۋان بولدى. قەھرىمانلىقنىڭ قېشىغا كېلىپ سالام بەردى. قەھرىمان ھەم ئۇنىڭ

سالامىغا جاۋاب بەردى. قەھتىران كۆردىكى، ئالدىدىكى يىگىتىنىڭ يۈزىدە بىر خىل ئىللىقلىق زاھىر ئىدى. قەھرىمانمۇ قەھتىرانىنىڭ چېھرىدىن بىر خىل ئىسسىقلىق ھېس قىلغاندەك بولدى. قەھرىمانىنىڭ ۋۇجۇدىدا شۇ چاققىچە كىشىگە ئاشنالىق بولمىغاندى، ئەمما شۇ دەمدە ئۇنىڭ دىلىدا مۇھەببەت پەيدا بولغاندەك بولدى. ئۇلار بىر ھازا قارىشىپ تۇرغاندىن كېيىن:

ــ ئەي پالۋان، شۇنچە لەشكەرلەرنى قىردىڭ، قەستىڭ نېمە؟ ئاخىر خىجىل بولارسەنمىكەن؟ ھۇشىڭ شاھقا دۇشمەنلىك قىلما. ئەي يىگىت، كەلگىن، سېنى پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ خىزمىتىگە ئېلىپ باراي، گۇناھىڭنى تىلەپ، پادىشاھقا قەدىردان قىلاي، ئەمدى غەزەپلىنىشنى قوي، ــ دېدى.

قەھرىمان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي پالۋان، مەن كىشىنىڭ سۆزىگە كىرىپ باقمىغان. لەشكەرلەردىن قورقۇپ مەيداندىن يانمايمەن. مېنىڭ مۇددىئايىم ئادەمزاتنىڭ قېنى بىلەن بۇ يەرنى بويىاش، ــ دېدى. قەھتىران بۇ قانخورنى بىر ئەدەپلەپ قويماي دەپ، قەھرىمانغا ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا گۇرزە ئۇردى، قەھرىمانىنىڭ ئۇستىخانلىرى لەرزىگە كېلىپ بىھوش بولغاندەك بولدى. قەھتىران كۇچ ئۇستىگە كۇچ يىغىپ قەھرىمانىنىڭ ئۇستىگە يەنە بىر گۇرزە ئۇردى. ئەگەر بۇ گۇرزە تاغقا تەگكەن بولسا تاغ پارە ـ پارە بولار ئىدى، لېكىن قەھرىمانىنىڭ بىر تال مويىمۇ ئېگىلمىدى. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ باھادىرلىقنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ۋە يا ھەزرەت، قەھتىرانمۇ بۇ قېتىم تەڭدىشىنى كۆردى، دەپ ئويلىدى. قەھرىمان تېخىچە گۇرزە ئۇرمىغاندى. ئۇ:

ــ ئەي نامدار پالۋانىم، ئۆزۈڭگە ھېزى بول، ــ دەپ خىتاب قىلىپ گۇرزىنى ياغدۇردى. پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ پالۋانلىرى قەھتىراندىن ئۇمىد ئۈزۈشتى. قەھتىران تەۋەككۈلنى خۇداغا باغلاپ، گۇرزىسىنى قەھرىمانىنىڭ گۇرزىسىگە توغرىلاپ تۇتتى. قەھرىمان توساتتىن كەلتۇرۇپ بىر گۇرزە ئۇرغاندى، قەھتىرانىنىڭ بېشىغا تاغ ئۆرۈلگەندەك بولدى، شۇنداقتىمۇ ئاخىرقى كۇچىنى يىغىپ جەڭ قىلدى. بۇ ئىككى پالۋاننىڭ قوراللىرى ئۇرۇلۇپ پارچە ـ پارچە ئوتلار ھاۋاغا ئۆرلەيتتى.

قەھرىمان پادىشاھنىڭ قېشىغا تۇيۇقسىز ئېتىلىپ كېلىپ، دەھشەت بىلەن گۇرزە ئوينىتتى. ھەممەيلەننىڭ ئەس ـ ھوشى قېچىپ، يۈرىكى قېپىدىن قوزغالدى ۋە ئۆز جانلىرىدىن ئۇمىد ئۈزۈشتى. پالۋانلار پادىشاھنى دالدىغا ئالدى. ئىككى پالۋان جان ئاچچىقى بىلەن ئەتىدىن ئاخشامغىچە جەڭ قىلدى. ئاخىرى قەھرىمان دەرغەزەپ بولۇپ قەھتىرانىنىڭ بېلىدىن تۇتتى. ھۇشەڭ شاھ بۇ ھالنى كۆرۈپ تاقەت قىلالماي قولىغا قىلىچ ئېلىپ تامام لەشكەرلىرى بىلەن ئاتلاندى. قەھرىمان چەبدەسلىك بىلەن

قەھتىرانىنى ئاتتىن يۇلۇپ ئېلىپ يەرگە تاشلاپ، لەشكەرلەرگە ئۆزىنى ئۇردى. بۇ كۈنى ساق بىر كۈن جەڭ داۋاملاشتى. تاڭ ئاتتى، ئەتىسى يەنە جەڭ تۈگىمىدى. قەھرىمانلىك بەدىنى نەچچە يەردىن زەخمدار بولدى. ئۇ نەيزىسىنى يەرگە سانجىپ قويۇپ بىر چەتتە قاراپ تۇردى. لەشكەرلەردە ئۇنىڭغا يېقىنلاشقۇدەك جۈرئەت قالمىغانىدى. ئالەم يەنە كەچ بولدى. قەھرىمان غالىبانە ھالدا تاغ تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. ئۇنىڭ كىيىملىرى، ساۋۇتلىرى قان بولۇپ كەتكەنىدى. قەھرىمان بىر بۇلاقنىڭ قېشىغا بېرىپ خەنجىرىنى تاشقا ئۇرۇپ ئوت ياندۇرۇپ سۇ ئىسسىتىپ، ئۆزىنى يۇيىدى، ئاندىن زېدىلىرىنى تاڭدى.

پادىشاھ ھۇشىڭ ئۆز بارگاھىغا قايتىپ كېلىپ تەختكە چىقىپ ئولتۇرۇپ سەركەردىلەرگە قاراپ:

— بىز ھىندىستان يولىدا شۇنداق بالايى - ئەزىمگە يولۇقتۇق، تەنھا بىر ئادەم شۇنچە لەشكەر بىلەن جەڭ قىلىپ، شۇنچە باھادىرلارنى ھالاك قىلىپ جەڭگاھتىن غەمسىز چىقىپ كەتتى. بۇ خەۋەرنى يىراق - يېقىندىكىلەر ئاڭلىسا بىزگە سەت ئەمەسمۇ ؟ — دەپ ھەسرەت چەكتى.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دېدى قەھتىران، — ئىجازەت بەرسىلە، غۇلاملار بەلەن بېرىپ ئۇ باھادىرنى خىزمەتلىرىگە كەلتۈرسەم.

پادىشاھ ئىجازەت بەردى. قەھتىران گەردان كاشان باشلىق بىرنەچچە ھەييارنى ئالدىن يولغا سېلىۋېتىپ، يولغا چىقتى. ئۇلار بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ قارىسا، قەھرىمان بۇ جايدا خىرامان ئۇخلاپ يېتىپتۇ. ئۇلار قەھرىمانلىك قېشىغا يېقىنلاشتى، قەھرىمانمۇ بىر شەپدىن ئويغىنىپ ئۇلارنى كۆردى. قەھتىران ئەدەپ بىلەن يېراقتىن سالام بېرىپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى. قەھرىمان ئۇنى كۆرۈپ دىلىغا مۇھەببەت ئوتى ئۇرۇلغاندەك بولدى - دە، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ قەھتىرانىنىڭ ئالدىغا بارىدى. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن چىرايلىق كۆرۈشتى. قەھرىمان قەھتىرانىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ يېنىدا ئولتۇرغۇزدى ۋە شىكار ئولجىلىرىنى پىشۇرۇپ ئۇلارنى مېھمان قىلدى. غىزادىن كېيىن قەھرىمان سورىدى:

— سىلەر كىملەر؟ قايسى يۇرتتىن، قايسى تەرەپكە ماڭدىڭلار؟

قەھتىران ئەدەپ بىلەن:

— ئەي پالۋان، بىزلەر ئىران تەرەپتىن كەلدۇق. بىزنىڭ پادىشاھىمىز ھىندىستان مەملىكىتىنى بويسۇندۇرۇشنى نىيەت قىلغانىدى. بۇ يەردە ئۆزلىرىگە مۇشەررەپ بولدۇق. ئۆزلىرىنىڭ نام - نىشانىنى بىلىشكە بولارمىكىن؟ — دېدى. قەھرىمان:

— راست سۆزۈم شۇكى، مەن بۇ يەرلىك ئەمەسمەن، مەن دۇنيانىڭ ئارىسىدا،

كۈھىقاپتا، سەھرايى ھىماتتا چوڭ بولدۇم، ــ دېدى. قەھتىران بۇ سۆزنى ئاڭلاپ چوڭقۇر بىر ئاھ ئۇرۇپ:

ــ ۋاي جىگەر گۆشۈم، ئۆزلىرى كىمنىڭ نەسلىدىن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئەي پالۋان، مەن بۇ يەرگە كەلگەندە ئۇچ ياشتا ئىدىم. ئەمدى بىلسەم دۈشمەن مېنىڭ ئاتامغا دۈشمەن ئىكەن. ئۇلار پۈرسەت كۈتۈپ مېنى ئوغرىلاپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەپتۇ. ئېسىمدە قېلىشچە، ئاتامنىڭ ئىسمى پادىشاھ تەخمىرات ئىدى، ــ دېدى. قەھتىران بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئوتتا كۆيگەندەك بىھوش بولۇپ قەھرىمانلىنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. خېلىدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ:

ــ ئەي قەھرىمان، ئەزىز تۇغقىنىم، مەن قەھتىران ئەمەسمۇ، مەن يادىكىدىمۇ؟ــ دەپ ئۆزىنى قەھرىمانلىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىدى.

ئۇلار تونۇشۇپ قاتتىق يىغلاشتى. ھەييارلار ھەيران قېلىشتى.

ــ جىگەر گۆشۈم، ئەزىز پۈشتۇم، ــ دېدى قەھتىران، ــ مانا ئەمدى دىدار كۆرۈشتۇق. سېنى پادىشاھىمىزنىڭ ئالدىغا باشلاپ باراي، بىز ساڭا مۇشتاق، پادىشاھىمىز ساڭا ئىنتىزاردۇر.

قەھرىمان تەكلىپنى قوبۇل قىلدى. قەھتىران بىر ھەييارىدىن پادىشاھقا خەۋەر يوللىدى. ھەييار يېتىپ بېرىپ پادىشاھقا:

ــ جانابى پادىشاھى ئالەم، ھېلىقى باتۇر تەخمىرات پادىشاھنىڭ پەرزەنتى قەھرىمان ئىكەن، ــ دېدى. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ھەييارغا ئىنئام بېرىپ، بارچە پالۋان ۋە لەشكەرلەرنى ئېلىپ قەھرىمانلىنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. قەھرىمان پاسىبانلار بىلەن كېلىۋاتاتتى. ئۇ بەھرامنى كۆرۈپ قەھرىمانىدىن سورىدى:

ــ ئەي جىگەر گۆشۈم، بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟

ــ ئەي جىگەر گۆشۈم، ئۇنىڭ ئاتا نەسلى ئادەمزات، پادىشاھ زاتىدۇر، ئانا نەسلى پەرى نەسلىدۇر. بۇ پالۋان يىگىرمە تۆت يىل تاش سۇرىتىدە ياتتى، ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن يەنە ئۆز ئەسلىگە كەلدى، ــ دېدى قەھتىران. قەھرىمان سەۋەبىنى سورىدى. قەھتىران جاۋاپ بېرىپ:

ــ ئۇ بىر قىزغا ئاشىق بولغان. بىر جادۇگەر ئۇنى مەشۇقى بىلەن قوشۇپ تاش سۇرەت قىلىۋەتتى. يىگىرمە تۆت يىل ئۆتكەندە گەردان كەشان ئۇ جادۇگەرنى ئۆلتۈرۈپ ئۇلارنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ــ دېدى. قەھرىمان گەردان كەشانىڭ كارامىتىگە ھەيران بولدى ۋە ۋاقتى كەلگەندە تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىشنى ئۆتۈندى. قەھتىران رازىلىق بىلدۈرۈپ قەھرىمانىنى ئاتتىن ئاۋايلاپ چۈشۈردى ۋە ئۇنى ئىززەت ـ ئېكرام

بىلەن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىشتى. پادىشاھ سەككىز پايىلىق، تىللا، لەئلى-ياقۇت ۋە جاۋاھىراتلار بىلەن بېزەلگەن تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپتۇ. يەتتە ئىقلىم پا-دىشاھلىرى يېرىم دائىرە بولۇپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. ئۇنىڭ ئوڭ ۋە سولىدا يۈزلەپ ۋەزىر ۋە تاجدارلىرى بار ئىدى. قەھرىمان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ تەزىم قىلدى. پادە-شاھمۇ تەختىدىن چۈشۈپ قەھرىمانىنىڭ ماڭلىيىغا سۆيدى ۋە ئۇنىڭغا ھەممىدىن يۇ-قىرى ئورۇن بەردى. ئۇنىڭ تۆۋىنىدە قەھتىران، ئۇنىڭ تۆۋىنىدە بەھرام جەبىل، ئاد-دىن يەتتە مىڭ يەتتە يۈز پالۋان ئولتۇرۇشتى. ئاندىن پادىشاھزادىلەر، ۋەزىرلەر، دا-نىشمەن - مۇنەججىملەر رەت - رېتى بويىچە ئورۇن ئېلىشتى. قەھرىمانىنىڭ شەرە-پىگە مول داستىخان ۋە شېرىن - شەربەتلەر تارتىلدى، نەغمە - سازلار، ئۇسسۇل - تاماشىلار ئەۋجىگە چىقتى. ئاندا ھۇشەڭ شاھ قەھرىمانغا بىر يۈرۈش چېدىر - بارە-گاھ، خەزىنە، تۇغ - ئەلەم، ياراغ - جابدۇق ۋە قىرىق مىڭ لەشكەر ئىنئام قىلدى. قەھرىمان پادىشاھنىڭ بۇ كاتتا ئىلتىپاتلىرىغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

— ئاۋۋال كۈھىقاپ دۇنياسىنى يوقاتساق، ھىندىستاننىڭ ئىشى ئاسان بولاتتى، — دېدى. پادىشاھ خۇشال بولۇپ ئۇنىڭغا يەنە قىرىق مىڭ لەشكەر قوشۇپ بەردى.

ئەلقىسسە: پالۋانلار گەردان كەشاننىڭ باشچىلىقىدا ئۇنى مۇبارەكلەشتى. قەھرىمان مىننەتدار بولۇپ بەزمە تۈزدى. شارابلار ئىچىلدى. قەھرىمان گەردان كەشاندىن بەھ-رامنىڭ تاشقا ئايلىنىش ۋەقەسىنى سورىدى. گەردان كەشان:

— ئەي پالۋان، بۇ ئاجايىپ بىر ھېكايە، — دەپ سۆز باشلىدى، — پادىشاھ جە-بىلى كىبىر دەپ بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ئىسمى قەمەرروخ ئىدى. ئۇرۇش ئەھلىدە ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيتتى. بۇ نازىنىنىڭ شۆھ-رىتى ئالەمگە تارالدى. شاھزادىلەر، پالۋانلار ئۇنىڭغا غايىبانە ئاشىق بولۇشاتتى، ئەل-چىلەر ئەۋەتىشەتتى، ئەمما بۇ قىز قوبۇل كۆرمەيتتى. ئۇ كەلگەنلەرگە:

— ئەگەر كىم مېنى ئىختىيار قىلسا، ئۇ باھادىرلىق بىلەن مېنى يەڭسە، ئۇنىڭ ئەمرىدە بولىمەن، — دەيتتى، ئەمما ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ بولالماي قايتاتتى. گۈلىس-تانى ئىرەمنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىدى، ئىسمى شەھبال ئىدى. ئۇمۇ ئاشىق بىقارار بولدى - دە، ئۇ قېرى دەللىلەرنى ئىشقا سېلىپ، قىزنى بۇلاپ ئېلىپ قېچىپ ئۆز يېنىغا ئەكېلىۋالدى. قەمەرروخ شاھبالنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالغان بول-سىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە ئۆزىنى زۇلۇم بىلەن ئېلىپ كەلگىنىگە نارازى بولۇپ:

— مېنى نېمىشقا زۇلۇم بىلەن ئېلىپ كېلىسەن؟ ئەگەر ئاشىق بولساڭ نېمە ئۈچۈن مېنىڭ شەرتىمگە ئەمەل قىلمايسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي مەلىكە، شەرتىڭ نېمە، قېنى ئېيتقىن، — دېدى شەھبال.

— شەرتىم شۇكى، مېنى باھادىرلىقىڭ بىلەن يەڭ، ئاندىن ئىختىيارىمنى ساڭا بېرىمەن، — دېدى مەلىكە. شاھبالمۇ پالۋان كىشى ئىدى. ئىككىسى شىددەت بىلەن جەڭلەر ئېلىپ بېرىشتى. ئاخىرى شەھبال غالىب كەلدى، قەمەررۇخ قايىل بولدى. شەھبال مەلىكىنى نىكاھىغا ئالدى. نەچچە زامانلار ئۆتۈپ قەمەررۇخ شاھبالدىن ھامىلىدار بولدى.

كۆھىقاپتا بىر دۈە بار ئىدى. ئۇ شەھبال پەرىگە دۈشمەن ئىدى. ئۇ شەھبال پەرىنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلاپ قەمەررۇخنى ئېلىپ قاچتى. قەمەررۇخ يۈزىدىكى نىقابىنى يىرتىپ، بويى سەكسەن گەز كېلىدىغان بىر بەتبەشىرىنى كۆردى. دۈە قەمەررۇخنى قاماپ قويدى. قەمەررۇخ قاماقتا بىر ئوغۇل تۇغدى ۋە ئوغلىغا بەھرام جەبىل دەپ ئىسىم قويدى. دۈە بۇنى ئاڭلاپ:

— بۇ بەچچىنى دەرياغا تاشلاڭلار، — دەپ بۇيرۇدى. دۈىلەر بۇۋاقنى ئېلىپ كېتىۋاتقاندا سۇلتان ئەملەھايانىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالدى. ئەملەھايات بۇۋاقنى دۈىلەرنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ ئۆز ۋىلايىتى رۇبىئى مەسكۇنىغا ئېلىپ كېلىپ ئېمىكانىنىڭ قولىغا بەردى. ئېمىكانا ئۇنى پەرۋىش قىلدى ۋە ئۇنىڭغا «بەھرام دۈە» دەپ ئات قويدى. بەھرام بالاغەتكە يېتىپ شۇنداق پالۋان، بەقۇۋۋەت ئادەم بولۇپ چوڭ بولدى. كېيىن دۈىلەر ھۇجۇم قىلىپ كېلىپ، ئەملەھايانى ۋەيران قىلىپ بەھرامنى ئېلىپ كەتتى. شەھبال پەرى بالىسىنى ئېلىپ كېلىشكە پەرىلەرنى نەچچە رەت ئەۋەتكەن بولسىمۇ، دۈىلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. بەھرام ئۆزى تەنھا بولسىمۇ، دۈىلەرگە تۇتۇق بەرمەي ئۇلارنى پاراكەندە قىلدى. دۈىلەر ئاخىر بەھرامنى باشقۇرالمىدى. بەھرام يالغۇز جەزىرىلەرنى كېزىپ چىن ۋىلايىتىگە كەلدى. ئۇ چىن پادىشاھىنىڭ قىزىنى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنىڭغا ئاشىق بىقارار بولدى. بەھرام ئىززەت بىلەن شاھقا ئەلچى ئەۋەتتى. چىن پادىشاھى بۇنى زادى قوبۇل كۆرمىدى. بۇ ئىش بەھرامنىڭ غۇرۇرىغا تەگدى ـ دە، پادىشاھ ئوردىسىغا بېسىپ كىرىپ قىزىنى بېرىشكە قىستىدى. چىن شاھىنىڭ بۇنىڭغا قاتتىق نومۇسى كېلىپ بىتاقەت بولدى ۋە ئەزرەق جادۇ دېگەن جادۇگەردىن مەدەت تىلەپ ئادەم ئەۋەتتى. ئەزرەق جادۇ لەشكەر تارتىپ چىن ۋىلايىتىگە كېلىپ سېھىر قىلىپ بەھرامنى تۇتۇۋالدى. پادىشاھ خۇشاللىقىنى باسالماي ئەزرەق جادۇغا ھېسابسىز ئىنئاملارنى قىلدى، ئاندىن بەھرامنى ھالاك قىلىساڭ، دەپ ئۆتۈندى. پادىشاھنىڭ قىزى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تاقەت قىلالمىدى. چۈنكى، قىزنىڭ يۈرىكىدە بەھرامغا بولغان مۇھەببەت قىناپ تۇراتتى. قىز ئۇنىڭدىن يالغۇز قېلىپ ئۆلگۈچە بىرگە ئۆلگىنىم خوپتۇر، دەپ بەھرامنىڭ بويىغا ئۆزىنى تاشلىدى، قىزنى شۇنچە زورلۇق بىلەن ئورۇپمۇ بەھرامدىن ئاجرىتالمىدى. ئەرزەق

جادۇ، مەن بىر سېھىر قىلاي، بۇلار ئۆلگەندىنمۇ زىيادە بولسۇن، دەپ ئىككىسىنى يا-لىڭاچ قىلىپ، بىر سەھرانىڭ يول بېشىدا بىر - بىرىگە قارىتىپ، ئىككىسىگە سېھرىي دېمىدە قىلىپ ئۆلارنى تاشقا ئايلاندۇردى.

بۇ ھېكايە قەھرىمانغا قاتتىق تەسىر قىلدى. بىرپەس جىملىقتىن كېيىن بىر پالۋان ھېكايىنى داۋاملاشتۇردى:

— پادىشاھىمىز مۆھتەرەم ھۇشەڭ چىن ۋىلايىتىنى ئالماق بولۇپ لەشكەر تارتىپ كېتىۋاتقاندا، يول ئۈستىدە تاشقا ئايلانغان ئاشقىلارنى كۆرۈپ بۇنىڭ نېمە ئىشلىكىنى سوراپ قالدى. پادىشاھ بۇ ھەقتىكى ھېكايەتلەرنى ئاڭلاپ چەكسىز ئەپسۇسلۇق بىلدۇ-رۇپ: «بۇلارنىڭ جېنى بارمۇ - يوق؟» دەپ سورىدى. تۇرغانلار ئېيتىشتى: «جېنى بار-دۇر. بۇ ئىككى ئاشىق يىگىرمە تۆت يىلدىن بېرى مۇشۇنداق تۇردى. ئاپتاپ چىقسا مىدىرلاپ ناله - پەريات قىلىدۇ. ئادەملەر بۇلارنىڭ نالىسىگە تاقەت قىلالماي يىغلا-شىدۇ».

ئەلقىسسە: پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، كېچىسى بىر قىسما بولۇپ ياتتى. ئەتىسى ئاپتاپ چىقتى. تاشقا ئايلانغان ئاشىقلاردىن پەريات كۆتۈرۈلدى. لەشكەرلەرمۇ يىغلاشتى. ھۇشەڭ بۇلارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ۋەزىرلىرىگە ئېيتتى:

— بۇ ئاشىقلارنى ئەسلىگە كەلتۈرمەكنىڭ ئىلاجى بارمۇ؟

— پادىشاھى ئالەم، بۇنىڭ ئەسلىگە كېلىشى بەك مۇشكۈلدۇر، ئەزرەق جادۇنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇ ئاشىقلارنىڭ ئۈستىگە قېنىنى تېمىتسا ئەسلىگە يېنىشى مۇمكىن، — دېيىشتى ۋەزىرلەر. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇنى ئاڭلاپ:

— ھەركىم بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلسا ئۇنىڭغا ھاياتلىقىمنى سەرپ قىلىمەن، — دېدى. پادىشاھنىڭ مېھرىبانلىقىنى كۆرگەن شەھەر خەلقى دەريايى مۇھىتنىڭ ئۇ تە-رىپىدىكى كوھى ئاتەشتە ھېلىقى جادۇگەر ئەزرەق بارلىقىنى، ئاردا يەتتە دەريايى ئە-زىم بولۇپ، ھەر دەريادا بىرقانچە بالا - قازا ۋە يوللىردا ئاجايىپ - غارايىپلار بار-لىقىنى ئېيتىشتى. پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم، دەپ ئەزرەق جادۇ-نى يوقىتىش ئۈچۈن تەييارلىنىشنى ئېيتتى ۋە:

— ئەي يارانلىرىم، ئۇ لەئىن كىشىلەرگە شۇنچە زۇلۇملارنى قىلسا، مەن بىر پادىشاھ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلالمىسام بولمايدۇ، — دېدى - دە، كۆزلىرىدىن يامغۇر - يامغۇر ياشلار تۆكتى. ئاردا شەرپ ھەكىم دەپ بىر ھۆكۈما بار ئىدى. ئۇ:

— ئەي پادىشاھىم، بۇ ئىشقا مۇنچە كۆپ لەشكەرنى ئىشقا سېلىش لازىم ئەمەس. بىر جانباز ئەۋەتسەك قانداق؟ — دېدى. پادىشاھ شەرپ ھەكىمدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ گەردان كەشانغا قارىدى. گەردان كەشان:

— مەن پانىي دۇنيادا بىر ياخشى ئىش قىلسام دەپ ئويلايتتىم. مەن نەچچە قېتىم ئۇ جادۇگەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ قۇتۇلغان. ئۇ بىر قېتىم سېھىر بىلەن كور قىلدى. تۆت يىل ۋەيران يۈردۈم، كېيىن مېنى شەيتان قۇتۇلدۇردى. شۇ ھالدا يەتتە يىل يۈردۈم. ئاخىر ئەتتار جادۇنىڭ ياخشىلىقى بىلەن غەمدىن خالاس بولدۇم. ئەي پادىشاھىم، مەن ئۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق ئۈچۈن تەۋەككۈل قىلىپ باراي ۋە ئۇ جادۇنى ئېلىپ كېلەي، — دەپ پادىشاھتىن ئىجازەت سورىدى. ھۈشەڭ پادىشاھ گەردان كەشاندىن سۆيۈنۈپ ئۇنىڭ يەلكىسىنى ئۇزۇنغىچە تۈتۈپ تۇردى. ئاندىن پادىشاھ ئېيتتى:

— ئەي گەردان كەشان، بارغىن، ساڭا نۇسرەت تىلەيمەن. ھوشيار بول، مەن سەن كەلمىگۈچە قوزغالمايمەن. بارغىن كەشانىم، خۇدا ساڭا ياردۇر.

گەردان كەشان پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ شىر بەچچە ھەييارنى باشلاپ بىر يىل يول يۈرۈپ شەھىرى خەقتانغا يەتتى. ئۇ يەردىن ئەتتار جادۇنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. گەردان كەشان ئەتتار جادۇنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ ئۇنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ، قوللىرىدىن سۆيدى. ئەتتار گەردان كەشانغا مىننەتدارلىق بىلدۇردى ۋە:

— ئەي بىچارە ئادەم، نېمە قىلىپ يۈردۇڭ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي سېھىرلەر سۇلتانى، بۇ ئالەمدە سەندىن كۆپ ياخشىلىق كۆردۈم، ئەمدى قالغان ئۆمرۈمنى خىزمىتىڭدە ئۆتكۈزەي دەپ كەلدىم، — دېدى گەردان كەشان. ئەتتار:

— ئەي گەردان كەشان، ئارتۇق تەكەللۇپ قىلماي مۇرادىڭنى دە، قولۇمدىن كەلسىلا سېنى خۇشال قىلىمەن، — دېدى.

گەردان كەشان پادىشاھ ھۈشەڭنىڭ ئۇنىڭغا يوللىغان مۇھەببەتلىك سالامىنى ۋە كېلىش مەقسىتىنى بايان قىلدى. ئەتتار، ئەزرەق جادۇنى يوقاتقىلى بولارمۇ؟ دەپ ئويلاپ بىردەم جىم بولۇپ قالدى ۋە:

— ئەي ھەييارلار ئۇلۇغى، بەكمۇ چوڭ پىلاندا كېلىپسەن. ئەزرەق زور جادۇگەردۇر، ھەممە جادۇگەرلەر ئۇنىڭ شاگىرتىدۇر. خەيرىيەت، پادىشاھ ھۈشەڭ مېنىڭ بۇرادىرىمگە كۆپ ياخشىلىق قىلغان، ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى ياندۇرسام دەپ يۈرەتتىم. ئەي گەردان كەشان، ئۇنداق بولسا تەييارلان، — دەپ ھىممەت كەمىرىنى بېلىگە باغلىدى. ئۇچ كۈن يول تەييارلىقىنى قىلىپ تۆتىنچى كۈنى ئەتتار جادۇ گەردان كەشان بىلەن شەرپ ھەييارنى ئالدىغا چاقىرىپ ئۇلارغا دېمىدە قىلدى. ئۇلار سېھىرنىڭ كۈچى بىلەن شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك بولۇشۇپ كەتتىكى، بىر - بىرىنى كۆرۈپ قورقۇشۇپ كەتتى. ئەتتار جادۇ بۇركۈت سۈرىتىگە كىردى. ئۇچەيلەن پەرۋاز قىلىشىپ يەتتە دەر-

يادىن ئۆتۈپ كۈھى ئاتەشكە يېقىن چۈشتى. ئۇلار كۆردىكى، چەكسىز بىر دەشت تا-
مام ئوت بولۇپ، ئوتنىڭ ئىچىدىن ئاجايىپ - غارايىپ ئاۋازلار ئاڭلاندى. ئۇلار سېھ-
رىي كۈھى ئاتەشتىن سالامەت ئۆتۈپ كەتتى. بۇ چاغدا ئەتتار جادۇ گەردان كەشانغا:
ــ ئەي قەدىناس، مەن پەقەت مۇشۇ يەرگىچىلا كېلەلەيمەن. بۇنىڭ سەۋەبىنى
سورىما. بۇ يا ئوقىنى ئال. ئوتقا يېقىن بارغاندا بىر ئوققا ئەپسۇن ئوقۇپ ئات ۋە
قورقماي ماڭ. ئۇندىن ئۆتسەڭ بىر ساراينى كۆرىسەن. ئۇ يەردە ئاجايىپ ۋە غارايىپ
سۈرەتلەر بار. يەنە بىر ئوققا ئەپسۇن ئوقۇپ ئات. سۈرەتلەر ساڭا قەست قىلىشىدۇ،
قورقما. ئۇ يەردىن ئۆتسەڭ يەنە بىر سارايغا دۇچ كېلىسەن، ئۇ يەردە ئاجايىپ جانـ-
ۋارلار بار. ئۇلارغا ئەپسۇن ئوقۇپ ئۇچىنچى ئوقنى ئات ۋە مېڭىۋەر. ئۇ يەردىن ئۆتـ-
سەڭ بىر ئۇلۇغ ساراي بار، سارايدا بىر ئالتۇن تەخت بار، ئۇنىڭ ئۈستىدە يۈزى
يولۋاسنىڭ يۈزىگە ئوخشاش، ئايىغى تۆگىنىڭ ئايىغىغا ئوخشاش بىرسى ئۇخلاپ ياتـ-
دۇ. ئەتراپىدا بىر ئەجدىها هالقا بولۇپ ياتىدۇ. ئۇ دەل ئەزرەق جادۇدۇر. ئۇ يىلىغا
قىرىق كۈن ئۇخلايدۇ. ئۇ ئۇخلىغىلى بۇگۈن ئوتتۇز كۈن بولدى. ئۇنىڭدىن هودۇقماي
ئەپسۇن ئوقۇپ تۆتىنچى ئوقنى ئات. ئاندىن تەختىنىڭ ئۈستىگە قەدەم ئال ۋە ئۇنى
دەرهال باغلاپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەل، ــ دەپ بۇيرىدى.
گەردان كەشان ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بولدى. ئۇ ئەتتار جادۇنىڭ
دېگىنىدەك قىلىپ ئاخىر ئەزرەق جادۇنىڭ سارىيىغا سالامەت كىردى. دېگەندەك سا-
رايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئالتۇن تەخت تۇرۇپتۇ، بىر ئەجدىها تەختىنى چۆرىدەپ هالقا
بولۇپ يېتىپتۇ. ئەجدىها گەردان كەشانىنى كۆرۈپ بېشىنى كۆتۈردى. گەردان كەشان
تۆتىنچى ئوقنى ئېتىپ تەختىنىڭ ئۈستىگە قەدەم ئالدى. بۇ يەردە ئەزرەق جادۇ ئېغىـ-
زىدىن زەھەر ئېقىتىپ ياتاتتى. گەردان كەشان يەتتە قېتىم ئەپسۇن ئوقۇپ، ئۇنى
مەھكەم باغلاپ ئەتتار جادۇنىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى. ئەتتار جادۇ گەردان كەشانىنىڭ
بۇ كارامىتىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى. ئەتتار ئەزرەق جادۇنىڭ ئىككى كوكۇلىسىدىن كېـ-
سىپ ئېلىپ ئوتقا تاشلىغانىدى، غايەت زور بىر تۈتۈن ئۆرلەپ، تۈتۈننىڭ ئىچىدە
زور بىر قەلئە نامايان بولدى. قەلئەدە خىلمۇ خىل سۈرەتكە كىرگۈزۈلگەن ئادەملەر
يۈرەتتى. بۇ بىچارىلەر ئەتتار بىلەن گەردان كەشانىنى كۆرۈپ ئۇلارنىڭ ئاياغلىرىغا
باش قويۇپ نىجاتلىق تىلەشتى. گەردان كەشان ئەتتارنىڭ سۆزى بويىچە بۇ بىچارىلەر-
نى ئەزرەق جادۇنىڭ كوكۇلىسى بىلەن ئۇرغاندى، ئادەملەر ئەسلىگە كەلدى. هېلىقى
قەلئەدە يەنە نۇرغۇن جادۇگەرلەر يۈرەتتى، بۇ جادۇگەرلەر تامام ئۆلتۈرۈلدى. ئۇچ مىڭ
ئادەمزات نىجاتلىققا ئېرىشتى ۋە ئەزرەق جادۇنىڭ خەزىنىسىدىن ئۆز ئېھتىياجىغا يا-
رىشا ئالتۇن - جاۋاهىرلارنى ئېلىشتى. ئەتتار جادۇ بىر كاسا سۇغا ئەپسۇن ئوقۇپ،

بۇ سۇ سىلەرنى يەتتە دەريادىن ئۆتكۈزىدۇ، دەپ ئۇلارغا بەردى ۋە يەنە بىر كاسا سۇغا ئەپسۇن ئوقۇپ ئۇلارنىڭ يۈزىگە سۈرگەنىدى، ئۇلارغا قانات پەيدا بولدى. بۇ ئادەملەر ئەتتار ۋە گەردان كەشانغا ئەگىشىپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچتى. ئۇلار ئەزرەق جادۇنى ئېلىپ يەتتە دەريادىن ئۆتۈپ ئەتتار جادۇنىڭ ماكانىغا كەلدى. ئادەملەر ئۆز يۇرتلىرىغا راۋان بولدى. بۇ چاغدا ئەتتار جادۇ گەردان كەشانغا:

ــ ئەي گەردان كەشان، مەن سېنى مۇشۇ يەردە ئۇزىتىپ قويايي. پەخەس بولغىنكى، بۇ جادۇنىڭ ئويغىنار ۋاقتى بولدى. مۇبادا غاپىل بولساڭ، ئۇ سېنى ھالاك قىلىدۇ. ئەگەر يولدا بۇنىڭ بىرەر ئاشنىسى ئۇچراپ قالسا ياكى بۇ ئويغىنىپ قالسا، بىر ئوچۇم تۇپراقنى ئەپسۇن ئوقۇپ يۈزىگە چاچ، ئۇ يەنە بەند بولىدۇ، ــ دېدى ۋە گەردان كەشانىنى ئەسلىي ھالىتىگە كەلتۈرۈپ قويدى.

ئەلقىسسە: گەردان كەشان ئۇ يەردىن يۈرۈپ دەريايى چىندىن ئۆتۈپ بىر سەھراغا چۈشتى. ھاردۇق باسقان گەردان كەشانىنى ئۇيقۇ تۇتۇپ كۆزى سەل يۇمۇلغانىدى، ئەزرەق جادۇ ئويغىنىپ قالدى. ئەزرەق كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، ئۆزى بىر سەھرادا باغلانغان ھالدا تۇرۇپتۇ. بىتاقەت بولغان ئەزرەق جادۇ ئۇخلاۋاتقان گەردان كەشانىنى تونۇدى ۋە ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قانچە سېھرىي ئەپسۇن ئوقۇغان بولسىمۇ پايدىسى بولمىدى. شۇ ھالدا شىر بەچچە ھەييار ئويغىنىپ، ئەزرەق جادۇ ئۆزى باغلانغان دەرەخنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ پەرياد كۆتۈردى، گەردان كەشان ئويغاندى. ئەزرەق جادۇنىڭ ھەربىر كۆزى جامدەك بولۇپ كەتكەنىدى. گەردان كەشان دەرھال بىر ئوچۇم تۇپراققا ئەپسۇن ئوقۇپ جادۇنىڭ يۈزىگە چاچتى. ئەزرەق جادۇ يەرگە يىقىلدى، ئۇنى يەنە مەھكەم باغلىدى.

گەردان كەشان شىر بەچچە ھەييارنى پادىشاھ ھۇشەڭگە ئالدىن خەۋەر بېرىش ئۈچۈن يولغا سالغانىدى، ئۇ شامالدەك يۈرۈپ پادىشاھ قېشىغا بېرىپ بولغان ــ ئەتە كەن ۋەقەلەرنى بىر ــ بىرلەپ بايان قىلىپ ئۆتتى. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ خەۋەردىن خۇشال بولۇپ، نۇرغۇنلىغان تاجىدارلارنى باشلاپ گەردان كەشانىنىڭ ئالدىغا چىقتى. ۋاقتىكى گەردان كەشان يېتىپ كەلدى ــ دە، پادىشاھقا تەزىم بەجا كەلتۈردى. پادىشاھ گەردان كەشانغا مەڭ مەرتىۋە مىننەتدارلىق بىلدۈردى، ئۇنىڭغا كۆپ ئىنئاملار قىلدى.

ئەلقىسسە: ئەزرەق جادۇ پۇت ــ قولى باغلاقلىق ھالدا پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلتۈرۈلدى. كۆرگەنلەر بۇ مەخلۇقنىڭ قورقۇنچلۇقلىقىدىن ھەيران قېلىشتى. ئاندىن ئۇ جادۇنى ھېلىقى تاشقا ئايلانغان ئاشىقلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇنى بىر ئاز ھوشىغا كەلتۈردى. ئەزرەق جادۇ كۆزىنى يېرىم ئېچىپ قەھرى بىلەن نەرە تارتى-

تى. پادىشاھ ھۇشەك ۋە دانىشمەنلەر ئەزرەق جادۇنى ياخشىلىققا ئۇندەپ، تاش قىلە-ۋەتكەن ئاشقىلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ھەم ئۇنى زۇلۇمدىن خالاس قىلىشنى ئۆ-تۈنگەن بولسىمۇ، ئەزرەق جادۇ يامان نىيەتتىدىن ئەسلا يانمىدى. شۇنىڭ بىلەن پادە-شاھ ھۇشەك گەردان كەشانغا ئۆلتۈر دېگەن مەنىدە ئىشارەت بەردى. گەردان كەشان قولىدىكى ئالماس قىلىچ بىلەن جادۇنى چاپتى. جادۇگەرنىڭ تېنى ئىككى ھەسسە بو-لۇپ، يەر - جاھاننى لەرزىگە سالدى. گەردان كەشان ئۇنىڭ قېنىنى تاشقا ئايلانغان ئاشقىلار ئۈستىگە تامغۇزغانىدى، ئۇلار گويا ئۇخلىغان ئادەم ئويغانغاندەك ئاستا - ئاستا كۆزىنى ئېچىپ ئەسلىگە كەلدى. يىگىرمە تۆت يىل تاش سۈرىتىدە تۇرغان بە-چارە بەھرام قېشىدا تۇرغان گەردان كەشاندىن نېمە كارامەتلەرنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى، ئەتراپتىكىلەرنىڭ كىملىكىنى سورىدى. گەردان كەشان بەھرام جەبىلگە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئۇلارغا قىلغان شاپائىتى ۋە ئۆزىنىڭ خىزمىتىنى، ئەزرەق جادۇنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. بەھرام جەبىل گەر-دان كەشاندىن ئەھۋالنى ئاڭلاپ، تۈگەتكۈسىز مەمنۇن بولۇپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بې-رىپ تەزىم قىلدى ۋە پادىشاھقا قاراپ:

— ئەي پادىشاھ ساھىبقىران، ھىممەت ۋە كەرىمىڭىز بىلەن بىز مۇپتىلالارنى ھالاكەت دوزىخىدىن خالاس قىلدىڭىز، بۇ شاپائىتىڭىز ئۈچۈن خۇدا سىزنى ھەممە مۇشەققەتلەردىن ئازاد، ئەندىشىلەردىن خالىي قىلسۇن، — دەپ يىغلاپ ئالىي ھۆرمەت بىلدۈردى. پادىشاھ ئۇنىڭغا خىللانغان ئات، چېدىر - بارگاھ ئايرىپ بېرىشنى بۇيرۇ-دى. ئاندىن بەھرامدىن كىمنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى سورىدى. بەھرام ئۆزى بىلىدە-غان بارلىق ئەھۋاللارنى ھېكايە قىلىپ بەردى. پادىشاھ بەھرامدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭ-لىغاندىن كېيىن قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنى ئەكەلدۈردى. قىزنىڭ ئاتىسى — چىن پا-دىشاھىنىڭ رازىلىقى بويىچە ئۇلارنى تويلاپ قويدى. پادىشاھ ھۇشەك چىن شەھرىنى بەھرامغا ئىنئام قىلدى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان بۇ ئاجايىپ ھېكايەتنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى، ئاندىن:

— شەھبال قەمەررۇخنى قولدىن بېرىپ قويۇپ دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلدىمۇ؟— دەپ سورىدى. گەردان كەشان ئېيتتى:

— شەھبال يۈز مىڭدىن ئارتۇق لەشكەر بىلەن قىرىق قېتىم باردى، لېكىن قانداق بولغانلىقىنى بىلمەيمەن.

بۇ گەپ ۋاقتىنچە شۇ يەردە ئۈزۈلدى.

ئەلقىسسە: پادىشاھ ھۇشەك تەختكە چىقىپ ئولتۇردى. شاھلار، ۋەزىرلەر ۋە يۈز يىگىرمە لەك لەشكەر شاھنىڭ بارگاھىغا جەم بولغانىدى. پادىشاھ ھۇشەك قەھرىمانغا

ئالىي تون - سەرپايىلارنى كىيگۈزدى. ئاندىن پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە لەشكەرلەر ھىندىستان تەرەپكە قەدەم ئالدى. كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ سەككىزىنچى كۈنى بىر دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى، چېدىر - بارگاھلىرىنى تىكىشتى. قوشۇن ئەمدىلا ئارامىغا يەتكەندە بىر تەرەپتىن ئاجايىپ غوۋغا چىقتى، گويا دەريا تېشىپ، يەر يېرىلغاندەك بولدى. بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ لەشكەرلەر سارىسىمە بولۇشتى. ئاتلار چۆلۈۋرلىرىنى ئۈزۈشتى، پىللار ئۇركۈپ كەتتى. سەركەردىلەر ئەترايىنى كۆزىتىشكە باشلىدى. بىر زامانلاردا شىر بەچچە ھەيبار يېتىپ كەلدى. ئۇ ئۇدۇل پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئەي پادىشاھىم، دەريا ئىچىدىن بىر جانىۋار ئويناپ چىقىپ كەلدى، ئۇنى كۆرۈپ ئات - پىللار ئۇركۈپ سەھرا تەرەپكە قېچىشتى. ھېلىقى جانىۋار لەشكەرلەر تەرەپكە ئىز بېسىپ كېلىۋاتىدۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ سەركەردىلەرگە قاراپ:

— بۇ نېمە ئەھۋال؟ يۈرۈڭلار، — دەپ پالۋان، سەركەردىلەر بىلەن دەريا لېۋىگە كەلدى. پادىشاھ كۆردىكى، كۆزى پىلغا، قۇيرۇقى تاۋۇسنىڭ قۇيرۇقىغا، كۆكرىكى يولۋاسنىڭ كۆكرىكىگە، ئارقىسى ئەجدىھانىڭ ئارقىسىغا ئوخشاش، پېشانىسىدە چوغلانغان نەيزىدەك بىر تال مۈڭگۈزى بار، مىسلى ياقۇتتەك تۆت كۆزلۈك، ئۆزى قارا، قۇلىقى ئات قۇلىقىدەك، ئالتە ئاياغلىق بىر غەلىتە جانىۋار ئىز بېسىپ كېلىۋېتىپتۇ. بۇ جانىۋار ھېچ پەرۋا قىلماي لەشكەرلەر توپىغا ئۆزىنى ئۇردى، دۇچ كەلگەنىنىڭ ھەممىسىنى مۈڭگۈزىدىن ئۆتكۈزۈۋەتتى. پادىشاھنىڭ بۈيرۇقى بىلەن بارلىق لەشكەرلەر جانىۋارغا قاراپ ئات سالدى. دەھشەتلىك ئاۋازلار ئالەمگە پۇر بولدى. ھېلىقى جانىۋار كەلگەنچە پالۋانلارنى بىرلا ئۇسۇپ ھالاك قىلدى. پالۋانلار جانىۋارغا ئۇرغان شەمشەرلەر ئەگەر تاغلارغا تەككەن بولسا تاغلار تالقان بولاتتى. ئەمما، ئۇنىڭغا زەربە كار قىلمىدى. تىغلار سۇندى. كۆپ باھادىرلار ھالاك بولدى.

پالۋانلارنىڭ پولات گۈرزلىرى جانىۋارغا تېگىپ، تاشقا تېگىپ يانغاندەك قاڭقىپ كەتتى. پالۋانلار نائۇمىد بولۇپ كەينىگە داجىشقا مەجبۇر بولۇشتى. پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ كەمەنداز (سىرتماقچى) لىرىنى چاقىرتتى. مەخلۇق تۆت يۈز سىرتماقنى سۆرەپ دەريا تامان راۋان بولدى. ئەھۋالنى كۆرگەن پادىشاھ پەرىشان بولۇپ ۋەزىرلىرىگە ئېيتتى:

— ئەي يارانلەر، بۇ ئاجايىپ جانىۋار دەريادىن چىقىپ، شۇنچە باھادىرلىرىمىزنى ھالاك قىلىپ يەنە بەخىرامان يېنىپ كەتتى، بۇ ئەھۋاللارنى يىراق - يېقىنداكىلەر ئاڭلىسا بىزگە نېمە سەتچىلىك؟

پادىشاھنىڭ بىتاقەت ھالىنى كۆرۈپ قەھرىمان چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ كەركىدانغا مىنىپ ھېلىقى جانىۋارنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ ئۇنىڭغا سىرتماق تاشلىدى، سىرتماق ئىلىندى. قەھرىمان كەركىداندىن چۈشۈپ سىرتماقنى چىڭ تارتىپ تۇردى. جانىۋار قانچە زوروقۇپمۇ بوشىنالمىدى، ئاخىرى قەست قىلىپ قەھرىمانغا ئېتىلدى. بۇ چاغدا قەھرىمان پۈتۈن ۋۇجۇدىنغا كۈچ يىغىپ دەھشەت نەرە تارتتى. جانىۋار قورقۇپ قاچماقچى بولدى ـ يۇ، قەھرىماندىن قۇتۇلالمىدى. قەھرىمان سىرتماقنى ئالدىغا تارتىپ ئۇ مەخلۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يەرگە نىقتاپ باستى ۋە ئىككى قۇلىقىدىن چىغرىق چۆرۈگەندەك تولغىدى. ئۇنىڭ بەدەنلىرى ياپراقتەك تىتىرەشكە باشلىدى. قەھرىمان ئۇنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ئۇنىڭ پۈتلىرىنى زەنجىرلىدى، ئاندىن ئۇنى قويۇپ بېرىۋىدى، ئۇ قىمىرلىيالمىدى. قەھرىمان ئۇنىڭ بوينىدىن زەنجىرلەپ سۆرەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. پادىشاھ ۋە بارلىق باھادىرلار قەھرىمانىنىڭ پالۋانلىقىغا سۆيۈنۈپ ئاپىرىنلار ئوقۇشتى.

ـــ ئەي قۇدرەتلىك يېگانە دەۋران، ـــ دېدى پادىشاھ، ـــ بەختىڭ، شۆھرىتىڭ زىيادە بولسۇن !

پادىشاھ ئۇنىڭغا ئالاھىدە ئىنئام ۋە تارتۇقلارنى بەردى. قەھرىمان پادىشاھنىڭ ئىلتىپاتىدىن خۇشال بولدى ۋە شۇ سائەتتىن باشلاپ ھېلىقى جانىۋارنى ئۆزىگە كۆندۈرۈۋالدى ۋە ئېگەرلەپ مىنىپ ئويناتتى.

پادىشاھ ھۇشەڭ يۈرۈشكە پەرمان بەردى. قەھرىمان ھېلىقى جانىۋارغا مىنىپ ماڭدى. كېچىلىرى جانىۋارنىڭ مۈڭگۈزىدىن يورۇق يېنىپ يولنى يورۇتاتتى. ئۇلار شۇ ماڭغانچە قىرىق كۈن يول مېڭىپ، بىر دەريا ئەزىمىدىن كېمىلەرگە چۈشۈپ ئۆتۈپ يەنە بىر قانچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن سىراندىپ تېغىغا چىقتى. ئۇ يەردە ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلماق بولۇپ چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تىكىشتى.

ئەلقىسسە: ئەمدى گەپنى راي ھىندىدىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ راي ھىندىنىڭ يولغا قويغان قاراۋۇللىرى پادىشاھ ھۇشەڭ باشلاپ كەلگەن بۇ لەشكىرىي ئەزىمنى كۆرۈپ پادىشاھقا ئەندىشىلىك خەۋەر يەتكۈزدى. پادىشاھ راي ھىندى بۇنى ئاڭلاپ:

ـــ ئەي پالۋانلار، مەن ئەسلىدە پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئۈستىگە بېسىپ بارماقچى ئىدىم، مانا پادىشاھ ھۇشەڭ ئۆزى كەپتۇ، يولۇم قىسقىراپتۇ، ـــ دەپ كۆرەڭلىدى. راي ھىندىنىڭ قوشۇنلىرى ئارىسىدا پادىشاھ ھۇشەڭدىن قېچىپ كەلگەن بىرنەچچە بەگلىكنىڭ پادىشاھلىرى بارئىدى، ئۇلار بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ساراسىمىگە چۈشتى.

ئۇلاردىن بەزىلىرى ئېگىز يەرلەرگە چىقىپ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ قوشۇنلىرىغا ھەيران بولۇپ قاراشتى. كۆرەڭلەپ كەتكەن پادىشاھ راي ھىندى جىمىَ ئەركانلىرىنى ئېلىپ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ لەشكەرلىرىنى تاماشا قىلىشقا چىقتى. ھۇشەڭنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ چاڭ ـ توزانلىرى ئالەمنى قاپلاپ كېلىۋاتاتتى. ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، پىل ۋە كەركىدانلارنىڭ ئاۋازلىرى لەشكەرلەرنىڭ ھەيۋىتىنى ئاشۇراتتى. بويى ئوتتۇز بەش گەزچە بار تۇغقا ئەگىشىپ تۆت پالۋان كەركىدانغا مىنىپ كەلمەكتە. پادىشاھ راي ھىندىنى ئالدىدا كېلىۋاتقان پالۋانىنىڭ قىياپىتى ھەيران قالدۇردى. ئۇ سېرىق كەركىدانغا مىنگەن بولۇپ، گۈرزىسىنى تاغقا يانداپ قويغاندەك ئېگەرنىڭ ئالدىغا قويۇۋالغانىدى. ئۇنىڭ ئوڭ ۋە سولىدا بىھېساب پالۋانلار يانداپ ماڭغانىدى. ھىندىستان خەلقى بۇ تەرتىپلىك لەشكەرلەرنى كۆرۈپ ھەيرانۇ ھەس قېلىشتى. راي ھىندىنىڭ قېشىدا ئىراندىن قېچىپ كەلگەن بىر پادىشاھ بار ئىدى، ئىسمى كەيۋان شاھ دېيىلەتتى. راي ھىندى كەيۋانغا قاراپ:

ــ ئەي كەيۋان، ئاۋۇ پالۋاننى تونۇمسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۇنىڭ ئېتى بەھرام جەبىلدۇر، ئۇ دۇنيا دېگەن نام بىلەن مەشھۇر، ئۇ مېنىڭ ھەممە پالۋانلىرىمنى ھالاك قىلغان، ــ دېدى كەيۋان ۋە ئۇنىڭ ھېكايىسىنى بايان قىلىپ بەردى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن يەنە بىر چوڭ سەپ پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر پالۋان كېلىۋاتقۇدەك، ئۇ بويى قىرىق گەز، ئالتە ئاياغلىق بىر جانىۋارغا مىنىۋاپتۇ. ئۇنىڭ قىياپىتى تاغقا مىنىۋالغاندەك كۆرۈنىدۇ. راي ھىندى بىتاقەت بولغاندەك بولدى. ئارقىدىن يەنە بىر چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە سەكسەن ئەلەم كۆرۈندى، ھەربىر ئەلەمنىڭ تۇۋىدە مىڭدىن باھادىر بار ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە سەكسەن ئەلەم كۆرۈندى، ھەبىر ئەلەم تۇۋىدە سېرىق رەڭلىك كىيىم كىيگەن مىڭلىغان ئادەم بارئىدى. بۇ ئۈچ سەپتىكى سەركەردىلەر شۇ يەرگە كېلىپ پادىشاھنىڭ بارگاھىنى تىكىشتى. ئۇزاق ئۆتمەي يەنە بىر چاڭ ـ تۇمان كۆتۈرۈلدى. سەپ ئالدىدا يان ـ يانلىرىغا كامان ۋە ساداق ئاسقان، قوللىرىغا تۇۋرۇكسىمان نەيزە ئالغان بىر پالۋان كۆرۈندى، ئۇ تەبەرىستان پادىشاھى بەھرام سەڭگى ئىدى. ئاندىن كېيىن پادىشاھ مەرغىبە يەتمىش مىڭ لەشكەر بىلەن يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پادىشاھ فەلەڭ تۇمەنمىڭ لەشكەر بىلەن يېتىپ كەلدى. شۇ چاغدا راي ھىندىنىڭ كۆزى يەتمىش گەز بويى بار بىر پالۋانغا چۈشتى. راي ھىندى:

ــ بۇ پادىشاھ ھۇشەڭمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بۇ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بىر پالۋانىدۇر. ئۇنىڭ گۈرزىسى يەتتە مىڭ پاتمان كېلەرمىش. ئۇنىڭ ئېتى قەھتىران ئىبنى تەغماجدۇر، ــ دېدى كەيۋان. ئۇنىڭدىن

كېيىن قىرىق مىڭ جەڭاھىر پۇرۇش، ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە يەتمىش مىڭ چەۋەندىز، ئۇنىڭ كەينىدىن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بىردىنبىر ئايالى ۋە ئۇنىڭ خاس چۆرىلىرى كەلدى. ئاندىن يەنە يۈز ئەلەمدار پەيدا بولدى، ئەمەلدارلارنىڭ بېشىدا شاھلىق تاج بارئىدى. ئارقىدىن نەچچە يۈز پىل كۆتۈرگەن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ سايىۋىنى كەلدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئۆلىمالار، ھۆكۈمالار، مەھرەملەر، ھاپىزلار كەلدى. گەردان كەشان بىلەن شىر بەچچە ئۇلارنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتاتتى. پادىشاھ راي ھىندى ھەمراھلىرىغا قاراپ:

ــ ئەگەر بۇ ئىككى ھەييارنى ــ دۆزەپەر بىلەن شىكارگەرنى ئەۋەتسەم، ھۇشەڭنىڭ يەتتە ھەييارىنى بىر كېچىدە ھالاك قىلىپ سىلەرنى غەمدىن خالاس قىلىدۇ، ــ دەپ پادىشاھ ھۇشەڭنى ياراتمىغان ھالدا ئوردىسىغا ياندى ۋە ۋەزىرلىرىنى چاقىرىپ كېڭەش تۇزدى. كېڭەشتە ھەرخىل گەپلەر بولدى، تەڭرىگە ئىلتىجالار قىلىشتى. ئاندىن ئۇلار ئوتنىڭ ئەتراپىغا بېرىپ سەجدە قىلىشتى. راي ھىندى باش قويۇپ:

ــ ئەي ئۇلۇغ مەبۇدەم، ھۇشەڭ شاھ لەشكەرلىرى بىلەن كەلدى، بۇنىڭ ئىلاجى نېمە؟ ماڭا ئەمر قىلغىن! ــ دېدى. ئاندىن شەيتان ئوت ئىچىدىن مۇلايىم ئاۋاز بىلەن ندا قىلدى:

ــ ئەي قۇلۇم، قورقمىغىن، مەن بار، لەشكىرىي تەييارلىقلارنى قىل!

راي ھىندى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىشقا كىرىشتى.

ئەمدى سۆزنى پادىشاھ ھۇشەڭدىن ئاڭلايلى:

ھۇشەڭ پادىشاھ بارگاھىغا چۈشتى. تاجىدارلار پادىشاھقا ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈپ ئولتۇرۇشتى. داستىخان تارتىلدى. كەچ كىردى. بۇ چاغدا گەردان كەشاننىڭ خىيالىغا پادىشاھ راي ھىندىنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ باقاي دەيدىغان ئوي كەلدى ۋە پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئىجازىتى بىلەن يول ئالدى.

پادىشاھ راي ھىندىمۇ ئۆزىنىڭ شىكارگەر ۋە دۆزەپەر دېگەن ئىككى ھەييارىنى چاقىرىپ: «سىلەر ھۇشەڭنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ بىر خەۋەر ئېلىپ كەلسەڭلار» دەپ يولغا سالدى. بۇ ئىككى ھەييار پادىشاھنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئېلىپ يولغا چىقىشتى ــ دە، ھۇشەڭنىڭ لەشكىرى ئىچىگە كىرىۋالدى. بۇ ئىككىسى ئىلگىرى نەچچە قېتىم گەردان كەشاننىڭ زەربىسىنى يېگەنىدى، شۇڭا ئۇلار گەردان كەشاندىن قورقاتتى. ئىككى ھەييار گەردان كەشاننىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ ھۇشەڭنىڭ ئوردىسىغا كىرىشتى. بۇ يەردە ھەييارلار قىلىچلىرىنى بېشىغا باستۇرۇپ خىرامان ئۇخلاپ يېتىپتۇ. پادىشاھ ھۇشەڭ تەخت ئۈستىدە، ئۇنىڭ ئەتراپىدا نەچچە پادىشاھ ۋە پاسىبانلار ئۇخلاپ يېتىپ-تۇ. ئىككى ھەييار بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىھوش قىلدى، ئاندىن پادىشا ھۇشەڭنى كۆ-

تۇرگەنچە ئېلىپ يولغا چىقتى. ئۇنى ئىنىس - جىن تۇيمىدى. ئىككى ھەييار خۇددى شامالدەك كېتىپ قالدى.

گەردان كەشان پادىشاھ راي ھىندىنىڭ ئوردىسىغا كىردى. پەملىدىكى، شىكارگەر ھەييار بىلەن دۆزەپەر ھەييار يوق تۇراتتى. گەردان كەشان، بۇ مەلئۇنلار شاھىمىنىڭ ئوردىسىغا كەتكەن بولمىسۇن، دەپ دەرھال ئارقىسىغا ياندى. ئۇ كېلىۋېتىپ ئىككى ئادەمنىڭ قەدەم تىۋىشىنى ئاڭلاپ بىر خىلۋەتكە يوشۇرۇنۇپ، قىلىچىنى غىلىپىدىن چىقىرىپ تەييارلىنىپ تۇردى. شۇ ئاردا «لەشكەر ئىچىدە گەردان كەشان يوق ئىكەن، ئىشىمىز ئاسان بولدى، ئەگەر ئۇ بولغان بولسا چاتاق بولاتتى. مانا ئەمدى پادىشاھ ھۇشەڭ بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشتى» دېگەن گەپلەر ئاڭلاندى. گەردان كەشان غەزەپتىن ۋارقىرىدى:

— ھەي ھارامزادە، مانا مەن گەردان كەشان!

ئۇلار شۇ گەپتىن كېيىن جانلىرىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ تاغ تەرەپكە قېچىشتى. گەردان كەشان ئۇلاردىن شىكارگەرنى قوغلاپ تۇتۇۋېلىپ يەرگە يېقىتتى ۋە ئۇنىڭغا مىنىپ ئولتۇرۇپ پۇت - قوللىرىنى باغلىدى. پادىشاھ ھۇشەڭ تېخى بىھوش ئىدى. گەردان كەشان پادىشاھنى ھوشيار قىلدى. پادىشاھ كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنى بىر غارنىڭ ئىچىدە كۆرۈپ، گەردان كەشاندىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى، باغلانغان بۇ ئادەمنىڭ كىملىكىنى سورىدى. گەردان كەشان ئەھۋالنى بايان قىلدى ۋە:

— ئەي پادىشاھىم، تاڭ يورۇپ قالدى، تېزرەك بولايلى، — دېدى. ئاندىن گەردان كەشان پادىشاھ بىلەن شىكارگەرنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ، لەشكەرلەرگە خەۋەر بېرىش ئۈچۈن شامالدەك يۈرۈپ پادىشاھنىڭ بارگاھىغا يېتىپ كەلدى. ئوردىنى ناله - پەريات قاپلىغانىدى. گەردان كەشان ئۇلارغا بولغان ئەھۋالدىن خەۋەر بەردى. لەشكەرلەر، سەركەردىلەر پادىشاھنىڭ سالامەتلىكىنى ئاڭلاپ خۇداغا شۈكرىلەر ئوقۇشتى ۋە گەردان كەشاننىڭ بېشىدىن جاۋاھىرلارنى چاچقۇ قىلدى. لېكىن، لەشكەرلەردە تاقەت قالمىغانىدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان لەشكەرلەر بىراقلا ھۇشەڭ شاھ تۇرغان جايغا قاراپ يول ئالدى. بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى قەھرىمان ھېلىقى جانىۋارغا مىنىپ تاغ تەرەپكە راۋان بولغانىدى.

ئەلقىسسە: دۆزەپەر ھەييار گەردان كەشاندىن قۇتۇلۇپ پادىشاھ راينىڭ قېشىغا بېرىپ:

— بىز پەم بىلەن بېرىپ ھۇشەڭ پادىشاھنى ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىۋاتساق، يولدا گەردان كەشان ھەييار ئۇچراپ قالدى. ئۇنى كۆرۈپ مەن تاغ تەرەپكە قاچتىم. ئۇ شىكارگەرنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى. مەن شۇ قاچقانچە ھۇزۇرلىرىغا كەلدىم.

ئەھۋالدىن قارىغاندا، گەردان كەشان بىز تەرەپكە كەلگەن ئوخشايدۇ، ــ دېدى. بۇنى ئاڭلاپ راي ھىندى غەزەپلىنىپ:

ــ ئىككى ئادەم بىر ئادەمدىن قاچسا، بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق ! ــ دېدى.

ــ ئەي پادىشاھىم، گەردان كەشانغا ھېچبىر كۈچ تەڭ كېلەلمەيدۇ. بىز ئىككىمىز ئۇنىڭغا قانداقمۇ تاقابىل تۇرالايمىز، ــ دېدى دۆزەپەر. راي ھىندى كەھبال ھىندىنى ئۈچ يۈز مىڭ باھادىر بىلەن تاغ تەرەپكە يولغاسېلىپ، ئۆزى بارلىق لەشكەرلىرىنى ئېلىپ ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.

ئەلقىسسە: پادىشاھ ھۈشەڭ غار ئىچىدە ئۆز لەشكەرلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ بىتاقەت بولۇۋاتاتتى. ھىندىستان لەشكەرلىرى كېلىپ غار ئەتراپىنى تامام قورشىۋالدى. پادىشاھ بۇلارنى تونۇدى. پادىشاھ ھۈشەڭ دەرھال شىكارگەر ھەييارنىڭ قورالىنى ئېلىپ غاردىن چىقىپ بىقىياس لەشكەرلەرگە ئۆزىنى ئېتىپ، تەنھا جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. پادىشاھ ھۈشەڭ باھادىر پالۋان ئىدى. ئۇ قىلىچ بىلەن ئۇرسا، تەڭلەر تۆت پارە بولاتتى. پادىشاھ ھۈشەڭ خۇددى بۆرە قويغا ئېتىلغاندەك لەشكەرلەرگە ئۆزىنى ئۇراتتى. ھىندى لەشكىرى قات ـ قات بولۇپ چەمبىرەك ياساپ پادىشاھنى ئارىغا ئېلىۋالدى. دەل شۇ ۋاقىتتا قەھرىمان قاتىل يېتىپ كەلدى. ئۇ پادىشاھنىڭ پىيادە شۇنچە لەشكەرلەر بىلەن جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئالەم كۆزىگە قاراڭغۇ كۆرۈندى. ئۇ غەزەپ بىلەن نەرە تارتىپ ئۆزىنى ھىندى لەشكەرلىرىگە شىددەت بىلەن ئۇرۇپ، لەشكەرلەرنى سۈرۈپ ھەيدەپ پادىشاھ ھۈشەڭنىڭ قېشىغا باردى. قەھرىمانىنىڭ ئارقىسىدىن قەھتىران، بەھرام جەبىل، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن جەمى سەركەردە ۋە پالۋانلار، لەشكەرلەر ھىندى لەشكەرلىرىگە تاشلاندى. شۇ ۋاقىتتا گەردان كەشان پادىشاھنىڭ ئېتىنى ئېلىپ كەلدى، پادىشاھ ئېتىغا مىندى.

شۇ ئارىلىقتا پادىشاھ راي ھىندى لەشكەرلىرى بىلەن كېلىپ ھۈشەڭ شاھنىڭ لەشكەرلىرىگە تېغ ئۇرۇشقا باشلىدى. قەھرىمان ئالتە ئاياغلىق جانۋارنى مىنىپ جەڭ ئاچتى. ھىندى لەشكەرلىرى بۇ قىيامەتتىن قورقۇپ، ۋارقىرىشىپ توپ ـ توپ بولۇپ قېچىشتى. قەھرىمان ئالدىغا كەلگەن ھەممىنى تېغىدىن ئۆتكۈزۈۋەتتى. قەھرىمان ئەڭ جاھىل رەقىب كەھبالنىڭ كوكۇلىسىدىن تۇتۇۋېلىپ ئۇنى نەيزىگە ئۆتكۈزۈپ يەرگە ئۇردى. ئاندىن قورقۇپ جان تىترىكىدە قالغان بارلىق لەشكەرلەرگە جەڭ ئېچىپ سانسىز كىشىنى ھالاك قىلدى. ساراسىمە ئىچىدە قالغان راي ھىندى كەيۋاندىن:

ــ بۇ زادى كىم؟ ــ دەپ سورىدى. كەيۋان ئېيتتى:

ــ ئەي پادىشاھ، بۇ قەھرىمان قاتىلدۇر.

ئەلقىسسە: راي ھىندى كاناي چالدۇرغانىدى، ھىندىلەر بويۇنلىرىنى قىسىشىپ

جۆنەشتى. جەڭ توختىدى. پادىشاھ راي ھىندى ئۆلگەن لەشكەرلىرىنى رويخەتكە ئال-دۇرغانىدى، ئوتتۇز ئۇچ مىڭ كىشى ئۆلگەنلىكى مەلۇم بولدى. پادىشاھ راي ھىندى چىدىيالماي چوڭقۇر ئاھ ئۇردى. يارىدارلارنىڭ سانى يوق ئىدى. پادىشاھ ھۇشەڭ لەشكەرلىرىدىن ئونمىڭ كىشى ئۆلگەنىدى. ئۇلارنى بىر - بىرلەپ دەپنە قىلدى.

ئەلقىسسە: راي ھىندى دوستى كەھبالىنىڭ ئۆلۈكىنى بىر تاۋۇتقا ئالدۇرۇپ، بۇ-رادىرى ئىسپەندىيارنىڭ جايى — ئومان شەھىرگە ئەۋەتتى. ئىسپەندىيار بويى توق-سان گەز كېلىدىغان، ئۇچ مىڭ پاتمان گۈرزە ئىشلىتىدىغان باتۇر ئىدى. ئۇ راي ھىندىنىڭ قىزى سەرۋى خىرامانغا ئاشىق ئىدى. ئۇ قىز «ھەركىم مېنى چېلىشتا يەڭسە شۇنىڭغا ياتلىق بولىمەن» دەيتتى. مەلىكىنىڭ بۇ تەلىپىنى ئاڭلاپ جاي-جايلاردىن پالۋانلار، شاھزادىلەر كېلىپ جانلىرىدىن ئايرىلىشتى. ئىسپەندىيار قىزنىڭ ئالدىغا بارغۇسى بار ئىدى، لېكىن قورقۇپ سارايسىمە ئىچىدە يۈرەتتى.

شۇنداق كۈنلەردە كەھبالىنىڭ تاۋۇتى يېتىپ كەلدى. ئىسپەندىيار ئۇنى پادىشاھ راي ھىندىنىڭ تەلىپى بويىچە دەپنە قىلدى. پادىشاھ راي ھىندى مۇنداق بىر پارچە خەت يازغانىدى: «دوستۇم، پادىشاھ ھۇشەڭ ۋە قەھرىماندىن داد ! ئۇلار ئىران ۋە تۇ-راندىن نۇرغۇن لەشكەر ئېلىپ ھىندىستان ۋىلايىتىگە بېسىپ كەلدى. ئۇلار بىلەن جەڭ قىلدىم، كۆپ پالۋانلىرىم زەبۇن بولدى. ئەي ئىسپەندىيار، ئىككىمىز بىرلىشىپ پادىشاھ ھۇشەڭ بىلەن قەھرىمانىنى يوقاتساق، قىزىم سەرۋى خىرامانىنى ساڭا بەرگەن بولاتتىم. لەشكەر باشلاپ كەلگەيسەن!»

ئەلقىسسە: راي ھىندى كەھبالىنىڭ تاۋۇتىنى ئۈزىتىپ، ئۆلگەنلەرنىڭ جەسىتىنى كۆيدۈردى. تاڭ ئېتىپ كۈن يورۇدى، ئىككى تەرەپنىڭ نەرىلىرى ياڭرىدى. ئىككى تە-رەپ لەشكەرلەر تىغ - گۈرزىلىرىنى تۇتۇپ پادىشاھلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇ-رۇشتى. ھۇشەڭ تەرەپتىن قەھرىمان ئۇرۇش كىيىملىرىنى كىيىپ ئالتە ئاياغلىق جا-نىۋارغا مىندى. ئاندىن ھۇشەڭنىڭ ھەممە سەركەردە، پالۋان ۋە لەشكەرلىرى جەڭگە تەقەززا بولۇپ تۇرۇشتى. پادىشاھ ھۇشەڭ ساۋۇتلىرىنى كىيدى، ئاندىن ئېتىنى مىنىپ جەڭگاھقا ماڭدى، پالۋانلار ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

راي ھىندىمۇ ھەيۋەت بىلەن كېلىپ مەيداندا تۇردى. ھىندىلار تەرىپىدىن بەھرام ھىندى مەيدانغا كىردى. ھۇشەڭ تەرەپتىن بەھرام جەبىل مەيدانغا كىردى. بۇ ئىككى باھادىر بىر - بىرىگە خىرىس قىلىشتى. بەھرام جەبىل بەھرام ھىندىنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ تارتىپ ئۇنىڭ بوينىنى مىسلى تۇمۇچۇقنىڭ بېشىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈپ تاش-لىدى. بۇنى كۆرگەن كەھتىلان ھىندىنىڭ تاقىتى بۇزۇلۇپ دەرھال پىلنى بۇراپ، غە-زەپ بىلەن كېلىپ بەھرامنىڭ بېشىغا گۈرزى ئۇردى. گۈرزىلەردىن ئوت ياندى. بەھ-

رام جەبىل گۈرزىلەرنى چاققانلىق بىلەن ياندۇردى ۋە مەردلىك بىلەن رەقىبىنى ئا-گاھلاندۇردى - دە، گۈرزىسىنى ئويناتىپ كېلىپ كەھتىلان ھىندىنى شۇنداق ئۇردى-كى، ئۇ تىن تارتماي ئۆلدى. بۇنى كۆرگەن ھىندى پالۋانلىرى غەزەپ بىلەن ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كىرىشتى، لېكىن ھېچقايسىسى ئامان قالمىدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ كۈنى بەھرام جەبىلىنىڭ قولىدا بىر يۈز ئاتمىش ھىندى پالۋان ھالاك بولدى. ئۆتى يېرىلغۇدەك بولغان ھىندىلار بىراقلا ئات سېلىپ كېلىشتى. بەھرام بۇلارنى كۆرۈپ ئالەمچە كۈچ بىلەن نەرە تارتىپ يەنە جەڭگە چۈشتى. پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بارلىق لەشكەرلىرى بەھرامغا ئەگىشىپ جەڭگە كىردى. ئىككى تەرەپنىڭ بىقىياس لەشكەر دېڭىزى ئاسمان - زېمىننى لەرزىگە سالدى، ئالەمنى چاڭ قاپلىدى. ئادەملەرنىڭ قېنى زېمىننى بويىاپ ئېقىن بولۇپ ئاقتى. پادىشاھ راي ھىندىنىڭ پالۋىنى سەھراپنىڭ قو-لىدا ھۇشەڭنىڭ ئون ئىككى باھادىرى ھالاك بولدى. قەھتىران بۇ جاھىل ئەبلەخكە تاشلاندى. ئەتىدىن ئاخشامغىچە ئېلىشتى، لېكىن ھېچقايسىسى غالىب كېلەلمىدى. ئاخىر ھەر ئىككى تەرەپتىن كانايلار چېلىنىپ جەڭ ۋاقتىنچە ئاخىرلاشتى.

ئەلقىسسە: پادىشاھ ھۇشەڭ ئون ئىككى باھادىرنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلدى.

پادىشاھ راي ھىندى جەڭدىن يېنىپ ئۆز بارگاھىغا كەلدى، سەھراپقا تون كىيە-گۈزدى. خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ جەڭ يەنە باشلاندى. ھىندىلار تەرىپىدىن سەھراپ ھىندى مەيدانغا كىردى. پادىشاھ ھۇشەڭ بىر پالۋانىنى مەيدانغا چىقاردى. ئەپسۇس، ھايال ئۆتمەي ئۇ پالۋان ھالاك بولدى. قەھرىمان بۇ ھالىنى كۆرۈپ مەيدانغا كىرەي دەپ تۇرغاندا، بەھرام جەبىل مەيدانغا كىرىپ بولدى. بەھرام جەبىل سەھراپقا بىر گۈرزە ئۇرغاندى، سەھراپ ھىندىنىڭ ئېتىنىڭ بېلى سۇنۇپ يەرگە يىقىلدى. ھىندىلار سەھراپقا بىر كەركىدان ئەكېلىپ بېرىشتى. سەھراپ كەركىدانىنى مىنىپ بەھرامنى قوغلاپ گۈرزە ئۇرغاندى، بەھرام قالقان بىلەن توسۇۋالدى. بۇ ئىككىسى ئېلىشا - ئېلىشا ئاخىرى قۇچاقلىشىپ قالدى، بىر - بىرىنىڭ بەللىرىنى تۇتۇپ ئېتىشتى. ھەيھات، بەھرام سەھراپ ھىندىنىڭ بېلىدىن ئېلىپ يەرگە ئۇردى. مىدىر قىلالمىغان سەھراپنى ئۆز ئادەملىرى مەيداندىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ئەمدى بەھرامغا تەڭ كەل-گۈدەك بىرەر پالۋان چىقمىدى. ھىندىلار بۇ ئىشقا چىدىماسلىق قىلىپ، بەھرامنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن مىڭ پىلنى قويۇپ بەردى. پىللار بەھرامغا ئېتىلىشقا باشلىدى. بەھرام بىر گۈرزە بىلەن بىر پىلنى يىقىتاتتى ۋە پىللارنىڭ خارتۇملىرىدىن تۇتۇپ ھىندىلار توپىغا ئاتاتتى - دە، نەچچە ھىندى بېسىلىپ ئۆلەتتى. ھىندىلار بەھرامنىڭ بوي بەرمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا كامان ئاتقىلى تۇردى. قەھرىمان بەھرامنى بۇ

هالدا كۆرۈپ ئاسمانىنىڭ قەرىنى يارغۇدەك نەرە تارتىنكى، ئادەملەرنىڭ يۈرەكلىرى قېپىدىن چىقىپ، تاغ - تاشلار گۈلدۈرلەپ چۈشكەندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ ئالتە ئاي ياغلىق جانۋارغا مىنىپ كېلىپ، لەشكەرلەرنى بۇزۇپ ئوڭنى سولغا، سولنى ئوڭغا ئۇردى. ھۇشەڭ شاھ قەھرىمان ھېسابسىز دۈشمەن ئارىسىدا يالغۇز يۈرسە بولماس دەپ نەچچە پالۋانلارنى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدۇردى. پالۋانلار قەھرىمانغا يېتىشتى. قەھرىمان ئادەتتىن زىيادە قەھرىلىنىپ كەتكەنىدى.

راي ھىندىنىڭ يەتتە يۈز سەپ لەشكەرلىرى دېڭىزدەك چۇقان - سۈرەن سېلىپ مەيدانغا كىرىشتى. راي ھىندى ئوتتۇز مىڭ پىلنى ئەتراپىغا سېپىل قىلىپ، پىللار-نىڭ ئۈستىگە چىقىپ كۆزىتىپ تۇراتتى. قەھرىمان ئۇنى شۇنچىلىك ھاكاۋۇر ھالەتتە كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ تۇرغان پىللارنى ئۇرغىلى تۇردى. پىللار قېچىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا ھىندىلار ئوتتۇز مىڭ ئۇمۇتنى ئوينىتىپ قەھرىمانىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ كېلىشتى. پادىشاھ ھۇشەڭ قەھرىمانىنىڭ ئارقىسىدىن دۈشمەن توپىغا ئۆزىنى ئۇردى، ئەمما ھېچ قىلىپ قەھرىمانغا يېقىن بارالمىدى. ھىندىلار تۈيۇقسىز سەكسەن زەنجىرنى ھالقا قىلىپ قەھرىمانىنىڭ بوينىغا تاشلىدى ۋە يۈز پالۋان پىل ئۈستىدە تۇرۇپ قەھرىمانىنىڭ بوينىدىكى زەنجىرنى تارتتى. قەھرىمان دەرغەزەپتە زەنجىر تۇتقان يۈز پالۋاننى پىل ئۈستىدىن زەربە بىلەن تارتىپ يەرگە ئۇردى. ھىندىلار جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ، پىللارنى قاتمۇ قات قىلىپ قەھرىمانىنى ئارىغا ئېلىۋالدى. بۇ كۈنى ئاخشامغىچە قاتتىق جەڭ بولدى. كېچە بولۇپ، تاڭ ئاتتى. لېكىن، قەھرىمان پىللارنىڭ قورشاۋىدىن تېخىچە چىقالمىغانىدى. ھۇشەڭ شاھ بىتاقەت بولۇپ بارلىق پالۋانلارنى جەڭگە چاقىردى. پالۋان، لەشكەرلەر ئۆزلىرىنى پىللار سېپىغا ئۇرۇشقا باشلىدى. شۇ ھالدا قەھرىمان ئەمدى راي ھىندىنىڭ ئۈستىگە تاشلىناي دەپ تۇراتتى، بىر تەرەپتىن سەرخىل ئاتلارغا مىنىشكەن، جاۋاھىر تونلارنى كىيگەن مىڭدەك كىشى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئىچىدىن لەئلى ياقۇتقا غەرق بولغان ئاجايىپ بىر گۈزەل ساھىبجامال كېلەتتى. ھەممە ھاڭ - تاڭ قېلىشتى. ئاخىر مەلۇم بولدىكى، ئۇ راي ھىندىنىڭ قىزى سەرۇى خىرامان ئىدى. سەرۇى خىرامان دادىسىنىڭ شۇنچە كۆپ لەشكەرلىرىنىڭ ھۇشەڭ تەرىپىدىن ۋەيران بولغانلىقىنى، بىر پالۋان ئالتە ئاي ياغلىق، تۆت كۆزلۈك ھايۋانغا مىنۋېلىپ پىللارنىڭ سېپىنى بۇزۇۋاتقانلىقىنى، دادىسىنىڭ ئېغىر تەھدىت ئاستىدا قالغانلىقىنى، بۇ يەرنىڭ قان بىلەن بويالغانلىقىنى كۆرۈپ غەزەپلىنىپ، پىللارنىڭ سەپلىرىنى بۇزۇپ قەھرىمانغا يېقىنلاشتى، ئاندىن قەھرى بىلەن شىددەت ئاۋازدا نەرە تارتتى. راي ھىندى قىزىنى يىراقتىن كۆردى. ئۇ نازىنىن كېلىپ قەھرىمانىنىڭ بېشىغا بىر گۈرزى ئۇردى. قەھرىمان تەستە ئۆزىنى

ئېلىپ قاچقاندى، يەنە گۈرزە ئۈرۈلدى. ئالاھازەل قەھرىمانىنى كۆز ئاچقىلى قويمىدى. قەھرىمان بىردىن ئاگاھ بولۇپ، گۈرزىسىنى قولىغا ئېلىپ ئۇ قىزنىڭ بېشىغا نەچچىنى سالدى. قەھرىمانىنىڭ ئۈرغان گۈرزىسىنى سەرۋى خىرامان پالۋانلىق بىلەن ياندۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئانىسىدىن ئەمگەن سۈتى ئاغزىغا كەلگەندەك بولدى. بۇ ئىككىسى ئاخشامغىچە جەڭ قىلىشتى. سەرۋى خىرامانىنىڭ ئېمىكئانىسى بىتاقەت بولۇپ ئوچ لەك لەشكەر بىلەن قەھرىمانىنى ئارىغا ئېلىۋالدى. راي ھىندى قىزنىڭ غەيرىتىدىن ئىلھاملىنىپ ھۇشەڭ لەشكەرلىرىگە ئۈرۈلدى. ئىككى تام ئەتىدىن كەچكىگە شۇ يوسۇندا جەڭ قىلىشتى. كەچ كىرىپ جەڭ ئاخىرلاشتى. دەم ئارىلىقىدا پادىشاھ ھۇشەڭ قارىسا، قەھرىمان باشلىق ئون ئىككى مىڭ لەشكەر يوق. پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ پەرمانى بويىچە گەردان كەشان پالۋانلارنىڭ خەۋىرىنى ئالغىلى راۋان بولدى. گەردان كەشان بېرىپ بىلدىكى، ئون ئىككى مىڭ پالۋان شېھىت بوپتۇ. لېكىن، شېھىتلار ئىچىدە قەھرىمانىنىڭ گەۋدىسى يوق ئىدى. ئۇنى قانچە ئىزدەپمۇ تاپالمىدى.

ئەمدى گەپنى قەھرىماندىن ئاڭلايلى:

قەھرىمان سەرۋى خىرامان بىلەن ئېلىشىپ تۇرغاندا، جىمى لەشكەرلەر مەيداندىن چىقىشتى. قەھرىمان بىلەن سەرۋى خىرامان ئېلىشا ـ ئېلىشا ھىندىستان تېغىغا چىقىپ قالدى ۋە كېچىچە جەڭ قىلىشتى. ئاخىرى قەھرىمان پۇتۇن كۈچى بىلەن بىر گۈرزە ئۇردىكى، قىزنىڭ دۇبۇلغىلىرى پارچە ـ پارچە بولۇپ، كوكۇلىلىرى ھەر يانغا تۆكۈلدى. قەھرىمان بۇ گۈزەل ساھىبجامالغا يېقىن كېلىپ قارىغاندى، بەدەنلىرى بوشاشقاندەك، يۈرىكىگە ئىشق تېپكەندەك بولدى. قەھرىمان قانداقتۇر بىر خىل تۇيغۇ ئىچىدە ھېلىقى جانۋارنى مىنىپ ئۆز لەشكىرى تەرەپكە راۋان بولدى. ئۇ يولدا گەردان كەشان بىلەن ئۇچرىشىپ پادىشاھنىڭ قېشىغا باردى. بۇ چاغدا ئەسىرلەرنى پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىشتى. ئۇلار پادىشاھتىن گۇناھلىرىنى تىلەشتى، پادىشاھ ھۇشەڭ ئۇلارنى ئازاد قىلدى ۋە كەيۋان شاھقا پادىشاھلار قاتاردا ئورۇن بەردى. سەھراپنى بەھرامغا، شىكارگەر ھەييارنى گەردان كەشانغا قوشۇپ بەردى.

ئەمدى سۆزنى ئۇ تەرەپتىن ئاڭلايلى:

راي ھىندى سەرۋى خىرامان كەلمىدى، دەپ تولىمۇ بىئارام بولدى. ھىندىلار پاتىپاراق بولۇشتى. ئۇلار شۇنداق بىتاقەت بولۇپ تۇرغاندا سەرۋى خىرامان يېتىپ كەلدى. ئېمىكئانا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا تاشلىنىپ نېمە بولغانلىقىنى سورىدى. سەرۋى خىرامان بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ:

ـــ بۇ پالۋان مەندىن غالىب كەلدى. ئەمدى بۇ ئەلەم بىلەن ھالاك بولسام كېرەك، ـــ دېدى.

ــ ئەي نازىنىن، ئۇ پالۋان سېنىڭ جامالىڭنى كۆرۈپ چوقۇم بىقارار بولغان بولسا كېرەك. ئۇ سېنى تاشلاپ كېتەلمەيدۇ، ــ دەپ تەسەللى بەردى ئېمىكئانىسى.

ئەتىسى كەچتە سەرۋى خىرامان دۆزەپەر ھەييارنى چاقىرتىپ كېلىپ:

ــ ئەي سەرۋەرى ھەييار، بۇ كېچە ماڭا ھەمراھ بول، مەن بېرىپ ھېلىقى پالۋاننىڭ بېشىنى ئېلىپ كېلەي، ــ دېدى.

ــ ئەي نازىنىن، پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ لەشكىرى ئىچىدە گەردان كەشان دەيدىغان بىر ھەييار بار، ئۇنىڭدىن قۇتۇلماق تەس، ــ دەپ ھودۇقتى دۆزەپەر. سەرۋى خىرامان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ مەسخىرە قىلدى. شۇنداق قىلىپ، سەرۋى خىرامان، ئېمىكئانا، دۆزەپەر ھەييار ئۇچەيلەن يولغا راۋان بولدى. ئۇلار قەھرىمانىنىڭ چېدىرىغا يېقىن بارىدى. شۇ چاغدا دۆزەپەر ھەييار ئۆزىنىڭ گەردان كەشاندىن قورقىدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىزھار قىلدى. سەرۋى خىرامان تەنھا ئۆزى لەشكەرلەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ئېھتىيات بىلەن يۈرۈپ ئاخىرى قەھرىمانىنىڭ بارگاھىغا باردى. پاسىبانلار، غولاملار ئۇنى چۆرىدەپ يېتىپتۇ. سەرۋى خىرامان ئۇلارنىڭ دىماقلىرىغا بىھوش دورىسى پۈركۈدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىھوش بولدى. سەرۋى خىرامان خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ قەھرىمانىنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىشنى ئويلىدى، ئەمما ئۇخلاپ ياتقان قەھرىمانىنى كۆرۈپ تىغ تۇتقان قوللىرى بوشىشىپ، خەنجىرى يەرگە چۈشتى ــ دە، بىر ئاھ تارتىپ، بىھوش بولۇپ يىقىلىپ قەھرىمانىنىڭ ياستۇقىغا باش قويۇپ ياتتى. بىر ئازدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، قەھرىمانىنىڭ جامالىغا قاراپ ئولتۇردى. سەرۋى خىرامان ئاشىق بولغانىدى. ئۇ بۇ ۋەقەلەرنى بىر پارچە خەتكە يېزىپ قەھرىمانىنىڭ ياستۇقىغا خەنجىرى بىلەن باستۇرۇپ قويدى، قەھرىمانىنىڭ ئۇزۇكىنى پەم بىلەن ئېلىپ ئۆز قولىغا سېلىۋالدى، ئۆزىنىڭ ئۇزۇكىنى قەھرىمانىنىڭ قولىغا سېلىپ قويدى. سەرۋى خىرامان ئۇ يەردىن چىقىپ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بارگاھىغا بېرىپ كۆردىكى، پاسىبانلار غەمسىز ئۇخلاپ يېتىپتۇ. سەرۋى خىرامان ئۇلارنىڭ دىماقلىرىغا بىھوش دورىسى پۈركۈدى. پادىشاھ ھۇشەڭ تەخت ئۈستىدە ئۇخلاپ ياتاتتى. ئۇ يەردا گەردان كەشان يوق ئىدى.

دەل شۇ چاغدا گەردان كەشان ئۆز چېدىرىدا قورقۇنچلۇق بىر چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ دەرھال يولغا چىقىپ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بارگاھىغا كېلىپ قارىسا، بىرقانچە پاسىبانلار ئۆلۈپتۇ. ئۇ كۆردىكى، سەرۋى خىرامان قولىدا خەنجەر تۇتقان ھالدا پادىشاھنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلماقچا تەمشىلىپ تۇرۇۋاتقۇدەك. گەردان كەشان ۋاقىرىدى:

ــ ئەي جۇۋان بەرنا، ھېزى بول، مەن گەردان كەشان!

گەردان كەشان ئالماس تىغىنى سەرۋى خىرامانغا شىلتىدى. سەرۋى خىرامان لاچىندەك تېز ئۇچۇپ كېلىپ گەردان كەشاننىڭ يۇزىگە بىر كاچات ئۇرغاندى، گەردان كەشان خۇددى كەپتەردەك بېرىپ يەرگە يېقىلدى. سەرۋى خىرامانىنىڭ گەردان كەشاننى ھالاك قىلىشقا كۆڭلى بارمىدى بولغاي، چىقىپ كەتتى. بۇ غوۋغادىن لەشكەرلەر ئويغىنىپ قارىسا، سەرۋى خىرامان شامالدەك تېز كېتىۋاتقۇدەك، ئۇنى خېلى-غىچە قوغلاپ باققان بولسىمۇ يېتىشەلمىدى.

پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ قاتتىق بىئارام بولدى. بولۇۋاتقان پاراڭ-سۆرەنلەر قەھرىمانىنى ئويغىتىۋەتتى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ سەرۋى خىرامان يېزىپ قويغان خەتنى كۆردى - دە، خەنجەر بىلەن خەتنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلدى. بىر ۋەزىر خەتنى ئوقۇدى. خەتتە: «ئەي پالۋان، مەن بۇ كېچىدە سېنى ھالاك قىلغىلى كەلگەنىدىم. قارىسام تېخى ئون گۈلۈڭنىڭ بىرىمۇ ئېچىلماپتۇ، رەھىم قىلدىم. سۆزۈم شۇكى، غەپلەتتىن ئويغىنىپ، پادىشاھ ھۇشەڭنى ئېلىپ پادىشاھ رايىنىڭ خىزمىتىگە بارغىن. پادىشاھ راي ھىندى پالۋانلارنىڭ قەدرىنى قىلىدۇ. ياق دېسەڭ، ھېزى بول، جېنىڭدىن جۇدا قىلىۋېتىمەن» دېيىلگەنىدى. بۇ خەتتىن ھەممىسى ھەيران قالىشتى. قىزنىڭ قەھرىمانىنى ئۆلتۈرمەي خەت يېزىپ قويۇپ كەتكەنلىكىدىن ئۇنىڭ قەھرىمانغا ئاشىق بولغانلىقىنى پەملەشتى.

ئەلقىسسە: ئەتىسى جەڭ ناغرىسى چېلىنىدى. ئىككى تام لەشكەرلىرى مەيدانغا كىردى. ھىندىلار تەرىپىدىن سەرۋى خىرامان ئالتۇن رەڭلىك كىيىم كىيگەن ھالدا كەركىدانغا مىنىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شۇنداق كىيىم كىيگەن ۋە كەركىدانغا مىنگەن ئەللىك كىشى كىرىپ كەلدى. پادىشاھ ھۇشەڭ تەرەپتىن بەھرام جەبىل نەيزىسىنى كۆتۈرۈپ مەيدانغا كىردى، ئۇ چۇقان كۆتۈرۈپ نەيزىسىنى ئاسمانغا ئوينىتىپ ئېتىپ تۇتۇۋالدى. ئىككىسى ئېلىشىشقا باشلىدى. سەرۋى خىرامان بەھرامنىڭ نەيزىسىنى تۇتۇۋېلىپ كۈچ بىلەن ئۇنىڭ قولىدىن يۇلۇپ ئالدى ۋە كەركىدان ئۈستىدە تۇرۇپ، بەھرامنىڭ كۆكرىكىگە قاتتىق پەشۋا ئۇردى، بەھرام كەركىداندىن يېقىلدى. ھىندى ھەييارلىرى دەرھال يېتىپ كېلىپ ئۇنى باغلاپ كېتىشتى. سەرۋى خىرامان مەيداندا تۇرۇپ «ئەر بارمۇ؟ ... » دەپ ۋارقىرىدى. ھۇشەڭ تەرەپتىن پەھلىۋان زەنجىرزەن مەيدانغا كىرىپ سەرۋى خىرامانغا گۈرزى شىلتىغانىدى، سەرۋى خىرامان ئۇنىڭ گۈرزىسىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ كۆكرىكىگە بىر تېپىپ كەپتەردەك موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى، ئۇنىڭ ئېغىز - بۇرنىدىن قان راۋان بولدى. ھەييارلار ئۇنىمۇ باغلاپ ئېلىپ چىقتى. ئارقىدىن قادىر خارەزمى دېگەن پالۋان مەيدانغا چۈشتى. سەرۋى خىرامان ئۇنىڭ قولىنى تىغ بىلەن تۇتۇۋېلىپ كۈچەپ قىسقانىدى، ئۇنىڭ بارماقلىرى

خەنجىرى بىلەن تەڭ يەرگە چۈشتى. سەرۋى خىرامان پالۋاننى ئاتتىن ئۈزۈپ ئېلىپ، بېلىدىن تۇتۇپ ئاتتى. ھەييارلار ئۇنى ھەم باغلاپ ئېلىپ كەتتى. ئاردىن بىر پالۋان چىقىپ سەرۋى خىرامانغا گۇرزە ئۇردى. سەرۋى خىرامان بېشىغا قالقان تۇتتى. پالۋان ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇردى، قالقاننىڭ قۇبىلىرىدىن يالقۇن ئۆرلىدى. سەرۋى خىرامان تۇيۇقسىز قولىغا گۇرزىسىنى ئېلىپ پالۋاننىڭ بېشىغا كەلتۈرۈپ سالدى. پالۋان پىل بىلەن قوشۇلۇپ يەرگە چاپلاشتى.

ئەلقىسسە: ئەتىدىن كەچكىچە ھۇشىڭ تەرەپتىن سەكسەن تۆت پالۋان ھالاك بولـ ـدى. سەرۋى خىرامان قەھرىماننىڭ مەيدانغا كىرىشىنى تەقەززا قىلىۋاتاتتى. يۈرەكنى يارغۇدەك دەھشەت ئاۋاز بىلەن قەھتىران ئىبنى تەغماچ مەيدانغا كىردى. قەھتىران ھەيۋەت بىلەن سەرۋى خىرامانىڭ قېشىغا كەلدى ۋە:

ــ ئەي بىئەدەپ، مەيداندىن يانماي يەنە تۇرامسەن؟ ھېزى بول! ــ دېدى.

سەرۋى خىرامان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ غەزەپكە تولدى ۋە:

ــ ئەي پالۋان، يولۋاسنىڭ ئەركىكىمۇ يولۋاس، چىشسىمۇ ھەم يولۋاس، سەنمۇ ھېزى بول! ــ دەپ كەركىدانغا قامچا ئۇرۇپ مەيدانىنى نەچچە ئايلاندى، ئاندى سەرۋى خىرامان قولىدىكى نەيزىسىنى قەھتىرانغا قارىتىپ ئاتتى، قەھتىران قالقان تۇتۇۋالـ ـدى. نەيزە قالقاندىن ئۆتۈپ قەھتىرانىنى ھالاك قىلغىلى تاس قالدى. قەھتىران بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئاتنىڭ ساغرىسىغا ئالدى. سەرۋى خىرامان يەنە نەيزە ئۇردى، نەيزە قالقاندىن ئۆتۈپ ئۇنى پارە ـ پارە قىلىۋەتتى. گەردان كەشان قەھتىرانغا تېزـ لىكتە قالقان يەتكۈزۈپ بەردى. سەرۋى خىرامان قولىغا گۇرزە ـ گىرانىنى ئېلىپ قەھتىرانغا قارىتىپ ئاتتى. گۇرزە كېلىپ قالقانغا تېگىپ ئوتلار چېقىلدى. سەرۋى خىرامان قەھتىرانىنى كۆز ئاچقىلى قويماي تۆپە ـ تۆپىلەپ گۇرزە ئۇردى. قەھتىران ئاخىرقى غەيرىتىنى يىغىپ، گۇرزە ـ گىرانىنى ئاسمانغا ئېتىپ تۇتۇۋېلىپ سەرۋى خىرامانغا قارىتىپ ئاتتى. سەرۋى خىرامان قالقان تۇتۇۋالدى. ئەمدى سەرۋى خىرامانـ ـنىڭ غەزىپى تۇتۇشقا باشلىدى. ئۇ تىغنى قولىغا ئېلىپ ۋاقىرىدى:

ــ ئەي قەھتىران، سەن قەھرىماننىڭ تۇغقىنى ئىكەنسەن. ساڭا قەھرىماننىڭ يۈزىنى قىلىۋاتىمەن. ئاگاھ بول!

دەل شۇ چاغدا قەھتىران سەرۋى خىرامانىنىڭ بېشىغا يەنە بىرنى ئۇردى، سەرۋى خىرامانىنىڭ قالقانلىرى پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى. قەھتىران ئۇنى ئەمدى تۇگەشتى دەپ تۇراتتى، سەرۋى خىرامان لاچىندەك چەبدەسلىك بىلەن قەھتىرانىنىڭ ئارقىسىدىن قىلىچ كۆتۈرۈپ باردى. بۇنى كۆرگەن گەردان كەشان:

ــ قەھتىران، ھېزى بول! ــ دەپ پەرياد كۆتۈردى. قەھتىران دەرھال بېشىغا

قالقان تۇتتى. كىشىلەر قەھىتىراندىن ئاللىقاچان ئۇمىد ئۈزۈشكەنىدى. لېكىن، سەرۋى خىرامانىنىڭ رەھمى كېلىپ ئۇنى قىلىچىنىڭ ئارقىسى بىلەن چاپتى. قەھىتىران ئۆزۈ- نىڭ ساق قالغانلىقىغا گۇمان قىلغاندەك بولدى. قەھىتىران ئۆزىنى ئوڭشاپ سەرۋى خىرامانىنىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ تارتىپ باقتى - يۇ، ئاتتىن ئالالمىدى. بۇ ئىككىسى تەڭ ئاتتىن چۈشۈپ بەلمۇ بەل ئېلىشتى، كىيىم - ساۋۇتلىرى پارچە - پارچە بول- دى. ئاخىرى سەرۋى خىرامان قەھىتىرانىنى يەردىن ئۈزۈپ ئېلىپ، دادىسىنىڭ تۇغى قادالغان جايغا كۆتۈرۈپ بېرىپ يەرگە ئۇردى. ئىككى تام لەشكەرلەر ئارىسىدىن چۇ- قان- سۇرەن كۆتۈرۈلدى.

پادىشاھ ھۇشەڭ تاقەت قىلالماي، ئۇچ يۈز مىڭ تۈرك لەشكىرىنى سەرۋى خىرا- مان تەرەپكە ئاتلاندۇردى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان پادىشاھ ھۇشەڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھالاكەت ئىلكىدە تۇرۇۋاتـ قانلىقىنى كۆرۈپ تىغ ئوينىتىپ ئۆزىنى ھىندى لەشكەرلىرىگە زەربە بىلەن ئۇردى، ئىككى تەرەپ قىزىق جەڭ ئېچىگە غەرق بولدى. سەرۋى خىرامان ئاتىسىنىڭ بايرىقى ئاستىدا تۇرۇپ، قەھرىمانىنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ھالاكەت ياغدۇرۇپ ئۆزلىرىنى باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. توساتتىن ئۇ تەرەپتىن بىر بوغۇناق نامايان بولدى. بوغۇناق ئىچىدىن ئىككى يۈز پالۋان ئارىسىدا بىر پالۋان ئاۋۋال راي ھىندى تەرەپكە كەلدى ۋە راي ھىندىگە:

ـــ ئەي پادىشاھىم، ئىسپەندىيار كەلدى. ئەمدى دۇشمىنىڭدىن غەم يېمە، سۆيۈنچە بەر، ـــ دېدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان راي ئۇنىڭغا كۆپ ئىنئامىلار قىلدى. ئىسپەندىيار ئىككى يۈز مىڭ ئومان لەشكەرلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. ئۇلار پادىشاھقا سالام قىلىپ بولۇپ، پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ لەشكەرلىرىگە تاشلاندى.

ئەلقىسسە: ھىندىستان لەشكەرلىرى قۇۋۋەت تېپىپ ئۆزلىرىنى قايتىدىن جەڭ- لەرگە ئاتتى. ھەركىم ئىسپەندىيارغا دۇچ كېلىپ قالسا گۇرزە يەپ ھەسسە - ھەسسە بولۇپ چۈشەتتى. ئىسپەندىيارنىڭ بىر پالۋانى ئېتىنى چاپتۇرۇپ، قىلىچ ئۇرۇپ، بىر لەشكەرنى بىر تاش بىلىپ ھەر تەرەپكە ئاتتى. پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ لەشكەرلىرى ئە- چىدىمۇ بىر پالۋان بار ئىدى، ئىسمى كەھلۇن كۇھ دېيىلەتتى. بۇ پالۋان ئىسپەندە- يارغا دۇچ كەلدى - دە، دەرھال تۇپراققا بەند بولدى. ئاندىن پەررۇخ زادىمۇ يەرگە ئۇرۇلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن مەنتۇس ئەرەبمۇ يەر چىشلىدى. جەڭدە ھۇشەڭ لەشكەرلە- رىگە پەلەك تەتۇر بولدى.

ئەمدى گەپنى قەھرىماندىن ئاڭلايلى: سەرۋى خىرامان نىقاب بىلەن جەڭگە كىر- گەنىدى. ئۇ قەھرىمان بىلەن بىر كۇن كەچكىچە ئۇرۇشتى. قەھرىمان ئاخىر سەرۋى

خىرامانىى جەڭدىن توختاتتى. سەرۋى خىرامان يۇزىدىن نقابىنى ئېلىۋېتىپ ئۆزىنى ئاشكارىلىدى. ئاندىن قەھرىمانغا:

ــ ئەي پالۋان ساھىبقىران، پالۋانلىقىڭغا ئاپىرىن، قول بەردىم. بۇندىن كېيىن بىزگە جەڭ نېسىپ بولمىغاي، ئىككىمىز جەڭنى قويايلى، ئەسىرلەردىن غەم يېمە، ــ دەپ يولىغا راۋان بولدى. بۇ چاغدا ئىككى سەپ لەشكەرلەر ئۇر ـ چاپتىن يېنىشتى. ئىككى پادىشاھمۇ ئۆز تۇرارگاھلىرىغا بېرىشتى. قەھرىمان ئۆز پادىشاھىنىڭ خىزمىتىگە كېلىپ سالام ئادا قىلدى. ھەممەيلەن ئۆز جايلىرىغا بېرىشىپ ئىستىراھەتكە مەشغۇل بولۇشتى. قارىسا، سەكسەن تۆت پالۋاننىڭ ئورنى بوش تۇرغۇدەك. بۇ ھالنى كۆرۈپ قەھرىماننىڭ كۆڭلى پەرىشان بولدى. قەھرىمان شۇنداق غەزەپلەندىكى، ئۇرغان دەم ـ نەپەسلىرىنى كىشىلەر ئاڭلاپ تۇرۇشتى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان پادىشاھنى غەمكىن ھالدا كۆرۈپ ئۆز بارگاھىغا يانىدى. گەردان كەشان قەھرىماننىڭ ئارقىسىدىن بارگاھقا كىرىپ قەھرىمانىنى كۆردىكى، ئۇستىگە قارا لىباسلارنى كىيىپتۇ. گەردان كەشان ئېيتتى:

ــ ئەي پالۋان، بۇ كېچىدە قارا لىباس كىيىشىڭ سەۋەبى نېمە؟

قەھرىمان جاۋاب بەردى:

ــ مۇشۇ ھالىتىم بىلەن پادىشاھ رايىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەسىرلەرنى خالاس قىلىمەن.

ــ ئەي قەھرىمان، بۇ بەك خەتەرلىك، ــ دېدى گەردان كەشان.

ــ ئەي گەردان كەشان، قەھتىران باشلىق سەكسەن تۆت نامدارلار ھىندىلارنىڭ قولىدا تۇرسا، مەن قانداقمۇ ئارام ئالىمەن. مەن بېرىپ ئۇ لەئىنلەرنى ۋەيران قىلىمەن! ــ دېدى قەھرىمان.

گەردان كەشان بۇ سۆزدىن ھاياجانلىنىپ ئۆزىمۇ قارا لىباسلارنى كىيىدى، شۇنداق قىلىپ ئىككىسى يولغا راۋان بولدى. پادىشاھ راي ھىندى جەڭدىن يېنىپ ئۆز بارگاھىغا كېلىپ چۈشتى ۋە ئىسپەندىيارغا ئىززەت ـ ئىكرامىلار قىلىپ تون كىيدۈردى. بۇ چاغدا ئىسپەندىيار:

ــ ئەي پادىشاھى راي، مېنىڭ بۇرادىرىم كەھبال قېنى؟ ــ دېدى. پادىشاھ ئاھ تارتىپ:

ــ ئەي پالۋان، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر پالۋان بار، ئىسمى قەھرىمان قاتتىلدۇر. بۇرادىرىڭنى ئەنە شۇ ھالاك قىلدى، ــ دېدى. بۇنى ئاڭلاپ ئىسپەندىيار:

ــ قانداق قەھرىمان ئىكەن ئۇ؟ ئۇنى ماڭا نېمىشقا كۆرسەتمەيدىڭ، ئۇنىڭ جېنىنى تۇپراققا ئۇراتتىم، ئۇستىخانلىرىنى ئۇن ـ تالقان قىلاتتىم. ۋاي بۇرادىرىم، ــ

دەپ پەريياد كۆتۈرۈپ ياش تۆكتى ۋە، ــ ئۇنى ماڭا كۆرسىتىڭلار.

بۇنى ئاڭلىغان سەرۋى خىرامان كۈلۈپ قويدى.

ئەلقىسسە: راي ھىندى «ئوت يېقىڭلار» دېگەندى، ئوت يېقىلدى. بۇ چاغدا قەھرىمان بىلەن گەردان كەشان بۇ يەرگە كېلىپ بولغاندى. ئۇلار يىراقتىن ئەھۋالنى كۆزەتتى. ئوت ئۇچىدىن: «ئەي غۇلام راي، بۇگۈن دۈشمىنىڭ قەھىرانىنى قولۇڭغا تۇتقۇن قىلىپ بەردىم. يەنە ئىسپەندىيارەدەك پالۋاننى ساڭا يارەدەم بەرگىلى كەلتۈردۈم. ئەمدى قەھىرانىنى ئۆزۈڭگە دەۋەت قىل، ئەگەر قوبۇل قىلسا مەيلى، بولمىسا ھالاك قىل...» دېگەندەك سادا چىقتى. ھىندىلار خۇشال بولۇشتى. قەھرىمان بۇ ھالنى كۆرۈپ گەردان كەشانغا ئېيتتى.

ــ بۇ ئوتنىڭ ئۇچىدىكى كىم؟

گەردان كەشان ئېيتتى:

ــ ئۇ شەيتاندۇر.

ھىندى جاللاتلىرى قەھىران باشلىق جىمى سەردارلارنى مەيدانغا كەلتۈرۈشتى. قەھرىماننىڭ كۆزى قەھىرانغا تىكىلىپ، ئۆزۈمنى ئاشكارىلايمۇ ـ قانداق؟ دەپ ئالدىرىدى. گەردان كەشان ئۇنى توستى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تۈيدۈرماي جاللاتلارنىڭ قارىغا كىرىپ تۇردى. پادىشاھ راي ھىندى دۆزەپەر ھەييارىگە: «قەھىرانىنى ماڭا مايىل بولۇشقا دەۋەت قىل» دېدى. دۆزەپەر ئېيتتى:

ــ ئەي قەھىران، بۇرۇن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ خىزمىتىنى كۆپ قىلدىڭ. مانا ئەمدى ئەسىرگە چۈشتۈڭ. ئۇ سېنى ياد ئېتىپمۇ قويمىدى. بۇگۈن كۆردۈڭمۇ، پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھالى نېمە بولدى ؟ ئەمدى پادىشاھ رايغا غۇلام بول، شۇنداق قىلساڭ جېنىڭ ئامان قالىدۇ.

قەھىران بۇنىڭغا جاۋاب بەرمىدى. قاراپ تۇرغان قەھرىمانىنىڭ سەۋر قاچىسى توشۇپ گەردان كەشانغا:

ــ ھەي ھەييار، مېنى مۇنچە توسمىغىن، ئەمدى ئۆزۈمنى ئاشكارا قىلمىسام مەردلەر قاتارىدىن ناممىز ئۆچىدۇ، ــ دەپ مەيدىسىگە نەچچىنى ئۇردى. راي ھىندى جاللاتلىرىغا ئەمر قىلدى:

ــ بۇلارنىڭ باشلىرىنى تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار!

جاللاتلار تىغ تارتىپ ئەسىرلەرگە قاراپ مېڭىشتى. ئەسىرلەر جانلىرىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ ئۆزئارا رازىلىق ئېلىشتى. بىر جاللات ئاۋۋال قەھىرانىنىڭ بېشىغا تىغ ئۇرماقچى بولغاندى، بۇنى كۆرگەن قەھرىمان تولىمۇ بىتاقەت بولۇپ، تىغنى غىلاپتىن سۇغۇرغانچە بىرىپ جاللاتنىڭ بېشىغا ئۇردى. جاللاتنىڭ بېشى ئۇزۇلۇپ يەرگە چۈش-

تى. گەردان كەشان قولىغا تىغ ئېلىپ ھىندى لەشكەرلىرىگە تاشلاندى. قەھرىمان قەھتىرانىنى زەنجىر كىشەنلەردىن ئازاد قىلدى. گەردان كەشان سەكسەن تۆت پالۋاننى كىشەندىن ئازاد قىلدى. پالۋانلار ھىندى لەشكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلدى. بۇ چاغدا ئىسپەندىيار ئۇيقۇدا ئىدى، ئۇ تۇيۇقسىز پادىشاھ راينىڭ بارگاھىدىن ئاجايىپ غوۋغا-يى ئەزمىنى ئاڭلاپ بىدار بولۇپ، ئىككى يۈز مىڭ ئوممان لەشكەرلىرىنى سەپلەپ، ئالدىدىكى قايسى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىماي تامامى ئادەمگە تىغ ئۇردى. قەھرىمان بولسا مىسلى ئەجدىھادەك ھىندى لەشكەرلىرىنى بىھايەت قىرىپ تاشلاپ، دۇشمەنلەرنى ھەر تەرەپكە سۇرەتتى. بۇ كېچە شۇنداق بىلەن جەڭ - جەھەد بولدىكى، راي ھىندى بىلەن ئىسپەندىيار لەشكەرلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسى يەردە يېتىشتى. راي ھىندى دەرھال ئەمر قىلىۋېدى، تەبىل چېلىنىپ ھەممىسى ئۇرۇشتىن قول يىغدى. قەھرىمان جەمىي سەركەردىلىرىنى باشلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا باردى. ئۇلار شاھقا سالام بەجا كەلتۇرۇشتى. پادىشاھ خۇشاللىقىنى باسالماي ۋاپادارلىرىنىڭ ئاياغلىرىنى سۆيۈپ ئۆتتى. ئاندىن قەھرىمانغا شەھەر ۋە كۆپ مال ئىنئام قىلدى. قەھرىمان پادىشاھنىڭ ھۆرمىتىگە تەشەككۇر بىلدۇردى.

ئەمدى سۆزنى ئۇ تەرەپتىن ئاڭلاڭلار:

پادىشاھ راي ھىندى تەختكە چىقىپ ئولتۇردى. قالغان سەركەردىلەرمۇ ئۆز جايلىرىغا بېرىشتى. ئاردىدا ئىسپەندىيار سۆز باشلىدى:

— بۇ كېلىشمەسلىك ئەجەب بىزنىڭ بېشىمىزغا كەلدىغۇ؟

— ئەي ئىسپەندىيار، — دېدى راي ھىندى، — بۇ غوۋغانى تېرىغان بىر كىشى بار، ئۇ قەھرىمان.

ئەلقىسسە: كېچە ئۆتۈپ تاڭ ئاتتى. ئىككى سەپ يەنە بەئەينى ئېقىن دەريادەك جەڭگە ھازىر بولۇشتى. سەركەردىلەر ئادەملىرىنى سەپراس قىلىشتى. ئۇ تەرەپتىن ئىسپەندىيار مەيدانغا كىردى، پادىشاھ ھۇشەڭ تەرەپتىن مەنتوس مەيدانغا كىردى. ئۇ بېرىپ ئىسپەندىيارغا نەيزە - گىرانلارنى شىلتىدى. ئىسپەندىيار ئۇنىڭ ھەربىر نەيزىسىنى رەت قىلىۋېتىپ، ئۇنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ يەرگە ئۇردى. بۇنى كۆرۈپ ھەر ئىككى لەشكەرلەر ئارىسىدىن غەلىيان كۆتۈرۈلدى. ھۇشەڭنىڭ لەشكەرلىرى ئىچىدە بىر پالۋان بار ئىدى، ئىسمى خىتاي گۇرزى گىران دېيىلەتتى. ئۇ كىرىپ گۇرزە ئۇرۇشقا باشلىدى، ئەمما ئىسپەندىيار ئۇنىڭ گۇرزىسىنى قولى بىلەن قوشۇپ تۇتۇۋېلىپ، ئاتتىن ئۇزۇپ كۆتۈرۈپ ھۇشەڭنىڭ سېپى تەرەپكە پۇلاڭلىتىپ ئېتىۋەتتى. ئۇ پالۋان ھالاك بولدى. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ھۇشەڭ تولىمۇ مەيۇسلەندى. ئىسپەندىيار بەك مەغرۇرلىنىپ، مەيدىلىرىنى يوغان كېرىپ لاپ ئۇرۇشقا باشلىدى. تاقىتى تاق

بولغان قەھرىمان دەرھال ئالتە ئاياغلىقنى مىندى. بۇنى كۆرگەن بەھرام جەبىل قەھ-رىمانىنى توسۇپ ئات سۈرۈپ مەيدانغا كىردى. ئىسپەندىيار بۇنى كۆرۈپ:

— سەن قەھرىمان قاتىلمۇ؟، — دېدى.

— مېنىڭ ئىتىم بەھرام جەبىلدۇر.

— شەھرى چىننىڭ پادىشاھىمۇ سەن؟

— ھەببەللى!

— ئەي بەھرام، كەل! مېنىڭ غۇلامىم بول، سېنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىلاي. مەن قەسەم ئىچىپ كەلدىم، پادىشاھ ھۇشەڭ لەشكەرلىرىدىن ھەركىم قولۇمغا چۈشسە ھالاك قىلماي قويمايمەن. بۇرادىرىم كەھبال ئۈچۈن ئىنتىقام ئالمەن، — دېدى ئىسپەندىيار. بەھرام:

— ئەي ئىسپەندىيار، مۇنچە مەغرۇر بولمىغىن. كۆرۈپ قوي، سەن تەلەپ قىل-غان غۇلام ئەمدى نېمە ئىشلارنى قىلاركىن؟! — دېدى ۋە قولىغا بەھەيۋەت گۈرزە ئېلىپ، — ئەي لاپخور، ھېزى بول! — دەپ ۋارقىرىدى. ئىسپەندىيار بېشىغا قالقان تۇتتى. بەھرام ئارام بەرمەي گۈرزە ئۇردى. ئىسپەندىيارنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى. بېشىغا ئۇزۇلمەي گۈرزە ئۇرۇلدى. ئىسپەندىيار گۈرزىلەرنى رەت قىلىپ، زور بىر گۈرزىنى ئېلىپ كۈچ بىلەن بەھرامغا قارىتىپ ئۇردى. ھۇشەڭ لەشكەرلىرى بەھرامدىن ئەنسىرەيتتى. ئىسپەندىيار بەھرامنىڭ يەنە ساق تۇرغىنىغا غەزەپلىنىپ يەنە گۈرزە ئۇرغاندى، بەھرامنىڭ ئۈستىخانلىرى لەرزىگە كەلگەندەك بولدى، لېكىن ھېچنېمە بولمىدى. ئاندىن ئىسپەندىيار قولىغا نەيزە ئېلىپ ئېتىلدى. ئۇمۇ كار قىلمىدى. شەمشەر ئېتىلىشقا باشلىدى، شەمشەر پارە - پارە بولۇپ كەتتى.

ئەلقىسسە: ئىسپەندىيار لەشكەرلىرىگە ئىشارەت قىلغاندى، ئۇنىڭغا ئۇمۇت كەل-تۇرۇپ بېرىشتى. ئۇمۇت كېلىپ بەھرامنىڭ قالقىنىغا تەگدى. بەھرام چاققانلىق بە-لەن ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. بۇنى كۆرگەن ئىسپەندىيار غەزەپ بىلەن ئۇمۇت ئۇرۇشقا تەييارلاندى. دەل شۇ دەم قەھرىمان مەيدانىنى چاك - چاك قىلىۋەتكۈدەك ئاۋاز چىقە-رىپ، ئالتە ئاياغلىققا مىنىپ نەرە تارتىپ ئىسپەندىيارنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئىسپەندە-يار دەھشەت ئىچىدە قەھرىمانىنى كۆردى. قەھرىمان مەيداندا جەۋلان قىلىشقا باشلە-دى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن گەردان كەشان خەنجەر تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى. كىشىلەر توپى تېپتىنچ كۆرۈنەتتى. بۇ ھالنى سەزگەن خىرامان كۆرۈپ تۇردى. ئىسپەندىيار:

— ئەي پالۋان، ئېتىڭ نېمە؟

قەھرىمان جاۋاب بەرمىدى. گەردان كەشان ئېيىتتى:

— ئەي دۈڭە بەچچە، ئاگاھ بول، بۇ مۇشۇنداق بىر پالۋاندۇركى، ئېتى قەھرىمان-

دۇر.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىسپەندىيار خۇن جىگىرى بىلەن پەرياد ئۇردى، ئاۋازى جا-ھاننى قايغۇغا سالدى. كىشىلەر تەئەججۇپكە چۈشۈشتى. ئاندىن ئۇ ئۆزىنى توختا-تىپ:

— سەن قەھرىمان قاتىلمۇ؟ مېنىڭ كەھبالىمنى ھالاك قىلغان سەنمۇ؟ — دەپ ھۆركىرىدى. قەھرىمان:

— ئەي لەئىن، سېنىمۇ بۇرادىرىڭنىڭ ئارقىسىدىن يولغا سالمەن! — دېدى. ئىسپەندىيار بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ غەزىپى تېشىپ، تېنى يېرىلاي دېدى. ئۇ چىدىماي شۇنداق پەرياد كۆتۈردىكى، ئالەم مالەم بولغاندەك بولدى. ئۇ ئۇمۇتىنى قولىغا ئېلىپ، بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ قەھرىمانغا ئېتىلدى. تامامى كىشىلەرنىڭ كۆزى قەھرىماندا قالدى. قەھرىمانىنىڭ ئوڭ قولىدا تىغ، چەپ قولىدا قالقان بار ئىدى. ئىسپەندىيار توختىماي تىغ ئۇردى، ئەمما قەھرىمان بىرەر زەررىنىمۇ ئۆزىگە يېقىن كەلتۈرمىدى. بۇ كارامەت ھەيۋەتنى كۆرگەنلەر قەھرىمانغا ئاپىرىن ئوقۇشتى. ئىسپەندىيار تېخىمۇ دەرغەزەپ بولۇپ ئۇمۇت ئۇردى، قەھرىمان ئۇنى قالقان بىلەن رەت قىلدى. ئەمدى نۆۋەت قەھرىمانغا كەلدى. ئۇ جان - جەھلى بىلەن دەھشەت سېلىپ بارغىنىچە ئىس-پەندىيارنىڭ بېشىغا ئۇردىكى، ئاسمان كۆمتۇرۇلگەندەك بولدى. ئىسپەندىيارنىڭ كال-لىسى ھەسسە - ھەسسە بولۇپ يەرگە چۈشتى. بۇ ھالنى سەزگەن خىرامان كۆرۈپ قەھرىمانغا ئېچىدە مەدھىيە ئوقۇدى.

شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇركى، قەھرىمان ئىسپەندىيارنى ھالاك قىلغاندىن كېيىن مەيداندا تۇرۇپ:

— ئەر بارمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى. مەيدان تىمتاس بولۇپ كەتتى. ھېچ كىشى مەيدانغا چىقمىدى. پادىشاھ راينىڭمۇ ئەقلى لال بولدى. ئۇ قىزى سەرۋى خىرامانغا قاراپ:

— ئەي جىگەر گۆشۈم، ئۇنىڭغا ئۆزۈڭ تاقابىل تۇرغىن، — دېدى. سەرۋى خى-رامان:

— ئەي دادا، ھەممە ئەھۋال مەلۇم بولدى. قەھرىمان ئىسپەندىيارنى ئۆلتۈردى. ئەمدى بولدى قىلايلى، قالغان بىچارىلەر ئۆلۈمدىن خالاس بولسۇن. پادىشاھ ھۇشىڭ بىلەن سۆلھى يولىنى ئىزدەڭ، ھەممىمىز ئازاد بولايلى، — دېدى. ھىندى ئېيتتى:

— ئەي جىگەر گۆشۈم، بۇ ئىش باشتا شۇنداق بولسا بولاتتى، ئەمدى بولمايدۇ، چۈنكى مۇنچە پالۋان، لەشكەرلەر ھالاك بولدى. دۇشمەنلىشىش چەكتىن ئاشتى، پۈر-سەت ئۆتتى، يارىشىشنىڭ ئورنى قالمىدى.

سەرۋى خىرامان:

ــ ئەي دادا، سۇلھى قىلماقنىڭ يولىنى مەن ئىزدەي.

سەرۋى خىرامان بىرقانچە ئاكابىرلارنى ئېلىپ ھۇشەك پادىشاھنىڭ ئالدىغا راۋان بولدى. ئۇلار قەھرىمانىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ قەھرىمانغا تەزىم قىلدى. بۇنى كۆرگەن قەھرىمان ئېيتتى:

ــ ئەي مەلىكەزادە، جەڭ ئارزۇسى بىلەن كەلدىڭمۇ ياكى سۇلھى ئارزۇسى بىلەن كەلدىڭمۇ؟

سەرۋى خىرامان ئېيتتى:

ــ ئەي ساھىبقىران، شەپقەت تىلەپ كەلدىم. لۇتفى ئېھسانىڭ بىلەن بىزلەرنىڭ يۇز ـ خاتىرمىز ئۈچۈن ئاتامنىڭ گۇناھىنى پادىشاھ ھۇشەڭدىن تىلەپ ئالارسەنمۇ؟ مېنىڭ ئارزۇيۇم: ئىككى پادىشاھنى سۇلھى قىلدۇرساڭ.

سەرۋى خىرامان يۇزىدىكى نىقابلارنى ئېلىۋېتىپ، قەھرىمانغا جامالىنى تولۇق كۆرسەتتى. قەھرىمان سەرۋى خىرامانىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ ۋۇجۇد زېمىنلىرىدە زىلـزىلە پەيدا بولدى. ئاندىن ئېيتتى:

ــ ئەي نازىنىن، سەن بىلەن كىممۇ ياراشمىغاي!

قەھرىمان قىلىچلىرىنى غىلاپقا سالدى، ئاندىن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ قېشىغا كـىرىپ تەزىم بەجا قىلدى ۋە:

ــ ئەي شەپقەتلىك پادىشاھ، پادىشاھ رايىنىڭ قىزى سەرۋى خىرامان ئاتىسىنىڭ گۇناھىنى تىلەپ كەپتۇ، ــ دېدى. پادىشاھ ھۇشەڭ:

ــ ئەي پالۋان، ساھىبقىرانىم، مەن سەرۋى خىرامانىنىڭ ياخشىلىق ئېلىپ كـەلـگەنلىكىنى سېزىۋاتىمەن. سۇلھى قوبۇل قىلدىم، ــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ۋە مەلىكىلەر سەرۋى خىرامانىنىڭ ئالدىغا چىقىپ مەرھابا ئوقۇشتى ۋە سەرۋى خىرامانىنى ھۇشەڭ شاھنىڭ بارگاھىغا ئېلىپ كىرىشتى. سەرۋى خىرامان ھۇشەڭ شاھقا ھۆرمەت تەزىم قىلدى ۋە تەزىمدە تۇرۇپ ئاتىسىنىڭ گۇناھىنى تىلىدى. قەھرىمان باشلىق باشقا پالۋانلارمۇ راي ھىندىنىڭ گۇناھىنى تىلىشىپ بەردى. سەرۋى خىرامان بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە ئېيتتى:

ــ ئەي پادىشاھ جاھان، دۆلەتلىرى زىيادە بولسۇن، مەن كېنىزەكلىرى ئاتام ئۈچۈن خىزمەتلىرىگە كەلدىم. لۇتفى قىلىپ ئاتامنىڭ گۇناھىدىن ئۆتسىلە.

پادىشاھ ھۇشەڭ ئېيتتى:

ــ ئەي نازىنىن، سېنىڭ خاتىرەڭدىن داداڭنىڭ گۇناھىدىن ئۆتتۈم ھەم ئۆز شەھرىنى ئۆزىگە بەردىم.

ئەلقىسسە: سەرۋى خىرامانناڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەت تەييارلاندى. كۆڭۈللەرنى خۇشاللىق قاپلىدى، قىممەت باھالىق ئالىي لىباس كەلتۈرۈپ سەرۋى خىرامانغا كىيدۈردى. قولىغا ئالتۇن ئېگەرلىك ئات تۇتقۇزدى. مەلىكە چەكسىز مىننەتدارلىق بىلەن پادىشاھقا ئۇزۇنغىچە تەزىمدە تۇردى، ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ــ ئۇلۇغ شاھىتىن ئىجازەت بولسا، ئەمدى ئاتامنىڭ ئالدىغا بارسام، شاھنىڭ بۇ ئۇلۇغ مەرھەمىتىنى خۇش خەۋەر قىلىپ يەتكۈزسەم، ــ دەپ ئۆتۈندى. سەرۋى خىرامان يولغا چىقىش ئالدىدا پادىشاھ ھۇشەڭ ئەڭگۈشتەر زۇننارىنى ئۇنىڭغا بەردى. گەردان كەشانىنى ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ھەمراھ قىلدى. ئۇلار ئىكرام بىلەن ھۇشەڭنىڭ بارگاھىدىن ئايرىلىپ راي ھىندىنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ تەزىم ئادا قىلدى. ئاندىن سەرۋى خىرامان گەردان كەشانغا مۇناسىپ جاينى كۆرسىتىپ، ئۆزى بىر جايغا بېرىپ ئولتۇردى. راي ھىندى:

ــ ئەي جىگەر گۆشۈم، پادىشاھ ھۇشەڭدىن ماڭا نېمە خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى. سەۋرى خىرامان ئورنىدىن تۇرۇپ بويىنىدىكى ئەڭگۈشتەر زۇننارىنى كۆرسەتكەندى، ھەممىسىنىڭ كۆڭلى خۇشاللىققا چۆمدى، چۈنكى ھىندىستان دىيارى ئۇرۇش دەستىدىن خاراب بولۇپ كەتكەندى. سەرۋى خىرامان دادىسىغا:

ــ سۆيۈنچە بەر، دادا، پادىشاھ يالغۇز ساڭىلا ئامانلىق بەرگىنى يوق، جىمى ھىندىستان ۋىلايىتىگە، ئۇنىڭ ھەممە پۇقرالىرىغا ئامانلىق بەردى، ــ دېدى ھەمدە ئۇلارنىڭ ياخشىلىق ۋە پەزىلەتلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىلىپ ئۆتتى. پادىشاھ راي بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ روھلىنىپ كەتتى، ئاندىن ئۆزىگە تەۋە ۋىلايەتلىرىگە خۇش خەۋەر يەتكۈزدى ۋە پادىشاھ ھۇشەڭگە مىننەتدارلىق سۆۋغىلىرى تەييارلاندى.

پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ دەرگاھىدا كىشىلەر شادى ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇشتى. قەھرىمان بولسا بۇ ئىشرەتتىن تەركى بولۇپ، سەرۋى خىرامانناڭ ئىشقىدا خىيال سۈرەتتى. پادىشاھ ھۇشەڭ قەھرىمانناڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ تولا بىئارام ۋە تەئەججۇپلەندى. گەردان كەشان پادىشاھقا قەھرىمانناڭ سەرۋى خىرامانغا ئاشىق بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. پادىشاھ بۇلارنى ئاڭلاپ:

ــ ئۇنداق بولسا بۇ ئىش ئۇچۇن پادىشاھ رايىغا ئادەم ئەۋەتىڭلار، ــ دەپ ئەمر قىلدى.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا سەرۋى خىرامان قەھرىمانناڭ ئىشقىدا بىتاقەت، بىئارام بولدى. ئۇ ئۇستىگە لىباسلىرىنى كىيدى ۋە ئېمىكئانىسىغا:

ــ ئەي ئانا، ماڭا ھەمراھ بولغىن، پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بارگاھىغا بېرىپ تاماشا قىلايلى، ــ دېدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ھۇشەڭ بارگاھىغا قاراپ راۋان بولدى.

ئەلقىسسە: ئۇلار قەھرىمانىنىڭ بارگاھىغا يېقىن كەلگەندە گەردان كەشانغا ئۇچ-راشتى. گەردان كەشان مەلىكىگە سالام بەجا قىلدى ۋە ئۇ ئىككىسىنى ئۆز ھۇجرە-سىغا باشلاپ كىردى. ئىززەت - ئىكرامدىن كېيىن سەرۋى خىرامان يۈزىدىكى نىقا-بىنى كۆتۈرگەندى، قاراڭغۇ كېچە روشەن بولدى. بۇ ھالدا ھەر كىم ئۇنىڭ جامالىغا قارىسا ئەقلى لال بولۇپ قالاتتى. گەپنى گەردان كەشان ئالدى:

— ئەي نازىنىن، گۈمانىم شۈكى، سەن ئاشقىلىققا ئەسىرەدەك تۇرىسەن، بۇ ھال-نى ماڭا بايان قىل، بىمار دەردىنى تېۋىپتىن مەخپىي تۇتسا خوپ ئەمەس، — دېدى.

سەرۋى خىرامان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى - دە:

— گەردان كەشان، مېنىڭ ھالىمنى ئېيتىپ باشقا بىرىكىم بىلگەن ئە-مەس، — دېدى ۋە سۆيۈنچە ئۇچۇن مەملىكەت باراۋىرىدە ئىككى دانە گۆھەرنى گەردان كەشانىڭ ئالدىغا قويدى. گەردان كەشان سەرۋى خىرامانغا تەزىم قىلىپ خىزمەت كەمىرىنى بېلىگە چىڭ باغلىدى. گەردان كەشانغا ئېيتىپ ئاپتاپ-تەك كۆرۈندى. گەردان كەشان كۆزىنى ۋە تامامى ئەقلى - ھوشىنى ئۇنىڭغا بېرىپ قويدى. گەردان كەشان سىرىنى ئىمكان بار پىنھان تۇتقان بولسىمۇ، ئەقىللىك سەرۋى خىرامان گەردان كەشانىڭ روھىدىكى ئۆزگىرىشنى پەملەپ باشقا تەرەپكە قارىۋالدى. ئەتىسى گەردان كەشان پادىشاھ قېشىغا كىرىپ سەرۋى خىرامان بىلەن كۆرۈشكەنلە-كىنى، ئۇنىڭ قەھرىمانغا كۆڭۈل بەرگەنلىكىنى ئېيتتى.

ئەلقىسسە: راي ھىندى ئون ئىككى مىڭ پىلنىڭ ئۈستىگە تەخت ئورنىتىپ، ئۇ-نىڭ ئۈچ مىڭىگە بىردىن ساھىبجامالىنى ئورۇنلاشتۇردى، قالغان توققۇز مىڭىگە داڭ-لىق شايى نەقىشلەرنى كۆتۈرگەن غۇلاملار ئورۇنلاشتى. يەنە بەش مىڭ تۆگىگە خەزە-نە، ئاجايىپ - غارايىپ ھىندىستان مالىلىرى ئارتىلدى. پادىشاھ راي خىزمەتچى، سەركەردىلىرى بىلەن تۆگە تەخت قىلىپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭدى. شۇ ھەشەمەت بىلەن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ قارارگاھىغا قاراپ كەلدى. بۇنى پادىشاھ ھۇشەڭ ئاڭلاپ: «جەمى سەركەردىلەر، پالۋانلار، كېنىزەكلەر، ساھىبلار پادىشاھ راي ھىندىنىڭ ئالدىغا چىق-سۇن!» دەپ ئەمر قىلدى.

ئەلقىسسە: جەمى پېشۋالار پادىشاھ رايىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ھۆرمەتتە تۇردى. ھەر ئىككى تەرەپتىن بەلگىلەنگەن تەرتىپ باقارلار ئادەملەرنى سۈرۈپ، يوللارنى خالىي قىلىپ، پادىشاھ رايىنى پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ بارگاھىغا يەتكۈزدى. پادىشاھ راي كىرىپ كۆردىكى، بارگاھنىڭ ئىچىدە ئالتۇن تەختى ئەزىم بولۇپ، تەخت ئۈستىدە پادىشاھ ھۇشەڭ ئولتۇراتتى. پادىشاھنىڭ تەختىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن تەخت ۋە ئونىڭ ئال-تۇن كۇرسى، ئون تۆت مىڭ كۈمۈش كۇرسى بار ئىدى، ئون ئىككى مىڭ غۇلام قول

باغلاپ تۇراتتى. پادىشاھنىڭ ئەتراپىدا ئۇچ يۈز ۋەزىر ۋە دانىشمەن ئولتۇراتتى. ۋەزىرلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرىسىدا شەرق ھەكىم بۇزرۇك ئولتۇراتتى. پادىشاھ ھۇشەڭ شايى لىباس كىيگەن بولۇپ، بېشىدا گۆھەر تاج ئاجايىپ ھەشەم بىلەن نۇرلىناتتى. ئۇنىڭ ساقلى ئاقىرىپ سىنەسىگە چۈشكەنىدى. بىر قاراشتىلا ئۇ جەمشىت سۈرەت، ئىسكەندەر سۈپەت، سۇلايمان شەۋكەت ئادەم ئىكەنلىكى نامايان ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا خاس پاسىبانلار سەپ تارتىپ تۇراتتى. پادىشاھ راي بۇ سەلتەنەتلەرنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. بۇ چاغدا ئىران، تۇران، كەيۋە شاھلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ پادىشاھ راينى پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. پادىشاھ ھۇشەڭ تەختتىن چۈشۈپ پادىشاھ رايغا شاھلىق ئىكرامىنى بىلدۈردى ھەمدە ئۇنىڭغا ھەممە پادىشاھلاردىن يۇقىرىراق ئورۇن بەردى. پادىشاھ راي بىلەن ئىران، تۇراندىن قېچىپ كەلگەن پادىشاھلار، داۋۇت شاھ، مىران شاھ، خىتاي شاھى، كەشمىر شاھى ۋە خۇراسان شاھلىرى بىللە كەلگەنىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسلىدە پادىشاھ ھۇشەڭدىن قېچىپ راي ھىندىنىڭ خىزمىتىگە كەلگەنلەر ئىدى. بۇلارمۇ بۇگۈن نائىلاجلىق بىلەن كۆپ خىجالەت بولۇشۇپ پادىشاھ ھۇشەڭگە تەزىم ئىكرامغا تۇرۇشتى. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇلارغا شاپائەت قىلىپ ئۆز مەرتىۋىسىدە ئورۇن بەردى. ئاندىن سەرۇى خىرامان پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام قىلىپ، تەييارلىغان تارتۇقلىرىنى پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈزدى. قەھتىرانىنىڭ ئايالى قەمەرروخ سەرۇى خىرامانىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئۆزىنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى.

ئەلقىسسە: شۇ كۈنى پادىشاھ ھۇشەڭ پۈتۈن ھىندىستان ۋىلايىتىنى ئىلكىگە ئالدى. ناھايىتى كاتتا زىياپەت راسلاندى. زىياپەتتىن كېيىن ھۇشەڭ شاھ ۋە يەتتە ئىقلىمنىڭ پادىشاھلىرى ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇشتى. پادىشاھ ھۇشەڭ:

ــ ئەي پادىشاھلار، مىرزىلار، يەتتە ئىقلىمغا نامە يېزىڭلار. پادىشاھلار تىغلىرىنى غىلاپقا سالسۇن، پۇقراپەرۋەر بولسۇن. ئەدەپ، ئىنساب، دىيانەت ۋە ئادىللىق بىلەن يۈرت سوراپ جاھانىنى گۈللەتسۇن! ــ دەپ ئەمر قىلدى. شۇ چاغدا قەھرىمانىنىڭ دىلىدىن، پادىشاھ سەرۇى خىرامان بىلەن ئىككىمىزنىڭ تويى ھەققىدە ئەمر بەرگەي، دېگەن خىياللار كېچەتتى، ئەمما بۇ ئىش پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالدى. مەجلىس تامام بولدى. ھەممىلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ جاي - جايلىرىغا راۋان بولۇشتى. قەھرىمانىنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپ، خىرامانىنىڭ ئىشقى بىلەن كۆپ شاراب ئىچىپ ئۇخلاپ قالدى.

گەردان كەشان سەرۇى خىرامانىنى ئىزدىشىم كېرەك دەپ راي ھىندىنىڭ بارگاھىغا راۋان بولدى. ئۇ دەل سەرۇى خىرامان قەھرىمانىنىڭ شەۋقىدە بىتاقەت بولۇۋاتقان

پەيتتە كىرىپ كەلدى. ئۇلار خۇشال شاراب ئىچىشىپ، گاھ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ سەل-تەنەتىدىن سۆزلەشسە، گاھى گەردان كەشان ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلىدى. سەرۋى خىرامان بەھرامنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي گەردان كەشان، ئاجايىپ جۇرئەتلىك ئىكەنسەن. ئەزرەقنىڭ ماكانىغا قاندىاق باردىڭ؟ ــ دېدى. گەردان كەشان قاتتىق بىر ئۇھ تارتىپ دېدى:

ــ ئەي نازىنىن، مەن نەچچە قېتىم ئۇنىڭغا تۇتۇلدۇم. نەچچە يىللار مېھنەت ــ مۇشەققەت چېكىپ يەنە خالاس بولدۇم. بىر قېتىم سېھىر بىلەن مېنى كور قىلدى. يەتتە يىل بايا‌ۋاندا كور يۈردۈم. كېيىن كۆزۈم ئېچىلدى. مەن ئۇنى ھالاك قىلسام دەپ ئويلىدىم. ئۇ جادۇ مېنىڭ نىيىتىمنى سېزىۋېلىپ، مېنى يەتتە دەريادىن ئۆتكۈزۈپ بىر جەزىرىگە ئاپىرىپ تاشلىدى. ئۇ جەزىرىنىڭ نامىنى «جەزىرەن پەرياد» دەيدۇ. ئەي نازىنىن، دۇنيادا ھەرخىل جانىۋارلار بار، ئاجايىپ دەرەخلەرمۇ بار. بەزى دەرەخلەر كېچىسى مىسلى ئادەمدەك كۈلسە، بەزى دەرەخلەر توختىماي يىغلايدۇ. كېچىسى ھەرىەك جانىۋارلار گۆھەر چىراغ ئېلىپ چىقىپ دەرەخلەرنىڭ تېگىدە تاك ئاتقۇچە سۆھبەتلەر قۇرۇپ، ئەيش ــ ئىشرەتلەر قىلىدۇ. مەن ھەيران بولۇپ كېتىمەن. مەن ئۇ جەزىرىدە بىر قورغانغا بېرىپ قالدىم. بۇ قورغان قارا تاشتىن بەرپا بولغانىكەن. ئىچىدە ئاجايىپ قوۋمنى كۆردۈم، ھەربىرىنىڭ بويى يۈز گەز. ئۇلار قورغاندىن لاچىن- ئوقتەك چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ قوللىرى يولۋاسنىڭ قوللىرىغا ئوخشايدۇ. تۆت قۇلىقى، ھەربىر قۇلىقىنىڭ ئارىسىدا بىر كۆزى ھەم يۈزى بار. ھەربىرىنىڭ تۆت خارتۇمى بار، بۇرنىدىن ئاۋاز چىقىرىدۇ. غەزەپلەنسە ھېلىقى خارتۇملىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ ۋارقىراپ ئالەمنى يارىدۇ. بىر چاغدا قورغان ئىچىدىن ئەر ــ ئايال دېگۈدەك ھەممىسى نەيزە ئېلىپ چىقىپ، چۇقان كۆتۈرۈپ دەريا تەرەپكە قاراپ يۇگۈرۈشتى. مەن قورقۇپ بىر تاغنىڭ كاۋىكىدا قاراپ تۇردۇم. تۇيۇقسىز دەريانىڭ ئىچىدىن ئاجايىپ مەخلۇقلار چىقىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ بويلىرى مۇنارەدەك ئېگىز، قىرىق قولى بار، بېشى يوق، كۆكسىدە ئۇچ كۆزى بار ئىكەن. ئۇلار قوللىرىغا بىردىن چۆپ ئېلىۋالغان بولۇپ، چۆپلەر چىراغدەك يانىدىكەن. بۇ غارايىپ مەخلۇقلار ئاجايىپ جانىۋارلارغا مىنىۋاپتۇ. ئۇ جانىۋارلار دەريا يۈزىگە پاتماي قالتىس تەرتىپ بىلەن دەريا لېۋىگە كېلىشتى. قۇرغان خەلقى ئۇلارغا روبىرو بولدى. ئاردا شۇنچە دەھشەت جەڭلەر قىلىشتىكى، دەريانىڭ ئىچى ــ تېشى قانغا بويالدى. مۇشۇ تەرزدە يەتتە كېچە ــ كۈندۈز جەڭلەر بولدى. ئاخىرى ھېلىقى مەخلۇقلار قورغانىنى ۋەيران قىلىپ، ئالىدىغىنىنى ئېلىپ، چاپىدىغىنىنى چېپىپ چەيلەپ يەنە دەريا‌غا راۋان بولۇشتى. مەن بۇ كارامەتلەرنى كۆرۈپ يۈرىكىم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىنمۇ نۇرغۇن

يەرلەردە سەرگەردان بولدۇم. يول ئۈستىدە دۈشمەنلەرگە يولۇقتۇم. ئۇ يەرگە تامامى جاـ دۈگەرلەر، دۈشمەنلەر جەم بوپتۇ. ئەزرەق جادۇنى شۇ يەردە كۆردۇم. ئۇ بىر تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپتۇ. دۈشمەنلەر، جادۇگەرلەر ناھايىتى كۆپ. مەن ئەزرەق جادۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدىم ۋە ئەرزىمنى مەلۇم قىلدىم. ئۇنىڭ رەھمى قوزغالمىدى. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە يەنە بىر جادۇ پەيدا بولدى، ئۇنىڭ كەينىدە نۇرغۇن شاگىرتلىرى بار. بىر قانچىسى كېلىپ مېنى ئۇرۇپ، تالاشقا باشلىدى. مەن جان ئەپقېچىپ، نالە قىلىپ ھەر تەرەپكە يۈگۈردۇم. ئۇلار مېنى يەنە تۇتۇۋالدى. ئاندىن بىر جادۇنىڭ قېشىغا ئاپاردى. ئۇ جادۇنىڭ ئىسمى ئەتتار جادۇ ئىكەن. ئۇ مېنى كۆرۈپ:

ــ ئەي گەردان كەشان، ھالىڭ شۇنداق بولدىمۇ؟ ھەي بىچارە، دۇنيادا شۇنچە كۆپ جېدەل تېرىدىڭ، ھېسابسىز بالا ـ قازالارنى كەلتۈردۈڭ، ــ دېدى. مېنىڭ جەـ زىرىدە جېنىم ھەلقۇمغا يەتتى. ئۇ جادۇنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ يالۋۇردۇم، ئىلتىماس قىلدىم. ئاندىن ئەتتار جادۇ:

ــ ئەي ھەييار، مەن سېنى بۇ يەردىن خالاس قىلالمايمەن، مەن ئەزرەق جادۇدىن قورقىمەن. يەنە سەۋر قىل، بۇ يەرگە شەيتان كېلىپ بىزگە ھىيلە ـ مىكىرلەردىن تەلىم بېرىدۇ. شۇ ۋاقىتتا سەن ئۇنىڭغا ئەرز قىل، بەلكى شەيتان سېنى غەمدىن خالاس قىلار، ــ دېدى.

ئاخىرى شەيتان بىرقانچە شاگىرتلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. كېلىپلا مۇنبەرنىڭ ئۈستىگە قونۇپ ئولتۇردى. جادۇگەر ۋە پەرىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ شەيتانغا ئىكـراملار قىلىشتى. شەيتان مۇنبەر ئۈستىدە سۆز قىلدى. مەن شەيتاننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئولتۇردۇم. شەيتان مېنى كۆرۈپ سورىدى:

ــ بۇ كىم بولىدۇ؟

ئەتتار جادۇ ئېيتتى:

ــ بۇ بولسا گەردان كەشان ھەييارىدۇر. يەتتە يىل بولدى، ئەزرەق جادۇ بۇنى سېھىرلىدى. بۇ بىچارە بۇ جەزىرىدە شۇندىن بېرى دەردىگە داۋا تاپالماي سەرسان بولۇپ يۈرىدۇ.

شەيتان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلىنىپ ئەزرەق جادۇغا ئېيتتى:

ــ ئەي لەئىن، كۆزۈڭ دۇنيادا شۇنى كۆردىمۇ ؟ بۇنىڭ بىشىغا مۇشۇنداق جاپانى سېلىپسەن، ماڭا ئادەمزاتنىڭ ئىچىدە بۇنىڭدىن دوستراق ھېچ كىشى يوق. تېخى ھېچبىرى بۇنىڭدەك كارامەت كۆرسىتىپ باققىنى يوق.

شەيتان مۇنبەردىن چۈشۈپ مېنىڭ قېشىمغا كەلدى. شەيتان ئەپسۇن ئوقۇپ دېمىدە قىلىپ، قولى بىلەن مېنىڭ ئارقامنى قاقتى. تېزلا ھوشۇمدىن كەتتىم، كۆزۈمـ

نى ئاچسام ئەسلىمگە كەپتىمەن. شەيتانغا شۇنداق دەپ سالدىم:

ــ ئەي بۇزرۇكۋار، ماڭا نېمىشقا مۇنچىلىك ياخشىلىق قىلىسەن؟

ئۇ ئېيتتى:

ــ ئەي كەشان، ئادەم بىلەن ھاۋا بۇ دۇنياغا كەلدى. شۇ ۋاقىتتىن تاكى ھازىرغىچە ھېچ ئادەم نەسلى ماڭا سەندەك ياردەم قىلغان ئەمەس. سەندىن كۆپ خۇرسەن مەن، چۈنكى سەن جىق ۋىلايەتلەرنى خاراب قىلدىڭ. بۇنى ھېچ كىشى قىلالمغان ئەمەس. سەن ئەمدى خالاس بولدۇڭ.

ــ ئەي نازىنىن، ــ دەپ بىر ئۇھ تارتتى گەردان كەشان، ــ جېنىم ئامان بولسا قالغىنىنى خىزمەتلىرىدە بولغاندا ئېيتىپ بېرىمەن.

گەردان كەشان مەلىكىدىن ئىجازەت سوراپ ئۆز بارگاھىغا راۋان بولدى. ئەتىسى سەھەردە ھەممە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا سالامغا بېرىشتى. پادىشاھ راي ئۆز ئەمىرلىرى بىلەن ھۇشەڭنىڭ ھۇزۇرىغا سالامغا بارىدى. ۋە ئۇنىڭدىن:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، مۇبارەك قەدەملىرى بىلەن ھىندىستان تەختىگە مۇشەررەپ بولسىلا قانداق؟! ــ دەپ ئىلتىماس قىلدى. پادىشاھ ھۇشەڭ قوبۇل قىلدى، ئاندىن ئىران، تۇران لەشكەرلىرى بىلەن بىرگە ھىندىستان تەرەپكە راۋان بولدى. راي ھىندى سەرۇى خىرامانىنى ئالدىدىن يولغا سالدى.

مەلىكە ئالدىن يېتىپ بېرىپ مېھماندارچىلىق تەييارلىقلىرىنى تولۇق كۆرۈپ، پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا چىقتى. راي ھىندى ھۇشەڭ پادىشاھنى چوڭ ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن شەھەرگە باشلاپ كىردى. ھۇشەڭ پادىشاھ كېلىپ كۆردىكى، بۇ شەھەر ناھايىتى مۇڭلۇق ئورۇنغا سېلىنىپتۇ، قورغانىنىڭ چەت ـ چېتىگە كۆز يەتمەيدۇ. پادىشاھ ھۇشەڭ ئۇلۇغ ئوردىدا ئۆزىگە تەييارلانغان بارگاھقا ئورۇنلاشتى. ئۇ كېچە ئۆتتى. تاڭ ئېتىشى بىلەن پادىشاھ ھۇشەڭ قەھرىمان باشلىق ھەممە سەركەردىلىرىنى باشلاپ شەھەر كوچىسىغا چىقتى. پۇتۇن شەھەر خەلقى ئېھتىرام بىلدۇردى. پادىشاھ رەستىگە چىقىشىنىڭ ئالدىدا، پادىشاھ رايىنىڭ ئەمرى بىلەن نەچچە يۈز ئادەمگە رەستە يوللىرىنى تازىلىتىپ، ئىپار ـ ئەنبەر كۆيدۇرۇلۇپ كوچىلار مۇئەتتەر قىلىنغانىدى. سەپنىڭ ئالدىدا بەھرام جەبىل، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پىل قوشۇنى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بەھمەن كۆيى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن داۋۇد بولغارى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قەھقەھ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قەھرىمان قاتىل ئالتە ئاياغلىق جانىۋارنى مىنىپ ھەيۋەت بىلەن ئۆتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۆت مىڭ ھەييار قوللىرىغا خەنجەر تۇتۇپ پىيادە كېلىشتى. ئاندىن ھۇشەڭ نامايان بولدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئون ئىككى مىڭ غۇلام زەر رەڭلىك لىباسلارنى كىيىپ ماڭدى. ئاندىن ئۇچ يۈز ئاتمىش ۋەزىر، دانىشمەن، قىرىق تۆت

پادىشاھ ۋە گەردان كەشان باشلىق يىگىرمە تۆت ھەييار ماڭدى.

پادىشاھ ھۇشەڭ ئۇشبۇ تەرتىپ بىلەن شەھەرنى ئايلىنىپ پادىشاھ ساريىغا كىرىپ، راي ھىندىنىڭ تەكلىپى بىلەن تەختكە بېرىپ ئولتۇردى. ھەممە پالۋان، سەركەردىلەر، ۋەزىرلەر ئولتۇرۇشتى. ئاندىن ھىندىستان قائىدىسىگە مۇۋاپىق داستىخان سېلىندى، نازۇ نېمەتلەر تارتىلدى، نەقىشلىك پىيالە - ئاياقلاردا بادە ھاي - ھاي سۇنۇشتى. ئول كۈنى راي ھىندى پادىشاھ ھۇشەڭنى شاھانە تەرتىپ بىلەن مېھمان قىلىپ ئۇلۇغلىدى ۋە ئۆزىنىڭ ھەممە خەزىنىلىرىنى پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ تەسەررۇپىغا كەلتۈردى. پادىشاھ ھۇشەڭ بۇ ئارتۇق تەكەللۇپلارنى كۆرۈپ:

ــ ئەي پادىشاھ راي، ھىندىستان مېنىڭكى ھەم سېنىڭكى! ــ دېدى.

بۇ كۈنى مەجلىس - سۆھبەتلەر ئىنتايىن كۆڭۈللۈك بولدى. پادىشاھلارغا، سەركەردە، قەھرىمانلارغا يەر - شەھەر ئىنئام قىلىندى. لېكىن، قەھرىمان بىلەن سەرۋى خىرامانىنىڭ ئىشى تىلغا ئېلىنمىدى.

ئەلقىسسە: ھىندىستان ۋىلايىتى ھۇشەڭنىڭ قولىغا ئۆتكەندە ئۇنىڭ يېشى بىر مىڭ ئۈچ يۈزگە توشقانىدى. سەلتەنەتلىك پادىشاھ شۇ كەمگىچە مىڭلارچە جايدا جەڭ قىلدى، ھەممە جەڭلەردە زەبەردەست تۇردى، مىڭلارچە پادىشاھنى تەختىدىن جۇدا قىلدى. مانا ئەمدى ئۇ، ھېچ يەردە دۈشمەن قالمىدى، دۇنيا ئەمدى تىنچ بولسۇن، دەپ ئويلىدى. پادىشاھ دىۋان بېگىگە ئەمر قىلدى:

ــ ھەر تەرەپكە نامە پۇتۇڭلار، ئەمدى جەڭ ۋە جېدەل بېسىقتى. شەمشەرلەر غىلاپقا كىرسۇن. پۇقرالارنى ئەدلى بىلەن سوراڭلار. ھەممەيلەن تارقالسۇن. جۈملە ۋىلايەت، جۈملە خەلقلەرگە بۇ خۇش خەۋەرنى جاكارلاڭلار!

دەل شۇ چاغدا يەتتە پەرى پادىشاھ ھۇشەڭگە باغ ئىرەمدىن ــ شەھبال يېرىدىن نامە ئېلىپ كەلدى. پادىشاھ ئۇ نامەنى كۆرۈپ تونۇمىدى. ئۇ پەرىلەرنىڭ تىلىدا يېزىلغان خەت ئىدى. گەردان كەشان:

ــ ماڭا بەرسىلە، مەن ئوقۇيالايمەن، ــ دەپ ئىلتىماس قىلدى، چۈنكى بۇ ئىقلىمدا گەردان كەشان بىلمەيدىغان بىرەر زەبان ياكى پۇتۇكلەر يوق ئىدى. گەردان كەشان پادىشاھنىڭ قولىدىن نامىنى ئالدى ۋە ئوقۇشقا باشلىدى: «ئەي پادىشاھ، سىزگە ئەرز قىلىمەنكى، مەن باغ ئىرەم پادىشاھى شەھبال پەرىدۇرمەن. دۆلەتلىرىڭىز زىيادە، ئىقبالىڭىز بەلەن بولغاي. دادىمغا يەتكەيسىز. مېنىڭ يېگەن ئاش - نېنىم زەھەر بولماقتا. بۇرادەرلىرىم، ئايالىم، بالىلىرىم ئەكۆزان لەئىنىنىڭ زۇلمىدا قالدى. بۇ جاينىڭ نامىنى سەھرايى ھىمات دەرلەر. بۇ يەر يەتتە دىۋنىڭ ھۆكۈمدە تۇرىدۇ. بۇ لەئىن مېنىڭ ھامىلدار ئايالىمنىمۇ تۇتۇۋېلىپ ئېلىپ كەتكەن. ئايالىم ۋىلايەت

قەمەردە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ھېلىقى مەلئۇن بالامنى ئانىسىنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ دەريايى قۇمغا تاشلىۋېتىپتۇ. بۇنى سەمەندۇن قۇتقۇزۇۋېلىپ پەرۋىش قىپتۇ. بالام بالاغەتكە يەتكەندە مەن پەرىلىرىمنى، ئۇنى ئېلىپ كېلىڭلار، دەپ بۇيرۇدۇم. ئۇلار بالامنى ئېلىپ كەلگەندە ئارقىسىدىن دۈشە لەئىنەلەر يېتىپ كېلىپ پەرىلىرىمنى نابۇت قىلىشتى، ئەمما بالام ئۇلارغا تەن بەرمەي تەنها قاپتۇ. مەن بۇنى ئاڭلاپ بىتاقەت بولۇپ چىن ۋىلايىتىگە لەشكەر تارتىپ باردىم. چىن پادىشاھى مېنىڭ خەۋىرىمنى ئاڭلاپ ئىززەت بىلەن مېنىڭ ئالدىمغا چىقتى. مەن ئۇنىڭدىن ئوغلۇمنىڭ خەۋىرىنى سورىدىم. چىن پادىشاھى بۇنى ئاڭلاپ: «ئەي پەرىلەر سۇلتانى، سېنىڭ بالاڭ بەھرام مېنىڭ قىزىم بىلەن تويلۇق بولدى» دەپ يىغلاپ، ئەزرەق جادۇنىڭ ئۇ ئىككىسىنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. مەن بېرىپ تاشقا ئايلانغان بالامنى كۆردۈم، بۇ ھالنى كۆرۈپ ياقامنى چاك ـ چاك قىلىۋەتتىم. ئۇلارنىڭ زارلىرىنى ئاڭلاپ دەريا كەبى ياشلارنى تۆكتۈم. ئۇ يەردە ئۈچ كۈن تۇردۇم. تۇرلۇك پىلانلارنى قىلىپ كۆردۈم. ئاخىرى نائىلاج قايتىپ كەلدىم. ئاندىن يۈز مىڭدىن لەشكەر ئېلىپ قىرىق قېتىم ئەكۆان دۈنيانىڭ ئۈستىگە باردىم. ئەكۆان دۈشە بىزنى تەكرار يەڭدى. قانچە قېتىم جان تىكىپ ئېلىشقان بولساممۇ، ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىدىم. بۇرادەرلىرىم ھالاك بولدى. ئاخىرى مەن پەرزەنتىمنىڭ ئىشقىنى، بۇرادەرلىرىمنىڭ دەردىنى ئېلىپ ئۆلۈپ كېتەيمۇ، دەپ ئويلىدىم، ئەمما بۇرادەرلىرىم كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ مېنى نىيىتىمدىن توستى، ئاندىن ئۇلار ماڭا: «ئەي پادىشاھ، ئۆزىنى ـ ئۆزى ھالاك قىلغان كۇفرىدۇر. ئاڭلاڭ، ئادەمزات نەسلىدىن بىر پادىشاھ بار، ئۇ تامامى ۋىلايەتلەرنى ئىتائىتىگە ئالغان. ئۇنىڭغا ئەرز قىلساق، خۇدالىقتا رەھىم ئوتىنى سالسا، زۇلۇمدىن خالاس بولساق ئەجەب ئەمەس» دېيىشتى. ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، زۇلۇم ـ دەردلىرىمىزنى ئېيتىپ بولالمايمىز. ئادەم ئەلەيھىسالام ھۆرمىتى ئۈچۈن ئىنايەت قىلغايسىز، نامە تامام ـ ۋەسسالام.»

گەردان كەشان نامىنى ئوقۇپ تامام قىلدى. ئاڭلىغانلار شەھبال پەرىنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىپ ياش تۆكتى. ھەممەيلەن بەھرام جەبىلگە قاراشتى. بەھرام جەبىل چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ كۆز يېشى قىلدى. پادىشاھ ھۇشىڭ بەھرامنى بۇ ھالدا كۆرۈپ:

ـــ ئەي بەھرام، سەۋر قىلغىن، مەن لەشكەر ئېلىپ بېرىپ دۈشمەنلەردىن دادىڭ شەھبال پەرىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىپ بېرىمەن ياكى شۇ يولدا جان بېرۈرمەن، ـــ دېدى. قەھرىمان ئورنىدىن تۇرۇپ ئاستا ـ ئاستا بېسىپ كەلدى ـ دە، پادىشاھقا تەزىم بەجا قىلىپ، قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ ئەدەپ بىلەن تۇردى. پادىشاھمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەي زىننەت تاجىم، مەندىن نېمە تىلەيسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي پادىشاھىم، مېنىڭ مۇرادىم شۇكى، ماڭا ئىجازەت بەرسەڭ، مەن بېرىپ ئەكۆزىنى ئۈجۈقتۇرسام، — دېدى. بۇنى ئاڭلاپ بەھرام، قەھتىران ئورنىدىن تۇرۇپ قەھرىمانىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ تۇردى. گەردان كەشانمۇ سەپكە كەلدى. پادىشاھ ھۇشەڭ خۇشال بولۇپ:

— ئەي پالۋانلار، خۇدا سىلەرگە يۆلەك بولسۇن. بېرىڭلار، پالۋانلىقىڭلارغا ھەرگىز مەغرۇر بولماڭلار، ھوشيار بولۇڭلار، غاپىل بولماڭلار، ھەرقانداق مۇشكۈل كەلسە گەردان كەشانىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە بېجىرىڭلار، چۈنكى گەردان كەشان كۆپ ئىشلارنى باشتىن كەچۈرگەن. بولغان ۋەقەلەرنى ماڭا خەۋەر قىلىپ تۇرۇڭلار! — دەپ يارلىق بەردى ۋە ھېلىقى يەتتە پەرىدىن سورىدى:

— ئەي پەرىلەر، سىلەر پالۋانلارنى قانداق ئېلىپ بارىسىلەر؟

پەرىلەر پادىشاھقا قاراپ:

— ئەي پادىشاھ، خاتىرجەم بولۇڭ، بىز بۇ پالۋانلارنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ بارىمىز، — دېيىشتى.

ئەلقىسسە: پەرىلەر ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن مەدەت تىلەپ، بۇ تۆت پالۋاننى كۆتۈرۈپ پەرۋاز قىلدى. پادىشاھ باشلىق ھەممەيلەن دۇئا بېرىپ ئۇزىتىپ قالدى. سەرۋى خىرامان سەراندىپ تېغىغا چىقىپ ھەسرەت بىلەن ئاھ ئۇرۇپ بىھوش بولۇپ يەرگە يىقىلدى.

قەھرىمان باشلىق پالۋان ۋە پەرىلەر كېچە - كۈندۈز ئۇچۇپ سەككىزىنچى كۈنى دەريايى مۇھىتتىن ئۆتۈپ، كۈھى مۇھىتقا يېتىشتى. بۇ يەر تېخى سەھرايى ھەيھاتنىڭ باش تەرىپى ئىدى. بۇ كۈنى قەھرىمانىنى كۆتۈرگەن پەرى ئىنتايىن چارچاپ يىقىلىپ بىھوش بولدى. خېلىدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ قەھرىمانغا قاراپ:

— ئەي پالۋان، ئەگەر تاغنى كۆتۈرگەن بولساممۇ بۇنچە چارچىماس ئىدىم. خۇدايىم ساڭا شۇنچە ئېغىرلىق ۋە كۈچ - قۇدرەت بېرىپتۇ، — دېدى.

ئەلقىسسە: ئۇلار بىر بۇلاقنىڭ يېنىغا بېرىپ چۈشۈپ، ئۇۋلانغان جانىۋارلارنىڭ گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يېيىشتى. ئۇلارنىڭ بىردەم ئۇخلىۋالغۇسى كەلدى، ئەمما قەھرىمانىنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. بۇ چاغدا بىرسى:

— پالۋانلار، بۇ جاي خەتەرلىكتەك تۇرىدۇ. مۇبادا شەئبان دېۋە خەۋەردار بولۇپ قالسا ئامان قالمايمىز، — دېدى. لېكىن، بۇ گەپ پېتى قالدى. قەھرىمان بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ناھايىتى چىرايلىق بىر بوستانلىقنى، بوستانلىق ئىچىدە ئالتۇن رەڭلىك بىر قۇببىنى كۆردى. ئۇنىڭ قېشى-

غا بېرىپ بىر قانچە ئايلاندى. قۇببىنىڭ دەرۋازىسى يوق ئىدى. قەھرىمان ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۇنىڭ بىرقانچە يېرىگە پۈتۈلگەن خەتلەرنى كۆرۈپ ئوقۇغانىدى، ئۇنىڭدا مۇنداق گەپلەر مەلۇم بولدى: «ھەركىم بۇ يەرگە كەلسە بۇ خەتنى ئوقۇسۇن ۋە ئۆزىنى دەرھال بۇ يەردىن خالاس قىلسۇن. بۇ بىر خەتەرلىك تىلسىم. كۈنلەردە ئادەمزات نەسلىدىن بىر پالۋان بۇ يەرگە كېلىپ بۇ خېيىم - خەتەرنى ۋەيران قىلغاي.» قەھرىمان خەتنى ئوقۇپ بولۇپ قۇببىنىڭ بىر يېرىدىن ئىچىگە كىردى. قارىسا، قاناتلىرى ئالتۇندىن بىر دەرۋازا تۇرغۇدەك، ئۇنىڭغا ئادەم سۇرتىتىدە ياسالغان كۈمۈش قۇلۇپ سېلىنغان. ئادەمسىمان قۇلۇپ قەھرىمانىنى كۆرۈپ ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ تۇردى. قەھرىمان ھەيران بولۇپ يېقىن باردى. قۇلۇپ قولىنى ئاغزىغا تۇتۇپ قەھرىمانغا سەجدە قىلغانىدى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ناھايىتى جىق كۈمۈش چۈشتى. بۇ كۈمۈشلەرنىڭ ھەممىسى يىلان بولۇپ، قەھرىمانغا قەست قىلىشقا باشلىدى. قەھرىمان كەينىگىرەك داجىپ تۇردى. يىلانلار غايىب بولدى. قەھرىمان دەرۋازىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە قەدەم قويۇپ بىر بوستانغا يەتتى. بۇ ھاۋاسى بەك ياخشى جاي ئىكەن. بۇ يەردە نۇرغۇن جېنى يوق پىل ۋە كەركىدانلار تۇراتتى. قەھرىمان يەنە بىر قورغانغا باردى. ئۇنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر پىل تۇراتتى. قەھرىمان پىلنىڭ قېشىغا باردى. پىل قەھرىمانىنى كۆرۈپ ھەركەت قىلىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا قورغاننىڭ ئەتراپىغا قېزىلغان خەندەكتىكى سۇدىن غارايىپ جانۋارلار چىقىپ ئاجايىپ ئاۋازلارنى چىقىرىپ قەھرىمانىنى بىئارام قىلىشقا باشلىدى. ئاندىن سۇ ئىچىدىن يەنە بىر دەھشەتلىك ئاۋاز كۆتۈرۈلدى. پىلنىڭ خارتۇمىدا مۇنداق خەت كۆتۈرۈلدى: «ھەركىم بۇ تىلسىمنى ئوشتاي دېسە، پىلنىڭ تېگىدىكى تاشنى ئېلىپ تاشلىسۇن، ئۇنىڭ ئىچىدىن ئاجايىپ غارايىپ نەرسىلەر چىقىدۇ. قورقمىسۇن.» قەھرىمان تاشنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇ يەردە خىلمۇخىل سۇرەتلىك مەخلۇقلارنى كۆردى. قەھرىمان ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ بىر سارايغا يەتتى. ساراي دەرۋازىسىغا قارايدىغان ئەجدىھا قەھرىمانغا قەست قىلىپ، ئاغزىدىن پارچە - پارچە ئوت چىقىرىپ كەلدى. ئەتراپ ئوتقا تولدى. قەھرىمان قولىغا تىغ ئېلىپ ئەجدىھانىڭ ئالدىغا بارغانىدى، ئەجدىھا توختاپ قالدى. ئەجدىھانىڭ پېشانىسىگە مۇنداق گەپ پۈتۈكلۈك ئىدى: «قەھرىمان قاتىلىدىن ئۆزگە ھېچكىمنىڭ بۇ تىلسىماتقا كۈچى يەتمەس. ئەي قەھرىمان، ئەگەر قەدىمىڭ بۇ تىلسىمغا يەتسە، ئەجدىھا ئاغزىغا شەمشەرنى توغرا تۇتۇپ يېقىن بارغىن. ئۇ سېنى دەم تارتىدۇ - دە، ئۆزى ھالاك بولىدۇ.» قەھرىمان تىغ تۇتۇپ ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا ئېتىلىپ باردى. ئەجدىھا قەھرىمانىنى دەم تارتىپ، ئۇنىڭ قىلىچى بىلەن ئۆزى ھالاك بولدى. دەرۋازا ئىچىدە بىر شەھىرى ئەزىم كۆرۈندى. رەستە - بازارلار، دۇكانلاردا كۈمۈش ئادەملەر

يۈرەتتى. قەھرىمان بۇ ھالدىن ھەيران بولۇپ كېلىۋاتسا، بىر قورغان كۆرۈندى. قەھرىمان ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ قارىسا، بىر دۆڭە پادىشاھ سۈرىتىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بېشىدا شاھلىق تاجى، سول تەرىپىدە ئەمىرلەر تۇرۇشۇپتۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ جېنى يوق ئىدى. قەھرىمان تەختكە يېقىن بېرىپ قارىسا، پادىشاھنىڭ بويىنىدا بىر تىللا لەۋھە تۇرغۇدەك. ئۇنىڭدا: «ئەي پالۋان، مەن قارۇن شاھدۇرمەن. لەشكەر تارتىپ سەھرايى ھەيھاتتىن تاكى كۆھىقاپقىچە شىكار قىلدىم، توققۇز تىلسىمنى بۇزدۇم، يەتتە يۈز يىل ئۆمۈر كۆردۈم. بۇ جاينى ئۆزۈمگە مۇناسىپ كۆرۈپ بۇ قورغاننى سالدۇردۇم، ئۆزۈم بۇ جايدا ياتاي دېدىم. كىمدىكىم مېنى كۆرسە ئىبرەت ئالسا بولىدۇ. ئادەمنىڭ ئۆلۈمگە ئىلاجى يوق. دۇنيادىن ھەسرەتسىز كەتكەن كىشى يوق. شۇڭا، بۇ تىلسىمنى تەييار قىلدىم. قەھرىمان، مېنىڭ دانىشمەن ۋەزىرىم سەن ھەقىدە ماڭا بېشارەت بەرگەن. سەن شەئبان دۆنىنى ھالاك قىل، ماڭا دۇئا قىلغىن» دېيىلگەنىكەن.

ئەلقىسسە: قەھرىمان قارۇن شاھنىڭ روھىغا دۇئا قىلدى. ئاندىن بىر يول بىلەن كەڭ مەيداندىن ئۆتۈپ ناھايىتى ئالىي بىر قەسىرنى كۆردى. بۇ قەسىرنىڭ دەرۋازىسى جاۋاھىردىن بولۇپ يالىلداپ تۇراتتى. قەھرىمان ئىچكىرى تەرەپكە قەدەم قويۇۋىدى، دەرۋازىدىن بىر ئاۋاز چىقىپ مەسلى ئالەم لەرزىگە كەلگەندەك بولدى. قەھرىمان ئىلگىرىلەپ مېڭىۋەردى. تاسادىپىي بىر پالۋان قولىغا گۈرزە - گىران ئېلىپ قەھرىمانغا قەست قىلدى. قەھرىمان دەھشەت بىلەن نەرە تارتىپ ئۇنىڭ بېشىغا گۈرزە ئۇرۇپ يىقىتتى. دارىڭ - دۇرۇڭ قىلىپ يەنە بىر دەرۋازا ئېچىلدى. قەھرىمان دەرۋازىدىن كىردى. بۇ ئاجايىپ سەھنە ساراي بولۇپ، تولىمۇ ھەشەمەتلىك ئىدى. ئىككى ئادەم ئالتۇن شوتىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. قەھرىمان كۆڭلىدە ئالتۇن شوتا بىلەن ئۇسىتىگە چىقاي دەپ تۇرۇشىغا ئالتۇن شوتىنى ساقلاپ تۇرغانلار دەرھال قوللىرىغا ئۇمۇت ئېلىپ قەھرىمانغا ئېتىلدى. قەھرىمان بۇ ئىككىسىگە بىردىن گۈرزە ئۇرغانىدى، ئۇلار جان بەردى. ئۇنىڭ بىلەن تىلسىم ئوشتۇلدى. قەھرىمان ئالتۇن شوتا بىلەن يۇقىرىسىغا چىققانىدى، يەنە بىر ئالىي قەسىر نامايان بولدى. قەسىرنىڭ ئۈستىدە بىر ئالتۇن تەخت، تەخت ئۈستىدە بىر تاۋۇت تۇراتتى. تاۋۇتتىن تۇرلۇك ئاۋازلار، ئاجايىپ نەغمىلەر چىقىپ تۇرىدۇ. قەھرىمان تاۋۇتنىڭ قېشىغا بارىدى. ئۇ يەردە بىر كەمەر، بىر گۈرزە، بىر خەنجەر ۋە بىر لەۋھە تۇراتتى. قەھرىمان لەۋھەنى كۆرۈپ ئوقۇدى، ئۇنىڭدا: «ئەي قەھرىمان، بۇ كەمەر، بۇ گۈرزە، بۇ خەنجەر ساڭا بەخشەندە بولغاي. بۇ ياراغلاردا كۈچ خاسىيەت بار. بۇ كەمەرگە تۆت گۆھەر ئورنىتىلغان، دۆڭە، پەرىلەر ئۇنى باغلىغان كىشىنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، جەڭدە زەپەر تاپماي

قويمايدۇ، قانچە ئۇزۇن يول يۈرسىمۇ ھېرىپ قالمايدۇ. بۇ گۆھەرلەردىن بىرىنى ئاغزىغا سالسا قورسىقى توييدۇ، ئۇسسۇزلۇقى قانىدۇ» دېيىلگەنىدى. قەھرىمان كەمەرنى يۇزىگە سۈرتۈپ، بېلىگە باغلىدى، ئاندىن گۆرزە بىلەن خەنجەرنى قولىغا ئالدى.

رىۋايەت قىلىنىشچە، بۇ گۆرزە ئىلىجان پادىشاھنىڭ گۆرزىسى ئىدى. ئۇنى يەتتە پەرىگە ياساتقانىدى. ئۇنىڭ دەستىسىگە خەت پۈتكۈزگەن ۋە ئاتمىش يەتتە گۆھەرنى ئورناتقانىدى. بۇ گۆرزە قاراڭغۇ كېچىدە ئون ئىككى پەرسەڭ يەرنى روشەن قىلىدۇ ھەمدە يەرگە ئۇرسا ئاۋازى ئۇچ پەرسەڭ يەرگە يېتىدۇ. بۇ گۆرزىنى ئىلىجان پادىشاھتىن كېيىن راھىن شاھ ئالدى، ئاندىن قەھرىمان قاتىل كۆتۈردى، ئاندىن سام، ئاندىن نۇرىمان قولىغا ئالدى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان راسا كۈچەپ گۆرزىنى بېشىدىن يەتتە ئايلاندۇرۇپ يەرگە نەچچىنى ئۇرغانىدى، يەرلەر تىترەپ، سەھرا ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتكەنىدەك مەلۇم بولدى. قەھرىمان ئەمدى خەنجەرنى قولىغا ئېلىپ قارۇن شاھنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدى. قەھرىمان تۈيۇقسىز قۇببىنىڭ تېگىدە بىر قۇدۇقنى كۆردى. ئۇنىڭ ئىچى بەك قاراڭغۇ ئىدى. قەھرىمان گۆرزىسىنى غىلاپىدىن چىقىرىپ ئۇنىڭ شولىسىدا قۇدۇقنىڭ تېگىگە قارىغانىدى، تېگى نامايان بولمىدى. ئاندىن بىر تاشنى تاشلاپ قۇلاق سالدى، ھېچ ئاۋاز ئاڭلانمىدى. قەھرىمان بىر ئارغامچىنى بېلىگە باغلاپ، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىدى. شۇنچە ئۇزۇن ئارغامچا تۈگىگەن بولسىمۇ، قۇدۇقنىڭ تېگى كۆرۈنمىدى. قەھرىمان باشتا بىرئاز ئەندىشە قىلدى. ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ ئارغامچىنى بېلىدىن يېشىۋېتىپ ئۆزىنى قۇدۇققا قويۇۋەتتى. ئۇ خۇددى تاشتەك تېزلىك بىلەن قۇدۇقنىڭ تېگىگە غارقىراپ چۈشتى - دە، بىھوش ياتتى. ئۇزۇندىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. قەھرىمان ئۆزىنى سالامەت كۆرۈپ خۇداغا تۈمەنمىڭ شۈكۈر قىلدى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ گۆرزىسىنى چىقىرىپ ئەتراپىنى يورۇتتى. بۇ يەردە بىر يول نامايان بولدى. قەھرىمان شۇ يول بىلەن بىر قورغانغا يەتتى. قورغاننىڭ دەرۋازىسى پولات ئىكەن. قەھرىمان قورغاننىڭ تىلسىماتىنى تېپىپ، قولىغا ھالقا قىلىپ ئوڭ تەرەپكە تولغۇبدى، دەرۋازا ئېچىلىپ بىر ھەشەمەتلىك ساراي نامايان بولدى. بۇ سارايغا ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن بېرى ئۆتكەن پادىشاھلارنىڭ شەرھى پۈتۈلگەن، سۈرەتلەر سىزىلغانىكەن. سارايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر بوستانغا چىرايلىق پالاسلار سېلىنغان، ئۇنىڭغا بىر تەخت قويۇلۇپتۇ، تەخت ئۈستىدە بىر بەتبەشىرە دۈە ئۇخلاپ يېتىپتۇ. قەھرىمان تەخت قېشىغا باردى. ئۇنىڭ بويى توقسان تۆت گەز كېلەتتى. ئۇنىڭ قېشىدا بىر مەلىكە باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ ئولتۇرىدۇ. قەھرىمان ئۇنى كۆرۈپ:

ـــ ئەي مەھبۇبەم ... ـــ دەپ يەرگە يىقىلدى. سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. مەلىكە:

ـــ ئەي قەھرىمان، ـــ دەپ قەھرىماننىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى ئاتتى. مەلۇم بولسۇنكى، بۇ مەلىكە سەرۋى خىرامان ئىدى. قەھرىمان سەرۋى خىرامانىنىڭ بۇ يەرگە قاندىق كېلىپ قالغانلىقىنى سورىماقچى بولغانىدى، سەرۋى خىرامان سۆزلىدى:

ـــ ئەي يىگىتىم، سۆزلىسەم گەپ تولا. ھازىر ۋاقىت غەنىيمەت، ئۇ لەئىن ئۇخلاپ ياتىدۇ. ئۇ ئويغانماستا بۇ يەردىن يانايلى. مۇبادا ئويغىنىپ قالسا ساڭا زەرەر يېتىدۇ.

قەھرىمان سەرۋى خىرامانىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ـــ ئەي مەلىكەم، دۇنيانىڭ جاي ـ جايلىرىدا ھەيۋەت چىقىرىپ ساھىبقىرانلىق قىلدىم. بۇ لەئىننى ھالاك قىلماي ھېچ يەرگە بارمايمەن، سەن تاماشا كۆرگىن، ـــ دېدى ۋە قولىغا تىغنى ئېلىپ دۇنيانىڭ قېشىغا بېرىپ دەھشەتلىك نەرە ئۇردى. بۇ ئاۋازدىن ساراي لەرزىگە كېلىپ، قەسىرلەر يەكسان بولغاندەك زايە بولدى. لەئىن بۇ ئاجايىپ ئاۋازدىن ئويغىنىپ قەھرىمانىنى كۆرۈپ:

ـــ ئەي ئادەمزات، سەن مەندىن ھالاكەت تىلەپ كەلدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سەت ۋارقىرىدى. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قەھرىمان شۇنداق دەھشەت بىلەن نەرە ئۇردىكى، يەرلەر ئۇزۇنغىچە تىترەپ، ئاسمان دۇم چۈشۈپ، جاھان قاراڭغۇلاشقاندەك بولۇپ كەتتى.

ـــ ئەي لەئىن، ئۆزۈڭگە ھېزى بول، مەن قەھرىمان قاتىل، ـــ دېدى. دۇئە لەئىن ئاڭلاپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويغاندەك ۋارقىراپ بېرىپ قەھرىماننىڭ بېشىغا گۇرزە شىلتىدى. بۇ ھالنى كۆرۈپ سەرۋى خىرامان پەرياد كۆتۈرۈۋەتتى. قەھرىمان ئۆز گۇرزىنى دۇئىنىڭ گۇرزىسىگە تۇتۇپ بەردى. دۇئە يەنە بىر گۇرزە ئۇرغاندى، بىكارغا كەتتى. بۇ چاغدا قەھرىمان قولىغا شەمشەر ئېلىپ ئۇنى ئاسمان بويى كۆتۈرۈپ دۇئىنىڭ بېشىغا غەزەپ بىلەن ئۇردى. دۇئە بېشىغا گۇرزىسىنى تۇتۇۋالغاندى، شەمشەر گۇرزىدىن ئۆتۈپ دۇئىنى ئىككى ھەسسە قىلىۋەتتى. دۇئىنىڭ جېنى جەھەننەمگە يەتتى.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، شەئبان دۇئە سەرۋى خىرامانىنى تۇتۇپ كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ نومۇسىغا تەگمەكچى بولغان. شۇ چاغدا خۇدانىڭ ياخشىلىقى بىلەن دۇئىنىڭ قاتتىق ئۇيقۇسى تۇتۇپ پوكلا چۈشۈپ ئۇخلاپ قالغانمىش.

قەھرىمان سارايىنىڭ ئەتراپىغا قارىدى، ئۇ يەردە نۇرغۇن ھۇجرىلارنى كۆردى، بۇ ھۇجرىلاردىن ناله ـ پەرياد كېلىۋاتاتتى. قەھرىمان بىر ھۇجرىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ كۆردىكى، ھۇجرىنىڭ تېگى قۇدۇق ئىكەن، ئۇنىڭغا بىر شوتا قويۇلۇپتۇ. قۇدۇقنىڭ

ئىچى بەك قاراڭغۇ ئىدى. قەھرىمان شوتا بىلەن قۇدۇقنىڭ تېگىگە كىردى. ئۇ يەردە مەھكەم ئېتىلگەن بىر ھۈجرىنى كۆردى. ئېچىپ كىرسە، ئىككى ئەر، بىر ئايال باغلاقتا ھوشسىز تۇرغۇدەك. سەرۋى خىرامان كۆردىكى، ئۇ ئۆز ئاتىسى راي ھىندى ئىدى. قەھرىمان بۇلارنى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇلار ھوشلىرىغا كەلدى.

ــ ئەي پادىشاھ، قانداق بولۇپ بۇ قىسمەتكە دۇچار بولدۇڭ؟ ــ دەپ سورىدى قەھرىمان.

ــ ئەي ساھىبقىران، ھىندىستاندا ئىسپەندىيارنى ھالاك قىلدىڭىز. ئۇنىڭ دادىسى بۇ يەردىكى شەئبان دېۋە بىلەن ئاغىنە ئىدى. ئىسپەندىيارنىڭ دادىسى شەئبانغا ئەرز قىپتۇ. سىز يولغا چىقىپ ئۆزاق ئۆتمەي، شەئبان سىزنى قەستلەپ ھىندىستانغا كەپتۇ. سىزنى تاپالماي يۇرگەندە سەرۋى خىرامانىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ: «بۇ كىمنىڭ مەھبۇبى؟» دەپ سورىسا، باشقىلار: «قەھرىمان قاتىلنىڭ مەشۇقى» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شەئبان دەسلەپ سەرۋى خىرامانىنى ئېلىپ كەتتى، كېيىن مېنى تۇتۇپ بۇ يەرگە ئەكەلدى، ــ دېدى راي ھىندى.

قەھرىمان ھېلىقى ئەر بىلەن ئايالنىڭ قېشىغا بېرىپ:

ــ سىلەر كىم بولسىلەر؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئەي پالۋان، مەن سۇلتان جەبىلدۇرمەن. بۇ مېنىڭ ئايالىم پادىشاھ ئەدەنىنىڭ قىزى، ئېتى گۈلرۇخ. بىز ئۆزۈن زامان بالا يۈزى كۆرمىدۇق. خۇداغا يىغلاپ ئاخىردا بىر قىز يۈزى كۆرگەنىدۇق، ئۇ تولىمۇ ساھىبجامال ئىدى. مۇنەججىملەردىن ئۇنىڭ تەرىپىنى سورىسام، ئۇلار: «ئەي پادىشاھ، كىتابتىن مەلۇم بولدىكى، بۇ قىزىڭنىڭ سەۋەبىدىن ھەر بالا كېلىدىغاندەك. ئەڭ ياخشىسى بۇ قىزنى ھالاك قىلغايسەن. ئەي پادىشاھ، بىز كىتابلاردىن بايان قىلدۇق، باشقىسىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ» دېيىشتى. مەن بۇ خەۋەرنى ئايالىمغا يەتكۈزدۇم. ئايالىم ماڭا: «ئەي ئاتىسى، بۇنى شەمشەر بىلەن ھالاك قىلىسىڭىز خەلق سىزنى ئۆز قىزىنى ئۆزى ھالاك قىلدى، دەپ مالامەت قىلىدۇ. ياخشىسى بۇ قىزغا سۇت ـ ئۈزۈق بەرمىسە ئۆزى بىر تەرەپ بولىدۇ» دېدى. بۇ سۆز ماڭا ماقۇل كەلدى. لېكىن، ئانىسى ئۆز قىزىنى ئۆلتۈرۈشكە كۆزى قىيمايى، ماڭا ئۆلدى دەپ قويۇپ، بىر يەردە مەخپىي چوڭ قىپتۇ. ئاردىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتتى. كۈنلەردە بىر كۈنى بىر ساھىبجامال غۇلام پەيدا بولۇپ قالدى. خۇدايىم گۇناھىمدىن ئۆتكەي، مەن ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالغاندەك بولدۇم. ئۇ ئەھۋالنى سېزىپ قالغان ئايالىم گۈلرۇخ پۈتلىرىمغا ئېسىلىپ ئۇنىڭ ئۆز قىزىم قەمەرروخ ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن قىزىمنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى بىلدىم ۋە ئۆز قىزىمغا بىر قىسمى خىياللاردا بولۇپ قالغىنىمغا مەڭ توۋا قىلىپ، ئۇنى ئاتىلىق مېھرىم

بىلەن باغرىمغا باستىم. قىزىم بەك چىرايلىق چوڭ بولدى. يەتتە ئىقلىمنىڭ پادىشاھلىرى، شاھزادىلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن تەلەپكە كېلىشتى، لېكىن ئۇ ھېچكىمنى قوبۇل كۆرمەيتتى، چۈنكى ئۇ دائىم «كىم مېنى پالۋانلىق بىلەن زەبۇن قىلسا، ئۇنىڭ نىكاھىغا ئۆتىمەن» دەپ سەۋەب كەلتۈرەتتى. پالۋانلىق دەۋالىرىنى قىلىپ كەلگەنلەر قىزىمدىن يېڭىلەتتى. ئاخىرى پەرىلەر پادىشاھى شەھبال ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ ئۇنى تۇتۇپ كەتتى. مەلىكەم قەمەرروخمۇ شەھبال پەرىنى كۆرۈپ ئاشىق بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلار ئارزۇلىرى بويىچە نىكاھلىق بولدى. ئۇلار بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆردى. ئۇنىڭ ئېتىنى بەھرام جەبىل قويدى. ئەي قەھرىمان، بۇ قىسسە ناھايىتى ئۇزۇن، گەپنى قىسقا قىلسام، مەن بىر كېچىسى قورقۇنچلۇق ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدىم. تۇيۇقسىز دېۋىلەر مېنى تۇتۇپ بۇ يەرگە كەلتۈرۈشۈپ بەند قىلىشتى. شەئبان دېۋە مېنى شۇنچە ئازابقا دۇچار قىلدى. مەن ئاخىر ئۇلاردىن: «بۇ نېمە ئىش ؟ مېنى زادى نېمە ئۈچۈن مۇنچە قىينايسىلەر؟» دەپ سورىدىم. ئۇ: «مەن ئەكۆزان دېۋىنىڭ دادىسى بولىمەن. سېنىڭ قىزىڭ شۇنچە زامانىدىن بېرى مېنىڭ ئوغلۇمغا رىزالىق بەرمىدى. مەن شۇ سەۋەبتىن سېنى تۇتۇپ كەلدىم. قىزىڭ قەمەرروخ ئەھۋالىڭنى ئاڭلىسا بەلكى ئوغلۇمغا رىزالىق بېرىشى مۇمكىن. شۇنداق بولسا سەن ئازاد بولىسەن» دېدى. شۇنىڭدىن بېرى ئاي، يىللارنى بىلمەي ئۆتتۈم، ــ دەپ يىغلاپ كەتتى.

قەھرىمان پادىشاھ سۇلتان جەبىلگە ئېيتتى:

ــ مەن شەئبان دېۋىنى ھازىرلا ھالاك قىلدىم. نەۋرەڭ بەھرامنى گەردان كەشان ئەسلىگە كەلتۈردى. بەھرام ھازىر مەن بىلەن بىللە، ئۇ مېنىڭ ھەمراھىم.

پادىشاھ جەبىل بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆپ شۈكۈر قىلدى. قەھرىمان بۇ يەردە يەنە بىر قۇدۇقنى كۆردى. قەھرىمان ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ناھايىتى زور بىر تاشنى ئېلىپ تاشلىدى. شۇئان قۇدۇقتىن قورقۇنچلۇق بىر ئاۋاز ۋە ئاجايىپ سېسىق بىر قارا بۇس ئېتىلىپ چىقتى. بىردەمدىن كېيىن سېسىقچىلىقلار يوقالدى. قەھرىمان شۇتا قويۇپ قۇدۇقنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. قەھرىمان گۈرزىنى ئېلىپ ئالدىدا ماڭدى. ئۇلارغا بىر تۆمۈر دەرۋازا ۋە دەرۋازىغا تەڭ بىر ئۆكۈز يولۇقتى. باشقىلار، بۇ جانىۋاردىن قۇتۇلغىلى بولارمۇ، دەپ ئەندىشە قىلىشتى. قەھرىمان كۈلۈپ قويۇپ، ھېلىقى جانىۋارغا يېقىن باردى. ئۇنىڭ پېشانىسىگە مۇنداق خەت پۈتۈكلۈك ئىكەن: «بۇ تىلىسىم، كەيۇمەرسنى ھېچكىم ھالاك قىلالماس. ئەگەر قەھرىمان قاتىل كەلسە، قۇلۇپنى تولغاپ ئېچىپ ئىچكىرىگە كىرسۇن.» قەھرىمان قۇلۇپنى تولغىنىدى، دەھشەت ئاۋاز چىقىپ بېسىقتى. قەھرىمان ئىچكىرىگە قەدەم قويدى. بۇ بىر تىلىسمات بولۇپ، زەنجىرلەرگە ئون ئىككى دېۋىنى باغلاپ قويۇپتۇ.

ئادەمدەك ئۇخلاپ ياتقان دۆلەر ئويغىنىپ ئۇلارنى كۆردى. دۆلەر ھەيران بولۇپ، بۇ كىملەردۇر، دەپىشتى. قەھرىمان:

— مەن قەھرىمان قاتىلدۇرمەن، — دەدى. دۆلەر قورقۇشۇپ:

— ئەي قەھرىمان، مەرھابا، ئۇ لەۋھەنى ئوقۇغىن، ئۇنىڭدا بىزنىڭ نام ـ ئەھۋال لىمىز مەلۇمدۇر، — دەپىشتى. ئۇ يەردە بىر لەۋھە ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭدا: «مەنكى كەيۇمەرسدۇرمەن. ئەي قەھرىمان، بۇ يەرگە كېلىپ مېنىڭ روھىمغا دۇئا قىل. مەن زامان پادىشاھى بولۇپ، بۇ ئون ئىككى دۆە بىلەن نەچچە مىڭ يىل جەڭ قىلدىم. ئاخىر بۇلارنى بەند قىلىۋەتتىم، ئاندىن بۇ تىلسىماتنى ياسىدىم. بۇلارنىڭ ھەربىرى بىر دىيارغا پادىشاھ ئىدى. سەن بۇلارنى ھالاك قىلما، بۇلارنىڭ ساڭا كۆپ پايدىسى تېگىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە سەھمان ئادەمزات دەپ بىرسى بار. ئۇنىڭ ئانىسى ئادەمزات، دادىسى دۆە، ئۇ كۆپ ھۇنەرنى، يەتمىش تۆت خىل تىلنى بىلىدۇ، يەتمىش تۆت خىل ئۆزگىرەلەيدۇ، بىر شەھەرنى كۆتۈرۈپ باشقا جايغا يۆتكىيەلەيدۇ» دەپ يېزىلغانىكەن.

قەھرىمان لەۋھەنى يۇزىگە سۈرتتى، ئاندىن دۆلەرنىمۇ زەنجىردىن خالاس قىلدى. ئازاد بولغان دۆلەر قەھرىماننىڭ ئاياغلىرىنى سۆيۈشۈپ:

— ئەي مەرد، بىز ھەرۋاقىت، ھەر جايدا سېنىڭ ئەمرىڭنى تۇتىمىز، — دەپ قەسەم قىلىشتى. دۆلەر ئۇلارنى كۆتۈرۈپ يەر يۇزىگە ئېلىپ چىقىشتى. ئۇلارنىڭ دىماقلىرىغا يورۇق دۇنيانىڭ ھاۋاسى كەلدى. دۆلەر قەھرىمانغا تەزىم قىلىپ خىزمەت كەمەرلىرىنى باغلاپ تۇرۇشتى. ئاندىن قەھرىمان سەھمانىنى گەردان كەشانلارنى تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى.

ئەلقىسسە: سەھمان پەرۋاز قىلىپ كېلىۋېتىپ بىر ئادەمزاتنى كۆردى، ئۇ غايەت زور بىر جانۋارنى شەمشەر بىلەن ئۇرۇپ ھەسسە ـ ھەسسە قىلىۋاتاتتى. ئۇ دەل گەردان كەشان ئىدى. سەھمان يىراقتا قاراپ تۇردى. گەردان كەشان چەشمىنىڭ قېشىغا بېرىپ تىغىنى يۇيۇپ پاكىزلىدى. شۇئان سەھمان ھاۋادىن چۈشتى. ئۇ ئۆزىنى ئادەم سۈرىتىدە قىلىپ گەردان كەشان تەرىپىگە ماڭدى. گەردان كەشان سەھمانىنى كۆرۈپ ۋارقىرىدى:

— ئەي ئادەم، سەن كىم؟

سەھمان گەردان كەشانغا:

— ئەي ھەييار شاھ، مەن ساڭا دوست، دۈشمەن ئەمەس، — دەپ قەھرىمانىنىڭ ئۇزۇكىنى كۆرسەتتى. گەردان كەشان ئۇزۇكىنى كۆرۈپ قەھرىمانىنىڭ ئەھۋالىنى سۈرىدى. سەھمان بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى.

ئەلقىسسە: سەھمان گەردان كەشان بىلەن يارانلارنىڭ قېشىغا كەلدى. بەھرامىلار ئەندىشىدىن ئازاد بولۇپ، قەھرىمان تەرەپكە راۋان بولۇشتى. ئۇلار سەھمانغا ئەگىشىپ قەھرىمان تۇرغان جايغا باردى. ئۇلار قارىسا، قەھرىمان بىر تەختە ئۇستىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئون ئىككى دۆۋە قەھرىمانىنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. يارانلار راي ھندى، قەھرىمان ۋە سەرۋى خىرامانلار بىلەن كۆرۈشۈپ چەكسىز خۇشال بولۇشتى. قەھرىمان بەھرامنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ سۇلتان جەبىلگە قاراپ دېدى:

ــ ئەي سۇلتان جەبىل، بۇ سېنىڭ نەۋرەڭ بەھرامدۇر.

سۇلتان جەبىل بەھرامنىڭ بوينىغا قولىنى سالغىنىچە:

ــ ۋاي جىگەر گۆشۈم بالام، ئاخىر دىدار كۆرۈشتۇق، ــ دەپ ئۇزۇنغىچە يىغلىدى. بەھرام بوۋا ـ مومىلىرىغا ئېسىلىپ ئۇزاق يىغلىدى.

ئەمدى گەپنى شەھبال پەرى تەرەپتىن ئاڭلايلى:

شەھبال شاھنىڭ ھۇشىڭ شاھقا ئەۋەتكەن ئەلچىلىرى تېخى كەلمىدى. ئۇ بۇ ئىشتىن ئۈمىدسىزلىنىپ، مۇنداق قامىلىپ ياتقۇچە جەڭ قىلايلى، دەپ ئويلاپ:

ــ ئەي سەركەردىلەر، ئەمدى ساقلىمايلى، بىز يەنە بىر ھەپتە جەڭ قىلايلى، يەنىلا بولالمىساق مېنى ئەكۆزان دۆۋىگە تۇتۇپ بېرىڭلار، ئۇ لەئىنىڭ دۈشمىنى پەقەت مەن، شۇنداق قىلساڭلار ئامان قالالايسىلەر، ــ دەپ ھەسرەت يېشىنى تۆكتى.

شەھبال شاھنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ پەرىلەرنىڭ ھەممىسى ئىچ ئاغرىتتى. ئۇلار شەھبالدىن ئۆلگۈچە ئايرىلمايدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئەكۆزان دۆۋە شەھبال پەرىنى بىر يىل قورغانغا قاماپ جەڭ قىلغان بولسىمۇ قورغانىنى ئالالمىغانغا غەزەپلىنىپ:

ــ بۇ زادى قانداق گەپ؟ بىر يىلدىن بېرى جەڭ قىلىپ بىر قورغانىنى ئالالمىساق، بۇ خەۋەرنى يىراق ـ يېقىنلار ئاڭلىسا، سەت ئەمەسمۇ؟ ئەي دۆۋىلەر، يا باش بېرىڭلار، يا قورغانىنى ئېلىڭلار، ــ دەپ دۆۋىلەرنى جەڭگە چاقىردى. بىرقانچە پەرى مۇناپىقلىرى ئەكۆزانىنىڭ قېشىغا، شەھبالنى تۇتۇپ بەرمەكچى بولۇپ، ئەكۆزاندىن مۇكاپات تەمە قىلىپ كەلگەندى، بېشىدىن ئايرىلدى. ئەكۆزان دۆۋە ئۇستىگە يەتتە قات كىيىم كىيىپ، غوۋغا كۆتۈرۈپ قورغان دەرۋازىسىغا كەلدى. قىرىق مىڭ دۆۋە نەرە تارتىپ قەلئەنىڭ دەرۋازىسىغا گۈرزە ئۇردى. ناھايەت دەرۋازىدىن بىر تاختا ئاجرىدى. قەلئە لەرزىگە كەلدى. پەرىلەر جان قايغۇسىدا توۋلاشتى. ئەكۆزان يەنە بىر گۈرزە ئۇرۇپ دەرۋازىنى ئوشاتتى. دۆۋىلەر قەلئەنىڭ ئىچىگە بېسىپ كىردى. دەل شۇ چاغدا بۇ چۇقان ـ سۈرەنلەر قەھرىمانىنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. قېشىدىكىلەر:

ــ ئەي قەھرىمان، سىزگە مەلۇم بولسۇن، ئەكۆزان قەلئەنىڭ ئىچىگە كىرگەن

بولۇشى مۇمكىن، ــ دېيىشتى. قەھرىمان بۇ سۆزنى ئىشىتىپ سەھمانغا: «سەن بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەل!» دەپ بۇيرۇدى. سەھمان ئوقنىڭ تېزلىكىدە بېرىپ كەلدى ۋە:

ــ پەرىلەرنىڭ ھالى ئىنتايىن خاراب، ئاياللارنىڭ ناله ـ زارىغا چىداش مۇمكىن ئەمەس، ــ دېدى. بۇنى ئاڭلاپ بەھرام جەبىلنىڭ كۆزىدىن ياشلار تۆكۈلدى. قەھرىمان يارەنلىرىنى باشلاپ قەلئەنىڭ يېنىغا بېرىپ كۆردىكى، قەلئەنىڭ ئىچىدە دۇنيا ئالدىغا كەلگەننى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بويى يۇز يىگىرمە گەز كېلىدىغان دۇنيا مىسلى دەريا دەك شاۋقۇن سېلىپ، ئاغزىدىن پارچە ـ پارچە ئوت چاچاتتى. قەھرىمان: «ئۇ كىم؟» دەپ سورىغانىدى، پەرىلەر: «ئەكۆزان دېگەن مەلئۇن ئاشۇ» دېيىشتى. قەھرىمان كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى يىغىپ، كەيۇمەرس ئادەمدىن قالغان ھېكمەتلىك گۈرزىنى ئېلىپ، ئالتە پۇتلۇق جانىۋارغا مىنىپ، يارەنلىرىنى باشلاپ جەڭگە كىردى. قەھرىمان پۇتۇن جەھلى بىلەن يەنە بىر نەرە تارتقانىدى، يەر ـ ئاسمان گۈمۈرۈلگەندەك مەلۇم بولدى. دۈدلەر، پەرىلەر بۇ ئاۋازنى ئىشىتىپ گاھ ئاسمانغا، گاھ يەرگە قارىشىپ قالدى. قەھرىمان مەيدانغا سۈرۈپ كىردى. دۇنيا ئەھۋالى يامان بولدى. دۇنيا مەلەخ ـ مەلەخ ھالاك بولۇشتى، ئۇلارنىڭ قېنى ئېرىق تارتىپ ئاقتى، ئۆلۈكلەر دەستىدىن يەر يۈزى كۆرۈنمىدى. قەھرىمان ئەكۆزان دۇنيى كۆرۈپ سەپنى بۇزۇپ ئونىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاندىن ۋاقىرىدى:

ــ ئەي لەئىن، ھېزى بول، ئادەمزاتنىڭ مەردانىلىقىنى كۆر.

ئەكۆزان قەھرىمانغا ئېتىلىپ كەلدى، قەھرىمان ئەكۆزان دۇنيىنىڭ ئورغان گۈرزىنى تىغ بىلەن يانداۋۇپ، ئونىڭغا تىغ ئۇردى. قەھرىمانىنىڭ تىغى ئەكۆزانىنىڭ گۈرزىسىدىن ئۆتۈپ ئونىڭ بېشىغا تېگىپ كەتكىلى تاس قالدى. ئەكۆزان ئۆزىنىڭ ھالاكىتىگە كۆزى يېتىپ ئۆزىنى دەرھال يەرگە ئالدى. ئەمما، ئونىڭ ئېتى ئىككى ھەسسە بولغانىدى. ئەكۆزان شۇ پەرياد ئورغانچە دۇنيىر تەرىپىگە قاچتى. شۇ ئەسنادا بەھرام جەبىلنىڭ دادىسى شەھبال شاھ قەھرىمانىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە:

ــ ئەي پالۋان، ساھىبقىران، مۇبارەك قەدەملىرى بۇ قاراڭغۇ ئۆمرۈمنى روشەن قىلدى، ــ دەپ قەھرىمانىنىڭ ئايىغىغا باش قويدى. قەھرىمان:

ــ ئەي پادىشاھ، مانا بۇ پالۋان سېنىڭ ئوغلۇڭ بەھرامدۇر، ــ دېدى. شەھبال شاھ ئوغلىغا ئۆزىنى ئېتىپ يىغلىدى. بەھرام دادىسىنىڭ باغرىدا ئۇزاققىچە يىغلاپ تۇردى. ئاتا ـ بالا، قان ـ قېرىنداشلار قەھرىمانغا رەھمەت ـ تەشەككۇر ئېيتىشتى. قەھرىمان سەھمانىنى پادىشاھ ھۇشىڭگە خەۋەر يەتكۈزۈشكە ئەۋەتتى. بەھرام جەبىل ئانىسىنى ياد ئېتىپ دادىسىدىن ئونى سورىدى. شەھبال شاھ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ

يەرگە قاراپ تۇردى. بۇ ھالنى كۆرۈپ قەھرىمان:

ــ مەن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىدا بەھرامنىڭ ئانىسىنى ئازاد قىلىپ، ئەكۇزان لەئىننى ھالاك قىلماي قويمايمەن، دەپ قەسەم قىلغانىدىم. ئەكۇزانىنىڭ قېچىپ نەگە باردىغانلىقىنى ماڭا مەلۇم قىلىڭلار! ــ دېدى. لېكىن، ھېچكىم جاۋاب بېرىشمىدى. شۇ چاغدا قەھرىمان ئازاد قىلغان دۇنيادىكى ئەكۇزانىنىڭ ئوغلى ئەپرىيەتنى تۇتۇپ كەلدى. قەھرىمان ئۇنىڭدىن قەھرى بىلەن سورىدى:

ــ ئەكۇزان لەئىننىڭ نەدىلىكىنى بىلەمسەن؟

ئەپرىيەت بېشىنى كۆتۇرۈپ جاۋاب بەردى:

ــ ئۇنىڭ قەلئە قارارغا باردىغانلىقىنى بىلىمەن. شەھبالنىڭ ئايالىمۇ، قىزىمۇ شۇ يەردە.

شەھبال قەھرىمانغا قاراپ يىغلاپ:

ــ ئەي مەرد، قىرىق يىلدىن بېرى ئايالىم ئۇ لەئىننىڭ قولىدا خارلاندى، بەلكىم قىساسىم قىيامەتكە قالىدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى. قەھرىمان:

ــ ئەي شەھبال، نائۇمىد بولما، خۇدا مۇشكۇلنى ئاسان قىلىدۇ، ــ دەپ تەسەللى بەردى. شەھبال ئېيتتى:

ــ ئۇ دۇنيا بارغان يەرگە يەتمەك تەس، ئۇ ئالتە يىللىق يولدۇر. يولدا كۇندۇزى كۇن قىزىپ ئۆت كۆيىدۇ، كېچىسى تاشلارمۇ توڭلايدۇ. بۇ يولغا كىرگەنلەر يا كۆيۈپ، يا مۇزلاپ ھالاك بولىدۇ.

قەھرىمان دۇنيادىكى قاراپ ئېيتتى:

ــ ئەي يارەنلەر، بۇنىڭغا ئىلاج بارمۇ؟

دۇنيادىكى بىرسى دېدى:

ــ كۇھى بەلۇردىن ئۆتمەك بىزلەرگە ئاسان، ئەمما سەندەك ھەيۋەت كىشىنى كۆتۇرۈپ ئۆتمەك ئاسان بولماسمىكىن. سېبنى كۇھى بەلۇردىن پەقەت مۇرغ پەرمان ئۆتكۇزەلىشى مۇمكىن.

ــ مۇرغ پەرماننىڭ ماكانى نەدە؟ ــ سورىدى قەھرىمان. بىر پەرى مۇنداق بايان قىلدى:

ــ سەھرايى ھەيھاتنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر سەھرا بار. سەھرانىڭ تۇپراقلىرى مەشىك، سۇلىرى شەربەت. ئۇ سەھرانىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تاغ بار، تاغدا چوڭ بىر دەرەخ بار. ئۇنىڭ سايىسىدا ئونمىڭ ئاتلىق ئارام ئالالايدۇ. ئەنە شۇ دەرەخنىڭ ئۇستىدە مۇرغ ماكان تۇتقان. ئۇ مۇرغنىڭ پەيلىرى قىزىل، تۇمشۇقى ياقۇتقا ئوخشايدۇ. ئۇ كۇندە بەش پىلنى ئوزۇق قىلىدۇ، بالىلىرى ئالتە تىلدا سۆزلەيدۇ. بۇ جانىۋار ئادەم

ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەن.

قەھرىمان بۇنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولدى، ئاندىن يارانلىرىغا:

ــ ئەي يارانلار، مەن دەرھال يولغا چىقاي. سىلەر ئۇچ ئاي يولۇمغا قاراڭلار، ئۇچ ئاي ئىچىدە كەلمىسەم مەندىن ئۈمىد ئۈزۈڭلار، ئاندىن ئەھۋالنى پادىشاھ ھۇشەڭ ۋە يارەنلەرگە يەتكۈزۈڭلار، ــ دېدى. بۇنى ئاڭلاپ ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى ئەندىشىگە چۈشۈپ، ئۇنى بۇ يولدىن توسۇپ مەسلىھەت بېرىشتى. ئەمما قەھرىمان:

ــ ئەكسىچە ھالاك بولمىدى، ئۇ تىرىك يۇرسە بولمايدۇ. پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ قېشىدىن ئەكسىچە ھالاكىتى ئۈچۈن ئەھدە قىلىپ كەلدىم، ــ دەپ چىڭ تۇردى ۋە يارەنلىرى بىلەن خەيرلەشتى.

بىر دېۋە قەھرىماننى ئۇچ كۈن كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ بىر مۇرغىزارلىققا چۈشتى. قەھرىمان دېۋىگە:

ــ سەن بېرىپ پىل تۇتۇپ كەل، ــ دەپ بۇيرۇدى. دېۋە بېرىپ بىر پىلنى تۇتۇپ كەلدى. قەھرىمان پىلنىڭ قارنىنى يېرىپ ئىچىگە كىردى. دېۋە قەھرىماندىن ئىجازەت ئېلىپ يولىغا راۋان بولدى. قەھرىمان پىلنىڭ قارنىدا بىر كېچە ياتتى. ئەتىسى مۇرغ پەرمان شىكار ئىزدەپ يۇرۇپ تۇيۇقسىز ھېلىقى پىلغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. قەھرىمان پىلنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بىر ئاۋازنى ئاڭلىدى. قەھرىمان مۇرغ پەرماننىڭ كەلگەنلىكىنى پەملىدى. بۇ غايەت زور قۇش قەھرىمان تۇرغان پىلنى قاماللاپ ئۈچۈپ ئۈۋىسىغا كەلدى ۋە ئۇنى شۇ يەرگە قويۇپ يەنە كەتتى. قەھرىمان پىلنىڭ قارنىدىن چىقىپ ئاجايىپ چوڭ بىر دەرەخنى كۆردى. ئۇنىڭ ئۈستىدە مۇرغ پەرماننىڭ ئىككى بالىسى تۇراتتى.

ئەلقىسسە: كۈندۈزى ھاۋا بارغانچە قىزىشقا باشلىدى. قەھرىمان چىدىيالماي بىر قۇدۇقنىڭ ئىچىگە كىرىپ سۇغا چىلىنىپ ئولتۇردى. كۈن كەچ كىرىپ قاتتىق سوغۇق بولۇپ كەتتى. قەھرىمان مۇرغ پەرمان بالىلىرىنىڭ قېشىغا باردى. شۇ چاغدا بىر ئەجدىھا ئالەمگە ئوت پۈركۈپ پەيدا بولدى. ئۇنىڭ بېشى گۈمبەزدەك، ئاغزى غارداك، كۆزى گۈلخاندەك ئىدى، ئاغزىدىن توختىماي يالقۇن چېچىلاتتى. مۇرغ بالىلىرى ئەجدىھانى كۆرۈپ پىغان كۆتۈردى. قەھرىمان ئۇلارنىڭ نالىسىدىن بىتاقەت بولۇپ قاتتىق ۋارقىراپ نەرە تارتتى. بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان مۇرغ بالىلىرى قەھرىماننى كۆردى ـ دە: «ئەي ئىلاھىم، بۇ ئادەمزات بىزنى دەپ ئۆزىنىڭ جېنىدىن كەچمەكتە. ئۇنىڭغا زەپەر بەر» دەپ ئىلتىجا قىلىشتى. ئەجدىھا قەھرىماننىڭ نەرىسىنى ئىشىتىپ مىڭ ھەسسە غەزەپ بىلەن ئاغزىدىن ئوت چاچتى. ئالەمگە ئوت كەتكەندەك بولدى.

قەھرىمان قولىغا كەركىدانىنىڭ مۇڭگۈزىدىن ياسالغان ئوقيانى ئېلىپ ئەجدىھاغا

قاراپ ئېتىلدى. ئەجدىها ئوت ئۇستىگە ئوت پۈركۈپ قەھرىمانغا شىددەت بىلەن يېقىنلاپ كەلدى. قەھرىمان تامام ئوت ئىچىدە قالدى. ئەييۇھەننا‌س، ئەمدى نېمە كارامەت، قانداق ئالامەتلەر يۈز بېرەركىن؟

ئەلقىسسە: ئەجدىها ئاغزىدىن تۈرۈم - تۈرۈم ئوت پۈركۈپ قەھرىمانغا ئېتىلىپ كەلدى. قەھرىمان كەركىدانىنىڭ مۇڭگۈزىدىن ياسالغان كامانغا ئوقنى سېلىپ، ئەجدىهانىڭ بېشىنى كۆزلەپ ئاتتى. ئالماس ئوق ئەجدىهانىڭ بېشىدىن كىرىپ كۆكرىكىدە توختىدى، لېكىن ئەجدىهاغا ھېچ تەسىرى بولمىدى. قەھرىمان ئارقا - ئارقىدىن ئوق ئۇزدى. ئوقلار ئەجدىهانىڭ ئىككى كۆزىنى كاردىن چىقاردى. قەھرىمان پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئۇنى ھەسسە - ھەسسە قىلدى، ئەجدىهانىڭ زەھەرلىرى ئېرىق بولۇپ ئاقتى. شۇنداقتىمۇ ئەجدىها ئۇزۇنغىچە ئۆزىنى يەرگە ئۇرا - ئۇرا ناھايىتى تەستە جان بەردى. قەھرىمان قۇدۇققا كېلىپ يۇيۇندى. كېچە بولدى، قەھرىمان مۇرغ بالىلىرىنىڭ قېشىغا كېلىپ تۇنىدى. مۇرغ بالىلىرى كېچىچە قەھرىماننى قاناتلىرى بىلەن پۈركەپ، ئۇنىڭغا تەشەككۇر بىلدۈردى.

ئەتىسى قەھرىمان سۇغا كىرمەكچى بولۇپ تۇراتتى، ناگاھ ئاسماندا مۇرغ پەرىمان پەيدا بولدى.

ئەلقىسسە: مۇرغ پەرمان ئۇۋۇسىغا كېلىپ قوندى. بالىلىرى ئۇنىڭغا:

— ئانا، تۆۋەن تەرەپكە قارا، — دەپ ئىشارەت قىلدى. مۇرغ پەرمان قارىسا ئەجدىها غەرق قان بولۇپ يېتىپتۇ. مۇرغ پەرمان بالىلىرىدىن:

— بۇ ئەجدىهانى كىم ھالاك قىلدى؟ — دەپ سورىدى. بالىلار:

— ئاۋۇ بۇلاق بويىدا تۇرغان پالۋان، — دەپ كۆرسەتتى. مۇرغ پەرمان دەرھال قەھرىمانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، قانىتى بىلەن قەھرىمانىنى يەلپۈپ ئۇنىڭغا خەيرلىك ئېيتىلىدى ۋە:

— ئەي پالۋان، سىز كىم بولىسىز؟ بۇ مېھنەت ماكانىغا نېمە سەۋەب بىلەن كەلدىڭىز؟ بىز ھازىرغىچە بىركىمدىن مۇنداق ياخشىلىقلارنى كۆرۈپ باقمىغانىدۇق. بىرەر يارەمگە ھاجەت بولسىڭىز مەن خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن، — دېدى.

— ئەي شاھى مۇرغان، بىر ھاجىتىم بار. ئەكۆزان لەئىن مەندىن قېچىپ بەلۇر كۇھتىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئۇ قەلئە جاھانىماغە بارغانمىش. مېنى بەلۇر كۇھتىن ئۆتكۈزۈپ قويساڭ، ئول جادۇنى ھالاك قىلىپ جاھانىنى ئەمىن قىلساڭ، — دېدى. مۇرغ پەرمان قەھرىمانىنىڭ بۇ ئىلتىجاسىنى ئاڭلاپ:

— بۇ خىيالىڭدىن يانغىن، بۇ بەك خەتەرلىك، سېنى ئادەمزات دۇنياسىغا ئېلىپ باراي، — دېدى. قەھرىمان:

— ئۇنداق دېمە، مەن كۆھ بەلۇردىن ئۆتۈپ، ئەكۈاننى ھالاك قىلماي تىنىم تاپ-مايمەن، مېنى ئۆتكۈزۈپ قويغىن، — دېدى. مۇرغ پەرمان قەھرىمانلىك ئىرادىسىنى پەملەپ:

— ئەي قەھرىمان، مەن سەندىن تەسىرلەندىم، ھىممىتىڭ ئۈچۈن بەلۇر كۆھتىن سېنى ئۆتكۈزىمەن، — دەپ مۆھلەت ئېلىپ يول ياراغلىرىنى قىلىشقا تۇتۇندى. ئاز-دىن يەنە ۋەدە بەردى.

ئەلقىسسە: ئۇلار يەتتە كۈن تەييارلىق قىلدى. مۇرغ پەرمان قەھرىمانىنى ئۆزىگە مەھكەم باغلاپ، بالىلىرى بىلەن خەيرلىشىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلار ئۇچۇپ تۆ-تىنچى كۈنىگە كەلگەندە مۇرغ پەرمان ئۇچۇشنى ناھايىتى تېزلەتتى. ئۇنىڭ قاناتلىرى-دىن چىققان ئاۋازلار پەلەكنى زىلزىلىگە سالاتتى. قەھرىمان تۆۋەنگە قارىغاندى، تامام ئالەم ئوت ئېلىپ كېتىپتۇ. مۇرغ پەرمان:

— ئي قەھرىمان، ئاشۇ كۆرۈنگەن كۆھ بەلۇر ئەزىمدۇر، بۇ ئالتە يىللىق يول، تېز ئۇچمىسام بۇ مۇئەللەقتە كۆيۈپ ھالاك بولىمىز. قارا، بەلۇر كۆھنىڭ ئۈستىگە كەلدۇق، يەنە بىر كېچە - كۈندۈز بەرداشلىق بەرسەك بۇ كۆھتىن ئۆتۈپ كېتە-مىز، — دېدى.

كېچىسى قاتتىق سوغۇق باشلاندى. مۇرغ پەرمان قەھرىمانىنى قاناتلىرىنىڭ ئاس-تىغا ئېلىپ ئۇچتى. كۈن - تۈنلەر ئۆتتى. ئۇلار سەككىزىنچى كۈنى سەھەردە بىر سەھراغا چۈشتى. مۇرغ پەرمان ئېيتتى:

— ئەي قەھرىمان، بۇ يەردە ئەكۈان دۈنياسىنىڭ بۇرادىرى ئەتتار دۈە بار، ئۇنىڭدىن پەخەس بولماق كېرەك، — دېدى. قەھرىمان:

— ئەي مۇرغ پەرمان، سەن مەن ئۇچۇن جاپا - مۇشەققەت تارتتىڭ، يەنە ئۇچ كۈن تەخىر قىل. ئەگەر مەن ھالاك بولۇپ كەتسەم، يارەنلىرىم ۋە ھۇشىڭ شاھقا خە-ۋەر بېرىپ قوي، — دەپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ، ئەكۈان دۈنياسىنىڭ قەلئەسىگە قا-راپ قەدەم قويدى. قەھرىمان ئالتۇن قەلئەگە يېقىنلاپ كەلدى. بۇ چاغدا ئەكۈان قەھرىمان كېلىپ قالمىسۇن يەنە، دەپ بارلىق دۈنيالىرىنى يىغدى. قەھرىمان قەلئەنىڭ سىرتىدىكى بىر دەرەخنىڭ ئاستىغا كېلىپ ئولتۇرغاندى. قەلئە ئىچىدىن بىرتالاي دۈنيالەر چىقىپ قەھرىمانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇرۇشتى. قەھرىمان خۇن جىگىرىدىن چىقىرىپ نەرە تارتتى. دۈنيالەر قەھرىمانىنى بىر لوقما گۆش قىلمىز، دەپ جەڭگە كىرىشتى. ئەكۈان لەئىنىڭ چوڭ بۇرادىرى سەرخىراب دۈە تاغدەك ئۇمۇتنى كۆتۈ-رۈپ، ھەيۋە قىلىپ قەھرىمان تەرەپكە كېلىپ، قەھرىمانىنىڭ بېشىغا چىنەپ گۈرزە ئۇردى. يەر - جاھان لەرزىگە كەلگەندەك بولۇپ كەتتى، ئالەمنى چاڭ - توزان باس-

تى. قەھرىمان كۆرۈنمەي قالدى. بىر ھازادىن كېيىن قەھرىمان چاڭ - توزان ئىچىدىن چىقتى. سەرخىرابىنىڭ گۈرزىلىرى كار قىلمىدى. قەھرىمان ھەممىسىنى رەت قىلىپ دەھشەت كۈچ بىلەن نەرە تارتتىكى، ئالەمنىڭ ئۇمۇرتقىسى يېرىلغاندەك بولىدى. دۈشمەنلەرنىڭ مىنگەن جانۋارلىرى ئۈركۈپ قاچتى. قەھرىمان ھەيۋىتى بىلەن سەرخىرابىنىڭ بېشىغا تىغ ئۇردى. سەرخىراب ئۆزىنى گۈرزە بىلەن مۇھاپىزەت قىلغانىدى، قەھرىماننىڭ تىغى ئۇنىڭ گۈرزىسىنى پارە - پارە قىلىپ، ئۇنىڭ تېنىنى ھەسسە - ھەسسە قىلىۋەتتى. بۇنى كۆرۈپ دۈشمەن كۆزلىرىنى ئېتىۋالدى. قەھرىمانىڭ تىغىدا دۈشمەن بىر - بىرلەپ ھالاك بولدى. ئۇلارنىڭ قاچقانلىرى قېچىپ قۇتۇلدى. قەھرىمان ئېگىزدە قاراپ تۇرغان ئەكۆزىنى كۆرۈپ: «ئەي لەئىن، مەرد بولساڭ قاچما» دەپ ۋارقىرىدى. غەزەپلەنگەن ئەكۆز قەھرىمانغا گۈرزە ئۇردى ۋە توڭگۈزدەك ئاچچىقلىنىپ قالايمىقان تىغ ئۇرۇشقا باشلىدى. قەھرىمان بىر قولىدا قالقان تۇتۇپ، بىر قولىغا گۈرزىسىنى ئېلىپ لەئىننىڭ بېشىغا ئارقا - ئارقىدىن ئۇردى. لەئىننىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولۇپ يەرگە چۈشۈپ كۆتەكتەك ئاۋاز چىقىرىپ، جېنى جەھەننەمگە ماڭدى. يەر يۈزى لەشكەرلەرنىڭ ئۆلۈكلىرىگە تولۇپ كەتتى.

ئەمدى گەپنى سەھماندىن ئاڭلايلى:

سەھمان ھىندىستانغا بېرىپ قەھرىماننىڭ سالامىنى پادىشاھ ھۇشەڭگە يەتكۈزدى. پادىشاھ مەمنۇن بولۇپ جاۋابنامە يېزىپ سەھماننىڭ قولىغا بەردى. سەھمان نامىنى ئېلىپ جاھاننەماغە كەتتى ۋە بۇ يەردە مۇرغ پەرمان بىلەن كۆرۈشتى. ئاندىن ئۇلار قەھرىماننىڭ قېشىغا يېتىپ باردى. قارىسا، نۇرغۇن دۈشمەر قەھرىمانىنى ئارىغا ئېلىۋاپتۇ، ئۇ ھېرىپ ھالىدىن كەتكۈدەك بوپتۇ. سەھمان بۇ ھالىنى كۆرۈپ دەرغەزەپ بولۇپ دۈشمەرنى قىر - چاپ قىلىۋەتتى، سەھماننىڭ قىرغىنلىرىغا دۈشمەر بەرداشلىق بېرەلمەي قېيا - چېيا سېلىشتى. سەھمانىنى كۆرۈپ قەھرىمان بەكمۇ خۇش بولۇپ:

— ئەي سەھمان، بەكمۇ دەل ۋاقتىدا كەلدىڭ، مېنى تولا خۇشال قىلدىڭ، — دېدى.

ئەلقىسسە: سەھمان بىلەن مۇرغ پەرمان دۈشمەرگە تاشلاندى. قەھرىمان بىر دەرەخنىڭ تېگىگە بېرىپ ئولتۇردى. مۇرغ پەرمان گاھى بىر دۈشمنى، گاھى ئىككى دۈشمنى كۆتۈرۈپ ھاۋادىن تاشلىغىلى تۇرۇپتۇ. قەھرىمان مۇرغ پەرماننىڭ بۇ كارىغا ھەيران بولۇپ ئۇلۇغ تىندى. ئەتتار دۈشە چىداپ بولالماي قەلئە ئىچىگە قېچىپ كىرىۋالدى.

ئەتتار دۈشمنىڭ بىر قىزى بار ئىدى، ئېتى مېھىنئارا ئىدى. ھۆسن بابىدا يېگانە بۇ قىز دادىسىنى كۆرسە خۇددى قىيامەت قايىم بولغاندەك يىرگىنەتتى. مېھىنئارا

بىر كېچە شۇنداق چۈش كۆردى. چۈشىدە دادىسى زەنجىرلەنگەن ھالدا ئوتتا تۇرغۇدەك، ئۇنى پەرىشتىلەر ھەر تەرەپكە سۆرەپ ئازابلاۋاتقۇدەك. بىردەمدىن كېيىن ئۆزىمۇ ئوت زەنجىرى ئىچىدە تۇرغۇدەك. شۇنداق تۇرغاندا بىر نۇرانە پەرى ئۆزىگە قاراۋاتقۇدەك. مېھمىنئارا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ئېتەكلىرىنى تۇتۇپ شاپائەت تىلەۋاتقۇدەك. پەرى ئۇنىڭغا: «سەن قەھرىمانغا يار، ئاتاڭ ۋە جەمى دۈشمەنلىرىگە دۈشمەن بولۇپ، دۈشمەنلەر بىلەن جەڭ قىلىپ، كەلاسە جادۇنى ھالاك قىلىپ، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭگۈشتەرلىرىنى قەھرىمانغا ئېلىپ بەرسەڭ، قەھرىمان سېنى نىكاھىغا ئالسا، ساڭا شاپائەت قىلىمەن» دەۋاتقۇدەك. بۇ قىز چۆچۈپ ئويغىنىپ قولىغا تېغ ئېلىپ دۈشمەنلىرىگە قارشى جەڭگە چۈشتى. قەھرىمان بۇ پالۋان قىزنىڭ قېشىغا بېرىپ سالام بەردى ۋە:

— ئەي جۈۋان، ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سورىدى. مېھمىنئارا كىملىكىنى، كۆرگەن چۈشلىرىنىڭ بايانلىرىنى ئېيتىپ بەردى ۋە ئاتىسىنىڭ شەھىرىگە قېچىپ كىرىۋالغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن ئاتلاندى. مېھمىنئارا شەھەرگە كىرىپ نۇرغۇن دۈشمەنلەرنى ئالدىغا سېلىپ قەھرىمانىنىڭ قېشىغا كەلدى. قەھرىمان دۈشمەنلەردىن سورىدى:

— ئەي لەئىنلەر، ئەتتار نەگە كەتتى؟

دۈشمەنلەر جاۋاب بېرىشتى:

— شەھبال شاھنىڭ زەئىپسىنى ئېلىپ كۈھى قەمەرگە كەتتى.

قەھرىمان بۇ سۆزنى ئىشىتىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى. بۇ چاغدا مېھمىنئارا ئېيتىتى:

— ئەي قەھرىمان، بۇ يولدا بىر دەريا بار، ئۇنىڭغا ئاتمىش دەريانىڭ سۈيى قوشۇلىدۇ. بەك مۈشكۈل يول. ھالاك قىلماق تەس، ھېچنېمە كار قىلماس.

قەھرىمان ئېيتتى:

— ئۇنداق بولسا ئۇنىڭ ئىلاجى زادى نېمە؟

مېھمىنئارا:

— ئەي قەھرىمان، مەن ئالىملاردىن ئەتتار دۈشنى ھېچكىم ھالاك قىلالماس دەپ ئاڭلىغان. بۇنىڭ ئۈچۈن دۇخمەن راھىن شاھنى زەبۇن قىلىپ، ئۇنىڭدىكى ئەڭگۈشتەرنى قولىغا چۈشۈرۈش لازىم. ئەمما، ئۇ ئەڭگۈشتەر ھازىر كەلاسە جادۇنىڭ قولىدا. كەلاسە جادۇ ئانامنىڭ بىر تۇغقىنى. ئۇ بىر زامان راھىن شاھقا خىزمەتلەر قىلدى ۋە ئۇ شۇ جەريانداا ئەپسۇن بىلەن ئۇ ئەڭگۈشتەرنى ئوغرىلاپ كەتكەن. ئەي قەھرىمان، سىز راھىن شاھنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇ يەرلەرنى قولىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىكى كەمانىنى ئېلىڭ، مەن كەلاسە جادۇنىڭ قولىدىن ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ كېلەي، — دې-

دى.

سەھمان قەھرىمانىنى كۆتۈرۈپ پەرۋاز قىلىپ چۆل - جەزىرىلەردىن ئۆتتى، بەش كېچە - كۈندۈزدىن كېيىن راھىن شاھ جەزىرىسىگە يەتتى. بۇ شۇنداق ئېسىل باغ، خوپ ھاۋالىق جاي ئىكەن، ئۇلار شۇنداق تۇراتتى، ئەپرىيەت دىۋىنىڭ لەشكەرلىرى قەھرىمانىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ يوپۇرۇلۇپ چىقتى. بۇلارنى كۆرۈپ قەھرىمان بىلەن سەھمان قوللىرىغا تىغ ئېلىپ جەڭگە كىردى. بىردەمنىڭ ئىچىدىلا نۇرغۇن دىۋىلەر ھالاك بولۇشتى. ئۇرۇش ئىچىدە ئۇلار ئەپرىيەت دىۋىگە ئۇچرىشىپ قالدى. قەھرىمان بىلەن سەھمان جان - جەھلى بىلەن ۋارقىراپ ئۇ مەلئۇنغا شەمشەر ئۇردى. ئەپرىيەت قولىغا ئۇمۇت ئالدى. قەھرىمان ئۇمۇتنى رەت قىلىپ، شەمشىرىنى ئاسمانغا ئۆرلىتىپ زەربە بىلەن ئەپرىيەتنىڭ بېشىغا ئۇرغاندى، بېشى ئىككى پارە بولدى. باشقا دىۋىلەرمۇ بىر - بىرلەپ ھەسسە - ھەسسە قىلىندى. ئامان قالغانلىرى ھەر تەرەپكە جان ئەپقاچتى. بىردەمدىن كېيىن جاھان سۈزۈلگەندەك بولدى. قەھرىمان بىلەن سەھمان قۇبىنىڭ قېشىغا باردى. بۇ بىر تىلسىم ئىدى.

ئەمدى گەپنى مېھىنئارادىن ئاڭلايلى:

مېھىنئارا ئەڭگۈشتەرنى ئېلىش مەقسىتى بىلەن كۇھى ئاتەشكە باردى. كەلاسە جادۇ ئۇنى كۆرۈپ ئۆزىنى باسالمىغۇدەك خۇشال بولدى. كەلاسە جادۇ مېھىنئارانىڭ بوينىغچە قوللىرىنى سېلىپ ئىززەت - ئىكرامىلار قىلدى. ئاندىن ئېيتتى:

— ئەي جانىم، رەھمەت، مېنى ياد ئېيتىپ بۇ تەرەپكە كەپسەن، مەن بەك ئەدىشىدە تۇراتتىم. ئەتتىرىنىڭ ھالى قانداق بولدى؟ سېنىمۇ كۆرمەككە بەك ئارزۇلۇق بولۇپ تۇراتتىم، — دەپ ھال - مۇڭ بولدى، ئاندىن بۇ جادۇ مېھىنئارانىڭ قولىنى تۇتۇپ ئۆز ساريىغا ئېلىپ كىردى. ئۇلار باغلارنى ئارىلىدى، ئۇزۇندىن ئۇزۇن سۆھبەتلەرنى قىلىشتى. ئاندىن جادۇ مېھىنئاراگە:

— ئەي قىزىم، مەن چارچىغاندەك قىلىمەن، ئازراق ئارام ئالاي، — دېدى. مېھىنئارا خاپا بولغان قىياپەتتە:

— ئەي ئانا، مەندىن زېرىكتىڭىزمۇ؟ مەن سىزنىڭ مۇھەببىتىڭىزدە شۇنچە يىراق يەردىن ئاچ ۋە ئۇسسۇزلۇق تارتىپ بۇ يەرگە كەلدىم. مەن ئۇچۇن بىر كېچە ئۇيقۇنى قويسىڭىز بولماسمۇ؟ بوپتۇ، مېنىڭ مۇرادىم سىزنى كۆرمەك ئىدى، ئەمدى ئەسلا كەلمەيمەن، — دەپ دەرھال ئورنىدىن تۇردى. كەلاسە جادۇ مېھىنئارانىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ:

— ھەي نۇرى دېدەم، نېمە ئۇچۇن مۇنچە سۆزلەيسەن، مەن سېنى ھېرىپ كەتتى، ئازراق ئۇخلىسۇن دېگەنىدىم، — دېدى ئەپۇ سورىغاندەك. جادۇ يەنە شاراب ئىچ-

چىشكە باشلىدى. مېھمىنئارا پىيالىلەرنى لىقلاپ شاراب قويۇۋەردى. ئاردا كۆپ شاراب ئىچىلدى. ئۇ مېھمىنئاراغا:

ــ ئەي كۆز نۇرۇم، قاراپ تۇر، مەن بىر قۇببە پەيدا قىلاي، ــ دەپ سېھىر قىلىپ بىر قۇببە پەيدا قىلدى. ئۇنىڭ ئىچىدىن غوۋغالار چىقىشقا باشلىدى، ئەتراپىدىن بوستان ـ گۈلىستانلار پەيدا بولدى. ئاندىن جادۇ ئېيتتى:

ــ ئەي كۆز نۇرۇم، كەلگىن، سەن ياش، قۇۋۋىتىڭ بار. شاراب ئىچىپ بۇ جانىۋارلارنى تاماشا قىل، مەن خانەمگە كىرىپ بىردەم ئارام ئالاي.

مېھمىنئارا ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى يوقلۇقىنى ئىلتىماس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن جادۇ مېھمىنئارانى باشلاپ راھىب شاھتىن قالغان خىلۋەتخانىسىغا كىردى. كەلاسە بىر سېھىر دېمىدە قىلىپ بىر ئەجدىھا پەيدا قىلدى. ئەجدىھا ھالقا ئۇرۇپ ياتتى. كەلاسە جادۇ ئەڭگۈشتەرىنى ئەجدىھانىڭ ھالقىسىغا قويۇپ يەنە سېھىرى بىلەن ئىككى يولۋاس پەيدا قىلدى. بۇ يولۋاسلار ئىشىكنىڭ ئاغزىنى توسۇپ ياتتى. كەلاسا جادۇ مېھمىنئارانى بېشىغا ياستۇق قىلىپ قۇچاقلاپ ياتتى. مېھمىنئارا ھوشيار ئىدى. جادۇ ئاخىر ئېغىر ئۇيقۇغا كەتتى. مېھمىنئارا ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ قولىغا خەنجەر ئېلىپ جادۇنى بېشىدىن جۇدا قىلدى. ئاندىن سېھىرى بىلەن ئەجدىھا ۋە يولۋاسلارنى يوق قىلىپ، ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ سىرتقا چىقتى. بۇ چاغدا بارلىق دۇنيا يېپىشىپ كېلىپ مېھمىنئارانىڭ ئاياغلىرىغا باشلىرىنى قويۇشتى. مېھمىنئارا ئۇلارغا:

ــ ئەي ياراتقۇچىلار، سىلەر بۇ تەختىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈڭلار! ــ دەپ بۇيرۇدى. تۆت مىڭ دۇنيا كۈھى ئاتەشتىن تەختىنى كۆتۈرۈپ راھىب شاھ تەرەپكە راۋان بولۇشتى.

قەھرىمان ئەپرىيەتنى ھالاك قىلىپ قاراپ تۇردى. بۇنى كۆرۈپ ئەتتار دۇنيا ساراسىمگە چۈشتى ۋە قېچىپ كەلگەن دۇنيالەرنى جەم قىلىپ ۋەز ئېيتتى:

ــ ئەي ياراتقۇچىلار، مۇشۇنداق ئۇيۇشساق، ئۇ ئادەمزات تەنھا ھالدا بىزگە تەڭ بولالماس. مېنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن قولىدا راھىب شاھنىڭ ئەڭگۈشتەرى بولۇشى، راھىب شاھنىڭ ئوقيالىرى بولۇشى لازىم. بۇ مۇمكىن ئەمەس، بۇ كىمنىڭ قولىدىن كەلسۇن، كىممۇ پەرى كەلاسە راھىبنىڭ ئەڭگۈشتەرىنى، ئوقياسىنى ئالالايدۇ. ئەي تانۇس، سەن بېرىپ ئۇ ئادەمزات ئوغرىنى بۇ يەرگە تۇتۇپ كەل!

ئىككى يۈز مىڭ دۇنيا تانۇس بىلەن قەھرىمان تەرەپكە راۋان بولدى.

قەھرىمان ياراتقۇچىلىرى بىلەن ئولتۇراتتى. تۇيۇقسىز پاتىپاراق ئاۋازلار كەلگەندەك بولدى. قەھرىمان بېشىنى كۆتۈرۈپ ياراتقۇچىلارغا:

ــ ئەي پالۋانلار، غاپىل بولماڭلار، دۇشمەنلەرنىڭ ئاۋازى مەلۇم بولدى، ــ دېدى. سەھمان ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ دۇنيالەردىن خەۋەر ئېلىپ كەلدى. قەھرىمانىنىڭ

غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ تىغ سۇغۇرۇپ تەييار تۇردى. بىردەمدىن كېيىن دۈە لەشكەر-لىرى كۆرۈندى. بىر دۈە ئۆزىگە تەماننا قويۇپ قەھرىمانغا روبىرو بولغانىدى، دەرھال تېنى ئىككى ھەسسە بولدى. بۇنى كۆرۇپ دۈلەر چاك - چاك بولۇپ، كۆزلىرى كا-مارەك ئېچىلىپ قېلىشتى.

ئەلقىسسە: ئەھۋالنى كۆرۇپ تانۇس دۈە ئۆز لەشكەرلىرىگە ھەيۋە قىلىپ، ئۇلارنى جەڭگە قىستىدى. دۈلەر: «ئەي تانۇس، بىز ئۇنىڭغا باراۋەر بولمايمىز، كۆرمىدىڭمۇ، بىر دۈە بىر زەربىگە يارىمايدۇ» دېيىشىپ چۇرقىراشتى. تانۇس ۋارقىرىدى: «ئۇنىڭ بىلەن يەردە تەڭ بولالمىساڭلار، ئاسمانغا چىقىپ تاش ئېتىپ ئۇنى ھالاك قىلىڭلار !»

بۇ مەسلىھەت دۈلەرگە ماقۇل كەلدى. دۈلەر بايۋاۋانغا بېرىپ تاش كۆتۇرۇپ كېلىپ قەھرىمانغا تاشلاشقا باشلىدى. قەھرىمان بېشىغا قالقان تۇتۇپ، ھەربىر تاشنى تۇتۇۋېلىپ ئاسمانغا ئېتىپ دۈلەرنى مىسالى كەپتەر سوققاندەك سوقۇپ يەرگە چۈ-شۇردى. دۈلەر ھاۋادىن بولمايدىغانلىقىنى پەملەپ، قوللىرىغا ئۇمۇت ئېلىپ، يەكمۇ-يەك بېرىپ قەھرىمانغا ئېتىلىشتى. قەھرىمان دۈلەرنىڭ بۇ جاھىللىقلىرىنى كۆرۇپ غەزەپلەندى - دە، دۈلەرنى قومۇش - پاسار ئورۇغاندەك ئۇرۇپ - يىقىتىپ، تىرە-پىرەن قىلىپ، ئۇلارنى قەلەمدەك توغرىۋەتتى. دۈلەر بۇ زەربىگە تاقەت قىلالماي بۆرىدىن قاچقان قويدەك ۋارقىرىشىپ ھەريانغا قاچتى. ئەنە شۇنداق تۇراتتى، ھاۋادىن دۈلەرنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئۇزاق ئۆتمەي بىرقانچە دۈە بىر تەختنى كۆتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن نەچچە مىڭ دۈە كېلىۋاتاتتى. ئۇلار يەرگە چۈشۈشتى، تەخت بىر يەرگە قويۇلدى. ھەممە دۈە - پەرىلەر ئۇنىڭغا يېقىن-لىشىپ ئېھتىرام بىلەن تۇرۇشتى. تەخت ئۇستىدە مېھىنئارا كۆرۈندى. مېھىنئارا قەھرىماننى كۆرۇپ ئالدىدا ھازىر بولدى. ئۇ چوڭقۇر ئېھتىرام بىلەن ئەڭگۈشتەرنى قەھرىمانىنىڭ قولىغا تاپشۇردى. قەھرىمان ئەڭگۈشتەرگە نەزەر سېلىپ، ئۇنى يۈزىگە سۈرتتى ۋە قولىغا ئۆتكۈزۈۋالدى. ئاندىن قەھرىمان مېھىنئارادىن سورىدى:

— ئەي نازىنىن، بۇ ئەڭگۈشتەرنى قانداق قىلىپ قولىغا كەلتۇردۇڭ؟

مېھىنئارا ئۆتكەن - كەچكەنلىرىنى بايان قىلىپ بەردى. قەھرىمان مېھىنئارادىن بۇ دۇخمىنى قانداق ئالغىلى بولىدىغانلىقىنى سورىدى، مېھىنئارا دۇخمىنى ئېلىشنى ھەممان زاھىد بىلىدىغانلىقى، ئۇ كىشى كۇھى شەئبانىدا تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. قەھرىمان دەرھال سەھمان بۇرادىرىگە:

— ئەي يار - ۋاپادار، بۇ ئىش سەندىن كەلسۇن، — دەپ ئۆتۇندى. سەھمان پەرمانبەردار بولۇپ، دەرھال پەر ئۇرۇپ ئۇچۇپ بىردەمدە ئول ۋىلايەتنىڭ ئىچىگە يەت-تى.

ئۇ يەردىكى دۇڭە - پەرىلەر سەھانىنى كۆرۈپ قورقۇشۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىشقا پېتىنالمىدى. ھەمان زاھىد تاشقىرى چىقتى. سەھمان ھەمان زاھىدنى كۆرۈپ تەزىم بەردى، ئۇنىڭ قوللىرىنى يۇزىگە سۈرتتى، ئاندىن قەھرىماندىن سالام يەتكۈزدى.

ھەمان زاھىد قىرىق مىڭ دۇڭە - پەرىلەرنى سەپلەپ، سەھمان بىلەن بىرگە قەھرىمانىنىڭ قېشىغا ماڭدى. قەھرىمان بۇ خەۋەرلەرنى ئالدىن ئاڭلاپ، زاھىدنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئېھتىرامدا تۇردى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان بېرىپ زاھىدنىڭ قوللىرىنى يۇزىگە سۈردى، زاھىد ھەم قەھرىمانىنىڭ شەنىگە ھۆرمەت بىلدۈردى. قەھرىمان سورىدى:

— ئەي زاھىد، دوخمىنى قانداق ئېلىش لازىم؟

زاھىد جاۋاب بەردى:

— ئەي قەھرىمان ساھىب، ئەتە كەچتە دوخمىنىڭ سايىسى مەشرىق تەرەپتىن مەغرىپ تەرەپكە چۈشسۇن، شۇ چاغدىن باشلاپ قۇبىنىڭ چەرخى قىرىق ئايلىنىپ سايىسى نەگە چۈشسە، شۇ جاينى نىشانە قىلىپ كولىساق بىر دانە تاش چىقىدۇ. ئۇ تاشنى ئېلىۋەتسەڭ دۇخمىنىڭ يولى مەلۇم بولىدۇ.

ئەلقىسسە: ئەتىسى قەھرىمان زاھىد دېگەن بويىچە تاشنى ئېلىۋەتكەنىدى، بىر ئىشىك پەيدا بولدى، بۇ يەردە بىر دانە شوتا بولۇپ، ئىچى بىھايەت قاراڭغۇ ئىدى. قەھرىمان كەيۇمەرس ئادەمنىڭ گۈرزىسىنى غىلاپتىن چىقىرىپ، ئۇنىڭ شولىسىدا ئەتراپنى كۆرۈپ مېڭىپ بىر دەرۋازىغا يېتىپ باردى. سەھمان بىلەن مېھىنئارامۇ ئەگىشىپ كىرىشتى. ئۇلار دەرۋازىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىردى. كۆردىكى، بىر ئالىي ساراي، سارايىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر تەخت، تەخت ئۇستىدە بىر چەرخ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر ئادەم تۇرىدۇ. ئۇ ئادەم سۈرەتلىك جىن بولۇپ، قامچا بىلەن دەمبەدەم چەرخنى ئۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇ چەرخ قوبىنىڭ چەرخىنى ئايلاندۇرىدىغان چەرخ بولۇپ ناھايىتى تېز ئايلىناتتى. قەھرىمان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ:

— ئەي جىن، بىردەم توختا! — دەپ بۇيرۇدى. جىن بۇنى ئاڭلاپ:

— ئەي قەھرىمان، ۋاقتى كەلگەندە سەۋر قىلمۇرمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

قەھرىمان يەنە سورىدى:

— ئەي جىن، بۇ دۇخمىنى قانداق قولغا ئېلىشنى بىلەمسەن؟

— مانا بۇ چەرخنى ئوشتۇساڭ ئالالايسەن، — دېدى جىن. قەھرىمان گۈرزىسىنى ئۇرغانىدى، چەرخ ئىككى پارە بولدى. ئۇ يەردە يەنە بىر يول كۆرۈندى. قەھرىمان شۇ يول بىلەن بىر سائەت يۈرۈپ دەرۋازىغا يېتىپ باردى. ئۇ يەردە ناھايىتى مۇستەھكەم بىر قەلئەنى كۆردى. قەھرىمان دەرۋازىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىردى ۋە بىردەمدىن

كېيىن بىر جايغا يەتتى. بۇ يەردە بىر تاۋۇت بولۇپ، ئۇنىڭغا بىر كۈمۈش لەۋھە ئېسىلغانىدى. لەۋھەنىڭ بىر تەرىپىگە راھىن پادىشاھنىڭ سۈرىتى سىزىلغان، يەنە بىر تەرىپىگە نەچچە قۇر خەت يېزىلغانىكەن. خەتتە: «قەھرىمان قاتىل، ھەرگىز دۇنيا ۋە دۆلىتىڭگە مەغرۇر بولما، مەندىن ئىبرەت ئال. ساڭا بۇ كامان ھاجەتتۇر. ھاجىتىڭدىن كېيىن يەنە ئەكىلىپ ئۆز جايىغا قوي، چۈنكى بۇ كامان سەندەك يەنە نەچچە پالۋانغا لازىم بولۇر. ئىش تۈگىگەندە تىلسىمنى ئاۋۋالقىدەك ھالغا كەلتۈرۈپ قوي» دېيىلگەنىكەن. قەھرىمان خەتنى ئوقۇپ، راھىن شاھنىڭ ھەققىگە كۆپ دۇئا قىلدى، ئاندىن تىلسىمنىڭ چەرخىنى ئوشتۇغاندى، پەرياد كۆتۈرۈلدى ۋە يەنە بىر دەرۋازا ئېچىلدى. ئۇلار ئىچكىرى كىرىپ كۆردىلەركى، ئاجايىپ ياخشى ئىمارەت، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ساندۇق تۇرىدۇ. زاھىد ساندۇقنى ئاچتى. ئوقيا ئەنە شۇ ساندۇق ئىچىدە ئىكەن. قەھرىمان ئوقيانى ئېلىپ دەرۋازىدىن چىقتى.

ئەلقىسسە: زاھىد بىلەن مېھىنئارا تەخت ئۈستىگە چىقىپ، قەھرىمان مۈرغ پەرمان بىلەن پەرۋاز قىلىپ، جىمى يارانلارنى باشلاپ كۆھى قەمەرگە راۋان بولدى. ئەتتار دېۋە قىرىق مىڭ دېۋىنى قەھرىمان بىلەن ئېلىشقىلى ئەۋەتىپ ئۆزى بىغەم ئەيش-ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇۋاتقاندا، تۇيۇقسىز قەھرىمان دۇخمىنى تارتىۋېلىپ ئوقيانى قولىغا ئالدى. شۇ چاغدا ئەتتارغا ھەمان زاھىد، مېھىنئارا نۇرغۇن ئادەمزات ۋە دېۋە - پەرىلەر بىلەن بېسىپ كەلدى. كەلاسە جادۇنى مېھىنئارا ھالاك قىلىپ، ئەڭگۈشتەرنى قەھرىماننىڭ قولىغا بەردى، دېگەن خەۋەر كەلدى. بۇنى ئاڭلاپ ئەتتار ئىچىگە ئۇلۇغ تىندى، ئاندىن ھەممە لەشكەرلىرىنى تاشقىرى چىقىرىپ جەڭگە تەييارلىنىشقا ئەمر قىلدى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان، مۈرغ پەرمان، مېھىنئارالار ئەتتار دېۋىنىڭ ماكانىغا يېتىپ كېلىشتى. ئەتتار دېۋە ئۇلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ غەزىپى قاينىاپ تاشتى، تاشلارنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ ھەيۋە قىلدى، ئاندىن ۋارقىراپ تۇرۇپ قوشۇنلىرىنى سەپراس قىلدى. قەھرىمان دېۋىگە: «ئەتتار دېۋە دەرھال تەسلىم بولسۇن، ئەسىرلەرنى قولۇمغا ئۆتكۈزسۇن، شۇنداق قىلسا شەھەر ئۆزىگە قالىدۇ» دەپ ئەلچى ئەۋەتتى. ئەتتار بۇ سۆزنى قوبۇل قىلمىدى. قەھرىمان ئەتتارنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ قولىغا ئۇمۇت- گۈرزىسىنى ئېلىپ مەيدانغا كىرىپ:

— ئەي ئەتتار، شەھبال پەرىنىڭ زەئىپسىنى ۋە باشقا ئەسىرلەرنىڭ ھەمىسىنى ماڭا تاپشۇر، ئۆزۈڭنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قال... ! — دەپ ۋارقىرىدى. ئەتتارمۇ ھەم ۋارقىرىدى:

— ئەي خاك بەچچە، ئەكۆزان، سەرخىراپ بۇرادەرلىرىم، ئەمىر - لەشكەرلىرىم

سېنىڭ قولۇڭدا هالاك بولدى. بۇ ئەسىرلەرنى ھەرگىزمۇ ساڭا بەرمەيمەن. يەنە ئۆز زۇڭدەڭ يۈز مىڭ پالۋان ئەكەلسەڭمۇ بوزەك بولمايمەن!

ئەتتار قەھرىمانغا قاراپ ئېتىلدى. قەھرىمان بېشىغا قالقان تۇتتى. ئەتتار شۇنچە گۈرزە ئۇرغان بولسىمۇ ھەممىسى رەت بولدى. ئەتتار ئۆز زەربىسىنىڭ قەھرىمانغا تەسىر قىلمىغانلىقىنى پەملەپ ئۆزىنى بىر چەتكە ئالغاندەك قىلدى ـ دە، قەھرىمانغا يەنە گۈرزە ئۇردى. قەھرىمان گۈرزىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋالدى، ئەتتارنىڭ گۈرزىسى يەرگە تېگىپ چاڭ كۆتۈرۈلدى. قەھرىمان كۆرۈنمەي قالدى. ئەتتار قەھرىمان يەرگە پېتىپ كەتتى بولغاي دەپ، مېھىنئاراغا قەست قىلدى. قەھرىمان بۇنى كۆرۈپ قالـدى ـ دە، نەرە تارتتى. ئەتتار دۈمە قەھرىماننىڭ ئاۋازىدىن ئويغىنىپ گۈرزىنى قەھـرىمانغا ئۇرۇشقا باشلىدى. قەھرىمان ئەڭگۈشتەرنى قولىغا سېلىپ، ئوقيانى قولىغا ئالدى ـ دە، ئەتتار دۈمىنىڭ كۆكسىگە ئاتتى، ئەتتارنىڭ بەدەن ـ ئەزالىرى چېچىلىپ كەتتى. قەھرىمان ئەتتار دۈمىنى يولغا سېلىپ بولۇپ، ئۇنىڭ چوڭ ـ كىچىك مـال ـ ئۇنلىرىنى خۇددى پىچان ئورۇغاندەك يىقىتىپ تاشلىدى. جېنى ئامان قالغانلىرى چوشقىدەك چىرقىرىشىپ ھەر تەرەپكە قېچىشتى.

ئەلقىسسە: دۈمە لەشكەرلىرى تارمار بولغاندىن كېيىن مېھىنئارا شەھەر ئىچىگە كىرىپ شەھەردىكى دۈمىلەرنى سۈرۈپ يوقاتتى. ساق قالغانلىرى جانلىرىنى تىلىشىپ ئەسىر بولۇشتى. مېھىنئارا قەھرىماندىن ئەسىر بولغان دۈمىلەرنىڭ گۈناھىنى تىلەپ ئالدى، دۈمىلەر گۈناھىنى تىلەپ قەھرىماننىڭ خىزمىتىگە ھازىر بولۇشتى. ئاندىن قەھرىمان ئەتتار دۈمىنىڭ سارىيىغا قەدەم قويدى. دۈمىلەر قەھرىمانغا ئەتتار دۈمىنىڭ نۇرغۇن خەزىنىسى بارلىقىنى مەلۇم قىلدى. قەھرىمان زىندانغا قەدەم قويدى. زىنداڭ ـ گۈيلار تەزىم قىلىپ قەھرىمانىنى ئىچكىرىگە باشلاپ كىردى. بۇ يەردە سىماب بىلەن بىر ئۆي سېلىپتۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا گۆھەر چىرىغى ئېسىلىپتۇ. بىر تەرەپتە بىر گۈزەل نازىنىن باغلاقلىق، ئۇنىڭ رەڭگى زىندان جاپاسىدىن سامانداڭ بولغانىدى. مېھىنئارا ئۇنى قەھرىمانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى ۋە:

ـــ ئەي گۈزەل نازىنىن، قەھرىمان سەن ئۈچۈن كۆپ مېھنەت ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ھىممىتىدىن سەن خالاس بولدۇڭ، ـــ دېدى.

بۇ قەمەررۇخ ئايىم ئىدى. قەمەررۇخ ئايىم قەھرىمانغا تەزىم قىلدى. قەھرىمان ئېيتتى:

ـــ ئەي گۈزەل نازىنىن، ئوغلۇڭ بەھرام مېنىڭ ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيالىق ئاغـىنەم، سەن ئۇنىڭ ئانىسى، شۇنداقلا مېنىڭمۇ ئانامسەن.

قەمەررۇخ بەھرامنىڭ ناملىنى ئىشىتىپ قاتتىق ئاھ تارتىپ:

— ئەي قەھرىمان، مېنىڭ ئوغلۇم چىن ۋىلايىتىدە تاش بولغان. ئۇ ھازىر نېمە قىسمەتتە؟ — دەپ سورىدى. قەھرىمان بەھرامنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق بايان قىلدى. قەمەررۇخ قەھرىماننىڭ قوللىرىنى يۇزلىرىگە سۈرتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئەتتار دۈنگە تەۋە بولغان بارلىق جاي ۋە ۋىلايەتلەر قەھرىمانغا بەيئەت قىلىشتى. تامامى دۈنە - پەرىلەر، لەشكەرلەر، جانلىقلار ئۇنىڭ ئىتائىتىگە كىردى. قەھرىمان باشتىكى ۋەدىسى بويىچە دۇخمىگە كىرىپ ھېلىقى ئوقيانى جايىغا قويۇپ، تىلسىمنى مۇستەھكەم قىلدى. قەھرىمان ھەممەيلەنگە خەير - ئېھسان چاچ-تى. ئاندىن: «بۇ يەرگە مېنىڭ كەلگىنىمنى، قىلغان كار - بارىمنى، ئۆتكەن ئىشلار-نى يېزىڭلار!» دەپ يازدۇردى.

ئۇلار يېنىپ كەتمەكچى بولۇشۇپ، كۈھى بەلۇردىن باشقا يول ئىزدەشنى مەسلە-ھەت قىلىشتى. بۇ چاغدا سەھمان: «مەن باشقا بىر يولنى بىلىمەن، لېكىن بەك دە-شىۋار. كۈھى بەلۇرنىڭ شىمالىدا، دەريايى مۇھىتنىڭ كەنارىسىدا يەتتە كۈن زۇلمەت ئىچىدە يول يۈرىمىز، ئۇ جەزىرىدە ئاجايىپ زور مەخلۇقلار بار» دېدى. قەھرىمان بۇ-نى ئاڭلاپ:

— يارەنلەر، ئوتقا قارىغاندا زۇلمەت بىلەن ماڭغان ياخشىراق، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن يول تەييارلىقىغا مەشغۇل بولدى.

قەھرىمان:

— مېھمانئارا بىلەن قەمەررۇخ ئايمىنى تەختكە چىقىرىپ ساندۇق - شىشىگە سېلىپ ئېلىپ مېڭىڭلار، ئەتتار دۈنىنىڭ خەزىنىلىرىنى كۆتۈرۈپ ساق - سالامەت ئېلىپ بېرىڭلار، — دەپ تاپشۇردى. ئۇلار يولغا راۋان بولدى.

ئەلقىسسە: ئۇلار نۇرغۇن يول بېسىپ ئاخىر زۇلمەتكە يېتىشتى. ئۇلار خۇش ھا-ۋالىق، ئارام ئېلىشقا مۇۋاپىق جايغا چۈشۈپ، ئەتتار دۈنىدىن غەنىيمەت ئالغان يەتتە يۈز تۈۋرۈكلۈك چېدىرنى تىكتى. ئۇلار بۇ يەردە ئۇچ كۈن دەم ئېلىپ، يول تەييارلە-قىنى پۈتكۈزدى. دۈنە - پەرىلەر بۇ جەزىرىدىن ھېسابسىز دۇر - جاۋاھىرلارنى تە-پىپ، ئۇنى قەھرىماننىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى. قەھرىمان: «بۇ جاۋاھىرلاردا ئايمىلار ئولتۇرغان تەختنىڭ ئەتراپىنى بېزەڭلار» دەپ بۇيرۇدى. ئۇلار يەنە يولىغا راۋان بو-لۇپ، زۇلمەتكە شۇڭغۇدى، ئالەم بارغانسېرى قاراڭغۇلاشتى، ئادەم ئادەمنى كۆرگىلى بولمىدى.

قەھرىمان كەيۇمەرس ئادەمنىڭ گۈرزىسى بىلەن ئەتراپىنى يورۇتۇپ ماڭدى. ئۇلار بىر دەريا‌غا يەتتى، دەريانىڭ ئىچىدىن ئاجايىپ - غارايىپ ئاۋازلار كەلدى.

ئەلقىسسە: ئۇلار سەككىزىنچى كۈنى زۇلمەت ئىچىدىن قۇتۇلۇپ خۇش ھاۋالىق

بىر جايغا يەتتى. ئۇلار ئۇزاققىچە ئارام ئېلىشتى. بۇ يەر گۈلىستانى باغ ئىرەمدىن ئۈچ كۈنلۈك ئىدى، قەھرىمان بۇنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدى. قەھرىمان سەھ-مانغا: «سەن بۇرۇنراق بېرىپ يارەنلەرگە خەۋىرىمىزنى مەلۇم قىلغىن» دەپ ئۆتۈندى. سەھمان دەرھال ھاۋاغا پەرۋاز قىلدى.

سەھمان شەھبال شاھنىڭ قەلئەسىنىڭ قېشىغا يەتتى ـ دە، ناگاھ گەردان كەشان بىلەن ئۇچراشتى. گەردان كەشان سەھماننى مەرھابا دەپ قۇچاقلىدى. سەھمان قەھ-رىمانىنىڭ سالامىنى يەتكۈزدى، ئاندىن گەردان كەشان بىلەن ئىچكىرىگە كىردى. شەھبالغا سالام بەردى. شەھبال شاھ ۋە راي ھىندى قاتتىق خۇشال بولدى. قەھتىران ۋە بەھراملار سەھماننى قۇچاقلاشتى.

ئەلقىسسە: شەھبال شاھ سەھماندىن بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۇنى جاۋاھىرلارغا غەرق قىلىۋەتتى. ھەممەيلەن باھادىر پالۋان قەھرىمانغا ئاپىرىن ئوقۇشتى. ئاندىن شەھبال شاھ ئېيتتى:

ـــ ئەي سەھمان، سەن كۆپ مۇشەققەت تارتتىڭ، شۇنداق بولسىمۇ يەنە غەيرەت قىلىپ بىزدىن قەھرىمانغا خەۋەر بەرگىن، قەھرىمان شۇ جايدا تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز ئالدىغا بېرىپ ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئېلىپ كېلەيلى!

سەھمان قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، قەھرىمان تەرەپكە راۋان بولدى.

شەھبال شاھنىڭ پەرمانى بىلەن يەتمىش مىڭ پەرى جەم بولدى. كېچە ئۆتتى. شەھبال شاھ راي ھىندىغا بىر تەخت، سەرۇى خىرامانغا بىر تەخت، جەبىل شاھقا بىر تەخت تەييارلاپ، ئۆزى بىر تەختكە چىقىپ، پەرىلەر ئۇستىدە ئولتۇرۇپ قەھرىمان تەرەپكە پەرۋاز قىلدى. ئۇلار ئاخىر قەھرىمانىنىڭ قېشىغا كېلىشتى. ئۇلار قۇچاقلە-شىپ، سۆيۈشۈپ دىدار كۆرۈشتى، خۇشاللىقتا چۇقان سېلىشتى، كۆز يېشى قىلىش-تى. قەھرىمان بەھرامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ بىر پەردىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىردى. بەھرام كۆردىكى، شۇنداق چىرايلىق پەردىلەر ئىچىدە بىر پەرىزات ئولتۇرۇپتۇ. قە-مەررۇخ پەردىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ئۇلارنى كۆردى ـ دە:

ـــ ئەي قەھرىمان، بۇ پالۋان بەگ مېنىڭ جىگەر گۆشۈم بەھرام بولۇپ قالمە-سۇن يەنە؟ ـــ دەپ ئېسىدەپ يىغلاپ كەتتى.

قەھرىمان ئېيتتى:

ـــ ئەي نىگارى ئايىم، ئوتتۇز يەتتە يىلدىن بېرى سېنى كۆيدۈرگەن جىگەر پا-رەڭ ـــ بەھرام مانا مۇشۇ.

بەھرام ئانىسىنى كۆرۈپ يىغلىغان پېتى ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا تاشلىدى. قەھ-

رىمان بەھرامنى، مېھىنئارا قەمەررۇخنى يۆلەۋالدى، بولمىسا ئىككىسى يەرگە يېقىلاتتى. قەمەررۇخ:

ــ ئەي بەھرام جېنىم، ئاخىر يۈزۈڭنى كۆردۈم، بۇ چۈشۈممۇ ياكى ئوڭۇممۇ!؟ ــ دەپ ئېسەدىدى.

ــ ئەي مېھرىبانىم، يۈرىكىم ئانا، مەن بىچارە يىگىرمە تۆت يىل نە قىش ۋە نە يازنى بىلمىدىم، ــ دەپ مۇڭلىرىنى بايان قىلدى.

ئەلقىسسە: شۇ سائەتتە شەھبال شاھ، راي ھىندى شاھ، سەرۋى خىرامانلار قەھ-رىمانغا تەزىمگە كەلدى. شەھبال شاھ قەھرىمانغا باشقىچە ئىززەت ـ ئىكرام بىلدۈر-دى. مىڭلىغان دىۋە ـ پەرىلەر قەھرىمانىنىڭ باشلىرىغا دۈر ـ جاۋاھىرلارنى چېچىشقا باشلىدى. قەھرىمان ئىززەت ـ ھۆرمەت قاينىملىرىدا لەئلى سارلاغا غەرق بولدى. قەھرىمان شەھبال شاھقا مەمنۇنلۇق ئىپادىلىدى. سەرۋى خىرامان قەھرىمانىنىڭ ئىش-تىياقىدا ئاران ـ ئاران تۇراتتى، قەھرىمان ئۇنىڭ ئالدىغا سالامغا باردى. قەھرىمان ئول نازىنىنغا قاراپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

نىگارە ھىجرى بالا، ھىجرى قىيامەت،
ئاجايىپ بىر باھادىر غۇنچە قامەت.
ئۇنىڭ ئاتى ئېرۇر سەرۋى خىرامان،
ئىشىق ئەھلى كۆرۈپلا بەرگۈسى جان.
نەچچە كۈنلەر سېنىڭ ھىجرىڭدە يۈردۈم،
كۆزۈمدىن ياش بىلەن ئاقتى گويا قان.
غازات ئەيلەپ جاھان مەلئۇنلىرىنى،
زۇلۇملار بولدى گۈم ـ بەس، بولدى ئەفغان.
تولا كۆردۈم جاھاندا دىلرەبانى،
ماڭا سەنكىم ئۆزۈڭ نۇر ماھى تابان.

قەھرىمان غەزەلنى ئوقۇپ شۇ يەرگە كەلگەندە سەرۋى خىرامان بىھوش بولۇپ يىقىلدى، قەھرىمان دەرھال ئوقۇشتىن توختاپ ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى. بىر ھازادىن كېيىن خىرامان ھوشىغا كەلدى ۋە:

ــ ئەي قەھرىمان، مېنىڭ ئېتىقادىم سەندىن يۈز ھەسسە زىيادە، ــ دەپ قەھ-رىمانىنىڭ بېشىدىن دۈر ـ جاۋاھىرلارنى نىسار قىلدى.

ئەلقىسسە: ھەممەيلەن قارارگاھقا كىرىشتى. قەھرىمان ئەتتار دىۋىنىڭ تەختىدە

ئولتۇردى. قەھرىماننىڭ ئوڭ تەرىپىدە قەھتىران، چەپ تەرىپىدە بەھرام جەبىل ئول-تۇردى. باھادىرلار، باشقا دۆنلەر، پەرىلەر ئۆز لايىقلىرىدا جاي ئىلىشتى. ئاندىن قەھرىماننىڭ شەرىپى ئۇچۇن زىياپەت تارتىلدى. يارەنلەر خىلىدىن بېرى تۇزۇكرەك غىزالانمىغانىدى. ئۇلار غىزالىنىۋاتقاندا گەردان كەشان تاشقىرىدىن كىرىپ:

— ئەي قەھرىمان، مۇرغ پەرمان كەلدى. ئۇنىڭ قانىتى تامام لەشكەرلەرنى يېپىۋالدى، — دېدى.

پالۋان ئاڭلاپ دەرھال تاشقىرى چىقتى. مۇرغ پەرمان ھاۋادىن يەر يۈزىگە چۈشتى ۋە قەھرىماننىڭ قېشىغا كېلىپ ئېيتتى:

— ئەي قەھرىمان پالۋانىم، ماڭا ئىجازەت بەر، ئۆز ئاشىنايىمغا باراي. خالىغان ۋاقتىڭدا خىزمىتىڭگە كېلۇرمەن.

قەھرىماننىڭ كۆڭلى ناھايىتى يېرىم بولۇپ ئېيتتى:

— ئەي جاھاننىڭ قانىتى، ماڭا تۇگىمەس خىزمەتلەرنى قىلدىڭ، خۇدا ساڭا يار بولسۇن، بارغىن، مېنى ئۇنتۇپ قالمىغايسەن. مەن يەنە سەپەر قىلىپ قېشىڭغا بارىمەن، خوش، ساڭا يوللار بولسۇن!

مۇرغ پەرمان قەھرىماننىڭ رىزالىقى بىلەن خوشلىشىپ پەرۋاز قىلدى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان ئادەمزات دۇنياسىغا قايتىش ئۇچۇن، بۇ يەردىكى دۆڭە - پەرىلەر، يارەنلەردىن ئۆزرىلەر سوراپ، مېھمانارانى ئېلىپ، تاڭ ئېتىشى بىلەن گۈلىستانى باغى ئىرەمگە قاراپ راۋان بولدى. ئۇلار قەلئەگە يېقىنلاشتى، قەلئەنىڭ ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ئون مىڭچە پەرى قەھرىماننىڭ ئالدىغا چىقىشتى. قەلئە خەلقى قەھرىماننىڭ سەلتەنەتلىرىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشتى ۋە قەھرىماننىڭ بېشىدىن جاۋاھىرلارنى چاچتى.

ئۇلار بىر ئالىي سارايغا چۈشۈپ ئارام ئالغاندىن كېيىن قەھرىمان گەردان كەشانغا:

— ئەي ھەمراھىم، سەن پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا بارساڭ، ئۇلارغا خەۋەر بەرسەڭ، — دېدى. گەردان كەشان قەھرىماننىڭ بۇيرۇقىغا رازى بولدى. قەھرىمان سەھمانغا قاراپ:

— ئەي يارۇ ۋاپادارىم، گەردان كەشانىمىزنى ھىندىستانغا سەن ئېلىپ بارساڭ، — دېدى. سەھمان رازىلىق بېرىپ ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى - دە، گەردان كەشانى كۆتۇرۇپ ھىندىستان يولىغا راۋان بولدى.

ئۇلار پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ قارارگاھىغا يېقىنلاشتى. گەردان كەشان:

— ئەي سەھمان، دەرھال ئادەم سۇرىتىگە كىرگىن، — دېگەنىدى، سەھمان دەر-

هال ناهايىتى خۇش پىچىم بىر يىگىت بولدى. ئۇلار ئاخىرى پادىشاھ ھۇشەكىنىڭ بارگاھىغا كەلدى. ھۇشەكنىڭ شاھ ئۇلارنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ تولا بەك شادىمان بولۇپ كەتتى. پادىشاھ خۇشاللىقىدا ئۇستىدىكى لىباسلىرىنى سۆيۈنچە قىلىپ بېرىۋەتتى. گەردان كەشان پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كەلدى. ئەھلى دىۋانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇلارغا ئىنتىزارلىق بىلدۇردى. گەردان كەشان بىلەن سەھمان پادىشاھقا ئېگىلىپ سالام بەردى. پادىشاھ سەھمانغا قاراپ نەزەر سالغاچ، گەردان كەشانىڭ قولىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ:

— ئەي تاج زىننىتىم، قەھرىماندىن نېمە خەۋەرلەرنى ئېلىپ كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى. گەردان كەشان ئېيتتى:

— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھى دەۋران، قەھرىمان ساق - سالامەتتۇر، ھەر دائىم ئۆزلىرىنى ياد ئېتىپ تۇردى. مەن ھەممە خەۋەرنى بىر - بىرلەپ مەلۇم قىلىمەن، — دېدى. پادىشاھنىڭ دىللىرى يايراپ بۇ ئىككىسىگە بىسيار ئىنئاملارنى بەردى. ئاندىن پادىشاھ گەردان كەشاندىن يەنە سورىدى:

— قەھرىمان قاچان كېلۇر؟

گەردان كەشان ئېيتتى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مەن ئۇلارنىڭ قېشىغا بارىمەن، ئاندىن كېلۇر.

پادىشاھ كەشاندىن يەنە ئىتتىك سورىدى:

— ئەي ھەييار، بۇ يىگىت كىم بولىدۇ؟

— بۇ، — دېدى كەشان سەھماننى تونۇشتۇرۇپ، — كەيۇمەرس ئادەم بەند قىلغان ئون ئىككى دۆنىڭ بىرسى. قەھرىماننى بەلۇر كۆھ ئەزمىدىن مانا مۇشۇ ئەزىمەت سالامەت ئۆتكۈزگەن. بۇ ئىش بۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. سەھمان يەتمىش ئىككى خىل ئۆزگىرەلەيدۇ، يەتمىش خىل زەبانداۋ سۆزلىيەلەيدۇ. بۇلارنىڭ ماكانى تا ھازىرغىچە ئىككى قات تۇپراقنىڭ ئاستىدا ئىدى. قەھرىمان دۇخەت شاھنى ھالاك قىلىپ، شەئبان دۆنىنى يوقىتىپ، ئۇلارنى ئازاد قىلىپ يورۇق ئالەمگە ئېلىپ چىققان.

پادىشاھ بۇ خاسىيەتلەرنى ئاڭلاپ سەھمانغا ئىززەت - ئىكرام بىلدۇردى ۋە دەرھال:

— سەھمانغا كۆرسى قويۇڭلار! — دېدى، سەھمان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام ئادا قىلدى. پادىشاھ باشلىق جىمى يارەنلەر قەھرىمانغا سالام يوللاپ گەردان كەشاننى يولغا سالدى. سەھمان قەددىنى يەتمىش بەش گەز ھالەتكە كەلتۇرۇپ پەرۋاز قىلدى. سەھمانىڭ پەرۋاز قىلغان قاناتلىرى پادىشاھنى ھەيران قالدۇردى. پادىشاھ

ئۇلار تاكى كۆزدىن غايىب بولغىچە قاراپ تۇردى.

ئەلقىسسە: سەھمان بىلەن گەردان كەشان ئۇچا ـ ئۇچا ئاخىرى گۈلىستان باغىغا يېتىپ كەلدى. قەھرىمان بۇلارنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. گەردان كەشان پادىشاھ ھۇشەڭدىن ئىلىپ كەلگەن نامىنى قەھرىمانلىقنى ئالدىغا قويدى. قەھرىمان نامىنى ئوقۇپ شەھبال شاھتىن قايتىش توغرىسىدا ئىجازەت سورىدى. شەھبال شاھ رازىلىق بەردى.

ئەلقىسسە: دېۋە ـ پەرىلەر چېدىر ـ بارگاھ ۋە قەھرىمانغا، سەرۋى خىرامانغا، شەھبال شاھقا، راي ھىندىغا ئاتاپ تۆت تەختە تەييارلىدى. يەتمىش مىڭ دېۋە ـ پەرىلەر خەزىنە مالىلىرىنى كۆتۈرمەككە تەيىن بولدى. شۇ ئەسنادا بەلۋار ئەزىم تەرەپتىن بىر نەرسە پەرۋاز قىلىپ كېلىپ بارىگاھقا يېقىن كەلدى. ئۇ مۇرغ پەرمان ئىدى. مۇرغ پەرمان سەھماندىن سورىدى:

ــ ئەي سەھمان، مۇنچە دېۋىلەر نېمىشقا جەم بولدى؟

سەھمان ئېيتتى:

ــ ئەي مۇرغ پەرمان، قەھرىمان ھىندىستانغا بېرىشنى ئىرادە قىلدى. ئۇنىڭ كۆزى سەندە قالدى.

مۇرغ پەرمان ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدى ۋە دەرھال قەھرىمانلىقنى قېشىغا كېلىپ، ئەدەپ بىلەن تۇردى. قەھرىمان ئۇنىڭغا كۆپ دوستانىلىق بىلدۈردى. ئاندىن «كۆچۈڭلار!» دەپ پەرمان بەردى.

ئەلقىسسە: گۈلىستانى باغى ئىرەم خەلقى قەھرىمانلىقنى ئاياغلىرىنى ئۆپۈپ، ئايرىلغىنىغا ئىريان ۋە نالەن بولۇپ يىغلاشتى، ئۇنىڭ خەلقە كەلتۈرگەن ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن مەدھىيە ئوقۇشتى. قەھرىمانمۇ ياخشى سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىنى خۇشال قىلىپ خوشلىشىپ مۇرغ پەرمانغا مىندى، تەبىل ئۇرۇپ ئون يەتتە مىڭ دېۋە پەرىلەر بەھەيۋەت شان بىلەن كۆتۈرۈلۈپ پەرۋاز قىلدى. گويا كى ئالەم زۇلمەت بولدى. ئۇلار شۇ ماڭغانچە ئۇچ كۈندە دەريايى مۇھىتنىڭ ئوستىگە كېلىشتى. قەھرىمان دەريايى مۇھىتقا قاراپ ماڭدى. شۇ تاپتا قەھرىمانلىقنىڭ قولىقىغا بىر ئاجايىپ ئاۋاز ئاڭلىنىشقا باشلىدى. قەھرىمان مۇرغ پەرماندىن:

ــ بۇ نېمە ئاۋاز؟ ــ دەپ سورىدى. مۇرغ پەرمان:

ــ بۇ پەلەكنىڭ گەردىشىدىن چىققان شامالدۇر، ــ دېدى ۋە يەنمۇ ئېگىزگە كۆتۈرۈلۈپ كۆھى ھاۋاغا يېقىنلىدى. قەھرىمان ئاسماندا ئاي تۇتۇلۇكسىز تۇرغانلىقىنى كۆردى. قەھرىمان مۇرغ پەرماندىن يەنە سورىدى:

ــ ئەي مۇرغ پەرمان، بۇ دائىرە ئاسمان تاناپسىزكەنغۇ؟

— ئەي قەھرىمان، بۇ ئۆزى كۆھىقاپتۇر. مۇندىن باشقا يەنە ئالتىسى بار، ھەربىر-ىنىڭ ئارىسىدا بىر دەريا بار، بۇ كۆھلارنىڭ ئارىسىدا مەخلۇقات ناھايىتى كۆپ، — دېدى مۇرغ پەرمان. قەھرىمان:

— سەن بۇنى قانداق بىلىسەن؟ — دەپ سورىدى. مۇرغ پەرمان ئېيتتىكى:

— ئەي ساھىبقىران، مەنمۇ ئاڭلىغان. سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنى شامال ئۇچۇ-رۇپ ئالەمنى سەككىز مىڭ رەت ئايلاندۇرغان. ئۇ ئاللانىڭ قۇدرىتىنى كۆرگەن ۋە كۆھىقاپنى سەير قىلغان.

ئەلقىسسە: قەھرىمان تىلسىم دۇنيانى ئەنە شۇنداق سەير قىلىپ رۇئى مەسكۇنغا يېتىپ كەپقالدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاستا - ئاستا خۇش ھاۋالىق بىر يەرگە چۇ-شۇپ توپلىشىپ چېدىر - بارگاھلىرىنى بەرپا قىلىشتى.

بۇ خەۋەر پادىشاھ ھۇشەڭگە يەتتى. پادىشاھ ھۇشەڭ جىمى تەرەپلەرگە خەۋەر قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ خىش - ئەقرىبالىرىگە ئالاھىدە چېدىر - بارگاھ تىكىپ تەييار-لىدى. ھۇشەڭ شاھىنىڭ كۆزى قەھرىمانىنىڭ دىدارىغا ئىنتىزار بولدى. شۇ چاغدا گەردان كەشان ھۇشەڭنىڭ ئالدىغا كەلدى - دە:

— ئەي پادىشاھىم، پالۋانىڭ ئەركانى دۆلەت بىلەن ساق - سالامەت كەلدى. ماڭا سۆيۈنچە بەر، — دېدى. پادىشاھ تولا شادىمان بولۇپ گەردان كەشانغا نەچچە شەھەرنى ئىنئام قىلدى. پادىشاھ:

— پادىشاھلار ئۇچۇن ئوتتۇز تۆت تەخت، شاھزادىلەر ئۇچۇن تۆت مىڭ تەختە-راۋان، پالۋانلارغا، ئومىرالارغا، ھەييارلارغا مىنىدىغان ئۇلاغ - ياراغ تەييارلاڭلار. ئۇلار قەھرىمانىنىڭ ئالدىغا چىقسۇن! — دەپ ئەمر قىلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ۋە يەنە نەچچە ئونمىڭ ھىندىستان قىز - ئاياللىرى جاۋاھىرلارغا لىق پۇركىنىپ قەھ-رىمانىنىڭ ئالدىغا چىقىشتى.

قەھرىمان ئالتە ئاياغلىق ئاجايىپقا مىنىپ كېلىۋاتاتتى. قەھتەران ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، بەھرام سول تەرىپىدە، ئۇنىڭ ئارقىسىدا شەھبال شاھ ئۆز يارەنلىرى بە-لەن، راي ھىندى پادىشاھ، سەرۋى خىرامان، ئۇنىڭ كەينىدە بىقىياس دۇۋە - پەرىلەر كېلىۋاتاتتى. گەردان كەشان قەھرىمانىنىڭ ئالدىغا چۇشۇپ يول باشلاپ ماڭدى.

ئەلقىسسە: قەھرىمان پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئوردىسىغا يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ ئالدىغا چىققانلار ئۆزلىرىنى تۇتالماي خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت ۋە سۆ-يۇنۇش ئىپادىلىدى. ئۇلار پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئالىي ئېھتىرام بىلەن پادە-شاھقا سالام ئىجرا قىلدى. پادىشاھ ھۇشەڭ قەھرىمانىنى كۆرۈپ تەختتىن چۇشۇپ پە-يادە ئۇنىڭ ئالدىغا باردى. قەھرىمان پادىشاھقا ئەڭ ئالىي ئېتىقاد ۋە ساداقىتى بىلەن

تەزىم قىلدى. پادىشاھ قەھرىمانىنى قوچاقلاپ تۇرۇپ تەشەككۇر بىلدۈردى. ئاندىن پادىشاھ قالغانلارنىڭ ھەربىرلىرىگە لايىق ئىززەت بىلدۈرۈپ ئۆتتى. شەھبال شاھ ئورنىدىن تۇرۇپ ھۇشەڭ شاھنىڭ ھىممىتىگە باركاللا بىلدۈرۈپ، گۈلىستانى باغۇ ئېرەمدىن ئېلىپ كەلگەن جۈملە تارتۇق، خەزىنە ۋە سوۋغاتلارنى شاھنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈزدى ۋە:

ــ ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، بىز غۇلاملىرى بالاغا مۇپتىلا ئىدۇق، تىرىكلىكتىن ئۈمىد يوق ئىدى، ئۆزلىرىنىڭ ھىممىتى ۋە قەھرىمانىنىڭ شاپائىتى بىلەن غەمدىن خالاس بولدۇق، ــ دەپ يەنە بىر رەت رەھمەت ئېيتتى.

ئارىدا كاتتا داستىخان سېلىنىپ تائام تارتىلدى. ھەممە شاد ـ خۇراملىققا غەرق بولدى. بۇ ئەسنادا قەھرىمان گەردان كەشانىنى چاقىرىپ، مۇرغ پەرمانغا ياخشى قارا، دەپ تاپىلاپ تۇراتتى، مۇرغ نامايان بولدى. ھەممەيلەن ئېھتىرام بىلدۈرۈپ «مەرھابا!» دېيىشتى. قەھرىمان مۇرغ پەرمانغا خۇش ـ ئىلتىپات كۆرسەتتى. مۇرغ پەرمان پادىشاھقا يېقىن كېلىپ:

ــ سالام، ئەي پادىشاھ جاھان، شارابەت ساھىبقىران، ئۆزلىرىدەك پادىشاھى بۇيۇكنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولدۇم. تۆھپەمنىڭ ئازلىقى ئۈچۈن ئالدىلىرىدا خىجىلمەن، ــ دېدى.

پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بەكمۇ ھەيران بولدى ۋە ئېيتتى:

ــ ئەي شاھى مۇرغان، مېنىڭ قەھرىمانىمغا ئۇنتۇلماس ياردەم بەردىڭ، بۇنىڭدىن ئارتۇق تۆھپە بولماس.

مۇرغ پەرمان پادىشاھنىڭ ھىممىتى ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم تەزىم قىلدى، ئاندىن جايىغا بېرىپ ئورۇن ئالدى. تىللا تاۋاقلاردا غىزايى ئالىي كەلتۈردى. ھەممەيلەن يەنە خۇشاللىققا چۆمدى، ئەمما شۇ چاغدا پادىشاھ ھۇشەڭ كۆڭلىدە «ئەمدى ھېچ يەردە دۇشمەن قالمىدى، دۆلەت قىيامىغا يەتتى، ئەمما ئۆمرۈم زاۋالغا ھەم يېقىنلاشتى» دەپ ئويلىدى.

ئەلقىسسە: ئەتىسى پادىشاھ ھۇشەڭ سەرۋى خىرامانىنى قەھرىمانغا تويلاپ قويۇش ھەققىدە پەرمان بەردى. شۇنىڭ بىلەن ھىندىستان قائىدىسىچە سەرۋى خىرامان بىلەن قەھرىمانىنىڭ ئەھدە ـ نىكاھى باغلاندى. ئاندىن پادىشاھ شەھبال تەزىمدە تۇرۇپ ئىجازەت تىلىدى، پادىشاھ ھۇشەڭ پادىشاھ شەھبال بىلەن قەمەررۇخقا ئىجازەت بەردى. ئۇلار ئۆز ۋىلايەتلىرىگە يول ئالدى. ئالدىن مۇرغ پەرمان ھەمدە باشقا شاھلارمۇ پادىشاھ ھۇشەڭنىڭ ئەمرى بىلەن ئىنئاملار ـ تارتۇقلار ئېلىپ ئۆز شەھەر ـ ۋىلايەتلىرىگە قايتماقچى بولدى. بۇ چاغدا ھۇشەڭ ئېيتتى:

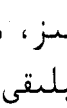
ــ ئەي پادىشاھلار، يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراڭلار، ئاللانىڭ قەھرىدىن ھەر ۋاقىت ئاگاھ، رەھمىتىدىن ئۈمىدۋار بولۇڭلار، ــ پادىشاھ قەھرىمانغا قاراپ ئېيتتى، ــ كۆللى ئالەمدە ھېچ دۇشمەن قالمىدى. يەتمىش ئىككى يىلدىن بېرى يارەنلەر مەن ئۇچۇن مىسلىسىز جاپالارنى تارتتى. ئەمدى ئىجازەتكى، خالىغانلار ئۆز جاي، ئۆز ۋەتەنلىرىگە بېرىپ ئارام ئالسۇن. مەن ئەمدى ئۆتكەن كۇنلىرىمنى ئەسلەپ، ياخشى ـ يامان كارلىرىمنى تەرتىپلەپ، سەھۋەنلىرىمنى تونۇپ، ئۆزۇمگە ئىنساب ۋە دىيانەت توپلايمەن، قالغان ئۆمرۇمنى ئاتا ـ ئانام، بالا ـ ئەھلىلىرىم ئۇچۇن ئۆتكۇزىمەن. ماڭا ئاخىرەت تەييارلىقى كېرەك. ئەمدى پادىشاھلىق باقىسى ساڭا بولسۇن!

ئەلقىسسە: پادىشاھ ھۇشەڭ قەھرىمانىنى ئۆزىنىڭ تەختىگە ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن كاتتا مۇراسىم ئۆتكۇزۇپ پادىشاھلىقىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى جاكارلىدى ۋە جۇملە جانلىقلارغا ۋىدالىشىش ئېشى بەردى. پادىشاھ ھۇشەڭ كۇنلەردە بىر كۇن ئىنتايىن خالىس ھالدا يۇرتى تۇرانغا راۋان بولدى. ھۇشەڭ شاھ ھىندىستاندىن تۇرانغا قاراپ ماڭغان چاغدا مۆتىۋەججىھ خانلىق تەمەسى بىلەن تۇرانغا كەلدى. ھۇشەڭ شاھنىڭ ئاتىسى تەماران شەھىرىدىن لەشكەر تارتىپ چىقىپ مىسلى بوراندەك جەڭ ئېلىپ بارىدى. تەماران جەڭدە شىكەست يېدى. بۇ خەۋەر ھۇشەڭنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ، لەشكەر ئۇيۇشتۇرۇپ مۆتىۋەججىھ خانىنىڭ ئۇستىگە باستۇرۇپ باردى. شۇ قەدەر ھېسابسىز جەڭ بولدى. ئاخىرى شۇ جەڭ بىلەن ھۇشەڭ شاھنىڭ ئۆمرى تامام بولدى، ۋەللاھۇ ئەئلەم.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **مەتقاسىم ئەكرەم.**

«مىراس» ژۇرنىلى، 1995 . 4.3.2

ئاق بىكەش بىلەن بوز يىگىت

ۋ ۆتكەن زاماندا مەغرىبتىكى بىر كاتتا ئەلدە يەر - زېمىنى پايانسىز، مال - چارۋىلىرى ساناقسىز، ۋەج - دۇنياسى ھېسابسىز، مەرد - سېخىيلىقى بىلەن يەتتە ئىقلىمغا داڭقى كەتكەن بىر باي ئۆتكەنكەن. بۇ بايىنىڭ ئارزۇلۇق بىر ئوغلى ۋە ئەتىۋارلىق بىر قىزى بار ئىكەن. ئوغلىنىڭ ئىسمى بوز يىگىت بولۇپ، بەستىلىك، كۆچتۇڭگۇر، مەرد، سېخىي بولغاچقا، ئەل - يۇرت ئىچىدە «بوز يىگىت باتۇر» دەپ ھۆرمەت بىلەن ئېغىزغا ئېلىنىدىكەن.

بوز يىگىت باتۇرنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭدېمەتلىك قىرىق ئاغىنىسى بار ئىكەن. بۇلار كۆنبويى ئارغىماقلارغا مىنىپ ئوۋ ئوۋلاپ، سەيلە - تاماشا قىلىپ، مەركە - مەشرەپلەر بىلەن شاد - خۇرام ئۆتىدىكەن. بوز يىگىت باتۇر ئون يەتتە ياشقا تولغاندا، كېچە - كۈندۈزلەپ سەپەر قىلسىمۇ ئۇيقۇ باسمايدىغان، ئۇدا نەچچە پالۋان بىلەن چېلىشىشقا چۈشسىمۇ ھاردۇق يەتمەيدىغان، بىر ئۇخلىسا يەتتە كېچە - كۈندۈزدىن كېيىن ئويغىنىدىغان كارامەت پالۋان بولۇپ يېتىشىپتۇ.

بىر كۈنى بوز يىگىت باتۇر قىرىق ئاغىنىسى بىلەن ئوۋغا چىقىپ، ماڭە - ماڭە ئەتراپى بۇك دەل - رەخلەر بىلەن قاپلانغان، ئىككى قاسىنىقى گۈل - چېچەكلەرگە ئورالغان، سۈپسۈزۈك سۇلىرى ئۆركەشلەپ تۇرىدىغان بىر دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ساپ، مەنزىرىسى گۈزەل بولغاچقا، بوز يىگىتكە يېقىپ قاپتۇ. ئۇ ئاغىنىلىرى بىلەن چۈشكۈن قىلىپ ئارام ئاپتۇ. بوز يىگىت چېدىرى ئىچىدە چاي ئىچىپ ئولتۇرسا، بىر تۈمۈچۈق پۇررىدە ئۇچۇپ كېلىپ دەرەخ شېخىغا قونۇپتۇ - دە، مۇڭلۇق ئاۋازدا سايراشقا باشلاپتۇ. بوز يىگىت تۈمۈچۈقنىڭ سايرىشىغا مەست بولۇپ، بىر يانغا قىڭغىيىپتۇ - دە، ئۇخلاپ قاپتۇ. شۇ ئۇخلىغانچە يەتتە كۈن ئۆتۈپتۇ، ئون كۈن ئۆتۈپتۇ، بىر ئاي ئۆتۈپتۇ، ئويغانماي ئۇخلاۋېرىپتۇ. ئاغىنىلىرىمۇ ئۇنى ئويغاتماي ساقلاپ تۇرۇپتۇ. بوز يىگىت ئاجايىپ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئۇ ئاق بوز ئارغىماققا مىنىپ، قولىغا ئاق شۇڭقارنى قوندۇرۇپ، بېشىدا ئاق سەللە، ئۇچىدا مەللە تون، پېتىدا زۇلپىقار ئېسىقلىق پېتى بىر چوڭ چارباغدا كېتىپ بارغىنىدەك. بىردىنلا ئالدىدىكى گۈلزارلىق ئىچىدە ئاي يۈزلۈك، ئاھۇ كۆزلۈك، قەلەم قاشلىق، سۇمبۇل چاچلىق بىر گۈزەل چىقىپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ. بوز يىگىتمۇ سالام يانداردۇرۇپتۇ. ھېلىقى گۈزەل ئۇنىڭغا بىر دەستە گۈل سۇنۇپ تۇرۇپ:

— ئېھ بوز يىگىت باتۇر، ئىشقى - پىراقىڭىزدا كۆيۈپ يولىڭىزغا تەلمۈرگىلى نېكەم، دىدارىڭىزغا يەتمەك نېمىدىگەن قىيىن، — دەپ پىسكۈكىدە كۈلۈپتۇ.

— ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

— مەشرىق پادىشاھىنىڭ يالغۇز مەلىكىسى ئاق بىكەش بولىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز. بوز يىگىت:

— ئاق بىكەش! — دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئويغىنىپ كېتىپتۇ.

بوز يىگىت كۆزىنى ئېچىپ قارىسا چېدىرى ئىچىدە ياتقۇدەك، قېشىدا سىرداش ئاغىنىسى كالتە بوز تەرلىرىنى سۈرتۈپ، يەلپۈپ ئولتۇرغۇدەك. بوز يىگىت كالتە بوزدىن ئۆزىنىڭ ئۇخلاۋاتقىلى قانچە كۈن بولغانلىقىنى سوراپتىكەن، كالتە بوز:

— قىرىق كۈن بولدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بوز يىگىت شۇ كۈنى قىرىق ئاغىنىسى بىلەن ئۆيىگە قايتىپتۇ. قايتىپتۇ - يۇ، چۈشىدە ئايان بولغان مەلىكە ئاق بىكەشنىڭ ئوتىدا كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي، گېلىدىن تاماق ئۆتمەي، تېگى يوق خىيالغا پېتىپ، قىلىدىغىنىنى بىلمەي، قىلغانلىرىنى ئەسلىيەلمەي، ئۇن - تىنسىز، ئويۇن - كۈلكىسىز ئۆتۈپتۇ.

بوز يىگىتنىڭ ئاتىسى ئوغلىدىكى ئۆزگىرىشتىن غەمگە يېتىپتۇ. ئۇنى چاقىرتىپ هال - ئەھۋال سوراپ قانائەت تاپقۇدەك جاۋابقا ئېرىشەلمەپتۇ. ئاخىر كالتە بوز ئارقىلىق ئوغلىدىكى غەم - ھەسرەتنىڭ سىرىنى يەشمەك بوپتۇ. بىر كۈنى كالتە بوز بوز يىگىت باتۇرنىڭ يالغۇز قالغان ۋاقتىنى كۆزلەپ يوقلاپ كىرىپ مۇڭدىشىپتۇ. مۇڭدىشا - مۇڭدىشا، ئاخىر بوز يىگىت كالتە بوزغا:

— يۇرتتىن چىقماي يۇرۇۋېرىپ زېرىكتىم، سەپەرگە چىقىپ يۇرت ئايلىنىپ كەلگۈم بار، ئاغىنىلەر بۇنىڭغا نېمە دەيدىكىن؟ — دەپ مەسلىھەت سالىتۇ.

كالتە بوز قالغان ئاغىنىلىرىگە بۇنى يەتكۈزۈپتىكەن، بۇ گەپ ئۇلارغا ياغدەك يېقىپ، تېزرەك ئاتلىنىشقا ئالدىرىشىپتۇ. بوز يىگىت ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ ئۆز ئارزۇ - تىلىكىنى بايان قىلغانىكەن، ئاتىسى:

— ئوغلۇم، سەن تېخى كىچىك، ئۇزاق سەپەرنىڭ ئازابىنى بىلمەيسەن. بىرئاز تەخىر قىل، يېشىڭ سەل چوڭايغاندا ئوبدان تەييارلىق قىلىپ يولغا سېلىپ قويايي، يا بولمىسا ئۆزۈم ھەمراھ بولۇپ ئوينىتىپ كېلەي، — دەپ ئۇنىماپتۇ.

بوز يىگىت ئاتىسىغا قايتا - قايتا يالۋۇرۇپ، جاھان كېزىپ، يۇرت كۆرۈپ كېلىش تەلىپىدە چىڭ تۇرۇپتۇ. ئارزۇلۇق ئوغلىنىڭ ئىلتىجاسىغا پايلىمىغان ئاتىسى نائىلاج بوز يىگىتنىڭ رايىغا بېقىپ، قىرىق قېچىرلىق ئالتۇن - كۈمۈش تەييارلاپ بېرىپتۇ ۋە زار - زار يىغلاپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

بوز يىگىت ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ يۇرت بىلەن خوشلىشىپ، قەرىق ئاغىنىسىنى ئەگەشتۇرۇپ، قىرىق قېچىرىنى ھەيدەپ، مەشرىق تەرەپنى كۆزلەپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار بىر كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرگەندىن كېيىن، ئادەمسىز دەشتتىكى بىر چۈشكۈنگە كېلىپ قونۇپتۇ. تۇن يېرىم بولغاندا بوز يىگىتنىڭ ئوتۇز تۇققۇز ئاغىنىسى بوز يىگىت بىلەن كالتە بوزنى تاشلاپ، مال ـ دۇنياسىنىڭ يېرىمىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. بوز يىگىت كالتە بوزغا:

ـــ ئاغىنىلىرىمدىن مال ـ دۇنيايىمغا شېرىك بولغان ئوتتۇز توققۇزى ئالدىغىنىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىشتى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە سەنمۇ شۇنداق قىلارسەنمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن، كالتە بوز:

ـــ مەن ئۇنداق ۋاپاسىز، قارا يۈزلەردىن ئەمەس. مەن ساڭا جان دوست، مەن مەڭگۈ سەندىن ئايرىلمايمەن، كۈلسەڭ بىللە كۈلىمەن، يىغلىساڭ تەڭ يىغلايمەن، تارتقۇلۇقنى تەڭ كۆرىمەن، دائىم سېنى مۇھاپىزەت قىلىمەن، ـــ دەپ ئانت ئېچىپ، تۇ. بوز يىگىت كالتە بوزنىڭ جاۋابىدىن سۆيۈنۈپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئىشەنچ باغلاپتۇ.

ئۇلار قالغان مال ـ دۇنيالىرىنى ئېلىپ سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شۇ كۈنى كەچتە بىر كارۋان سارىيىغا چۈشۈپتۇ. بوز يىگىت سارايۇەندىن ئاق بىكەشنىڭ يۇرتىغا قانچە ئۇزاقتا بارغىلى بولىدىغانلىقىنى سوراپتىكەن، سارايۇەن:

ـــ ساھىبجامال مەلىكە ئاق بىكەشنىڭ يۇرتى جاھاننىڭ ئۇ چېتىدە، بېرىشقا بەل باغلىغان بولساڭ، تۆمۈردىن كەش ۋە ھاسا سوقتۇر. تۆمۈر كەشكىنىڭ چەمى قاغىنىڭ كۆزىدەك تېشىلگەندە، تۆمۈر ھاساڭ ئۈپراپ چىغدەك قالغاندا يېتىپ بارسەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بوز يىگىت ئەتىسى شەھەرگە كىرىپ ئۆزىگە ھەم كالتە بوزغا تۆمۈر كەش ۋە تۆمۈر ھاسا سوقتۇرۇپ سەپىرىنى داۋام قىپتۇ. ئۇلار تاغلاردىن ئېشىپتۇ، دەريالارنى كېچىپتۇ، چۆل ـ جەزىرىلەرنى كېزىپتۇ، تالاي شەھەرلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپتۇ. گاھىدا ئاچ، گاھىدا ئۇسسۇز، گاھىدا جۇدۇندا قاپتۇ، شۇنداقتىمۇ ئىرادىسىدىن قايتماي مېڭىۋېرىپتۇ. بىر كۈنى ئۇلار بىر جاڭگالدا قوي پادىسى ھەيدەپ كېتىۋاتقان ئاپپاق ساقاللىق بوۋاينى ئۇچرىتىپتۇ.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا، ـــ دەپ سالام بېرىپتۇ ۋە سوراپتۇ، ـــ بۇ قويلارنىڭ ھەيدەپ قەيەرگە كېتىۋاتىسىز؟

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ئوغۇللىرىم، قويلارنى نەگە ھەيدەپ باراتتىم، پادىشاھىمىز ئاق بىكەش ئىسىملىك يالغۇز قىزىنى ياتلىق قىلماقچى ئىدى، قويلارنى ئۇنىڭ تويى ئۈچۈن ھەيدەپ كېتىۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ پادىچى بوۋاي.

— ئاق بىكەشنى كىمگە بەرمەكچى؟ — دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

— ئى ئوغلۇم، سىلەر بىلمەيسىلەر، يۇرتىمىزغا ياۋۇز، ياۋايى تائىپىلەر بېسىپ كىردى. ئۇلارنىڭ قىرىق سەركەردىسى بىكەشخاننى تالىشىپ تىنماي سوقۇش قىلىدۇ، تېخى كىمنىڭ ئالالىشى ئېنىق ئەمەس، لېكىن توي تەييارلىقى ئاللىقاچان باشلىنىپ بولدى، — دەپتۇ پادىچى بوۋاي.

— پادىشاھىڭلار ئاق بىكەشنى ماڭا ياتلىق قىلىشقا ئۇنارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

— نېمىسىنى سورايسەن ئوغلۇم، سەنغۇ نى - نى شاھزادىلەردىن قالغۇچىلىكىڭ يوق پالۋان سۈپەت يىگىت ئىكەنسەن، لېكىن، ئۇ ياۋايىلار ئىنتايىن تەلۈە، قانخور نېمىلەر، لەشكەرلىرىنىڭ ھېسابى يوق. پادىشاھىمىزنىڭ قىزىنى ساڭا بەرگۈسى كەلسىمۇ، ياۋايىلاردىن قورقۇپ بەرمەسمىكىن، — دەپتۇ بوۋاي. بوز يىگىت:

— ئاق بىكەشنىڭ يۇرتىغا يەنە قانچە كۈندە يەتكىلى بولىدۇ ؟— دەپ سوراپتەكەن، پادىچى بوۋاي:

— پۈتۈڭدىكى تۆمۈر كەشتىنىڭ چەمى قاغىنىڭ كۆزىدەك تېشىلگەندە، قولۇڭدىكى تۆمۈر ھاساڭ چىغدەك قالغاندا يېتىسەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز سەپىرىنى يەنە داۋام قىپتۇ. بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئۇلار بىر جاڭگالدا تەرمەچ تېرىپ يۈرگەن بىر مومانى ئۇچرىتىپتۇ. ئۇلار مومايغا سالام بەرگەندىن كېيىن:

— موما، قېرىغان جېنىڭىزنى ئۇپرىتىپ جاڭگالدا نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. موماي:

— ھەي ئوغۇللىرىم، نېمە ئىش قىلاتتىم، بىكەشخان قىزىمنىڭ توپى ئۈچۈن تەرمەچ تېرىپ يۈرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ئاق بىكەشنى ئىزدەپ بارسام، ياۋايىلاردىن كېچىپ ماڭا تېگىشكە ئۇنارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

— ساڭا ئوخشاش شۇڭقاردەك يىگىتكە تەگمەي كىمگە تېگەتتى، لېكىن ھازىر بىكەشخان ئوت ئىچىدە قالدى. لەكىڭ ياۋايىلار بىكەشخاننى تالىشىپ سوقۇشۇۋاتىدۇ. ئۇ يەرگە بارساڭلار ئۇلار بىلەن سوقۇشۇپ قالارسىلەرمىكىن؟ — دەپتۇ موماي.

— بىكەشخاننىڭ يۇرتىغا قاچان يېتىپ بارالايمىز، موما؟ — دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

— تۆمۈر كەشىڭ قاغىنىڭ كۆزىدەك تېشىلگەندە، تۆمۈر ھاساڭ چىغدەك قالغاندا يېتىپ بارسەن، بالام، — دەپتۇ موماي.

بوز يىگىتنىڭ كۆڭلى تاغدەك ئۆسۈپ، بىر قېچىرلىق ئالتۇن - كۈمۈشنى مو-مايغا قالدۇرۇپتۇ - دە، يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار ناھايىتى ئۇزاق يۈرۈپتۇ. كېتىۋېتىپ بوز يىگىتنىڭ تاپىنى «چىم» قىلىپ قاپتۇ. تۆمۈر كەشنى سېلىپ قارىغۇدەك بولسا، كەشنىڭ چەمى قاغىنىڭ كۆزى چوڭلۇقىدا تۆشۈك تۇرغۇدەك. شۇ تۆشۈكتىن تاپ-نىغا تىكەن سانجىلغانىكەن. ھاسىغا قارىسا، ئۇپراپ چىغدەك قاپتۇ. بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز، ئاق بىكەشنىڭ يۈرتىغا كەپقالغان ئوخشايمىز، دەپ قەدەملىرىنى تېخىمۇ تېزلىتىپتۇ. ئۇلار شەھەر ئەتراپىغا كېلىشىگە، ئۈستباشلىرى باشقىچە، گەپ - سۆز-لىرى يات، ئوقيا، قىلىچ، نەيزىلەر بىلەن قوراللانغان، رەڭگىرويىدىن ياۋۇزلۇق يېغىپ تۇرغان قىسم - قىسم لەشكەرلەر توپىغا دۇچ كەپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز شەھەر سىرتىدا دالدا جايىنى تېپىپ چۈشكۈن قى-لىپ ھاردۇق چىقىرىپتۇ. بوز يىگىت كالتە بوزنى چۈشكۈندە قالدۇرۇپ، ئۆزى شەھەر ئىچىگە كىرىپ ئەھۋال تىكىتىگلاپتۇ. شەھەر ئىچى ئادەم دېگىزىغا ئايلانغانمىش. ياۋا-يىلاردىن بىر توپى ھەدەپ كالدۇر - كۇلدۇر قىلىپ سوقۇشۇۋاتقۇدەك، يەنە بىر توپى چوڭ ئاق چېدىر ئىچىدە شاراب ئىچىشىپ بەزمە قىلىشىۋاتقۇدەك. شەھەر ئاھالىسى غەمكىن، سودىگەرلەر ئالاقزادە، ئوردا خادىملىرى پايپېتەكمىش. بوز يىگىت داش قا-زانغا ئوت قالاپ ئولتۇرغان بىر قېرى كىشىدىن:

— ئەي چوڭ دادا، شەھىرىگلار نېمىشقا بۇنداق بىسەرەمجان؟ — دەپ سوراپتۇ. ھېلىقى كىشى:

— ئەي بالام، ياقا يۈرتتىن كەلگەن ئوخشايسىز. يۈرتىمىز تىنچ، ئاۋات، بەلەن يۇرت ئىدى. پادىشاھىمىزنىڭ ئاق بىكەش ئىسىملىك قىزىنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ، يىراق ئەلدىن كەلگەن ۋەھشي تائىپە سەركەردىلىرى بىكەشخانىنى تالىشىپ كۈندە سوقۇشى-دۇ. پادىشاھىمىز قورقۇپ ئۇلارنىڭ ھەممە تەلىپىگە ماقۇل بولدى. بىكەشخان ماقۇل بولمىغانلىقتىن، يات تائىپىلەر ئۇنى بۇلاپ چىقىپ قات - قات تاملىق ئۆيىنىڭ ئى-چىگە سولاپ قويدى. ئوردا كېنىزەكلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم ئۇ يەرگە يېقىن بارالمايدۇ. بىكەشخان سولاقلىق ئۆيىنىڭ ئەتراپىنى قەۋەت - قەۋەت يات تائىپىلەر لەشكەرلىرى بېقىپ ياتىدۇ، — دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ.

بوز يىگىت چۈشكۈنىگە قايتىپ، دەرۋىش سىياقىدا كىيىنىپ، ئاق بىكەش سولاپ قويۇلغان ھۇجرا ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. بىر چاغدا ئوردا كېنىزەكلىرىدىن بى-رى چىقىپ:

— ئەي سائىل، بۇ يەردىن تېزرەك كەت، بۇ سەن سەدىقە تىلەيدىغان يەر ئەمەس، ئەگەر ياۋايىلار كۆرۈپ قالسا كاللاڭدىن ئايرىلىسەن، — دەپتۇ. بوز يىگىت:

— مەن سەدىقە تىلەپ كەلگەن دۇئانە ئەمەس، مەن چىن ماچىن شەھىرىدىن كەلگەن مۇنەججىم بولىمەن، يۇلتۇزلارغا قاراپ بەندىلەرنىڭ كەچمىشلىرىگە ھۆكۈم قىلالايمەن. مەن شەھىرى ماچىندا تۇرۇپ مەلىكە ئاق بىكەشنىڭ يۇلتۇزىنىڭ باشقىچە ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ئاتايىن كەلدىم. مېنى ئاق بىكەش خېنىم بىلەن بىر كۆرۈشتۇرۇپ قويسىڭ، — دەپ ئىلتىجا قىپتۇ. كېنىزەك:

— ئەي سائىل، مەلىكە ئاق بىكەش خېنىم ھېچنېمە بولغىنى يوق، سەن تولا ئاۋارە بولماي دەرھال باشقا ئادەملەرنى تېپىپ قۇرئە ئاچقىن، — دەپ بوز يىگىتنى تېزرەك كېتىشكە ئالدىرىتىپتۇ.

بوز يىگىت «ئاق بىكەش خېنىم بىلەن كۆرۈشمىسەم زادى بولمايدۇ» دەپ تۇرۇۋاپتىكەن، كېنىزەكلەر ئارقىسىغا يېنىپ ھۇجرىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى كېنىزەك بىردەمدىن كېيىن بىر قاچا تائام كۆتۈرۈپ چىقىپ كەپتۇ. بوز يىگىت تائامغا قاراپمۇ قويماپتۇ. كېنىزەك يېنىپ كىرىپ كېتىپ، بىردەمدىن كېيىن يەنە ئىككى تىللا كۆتۈرۈپ چىقىپ بوز يىگىتكە تەڭلەپتۇ. بوز يىگىت تىللاغا نەزەر كۆزىنى سېلىپمۇ قويماپتۇ. كېنىزەك:

— ئەي سائىل، ئاق بىكەش خېنىم ساڭا ئىچ ئاغرىتىپ شاھانە تائام چىقاردى، يېمىدىڭ، تىللا سەدىقە قىلدى، ئالمىدىڭ. ئەمدى سېنىڭ رازى قىلغۇدەك باشقا چارە قالمىدى. ئاق بىكەش خېنىمنى ھازىر سەن ئەمەس، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭمۇ كۆرۈۋېلىشىغا رۇخسەت قىلىنمىسا، سەن قانداق كۆرىسەن، قايتىپ كەت، — دەپتۇ.

بوز يىگىت كېنىزەكنىڭ قولىغا ئۇچ تىللا تۇتقۇزۇپ، قوينىدىن كىچىككىنە بىر تۇگۇچنى چىقىرىپ:

— باشقىلارغا بىلدۈرمەي مۇشۇ ئامانەتنى مەلىكە ئاق بىكەشكە يەتكۈزۈپ، مەغرىب دىيارىدىن دىدارىڭىزغا تەشنا بولۇپ بوز يىگىت باتۇر كەپتۇ دېسىڭىز، — دەپتۇ.

ھېلىقى كېنىزەك كىرىپ كېتىپ، بىرئازدىن كېيىن قولىغا بوغچا كۆتۈرۈپ چىقىپ:

— ئەي دەرۋىش، ئاق بىكەش خېنىم نام ـ شەرىپىڭ نەقىشلەنگەن ئالتۇن ئۈزۈكنى كۆرگەندىن كېيىن، مەزلۇمچە كىيىنىپ زاۋال ۋاقتى بىلەن ئارقا پەنجىرە تەرەپكە كەلسۇن دەيدۇ، — دەپتۇ.

بوز يىگىت بوغچىنى ئېلىپ كالتە بوزنىڭ قېشىغا قايتىپ كەپتۇ ۋە شۇئانلا ئېگىن يەڭگۈشلەپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئاق بىكەش بار ئۆينىڭ ئارقا پەنجىرىسى يېنىغا ھازىر بوپتۇ.

ياۋايىلار بىكەشخانىنىڭ كېچىسى قېچىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، پەنجىرىنى مەھكەم بېكىتىۋەتكەنىكەن. بوز يىگىت باتۇر بىگىز بىلەن تامنى يونۇپ تۆشۈك ئېچىشقا باشلاپتۇ. تامنىڭ بىر قەۋىتىنى تېشىپ بولغاندىن كېيىن، بىكەشمۇ ئۆي ئىچىدە تۇرۇپ يىڭنە بىلەن تامنى كوچىلاشقا باشلاپتۇ. بوز يىگىت يارىنىڭ ئىشقىدا پۇچىلىنىپ، تامنى تەشكەچ تۆۋەن ئاۋازدا ناخشا ئوقۇپتۇ:

— ئۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنەم،
بۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنەم.
بويىڭىزنىڭ تۇرقىنى
كۆرسەم ئىدىم، قىزغىنەم.

ئاق بىكەش ئۆي ئىچىدە تۇرۇپ ناخشا بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپتۇ:

— نېمە دەيدۇ بۇ ئاكام،
نازۇك دەمدۇ بۇ ئاكام.
مەجنۇنتال نوتىسىنى
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام.

بوز يىگىت ناخشىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

— ئۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنەم،
بۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنەم.
قارا سۇمبۇل چېچىڭىزنى
كۆرەرمەنمۇ قىزغىنەم.

ئاق بىكەش:

— نېمە دەيدۇ بۇ ئاكام،
نازۇك دەيدۇ بۇ ئاكام.
ئايغىر ئاتنىڭ قۇيرۇقىنى
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام.

بوز يىگىت:

— ئۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم،
بۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم.
يۇلتۇزغا ئوخشاش كۆزىڭىزنى
كۆرەرمەنمۇ قىزغىنىم.

ئاق بىكەش:

— نېمە دەيدۇ بۇ ئاكام،
كۆرەي دەيدۇ بۇ ئاكام.
تاڭدا نۇرلۇق چولپاننى
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام.

بوز يىگىت:

— ئۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم،
بۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم.
ئەگىم قارا قاشىڭىزنى
كۆرەرمەنمۇ قىزغىنىم.

ئاق بىكەش:

— نېمە دەيدۇ بۇ ئاكام،
نېمىلەر دەيدۇ بۇ ئاكام.
بۇ كەمگىچە قۇندۇزنى
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام.

بوز يىگىت:

— ئۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم،
بۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم.

قارا ـ قارا كىرپىكىڭىزنى
كۆرەرمەنمۇ قىزغىنىم.

ئاق بىكەش:

ـــ نېمە دەيدۇ بۇ ئاكام،
نېمىلەر دەيدۇ بۇ ئاكام.
قىردا قارا قىياقنى
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام.

بوز يىگىت:

ـــ ئۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم،
بۇيان ئۆتۈڭ قىزغىنىم.
گۈلدەك گۈزەل ھۆسنىڭىزنى
كۆرەرمەنمۇ قىزغىنىم.

ئاق بىكەش:

ـــ نېمە دەيدۇ بۇ ئاكام،
كۆرسەم دەمدۇ بۇ ئاكام.
ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايىنى
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام.

بوز يىگىت يەنە بىر قېتىم ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئۇ ھوشىغا كېلىپ تام تېشىشىنى تېزلىتىپتىكەن، ئاخىر ئىككى تەرەپتىن يونۇلغان تامدىن تۆشۈك ئېچىلىپ، ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ تىنىقى قوشۇلۇپتۇ. بۇ چاغدا ئۆي ئىچىدىكى كېنىزەك قىزلار-مۇ، ياۋايىلارمۇ ئۇيقۇغا غەرق بولغانىكەن. بوز يىگىت ئاق بىكەشنى تۆشۈكتىن تارتىپ چىقىرىپ، ياۋايىلارنىڭ ئارغىماقلىرىدىن ئىككىنى يېشىپتۇ ـ دە، مىندۈرۈپ بەدەر قېچىپتۇ. قاراۋۇل ئاتىنىڭ تۇياق ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈپتۇ. چېدىر ـ بارگاھلاردا مەست بولۇپ ياتقان، ئۇخلىشۋاتقان ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرى لەشكەرلىرىنى يىغىپ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ.

بوز يىگىت ئاق بىكەشنى باشلاپ كالتە بوزنىڭ قېشىغا كەپتۇ - دە، كالتە بوز بىلەن مال - دۇنياسىنى ئېلىپ، بوش چېدىر ئىچىگە قېچىردىن بىرنى باغلاپ، قوناق سېلىنغان توۋرىنى كىيدۈرۈپ قويۇپ قېچىپتۇ. ياۋايىلار تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ كەلـ سە، بوز يىگىتنىڭ چېدىرى ئىچىدىن «كاراس - كۇروس»، «دۇپۇر - دۇپۇر» قىلغان شەپە ئاڭلىنىۋاتقۇدەك. ياۋايىلار، بوز يىگىت چېدىر ئىچىدە سوقۇشقا تەييارلىنىپ تۇرغان ئوخشايدۇ، دېگەن گۇماندا دەرھال ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ بوش چېدىرنى ئوققا تۇتۇپتۇ. يەتتە كېچە - كۇندۈز ئۆتكەندىن كېيىن كىرىپ قارىسا، چېدىر ئىچىدە بىر ئۆلۈك قېچىر ياتقۇدەك. ياۋايىلار ئالدانغانلىقىنى بىلىپ، دەرغەزەپ بىلەن قوغلاشنى داۋام قىپتۇ. بوز يىگىت، ئاق بىكەش، كالتە بوزلار يەتتە كېچە - كۇندۈز يول يۈرۈپ بىر ئۆتەڭدە ھاردۇق چىقىرىپتۇ. يولغا چىقىش ئالدىدا بوز يىگىت يول بويىدىكى دەرەخنىڭ پۇتىقىغا تۇمىقىنى كىيگۈزۈپ قويۇپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ياۋايىلار ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي قوغلاپ كېلىپ قارىسا، يول بويىدىكى دەرەخ ئارقىسىدا بىر ئادەم ماراپ تۇرغۇدەك. يەنە يەتتە كېچە - كۇندۈز ئوق ياغدۇرۇپ-تۇ، لېكىن ھېلىقى ئادەم يىقىلماي تۇرۇۋېرىپتۇ. بېرىپ قارىسا تۇماق ئىكەن. ياۋا-يىلار ئەلەم ئىچىدە: «بىز ئىككى قېتىم ئەخمەق قىلىنىپ يەتكۇدەك جاپا تارتتۇق. ئاق بىكەشنىمۇ قولدىن چىقىرىپ قويدۇق. ئەمدى داۋاملىق قوغلاۋەرسەك تېخىمۇ زە-يان تارتقۇدەكمىز، قايتىپ كېتىپ باشقا ئامال تاپايلى» دېيىشىپ ئارقىسىغا يېنىپ-تۇ.

ئەمدى گەپنى بوز يىگىتلەردىن ئاڭلايلى:

بوز يىگىتلەر ياۋايىلارنى ئالداپ، بەخىرامان قىرىق كېچە - كۇندۈز يول يۈرۈپ ئۆز يۇرتىغا يېتىپ، ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - يۇرت بىلەن دىدارلىشىپ-تۇ. بوز يىگىتنىڭ ئاتىسى ئوغلىنىڭ ساھىبجامال ئاق بىكەشنى ئېلىپ ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىگە خۇشال بولۇپ، قىرىق كېچە - كۇندۈز توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ ئەل - يۇرتقا ئاش تارتىپتۇ.

دىدار كۆرۈشمەي تۇرۇپ بىر - بىرىگە غايىبانە ئاشىق بولۇشقان قىز - يىگىتـ لەر ۋىسالىغا يېتىشىپ، ئىشق - مۇھەببەتنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈشۈپتۇ.

ھەش - پەش دېگۈچە ئارىدىن ئۇچ يىل ئۆتۈپتۇ. بوز يىگىت ئاق بىكەشتىن قوشكېزەك پەرزەنت كۆرۈپتۇ. قوشكېزەكلەرنىڭ چوڭى كۇندەك نۇرلۇق ئوغۇل، كىچىكى ئايدەك گۈزەل قىز ئىكەن. شۇڭا، ئوغۇلغا «كۇنزادە»، قىزغا «ئايزادە» دەپ ئاتـ سىم قويۇپتۇ. ئىككى بالا ئاي قوغلىشىپ ئەمەس، كۇن قوغلىشىپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ.

ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرى ئاق بىكەشتىن قۇرۇق قىلىپ غەزەپ ۋە ئەلەم ئىچىدە ئۆرتىنىپ، بىر - بىرى بىلەن قاتتىق سوقۇشۇپتۇ. ئاخىر ئاق بىكەشنىڭ ئاتا- ئانىسىنى ئىنسان يولىماس بايا‌ۋانغا پالاپ، ئەل - يۇرتىنى تالان - تاراج قىپتۇ، ئاندىن سېھرىي جادۇغا توشقان، ھىيلە - مىكرىسى شەيتاننى ئازدۇرىدىغان بىر كەمپىرنى تېپىپ، ئۇنىڭ ئېتىكىنى ئالتۇن - كۈمۈشلەر بىلەن توشقۇزۇپتۇ - دە، ئۆزلىرىنىڭ دەرد - ئەلەملىرىنى تۆكۈشۈپ، ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراپتۇ. جادۇگەر كەمپىر ئېتىكىدىكى ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى كۆرۈپ خۇشلۇقىدا توقۇز تەزىم قىلىپ:

— ئى ئەخمەق باتۇرلىرىم، مۇشۇنچىلىك ئاددىي ئىشقىمۇ دەرد تارتىپ يۈرگۈلۈكمۇ؟ مەقسىتىڭلار ئاق بىكەشنى قولغا چۈشۈرۈشلا بولىدىكەن، ئۇنىڭ ئامال - چارىسى ناھايىتى ئاسان، — دەپتۇ. ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرى:

— بۇنىڭ ئامال - چارىسى قانداق؟ — دەپ سوراپتىكەن، كەمپىر:

— ھازىر بوز يېگىت باتۇر ئاق بىكەشتىن ئىككى بالىلىق بولدى، كۈنلىرى غەمسىز ئوۋ - شىكار بىلەن ئۆتۈۋاتىدۇ. بىكەشخان بولسا، ئىككى بالىسىنىڭ قېشىدا ئۇلارنى بېقىپ كۈنلىرى زېرىكىشلىك ئۆتۈۋاتىدۇ. سىلەر مېنى يېتەرلىك ئوزۇق-تۈلۈك بىلەن بوز يېگىتنىڭ يۈرتىغا خۇپىيانە يەتكۈزۈپ، بوز يېگىتلەر شىكار قىلىدىغان جاڭگالغا چەمبەرچاس باغلاپ تاشلاپ قويۇڭلار، قالغىنىنى ئۆزۈم ئەپلەيمەن، — دەپتۇ.

ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرى كەمپىرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەييارلىنىپ يولغا چىقىپتۇ.

ئەمدى بوز يېگىت باتۇرغا كەلسەك، ئۇ ھەركۈنى ئاغىنىسى كالتە بوزنى ئېلىپ شىكارغا چىقىپ كۆڭۈل ئېچىپ يۈرۈۋېرىپتۇ. بىر كۈنى ئۇلار ئوۋ ئىزدەپ، ئادەم ئايىغى تەگمىگەن چەكسىز قۇملۇق ئوتتۇرىسىدىكى بىر جاڭگاللىققا كېلىپ قاپتۇ. يەنە ئاردا كېيىك تۈگۈل بىرەر توشقانمۇ كۆرۈنمىگۈدەك. ئىزدە - ئىزدە بىر قۇم دۆۋىسىگە چىقىشىغا، قويۇق يۇلغۇن ئارىسىدىن چىرايلىققىنە بىر تۈلكە چىقىپ قاپتۇ. بوز يېگىت باتۇر ئوقياسىنى بەتلەپ قارىغا ئېلىشىغا ھېلىقى تۈلكە ئۇنىڭغا قاراپ بىر ھىجىيىپتۇ - دە، «پارت» قىلىپ قېچىپتۇ. بوز يېگىت باتۇر ئېتىنى دېۋىتىپ تۈلكىنىڭ ئىزىدىن قوغلاپتۇ. قوغلا - قوغلا چېپىپ كېتىۋېرىپتۇ. بىر توقايلىققا كەلگەندە تۈلكە «شارت» قىلىپ چاتقاللار ئارىسىغا شۇڭغۇپتۇ - دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ. بوز يېگىت تۈلكىنى ئىزدەپ بىر دۆڭدىن چۈشۈشىگە، ئارغىمىقى ئۇركۈپ كېتىپ بوز يېگىتنى ئىرغىتىپ تاشلاپ، خارتىلدىغىنىچە چاپچىپ، كىشنەپ كېتىپ-

تۇ. بوز يىگىت ئوغىسى قاياپاپ ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، كۆز ئالدىدا پۈت ـ قوللىرى چەمبەرچاس باغلانغان، كالپۇكلىرى يېرىلىپ، چىرايىنىڭ خۇنى كېتىپ قالغان بىر جۈلدۇر كىيىملىك موماي بىھوش ياتقۇدەك. بوز يىگىت باتۇر مومانىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنى باغلاقتىن بوشتىپتۇ، تۇلۇمدىن سۇ ئېلىپ ئۇسسۇلۇق بېرىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن موماي ھوشىغا كېلىپ كۆزلىرىنى ئېچىپتۇ ـ دە:

ـــ ھەي ۋاپاسىز دۇنيا، ھەي جاپاغا قالغان جېنىم، ـــ دەپ ھازا ئاچقىلى تۇرۇپتۇ. بوز يىگىت باتۇر مومانىنى يۆلەپ تۇرۇپ:

ـــ ئى ئانا، نېمە قىسمەت بىلەن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىلا؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن، موماي يىغلاپ تۇرۇپ:

ـــ نېمىسىنى سورايسەن بالام، مېنىڭمۇ خۇددى ساڭا ئوخشاش يەتتە ئەزاسى بېجىرىم، پالۋان سۈپەت بىر يالغۇز ئوغلۇم بارئىدى. ئۆزۈم يېمەي يېگۈزۈپ، كىيمەي كىيگۈزۈپ چوڭ قىلسام، ئۇ ۋاپاسىز بەتبەخت خوتۇن ئېلىپ، ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇۋېلىپلا مېنى تاشلىۋەتتى. ئەسكى بولسىمۇ باغرىمدىن چۈشكەن بالام ئىكەن، دەپ تامىقىنى ئەتتىم، كىرىنى يۇيدۇم، ئۆي ـ ئاراملىرىنى سۈپۈردۈم، يامىقىنى يامىدىم. بىراق، ئوغلۇم خوتۇنىنىڭ گېپىگە كىرىپ مېنى ھويلا باقار ئىتچىلىكىمۇ كۆرمىدى. بىر كۈنى كېلىنىم: «مېنى دېسەڭ ئاناڭنى يوقات، ئاناڭنى دېسەڭ مېنى يوقات» دەپ ياقىسىغا ئېسىلىۋېدى، ئوغلۇم شۇ زامات پۈت ـ قوللىرىمنى باغلاپ مۈشۈ دەشتكە تاشلىۋېتىپ كېتىپ قالدى، ـــ دەپ دەرد تۆكۈپتۇ. بوز يىگىتنىڭ مومايغا ئىچى ئاغرىپتۇ. ئۇ مومايدىن:

ـــ ئەمدى قانداق قىلاي دەۋەتىلا؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن، موماي:

ـــ باراي دېسەم باش تىققۇدەك ماكانىم يوق، ئۆلەي دېسەم جان تاتلىق. بىرەر ئىنسانبلىق كىشىگە يولۇقۇپ قالسام، باللىرىنى بېقىپ، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ خىزمىتىنى قىلسام دەيمەن، ـــ دەپتۇ. بوز يىگىت:

ـــ ئەي ئانا، مېنى يات كۆرمىسىڭىز، ئۆيۈمگە بېرىپ خوتۇنۇم ـ باللىرىمغا ھەمراھ بولۇڭ، سىزنى ئۆز ئانىمىز قاتارىدا كۆرىمىز، ـــ دەپتۇ. بۇ گەپ مومايغا ياغدەك يېقىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ.

بوز يىگىت باتۇر ئارغىمىقىنى تۇتۇپ كېلىپ، مومانىنى ئاتقا مىنگەشتۈرمەكچى بوپتۇ، بىراق چېچەن ئات چاپچىپ، خارتىلداپ مومانىنى ئۆزىگە يېقىن يولاتماپتۇ. بوز يىگىت مىڭبىر جاپادا ئارغىماقنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى چىڭ قاماللاپ مومانىنى مىندۈرگەنىكەن، ئارغىماق بىرلا چىچاڭشىپ مومانىنى يەرگە تاشلاپتۇ. بوز يىگىت ئاچچىقىدا ئارغىمىقىنى ھارغىچە قامچىلاپ، مومانىنى يەنە ئېگەرگە ئاپتۇ. بىراق، ئارغىماق چە-

چاڭلاپ مومايىنى يەرگە ئېتىپتۇ. شۇ ئەسنادا كالتە بوز يېتىپ كەپتۇ. بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز مومايىنى كالتە بوزنىڭ ئارغىمىقىغا مىندۈرمەكچى بوپتۇ. بىراق، كالتە بوزنىڭ ئارغىمىقىمۇ چاپچىپ تۇتۇق بەرمەپتۇ. بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز ئارغىماقنى يۇلغۇنغا باغلاپ، مومايىنى ئىنتايىن تەستە مىندۈرۈپ ئېگەرگە تېڭىپ قويۇپتۇ.

بوز يىگىتلەر مومايىنى ئېلىپ كەلگەندە ئاق بىكەش يولغا چىقىپ قاراپ تۇرغانىكەن. ئاق بىكەش مومايىنى كۆرۈپ تېنى جۇغۇلداپ، كۆڭلى بىر قىسما بوپتۇ، بىراق دەماللىققا ھېچنېمە دېمەپتۇ. كەچتە بوز يىگىتكە:

— بۇ موماي باشقىچىلا تۇرىدۇ، بىرەر شۇملۇق كەلتۈرەرمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن، — دەپتىكەن، بوز يىگىت:

— بۇ ئوغلى ۋە كېلىنى تەرىپىدىن خارلاپ تاشلىۋېتىلگەن شور پېشانە، ئاجىز موماي ئىكەن. ئەمدى ئۇنى بىزمۇ كەتكۈزۈۋەتسەك ھال ـ كۈنى تېخىمۇ يامان بولغۇدەك. بىزنىڭ ھال ـ كۈنىمىز ياخشى بولغاندىكىن، ئۆيىمىزنىڭ بىرەر بۇلۇڭىغا سىغىپ قالار، سىزگە ھەمراھ بولۇپ، باللىرىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ، رىزقىنى تېپىپ يېسىمۇ ھېساب، — دەپتۇ.

موماي بوز يىگىت بىلەن ئاق بىكەشنىڭ سۆھبىتىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋاپتۇ. ئەتىسىدىن باشلاپ موماي تاڭ سۈزۈلمەستە قوپۇپ ھويلا ـ ئارانىنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ سېپىپتۇ، ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى يىغىشتۇرۇپ، ناشتىلىق تەييارلاپتۇ، ئاق بىكەشنىڭ باش ـ كۆزىنى يۇيۇپ ـ تاراپ، ئىككى بالىسىنىڭ چېيىنى ئىچۈرۈپتۇ، كۈندۈزى ئاق بىكەشكە ھەمراھ بولۇپ مۇڭداشقاچ يىڭنە ئىشى قىپتۇ، بالىلارنى ئويىنىتىپتۇ، شېرىن ـ شېكەر ياغلىما سۆزلەر بىلەن ئاق بىكەشنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇپ ئىچەكىشىپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇزاققا بارمايلا مۇشۇ ئائىلىنىڭ ئانىسىغا ئايلىنىپ قاپتۇ.

بوز يىگىت ئائىلىسىدىن خاتىرجەم بولۇپ، ئوۋغا ۋە سەيلە ـ تاماشىغا كىرىشىپ كېتىپتۇ.

ئارىدىن يېرىم يىل ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى موماي ئاق بىكەشنىڭ چېچىنى تاراۋېتىپ، بىر تال چېچىنى يۇلۇۋاپتۇ. ئاق بىكەش «ۋايجان!» دېيىشىگە، موماي يېڭىدىن بىر تال ئاق چاچنى چىقىرىپ:

— ئەي بەختى كاج قىزىم، بوز يىگىتكە تەگمەستە جامالىڭ ئايدەك نۇرلۇق، گۈلدەك چىرايلىق، قامىتىڭ تال چۈشتەك خۇش پېچىم بولغىيتتى. بوز يىگىت سېنى ئەمرىگە ئېلىۋېلىپلا ئويۇن ـ تاماشىغا كىرىشىپ تالادىن كىرمەس بولۇۋاپتۇ،

سەن بىلەن زادى كارى يوق. مانا قارا، قوندۇزدەك قارا سۇمبۇل چېچىڭ ئاقىرىشقا باشلاپتۇ، ئانارەدەك قىزىل يۈزۈڭ سارغىيىپتۇ، گۈلدەك قامىتىڭ خوراپتۇ. ھېلىتىن شوندىق بولسا، كېيىنچە قانداق بولۇر. ھەي قىزىم، ئەسلىدە بوز يىگىتكە تەگمەي شاھزادىلەردىن بىرەرىگە تەگكەن بولساڭمۇ دۆلەت كۆرۈپ، ھوزۇر سۈرۈپ ئۆتەر ئىدىڭ، ــ دەپتۇ.

ــ ئەي ئانا، نېمىلەرنى دەۋاتىلا، بوز يىگىتسىز ئۆتكەن كۈنۈم ئۆلۈمگە تەڭدۇر، بوندىق گەپنى ئىككىنچىلەپ ئېغىزغا ئالغوچى بولمىسىلا، ــ دەپتۇ.

ئاق بىكەشتىن دەككىسىنى يەپ لاتىسى سۇغا چىلاشقان مومای خوشامەت قىلىپ:

ــ ئەقلىڭگە باركاللا، ئەقىللىك قىزىم، بوز يىگىت باتۇرۇمغا بولغان ئەقىدەڭ-نىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى سىناپ چاقچاق قىلىپ باققانتىم، كۆڭلۈڭگە ئالمىغاي-سەن، ــ دەپ ئۆزىنى ئاقلاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. مومای مىڭبىر تۈرلۈك ھىيلە ـ مىكىر بىلەن بوز يىگىت، ئاق بىكەش ۋە ئۇلارنىڭ ئىككى بالىسىنىڭ كۆڭلىنى رام قىلىپ ئۆزىگە تېخىمۇ ئىشەندۈرۈۋاپتۇ. بوز يىگىت بىرقانچە كۈنلۈك شىكارغا چىقىپ كەتكەن كۈن-لەرنىڭ بىرىدە، مومای ئاق بىكەشنى ھويلىغا ئېلىپ چىقىپ بېشىنى بېقىپ قويماق-چى بوپتۇ. ئاق بىكەش مومانىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇشىغا مومانىنىڭ قورسىقى قىمىرلاپ «چۈك ـ چۈك» قىلغان ئاۋاز چىقىپتۇ. ئاق بىكەش چۆچۈپ كېتىپ:

ــ ۋاي خۇدايىمەي، نېمە ئىش بۇ ئانا؟ ــ دەپ سوراپتىكەن، مومای ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ تۇرۇپ:

ــ ۋاي بالام، نېمە ئىش بولاتتى، چۈك ـ چۈك كېسەل دېگەن شۇ، ــ دەپتۇ.

ــ چۈك ـ چۈك كېسەل دەپمۇ كېسەل بولامدۇ ئانا، ئۇ زادى قانداق كېسەل؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئاق بىكەش.

ــ چۈك ـ چۈك كېسەل دېگەن ياش ۋاقتىدا ئېرىنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمىگەن، يا-شانغاندا بالىلىرىنىڭ ۋاپاسىغا ئېرىشەلمىگەن، ئەرنى دەپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مېھرى ـ شەپقىتىگە جاۋاب قايتۇرالمىغان نادان ئايال گىرىپتار بولىدىغان قارغىش تەگكۈر كېـ-سەل، خۇدايىم بەندىسىگە ماڭا بەرگەن نەس كېسەلنى يولاتمىسۇن، ــ دەپ كۆز يېشى قىپتۇ مومای. مومانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بىكەشنىڭ كۆڭلى غەش بوپتۇ.

ئەسلىدە مومای ئاق بىكەشنىڭ بوز يىگىتكە بولغان ئەقىدىسىنى قايتۇرۇش نـە-يىتىدە ئىچىگە ئىككى چوجە سېلىۋالغانىكەن.

ئارىدىن يەنە بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، بىر كۈنى مومای ئاق ئايغىرنىڭ قـوي-رۇقىدىن بىر تۇتام، يىپ ئېگىرىشكە راسلانغان ئۇچتىن بىر قۇچاق كۆتۈرۈپ كىرىپ

ئاق بىكەشنىڭ ئالدىغا تاشلاپتۇ.

ــ ماۋۇلارغا قارا بىكەشخان قىزىم، ــ دەپتۇ كەمپىر، ــ ئاتا ــ ئاناڭدىن ئايرىلغىلى ئۇزۇن بولدى، ئوغۇل ــ قىزىڭمۇ سەن بىلەن تەڭلىشەي دەپ قالدى. دەردىڭدە يىغلاپ بىچارە ئاتاڭنىڭ ساقلى ماۋۇ ئاق ئايغىرنىڭ قۇيرۇقىدەك ئاقارغاندۇ، دەردىمەن ئاناڭنىڭ چاچلىرى ماۋۇ ئۇچتەك پاخپايغاندۇ. سەن بىر ئەرنى دەپ ئاتا ــ ئاناڭنىڭ ھالى بىلەن كارىڭ بولمىسا، قىيامەتنىڭ سورىقىغا قانداق جاۋاب قىلىسەن؟ ــ دەپتۇ.

مومانىڭ ئېچىتقۇ سۆزلىرى بىلەن كۆز ئالدىغا تاشلاقلىق تۇرغان قۇيرۇق ۋە ئۇچلار ئاق بىكەشكە ئاتا ــ ئانىسىنىڭ ئىشقىنى سېلىپ كۆڭلىنى يېرىم قىپتۇ. مومای تېخىمۇ كۈشكۈرتۈپ:

ــ قىزىم، جان بار يەردە قازا بار، ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار، دەپتىكەن، ئاتا ــ ئاناڭ ھايات ۋاقتىدا ئەرگە تارتىشىپ ئۇلارنى يوقلىيالمىساڭ، كېيىن ئاتا ــ ئاناڭ قازايى ــ قەدەر ئۆلۈپ كېتىپ قالسا، پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا تاپالماي قالىسەن، ــ دەپتۇ. ئاق بىكەش كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ:

ــ ئانا، ئەگەر بوز يىگىت ياۋايىلاردىن ئېھتىيات قىلىپ مېنى يۇرتۇمغا ئېلىپ بارغىلى ئۇنىمىسا قانداق قىلىمەن؟ ــ دەپتىكەن، مومای:

ــ ئۇنىڭ باھانىسى ئاسان، مۇنداق قىلىسەن... ــ دەپ ئىش ئۆگىتىپتۇ.

بوز يىگىت ھەر كۈنى شىكاردىن قايتىپ كەلگەندە، ئاق بىكەش كۈنزادە بىلەن ئايزادىنى يېتىلەپ ئالدىغا چىقىدىكەن. بىر كۈنى بوز يىگىت ئۇۋدىن كەلسە ئاق بىكەش ئالدىغا چىقماپتۇ. بۇنىڭغا ھەيران بولغان بوز يىگىت:

ــ ئاق بىكەش! ــ دەپ چاقىرىپتۇ. ئۆي ئىچىدىن سادا چىقماپتۇ.

ــ بىكەش! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ بوز يىگىت. يەنە شەپە بولماپتۇ. بوز يىگىت ئاچچىقىدا شۇڭقارنى يەرگە ئېتىپتىكەن، شۇڭقارنىڭ باغرى يېرىلىپ ئۆلۈپتۇ.

ــ بىكەش! ــ دەپ ئۇچىنچى قېتىم توۋلاپتۇ بوز يىگىت. جاۋاب كەلمەپتۇ.

ئايالىنىڭ ئەدەپسىزلىكىنى ھار ئالغان بوز يىگىت دەرغەزەپ بىلەن ئۆيگە كىرىسە، ئاق بىكەش ئورۇن ــ كۆرپە ئۈستىدە قېيىداپ دۇم ياتقۇدەك.

ــ نېمە بولدى ساڭا ؟ــ دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت. ئاق بىكەش قىمىر قىلىپ قويماي تەتۈر قاراپ يېتىۋېرىپتۇ.

ــ مەن ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن؟ ــ دەپتۇ بوز يىگىت. ئاق بىكەش ئۇنىڭ يانقىسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ:

ــ ئەي بوز يىگىت، مېنى ئەمرىڭگە ئالىدىغاندا ئاق بولدۇم، كۆك بولدۇم، دەپ

زارلىغانتىك، ئەمدى بۇگۈنگە كەلگەندە، مەن بىلەن كارىڭ يوق. كۈندە ئوۋ - شىكار، ئويۇن - تاماشىغا چاپىسەن. ئۆزۈڭلا ئويناپ - كۈلسەڭ ھېسابمۇ! ماۋۇلارغا قارا، مېنىڭ دەردىمدە ئاتامنىڭ ساقلىق ئاقىرىپ مۇنداق بوپتۇ، دەردىمەن ئانامنىڭ چاچلىرى پاخپىيىپ مۇنداق بوپتۇ. تۆت - بەش يىلدىن بېرى مېنى يۇرتۇمغا ئاپىرىپ، ئاتا - ئانامنى كۆرسىتىپ كېلەي دېمىدىڭ، مەن زادى سېنىڭ نېمەڭ؟ — دەپ ئاق ئايغىر-نىڭ قۇيرۇقى بىلەن بىر قۇچاق ئۇچنى بوز يىگىتنىڭ ئالدىغا ئېتىپ ھۆڭ تارتىپ يىغلاپتۇ.

بوز يىگىت ئويلاپ كۆرسە بىكەشنىڭ ئېيتقانلىرى راست. ئۇ بىكەشتىن ئەپۇ سوراپ، بىكەشنىڭ ئاتا - ئانىسىنى يوقلاپ بارالماسلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى يېشىپ بېرىپتۇ. ئاق بىكەش يىغىدىن توختاپ:

— دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى كونا گەپلەر. ھازىر ياۋايىلار ئاللىقاچان ئالىدىغىنىنى ئېلىپ ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كەتكەنمىش. ئاتام بىلەن ئانام مېنىڭ دەردىمدە زار يىغلاپ يۇرۇپتىمىش. ئۇلارنى تىرىكلىكتە يوقلاپ بارالمىسام، قازايى - قەدەر ئۆ-لۈپ كېتىپ قالسا، يىغلاپ - قاقشىشىمنىڭ نېمە پايدىسى؟ — دەپتۇ. بوز يىگىت:

— ئاتا - ئاناڭنىڭ يۇرتى جاھاننىڭ ئۇ چېتىدە، بۇنداق ئۇزاق سەپەرگە ئىككى بالىمىز قانداق چىدايدۇ؟ — دەپتىكەن، موماي شۇئان:

— ۋاي جېنىم بالام، نېمىلەرنى داۋاتىدىغانسىز، بىكەشخان قىزىمنىڭلا كۆڭلى ئېچىلىدىغان ئىش بولسا، بالىلاردىن غەم قىلماڭلار، مەن بار ئەمەسمۇ، — دەپتۇ.

بوز يىگىت ئاق بىكەش بىلەن بىكەشنىڭ يۇرتىغا سەپەر قىلىدىغان، موماي كۈ-زادە بىلەن ئايزادىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان بولۇپ كېلىشىپتۇ.

بوز يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى قانچە توسقان بولسىمۇ ئۇلارنى گەپكە كىرگۈزەل-مەپتۇ. بوز يىگىتنىڭ سېھىر - جادۇنى بىلىدىغان بىر سىڭلىسى بار ئىكەن، ئۇ ئا-كىسىغا خەۋپ يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇلارغا يوشۇرۇن ئەگىشىپ بېرىش نە-يىتىگە كەپتۇ. ئەتىسى بوز يىگىت ئىككى پەرزەنتىنى مومايغا ئامانەت قويۇپ، ئاتا - ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، بىكەشنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئازراق يول باسقانىكەن، يول بويىدىن تاغىل يولۇاس چىقىپ ئالدىنى توسۇپ يېتىپتۇ. بوز يىگىت يولۇاسنى كۆرۈپ:

— ئۇيان ئۆتكىن، يولۇسىم،
بۇيان ئۆتكىن، يولۇسىم.
بىر پاي ئوقۇم تەگكەندە،

يوق بولارسەن، يولۇسسم.

دەپ نەزم ئوقۇپتۇ. يولۇاس دەرھال كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بوز يىگىت سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ يەنە بىر مەنزىلگە يەتكەندە يول ئۈستىدە بىر ئارسلان پەيدا بولۇپ، يول توسۇپ ماڭغىلى قويماپتۇ. بوز يىگىت:

— ئۇيان ئۆتكىن، ئارسلىنىم،
بۇيان ئۆتكىن، ئارسلىنىم.
بىر پاي ئوقۇم تەگكەندە،
قۇيۇن بولارسەن، ئارسلىنىم.

دەپ نەزم ئوقۇپتۇ. ئارسلان نەزمنى ئاڭلاپ دەرھال كۆزدىن غايىب بوپتۇ ـ دە، بىر-دەمدىن كېيىن بوز يىگىتنىڭ سىڭلىسىغا ئايلىنىپ:

— ئەي جېنىم ئاكا، ئاتا ـ ئانام شۇنچە يالۋۇرسىمۇ، مەن يالۋۇرسامىمۇ گەپكە كىرمىدىڭ. ئۆزۈڭگىمۇ قىلىسەن، ئاتا ـ ئاتاڭغىمۇ قىلىسەن، ماڭمۇ قىلىسەن،. سېنى سەپەرگە يولغا سالغان ھېلىقى موماي ئەسلىدە ياۋايىلار ئەۋەتكەن جادۇگەر ئىكەن، لېكىن سەنمۇ، ئاق بىكەشمۇ ئۇنىڭ ئالدىمغا چۈشۈپ كەتتىڭلار، — دەپتۇ.

بىكەش بۇ گەپنى ئۆزلىرىنى يولدىن قالدۇرۇش ئۈچۈنلا ئېيتىلغان يالغان گەپ دەپ ئويلاپ ئۆز تەلىپىدە چىڭ تۇرۇپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن ئاق بىكەش سەپەرگە چىقىپ ئۇچىنچى كۈنى بولغاندا بىر پايانسىز دالاغا كەپتۇ. كېتىۋاتسا غايىبتىن:

— سەن كەتسەڭ كېتەلمەمتىم،
مەندىمۇ بىر جان تۇرسا.
ئوزۇقۇمدىن غەم يەمتىم
ئىچەرىمگە قان تۇرسا.

دېگەن زۇۋان ئاڭلىنىپتۇ. ئۇلار ئۇياق ـ بۇياققا قارىسا ئىنس ـ جىن كۆرۈنمىگۈدەك. ئاسمانغا قارىسا، ھېلىقى موماي چىغىرىققا مىنىپ، ئايزادىنى ئالدىغا، كۈنزادىنى كەينىگە مىندۇرۇپ، ئالدىغا باققاندا ئايزادىنىڭ بېشىنى غاجىلاپ، كەينىگە باققاندا كۈنزادىنىڭ بېشىنى غاجىلاپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقۇدەك. بوز يىگىت بىلەن ئاق بىكەش شۇ چاغدىلا مومانىڭ ئەسلىدە جادۇگەر ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. بوز يىگىت سىڭلى-

سىنىڭ گېپىگە ئىشەنمىگىنىگە قاتتىق پۇشايمان يەپتۇ. جادۇگەر بالىلارنى ھەدەپ غاجاپ، يىغلىتىپ ئۇچقىنىچە كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن ئاق بىكەش قىرىق كېچە - كۈندۈز يول بېسىپ ئاخىر ئاق بىكەشنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ. يېتىپ كەپتۇ - دە، خارابلىققا قاراپ تاڭ قاپتۇ، چۈنكى ئاۋۇالقى گۈزەل، ئاۋات ئاستانىنىڭ ئىزناسمۇ قالمىغانىكەن. ئۇلار يۇرت خارابلىرىنى ئارىلاپ، ئەسكى تام - كېسەك دۆۋىلىرى ئارىسىدا ئۇنى - بۇنى ئاختۇرۇپ يۇرگەن بىر ئاجىز مومايىنى ئۇچرىتىپتۇ. مومايدىن ئاق بىكەشنىڭ شاھ ئاتىسىنى سۇرۇشتە قىلىپ، ئەتىسى بىر بايئاۋانلىققا چېتىدىن ئاق بىكەشنىڭ ئاتىسى بىلەن ئانىسىنى تېپىپتۇ. ئاق بىكەشنىڭ ئاتا - ئانىسى ياۋايىلارنىڭ خورلىشى ۋە قىزىنىڭ پىراقىدا تولا يىغلاپ كۆزلىرىدىن ئايرىلغانىكەن. ئۇلار ئاق بىكەش بىلەن بوز يىگىتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆمىلەپ قوپۇپ بالىلىرىغا ئېسىلىپ يىغا - زار قىپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن ئاق بىكەش ھالىدىن كەتكەن ئەما قېرىلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ بىر مەزگىل شۇ يەردە تۇرۇپتۇ. بارا - بارا ئىككى قېرىنىڭ كۆزلىرىنى ئېچىلىپ بالىلىرىنى كۆرەلەيدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى ئاق بىكەشنىڭ ئاتىسى بىر ئېسىل ئاق بوز تۇلپارنى يېتىلەپ، ئاق شۇڭقارنى قولىغا قوندۇرۇپ، بىر ئاق سەللە، ياقىلىق ئېسىل مەللە تونىنى ۋە بىر زۇلپىقارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ:

— بوز يىگىت باتۇر ئوغلۇم، ئاق بوز ئارغىماق، ئاق شۇڭقار ۋە زۇلپىقار مېنىڭ تەۋەررۇكلىرىم ئىدى، بۇ تەۋەررۇكلەرنى تۇتقۇدەك ھالىم قالمىدى. بۇلارنى سىزگە تۇتتۇم. ئەمدى سىز ئۆيدە تۇرۇۋەرمەي شىكارغا چىقىڭ، ئوينىڭ، كۆڭۈل ئېچىڭ. ئەرنىڭ قانىتى ئات، ھەمراھى شۇڭقار بىلەن زۇلپىقار. خۇدايىتائالا سىزگە مەدەت بېرىدۇ، — دەپ تەۋەررۇكلىرىنى بوز يىگىتكە تۇتقۇزۇپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ بوز يىگىت ئاق بوز ئارغىماقنا مىنىپ، ئاق شۇڭقارنى بىلىكىگە قوندۇرۇپ، زۇلپىقارنى ئېسىپ شىكارغا چىقىدىغان بوپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي كالىتە بوزمۇ بوز يىگىتنى سېغىنىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلارنىڭ كۈنى خۇشال - خۇرام ئۆتۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوز يىگىت بىلەن كالىتە بوز شىكارغا چىقىپتۇ. شۇ كۈنى تومۇز ئىسسىق چېكىگە يېتىپ جاڭگاللىق تونۇردەك قىزىپ كەتكەنىكەن. ئۇلار ئۇيان چېپىپ، بۇيان چېپىپ ئوۋ تاپالماپتۇ. بوز يىگىت باتۇر جىلە بولۇپ، چوقۇم ئوۋ غەنىيمىتىگە ئېرىشمىگۈچە قايتماسلىق قارارىغا كەپتۇ ۋە كالىتە بوز بىلەن ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ ئوۋ ئىزدىمەكچى بوپتۇ.

بوز يىگىت ئوۋ ئىزدەپ ماڭا - ماڭا ئادەم ئايىغى يەتمىگەن بىر قويۇق جاڭگال-

لىققا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا، ئالدىدىن ساقاللىرى سۈتتەك ئاقارغان، يۈزلىرى نۇرلىنىپ تۇرغان ئىسسىق چىراي بىر بوۋاي يېتىپ كەپتۇ. بوز يېگىت ئارغىماقتىن چۈشۈپ بوۋايغا سالام قىپتۇ. بوۋاي سالامنى ئىلىك ئېلىپ تۇرۇپ:

ــ ئەي بوز يېگىت باتۇر، يامان چاغدا ئوۋغا چىقىپ قاپسەن. ئەمدى ئۆتكەنگە سالىۋات. سەمىگە شۇنى سېلىپ قويماي، ھازىر ساڭا بىر چوڭ خەۋپ ئەگىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆزۈڭگە ئاگاھ بولغايسەن. ئېسىڭدە چىڭ تۇت، يالغۇز دۆڭگە ئات سالما، تۆكۈر توشقانغا شۇڭقار سالما، بۇلاق بويىدا ئۇخلىما. خوش، قالغىنى خۇداغا ئامانەت، ــ دەپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بوز يېگىت بوۋاينىڭ دېگەنلىرىگە ھەيران بولۇپ ئالغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇيان قارىسىمۇ، بۇيان قارىسىمۇ بىرەر جانىۋار يولۇقماپتۇ، شۇڭا تىت ـ تىت بولۇپ مېڭىۋېرىپتۇ. بىر ئوچۇقچىلىققا كەلگەندە ئۇ ھارغىنلىققا ۋە تومۇز ئاپتاپقا چىدىماي قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ بايىقى نەسىھەتىنى ئۇنتۇپ ئالدىدىكى يالغۇز دۆڭگە ئارغىمىقىنى ساپتىكەن، ئارغىمىقى مۇدۇرۇلۇپ كېتىپ ئالدى پۇتى سۇنۇپتۇ. ئۇ ئارغامىقانى تاشلاپ، ئېگەر ـ جابدۇقنى يۇدۇپ كېلىۋاتسا، ئالدىدىن بىر بوز توشقان يۇگۇرۇپ ئۆتۈپتۇ. شۇڭقارنى قۇشلىغانىكەن، ئاق شۇڭقار ئەگىپ بېرىپ توغراقتا قونۇپتۇ. چاقىرسا چۈشمەپتۇ. ئۇسساپ، چارچاپ كەتكەن بوز يېگىت كالتە بوز بىلەن تېپىشىپ، ئىچ پۇشۇقى بىلەن قايتىپ كېلىۋېتىپ بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ. بوز يېگىت يانچۇقىدىن بىر ئالتۇن بىگىزنى چىقىرىپ كالتە بوزغا بېرىپتۇ ــ دە:

ــ مەن قاتتىق چارچىدىم، بىر ئۇخلىسام قىرىق كېچە ـ كۈندۈزدە ئويغىنامەن. ئالمادىس بىرەر ۋەقەگە يولۇقساڭ، ئالتۇن بىگىزنى تاپىنىمغا سانجىغىن، شۇئان ئويغىنىمەن، ــ دەپ ئېگەر ـ توقۇمغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

كالتە بوز بوز يېگىتنىڭ يېنىدا ئولتۇرسا، غايىبتىن چۈشكەندەك بىر قېرى مومای پەيدا بوپتۇ. كالتە بوز ئورنىدىن تۇرۇپ مومايغا سالام بېرىپتۇ. مومای:

ــ بالام، بۇ چەت جاڭگالدا نېمە قىلىپ ئولتۇرسەن؟ ئاۋۇ ئۇخلاۋاتقان پالۋان كىم بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. كالتە بوز مومايغا ئۆز ئەھۋاللىرىدىن خەۋەر بېرىپتۇ. مومای:

ــ ئاغىنەڭ قاچان ئويغىنىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتىكەن، كالتە بوز:

ــ بوز يېگىت بىر ئۇخلىسا قىرىق كېچە ـ كۈندۈزدىن كېيىن ئويغىنىدۇ، ئۇخلىغىلى ئاران يېرىم كۈن بولدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— بالام، ئاغىنەڭ قىرىق كېچە - كۈندۈز ئۇخلىسا، ئاڭغىچە سەن نېمە ئىش قىلىسەن؟ ئاغىنەڭنى ئويغاتماقچى بولساڭ قانداق قىلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ موماي.

— مەن ئاغىنەم ئويغانغۇچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېنىدا تۇرىمەن. ناۋادا ئاغىنەمنى ئويغىتىش توغرا كەلسە، ئۇنىڭ تاپىنىغا بۇ ئالتۇن بىگىزنى سانجىسام، شۇ زامان ئويغىنىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كالتە بوز.

— پاھ، ئەجەب چىرايلىق بىگىز ئىكەن. ئەكە، ماڭا بېرىپ تۇر، كېپىشمىنى يامىۋالاي، — دەپتۇ موماي. كالتە بوز سەل ئىككىلىنىپ بىگىزنى مومايغا بېرىپتۇ.

بۇ بوز يىگىتلەرنى قاپقانغا دەسسەتكەن جادۇگەر ئىكەن. كەمپىر بوز يىگىتنىڭ ئىككى بالىسىنى ياۋايىلارغا گۆرۈگە تۇتۇپ بەرگەندىن كېيىن، يەنە بىر ئېتەك ئالتۇن - كۈمۈش تارتۇق ئېلىپ، باشقىچە سىياقى بىلەن بوز يىگىتنىڭ ئىزىنى پايلاپ بۇلاق بويىغا كەلگەنىكەن. جادۇگەر بۇلاق بېشىدا كېپىشىنى ياماپ بولۇپ، ئالتۇن بىگىزنى سۇغا تاشلۇۋېتىپتۇ. كالتە بوز زارلىنىپتۇ، يىغلاپتۇ، مومايىنى تىللاپتۇ، قارغاپتۇ، ئامال بولماپتۇ. جادۇگەر بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

جادۇگەر ئىككى ئايىغىنى تۆت قىلىپ ياۋايىلارنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ - دە، ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ. ياۋايىلارنىڭ قىرىق سەركەردىسى بارلىق لەشكەرلىرىنى باشلاپ، پۈتكۈل جاڭگالنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ، بوز يىگىت ئۇخلاۋاتقان بۇلاق بېشىغا يوپۇرۇلۇپتۇ. كالتە بوز بوز يىگىتنىڭ زۇلپىقارىنى ئېلىپ ياۋايىلار بىلەن ئېلىشىپتۇ. نەچچە مەرتە ئېلىشقاندىن كېيىن، ياۋايىلار دۆۋە - دۆۋە ئۆلۈكلىرىنى قالدۇرۇپ چېكىنىپتۇ. كالتە بوز مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بوز يىگىتنى چاقىرىپتۇ، تۇرتۇپ-تۇ، چىمداپتۇ، بوز يىگىت قىمىر قىلىپمۇ قويماپتۇ. كالتە بوزنىڭ تاقىتى - تاق بولۇپ، بوز يىگىتنىڭ ئۆتۈكىنى سالدۇرۇپتۇ - دە، تاپىنىنى چىشلەپتۇ. چىشلەپ - چىشلەپ ئىككى قەۋەت گۆشنى شىلىپ بولغاندا بوز يىگىت ئاران بىر ئۆرۈلۈپ:

— ۋاي - ۋۇي تاپىنىم تازا قىچىشتىغۇ، — دەپلا خورۇلداپ ئۇخلاپ كېتىپتۇ.

شۇ ئەسنادا ياۋايىلار يەنە يوپۇرۇلۇپ كېلىپ كالتە بوز بىلەن ئېلىشىپتۇ. ئېلىشە - ئېلىشە ياۋايىلارنىڭ لەشكەرلىرى قىرىلىۋېرىپتۇ. ياۋايىلار كالتە بوزغا تەڭ كېلەلمەي، مەسلىھەتلىشىپ تۆت تەرەپتىن تەڭلا ئاتلىق كېلىپ كالتە بوزغا سالما تاشلاپ چىرماپ - چىرماپ تاشلاپتۇ. ئارقىدىن بوز يىگىتنى تۇتۇۋېلىپ، كالىنىڭ تېرىسىدىن قىلىنغان خام تاسما بىلەن چىرماپ باغلىۋېتىپتۇ. خام تاسما ئىسسىقتا قۇرۇغانسېرى قورۇلۇپ قىسىشقا باشلاپتۇ. بوز يىگىت ئاندىن ئۇيقۇسىنى ئازراق ئېچىپ:

— پاھ، بۇ يەرنىڭ پاشىلىرى نېمانچە قاتتىق چاقىدىغاندۇ؟ — دەپ بىر سىلە-

كىنگەنىكەن، قات ـ قات خام تاسما تارسىلداپ ئۇزۇلۇشكە باشلاپتۇ. بوز يىگىتنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىدىن چۆچۈشكەن ياۋايىلار بوز يىگىتنى قەۋەتلەپ چىرماپتۇ. بوز يىگىت يەنە بىر قېتىم ئۆرۈلگەنىكەن، تاسمىلار پايلىماي ئۇزۇلۇشكە باشلاپتۇ. ئۇچىنچى قېتىملىق چىرماشتىن كېيىن بوز يىگىت باتۇرنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىپ قارىسا، تۆت ئەتراپىنى ياۋايىلار ئورۇۋالغان، باغلاقلىق كالتە بوز بىر چەتتە يىغلاۋاتقانىكەن. بوز يىگىت:

ــ ئەي نامەردلەر، خام تاسما بىلەن چىرماپ، قىلىچ بىلەن چېپىپ جېنىمدىن جۇدا قىلالمايسىلەر، ئۆلتۈرىمىز دەپ ئاۋارە بولغۇچە دەرھال قويۇۋېتىڭلار، ــ دەپتۇ. ياۋايىلار:

ــ باغلاقتا ئۆلمىسەڭ، چاڭقاقتا ئۆلسەن، قىلىچتا ئۆلمىسەڭ، ئاچلىقتىن ئۆلسەن، يا جانغا تۇر، يا جانانغا تۇر، ــ دەپتۇ.

بوز يىگىت ياۋايىلارنىڭ رەھىمسىز تائىپىلەر ئىكەنلىكىگە يەنە بىر قېتىم قول قويۇپ:

ــ ئون قوتاندا قويۇم بار،
شۇنى بېرەي، جاننى قوي.
بەش قوتاندا ئېتىم بار،
ئۇنى بېرەي، جاننى قوي.

ئۇچ قوتاندا كالام بار،
شۇنى بېرەي، جاننى قوي.
بىر قوتاندا تۆگەم بار،
ئۇنى بېرەي، جاننى قوي.

دەپ نەزم ئوقۇپتۇ. ياۋايىلار:

ــ جېنىڭ بىزنىڭ قولىمىزدا تۇرسا، ئۇنى بېرەي، بۇنى بېرەي، دەپ ۋەدە قىلمىساڭمۇ، ئۇ نەرسىلەر بىزنىڭ بولماي قالامتى؟ ــ دېيىشىپ كۈلۈشۈپتۇ.

بوز يىگىت ياۋايىلارنىڭ خورلىشىغا چىدىماي تولۇقچىلاپ بىر دوملىغانىكەن، ياۋايىلاردىن نەچچە يۈزى ئۇنىڭ ئاستىدا قېلىپ خېمىرغا ئايلىنىپتۇ. ياۋايىلارنىڭ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، بوز يىگىتنى يېڭىباشتىن چىرماپ تۆت ئەتراپتىن تارتىپ تۇتۇۋاپتۇ. بوز يىگىت:

ـــ ئەي قانخور ياۋايىلار، مېنى قانداق قىلىشساڭ قىلىش، ئەمما ئاغىنەم كالتە بوزنى قويۇۋېتىش، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشۋالاي، ـــ دەپتۇ.

ياۋايىلار كالتە بوزنى بوشتىپ بوز يىگىتنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەپتۇ. بوز يىگىت كالتە بوزدىن رازىلىق ئېلىپ:

ـــ ئى قىيامەتلىك ئاغىنەم، مەندىن رازى بول، ئاخىرقى قېتىم ئاغىنىدارچىلىقىڭنى يەتكۈزۈپ چىمچىلاق پۇتۇمنىڭ تىرنىقىنى بوشتىپ قويغىن، ـــ دەپتۇ. كالتە بوز چىمچىلاق پۇتىنىڭ تىرنىقىنى بوغۇقتىن بوشتىپتۇ. بوز يىگىت «ياپىرا!» دەپ نەرە تارتىپ چىمچىلاق پۇتىنىڭ تىرنىقى بىلەن بىر تالاي ياۋايىلار لەشكەرلىرىنى قىرىپ تاشلاپتۇ. ئەتراپ ئۆلۈككە توشۇپتۇ، قانلار دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ. ياۋايىلار بوز يىگىتنى باش ئەگدۈرەلمەسلىكىگە كۆزى يېتىپ، ئۇنى تۆمۈر كۆشۈككە بەند قىپتۇ ـ دە، ئايتېرەك دېگەن يوغان تېرەككە ئېسىپ قويۇپتۇ. بىر كۈن ئۆتۈپتۇ، ئون كۈن ئۆتۈپتۇ، يىگىرمە ـ ئوتتۇز كۈنمۇ ئۆتۈپتۇ. ئوتتۇز توققۇز كۈن بولغاندا بوز يىگىت هوشىدىن كېتىپتۇ. ياۋايىلار «بوز يىگىتنىڭ جېنى تۆمۈر بولسىمۇ ئۆلۈپ بولدى، ئۆلۈكىنى چۈشۈرۈپ ئاۋارە بولماي يولىمىزغا ماڭايلى» دېيىشىپ كېتىپ قاپتۇ.

بوز يىگىت ئايتېرەككە ئېسىۋېتىلگەندىن كېيىن، كالتە بوز بىكەشنىڭ قېشىغا بېرىپ، بوز يىگىتنىڭ تارتقان كۈلپەتلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاق بىكەش پەريىاد سېلىپ بىھوش بوپتۇ. كېيىن يىقىلىپ قوپۇپ بوز يىگىت ئېسىلغان ئايتېرەك قېشىغا كېلىپ ئۇنى چۈشۈرۈپتۇ، تاسمىلارنى يېشىپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتىپتۇ. بوز يىگىت كۆزلىرىنى يېرىم ئېچىپ ئاق بىكەشنى كۆرۈپتۇ ـ دە:

ـــ ئەمدى مەن بولالماي قالدىم، ئەگەر ئەقىدەڭدىن يانمىساڭ، جاپادىن قاچماي، جەستىمنى قىرىق كېچە ـ كۈندۈز كۆتۈرۈپ بۇلاقنى ئايلانغىن، شۇ چاغدا قايتا تىرىلىمەن، ـــ دەپلا جان تەسلىم قىپتۇ.

ئاق بىكەش ئۆتكەن سەۋەنلىكلىرىگە مىڭبىر پۇشايمان قىلىپ يىغلاپتۇ، زارلاپتۇ. ئۇستىبېشىغا ئاق ماتادىن قارىلىق كىيىپ، بوز يىگىتنىڭ جەستىنى كۆتۈرۈپ بۇلاق چۆرىسىنى ئايلىنىپ، يىغا ـ نەزمىلەر بىلەن هازا ئېچىپتۇ. ئوتتۇز توققۇز كۈن بولغاندا، باشقا سىياقتا كىرىۋالغان هېلىقى جادۇگەر بۇلاق بېشىغا پەيدا بولۇپ، بىر پارچە قارا كىگىزنى بۇلاق سۈيىگە چىلاپ يۇيۇشقا باشلاپتۇ. ئاق بىكەش بوز يىگىتنىڭ جەستىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭدىن:

ـــ ۋاي موما، نېمە ئىش قىلىپ ئولتۇرىلا؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن، جادۇگەر كەمىپىر:

ـــ قارا كىگىزنى ئاقارتايمىكىن دەپ يۇيۇپ ئولتۇرىمەن قىزىم، ـــ دەپتۇ. ئاق

بىكەش:

ــ قىزىق گەپ قىلىدىكەنلا، موما، قارا كىگىز يۇيغانغا ئاقىرارمۇ؟ ــ دەپتۇ.

جادۇگەر:

ــ ھەي ئەخمەق قىزىم، قارا كىگىزنى يۇيغانغا ئاقارمىسا، كۆتۈرۈپ يۈرگەنگە ئۆلۈك تىرىلەمتى؟ ــ دەپتۇ.

ئاق بىكەش ئۇنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلماي بوز يىگىتنىڭ جەستىنى كۆتۈرۈپ بۇلاقنى ئايلىنىشنى داۋام قىپتۇ. جادۇگەر قولىدىكى كىگىز پارچىسىنى بۇلاق ئىچىگە تاشلىۋېتىپ:

ــ قارا كىگىزنى ئاقارتىمەن دەپ ئۇپرىغان مېنىڭ جېنىم، ئۆلگەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىمەن دەپ قىينالغان سېنىڭ جېنىڭ. ھەي شور پېشانە قىزىم، تاشلا قولۇڭ-دىكى ئۆلۈكنى. سېسىق ئۆلۈككە ئەقىدە باغلىمىساڭ، ئايدەك جامالىڭ بىلەن ئەرسىز قالامتىڭ ؟ــ دەپ بىر ئۇھ تارتىپتىكەن، دېلىغۇل بولۇپ قالغان ئاق بىكەش ئۆزى كۆتۈرۈۋالغان بوز يىگىتنىڭ جەستىنى بۇلاق ئىچىگە «پولتۇڭ» قىلىپ تاشلىۋېتىپتۇ.

بۇ چاغدا بوز يىگىتنىڭ تېنىگە يېرىم جان كىرىپ بۇلاق ئىچىدە بېلىگىچە دەس تۇرۇپتۇ ـ دە:

ــ ئاق بىكەش، ئوتتۇز توققۇز كېچە ـ كۈندۈز چىداپ، بىر كۈن قالغاندا چى-دىمىدىڭ. ماڭمۇ قىلدىڭ، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ. ئەلۋىدا، ئۇ ئالەمدە كۆرۈشەرمىز، ــ دەپلا بىر يۇمىلاپ كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

ئاق بىكەش مىڭبىر پۇشايمان قىلىپ چاچلىرىنى يۇلۇپتۇ، يۈزلىرىنى تاتىلاپتۇ، تەستەكلىرىگە كاچاتلاپتۇ.

جادۇگەر كەمپىر ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرىگە بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپتۇ. ياۋايىلار-نىڭ باتۇرلىرى ئارغىماقلىرىغا مىنىپ بىكەشنىڭ قېشىغا كەپتۇ ـ دە، ئاق بىكەشنى تالىشىپ سوقۇشۇشقا باشلاپتۇ. ئاق بىكەش ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرىگە:

ــ ئەي باتۇرلار، سىلەر قىرىق كىشى ئىكەنسىلەر، مەن بولسام بىرلا كىشى، مەن قايسىبىرىڭلارغا تېگىمەن؟ سىلەر مېنى تالىشىپ بېھۇدە سوقۇشقاندىن كۆرە دەرھال بىردىن گۈمبەز ياساڭلار. كىم گۈمبەزنى تېز ھەم چىرايلىق ياساپ پۈتكۈزسە شۇنىڭغا تېگەي، ــ دەپتۇ.

ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرى ئاق بىكەشنى قىزغىنىپ، پۈتۈن ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپ بىردەمدە قىرىق گۈمبەز ياساپ پۈتكۈزۈۋېتىپتۇ. ئاق بىكەش:

ــ سىلەر ياسىغان گۈمبەزلەر بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈستى-

گه، بىرلا ۋاقىتتا پۈتكۈزۈپسىلەر، شۇڭا كىمگە تېگىشمىنى بىلەلمىدىم. ئەمدى سىلەر بىردىن ئوچاق سېلىپ تاماق ئېتىڭلار، مەن ھەممەڭلارنىڭ تامىقىدىن تېتىپ باقىمەن. قايسىڭلارنىڭ تامىقى تەملىك بولسا شۇنىڭغا تېگىمەن، ــ دەپتۇ.

ياۋايىلار بىردەمدە قىرىق ئوچاق سېلىپ، قازان ئېسىپ تاماق ئېتىشكە تۇتۇش قىپتۇ. تاماق پىشقاندا ئاق بىكەش ھەربىر گۈمبەزگە كىرىپ، ئۇلارنىڭ تامىقىدىن تېتىپ كۆرۈپتۇ، ئاندىن:

ــ ئەتكەن تامىقىڭلار بىر ـ بىرىڭلارنىڭكىدىن ئوخشاپتۇ، شۇڭا قايسىڭلارغا تېگىشمىنى بىلەلمىدىم. ئەمدى ھەممىڭلارغا بىر قاچىدىن تاماق ئۈسۈپ بېرىمەن. قايسىڭلار بالدۇر ئىچىپ بولساڭلار شۇنىڭغا تېگەي، ــ دەپتۇ ـ دە، قىرىق تەڭنە كەلتۈرۈپ لىق تاماق ئۈسۈپ بېرىپتۇ. ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرى ئاق بىكەشنى خوتۇنلۇققا ئېلىش تەمەسىدە تاماقنا تەڭلا دۇم چۈشۈپتۇ. ئاق بىكەش بوز يىگىتتىن قالغان زۇلپىقارنى ئېلىپ گۈمبەزلەرگە بىر ـ بىرلەپ كىرىپ، قىرىق سەركەردىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ.

ئاق بىكەش ياۋايىلارنىڭ سەركەردىلىرىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن، ئاتىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ قان يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ئاق شۇڭقارنى قوندۇرۇپ،
جان ئالغۇچى دەپمىدىڭ؟
مەللە تونىنى كىيدۇرۇپ،
كېپەنلىكى دەپمىدىڭ؟

ئاق تۇلپارغا مىندۇرۇپ،
جىنازىسى دەپمىدىڭ؟
ئەرسىز قالغان قىزىڭنى
ئۆزۈم ئالاي دەپمىدىڭ؟

دەپ ناله قىپتۇ. ئاق بىكەشنىڭ ئاتىسى:

ــ ھەممە ئەيىب مەندە، قىزىم، بۇنداق بولارىنى بىلگەن بولسام، ئاق بوز ئارغامىق، ئاق شۇڭقار، ئاق سەللە، مەللە تون ۋە زۇلپىقارنى بەرمەس ئىدىم. ئېرىڭ بوز يىگىتنىڭ ئۆلۈمىگە مەن زامىن بوپتىمەن، ــ دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ.

ئاق بىكەشنىڭ ئاتىسى قىزىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن قىرىق قىزنى ھەمراھ

قىلىپ چارباغلارغا ئەۋەتىپتۇ. لېكىن، ئاق بىكەشنىڭ سۈنۈق كۆڭلى ئېچىلماپتۇ.

جادۇگەر كەمپىر چالاقازاقلارنىڭ قالدى ـ قاتتى لەشكەرلىرىنى يىغىپ:

ـــ سىلەر سەركەردىلىرىڭلارنىڭ زورى بىلەن يۇرتۇڭلاردىن ئايرىلىپ، كۆرمىگەن ئازابلارنى تارتتىڭلار. ھازىر سەركەردىلەر ئۆلۈپ تۈگىدى، ئاق بىكەشنى تالىشىدىغان نوچى قالمىدى. قاراپ تۇرۇپ ئاشۇ ساھىبجامالنى تاشلاپ كېتەمسىلەر؟ ـــ دەپ كۈشكۈرتۈپتۇ.

ياۋايىلارنىڭ لەشكەرلىرى ئاق بىكەشنى خوتۇن قىلىش تەمەسىدە بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ چارباغ تەرەپكە چېپىشىپتۇ. لەشكەرلەرنىڭ يوپۇرۇلۇشۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئاق بىكەش قىرىق قىزنىنى چاقىرىپ، يېنىدىكى ئۇنچە ـ مارجانلارنى يەرگە چېچىپتۇ ـ دە:

ـــ قىزلار، مارجانلارنى كىم تېرىۋالسا شۇنىڭ بولىدۇ، قېنى ئېلىڭلار، ـــ دەپ تۇ. قىرىق قىز مارجان تېرىش بىلەن بەند بوپتۇ. ئاق بىكەش ئالدى ـ كەينىگە قارماي قېچىپتۇ. ياۋايىلار ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. ئاق بىكەش بوز يىگىت ئېسىپ قويۇلغان ئايتېرەك تەرەپكە بۇرۇلۇپتۇ. ياۋايىلار تاپ باستۇرۇپ قوغلاپتۇ. ياۋايىلار يېتىشۇالاي دەپ قالغاندا، ئاق بىكەش ئايتېرەك ئۈستىگە يامىشىپ چىقىپ ئەڭ ئېگىز شاخ ئۈستىگە مىنىپ تۇرۇۋاپتۇ. ياۋايىلار ئايتېرەك ئۈستىگە چىقىشقا ئەيمىنىپ:

ـــ ئاق بىكەش، پەسكە چۈشۈپ بىزگە خوتۇن بولۇڭ، بىز سىزنى ئەتىۋارلايمىز، ـــ دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. ئاق بىكەش چۈشكىلى ئۇنىماپتۇ. شۇ چاغدا جادۇگەر كەمپىر كۈنزاده بىلەن ئايزادىنى سۆرەپ يېتىپ كەپتۇ. ياۋايىلار:

ـــ ئاق بىكەش، پەسكە چۈشۈڭ، بولمىسا قىزىڭنى ئايزادىنى چېپىپ تاشلايمىز، ـــ دەپ سۆرەن سېلىپتۇ. ئاق بىكەش چۈشمەپتۇ. ياۋايىلار ئايزادىنى چېپىپ تاشلاپتۇ. ئاق بىكەش قىزىنىڭ دەردى پىراقىدا يىغلاپ، باغرى خۇن بوپتۇ. ياۋايىلار:

ـــ ئاق بىكەش، چۈشۈپ بىزگە خوتۇن بولۇڭ، بولمىسا ئوغلىڭنى كۈنزادىنى چېپىپ تاشلايمىز، ـــ دەپ چۇرقىرىشىپتۇ. ئاق بىكەش چۈشمەپتۇ. ياۋايىلار كۈنزادىنى چېپىپ قىيما ـ چىيما قىلىپ تاشلاپتۇ. ئاق بىكەش ئوغلىنىڭ ئىچ ئاغرىقىغا قان يىغلاپتۇ. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياشتىن ئايتېرەك تۈۋىده بۇلاق ھاسىل بوپتۇ.

ياۋايىلار ئايتېرەكنى چۆرىدەپ چېدىر ـ بارگاھ تىكىپ، ئاق بىكەشنىڭ چۈشۈپ ئۆزلىرىگە خوتۇن بولۇشىنى كۈتۈپ يېتىشىپتۇ.

بىر ھەپتە بولغاندا، ئاق بىكەش سۈمبۈل چاچلىرىنى كېسىپ ئايتېرەكنىڭ شېخىغا چىگىپتۇ ـ دە:

ئاتىكام تىككەن ئايتىرەك،
ئانىكام تىككەن ئايتىرەك.
ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ
بېشىنى يېگەن ئايتىرەك.

دەپ ناخشا ئېيتىپ، تېرەك ئۇچىدىن ئۆزىنى يەرگە تاشلاپتىكەن، ئايتىرەكنىڭ بىر شېخى «قارس» سىدە سۇنۇپ، ئاق بىكەش ئايتىرەك تۇۋىدىكى بۇلاق ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئاق بىكەش بۇلاق سۈيىگە بىر چۆمۈلۈپ بېلىگىچە ئۆرە بوپتۇ ۋە:

— ئاھ ۋاپاسىز جاھان، ئاھ ئارماندا كەتكەن جان! — دەپ بىر يۇمىلاپتۇ - دە، كەپتەرگە ئايلىنىپ پەرۋاز قىلىپ كۆك قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ. ياۋايىلار ئاسمانغا ھاڭۋاققىنىچە بىر ھازا تۇرۇپ قاپتۇ. ئاندىن جادۇگەر كەمپىرنى تۇتۇپ نەيزىلەپ تىتما - تىتما قىلىپ تاشلاپتۇ.

ئايتىرەك سۇنۇق شېخىنى ساڭگىلىتىپ تا مۇشۇ كەمگىچە كۆكلەپ تۇرۇۋېرىپتۇ. ئايتىرەك ئاستىدا كۆز ياش بۇلىقى بۇلدۇقلاپ ئېقىپ تۇرۇپتۇ. بوز يىگىت بىلەن ئاق بىكەشنىڭ يۇرتلۇقلىرى ئايتىرەك ئاستىغا قەبرە تىكلەپ، ۋاپا، پاكلىق يولىدا شېھىت بولغان ئاشىق - مەشۇقلار ئۈچۈن دۇئا قىلىپ، نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈپ ئۇلارنى ياد ئېتىپ كەپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئايتىرەك ئاستىدىكى كۆز ياش بۇلىقىدىن چىققان شەربەت سۇدا ئەمالار كۆزىنى يۇيسا كۆزى ئېچىلارمىش، قىز - چوكانلار چاچلىرىنى يۇيسا قارا، پارقىراق، ئۇزۇن ئۆسەرمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھۆسنىرىخان.** ئايال، ئۇيغۇر، 53 ياش، سا-ۋاتسىز، دېھقان، بۇگۇر ناھىيەسى چېدىر يېزا-سىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيولى** (1949). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «بايىنغۇلىن گېزىتى» ئۇيغۇر تەھ-ىرىر بۆلۈمىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1.1959

«بۇگۇر خەلق چۆچەكلىرى»، 1991

قىلىچ ئۆمەر

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادىل پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزى دېمەتلىك بىر سادىق ۋەزىرى بار ئىكەن. بىرى پادىشاھ، يەنە بىرى ۋەزىر بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار سىرداش، جان دوست ئاغىنىلەر ئىكەن، بىرىنىڭ توغرا يولىنى بىرى قوللايدىكەن. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ ئېلى ئاۋاتلىشىپ روناق تېپىپتۇ. پۇقرالار ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھ ۋە ۋەزىرىدىن رازى ئىكەن. پادىشاھ ۋە ۋەزىر ئادىللىق بىلەن خېلى بىر مەزگىل دەۋر سۈرۈپتۇ. پادىشاھنىڭ مەملىكەت ۋە خەلقتە نىسبەتەن كۆڭلى توق، ۋاقتى شوخ ئۆتۈپتۇ، ئەمما ۋەزىر كۈندۈزى ئوردىدا خۇشال - خۇرام يۈرسىمۇ، ئۆيگە قايتقاندا كۆڭلى يېرىم بولىدىكەن. چۈنكى، ۋەزىرنىڭ ساقلى كۆكسىگە چۈشۈپ، چاچلىرىغا ئاق كىرگەن بولسىمۇ، بىرەر پەرزەنتى يوق ئىكەن. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ئاق كۆڭۈل، ساددا ئايال بولغاچقا، ۋەزىرنى ئۆزىنىڭ ئۇستىگە يەنە خوتۇن ئېلىپ بالا يۈزى كۆرۈشكە بىرقانچە قېتىم دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، ۋەزىر ئۇنىمايدىكەن. ۋەزىرنى كۆندۈرەلمىگەن خوتۇن نۇرغۇن سەۋەبلەرنى قىپتۇ، ھەركۈنى بەش ۋاق نامازدا پەرزەنت تىلەپتۇ. كۈنلەر ئارقىسىدىن كۈنلەر، ئايلار ئارقىسىدىن ئايلار ئۆتۈپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ھامىلدار بوپتۇ. ئۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ۋەزىر خۇشال بوپتۇ، خوتۇنغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى ھەسسىلەپ ئېشىپتۇ. لېكىن، ئۇزۇن ئۆتمەي ۋەزىر كېسەل بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. پادىشاھ قەدىردان دوستى ۋە سادىق ۋەزىرىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ قاتتىق قايغۇرۇپتۇ، ئۇنى ھەر كۈنى يوقلاپ تۇرۇپتۇ، كۆزى كۆرگەن ۋە قۇلىقى ئاڭلىغان دورا - دەرمەكلەر بىلەن داۋالىتىپتۇ، ئەمما داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي، ۋەزىرنىڭ كېسىلى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىپتۇ. ۋەزىر ئۆزىنىڭ ساقىيالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ خوتۇنغا:

— بالىخانىدا بىر كونا ساندۇق بار، ئۇ ساندۇقتا بوۋامدىن مىراس قالغان ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ كېلىدىغان بىر قىلىچ بار. بۇ قىلىچنىڭ خاسىيىتى شۇكى، قىلىچنى بىر سىلكىسە قىرىق گەز ئۇزىرايدۇ. قىلىچنى كىمدە كىم ئاسسا، ئاسقان ۋاقتىتىن باشلاپ ئۇ كىشىنىڭ جېنى شۇ قىلىچقا ئۆتۈپ كېتىدۇ، قىلىچ شۇ كىشىدىن ئايرىلسا، ئۇ كىشىنىڭمۇ جېنى تۇگەيدۇ. ئەگەر پەرزەنتىمىز ئوغۇل بولسا، ئۇمەر دەپ ئات قويغىن، ئەقىللىق، ھوشلۇق بولسۇن. بالاغەتكە يېتىپ كۈچ - قۇۋۋىتىكە تولغاندا قىلىچنى بەرگىن. ئەگەر قىز بولسا، ئەھۋالغا قاراپ ئۆزۈڭگە بىر ئىش

قىلارسەن. مەن بالىمزنى كۆرەلمەي بۇ دۇنيادىن كېتىپ بارىمەن. بالىنى ئوقۇتۇپ ئەقىللىك، بىلىملىك، باتۇر قىلىپ تەربىيەلەرسەن، يېتىشەلمىگەن يېرىڭدە پادىشاھ-تىن يارەەم سورا، ــ دېگەنلەرنى ۋەسىيەت قىلىپ تاڭ ئاتاردا ئاخىرەتكە يول ئاپتۇ.

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. ۋەزىرنىڭ ۋاپاتىدىن خەۋەر تاپقان پادىشاھ ئوردىدىكى چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلارنى باشلاپ كەپتۇ. شەھەردىكى ئەل - جامائەتمۇ يىغىلىپ پادىشاھنىڭ باشچىلىقىدا مېيىتنى ئۇزىتىپتۇ.

پادىشاھ ئوردىغا قايتار چېغىدا ۋەزىرنىڭ خوتۇنىغا سەۋر قىلىشنى، ئارتۇقچە قايغۇرۇپ كەتسە، قورساقتىكى بالىغا دەخلى بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ تەسەللى بېرىپتۇ. ۋەزىرنىڭ نەزىر - چىراغلىرىنى ئۆزى باش بولۇپ ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ مىڭ تىللا قالدۇرۇپ كېتىپتۇ.

پادىشاھ ۋەدىسىدە تۇرۇپ ۋەزىرنىڭ نەزىر - چىراغلىرىنى كەڭ - كۈشادە ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ، ئۇنىڭدىن پۈتۈن شەھەر خەلقى رازى بوپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە قىرىق بىر كۈن بولغان تاڭ سەھەردە ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بۇ خۇش خەۋەر ئوردىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن پادىشاھ خۇشال بولۇپ مىڭ تىللا، بىر ئالتۇن بۆشۈك ئەۋەتىپ بېرىشنى خەزىنىدارغا ئەمر قىپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى مەھەللە مەسچىتىنىڭ مەزىنىنى چاقىرىپ كېلىپ تەكبىر ئېيتقۇزۇپ، ئەزان توۋلىتىپ، ۋەزىرنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە بالىغا «ئۆمەر» دەپ ئات قويۇپتۇ. بۆشۈك تويى ئۆتكۈزۈپ، پادىشاھ ئەۋەتكەن ئالتۇن بۆشۈككە بۆلەپتۇ.

بۇ بالىدا بىر خىل خاسىيەت بولۇپ، كۈنلەپ ئەمەس سائەتلەپ چوڭ بوپتۇ. ئۇچ ياشقا كىرگەندە سەككىز ياشلىق بالىدەك چوڭ بوپتۇ. ئۆمەر يەتتە ياشقا تولغاندا ئاتىسى ئۇنى مەكتەپكە بېرىپتۇ. ئۇ شۇ زامانداا بار بولغان بىلىملەرنى ئۆگىنىپتۇ. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق، كېلىشكەن، قاۋۇل بىر يىگىت بوپتۇ. ھەرقانداق بىر كىشى ئۇنى كۆرسە «پەرىزات ئەۋلادى» دەپ قالىدىكەن. ھەرقانداق بىر قىز ئۇنى كۆرسە ئۆزىنى يوقىتىپ مەيلىنى بېرىپ قويىدىكەن.

ئۆمەر كۈنلەرنىڭ بىرىدە زېرىكىپ باغنى ئارىلاپ تاماشا قىپتۇ، ھېرىپ كېتىپ، بۇرۇن دادىسى دەم ئالىدىغان شىپاڭدىكى سۇپىدا يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئۆزى سۇپىدا ئاسمانغا قاراپ ياتارمىش، بىر ۋاقىتتا بىر پەرىزات ئاسماندىن پەسلەپ ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتىپ بارغۇدەك، ئۇ پەرىزاتنى كۆرۈپ ئاشىقى بىقارار بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ كەينىدىن ماڭغۇدەك. قىزمۇ توختاپ: «مەنمۇ سېنى چۈشۈمدە كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ ئىزدەپ چىققانىدىم، قارىسام مۇشۇ يەردە يېتىپسەن. ئەگەر سەن ماڭا ھەقىقىي ئاشىق بولساڭ كۈنچىقىشقا قاراپ ماڭمۇھر، مېنى تاپىسەن»

دەپتۇ ـ دە، ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئۆمەر ئېسىنى يىغىپ: «توختاڭ، باغقا چۈشۈپ مەن بىلەن تاماشا قىلىڭ!» دەپ ۋارقىراپ، ئۆزىنىڭ ئاۋازىدىن ئۆزى ئويغىنىپ كېتىپتۇ. شۇندىن ئېتىبارەن ئىشق دەردىگە گىرىپتار بوپتۇ، گېلىدىن غىزا ئۆتمەي مەيدىسىنى زەي يەرگە چاپلاپ يېتىپ، چىرايى سارغىيىشقا باشلاپتۇ.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ تەختتە ئولتۇرۇپ مەرھۇم ۋەزىرىنى ئەسلەپ قاپتۇ ۋە مەرھۇم ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ۋە بالىسىنى ئوردىغا باشلاپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي مومای بىلەن ئۆمەر ئوردىغا يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ يەتتە ياشلىق بالىنىڭ شۇنچىۋالا چوڭ يىگىت بولۇپ كەتكەنلىكىگە ئەجەبلىنىپتۇ. پادىشاھ ئۆمەرنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، بالىنىڭ چىرايىدىكى سېرىقلىقنى كۆرۈپ ئەجەبلىنىپ ئوردا تېۋىپىغا كۆرسىتىپتۇ. تېۋىپ ئۆمەرنىڭ كېسىلىنى تاپالماي: «زېرىكىپ، ئىچى پۇشۇپ سولىشىپ قالغاندەك تۇرىدۇ» دەپتۇ. پادىشاھ تېۋىپىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، ياخشى ئارغىماق، قىلىچ ـ ئوقيا، نەيزە ـ قالقان ۋە تۆت دانە ئالتۇندىن سوقۇلغان ساقا ئەكەلدۇرۇپ بالىغا ئىنئام قىپتۇ. مومايغا مىڭ تىللا بېرىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئۆمەر دەردىنى بېسىشنىڭ ئىلاجىنى قىلالماي، بەزىدە ئوۋغا چىقسا، بەزىدە كوچىدا ساقىسىنى دوملىتىپ ئويناپ يۈرۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇ كوچىدا خىيال سۈرۈپ كېتىپ بېرىپ ساقىسىنى دوملىتىپتۇ. خىيالى باشقا ياقتا بولغاچقا، ساقا دوملاپ بېرىپ يىپ ئېگىرىۋاتقان مومانىڭ چاقىغا تېگىپتۇ. ئۆمەر بۇنى كۆرۈپ قاتتىق خىجىل بوپتۇ ۋە مومايدىن ئەپۇ سوراپتۇ. مومانىڭ ئاچچىقى يامان ئىكەن، ئەپۇ سورىغىنىغا ئۇنماي ئۆمەرگە:

ــ ھۇ دادىسى يوق يېتىمەك، شۇ بويۇڭ بىلەن ساقا ئويناپ يۈرگۈچە بېرىپ مەشۇقۇڭنى تاپساڭ بولمامدۇ! ــ دەپ كايىپتۇ. ئۆمەر «مېنىڭ ئاشىق ئىكەنلىكىمنى بۇ مومای قانداق بىلىدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ مومايدىن:

ــ موما، مەشۇقۇمنى قانداق تاپىمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئالدى بىلەن ئۆيۈڭگە بېرىپ ئاناڭغا قوماچ قورۇت، ئۆزۈڭ ئۆگزىگە چىقىۋال. قوماچ راسا قورۇلغاندا: «ئوچۇمۇڭ بىلەن تۆكۈلۈكتىن سۇنۇپ بەر» دەپ تۇرۇۋال. ئۇنىمىسا سەنمۇ ئۇنىما. ئاناڭ ئاخىر ئۇنايدۇ. قوماچنى ئوچۇمى بىلەن سۇنغاندا، ئاناڭنىڭ قوماچ تۇتقان قولىنى مەھكەم تۇتۇۋال ھەم «دادامدىن ماڭا نېمە قالغان؟» دەپ سوراپ تۇرۇۋال، دەپ بەرگىچە قولىنى قويۇپ بەرمە. شۇنىڭدىن كېيىن دەرھال كۆڭچىقىشقا قاراپ ئاتلان! ــ دەپتۇ موماي.

ئۆمەر مومايغا تەشەككۇر بىلدۇرۇپ تۆت دانە ئالتۇن ساقىسىنى مومايغا بېرىۋېتىپتۇ ـ دە، ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ مومانىڭ ئۆگەتكىنى بو-

يىچە ئانىسىغا قوماچ قورۇتۇپ ئۆزى ئۆگزىگە چىقىپ، تۆشۈلۈكتىن ماراپ تۇرۇپتۇ. قوماچ قۇرۇلۇپ بولغاندا:

— مۇشۇ تۆشۈلۈكتىن ئوچۇمۇڭ بىلەن سۇنۇپ بەر، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئانىسى قىزىق قوماچنى ئوچۇمىدا ئېلىپ بالىسىغا تۆشۈلۈكتىن سۇنۇپتۇ. ئۆمەر ئانىسىنىڭ قولىنى كاپىيدە تۇتۇۋېلىپ:

— دادامدىن ماڭا نېمە قالغان؟ — دەپ سوراپ تۇرۇۋاپتۇ. ئانىسى:

— قولۇمنى قويۇۋەت، قولۇم كۆيۈپ كەتتى، — دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ. ئەمما، ئۆمەر:

— دادامدىن ماڭا نېمە قالغان؟ — دەپ سوراپ تۇرۇۋاپتۇ. قولى كۆيۈپ كەتكەن ئانا ئائىلاج:

— بالىخانىدىكى كونا ساندۇقتا بىر غېرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى بىر قىلىچ بار، داداڭ-دىن شۇ قىلىچ قالغان، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئۆمەر ئانىسىنىڭ قولىنى قويۇپ بېرىپ، بالىخانىدىكى كونا ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئاچسا كۈموش غىلاپلىق، ئالتۇن ساپلىق، بىر غېرىچ كەلگۈدەك بىر قىلىچ تۇرغۇ-دەك. ئۇنىڭ «بۇنى قانداقمۇ قىلىچ دېگىلى بولسۇن، بۇ بىر پىچاقكەنغۇ» دەپ كۆڭلى غەش بوپتۇ. ئەمما، ئۇ «بۇ پىچاقنى ئانام قىلىچ دېدى، بۇ يەردە بىر سىر بار، بۇنى ئانامدىن يەنە سورايلى» دەپ تۇرۇشىغا ئانىسى شوتىدىن ئۆملەپ ئۆگزىگە چىقىپ:

— جېنىم بالام، سەن كىچىك، بۇ قىلىچنى يېنىڭغا ئاسما، — دەپ بالىسىغا يېلىنىپتۇ. ئۆمەر بۇ گەپتىن تېخىمۇ ئەجەبلىنىپ:

— ئانا، بۇ پىچاقنىڭ نېمە خاسىيىتى بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇنىڭ ئىككى خاسىيىتى بار ئىكەن. بىرى، بۇ قىلىچ بىر سىلكىسە قىرىق گەز ئۇزىرايدىكەن؛ يەنە بىرى، بۇ قىلىچنى كىمدىكىم يېنىغا ئاسىدىكەن، ئاسقان ۋاقىتتىن باشلاپ، شۇ كىشىنىڭ جېنى بۇ قىلىچقا ئۆتۈپ كېتىدىكەن. سەن بۇ قىلىچنى ئاسساڭ بولمايدۇ. ئەكەل بالام، ساندۇققا سېلىپ قويايلى. بۇ قىلىچ ھامان سېنىڭكى، چوڭ بولغىنىڭدا بېرەي، — دەپتۇ ئانا.

ئۆمەرنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپ كىرمەپتۇ. قىلىچنى يېنىغا ئېسىپ، غىلاپتىن چىقىرىپ بىر سىلكىگەنىكەن، قىرىق گەز ئۇزىراپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئۆمەر قىنىغا پاتماي خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە قىلىچنى غىلاپقا سېلىپ ئانىسىغا:

— بۇ قىلىچنى ئاسقىنىم ئاسقان. مېنىڭ ئىسمىم بۇگۈندىن ئېتىبارەن «قىلىچ ئۆمەر». ئەتە مەن يىراققا سەپەرگە ئاتلىنىمەن، مېنىڭ سەپەردىكى يېمەك-ئىچمەكىمنى تەييارلاپ بەرگىن! — دەپتۇ.

ئانا ئوغلىنى رايىدىن ياندۇرالماي، ئائىلاج ئوغلىنىڭ دېگىنىنى قىلىشقا كىرىشىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە قىلىچ ئۆمەر ئانىسى تەييارلاپ بەرگەن بىر خۇرجۇن نان بىلەن ئىككى تۆلۈمدىكى سۇنى پادىشاھ بەرگەن ئارغىمىقىغا ئارتىپ، قورال - ياراغلارنى ئېسىپ، ئاتقا مىنىپتۇ. ئانىسىنىڭ «خوش بالام، سالامەت قايتىپ كەلگەيسەن، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم» دېگەن دۇئالىرىنى ئاڭلاپ، «چۇھ» دەپ ئاتقا قامچا سېپتۇ.

قىلىچ ئۆمەر بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپتۇ. يۈرۈپ - يۈرۈپ بىر پايانسىز چۆلگە كىرىپ قاپتۇ. چۆل ئىچىدە بىرنەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن ئېتى ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈپ قاپتۇ. ئۇ خۇرجۇن - قاچىلىرىنى يۇدۇپ داۋاملىق يول يۈرۈپتۇ. ناملىرى تۇگەپ، سۇلىرى ئاز قاپتۇ. بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، يىراقتا بىر نېمە ئاپپاق پارقىراپ كۆرۈنۈپتۇ. ئېھتىمال سۇ بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، قەدىمىنى تېزلىتىپ پارقىرىغان تەرەپكە مېڭىپتۇ. بىر ھازا ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يېتىپ بېرىپ قارىسا بىر شورلۇق دۆڭ ئىكەن، ئۇنىڭ تۈۋىدە بىر يىگىت ھوشسىز ياتقانىكەن. قىلىچ ئۆمەر ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، يۈرىكىنى سىلاپ باقسا، يۈرىكى بىلىنەر - بىلىنمەس سوقۇۋاتقانىكەن. ئۇ دەرھال تۆلۈمدىكى سۇدىن يىگىتنىڭ ئاغزىغا تېمىتىپتۇ. يىگىت ئاستا - ئاستا ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئېچىپتۇ. ئۇلار بىر - بىردىن ھال - ئەھۋال سورىشىپتۇ، مۇڭدىشىپتۇ. ئۇ يىگىت «بىز ئاكا - ئۇكا بولايلى!» دەپ تەكلىپ بېرىپتۇ. قىلىچ ئۆمەرمۇ رازى بوپتۇ. ياش سۈرۈشتۈرسە، ئۇ يىگىت قىلىچ ئۆمەردىن خېلىلا چوڭ ئىكەن. ئۇلار قەسەم قىلىشىپ، ئاكا - ئۇكا بولۇشۇپ بىرلىكتە كۈنچىقىشقا قاراپ داۋاملىق يۈرۈپتۇ. يول ئۈستىدە قىلىچ ئۆمەر ئاكىسىغا قورالۋازلىقنى، يۇلتۇز سانىشنى ئۆگىتىپتۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ ۋە ئاكىسىنىڭ يۇلتۇزىنى كۆرسىتىپ قويۇپتۇ.

ئۇلار شۇنداق كېتىۋېتىپ يەنە بىر دۆڭنىڭ تۈۋىدە ھوشىدىن كېتىپ ياتقان بىر يىگىتنى ئۇچرىتىپتۇ. ئۇنىڭمۇ تىنىقى توختىمىغانىكەن. ئۇنىڭمۇ ئاغزىغا سۇ تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ، ھال - مۇڭ ئېيتىشىپتۇ. ئۇ يىگىتمۇ «ئاكا - ئۇكا بولايلى!» دەپ تەكلىپ بېرىپتۇ. ئۇنىڭ يېشىنى سۈرۈشتۈرسە، ئۇ ئوتتۇرانچى ئاكا بولۇشقا توغرا كەپتۇ. ئۇ ئۇچ يىگىت قەسەم قىلىشىپ، ئاكا - ئۇكا بولۇشۇپتۇ. ئۇلار بىر شەھەرگە كەپتۇ. قارىسا، شەھەر خەلقى ماتەم كىيىمى كىيىشكەن، يىغا - زار قىلىشۋاتقانىكەن. ئۇلار شەھەرنىڭ چەترەكىدىكى بىر ئۆيگە كىرىپتۇ. ئۆيدە بىر موماي بار ئىكەن، ئۇلار مومايغا سالام بېرىپتۇ. موماي:

— سىلەر مۇساپىر ئوخشايسىلەر - ھە؟ — دەپتۇ ۋە تۆرگە باشلاپ چاي بېرىپ-

تۇ. ئۇلار چاي ئىچكەچ شەھەردە كۆرگەن ئەھۋالىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. مومای:

— بۇنىڭدىن قىرىق يىل ئىلگىرى شەھىرىمىزگە بىر ئەجدىها كېلىپ، خەلقنى دەم تارتىپ يېگىلى تۇردى. پادىشاھىمىز نۇرغۇن لەشكەر بىلەن چىقىپ ئەجدىها بىلەن جەڭ قىلىپ، تەڭ كېلەلمەي ئەجدىهاغا يالۋۇردى. ئەجدىها ھەر قىرىق كۈندە بىر قوي بىلەن بويىغا يەتكەن قىزدىن بىرنى تاغقا ئەۋەتىپ بەرسە شەھەرگە كىرمەيدىغانلىقىغا ۋەدە بەردى. پادىشاھىمۇ، خەلقىمۇ بۇنىڭغا نائىلاج كۆندى. شۇنىڭدىن بېرى بۇ ئىش دا-ۋاملىشىپ كەلدى. قىرىق يىلدىن بۇيان تالاي - تالاي قىزلار ئەجدىهاغا يەم بولۇپ كەتتى. بۇ قېتىمقى نۆۋەت پادىشاھنىڭ يالغۇز قىزىغا كەلگەن. مەلىكىمىز ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار پەرىشتىدەك بىر قىز ئىدى، خەلق ئەنە شۇنىڭغا يىغلايدۇ، — دەپ ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر:

— مەن بېرىپ ئۇ ئەجدىهانى ئۆلتۈرىمەن! — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مومای:

— بالام، نادانلىق قىلما. ساڭا ئوخشاش نى - نى پالۋانلار ئەجدىها بىلەن ئېلىشالماي، ئەجدىهاغا يەم بولۇپ كەتكەن. ياش ئۆمرۈڭنى نابۇت قىلما، — دەپ توسۇپتۇ. قىلىچ ئۆمەر بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلماي تاغقا قاراپ راۋان بوپتۇ.

قىلىچ ئۆمەر تاغ باغرىغا بېرىپ قارىسا، بىر ئەجدىها ئىككى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا يەنە بىر تاغ بولۇپ ياتقۇدەك. يەنىمۇ يېقىنراق بېرىپ قارىسا، بىر قىز بىر قوينى يېنىدا تۇتۇپ يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. قىلىچ ئۆمەر قىزنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— مەن ئەجدىهانى ئۆلتۈرۈپ سىزنى ۋە شەھىرىڭىزدىكى خەلقنى قۇتۇلدۇرۇشقا كەلدىم، — دەپتۇ.

قىز بۇ يىگىتنىڭ ناھايىتى چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ يىگىتكە ئىچى ئاغرىپتۇ ھەم:

— بۇ ئۆلۈم پېشانەمگە پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ، سىز قايتىپ كېتىڭ! — دەپ قىلىچ ئۆمەرنى ياندۇرماقچى بوپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئۇنماپتۇ. ئۇ «كىيىملىرىمىزنى ئالماشتۇرايلى» دەپ قىزنىڭ كىيىملىرىنى ئۆزى كىيىپ، ئۆزىنىڭ كىيىمىنى قىزغا كىيدۇرۇپتۇ. ئەجدىهانىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ. قىز:

— ئەجدىها ھەرقېتىم بىر قىز بىلەن بىر قوينى يېگەندىن كېيىن قىرىق كېچە- كۈندۈز ئۇخلايدۇ، ئويغىنىدىغان ۋاقىتتا ئۇچ قېتىم سىلكىنىدۇ، — دەپتۇ.

— مەن يىراقتىن كەلدىم، — دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر، — مەن سىزنىڭ تىزىڭىزغا بېشىمنى قويۇپ كىچىككىنە ئۇخلىۋالاي، ئەجدىها ئىككىنچى قېتىم سىلكىنىپ بولغاندا مېنى ئويغىتىپ قويۇڭ! — دەپ قىزنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

بىر ئاشپۇشمغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئەجدىها ئىككىنچى قېتىم

سىلكىنىپتۇ. قىز قورقۇنچىلىقتا تىزىدا ئۇخلاۋاتقان يىگىتنى ئۇنتۇپ، ئون گۈلىنىڭ بىر گۈلىمۇ ئېچىلماي تۇرۇپ، ياش ئۆمرىنىڭ غازاڭ بولغانلىقىنى ئويلاپ يىغلاپ كېتىپتۇ.

قىزنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياشتىن بىر تامچىسى قىلىچ ئۆمەرنىڭ يۈزىگە چۈشۈپ-تۇ. قىلىچ ئۆمەر چۆچۈپ ئويغىنىپ:

— سىز قوينى ئېلىپ دەرھال تاغدىن چۈشۈپ كېتىڭ، مەن بۇ ئىپلاسنىڭ جا-جىسىنى بېرەي، — دەپتۇ ۋە قىزنى پەسكە چۈشۈرۈپتۇ. قىز «نېمە ئىشلار بولار-كىن!» دەپ تاغ باغرىدىكى يوغان بىر قورام تاشنىڭ دالدىسىدا ماراپ تۇرۇپتۇ.

قىلىچ ئۆمەر خاسىيەتلىك قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ سىلكىپ ئۇزارتىپتۇ ۋە ئۇنى قورسىقىغا مەھكەم تېڭىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا ئەجدىها ئۇچىنچى قېتىم سىلكىنىپ كۆزىنى ئېچىپتۇ، قارىسا ئالدىدا قىز بالىنىڭ كىيىمىنى كىيگەن بىر يىگىت تۇر-غان. ئەجدىها خۇشاللىقىدا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ:

— ھەي يىگىت! قىز بالىنىڭ كىيىمىنى كىيىۋاپسەن. مەن بۇنىڭدىن قىرىق يىل ئىلگىرى سېنى چۈشۈمدە كۆرۈپ سەن بىلەن جەڭ قىلماقنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتىم، بۇگۈن ئۆزۈڭ مېنى ئىزدەپ كەپسەن. مەن بىلەن مەيدانغا چىقىپ ئېلىشىشقا رازىمۇ سەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن رازى، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن بىلەن جەڭ قىلاي دەپ دەرگاھىڭغا كەل-دىم، — دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئەجدىها، — سەن ئۇستۈڭدىكى قىزچە كىيىمىڭنى سېلىۋەت، ئۆلسەممۇ ئۇغۇل بالىنىڭ قولىدا ئۆلەي، سەن ئۆلسەڭمۇ ئوغۇل بالىدەك ئۆل! — دەپتۇ.

— ئەگەر سېنىڭ مۇددىئايىڭ شۇ بولىدىغان بولسا، سېلىۋەتسەم سېلىۋەتتىم، — دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر ۋە قىزنىڭ كىيىمىنى سېلىپ تاشلاپ جەڭگە تەييار بوپتۇ.

ئەجدىها ئاغزىنى يوغان ئېچىپ قىلىچ ئۆمەرنى دەم تارتىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر مە-دىراپمۇ قويماپتۇ. ئەجدىها كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، رەقىبى مىدىر - مىدىر قىلماي تۇرغۇدەك. ئىككىنچى قېتىم تۇگۈلۈپ تۇرۇپ كۈچەپ دەم تارتىپتۇ، قارىسا، ئۇ يەنە مىدىر - مىدىر قىلماي تۇرغۇدەك. ئەجدىها دەرغەزەپ بولۇپ ئۇچىنچى قېتىم دەم تارتىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر مۇشۇنى كۈتۈپ تۇرغانكەن، ئۇ ئۆزىنى قويۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەجدىهانىڭ ئاغزىدىن كىرىپ قۇيرۇقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەجدىها كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ئالدىدا يىگىت يوق. يۈتۈۋېتىپتىمەن، دەپ خۇشال بولۇپ تۇرسا، يىگىت ئەجدىهانىڭ ئالدىدا يەنە پەيدا بوپتۇ. ئەجدىها:

— هەي يىگىت، تىرىكمۇ سەن، ئۆلمىدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئۆلمىدىم، سەن ئۆلدۇڭ، ئىشەنمىسەڭ سىلكىنىپ باق، — دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر.

ئەجدىها بىر سىلكىنگەنىكەن، كاسا قىلىنىغان قوغۇنىدەك ئىككى پارچە بولۇپ كېتىپ جېنى چىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىز قوينى تاشلاپ، كەينىگە قارىماي ئوردىغا يۈگۈرۈپتۇ. قىزنىڭ ئوردىغا قايتىپ بارغانلىقىنى كۆرگەن پادىشاھ «ئەجدىها تاغدىن چۈشۈپ، شەھەرنى ۋەيران قىلىدىغان بولدى» دەپ قورقۇپ كېتىپ، دەرھال قىزنى تۇتۇپ ئەجدىهانىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ تاشلاشقا ئەمر قىپتۇ. جاللاتلار قىزنى تۇتۇپ ئەجدىهانىڭ ئالدىغا سۆرەپ مېڭىپتۇ. قىز:

— دادا! مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىمنى ئاڭلا! بىر مۇساپىر يىگىت ئەجدىهانى ئۆلتۈرۈپ مېنى ۋە بۇنىڭدىن كېيىن ئەجدىهاغا يەم بولۇشنى كۈتۈپ غەمدە تۇرغان پۈتۈن قىزلارنى ئازاد قىلدى. ئىشەنمىسەڭ راۋاققا چىقىپ قاراپ باق، — دەپتۇ.

پادىشاھ قىزنىڭ گېپىگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي راۋاققا چىقىپ قارىسا، ئەجدىها ياتقان تاغ قىپقىزىل قانغا بويىلىپ كەتكەن، ئەجدىهانىڭ تېنى ئىككى پارچىگە بۆلۈپ تاشلانغان. پادىشاھ خۇشاللىقىدىن راۋاقتىن ئۇچقاندەك چۈشۈپ، چاكارلىرىغا شەھەر دەرۋازىسىدىن تارتىپ تاغقىچە پايانداز سېلىشنى، شەھەر خەلقىنىڭ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ بۇ باتۇرنى قارشى ئېلىشنى جاكارلاشنى بۇيرۇپتۇ. ئۆزى ھازا كېيىملىرىنى سېلىپ، پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، ۋەزىر، ئەمەلدارلىرىنى ئېلىپ يىگىتنى قارشى ئېلىشقا مېڭىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر قايتىپ كېلىپ، سۈت بىلەن يۇيۇنۇپ، ئاكىلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرۇشىغا پادىشاھ يېتىپ كېلىپ ئۇنى ئوردىغا باشلاپتۇ. شەھەر خەلقى بۇلارنى تەزىم بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. پادىشاھ باتۇرلارنى ئوردىغا باشلاپ كېلىپ كاتتا زىياپەت بېرىپتۇ ھەمدە پۈتۈن شەھەر خەلقىگە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى پادىشاھ بۇ باتۇرلار بىلەن چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ، قىلىچ ئۆمەرگە ئۆزىگە كۈيۈئوغۇل بولۇشنى تەكلىپ قىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر پادىشاھتىن:

— سىلەرنىڭ بۇ شەھەردە كۆڭلەكنى ياقىسىدىن كىيەمدۇ ياكى ئېتىكىدىنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياقىسىدىن كىيىمىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھ.

— ئۇنداقتا مېنىڭ ئاكىلىرىم تۇرغان يەردە مەن ئۆيلىنىۋالسام بولمايدۇ. بۇ قىز چوڭ ئاكامنىڭ بولسۇن! — دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر. پادىشاھمۇ رازى بوپتۇ. يەنە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى چوڭ ئاكىسى

ئىككى ئىنىسىنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ. ئۈچ ئاكا ـ ئۇكا قىزغىن پاراڭلىشىپ ئولـ
تۇرۇشۇپتۇ. كەچ بولغاندا قىلىچ ئۆمەر چوڭ ئاكىسىغا بىر قاچا سۇت ئەكەلدۇرۇپ
تورۇسقا ئېسىپتۇ ۋە:

ــ ئەتە ئوتتۇرانچى ئاكام بىلەن يولغا چىقىمىز. سىز ھەر كۈنى ئەتىگەنـدە
سۈتكە قاراپ قويۇڭ. ئەگەر سۈتىنىڭ رەڭگى بۇزۇلمىسا، مېنى سالامەت ئىكەن، دەپ
بىلىڭ. سۈت رەڭگى يېرىڭ رەڭگىگە ئايلانسا، ھاياتى خەۋپ ئاستىدا ئىكەن، دەپ بـە
لىڭ. ئەگەر سۈتىنىڭ رەڭگى قان رەڭگىگە ئايلانسا، ئۇكامنىڭ جېنى يوقكەن، دەپ
بىلىڭ ۋە مېنى ئىزدەپ چىقىڭ! ــ دەپ تاپىلاپ خوشلىشىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەتىسى بۇلار سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا ئىككىدىن ئات يوللۇق تـۇ
تۇپ:

ــ بىرىگە مىنىڭلار، بىرىگە ئوزۇق ـ تولۇق ۋە سۇ قاچىلانغان تـۇلۇمنى ئـار
تىڭلار! ــ دەپتۇ.

پادىشاھ، چوڭ ئاكا ۋە پۈتۈن شەھەر خەلقى شەھەر دەرۋازىسىنىڭ سىرتىغىچە
چىقىپ ئاكا ـ ئۇكىلارنى قىزغىن ئۇزىتىپتۇ. بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكا چۆل كېزىپ،
تاغ ئېشىپ، دەريا كېچىپ يول يۈرۈپتۇ. ئاتلىرى ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈپتۇ. بۇلار يولـ
نى پىيادە داۋاملاشتۇرۇپتۇ. يول يۈرگەچ قىلىچ ئۆمەر ئاكىسىغا قورالۋازلىقنى، دەريـا
باغلاشنى ئۆگىتىپتۇ. ئۇلار توپتوغرا قىرىقىنچى كۈنى چىقىچۇش ۋاقتىدا بىر شـە
ھەرگە كىرىپ كەپتۇ. قارىسا، بىرمۇ ئادەم يوق، ھەممە ئىشىكلەر تاقاقلىق. بۇلار
ھەيران بولۇپ، ئۇ ئىشىككە، بۇ دەرۋازىغا قارىشىپ كېتىپ بارسا، بىر ئۆيدىن باش
تىن ـ ئاياغ قارا كىيىم كىيگەن بىر بوۋاي يۈگۈرۈپ چىقىپ، بۇلارنىڭ قوللىرىدىن
يېتىلىگىنىچە ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ كېتىپتۇ. يىگىتلەر بۇ ئەھۋالدىن ئەجەبلىنىپ
بوۋايدىن سەۋەبىنى سوراپتۇ.

ــ بىزنىڭ بۇ شەھىرىمىزنى بۇنىڭدىن سەكسەن يىل ئىلگىرى يەتتە قارا دىۋە
بېسىۋالغانىكەن. ئۇلار پۈتۈن شەھەر خەلقىنى قارا كىيىم كىيىشكە مەجبۇر قىلغان.
بۇلار كۈندۈزى ئۇخلاپ، كېچىسى ئوۋغا چىقىدۇ، تالا ـ تۈزدە ئۇچرىغانلىكى ئادەمنى
تۈتۈپ يەيدۇ. پۇقرالار بۇ ياقتا تۇرسۇن، پادىشاھىمۇ قارا كىيىم كىيىپ ئوردىسىدىن
چىقالماي ياتىدۇ، ــ دەپتۇ بوۋاي. بۇنى ئاڭلىغان قىلىچ ئۆمەرنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ،
دەرھال بېرىپ دىۋىلەرنى ئۆلتۈرۈپ، خەلقنى ئازادلىققا چىقارماقچى بوپتۇ. بوۋاي يە
گىتىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ــ سەن راستىنلا دىۋىنى ئۆلتۈرەلەمسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ چوقۇم ئۆلتۈرىمەن! ــ دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر.

— ئۇنداق بولسا گېپىمنى ئاڭلا، — دەپتۇ بوۋاي، — مۇشۇ يول بىلەن ماڭ-ۋەرسەڭ، تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ئىككى قاناتلىق چوڭ بىر قارا دەرۋازا بار. دەر-ۋازىنىڭ ھەربىر قانىتىنى ئۇچتىن ئالتە دۈگە پۈتلىرى بىلەن تىرەپ تاقاپ ياتىدۇ. بۇلار كىچىكرەك دۈگىلەر. سەن بارغاندىن كېيىن بىر قاناتنى تاقاپ ياتقان دۈگىلەرنىڭ پۈتلىرىنى قىچقىلىساڭ، ئۇلار پۈتلىرىنى يىغىۋالىدۇ. سەن دەرۋازىنى قىيا ئېچىپ كىرىپلا دەرۋازىنى تاقاپ ياتقان ئالتە دۈگىنىڭ كاللىسىنى ئال. ھويلىسىنىڭ ئىچىدە ئىككى قەۋەتلىك چوڭ بىر بىنا بار، ئىككىنچى قەۋەتكە چىقساڭ، چوڭ سارايدا دۈد-لەرنىڭ باشلىقى بار، ئۇ ھەددىدىن زىيادە چوڭ. ئىلاج بار بىر قىلىچ چېپىپلا ئۇ-جۇقتۇرۇۋەت. ناۋادا جېنى چىقماي قالسا، ئىككىنچى قېتىم قىلىچ ئۇرما. ئەگەر ئىككىنچى قېتىم ئۇرساڭ، دۈگىنىڭ بىر تامچە قېنىدىن مىڭ دۈگە پەيدا بولىدۇ - دە، ئۇلارغا تاقابىل تۇرالماي قالسەن، — دەپ جېكىلەپتۇ.

قىلىچ ئۆمەر بوۋاينىڭ دەپ بەرگىنى بويىچە بىر دەمدىلا ئالتە دۈگىنىڭ كاللىسى-نى ئېلىپ، دېمىنى راسلىۋېلىپ، بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىپ، چوڭ سارايـ-نىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كىرسە، پەرەز قىلغىنىدىنمۇ نەچچە ھەسسە چوڭ، كۆزلىرى جامدەك، بۇرۇن تۆشۈكلىرى موربىدەك، بەكمۇ سەت بىر دۈگە ياتقۇدەك. ئۇ ئۇخلىمىغان بولۇپ، قىلىچ ئۆمەرنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئالدىن تەييارلاپ قويغان قىرىق گەزلىك قىلىچىنى دۈگىنىڭ بوينىغا كۈچ بىلەن ئۇرۇپتۇ. شۇنچىۋالا زور كۈچ بىلەن چېپىلغان قىلىچ ئۇنىڭ دولىسىدىن كېسىپ، كۆكرىكـ-نىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختاپ قاپتۇ. قىلىچ ئۆمەر قىلىچىنى سۈغۇرۇۋېلىپ، كەينىگە ئۆرۈلۈپ ماڭاي دەپ تۇرسا دۈگە:

— سەن بىر نامەرد ئىكەنسەن. يا مېنى چاپماي قويمىدىڭ، چاپقاندىن كېيىن مېنى چالا ئۆلۈك تاشلاپ قېچىپ كەتمەي، ئۇزۇل - كېسىل ئۆلتۇرۇۋېتىپ چىقىپ كەت، جېنىم بەك قىينىلىپ كەتتى، — دەپ يىغلاپتۇ. قىلىچ ئۆمەر بۇ قارا دۈگىنىڭ نامەرد دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى باسالماي قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ بىر سىلكىپ قىرىق گەزگە ئۇزارتىپ، دۈگىنى چېپىش ئۈچۈن شۇنداق كۆتۈرۈشىگە دۈگە خۇشاللىقىدىن قاقاقلاپ كۈلۈپ تاشلاپتۇ. قىلىچ ئۆمەر بۇ كۈلكىنى ئاڭلاپ داڭ قېـ-تىپ تۇرۇپ قېلىپ، بوۋاينىڭ دېگەنلىرىنى ئېسىگە ئاپتۇ - دە، قىلىچىنى قىنىغا سېلىپ، كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئۈدۈل چىقىپ كېتىپتۇ. دۈگە ئىڭراپ يېتىپ قاپتۇ. قـ-لىچ ئۆمەر دۈگىلەرنىڭ ئوردىسىدىن چىقىپ بوۋاينىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. بوۋاي قىلىچ ئۆمەردىن:

— ئۆلتۈردۈڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. قىلىچ ئۆمەر:

ـــ ھەئە، ئۆلتۇردۇم، ئەمما چوڭ دۈشە ئېغىر زەخىم يېدى. ئەتىگىنچە قانسىراپ ئۆلسە كېرەك، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بوۋاي تاماق پىشۇرۇپ تۇرغانىكەن، پىشۇرغان تاماقنى يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا قويۇپ:

ـــ سىلەر تارتىنماي قورسىقىڭلارنى تويغۇزۇڭلار، مەن بېرىپ پادىشاھقا خەۋەر قىلاي، ـــ دەپ ئۆيدىن چىقىپتۇ. بوۋاينىڭ يولى دۈشمەنلىرىنىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتىدىكەن. شۇڭا، ئۇ دۈشمەنلىرىنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ ھەقىقىي ئەھۋالىنى كۆرۈپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن پادىشاھقا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئوردىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. ئۆزى ئالدىغا ماڭسا، پۇتى كەينىدە قاپتۇ. شۇنداق يۈگۈرۈپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كەپتۇ. ئەمما، دەرۋازىنى مۇشتلاپ، توۋلاپ زادى ئاچالماپتۇ. ئوردا ئىشىكىنى ساقلاۋاتقان نامى چىققان پالۋانلارمۇ دەرۋازىنى ئېچىشقا جۈرئەت قىلالماي شوتا قويۇپ تامدىن مارىسا بىر بوۋاي تۇرغۇدەك.

ـــ نېمە گېپىڭ بار؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پالۋانلار. بوۋاي:

ـــ دەرھال دەرۋازىنى ئېچىڭلار، پادىشاھقا دەيدىغان خۇش خەۋىرىم بار، ـــ دەپتۇ. پالۋانلار دىر ـ دىر تىترىشىپ، دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكىنى قىيا ئېچىپتۇ، بوۋاينى كىرگۈزۈپلا يەنە ئىتتىك تاقىۋاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئوردىسى ئىككى قاتار ئون ئالتىدىن ئوتتۇز ئىككى تۆۋرۈكى بار زور ساراي ئىكەن. بوۋاينىڭ خۇشاللىقىدىن كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي ئۇدۇل بىرىنچى تۆۋرۈككە ئۇسۇپ ساپتۇ. ئۇنىڭدىن قاڭقىپ چىقىپ ئىككىنچى تۆۋرۈككە ئۇسۇپ ساپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا يېتىپ بارغۇچە ئوتتۇز ئىككى تۆۋرۈكنىڭ ھەممىسى قىپقىزىل قان بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، قىپقىزىل قانغا بويىلىپ كەتكەن بىر مەخلۇق ئالدىدا تۇرغان. بۇنى كۆرۈپ پادىشاھنىڭ جېنى چىقىپ كەتكىلى تاس قاپتۇ ۋە:

ـــ نېمە... نېمە ئادەمسەن؟ نېمانچە قانغا بويىلىپ كەتتىڭ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

بوۋاي ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ داڭدار پالۋانلاردىن ئىككىسىنى بوۋايغا قوشۇپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىپ كېلىشكە يولغا ساپتۇ. بۇ پالۋانلار قورقۇپ، بوۋاينىڭ دالدىسىدا مېڭىپ دۈشمەنلىرىنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كەپتۇ. بوۋاي ئۇلارنىڭ قولىدىن تارتىپ دەرۋازىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ ئالتە دۈشمىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرسىتىپتۇ. پالۋانلار دۈشمەنلىرىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرگەندىن كېيىن بىرئاز يۇرىكىنى توختىتىپ، بوۋاينىڭ كەينىدىن بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىپتۇ. قارىسا، چوڭ دۈشە ئۆلمىگەن. چوڭ دۈشە بۇلارنى كۆرۈپ: «بىر نامەرد مېنى يېرىم جان قىلىپ تاشلاپ

كەتتى، جېنىم بەك قىينىلىپ كەتتى. قايسىڭلار مەرد بولساڭلار يەنە قىلىچ سېلىپ جېنىمنى ئېلىپ بۇ زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرساڭلار، كۆزۈم ئوچۇق كەتمىسە» دەپ يېلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ. پالۋانلارنىڭ يۈرەكلىكرەكى قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ دۈشمىنى چاپماقچى بولغانىكەن، بوۋاي ئۇنى غەزەپ بىلەن شۇنداق ئىتتىرىپتىكى، ئۇ پالۋان كەينىدىكى پالۋانغا سوقۇلۇپ، ئىككىسى بىرلىكتە ئىككىنچى قەۋەتتىن يەرگە دومىلاپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇپلا، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي، ئۇدۇل ئوردىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. ئوردىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىشى بىلەن تەڭ بۇلارمۇ ئوردىنىڭ ئىچىگە ئۆزىنى ئېتىپتۇ ۋە تەڭلا تۇۋرۇككە ئۈسۈپ ساپتۇ. قاڭقىپ چىقىپ، بىر ـ بىرىگە ئۈسۈپتۇ. يەنە قاڭقىپ تۇۋرۇككە، يەنە قاڭقىپ بىر ـ بىرى بىلەن ئۈسۈشۈپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا يېتىپ بارغۇچە هېلىقى بوۋايدىنمۇ بەتتەر قان بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بۇلارنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپ:

ــ نېمە گەپ؟ نېمە بولدۇڭلار؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بۇ ئىككى پالۋان تەڭلا:

ــ بىزنىڭ نېمە بولغانلىقىمىزنى سورىمىسلا پادىشاھى ئالەم، بوۋاينىڭ دېگىنى راست ئىكەن، دۈشمەن راست ئۆلۈپتۇ، ــ دېيىشىپ هوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. ئۇنىڭغىچە بوۋايمۇ يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ بوۋايدىن بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلاپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن بوۋاينى قۇچاقلاپ سۆيۈپتۇ. ئۇ جارچىلىرىغا پۈتۈن شەھەر خەلقىگە بۇ ۋەقەنى ئاڭلىتىشنى، ئوردىدىن تارتىپ بوۋاينىڭ ئۆيىگىچە بولغان كوچىغا پايانداز سېلىشنى، شەھەر خەلقى كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ بۇ باتۇرلارنى كۈتۈۋېلىشنى ئەمر قىپتۇ. ئۆزىمۇ لەنتى قارا كىيىملەرنى سېلىپ تاشلاپ ئوت قويۇۋېتىپ، پادىشاھلىق تون ۋە تاجلىرىنى كىيىپتۇ، ۋەزىر ـ ئەمەلدارلىرىنى ئېلىپ بوۋاينى يول باشلىتىپ بوۋاينىڭ ئۆيىگە بېرىپ باتۇرلار بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ۋە ئۇلارنى ئوردىغا باشلاپ مېڭىپتۇ. شەھەر خەلقى بۇ يېگىتلەرنى تەزىم بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. پادىشاھ يېگىتلەرنى ئوردىغا باشلاپ بېرىپ، زىياپەت بېرىپ بۇ خۇشاللىقنى تەڭتەنە قىلىپ شەھەر خەلقىگە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ. توي ئاياغلاشقاندىن كېيىن پادىشاھ بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكا بىلەن چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ قىلىچ ئۆمەرنى ئۆزىگە كۈيۈئوغۇل بولۇشقا هەمدە قېرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئورنىغا پادىشاھ بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر پادىشاھتىن:

ــ سىلەرنىڭ بۇ شەھەردە چاپانىنى ياقىسىدىن كىيەمدۇ ياكى ئېتىكىدىنمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەلۋەتتە ياقىسىدىن كىيىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھ.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر، ــ نۆۋەت ئوتتۇرانچى ئاكامنىڭ، ئوتـ

تۇرانچى ئاكام سىلىگە كۆيۈنۈغۇل بولسۇن.

پادىشاھ رازى بولۇپ، يەنە قىرىق كېچە - كۈندۈز توي بېرىپ قىزىنى قىلىچ ئۆمەرنىڭ ئاكىسىغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى ئاكىسى قىلىچ ئۆمەرنى ئۆيگە قىچقىرىپتۇ ھەمدە ئوبدان مېھمان قىپتۇ، شېرىن سۆھبەت قىلىشىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ، چوڭ ئاكىسىنى ئەسلىشىپتۇ. كەچ بولغاندا قىلىچ ئۆمەر:

ــ ئاكا، مېنىڭ مەقسىتىم تېخى ئەمەلگە ئاشمىدى، مەن بۇ مەقسىتىمگە يېتىش ئۈچۈن سەپىرىمنى يەنە داۋاملاشتۇرۇشۇم كېرەك، شۇڭلاشقا مەن سىز بىلەن خوشلىشىپ ئەتە سەپەرگە چىقماقچى، ــ دەپ مۇددىئاسىنى بايان قىپتۇ. ئاكىسىمۇ ئۇنىڭ رايىنى قايتۇرماي، رازى بوپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئاكىسىغا بىر قاچا سۇت ئەكەلدۈرۈپ تورۇسقا ئېسىپتۇ ۋە چوڭ ئاكىسىغا تاپىلاپ خوشلىشىپ قايتىپ چىقىپتۇ. ئەتىسى ئۆزى يالغۇز خۇرجۇن - قاچىلىرىنى ئاتقا ئارتىپ، ئۇزىتىپ قويغىلى چىققان پادىشاھ، ئاكىسى ۋە پۇتۇن شەھەر خەلقى بىلەن خوشلىشىپ كۈنچىقىشقا قاراپ راۋان بوپتۇ. بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپلا بۇرۇن بېسىپ ئۆتكەن چۆللەردىنمۇ بىرنەچچە ھەسسە چوڭ چۆللۈككە كىرىپ كېتىپتۇ. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئېتى ئۆلۈپتۇ. يەنە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن يەيدىغىنى، ئىچىدىغىنى تۈگەپتۇ. ھالسىزلىنىپ تىرىشىپ - تىرمىشىپ يول يۈرۈپتۇ. بىر تاغنىڭ باغرىغا كەلگەندە ماغدۇرىدىن كېتىپ يىقىلىپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە بىر ئاپپاق ساقال بوۋاي پەيدا بولۇپ: «ھەي بالام، نەدىن كەلدىڭ؟» دەپ سوراپتۇ. قىلىچ ئۆمەر بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى ھىكايە قىلىپ بېرىپتۇ. بوۋاي قىلىچ ئۆمەرنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ: «بىر ئىقلىمدا ئۈچ ئاپەت بار ئىدى، سەن ئىككىسىنى يوقىتىپسەن. يەنە سەپىرىڭنى داۋاملاشتۇرساڭ ئۈچىنچى مۇشكۈلگە يولۇقىسەن. بۇ ئۈچىنچى مۇشكۈل سېنىڭ مەشۇقۇڭ گۈلشەندۇر. ئۇ بۇ ئۆپچۈرىگە كېلىپ قالغان پۇتۇن ئادەمزاتنى قىرىپ، يوقىتىپ، جەسەتلەرنى ئىتقا توغراپ بېرىدۇ. ئۇنىڭغا ئۆيلىنىشنى نىيەت قىلغان نۇرغۇنلىغان شاھزادىلەر، پالۋانلار ئۇنىڭ قىلىچى ئاستىدا ئۆلۈپ ئىتقا يەم بولغان. ئۇ ئۆزى يالغۇز بولسىمۇ لەكمىڭ - لەكمىڭ لەشكەر ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلىگەن ئەمەس. سەن گەرچە ئەجدىھا ۋە دىۋىلەرنى يەڭگەن بولساڭمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا تەڭ كېلەرمەسسەنمىكىن» دەپتۇ. قىلىچ ئۆمەر: «ھىجران ئازابىنى جىق تارتتىم، شۇنچە ئۇزۇن يولنى بېسىپ دوزاخنىڭ ئازابىنى تارتىپ مۇشۇ يەرگە كەپتىمەن. ياكى جانانغا يېتەي، ياكى جاندىن كېچەي، مەشۇقۇمنىڭ قولىدا جان بەرسەم بۇ دۇنيادىن ئارمانسىز كېتىمەن» دەپتۇ. بوۋاي: «خەير بوپتۇ. ئۇنداق بولسا، مۇشۇ كۆرۈنگەن تاغنىڭ كۈنگەي تەرىپىگە ئۆتسەڭ بىر تۈلكە ئۇچرايدۇ، سەن تۈلكىگە مۇشۇ

كۇلۇمنى ئاسان قىل دېسەڭ، تۇلكە ماقۇل كۆرۈپ شۇ ئورۇندا ئولتۇرۇپ تۇرۇشۇڭنى بۇيرۇيدۇ، ئۆزى يەرنى كولاپ كىرىپ كېتىدۇ. تۇلكە يەرنى كولاپ سەن ئۇچۇن يول ئېچىپ، بۇ يولنى مەلىكىنىڭ ئات ئوقۇرىنىڭ تۇۋۈگە ئاپىرىپ قويۇپ يېنىپ چىقىدۇ. سەن تۇلكە كولىغان يەر ئاستى يولىنىڭ ئاخىرىغىچە بېرىپ كۆرسەتكۇچ بارمىقىڭ بىلەن يەر ئۇستى تەرەپنى ئىتتەرسەڭ بىر تۆشۈك ئېچىلىدۇ. مەلىكىنىڭ ئېتى ئون كۇنلۇك يىراقلىقتىكى ئادەم ھىدىنى سېزىلەيدۇ ھەمدە بىر سائەتتە قىرىق كېچە - كۇندۇزلۇك يول باسالايدۇ. سەن قولۇڭنى شۇنداق چىقارساڭ سېنىڭ ھىدىڭنى پۇرىغان ئات قاتتىق كىشنەيدۇ. ئاتنىڭ كىشنىگىنىنى ئاڭلىغان مەلىكە ساۋۇتلىرىنى كىيىپ، قىلىچ - نەيزىلىرىنى ئېلىپ، ئاتنى ئېگەرلەپ چۆل - جەزىرىنى ئايلىنىپ كېلىپ، ئاتنى تىللاپ، ئۆيىگە كىرىپ كېتىدۇ. بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يەنە قولۇڭنى ئازراقلا چىقارساڭ ئات يەنە كىشنەيدۇ. مەلىكە يەنە ئالدىنقى قېتىمقىدەك قۇرۇق ئايلىنىپ كېلىپ قاتتىق خاپا بولۇپ ئاتنى ئالجىغان قىرچاڭغۇ، بۇدا يەنە كىشنەيدىغان بولساڭ ھەرگىز چىقمايمەن، دەپ تىللاپ - قارغاپ كىرىپ كېتىدۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن سەن ئۇ يەردىن چىقىپ مانا بۇ ئادەمنىڭ قۇلاقلىرىنى ئاتقا تاشلاپ بېرىسەن. ئات بۇ قۇلاقلارنى يەپ جىم تۇرىدۇ. سەن يۇگۇرۇپ مەلىكە ياتقان ئۆيگە بېسىپ كىرىسەن. مەلىكە ئۇ چاغدا ئاچچىقىدا قولىنى بېشىنىڭ ئاستىغا قويۇپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ياتقان بولىدۇ. سەن كىرگەن پېتىڭ ئۇنىڭ قورسىقىغا مىنىپ ئالىسەن - دە، ئىككى قولىنى ئىككى قولۇڭدا ئىككى يانغا بارلىق كۇچۇڭ بىلەن كېرىپ تۇرۇۋالسەن. ئۇ قولىنى يىغىشقا جىق كۇچەپ باقىدۇ. ئەگەر ئۇ قولىنى يىغىۋالسا تۇگەشكىنىڭ شۇ. ئۇ قولىنى يىغالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتسە ساڭا تەسلىم بولىدۇ. مۇرادىڭغا يېتىسەن. خەير، سەپىرىڭ ئوڭۇشلۇق بولسۇن، ئامىن» دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. قىلىچ ئۆمەر چۆچۇپ ئويغانسا ئىنس - جىن يوق، بىقىنىدا بىر دۆۋە ئادەم قۇلىقى تۇرغۇدەك. ئۇ قۇلاقلارنى ئېتىكىگە ئېلىپ كۆرۈنگەن تاغنىڭ كۇنگەي تەرىپىگە قاراپ مېڭىپتۇ. راست دېگەندەك، بىر تۇلكە ئۇنىڭغا قاراپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغان. قىلىچ ئۆمەر چۆشىدە كۆرگەن بوۋاينىڭ گەپلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ «مۇشكۇلۇمنى ئاسان قىلساڭ» دەپ تۇلكىگە مۇراجىئەت قىپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى بوۋاي دېگەندەك بوپتۇ. بىر ھازا ئۆتكەندىن كېيىن تۇلكە كاماردىن ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ چىقىپ، كامارنى كۆرسىتىپ قويۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. قىلىچ ئۆمەر كامارغا كىرىپ ئۆملەپتۇ، ئۆملەپتۇ. قانچىلىك ۋاقىت ئۆملەگەنلىكىنى پەملىيەلمەپتۇ. ئاخىرى كامارنىڭ تۇۋۈگە يېتىپ بېرىپ بوۋاينىڭ دېگەنلىرىنى بىر - بىرلەپ قىپتۇ. ئىككىنچى قېتىم مەلىكە ئايلىنىپ كېلىپ ئېتىنى

تىللاپ ـ قارغاپ يېنىپ كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، بوۋاينىڭ دېگىنىدەك، كامارىدىن چىقىپ، ئات كىشنەپ بولغۇچە قۇلاقلارنى ئاتقا تاشلاپ بېرىپ، مەلىكىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. قارىسا، مەلىكە ياتقۇدەك. قىلىچ ئۆمەر يۇگۇرۇپ بېرىپ، مەلىكە ئۆزىنى ئوڭلاپ بولغۇچە ئۇنىڭ قورسىقىغا مىنۇۋېلىپ، قولىنى كېرىپ بېسىپ تۇرۇۋاپتۇ. مەلىكىمۇ بوش كەلمەپتۇ، قولىنى يىغىشقا بەكمۇ كۇچەپتۇ. قىلىچ ئۆمەرنىڭ بىلەكلىرى سىرقىراپ كېتىپتۇ، مەلىكىمۇ كۇچىگەنلىكتىن چىرايلىرى ئاناردەك قىزىرىپ، تەرلەپ كېتىپتۇ. ھەر ئىككىسى بوش كەلمەپتۇ. بىر كېچە ـ كۇندۇز ئېلىشىقاندىن كېيىن مەلىكە:

ـــ مەن بولالمىدىم، مەن ساڭا ئەل بولدۇم، ـــ دەپ قىلىچ ئۆمەرنى مەيدىسىگە تېڭىپتۇ، ـــ سەن مېنىڭ ئاشقىم، مەن سېنىڭ مەشۇقۇڭمەن. سېنى سېغىنىپ ھىجران ئازابىنى تارتىپ كۇنلىرىم تۇنگە، تۇنلىرىم كۇنگە تەستە ئۇلىشىپ، يولۇڭغا بەكمۇ ئىنتىزار بولۇپ يۇرگەنىدىم. خويمۇ ئوبدان يېتىپ كەلدىڭ. سەن ئىشكتىن كىرگەن چاغدىلا تونۇغانىدىم. مەن ئۆزۇمنى سېنىڭ باغرىڭغا ئاتاي دەپ تۇرسام، سەن مەن بىلەن كۇچ سىنىشىپ قالدىڭ، ئۇنىڭ ئۇستىگە، مېنىڭ نامىم ساڭا ئۇن ـ تىنسىز ئەل بولۇشقا يول قويماي سەن بىلەن ئېلىشىپ قالدىم. ئەمدى مەن مەڭگۇ سېنىڭكى. كۇچ سىناشقانلىقىمنى ئەپۇ قىلغىن. بىز ئاينى گۇۋاھ قىلىپ نىكاھلىنايلى. مەن ئەرگە تەگكەندىن كېيىن ئادەتتىكى ئايالغا ئايلىنىمەن، كۇچۇمۇ تۇگەيدۇ. مەن ئەنە شۇنداق سېھىرلەنگەن. سەن مېنىڭ ئېرىم، مەن سېنىڭ ۋاپادار خوتۇنۇڭمەن، ـــ دەپتۇ.

ئۇلارنىڭ شېرىن، لەززەتلىك كۇنلىرى باشلىنىپتۇ. بىر ـ بىرىگە بولغان مېھرى ـ مۇھەببىتى كۇندىن ـ كۇنگە ئېشىپتۇ، بىر ـ بىرىگە قاراپ تويۇشماپتۇ.

ئەمدى گەپنى مەلىكە تۇرغان قەلئەنىڭ كۇنچىقىش تەرىپىدىكى بىر شەھەردىن ئاڭلايلى:

ئۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىمۇ مەلىكە گۇلشەنگە ئاشىق ئىكەن. بىرقانچە قېتىم ئەلچى ئەۋەتىپ ئەلچىلىرىدىن ئايرىلىپ، لەشكەر تارتىپ بېرىپ لەشكەرلىرىدىن ئايرىلىپ، ئۆزى ئاران قېچىپ قۇتۇلۇپ، مەلىكىنىڭ ۋىسالىغا يېتەلمەي ياكى ئۇنىڭدىن ئۇمىدىنى ئۇزەلمەي يۇرەكلىرى زەردەپ بولۇپ، كۆڭلى يەرگە مەيدىسىنى يېقىپ ياتقانىكەن. كۇنىيېتىش تەرەپتىن كەلگەن بىر يىگىتنىڭ مەلىكىنى نىكاھىغا ئالغانلىقىنى ئاڭلىغان بۇ پادىشاھ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ: «كىمدىكىم ماڭا مەلىكە گۇلشەننى ئەكىلىپ بەرسە، بېشىدىن ئايىغىغىچە ئالتۇن ـ كۇمۇش بىلەن قاپلايمەن» دەپ جاراڭلىتىپ شەھەرگە چىقىرىپتۇ. جارچىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان شۇ شەھەردىكى بىلى

مۇكچەيگەن، ئاغزى ئۇمچەيگەن، ئوغرى مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك كۆزى بار، تەلەتتىن قۇۋلۇق - شۇملۇق چىقىپ تۇرىدىغان ئىلمەك بۇرۇن بىر موماي پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ كەپتۇ ۋە پادىشاھقا:

— ۋەدە قىلغان ئالتۇن - كۈمۈشلىرىڭنىڭ يېرىمىنى ھازىر بەر، قالغان يېرىمىنى مەلىكىنى قولۇڭغا تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن بېرىسەن، — دەپتۇ. خۇشال بولۇپ كەتكەن پادىشاھ بىر تاغار ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - مەرۋايىت، قىممەت باھالىق جاۋاھىر تاشلارنى مومانىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىشكە ئەمر قىپتۇ. ئۇ مومايدىن مەلىكىنى قانداق ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. مومای:

— ئۇ تەرەپلەرنى سورىما. سەن ئالدى بىلەن ئادەملىرىڭگە ئېيت، ئۇلار مېنىڭ پۇتىغا قوللىرىمنى باغلاپ، ئۇرۇپ، بەدەنلىرىمنى كۆكەرتىۋەتسۇن. ئاندىن كېيىن يۈگۈرۈك ئاتلىرىڭنىڭ بىرىگە بىر نۆكىرىڭنى مىندۇر، ئۇ مېنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ مەلىكىنىڭ يولىغا تاشلاپ قايتىپ كەلسۇن. قالغىنىنى ئۆزۈم بىر ئىش قىلىمەن، — دەپتۇ.

پادىشاھ شۇ كۈنلا مومانىڭ دېگىنىنى قىلىپ مومانى مەلىكىنىڭ يولىغا تاشلىتىپ كەپتۇ. قىلىچ ئۆمەر بىلەن مەلىكە ئىككىسى شېرىن پاراڭ بىلەن ئولتۇرسا، ئات قاتتىق كىشنەپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئاتقا مىنىپ چىقىپ يول ئۈستىدە قول - ئاياغلىرى باغلانغان، يۈز - كۆزى يارىلانغان مومانى كۆرۈپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئاتتىن چۈشۈپ مومانىڭ قول - ئاياغلىرىنى يېشىپ ھال - ئەھۋال سوراپتۇ. موماي بىر ھازاغىچە يىغلاپ، قىلىچ ئۆمەرگە:

— مېنىڭ ناھايىتىمۇ چىرايلىق بىر قىزىم بار ئىدى. قىزىمنى سۇغا چىقارتسام پادىشاھنىڭ شىكارىدىن يېنىشىغا توغرا كېلىپ قېلىپ پادىشاھ بىلەن يۈزلىشىپ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ كۆزى قىزىمغا چۈشكەندىن كېيىن قىزىمنى ئۆزىگە خوتۇنلۇققا دەپ ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. قىزىمنىڭ يىگىتى بار ئىدى، كېچىكىدىن بىللە ئويناپ، بىللە چوڭ بولغانىدى. قىزىمۇ ئۇنىمىدى. مەنمۇ ئويلاپ قارىسام، قىزىم ئوردىغا كەتسە مەڭگۈ كۆرەلمەيدىكەنمەن. مېنىڭ قىزىمدىن باشقا قارايدىغان ئادىمىم يوق. ماڭا كىم قارايدۇ؟ شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ رازى بولماي ئەلچىلەرگە بىرمۇنچە يالۋۇرۇپ، پادىشاھنىڭ ئىنسابىغا دۇئا قىلىپ يولغا سالدىم. ئەلچىلەر بۇ گەپنى پادىشاھقا دەپ بارغاندىكەن، پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ: «قىزىنى ياخشىلىقچە بەرسە بەرسۇن، بەرمىسە ئۇ قېرىنىڭ پۇت - قولىنى باغلاپ مەلىكە گۈلشەننىڭ يولىغا تاشلاپ كېلىڭلار. مەلىكە ئۇ قېرىنىڭ جەستىنى ئىتقا تاشلاپ بەرسۇن. قىزىنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئېلىپ كېلىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ. پادىشاھنىڭ جاللاتلىرى بۇ ئىشنى بىردەمدىلا ئەمەل-

گە ئاشۇردى. مېنىڭ بۇ يەردە توپىغا مىلىنىپ يېتىشمىنىڭ سەۋەبى شۇ. بىر يىگىت مەلىكە گۈلشەنگە ئۆيلىنىپتىمىش دېيىشۇاتاتتى، سەن شۇ يىگىتمۇ - ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ. قىلىچ ئۆمەر:

— ھەئە، شۇ يىگىت مەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. موماي:

— نى - نى يىگىت پالۋانلار، پادىشاھ - شاھزادىلەر ئالالمىغان مەلىكىنى سەن ئاپسەن، تەلەيلىك يىگىت ئىكەنسەن، مۇبارەك بولسۇن. ئاتا - ئاناڭ بارمۇ؟ ئۇلار نە- دە؟ — دەپ سوراپتۇ. بۇ سوئال ۋە ئالدىدا تۇرغان بۇ موماي قىلىچ ئۆمەرنىڭ يىراق- تا قالغان ئانىسىنى ئەسلىتىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپتۇ. موماي:

— ئويلىنىپ قالدىڭغۇ بالام؟ مېنىڭ قىزىمنى بۇلاپ كەتكەن پادىشاھمۇ مەلىكە- نى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن كۆپ ئۇرۇنغان، ئەمدى تاۋۇزى قولتۇقىدىن چۈشۈپتۇ. مەلىكە ساڭا ئوخشاش باتۇر يىگىتلەرگە مەنسۇپ. بالام، مېنىڭ باردىغان يېرىم يوق. سىلەر ياش ئەر - خوتۇنلار بىر - بىرىڭلاردىن ئايرىلالمايسىلەر. سەن ئەر كىشى، با- تۇر يىگىتسەن، سەن ھەمىشە ئۆيدە ئولتۇرۇۋۇەرسەڭ زېرىكسەن، مەلىكىنى تاشلاپ چىقىپ كەتسەڭ، بۇ يەردە ئۇنىڭ سەندىن باشقا ھېچنېمىسى يوق، زېرىكىدۇ. مېنى ئالغاچ كەتسەڭ قىزىمنى كۆرگەن كۆزۈمدە مەلىكىنى كۆرسەم. سەن سىرتقا چىقساڭ مەن خوتۇنۇڭغا ھەمراھ بولۇپ، ئىككىڭلارنىڭ خىزمىتىنى قىلسام، — دەپ يېلىنىپ- تۇ ۋە زار - زار يىغلاپتۇ. قىلىچ ئۆمەرنىڭ مومايغا ئىچى ئاغرىپتۇ. ئۇنىڭ گەپلە- رىدىن تەسىرلىنىپ، ئېتىغا مىنگەشتۇرۇپ قەلئەگە ئېلىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن مە- لىكىنىڭ تېنى غۇژۇلدە بوپتۇ، ئەمما چاندۇرماپتۇ. موماي سالامىلىشىپ بولۇپلا چې- لەك، سۇپۇرگىنى كۆتۈرۈپ ھويلىنى تازىلىغىلى چىقىپتۇ. موماي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مەلىكە قىلىچ ئۆمەرگە:

— بۇ مومانىنى بىكار ئېلىپ كەپسىز. چىرايىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇرىدۇ. تايىن- لىق مېنى ئالىمەن دەپ يۈرگەن پادىشاھ ئەۋەتكەن غالچىمىكىن دەيمەن، — دەپ گۇ- مانىنى سۆزلەپتۇ.

— بۇ مومانىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلەتتى. ياخشى بولسا ئېشىنى يەيدۇ، يامان بولسا بېشىنى! — دەپتۇ قىلىچ ئۆمەر.

موماي كەلگەندىن كېيىن ناھايىتى تىرىشىپ ئىشلەپتۇ. ئۆي ئىچى، ھويلا - ئا- رانلارنى تازىلاپ، سۇ چېچىپ، ئۆينى ئالاھىدە ياسىداق، ھويلىنى پاكىز قىلىۋېتىپتۇ. مەلىكىنىڭ بەدەنلىرىنى يۇيۇپ، چاچلىرىنى تاراپ، بېشىنى بېقىپ، ئېشىنىڭ ئېتىپ، شېرىن سۆزلەپ يۈرۈپ مەلىكىنى ئۆزىگە رام قىلىۋاپتۇ. قىلىچ ئۆمەر بۇرۇن ئۇۋۇغا چىقاي دېسە مەلىكە ئۇنمايدىكەن، موماي كەلگەندىن كېيىن «بارسىڭىز بېرىڭ» دەي-

دىغان بوپتۇ. موماي بىكار قالغان ۋاقىتلىرىدا تۇرلۈك چۆچەكلەرنى سۆزلەپ، مەلـ-
كىنى كۈلدۈرۈپ كۈننىڭ قانداق كەچ بولغانلىقىنى سەزدۈرمەپتۇ. موماي كۈندۈزى
ئىشلىسە، كېچىسى قىلىچ ئۆمەر بىلەن مەلىكە ياتىدىغان ئۆيدىكى كارىۋاتنىڭ تېگـ-
گىچە لەخمە كولاپتۇ. لەخمە پۈتۈپ تام تۈۋىدىكى كىچىككىنە تۆشۈك ئېچىلىپ بـول-
غاندا كۆڭلى ئارامىغا چۈشۈپتۇ. شۇ كۈنلەردە قىلىچ ئۆمەر ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ.
موماي ئۆي ئىچى ۋە هويلا - ئارانىنى تازىلاپ بولۇپ:

— قىزىم، ماۋۇ ئاپتاپقا كەل، بېشىڭنى بېقىپ قويماي، — دەپتۇ. مەلىكىمۇ ئـۆز
ئانىسىدەك ئۆگىنىپ قالغان بۇ موماينىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ يېتىپتۇ. موماي
مەلىكىنىڭ بېشىنى باققاچ ئۇياقتىن - بۇياقتىن گەپ قىلغاچ:

— قىزىم، ئېرىڭ سېنى ياخشى كۆرەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياخشى كۆرىدۇ، مېنى ئۆزىنىڭ جېنىدىنمۇ بەك ياخشى كۆرىدۇ. ياخشى كۆر-
مىسە يالغۇز ئانىسىنى تاشلاپ شۇنچە جاپالىق يولنى بېسىپ مېنىڭ يېنىمغا كېلەمـ-
دۇ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەلىكە.

— ئادەتتە بۇنداق باتۇرنىڭ جېنى ئۆزىنىڭ تېنىدە بولمايدۇ، ئېرىڭنىڭ جېنى
نەدىكەن، بىلەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ موماي.

— بىلمەيمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەلىكە.

— ئەگەر ئۇ هازىرغىچە جېنىنىڭ نەدىلىكىنى ساڭا دەپ بەرمىگەن بولسا، —
دەپتۇ موماي، — ئۇ چوقۇم سېنى ياخشى كۆرمەيدىكەن، ساڭا ئىشەنمەيدىكەن. ئەگـەر
سېنى ياخشى كۆرگەن بولسا، ساڭا ئىشەنگەن بولسا، جېنىنىڭ نەدىلىكىنى دەپ بـەر-
گەن بولاتتى.

مەلىكە بۇ كۈننى چۈشەن يەۋالغاندەك بىئارام بولۇپ، ناهايىتى تەستە ئۆتكـۈزۈپ-
تۇ. كەچقۇرۇن قىلىچ ئۆمەر ئوۋدىن يېنىپ كېلىپ، ئوۋلاپ كەلگەن كىيىكنى سـو-
يۇپ، گۆش قىلىپ مومايغا تاشلاپ بېرىپتۇ هەمدە ئوبدان پىشۇرۇپ قويۇشنى تاپىـلاپ
ئۆيگە كىرىپتۇ. ئۆيگە كىرسە مەلىكە خامۇش ئولتۇرغۇدەك، هاردۇقمۇ سوربماپتـۇ.
قىلىچ ئۆمەر مەن يوق زېرىكىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ چاقچاق قىـپتۇ، قـە-
چىقلاپ بېقىپتۇ، ئەركىلىتىپتۇ. مەلىكە سۆز قىلماپتۇ. ئاخىرى گەپ - سۆز قىلماي
ئورۇنغا كىرىپ يېتىپتۇ. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن مەلىكە ئۇلـۇغ - كىچىـك
تىنىپ:

— سىز زادى مېنى ياخشى كۆرەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. قىلىچ ئۆمەر خوتۇنـە-
نىڭ بۇ سوئالىدىن هەيران قېلىپ:

— هازىرغىچە مېنىڭ سېنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمغا ئىشەنمەمسەن؟ مەن سېنى

ياخشى كۆرمەسەم، يۈرتۇمنى، مېھرىبان ئانامنى تاشلاپ، چۆل - باياۋانلارنى كېزىپ مۇشۇ يەرگە كېلەرمىدىم؟ سېنى ياخشى كۆرمەسەم، سەن بىلەن ئەر - خوتۇن بولۇشقاندىن كېيىن، سېنى ئۆزى چوڭ بولغان يەردىن ئايرىلىپ كۆڭلى بېرىم بولمىسۇن دەپ ئۆز يۈرتۇمغا ئېلىپ كەتمەي مۇشۇنداق ئادەمسىز چۆل - باياۋاندا يۈرەرمىدىم؟ ــ دەپ سوئال بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ.

ــ مېنى ياخشى كۆرسىڭىز نېمىشقا جېنىڭىزنىڭ نېمىدە ئىكەنلىكىنى هازىرغىچە دەپ بەرمەي مەندىن يوشۇرىسىز؟ ــ دەپتۇ مەلىكە. قىلىچ ئۆمەر:

ــ سەن سورىما، مەن ئېيتماي، ــ دېگەنكەن، مەلىكە مىشىلداپ يىغلاپ يېتىۋاپتۇ. قىلىچ ئۆمەر تەڭلىكتە قېلىپ، خوتۇننىنى ئۆزىگە قارىتىپ قۇچاقلاپ يېتىپ:

ــ ئىنس - جىنغا تىنما. مېنىڭ جېنىم مۇشۇ يېنىمدىكى قىلىچمىدا، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى كارىۋاتنىڭ ئاستىدىكى لەخمىدە ياتقان هىيلىگەر شۇم موماي ئاڭلىۋاپتۇ. بۇلار قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەندە موماي ئاستا ئۆيگە كىرىپ، قىلىچ ئۆمەرنىڭ قىلىچىنى غىلاپىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ، مەلىكىنىڭ ئېتىنى مىنىپ، قىلىچنى يىراقتىكى بىر دەريانا تاشلىۋېتىپتۇ. ئەتىگىنى مەلىكە ئويغانسا، قىلىچ ئۆمەر شۇك ياتقۇدەك. «تۇرۇڭ ئورنىڭىزدىن» دەپ تۇرتۇپ بېقىپتۇ، «هىيلىگەرلىك قىلماڭ» دەپ قىچقىلاپ بېقىپتۇ. شۇ چاغدا كۆزى قىلىچى يوق قۇرۇق غىلاپقا چۈشۈپ، ئەھۋالنى چۈشىنىپتۇ - دە، يىغلاپ كېتىپتۇ.

ياۋۇز موماي قولىغا بىر ئارغامچىنى ئېلىپ «هى... هى...» دېگىنىچە ئۆيگە كىرىپ: «ئەمدى قولغا چۈشتۈڭمۇ مەلىكەم» دەپ مەلىكىنى باغلىماقچى بوپتۇ. مەلىكە قارشىلىق كۆرسىتىپتۇ. موماي چاققانلىق قىلىپ مەلىكىنىڭ بوينىغا ئارغامچا بىلەن سىرتماق سېلىۋېلىپ باغلاپ، ئاتىنىڭ ئالدىغا ئۆڭتۇرۇپ پادىشاهنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ تاشلاپتۇ ۋە مەلىكىنى قولغا چۈشۈرۈشتىكى جەريانىنى سۆزلەپ بېرىپ، پادىشاهتىن ۋەدە قىلغان ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ قالغان قىسمىنى ئېلىپ ئۆيگە كېتىپتۇ. پادىشاه مەلىكىنى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدا هوشىدىن كېتىپتۇ. هوشىغا كېلىپ مەلىكىگە ئۆزگە خوتۇن بولۇش تەكلىپىنى قويۇپتۇ. مەلىكە:

ــ ماقۇل، ئەمما مېنىڭ شەرتىم بار. بىرىنچى شەرتىم، مېنىڭ ئېتىمنى قويۇپ بېرىڭ، مەن تۇرغان قەلئەنى ساقلىسۇن. ئىككىنچى شەرتىم، ئېرىم ئۆلدى، قىرىق كۈن ماتەم تۇتىمەن. ئۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن شەهەر خەلقىگە قىرىق كېچە - كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ بېرىسىز، ئاندىن كېيىن نىكاهىڭىزغا ئۆتىمەن. بۇ شەرتلىرىمگە كۆنمەي، بىر كۈن بۇرۇن يېقىنلىشىمەن دەيدىكەنسىز، مېنىڭ ئۆلۈكۈمگە ئېرىشىسىز، ــ دەپتۇ. پادىشاه نائىلاج بۇ شەرتلەرگە كۆنۈپتۇ.

ئەمدى گەپنى قىلىچ ئۆمەرنىڭ ئاكىلىرىدىن ئاڭلايلى:

بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكا ۋەدە بويىچە ھەركۈنى سەھەردە سۈتكە قارايدىكەن. دەل ياۋۇز جادۇگەر موماي قىلىچ ئۆمەرنىڭ قىلىچىنى دەريادا تاشلىۋەتكەن كۈنى ئەتىگەندە سۈتكە قارىسا، سۈت قېپقىزىل قان رەڭگىگە ئۆزگەرگەن. چوڭ ئاكا دەرھال قىرىق پالۋاننى، سەكسەن ئاتنى تاللاپتۇ. قىرىق ئاتقا قىرىق پالۋاننى بىردىن مىندۇرۇپتۇ. يەنە قىرىق ئاتقا ئوزۇق ـ تۇلۇك ۋە سۇ قاچىلانغان تۇلۇمىلارنى ئارتىپ يولغا چىقىپتۇ. بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ ئوتتۇرانچى ئۇكىسى تۇرغان شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇكىسىمۇ ئاكىسىغا ئوخشاش تەييارلىق قىلىپ، ئاكىسىنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. بۇلار سەكسەن نەپەر پالۋاننى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. سەپەرنىڭ ئوتتۇز توقۇزىنچى كۈنى تاڭ سەھەردە مەلىكە گۈلشەننىڭ قەلئەسىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە قەلئەگە كىرىپتۇ. قارىسا، ئۇكىسى ئۇخلاۋاتقاندەك ياتقۇدەك. چوڭ ئاكىسى يۈلتۇزلارغا قاراپ قىلىچ ئۆمەرنىڭ يۈلتۇزىنى ئىزدىسە، يۈلتۇزى ئاسماندا كۆرۈنمەپتۇ. «نەگە ئېقىپ چۈشكەندۇ؟» دەپ تاغ ـ داۋان، دەريا ـ كۆللەرگە قارىسا، بىر دەريانىڭ تېگىدە تۇرغۇدەك، يۈلتۇزنىڭ يېنىدا ئۇكىسىنىڭ قىلىچى تۇرغۇدەك. بۇلار دەرھال ئاتلىرىغا مىنمەكچى بولغانىكەن، مەلىكىنىڭ ئېتى بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكىنى ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرىغا مىنگىلى قويماي، چاپانلىرىنىڭ پېشىدىن، يەڭلىرىنىڭ ئۇچىدىن چىشلەپ، ئۆزىگە مىندۇرۇپ، ھېلىقى دەريانىڭ تۈۋىگە بىردەمدىلا ئېلىپ كەپتۇ. ئوتتۇرانچى ئاكا دەرھال دەريانى باغلاپ، قىلىچنى ئېلىپ چىقىپ قەلئەگە قايتىپ كېلىپ، قىلىچنى غىلاپقا ساپتۇ. قىلىچ ئۆمەر قاتتىق بىر چۈشكۈرۈپ: «ئەجەب قاتتىق ھەم تاتلىق ئۇخلاپتىمەن، ھەي مەلىكە، قېنى سەن؟» دەپ توۋلاپ كۆزىنى ئاچسا، ئىككى ئاكىسى يېنىدا قاراپ تۇرغۇدەك. ئۇ ئاكىلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى چۈشىنىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئاكىلىرىغا «دەرھال ئاتلىنايلى» دەپ سىرتقا چىقىشىغا ئېتىمۇ ئالدىغا كېلىپ تۇرۇپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئېتىغا مىنىپ ئوقتەك ئۇچۇپتۇ. ئىككى ئاكىسىمۇ سەكسەن پالۋاننى ئەگەشتۈرۈپ ئاتلىرىنى قويۇۋېتىپتۇ. بۇلار تويناڭ قىرىقىنچى كۈنى چۈش بىلەن پادىشاھنىڭ قەلئەسىگە بورانداك بۆسۈپ كىرىپتۇ. پادىشاھ لەشكەرلىرىنىڭ قارشىلىق كۆرسەتكەنلىرىنى چېپىپ تاشلاپ، پادىشاھنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈپ ئوردا ساريىنىڭ تورۇسىغا ئېسىپ قويۇپتۇ. ئۇلار مەلىكىنى تېپىپتۇ. ئەگەر بۇلار يېتىپ كەلمىگەن بولسا ۋەدە بويىچە مەلىكە پادىشاھنىڭ خوتۇنى بولۇشقا توغرا كېلىدىكەن. مەلىكە بۇگۈن ئۆلىدىغان بولدۇم، دەپ ھايات تىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ بىر بولاق زەھەرنى تەييار قىلىپ قويغانىكەن. مەلىكە قىلىچ ئۆمەرنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. سورىمايدىغان

سىرنى سوراپ ئۆزىنىڭ جۈدالىققا ئۇچرىغانلىقىنى ئەسلەپ ئېرىدىن ئەپۇ سوراپتۇ. بۇلارنىڭ كۆڭلى ئىزغا چۈشكەندىن كېيىن جادۇگەر موماينى تېپىپ كەپتۇ. پادىشاھنى دارغا ئېسىپتۇ، جادۇگەر موماينى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ ئاتنى چۆل - باياۋانغا قويۇۋېتىپتۇ. بۇ شەھەرنىڭ خەلقىمۇ بۇ زالىم شاھنىڭ زۇلۇمىدىن ئاران تۇرغانىكەن، ئۇنىمىغانغا ئۇنىماي بۇلارنى پادىشاھ بولۇڭلار، دەپ تەلەپ قىپتۇ. قىلىچ ئۆمەر چوڭ ئاكىسىغا:

— سىز پادىشاھ بولۇڭ! — دەپ تەكلىپ قىپتۇ. چوڭ ئاكىسى:

— مەن ھازىر قېيىنئاتام ئۆلۈپ كېتىپ ھېلىقى شەھەرگە پادىشاھ بولدۇم. بۇ شەھەرگە پادىشاھ بولالمايمەن، — دەپ ئۇنىماپتۇ. ئوتتۇرانچى ئاكىسىمۇ بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھلىقىدىن ۋاز كېچىپ چوڭ ئاكىسىغا ئوخشاش جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھلىقى قىلىچ ئۆمەرگە قاپتۇ. قىلىچ ئۆمەر ئاكىلىرىنىڭ شەرىپى، خەلقنىڭ زالىم شاھتىن قۇتۇلغانلىقى ۋە ئۆزىنىڭ تويى ئۈچۈن قىرىق كېچە - كۈندۈز تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى قىلىچ ئۆمەر ئىككى ئاكىسىنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ، ئۆزى بۇ شەھەرگە پادىشاھ بولۇپ قاپتۇ. ئەلنى ئادىل سوراپتۇ. ئەل پاراۋان، مەملىكەت قۇدرەتلىك بوپتۇ. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مەلىكە بىلەن خۇشال - خۇرام كۈن كەچۈرۈپتۇ.

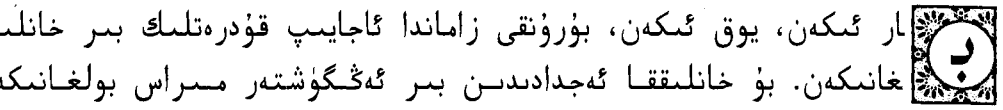
ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۇھەممەت ئابدۇللا نىياز.** ئەر، ئۇيغۇر، خوتەن شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئىمامنىياز ئىسلام.** ئەر، ئۇيغۇر، خوتەن شەھىرىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1993

«خوتەن شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

ئەڭگۈشتەر

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا ئاجايىپ قۇدرەتلىك بىر خانلىق بولغانىكەن. بۇ خانلىققا ئەجدادىدىن بىر ئەڭگۈشتەر مىراس بولغانىكەن. شۇ ئەڭگۈشتەرنىڭ خاسىيىتىدىن بۇ يۇرتنىڭ ھاۋاسى ئىللىق، يېرى مۇنبەت، سۇيى ئەلۋەك بولۇپ، خەلق خاتىرجەم، بايلىقلار ياشاپ كېلىۋاتقانىكەن.

خانلىق داۋام قىلىپ نۆۋەت زۇمرەت شاھقا كەپتۇ. زۇمرەت شاھ تەختكە ئولتۇرغاندىن كېيىن ئەيش ـ ئىشرەتكە، ناشايان ئىشلارغا بېرىلىپ، ئەلنى ئۇنتۇپ، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ روھىغا يات ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە زۇمرەت شاھ چار بېغىغا سورۇن تۈزەپ، ئەڭگۈشتەرنى داستىخان ئۈستىگە تاشلاپ قويۇپ، چېكىملىكتىن كېيىن ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان بىر كېنىزىكى بىلەن پەيزىنى سۈرۈۋاتقانىكەن، تۇيۇقسىز ھاۋا تۇتۇلۇپ، چاقماق چېقىپ، گۈلدۈرماما دەھشەتلىك گۈلدۈرلەپ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قارا بوران كېلىپ، باغنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ، بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىنلا ھاۋا سۈزۈلۈپ كېتىپتۇ. زۇمرەت شاھ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى قويغان يەرگە كېلىپ قارىسا، ئەڭگۈشتەر يوق تۇرغۇدەك. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن زۇمرەت شاھ: «ئاھ، مېنىڭ ئەڭگۈشتەرىم!» دەپ ناله قىلىتۇ ۋە ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممە يەر ئاختۇرۇلۇپتۇ، لېكىن ئەڭگۈشتەر تېپىلماپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ يۇرتتىكى پاراۋانلىق، خاتىرجەملىك چىرىغى ئۆچۈپ، يۇرتتا توپىلاڭ كۆتۈرۈلۈپ، خەلق سەرسان بولۇشقا باشلاپتۇ. زۇمرەت شاھ ئۆزىنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىگە پۇشايمان قىلىپ: «كىمدىكىم ئاتا ـ بوۋامدىن مىراس قالغان ئاشۇ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى تېپىپ كەلسە، پادىشاھلىق تەختىمنى شۇنىڭغا ئۆتۈنۈپ بېرىمەن» دەپ جاكارلاپتۇ.

پادىشاھنىڭ سۆزىنى جاكارچىلار كۈندە ئۈچ قېتىم كوچىغا چىقىپ جاكارلىسىمۇ، ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقماپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭدىن كۆپ ئەنسىرەپتۇ.

شۇ يۇرتنىڭ خىلۋەت بىر مەھەللىسىدە ئاق كۆڭۈل بىر ئوتۇنچى بوۋاي بار ئىكەن، خۇدا ئۇنىڭغا ئۈچ ئوغۇل، بىر پالتا، بىر تال ئارغامچىدىن باشقا نەرسە ئاتا قىلمىغانىكەن.

بوۋاي بىر كۈنى بازاردا ئوتۇن سېتىۋېتىپ، پادىشاھنىڭ جاكارچىلىرىنىڭ سۆزىدە

نى ئاڭلاپ، كەچتە ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى ئوغۇللىرىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئوغۇللار ئاتىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ جىمىپ كېتىپتۇ. خېـ لىدىن كېيىن كەنجى ئوغلى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئاتا، پادىشاھ يوقاتقان ئاشۇ ئەڭگۈشتەرنى تېپىپ كېلىشىمگە رۇخسەت بەر ـ سىڭىز، ــ دەپتۇ. بوۋاي:

ــ ئوغلۇم، مەقسىتىڭ نېمىدۇ؟ــ دەپ سوراپتۇ. كەنجى ئوغۇل:

ــ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى تېپىپ كېلىپ، ۋەيران بولغان يۇرتنى، سەرسان بولغان خەلقنى قۇتقۇزۇش، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بوۋاي ئوغلىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ:

ــ ئوغلۇم، ئاللا مۇرادىڭنى ھاسىل قىلسۇن، ــ دەپ دۇئا قىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بىر قىلىچ سوۋغا قىپتۇ. ئىككى ئاكىسىمۇ ئۇكىسىنىڭ جاسارىتىگە قايىل بولۇپ، ئۇكىسى بىلەن بىرگە بېرىشقا بەل باغلاپتۇ.

ئاكا ـ ئۇكا ئۈچى ھەربىرى بېلىگە يەتتىدىن نانىنى چىگىپ، مۇرىسىگە بىر قا ـ پاقتىن سۇنى ئارتىپ يولغا چىقىپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز توختىماي يول يۈرۈپ، ئىككى يېنى ئاسمان پەلەك تاغ، ئالدى چەكسىز كەتكەن بىر جىرانىڭ ئىچىگە كىرىپ قاپتۇ. ئۇلار شۇ جىرانىڭ ئىچىدىن چىقىپ كەتكۈچە نېنىنى يەپ، سۇيىنى ئىچىپ تۈگىتىپتۇ. ئۇلار يول يۈرگەنسېرى ماغدۇرىدىن كېتىپ، تامىقى قۇ ـ رۇپ، لەۋلىرى يېرىلىپتۇ. ئۇلار شۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغانىدا، ئالدىغا توقسان گەز ئېگىزلىكتە بىر ئالما دەرىخى ئۇچراپتۇ. ئىككى ئاكىسى ئارام ئېلىشنى ئېيتىپتۇ، كەنجى ئوغۇل سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئېيتىپتۇ. ئاخىر كۆپ تالاش ـ تارتىشتىن كېيىن ئارام ئېلىش قارارىغا كەپتۇ.

ئۇلار ئالمىنىڭ سايىسىغا كېلىپ يېتىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي كەنجى ئوغۇل ئۇيقۇغا غەرق بوپتۇ. ئىككى ئاكىسىنىڭ قورسىقى ئاچ، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئوتتۇرانچى ئاكىسى كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ يېتىۋاپتۇ. چوڭ ئاكىسى ئۇيقۇسى كەلمـ ـگەچكە، ئالمىنىڭ شاخلىرىغا قارىسا، قوش مۇشتەك، قىزىرىپ پىشقان بىر تال ئال ـ ما كۆن نۇرىدا چاقناپ تۇرغۇدەك. ئۇ بۇ ئالمىنى يېيىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئالما دەرىخىگە يامىشىپتۇ. ئۇ ھېلىقى ئالما بار شاختىكى بىر تاخ ـ تىغا يېزىلغان «بۇ ئالمىنى يېيىشكە پېتىنغانلىكى جانلىق تاشقا ئايلىنىپ كېتىدۇ» دېگەن خەتنى كۆرۈپتۇ، لېكىن بۇنىڭغا پەرۋا قىلماي يۇقىرىغا ئۆرلەپتۇ. ئۇ ئالما تۇرغان شاخقا يېتىپ چىقىپ، ئەمدى ئالمىغا قول ئۇزاتقانىكەن، دەسسىگەن شېخى يېرىلىپ كېتىپتۇ، ئالمىمۇ ئۇزۇلۈپ كېتىپتۇ. ئالما ئوتتۇرانچى ئوغۇلنىڭ مەيدـ

سىگە پوككىدە چۇشۇپتۇ. ئۇ چۆچۈپ كۆزىنى ئاچسا، بىر تال ئالما مەيدىسىدە تۇرغۇدەك. ئۇ ئاللا تائالا ماڭا تاشلاپ بەرگەن چېغى دەپ، ئالمىنى شۇنداق ئاغزىغا ئاپىرىپ چىشى ئالمىغا تېگىپلا تاشقا ئايلىنىپ قاپتۇ.

شۇ ۋاقىتتا چوڭ ئوغۇل ئالمىنىڭ ئۇ شېخى - بۇ شېخىغا دەسسەپ يەرگە چۈشۈپ ئالمىنىڭ تۈۋىدىكى تاشقا بېشى تېگىپ، بېشى ئىككى پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. كەنجى ئوغۇل «گۈپ!» قىلغان ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ قارىسا، چوڭ ئاكىسى قاناغا مىلىنىپ، ئوتتۇرانچى ئاكىسى تاشقا ئايلىنىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە بۇنىڭ نېمە سىر ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتراپقا قاراپتۇ. ئوتتۇرانچى ئاكىسىنىڭ يېنىدا مەي بولۇپ پىشقان بىر تال قىپقىزىل ئالمىنىڭ تۈرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئالما سەۋەبىدىن پالاكەتكە ئۇچرىغانلىقىنى، بۇ ئالمىدا بىر سىر بارلىقىنى پەملەپ، ئالمىنى ئاستا ئېلىپ خۇرجۇنىغا سېلىپ، ئاكىلىرى ئۈچۈن زار - زار يىغلاپ، يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

كەنجى ئوغۇل شۇ ماڭغىنىچە يەنە يەتتە كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، بىر ئورمانلىققا قەدەم قويۇشىغا قۇلىقىغا ھەسەل ھەرىسىنىڭ غۇڭۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، ئۈنىڭ ئالدىنى بىر يولۋاس توسۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئاتىسى بەرگەن قىلىچنى يولۋاسنىڭ بوينىغا شۇنداق قاتتىق ئۇرۇپتىكى، يولۋاسنىڭ كاللىسى تېنىدىن چورت ئۈزۈلۈپ يەرگە چۈشۈپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا يولۋاسنىڭ بۇرنىدىن بىر ھۇۋقۇش چىقىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن يولۋاس بىر كۆتەككە ئايلىنىپ قاپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئۆزىنىڭ سېھىرلەنگەن ماكانىغا كىرىپ قالغانلىقىنى بىلىپ، دىققەت قىلىپ مېڭىپتۇ. ئۇ يولۋاسنى ھالاك قىلىپ ئالاھازەل يېرىم كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن، ئالدىدا يوغان بىر پارچە گەلەمنى تارتىپ قويغاندەك بىرنەرسە كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ سەپسېلىپ قارىسا، ئۈنىڭ ئۈستىدە بىرنەرسە مىدىرلاپ يۈرگۈدەك. ئۇ تېخىمۇ يېقىن بېرىپ قارىسا، گىلەم ئەمەس، دۆنىڭ ئىككى تۈپ دەرەخكە توقۇغان توري بولۇپ، ئاشۇ تورغا بىر ھەسەل ھەرىسى چۈشۈپ قالغانىكەن. ئۇ ھەسەل ھەرىسىنى كېپىشتەك چوڭلۇقتىكى بىر دۆ يېيىشنى قەستلەپ تۇرغانىكەن. كەنجى ئوغۇل قىلىچنى يېنىدىن چىقىرىپ، تورنى كېسىپ، دۆنى ئۆلتۈرۈپ، ھەسەل ھەرىسىنى توردىن ئاجرىتىپ قويۇپ بېرىپتۇ. ھەسەل ھەرىسى ئۈچۈپ ئەگىپ كېلىپ، ئۈنىڭ مۈرىسىگە قونۇپ ئادەمدەك زۇۋانغا كېلىپ:

ــ ھەي رەھىمدىل ئىنسان، سەپىرىڭ قايان؟ مېنى نېمە ئۈچۈن قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭ؟ــ دەپ سوراپتۇ.

كەنجى ئوغۇل ئۆزىنىڭ سەپەرگە چىقىش مەقسىتىنى ۋە كەچۈرمىشلىرىنى سۆز-

لەپ بولۇپ:

— سېنى خالىس نىيەتتە قۇتقۇزۇپ قويدۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— سەپىرىڭ خاسىيەتلىك سەپەر ئىكەن، مەنمۇ ساڭا ياردەم قىلاي، — دەپ ھەسەل ھەرىسى كەنجى ئوغۇلغا قوشۇلۇپ يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى سەپەرنى بىرلىكتە داۋاملاشتۇرۇپ، ئورمانلىقتىن چىقىپ بىر ياياقا يېتىپتۇ. ئۇلار ياياقا چىققان ھامان چىرقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ھەسەل ھەرىسى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپلا ئۇنىڭ مۇرىسىدىن ئۇچۇپ ئالدىدا يول باشلاپ مېڭىپتۇ. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئالدىنى توپاقتەك زور بىر كۆك بۆرە توسۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل قولىغا قىلىچنى ئاپتۇ، ھەسەل ھەرىسى ئۇچۇپ كېلىپ بۆرىنىڭ كۆزىگە قونۇپتۇ، بۆرە كۆزىنى ئاچالماي قاپتۇ. كەنجى ئوغۇل پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ بىر قىلىچ ئۇرغانكەن، بۆرە ئىككى پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. شۇ ھامان بىر قاغا ئۇچۇپ كېتىپ، بۆرىنىڭ ئورنىدا بىر قۇرۇق تېرە قاپتۇ. ئۇلار بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ ۋە ئالدىغا يوغان بىر تاش ئۇچراپتۇ، ئاۋاز شۇ تاشنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقانكەن. ھەسەل ھەرىسىمۇ ئاشۇ تاشنىڭ ئۈستىگە قونۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل تاشنىڭ تېگىگە قارىسا، بىر تۆلۈمچاشقان تاشنىڭ ئاستىغا بېسىلىپ قالغانىكەن. كەنجى ئوغۇل تاشنى دومىلىتىپ چاشقاننى چىقىرىپ قويۇپتۇ. چاشقان يەتتە قەدەم يەرگە يۈگۈرۈپ بېرىپ توختاپ، كەينىگە قاراپ:

— ئەي ئادەمزات، سېنىڭ قەدىمىڭ نېمە مەقسەتتىن بۇ يەرگە يەتتى؟ نېمە مەقسەتتە مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭ؟ نەگە بارماقچىسەن؟ — دەپ ئادەمدەك زۇۋانغا كېلىپ سوراپتۇ.

كەنجى ئوغۇل سەپەرگە چىقىش مەقسىتىنى، سەپەردە كۆرگەنلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— سېنى خالىس نىيەتتە قۇتقۇزدۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. چاشقان بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ:

— سەپىرىڭ خاسىيەتلىك سەپەر ئىكەن، مەقسىتىڭگە يېتىش ئۈچۈن مەنمۇ ساڭا ياردەم قىلاي، — دەپ ئۇلارغا قوشۇلۇپتۇ.

ئۇلار ئۈچى سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە بىر قومۇشلۇققا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار قومۇشلۇقتا بىر كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن مۇشۇكنىڭ مىياۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بۇ ئاۋازنى ھەسەل ھەرىسى ئاڭلاپ يەنە يول باشلاپتۇ. ئۇلار ھەسەل ھەرىسىنىڭ كەينىدىن مېڭىپ ئۇرۇلۇپ كېتەي دەپ قالغان، ئۆتمىتۇشۇك بولۇپ ھۇۋقۇش بالىلاپ كەتكەن بىر ئەسكى سوقمىنى كۆرگەندە، ئالدىنى يوتىدەك يوغانلىق-

تىكى بىر يىلان توسۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل قولىغا قىلىچنى ئاپتۇ. تۆلۈمچاشقان يىلانغا ئېتىلىپتۇ. يىلان شۇنداق دەم تارتقانىكەن، تۆلۈمچاشقان يىلاننىڭ ئاغزىغا كىرىپ كېتىپتۇ، شۇ ھامان يىلاننىڭ ئاغزىدىن تۆتۈن چىقىپ قومۇشلۇقنى قاپلاپتۇ. كەنجى ئوغۇل قىلىچ بىلەن يىلاننىڭ بېشىنى كېسىپ تاشلاپتۇ. تۆلۈمچاشقان يىلاننىڭ قورسقىنى تېشىپ چىقىپتۇ. يىلاننىڭ ئورنىدا بىر تال قىل ئارغامچا قېلىپ، بىر قۇزغۇن ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئاندىن ئۇلار ھېلىقى ئەسكى سوقما تۆۋىگە بېرىپ بىر مۇشۇكنى كۆرۈپتۇ، مۇشۇك قاپقانغا چۈشۈپ قالغانىكەن. كەنجى ئوغۇلنىڭ مۇشۇككە ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى قاپقاندىن چىقىرىپ قويغانىكەن، مۇشۇكمۇ يەتتە قەدەم نېرىسىغا بېرىپ توختاپ كەينىگە قاراپ، زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي ئادەمزات، بۇ يەرگە نېمە سەۋەبتىن قەدىمىڭ يەتتى؟ مەن مۇشۇ ھالەتتە ياشىغىلى يەتتە يىل بولغان، بۇگۈن جېنىمدىن ئۈمىد ئۈزۈپ ناله قىلىۋاتاتتىم، نېمە سەۋەبتىن مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

كەنجى ئوغۇل سەپەرگە چىقىش مەقسىتىنى، سەپەر جەريانىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— سېنى خالىس نىيەتتە قۇتقۇزدۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. مۇشۇك ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ:

— سەن خالىس نىيەت بىلەن مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قويغان ئىكەنسەن، مەنمۇ سېنىڭ مەقسىتىڭنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ياردەم قىلاي، — دەپ ئۇلارغا قوشۇلۇپ مېڭىپتۇ.

ئۇلار يولنى بىر ھەپتە داۋاملاشتۇرۇپ بىر تاغنىڭ باغرىغا يېتىپ بارغاندا، كەنجى ئوغۇلغا ھاردۇق يېتىپ، قەدەم ئېلىشقا ماجالى، ئۆرە تۇرۇشقا دەرمانى قالماپتۇ. ئۇ شۇ ھالەتتە ھەمراھلىرىغا ئۆز ھالىنى ئىزھار قىلىپ، بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. ھەمراھلىرى ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپ:

— سەن ئارام ئالغاچ تۇر، بىز ئەتراپنى كۆزىتىپ ماڭار يولىمىزنى كۆرۈپ كېلەيلى، — دەپتۇ. كەنجى ئوغۇل ماقۇل بوپتۇ.

كەنجى ئوغۇل بېشىنى بىر تاشقا قويۇشى بىلەن كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. شۇ ھامان بىر چوش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاپپاق ساقاللىق، نۇرانە بىر بوۋاي نامايان بوپتۇ. بوۋاي كەنجى ئوغۇلغا قاراپ:

— ئەي ئوغلۇم، سەپىرىڭ قايان، مۇرادىڭ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ. كەنجى ئوغۇل:

— مەقسىتىم يوقالغان خىسلەتلىك ئەگىشتەرنى تېپىپ كېلىپ، ئەلنى قۇتقۇ-

زۇش، ــ دەپ سەپەر قىلىش مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ:

ــ ئوغلۇم، نىيىتىڭ خالىس ئىكەن، ساڭا يول كۆرسىتەي. مۇشۇ تاغدىن ئۆتسەڭ دۇنيادىكى ھەممە ئىشنىڭ ئاسان بولىدىغانلىقىنى بىلىسەن. سەن ئىزدەپ يۈرگەن ئەڭگۈشتەر ئاشۇ دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ قولىدا. خۇدا ساڭا يار بولسۇن، سەپىرىڭ قۇتلۇق بولسۇن. تۇر ئۇرنۇڭدىن! ــ دەپ ۋاز كەچتى.

كەنجى ئوغۇل چۆچۈپ كۆزىنى ئاچسا چۈشى ئىكەن. چۈشىنىڭ خاسىيىتىدىنمۇ ئۇنىڭ ماغدۇرى ئەسلىگە كەپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ھەمراھلىرى قايتىپ كەپتۇ. ئۇ چۈشىنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپ:

ــ ھەر نېمە بولسا ئەڭگۈشتەرنىڭ بار جايى ئېنىقلاندى. قالغان ئامالنى شۇ يەرگە بارغاندا قىلايلى، ــ دەپ ھەمراھلىرىنى باشلاپ مېڭىپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە تاغنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ دۇنيادىكى ھەممە ئىشنىڭ ئاسان بولىدىغانلىقىنى، ئەتراپتىكى بەزى جانلىقلارنىڭ بەزىسىنىڭ، بەزى جانلىقلارنىڭ پۈتىنىڭ تاشقا ئايلانغانلىقىنى، بەزىلىرىنىڭ يا ئادەمگە، يا ھايۋانغا ئوخشىمايدىغان غەلىتە تۈسكە كىرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ تېنى شۇركۈنۈپتۇ. يەنە بىر تەرەپكە قارىسا، چوڭلۇقى مۇشۇكتەك چايانلار، يوغانلىقى يوتىدەك يىلانلار خىرىس قىلىپ تۇرغۇدەك. ئۇلارنىڭ كۆپلۈكىدىن سانىنمۇ بىلگىلى بولمىغۇدەك. كەنجى ئوغۇل بۇلارنى كۆرۈپ چۈشىدىكى بوۋاينىڭ سۆزىنى ئېسىگە ئاپتۇ. شۇ چاغدا ھەسەل ھەرىسى يەنە زۇۋانغا كىرىپ:

ــ ئەي ئادەمزات، سەن يەنە ئالدىڭغا ماڭساڭ، ئۆزۈڭ كۆرۈۋاتقان ئاشۇ جانلىقلارغا ئوخشاش يا بېشىڭ، يا بېلىڭ، يا پۇتۇڭ تاشقا ئايلىنىدۇ. ئۇ چاغدا مەقسىتىڭگە يەتمەك ئۈياقتا تۇرسۇن، بۇ جايدىن مەڭگۈ كېتەلمەيسەن. ئەڭ ياخشىسى، مەن ئۇچۇپ كىرىپ ئەڭگۈشتەرنىڭ نەدىلىكىنى بىلىپ چىقاي، شۇ چاغدا قالغان مەسلىھەتنى قىلىشايلى، ــ دەپ ئۇچۇپ دۇنيادىكى ماكانغا كىرىپ كېتىپتۇ.

ھەسەل ھەرىسى قىرىق بىر سېھىرلەنگەن دەرۋازىدىن ئۆتۈپ، دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ قارىسا، دۇنيادىكى پادىشاھى ئۇخلاپ ياتقانىكەن. ھەسەل ھەرىسى ھەممە يەرنى ئىزدەپمۇ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى تاپالماپتۇ. ئاخىر دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ بۇرنىنىڭ ئىچىگە كىرمەكچى بولغانىكەن، ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئىچىدىن ۋالىلداپ نۇر چېچىۋاتقان بىر نەرسىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ سىنچىلاپ قارىسا، ئەڭگۈشتەر ئىكەن. ھەسەل ھەرىسى ئەڭگۈشتەرنى كۆرۈپ ئۇچۇپ يېنىپ چىقىپتۇ. ئۇ ھەمراھلىرىغا:

ــ دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ يېنىغا كىرىش ئۈچۈن قىرىق بىر سېھىرلەنگەن دەرۋازىدىن كىرىش كېرەككەن، بىز ئىزدىگەن ئەڭگۈشتەر دۇنيىنىڭ بۇرنىدا ئىكەن، ــ دەپ، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. كەنجى ئوغۇل قانداق قىلىش تۇغ-

رۇلۇق باش قاتۇرۇپ تۇرغاندا، چاشقان:

ــ مەن تۆشۈك كولاپ دۆلەر پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا يول ئاچاي، مۇشۇك كەيـ
نىمدىن كىرىپ ئەڭگۈشتەرنى ئوغرىلاپ چىقسۇن، ــ دەپتۇ. كەنجى ئوغۇل قوشۇلۇپـ
تۇ.

چاشقان تۆشۈك كولاشقا باشلاپتۇ، ھەش ـ پەش دېگۈچە تاغدەك توپىنى دۆۋىلـ
ۋېتىپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن چاشقان قايتىپ چىقىپ:

ــ تۆشۈك دۆلەر پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا تېشىلدى. ئەمدى مۇشۈك كىرىپ ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ چىقسۇن، ــ دەپتۇ. مۇشۈك:

ــ مەن ئەڭگۈشتەرنى دۆڭنىڭ بۇرنىدىن قانداق چىقىرىمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بۇ گەپ ھەممىسىنىڭ بېشىنى قاتۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا چاشقان يەنە:

ــ مەن مۇشۈك بىلەن بىر كىرسەم بولغۇدەك، ــ دەپ مۇشۈك بىلەن بىرگە تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ.

مۇشۈك بىلەن چاشقان دۆلەر پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپتۇ. ئۇلار قانداق قىلىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئاخىر چاشقان:

ــ مەن دۆڭنىڭ بۇرنىنىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ ئۆز ھۈنىرىمنى ئىشقا سېلىپ تاـ
تىلايمەن، ئۇ چىدىيالماي چۈشكۈرىدۇ. شۇ چاغدا ئەڭگۈشتەر چۈشسە ئەجەب ئەمەس. ئەڭگۈشتەر چۈشكەن ھامان سەن ئېلىپ قاچقىن، ــ دەپتۇ. مۇشۈك ماقۇل بوپتۇ.

چاشقان ئۇخلاپ ياتقان دۆڭنىڭ بۇرنىنىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ، بۇرنىنى تاتىلاپتۇ. دۆڭ چىدىيالماي قاتتىق بىر چۈشكۈرگەنكەن، بۇرنىدىن قارا بوران چىقىپ، بوران بىلەن تەڭ ئەڭگۈشتەر ھەم چاشقانمۇ بىللە ئېتىلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. مۇشۈك شۇ ھامان ئەڭگۈشتەرنى چىشلەپ ئۆزىنى تۆشۈككە ئېتىپتۇ، ئۇنىڭ كەينىدىن چاشقانمۇ قېچىپ چىقىپتۇ. ئۇلار ساق ـ سالامەت ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ چىقىپ كەنجى ئوغۇلغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. ئۇلار بۇ يەردە ھايال بولماي دەرھال كەينىگە يېنىپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە كەينىگە قارىماي يەتتە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپتۇ.

ئۇلار يەتتە كۈن يول يۈرۈپ بولغاندا، دۆڭ ئويغىنىپ، بۇرنىدىكى ئەڭگۈشتەرنىڭ يوقالغانلىقىنى بىلىپ بىر سىلكىنىپ قۇيۇنغا ئايلىنىپ ئۆزىنى تۆشۈككە ئېتىپتۇ. دۆڭ تۆشۈكتىن چىقىپ قارا بورانغا ئايلىنىپ، ئۇلارغا يېتىشىپ:

ــ توختاش، ئەڭگۈشتەرنى چىقىرىش! ــ دەپ دەھشەتلىك ۋارقىراپتۇ.

كەنجى ئوغۇل دۆڭنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئورنىدا تۇرۇپ قاپتۇ. دۆڭ ئۇنىڭ ئالدىـ
غا كېلىپ:

ــ ھەي ئادەمزات، سېنىڭ يۈرىكىڭ ئەجەب چوڭ ئىكەنا؟ مەن سېنىڭ شۇ يـۇـ

رىكىڭنى سۇغۇرۇپ يېمەيدىغان بولسام! ــ دەپ كەنجى ئوغۇلنىڭ سول كۆكسىنى چاڭگاللىغانىكەن، ئاكىلىرىنىڭ جېنىغا زامىن بولغان سېھىرلىك ئالما دۈنىنىڭ قولىغا چىقىپ قاپتۇ. دۈە ئالمىغا قاراپ:

ــ سېنىڭ يۈرىكىڭ مۇشۇنچىلىكمۇ؟ مانا، سېنىڭ يۈرىكىڭنى يېگىنىمنى كۆرە! ــ دەپ ئاغزىغا سېلىپ بىر چاينىغانىكەن، دۈە شۇ زامانلا تاشقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ.

ئۇلار دۈىلەر پادىشاھىنىڭ قولىدىن ساق ـ سالامەت قۇتۇلۇپ چىقىپ، چۆل ـ جەزىرىلەردىن ئۆتۈپ، كەنجى ئوغۇلنىڭ ئىككى ئاكىسى پالاكەتكە ئۇچرىغان ئالما دەرىخى تۇۋىگە كەپتۇ. كەنجى ئوغۇل يېنىدىكى ئەڭگۈشتەرنى چىقىرىپ ئوتتۇرانچى ئاكىسىنىڭ كۆكسىگە يېقىپتۇ. ئاندىن چوڭ ئاكىسىنىڭ پارچىلىنىپ كەتكەن بېشىنى بىر يەرگە ئەكېلىپ ئەڭگۈشتەرنى بېشىغا قويۇپتۇ. ئۇلار:

ــ ئۇھ، ئەجەب ئۇخلاپ كېتىپتىمىز، ــ دەپ تەڭلا كۆزلىرىنى ئېچىشىپتۇ. كەنجى ئوغۇل خۇشال بولۇپ:

ــ سىلەر ئۆلۈپ تىرىلدىڭلار، ــ دەپ بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئىككى ئاكىسى ئەھۋالنى بىلىپ، توۋا دەپ ياقىلىرىنى سىقىپ، ئۇكىسىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ قىلغانلىرىغا پۇشايمان يېيىشىپتۇ.

شۇ چاغدا ھەسەل ھەرىسى، چاشقان، مۇشۇكلەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئىنسان، بىزنىمۇ قۇتۇلدۇرۇپ قالساڭلار، ــ دەپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپ، ئەڭگۈشتەرنى چىقىرىپ ئالدى بىلەن ھەسەل ھەرىسىنىڭ بەدىنىگە تەگكۈزگەنىكەن، ھەسەل ھەرىسى ئاستا ـ ئاستا چوڭلاپ ئاخىر ئاجايىپ چىرايلىق بىر ساھىبجامال مەلىكىگە ئايلىنىپتۇ. ئۇلار بۇنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئەڭگۈشتەرنى چاشقان، مۇشۇكلەرنىڭ بەدىنىگە ياققاندىن كېيىن، ئۇلارمۇ ھەسەل ھەرىسىدەك ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىپ چىرايلىق مەلىكىلەرگە ئايلىنىپ قاپتۇ. قىزلار دەسلەپ يىگىتلەرگە قاراپتۇ، كېيىن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ، ۋاي ئاچا دېسە، ۋاي سىڭلىلىرىم، دەپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. يىگىتلەر بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تۇرۇشقاندا قىزلار يىغىسىنى توختىتىپتۇ. كەنجى ئوغۇل قىزلاردىن:

ــ بۇ زادى نېمە ئىش؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىزلارنىڭ چوڭى كەنجى ئوغۇلغا قاراپ:

ــ مەن بۇ قىزلارنىڭ ئاچىسى، ــ دەپ سۆز باشلاپتۇ، ــ سىز ئۆزىڭىزنىڭ زۇمرەت شاھنىڭ دۆلىتىدىن كەلگەنلىكىڭىزنى ئېيتتىڭىز، بىز زۇمرەت شاھنىڭ پادىشاھلىقىغا ئەڭ يېقىن قوشنا ئالىپ شاھنىڭ قىزلىرى. ئاتام بىزنى ئەتىۋارلاپ

چوڭ قىلدى. مەن ئون سەككىز ياشقا توشقان يىلى ماڭا تەرەپ - تەرەپتىن ئەلچىلەر كېلىشكە باشلىدى. ئاتام مەن بىلەن ئەلچىلەرگە قانداق جاۋاب بېرىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشتى. مەن ئاتامغا:

— ئاۋۋال ئەلچى ئەۋەتكۈچىلەرنى كۆرەيلى، ئاندىن ئۇلارغا جاۋابىنى بەرسەك، — دەپ جاۋاب بەردىم. ئاتام تەكلىپىمگە قوشۇلۇپ ئەلچى ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ ھەممىسىنى مېھمانداركىلىققا تەكلىپ قىلدى. ئاتام چارباغدا سورۇن تەييارلاپ ئۇلارنى مېھمان قىلىشقا باشلىدى. مەن تەختىراۋاندا ئولتۇرۇپ يىگىتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتاتتىم، تۈيۈقسىز دەھشەتلىك گۈلدۈرلىمالا گۈلدۈرلەپ، ھاۋا تۇتۇلۇپ، قارا بوران كېلىپ، چارباغنىڭ ئىچىدە پاتىپاراقچىلىق باشلىنىپ، مەن بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى. بىر چاغدا بىر قۇيۇنتاز پىرقىراپ كېلىپ مەن ئولتۇرغان تەختىراۋانىنى ئايلىنىشقا باشلىدى. كېيىنكى ئىشلار ماڭا ئايان ئەمەس. مەن ھوشۇمغا كېلىپ كۆزۈمنى ئاچسام، ئۆزگىچە جابدۇنغان ھۇجرىدا ياتقانلىقىمنى كۆردۈم. چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇردۇم. ئۆزۈمنىڭ ھۇجرىسى ئەمەس، ئەتراپتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى غەلىتە. مەن نېمە بولغانلىقىنى بىلمەي ئىشكنى قاقتىم، ۋارقىرىدىم، يىغلىدىم، لېكىن ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمىدى. شۇندىلا ئۆزۈمنىڭ قامىلىپ قالغانلىقىمنى بىلىپ، قورقۇپ ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن. كېيىن ھوشۇمغا كەلسەم، يېنىمدا بەتبەشىرە بىر دىۋە ئولتۇرىدۇ. ئۇ:

— قەدىرلىكىم، سەن تۇغۇلغاندا مەن ساڭا ئاشىق بولغان، سەن بۇنى بىلمىگەچكە، باشقا يىگىتلەرنى تاللىماقچى بولدۇڭ، مەن بۇنىڭغا چىدىماي سېنى بىرئاز ئاۋارە قىلدىم. مېنىڭ تەكلىپىمنى قوبۇل قىلساڭ، مەن سېنى ئەركىنلىككە چىقىرىمەن، — دېدى. مەن ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇشنىڭ كويىدا «ماڭا بىر يىل مۆھلەت بەر، بولمىسا ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋالىمەن» دېدىم. دىۋە تەكلىپىمگە قوشۇلدى. ئۇ كۈندە مېنى بىر نۆۋەت كۆرۈپ چىقىپ كېتىدۇ. مەن شۇ ھالەتتە بۇ يەردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتەلمەيدىغانلىقىمنى ئويلاپ، ئۇنى ئالداش نىيىتىگە كەلدىم. بىر كۈنى ئۇنىڭ كىرىدىغان ۋاقتى يېقىنلىشىشىغا تامغا قاراپ يىغلاپ ئولتۇرۇۋالدىم. ئۇ ماڭا يالۋۇرۇپ:

— سۆيۈملۈكۈم، ساڭا نېمە بولدى؟ سېنى كىم خاپا قىلدى؟ — دەپ سورىدى. مەن:

— سەن خاپا قىلدىڭ، — دېدىم. ئۇ:

— مەن سېنى نېمە دەپ خاپا قىلدىم؟ — دەپ سورىدى. مەن:

— مەن بۇ يەردە يالغۇز قېلىپ قورقىدىكەنمەن. ئاخشىمى ماڭا ھەمراھ بولغۇدەك

بىرەرى بولسا، ــ دېدىم. ئۇ گەپ ـ سۆز قىلماي چىقىپ كەتتى. كەچتە ئۆزى كـ ـرىپ يېنىمدا ئولتۇردى. بىر چاغدا ئولتۇرغان ئورنىدا سوزۇلۇپ يېتىپ ئۈيقۇغا غەرق بولدى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇپ بىر ئۇزۇكنى تېپىۋالدىم، ئۇزۇكنى قولۇمغا سېلىپ تاشقىرىغا چىقتىم، چۈنكى ئۇ ئىشكىنى ئېچىپ قويغانىدى. ئىشكـ ـتىن چىقىشىمغا ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان دېۋىلەر ماڭا باش ئېگىپ يول بېرىشتى. مەن بۇ ئۇزۇكنىڭ خىسلەتلىكلىكىنى بىلىپ ئالدىمغا قاراپ مېڭىۋېرىپ، ھېلىقى قومۇش ـلۇققا كەلگەندە كەينىمدىن دەھشەتلىك ۋارقىرىغان ئاۋاز چىقتى. چۆچۈپ كەينىمگە قارىسام، دېۋە قارا بورانغا ئايلىنىپ كېلىۋاتقانىكەن. مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەي ۋارقىراپ قولۇمنى كۆتۈرگەنىدىم، دېۋە قولۇمدىكى ئۇزۇكنى چىقىرىۋېلىپ قاقاقلاپ كۈلدى، ئاندىن ئېسىگە كېلىپ:

ــ سەن مېنى ئالداپ، سېھىر قايتۇرىدىغان ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ قېچىپسەن. ياخشى بۇ ئەڭگۈشتەر يەنە ئۆزۈمنىڭ قولىغا چۈشتى، شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى ھايات قويىمەن. مېنى ئالدىغانلىقىڭنىڭ جاجىسىنى تارتىسەن. مەندىن رەھىم تىلىسەڭ «ئىبلىس» دەپ ئۈچ نۆۋەت چاقىرسالا، مەن ھازىر بولىمەن، ــ دەپ مېنى بىر ھـۇ ـرۇپ مۇشۇككە ئايلاندۇرۇپ قويدى. مەن غەزەپ بىلەن ئۇنىڭ يۇزىگە ئېتىلغانىدىم، ئۆزۈمنى ھېلىقى قاپقاندا كۆردۈم. ئۇ كېتەر ۋاقتىدا يەنە:

ــ مەندىن رەھىم تىلىسەڭ، مېنى چاقىرىشنى ئۇنتۇپ قالما، ــ دەپ كۆزدىن غايىب بولدى.

مەن قاپقاندا قاچانغىچە يېتىشمىنى بىلمەيتتىم. بىر كۈنى سەھەر دەھشەتلىك بوران چىقتى. بوراندىن كېيىن بىر توپ قاغا ئۇچۇپ كەلدى. ئاشۇ قاغىلاردىن ئۇچى توپتىن ئايرىلىپ مەن تۇرغان سوقمىنىڭ ئۈستىگە قونۇشتى. ئۇلار:

ــ بۈگۈنگىچە سەۋر قىلدۇق، ئەمدى رەھىم قىلساق، بىزنىڭ كۆزىمىزگە قادا ـلىدىغان مىخقا ئايلىنىپ قالامدۇ، بۇنى بىلمەيمىز. ياخشىسى ئۆلتۈرۈۋېتەيلى، ــ دەپ مەسلىھەتلەشتى. مەن ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزىدىن ئۇلارنىڭ قاغا ئەمەس، دېۋە ئىكەن ـلىكىنى پەملىدىم. ئۇلارنىڭ يەنە بىرىنىڭ جېنىنى قەستلىگەنلىكىنى بىلىپ، باشقا بىرىنىڭمۇ ئۆزۈمگە ئوخشاش بەختسىزلىككە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارنىڭ ئىشىنى بۇزۇش ئۈچۈن دەھشەتلىك بىر ۋارقىرىغانىدىم، ئۇلار ئۇچۇپ كەتتى. مەن كۆڭلۈمدە سۈيىقەست ئەملىگە ئاشمىدى، دەپ ئويلاپ تۇرغانىدىم، ئۇلار يەنە ئۇچۇپ كېلىپ:

ــ بىز سېنى ئىزدەپ يۈرەتتۇق، سەن ئۆزۈڭنى ئوبدان ئاشكارىلىدىڭ. سەن كۈشەندە بولمىساڭ بىز خاتىرجەم ياشايتتۇق. سېنى ئۆلتۈرمىسەك، ئىبلىسنىڭ كۆڭـ

لى سەندىن سوۋۇمايدىغان ئوخشايدۇ، ــ دەپ ئۇلار ماڭا قاغا ھالەتتە ھۇجۇم قىلغاچ-قا، خىرىس قىلىپ يېقىن كەلتۈرمىدىم. ئۇلار تەڭ كېلەلمەي دېڭە ھالىتىگە كېلىپ، بىرى مېنى چاڭگىلىغا ئېلىپ شۇنداق سەققانىدى، بوغۇلۇپ ئۆلگىلى تاس قالدىم. شۇ چاغدا تاقەت قىلالماي: «ئىبلىس، ئىبلىس، ئىبلىس» دەپ ۋارقىراپ ساپتىمەن، شۇ ھامان قارا بوران چىقىپ، ئىبلىس دەھشەتلىك ۋارقىراپ يېتىپ كەلدى. ئالدىمدىكى ئۇچ چىشى دېڭە قاغا ھالىتىگە يېنىپ ئۇچۇشقا تەمشىلىپ تۇرۇشىغا ئىبلىس ئۇلارنى تۇتۇۋېلىپ، بىر ئەپسۇن بىلەن ئۇچ دانە تۇخۇمغا ئايلاندۇرۇپ قوينىغا سېلىۋېلىپ:

ــ سۆيۈملۈكۈم، سىزگە زەخمەت يەتتىمۇ؟ مېنىڭ ياخشىلىقىم بولمىسا، سىز ھايات قالمايتتىڭىز، مېنىڭ تەلىپىمنى قوبۇل قىلىڭ، ــ دېدى. مەن ھايات قالغان بىلەن بېشىمغا كېلىۋاتقان كۈلپەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ شۇ دېڭىنىڭ كاساپىتىدىن بولغاچقا ئۇنىڭ تەلىپىنى يەنە رەت قىلدىم. ئىبلىس يەنە غەزەپكە كېلىپ:

ــ خەپ، سېنىڭ پۇشايمان قىلمىغىنىڭنى كۆرەي، ــ دەپ كۆزدىن غايىب بولدى.

مەن قاپقاندا يېتىپلا قالدىم. ئاردىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى بىلمەيمەن، بىر كۈنى ئىبلىس يەنە پەيدا بولدى. ئۇ مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ:

ــ قانداق، مېنىڭ تەكلىپىمنى قوبۇل قىلامسەن ـ قىلمامسەن؟ ئەگەر قوبۇل قىلساڭ، مەن سېنى ئەسلىگگە كەلتۈرۈپ جاپا ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلدۇرىمەن، ــ دېدى.

ــ مەن ئاتامنىڭ ئالدىغا ئەركىن بېرىپ كېلەلەيمەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدىم. ئۇ:

ــ سەن ئىنسانلار ئارىسىغا كىرسەڭ، يەنە ھىيلە ئىشلىتىپ مېنى قىينايسەن، چۈنكى ئىنسان تولىمۇ ھىيلىگەر. مەن سېنىڭ ئىنسانلار بىلەن ئۇچرىشىشىڭغا قوشۇلمايمەن، ــ دېدى. مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ تەلىپىنى يەنە رەت قىلدىم. ئۇ ماڭا ئاچچىقلىنىپ:

ــ سېنىڭ بۇ يەردىن قۇتۇلغىنىڭنى مەن بىر كۆرەي، ــ دەپ قولتۇقىدىن بىر تۇتام تۇكنى يۇلۇپ تاشلىغانىدى، تۇكلەر يەرگە چۈشۈپ ھەددى ـ ھېسابسىز يىلانلارغا ئايلىنىپ ئەتراپىمنى قورشاپ لۆمۈلدەشكە باشلىدى. لېكىن، يىلانلار ماڭا قەست قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، شۇڭا مەن يىلانلاردىن ئانچە قورقۇپ كەتمىدىم.

بىر كۈنى ئوچۇق ھاۋا يەنە تۇتۇلۇپ ئەتراپ قاراڭغۇلىشىشقا باشلىدى. مەن كۈن يۈزىنى توسۇپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان بىر توپ قاغىلارنى يەنە كۆردۈم. قاغىلار ئۇچۇپ بېشىمدىن ئۆتۈپ كەتكەندە ئاردىدىن يەنە ئۇچ قاغا ئايرىلىپ قېلىپ سوقما بېشىغا

قونۇشتى. بۇ چاغدا جىم ياتقان يىلانلار تىك بولۇپ ئەتراپىمنى قورشىدى. قاغىلار ماڭا ئېتىلغانىدى، يىلانلار قۇيرۇقىنى قامچىدەك پۇلاڭلىتىپ قاغىلارنىڭ باش - كۆزىگە ئۇرۇپ يېقىن كەلتۈرمىدى. قاغىلارمۇ بوش كەلمىدى، ھەربىر ئېتىلغاندا بىر يىلاننى چاڭگاللاپ ئېلىپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، يىلاننىڭ كۆزىنى چوقۇپ يەرگە تاشلىدى، شۇ ھالەتتە قاغا بىلەن يىلانلار ئەتىدىن كەچكىچە ئېلىشتى. ئاخىرى قاغىلار ھالسىزلىنىپ قايتىشتى. يىلانلارمۇ باشلىرىنى يەرگە قويۇپ يېتىشتى.

ئەتىسى قاغىلار يەنە كېلىشتى. ئۇلار يىلانلار بىلەن كەچكىچە ئېلىشتى. ئاخىر بىرلا يىلان قالدى. ئۇچ قاغا تەڭلا ئۇنىڭغا ئېتىلغانىدى، يىلان بىر تولغىنىپ قىرىق گەز ئۇزىراپ، قاغىلارنى بوغۇشقا باشلىدى. شۇ چاغدا قاغىلار بىر يۇمىلاپ كەسلەپ چوككە ئايلىنىپ، قومۇشلۇققا كىرىپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇلار شۇندىن كېيىن قايتا كەلمىدى. يىلانمۇ شۇ بىر تال ھالەتتە تۇرۇۋەردى. ئىبلىسمۇ كەلمىدى. ئۇ يىلان ھېلىقى كۇنى سىلەرنىڭ ئالدىڭلارنى توسۇغان يىلان شۇ. شۇ كۇنى مەن جېنىمدىن ئۈمىد ئۇزۇپ ناله قىلىۋاتقاندا، سىزنىڭ مۇبارەك قەدىمىڭىز قومۇشلۇققا يېتىپ، شاپائەتلىك قولىڭىز مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدى، ـــ دەپ كەنجى ئوغۇلغا تەشەككۇر ئېيتىپ ئۆز سۆزىنى تۇگىتىپتۇ.

قىزلارنىڭ ئوتتۇرانچىسى نۆۋەتنىڭ ئۆزىگە كەلگەنلىكىنى بىلىپ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەشكە باشلاپتۇ:

ـــ مەن ئاچام ئېيتقاندەك ئالىپ شاھنىڭ ئوتتۇرانچى قىزى.

ئاچام تاسادىپىي يوقاپ كەتكەن يىلى مەن ئون بەش ياشقا كىرگەنىدىم. ئاچامنىڭ تاسادىپىي يوقىلىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ دەسلەپ ھەيران قالدىم، كېيىن قايغۇرۇپ زار - زار يىغلىدىم. شاھ ئاتام بىلەن خانىش ئانام ئاچامنىڭ دەردىدە تۇگىشىپلا كەتكەنىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەرلەرگە نىسبەتەن نەپرىتىم ئۇلغايدى، چۇنكى ئاچام بار چاغدا ئۇنىڭغا كۆز تىكمىگەن، ئاشىق بولمىغان ئەرلەر ئاز قالغانىدى، ئاچام يوقاپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنى ئىزدەيدىغان، ئىز - دېرىكىنى ئالىدىغان ئەركەك چىقمىدى. بىزگە كېلىۋاتقان بۇ دەردلەرگە چىدىمايى، مەن ئەر دېگەننىڭ چىرايىغا قارىمايمەن، دەپ ئۆزۈمگە قەسەم بەردىم. كېيىن مەنمۇ سەزمەيلا ئون سەككىز ياشقا توشۇپ قاپتىمەن. ماڭىمۇ ئەلچى كېلىشكە باشلاپتۇ. شاھ ئاتام مېنىڭمۇ ئاچامدەك پالاكەتكە ئۇچراپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ، مېنى ياتلىق قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ مېنىڭ ئالدىمغا كىرىپتۇ، مەن ئاتامغا ئۆز كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتتىم، لېكىن ئاتام مېنىڭ گېپىمگە قوشۇلماي نەسىھەت قىلىپ تۇرۇۋالدى. مەن ئاتامنىڭ دەردىنى بىلگەچكە كۆڭلىنى ياندۇرماسلىق ئۈچۈن بىر شەرت بىلەن ياتلىق بولۇشقا قوشۇلدۇم. ئۇ شەرتىم،

كىمكى يوقاپ كەتكەن ئاچامنى تېپىپ كەلسە، شۇنىڭ بىلەن توي قىلىش ئىدى. ئا-تام بۇ شەرتىمنى ئاڭلاپ دەسلەپ قوشۇلمىدى، كېيىن ماقۇل بولدى. ئۇ بۇ شەرتنى ئەلچىلەرگە يەتكۈزمەكچى بولۇپ چىقىپ كەتكەندى، كەينىدىنلا ھۇجرامنىڭ تۆڭلۈ-كىدە بىر ھۇۋقۇش پەيدا بولدى. مەن ئۇنىڭدىن قورقۇپ تۇراتتىم، ئۇ زۇۋانغا كە-رىپ:

ــ ئاچاڭنى مەندىن باشقا ھېچكىم تېپىپ بېرەلمەيدۇ، مەن سېنى ئاچاڭنىڭ يې-نىغا ئاپىراي، ــ دېدى. مەن ئۇنىمىدىم. ئۇ:

ــ ئەگەر مەن بىلەن بېرىشقا ئۇنىمىساڭ، ئاتاڭنىڭ ئوردا، تەختلىرىنى كۆمپەي-كۈم قىلىپ، شەھىرىنى مازارلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىمەن، ــ دەپ قورقۇتتى ھەم ھۇج-رامنىڭ ئۆگزىسىگە قاراپ بىر «سۇق» دېگەندى، ئۆگزە ئېچىلىپ كەتتى. مەن بۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلمىغانلىقىغا ئىشىنىپ، ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى-دىن ئەنسىرەپ ھۇۋقۇش بىلەن بېرىشقا ماقۇل بولدۇم. ئاغزىمدىن ماقۇللۇق چىققان ھامان ھۇۋقۇش گەجگەمگە چاڭگال سېلىپلا مېنى ئېلىپ ماڭدى. مەنمۇ ھۇۋقۇشتەك كىچىكلەپ كەتكەنىدىم. ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ئۇ ماڭا بىر قومۇشلۇقنى كۆرسەتتى، مەن قومۇشلۇققا قارىدىم. ئۇ ماڭا شۇ قومۇشلۇقتىكى ئەسكى سوقما تۇۋىدە يىلانلارنىڭ ئارىسىدا ياتقان بىر مۇشۇكنى كۆرسەتتىپ:

ــ ئاشۇ سېنىڭ ئاچاڭ، ــ دېدى. مەن ئاچامنىڭ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا ئىشەنمىگەنىدىم، ئۇ شۇ ھامان ئاچامنى ئەسلىدىكى سۈرەتتە كۆرسەتتى. مەن ئاچامنى كۆرۈپ ئۆزۈمنىڭ ئالدانغانلىقىمنى بىلدىم. ئۇ مېنى ئۆز ماكانىغا ئېلىپ باردى، ئاندىن دەۋە ھالىتىگە يېنىپ:

ــ مەن ئىبلىس دەۋە، ئۇچ يىل ئىلگىرى ئاچاڭنى ئېلىپ كېلىپ خوتۇن قى-لىشقا نىيەت قىلغانىدىم. ئۇ تەكلىپىمنى رەت قىلىپ، مېنى ئالدىغانلىقى ئۈچۈن ئۆز جاجىسىنى تارتىۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭ. ئۇ ھازىرغىچە ئۆز سۆ-زىدىن يانمىدى. سەن تەلىپىمنى قوبۇل قىلساڭ ياخشىلىققا ئېرىشىسەن، ــ دېدى.

مەن ئۇنىڭ ئاچامغا قىلغانلىرىنى ئويلاپ، ماڭمۇ ياخشىلىق كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلدىم. ئۇ دەرغەزەپكە كېلىپ يۈزۈمگە بىر كاچات سالدى، مەن بىر دومىلاپ چاشقانغا ئايلىنىپ قالدىم. مەن تاشقىرىغا قاچتىم. ئۇ مې-نى قوغلاپ يايلاققا بارغاندا يېتىشۈۋېلىپ تاشقا باستۇرۇپ قويۇپ:

ــ سەن بۇ يەردىن قۇتۇلۇپ كېتىمەن دەپ خىيال قىلما، بۇ يەرگە ئادەمزات تۇرماق، ئىنس ـ جىنمۇ ئاياغ باسالمايدۇ، ــ دەپ قوينىدىن بىر چاڭگال پىتنى چە-قىرىپ چاچقانىدى، پىتلار ئاستا ـ ئاستا چوڭىيىپ بۆرىگە ئايلاندى. بۆرىلەر ئەترا-

پىمنى قورشاپ خىرىس قىلىشىپ ياتتى. بىر كۈنى ئۈچ قاغا ئۇچۇپ كەلدى. ئۇلار ماڭا قەست قىلماقچى بولۇپ تاش ئۈستىگە قونغانىدى، بۆرىلەر ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىدى. دەسلەپ بۆرىلەر قاغىلارغا ئارام بەرمىدى. كېيىن قاغىلار ئۇچى بىرلىشىپ بىر بۆرىگە ئايلىنىپ، بۆرىلەرگە ئۆزىنى ئاتقانىدى، بۆرىلەر دەسلەپ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇردى، كېيىن ئۆزئارا بوغۇشۇشقا باشلىدى، شۇ بوغۇشقىنىچە كېچە - كۈندۈز توختىماي بوغۇشتى. ئۇلار شۇنداق بوغۇشۇپ ئاخىر ئىككىلا بۆرە قالدى. ئۇلار ئىككىسى يەنە بوغۇشۇشقا باشلىدى. ئاخىرى بۆرىلەرنىڭ بىرى ھالسىزلىنىپ يىقىلىپ چۈشۈپ، بېشى يەرگە تېگىشى بىلەن يەنە ئۈچ قاغىغا ئايلىنىپ ئۇچۇپ كەتتى. شۇنداىن بېرى مەن تاش ئاستىدا بەندىتە، بۆرە مېنى قوغداپ بىر قەدەممۇ نېرى كەتمىدى. ئۇ ھېلىقى كۈنى سىلەر يوقاتقان بۆرە شۇ، — دەپ ئۆز سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. يىگىتلەر ئۇنىڭ ھالىغا ئىچىنىشىپتۇ.

قىزلارنىڭ كەنجىسى ئەمدى نۆۋەتنىڭ ئۆزىگە كەلگەنلىكىنى بىلىپ:

— ئىككى ئاچام ئاشۇنداق تاسادىپىي يوقاپ كەتتى. ئۇلارنى تېپىپ كېلىشكە بىرەر ئوغۇل بالا مەيدىسىگە ئۇرۇپ چىقمىدى. شاھ ئاتام، خانىش ئانام ئىككى ئاچامنىڭ دەردىدە ھەسرەت چېكىپ تۈگىشىپ كەتتى. مەن ئاتا - ئانامنىڭ ھالىغا قاراپ چىدىمايى قالدىم. ئۇلارغا ئىچىنىپ ئىككى ئاچامنى تېپىپ كېلىش نىيىتىگە كەلدىم. مەن بۇ ئويۇمنى شاھ ئاتامغا ئېيتقانىدىم، ئۇ:

— مەن ئىككى ئاچاڭدىن ئايرىلىپ بۇ ھالىغا چۈشۈپ قالدىم. سەن بولساڭمۇ يېنىمدىن نېرى بولمايى كۆڭلۈمگە ئارام بەر. سەنمۇ كەتسەڭ، مېنىڭ بۇ جاھاندا يىشغۇچىلىكىم قالمايدۇ، — دەپ تەلىپىمنى رەت قىلدى، لېكىن، مەنمۇ ئۆز سۆزۈمدە چىڭ تۇرۇۋالدىم. ئاخىر شاھ ئاتام تەلىپىمگە قوشۇلدى، ئۇ قان - قان يىغلاپ تۇرۇپ، ماڭا ئامانلىق تىلەپ يولغا سېلىپ قويدى. مەن ئاتا - ئانام بىلەن خوشلىشىپ، ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئوغۇل بالىلارنىڭ كىيىمىنى كىيىپ سەپەرگە چىقتىم. ئۈچ كۈن يول يۈرگەندە، كەينىمدىن بىر كارۋان يېتىپ كەلدى. كارۋان بېشى يەتمىش ياشتىن ھالقىغان بىر بوۋاي ئىكەن. بوۋايغا سالام بەردىم. بوۋاي سالىمىنى ئېلىك ئېلىپ:

— ئەي ئوغلۇم، سەپىرىڭ قايان؟ — دەپ مەندىن ھال - ئەھۋال سورىدى. مەن ئۆز ھالىمنى، سەپەر قىلىش مەقسىتىمنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، بوۋاي ئىغىر بىر تىنىپ:

— ئوغلۇم، مۇشكۈل سەپەرگە چىقىپسەن. مۇرادىڭ ھاسىل بولغاي. لېكىن، سەن ئىككى ئاچاڭنى ئىنسانلار ئارىسىدىن تاپالمايسەن، شۇڭا نىشانىڭنى ئۆزگەرت، ئىككى

ئاچاڭنى چۆل - جەزىرىدىن ئىزدە، — دەپ يول كۆرسەتتى. مەن بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، خوشلىشىپ چۆل - جەزىرىگە قاراپ ماڭدىم. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن كەيـ نىمگە قارىسام كارۋاننىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ. بۇنىڭدىن بىر ھېكمەتنى ھېس قـ لىپ يولۇمنى داۋاملاشتۇردۇم. يەتتە كېچە - كۈندۈز يول يۈرگەندە چەكسىز بىر قۇملۇققا دۇچ كەلدىم. قۇملۇقتا يا بىر تال گىياھ، يا بىرەر جانلىق كۆرۈنمەيتتى. مەن كەينىمگە قارىدىم، كەينىم كۆز يەتكۈسىز چۆل - جەزىرە، ئالدىم بىپايان قـۇم- لۇق. مەن بۇ قۇملۇقتا بىر كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن ئېلىۋالغان ئوزۇق، سۇيـۇم تۈگىدى. ئىككىنچى كۈنى لېۋىمنى چىشلەپ ماڭدىم. ئۇچىنچى كۈنى ئۇسساپ لەۋلـ رىم قۇرۇپ، تامىقىم چاپلىشىپ، قورسىقىم ئېچىپ، كۆزۈم قاراڭغۇلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم. بىر چاغدا قۇلىقىمغا بىر ئاۋاز كىردى. كۆزۈمنى ئاچسام ئۇستۈمدە ئىككى سۇمۇرغ ئەگىپ يۈرىدۇ. ئۇلارغا تەلمۈرۈپ قارىدىم، ئۇلار بىرنەرسە تاشلىدى. يېنىمغا بىر قاپاق بىلەن بىر داستىخان چۈشتى، قاپاقتا سۇ، داستىخاندا ھورى كۆتۈرۈلـۈپ تۇرغان تۈرلۈك يېمەكلىكلەر بار ئىكەن. مەن ئۇسسۇلۇقىنى ئىچىپ، قورسىقىمنى توقلاپ يولۇمنى داۋاملاشتۇردۇم. قاپاقنى مۇرەمگە سېلىپ، داستىخاننى قولىتۇقۇمغا قىسىپ ماڭدىم. قۇملۇقتىن چىقىپ كەتكۈچە قاپاقتا سۇ، داستىخاننىڭ تائامى تۈگەپ قالمىدى. قاپاق، داستىخاننىڭ ھەممىتىدە بىپايان قۇملۇقنى قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز يۈرۈپ تۈگەتتىم. قۇملۇقتىن چىقىپ بىر ئاز يۈرۈپلا مېنى ئۇيقۇ باستى. مەن داستىخاننى بېشىمغا قويۇپ، قاپاقنى قۇچاقلاپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. بىر چاغدا بوراننىڭ ئىسقىرىتقان ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغانسام، قاپاق بىلەن داستىخان يوق تۇرىدۇ. ئەتـ راپنى ئىزدىدىم، بىراق تاپالمىدىم. ئۇ نەرسىلەردىن ئۇمىدمنى ئۈزۈپ يەنە يولنى دا- ۋاملاشتۇردۇم. بىر چاغدا شامال چىقىپ بىر نەرسىنىڭ ئاۋازى كەلگەندەك بولدى. ئەتراپىمغا قاراپ ئاۋاز چىققان نەرسىنى ئىزدىدىم. ئۇ ئاۋاز ئۇچ پەرىزاتنىڭ ئاۋازى ئىكەن. ئۇلار ئۇچۈپ بېشىمغا كېلىپ توختاپ مەندىن ئەھۋال سورىدى. مەن ئۆز ھا- لىمنى ئۇلارغا بايان قىلدىم. ئۇلار ئەھۋالىمنى بىلىپ:

— سېنىڭ ئىككى ئاچاڭ ئىبلىس دۈشمىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى. بىز سېنى شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويايلى، — دېدى. مەن ماقۇل بولدۇم. ئۇلار:

— قولۇڭنى سۇن، — دېدى. مەن قولۇمنى سۇنغانىدىم، ئۇلار قولۇمنى تۇتۇپلا قاقاقلاپ كۈلۈشتى. قارىسام، ئۇلار پەرزاتتىن قاغىغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئۆزۈمنىڭ ئال- دانغانلىقىمنى بىلىپ زار - زار يىغلىدىم، لېكىن ئۇلار پەرۋا قىلمىدى. ئۇلار مېنى ئۇچۇرۇپ بىر ئورمانغا ئېلىپ بېرىپ چۈشتى. ئۇلار ئەسلىي ئىبلىس دۈشمىنىڭ خو- تۇنلىرى ئىكەن. ئىبلىس دۈشە ئاچىلىرىمنى ئېلىپ بارغان كۈندىن باشلاپ ئۇلارغا

قارىماس بۇلۇڭالغاچقا، ئۇلار ئاچلىرىمدىن رايىنى قايتۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقانىكەن. شۇڭا، ئۇلار ئىبلىس دېۋە ئۈخلاپ قالغاندا، خۇپىيانە چىقىپ مېنى ئىبلىس دېۋىنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن ئورمانلىققا ئېلىپ كەلگەنىكەن. ئۇلار ئىبلىس دېۋىنىڭ شىكايىتىنى قىلىپ:

ــ ئىبلىس ئۈخلاپ قالغاندا ئۇنىڭ ھەممە سېھىرلىرى ئاجىزلاپ كېتىدۇ، بۇلمىسا ئۇنىڭدىن قۇتۇلماق مۇمكىن ئەمەس، ــ دېيىشىگە دەھشەتلىك قارا بوران چىقىپ، كەينىدىنلا بىر قارا دېۋە پەيدا بولدى. ئۇ دېۋە ئۈچ قاغىنى تۇتۇۋېلىپ:

ــ شۇنچە ۋاقىتتىن قىلغانلىرىڭلارنى كەچۈرگىنىمنىڭ گۇناھىغا مېنىڭ سىرىمنى ئىنسانغا ئاشكارىلىدىڭلار، ئەمدى ئۆزۈڭلارنىڭ جاجىسىنى تارتىسىلەر، ــ دەپ ئۇلارنى بىر ھۇرۇپ بىرىنى يولۋاس، بىرىنى دۇ، بىرىنى تورغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. تورنى ئىككى دەرەخكە تارتتى، دۇنى بىر پۇۋلەپ تورغا چاپلاپ قويدى، يولۋاسنى قارانچۇق قىلدى. شۇ چاغدا ئۇ ماڭا قاراپ:

ــ سەن مېنىڭ سىرىمنى بىلىپ بولدۇڭ، شۇڭا سېنىڭدىن ماڭا ياخشىلىق كەلمەيدۇ. سىرىمنى بىلىپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈن سەنمۇ ئۆز جاجاڭنى تارت ! ــ دەپ ماڭا قاراپ بىر ھۇرىگەندى، مەن ھەسسىگە ئايلىنىپ قالدىم. مەن ئۇچۇپ كەتمەكچى بولغانىدىم، ئۇ بىر پۇۋلەپ مېنى تورغا چاپلاشتۇرۇپ قويدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ توردا تۇردۇم. قانچە كۈن تۇرغانلىقىمنى بىلمەيمەن. ئاشۇ كۈنى ھېلىقى دۇ توردىن ئاجراپ مېنى يېيىشكە ھەرىكەت قىلدى. بۇنىڭدىن ئىبلىسنىڭ ئۈخلاپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مەنمۇ توردىن قۇتۇلۇپ ئۇچۇپ كېتىشكە ھەرىكەت قىلادىم. مەن تەۋرىشىمگە دۇنىڭ ھەرىكىتى تېزلەشتى، ھەرقانچە قىلىپمۇ توردىن ئاجراپ چىقالمىدىم. شۇ چاغدا مەن قورقۇپ يىغلاپ سالدىم، بىر چاغدا بىر ئادەمزاتنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ نالە قىلىشقا باشلىدىم. قالغان ئىشلارنى ئۆزۈڭلار كۆردۈڭلار، ــ دەپ كىچىك مەلىكە ئۆزىنىڭ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ.

ئوغۇللار بۇ ئۇچ مەلىكىنىڭ ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن ئۇلاردىن:

ــ ئەمدى سىلەر قانداق قىلماقچى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىزلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تەڭلا:

ــ سىلەر بىلەن بىرگە قايتىمىز، ــ دەپتۇ.

ئوغۇللار قىزلارنى ئېلىپ خۇشال ھالدا يۇرتىغا قايتىشىپتۇ. زۇمرەت شاھقا ئەڭگۈشتەرنى تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. زۇمرەت شاھ ئەڭگۈشتەرنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشاللىقا تولۇپ، پۇتۇن يۇرتتا كاتتا توي قىلىپ، ئۇچ ئوغۇلنى تۆرده ئولتۇرغۇزۇپ. تۇ. ئوغۇللارنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ئۇچ مەلىكىنى كۆرۈپ نېمە ئەھۋال ئىكەنلىكىنى

سوراپتۇ. ئوغۇللار بولغان ئەھۋالنى زۇمرەت شاھقا سۆزلەپ بېرىپتۇ. زۇمرەت شاھ دەرھال ئالىپ شاھقا خەۋەرچى ماڭغۇزۇپتۇ. خەۋەرچى ئالىپ شاھقا بۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۇزۇپتۇ. ئالىپ شاھ خەۋەرچىگە نۇرغۇن سوۋۇنچە بېرىپتۇ ۋە ئوردا ئىشلىرىنى ۋەزىرگە تاپشۇرۇپ، خەۋەرچى بىلەن بىرگە سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇ زۇمرەت شاھنىڭ مەملىكىتىگە كېلىپ، كاتتا توي قىلىپ، ئۇچ قىزنى ئۇچ ئوغۇلغا نىكاھلاپ بېرىپ-تۇ. زۇمرەت شاھىمۇ ئۆز ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ تەختىنى ئۇلارغا ئۆتۈنۇپ بېرىپتۇ. كەنجى ئوغۇل پادىشاھ بوپتۇ. چوڭ ئاكىسى ئوڭ قول ۋەزىر، كىچىك ئاكىسى سول قول ۋەزىر بولۇپ، يۇرتنى ئادىل سوراپتۇ. خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنىڭ خىسلىتىدە بۇ يۇرت قايتا گۈللىنىپ، ئەل بایاشات، خاتىرجەم ياشاشقا باشلاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىسمائىل تاھىر.** ئەر، ئۇيغۇر، 95 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى تۇغانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 5.1998

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

ئاھپەلەك

قەدىمكى زاماندا ئەل ئاتىسى تۇرانىس دېگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ بۇيۇك تۇران مەملىكىتىنى ئادىللىق بىلەن سورايدىكەن. ئۇ ھەر جەھەتتىن كامال تاپقان پادىشاھ بولغاچقا، ئۇنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە جەڭ ماھارىتىگە يەتتە ئىقلىمدىكى دانىشمەنلەر، پالۋانلار قايىل ئىكەن. ئۇ قوشنا مەملىكەتلەر بىلەن، بولۇپمۇ ئۆكۈزخانىنىڭ ئېلى بىلەن بەكلا ئىناق - ئىتتىپاق ئۆتىدىكەن.

بىر قېتىم تۇران دىيارى دۇشمەننىڭ ھۇجۇمىغا دۇچ كەپتۇ. پادىشاھ تۇرانىس ئۆزى بىۋاستە قوشۇن تارتىپ چىقىپ جەڭدە مىسلىسىز قەھرىمانلىق كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ تۇرانىسنى يوقاتمىغۇچە مەقسىتىگە يەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشەنگەن دۇشمەنلەر تۇرانىسنىڭ يېقىنى ئۆكۈزخانىنى ئاستىرتىن قولغا كەلتۈرۈپ «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش» ھىيلىسىنى قوللانماقچى بوپتۇ. ئۇلار ئۆكۈزخانىنىڭ ھۇزۇرىغا نۇرغۇن سوۋغا - سالاملار بىلەن ئەلچى ئەۋەتىپ ئۆزلىرىنىڭ شۇم نىيىتىنى بايان قىپتۇ. ئۆكۈزخانىنىڭ مال - دۇنيا ئالدىدا كۆزى قىزىرىپ، تۇران ئېلى بىلەن بولغان قان - قېرىنداشلىقىنى ئۇنتۇپ، دۇشمەن بىلەن بىرلىكتە ئەل ئاتىسى تۇرانىسقا قىلتاق قۇرۇپتۇ.

بىر كۈنى ئۆكۈزخان تۇرانىسنى يالغاندىن ھەربىي مەسلىھەتكە چاقىرىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتىپتۇ. تۇرانىس ئۆز ئىتتىپاقدىشىنىڭ ھىيلىسىنى چۈشەنمەي، ئالماس قىلىچىنى يېنىغا قىستۇرۇپ، دۇلدۇلىغا مىنىپ، ئۆكۈزخانىنىڭ ئوردىسىغا كەپتۇ. ئۆكۈزخان ئۇنى دەبدەبە بىلەن كۈتۈۋاپتۇ ۋە يالغاندىن دۇشمەننى تارمار قىلىشنىڭ جەڭ تەدبىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. تۇرانىس ئۇنىڭ تەدبىرىدىن ناھايىتى خۇشال بولۇپ تۇ. تۇرانىس قايتىدىغان چاغدا ئۆكۈزخان يېلىنىپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي، جەسۇر تۇرانىس، بىز تۇزگەن بۇ تەدبىر بويىچە جەڭ قىلساق، يەتتە ئىقلىمدىكى دۇشمەنلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى يېڭىشكە قادىر بولالايمىز. سېنىڭ كۆچۈڭ ۋە پاراسىتىڭگە تەڭ كەلگۈدەك قۇدرەت ئىگىسى جاھاندا يوق. قېنى، ئەمدى ئارامخۇدا بەزمە قىلايلى. بۈگۈن كەتمىگىن، ئۇزۇن يول يۈرۈپ چارچاپ كەتتىڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بەكلا كەچ بولۇپ قاپتۇ. يولدا دۇشمەننىڭ قىلتىقى بولۇشى مۇمكىن. ساڭا ئازار يېتىپ قالسا مەن ئەلگە جاۋاب بېرەلمەيمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۇرانىس باتۇرلۇقىغا ئېلىپ:

— دوستۇم ئۆكۈزخان، تۇرانسقا خۇدادىن باشقىسى قەست قىلالمايدۇ. ئېلىم مېنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. دۈشمەنلەر قورغان ئەتراپىدا قاغىدەك ئەگىپ يۈرىدۇ، دەرھال قايتىشىم كېرەك. ئۇچقۇر ئارغىمىقمىنىڭ تاڭ سۈزۈلگۈچە مېنى ئوردىغا ئاپىرالايدىغانلىقىغا ئىشەنگىن، — دەپتۇ. ئۆكۈزخان ساختا كۆيۈنۈپ:

— ناۋادا بىرەر خېيىم - خەتەرگە يولۇقساڭ ئۇلۇغ تۇران ئەھلىگە قايسى يۈزۈم بىلەن قارايمەن؟ دۈشمەنلەرگە قايسى كۈچۈم بىلەن قارشى تۇرىمەن؟ قان - قېرىنداشلىرىمنى قايسى باتۇرغا تاينىپ قوغدايمەن؟ چارۋا مالىلىرىمنى قايسى يايلاقتا باقىمەن؟ ئەجەل بىقارار، ئەي تۇرانىس، ئەلنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن بولسىمۇ سۆزۈمگە كۆنگىن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

تۇرانىس ئۇنىڭ ھىيلىسىنى چۈشەنمەپتۇ. ئۇ ئۆكۈزخانىنى ئۆز بىلىپ، ئۇنىڭ سۆزىگە نائىلاج كۆنۈپتۇ. ئۇلار كېچىچە بەزمە قىلىشىپتۇ. ئۆكۈزخان ھەر خىل چارە-ئامالالارنى قوللىنىپ تۇران شاھقا مەينى ئادەتتىن تاشقىرى كۆپ ئىچكۈزۈۋېتىپتۇ. تۇرانىس ئاخىر مەست بولۇپ قاپتۇ. ھېچكىمنىڭ كۈچى يەتمىگەن بۇ باتۇرغا مەينىڭ كۈچى يېتىپ ئۇنى غەپلەت قوينىغا تاشلاپتۇ. ئەلىياتقۇ بولغاندا، ئۆكۈزخان دۈشمەن بىلەن پۈتۈشكىنى بويىچە، تۇرانىسنىڭ قوينىغا ئىككى نازىنىنىنى كىرگۈزۈپ قويۇپتۇ. تۇرانىس مەستچىلىكتە ئاياللارنىڭ گۈزەللىكىدىن ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ ئەتىسى چاشكا ۋاقتىغىچە ئۇخلاپتۇ. ئۇ ئويغىنىپ ئېسىگە كەلسە يېنىدا يوچۇن سەتەڭلەر ياتقۇدەك. تۇرانىس دەرغەزەپ بولۇپ، ياساۋۇللارنى چاقىرىپ ئۆكۈزخانىنى سۈرۈشتۇرۇپتۇ. «شاھىمىز جەڭگە چىقىپ كەتتى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇلار. ئارغىماقنى ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇغانىكەن، «شاھىمىز مىنىپ چىقىپ كەتتى» دەپتۇ. غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولغان تۇرانىس نائىلاج ئۆكۈزخانىنىڭ ئېتىنى مىنىپ، بۇيۇك تۇرانغا قاراپ قۇيۇندەك چېپىپتۇ، كۈن پاتاي دېگەندە ئۆز ئېلىگە يېتىپ بېرىپتۇ. كۆرۈپتۇكى ياۋلار ئۆكۈزخانىنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ، تۇرانىسنىڭ نۇرغۇن يەرلىرىنى ئاللىقاچان بېسىۋاپتۇ. تۇرانىس شۇندىلا ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلىپتۇ - دە، چاچلىرىنى يۇلۇپ ناله قىپتۇ، يۈز - كۆزلىرىنى تاتىلاپ قانغا بوياپتۇ، ئالماس قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، دۈشمەن توپىغا ئۆزىنى ئۇرۇپتۇ. مىڭلىغان دۈشمەننىڭ تېنى جېنىدىن جۇدا بوپتۇ، لېكىن ئۇ ئۇلارنى قىرىپ تۈگىتىپ بولالماپتۇ. ئاخىر مىڭ يېرىدىن يارىلىنىپ، ئوردىغا چېكىنىپ كىرىۋاپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئايالى ئېغىرئاياغ بولۇپ، ئوردا قورۇقچىلىرى ئۇنى جان تىكىپ قوغداۋاتقانىكەن. تۇران شاھى ئايالىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئېسىڭدە بولسۇنكى، بىزنى دۈشمەن يەڭمىدى، قېرىندىشىمىزنىڭ ساتقىنلىقى

يەڭدى. ياۋنىڭ بىزگە كۆچى يەتمەيتتى، ئاسىي پەيدا قىلغان بوشلۇق تەختىمىزنى غۇلاتتى. ئەگەر ئامان بولساڭ، پەرزەنت ــ ۋارىسىمغا ئېيتقىن، ئۇ قىساس ئۇچۇن ياشىسۇن. ئالدى بىلەن مۇناپىقنى يەر يۇزىدىن يوقاتسۇن، ــ دەپتۇ ـ دە، «ئاھ پەـ لەك» دەپلا جان ئۇزۇپتۇ. دۇشمەنلەر ئوردىنى ئىشغال قىپتۇ. ياۋ جەسۇر تۇرانىسىنىڭ جەستىنى سازايە قىلىپ، ئۆز غەلىبىسىدىن تەنتەنە قىلىشىپتۇ، تۇران شاھىنىڭ ئاـ يالىنىمۇ چېپىپ تاشلىماقچى بوپتۇ. بۇ چاغدا ئۆكۈزخان ئارىلىشىپ:

ــ ئۇنىڭ يەڭگىشىگە يول قويۇڭلار، تۇرانىسىنىڭ نەسلىدىن دۇنياغا ئېسىل بىر جان تۆرىلىدۇ. ئۇنى پۈتىمىزغا پۈت، قولىمىزغا قول قىلىۋالساق، ھەرقانداق تەھدىتـ كە ئۇچرىمايمىز، ــ دەپتۇ.

ئۇزاق ئۆتمەي خانىش بوشىنىپتۇ، ئۇ ناھايىتى ساغلام ئوغۇل تۇغۇپتۇ. تۇرانىسـ نىڭ ئۆلۈم ئالدىدا «ئاھ پەلەك» دېگەنلىكىنى ئەسلەپ ئوغلىغا «ئاھىپەلەك» دەپ ئـ سىم قويۇپتۇ. ئۆكۈزخان ئۇنى ئۆز تەربىيەسىگە ئېلىپ چوڭ قىپتۇ. دەرۋەقە ئاھىپەـ لەك دادىسى تۇرانىستىن قېلىشمىغۇدەك پالۋان بولۇپ يېتىشىپتۇ. ئۇ ئون يەتتە ياشقا كىرگەندە نامى جاھانغا تارقىلىشقا باشلاپتۇ. ئۆكۈزخان ئۇنى ئوردا لەشكەرلىرىـ نىڭ مەشقاۋۇلى قىلىپ قويۇپتۇ. ئۇ لەشكەرلەرگە جەڭ ماھارىتى ئۆگىتىۋاتقان كـۇنـ لەرنىڭ بىرىدە ئۆكۈزخاننىڭ ھۇزۇرىدىكى تۇرانىسىنىڭ ئالماس قىلىچى غايىب بولـۇپ كېتىپتۇ. ئۆكۈزخان بۇنى ئاھىپەلەك ۋە ئۇنىڭ ئانىسىدىن كۆرۈپ، ئـۇلارنى نەزەربەنـد قىلىپ قويۇپتۇ. ئاھىپەلەك بۇ ئالماس قىلىچنىڭ خاسىيىتىنى ۋە بولۇۋاتقان ئىشلارنى چۈشەنمەي ئانىسىدىن سوراپتۇ. ئانا ئۇنىڭغا تۇرانىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى يەتكۈزۈپ:

ــ سېنىڭ ئاتاڭ ئۆكۈزخان ئەمەس، بەلكى بۇيۇك تۇرانىنىڭ مەرھۇم شاھى تۇرا ـ نىس. ئۆكۈزخان ئەلنىڭ ئاسىيسى ۋە ئاتاڭنىڭ قاتىلى. ئالماس قىلىچ ئاتاڭنىڭ ئـۆـ مۇرلۈك ھەمراھى ئىدى، ئۆكۈزخان مىنۋاتقان ئارغىماق ئاتاڭنىڭ قانىتى ئىدى. سەن جەزمەن ئالماس قىلىچنى تېپىشىڭ ۋە ئارغىماقنى قولىغا چۈشۈرۈپ، ئاتاڭنىڭ ۋە ئەلنىڭ قىساسىنى ئېلىشىڭ كېرەك، ــ دەپتۇ. بۇلارنى ئاڭلاپ ئاھىپەلەكنىڭ قەلبىدە قىساس يالقۇنى پەيدا بوپتۇ، ئەمما ئۆزى يالغۇز دۇشمەنگە تاقابىل تۇرغىلى بولمايىدـ غانلىقىنى چۈشىنىپ پۈرسەت كۈتۈپتۇ.

ئۇ بىر كۈنى ئانىسىغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئى ئانا، مەھكۇملۇمىنىڭ ھاقارىتىگە چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئۆكۈزخان مېنى قېرىنداشلىرىمغا قۇش قىلىپ سالماقچى. قېرىنداشلارنىڭ قېنىدا يۇزۇمنى يۇيغۇچە، ئۆلگىنىم مىڭ ئەلا. بۇ قەپەستىن چىقىپ كېتەيلى. سەرسان بولۇپ كەتكەن قېرىنداشلىرىمنى يىغىپ ئەل قىساسىنى ئادا قىلاي.

ئانا ئوغلىنىڭ سۆزلىرىدىن سۆيۈنۈپ، ئۇنى باغرىغا بېسىپتۇ. ئۇلار تۇن يېرىمىدا ئورىدىن قېچىپ چىقىپ، كۈنپېتىشقا قاراپ يول يۈرۈپتۇ. يەتتە كۈندىن كېيىن تىلسىم شەھرىگە يېقىنلىشىپتۇ. ئاھىپەلەك ئانىسىنى سىرتتا قالدۇرۇپ شەھرىنى كۆزەتكىلى بېرىپتۇ. قەلئە دەرۋازىسىدىن كىرسە، ئالتە دۆە يېنىغا بىرىدىن شەھرنى تىكلەپ قويۇپ ئۇخلاپ ياتقۇدەك. شەھەر ياپيېشىل ئورمانلار بىلەن قاپلانغان، يېشىللىق ئىچىدە ھەر خىل ھايۋانلار ئوتلاپ يۈرگۈدەك. ئۇ بۇنىڭ دۆلەرنىڭ ماكانى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. شۇنداقتىمۇ يول ئوزۇقىغا بىرەر ـ ئىككى كېيىك ئوۋلىۋېلىش ئۈچۈن ئىچكىرىلەپ كىرىپتۇ. ئىنسان ھىدىنى ئالغان دۆلەر بىردىنلا ئويغىنىپ ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىپتۇ. ئۇ دۆلەر بىلەن كۈن پاتقۇچە ئېلىشىپتۇ. ئاخىر ئاھىپەلەك ھەممە دۆنى ئۆلتۈرۈپ، جەسەتلىرىنى سۈيى قۇرۇغان بىر قۇدۇققا تاشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا ھاۋا گۈلدۇرلەپ، بوران چىقىپ، قۇم ـ شېغىل يېغىشقا، يەر تەۋرەپ ئالەم ئوڭ ـ تەتۈر چۆرگۈلەشكە باشلاپتۇ. ئاھىپەلەك نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرىپ بولغىچە، ئاسماندىن بەھەيۋەت بىر دۆە چۈشۈپ كەپتۇ ـ دە، ئاھ پەلەكىكە خىتاب قىپتۇ:

ــ ئەي باتۇر يىگىت، ئەلمىساقتىن بۇ ماكانغا ئىنسان زاتى ئاياغ بېسىشقا جۇرئەت قىلالمىغانىدى، سەن يۈرىكىڭنى قاپتەك قىلىپ كەپسەن ۋە ئالتە قېرىندىشىمنىڭ جېنىغا زامىن بوپسەن. مۇشۇ گۇناھىڭ ئۈچۈن تېنىڭنى مىڭ پارە قىلىۋەتسەمۇ ئازلىق قىلىدۇ. لېكىن، ئالدى بىلەن نام ـ شەرىپىڭدىن خەۋەر تاپاي. قايسى پالۋاننىڭ پۇشتى سەن؟ ئېلىڭ نەدە؟

ــ بۇيۇك تۇران مەملىكىتىنىڭ ئەلِ ئاتىسى تۇرانسىنىڭ ئوغلى ئاھىپەلەكمەن، ــ دەپتۇ ئاھىپەلەك دۆلەر باتۇرىغا مەردانە قاراپ.

ــ ئادەملەرنىڭ ئادىمى تۇرانسىنىڭ قىلىچى قولۇمدا تۇرۇپتۇ. بۇ قىلىچ بىلەن بىر ئەمەس، مىڭ جېنىڭ بولسىمۇ يەر چىشلىتەلەيمەن. سەن قانداق بولۇپ تۇرانسىنىڭ پۇشتى بولسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دۆە. ئاھىپەلەك ئۆزىنىڭ راستتىنلا تۇرانسىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ دۆنى ئىشەندۈرۈپتۇ ۋە سوراپتۇ:

ــ ئەي دۆلەرنىڭ باتۇرى، بۇ قىلىچنى قەيەردىن ئالدىڭ؟ ئەجابا، ئاتامنىڭ قىلىچى بىلەن مېنى ئۆلتۈرمەكچىمۇ سەن؟

ــ مەن بۇ قىلىچنى ئۆكۈزخانىنىڭ ئوردىسىدىن ئوغرىلىۋالغان، ــ دەپتۇ دۆە.

ــ ئۇ راستتىنلا ئاتامنىڭ قىلىچى بولسا، ساڭا تېغ تەڭلىمەي ئەل بولمەن. ئالدى بىلەن قىلىچنى كۆرۈپ باقاي، ــ دەپتۇ ئاھىپەلەك ھىيلە ئىشلىتىپ. دۆە ئاھىپەلەكنى كىچىك كۆرۈپ قىلىچنى بېرىپ، ئۇنىڭ ئاتىسى تۇرانىس ئۈچۈن كۆز

يېشى قىلىشىنى كۆتۈپتۇ. ئاھېلەك قىلىچنى قولىغا ئېلىپ بىسىدا ئاتىسىنىڭ نا-
مىنى كۆرۈپتۇ - دە:

— بۇ راستتىنلا ئاتامنىڭ ئالماس قىلىچى ئىكەن، — دەپتۇ شادلىنىپ، —
بىراق بۇنى ئەمدى ساڭا قايتۇرۇپ بېرەلمەيمەن. بۇ مەن ئۇچۇن ئۆمۈرلۈك تەۋەررۈك.
بۇنىڭ بىلەن ئۆكۈزخاننىڭ جېنىنى ئالىمەن، رەقىبلىرىمنىڭ قېنىنى تۆكىمەن. سا-
ڭا رەھمەتتىن باشقا سۆزۈم يوق، جان كېرەك بولسا يولۇڭغا ماڭ.

دۈشمىنىڭ غەزەپلىرى تېشىپ بوراندەك ئېتىلىپتۇ. ئۇلار ئىككى ئاشپىشىم ئېلى-
شىپتۇ. ئاھېلەك ئېغىر يارىلانسىمۇ، ئىنسانغا خاس پاراسىتىگە تايىنىپ دۈشمى يې-
كىپتۇ، ئۇنىمۇ ھېلىقى سۈسىز قۇدۇققا تاشلاپتۇ، ئاندىن قەلئەدىن چىقىپ، ئانىسىنى
تىلىسىم شەھەرگە باشلاپ ئەكىرىپتۇ ۋە دۈشمەنلىرىنىڭ ھەشەمەتلىك ئوردىسىغا ئورۇنلاش-
تۇرۇپتۇ. ئاھېلەكنىڭ يارىسى ساقايغىچە ئۇلار شۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇش نىيى-
تىگە كەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئاھېلەك ھەر كۈنى سەھەر ئۇۋغا چىقىپ كېتىپ
كېيىك، جەرەن ئوۋلاپ قايتىپ كېلىدىكەن. كۈنلەر شۇ تەرزدە ئۆتۈۋېرىپتۇ. ئوردا
ئەتراپىدا ھايۋانلار بارغانسېرى ئازلاپ قاپتۇ. ئاھېلەك تېخىمۇ يىراقلا بېرىپ ئوۋ
قىلىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاھېلەك بىر چىقىپ كەتسە بەزىدە ئىككى - ئۈچ
كۈندە قايتىپ كېلىدىغان بوپتۇ.

بىر كۈنى يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ قالغان ئانا كونا قۇدۇق بېشىدا ئولتۇرۇپ
ئۆز- ئۆزىگە: «يالغۇزلۇق جېنىمدىن ئۆتتى. ئەگەر ئېرىم تۇرانىس ھايات بولغىنىدا
كۆڭلۈم بۇنچە پەرىشان بولمىغان، ئۆمرۈم بۇنداق مەنىسىز ئۆتمىگەن بولاتتى. بۇ تەق-
دىرنىڭ ئازابىدىن مېنى كىمىمۇ قۇتقۇزار؟» دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا قۇدۇق ئې-
چىدىن شۇنداق سادا كەپتۇ:

— ئەي ئۇلۇغ تۇرانىسنىڭ ساھىبجامالى، خۇدانىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن
ماڭا بىر ياخشىلىق قىلغىن، ئۇنىڭ بەدىلىگە ھەممە ھاجەتلىرىڭنى راۋان ئەيلەيمەن،
جىمىكى غەملىرىڭنى يوق قىلغايمەن...

ئايال چۆچۈپ قارىسا دۈشمەنىڭ باتۇرى قۇدۇقتا ھالسىراپ ياتقۇدەك. ئايالنىڭ
ئۇنىڭغا رەھمى كەپتۇ ۋە دۈشمى كۆڭلى خالاپتۇ. ئۇنى قۇتۇلدۇرۇپ ئۆز ھەۋىسىنى
بېسىش نىيىتىگە كېلىپ:

— سېنى قانداق قىلسام بۇ يەردىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقالايمەن؟ — دەپ سوراپتۇ.
دۈشە دەپتۇ:

— نىيىتىڭ شۇ بولسا، ئوردىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكىن، ئۇ يەردە قىرىق بىر
ھۈجرىنى كۆرىسەن. قىرىق بىرىنچى ھۈجرىغا كىرسەڭ بىر دۆلدۈل بار، ئۇنىڭ بوي-

نى ئالتۇن زەنجىر بىلەن باغلانغان. دۇلدۇلنى ئېلىپ چىقىپ زەنجىرىنى ماڭا تاشلاپ بەرسەڭ ئۇ مېنى قۇتۇلدۇرالايدۇ.

ئايال ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلىپتۇ. دېۋە ئۆلۈم گىردابىدىن قۇتۇلۇپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق كۆرسىتىپتۇ. دېۋە ئاھىپەلەك ھەر قېتىم ئوۋدىن قايتقاندا يوشۇرۇنۇۋالىدىغان، ئوۋغا چىقىپ كەتكەندە ئايالنىڭ ھۇجرىسىدا تۇنەيدىغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇزاق ئۆتمەي ئايالنىڭ بويىدا قاپتۇ. بۇنى ئاھىپەلەك زادىلا سەزمەپتۇ.

ئاھىپەلەك ئوۋغا چىقىپ كەتكەن بىر كۈنى ئۇنىڭ ئانىسى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. دېۋە بۇنىڭدىن ھەم چەكسىز سۆيۈنۈپتۇ، ھەم ئاھىپەلەكنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەپ، ئايالدىن بالىنى قانداق قوغداپ قېلىش توغرۇلۇق مەسلىھەت سوراپتۇ.

ــ بالىمىزنى يولۋاس تېرىسىگە يۆگەپ، ئوغلۇمنىڭ ئۆتەر يولىغا قويۇپ كەلگىن، ئاھىپەلەك ئۇنى چوقۇم قايتۇرۇپ ئەكېلىدۇ، ــ دەپتۇ ئايال. دېۋە ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىپتۇ. دېگەندەك ئاھىپەلەك ئوۋدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ يول ئوستىدە ئىكراپ ياتقان بىر بوۋاقنى ئۇچرىتىپتۇ. بۇنى خۇدانىڭ بىزگە قىلغان ئىلتىپاتى، دەپ چۈشىنىپ قوينىغا سېلىپ ئەكېلىپتۇ - دە، ئانىسىغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئانا، بۇ نارەسىدىنى تەڭرىمىز سىنىڭ زېرىكىشىڭنى بېسىش ئۈچۈن پەرىشتىلەردىن ئەۋەتىپتۇ. ئۇنى بېقىۋالايلى ۋە تەڭرى يولىدا جان پىدا قىلغۇچىغا ئايلانىدۇرايلى.

ئانا ھەيران بولغان بولۇپ، تەڭرىگە ۋە ئوغلىغا مەدھىيە ئوقۇغان بوپتۇ، بوۋاقنى باغرىغا بېسىپ سۈت بېرىپتۇ. ئۇنىڭغا «يەرمىش» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. يەرمىش ناھايىتى كۈچتۇڭگۇر چوڭ بولۇپ، ئاكىسى ئاھىپەلەكتىن ئەقىل - پاراسەت ۋە ماھارەت ئۆگىنىپتۇ. ئۇ يەتتە ياشقا كىرگەندە ئاكىسى بىلەن بىرگە ئوۋغا چىقىپ كېيىك - جەرەن ئوۋلىيالايدىغان بوپتۇ. تاكى شۇ چاققىچە ئانىسى ئۆزىنىڭ دېۋە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ۋە يەرمىشنىڭ كېلىپ چىقىشىنى ئاھىپەلەكتىن يوشۇرۇپتۇ. بىر كۈنى ئاھىپەلەك ئانىسىغا:

ــ ئانا، كۆرۈپ تۇرۇپسەن، يارىلىرىم سەللىمازا ساقايدى، ئوزۇق - تۇلۇكنىمۇ يېتەرلىك جۇغلىۋالدۇق. ئەمدى سەپەرگە ئاتلىنايلى. ياقا يۈرتلاردا سەرسان بولۇپ يۈرگەن پالۋانلارنى توپلاپ، ئۆكۈزخاننى جازالاي، ئەلنى دەرد - ئەلەمدىن ئازاد قىلاي، ــ دەپتۇ. ئانىسى بۇ گەپنى دېۋىگە يەتكۈزۈپتۇ. دېۋە ھەرقانچە ئويلاپمۇ ئايالنىڭ ئاھىپەلەك بىلەن بىللە كېتىشىگە چىدىماپتۇ. ئۇلار ئۇزۇن باش قاتۇرۇشقاندىن كېيىن ئانا شۇنداق دەپتۇ:

ــ بىز بۇ سىرنى مەڭگۇ يوشۇرۇپ قالالمايمىز. ئەڭ ياخشىسى سەن بېرىپ ئاھ-

پەلەككە ھەممە ئەھۋالنى ئېيتقىن. ئوغلۇمدىن مېنىڭمۇ سەن بىلەن بىرگە تۇرۇپ قېلىشىمغا ئىجازەت سورىغىن. ئۇ بىزنىڭ گۇناھىمىزدىن كەچسە ئەجەب ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن دېۋە ئاھېپەلەكنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ:

ــ ئەي، باتۇر تۇرانىسنىڭ تەڭداشسىز ئوغلى، مېنى ئۆلدى دەپ ئويلىغانىدىڭ. بەختىمگە رەھىملىك ئاناڭ جېنىمنى قۇتقۇزۇپ قالدى. بىز تۇرمۇش قۇردۇق، بالىلىقمۇ بولدۇق. يەرمىش ئاللانىڭ ساڭا قىلغان شەپقىتى ئەمەس، بەلكى ئاناڭ ئىككىمىزنىڭ ئوغلى. ئۇنى سەندىن يوشۇرغان گۇناھىمىزنى كەچۈرگىن ۋە ئاناڭ ئىككىمىزنىڭ بۇ ماكاندا ئارامخۇدا ياشىشىمىزغا يول قويغىن. يەرمىش بىزگە ھەمراھ بولسۇن، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئاھېپەلەكنىڭ بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كېتىپتۇ، ئانىسىنىڭ ئۆزىنى ئالدىغانلىقى ئۈنىڭغا ھار كەپتۇ، يەرمىشنىڭ كېلىپ چىقىشىنى بىلىپ، غۇرۇرى ئازار يەپتۇ. ئۇ كۆزلىرىگە ياش ئالغان ھالدا ئانىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

ــ ئاشۇ بەتبەشىرە دېۋىنى باغرىڭنى يېرىپ چىققان ئوغلۇڭدىن ئەلا كۆرگەن بولساڭ قالغىن. سېنى ئاتام تۇرانىسنىڭ روھى جازالىسۇن، ــ دەپتۇ ـ دە، ئالماس قىلىچىنى يېنىغا قىستۇرۇپ تىلسىم شەھىرىدىن ئايرىلىپتۇ. يەرمىش ئۇۋدىن قايتىپ كېلىپ بولغان ئەھۋاللارنى ئۇقۇپتۇ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قاقشاپ توسۇشلىرىغا قارىماي ئاھېپەلەكنىڭ ئارقىسىدىن ئات ساپتۇ. ئۇ ئاكىسىغا يېتىشۋالغاندىن كېيىن باغرى خۇن بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھۆرمەتلىك ئاكا، مەندە نېمە گۇناھ؟ نېمىشقا مېنىمۇ تاشلاپ كەتمەكچى بولىدۇڭ؟ نېمىشقا ماڭىمۇ نەپرەت كۆزۈڭ بىلەن قارىدىڭ؟ ساڭا ۋاپا قىلمىغان ئانا ماڭا ۋاپا قىلاتتىمۇ؟ قۇلۇڭ بولاي، ئۇلىغىڭ بولاي، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلاي، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كەت. ھېچ بولمىسا، ئارمىنىڭ يولىدا جان پىدا قىلىشقا يارايمەن.

ئاھېپەلەكنىڭ ئۈنىڭغا رەھمى كەپتۇ ـ دە، ئۇنى باغرىغا بېسىپ پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ. ئۇلار بىرلىكتە دېۋىلەر ماكانىدىن ئايرىلىپ، يىراق بىر يۇرتقا قاراپ سەپەر قىپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن بىر مەملىكەتكە يېتىپ كەپتۇ. بۇ يەردە بۈيۈك تۇراندىن سەرگەردان بولۇپ چىققان پالۋانلار قوشۇن تۇزۇپ، ئۆكۈزخاننى جازالاشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتقانىكەن. ئۇلار ئاھېپەلەكنىڭ تۇرانىسنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇنى ئۆزلىرىگە باش قىپتۇ.

ئاھېپەلەك ئىنىسى يەرمىش بىلەن بىرلىكتە ئۇلارغا جەڭ ماھارىتى ئۆگىتىپتۇ ۋە ئۆكۈزخاننى جازالاشنىڭ تەدبىرلىرىنى تۇزۇپتۇ. بىر كۈنى ئاھېپەلەك پالۋانلارنى يىغىپ:

— باشقىلارنىڭ يۈرتى گەرچە بىزنى يەكلىمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەر بىزگە مەڭگۈلۈك پاناھگاھ بولالمايدۇ. بىز قىساس ئۇچۇن ئۆكۈزخانىنى ئۆلتۈرۈپ، نەسلىمىز-نىڭ شەنىگە چۈشكەن داغنى يۇيمىغىچە يېگىنىمىز يېگەن، ئىچكىنىمىز ئىچكەن بولمايدۇ. ئەمدى پۈرسەت يەتتى، ئاتام تۇرانسىنىڭ ئەنتىنى ئېلىپ، يۈرتداشلىرىمىزنىڭ كۆز يېشىنى قۇرۇتايلى. بۇنىڭ ئۇچۇن ئالدى بىلەن ئۆكۈزخانىنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ، ئاتامنىڭ خاسىيەتلىك ئارغىمىقىنى قولغا چۈشۈرۈش كېرەك. ئارغىماقنى تارتىۋالماساق، مىڭ جېنىمىز بولسىمۇ ئۆكۈزخانىنىڭ قېنىنى تۆكەلمەيمىز، جەڭدە پۈخادىن چىقمايمىز. ئارغىماقنى ئۆزۈم ئوغرىلاپ كېلەي، ناۋادا يەتتە كۈنگىچە قايتىپ كېلەلمىسەم ھۇجۇم قىلىڭلار، — دەپتۇ.

يەرمىش ۋە پالۋانلار ئاھىپەلەكنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىدىن ئەنسىرەپ توسقان بولسىمۇ، لېكىن ئۆكۈزخانىنىڭ ئوردىسىنى ئۇنىڭدەك پۈختا بىلىدىغانلار بولمىغاچقا نائىلاج يول قويۇپتۇ. ئاھىپەلەك شۇ كۈنى ئەلياتقۇ بىلەن يولغا چىقىپ ئۇچ كېچە-كۈندۈزدە ئوردىغا كەپتۇ. ئۇ پەم بىلەن ئارغىماق بار ئېغىلغا كىرىپتۇ. ئەسلىدە ئۆكۈزخان شۇ كۈنى چۈشىدە ئاھىپەلەكنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ئەتراپقا سانسىز قوروقچىلارنى قويۇپ قويغانىكەن، شۇڭا ئاھىپەلەك ئەمدىلا ئارغىماقنى يېتىلەپ ئىشىكتىن چىقىشىغا ئۆكۈزخانىنىڭ لەشكەرلىرى ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. ئاھىپەلەك ئارماندا ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ:

— ئەي ئاسمان - زېمىنىنىڭ لەنىتىگە قالغان نومۇسسىز، قان - قېرىنداشلىرىنىڭ قىساسىغا بوغۇلغان ئاسىي، سەن قۇياش نۇرىنى ئۆچۈرەلىسەڭمۇ، قىساس يالقۇنىنى ئۆچۈرەلمەيسەن. مېنى ئۆلتۈرەلىسەڭمۇ، ئەلنىڭ ئارمىنىنى ئۆلتۈرەلمەيسەن. بۇلغانغان قېنىڭنى ئۆز قولۇم بىلەن تۆكۈپ، ئاتامنىڭ ئەنتىنى ئالالمىغانلىقىم ئۈچۈن ئارماندىمەن، لېكىن ئىنىم يەرمىش بۇ ئۆچنى ئېلىشقا قادىر. ئۇ سېنى يەتتە ئىقلىمغىچە سازايى قىلىدۇ، ئادەمزات ئەۋلادى ئۇچۇن مەڭگۈلۈك ساۋاق قالدۇرىدۇ. قېنى، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل، — دەپتۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرى ئۆكۈزخانىنىڭ يۈرىكىگە سانجىلىپتۇ. ئۇ نومۇسقا چىدىماي ئۇنى ئۇچ كۈنگىچە شەھەر كوچىلىرىدا سازايى قىلىپ، پۇقرالارنى ئۆز غالجىرلىقى بىلەن قورقۇتماقچى بوپتۇ، لېكىن ئاھىپەلەك كۆز يېشى قىلماپتۇ، ئاھ ئۇرماپتۇ، باش ئەگمەپتۇ. خالايىق ئۇنىڭ باتۇرلۇقىغا قەلبىدە ئاپىرىن ئوقۇشۇپتۇ، ئۆكۈزخانغا نەپرەتلىنىپتۇ.

يەتتىنچى كۈنمۇ ئاھىپەلەك قايتىپ كەلمىگەندىن كېيىن، يەرمىشنىڭ لەشكەرلىرى ئۆكۈزخانىنىڭ دۆلىتىگە سەلدەك بېسىپ كىرىپتۇ. ئۇلار غادايىغان دەرەختىن تارتىپ ئالايغان ھايۋانغىچە يەر چىشلىتىپ مېڭىپتۇ. خەلق ئۇلارنى قوللاپتۇ. ئۆكۈز-

خانىڭ لەشكەرلىرىمۇ ئەسلىدىنلا پادىشاھنىڭ نومۇسسىزلىقىدىن يىرگىنىدىغان بولغاچقا، قانداشلىق مېھرىنى ئەلا بىلىپ يەرمىشكە بويسۇنۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئوردىغا ھۇجۇم قىلىپ كەپتۇ. ئۇلار ئاھپەلەكنى قۇتقۇزۇپتۇ، لېكىن ئۆكۈزخاننى تۇتالماپتۇ. ئۇ تۇرانسىنىڭ دۆلدۈلىغا مىنىپ قاچقانكەن. يەرمىش ئاھ-پەلەك بىلەن يۈرتنى قۇتقۇزۇپتۇ. ئەھلى - يۇرت شادلىققا چۆمۈپتۇ. لېكىن، ئۆكۈز-خان قېچىپ كەتكەچكە ئاھپەلەككە جەڭ غەلىبىسى، ئەلنىڭ تەنتەنىسى تەسەللى بولالماپتۇ. ئاھپەلەك تولا ھەسرەتلىنىپ، ئۇيقۇ ۋە غىزادىن قاپتۇ، رەڭگىرويى كۈن-سېرى سولىشىپ، كېچە - كۈندۈز قىساس ئىشتىياقىدا جان قىيناپتۇ. ئاكىسىنىڭ ھالى يەرمىشنى قاتتىق ئويغا ساپتۇ. ئۇ ھەر خىل چارىلەر ئۈستىدە ئىزدىنىپتۇ. ئا-خىر ئاتىسى ــ دۆلەر باتۇرى يادىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن ياردەم تىلىمەكچى بوپتۇ ۋە ئاھپەلەككە بىلدۈرمەي، تىلسىم شەھىرىگە قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇ ئاتىسى ۋە ئانىسى بىلەن دىدارلىشىپتۇ. دۆلەر باتۇرى ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ سۆيۈنۈپتۇ. ئانىسى قار- يامغۇر يېغلاپ، ئۇنى قۇچاقلاپتۇ. يەرمىش بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ ئۇنىڭدىن ياردەم سوراپتۇ.

دۆلەر باتۇرى ئوغلىنىڭ تەلىپىنى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىپتۇ. ئۇزۇن يىل يەرمىشنىڭ دەرد - پىراقىدا باغرى خۇن بولغان ئانىمۇ خۇشاللىقتىن ئېرىنى ئۆ-كۈزخاننى تېزرەك تۇتۇپ كېلىشكە دەۋەت قىپتۇ. دۆلەر باتۇرى ئوغلى بىلەن تۇراد-ا كۆرۈشۈشكە كېلىشىپ، ئالتۇن زەنجىرلىك دۆلدۈلىنى مىنىپ كۆككە كۆتۈرۈلۈپ-تۇ. يەرمىش ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئاكىسى بىلەن ئەمدىلا يۈز كۆرۈشۈپ تۇرۇشىغا ھاۋا گۈلدۈرلەپ، ئالەمنى قارا تۇمان بېسىپتۇ، ئاسماندىن قۇم - شېغىل تۆكۈلۈپتۇ. ئاھپەلەك بىلەن يەرمىش نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە، دۆلەر باتۇرى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ھازىر بولۇپ:

ــ ئەلنىڭ دۈشمىنى ئۆكۈزخان سىلەرنىڭ جازايىڭلارنى كۆتۈپ تۇرۇپتۇ، ــ دەپتۇ. ئاھپەلەك بىلەن يەرمىش ئىشىكتىن يا ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقىپ قارىسا، ئۆكۈزخان زەنجىر بىلەن باغلانغان ھالدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغۇدەك. ئاھپەلەك دۆلگە بولغان كونا ئاداۋەتنى ئۇنتۇپ، قىساس لەززىتىدىن مەست بولۇپ، ئۇنىڭغا تەشەككۇر بىلدۈرۈپتۇ. ئۇ يەرمىشكە پۈتكۈل شەھەر ئەھلىنى يىغىشنى بۇيرۇپتۇ، ئۆ-زى ئۆكۈزخاننى ئوردا ئالدىغا سۆرەپ چىقىپتۇ. ھايال ئۆتمەي پۈتۈن ئەل ئوردا ئال-دىغا جەم بوپتۇ. يەرمىش ئاكىسىدىن ئۆكۈزخاننى قانداق جازالىغاندا پۈخادىن چىقـ-دىغانلىقىنى سورىغانىكەن، ئاھپەلەك خەلقنىڭ رايىغا بېقىشنى بۇيرۇپتۇ.

بەزىلەر: «ئالدى بىلەن ئاھپەلەكنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ تىلىنى

كېسىپ تاشلاش كېرەك» دەپتۇ؛ بەزىلەر: «ئۇنىڭ جاجىسىنى بۆرىلەر بەرسۇن» دەپتۇ؛ يەنە بەزىلەر: «ھەممە ئادەم بىردىن تۈكۈرۈپ، ئۇنى تۈكۈرۈك ئىچىدە تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش كېرەك» دەپتۇ؛ بەزىلەر بولسا: «ئۇنىڭ تېنىنى بىر بۇردا - بىر بۇردىدىن كېسىپ ئىتقا تاشلاپ بەرسەك، ئىت - مۇشۇكلىرىمىزمۇ ئاسىيلىق قىلمايدىغان بولىدۇ» دەپتۇ. شۇ چاغدا ئاھپەلەك ئاتىسى تۇرانىسىنىڭ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، ئۆكۈزخانىڭ يۇزىگە بىرنى تۈكۈرۈپ، ئۇنىڭ تىلىنى كېسىپ ئاپتۇ - دە، ئىتقا تاشلاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەربىر ئادەم ئۇنىڭ بىر چىشلەمدىن گۆشىنى شىلىپ ئېلىپ ئىتلىرىغا تاشلاپ بېرىپتۇ. ئاھپەلەك ئۆز ئارمىنىغا يېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن خالايىق بىر - بىرىگە ئاسىيلىق قىلمايدىغان بوپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **توختى مامۇت.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **سالامەت ھاشىم.** ئايال، ئۇيغۇر.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1991. 3

كومۇلەك پالۋان

بۇرۇن بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، ئۇنىڭ بىرلا قىزى بار ئىكەن. پادىشاھ، قىزىم زېرىكىپ قالمىدۇ، دەپ بىر باغ ياسىتىپتۇ، بۇ باغقا ھەممە مېۋىلىك دەرەختىن تىكتۇرۇپتۇ، قىزىغا ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن قىرىق كېنىزەك تەييارلاپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى ھەر كۈنى باغدا ئويناپدىكەن، باغنىڭ سىرتىغا چىقمايدىكەن. قىزنىڭ يېشى ئون سەككىزگە يەتكەن كۈنى ئۇ باغدىن چىقىپ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇ. پادىشاھنىڭ ئۆيى ئالدىدا بىر تۈل خوتۇن بار ئىكەن، ئۇ مەلىكىگە:

— پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ يېشى ئون سەككىزگە توشتى دېگەندە بىر قېتىم شىكارغا چىقىش پەرھىز، قىزىم. سىزنىڭ يېشىڭىزمۇ بۇ يىل ئون سەككىزگە توشتى، — دەپتۇ.

مەلىكە بۇ ھەقتە ئانىسىدىن مەسلىھەت سوراپ، قوشنىسىنىڭ دېگەن پەرھىزىنى ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئانىسى:

— قىزىم، ئۇنداقتا مەن قوشۇلمەن. سىز بىزنىڭ يالغۇز قىزىمىز، دادىڭىز قوشۇلماسلىقى مۇمكىن. دادىڭىزدىن رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن ئاندىن شىكارغا چىقىڭ، — دەپتۇ. مەلىكە ئانىسىغا:

— ئانا، ئۇنداق بولسا دادامغا دېسىڭىز، مېنىڭ شىكارغا چىقىشىمغا قوشۇلسا، — دەپتۇ. ئانىسى پادىشاھقا دېگەنىكەن، پادىشاھ بۇ مەسلىھەتكە قوشۇلماپتۇ. مەلىكە ئانىسىغا يەنە يالۋۇرۇپ، دادىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ بېرىشنى سوراپتۇ. پادىشاھ ئاخىر قوشۇلۇپتۇ ھەمدە قىزىنىڭ شىكار تەييارلىقىنى قىلىشقا باشلاپتۇ. مەلىكە شىكارغا چىقماقاندا ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن قىرىق مىڭ لاۋۇ لەشكەر تەييارلاپتۇ، قىرىق قېچىرغا ئالتۇن - كۈمۈش تەييارلاپتۇ ۋە باش ۋەزىرگە:

— مۇشۇ ئالتۇن - كۈمۈش تۈگىگۈچە قىزىمنى سالامەت ئوينىتىپ قايتۇرۇپ كېلىڭلار، — دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ.

مەلىكە قىرىق مىڭ لاۋۇ لەشكەر، قىرىق كېنىزەك بىلەن يولغا چىقىپتۇ. مېڭىپ ئۈچ كۈن بولغاندا مەلىكە: «توختاڭلار، مەن تەرەت سۇندۇرۇۋالاي، ئاندىن ماڭايلى» دەپتۇ - دە، بىر دۆڭنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ سىيگىلى ئولتۇرغانىكەن، ئالەمنى قارا بوران قاپلاپ كېتىپتۇ. ئات ئۈستىدە ئولتۇرغان لاۋۇ لەشكەر ۋە كېنىزەكلەرنى بوران

ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزىنىمۇ بوران تۇۋى يوق قامغاقنى ھەيدەپ كەت-كەندەك بىر تاغنىڭ تۇۋىگە ئاپىرىپ تاشلاپتۇ. بوران توختىغاندىن كېيىن مەلىكە كۆزىنى ئېچىپ ئورنىدىن تۇرسا، تاغ باغرىدىن بىر توكۇر ئېيىق ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن مەلىكە قورقۇپ كېتىپتۇ. قورقىنىدىن «مەن نېمىشقىمۇ شىكارغا چىققاندىمەن، دادامنىڭ دېگىنى بويىچە قىلسام بوپتىكەن، دادام بارماڭ دېسە ئۇنىماپتىمەن» دەپ كۆپ پۇشايمان قىپتۇ. توكۇر ئېيىق:

— خۇدا بەندىسىگە مېھرىبان ئىكەن. مېنىڭ ئايالىم ئۆلۈپ كەتكىلى ئون ئىككى يىل بولغان. بالامۇ يوق، ئانامۇ، دادامۇ يوق. سىزنى بۇگۈن خۇدا نېسىپ قىپتۇ. بىز ئىككىمىز توي قىلىپ بىللە ياشايدىغان بولدۇق، — دەپ مەلىكىنى ئۆڭكۇرگە ئېلىپ مېڭىپتۇ. مەلىكە ئۆڭكۇرگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا ئۆڭكۇرنىڭ يېرىمى سۆڭەك، يېرىمى كونا تېرە بىلەن توشقانىكەن، سېسىقچىلىقىغا ئادەم چىداپ تۇرغىلى بولمايدىكەن. مەلىكە:

— مەن مۇشۇ ئۆڭكۇردە ئولتۇرامدىمەن؟ — دەپتۇ. ئېيىق بولسا:

— ھە بىزنىڭ تۇرار يېرىمىز مۇشۇ، — دەپتۇ.

— مەن بۇ ئۆڭكۇردە تۇرار بولسام، ئۆڭكۇردىكى تېرە - سۆڭەكلەرنى تېزدىن تازىلىۋېتەيلى، — دەپتۇ مەلىكە. ئېيىق بىر كىچىك ئېيىققا:

— سەن بۇ سېسىق نەرسىلەرنى تېزدىن يوقات! — دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. كىچىك ئېيىق ئۆڭكۇر ئىچىگە كىرىپ تۇرۇپ بىر پۇۋلىگەنىكەن، كونا تېرە ۋە پا-سىق سۆڭەكلەر ئۆڭكۇر سىرتىغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپ ئۆڭكۇر ئىچى پاكىز تازا-لىنىپ كېتىپتۇ. مەلىكە:

— ئەمدى كىگىز، يوتقان - كورپە، قازان - قومۇچ، ئاياق - قوشۇق، تاماق سەرەمجانلىرىنى تېزدىن كەلتۈرسىڭىز، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، — دەپتۇ. توكۇر ئېيىق ئۆڭكۇر ئاغزىغا چىقىپ بىر توۋلىغانىكەن، پۇتۇن ئېيىقلار ئۆڭكۇر ئاغزىغا يىغىلىپتۇ. توكۇر ئېيىق بىر بۆلەك ئېيىقلارنى ئوتۇنغا، بىر بۆلەك ئېيىقلارنى ئۆي سەرەمجانلىرىنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. مەلىكە ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە ئوچاق سېلىپ تەييارلاپتۇ. بىر ئاشپىشىم ئىچىدە ھەممە ئېيىقلار ھەممە نەرسىنى تەييار قىلىپ كەپتۇ. مەلىكە تاماق ئېتىش ئۇچۇن ئوچاققا ئوت ياققانىكەن، توكۇر ئېيىق قورقۇپ ئۆڭكۇر ئاغزىغا چىقىپ تۇرۇپتۇ. مەلىكە:

— قورقماڭ، بىزنىڭ ئۆرپ - ئادىتىمىز مۇشۇ. بىز ھازىر تاماق ئېتىپ يەي-مىز، — دەپتۇ. توكۇر ئېيىق ئۆڭكۇر ئاغزىدا مىدىرلىماي تۇرۇپتۇ. مەلىكە ئۇزۇپ تاشلاپ سۇيۇقئاش ئېتىپ ئاشنى قاچىغا ئۇسۇپ:

— كېلىڭ، تاماق يەيمىز، — دەپتۇ.

— مەن يېمەيمەن، — دەپتۇ توكۇر ئېيىق.

— بۇنىڭ ھېچقانداق زىيىنى يوق، كېلىڭ، — دەپتۇ مەلىكە.

— تاماقنى ئوت قالاپ قىزىتىپ ئەتسەڭ، بۇنى قانداقمۇ ئېغىزغا ئالغىلى بولىسۇن، — دەپتۇ توكۇر ئېيىق.

مەلىكە بىر قاچا ئاشنى ئۆزى ئىچىپ، بىر قاچا ئاشنى ئېيىقنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئېيىق ئاشنى كۆرۈپ كەينىگە يېنىپتۇ. مەلىكە بىر قوشۇق ئاشنى ئېيىققا ئىچكۈزۈپ قويغانىكەن، توكۇر ئېيىق ئادەمزات دېگەن شۇنداق مەززىلىك تاماق بىلەن غىزالىنىدىكەن ئەمەسمۇ، دەپ ئويلاپ ئاشنى ئىچىپتۇ. ئېيىق ئارقا - ئارقىدىن ئون سەككىز قاچا ئاش ئىچىپ: «ئەمدى تويدۇم، بۇمۇ بولىدىغان نەرسىكەن» دەپتۇ.

ئارىدىن ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، مەلىكىنىڭ قورسىقىدا قاپتۇ. ئاي - كۈنى توشۇپ بىر بالا تۇغۇپتۇ. بالىنىڭ ئېگىزلىكى يەتتە گەز، توغرىسى ئۈچ گەز ئىكەن. بالا ئۆسۈپ يەتتە ياشقا كىرگەندە بالىنىڭ ئېگىزلىكى توققۇز گەز، توغرىسى يەتتە گەز بوپتۇ. بالا بىر كۈنى ئانىسىدىن:

— ئانا، سېنىڭمۇ ئاناڭ، دادالىڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئانام بىلەن دادام بار ئوغلۇم، — دەپتۇ مەلىكە.

— ئۇنداق بولسا مەن چوڭ ئانام بىلەن چوڭ دادامنى بىر كۆرسەم، — دەپتۇ بالا.

— مېنىڭچە بولسا ئاپارغۇم بار. بىراق، دادالىڭ ئۇنمايدۇ. مېنىڭمۇ ئانام بىلەن دادامنى بەك كۆرگۈم كەلدى، — دەپتۇ مەلىكە.

— ئۇنداق بولسا مەن دادامنى كۆندۈرەي، سىز ئوخشىتىپ پولۇ ئېتىڭ، — دەپتۇ. مەلىكە پولۇ ئېتىپ تەييارلاپتۇ. توكۇر ئېيىق شىكاردىن كەلگىلى ئاز قالغاندا ئوغۇل ئۆڭكۇر ئاغزىغا چىقىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. توكۇر ئېيىق تاغنىڭ باغرىغا كەلگەن ۋاقتىدا «دادا» دەپ توۋلاپ باقمىغان بالا:

— دادا، كەلدىڭمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان توكۇر ئېيىق خۇشاللىقدىن «بالام، نېمە بولدۇڭ؟» دەپ تېز يۈگۈرۈپ كەپتۇ. ئېيىق بالىسى:

— سېنى بۇگۈن بەكمۇ سېغىندىم، دادام قايسى تەرەپتىن كېلىدىكىن دەپ كۆزۈم تۆت بولدى، — دەپتۇ. توكۇر ئېيىق خۇشاللىقتا بالىسىنى كۆتۈرۈپ سۆيمەكچى بولغاندا، بالا دادىسىدىن يۈزىنى قاچۇرۇپتۇ. توكۇر ئېيىق:

— بالام، نېمانداق قىلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ـــ مېنىڭ بىر گېپىم بار، گېپىمگە ماقۇل بولساڭ مەنمۇ سېنىڭ گېپىڭگە ما-قۇل بولىمەن. ئالدى بىلەن غىزالىنايلى، ئاندىن دەيمەن، ـــ دەپتۇ بالا.

ـــ بالام، ئىككىمىز بىر لېگەندە ئاش يەمدىمىز؟ ـــ دەپتۇ توكۇر ئېيىق.

ـــ ئىككىمىز بىر لېگەندە ئاش يېسەك، يا سەن تويمايسەن، يا مەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ئايرىم قاچىدا تاماق يەيلى، ـــ دەپتۇ بالا. بۇلار تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن بالا دادىسىدىن سوراپتۇ:

ـــ سېنىڭ ئاناڭ بىلەن داداڭ بارمۇ؟

ـــ مېنىڭ ئانام بىلەن دادام بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن، ـــ دەپتۇ توكۇر ئېيىق.

ـــ ئانامنىڭ ئانىسى بىلەن دادىسى بارمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بالا.

ـــ ئاناڭنىڭ ئانىسى ۋە دادىسى بار ئىكەن، لېكىن قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلمەي-مەن، ـــ دەپتۇ توكۇر ئېيىق.

ـــ دادا، مېنى چوڭ دادام بىلەن چوڭ ئانامغا كۆرسەتسەڭ، سەندىن بەكمۇ خۇر-سەن بولاتتىم، ـــ دەپتۇ بالا.

توكۇر ئېيىق ماقۇل بوپتۇ. ئۇچ كۈن يول تەييارلىقى قىلىپ، بىر خۇرجۇنىنىڭ بىر پېيىغا ئالتۇن، بىر پېيىغا كۆموش قاچىلاپ تەييارلاپتۇ. توكۇر ئېيىق خۇرجۇننى كۆتۈرۈپتۇ. مەلىكە بالىنى ئەگەشتۈرۈپ يولغا راۋان بوپتۇ. تۈغۇلۇپ ئانىسىدىن باشقا ئادەمزاتنى كۆرۈپ باقمىغان بۇ بالا چوڭ دادا ۋە چوڭ ئانىسىنى كۆرۈش خۇشاللىقىدا يولدا ئۇچرىغانلىكى تاشلارنى ئېتىپ ئويناپ مېڭىپتۇ. ئۇ ھەر يوغان قورام تاشلارنى-مۇ ئالما ئاتقاندەك ئاسمانغا ئېتىپ يەنە تۇتۇۋېلىپ، يەنە ئېتىپ ئويناپ مېڭىپتۇ. بۇ جەريانداا چوڭ بىر قورام تاش دادىسىغا (توكۇر ئېيىققا) تېگىپ كېتىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. بالا شوخلۇق قىلىپ ئويناپ دادىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىغا قاتتىق ئۆكۈنۈپتۇ. ئۇ ئانىسى بىلەن بىرلىكتە يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. مەلىكە يولدا ناھايىتى ھېرىپ كې-تىپتۇ، بالا ئانىسىنى ھاپاش ئېتىپ مېڭىپتۇ. شۇنداق قىلىپ كېتىۋاتسا، ئالدى تە-رەپتىن بىر دەرەخزارلىق كۆرۈنۈپتۇ. بۇلار، ئاشۇ جايدا ئادەم بار ئوخشايدۇ، بىر - ئىككى كۈن تۇرۇپ دەم ئېلىپ ماڭايلى، دېيىشىپ، دەرەخزارلىققا كەپتۇ ۋە بىر تۈل خوتۇنىنىڭ سارىيىغا چۈشۈپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە قارىسا، شۇ يەردىكى ھەممە ئادەم سەپ بولۇپ بىر يەرگە بې-رىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بالا ئەھۋالنى سوراپتۇ، كىشىلەر: «بىز ھەر كۈنى سەپ بولۇپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ پادىشاھقا سالام بېرىپ كېلە-مىز، كىم بارمىسا جاللاتلار كاللىسىنى ئالىدۇ» دېيىشىپتۇ. بالا ئەھۋالنى ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئانا ـ بالا ئىككىسى سەپكە قوشۇلۇپ پادىشاھقا سالام بېرىشكە بېرىپ،

سالام بېرىپ قايتىپ كەپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھتىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ سالامدىن كېيىن قايتىپ كىرىپ خانىشقا:

ــ بۇگۈن سالامغا، باشقا يۇرتلۇق بولسا كېرەك، بىر ئايال ۋە بىر بالا كەلدى. بىزنىڭ قىزىمىز بولغان بولسا شۇنچىلىك بولاتتى، نەۋرىمىز بولسىمۇ شۇ ئايالنىڭ بالىسىچىلىك بولاتتى، ــ دەپ خورسىنىپتۇ.

ــ ئەتە سالام بېرىش ۋاقتىدا مەنمۇ چىقىپ كۆرەي، ــ دەپتۇ خانىش. ئەتىسى ئەتىگەندە خانىش پادىشاھ بىلەن بىرگە چىقىپ پادىشاھنىڭ تەختىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەر نۆۋەت بىلەن كىرىپ سالام بېرىپ قايتىپتۇ. نۆۋەت مەلىكە بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىغا كېلىپ پادىشاھقا سالام بېرىپتۇ. بۇ ئايال خانىشنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپتۇ. خانىش بۇ ئايالنى چاقىرىپ:

ــ سىزگە ۋە ئوغلىڭىزغا چاي تەييارلىغانىدىم، بىرگە بىرەم ئولتۇرۇپ چاي ئىچسەك قانداق دەيسىز؟ ــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ ۋە ئانا ـ بالا ئىككىسىنى داستىخانغا تەكلىپ قىپتۇ. خانىش:

ــ سىز نەدىن كەلدىڭىز؟ يۇرتىڭىز نەدە؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن يۇرتۇمنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ئۇقمىدىم. مەن بىر پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم، يېشىم ئون سەككىزگە توشقۇچە باغدىن چىقماي باغ ئىچىدە ئويناپ ئىدىم. بىر تۇل خوتۇننىڭ گېپىگە بىلەن شىكارغا چىقىپ يولدا قارا بوراننىغا ئۇچراپ ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلىپ قېلىپ... ــ دەپ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى خانىشقا سۆزلەپ بېرىپتۇ. خانىش ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپ:

ــ سىز مېنىڭ بالام ئىكەنسىز، بىز سىزنىڭ دەردىڭىزدە كۆپ يىغلاپ، ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالماي ھەر كۈنى يۇرت خەلقىنى مۇشۇ جايدىن ئۆتكۈزۈپ كەلدۇق. لېكىن، سىزنى تاپالمىغانىدۇق، ــ دەپتۇ. ئانا ـ بالا، نەۋرە قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ كىرىپ ئەھۋالنى ئۇقۇپ ھەممىسى خۇشاللىقىدىن يەنە يىغلىشىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ: «بۇگۈندىن باشلاپ يۇرت خەلقى سالامغا كەلمەسۇن» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. نەۋرىسىگە «كومۇلەك پالۋان» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. كومۇلەك پالۋاننى زېرىكىپ قالىدۇ، دەپ قىرىق بالىنى ئۇنىڭغا قېتىپ قويۇپتۇ. ئارىدىن ئۇچ ئاي ئۆتۈپ كەندە كومۇلەك پالۋان ئاغىنىلىرىنى ئېلىپ ئوينىغىلى سىرتقا چىقىپ كېتىپتۇ.

شۇ كۈنى پادىشاھنىڭ چوڭ خاقانغا ئولپان تاپشۇرىدىغان كۈنى بولۇپ، پادىشاھ خەزىنىدىن قىرىق قېچىرلىق ئالتۇن ـ كۈمۈش تەييارلاپ، يولغا چىقىشقا تەييارلىنىپتۇ.

نەۋرىسى كومۇلەك پالۋان ئوينىغان يېرىدىن قايتىپ قىرىق ئاغىنىسى بىلەن ئوردا ئالدىغا كېلىپ بىرمۇنچە كىشىلەر توپلىشىپ قالغىنىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ يېتىپ كېلىشىگە پادىشاھ:

— بالام، مېنى خۇداغا ئامانەت دەپ ئۇزىتىپ قويغىن، مەن ئەمدى يولغا چىقىمسام بولمايدۇ، — دەپتۇ.

— دادا، نەگە بارىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ كومۇلەك پالۋان.

— بالام، يىللىق ئولپان تۆلەيدىغان ۋاقتىم بۇگۈن يېتىپ كەلدى. بۇگۈندىن قالدۇرساق خاقانلىك ئىككى پالۋىنى بار، بىرسىنىڭ ئىسمى بوستان پالۋان، يەنە بىرسىنىڭ ئىسمى سۆگەت پالۋان. ئۇلار كېلىپ يۇرتىمىزنى خانۇەيران قىلمۇبتىدۇ. مەن ئولپاننى خاقانغا تاپشۇرۇپ بەرگىلى باراي، — دەپتۇ پادىشاھ. كومۇلەك پالۋان:

— قېنى سىلەر ۋەزىرلەر؟ — دەپ ۋەزىرلەرنى چاقىرتىپتۇ. ۋەزىرلەر بىردەمدىلا ھازىر بوپتۇ.

— مۇشۇ ئالتۇن - كۆمۈشلەرنى قايسى خەزىنىدىن ئالغان بولساڭلار شۇ خەزىنىگە ئەكىرىپ قويۇڭلار. ھەر يىلى قىرىق قېچىر ئالتۇن - كۈمۈشنى خاقانغا تۆلەپ سەڭلار يۇرت خەلقىنى قانداق باققىلى بولىدۇ؟! ئولپاننىڭ جاۋابىنى مەن ئۆزۈم بېرىمەن. خاقانلىك ئالدىغا ئۆزۈم باراي، — دەپتۇ كومۇلەك پالۋان.

— بالام، يالغۇز بارسىڭىز بولمايدۇ، قانچىلىك لەشكەر ئېلىپ بارىسىز؟ — دەپتۇ شاھ.

— ماڭا لەشكەرنىڭ كېرىكى يوق، مېنىڭ بېرىشىمغا رۇخسەت قىلسىڭىز، — دەپتۇ كومۇلەك پالۋان.

— بالام، سىز يالغۇز بالا، بوستان پالۋان ۋە سۆگەت پالۋانلار تەڭدىشى يوق پالۋانلار. پەخەس بولۇرسىز، ھەرگىز بىخۇد بولماڭ، — دەپ بېرىشقا رۇخسەت بېرىپتۇ پادىشاھ.

شۇنىڭ بىلەن كومۇلەك پالۋان يولغا راۋان بولۇپ مېڭىپ كېتىپتۇ. بوستان پالۋان، ئولپان بۇگۈن كەلمىدى، ئالدىغا باراي، دەپ ئۇمۇ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ: «ئەگەردە ئولپاننى تەييارلىمىغان بولسا، يۇرتىنى ۋەيران قىلىپ، ھەممە ئادەمنىڭ تېرىسىنى تەتۇر سويمايدىغان بولسام!» دەپ قەسەم قىپتۇ. يول تەڭ بولغاندا كومۇلەك پالۋان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بوستان پالۋان ناھايىتى ئېگىز، ئۇستىخانلىق پالۋان ئىكەن. كومۇلەك پالۋان ئېھتىمال بوستان پالۋان دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم پالۋان، — دەپ سالام بېرىپتۇ. بوستان پالۋانىڭ كۆزى-

ىنىڭ چاناقلىرى قانغا تولغان بولۇپ:

ــ مېنىڭ يولۇمغا كاشىلا قىلغان قايسىڭ؟ يىراق تۇر ئادەمنىڭ سايىسى! ــ دەپ كومۇلەك پالۋاننى ئىتتىرىپتۇ، لېكىن كۆچى يەتمەپتۇ. ئىككى قولىلاپ ئىتتىرىپتۇ، مىدىرلىتالماپتۇ. كومۇلەك پالۋان «نۆۋەت ماڭا كەلدى» دەپ بوستان پالۋانىنى دەس كۆتۈرۈپ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ چۆرگۈلىتىپتۇ. بوستان پالۋان قۇرقىنىدىن:

ــ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي، جېنىمنى ھايات قويسىلا، خىزمەتلىرىگە تەييارمەن، ــ دەپ يېلىنىپتۇ. كومۇلەك پالۋان، «خەير، بوپتۇ» دەپ ئۇنى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ. شۇ چاغدا سۆگەت پالۋان كېلىپ قاپتۇ.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم! ــ دەپتۇ كومۇلەك پالۋان.

ــ يولۇمغا كاشىلا بولماي يىراق تۇرا! ــ دەپتۇ سۆگەت پالۋان ۋە كومۇلەك پالۋاننى يولىنىڭ سىرتىغا ئىتتىرىپتۇ. كومۇلەك پالۋان ئاچچىقىدا سۆگەت پالۋاننىڭ بېلىدىن تۇتۇپ دەس كۆتۈرۈپ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپتۇ.

ــ ۋايجان، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي، مېنى ھايات قويسىلا، خىزمەتلىرىنى قىلسام، ــ دەپ يېلىنىپتۇ. «مەيلى، خەير» دەپ سۆگەت پالۋاننى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ. بوستان پالۋان ۋە سۆگەت پالۋان ئىككىسى تىزلىنىپ: «بىز بۇگۈندىن باشلاپ ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە بولىمىز» دەپ قەسەم قىپتۇ. بۇ ئۇچ پالۋان بىرلىكتە كومۇلەك پالۋاننىڭ چوڭ دادىسىنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

پادىشاھ نەۋرىسىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ تۇرغان مەزگىلدە كىشىلەر يىراقتىن ئىككى ئېگىز دارازا پالۋاننىڭ قارىسىنى كۆرۈپ پادىشاھقا خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ، مېنىڭ بالامنى مۇشۇلار ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ھەممە كىشى يىغا ـ زار قىلىشىپتۇ. كومۇلەك پالۋان يېتىپ كېلىپ، شەھەر ئىچىدە يەنە نېمە ئىش يۈز بەرگەندۇ، دەپ ھەيرانلىقتا ئوردا ئالدىغا يېتىپ كەلسە، پادىشاھ نەۋرىسىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، سېنى بىرەر خەتەرگە يولۇقۇپ ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپتۇق، سەن ساق ـ سالامەت بار ئىكەنسەن، جانجىگىرىم، ــ دەپ نەۋرىسىنى قۇچاقلاپ كۆز يېشى قىپتۇ.

كومۇلەك پالۋان يولدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى چوڭ دادىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ خۇشال بولۇپ بوستان پالۋان، سۆگەت پالۋانلارغا چوڭ ئىلتىپات كۆرسىتىپتۇ.

پادىشاھ:

ــ ئوغلۇم، مەن ياشىنىپ قالدىم، بۇگۈندىن باشلاپ پادىشاھلىق تەختىدە سەن

ئولتۇرغىن، ــ دەپ پادىشاھلىقنى كومۇلەك پالۋانغا بەرگەنلىكىنى خەلقە جاكارلاپتۇ.

كومۇلەك پالۋان پادىشاھ بولغاندىن كېيىن بوستان پالۋانىنى ئوك قول ۋەزىر، سۆگەت پالۋاننى سول قول ۋەزىر قىلىپ تەيىنلەپتۇ ۋە ئادىللىق بىلەن يۈرت سوراپ-تۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **خۇدىيىمبەردى مەتتوختى.** ئەر، ئۇيغۇر، چىرا ناھىيەسى گۈلاخما يېزىسى قوشئېغىل كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇقادىر توقسۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، چىرا ناھىيەلىك كۈتۈپخانىدىن.

مەمتىمىن توختى. ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، چىرا ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۈرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1990

«چىرا خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

باتۇر قىز

بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئالتە ئوغلى، بىر قىزى بار ئىكەن، مال ـ دۇنياسىمۇ كۆپ ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە كەنجى ئوغلى سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ. ئارىدىن ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىلار ئۆتۈپتۇ، قايتىپ كەلمەپتۇ. ئاتىسى ئۇنىڭ دەردىدە كۆيۈپ ـ پىشىپ يىغلاپ، ئاخىر ئىككى كۆزىدىن ئايرىلىپ قاپتۇ.

بوۋاينىڭ كۆزىنى داۋالىغىلى كەلگەن تېۋىپ:

ـــ يىراق رىم شەھىرىدە بۇنىڭ دورىسى بار، شۇ دورىدىن ئەكېلىپ كۆزىڭىزگە سۈرتسە كۆزىڭىز روشەنلىشىدۇ، ـــ دەپتۇ.

بوۋاي ئوغۇللىرىنى چاقىرىپ:

ـــ بالىلىرىم، كىم ماڭا مېھرىبان بولسا، رىم شەھىرىدىن كۆز دورىسىنى ئەكېلىدۇ. قېنى، ئىيتىڭلار، يول خىراجىتى ئۈچۈن نېمە تەلەپ قىلىسىڭلار شۇنى بېرەمەن! ـــ دەپتۇ.

ـــ ھەي دادا، پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا، پۇللا بولسا كۆزىڭىزنىمۇ ئاچسىز، ـــ دېيىشىپتۇ ئوغۇللار.

بوۋاي ئۇلارغا يېتىپ ئاشقۇدەك ئالتۇن ـ كۈمۈش بېرىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

بەش ئوغۇل رىم شەھىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغانچە داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان يەرلەردە يۇرۇپ، پۇل ـ پۇچەكلىرىنى بۇزۇپ ـ چېچىپتۇ. ئاخىر بىر پۇلسىز ئۆيگە قايتىشىپتۇ.

ئاكىلىرىنىڭ قۇرۇق قول قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن قىز دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

ـــ جېنىم دادا، رىم شەھىرىگە ئۆزۈم باراي، ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلىڭ ! ـــ دەپتۇ. بوۋاي قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـــ قىزىم، شۇ دورىنى ئەكېلىپ كۆزۈمنى ئاچساڭ، سەندىن مىڭ مەرتىۋە رازى ئىدىم ! ـــ دەپتۇ.

قىز قىرىق قېچىرغا يول لازىمەتلىكىنى ئارتىپ، ئۆزى يورغا ئاتقا مىنىپ، رىم شەھىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. دادىسى قىزىغا ئون قىزنى قوشۇپ بېرىپتۇ.

ئۇلار يول يۇرۇپ، دەم ئېلىش ئۈچۈن بىر مەنزىلدە توختاپتۇ. قىز قىزلارغا:

ـــ دوستلىرىم، سىلەرنى ئاتام قوشۇپ بەرگەن بولسىمۇ، مەن ھەممىڭلارنى ئازاد

قىلدىم، ئاتا-ئاناڭلارنىڭ ئالدىغا قايتىپ بېرىپ ئەركىن ئويناپ-كۈلۈپ يۈرۈڭلار، — دەپتۇ.

قىز ھەمراھلىرىغا نۇرغۇن مال - مۈلۈك ئۇلەشتۇرۇپ بېرىپتۇ - دە، ئۆزى يالغۇز كېتىۋېرىپتۇ. ئۇ يول يۈرۈپتۇ، يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ. بىر چاغدا ئۇنىڭ ئالدىدىن بەھەيۋەت بىر ئەجدىھا چىقىپ كەپتۇ - دە، قىزنىڭ ھەممە قېچىرلىرىنى بىر - بىرلەپ دەم تارتىپتۇ، لېكىن قىز پەرۋا قىلماي كېتىۋېرىپتۇ. شۇ چاغدا ئەجدىھا قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ سوراپتۇ:

— ئەي ئادەمزات، ھەممە قېچىرلىرىڭنى يېدىم، قاراپمۇ قويمىدىڭ، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

قىز پىسەنت قىلماي:

— بىرىنچىدىن، سەن ئاچكەنسەن، رەھىم قىلدىم. ئۇنداق بولمىغاندا سەن بىلەن ئېلىشاتتىم. يەنە بىرى، دادام قارىغۇ بولۇپ قالغان. رىم پادىشاھىنىڭ خەزىنىسىدە بىر دورا بار ئىكەن، شۇنى ئەكېلىپ دادامنىڭ كۆزىنى ئاچماقچىمەن، شۇ ئىشقا ئالدىراۋاتىمەن، — دەپتۇ.

— ھەي ياخشى ئاتىنىڭ ياخشى بالىسى، ئۇنداق بولسا ئۇستۇمگە مىنىڭ! — دەپتۇ ئەجدىھا، — ياخشى نىيەت بىلەن يولغا چىققانلىقىڭ ئۈچۈن، رىم شەھىرىگە ئۆزۈم ئاپىرىپ قويىمەن.

قىز ئەجدىھانىڭ ئۇستىگە مىنىپتۇ ۋە بىردەمدىلا رىم شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئەجدىھا:

— ھازىر قاراۋۇللار ئۇخلاۋاتىدۇ، دورىخانىغا قورقماستىن كىرىۋەرگىن. دورىخانىدا قۇتىدىمۇ، قەغەزدىمۇ دورا بار. قۇتىدىكى دورىنى ئالساڭ، قەغەزدىكى دورىغا قول تەگكۈزمە، قەغەزدىكىنى ئالساڭ، قۇتىدىكى دورىغا قول تەگكۈزمە! — دەپتۇ.

قىز ئەجدىھانىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ خەزىنىگە كىرىپتۇ. خەزىنىدىن دورىخانىغا ئۆتۈپتۇ. قۇتىدىكى ۋە قەغەزدىكى دورىلار بىر - بىرىدىن خۇش پۇراق ئىكەن. قىز قايسىسىنى ئېلىشنى بىلەلمەي، تەۋەككۇل قىلىپ ئىككىلا دورىنى قولغا ئاپتۇ.

بىردىنلا ئاجايىپ - غارايىپ گۈلدۇرلىگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىپ، قىز بەند بولۇپ قاپتۇ. قاراۋۇللار ئۇنى تۇتۇۋېلىپ شاھ ئوردىسىغا ئەكىرىپتۇ.

— خەزىنىگە نېمىشقا ئوغرىلىققا چۈشتۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ شاھ.

— دادام كۆرمەس بولۇپ قېلىۋېدى، دورىغا كەلگەنىدىم. ئىجازىتىڭىزنى ئالمايلا كىرىپ قاپتىمەن، كەچۈرۈڭ! — دەپتۇ قىز.

— مۇغەمبەرلىك قىلىۋاتىسەن. مەيلى، ساڭا ئىشىنەي، لېكىن ماڭا ئەنەدىرخاز-

نىڭ قىزىنى ئەكېلىپ بەرسەڭ دورىنى بېرىمەن ۋە سېنىمۇ ئازاد قىلىمەن، بولمىسا بېشىڭنى توڭ سويىمىدەك ئۇزىمەن.

— بولىدۇ! — دەپتۇ قىز تەزىم قىلىپ، — قىرىق كۈن مۆھلەت بېرىڭ.

قىز قىرىق كۈن مۆھلەت بىلەن ئەجدىھانىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

— ئەي ئادەمزات، نېمە قىلىپ قويدۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەجدىھا. قىز:

— ھەر ئىككىلا دورىنى ئالىمەن دەپ قولغا چۈشۈپ قالدىم، تىلسىم قىلىنغان-كەنكەن، — دەپتۇ.

— بولغۇلۇق بوپتۇ، يۈر، كەتتۇق، — دەپتۇ ئەجدىھا ۋە قىزنى ئەنەدىرخانىنىڭ شەھىرىگە بىرپەستىلا ئاپىرىپ قويۇپتۇ. ئەجدىھا قىزغا:

— خان قىزى بىر ئۇخلىغاندا قىرىق كۈن ئۇخلايدۇ. ئۇ ئوتتۇز توققۇز كۈندىن بۇيان ئۇيقۇدا، ئەتە تاڭ ئاتسا ئويغىنىدۇ. قىزنىڭ ئالدىغا كىرگىنىڭدە ئۆزىگە تەگ-سەڭ، رومىلىغا تەگمە، رومىلىغا تەگسەڭ، ئۆزىگە تەگمە. قىزنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىشتە ئىككى ئۆي بار، ئۆيلەرگە لىقمۇلىق پاختا بېسىلغان. قويۇن ۋە يانچۇقلىرىڭغا پاختىنى تولدۇرۇۋالغاندىن كېيىن، مەلىكە يانقان ئۆيگە كىرگىن. ھەربىر پەلەمپەينىڭ ئىككى يېنىدا قوڭغۇراقلار ئېسىلغان، قوڭغۇراقلارنىڭ ئىچىگە پاختا تىقىۋەت، جاراڭ-لىمايدۇ، — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ.

قىز يانچۇقلىرىغا پاختا تولدۇرۇپ قوڭغۇراقلارغا پاختا تىقىپتۇ ـ دە، مەلىكە يانقان ئۆيگە كىرىپتۇ. مەلىكە تاتلىق ئۇخلاۋاتقانكەن، قىرىق كېنىزەك ئۇنىڭ ئەترا-پىدا پايلاقچى بولۇپ ياتقانكەن. مەلىكىنىڭ بېشىدا چوڭ رومال بولۇپ، رومال مەل-كىدىن چىرايلىق، مەلىكە رومالدىن چىرايلىق ئىكەن. قىز مەلىكىنىمۇ، رومالنىمۇ بىرلىكتە كۆتۈرۈپتۇ. شۇ چاغدا ھەيۋەتلىك گۈلدۈرلەش سادالىرى كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئەتراپ تەۋرەپ كېتىپتۇ. ئىشكىلەر يېپىلىپ قىز بەند بولۇپ قاپتۇ. ئۇ تۇتۇلۇپتۇ. بۇ يەرمۇ تىلسىم قىلىنغانىكەن. قوللىرى قايرىلىپ باغلانغان قىز خان ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈلۈپتۇ. غەزەپلەنگەن خان:

— نېمە سەۋەبتىن قىزىمنى ئوغرىلىماقچى بولدۇڭ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— ئاتام كۆزىدىن ئايرىلىپ قالغانىدى، دورا ئىزدەپ رىم شەھىرىگە بېرىپ قولغا چۈشۈپ قالدىم. رىم پادىشاھى «ئەنەدىرخانىنىڭ مەلىكىسىنى ئەكېلىپ بەرسەڭ دورا بېرىمەن، بولمىسا بېشىڭنى سويىمىدەك ئۇزىمەن» دېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كەلگە-نىدىم، — دەپتۇ قىز.

— سۆزۈڭگە قارىسام راستچىل كۆرۈنىسەن. كۈنپېتىش تەرەپتە كۆھىقاپ دېگەن جاي بار، ئۇ يەردە بىر جادۇگەر ياشايدۇ. ئۇنىڭ بىر قارا تۇلپار ئېتى بار، شۇنى ئە-كەلسەڭ قىزىمنى بېرىمەن، بولمىسا تېرەڭنى شىلىمەن! — دەپتۇ ئەنەدىرخان.

— بولىدۇ! — دەپتۇ قىز، — تۆت كۈنلۈك مۆھلەت بېرىڭ.

— بارغىن، تۆت كۈنلۈك مۆھلەت بەردىم، — دەپتۇ خان.

قىز ئەجدىھانىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە بولغان ئەھۋالنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپ-تۇ.

ئەجدىھا قىزنى ئۇستىگە مىندۈرۈپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئۇلار بىر كېچە - كۈن-دۈزدە كۈھقاپقا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە جادۇگەرنىڭ ئاتخانىسىغا يېقىن كەپتۇ.

— جادۇگەر ئۇخلىماقچى، — دەپتۇ ئەجدىھا، — مۇشۇ يەردىن لەخمە كولاپ، ئوقۇر تېگىدىن بېشىڭنى چىقار. ئات سېنى كۆرۈپ كىشنىۋېتىدۇ. جادۇگەر: «ئادەم پۇرىقى كېلىۋاتىدىغۇ» دەپ تۆت تەرەپكە يۈگۈرىدۇ. تاپالمايۋ كېلىپ يەنە جايىدا ياتقان-دا بېشىڭنى چىقار، تۇلپار تېخىمۇ قاتتىق كىشنەيدۇ. جادۇگەر ئاتقا غەزەپلىنىپ: «ھەي نائىنساب ھايۋان، مېنى ئىككى قېتىم تەشۋىشكە سالدىڭ، يەنە شۇنداق قىلساڭ سېنى يەيمەن!» دەيدۇ- دە، ياتقىلى چىقىپ كېتىدۇ. سەن ئەنە شۇ چاغدىلا بېشىڭنى چىقىرىپ: «ئەي زاتى ئۇلۇغ تۇلپار، سۇ ئورنىغا سۈت، يەم ئورنىغا كۆك كىشمىش بېرىپ باقمەن. بۇ زالىم قولىدا ئازاب چېكىپ يېتىشىڭ بىھۇدە. مەن سېنى ئەكە-تەي» دەيسەن. ئات بېشىنى ئېگىپ جىم تۇرىدۇ. ئوقۇرنىڭ يېنىدا ئالتۇندىن ئىشلەن-گەن ئېگەر - جابدۇقى بار. ئاتنى دەرھال ئېگەرلە، ئاندىن يېتىلەپ مېنىڭ ئالدىمغا كەل.

قىز ئەجدىھانىڭ ئېيتقانلىرىنى تولۇق بېجىرىپ، ئاخىر تۇلپارنى ئەجدىھانىڭ ئالدىغا ئەكەپتۇ. ئەجدىھا قىز بىلەن تۇلپارنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ ئەنەدىرخاننىڭ شەھە-رىگە ئەكەپتۇ ۋە قىزغا:

— ئەي قىز، بۇ تۇلپارنى ئۆزۈڭ ئال! مەن بىر دومىلاپلا خۇددى مۇشۇنداق تۇلۇ-پارغا ئايلىنىمەن. سەن مېنى خانغا بەر، خان قىزىنى ساڭا بېرىدۇ. مەلىكىنى ئېلىپ كېتىۋەرگىن، مەن ئارقاڭدىن بارىمەن، — دەپتۇ ئەجدىھا.

قىز ماقۇل بوپتۇ. ئەجدىھا بىر دومىلاپلا تۇلپارغا ئايلىنىپتۇ. قىز ئۇنى خانغا تەقدىم قىپتۇ.

خان قىزنى بېرىپتۇ. قىز بىلەن مەلىكە تۇلپارغا مىنىپ رىم شەھىرىگە راۋان بوپتۇ.

ئەمدى گەپنى خاندىن ئاڭلايلى:

خان ئاتنى ئېگەرلەپ ئالتۇن ئۇزەڭگىگە سول ئايىغىنى قويۇپ، ئوڭ ئايىغىنى ئەمدىلا كۆتۈرۈپتىكەن، تۇلپار چۈشىگە ئايلىنىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئەجدىھا ھايال بولماي قىزلارغا يېتىشۋاپتۇ. ئۇلار رىم شەھىرىگە يېتىپ بېرىپ-تۇ. ئەجدىھا بىر دومىلىغانىكەن، ئەنەدىرخاننىڭ مەلىكىسىدىنمۇ چىرايلىق بىر قىزغا

ئايلىنىپ قاپتۇ.

— مېنى شاھقا تەقدىم قىلىپ دورىلارنى ئەكېتىۋېرىڭلار، — دەپتۇ ئەجدىھا.

قىز ئۇنى رەم شاھىغا بېرىپ، دورىنى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا راۋان بوپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن شاھ ئەلگە چوڭ توي بېرىپتۇ. توي تۈگىشى بىلەنلا قىز بىر دوستلاپ كۈمۈتىغا ئايلىنىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئەجدىھا قىزلارغا يېتىشىۋېلىپ ئىككىلا قىزنى ۋە تۈلپارنى ئۈستىگە مىندۈرۈپ، قىزنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ. قىز دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ دورىنى دادىسىنىڭ كۆزىگە سۈرتكەنىكەن، كۆزى ئېچىلىپ، يورۇق دۇنيانى يېڭىباشتىن كۆرۈپتۇ.

— جېنىم قىزىم، كۆزۈمنىڭ نۇرى! ... — دەپ قىزنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپتۇ دادىسى. شۇ چاغدا ئەجدىھا بىر سىلكىنگەنىكەن، ئۈستىدىكى تېرىلىرى سېرىلىپ چۈشۈپتۇ ـ دە، چىرايلىق ۋە قاۋۇل بىر يىگىت پەيدا بولۇپ قاپتۇ. قارىسا، بۇ يىگىت قىزنىڭ ئاكىسى، بۇۋاينىڭ كەنجى ئوغلى ئىكەن. بوۋاي كەنجى ئوغلىنى كۆرۈپ:

— ئاھ... ئوغلۇم، كۆز نۇرۇم! — دەپ ئۇنى باغرىغا بېسىپتۇ. ھەممەيلەن خۇشال ـ خۇرام كۆرۈشۈپتۇ. ئەلگە چوڭ توي بېرىلىپتۇ. تويدا دادىسى ئوغلىدىن:

— قېنى ئوغلۇم، نېمە ئىشلار بولدى؟ سۆزلەپ بەر! — دەپ سوراپتۇ.

ئوغۇل دەپتۇ:

— مەن ئەنەدىرخاننىڭ قىزىغا ئاشىق بولۇپ، خانغا ئەسىرگە چۈشۈپ قالدىم. ئۇ مېنى كۈھىقاپقا ئەۋەتتى. جادۇگەرنىڭ تۈلپارىنى ئەكېلىمەن دەپ، جادۇگەرنىڭ قولىغا چۈشتۈم. ئۇ مېنى ئەجدىھاغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ئاتا ـ ئانىسىغا مېھىر ـ مۇھەببەتى چەكسىز بولغان، ئۇلارنى دەپ جېنىنى ئايىمىغان ئوغۇل ياكى قىز مېنى بۇ سېھىردىن قۇتۇلدۇرۇۋالالايتتى. جېنىم دادا، سىزنى دەپ سىكلىم كۆپ جاپالارنى چەكتى، ۋەدىسىنى ئورۇنلىدى، مېنى جادۇدىن خالاس قىلدى.

— باركاللا! — دەپتۇ دادىسى قىزىغا قاراپ.

يىگىت ئاخىر ئەنەدىرخاننىڭ قىزىغا ئۆيلىنىپتۇ، ھەممەيلەن مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇتەللىپ پالتىھاجى.** ئەر، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، قورغاس ناھىيەسىدىن.

«تارىم» ژۇرنىلى، 1.1983

چۆچۈره بالا

ۆتكەن زاماندا، سۇيى ئەلۇەك، يېرى مۇنبەت، ساپ ھاۋالىق بىر يېزىدا يېتىپ ئاشقۇدەك يېرى، باراقسان بېغى، مال ـ ۋارانغا تولغان قوتىنى، ئازادە ھويلا ـ ئارانى بار بىر ئىشچان دېھقان ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ توقۇزى تەل، تۇرمۇشى بایاشات بولسىمۇ، لېكىن ئاخشام ـ ئەتىسى ئۆزىگە ئەرمەك بولغۇدەك بىرەر ئوغۇل ياكى قىز پەرزەنتى بولمىغاچقا، كۇنى ھەسرەت ۋە غەشلىكتە ئۆتىدىكەن.

بۇ دېھقاننىڭ ۋاپادار، چېچەن ئايالى ئېرىنىڭ كۆڭلىدىكى دەرد ـ ھەسرىتىنى چۈشىنىپ ئېرىگە بىر پەرزەنت تۇغۇپ بېرىش ئۈچۈن سەۋەب ئىزدەپ، داخانلارغا ئو ـ قۇتۇپتۇ، نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزۈپتۇ، داڭلىق قەبرە ـ مازارلارنى تاۋاب قىپتۇ، سە ـ دىقە بېرىپتۇ. بىراق، تىلىكى ئەمەلگە ئاشماپتۇ. ئىلاجسىز قالغان ئايال ھەر كۇنى بەش ۋاق نامازنى تەرك قىلماي، تەقۋادارلىق بىلەن ئىبادەت قىلىپ، خۇدادىن بىر پەرزەنت تەلەپ قىپتۇ. ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، بالا يۈزى كۆرمەپتۇ. ئايال ئا ـ خىر تەقدىرگە تەن بېرىپ، پۈتۈن زېھنىنى ھويلا ـ ئاران ۋە ئېتىز ـ ئېرىق ئىش ـ لىرىغا قارىتىپ، ئېرىگە يارەمچى بوپتۇ. ئىشتىن يانغاندا ھېرىپ ـ چارچىغىنىغا قارىماي مەززىلىك تائاملارنى تەييارلاپ، ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا ئۇرۇنۇپتۇ. دېھ ـ قانمۇ خوتۇنىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدىكەن. ئەمما، پەرزەنت سەۋداسى ئازابلاپ ئارام بەرمىگەن كۆڭلى ھەرقانداق قىلسىمۇ ھەسرەتتىن خالىي بولمايدىكەن. شۇڭا، ئۇ دا ـ ئىم دېگۈدەك ئۇن ـ زۇۋانسىز، تېگى يوق خىياللارغا غەرق بولۇپ ئۆتىدىكەن.

بىر كۇنى ئىشتىن يېنىپ ئايالى چۆچۈرىگە تۇتۇش قىپتۇ. دېھقان ئادىتى بويىچە يۇمشاق چۈشەككە تاشلىنىپ خىيالغا چۆكۈپتۇ. ئېرىنىڭ ئەپتىگە قاراپ يۈرىكى ئې ـ زىلگەن ئايال چۆچۈرە تۇككەچ ئىختىيارسىز ئۇھ تارتىپ: «ئاھ خۇدا ! مەن تۇگۇۋاتقان چۆچۈرىچىلىك پەرزەنت ئاتا قىلسىڭمۇ، ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى بولاتتىم» دەپ كۆز يېشى قىپتۇ. شۇ زامان ئايالنىڭ قورسىقى ئاچچىق تولغاپتۇ ـ دە، ئاياغ تەرد ـ پىدىن بىر مونەك چۈشۈۋاتقاندەك سېزىم پەيدا بوپتۇ. ئايال نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە، پۈچقىقىدىن خۇددى چۆچۈرىگىلا ئوخشايدىغان كىچىككىنە بىر نەرسە چۈشۈپ دىڭىلداپ ئاشتاختا ئۇستىگە چىقىپتۇ ـ دە:

ـــ ئانا، ئانا، مەنمۇ چۆچۈرە تۇگۈشۈپ بېرەيمۇ؟ ـــ دەپتۇ.

بۇ مۆجىزىدىن ھەيرانۇھەس بولغان ئايال سىنچىلاپ قارىسا، ھېلىقى چۆچۈرىسە ـ

مان مەخلۇق ئەپچىللىك بىلەن جىلتىلارغا قىيما سېلىپ چۆچۈرە تۇگۇۋاتقۇدەك. تـ
لىكىگە يەتكەن ئايال سۆيۈنگەن هالدا:

ــ چۆچۈرجان ئوغلۇم، تېخى ئەمدىلا تۇغۇلدۇڭ، ماڭا چۆچۈرە تۇگۇشۇپ بېرد-
مەن دېمەي، دادىڭنىڭ قوينىغا كىرىپ ئويناۋالغىن، ــ دەپتۇ.

چۆچۈرە بالا ئاشتاختىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، دادىسىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ئايالنىڭ كىم بىلەن گەپلىشىۋاتقانلىقىنى بىلمەي، خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرگەن دېھقان كـ
چىككىنە چۆچۈرە بالىنىڭ شۇنچە يېنىك چاماپ يېنىغا كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ چەكچىيىپلا قاپتۇ.

ئۆي ئىچى بىردىنلا جانلىنىپ كېتىپتۇ. چۆچۈرە بالىنىڭ گەپلىرى شۇنچە چـۇ-
چۇك، مېڭىش ـ تۇرۇشلىرى شۇنچە قىزىقارلىق، قىلغان ـ ئەتكەنلىرى شۇنچە ئـو-
رۇنلۇق ئىكەن. كىچىككىنە تۇرقىغا قارىماي، ئۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىر داستىخاذ-
دا ئولتۇرۇپ چۆچۈرە يەپتۇ، تاماقتىن كېيىن داستىخان يىغىپتۇ، ئانىسىغا يارەمـ
لىشىپ قاچا ـ قومۇچلارنى يۇيۇپتۇ. ياتار ۋاقتىدا ئاتا ـ ئانىسى «قوينىمىزغا سولاپ ياتساق ئۇيقۇچىلىقتا بېسىپ تاشلاپ مىجىلىپ كەتمىسۇن» دەپ چۆچۈرە بالىنى دادد-
سىنىڭ تۇمىقى ئىچىگە يانقۇزۇپ قويۇپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئەر ـ خوتۇنلار ئورنىدىن تۇرۇپ تۇماق ئىچىگە قارىسا چۆچۈرە بالىسى كۆرۈنمىگۈدەك، چاقىرىپتىكەن جاۋاب كەلمەپتۇ. ئۆي ئىچىنى ئىز-
دىسە هېچ يەردىن چىقماپتۇ. «ئاللادىن تىلەپ ئاران ئېرىشكەن ئوغلىمىز نەگە غايىب بولغاندۇ؟» دەپ ئەنسىرىشىپ، ئوچاق بېشى ۋە قاچا ـ قۇچىلارنىڭ ئىچىگە قاراپتۇ. هېچ يەردە كۆرۈنمىگۈدەك. ئىشكىنى ئېچىپ تالاغا قارىسا، هويلا ـ ئاران پاكىز سۈ-
پۈرۈلۈپ، سۇ سېپىلىپ، چىنىدەك تازا تۇرغۇدەك. تاڭ ئاتا ـ ئاتماي يەم تاما قىلىپ ئارام بەرمەيدىغان مال ـ ۋارانلار ئېغىل ـ قوتانلىرىدا كاراسلىتىپ ئوت ـ چۆپ يې-
يىشىۋاتقۇدەك. كۆڭۈللىرى بىرنېمىنى تۇيغان ئەر ـ خوتۇنلار هويلا ئالدىغا چىقىپ قارىسا، چۆچۈرە بالىسى چوڭ قىزىل خورازغا مىنىۋېلىپ ئۇياقتىن بۇياققا چېپىپ يۈرەرمىش. ئەر ـ خوتۇنلار مېڭىر شۇكۇر ئېيتىپ چۆچۈرە بالىسىنى ئۆيگە قايتۇ-
رۇپ كىرىپتۇ. ناشتىدىن كېيىن چۆچۈرە بالا دادىسىغا ئەگىشىپ «ئېتىزغا يەر هەيـ-
دەشكە بىللە بارىمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى يالۋۇرۇپ، نەسىهەت قىلىپ ئا-
ران قالدۇرۇپ قويۇپتۇ. چۈشكىچە چۆچۈرە بالا ئانىسىغا يارەملىشىپ سۇ ئەكېلىپ، كۆكتات ئوتاپتۇ، تاماق ئېتىپتۇ. چۈشلۇك تاماق تەييار بولغاندا، ئۇ: «دادامغا ئۆزۈم تاماق ئاپىرىپ بېرىمەن» دەپ جېدەل قىپتۇ. ئانىسى:

ــ ۋاي جېنىم بالام، بويۇڭ چۆچۈرىچىلىك تۇرسا، شۇنچە چوڭ تاماق كومزىكد-

نى قانداق كۆتۈرىسەن؟ ــ دەپتىكەن، چۆچۈرە بالا:

ــ باشقا ئىش بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن، مېنى كومزەكنىڭ قۇلىقىغا مىندۈرۈپ قويسىڭىزلا بولدى، ــ دەپتۇ.

ئانىسى ئۇنىڭ دېگىنىگە كۆنۈپ، كومزەكنىڭ قۇلىقىغا مىندۈرۈپ قويۇپتۇ. چۆچۈرە بالا كومزەكنى دىكىلدىتىپ ماڭدۇرۇپ، بىردەمدە كۆزدىن ئۇزاپتۇ. ئۇ ئېتىز بېشىغا بېرىپ كومزەكنى بىر تۈپ ئۇجمە دەرىخى ئاستىغا قويۇپتۇ ـ دە:

ــ دادا، تاماق ئېلىپ كەلدىم، غىزالىنىۋېلىڭ! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

دادىسى قوشنى توختىتىپ قۇلاق سالسا، ئۇجمە تەرەپتىن ئاۋاز چىقىۋاتقۇدەك. دادىسى كېلىپ چۆچۈرە بالىسىنى ئامراقلىقى كېلىپ سۆيۈپ قويۇپتۇ ـدە، تاماق يېيىشكە تۇتۇش قىپتۇ. تاماق يەپ بولۇپ قارىسا چۆچۈرە بالا كۆرۈنمىگۈدەك. «ئاپلا، بۇ كەپسىز قاياققا قاچقاندۇ؟» دەپ ئەتراپىغا سەپسالغانىكەن، چۆچۈرە بالا ساپانىڭ تۇتقۇچىغا مىنىۋېلىپ يەر ھەيدەۋاتقۇدەك. دادىسى قېشىغا كېلىپ بولغۇچە، چۆچۈرە بالا ھەيدەشكە تېگىشلىك يەرنىڭ ھەممىسىنى تۈگىتىپتۇ. ئەتىسى چۆچۈرە بالا دادىسىغا:

ــ ئۆيدە ئۇن ئاز قاپتۇ. تۆگىگە ئۇگۇت ئارتىپ بەرسىڭىز، تۇگمەنگە بېرىپ ئۇن تارتىپ كەلسەم، ــ دەپتىكەن، دادىسى:

ــ بالام، تۇگمەن بەك يىراقتا، ئۇنىڭ ئۇستىگە، سەن چۆچۈرىچىلىك بەستىڭ بىلەن قانداق ئۇن تارتىپ كېلەلەيسەن؟ ــ دەپ ئۇنماپتۇ.

ــ مېنى ئۇگۇت ئۇستىگە قوندۇرۇپ قويسىڭىزلا بولىدۇ. تۆگە يولنى بىلىدۇ. ئۇگۇتنى تۇگمەنچى بىلەن ئۇن تارتقۇزغىلى كەلگەنلەر چۇشۇرۇپ، تارتىپ يولغا سېلىپ قويىدۇ. مەندىن غەم قىلماڭ، ــ دەپتۇ چۆچۈرە بالا.

دادىسى ئامالسىز چۆچۈرە بالىنى تۇگمەنگە يولغا سالىپتۇ. چۆچۈرە بالا يول بويى تۆگىنى قاتتىق باشقۇرۇپ مېڭىپتۇ. تەڭ يولغا كەلگەندە يامغۇر يېغىشقا باشلاپتىكەن، ئۇ ئۇگۇت ئۇستىدىن دىكىلداپ مېڭىپ تۆگىنىڭ قۇلىقىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ دالدىلىنىپتۇ. يامغۇر توختاپ ئاپتاپ چىققاندا، تۆگە يۇرۇشنى ئاستىلىتىپ چۆپ ۋە غازاڭ يەپ مېڭىپتۇ. تۆگە بىر قېتىم غازاڭغا ئېگىشكەندە چۆچۈرە بالا ئېھتىياتسىزلىقتىن غازاڭ ئارىسىغا دومىلاپ چۇشۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە، تۆگە ئۇنى غازاڭ بىلەن قوشۇپ يالمۇۋېتىپتۇ. چۆچۈرە بالا تۆگىنىڭ قورسىقىدا تۇرۇپ ۋارقىراپ، تېپىچەكلەپ تۆگىنى تۇگمەنگە ئېلىپ كەپتۇ. تۇگمەن ئالدىغا كەلگەندە، تۆگە قورسىقىدىن:

ــ ھەي تۇگمەنچى، ئۇگۇتۇمنى تارتىپ بەر، تېز بول، بولمىسا ئۆيۈمگە كەچ قالىمەن! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. تۇگمەنچى چىقىپ قارىسا، ئۇگۇت ئارتىقلىق تۆگىلا تۇرۇ-

غۇدەك، ئىگىسى كۆرۈنمىگىدەك. تۇگمەنچى:

— ئۇگۇت ئىگىسى قېنى؟ — دەپ توۋلاپتىكەن، چۆچۈرە بالا:

— مەن تۆگىنىڭ قورسىقىدا، سەن ئۇگۇتنى چۈشۈرۈپ، ئۇن تارتىپ تۆگەمگە ئارتىپ بەرسەڭلا بولدى. ئۆيگە ئۆزۈم كېتىۋېرىمەن، — دەپتۇ.

ھەيران قالغان تۇگمەنچى باشقىلار بىلەن ئۇگۇتنى چۈشۈرۈپ، ئۇن تارتىپ، يەنە تۆگىگە ئارتىپ بېرىپتۇ. ئۇن تارتىلىپ بولغۇچە ئوتلاپ تويغان تۆگە كەلگەن يولى بىلەن ھايالسىز ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. ھويلىغا كەلگەندە، چۆچۈرە بالا:

— دادا، ئۇن تارتىپ كەلدىم، ئۇننى چۈشۈرۈۋال، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

تاقەتسىزلىنىپ ئولتۇرغان دادىسى يۈگۈرۈپ چىقىپ قارىسا، ئۇن ئارتىلغان تۆگە ھويلىدا تۇرغۇدەك، چۆچۈرە بالا كۆرۈنمىگۈدەك.

— چۆچۈرە باتۇرۇم، قېنى سەن؟ — دەپ سوراپتۇ دادىسى.

— تۆگىنىڭ مەردىن كېچىپ، مېنى تۆگىنىڭ قېرىنىدىن تېپىۋالغىن، — دەپتۇ چۆچۈرە بالا.

دادىسى دەرھال تۆگىنى ئۆلتۈرۈپ ئىچ - باغرىدىن بالىسىنى ئىزدەپتۇ. ئۇيان قاراپتۇ - بۇيان قاراپتۇ، چۆچۈرە بالا ئۇچەي - قېرىنلار ئىچىدىن چىقماپتۇ. ھەسرەتلىك يېشىنى تۆكۈشكەن ئاتا - ئانا قالدى - قاتتى ئۇچەي - قېرىنلارنى ئەخلەتلەر دۆۋىسىگە تاشلاپ ھازا ئېچىپتۇ. ئەسلىدە تۆگە بوغۇزلانغاندا دېمى كېسىلىپ ھوشسىزلانغان چۆچۈرە بالا تۆگىنىڭ توققۇز تولۇقى قېتىغا كىرىپ قالغانىكەن. شۇ كېچىسى ئۇزاقتىن بۇيان ئوزۇق تاپالماي ئاچ يۈرگەن بىر قېرى بۆرە قان ھىدىنى پۇراپ چۆچۈرە بالىنىڭ ھويلىسىغا كەپتۇ - دە، ئەخلەتخانىغا تاشلىۋېتىلگەن تۆگەنىڭ ئۇچەي - قېرىنلىرىنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يالماپ يۇتۇۋېتىپتۇ. چۆچۈرە بالىمۇ توققۇز تولۇق بىلەن بىللە بۆرىنىڭ قارنىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئاچ كۆز بۆرە يەنە بىر دېھقانىنىڭ قوتىنىغا كىرىپتۇ.

— ھەي دېھقان، قوتىنىڭغا بۆرە تەگدى! ئارا - پالتاڭنى ئېلىپ تېز چىق! — دەپ ۋارقىراپتۇ چۆچۈرە بالا.

بۆرىنىڭ جان - پېنى چىقىپ ئارقا - كەينىگە قارىماي تىكىۋېتىپتۇ. ئەتىسى ئېچىرقىغان بۆرە، پادىسىنى ھەيدەپ يايلاققا كەلگەن بىر قويچىنىڭ قوتىنىدا قالغان قوزىلارغا تەگمەكچى بولۇپ، شۇنداق ئاتلىشىغا، چۆچۈرە بالا:

— ھەي تايغانلار كەلمەمسەن، قوتانغا بۆرە كىردى! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

تايغانلارنىڭ ھاۋشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بۆرە ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ، بۆرە قەيەرگە بېرىپ ئولجىغا تۇتۇنسا، چۆچۈرە بالا

قورسقىدا تۇرۇپ، مال ئىگىسىنى چاقىرىدىكەن ياكى ھايۋانلارنى ئاگاھلاندۇرىدىكەن. بىر قانچە كۈنگە قالماي بۆرىنىڭ تۈكلىرى تەتۈر يېنىپ، ئۇستىخانلىرى تېرىسىنى تېشىۋەتكۈدەك بوپتۇ. ئاچلىق ۋە ماغدۇرسىزلىققا پايلىمىغان بۆرە بىر كۈنى قورسىقىدىكى چۆچۈرە بالىدىن:

— ئەي جېنىمغا ئورنىغان شۇم مەخلۇق، قانداق قىلسام سەندىن قۇتۇلىمەن؟ — دەپتۇ.

— شور دەريانى بېرىپ تۇزلۇق سۇدىن قانغۇچە ئىچ، ئاندىن راسا تەرلەنگىچە يۈگۈر، شۇ چاغدا مەندىن قۇتۇلىسەن، — دەپتۇ چۆچۈرە بالا.

بۆرە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، شور دەريانىڭ قىرىتاق سۈيىدىن قورساقلىرى ئېسىلىپ كەتكۈچە ئىچىپتۇ، ئاندىن پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ دېمى كېسىلگۈچە يۈگۈرۈپ تۇ. تېرىلىرى تەرگە چۆمۈلگەندە توختاپتىكەن، ئىچى سۇرۇپ شاتراقلاشقا باشلاپتۇ. قورسىقى بوشاپ يېنىكلىگەندە، كۈچسىز تېنىنى سۆرەپ بىر دالدىغا بېرىپتۇ ـ دە:

— ھەي ئوت قويرۇق شۇم، ئەمدىغۇ قورسىقىمدىن چىقارسەن، — دەپ تۇۋلاپ تىكەن، زۇۋان كەلمەپتۇ، يەنە توۋلاپتۇ، چىقماپتۇ. يەنە تۇۋلاپتۇ، زۇۋان چىقماپتۇ. قۇتۇلغىنىغا خوش بولغان بۆرە ئىياغلىرىغا مەدەت بېرىپ باشقا جاڭگالغا كېتىپتۇ.

بۆرىنىڭ شاترىقى بىللە يەرگە چۈشكەن چۆچۈرە بالا ئەمدىلا ئۆزىنى رۇسلاپ تۇرۇشىغا، ئەگىپ يۈرگەن بىر توڭ قاغا كۆرۈپ قېلىپ ئۇچۇپ چۈشۈپتۇ. قاغا بىر تاقلاپ، ئىككى چامداپ چۆچۈرە بالىنى چوقۇشقا تەمشىلگەنىكەن، چۆچۈرە بالا لىككىدە ئىرغىپ قاغىنىڭ بوينىغا مىنىۋاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ پەيلىرىنى چىڭ تارتىپ تۇرۇپ:

— ئامان قالاي دېسەڭ ئاۋۇ ياققا ئۇچ، ئۆلەي دېسەڭ يەرگە چۈش! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ئاغرىققا چىدىيالماي قالغان قاغا نا ئىلاج چۆچۈرە بالا دېگەن ياققا قاراپ ئۇچۇپتۇ. دېھقاننىڭ ھويلىسى ئۇستىگە كەلگەندە، چۆچۈرە بالا قاغىنىڭ پەيلىرىنى تارتىپ تۇرۇپ:

— ئاۋۇ قوناق يېيىلغان ئۆگزىگە چۈش، قوناقلاردىن خالىغانچە ئال، ئىختىيار قىلغان يېرىڭگە ئۇچ! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ.

چۆچۈرە بالىنىڭ بۇيرۇقى كۆڭلىگە تازا ياققان توڭ قاغا ئۆگزىگە قونۇپ، چۆچۈرە بالىنى چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ. بىر باش قوناقنى چىشلەپ، ئىككى باش قوناقنى قاماللاپ ئۇدۇل كەلگەن بىر ياققا ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

چۆچۈرە بالا شوتىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ:

— دادا، ئانا، مېنى چۈشۈرۈپ قويۇڭلار، شۇتىنىڭ بالدىقىغا پۈتۈم يەتمىدى، — دەپ چۈقان ساپتۇ.

چۆچۈرە بالىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ «ئوڭمىزمۇ ياكى چۈشمىزمۇ» دەپ تاڭ قالغان ئاتا- ئانىسى چىقىپ قارىسا، چۆچۈرە بالا ئۆگزىنىڭ گىرۋىكىدە چۈشۈشكە ئىنتىلىپ تۇرغۇدەك. دادىسى شوتا ئۇستىگە ئېتىلىپ چىقىپ چۆچۈرە بالىنى ئېلىپ چۈشۈپتۇ.

— قەيەرلەردە بولدۇڭ، قانداق كەلدىڭ، چۆچۈرە باتۇرۇم؟ — دەپ سوراپتۇ ئاندىسى ۋە ئېتىلىپ كەلگىنىچە ئۇنى باغرىغا بېسىپتۇ.

— دەشت - باياۋانلاردا سەيلە - سايادىتە بولدۇم، ئۇچ باش قوناق سىمكار بېرىپ قايتىپ كەلدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چۆچۈرە بالا.

شۇ كۈندىن باشلاپ چۆچۈرە بالا ئاتا - ئانىسىدىن بىر قەدەممۇ ئايرىلماي، ئاتا- ئانىسىغا چوڭ ئادەملەرگە ئوخشاش قول - قانات بولۇپ، خۇشاللىق ۋە ئارامبەخش ئېتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھۆسنىرىخان.** ئايال، ئۇيغۇر، 53 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، بۇگۇر ناھىيەسى چېدىر يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيولى** (1949). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «بايىنغۇلىن گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1959

«بۇگۇر خەلق چۆچەكلىرى»، 1991

خۇرشىد مەرگەن

بۇرۇنقى ئىدىقۇت خانلىقى دەۋرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ پادىشاھ ئىلىم ئەھلى، باتۇر، مەرگەنلەرنى ھۆرمەتلەيدىكەن ھەم ھەممىسىنى مۇڭاپىق ئىشقا قويىدىكەن؛ پۇقرالارغا زۇلۇم سالماي، باج ـ سېلىقنى ئېغىرلاتماي، تۇرمۇشىنى خاتىرجەم قىلغانكەن. پادىشاھلىق شۇ تەرىقىدە ئۇزۇن زامانلار دەۋر سۈرۈپتۇ.

يۇرتنىڭ بۇنداق پاراۋانلىق تۇرمۇشىغا ھەسەت قىلغان كۇھىقاپتىكى قارا دىۋە يۇرتنى خانۇەيران قىلىپ، ئىنسۇجىنلارنىڭ ماكانىغا ئايلاندۇرۇپ، كۆڭلىنى شاد قىلماق ئۈچۈن، پادىشاھلىق زېمىنىغا قەدەم بېسىپتۇ. قاچانكى ئۇ بۇ زېمىنغا قەدەم باستى يۇرت خارابلىققا قاراپ يۈزلىنىپتۇ. قارا دىۋە بارغانلا يېرىدە ئۈچرىغانلىكى ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈپ، ھايۋانلارنى يەپ، دەل ـ دەرەخ، ئۆي ـ جاي، ئوت ـ چۆپ، زىرائەتلەرنى ئاغزىدىن ئوت پۈۋلەپ كۆيدۈرۈپ، ۋەيران قىلىپ خارابلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

يۇرت ئەھلى بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ يۇرتنىڭ ئامانلىقى، پۇقرالارنىڭ ھاياتىنى قوغداش ئۈچۈن، ئوردا ئىچىدىكى مەن ـ مەن دەپ يۈرگەن پالۋانلارنى، مەرگەنلەرنى لەشكەرلەرگە باش قىلىپ، قارا دىۋىنى يوقىتىش ئۈچۈن يولغا سالىتۇ...

ئۇزۇندىن بېرى ئوردىدا بىكار يۈرۈپ مەشىق قىلمىغان ياكى ئوقيانىڭ كىرىچىنى تارتىپ باقمىغان مەرگەن، پالۋانلار ئوقيالىرىنى بەتلەپ قارا دىۋىگە قارىتىپ ئوق ئۇزگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئوقلىرى كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپ بارالماي، ئۆزلىرىنىڭ جېنىنى دىۋىگە سېلىپ بېرىپتۇ.دىۋە ئورنىدىن سلجىماي تۇرۇپ پالۋان، مەرگەنلەرنى يالماپ يۇتۇۋېتىپتۇ، قالغان لەشكەرلەرنى بولسا، ئاغزىدىن قارا بوران چىقىرىپ، ئۇچۇرۇپ تىرىپىرەن قىلۋېتىپتۇ.

دىۋىنىڭ چاڭگىلىدىن ئامان قالغانلىرى پادىشاھقا بولغان ئىشتىن خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. ئۆزىنىڭ مەرگەن، پالۋانلىرىغا ئىشەنچ باغلاپ، ئۇمىد كۈتۈپ ئولتۇرغان پادىشاھ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىپتۇ ھەم ئويغا چۆكۈپتۇ. پادىشاھ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئاخىر بىر قارارغا كېلىپ، ئۆزىگە يېقىن ۋەزىرىدىن بىرنى چاقىرىپ:

ــ مەن يۇرت بېشى، مەن يۇرتنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ، ئوتىدا كۆيمىسەم، مېنىڭ نېمە كېرىكىم! شۇڭا مەن يۇرتقا كەلگەن بۇ بالا ـ قازانى يوقىتىش چارىسىنى تاپ-

مىسام بولمايدۇ. سەن مەن كەلگۈچە يۇرتنى ئادىل سوراپ، مېنىڭ يوقلۇقۇمنى چاندۇرماي، مېنىڭ كېلىشىمنى كۈتكىن، ــ دەپ پۈتۈن يۇرتنىڭ تەقدىرىنى ۋەزىرگە تاپشۇرۇپ، ئۆزى باشقىلارغا تۈيدۇرماي ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

پادىشاھ ئوردىدىن ئايرىلىپ، پۇقراچە كىيىنىپ، ئۆز مەقسىتىگە يېتىشىنىڭ يولىنى ئىزدەپ كوچىمۇكوچا، ئۆيمۇئۆي ئارىلاپ پۈتۈن يۇرتنى كېزىپ چىقىپتۇ، لېكىن بىرەر مۇڭاپىق تەدبىر، مۇڭاپىق ئادەم تاپالماي، بېشىنىڭ ئىچى ـ تېشى قېتىپ، قانداق قىلىشنى بىلەلمەي، يۇرتنىڭ تاغ ـ داۋانلىرىنى، ئويمان ـ دۆڭلىرىنى كېزىشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئۇ شۇنداق ئاخىرى چىقماس يولغا كىرىپ، يول يۇرۇپتۇ، يول يۇرسىمۇ مول يۇرۇپ، تاغ ئارىسىدىكى ئورمانلىققا كىرىپ قاپتۇ. ئۇ بۇ ساپ ھاۋالىق جايدا غەش كۆڭلىگە بىرئاز ئارام بېرىپ، ھاردۇقىنى چىقىرىپ، ئۇخلىماقچى بولۇپ يېتىپتۇ. ئۇ ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپ يېتىپ تۇرسۇن، بىز گەپنى باشقا ياقتىن ئاڭلايلى:

بۇ تاغ ئىچىدىكى ئورمانلىقتا خۇرشىد ئىسىملىك ئوۋچى ئايالى ۋە بىر بالىسى بىلەن ياشايدىكەن، ئوۋچىلىق ئۇنىڭ ئاتا كەسپى ئىكەن. ئۇ ئۇستا مەرگەن ئىكەن. ئۇ ئاق كۆڭۈل، ساپ نىيەت كىشى بولۇپ، ئۆز ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ ياشاشنى ياخشى كۆرىدىكەن، شۇڭا ئۇ يۇرتتىن ئايرىلىپ، بالىچاقىلىرىنى ئېلىپ بۇ تاغ ئىچىگە كىرىپ، بۇلاق سۇيىدىن پايدىلىنىپ يەر ئېچىپ، بوش چاغلىرىدا ئوۋ ئوۋلاپ ياشاپ كېلىۋاتقانىكەن.

پادىشاھ ئورمانلىق ئىچىگە كىرگەن كۈنى خۇرشىدمۇ ئوۋغا چىققانىكەن. ئۇ ئورمانلىقتا بىر ئادەمنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ يېقىن بېرىپتۇ، قارىغۇدەك بولسا، بىر ئادەم بەھۇزۇر ئۇخلاپ ياتقان. ئويغىتىۋېتەي دېسە، ئۇيقۇسىنى بۇزۇشقا كۆڭلى ئۇنىماپتۇ، تاشلاپ كېتەي دېسە، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئەپچىللىك بىلەن يۇدۇۋېلىپ، تۈيدۇرماي ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۆيىگە ئاپىرىپ ئاستىغا كۆرپە، بېشىغا ياستۇق قويۇپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئويغىنىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ.

پادىشاھ بىرھازادىن كېيىن ئويغىنىپ كۆزىنى ئېچىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۆزىنىڭ ئورمانلىقتا ئەمەس، ئۆي ئىچىدە ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆڭۈمىمۇ ـ چۈشۈمىمۇ، دەپ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۆزىگە قاراپ ئولتۇرغان ئاتا ـ بالا ئۇچ ئادەمنى كۆرۈپ:

ــ بۇ مېنىڭ ئۆڭۈمىمۇ ـ چۈشۈمىمۇ؟ مەن بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ بۇ ئوڭلىرى مېھمان، ــ دەپتۇ خۇرشىد مەرگەن ھەم ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ بولغان ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپتۇ. پادىشاھ خۇرشىد مەرگەننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ خاتىر-

جەم بوپتۇ. خۇرشىد مەرگەن ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ تاماق كەلتۈرۈپتۇ. تاماق ئوستىدە پادىشاھ ئۆزىنى ئاشكارىلاپ، بۇ تاغ - دەشتلەرنى كېزىپ يۈرۈشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. خۇرشىد مەرگەن پادىشاھنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

— باشلىرىغا ئېغىر كۈن چۈشۈپتۇ. نىيەتلىرى تۈز ئىكەن، خۇدا مەدەت قىلار. سىلى بىزگە مېھمان، خاتىرجەم ھاردۇقلىرىنى ئالسىلا، باشقا ئىشلار كېيىنچە بىر تەرەپ بولار، — دەپتۇ ھەم ئۆزىنىڭ ئوۋ ئوۋلاپ كېلىپ پادىشاھنى مېھمان قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ چىقىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ يېتىپ ئارام ئېلىپ قاپتۇ.

ئاردىن ئۈزۈن ئۆتمەي خۇرشىد مەرگەن چوڭ بىر ئارقارنى مۇرىسىگە ئارتىپ كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ قارىغۇدەك بولسا، ئوق ئارقارنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تەگكەنىكەن. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ، خۇرشىدنىڭ ئۇستا مەرگەن ئىكەنلىكىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بوپتۇ. خۇرشىد مەرگەننىڭ ئايالى ھايال بولماي گۆشنى پىشۇرۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھ گۆش يەپ ئولتۇرۇپ خۇرشىد مەرگەندىن:

— مەن ئۇستا مەرگەن، پالۋانلارنى مۇڭاپىق ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆز ھۇزۇرۇمدىن ئورۇن بەرگەن تۇرسام، سىز نېمە ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ يالغۇز ياشاشنى خالاپ قالدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. خۇرشىد مەرگەن كەمتەرلىك بىلەن:

— ھۆرمەتلىك پادىشاھ ئالىيلىرى، پىچاقنى بىلەپ تۇرمىسا دات باسىدىغانلىقىنى بىلمىدىغانلا، ھۈنەرمۇ شۇنداق، دائىم مەشىق قىلىپ ھەم ئىشلىتىپ تۇرمىسا، كامالەتكە يەتمەك ئۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا كارغا كەلمەس بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ، — دەپتۇ. پادىشاھ خۇرشىد مەرگەننىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىپ ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا قايىل بوپتۇ.

ئەتىسى خۇرشىد مەرگەن يەنە ئوۋغا چىقىش ئۈچۈن تەييارلىق قىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ ماھارىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ بېقىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ:

— خۇرشىد مەرگەن، مەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ زېرىكىپ كەتتىم، ئەگەر مۇمكىن بولسا مەنمۇ سىز بىلەن بىرگە چىقىپ ئايلىنىپ كىرسەم، — دەپتۇ. خۇرشىد مەرگەن مېھمانىنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالماي ماقۇل كۆرۈپ، پادىشاھنى ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ چىقىپتۇ.

ئورلار ئۈزۈن يۈرمەي، خۇرشىد مەرگەن كۆز يەتكۈسىز يەردىكى بىر قارىنى پادىشاھقا كۆرسىتىپ:

— ئەنە، ئۇ كېيىك، سىلى مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ئۇنى كۆزىتىپ تۇرسىلا، — دەپ پادىشاھنى بىر قورام تاشنىڭ كەينىگە مۆكتۈرۈپ قويۇپ، ئۆزى بىر دۆڭنى ئەگىپ مېڭىپتۇ. بۇ چاغدا چاتقاللىق ئارىسىدىن توپاقتەك زورلۇقتىكى بىر يولۋاس نەرە تارتا-

تىپ چىقىپ پادىشاھقا ئېتىلىپتۇ. خۇرشىد مەرگەن يولۋاسنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قا-
رىغۇدەك بولسا، پادىشاھ بىلەن يولۋاسنىڭ ئارىلىقى بىر چامدامچە قالغانىكەن. خۇر-
شىد مەرگەن كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا يۇز بېرىدىغان خېيىم -
خەتەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئوقيادىن ئوق ئۇزگەنىكەن، «ۋىشت» قىلغان ئاۋاز
بىلەن تەڭ، يولۋاس سەت خارقىراپ ئورنىدا سۇنايلىنىپ يېتىپ قاپتۇ. پادىشاھ ھو-
شىنى يىغىپ، يولۋاسنىڭ قانغا مىلىنىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ خۇرشىد مەرگەننىڭ
مەرگەنلىكىگە چىن دىلىدىن قايىل بوپتۇ ھەم جېنىنى ساقلاپ قالغانلىقىغا دىلى سۆ-
يۈنۈپ، قارا دېۋىنى يوقىتىدىغان پالۋان مۇشۇ ئىكەن، دەپ ئويلاپ خۇشاللىقىدىن
خۇرشىد پالۋاننى قۇچاقلاپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئوۋ ئوۋلاپ بولۇپ قايتىپ كېتىپتۇ.

ئۇلار ئەتىسى ناشتا قىلىپ ئولتۇرۇپ يەنە پاراڭغا چۈشۈپتۇ. پادىشاھ پاراڭ ئا-
رىلاپ:

— مېنىڭ ئىزدىگەن ئادەمىم سىز ئىكەنسىز، سىز بېرىپ يۇرتىنى، خەلقىنى بالا-
قازادىن قۇتۇلدۇرسىڭىز، — دەپ ئۆز كۆڭلىگە پۈككەن مۇددىئاسىنى ئېيتىپتۇ.
خۇرشىد مەرگەن، يۇرت خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا - قازا — مېنىڭ بېشىمغا
كەلگەن بالا - قازا، دەپ ئويلاپ، پادىشاھنىڭ تەكلىپىدىن باش تارتماپتۇ.

خۇرشىد مەرگەن ئايالى، بالىسىنى ئېلىپ پادىشاھ بىلەن بىرگە يۇرتقا مېڭىپتۇ.
ئۇلار يۇرتقا بېرىپ كاتتا كۇتۇۋېلىشقا مۇيەسسەر بوپتۇ. خۇرشىد مەرگەن ئايالى بىلەن
بالىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، قارا دېۋىنى يوقىتىشقا ئاتلىنىشنى ئېيتىپتۇ. پا-
دىشاھ خۇرشىد مەرگەنگە بىر مۇنچە لەشكەرلەرنى قوشۇپ يولغا سالماقچى بولغاندا
ئۇ:

— پادىشاھىم، سىلىمۇ بىز بىلەن بىرگە بارسىلا، — دەپ پادىشاھنىمۇ بىرگە
بېرىشقا تەكلىپ قىلىپتۇ. پادىشاھ «ياق» دەي دېسە، بۇ ئىشتىن باش تارتقان بولۇپ
قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ بېرىشقا قوشۇلۇپتۇ.

ئۇلار قارا دېۋىنى يوقىتىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار كۆپ يول يۈرۈپ-
تۇ. يول يۈرۈپ قارا دېۋە ژەيران قىلىپ كۆيدۈرۈۋەتكەن يۇرت - مەھەللىلەرنىڭ
ئىس- ھىدى دىماققا ئۇرۇلغاندا، باشقا لەشكەرلەرنى شۇ يەردە تۇرۇپ ساقلاشقا قو-
يۇپ، پادىشاھ بىلەن ئىككىسى يولىنى داۋام ئېتىپتۇ. ئۇلار ئىككىسى ئالاھازەل بىر
كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن قارا دېۋىنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلار ئاتلىرىنى شۇ
يەردە ئوتلاشقا قويۇۋېتىپ پىيادە مېڭىپتۇ. پىيادە مېڭىپ، ئالاھازەل قارا دېۋىنى چا-
قىرسا ئۇن يەتكۈدەك يەرگە كېلىپ توختاپتۇ. بۇ چاغدا خۇرشىد مەرگەننىڭ يادىغا
ئاتىسىنىڭ «ئەگەر خەتەرلىك رەقىبىڭگە يولۇقساڭ بىر پاي ئوق بىلەن ئۈجۈقتۇر،
بولمىسا قايتا ئوق ئۇزمە... » دېگەن ۋەسىيىتى يادىغا كېلىپ، ئاتام ئېيتقان خەتەر-

لىك رەقىبىم مۇشۇ ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا، قارا دىۋە ئۇلارنى كۆرۈپ قېلىپ، سەت نەرە تارتىپ، ئاسمان ـ پەلەك توپا ـ چاڭ توزۇتۇپ ئۇلارغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. خۇرشىد مەرگەن بۇنى كۆرۈپ، ھېچبىر تەمتىرىمەي يېنىدىن ئوقيانى ئېلىپ، ئوقنى سېلىپ، كىرىچنى غۇلاچ سوزۇپ، جان يېرىنى چەنلەپ ئاتقانكەن، ئوق دەل جايىغا تېگىپ، قارا دىۋە ئىڭراپ يىقىلىپ:

ــ ئەي مەرگەن، جېنىم بەك قىينىلىپ كېتىپ بارىدۇ، ماڭا رەھىم قىلىپ يەنە بىر پاي ئوق بىلەن جېنىمنى ئالغىن، ــ دەپ يالۋۇرۇپ ۋارقىراپتۇ. خۇرشىد مەرگەن:

ــ ئاتام ماڭا «رەقىبىڭنى بىر ئوقتا ئۇجۇقتۇر، ئىككىنچى ئوق ئاتما» دېگەن، ــ دەپ قايتا ئوق ئاتماپتۇ. قارا دىۋىنىڭ ناله ـ پەريادى ئاستا ـ ئاستا بېسىقىپتۇ. ئاسمانىكى چاڭ ـ توزانمۇ ئاستا ـ ئاستا تارقاپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا كەينىدە قالدۇرۇپ قويغان لەشكەرلەر قارا دىۋىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن يېتىپ كەلگەنكەن، ئۇلار دىۋىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرۈپ خۇرشىد مەرگەنگە ئاپىرىن ئېيتىپ، بېشىغا ئېلىپ، يەرگە تەگكۈزمەي يۇرتقا قايتۇرۇپ ئېلىپ كەپتۇ. يۇرت ئەھلى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن مىڭ مەرتىۋە رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، يەر سۆيۈپ تەزىم قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈشۈپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ خۇرشىد مەرگەننى پۈتۈن پادىشاھلىقىنىڭ لەشكەرلىرىگە باش قىلىپ تەينىلەپتۇ. خۇرشىد مەرگەن لەشكەرلەرگە باش بولۇپ، ئۇلارنىڭ يېپ ـ ئىپىپ بىكار يېتىشىغا يول قويماي، قاتتىق تەلەپ قويۇپ مەشىق قىلدۇرۇپ، ھەر قانداق خەتەرگە تاقابىل تۇرالايدىغان ھالەتكە يەتكۈزۈپتۇ. بۇنىڭ بىلەن پۈقرالارمۇ، لەشكەرلەرمۇ شۇنداق بىر ياش سەركەردىسىنىڭ بولغانلىقىدىن رازى بوپتۇ ھەم ئۆز ئامانلىقىدىن خاتىرجەم بولۇشۇپ، قايتىدىن ئۆز تۇرمۇشىنى ياخشى ئۆتكۈزۈپ، كۆڭۈللۈك ياشاپ كېتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **زىيىت مەجىت.** ئەر، ئۇيغۇر، 65 ياش، ساۋاتلىق، دېھقان، تۇرپان شەھىرى يار يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئۆمەر مەجىت.** ئەر، ئۇيغۇر، 35 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان شەھىرى يار يېزىلىق ئىتتىپاق كومىتېتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1989

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

قىلىچ باتۇر

ۇرۇن بىر كەمبەغەل ئوتۇنچى ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. ئوتۇنچىنىڭ ئايالى خېلى بۇرۇنلا ئۆلۈپ كەتكەچكە، ئوتۇنچى ئانىسىدىن كېچىك قالغان ئوغلىغا ھەم ئاتا بوپتۇ.

بالا ئون سەككىز ياشلارغا كىرگەندە ئوتۇنچى قېرىپ، ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ ـ دە، ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ:

ـــ بالام، يوقسۇزچىلىقنىڭ كاساپىتىدىن سېنى ئوقۇتالمىدىم، يا بىرەر ھۈنەر ئۆگىنىشكە بېرەلمىدىم، ساڭا مىراس قىلىپ قالدۇرغۇدەك بىرەر نەرسەمۇ يوق. شۇڭا، مەندىن كېيىن قالغاندا قانداق ھايات كەچۈرۈشۈڭدىن قايغۇرۇۋاتىمەن. كونىلار ـ نىڭ «يۇرت قوغدىساڭ ئۆسەرسەن، قوغدىمىساڭ ئۆلەرسەن» دېگەن ماقال بار. قانداقلا بولمىسۇن ئانا يۇرتۇڭدىن ئايرىلما، ئۇنىڭ بىر چىمدىم توپىسىنىمۇ تۇتىيا بىل، ـــ دەپتۇ ـ دە، كۆزى يۇمۇلۇپتۇ. بالا قاقشاپتۇ ـ يىغلاپتۇ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ يار ـ دىمى بىلەن ئاتىسىنى يەرلىككە قويۇپتۇ.

بىر يىلى ياۋ بۇ ئەلگە باستۇرۇپ كىرىپتۇ. پادىشاھ ئەلنى قوغدىيالماي زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋاپتۇ، ئەسكەرلىرى تىرىپىرەن بوپتۇ. خەلق مال ـ مۈلكىدىن، يەر ـ زېمىنىدىن ئايرىلىپ، ياقا يۇرتلاردا سەرسان بوپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن بالىنىڭ يۈ ـ رىكىگە ئوت تۇتىشىپ، ئىچ ـ باغرى كاۋاپ بوپتۇ. ئۇ ئانا يۇرتىنى قوغداش ئۈچۈن بىرەر ئىش قىلماقچى بولسىمۇ ئامال تاپالماپتۇ.

بىر كۈنى چۈشىدە بىر ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ: «ئوغلۇم، ئالدىڭدا يىلان بار، قولۇڭغا قامچا ئالغىن. ئالدىڭدا دۇشمەن بار، قولۇڭغا قىلىچ ئالغىن» دەپتۇ. يىگىت ئويغىنىپ قارىسا چۈشى ئىكەن. ئۇ چۈشىدىكى بوۋاينىڭ ئېيتقىنى بويىچە، بىرەر قىلىچ تاپماقچى بولسىمۇ، ياۋ ھەممە تۆمۈر ـ تەرسەكنى يىغىۋالغاچقا قىلىچ ياستالماپتۇ. شۇ زامان ئۇ دادىسى ئېيتىپ بەرگەن مۇنداق بىر ھېكايىنى ئېسىگە ئاپتۇ: «شىمالىي تاغنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسىدا بىر غار بولۇپ، ئۇ يەرگە ئىنس ـ جىنمۇ بارالمايدىكەن. تاغنىڭ يېنىدا كۈمۈش يىلاندەك تولغىنىپ ئاققان دەريا بار. بۇرۇن بىر پادىشاھ غەربكە يۈرۈش قىلىپ كېتىۋېتىپ شۇ دەريادا ئېتىنى سۇغىرىپتۇ. بۇ زېمىنىنىڭ كۆركەم، باي، خەلقىنىڭ ئىشچان، خۇشخۇي ئىكەنلىكىنى كۆرگەن پادىشاھ ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك قىلىچىنى غارنىڭ ئىچىدىكى ئالتۇن

قوزۇقتا ئېسىپ قويۇپتۇ. قىلىچنىڭ يېنىدا يەنە بىر ئالتۇن يۈگەن ئېسىقلىق ئەمىش. پادىشاھ: «ئەگەر بۇ يۇرت بىرەر بالا ـ قازاغا دۇچار بولسا، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقمىغان بىرەر باتۇر غارغا كېلىپ، ئالتۇن يۈگەننى سىلكىسە، بىر تۇلپار پەيدا بولىدۇ. خاسىيەتلىك قىلىچنى قولغا چۈشەرسە بۇ ئەلنى ياۋدىن خالاس قىلالايدۇ» دەپتۇ.»

يىگىتنىڭ كۆڭلى يوروپ كېتىپتۇ. «ھەببەللى، ـــ دەپتۇ يىگىت ئۆزىگە، ـــ بۇ تاغ تەڭرىتاغلىرى بولسا كېرەك. تاغ يېنىمىزدىغۇ، بىر چىقىپ كۆرمەيمەنمۇ!» يىگىت تاغقا قاراپ يول ئاپتۇ. چوققىلىرى كۈنگە قاراپ بوي تارتقان تاغ يىگىتكە يول بەرمەپتۇ. يىگىت ئارغامچىنى تاغدىكى دەل ـ دەرەخلەرگە ئېسىپ تاغقا يامىشىپ چىقىپتۇ. لېكىن، ئۇ ئۇچ كۈن ياماشقان بولسىمۇ دېگەن يېرىگە چىقالماپتۇ. ئۇ تاغنىڭ قاق بېلىدىن ئېشىپ ئۈزۈن يىللاردىن بېرى ئادەم ئاياغ باسمىغان بىر تاغ يولىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، ئەمدىلا شۇ يولغا چۈشۈپ ماڭاي دېيىشىگە، بىر يوغان يىلان ۋىشىلداپ بالىنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ ۋە ھەيۋە قىپتۇ. بالا يوغان بىر تاشنى يىلانغا ئاتقانىكەن، يىلاننىڭ كاللىسى مەجىلىپ ئۆلۈپتۇ. بالا بىر كۈن يول مېڭىپ ئازراق دەم ئاپتۇ ـ دە، يەنە بىر چوققىغا يامىشىپ چىقىپتۇ. تاغ يولۇسى، قاپلان، ئېيىقلار بالىغا خىرىس قىلغان بولسىمۇ، بالا ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ يەر چىشلىتىپتۇ. ئاخىر يەتتىنچى كۈنى ھېلىقى غارغا يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا، ئالتۇن قوزۇقتا بىر قىلىچ ھەم يۈگەن ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. بالا قىلىچنى ئېلىپ بېلىگە ئېسىپتۇ، يۈگەننى بىر سىلكىگەنىكەن، كۆز ئالدىدا بىر ئاق تۇلپار پەيدا بوپتۇ. بالا ئاتقا مىنىپ «چۇھ» دېگەنىكەن، بىردەمدىلا تاغدىن چۈشۈپتۇ. ئۇ يېنىغا ئەل سۆيەر يىگىتلەرنى توپلاپ، ياۋغا ھۇجۇم قىپتۇ. خاسىيەتلىك قىلىچنىڭ كارامىتىدىن ياۋنىڭ كاللىسى نەشپۈت چېچىكى تۆكۈلگەندەك تۆكۈلۈپتۇ. ئاخىرى ياۋ دەككىسىنى يەپ ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپتۇ. خەلق بالىنى «پادىشاھ قىلىمىز» دېگەن بولسىمۇ بالا زادىلا ئۇنىماپتۇ. ئاخىر ئۇلار بىر ئادىل كىشىنى پادىشاھ قىلىپ سايلاپتۇ. شۇنىڭدىن بېرى بۇ يۇرت تېخىمۇ روناق تېپىپتۇ.

نۇرغۇن پادىشاھلار ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ، قىلىچ بىلەن تۇلپارنى قولغا چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، قولغا چۈشۈرەلمەپتۇ.

ئەلنىڭ بارغانسېرى گۈللىنىپ كۈچەيگەنلىكىنى كۆرگەن يىگىت خاتىرجەم بولۇپ تۇلپار ئېتىغا مىنىپتۇ ـ دە، ھېلىقى غارغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ قىلىچ بىلەن يۈگەننى ئاۋۋالقىدەكلا ئالتۇن قوزۇقتا ئېسىپ قويۇپتۇ ـ دە، «خەير ۋاپادار ئېتىم» دەپ ئاتنى قويۇپ بېرىپتۇ. ئۆزى يەتتە كېچە ـ كۈندۈزدە مىڭبىر مۇشەققەت بىلەن تاغ

دىن چۈشۈپتۇ.

يىگىت ئۆيلىنىپ بالىچاقلىق بولۇپ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ھېلىقى قىلىچ بىلەن يۈگەن تا ھازىرغىچە غايدا شۇ پېتى ئېسىقلىق تۇرارمىش. نۇرغۇن ئادەملەر قولغا چۈشۈرىمىز دېگەن بىلەنمۇ چۈشۈرەلمەپتۇ.

بۇ «قىلىچ باتۇر» دىگەن چۆچەك شۇنداق قىلىپ ئېغىزدىن - ئېغىزغا، قۇلاقتىن- قۇلاققا تاراپ ھازىرقى زامانىمىزغىچە يېتىپ كەپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھەسەن موللا.** ئەر، ئۇيغۇر، ساۋاتلىق، غۇلجا ناھىيەسى دۆڭمازار يېزىسى توقاي كەنتى 1 - گۇرۇپپىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇھەممەتجان ئەيسا.** ئەر، ئۇيغۇر، غۇلجا ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى»، 1995

ئېيىق سۇلتان

زامانلارنىڭ زامانىسىدا، قويۇق ئۆسكەن ئورمان ياقىسىدا بىر خىلۋەت مەھەللە بار ئىكەن. بۇ كىچىك مەھەللىنىڭ پۇقرالىرى ناھايىتىمۇ ئۆم - ئىناق يا-شايدىكەن. ئۇلار يېقىن جايدىكى تاغقا بېرىپ ئوتۇن ئېلىپ كېلىپ، ئۇنى بازارغا ئا-پىرىپ سېتىپ ئۆز تۇرمۇشلىرىنى قەدىر ئەھۋال قامدايدىكەن. بىر كۈنى بۇ كىچىك مەھەللىدىن بىر توپ قىزلار تاغقا ئوتۇن تەرگىلى بېرىپ قاپتۇ. قىزلار چۇرقۇرىشىپ بىرەدەمنىڭ ئىچىدە تاغنىڭ باغرىدىكى قارىغايلارنىڭ ئوشتۇلۇپ كەتكەن قۇرۇق - قاقشال شاخلىرىنى تېرىپ توپلاپ، ئۇنى باغلاپ، ئۆيلىرىگە كېتىشكە تەييارلىنىپتۇ.

بۇ تاغقا ئوتۇن تەرگىلى كەلگەن قىزلار ئىچىدە نازىگۈل ئىسىملىك بىر قىز بو-لۇپ، ئۇ قىزمۇ باشقا قىزلارغا ئوخشاش ئوتۇنلىرىنى باغلاپ كېتەي دېسە، ئوتۇنلارنى باغلايدىغان ئارغامچىسى يوق تۇرغۇدەك. نازىگۈل ئارغامچىسىنى ئۇزاق ئىزدەپتۇ، ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئارغامچىنى يوقىتىپ قويغانلىقىغا ئىچى تىت - تىت بولغان نازى-گۈل ئارغامچىنى ئىزدە - ئىزدە ئاخىر دوستلىرىدىن ئايرىلىپ يىراقلىشىپ كېتىپ-تۇ. نازىگۈل ئوتۇن تەرگەن تاغنىڭ باغرىغا بېرىشىغا تۇيۇقسىز دەرەخنىڭ كەينىدىن يوغان بىر ھەيۋەتلىك ئېيىق چىقىپ قىزنى كۆتۈرۈپ ئورمان ئىچىگە قېچىپتۇ. بى-چارە نازىگۈل ھەرقانچە ۋارقىراپ - جارقىراپ ئادەم چاقىرسىمۇ ئېيىقنىڭ چاڭگىلى-دىن زادىلا قۇتۇلالماپتۇ. نازىگۈل بۇ ئاجايىپ غەلىتە، تىلسىز مەخلۇقتىن قورقۇپ ھوشىدىن كېتىپ قاپتۇ. قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكى نامەلۇم، نازىگۈل ھوشىغا كې-لىپ كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، ئاجايىپ گۈزەل شېپاڭدا ياتقۇدەك، يېنىدا شۇنداق قەد-دى- قامەتلىك رۇستەمدەك بىر يىگىت قىزنى يەلپۇپ ئولتۇرغۇدەك. ئۇنىڭ بىر جۈپ بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ يالقۇنلۇق ئوت ئۇچقۇنلىرى چاقنىغان ھالدا قىزدىن ئەپۇ سورىغاندەك تۇيۇلۇپتۇ. نازىگۈل بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— سىز كىم بولىسىز؟ بۇ قەيەر؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگىت كۈلۈپ تۇرۇپ ئۆ-زىنىڭ مۇشۇ تاغدا ياشايدىغان ئورمان پادىشاھىنىڭ يالغۇز ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ .

— ئىسمىڭىز نېمە؟ — سوراپتۇ قىز يىگىتتىن.

— ئىسمىم ئەھمەت، — دەپتۇ يىگىت.

— مەن ئوتۇن تەرگىلى چىقىپ بىر ئېيىققا يولۇقتۇم، سىز مېنى قانداق قۇ-

قۇزدىڭىز؟ ــ دەپتۇ قىز.

ــ سىزنى ئېلىپ كەلگەن قارا ئېيىقنىڭ ئۆزى مەن بولىمەن، ــ دەپتۇ يىگىت.

ــ بۇ ئىشنىڭ سەۋەبى بىلەن جەريانىنى سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق؟ ــ دەپتۇ قىز.

ــ مەن سىزگە ئۇزۇندىن بېرى ئاشىق بىقارار ئىدىم. لېكىن، مېنىڭ تىلسىم قىلىنغان ئېيىق هالىتىمنى كۆرسىڭىز ئۇ چاغدا قورقۇپ ماڭا يېقىنلاشمايدىغانلىقىڭىزدىن ئەنسىرەپ، ئاخىر مۇشۇ ئامال بىلەن سىزنى ئېلىپ كەلدىم، ــ دەپ بولۇپ، قىزدىن ئەپۇ سوراپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى مۇڭداشقاندىن كېيىن ئۆزئارا چۈشىنىش هاسىل قىپتۇ. يىگىت قىزغا مۇهەببەت ئىزهار قىپتۇ. نازىگۈلمۇ يىگىتنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن، يالقۇنلۇق مۇهەببەت نالىلىرىدىن يۈرىكىگە ئوت تۇتىشىپ شامدەك ئېرىپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى ئاشىق ــ مەشۇق بىرلىكتە يىگىتنىڭ ئاتىسى ــ ئورمان پادىشاهىنىڭ ئالدىغا ئىززەت ــ هۆرمەت بىلەن سالام بېرىپ كىرىپتۇ.

ئەهۋالدىن خەۋەردار بولغان پادىشاهنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي قاپتۇ. پادىشاه يۈرت خەلقىگە قىرىق كېچە ــ كۈندۈز شاهانە توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ نازىگۈل بىلەن ئەهمەت كۆيۈمچان ئەر ــ خوتۇنلاردىن بولۇپ، كۈن ــ تۈنلىرىنى شاد ــ خۇرام، كۈلكە ــ چاقچاقلار بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەمدى گەپنى قىزنىڭ ئاتا ــ ئانىسىدىن ئاڭلايلى:

نازىگۈل بىلەن ئوتۇن تەرگىلى چىققان قىزلار نازىگۈلنىڭ ئارغامچىسىنى ئىزدەپ ئورمان ئىچىدە يوقاپ كەتكەنلىكىنى قىزنىڭ ئاتا ــ ئانىسىغا دەرهال يەتكۈزۈپتۇ. نازىگۈلنىڭ كۆيۈمچان ئاتىسى بىلەن مېهرىبان ئانىسى قىزىنىڭ دەردىدە زار ــ زار يىغلاپ ئورمانلىقنى بىرقانچە قېتىم ئىزدەپمۇ قىزىنى تاپالماپتۇ. ئاخىر تەقدىرگە تەن بېرىپ، هەر كۈنى يىغلاپ كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ كەينىدىن ئايلار ئۆتۈپتۇ، ئايلارنىڭ كەينىدىن يىللار ئۆتۈپ، ئارىدىن بىرقانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن نازىگۈل تۇيۇقسىزلا ئاتا ــ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئوماق قىنا بىر ئوغۇل بىلەن چىرايلىققىنا بىر قىزىنى يېتىلەپ كىرىپ كەپتۇ. نازىگۈلنىڭ ئاتا ــ ئانىسى كۆزلىرىگە ئىشەنمەي «ئاه بالام، جان قوزام» دەپ قىزىنى ئاتا ــ ئانىسىغا ئىلىق مېهرى بىلەن باغرىغا بېسىپ يىغلاپ تۇرۇپ كۆرۈشۈپتۇ. قىز ئاتا ــ ئانىلىرى بىلەن مۇڭدىشىپتۇ. قىزنىڭ ئاتا ــ ئانىسى ئىككى نەۋرىسىگە قارىغانسېرى كۆزلىرى

تويماپتۇ. قىزنىڭ ئانىسى بالىلارنىڭ ئاتىسىنى نېمە ئۈچۈن ئېلىپ كەلمىگەنلىكىنى سوراپتۇ. يولدىشىنىڭ تىلسىم قىلىنغان ئېيىق بولغانلىقى ئۈچۈن بىللە كېلەلمىگەنلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ ئۆچ كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن كەلگەنلىكلىرىنى ئېيتىپتۇ. نازىگۈلنىڭ ئانىسى ئېيىق كۆيۈئوغۇلنىڭ قەيەردە تۇرىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن قانداق ئۇچراشقىلى بولىدىغانلىقىنى تەپسىلىي سوراپ بىلىۋېلىپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

يېرىم كېچىدە قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى قىزغا تۈيدۇرماي ئورنىدىن تۇرۇپ قىزىل ئېيتىپ بەرگەن تاغ باغرىدىكى ئورمانلىققا بېرىپ، «ئېيىق سۇلتان» دەپ ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن ئۈچ قېتىم ۋارقىراپتۇ. دەرھال «ئېيىق سۇلتان» يېتىپ كەپتۇ. قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى تەييارلاپ كەلگەن ئۆتكۈر ئاي پالتىسى بىلەن ئېيىقنى چاناپ پارچە ـ پارچە قىلىۋېتىپ، قىزغا بىلىندۇرمەي ئۆيگە كىرىپ يېتىپتۇ. قىزنىڭ ئۈچ كۈنلۈك مۆھلىتى توشۇپ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، ئىككى بالىسىنى ئېلىپ ئورمانلىققا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۆزلىرىگە بەلگە قىلىنغان جايغا كېلىپ، «ئېيىق پالۋان» دەپ ئۈچ قېتىم ۋارقىرىسىمۇ كەلمەپتۇ. قىز بالىلىرىنى يېتىلەپ تاغ باغرىدىكى ئورمان ئىچىگە كىرىپ قارىسا، ئېرى ئۈچ پارچە چانىلىپ ياتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن نازىگۈل زار ـ زار يىغلاپ، پۈتۈن ئورمانلىقنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپتۇ. نازىگۈل يىغلاپ ـ يىغلاپ بالىلىرىغا قاراپ: «ئاھ خۇدا، ئۆڭكۈر بولسىمۇ ئۆيۈم بولسىدى، ئېيىق بولسىمۇ ئېرىم بولسىدى» دەپ ئاھ ئۇرۇپ خۇداغا ناله قىلىپ، كاككۇك بولۇپ يىغانلىق سايراپ، ئوغلى تۆمۈر تۇمشۇق قۇشقا ئايلىنىپ، دادىسىغا ۋاپادار بولۇش ئۈچۈن ئورمانىنى ئاسراپ، قىزى قارلىغاچقا ئايلىنىپ كىشىلەرگە پايدىلىق قۇش بولۇپ ئالەمدىن ئۆتۈپتىكەن. «ئۆڭكۈر بولسىمۇ ئۆيۈم بولسىدى، ئېيىق بولسىمۇ ئېرىم بولسىدى» دېگەن تەمسىل شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **جىنەستىخان.** ئايال، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، تۇرپان شەھىرى ئۈزۈمچىلىك يېزىسى بۇيلۇق مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ھەبىبە قۇربان.** ئايال، ئۇيغۇر، 45 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، تۇرپان شەھىرى ئۈزۈمچىلىك يېزىسى چوڭ كۆۋرۈك باشلانغۇچ مەكتىپىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (13)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991

ئېيىق ئىسلان

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا، ھازىرقى نامى ئۆچكەن ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن. شۇ يۇرت پادىشاھىنىڭ ئوچ قىزى بار ئىكەن. پادىشاھ قىزلىرىنى بەكمۇ ياخشى كۆرگەچكە، ئۇلارنىڭ كۆڭلى خالىغان يەرلەردە ئويناپ ـ كۈلۈشىگە يول قويمىدىكەن.

بىر كۈنى ئاچا ـ سىڭىل ئۇچەيلەن ئويناپ ـ كۈلۈپ بىر تاغ باغرىغا كېلىپ قاپتۇ. ئىلگىرى بۇ يەرگە كېلىپ باقمىغاچقا، بۇ يەرنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى، ساپ ھاۋاسى ئۇلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋاپتۇ. ئۇلار بۇ يەرنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن زوقلىنىپ شوخ كېيىكلەردەك يۈگۈرۈشۈپتۇ، يېشىل چىمەنلەر ئۈستىدە دومىلىشىپ ئويناشقىنىچە كۈمۈشتەك سۈلىرى دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان ئېقىن بويىغا كېلىپ قاپتۇ. قىزلارنىڭ چوڭى:

ــ ئەي سىڭىللار، بۇلاق سۈيى تەنگە داۋا، سۈغا چۆمۈلۈپ، يۇيۇنۇپ، تارىنىۋالايلى، ــ دەپتۇ ـ دە، سۈغا چۈشۈپ، بېلىقتەك ئۈزۈپ ئويناپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى سىڭلىسىمۇ چۈشۈپتۇ. ئۇلار تازا ئويناپتۇ. بىر چاغدا ئىككى ئاچىسى ئاپتاپقا قاقلىنىپ، كىيىملىرىنى قۇرۇتۇپ، كىيىنىپ بولۇپ سىڭلىسىنى قايتىپ چىقىشقا ئۇندەپتۇ، لېكىن ئۇ چىققىلى ئۇنمايتۇ. ئاچىلىرى ئۇنىڭدىن:

ــ ساڭا نېمە بولدى؟ چۈشۈۋېلىپ چىقمايسەنغۇ؟ ــ دەپ سورىشىپتۇ. كەنجى قىز يىغلامسىراپ:

ــ مېنىڭ كىيىمىم يوق تۇرىدۇ. بۇ يەردە بىزدىن باشقىمۇ ئادەم بار ئوخشايدۇ. مەن كىيىمسىز سۇدىن قانداق چىقمەن؟ ــ دەپتۇ. ئاچىلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ سىڭلىسىنىڭ كىيىمىنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئۇلار شۇنداق پاتىپاراق بولۇپ تۇرغاندا ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىر ئېيىق پەيدا بوپتۇ. ئەسلىدە كەنجى قىزنىڭ كىيىملىرىنى مۇشۇ ئېيىق تىقىپ قويغانكەن. ئېيىق ئۇدۇل كەنجى قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنى ئۆشنىسىگە ئارتىپتۇ. كەنجى قىز تېپىچەكلەپ بېقىپتۇ، ۋارقىراپ بېقىپتۇ، لېكىن ئېيىققا كۈچى يەتمەپتۇ. ئىككى ئاچىسىمۇ ھەسرەت ـ نادامەتتە ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئىككى قىزىنىڭ چىرايىدىكى ھەسرەت ـ نادامەتنى كۆرۈپ بىر شۇملۇقنى سېزىپ:

ــ سىڭلىڭلار قېنى؟ نېمە بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىزلار بولغان ۋەقەنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ لەشكەر چىقىرىپ مەلىكىنى ئىزدىتىپتۇ. لەشكەر

لەر ئېقىن بويىغا كېلىپ، كەنجى مەلىكىنى ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ، بىر ھەپتە ئىز-دەپمۇ مەلىكىنىڭ قارىسىنى ئالالماپتۇ.

پادىشاھنىڭ چىرايى قىزىنىڭ دەردىدە كۈندىن - كۈنگە سارغىيىشقا باشلاپتۇ...

ئەمدى گەپنى ئېيىقتىن ئاڭلايلى:

ئېيىق كەنجى قىزنى يۇدۇپ ماڭغىنىچە ئۆزىنىڭ تۇرار جايى — تاغ قاپتىلىدىكى غارغا ئېلىپ كەپتۇ. ئۇ مەلىكىنى غارغا ئەكىرىپ، غارنىڭ ئاغزىنى يوغان تاش بىلەن ئېتىۋېتىپ كېتىپ قاپتۇ. مەلىكە تاشنى كۈچەپ ئىتتىرىپ باققان بولسىمۇ تاش مىدىر - سىدىر قىلماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەلىكە يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، ئاخىر ئۇنىڭ كۆز يېشى قۇرۇپ، مادارىدىن كېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. كەچ كىرگەندە ئېيىق ئىككى توشقانىنى كۆتۈرگىنىچە غارغا كىرىپ كەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، مەلىكە ئۆز تەقدىرىگە تەن بېرىپ ئېيىق بىلەن بىرگە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كۈندۈزى غاردا سولاقتا، كېچىسى ئېيىققا ھەمراھ بولۇپ ئۆتۈپتۇ. بەزى كۈنلىرى ئېيىق ئۇنى تاغ باغرىغا ئېلىپ چۈشۈپ يۈ-يۈندۈرۈپ، سەگىتىپ كېلىدىكەن. كۈنلەر ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۆتۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەلىكە ئۆزىنىڭ ھامىلىدار بولۇپ قالغانلىقىنى سېزىپتۇ. كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپ، ۋاقتى - سائىتى توشقاندا ئۇ بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. تۇغۇلغىنى ئادەم بالىسى بولسىمۇ، لېكىن پۈتۈن بەدىنى ئېيىقنىڭ بەدىنىگە ئوخشاش تۈكلۈك ئىكەن، شۇڭا كەنجى مەلىكە بۇ ئوغۇلغا «ئېيىق ئىسلان» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. مەلە-كە ئوغلىنى كۆڭۈل قويۇپ بېقىپتۇ. يىللار ئۆتۈپ ئېيىق ئىسلان ئون بەش ياشقا كىرىپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئەقىل، كۈچ - قۇدرەتكە تولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ سولاقتا ياشا-ۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ. بىر كۈنى ئانىسىغا:

— ئانا، بىز مۇشۇ غاردا ياشاۋېرىمىزمۇ؟ بىزمۇ يورۇق جاھانغا چىقىپ باقاي-لى، — دەپتۇ. مەلىكە:

— قانداق چىقىپ كېتىمىز؟ — دەپتۇ ھەم بۇقۇلداپ يىغلاپ، بېشىدىن ئۆتكەن-لەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئانىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ دەرغەزەپكە كەپتۇ - دە، يۈگۈرۈپ بېرىپ، غارنىڭ ئاغزىغا كەپلەپ قويغان تاشنى پارە - پارە قىلىۋېتىپ غارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. مەلىكە يورۇق دۇنياغا چىقىپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئانىسىنى يەلكىسىگە مىندۈرۈپ تاغ باغرىغا چۈشكەندە ئېيىققا ئۇچراپ قاپتۇ. ئېيىق ئۇلاردىن:

— نەگە بارىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ساڭا قارىساق كەلمەيسەن، سېنىڭ ئالدىڭغا كېتىپ بارغان، — دەپتۇ ئېيىق

ئسلان.

ــ مانا مەن كەلدىم، قايتايلى، ــ دەپتۇ ئېيىق. ئۇلار ئىككىسى ئېيىققا ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ئېيىق ئسلان كېتىپ بېرىپ قولىغا ئادەم بېشىدەك بىر تاشنى ئاپىتۇ ــ دە، چەنلەپ تۇرۇپ ئېيىقنىڭ مېڭىسىگە بىر قويۇپتۇ، ئېيىق شۇ يەردىلا جان بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار توپتوغرا پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار تاغ باغرىغا كەلگەندە بىر ئادەم ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ مەن تاغ باتۇرى بولىمەن، مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتمەكچى بولغان كىشى يا ماڭا ئەل بولۇشى كېرەك، يا مېنى يېڭىشى كېرەك! ــ دەپتۇ. ئېيىق ئسلان بۇ گەپنى ئاڭلاپ غەزەپلىنىپ:

ــ قېنى، بىر ئېلىشىپ كۆرەيلى، ــ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ئېلىشىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار شۇنداق ئېلىشىپ كېتىپتۇكى، يەر ــ جاھان زىلزىلىگە كېلىپ، كۆكنى تۇمان بېسىپ، يەر يۈزىنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. ئۇلار شۇ ئېلىشقىنىچە ئۇچ كېچە ــ كۈندۈز ئېلىشىپ ئېيىق ئسلان تاغ باتۇرىنى يېڭىپ، ئۇنى ئەل قىلىپ، نەرسە ــ كېرەكلىرىنى كۆتۈرتۈپ يولىنى داۋام قىپتۇ. ئۇلار يولىنى شۇنداق داۋام ئېتىپ كېتىۋاتقاندا يەنە بىر ئادەم ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ مەن ئوپقان باتۇر بولىمەن. مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتمەكچى بولغان كىشى يا ماڭا ئەل بولۇشى كېرەك، يا مېنى يېڭىشى كېرەك! ــ دەپتۇ. ئېيىق ئسلان ئۇنىڭ بىلەنمۇ خۇددى تاغ باتۇرى بىلەن ئېلىشقاندەك ئېلىشىپتۇ. ئۇچ كېچە ــ كۈندۈزدىن كېيىن ئېيىق ئسلان ئۇنىمۇ ئەل قىپتۇ. ئاندىن ئۇنىمۇ ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ بىر قويۇق ئورمانلىققا كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار ئورمانلىققا ئىچكىرىلەپ كىرگەندە ئالدىنى بىر توپ يىرتقۇچ ھايۋانلار توسۇپتۇ. ئېيىق ئسلان ھەمراھلىرى بىلەن ئانسىنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ، يېقىن كەلگەن يىرتقۇچ ھايۋانلارنى يوقىتىپ، ياۋاش ھايۋانلارنى ئۆزلىرىگە بويسۇندۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا مەلىكە:

ــ ئوغلۇم، ئاتامدىن ئايرىلغىلى ئون بەش يىل بولدى. ئۇلارغا ھېچبىر سوۋغا ئېلىۋالمىدۇق، مۇشۇ ھايۋانلارنى بولسىمۇ ھەيدىگەچ بارايلى، ــ دەپتۇ. ئېيىق ئسلان بۇنىڭغا قوشۇلۇپتۇ ھەم ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىگە ئوتۇن ئارتىۋېلىشنى ئېيتىپتۇ. ئېيىق ئسلانىنىڭ ئىككى ھەمراھى ھايۋانلارغا ئوتۇن ئارتىپتۇ. ئۇلار ئىشنى تۈگىتىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. خېلى يول ماڭغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ شەھرىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خالايىق «يېغى كەلگەن چېغى» دەپ قورقۇپ بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ جەڭگە تەييارلىنىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا لەشكەرلىرىنى باشلاپ چىقىپتۇ. مەلىكە ئاتىسىنى كۆرۈپ يىراقتىنلا تونۇشلۇق بېرىپتۇ.

پادىشاھ كەلگەنلەرنىڭ ئۆز قىزى ۋە نەۋرىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ چەكسىز خۇشاللىق-قا چۆمۈپتۇ. نەۋرىسى ھەيدەپ كەلگەن ئاجايىپ - غارايىپ ھايۋانلارنى كۆرۈپ قورققان-لىدىن ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈپ، ھايۋانلارنى بىر يەر-گە قامىۋېتىپ، پادىشاھنى ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ قىزى ۋە نەۋرىسى بىلەن ئا-مان- ئېسەن كۆرۈشكەنلىكى ئۈچۈن پۈتۈن يۇرتقا كاتتا بەزمە قىلىپ بېرىپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى راھەت - پاراغەتتە، خۇشال - خۇرام ئۆ-تۈشكە باشلاپتۇ. كۈنلەر شۇنداق ئۆتۈۋېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنى بىرەر ئىشقا سالماپتۇ. ئاخىر بىكارچىلىقتا ئىچى پۇشۇپ، بۇ تۇرمۇشقا كۆنەلمىگەن ئېيىق ئىسلان ئىككى ھەمراھىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇلار ياۋايى ھايۋانلارنى شۇنداق كۆپ ئوۋلاپتۇ، ئوۋلىغان نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇلار شۇ يەردە بىرقانچە كۈن تۇرۇشقا مەجبۇر بوپتۇ. بىر كۈنى تاغ باتۇرىنى تۇرالغۇدا قالدۇرۇپ ئېيىق ئىسلان بىلەن ئوپ-قان ئوۋغا كېتىپتۇ. تاغ باتۇرى ئۇلار كەلگۈچە گۆش پىشۇرۇپ قويماقچى بولۇپ، گۆشنى قازانغا ساپتۇ، بىراق، ئوت ئۆچۈپ قېلىپ تۈتاشتۇرۇشقا ئامال قىلالماپتۇ. ئۇ ئوت ئىزدەپ سىرتقا چىقىپتۇ. ئۇ يىراقتا بىر دۆڭنىڭ كەينىدىن ئىس چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شۇ تەرەپكە قاراپ يوغان قىرنى بىر ئاتلاپ، كىچىك قىرنى ئۈچ ئاتلاپ يۈگۈرۈپتۇ. بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، چىرايلىرى بەتبەشىرە، بېشى ئەسكى سېۋەتتەك بىر موماي كالا تېزىكىگە ئوت يېقىپ قويۇپ، پىتىنى چاينap ئولتۇرغان-كەن. تاغ باتۇرى بۇنى كۆرۈپ كەينىگە يانماقچى بولغانكەن، موماي:

— سەن نېمىگە كەلگەنسەڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئوتقا كەلگەن.

— ئوتنى نېمە قىلىسەن؟

— گۆش پىشۇرىمەن.

— ئۇنداق بولسا، ئوتنى ئال، — دەپ تاغ باتۇرغا تېزەكتىن بىرنى سۇنۇپ بې-رىپتۇ موماي. ئەسلىدە ئۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەن.

تاغ باتۇرى تۇرار جايىغا قايتىپ كېلىپ ئوتنى تۈتاشتۇرۇپ گۆش پىشۇرۇشقا باشلاپتۇ. گۆش پىشاي دېگەندە يەتتە باشلىق يالماۋۇز كېلىپ:

— ھەي تاغ باتۇرى، گۆشۈڭ پىشتىمۇ؟ پىشقان بولسا ماڭا ئېلىپ بەر! — دەپ-تۇ. تاغ باتۇرى ئۇنىماپتۇ. يەتتە باشلىق يالماۋۇز قازاننى ئېچىشقا ئۇرۇنۇپتۇ. تاغ با-تۇرى قىلىچ كۆتۈرگەنكەن، يەتتە باشلىق يالماۋۇز بىر بېشىدىكى مۆڭگۈز بىلەن ئۇ-نى باستۇرۇپ قويۇپ، قازاندا ھېچ نەرسىنى قويماي پاك - پاكىز يەپ، ئۇستىخانلە-رىنى قالدۇرۇپ كېتىپ قاپتۇ. كەچقۇرۇن ئېيىق ئىسلان بىلەن ئوپقان ئوۋدىن قا-يە-

تىپ كەلگەندە تاغ باتۇرى بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئەتىسى تۇراردا ئوپقان قاپتۇ. ئىش يەنە تاغ باتۇرى ئېيتقاندەك بوپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى ئۇلار ئۇچىلىسى ئوۋغا چىقماي تۇرار جايىدا يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا يەتتە باشلىق يالماۋۇز ھەيۋە بىلەن كىرىپ كەپتۇ. ئۇ ئىشكتىن كىرىشىگە ئېيىق ئىسلان شۇنداق بىر قىلىچ ئۇرۇپتۇكى، ئالتە بېشى كېسىلىپ چۈشۈپتۇ. يالماۋۇز بىر بېشىنى ئېلىپ قېچىپتۇ، ئېيىق ئىسلان كەينىدىن قوغلاپتۇ. يالماۋۇز قاچە - قاچە ئۆزى تۇرغان دۆڭنىڭ تۈۋىگە بېرىپ، بىر قۇدۇققا سەكرەپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. بۇ قۇدۇق ئەسلىدە يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ ئاستىنقى دۇنياغا بارىدىغان يولى ئىكەن. ئارىدىن بىر ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە تاغ باتۇرى بىلەن ئوپقان يېتىپ كەپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئوپقاننى قۇدۇققا چۈشۈشكە بۇيرۇپتۇ. ئوپقان قۇدۇقنىڭ يېرىمىغا چۈشكەندە قۇدۇقنىڭ تېگىدىن ئوت ئۆرلەپ چىقىپ، ئۇنى كۆيدۈرۈشكە باشلاپتۇ، ئۇ چىدىمايۋارقىراپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئۇنى تارتىپ چىقىرىۋېلىپ، تاغ باتۇرىنى چۈشۈشكە بۇيرۇپتۇ. تاغ باتۇرىمۇ قۇدۇقنىڭ يېرىمىغا چۈشكەندە يەنە ئوت ئۆرلەپ ئۇنى كۆيدۈرۈپتۇ، ئۇمۇ ناله قىپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئۇنىمۇ تارتىپ چىقىرىۋاپتۇ. ئاخىر ئېيىق ئىسلان ئۆزى چۈشۈشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئۇمۇ قۇدۇقنىڭ قاق يېرىمىغا چۈشكەندە تۆۋەندىن ئوت چىقىشقا باشلاپتۇ. ئېيىق ئىسلان تۆۋەنگە قاراپ بىر تۈكۈرگەنىكەن، ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ. ئۇ يەنە تۆۋەنگە چۈشكە باشلاپتۇ. قۇدۇقنىڭ تېگى كۆرۈنگەندە يەنە ئوت ئۆرلەپ ئۇنى كۆيدۈرۈشكە باشلاپتۇ. بۇ چاغدا ئۇ ئوتنىڭ ئۈستىگە سىيىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوت ئۆچۈپ، ئېيىق ئىسلان ئامان - ئېسەن يەر ئاستى زېمىنگە چۈشۈپتۇ. بۇ ئوت ئەسلىدە يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ سېھىرى ئىكەن.

يالماۋۇز ئېيىق ئىسلانىنى كۆرۈپ يەنە بەدەر قېچىپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئۇنى قوغلاپتۇ. يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئۇدۇل يەر ئاستى پادىشاھىنىڭ ئوردىسىغا قېچىپتۇ. يەر ئاستى پادىشاھى يالماۋۇزنىڭ ئوردىسىغا باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاللا- توۋا كۆتۈرۈپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي تۇرغان چاغدا ئېيىق ئىسلان كىرىپ يالماۋۇزنىڭ قالغان بىر بېشىنى چېپىپ تاشلاپتۇ. يەر ئاستى پادىشاھى بۇنى كۆرۈپ:

— بۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇز بىزنىڭ نۇرغۇن ئادەملىرىمىزنى يەپ، بىزگە كۆپ بالايىئاپەتلەرنى كەلتۈرگەنىدى، سەن بىزنى بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلدۇردۇڭ، — دەپ ئۇنىڭغا كۆپ تەشەككۈر ئېيتىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ يەر ئاستى پادىشاھلىقىدا تۇرۇپ قېلىشىنى ئىلتىماس قىپتۇ ۋە ئۇنىڭ شەرىپى ئۈچۈن كاتتا بەزمە تەييارلاپتۇ. شۇنىڭ

بىلەن ئېيىق ئىسلان يەر ئاستى شەھىرىدە بىر مەزگىل تۇرۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ-نىڭ يادىغا ئۆز يۇرتى، ئانىسى، بۇرادەرلىرى كېلىپ چىرايىدىكى كۈلكە ئۆچۈپ، غەمگە پېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن يەر ئاستى پادىشاھى:

— ئەي ئوغلۇم، نېمە سەۋەبتىن چىرايىڭدىن كۈلكە ئۆچۈپ، غەم - قايغۇغا پې-تىپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئېيىق ئىسلان ئۆزىنىڭ ئەسلى زاتى ۋە سەرگۈزەشتە-لىرىنى ئېيتىپ، ئاخىردا:

— پادىشاھى ئالەم، مەن ئۆز يۇرتۇمغا قايتىپ كېتىۋالسام، — دەپ ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— يەر ئۈستىگە پەقەت سەن چۈشكەن قۇدۇق بىلەنلا چىققىلى بولىدۇ. لېكىن، ئۇ يەردىن ئادەمنىڭ چىقىپ كېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر زادى چىقىپ كەتمە-سەم بولمايدۇ دېسەڭ، بىر شەرت بار، شۇنىڭغا كۆنۈشۈڭ كېرەك، — دەپتۇ.

— قانداق شەرت؟ — دەپ سوراپتۇ ئېيىق ئىسلان.

— ئۇ قۇدۇقتىن پەقەت مېنىڭ كىچىك قىزىملا ئۆچۈپ چىقالايدۇ. رازى بول-ساڭ، شۇ قىزىم بىلەن تويۇڭلارنى قىلىپ قويسام بىرگە چىقىپ كېتىڭلار! — دەپتۇ پادىشاھ. ئېيىق ئىسلان رازىلىق بىلدۈرۈپ يەر ئاستى مەلىكىسى بىلەن تۇيى قىپتۇ. تۇيى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن مەلىكە ئېيىق ئىسلانىنى ئۆشۈنسىگە ئارتىپ يۇقىرىغا قاراپ ئۆچۈپتۇ، بىر چاغدا يەر ئۈستىگە چىقىپتۇ.

يەر ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، پادىشاھ، ئاپىسى ۋە يۇرتتىكى ھەممە ئادەم قۇدۇق بېشىغا يىغىلىپ ئۇنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. ئۇ چىققاندىن كېيىن خەلق تەنتەنە قىپتۇ، ئېيىق ئىسلان بىلەن مەلىكىنى بېشىدا كۆتۈرۈپ ئوردىغا ئېلىپ بې-رىپتۇ. پادىشاھمۇ پۈتۈن يۇرتقا قىرىق بىر كۈن كاتتا تۇي - تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ ۋە ئېيىق ئىسلاننى ئۆزىنىڭ ئورنىغا پادىشاھ قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېيىق ئىسلان يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراپ، كېيىنكى ئۆمرىنى راھەت - پاراغەتتە ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيىتىپ بەرگۈچى : **غوجا ئىسمائىل.** ئەر، ئۇيغۇر، 50 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، تۇرپان شەھىرى يار يېزىسى يار مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇي-غۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەت-چى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش - رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1989. 7

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

مەنشرەبانۇ

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تاشكەنتكە قاراشلىق سەنبىزارى ھەرەم شەھىرىدە بىر جۈپ توڭگۇز پەيدا بولۇپ، بۇ شەھەرنىڭ يېگۇدەكلىكى نەرسىلىرىنى ھەم كۆپ ئا-دەمنى يەپ كېتىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۈسەن شاھىغا مەلۇم قىلغۇچە ئىككى ئاي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شەھەر خەلقى بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىران شاھى خىسراۋگە ئادەم ئەۋەتىشنى شەھەرنىڭ ھاكىمى كەركىن مىلاتقا مەسلىھەت سالىتۇ. بۇ مەسلىھەتنى ھاكىم كەركىن مىلات قوبۇل كۆرۈپ، نۇرغۇن خەلق بىلەن شەھىرى شىرازغا بېرىپ خىسراۋ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا «داد» ئېيتىپتۇ. ياساۋۇللار ئوردا دەرۋا-زىسىنى توسۇپ: «نېمە دادىڭلار بولسا بىزگە ئېيتىڭلار» دەپتۇ. «دادىمىزنى پەقەت خىسراۋغىلا ئېيتىمىز، يولىمىزنى توسمىغايسىلەر» دەپ خالايىق چىڭ تۇرۇپتۇ. شۇ-نىڭ بىلەن ياساۋۇللار شاھ دەرگاھىغا كىرىپ:

— ئەي شاھىم، بىرمۇنچە خالايىقلار داد ئېيتىپ كەپتۇ، دادىمىزنى شاھىنىڭ ئۆ-زىگە دەيمىز، دەيدۇ. يارلىقلىرى نېچۈكتۇر؟ — دەپتۇ.

شاھ خىسراۋ ياساۋۇللىرىغا خالايىقنى ئوردىغا باشلاپ كىرىشنى بۇيرۇپتۇ. خالايىق ئوردىغا كىرىپتۇ. كەركىن مىلات باش ئېگىپ:

— ئەي شاھىم، بىزلەر تاشكەنتنىڭ سەنبىزارى ھەرەم شەھىرىنىڭ پۇقرالىرى-مىز. شەھىرىمىزدە بىر جۈپ توڭگۇز پەيدا بولدى. باغلىرىمىزدىكى توڭ ۋە پىشىق مېۋىلەرنى، ئۆيدىكى ئادەملەرنى يېدى. خالايىق ئۆيدە ياتالماي، ئۆگزىدە يېتىۋاتىدۇ. بىز بەك قورقۇپ قالدۇق. سىزنىڭ دەرگاھىڭىزدا كاتتا پالۋانلار باردۇر. شەپقەت قى-لىپ بىزنى بۇ بالادىن قۇتۇلدۇرۇپ قويىسىڭىز، — دەپتۇ.

شاھ خىسراۋ ئۇلارنىڭ تەلىپىنى قوبۇل كۆرۈپ پەھلىۋانلارغا:

— ئەي پەھلىۋانلار، كىمدۇركى سەنبىزارى ھەرەمگە بېرىپ توڭگۇزلارنى ئوۋلاپ، بىر جۈپ چىشىنى كېسىپ كېلىشكە ۋەدە قىلسا، بىر دانە ئالتۇن ئېگەرلىك ئارغى-ماق، ئون ئىككى مىڭ لەشكەر ئىنئام قىلغايمەن، — دەپتۇ. كىشىلەردىن سۆز چى-قىپ بولغۇچە پىرئەن نوچىۋان ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:

— ئەي شاھىم، بۇ خىزمەتكە مەن بارغايمەن، — دەپتۇ. خىسراۋ شاھ:

— ئەي پىرئەن، سەن ياشتا كىچىك، بۇ ئىشتا بىرەر ۋەقە يۈز بەرسە بۇۋاڭ رۇستەم، ئاتاڭ كەيسۇسالارنىڭ مەندىن كۆڭلى ئاغرىيدۇ، سەن بارمىغىن، — دەپ يە-

نه پەھلىۋانلارغا قاراپ:

— ئى شاھىم، بۇ خىزمەتنى مەن قىلالايمەن. مېنى توڭگۇزلارغا كۈچى يەتمەيدۇ، دەپ كەم سۈندۈرۈۋاتامسىز؟ ئەگەر رۇخسەت قىلمىسىڭىز كۆزىڭىزدىن ئەنقادەك يىتىپ كېتىمەن، — دەپتۇ.

شاھ خىسراۋ نائىلاج بۇ ئىشنى پىرئەنگە تاپشۇرۇپتۇ.

پىرئەن ئون ئىككى مىڭ لەشكەرگە باش بولۇپ سەنبىزارى ھەرەمنىڭ ھاكىمى كەركىن مىلات بىلەن بىللە سەنبىزارى ھەرەمگە كەپتۇ. كەركىن مىلات:

— ئەي پىرئەن، شەھەرگە كىرىپ بىرنەچچە كۈن دەم ئېلىپ ئاندىن توڭگۇزلارنى ئۆۋلاشقا چىقايلى، — دەپتۇ. پىرئەن:

— مەن توڭگۇزلارنى ئۆلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن بۇ يەرنىڭ نېمىتىنى ئېغىزىمغا سالغايمەن، بولمىسا بىر يۈتۈم سۇ، بىر توغرام نانمۇ ماڭا ھارام بولغاي، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پىرئەنگە ئىككى ئادەم قوشۇپ بېرىپتۇ. ئۇلار پىرئەننى بىر تاغقا ئەكېلىپ، توڭگۇزلار مانا بۇ ئۆڭكۈردە، دەپ كۆرسىتىپتۇ. پىرئەن ئۇلارغا:

— مەن توڭگۇزلار بىلەن ئېلىشقاندا بىر نەرە تارتىمەن. بىرىنچى نەرەم چىقىپ، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى نەرەمنى ئاڭلىساڭلار توڭگۇزلارنى ئۆلتۈرۈپتۇ، دەپ بىلىڭلار. بىرىنچى نەرەمنى ئاڭلاپ، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى نەرەمنى ئاڭلىمىساڭلار مېنى توڭگۇزنىڭ قولىدا ئۆلۈپتۇ، دەپ بىلىپ ئاتا ـ ئانامغا ئېيتىپ قويۇڭلار، ماڭا دۇئا قىلىپ قويسۇن، — دەپ خوشلىشىپ تاغنىڭ ئۆڭكۇرىگە قەدەم قويۇپتۇ. بۇ ئۆڭكۇر بېخىلنىڭ كۆڭلىدەك قاراڭغۇ ئىكەن. پىرئەن خەنجىرىنى تاشقا سۈرۈپ ئوت چىقىرىپ يول يورۇتۇپ بىر ئاشپىشىم يول يۈرۈپتۇ. ئاخىر بىر كۇنگەيگە چىقىپتۇ. بۇ يەرنىڭ تۆت ئەتراپى پەلەك بىلەن باراۋەر تاغ ئىكەن. پىرئەن بۇ يەردە بىر جۇپ توڭگۇزنىڭ ئۆزىنى كۇنگە قاقلاپ ئۇخلاپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. سەپسېلىپ قارىسا، بۇ توڭگۇزنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىلىقى يەتتە گەز كېلىدىكەن. پىرئەن بۇنى كۆرۈپ، ئەي رەببىم، بۇ يىرتقۇچ مەخلۇقنى يەڭگۈدەك كۇچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلغايسەن، دەپ توڭگۇزنىڭ ئالدىغا بېرىپ نەرە تارتىپتۇ. بۇ نەرە ئاۋازىدىن توڭگۇزلار چۆچۈپ ئويغىنىپ قارىسا ئالدىدا بىر ئادەم تۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ توڭگۇزلار چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ، يەرنى تاتىلاپ يۈگۈرۈپ كېلىپ پىرئەننى بېسۋاپتۇ. پىرئەن ئىككىنچى نەرە تارتىپتۇ ـ دە، مۇشتلىرىنى تۈگۈپ، ئۈچ يۈز ئاتمىش ئالتە تومۇرلىرىدىكى كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى بىلىكىگە يىغىپ توڭگۇزنىڭ بېشىغا ئۇرۇپتۇ. پىرئەننىڭ مۇشتلىرى توڭگۇزنىڭ كاللىسىغا جەينەكلىرىگىچە كىرىپ كېتىپتۇ، توڭگۇزلارنىڭ مېڭىسى ھەر تەرەپكە چاچراپ كېتىپتۇ. توڭگۇزلار يەر چىشلەپتۇ. بىرگە كەلگەن ھەمراھلار پىر-

ئەنىنىڭ ئۇچىنچى نەرە ئاۋازىنى ئاڭلاپ، پىرئەن توڭگۇزلارنى ئۆلتۈرۈپتۇ، دەپ بىلمەيتۇ. پىرئەن خۇداغا يۈزمىڭ شۈكرىلەر كەلتۈرۈپ، خەنجىرىنى غىلاپتىن سۇغۇرۇپ توڭگۇزلارنىڭ چىشلىرىنى كېسىۋاپتۇ. بىرگە كەلگەن ھەمراھلىرى بۇ ئىشنى ئالدىن بېرىپ كەركىن مىلاتقا خەۋەر قىپتۇ. پىرئەنىنىڭ باتۇرلۇقىغا قاراپ كەركىن مىلات پىرئەننى كۈسەن شاھىغا تۈتۈپ بېرىش ئويىغا كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كۆڭلىگە بىر شۇملۇق پۈكۈپ پىرئەنگە: «سىزنىڭ ياخشىلىقىڭىز ئۈچۈن بىر تاغنى ئالتۇن قىلىپ بەرسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ، بىر ئاخشام بولسىمۇ بىزنىڭ كۆلبىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلسىڭىز، كۆڭلىمىزنى خۇش قىلساق» دەپتۇ. پىرئەن كەركىن مىلاتنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل كۆرۈپ لەشكەرلىرىگە، مۇشۇ جايدا تۇرۇپ تۇرۇڭلار، دەپ تاپىلاپ قويۇپ كەركىن مىلات بىلەن شەھەرگە كىرىپ كېتىپتۇ. كەركىن مىلات پىرئەنگە كاتتا زىيافەتلەر قىلىپ كۆڭلىنى ئاپتۇ. بىر كۈنى كەركىن مىلات پىرئەنگە ھاراق ـ شارابنى كۆپ ئىچكۈزۈپ شىركەيپ قىلىپ قويۇپتۇ ۋە پىرئەنگە:

ـــ ئەي پەھلىۋان يىگىت، كۈسەن شاھىنىڭ بىر قىزى بار، ساھىبجامالىلىقتا يېگانە، ئۇنداق نازىنىن قىز دۇنياغا بىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئىسمى مەلىكە مەنشىرە بانۇ، ئۆزلىرىدەك پەھلىۋانلارغا لايىق ئىدى، لېكىن ئۇنى كۆرمەكمۇ تەس. ھازىر مەلىكىنىڭ كېپەكچى لېگەندىكى چارباغقا چىققان كۈنلىرىدۇر، ـــ دەپتۇ. كەركىن مىلات مەلىكە مەنشىرە بانۇنىڭ ياخشى تەرىپلىرىنى قىلىپ ماختاپ ئۇچۇرۇپتۇ. پىرئەن شىر كەيپ بولغاچقا، مەلىكىنىڭ ياخشى تەرىپىنى ئاڭلاپ يۈرىكىگە ئوت تۇتىشىپتۇدە، كەركىن مىلاتقا:

ـــ بويتۇ، بارساق بارلى، ئەما ئۇ يەرگە بېرىشقا ئىككى يول بار، بىر يولى ئون سەككىز كۈنلۈك، يەنە بىر يولى يەتتە كېچە ـ كۈندۈزلۈك يول، ـــ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كەركىن مىلات بىلەن پىرئەن بىرگە كەلگەن لەشكەرلىرىگە ئېيتمايلا يولغا چىقىپتۇ. يەتتە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ كۈسەنگە يېتىپ كەپتۇ. پىرئەن بىلەن كەركىن مىلات مىڭئۆينىڭ غەربىدىكى كېپەكچىدىكى چارباغقا كەپتۇ. ئىككىسى باغنىڭ سىرتىغا ئاتلىرىنى جايلاشتۇرۇپ قويۇپ باغ ئىچىگە كىرىپ تۇرغان مەزگىلدە داقا ـ دۇمباقنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كەركىن مىلات:

ـــ ئەي پىرئەن، دەرھال ئۆزىمىزنى دالدىغا ئالايلى، مەلىكە كەلگەن ئوخشايدۇ، ـــ دەپ كۆلنىڭ بويىدىكى ئالما دەرىخىنىڭ شېخىغا چىقىۋاپتۇ. پىرئەن ئالما ئۇستىدە شاخقا يۆلىنىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. كەركىن مىلات پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئالما دەرىخىدىن چۈشۈپ ئېتىنى مىنىپ، پىرئەنىنىڭ ئېتىنى يېتىلەپ ئۆز يۇرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ. پىرئەن ئالمىنىڭ شېخىدا قاپتۇ.

كۈسەن شاھىنىڭ مەلىكىسى مەنشىرە بانۇ باغدىكى راۋاققا قىرىق كېنىزىكى بە-لەن جايلىشىپ بولۇپ كېنىزىكىنى سۈغا بۈيرۈپتۇ. ئۇ كېنىزەك كۆلگە قارىسا، كۆلنىڭ ئىچىدە كېلىشكەن بىر يىگىت تۇرغۇدەك. مۇنداق يىگىتنى ئەسلا كۆرمىگەن بۇ كېنىزەك دەرھال راۋاققا چىقىپ ئەھۋالنى مەلىكە مەنشىرە بانۇغا ئېيتىپتۇ. مە-لىكە مەنشىرە بانۇ كېنىزىكى بىلەن بىرىپ قارىسا، راستتىنلا بىر يىگىت كۆلنىڭ ئىچىدە تۇرغۇدەك. بۇنداق بەرنا يىگىتنى ئەسلا كۆرمىگەن مەلىكە كېنىزەكلەرگە يە-گىتنى كۆلدىن تۇتۇپ چىقىشقا ئەمر قىلىپتۇ. كېنىزەكلەر كۆلگە سەكرىشىپ چۈ-شۈپ قارىسا، سۇ لېيسا يىگىت يوقاپ كەتكۈدەك، سۇ سۈزۈلسە پەيدا بولغۇدەك. شۇ-نىڭ بىلەن كېنىزەكلەر شۇنداق ئۇستۇن قارىغانكەن، ئالما شېخىدا ھېلىقى يىگىت ئۇخلاپ تۇرغۇدەك. مەلىكە مەنشىرە بانۇ ئالما تۇۋىگە كېلىپ ئالمىنى ئىرغىتىپتۇ ۋە:

ــ ئەي يىگىت، ئادەممۇ سەن؟ كىمنىڭ نەسلى ـ زاتىسەن؟ كۆزۈڭنى ئاچقىنا! ــ دەپتۇ. پىرئەن كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ئالدىدا بىر ساھىبجامال مەلىكە تۇرۇپتۇ. مەلىكە:

ــ ئەي يىگىت، نەدىن كەلدىڭ؟ بۇ چارباغدا نېمە قىلىسەن؟ ــ دەپتۇ. پىرئەن:

ــ مەن ئىران شاھى خىسراۋنىڭ ۋەزىرى كەيسۇسالارنىڭ ئوغلى، رۇستەمنىڭ نەۋرىسى پىرئەن بولىمەن. يەتتە يىل بولدى كۈسەن شاھىنىڭ مەلىكىسى مەنشىرە با-نۇنى چۈشۈمدە كۆرۈپ ئاشىق بولغانىدىم، مەلىكىنىڭ پىراقىدا يۇرىكىم كاۋاپ ئىدى، بۇگۈنمۇ شۇ گۈزەلنىڭ پىراقىدا يىغلاپ ئۇخلاپ قالغانىدىم. ھازىر قارىسام سىزنىڭ ئالدىڭىزدا تۇرۇپتىمەن، مۇبارەك جامالىڭىزنى كۆردۈم، ئاللانىڭ رەھمى كېلىپ مېنى بۇ جايغا كەلتۈرۈپ قويغان ئوخشايدۇ، ــ دەپتۇ. مەلىكە مەنشىرە بانۇ:

ــ ئۇنداق بولسا، يەتتە يىلدىن بېرى چۈشۈڭدە ئاشىق بولغان، پىراقىمدا يىغ-لىغان مېھرىبانىڭ مەن بولۇرمەن. ئەي پىرئەن، ئالمىدىن چۈشكىن، مېنىڭ ئالەمدە يېگانە باغلىرىمنى تاماشا قىلىپ، پىراق ئوتىدا ئۆرتەنگەن يۈرەك ـ باغرىڭنى تەسكىن تاپتۇرغايسەن، ــ دەپتۇ.

پىرئەن ئالما شېخىدىن يەرگە چۈشۈپتۇ. مەلىكە مەنشىرە بانۇ پىرئەننىڭ بويۇ-لىرىغا گىرە سېلىپ راۋاق ئۇستىگە ئېلىپ چىقىپتۇ، ھەر كۈنى تۈرلۈك تائاملار بىلەن مېھمان قىپتۇ. پىرئەن بىلەن مەلىكە ئارمانلىرىغا يېتىپتۇ. نەغمىچىلەر، ھا-پىزلار ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاپتۇ. پىرئەن بىلەن مەلىكە ئىرمالىشىپ ـ چىرمالىشىپ كېچە بولغانىنى بىلمەي باغلارنى تاماشا قىلىشىپتۇ. پىرئەن بىلەن مەلىكە مەنشىرە با-نۇنىڭ ئەيش ـ ئىشرەتلىرى قىرىق كۈنگە ئۇلىشىپتۇ. پىرئەن مەلىكىگە:

ــ ئەي جېنىمنىڭ جانانىسى، يۇرىكىمنىڭ پارىسى، بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمنى ئا-

تا ـ ئانام ئۇقمايدۇ. ئاتا ـ ئانام مېنىڭ دەردى ـ پىراقىمدا يىغلاپ باغرى پارە ـ پارە بولغاندۇ. ئەتە قايتىپ كېتىپ يەنە كەلسەم. قىرىق يىل تۇرساممۇ مۇبارەك جاما ـ لىگىزغا ئەسلا قانمىغايمەن، شۇنداقتىمۇ ئاتا ـ ئانامنى بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلمىسام بولماس، ــ دەپتۇ.

مەلىكە ھەمشىرە بانۇ خاس كېنىزەكلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ:

ــ پىرئەن ئەتە كېتىمەن، دەيدۇ، پىرئەندىن بىردەم ئايرىلسام چىدىيالمىغۇدەك ـ مەن، شۇڭا پىرئەننى تۇتۇپ قېلىشنىڭ چارىسىنى قىلايلى، ــ دەپتۇ. كېنىزەكلەر مەسلىھەتلىشىپ مەلىكىگە:

ــ ئەي مەلىكە جاھان، بۇگۈن پىرئەننى مېھمان قىلىپ يېگەن كاۋاپ، ئىچكەن شارابلىرىغا دورا بىھوش قوشۇپ بېرەيلى، پىرئەن بىھوش بولۇپ يىقىلغاندا ئۇنى بۇ ـ گۈن كېچىدىلا كۈسەنگە ئېلىپ كېتەيلى، باغدىكى تاقى راۋاققا ئورۇنلاشتۇرايلى. شۇ چاغدا پىرئەن ھېچ يەرگە بېرىشقا ئامالسىز قالار، ــ دەپتۇ.

بۇ سۆز مەلىكە مەنشىرە بانۇغا يېقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پىرئەننىڭ يېگەن كاۋاپ، ئىچكەن شارابىغا دورا بىھوش قوشۇپتۇ. پىرئەن كاۋاپنى يەپ، شارابنى ئىچىپ بىرپەستە بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ. مەلىكە مەنشىرە بانۇ ۋە ئۇنىڭ كېنىزەكلىرى پىرئەننى ھارۋىغا سېلىپ كۈسەن شەھىرىگە ئېلىپ كەپتۇ. پىرئەننى تاقى راۋاققا ئورۇنلاشتۇرۇپ، راۋاققا چىقىدىغان شوتىلارنى كېسىپ تاشلاپتۇ. پىرئەن بىر چۇشكۇ ـ رۇپ ھوشىغا كېلىپ قارىسا بىر راۋاق ئۈستىدە مەلىكە مەنشىرە بانۇنىڭ يېنىدا ياتقۇدەك. ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا ئالدىدا شۇنداق كاتتا بىر شەھەر تۇرغۇدەك. بۇ شەھەرنىڭ ئاۋاتلىقىغا پىرئەننىڭ ئەقلى لال بولۇپ، مەلىكىدىن بۇ جايىنى سورىغانىكەن، مەلىكە جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ سىز كەتسىڭىز چىدىمايمەن، شۇڭا كۈسەن شەھىرىگە ئەكېلىپ ئۆز راۋىقىمـ ـغا ئاچىقىۋالدىم. مەندىن رۇخسەتسىز ھېچقانداق ئادەم بۇ راۋاققا قەدەم باسمايدۇ. راـ ۋاق ئۈستىدە ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن كۈنىمىز ئۆتسۇن.

ئۇلارنىڭ كۈنى راۋاق ئۈستىدە كۈندۈزى ئۇخلاپ، كېچىدە ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ئۆتۈپتۇ.

ئەمدى سۆزنى كەركىن مىلاتتىن ئاڭلايلى:

كەركىن مىلات بىر ئاتنى يېتىلەپ، بىر ئاتنى مىنىپ، سەرسانىدەك ئۇچ كېچەـ كۈندۈز ئۇخلىماي، يېمەك ـ ئىچمەكنى ئات ئۈستىدە يەپ سەنبىزارى ھەرەمگە يېتىپ كەپتۇ. پىرئەننىڭ لەشكەرلىرى بىرنەچچە كۈن پىرئەندىن دېرەك ئالالمىغاي ئەھۋالنى بىلىش ئۈچۈن كەركىن مىلاتنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— پىرئەن قەيەردە؟ بىز پىرئەن بىلەن كۆرۈشمىز، — دەپتۇ. كەركىن مىلات:

— بىز ئىككىمىز ئوۋغا چىققانىدۇق، ئالدىمىزدىن ئىككى توشقان چىقتى، مەن بىر توشقانغا قارچىغا سالدىم، پىرئەن يەنە بىر توشقانغا قارچىغا سېلىپ ئات چېپىپ كەتتى. مېنىڭ قارچىغام بىر توشقانىنى ئالدى، توشقانىنى بوغۇزلاپ، قارچىغىنى بىلەكىمگە قوندۇرۇپ، پىرئەننى ئىزدەپ بارسام، پىرئەننىڭ ئېتىنىڭ ئېگىرى ئاتىنىڭ قارنىدا تۇرۇپتۇ. پىرئەن يوق، بىرنەچچە كۈن ئىزدەپ تاپالمايلا قايتىپ كەلدىم، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پىرئەننىڭ لەشكەرلىرى:

— سەن پىرئەننى قەستلەپسەن، — دەپ كەركىن مىلاتنى باغلاپ خىسراۋ ھۇزۇرىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

پىرئەننىڭ ئاتىسى كەيسۇسالار، ئانىسى كەرشەش بانۇ پىرئەننى سېغىنىپ كۆپ يىغلاپ يولغا چىقىپ قاراپ تۇرغانىكەن. يىراقتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلۈپتۇ. پىرئەن باشلاپ كەتكەن ئون ئىككى مىڭ لەشكەر كۆرۈنۈپتۇ. لەشكەرلەر ئۇلارغا يېقىن كەپتۇ، قارىسا، بىر ئادەمنىڭ قولى باغلانغان، لەشكەرلەر قارىلىق كىيىم كىيگەنىكەن. كەرشەش بانۇ ئۇلاردىن نېمە ۋەقە يۈز بەرگەنلىكىنى سوراپتۇ.

— پىرئەن بارغان كۈنى توڭگۈزلارنى ئۆلتۈرگەنىدى. بۇ كەركىن مىلات پىرئەننى چاپغا تەكلىپ قىلىپ شەھەرگە ئەكىرىپ كەتكەنىدى، پىرئەن شەھەردىن چىقمىدى. پىرئەننى سۈرۈشتۈرۈپ سوريىساق، كەركىن مىلات «ئوۋغا چىققانىدا قارچىغىسىنى توشقانغا سالغان، ئارقىدىن بارسام ئېگەر ئات قارنىدا تۇرۇپتۇ، ئۆزى يوق، تاپالمىدىم» دەيدۇ. بۇنى باغلاپ ئېلىپ كەلدۇق، — دەپتۇ لەشكەردىن بىرى. كەيسۇسالار بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ زىروزىبەر بولۇپ:

— ئەي كەركىن، توڭگۈزلارنى كىم ئۆلتۈردى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— توڭگۈزلارنى مەن ئۆلتۈردۇم، پىرئەننىڭ كۈچى يەتمىدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كەركىن مىلات.

كەيسۇسالار كەركىن مىلاتنى خىسرەۋ ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. شاھ خىسراۋ:

— ئەي كەركىن مىلات، توڭگۈزلارنى كىم ئۆلتۈردى؟ — دەپ سوراپتۇ. كەركىن مىلات:

— توڭگۈزلارنى مەن ئۆلتۈردۇم، — دەپتۇ.

— توڭگۈزلارنى سەن ئۆلتۈرگەن بولساڭ ئۇنىڭ چىشىنى چىقار، — دەپتۇ شاھ خىسراۋ.

كەركىن مىلات پىرئەننىڭ قېپىنى قولىغا ئېلىپ شۇنچە قىلىپمۇ ئاغزىنى ئاچالماپتۇ. ئەسلىدە قاپىنىڭ ئاغزىغا پىرئەن شەيتان قۇلۇپىنى سېلىپ قويغانىكەن، بۇ

قۇلۇپنى ئاتىسى كەيسۇسالار بىلەن پىرئەندىن ئۆزگە كىشى ئاچالمايدىكەن. كەركىن مىلات قۇلۇپنى ئاچالماي لەت بوپتۇ.

شاھ خىسراۋ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يەتمەك ئۈچۈن كەركىن مىلاتنى ئۆلتۈرمەي زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇپتۇ.

ــ ئەي كەيسۇ، يۇرىكىڭنى سۇغا بىلەن تەسكىن بەرگەيسىز، پىرئەندىنى تاپقايمىز، سەۋر قىلىڭ، ــ دەپ شاھ خىسراۋ كەيسۇ سالارغا تەسەللى بېرىپتۇ.

ئەمدى گەپنى پىرئەندىن ئىشىتكەيسىز:

پىرئەن كۈسەن شەھىرىدە كۈندۈزى ئۇخلاپ، كېچىدە مەلىكە مەنشىرە بانۇ بىلەن ئەيش ـ ئىشرەتتە كۈنىنى ئۆتكۈزمەكتە ئىكەن. بىر كۈنى مەلىكە ئاشپەزنى كاۋاپنى خام پىشۇرۇپسەن، دەپ قىرىق قامچا ئۇرۇپتۇ. بۇ ئاشپەز قازان ـ قومۇچلىرىنى يۇيۇپ بولۇپ كوچىغا چىقىپتۇ. تاياق ھار كەپتۇ ـ دە، ئوردا ئالدىغا كېلىپ ياساۋۇللارغا:

ــ ئەي ياساۋۇللار، ۋەزىر ھومانى چاقىرىپ قويساڭلار، بىر كۆرۈشىدىغان زۆرۈر ئىشىم بار ئىدى، ــ دەپتۇ.

ياساۋۇللار بۇ ئاشپەزنى تونۇيدىكەن. دەرھال كىرىپ ۋەزىر ھوماغا خەۋەر قىپتۇ. ۋەزىر چىقىپ ئاشپەز بىلەن مەخپىي سۆزلىشىپتۇ. «شاھىنىڭ مەلىكىسى رۇستەمنىڭ نەۋرىسى پىرئەن بىلەن راۋاق ئۇستىدە ئەيش ـ ئىشرەتتە بولۇۋاتقىلى ئالتە ئاي بولىدى» دەپ ئاشپەز ھەممە ئەھۋالنى ۋەزىرگە ئاشكارىلاپتۇ. ۋەزىر شاھى كۈسەن ھۇزۇرىغا كىرىپ تەھىيەتكە باش قويۇپ:

ــ ئەي شاھىم، بىر خەۋەر بار، ئېيتاي دېسەم ئۆزلىرىنى شەرمە قىلىمەن، ئېيتماي دېسەم بېشىمدىن قورقىمەن، ــ دەپتۇ. شاھى كۈسەن:

ــ ھەر ئىش بولسا ئېيتقىن، ــ دەپتۇ.

ــ ئەي شاھىم، مەنشىرە بانۇ رۇستەمنىڭ نەۋرىسى پىرئەننى راۋاق ئۇستىدە خۇپىيانە ساقلاۋاتقىلى ئالتە ئاي بوپتۇ. قانداق پەرمانلىرى باردۇر؟ ــ دەپتۇ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ كۈسەن شاھىنىڭ غەزىپى تېشىپ، بەدەنلىرىدىكى تۈكلىرى كىيىملىرىدىن تېشىپ چىقىپتۇ ۋە:

ــ پەھلىۋانلار دەرھال تۈتۈپ چىقسۇن ئۇ نائەھلىنى! ــ دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ.

ــ بۇ ئىشقا ئالدىراقسانلىق قىلساق بولماس، ــ دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ شاھى كۈسەننىڭ ۋەزىرى، ــ پىرئەن ئىراندا رۇستەمدىن قالسا بىسيار پەھلىۋاندۇر. بۇ ئىشقا شاھزادە گەرسوزنى بۇيرۇيلى، ئۇ راۋاق ئۇستىگە چىقسا ھېچكىم توسۇيالمايدۇ. پىرئەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەن بولۇپ، بېلىدىن مەككەم تۈتۈپ قويۇپ بەرمەي

تۇرسا، ئارقىدىن پەھلىۋانلار چىقىپ پىرئەننى زەنجىرلىسە، ــ دەپتۇ.

شاھى كۈسەن ۋەزىر ھومانىڭ سۆزىنى ئورۇنلۇق كۆرۈپ گەرسوزنى چاقىرىپ ئەھۋالنى ئوچۇق ئۇقتۇرۇپ، پىرئەننى تۇتۇش ئۇچۇن راۋاقا بۇيرۇپتۇ.

گەرسوز راۋاق ئۈستىگە چىقىپتۇ. بۇ چاغدا مەلىكە بىلەن پىرئەن بىر ـ بىرىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىشىپ يېتىشقانىكەن. مەلىكە ئاكىسى گەرسوزنىڭ راۋاققا چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ پىرئەننىڭ قۇچىقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. مەلىكە:

ــ بۇ مېنىڭ ئاكام گەرسوزدۇر، ــ دەپ پىرئەنگە ئاكىسىنى تونۇشتۇرۇپتۇ.

پىرئەن:

ــ مەن بىلمەپتىمەن، ــ دەپ گەرسوز بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ قۇچاقلاشقاندا گەرسوز پىرئەننىڭ بېلىدىن مەھكەم سىقىۋاپتۇ. پىرئەن شۇ چاغدا گەرسوزنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشقا كەلگەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭ بېلىنى قاتتىق سىقىپ، ھەر تەرەپتىن ئىككى تالدىن تۆت تال قوۋۇرغىسىنى سۇندۇرۇپ ئىچىگە پۈكۈۋەتسىمۇ گەرسوز پىرئەننى قويۇپ بەرمەپتۇ. شۇ ھالەتتە پەھلىۋانلار كېلىپ پىرئەننى يىقىتىپ زەنجىرى خىزلام بىلەن باغلاپ، شاھى كۈسەن ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ.

ــــ ئەي پىرئەن، ــ دەپتۇ شاھى كۈسەن، ــ سەن ئوتتۇز ئالتە ئەلنىڭ شىرلىرىدىن قورقماي شەھىرى كۈسەنگە قەدەم قويۇشقا قانداق پېتىنىدىڭ؟!

ــ ئەي شاھى كۈسەن، سەن مېنى ھىيلە بىلەن تۇتتۇڭ، ئەر بولساڭ مېنى قويۇپ بېرىپ باغلا، ھازىرمۇ ئۆزۈمنى شىرى زامان چاغلايمەن، ــ دەپتۇ پىرئەن.

شاھى كۈسەن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ غەزەپ ئاتەشلىرى چۈمبۈشقا كېلىپ «جاللات!» دەپ چاقىرىپتۇ. شۇ زامان جاللاتلار:

ــ ئەي شاھىم، كىمنىڭ ئەجەل مۆھلىتى توشتى؟ ــ دەپ تەخ بولۇپ تۇرۇپتۇ.

ــ بۇ بىئەدەپنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار! ــ دەپ بۇيرۇپتۇ شاھى كۈسەن.

جاللاتلار پىرئەننى ئۆلتۈرگىلى ئېلىپ مېڭىپتۇ. شۇ چاغدا ۋەزىر ھوما كىرىپ كەپتۇ. ۋەزىر ھوما جاللاتلارغا: «پىرئەننى مۇشۇ جايدىن مىدىراتماي تۇتۇپ تۇرۇڭلار، مەن شاھ ھوزۇرىغا كىرىپلا چىققايمەن» دەپ پىرئەننى توختىتىپ قويۇپ شاھى كۈسەن ھۇزۇرىغا كىرىپ:

ــ ئەي شاھىم، پىرئەننى ئۆلتۈرسەك، بۇ خەۋەرنى رۇستەم ئاڭلىسا لەشكەر باشلاپ كېلىدۇ، بىزدىن پىرئەنىڭ قان قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن قاتتىق ئۇرۇشىدۇ. مۇبادا ئۇرۇشتا ئۇلار ئۈستۈن چىقىپ قالسا بىزنىڭ بالىچاقىلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرىدۇ. مېنىڭچە، پىرئەننى زىندانغا سالساق، بىر يىلدىن كېيىن ئۆلۈ-

تۇرسەك، ــ دەپ شاھقا مەسلىھەت سالىتۇ.

شاھى كۈسەن ھومانىڭ مەسلىھەتىنى توغرا كۆرۈپ پىرئەننى زەنجىرى خىزلامدا باغلاقلىق پېتىچە زىندانغا تاشلاپتۇ. پىرئەننىڭ ئېگىزلىكىدىن بېشى زىندانىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قالىتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەتراپىنى تورلاپ، زىندان ئاغزىغا ناھايىتى چوڭ قورام تاشنى باستۇرۇپتۇ. شاھى كۈسەن قىزى مەنشىرە بانۇنى، يېڭى قوينۇڭدا ساقلاپسەن، دەپ ئىككى كۆزىگە زەھەر قۇيۇپ كور قىلىپ ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپتۇ. مەلىكە مەنشىرە بانۇ كۈسەن شەھىرىدە تىلەمچىلىك قىلىپ تاپقان نەرسىسىدە پىرئەننى بېقىپتۇ، كېچىلىرى زىندان ئۈستىنى سېلىنچا، ئاسمانىنى يېپىنچا قىلىپ يېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ بىر يېرىم يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

پىرئەننىڭ ئاتىسى كەيسۇسالار، ئانىسى كەرشەش بانۇ پىرئەننى سېغىنىپ، قولىغا ھاسا ئېلىپ ئوغلىنىڭ دەردىدە ناله قىلىشىپتۇ، شاھ خىسراۋنىڭ قېشىغا كىرىپ تۇ. شاھ خىسراۋ: «جاھان ئەينىكىگە قاراپ پىرئەننىڭ بار يېرىنى ئەتە سىلەرگە مەلۇم قىلغايمەن» دەپتۇ. شۇ كېچە شاھ خىسراۋ جاھان ئەينىكىدىن ھەربىر ئىقلىم، ھەربىر مەملىكەتلەرگە قاراپتۇ، ئاخىر شاھى كۈسەن مەملىكەتلىرىگە قاراپتۇ، پىرئەننىڭ كۈسەن شاھىنىڭ زىندانىدا ياتقانلىقىنى، ئۇنىڭ بىر تېرە ـ بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن خىسراۋ شاھ كەيسۇسالارنى چاقىرتىپ پىرئەننىڭ ئەھۋالىنى دەپ بېرىپتۇ. كەيسۇسالار زال ۋە رۇستەم بىلەن كۆرۈشۈپ پىرئەننىڭ ئەھۋالىنى بايان قىپتۇ. رۇستەمنىڭ قەھرى ـ غەزىپى ئېشىپ، ئون ئىككى مىڭ پەھلىۋانغا كۈسەنگە يۈرۈش قىلىشقا پەرمان قىپتۇ. رۇستەمنىڭ ئاتىسى زال:

ــ ئەي بالام رۇستەم، سەن كۈسەنگە مۇشۇنداق بارساڭ كۈسەن شاھى ساڭا قارىتىپ تۇرۇپ پىرئەننى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرىدۇ. سەن سودىگەر سىياقىدا بېرىپ ھىيلە بىلەن پىرئەننى قۇتقۇزالايسەن، ــ دەپتۇ.

رۇستەم ئاتىسى زالنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئوتتۇز ئۈچ مىڭ ئادەم تەييارلاپ، مال ـ ماتا ئېلىپ، ئىسمىنى «غوجا خونرىز سودىگەر»گە ئۆزگەرتىپ، ئىككى يىل يول يۈرۈپ كۈسەن شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. كاتتا بىر سودىگەرنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز مال بىلەن شەھەر قوۋۇقىغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى كۈسەن شاھى ئاڭلاپ ئۇلارنىڭ يېنىغا ئادەم ئەۋەتىپتۇ. شاھنىڭ ياساۋۇللىرى خوجا خونرىز بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. خوجا خونرىز «كۈسەن شاھى شەھىرىگە كىرىپ مال سېتىشىمغا ئىجازەت بەرسە» دەپتۇ. بۇ خەۋەرنى ياساۋۇللار شاھى كۈسەنگە مەلۇم قىپتۇ. شاھى كۈسەن «شەھەرنىڭ ئوبدانلىقى سودىگەر بىلەن بولىدۇ، شەھەرگە كىرسۇن» دەپ سودىگەرلەر

نىڭ شەھەرگە كىرىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ.

رۇستەم شەھەرگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ بولۇپ، شاھى كۈسەن بىلەن كۆرۈشمەكچى بوپتۇ. ئۇ كۈنى شاھى كۈسەن مىڭئۆيى ۋادىسىدا سەيلە قىلىۋاتقانىكەن. سودىگەر سىياقىدىكى رۇستەم سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ مىڭئۆيگە كەپتۇ. شاھى كۈسەن رۇستەمنى قوبۇل قىپتۇ ۋە رۇستەم ئۇچۇن كاتتا زىياپەت بېرىپتۇ. شاھى كۈسەن شاراب ئىچىپ مەست بولۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا شاھى كۈسەننىڭ دەريادا قاراپ ئولتۇرۇشقا ئورناتقان تۆمۇر تۈۋرۈكى ئۆرۈلۈپ كېتىپتۇ. شاھى كۈسەن دەريادا بېشىچە چۈشۈپ كېتەي دېگەندە، رۇستەم كۈسەن شاھنىڭ پۇتىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ بىر تەرەپكە ئېلىپ قويۇپ خوشلىشىپ چىقىپ كېتىپتۇ. شاھى كۈسەن ئەتىسى مەستلىكتىن تۇزۇلۇپ، مېنى زالىنىڭ ئوغلى رۇستەمدىن باشقا ئادەم يەردىن ئۇزەلمەيتتى، سودىگەر مېنى كۆتۈرۈپ بۇ تەرەپكە ئېلىپ قويدى. بۇ سودىگەر ئەسلىي زالىنىڭ ئوغلى رۇستەممۇ - قانداق؟ دېگەنلەر كۆڭلىدىن كېچىپ، ۋەزىرى هوماغا:

— ئەي هوما، تۇنۇگۈن خوجا خونرىز دېگەن سودىگەر مېنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتىكەن. تۆت يۇز يىلدىن بېرى مىدىرلىمىغان تۇۋرۇك ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى، دەريادا بېشىمچە چۈشۈپ كېتەي دېگەندە خونرىز دېگەن سودىگەر پۇتۇمدىن تۇتۇپ تارتىپ بىر تەرەپكە ئېلىپ قويدى. بۇ سودىگەردە بىر گەپ بار، — دەپ ۋەزىر هوماني ئەھۋالنى بىلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ۋەزىر هوما ئەتىسى ئوردىدىن چىقىپ خوجا خونرىزنىڭ چۈشكەن سارىيىغا بارسا خوجا خونرىز بىر ئوغلاقنى ئۆلتۈرۈپ، قان تۆكۈپ ئولتۇرۇپتۇ. هوما ۋەزىر سىنچىلاپ قارىغان بولسىمۇ رۇستەمنى تونۇيالماپتۇ، چۈنكى رۇستەم ساقال - بۇرۇتلىرىنى چۈشۈرۈپ، يۈزىنى قارا رەڭدە بويىۋالغانىكەن.

— ئەي ۋەزىر ئەزەم، ئەتە دۇكان ئېچىشقا رۇخسەت قىلساڭلار، دۇكان ئېچىپ مال ساتسام، — دەپتۇ رۇستەم. ۋەزىر ئۇنىڭ مال سېتىشىغا رۇخسەت قىپتۇ.

ئەتىسى رۇستەم دۇكان ئېچىپ مال سېتىشقا باشلاپتۇ. رۇستەم دۇكانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىلىگەنلەرگە بىر ئوچۇمدىن تىللا بېرىپتۇ. بىر سائىل مەلىكە مەنشىرە بانۇغا:

— ئەي مەلىكە، ئىراندىن بىر سودىگەر كەپتۇ، بېرىپ تىلىگەن سائىللارغا بىر ئوچۇمدىن تىللا بېرىدىكەن، — دەپتۇ. مەلىكە:

— سەن مېنى شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويساڭ، — دەپتۇ.

بۇ سائىل ماقۇل كۆرۈپ مەلىكىنى رۇستەم ئاچقان دۇكانىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويۇپتۇ. مەلىكە دۇكان ئالدىدا تۇرۇپ تىلەپتۇ. رۇستەم قارىسا، شۇنداق ياخشى كىشىنگەن مەلىكە سۇپەت بىر قىز تىلەپ تۇرغان. شۇنىڭ بىلەن رۇستەم خىزمەتكارىغا

«بۇ قىزنى مېنىڭ خاس ئۆيۈمگە ئېلىپ كىرىڭلار» دەپتۇ. خىزمەتكارلار مەلىكە مەنـ
شىرە بانۇنى رۇستەمنىڭ خاس ئۆيىگە ئەكىرىپ قويۇپتۇ. رۇستەم مەلىكە مەنشىرە با-
نۇنىڭ قېشىغا كىرىپ:

— سىز شۇنچە ياش تۇرۇپ قانداق قىلىپ ئىككى كۆزىڭىز كور بولۇپ قا-
لدى؟ — دەپ سوراپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپتۇ ۋە:

— ئەي سودىگەر، سىز نەدىن بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئىرانىنىڭ سەستان دېگەن يېرىدىن بولىمەن، — دەپتۇ رۇستەم.

— رۇستەمنى بىلەمسىز؟ — دەپتۇ مەلىكە.

— رۇستەم بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئۆيى يېقىن، كۇندە بىرنەچچە قېتىم كۆرۈشـ
مىز، — دەپتۇ رۇستەم. مەلىكە:

— ئەي سودىگەر، ئىراندىكى رۇستەمگە يەتكۈزۈپ قويىدىغان بىر سۆزۈم بار ئى-
دى. سىز ھەر دىن - ھەر مەزھەپتە بولۇڭ، ئۆزىڭىزنىڭ دىنى ئۇستىدە قەسەم قىلـ
مىڭىز بۇ سۆزۈمنى دەيمەن، — دەپتۇ. رۇستەم:

— سۆزىڭىز بولسا ئېيتىڭ، مەن رۇستەمگە يەتكۈزگەيمەن، — دەپ قەسەم
قىپتۇ.

— ئەي سودىگەر، رۇستەمنىڭ نەۋرىسى پىرئەن كۇسەنگە كەلگەنكەن، بىز ئىك-
كىمىز تېپىشىپ قالدۇق. پىرئەننى يېنىمدا ئالتە ئاي ساقلىدىم. دۇشمەنلەر ئاتام
شاھى كۇسەنگە مەلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن پىرئەننى زىندانغا تاشلىدى، مېنىڭ ئىككى
كۆزۈمنى كور قىلىپ ئوردىدىن قوغلاپ چىقاردى. بىر يېرىم يىل بولدى پىرئەننى
نان تىلەپ بېقىۋاتىمەن. ھازىر پىرئەن بىر تېرە - بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدى. ئەي
سودىگەر، سىز بېرىپ رۇستەمگە بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ، قىرىق كۈن ئىچىدە
پىرئەننى ئاجرىتىپ ئالمىسا دىدار قىيامەتكە باقي قالىدۇ، — دەپ مەلىكە بېشىدىن
ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. رۇستەم كۆزلىرىدىن ياشلىرىنى تۆكۈپ مەلىكىگە:

— ئەي قىزىم، سىز دېگەن رۇستەم مەن بولىمەن، پىرئەننى قۇتقۇزۇپ ئىك-
كىڭلارنى ئېلىپ كېتىشكە كەلدىم. ئەي بالىلىرىم، ئەمدى غەم كۈنۈڭلار شادلىققا
ئايلىنىدۇ. سىلەرنى ئىرانغا ئېلىپ كېتىمەن. ياخشى تاماق يەپ تويۇنۇڭ، ئاندىن كې-
يىن ئىش باشلىغايمىز، — دەپتۇ. مەلىكە:

— پىرئەن ئاچ تۇرسا مېنىڭ گېلىمدىن تاماق ئۆتمەيدۇ، ئالدى بىلەن پىرئەنگە
تاماق ئاپىرىپ بېرەي، بىر يېرىم يىلدىن بېرى تويغىچە تاماق يېمىدى، — دەپتۇ.

رۇستەم دەرھال بىر غازىنىڭ كاۋىپىنى تەييارلاپ، غازىنىڭ ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئۇ-
زۇكىنى تىقىپ قويۇپتۇ. ئون دانە ئىسىسق نانىنى داستىخانغا يۆگەپ، مەلىكىنىڭ

ئىككى يانچۇقىغا تىللا توشقۇزۇپ:

ــ ئەي قىزىم، كوچىدىن ئىككى ئېشەك ئوتۇن ئېلىپ زىندان بويىغا ئوت قالاپ ئولتۇرغايسىز، بىز يېرىم كېچىدىن ئوت شولىسىدىن زىنداننى تېپىپ پىر-ئەننى قۇتقۇزغايمىز، ــ دەپ كاۋاپ، نانلارنى خىزمەتچىلىرىگە كۆتۈرتۈپ مەلىكىنىڭ ئارقىسىغا ساپتۇ.

مەلىكە بىر تىللاغا ئىككى ئېشەك ئوتۇن ئېلىپ زىندان قېشىغا ئاپىرىپتۇ. مەلىكە كاۋاپ، ئىسسىق نانلارنى زىندانغا تاشلاپتۇ. پىرئەن نان بىلەن كاۋاپنىڭ ھىدىنى ئېلىپ مەلىكىگە:

ــ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سەن ماڭا قاتتىق نان ئەكېلەتتىڭ، بۈگۈن بۇ كاۋاپ، نانلارنى نومۇسۇڭنى سېتىپ تاپتىڭمۇ؟ ــ دەپ زار - زار قاقشاپتۇ.

مەلىكە پىرئەنگە بولغان ئەھۋالىنى بايان قىپتۇ. پىرئەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قول-پۇتلىرىدىكى زەنجىرلەرنى پارە - پارە قىپتۇ. غاز كاۋىپىنى قولىغا ئېلىپ قا-ناسا «رۇستەم ئىبنى زال» دېگەن ئۇزۇك تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ پىرئەننىڭ زىندانىدىن قۇتۇلۇشقا تاقىتى - تاق بوپتۇ. كۈن ئولتۇرۇپ جاھان قارا لىباسىنى كىيگەندىن كېيىن رۇستەم ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى مەلىكە ياققان گۈلخانىنىڭ شولىسىنى كۆرۈپ زىندان قېشىغا يېتىپ كەپتۇ. رۇستەم بىللە كەلگەن ئادەملەرگە:

ــ مەن يول توسۇپ تۇراي، سىلەر زىندان ئاغزىدىكى تاشنى ئېلىپ پىرئەننى زىنداندىن چىقىرىڭلار. شاھى كۈسەن مۇبادا بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان بولسا ئارقا-مىزدىن كېلىپ بىزنى نابۇت قىلىدۇ، كۈسەن شاھىغا مەندىن بۆلەك ئادەم باراۋەر تۇرالماس، شۇڭا سىلەر بۇ ئىشنى تېز بەجا قىلىڭلار، ــ دەپتۇ.

ئوتتۇز ئوچ مىڭ ئادەم كۇچەپمۇ زىندان ئاغزىدىكى تاشنى مىدىرلىتالماپتۇ. ئا-خىر رۇستەمگە مەلۇم قىپتۇ. رۇستەم ئات يۈگۈرتۈپ كېلىپ، پولات ئۆتۈك بىلەن تاشنى شۇنداق بىر تەپكەنكەن، زىندان ئاغزىدىكى تاش ئىككى پارە بولۇپ، بىر پار-چىسى كۈسەن دۆڭمەلىگە، يەنە بىر پارچىسى بىجاققا چۈشۈپتۇ. بۇ تاشلارنىڭ يەرگە چۈشكەن ئاۋازىدىن كۈسەن شاھى ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ كېتىپتۇ. چاپارمەن بۈيرۇپ ئىشتىن خەۋەر تېپىپتۇ. رۇستەم پىرئەنگە:

ــ ئەي بالام پىرئەن، ئىرانغا بارساڭ كەركىن مىلاتنى نېمە قىلۇرسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئىرانغا بارسام كەركىن مىلاتنى بىر قىلىچ بىلەن ئىككى پارە قىلۇرمەن، ــ دەپتۇ پىرئەن. رۇستەم:

ــ ئەي بالام، سەن زىندانىدا قالغىن، مەن كېتىمەن، ــ دەپتۇ رۇستەم.

— نېمە ئۈچۈن مېنى تاشلاپ كېتىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ پىرئەن.

— كەركىن مىلاتنى ئۆلتۈرىمەن دەيسەن بالام، ياخشىلىققا ياخشىلىق قىلماق ھەممە ئادەمنىڭ ئىشى، يامانلىققا ياخشىلىق قىلماق مەردلەرنىڭ ئىشى، شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى تاشلاپ كېتىمەن، — دەپتۇ رۇستەم. پىرئەن قىلىغان سۆزىگە پۇشايمان قىپتۇ ۋە كەركىن مىلاتنىڭ يۈزىگە سالماسلىققا ۋەدە قىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن رۇستەم پىرئەننى زىندانىدىن تارتىۋېلىپ، دەرھال پىرئەن بىلەن مەلىكىنى ئون ئىككى مىڭ ئادەم بىلەن ئىرانغا يولغا سالىتۇ. ئۆزى ئارقىدا مېڭىپتۇ. شاھى كۈسەن بىھېساب لەشكەر بىلەن قوغلاپ كېلىپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىپتۇ. رۇستەم ئارقىغا چېكىنە ـ چېكىنە ئاخىر شەھەر سىرتىغا چىقىپتۇ. رۇستەمنى شاھى كۈسەن يېڭىپ ئۆلتۈرىدىغان چېغىدا رۇستەمنىڭ ئوغلى ئىبىل غەيىپ رۇستەمنى قۇتۇلدۇرۇپ ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. پىرئەن يەتتە يىل كۈھىقاپ ئەتراپىدا يۈرۈپ، شىپا بۇلىقىنىڭ كۈڭىكىنى ئاچقىپ مەلىكىنىڭ كۆزىگە سۈڭاپتىكەن، مەلىكىنىڭ كۆزى يورۇپ ئەسلىگە كەپتۇ. مەلىكە مەنشۇرە بانۇ پىرئەن بىلەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئېجىل ـ ئىناق بولۇپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئەمەت ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، توقسۇ ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **رابىيەم ئەمەت.** ئايال، خىزمەتچى، توقسۇ ناھىيەلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 4.1997

زېرەك

بۇندىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى يىراق كاتتا بىر شەھەردە بىر مېھرىبان ئانا ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئاتىسىدىن يېتىم قالغان دانا، تادان، زېرەك دەيدىغان ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. دانا بىلەن تادانىنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرى بار ئىكەن.

ئۇ ئانا ئاتىسىدىن كىچىك يېتىم قالغان بۇ ئۈچ ئوغلىنى ئاتا مېھرىگە زار قىلماي قاتارغا قوشۇپتۇ. ئوغۇللارنىڭ چوڭى دانا قىلىچۋاز، ئوتتۇرانچى ئوغۇل تادان نەيزىۋاز بولۇپ يېتىلىپتۇ. كەنجى ئوغۇل زېرەك ئىككى ئاكىسىنىڭ ماھارىتىنى ئۆگەنگەندىن سىرت، ئوقيا ئېتىشقا ماھىر بولۇپ يېتىلىپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئانىسىنىڭ كۆزى كۆرمەس بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار ئانىسىنىڭ كۆزىنى داۋالاشنىڭ ئامالىنى قىلالماي قاپتۇ ـ دە، ئۈچ ئوغۇل باش قوشۇپ، «ئانىمىز بىزنى چوڭ قىلغۇچە ئاز جەبىر چەكمىدى. ئەمدى بىزنىڭ خىزمىتى قىلىدىغان ۋاقتىمىز كەلدى. بىز ئانىمىزنىڭ كۆزىنى چوقۇم ساقايتايلى» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ.

ئۇلار ھەر تەرەپتىن تېۋىپ ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ، لېكىن بىرەر ئۇستا تېۋىپ تاپالماپتۇ. ئۇلارنىڭ بېشى قېتىپ كېتىپ بارسا ئالدىغا بىر قېرى دەللە ئۇچراپتۇ. دەللە ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ ئەي يىگىتلەر، نېمىگە شۇنچە دەردكە پېتىپ قالدىڭلار؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دەردىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. دەللە ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ «كېسەلنىڭ ساقايغۇسى كەلسە، تېۋىپ ئۆزى كەپتۇ» دېگەن شۇدە. خۇدا مېنى سىلەرگە يولۇقتۇرۇپتۇ. مەن سىلەرگە ئوخشاش ئانىسى ئۈچۈن شۇنچە غەم يېگەن ئوغۇللارنى كۆرمىگەنىكەنمەن. مەن سىلەرگە ياردەم قىلىمەن. لېكىن، بىر شەرتىم بار، ماقۇل كەلسەڭلار، ئاناڭلارنىڭ كېسىلىنى ساقايتىشنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

ئۇلار تەڭلا:

ــ ئەگەر ئانىمىزنىڭ كېسىلى ساقىيىدىغان ئىش بولسا بىر شەرت ئەمەس، ئون شەرت بولسىمۇ ئورۇنلايمىز، ــ دېيىشىپتۇ. دەللە چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

ــ مېنىڭ شەرتىم: مەن بۇيرۇيدىغان دورىنى «يالغۇز قاپاق» دەيدۇ، ئۇنى بار يېرىدىن پەقەت بىرلا ئادەم ئەكېلىشى كېرەك، ــ دەپتۇ.

ئۈچ ئوغۇل شۇنداق قىلىمىز دەپ قەسەم ئىچىشىپتۇ. دەللە ئۇلارنىڭ قەسىمىنى ئاڭلاپ:

— سىلەر مۇشۇ يەردىن كۈنچىقىشقا قاراپ قىرىق كۈن يول يۈرسەڭلار شەھىرى خەرىبەرگە يېتىپ بارىسىلەر. ئۇ يەردە بىر چارباغ بار، چارباغدا ماڭا ئوخشاش بىر مومای بار، چارباغ ئاشۇ مومايىنىڭ. چارباغدا قىرىق بىر ئۆي بار. ئۆيلەرنىڭ بىرىدە بىر تىلسىم قازان قايناپ تۇرىدۇ، ئۇ قايناپ تاشقاندا شىپالىق دورا قاپاقتا چۈشىدۇ. «يالغۇز قاپاق» دېگەن شۇ. ئاشۇ دورا تېمىتىلسا ئاناڭلارنىڭ كۆزى ئېچىلىدۇ، — دەپ يول كۆرسىتىپتۇ.

ئاكا ـ ئۆكىلار خۇشال بولۇشۇپ دەللىگە رەھمەت ئېيتىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپتۇ.

ئۈچىسى مەسلىھەتلىشىپ دانانى يولغا سالىتۇ. دانا قىرىق كۈنلۈك ئوزۇق ئېلىپ، قىلىچنى ھەمراھ قىلىپ يولغا چىقىپتۇ.ئۇ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، نۇر-غۇن چۆل ـ جەزىرىلەرنى كەينىدە قالدۇرۇپ، دەللە كۆرسەتكەن چارباغقا يېتىپ بېرىپتۇ. دانا باغنىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ كىرىپلا ئۆزلىرىگە يول كۆرسەتكەن مومايىنىڭ كۆزلىرگە قان تولغان ھالەتتە ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ.

— ئەسسالام موما، — دەپ سالام بېرىپتۇ دانا.

— ئەگەر سالىمىڭ بولمىغان بولسا بىر يالماپ يۇتاتتىم. مەن سېنىڭ كېلىشىڭنى كۈتۈپ تۇرغان. مانا ئاچقۇچ، دورىنى ئۆزۈڭ تېپىۋال، — دەپتۇ يالماۋۇز.

دانا قىرىق بىر ئاچقۇچنى ئېلىپ باغقا كىرىپتۇ. ئۇ بىرىنچى ئۆينىڭ ئالدىغا بېرىشىغا ئون ئىككى دۈە ئالدىنى توسۇپتۇ. دانا دۈىلەر بىلەن يەتتە كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپ ھەممىسىنى يەر چىشلىتىپتۇ. دانا بىرىنچى ئۆينىڭ ئىشكىنى ئېچىپ ئىچىگە كىرىشىگە يالماۋۇز كەينىدىن كېلىپ ئۇنى سولاپ قويۇپتۇ.

تادان بىلەن زېرەك ئۇنىڭ يولىغا تەشنا بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئارىدىن توقسان كۈن ئۆتۈپتۇ، دانا قايتىپ كەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تادان يولىغا چىقىپتۇ. تادان ئاكىسى بىسىپ ئۆتكەن يوللارنى كەينىگە قالدۇرۇپ چارباغنى تېپىپ بېرىپتۇ. تادانمۇ ئۇ يالماۋۇزدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ باغقا كىرىپتۇ. ئۇ بىرىنچى ئۆيدىن تىنچ ـ ئامان ئۆتۈپ، ئىككىنچى ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىغا بېرىشىغا يىلانلار ئالدىنى توسۇپتۇ. ئۇ يىلانلارنى يەتتە كېچە ـ كۈندۈزدە ئۆلتۇرۇپ بوپتۇ. ئۇ ئەمدىلا ئۆيگە كىرىشىگە يالماۋۇز ئارقىسىدىن كېلىپ ئۇنى ئاكىسىنىڭ يېنىغا سولاپتۇ. ئاكا ـ ئۆكا ئىككىسى ئۆزلىرىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلىشىپتۇ. يالماۋۇز:

— ئەمدى زېرەك كەلسە ئۈچىڭلارنى تەڭ كاۋاپ قىلىپ يەيمەن، — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇلار يالماۋۇزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەسرەت چېكىشىپتۇ.

زېرەك تادانىنىڭ كېلىدىغان كۈننى ساناپ سەكسەن كۈننى تەستە ئۆتكۈزۈپتۇ،

لېكىن تادان كەلمەپتۇ. ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى ئاكىسىنىڭ خەتەرگە يولۇققانلىقىنى بىلمەپ، ئانىسىنىڭ قوللىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ:

ــ ئەي ئانا، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم. مەن ئىككى ئاكامنى تېپىپ، سېنىڭ كۆزۈڭنى داۋالاتماسام قارا يۈز بولۇپ قالمەن، ماڭا دۇئا بەرگىن، ــ دەپتۇ.

ئانا ئوغلىغا ئاق يول تىلەپ دۇئا قىپتۇ. زېرەك سەپەر تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ ئاكىلىرىنىڭ ئىزىدىن مېڭىپتۇ. زېرەك يەتتە كۈن يول يۈرۈپ بىر بۇلاق بېشىغا يېتىپ، بولاق بويىدىكى چىنار سايىسىدا ئارام ئاپتۇ. ئۇ ئۇخلاپ بىر چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاپپاق ساقال، قامەتلىك بىر بوۋاينى كۆرۈپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەۋاتقۇدەك. زېرەك بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، سەپىرىڭ قايان، مەقسىتىڭ نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. زېرەك ئانىسى ۋە ئاكىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ــ ئەي ئوغلۇم، سەن كۆرگەن ئۇ مومای ئادەم ئەمەس، يەتتە باشلىق يالماۋۇز، ئىككى ئاكاڭ ئۇ ئالۋاستىغا تۇتقۇن بولدى. ئۇيقۇڭنى ئاچ، پەخەس بول. ساڭا دۇئا قىلاي، ــ دەپتۇ.

زېرەك چۆچۈپ ئويغىنىپ خۇدادىن مەدەت تىلەپ يولىنى داۋام ئېتىپتۇ. يالماۋۇز پال سېلىپ، زېرەكنىڭ ئۆزىنى هالاك قىلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى ۋەھىمە بېسىپ تۇ. ئۇ زېرەكنى ئۆز يېنىغا كەلتۈرمەسلىكنى ئويلاپ كۆڭلىگە شۇملۇق پۈكۈپتۇ. ئۇ زېرەكنى كېلەر يولىدىلا ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ يولىغا نەچچە يەرگە سېھىر- جادۇ قۇرۇپتۇ.

زېرەك يولدا كېتىۋېتىپ بىرمۇنچە تۆگىلەرنى ھەيدەپ كېلىۋاتقان بىر ئادەمگە ئۇچراپتۇ. زېرەك ئۇ ئادەمگە سالام بېرىپتۇ. ئۇ ئادەم زېرەكنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ:

ــ سەن كىم؟ بۇ ئادەم ئاياغ باسماس چۆلدە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. زېرەك ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىپتۇ.

ــ ئەي ئوغلۇم، مەن شەھىرى خەربەردىن كەلدىم. سەن خەتەرلىك يولغا مېڭىپ- سەن، شۇنداقتىمۇ يولۇڭدىن يانما. مەن ساڭا بىر نار تۆگىنى بېرەي، پالاكەتچىلىككە يولۇقساڭ ئەسقېتىپ قالار، ــ دەپ بىر نار تۆگىنى تۇتۇپ بېرىپ كېتىپ قاپتۇ.

زېرەك نار تۆگىنى مىنىپ كېلىۋاتسا، يەنە بىر ئادەم نۇرغۇن يىلقىنى ھەيدەپ كەپتۇ. ئۇلار كۆرۈشۈپ ئەھۋاللىشىپتۇ. ئۇ ئادەم زېرەككە «بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە مۇشكۈلۈڭ ئاسان بولار» دەپ بىر ئايغىر تۇتۇپ بېرىپ كېتىپ قاپتۇ. زېرەك يولىنى داۋام قىلىپ كېتىۋاتسا، نۇغۇن كالىلارنى ھەيدەپ يەنە بىر ئادەم ئۇچراپتۇ. ئۇلار

ئەھۋاللىشىپ خوشلىشىدىغان چاغدا بۇ ئادەم «لازىم بولۇپ قالار» دەپ بىر بۇقىنى بېرىپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

زېرەك ئۇ كىشى بىلەن خوشلىشىپ، تۆگىگە مىنىپ، ئايغىر بىلەن بۇقىنى يېتىلەپ مېڭىپتۇ. ئۇ شۇ ماڭغىنىچە ئۈچ كۈن يول يۈرگەندە توساتتىن يەر - جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. زېرەك ئاسماندا شۇنداق چوڭ بىر قۇشنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. نار تۆگە:

— ئەي ئىگەم، ئۇ بىر سا، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەر، بولمىسا سېنى پالاكەت باسىدۇ، — دەپتۇ.

زېرەك ئوقيانى ئېلىپ قۇشنى ئېتىپتۇ. قۇش ئېچىنىشلىق بىر چىرقىراپ يەرگە ئايلىنىپ توزۇپ كېتىپتۇ. زېرەك يەنە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن چۆلدە بىر تاختاي ئۇچراپتۇ، تاختايغا «بۇ سېھرىي ماكان، كىم ئاياغ باسسا بۆرىگە يەم بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىكەن. دەل شۇ چاغدا بىرمۇنچە بۆرە يوپۇرۇلۇپ كېلىشكە باشلاپتۇ. ئۇ بۆرىلەرنى يا بىلەن ئېتىپتۇ، بىر تال ئوقتا بىر بۆرىنى يەر چىشلىتىپتۇ، لېكىن بۆرە ئازلىماي بىرى ئۆلسە ئونى كۆپەيىپتۇ. بۇ ئەسلىدە يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ سېھرىي - جادۇسى ئىكەن. ئاخىر زېرەكنىڭ ئوقى تۈگەپتۇ. ئۇ بۆرىلەرنى قىلىچ بىلەن چېپىشقا باشلاپتۇ. ئۇ بىر كېچە - كۈندۈز بۆرىلەر بىلەن ئېلىشىپ ماغدۇرىدىن كېتىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا بۇقا زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي ئىگەم، مېنىڭ نوختامنى يېشىۋەت، — دەپتۇ. زېرەك بۇقىنىڭ بېشىدىن ئارغامچىنى يېشىۋېتىپتۇ. بۇقا شۇ ھامان بۆرىلەرگە ئېتىلىپ، بىر كېچە - كۈندۈز ئېلىشىپ ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ. شۇ چاغدا بۇقا يەنە:

— ئەي ئىگەم، مېنىڭ قارنىمنى يېرىۋېتىپ يولۇڭغا راۋان بول، — دەپتۇ. زېرەك ئىلاجسىز بۇقىنىڭ قارنىغا خەنجەر ئۇرۇپتۇ. بۆرىلەر قان ھىدىنى پۇراپ ھەممىسى بۇقىغا يېپىشىپتۇ. زېرەك تۆگىگە مىنىپ، ئايغىرنى يېتىلەپ كېتىپ قاپتۇ.

ئۇ بۆرىلەردىن قۇتۇلۇپ يەنە ئۈچ كۈن يول يۈرۈپتۇ. شۇ چاغدا جاھاننى يەنە قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. زېرەك ئاسمانغا قاراپ بىر پارچە قارا بۇلۇتنىڭ ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇ چاغدا تۆگە يەنە:

— ئەي ئىگەم، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرگىن، — دەپتۇ.

زېرەك يانى قولىغا ئېلىپ، قارا بۇلۇتقا قارىتىپ ئوق ئۇزۇپتۇ. شۇ ھامان دەھشەتلىك چاقماق چېقىلىپ، بۇلۇت ئىس - تۈتەككە ئايلىنىپ تاراپ كېتىپتۇ، جاھان يورۇپتۇ. ئۇ بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئالدىغا بىر تاختاي ئۇچراپتۇ، تاختايغا «بۇ يەرگە قەدەم باسقانلار قۇزغۇنغا يەم بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىكەن. زېرەك تاختايىنى سۇنۇ-

دۇرۇۋېتىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا ئاسماندا بىرمۇنچە قۇزغۇن پەيدا بو-لۇپ ئۇنىڭغا ئېتىلىپتۇ. زېرەك قىلىچ بىلەن قۇزغۇنلارنى چېپىپتۇ. شۇ چاغدا ئاي-غىر زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي ئىگەم، مېنىڭ قارنىمنى يېرىۋېتىپ تېز يولۇڭغا راۋان بول، — دەپتۇ. زېرەك ئىلاجسىز ئايغىرنىڭ قورسىقىغا قىلىچ ئۇرۇپتۇ، ئايغىرنىڭ قارنىدىن قان چاچراپ چىقىپتۇ. قۇزغۇنلار قان ھىدىنى پۇراپ ئايغىرغا يېپىشىپتۇ.

زېرەك قۇزغۇنلاردىن قۇتۇلۇپ، تۆگىسىنى مىنىپ يولىنى داۋام قىپتۇ. ئۇ ئۇچ كۈن يول يۈرگەندە قۇيۇنتاز كۆتۈرۈلۈپتۇ. قۇيۇنتاز يېقىنلاشقانچە ئۇنى دەم تارتىپ سۇمۇرۇشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا تۆگە يەنە:

— ئەي ئىگەم، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرگىن، — دەپتۇ.

زېرەك قولىغا يانى ئېلىپ، قۇيۇنتازنىڭ مەركىزىنى نىشانلاپ ئوق ئۇزۇپتۇ. شۇ ھامان دەھشەتلىك گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ قۇيۇنتاز غايىب بوپتۇ. ئۇ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇ بىرئاز يول يۈرگەندە ئالدىغا «بۇ يەرگە قەدەم باسقانلار سېرىق ھەرىگە يەم بولىدۇ» دېگەن خەت يېزىلغان تاختاي ئۇچراپتۇ. ئۇ تاختاينى ئۇرۇپ چې-قىۋېتىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇزۇن ماڭماي كەپتەردەك - كەپتەردەك چوڭلۇق-تىكى بىر توپ سېرىق ھەرە يوپۇرۇلۇپ كەپتۇ. زېرەك ئېلىشىشقا تەييار بولۇپ تۇر-غاندا نار تۆگە زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي ئىگەم، ئۇلار بىلەن ئېلىشقىلى بولمايدۇ. مېنىڭ قورسىقىمنى يېرىپ ئۇلارغا يەم قىلىپ بېرىپ يولۇڭغا راۋان بولغىن، — دەپتۇ. زېرەك تۆگىنىڭ قور-سىقىغا قىلىچ ئۇرۇپتۇ. ھەرىلەر قان ھىدىنى پۇراپ تۆگىگە ئېتىلىپتۇ. زېرەك ھە-رىلەردىن تىنچ - ئامان قۇتۇلۇپ يولىنى داۋام قىپتۇ. ئۇ ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ بېغىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ تۇزلۇق قاپاقتەك ئولتۇرغان مومايىنى كۆرۈپ سالام بېرىپتۇ. مومای بېشىنى كۆتۈرمەي:

— ئەگەر سالىمىڭ بولمىغان بولسا بىر تىنىقتا يۇتاتتىم. سەن بۇ يەرگە نېمە قىلغىلى كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. زېرەك كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپ:

— باغنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بەرسىلە، — دەپتۇ. يالماۋۇز:

— مانا، ئۆزۈڭ ئېچىۋال، — دەپ قىرىق تال ئاچقۇچىنى تاشلاپ بېرىپتۇ.

زېرەك يەرىن ئاچقۇچىنى ئېلىش ئۈچۈن قولىنى سوزۇشىغا يالماۋۇز بىر سىلكى-نىپ ئەسلى سىياقىغا ئۆزگىرىپ، زېرەكنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ:

— سەن مېنىڭ قولۇمدىن قۇتۇلۇپ چىقالىساڭ يالغۇز قاپاقنى بېرىمەن، بولمى-سا جېنىڭنى ئالىمەن، — دەپ زېرەكنىڭ قولىنى سقىپتۇ. زېرەكنىڭ بىلىكى قا-

راسلاپ، پۇتۇن بەدىنى سىرقىراپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپتۇ. زېرەك ئازابقا چىدى-ماي بوش تۇرغان قولى بىلەن يېنىدىن قىلىچنى سوغۇرۇپ ئېلىپ يالماۋۇزنىڭ قو-لىنى چېپىپتۇ. يالماۋۇزنىڭ قولى ئۇزۇلۇپ چۇشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاستا - ئاس-تا ئەسلىگە كەپتۇ. يالماۋۇز شۇ هامان زېرەككە ئېتىلىپتۇ. زېرەك يالماۋۇز بىلەن ئېلىشىشقا باشلاپتۇ. زېرەك يەتتە كۇندە يالماۋۇزنىڭ ئالتە بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. يالماۋۇزنىڭ بىر بېشى قالغاندا زېرەك ئوقياسىنى ئېلىپ يالماۋۇزنى نىشانلاپ ئېتىپتۇ. يالماۋۇز ئاخىر ئۆلۈپتۇ. زېرەك قىرىق تال ئاچقۇچنى ئېلىپ باغنىڭ ئە-شىكىنى ئېچىپتۇ. ئۇ باغ ئىچىدىكى دەرۋازىغا يېقىن بېرىشىغا ئىككى دىۋە پەيدا بو-لۇپ:

— ئەي مەرد يىگىت، بىزنى ئازاد قىلىۋەتسەڭ، — دەپتۇ. زېرەك ئۇلارنىڭ پۇتى قوللىرىغا كىشەن سېلىنغانلىقىنى كۆرۇپ:

— سىلەر بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇلار:

— يەتتە باشلىق يالماۋۇز بىزنى تۇتۇپ كېلىپ مۇشۇ دەرۋازىنى ساقلاشقا بەند قىلىۋەتكەن. بىزنى زەنجىر - كىشەندىن ئازاد قىلىۋەتسەڭ، سېنىڭ بۇ ياخشىلىقىڭغا جاۋاب قايتۇرساق، — دەپتۇ.

زېرەك دىۋىلەرنىڭ پۇت - قوللىرىدىكى زەنجىر - كىشەنلەرنى ئېلىپ تاشلاپ:

— سىلەر ئادەمزاتقا زىيان يەتكۇزمەسلىككە ۋەدە بېرىپ، ئۆز ماكانىڭلارغا قا-يىتىڭلار، — دەپتۇ. دىۋىلەر:

— ئەگەر بېشىڭغا كۇن چۇشۇپ، بىزگە موهتاج بولغاندا بىزنىڭ چېچىمىزنى كۆيدۇرسەڭ بىز تەييار بولىمىز، — دەپ، بىرى بىر تۇتامدىن چېچىنى يۇلۇپ بېرىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

زېرەك يەتتە دەرۋازىدىن كىرىپ قولىدىكى ئاچقۇچ بىلەن بىرىنچى ئۆينى ئې-چىپتۇ. قارىسا، تىلىسىم قازان قاياناپ، شىپالىق دورا قاپاققا چۇشۇۋاتقانىكەن. ئۇ قا-پاق توشقاندا قاپاقنى ئېلىۋاپتۇ. شۇ هامان قازان قاياناشتىن توختاپتۇ. ئۇ ئىككى ئاكىسىنى ئىزدەپ باشقا ئۆيلەرنى بىر - بىرلەپ ئېچىپتۇ. ئۆيلەرنىڭ هەممىسىدە ئا-دەم بار ئىكەن. ئىشىك ئېچىلىسىلا ئۆيدىكى ئادەملەر تەڭلا:

— مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز، — دەپ ۋارقىرىشىپتۇ.

زېرەك هەممە ئۆيدىكى ئادەملەرنى ئازاد قىلىۋېتىپتۇ. ئەڭ ئاخىرى ئۆزىنىڭ ئىكە-كى ئاكىسىنى تېپىپ كۆرۇشۇپ ئەهۋاللىشىپتۇ. زېرەك ئاكىلىرى بىلەن كۆرۇشۇپ بولغاندىن كېيىن، باشقا ئادەملەردىن:

— سىلەر نەدىن كەلگەن ئادەملەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇلار:

— ئەي پالۋان يىگىت، بۇ چۆل - جەزىرىدىكى باغ ئەسلىدە بىر كاتتا شەھەر ئىدى. بۇ شەھەرنى شەھىرى خەربەر دەپ ئاتايىتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شەھەر پادىشاسىنىڭ يالغۇز قىزىنىڭ پۈتى باسماس، قولى تۇتماس بولۇپ قالدى. پۈتۈن يۇرتتىكى تېۋىپلار قىزنىڭ كېسىلىگە داۋا تاپالمىدى. ئاخىر پادىشاھ: « كىم قىزىمنىڭ كېسىلىنى ساقايتسا شەھەرنىڭ يېرىمنى بېرىمەن» دەپ جاكارلىدى. شۇ كۈنلەردە ئۇ يالماۋۇز موماي پەيدا بولۇپ پادىشاھنىڭ قىزىنى داۋالاپ ساقايتتى. پادىشاھ لەۋزىدە تۇرۇپ شەھەرنىڭ يېرىمنى ئۇنىڭغا بۆلۈپ بەردى. موماي شەھەرگە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئۆزىنى ئاشكارىلاپ ھەر ۋاقىلىق تامىقىغا بىر ئادەم يېيىشكە باشلىدى. ئاخىر پادىشاھنىڭ قىزىنىمۇ يەپ بولدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ شەھەر خانۇەيران بولدى. سىز ئۇ يالماۋۇزنى ئۆلتۈرۈپ بىزنى بالا - قازادىن قۇتقۇزۇپ قالدىڭىز. سىز بىزگە پادىشاھ بولۇپ بۇ شەھەرنى قايتا قۇرۇڭ، — دەپ زېرەكنىڭ ئايىغىغا ئۆزلىرىنى ئېتىشىپتۇ. زېرەك ئۇلارنى ئورۇنلىرىن تۇرغۇزۇپ:

— مەن سىلەرگە پادىشاھ بولغىلى ئەمەس، ئانامنىڭ كۆزىگە شىپالىق دورا ئىزدەپ كەتكەن ئىككى ئاكامنى ئىزدەپ كەلگەن. مەن ئىككى ئاكامنىمۇ تاپتىم، ئانامنىڭ كۆزىگە شىپا دورىنىمۇ تاپتىم. ئەمدى بىز ئۆز شەھرىمىزگە بېرىپ ئانىمىزنىڭ كۆزىنى ئاچقاندىن كېيىن ئانامنى ئېلىپ بۇ يەرگە كېلىمىز، شۇ چاغدا سىلەرگە پادىشاھ بولسام، — دەپتۇ. ئۇلار:

— ئەي مەرد يىگىت، ئانىڭىزنى بىز يۇدۇپ ئەكېلەيلى، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. شۇ چاغدا زېرەكنىڭ ئېسىگە ئۆزى قويۇۋەتكەن ئىككى دۇە كەپتۇ. ئۇ دۇىلەر بەرگەن چاچتىن بىر تالنى كۆيدۇرگەنىكەن، دۇىلەر غارقىراپ ئۇچۇپ كەپتۇ. دۇىلەر زېرەكنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ:

— ئەي مەرد يىگىت، نېمە تاپشۇرۇقىڭىز بار؟ — دەپ سوراپتۇ. زېرەك دۇىلەرگە:

— سىلەر مېنىڭ شەھرىمگە بېرىپ، ئانام بىلەن ئىككى ئاكامنىڭ خوتۇن - بالىلىرىنى ئېلىپ كېلىڭلار، — دەپتۇ.

دۇىلەر زېرەكنىڭ شەھرىگە قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئاردىن يەتتە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى دۇە زېرەكنىڭ ئانىسى، ئىككى ئاكىسىنىڭ خوتۇن - بالىلىرىنى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ. زېرەك قاپاقتىكى شىپالىق دورا بىلەن ئانىسىنىڭ كۆزىنى يۇيۇپتۇ، ئانىسىنىڭ كۆزى ئېچىلىپتۇ. ئانا يورۇق دۇنيانى قايتا كۆرگەنلىكىگە خۇشال بولۇپ ئوغۇللىرىنى باغرىغا بېسىپتۇ.

زېرەك پادىشاھ بولۇپ تەختتە ئولتۇرۇپتۇ. ئىككى ئاكىسىنى ئوڭ قول ۋە سول

قول ۋەزىر قىلىپ، شەھىرى خەربەرنى قايتا قۇرۇشقا بەل باغلاپتۇ. شەھەرنى ياخشى باشقۇرغاچقا، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي شەھىرى خەربەردە ھايات قاياشقا باشلاپتۇ. باي-زارلاردا سودا قىزىپ، دوقمۇش - دوقمۇشلاردىن ناخشا - سازنىڭ ئاۋازى ئۇزۇلمەي-دىغان بوپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە زېرەك بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە بىر ساھىبجامال قىز بىردە رەڭگارەڭ گۈللەر ئارىسىدا پەرۋاز قىلىپ، جانان چىنىدىن ئاۋاز چىققاندەك كۈلۈپ يۈرسە، بىردە يىلان - چايانلارنىڭ ئارىسىدا قېلىپ، بىردە ئەجدىھانىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قېلىپ، قولىنى زېرەككە سۇنۇپ زار - زار يىغلار-مىش. زېرەك ئۇنى تارتىپ چىقىرىۋالىمەن، دەپ قول سۇنۇپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. زېرەك بۇ چۈشنى ئۇدا ئۈچ كېچە كۆرۈپتۇ. تۆتىنچى كېچىسى يەنە شۇ چۈشنى كۆ-رۈپ، چۈشىدىكى مەلىكىدىن:

— ئى دىلبەر، سەن قايسى باغنىڭ رەناسى، سېنى قايسى باغدىن تاپىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— مەن دىلىار شەھىرىنىڭ مەلىكىسى، دىل كۆيەر جاناننىڭ رەناسى مەن. مېنى ئىزدىسىڭىز جەبىر - مۇشەققەت چۆلىدىن تاپارسىز، — دەپ ئەجدىھانىڭ چاڭگىلىدا تۇرۇپ قولىنى سۇنۇپ زار - زار يىغلاپتۇ. زېرەك مەلىكىنىڭ يىغىسىغا تاقەت قىلال-ماي ئۇنى چاقىرىپ چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ زېرەكنىڭ چە-رايى ئېچىلماي، گېلىدىن تاماق ئۆتمەپتۇ. زېرەكنىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن ئىككى ئا-كىسى:

— ئەي ئۇكام، ھەپتە كۈن بولدى، چىرايىڭ ئېچىلمايدۇ، كۆڭلۈڭگە نېمە مالامەت يەتتى؟ — دەپ سورىشىپتۇ. زېرەك ئاكىلىرىغا كۆرگەن چۈشىنى سۆزلەپ بېرىپ:

— ئەي ئاكىلار، بۇ گەپلەرنى سىلەرگە دېيىشكە تىلىم كۆيىدۇ. لېكىن، چۈشۈم-دە كۆرگەن ئاشۇ مەلىكىنى تېپىپ كەلمىسەم بولمايدۇ، — دەپتۇ.

دانا بىلەن تادان ئارتۇق گەپ قىلماي رازىلىق بېرىپتۇ. زېرەك سەپەر تەييارلىقى-نى پۈتكۈزۈپ، يولغا چىقىش ئالدىدا ئۆزى ئولتۇرۇۋاتقان تەختىنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككى تال ئالتۇن زىخنى سانجىپ قويۇپ:

— ئەي ئاكىلىرىم، سىلەر مۇشۇ زىخلارنى ئوبدان كۆزىتىڭلار. ئوڭ تەرەپتىكى زىختىن سۇ تامسا، ئىنىمىز ساق - سالامەت ئىكەن، دەپ خاتىرجەم بولۇڭلار؛ سول تەرەپتىكىسىدىن قان ئاقسا، ئىنىمىز خەتەرگە ئۇچراپتۇ، دەپ مېنى ئىزدەپ دەرھال دىلىار شەھىرىگە بېرىڭلار، — دەپ يولغا چىقىپتۇ.

زېرەك نۇرغۇن چۆل - جەزىرىلەرنى كەينىدە قالدۇرۇپ، كۆپ جەبىر - جاپا چېكىپ دىلىار شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. زېرەك شەھەردىكى ھەممە ئادەمنىڭ ماتەم

تونى كىيشكىننى كۆرۈپ ئەجەبلىنىپتۇ. ئۇ بىر بوۋايغا سالام بېرىپ:

ــ ئەي بوۋا، بۇ ئادەملەر نېمىگە ماتەم تونى كىيىشىۋالدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

بوۋاي زېرەكنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ:

ــ ئەي ئوغلۇم سەن بۇ شەھەردىن ئەمەس ئوخشايسەن. بۇ شەھەرگە قىرىق كۈن ئىلگىرى بىر ئەجدىها پەيدا بولۇپ قالدى. ئەجدىها پادىشاھنىڭ بېغىدا سەيلە قىلىۋاتقان قىزنىنى تۇتۇۋالدى. ئەجدىها مەلىكىنى ئۈچار قۇشمۇ چىقالمايدىغان تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ قەپەسكە سولاپ قويۇپ، كۈندە كېلىپ پادىشاھقا تەھدىت سېلىپ بىر قىزنى تۇتۇپ كېتىدۇ. پادىشاھ قارشىلىق كۆرسەتسە، ئېغىزىدىن ئوت پۈركۈپ شەھەرنى كۆيدۈرىدۇ. پادىشاھمۇ ئىلاج قىلالمىدى، يا بىرەر مەرد پالۋان چىقىپ ئەجدىهانى يوقاتمىدى، شۇڭا ھەممە كىشى غەم ـ قايغۇدا قېلىپ ماتەم تونى كىيىشتى، ــ دەپتۇ. زېرەك بوۋايغا:

ــ ئاشۇ ئەجدىها قايسى تەرەپتە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بوۋاي ئەجدىها بار تەرەپنى كۆرسىتىپ بېرىپ كېتىپ قاپتۇ.

زېرەك يەتتە كۈن يول يۈرۈپ بوۋاي ئېيتقان تاغ تۈۋىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ تاغ ناھايىتى ئېگىز بولغاچقا زېرەك ھەرقانچە قىلىپمۇ تاغقا چىقالماپتۇ. ئۇ ئاخىر ئىلاج قىلالماي دۈلەرنىڭ چېچىنى كۆيدۈرۈپتۇ. دۈلەر شۇ زامان ئالدىدا پەيدا بولۇپ:

ــ ئەي مەرد يىگىت، نېمە ھاجىتىڭ بار؟ ــ دەپ سوراپتۇ. زېرەك ئەھۋالنى ئېيتىپ:

ــ مېنى مۇشۇ تاغنىڭ ئۈستىگە ئاچىقىپ قويۇڭلار! ــ دەپتۇ. دۈلەر زېرەكنى تاغ ئۈستىگە ئاچىقىپ قويۇپتۇ. زېرەك كۆپ ئىزدىمەي بىر ئۆڭىنى تېپىپتۇ. ئۇ ئۆڭۈنىڭ يا ئىشىكى، يا دېرىزىسى يوق ئىكەن، ئۆڭىنىڭ ئۆگزىسىدە كىچىككىنە بىر تۆشۈلۈكى بار ئىكەن. زېرەك تۆشۈلۈكتىن قاراپ ئىچىدە بىرسىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ:

ــ كىم سەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئۆڭ ئىچىدىن:

ــ ئۆزىڭىز كىم؟ ئادەم بولسىڭىز جېنىڭىزنىڭ ئامالىنى قىلىڭ، ئەجدىها كېلىپ قالسا تىرىك قالمايسىز، ــ دېگەن قىز بالىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. زېرەك تۆشۈلۈكتىن قىزنى ئېنىق كۆرگەندىن كېيىن بىلدىكى يەتتە غۇلاچ بەلىبېغىنىڭ بىر ئۇچىنى ئۆڭ ئىچىگە تاشلاپ بېرىپتۇ. قىز بەلباغنى بىلىگە باغلاپتۇ. زېرەك قىزنى تارتىپ چىقىرىپتۇ. ئۇ چۈشىدە كۆرگەن قىز ئىكەن. ئۇ قىزنىڭ ھۆسن ـ جامالىنى كۆرۈپ يۈرىكى يايراپ كېتىپتۇ ـ دە، قىزغا سالام بېرىپ:

ــ ئەي مەلىكە، سىز كىم بولىسىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە:

ــ مەن دىلىيار شەھىرى پادىشاھنىڭ مەلىكىسى دىلسۇز بولىمەن. سىز ئۆزىڭىز

كىم بولىسىز؟ ــ دەپتۇ. زېرەك ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، ئاندىن:

ــ ئەي مەلىكەم، مەن سىزنى چۈشۈمدە كۆرۈپ ئاشىق بولغان. سىزنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچرىغانلىقىڭىزنى بىلىپ قۇتۇلدۇرغىلى كەلدىم، ــ دەپ چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي مەرد يىگىت، مەن بۇ يەردىن كەتكەن بىلەنمۇ ئەجدىھانىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمايمەن. ياخشىسى، سىز جېنىڭىزغا زامىن بولماڭ، بۇ يەردىن تېز كېتىۋېلىڭ، ــ دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. زېرەك:

ــ ئەي مەلىكەم، مەن سىزنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، ئەجدىھانىمۇ تىرىك قويمايمەن. قېنى ئېيتىڭا، ئەجدىھا قاچان كېلىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە:

ــ ئەجدىھا مەن كۈلسەم كېلىدۇ، يىغلىسام كېتىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ قېنى، كۈلۈڭ، ئەجدىھا كەلسۇن، ئەجدىھادىن تېزرەك قۇتۇلۇپ، بۇ يەردىن كېتەيلى، ــ دەپتۇ زېرەك.

مەلىكە شۇنداق كۈلۈپتۇكى، ئۇنىڭ كۈلكىسىنى ئاڭلىغان بۈلبۈللار سايراشتىن توختاپتۇ. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن زېرەكنىڭ جىسمىغا كۈچ ـ قۇۋۋەت يىغىلىپتۇ. ئۇ ئوقياسىنى ئېلىپ قورام تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپتۇ. قىزنىڭ كۈلكىسى توختىشى بىلەن ئەجدىھا گۈركىرەپ يېتىپ كەپتۇ، ئۇنىڭ ھەيۋىسىدىن يەر ـ جاھان تىترەپ كېتىپتۇ. زېرەك ئەجدىھانىڭ قۇيرۇقىنىڭ ئۇ تاغدا، بېشىنىڭ بۇ تاغدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. ئەجدىھا زېرەكنى كۆرۈپ:

ــ سەن كىم؟ بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. زېرەك:

ــ مەن سېنىڭ جاجاڭنى بەرگىلى كەلگەن ئادەم، ــ دەپتۇ. ئەجدىھا قاقاقلاپ كۈلۈپ:

ــ سەن مېنىڭ تىرنىقىمچىلىك تۇرۇپ مېنى قانداق يوقىتىسەن؟! مەن سېنىڭ كارامىتىڭنى كۆرەي، ــ دەپتۇ. زېرەك ئوقياسىنى ئېلىپ:

ــ بۇ مەلىكىنى تۇتقىنىڭنىڭ جازىسى بولسۇن، ــ دەپ بىر ئوق ئۇزۇپتۇ. ئوق ئەجدىھانىڭ ئوڭ قانىتىغا تېگىپتۇ. ئەجدىھا بىر تولغىنىپ:

ــ يەنە باشقا كارامىتىڭ بارمۇ؟ ــ دەپتۇ. زېرەك يەنە بىر ئوقنى تەييارلاپ:

ــ بۇ بىگۇناھ ئۆلگەن قىزلار ئۈچۈن، ــ دەپ ئېتىپتۇ. ئوق ئەجدىھانىڭ يەنە بىر قانىتىغا تېگىپتۇ. ئەجدىھا يەنە بىر سىلكىنىۋېتىپ:

ــ سەن كارامىتىڭنى كۆرسىتىپ بولغان بولساڭ، مېنىڭ دەم تارتىشىمنى كۆر، ــ دەپ بىر سۈمۈرگەنىكەن، زېرەك غازاڭدەك ئۈچۈپ ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئۈچۈپ كېتىۋېتىپ قىلىچىنى چىقىرىپ مەيدىسىگە توغرا تۇتۇ-

ۋاپتۇ. ئەجدىھا شۇنداق سۈمۈرۈپتىكى، بىر سۈمۈرۈشتە زىرەك ئەجدىھانىڭ ئېغىزدىن كىرىپ قۇيرۇقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەجدىھا بىر سىلكىنىپ ئىككى پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. ئەجدىھانىڭ قېنى دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ. مەلىكە زىرەكنىڭ پالۋانلىقىدىن سۆيۈنۈپتۇ. مەلىكە زىرەككە:

— بىز بۇ تاغدىن قانداق چۈشۈپ كېتىمىز؟ — دەپتۇ.

زىرەك قىلىچى بىلەن ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن تاسما تىلىپ، بىر - بىرىگە ئۇلاپ، تاغدىن پەسكە تاشلاپتۇ. ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى يوغان قورام تاشقا باغلاپ قويۇپ ئارغامچىغا ئېسىلىپ تاغدىن چۈشۈپتۇ. ئۇلار تاغدىن چۈشۈپ بىرئاز مېڭىشىغا قاراقچىلارغا ئۇچراپ قاپتۇ. زىرەك ئۆزى يالغۇز بىر توپ قاراقچىلار بىلەن يەتتە كېچە - كۈندۈز ئېلىشىپ يەتتە يېرى يارىلىنىپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ قاراقچىلارنىڭ بىر ئېتىنى تۇتۇپ، مەلىكە دىلسۇزنى ئاتقا مىندۈرۈپ:

— خەير مەلىكەم، جېنىڭىزنىڭ ئامالىنى قىلىڭ، ھايات بولساق كۆرۈشەرمىز، — دەپ ئاتقا بىر قامچا سايتۇ. ئات بىر يۇلقۇنۇپ قورشاپ تۇرغان قاراقچىلارنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

زىرەك قاراقچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ. قاراقچىلار زىرەكنى زىندانغا سولاپ قويۇپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى مەلىكە دىلسۇزدىن ئىشىتەيلى:

مەلىكە قاراقچىلارنىڭ ئارىسىدىن بۆسۈپ چىققاندىن كېيىن ئۇدۇل دىلىيار شەھىرىگە كېلىپ ئاتىسىغا بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپ:

— دەرھال ئاشۇ مەرد يىگىتكە ياردەم بېرىڭ، بولمىسا ئۇ قاراقچىلارنىڭ قولىدا بىھۇدە ئۆلۈپ كېتىدۇ، — دەپ يىغلاپتۇ. لېكىن، پادىشاھ قىزىنىڭ دېگەنلىرىگە ئىشەنمەي:

— مېنىڭ ئىككى مىڭ لەشكىرىم تەڭ كېلەلمىگەن ئەجدىھانى بىر ئادەم قانداق يوقاتسۇن. سەن ئۇ يەردىن قېچىپ كېلىپ پۈتۈن شەھەرنى ۋەيران قىلىدىغان بولدۇڭ. ئەجدىھا كەلگۈچە سېنى سولاپ قويايي، ئەجدىھا كەلگەندە چىقىرىپ بەرمىسەم بولمايدۇ، — دەپ مەلىكىنى سولاپ قويۇپتۇ. مەلىكە زار - زار يىغلىغان بولسىمۇ، پادىشاھ پەرۋا قىلماپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى زىرەكنىڭ ئىككى ئاكىسى — دانا بىلەن تاداندىن ئىشىتەيلى:

ئۇلار زىرەك سەپەرگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن يۇرتنى ئادىللىق بىلەن ياخشى باشقۇرۇپتۇ ھەم تەختىنىڭ ئىككى يېنىغا سانجىپ قويغان ئالتۇن زىخقا ياخشى قاراپ-

تۇ. ئۇلار نۆۋەتلىشىپ زىخلارنى دائىم كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە تەختىنىڭ سول يېنىغا سانجىلغان ئالتۇن زىختىن قان تامچىلاپتۇ. ئۇلار بۇنى كۆرۈپ:

ــ ئىنىمىز خەتەرگە ئۇچرىغان ئوخشايدۇ، دەرھال ياردەمگە بارمىساق بولمايدۇ، ــ دېيىشىپ، نۇرغۇن لەشكەرنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ دىلىيار شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ قىزىنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، قىزىنى سولاقتىن بوشتىپ:

ــ ئۇ مەرد يىگىتنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى مۇشۇ قىزىم بىلىدۇ، بۇ سىلەرگە يول باشلاپ بارسۇن، ــ دەپ مەلىكىنى ئۇلارغا قوشۇپ قويۇپتۇ.

مەلىكە دانا بىلەن تاداننى قاراقچىلارنىڭ ماكانىغا باشلاپ بېرىپتۇ. دانا بىلەن تاداندان قاراقچىلارنىڭ ھەممىسىنى يەر چىشلىتىپ زېرەكنى زىندانىدىن چىقىرىپتۇ. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ.

ئۇلار دىلىيار شەھىرىگە قايتىپ كەپتۇ. دىلىيار شەھىرىنىڭ پادىشاھى قىزى ۋە زېرەكتىن ئەپۇ سوراپتۇ ھەم مەلىكە بىلەن زېرەكنىڭ تويىنى قىلىشقا پەرمان چۈشۈرۈپ، يەتتە كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ. زېرەك بىلەن مەلىكە دىلسۇز ۋەسال تېپىپتۇ.

توي بولۇپ قىرىق بىر كۈندىن كېيىن زېرەك دىلىيار شەھىرىنىڭ پادىشاھىدىن خەۋەر شەھىرىگە كېتىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ رۇخسەت قىپتۇ. زېرەك، مەلىكە، دانا، تادانلار ئۆز شەھىرىگە داغدۇغا بىلەن قايتىپ كەپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇلار خەۋەر شەھىرىنى ياخشى باشقۇرۇپ، ئادىللىق بىلەن يۇرت سوراپ، ئەل ـ يۇرتنى خاتىرجەم قىلىپ ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىبراھىم قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 55 ياش، چالا ساۋات، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى تۇغانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1998

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (18)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000

ئىرادىلىك ئاتا ـ بالا

ب ۇرۇنقى زاماندا تەكلىماكانلىك پۇقرالىرى ناھايىتى بايلىقلار، پادىشاھلىرىنىڭ ھېچ نەرسىدىن غېمى يوق ئىكەن. لېكىن، ھەر ۋاقىت بوران چىقىپ يۇرتقا بالايىئاپەت كەلتۈرۈپ، كىشىلەرنى خانۇۋەيران قىلىدىكەن. كىشىلەر ئارىسىدا، بوراننى كۈھىقاپتىن چىقىدىكەن، دېگەن گەپلەر تارقىلىپتۇ. مۇشۇنداق ۋاقىتلارنىڭ بىرىدە بۇ يۇرتنىڭ چىرا دېگەن يېرىدىن بىر پالۋان كۈھىقاپقا قارشى ئۇرۇش قىلغىلى مېڭىپ-تۇ. ئۇنىڭ خوتۇنى يەڭگىنىگە ئەمدىلا بىرنەچچە ئاي بولغانىكەن. بالا ئوغۇل بو-لۇپ، بىرنەچچە ئاي ئىچىدە ناھايىتى تېز چوڭىيىشقا باشلاپتۇ. پالۋان كۈھىقاپقا قارشى ئۇرۇشقا مېڭىش ئالدىدا ئۆزىنىڭ تونىنىڭ ئوڭ كۆكسىگە مۆھۈرىنى بېسىپ ئوغلىغا قالدۇرۇپتۇ، «چوڭ بولغاندا مېنىڭ ئىزىمنى بېسىپ، كەلمىسەم مېنى ئىز-دىسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ. پۇقرالار پالۋانغا ناھايىتى نۇرغۇن نەرسىلەرنى يوللۇق تۇتۇپتۇ. پالۋان بۇ نەرسىلەرنىڭ كۆپىنى ئوغلىغا قالدۇرۇپ، ئازراق بىر قىسمىنى ئېلىپ، تۇلپارغا مىنىپ، شەمشىرىنى ئېلىپ، چوپۇندىن كەش، تۆمۈردىن ھاسا، پولاتتىن قىلىچ ياساتتۇرۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. يول مېڭىپ چارچىسىمۇ تۇختىماي ئاسمانغا تاقاشقۇدەك تاغلاردىن ئېشىپ، كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان ئورمانلارغا كىرىپ-تۇ، ياۋايى ھايۋانلار بىلەن ئېلىشىپ، ئۆز يۇرتىدىن بىرنەچچە يىللىق يىراقلىشىپ بىر سازلىقتا كېتىۋاتسا، ئالدىغا تولىمۇ قېرى، ئاپتاپتا كۆيۈپ چىرايى قاپقارا بولۇپ كەتكەن بىر كىشى ئۇچراپتۇ ۋە: «مېنى ئېلىۋالساڭ پايدا تاپسەن، ئېلىۋالمىساڭ زە-يان تارتىسەن» دەپ پالۋانغا يېلىنىپتۇ. پالۋان بۇ كىشىگە ئىچ ئاغرىتىپتۇ ۋە «قېرى كىشىكەن، ئېلىۋالاي» دەپ ئۇ كىشىنى بوينىغا مىندۇرۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. دەس-لەپتە ناھايىتى يېنىك تۇيۇلۇپتۇ، بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئۇ كىشى ناھايىتى ئېـ-غىرلىشىشقا باشلاپتۇ. يەنە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن تېخىمۇ ئېغىرلىشىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئەسلىدە رودۇپاي ئىكەن. پالۋان بوينىدىن ئېلىۋېتەي دېسە رودۇپاي چىڭ يېپىشى-ۋاپتۇ. پالۋانىڭ پۇتلىرى تېلىپ بىر دەريانىڭ بويىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ سۇدىن ئۇ-زۇپ ئۆتەمكچى بوپتۇ. رودۇپاي بۇ يەردە چۈشۈۋاپتۇ ۋە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. پالۋان رودۇپايدىن قۇتۇلۇپ، دەريانىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۈش ئۈچۈن ئۆزىنى ئېتىپتۇ. دەريانىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ھالى قالماپتۇ. شۇنداقتىمۇ غەيرەتلىنىپ كېتىۋاتسا ئالدى-غا بىر قىزىلگۈل ئېقىپ كەپتۇ. پالۋان گۈلنى تۇتۇۋېلىپ شۇنداق پۇرىغانىكەن، رو-ھى كۆتۈرۈلۈپ تېنىگە كۈچ ـ قۇۋۋەت قوشۇلۇپتۇ. دەريادىن ئۆتۈپتۇ، گۈلنى پۈراپ

يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتسا، ئالدىغا ناھايىتى چوڭ بىر مەخلۇق ئۇچراپتۇ. پالۋان بۇ مەخلۇقنىڭ ئالدىدا بىردەم تۇرغاندىن كېيىن، مەخلۇق كۆزىنى ئېچىپتۇ ۋە:

— كىمسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— مەن ئادەمزات، سەن قانداق مەخلۇق؟ — دەپ سوراپتۇ پالۋان.

— مەن دېۋە، بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ دېۋە.

— كۆھىقاپقا قارشى جەڭ قىلىپ، بوراننى توختىتىش ئۈچۈن كەلدىم، — دەپتۇ پالۋان. دېۋە پالۋاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قاتتىق كۈلۈپ كېتىپتۇ ۋە پالۋاننىڭ كۈلىسىدىن تۇتۇۋاپتۇ، پالۋان ھوشىدىن كېتىپتۇ. قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكى نامەلۇم، پالۋان ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچسا قاپقاراڭغۇ بىر ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدە ياتقۇدەك. پالۋان ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن مېڭىپتۇ. ئۇزۇن يۈرگەندىن كېيىن ئۆڭكۈرنىڭ ئېغىزىغا يېتىپ كېلىشىگە ھېلىقى مەخلۇق پالۋاننى كۆرۈپ قېلىپ ئۆڭكۈرنىڭ ئېغىزىنى چوڭ قورام تاشلار بىلەن ئېتىپتۇ.

— بىرنەچچە كۈندىن بۇيان ئوتتۇز توققۇز ئادەم تۇتقانىدىم، سەن بىلەن توپتوغرا قىرىق بولدى. زىخ قىزىتىپ بەدىنىڭنى زىخقا سانجىپ يەم قىلىمەن. شۇ ۋاقىتتا كۈھىقاپنىڭ بوراننىنى توختىتارسەن، — دەپتۇ ئۇ، ناھايىتى ئۇزۇن قىرىق زىخنى ئوتقا تاشلاپ قويۇپ، ئىككى قولىنى چېكىسىگە قويۇپ ئۈيقۇغا كېتىپتۇ. پالۋان ئۆڭكۈر ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرۈپ ئوتتۇز توققۇز تۇتقۇنىنى تېپىپتۇ ۋە:

— ھەممىڭز بۇ مەخلۇقنىڭ قولىدا ئۆلىڭز، شۇڭا بىزمۇ ئۇنىڭغا ئۆزىمىزنىڭ كۈچىنى كۆرسىتىپ قويايلى ! — دەپتۇ. باشقا كىشىلەر بۇ سۆزگە قوشۇلۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار دېۋىگە تۈيدۈرماستىن ھەربىرى بىردىن زىخنى ئېلىپ، بىرى دېۋىنىڭ كۆزىگە، بىرى قۇلىقىغا، بىر مېڭىسىگە سانجىپتۇ. دېۋە ئوڭ قولىنى ھەركەتلەندۈرەلمەي، سول قولىنى پۇلاڭشىتىپ قورام تاشلارغا ئۇرۇپتۇ، تاشلار يۇمىلىنىپ گۈلدۈرلىگەن ئاۋازلار چىقىپتۇ. دېۋە ئاخىرى جان تالىشىپ مىڭ تەسلىكتە ئۆلۈپتۇ. كىشىلەر ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىدىكى قورام تاشلارنى ئېلىپ، ئۆڭكۈردىن چىقىپ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ.

پالۋاننىڭ ئۆيىدىن چىققىنىغا نەچچە قىش، نەچچە يازلار بوپتۇ. چاچ - ساقاللىرى ئاقىرىپتۇ، چويۇن كەش تېشىلىپتۇ، ھاسا ئۈپراپ يېرىمى قاپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ «يولۋاس ئىزىدىن قايتماس، يىگىت سۆزىدىن» دېگەندەك پالۋان ئەل ئۇمىدىنى ئاقلاش ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز توختىماي يول يۈرۈپتۇ، يۈرگەنسېرى بورانمۇ كۈچەيىپتۇ، پولات ھاسا، چويۇن كەشلەر ئۈپراپ پۈتۈنلەي قالماپتۇ. پالۋان تەندە جاننىڭ ئاز قالغىنىغا قارىماي يول يۈرۈپتۇ. بوراننىڭ قاتتىق چىقىقان يېرىگە ئېچىكىرلەپ كىرگەنسېرى، قاپقارا ئىسلار كۆتۈرۈلۈپ بوران بىلەن قوشۇلۇپ چوڭ تاشلارنى ئۇ-

چۈرۈپ پالۋاننىڭ بەدەنلىرىنى زەخمىلەندۈرۈپتۇ. شۇنداقتىمۇ پالۋان بۇ سىرنى بىلىشكە شۇنچە تىرىشىپ ئاخىر بىر كۆلگە يېتىپ كەپتۇ. كۆلنىڭ ئەتراپى ئالتۇن بىلەن چىتلانغان، چىتنىڭ ئەتراپىدا ئالتۇنلار تاشتەك دۆۋىلىنىپ تۇرغان. پالۋان بۇ غەلىتە ئىشلارنى كۆرۈپ بۇنىڭغا قىزىقىپتۇ. لېكىن، قاتتىق چاڭقاپ كەتكەنلىكتىن كۆلنىڭ سۈيىنى قانغۇچە ئىچىپ بولۇپ سۇغا چۆمۈلۈپتۇ. سۇغا چۆمۈلۈپ بولغاندا ئۆيدىن چىققان دەسلەپكى يىگىتلىك ھالىتىگە قايتىپ، ناھايىتى كۈچلىنىپ كېتىپ-تۇ. بۇ كۆل ئەسلىدە ئادەم ياشارتقۇچى ۋە ساقايمىغان كېسەللەرنى ساقايتقۇچى خاسىيەتلىك كۆل ئىكەن. ھۆر - پەرىلەرمۇ شۇ جايدا سۇغا چۆمۈلىدىكەن. پالۋان كۆلدىن چىقىپ بىرئاز يول ماڭغاندىن كېيىن ئالدىغا تەكىيەدەك بىر نەرسە يۇمىلىنىپ كەپتۇ - دە، يۇقىرى - تۆۋەن ئۆرلەپ پالۋانغا ئېتىلىپتۇ. پالۋان شەمشىرىنى سۇغۇرۇپ بۇ نەرسىنى چاناپتۇ، لېكىن شەمشىرى ئۆتمەپتۇ. غەزەپ بىلەن يەنە چانىغانىكەن، ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنۈپتۇ ۋە ئىچىدىن ئىس كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئىس ئىچىدىن بىرنەچچە دۈە چىقىپ پالۋانغا ئېتىلىپتۇ. پالۋان ئۇلار بىلەن ئېلىشىپتۇ. ئېلىشقان تۆت كېچە - كۈندۈزدە دۈىلەردىن ئىككىسى قاپتۇ. پالۋاننىڭ بېشى يارىلىنىپ، قول - پۇتلىرى زەخمىلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يۇگۈرۈپ بېرىپ كۆلگە ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ئىككى دۈە بىلەنمۇ ئېلىشىپ ئۇلارنى يوقىتىپتۇ. قارا ئىسلار يوقىلىپتۇ، بوران پەسەيىپتۇ. پالۋان تەكىيەدەك نەرسىنى چاناپ پارچە - پارچە قىلىۋېتىپتۇ. پالۋان كۆل ئەتراپىدىكى ئالتۇنلارنى ھەرتەرەپكە نەچچە يىللىق يىراقلارغا ئېتىپتۇ (ھازىر شۇ ئالتۇنلار چۈشكەن جايلار ئالتۇن كانلار ئىكەن). پالۋان بۇ ئىشلارنى قىلىپ، ئارزۇسىنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىغا مەمنۇن بولۇپ ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بولغاندا كۆكتىن نۇرغۇنلىغان پەرىلەر ئۇچۇپ، كۆل ئەتراپىغا چۈشۈپتۇ. ئۇلار پالۋانىنى ئارىغا ئېلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتىپ پالۋانغا تەشەككۇر ئېيتىپتۇ. پالۋاننىڭ كۆڭلىگە شۇئان ئۆز ئۆيى، ئوغلى، خوتۇنى كەپتۇ ۋە ئوغلىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ھازىر قانچىلىك بولغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ، پەرىلەرنىڭ ئۇسسۇلىلىرىغا قارىمايلا ئۆيگە قاراپ يول ئاپتۇ. پەرىزاتلاردىن بىرى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۆلنىڭ سۈيىدىن ئالتۇن قاپاقنى قاچىلاپ يوللۇق تۇتۇپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى پالۋاننىڭ خوتۇنى ۋە ئوغلىدىن ئاڭلايلى:

پالۋاننىڭ خوتۇنى پالۋان سەپەرگە چىقىش ئالدىدا ئېيتقان ۋەسىيەتلىرى بويىچە ئوغلىدىن ياخشى خەۋەر ئاپتۇ. ئوغۇل تېز چوڭ بوپتۇ ۋە قەيەرگە بارسا كىشىلەر ئۇنى ياخشى كۈتۈۋاپتۇ ۋە ھۆرمەتلەپتۇ. بالاغەتكە يەتكۈچە ئۇستىخانلىرى ئادەتتىن تاشقىرى چوڭىيىپتۇ. كۆزىدىن بىرخىل ئالاھىدە نۇر چاقناپ تۇرىدىكەن. كۈچلۈكلۈكتە شىر بىلەن ئېلىشالايدىغان بوپتۇ. ھەر كۈنى بىكار ۋاقىتلىرىدا ئىككى قولىغا تۇگ-

مەن تېشىنى ئېلىپ ئويناپدىكەن. ئۆيدە يوق نەرسىلەرنى تېپىپ مۇشكۈلنى ئاسان قىلىپ ئانىسىنىڭ كۆپ قېتىم رەھمىتىنى ئاپتۇ. لېكىن، قۇملار ئۈچۈپ كېلىشتىن توختىماي شەھەرنى بېسىپ كىشىلەرنى ماكانلىرىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىپتۇ. يالـ ۋانىنىڭ خوتۇنى ۋە ئوغلى باشقا يەرگە كۆچۈشكە مەجبۇر بولۇپ، بوران ئازراق چىقـ ىدىغان بىر دەريانىڭ بويىغا يۆتكىلىپتۇ. پالۋانىنىڭ ئوغلى بىر كۈنى ئانىسىدىن:

ــ ئانا، ئېيتىڭا، مېنىڭ ئاتام ئۆلۈپ كەتكەنمۇ ياكى ھاياتمۇ؟ ھايات بولسا قەـ يەردە؟ ۋاپات بولۇپ كەتكەن بولسا قەبرىسى قەيەردە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئانىسى بۇران توختىمىغان بولغاچقا ھېچ نەرسە دېيەلمەپتۇ ۋە پالۋانىنىڭ كۈھىقاپقا قارشى ماڭغانلىـ قىنىمۇ ئېيتماپتۇ. ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئوغۇل دەريا بويىغا چىقىپ ئىككى قولىغا ئىككى تۈگمەن تېشىنى ئېلىپ پىرقىرىتىپ چۆرگۈلىتىپ ئويناۋاتقاندا سول قولىدىكى تۈگمەن تېشى قولىدىن چىقىپ كېتىپ دەريا بويىدا سۇ ئېلىۋاتقان موماي تەرەپكە قاراپ يۇمىلاپتۇ، ئوغۇل يۈگۈرۈپ بېرىپ تاشنى تۈتۈۋېلىپ بولغۇچە، سۇ ئۈسۈپ قويغان قاپاقنى يانجۇبتىپتۇ. ئوغۇل مومايدىن ئەپۇ سوراپ بولغۇچە مومای:

ــ «ئاتىسى يوقنىڭ بېشى چوڭ» دېگەن شۇدە. ئانىسى بۈيرۇغان ئىشنى قىلماي قاپقىمنى يانجۇەتكىنىنى، ھارىمى! ــ دەپتۇ ـ دە، ساق قالغان يەنە بىر قاپقىنى ئېلىپ ئاستا كېتىپ قاپتۇ. مومانىڭ بۇ سۆزى ئوغۇلغا تولىمۇ ئېغىر كەپتۇ. يۈـ گۈرۈپ ئۆيگە كېلىپ ئانىسىدىن:

ــ مېنىڭ ئاتام بارمۇ ـ يوق؟ ــ دەپ ئانىسىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ يىغلاپ سوراپتۇ. ئوغۇلنىڭ ئانىسى ئاخىرى:

ــ تالاغا چىقىپ كىشىلەردىن سوربغىن، ــ دەپتۇ.

ئوغۇل ئۆيدىن چىقىپ كېتىۋاتسا ئالدىغا بىر بوۋاي ئۇچراپتۇ. ئوغۇل ئۇنىڭدىن:

ــ بوۋا، مەن سىزدىن بىر سوئال سوربماقچىمەن، جاۋاب بېرەمسىز؟ ــ دەپتۇ. بوۋاي ئوغۇلنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ توختاپتۇ ۋە:

ــ قانداق سوئالىڭ بولسا ئېيت ئوغلۇم، بىلىشىمچە جاۋاب بېرىشكە مەن تەيـ يار، ــ دەپتۇ.

ــ سىز بىلىڭىز كېرەك، مەن ئانامدىن سوربسام ئېيتقىلى ئۇنىمىدى. مېنىڭ ئاتام بارمۇ ـ يوق؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بوۋاي ئوغۇلنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ:

ــ ئوغلۇم، سېنىڭ ئاتاڭ بار، ئۇ مەڭگۇ ئۆلمەيدۇ. ئۇ ھايات، ــ دەپتۇ ۋە بولـ غان ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئوغۇل سۆزنى ئاڭلاپ بولۇپ ئۆيگە قايتىپ كىرىپتۇ. بوۋايمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرگە كىرىپتۇ. يىگىت ئانىسىغا:

ــ ئانا، مەن ھەممە ئىشنى ئۇقتۇم. مەن ئاتامنى ئىزدەيمەن، ئاتامنىڭ ئىزىنى باسمەن، ــ دەپ ئانىسىغا يالۋۇرۇپتۇ.

ــ ئوغلۇم، ئاتاڭنى ئىزدەش، ئىزىنى بېسىش سېنىڭ بۇرچۇڭ، ساڭا ئاق يول تىلەيمەن، ــ دەپتۇ ئانىسى پالۋاننىڭ سەپەرگە چىقىش ئالدىدا قىلغان ۋەسىيەتلىرىنى ئوغلىغا ئېيتىپ ۋە ئاتىسى قالدۇرۇپ كەتكەن تونىنى كىيدۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوغۇل ئاتىسىنى ئىزدەپ كۈھىقاپقا قارشى يولغا چىقماقچى بوپتۇ. ھېلىقى بوۋاي ئوغۇلغا بىر شەمشەر يوللۇق تۇتۇپتۇ. ئوغۇل بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئانىسىغا نۇرغۇن ئوتۇن ئەكېلىپ بېرىپ ئاندىن يولغا چىقىپتۇ. ئوغۇلنىڭ كۈھىقاپقا قارشى ماڭغانلىقىنى ئاڭلىغان كىشىلەر تەرەپ ـ تەرەپلەردىن كېلىپ ئوغۇلغا يوللۇق تۇتۇشۇپتۇ. بىرمۇنچە يىگىتلەر ئوغۇل بىلەن بىرگە سەپەرگە چىقىشنى تەلەپ قىلىشىپتۇ. ئوغۇل قاۋۇل يىگىتلەردىن ئالتە كىشىنى تاللاپ ئۆزى بىلەن يەتتە كىشى بولۇپ، يۇرت خەلقى بىلەن خوشلىشىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئوغۇلنىڭ سەپەرگە ئاتلانغان ۋاقتى ئاتىسىنىڭ يولغا چىققان كۈنىگە توغرا كەپتۇ.

ئوغۇلمۇ ئاتىسىغا ئوخشاش كۆپ جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىپ يول يۈرۈپتۇ. يېمەك ـ ئىچمەكلىرى تۈگەپتۇ. ئورمانلىقلارغا كەلگەندە ئۇلار شەمشەردىن پايدىلىنىپ ياۋايى ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈپ يەپ يولغا راۋان بوپتۇ. بىرنەچچە يىل يول يۈرۈپ ئاخىرى بىر شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرىنىڭ چىشىدىن باشقا يېرى قارا ئىكەن. بۇ كىشىلەر يەتتە يىگىتنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپتۇ. يىگىتلەر شەھەردىن كېسىپ ئۆتۈپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن مېڭىپ شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇنارنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. بۇ مۇنار پادىشاھنىڭ شەھەر خەلقىنى كۆزدىن كەچۈرۈش مۇنارى ئىكەن. پادىشاھ شەھەر خەلقىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ، ئۆز ئادەملىرىگە ئوخشىمايدىغان يەتتە يىگىتنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە نۆكەرلىرىگە يىگىتلەرنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئون نەچچە نۆكەر ئۇلارنى ئوردىغا تەكلىپ قىپتۇ. يىگىتلەر تەكلىپنى قوبۇل كۆرمەي ئۆز يولىغا مېڭىۋېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ يەنە بىرنەچچە ئون نۆكەرلىرىگە يىگىتلەرنى تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. نۆكەرلەر يىگىتلەرنى تۇتۇپ، باغلاپ ئوردىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇشۇپتۇ. يىگىتلەر نۆكەرلەرگە تۇتۇق بەرمەي ئېلىشىپ ھەممىنى يەر چىشلىتىپ، ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. پادىشاھ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلەپ، يىگىتلەرگە قارىتىپ ئوقيا ئېتىشنى بۇيرۇپتۇ. يىگىتلەر بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز كېتىۋاتقاندا ئوقيا ئوقلىرى سانجىلىپ ئۇلارنى يىقىتىپتۇ. پادىشاھ يەنە نۆكەرلىرىگە بۇيرۇپ يەتتە يىگىتنى ئوردىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە ئۇلارنىڭ شەمشەرلىرىنى ئېلىپ تەختىنىڭ تورۇسىغا ئاستۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرىنى زىندانغا تاشلاتقۇزۇپتۇ. بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتۈ-

كەندىن كېيىن يىگىتلەرنىڭ يارىسى ساقىيىپ ئەسلىگە كەپتۇ ۋە مەسلىھەتلىشىپ زىنداندىن قاچماقچى بولۇشۇپتۇ.

بۇلار بىر كۈنى تاڭ ئېتىشقا يېقىن زىنداندىن چىقىپ شەمشىرىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن پادىشاھ ئوردىسىغا كەپتۇ ۋە شەمشىرىنى ئېلىپ ئوردا سىرتىغا چىقمايلا ئار-قىدىن نۆكەرلەر قوغلىشىپ چىقىپتۇ. يىگىتلەر نۆكەرلەر بىلەن ئېلىشىپ ئاخىرى تۈمەنلىگەن نۆكەرلەر ئارىسىدا قورشاۋدا قاپتۇ. پالۋاننىڭ ئوغلى ئەھۋالنىڭ يامانلىقىنى ئويلاپ ياندىكى تامدىن بىر سەكرەپلا چارباغ ئىچىگە كىرىۋاپتۇ. بۇ دەل مەلىكە چارباغدا سەيلە قىلىپ يۈرگەن ۋاقىت ئىكەن. مەلىكە يىگىتنى كۆرۈشى بىلەن تەڭ يىگىتنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە تېخى گەپ سورىماستا، نۆكەرلەرنىڭ چۈقان - سۆرەنلىرى ئاڭلىنىپتۇ.

— ئۇلار مېنى تۇتماقچى، — دەپتۇ يىگىت.

مەلىكە يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۇنى دەرھال يوشۇرۇپتۇ... شۇئان نۆكەرلەر چارباغ ئىچىگە كىرىپتۇ. مەلىكە بۇ يەرگە ئادەم كەلمىگەنلىكىنى ئېيتىپ ئۇلارنى يولغا ساپتۇ، ئاندىن يىگىتنى يوشۇرۇپ قويغان جايدىن چىقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي باتۇر قىران يىگىت،
ئۆز يۇرتۇڭ قايان يىگىت؟
ئاڭلاشقا رايىڭ بولسا،
قىلاي سۆزۈم بايان، يىگىت.
بولما بۇنداق ئاۋارە،
چارباغنى سەيلە قىل.
قىلاي كۆڭلۈم ئاشكارا،
سەنمۇ بۇندا ئويىنا - كۈل.
مەن سېنىڭ يارىڭ بولاي،
سىرداش دىلدارىڭ بولاي.
بولسا باشقا سۆيگىنىڭ،
جابدۇپ سېنى يولغا سالاي.

يىگىت مەلىكىنىڭ نەزمىسىنى ئاڭلاپ سەپەرگە چىقىشىنىڭ سەۋەبىنى ۋە ئۆز يولىدىن مەڭگۈ قايتمايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە سۆز قىلماپتۇ ۋە يىگىتنى جابدۇپ، چىرايىنى قارا نىقابلاپ، مەپىگە چىقىرىپ شەھەرنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقىپ، مەپىدىن چۈشۈرۈپتۇ. يىگىت مەلىكىگە رەھمەت ئېيتىپ خوشلىشىپ يولىنى دا-

ۋاملاشتۇرۇپتۇ. چوققىسى ئاسمانغا تاقاشقان تاغ تۇۋىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە يامىشىپ توقسان توققۇز قېتىم دوملاپ چۈشسە يۇزىنچىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ئاخىرى تاغقا چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، يايلاقلاردا ئوتلار ئۆسۈپ كەتكەن. لېكىن، بىرەر ئۇچار قۇش ياكى بىرەر ھايۋانمۇ كۆرۈنمەپتۇ. يىگىت بىرئاز ئەجەبلىنىپ، يەنە بىرئاز يول يۈرگەندىن كېيىن ھېچ كىشى يوق قىرىق ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. توساتتىن گۈلدۈر-لىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ئالدىغا بىر ئوت ئۇچۇپ چىقىپتۇ - دە، يەتتە باشلىق يالما-ۋۇزغا ئايلىنىپ ئېتىلىپتۇ. يىگىت شەمشىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ يالماۋۇز بىلەن ئېلىشىپ ئاخىر ئالتە بېشىنى چېپىپتۇ. يالماۋۇز يىگىتكە كۈچى يەتمەيدىغانلىقىنى پەملەپ قاچماقچى بوپتۇ. يىگىت شەمشىرىنى غەزەپ بىلەن ئۇرغانكەن، يالماۋۇزنىڭ ئاخىرقى بېشى ئىككى پارچە بوپتۇ ۋە قىرىق ئالتۇن ئاچقۇچ يەرگە چۈشۈپتۇ. يىگىت ئاچقۇچلارنى ئېلىپ ئىشكىلەرنى بىر - بىرلەپ ئاچقانكەن، بىرىدە ئالتۇن، بىرىدە كۈمۈش، بىرىدە كېيىم - كېچەك، يەنە بىرىدە يېمەكلىك، يەنە بىرىدە ھەر خىل قۇشلار بار ئىكەن. يىگىت ئوتتۇز توققۇزىنچى ئۆيىنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ قارىسا، ئۆيدە توققۇز پەرىزات ئولتۇرغۇدەك. يىگىت بۇلاردىن: «سىلەر نېمە سەۋەبتىن سولىنىپ قالدىڭلار؟» دەپ سوراپتۇ. ئۇلار يالماۋۇزنىڭ ئۆزلىرىنى سولاپ قويغانلىقىنى، قۇتۇلالماي ئازابلانغانلىقلىرىنى ئېيتىپ، يىگىتنى چۆرىدەپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئۇنىڭغا تەشەككۇر ناخشىلىرىنى ئېيتىپتۇ. يىگىت ئەڭ ئاخىرقى قىرىقىنچى ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى ئاچقانكەن، ياغاچ ئاتلارنى كۆرۈپتۇ. ئاندىن كېيىن ئاچقۇچلارنى پەرىلەرگە بېرىپ يولنى داۋاملاشتۇرماقچى بوپتۇ. شۇئان توققۇز پەرىزات ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ بۇ يەرگە نېمە سەۋەبتىن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. يىگىت ئەھۋالىنى قىسقىچە ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاخىرى پەرىزاتلارنىڭ ئەڭ كىچىكى ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ:

— قۇشقا جۇپ قانات كېرەك
پەرۋاز قىلىپ ئۇچماق ئۇچۇن.
ئادەمگە ئادەم كېرەك
شان - زەپەر قۇچماق ئۇچۇن.
سىز بىلەن بىرگە بولۇپ،
ئاتىڭىزنى ئىزدەيلى.
ياغاچ ئاتنى ئېلىپ كېلەي،
ئاڭا بىللە مىنەيلى.

بۇ پەرىزات رەڭ بىلەن نۇردىن تۇرەلگەن بولۇپ، شۇنداق كېلىشكەنكى، ئۇنى

تەسۋىرلىگەن ھەر بىر سۆزنىڭ ئالدىغا «ئەڭ گۈزەل» دېگەن سۆزنى قوشسىمۇ تۆگىنى چۆچەكتە سۈغارغاندەك، تاۋارغا تاغار بىلەن ياماق سالغاندەك بىر ئىش بولىدىكەن. ئۇ پەرى ھازىرغا قەدەر ئۆزىگە ئەركەك چۈشىنىمۇ قوندۇرمىغانىكەن. لېكىن، يىگىتنىڭ پالۋانلىقى، ئىرادىلىكلىكىگە قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ قەلب ئېتىزلىقىغا يىگىتنىڭ چىنارىدەك قامىتى يىلتىز تارتىپتۇ. يىگىت پەرىنىڭ گۈزەللىكىگە، ئېيتقانلىرىنىڭ ھەقلىقىگە قايىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆز بۇرچىنى ئويلاپ ھېچنېمە دېمەي يولغا راۋان بوپتۇ. پەرىزات ياغاچ ئاتنى ئېلىپ، پەرىزاتلار بىلەن خوشلىشىپ، يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن يۇرۇپتۇ. باشقا پەرىزاتلار يىگىتنىڭ كەتكىنىنى كۆرۈپ داغدا قاپتۇ. يىگىت پەرىگە بىر نېمە دېمىسىمۇ كۆڭۈل بېغىغا پەرىنىڭ ئېيتقان ھەق سۆزلىرىنىڭ ئۇرۇقى چۈشكەنىكەن. پەرىزات ياغاچ ئات بىلەن ئۇچۇپ ئالدىغا كەپتۇ ۋە ياغاچ ئاتنىڭ سول قۇلىقىنى تولغاپ يەرگە قونۇپتۇ ۋە:

ــ قۇشلارغا قانات كېرەك
پەرۋاز قىلىپ ئۇچماق ئۇچۇن.
ئادەمگىمۇ ئادەم كېرەك
شان ـ زەپەر قۇچماق ئۇچۇن.

دەپتۇ، ئاندىن: «ياغاچ ئاتقا مىنىڭ» دەپتۇ. يىگىت ياغاچ ئاتقا مىنىپتۇ، پەرى ئارقىسىغا مىنىپتۇ. يىگىت ياغاچ ئاتنىڭ ئوڭ قۇلىقىنى تولغىغانىكەن، ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئۇلار بىر يىللىق يولنى بىر كۈندە بېسىپ كەچ بولغاندا بىر دەريا بويىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە شۇ يەرگە چۈشۈپتۇ. بۇ دەريا پالۋاننىڭ رودۇپايدىن قۇتۇلغان جايى ئىكەن. يىگىت بىلەن پەرىزات شۇ يەرگە گۈلخان يېقىپ ئۇزۇنغىچە مۇڭدىشىپ ئۆز ئىشقىنى بايان قىلىشىپتۇ. ئاندىن ئۇلار يەرنى سىلىنچا، ئاسمانىنى يېپىنچا قىلىپ يېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن تولۇن ئاي خجىللىقتىن بۇلۇتلار ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ. ئۇلارنىڭ جۈپلەشكەن شولىسى سۇ يۈزىگە چۈشكەندە، يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ چۈشىدە مۇنداق ئىش ئايان بوپتۇ: پالۋان ۋە خوتۇنى بىر تۇپ كۆچەت تىكەن، ئۇزۇن ئۆتمەي پالۋان سەپەرگە چىقىپ كەتكەنمىش. كۆچەت مېۋە بەرگۈدەك بولغاندا خوتۇنى پالۋاننى ئىزدەپ يولغا چىققانمىش. ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، كۆپ جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىپ بىر تاغقا چىققاندا كۆكتىن بىر تۇپ قىزىلگۈل كۆچىتى ئۇچۇپ كېلىپ ئۇلار تىككەن كۆچەتنىڭ يېنىغا تىكىلگەنمىش ۋە يىلتىز تارتقانمىش. ئۇ پالۋاننى ئىزدەپ بىر دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە ئىككى تۇپ كۆچەتنىڭ شاخلىرى بىر ـ بىرىگە جۈپلەشكەنمىش... پالۋانمۇ نەق مۇشۇ ۋاقىتتا خۇددى مۇ-

شۇنداق چۈش كۆرۈپتۇ. ئۇ ئويغىنىپ كۆرگەن چۈشىنى ئويلاپ، ئوغلىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ يولغا چىققانلىقىغا بىر نەچچە ۋاقىت بولغانلىقى ۋە ئۆزىگە لايىق تاپقانلىقىنى قىياس قىلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

پالۋاننىڭ خوتۇنى كۆرگەن چۈشىنى ئويلاپ، ئوغلىنىڭ ئاتىسىنى ئىزدەپ تاپالمىغانلىقى ۋە ئۆزىگە لايىق تاپقانلىقىنى قىياس قىلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئوغلىغا، ئېرىگە ئامان ـ ئېسەنلىك تىلەپتۇ. بۇ چاغدا پالۋاننىڭ دۈشمەنلىرى يوقىتىپ، بوراننى توختىتىپ ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىققىنىغا بىر نەچچە يىل ۋاقىت بولغانىكەن.

يىگىت بىلەن پەرىزات ئەتىسى ئەتىگەندە يەنە ياغاچ ئاتقا مىنىپ ئۇچۇپتۇ. ئۇلار بىر نەچچە ئاي ئۇچۇپ كۇھىقاپقا يېتىپ كەپتۇ. لېكىن، بۇ يەردىكى ئالامەتلەردىن پالۋاننىڭ ئاللىبۇرۇن كۇھىقاپنى بويسۇندۇرغانلىقىنى پەرەز قىلىپ پالۋاننى ئىزدەپ تاپالماي يېنىشىپتۇ. پەرىزات يولدا كېتىۋېتىپ يىگىتكە ئۆزىنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىكىنى، تۇغۇشقا ئاز ۋاقىت قالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. يىگىت پەرىزاتنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇنى پەرىلەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىپتۇ ۋە شۇ يەردە قالدۇرۇپ، ئۆزى يەنە ئالتە ياغاچ ئاتنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ، تاغدىن چۈشۈپ، ئۆزى بىلەن بىرگە يولغا چىققان ئالتە يىگىتنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن مېڭىپتۇ. ئۇلار تۇتۇلۇپ قالغان شەھەرگە كەپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا ئالتە يىگىت زىندانىدىن قېچىپ نۆكەرلەر بىلەن ئېلىشىۋاتقانىكەن. يىگىت شەمشىرىنى ئېلىپ نۆكەرلەردىن بىرنەچچىسىنى چېپىپتۇ ۋە ئالتە يىگىتكە: «چاپسان ياغاچ ئاتقا مىنىڭلار، ئوڭ قولىقىنى تولغاڭلار» دەپتۇ. يىگىتلەر ياغاچ ئاتقا مىنىپ ئوڭ قولىقىنى تولغىغانىكەن، ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. نۆكەرلەر ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قارىشىپ قاپتۇ. يەتتە يىگىت شەھەردىن ئۇچۇپ چىقىپ پالۋاننى ئىزدەشكە قارار قىلىپ، بىرنەچچە ئاي ئۇچۇپتۇ، لېكىن پالۋاننى تاپالماپتۇ. ئاخىرى ئۇلار ناھايىتى چوڭ بىر چۆلگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار «پالۋان چوقۇم مۇشۇ يەردىن ئۆتىدۇ. چۆلدىن ئۇزۇن بىر ئۆستەڭ ئېلىپ سۇ باشلىساق، ئۇ چوقۇم بۇ يەردە ئادەم بار ئىكەن دەپ بىزنى ئىزدەيدۇ» دەپ ئويلىشىپ چۆلدىن ئۆستەڭ ئېلىپ سۇ باشلاپ كەپتۇ. پالۋاننىڭ ئوغلى پەرىزاتنى سېغىنىپ ياغاچ ئاتقا مىنىپ تاغقا چىقىپتۇ ۋە پەرىزاتنىڭ يېنىدا ياتقان ئىككى ئوغۇل بوۋاقنى كۆرۈپ كۆڭلى يايراپ كېتىپتۇ. بىرنەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن خوشلىشىپتۇ. يىگىتلەر پالۋاننى داۋاملىق ئىزدەپتۇ. بوۋاقلار ناھايىتى تېز چوڭ بولۇپ مېڭىپتۇ، تىلى چىقىپ سۆزلىيەلەيدىغان بوپتۇ. يىگىتلەر پالۋاننىڭ دېرىكىنى ئالالماي ئۆزلىرى ئۆستەڭ ئالغان، سۇ باشلىغان چۆلگە قايتىپ كەپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى پالۋاندىن ئاڭلىماق كېرەك:

پالۋان ئىنسان بېشىغا كېلىپ باقمىغان قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ يول

ئازابىدىن ھالىدىن كېتىشكە ئاز قالغاندا كۈھىقاپتىكى پەرىلەر تۈتقان ئالتۇن قاپاق-
تىكى سۇنى ئىچىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ، بىر چۆلگە يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، ئالدى-
دا بىر ئۆستەڭ تۇرغۇدەك. پالۋان بۇنى كۆرۈپ، بۇ يەردە ئادەمزات بار ئىكەن، دەپتۇ
ۋە سۇدىن قانغۇچە ئىچىپ، پۇتىنى سۇغا تىقىپ ئولتۇرغانىكەن، سۇ توسۇلۇپ تۆۋەن-
گە ئاقالماي قاپتۇ. بۇ ۋاقىتتا يىگىتلەر ئۆستەڭنىڭ ئايىغىدا دەم ئېلىۋاتقانىكەن.
ئۇلار سۇنىڭ ئازىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆستەڭنى ياقىلاپ مېڭىپتۇ. پالۋاننىڭ
ئوغلى ۋە تۆت يىگىت دەم ئېلىپ قاپتۇ. ئىككى يىگىت ئۆستەڭنى ياقىلاپ مېڭىپ
بىر يەرگە كەلسە، گەۋدىسى ناھايىتى چوڭ بىر كىشى پۇتىنى ئۆستەڭگە تىقىپ سۇنى
ئاققىلى قويماي ئولتۇرغۇدەك. يىگىتلەر بۇنى كۆرۈپ ئاچچىقى كەپتۇ.

— ھەي ھارامزادە، ئاتاڭنىڭ قەبرىسىدەك پۇتلىرىڭنى ئۆستەڭگە تىقماي سۇنى
ئاققىلى قويساڭچۇ! — دەپتۇ. پالۋان ئۇلارغا كۈلۈپ:

— كەچۈرۈڭلار ئوغۇللىرىم! — دەپتۇ - دە، پۇتىنى تارتىپتۇ. يىگىتلەر قايتىپ
بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. يەتتە يىگىت بىر بولۇپ پالۋاننىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. پال-
ۋاننىڭ ئىسمى - زاتىنى، قەيەردىن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. پالۋان ئۆزىنىڭ كەچۈر-
مىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

پالۋاننىڭ ئوغلى شۇئان، بۇ كىشى ئاتام بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ تونىنىڭ
ئوڭ كۆكسىدىكى مۆھۈرنى ئېچىپتۇ. پالۋان ئۆزىنىڭ مۆھۈرىنى كۆرۈپ «بالام!» دەپ
ئوغلىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. يىگىت «ئاتا!» دەپ ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىنى
باغرىغا بېسىشىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. پالۋاننىڭ ئاۋازى بىلەن يىگىتنىڭ ئاۋازى پۈ-
تۈن كائىناتنى زىلزىلىگە ساپتۇ. پالۋاننىڭ خوتۇنىمۇ بىرنەچچە يىللىق يىراقلىقتا
تۇرۇپ بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپتۇ ۋە كىشىلەرگە ئېيتىپ بېرىپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان جا-
مائەت ناغرا - سۇنايلارنى چېلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، پالۋاننىڭ مۇمىسىنى ئېلىپ،
ئۇنىڭ ئالدىغا مېڭىپتۇ. پەرىزاتمۇ بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ ئىككى ئوغلىنى بىردىن ياغاچ
ئاتقا مىندۈرۈپ، ئۆزى بىر ئاتقا مىنىپ تاغدىن چۈشۈپ كەلگۈدەك بولسا، يىگىت بە-
لەن پالۋان ھوشسىز ياتقۇدەك، ئالتە يىگىت ئۇلارنىڭ بېشىدا قاراپ ئولتۇرۇشقۇ-
دەك. پەرىزات «ئاتا - ئاتا» دەپ چاقىرىپتۇ. پەرىزات ئوچۇمىدا ئۆستەڭدىن سۇ ئېلىپ
پالۋانغا ۋە يىگىتكە چېچىپتۇ. پالۋان ۋە يىگىت كۆزىنى ئېچىپتۇ. پەرىزات «ئاتا -
ئاتا» دەپ پالۋانغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. بالىلار «بوۋا - بوۋا» دەپ پالۋانغا يامىشىپ تە-
رىدا ئولتۇرۇشۇپتۇ. يىگىت پالۋانغا ئەھۋالىنى قىسقىچە سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار خۇ-
شاللىق ياشلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ. ئاندىن تاغقا چىقىپتۇ. ئوردىدىكى ئالتۇن - كۈمۈش
ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئاپتۇ ۋە توققۇز پەرىنى ئېلىپ پالۋاننىڭ يۇرتىغا قاراپ ئۇچۇ-
شۇپتۇ. بىرنەچچە كۈن ئۇچقاندىن كېيىن پالۋاننىڭ ئالدىغا چىققان جامائەت بىلەن

ئۇچرىشىپتۇ. پالۋاننىڭ ئىككى نەۋرىسى بىر ياغاچ ئاتقا مىنىپتۇ، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى بىردىن ياغاچ ئاتقا مىنىشىپتۇ. يول بويى بەزمە تۇزۇپ، ناخشا - ئۇسسۇل ئويناپ يۇرتقا قايتىشىپتۇ. پالۋان بىلەن بىرگە يولغا چىققان ئالتە يىگىت ۋە شۇ يۇرتتىكى زېرەك، قاۋۇل ئوچ يىگىت توققۇز پەرىزات بىلەن جۇپ بولۇشۇپتۇ. پەرىزات پالۋان ئېلىپ كەلگەن ئالتۇن قاپاقتىكى سۇنى مومايغا بىرئاز ئىچۇرگەنىكەن، مومای پالۋان كۆھىقاپقا قارشى مېڭىش ئالدىدىكى ھالەتكە كەپتۇ. پالۋاننىڭمۇ چىرايى نۇرلىنىپ خوتۇنىدىن ئايرىلىش ۋاقتىدىكى قىياپەتكە كەپتۇ. پالۋان ۋە خوتۇنى خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ، بىر - بىرىگە قانماي بىرنەچچە كېچە - كۈندۈز مۇڭدىشىپتۇ. يىگىت پەرىزات بىلەن ئۆز سىرلىرىنى ئېيتىشىپتۇ. بۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى پالۋاننىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، پۇتۇن يۇرت خەلقىنى ۋە پالۋاننىڭ ئائىلىسىدىكى كىشىلەرنى چاقىرىپ پالۋاننىڭ شەرىپى ئۈچۈن قىرىق كېچە - كۈندۈز زىياپەت بېرىپ، بەيگىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپتۇ. زىياپەت ئاياغلاشقاندا پادىشاھ پالۋانغا ئالتۇن نەقىشلىك ئۆيلەرنى ياسىتىپ قويغانلىقىنى، شۇنىڭغا كېلىپ ئولتۇرۇشنى ئېيتىپتۇ. پالۋان بۇنى رەت قىپتۇ ۋە ئۆيىگە قايتىپ ئالتۇن قاپاقنى ئېلىپ كېلىپ ئۇنىڭ سۈيىگە قۇرۇق ئۇزۇملەرنى چىلاپ كىشىلەرگە تارقىتىپ بېرىپتۇ. بۇ ئۇزۇمنى يېگەن بوۋاي - مومايلار ياشلىق قىياپىتىگە قايتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئوغۇلخان.** ئايال، ئۇيغۇر، چىرا ناھىيەسى بازار يېزىسى ياربويى كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مەتقۇربان ئىسمائىل.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، چىرا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

ماھمۇت سىدىق. ئەر، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، چىرا ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«چىرا خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

ئۆيلىنىش ھەققىدىكى چۆچەكلەر

كەنجى باتۇر

بۇرۇنىنكى بۇرۇنىسىدا، مەشرىق بىلەن مەغرىبنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا بىر شە- ھەر بولغانىكەن. ئۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ قىرىق خوتۇنىدىن يەتمىش ئوغلى بولۇپ، بىرمۇ قىزى يوق ئىكەن. دۇنيا - دەپنە، مال - مۈلۈك، كالا - قوي پادە- لىرىنىڭ ھېسابى بولمىغاچقا، شەھىرىستان بويىچە بىردىنبىر غەمسىز كىشى ھېسابـ- لىنىدىكەن. پۇقرالارمۇ خۇشال - خۇرام ياشايدىكەن. شۇنداق بولغاچقا، شەھەر ئەھلى پادىشاھنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىكەن.

«تۆگە قانچە، يېغىرى شۇنچە» دېگەندەك، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن پادىشاھنىڭ بېشىغا غەم يېغىشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ غېمى ئىككىكەن: بىرى، يەتمىش ئوغۇل بەس - بەستە چوڭ بولۇپ، ياش قۇرامىغا يېتىپتۇ. ئۇلارنى ئۆيلەپ قويماي دېسە يەتمىش ئۆيـ- لۈك بىلەن قۇدا بولۇشقا توغرا كېلىدىكەن، شۇنداق بولۇپ قالسا، قۇدىلار بىلەن بار- دى - كەلدى كۆپىيىپ، شەھەرنى باشقۇرۇش، پۇقرالارنىڭ ھالىغا يېتىشكە ۋاقىت چىقمىغۇدەك. شۇڭا، ئۆزىگە ئوخشاش يەتمىش بالىلىق، يەنە كېلىپ يەتمىشىلىسى قىز بالا بولغان ئۆيلۈك بىلەن قۇدا بولۇشنى ئويلايدىكەن. لېكىن، بۇنداق ئۆيلۈك نەدىدۇ؟ يەنە بىرى، «كۆتۈرەلمىسەك، ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك، شەھەرنىڭ سۈيى ئۇـ- زۇلۇپ قېلىپ، قۇرغاقچىلىق دەستىدىن پۇقرالار قەھەتچىلىكتە قاپتۇ. يېقىن ئەتراپتا سۇ مەنبەسى يوق ئىكەن، يېقىن دېگەنلىرىمۇ بەش - ئالتە ئايلىق مۇساپىنىڭ نېرى- سىدا ئىكەن.

بۇ ئىككى غەمنىڭ دەستىدىن پادىشاھ بېشىنى كۆتۈرەلمەي قاپتۇ، ئورۇقلاپ، بىر تېرە - بىر سۆڭەككە ئايلىنىپتۇ. ۋەزىر - ۋۇزرالار، ئوردا ئۆلىمالىرىنىڭمۇ ئامالى بولماپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە كەنجى ئوغۇل ئالدىدا پەيدا بوپتۇ.

— شاھ ئاتا، — دەپتۇ كەنجى ئوغۇل شاھ دادىسىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، —

قارىسام كۈندىن - كۈنگە ياداپ تۇگىشىپ كەتتىلە. سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرگەيلا، دا- ۋاسى تېپىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

يەتمىش ئوغۇلنىڭ ئىچىدە كەنجى ئوغۇل تولىمۇ زېرەك، چېچەن، ئەقىل - پا- راسەتتە تەڭدىشى يوق بولۇپ، باتۇرلۇقتا يولۋاستىن قېلىشمايدىكەن. شۇ سەۋەبتىن شاھ ئۇنى ھەممىسىدىن ياخشى كۆرىدىكەن. شاھ ئوغلىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سۆيۈنۈپ كېتىپتۇ. ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ دەپتۇ:

— ئوغلۇم، سەنلا ھەمىشە ھالىمغا يېتىسەن. بوپتۇ، دېسەم دەي، ئامال تېپىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — شاھ شۇنداق دېگىنىدىن كېيىن، غەملىرىنى بىرمۇبىر ئېي- تىپ بېرىپتۇ ۋە:

— ھەممىدىن ئېغىرى پۇقرالانىڭ سۇسىز قالغانلىقى، بۇنىڭغا مەن چىدىيالمايى قالدىم. دەپ باقە، پۇقرا بولمىسا شەھەر بولامدۇ؟! شەھەر بولمىسا پادىشاھ دېگەننىڭ نېمە كېرىكى؟! پۇقرالارنىڭ ھالىغا يەتمىگەن مېنىڭدەك پادىشاھنى شاھ دېگىلى بول- ماس، شۇنداقمۇ ئوغلۇم؟! — دەپتۇ. كەنجى شاھزادە، دېگەنلىرى توغرا، دېگەندەك قە- لىپ بېشىنى ئېگىپتۇ ۋە بۇ غەملەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن جاھان كېزىشنىڭ لازىملە- قىنى ئېيتىپتۇ. بۇنداق قىلىشنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈرۈپ كېلىپ، جاھان كې- زىشكە ئۆزىنى ئەۋەتىشنى ئىلتىجا قىپتۇ.

شاھ بۇ شاھزادىگە بەك ئامراق بولغاچقا، ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايى، باشقا شاھزادىلەرنى ئەۋەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن، ئاتمىش توققۇز شاھزادىنىڭ ھېچقاي- سىسى كۆكرەك كېرىپ چىقماپتۇ. ئاقىۋەت شاھ كەنجى شاھزادىگە ئىجازەت بېرىپتۇ.

كەنجى شاھزادە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. مەغرىب تامان مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، كەزمە- گەن چۆل - جەزىرە، ئاشمىغان تاغ - داۋان قالماپتۇ. بىراق، بىرەر شاھ تۇگۇل، يۇرت - مەھەللىمۇ ئۇچرىماپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ بەل قويۇۋەتمەپتۇ. ئوزۇق - تۇلۇكى تۇگىگەندە ئۆزى مىنىپ ماڭغان ئېتىنى سويۇپ يەپتۇ، ئۇمۇ تۇگەپتۇ، ئاقىۋەت ئاچ- لىقتىن ماجالى قالماي ھالىدىن كېتىپتۇ. ھارغىنلىق ئۇنى ئۇيقۇ دەرياسىغا سۆرەپ كىرىپتۇ. ئۇ شۇنداق بەھۇزۇر ئۇخلاۋاتقاندا بىرسى چاقىرىپتۇ:

— ئادەمزاتمۇ سەن ياكى جىن؟

كەنجى ئوغۇل كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ئالدىدا بويى سەككىز گەز، توغرىسى قاپاق تېرەكتەك، ساقىلى بىر باغلام بېدىدەك بىر بوۋاي كۈلۈمسىرەپ تۇر- غۇدەك. كەنجى ئوغۇل ئوڭۇمۇ ۋەيا چۈشۈمۇ دەپ ئويلاپ دەر مەھەل گەپ قىلالمايى قاپتۇ.

— ئەپتىڭدىن قارىغاندا، ئادەمزات ئىكەنسەن. تەكتىڭ ئېسىلزادىگە ئوخشايدۇ.

ئېيتە، ئوغلۇم، قانداقسىگە بۇياقلارغا كەپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

كەنجى ئوغۇل سەپەر سەۋەبلىرىنى ۋە بېشىدىن ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى بوۋايغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. بوۋاي ئەتراپىغا بىر قارىۋېتىپ دەپتۇ:

ــ گېپىڭنىڭ ئۇزايىدىن قارىغاندا، سەن چىمەن شەھىرىنىڭ پادىشاھى نۇردۇن شاھنىڭ كەنجى شاھزادىسى ئىكەنسەن. ئاتا ـ ئانىنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسانلاشتۇرماققا بەل باغلىغان ئوغۇل تەڭرىنىڭ شەپقىتىگە ئېرىشكۈسىدۇر. ئەمما، ئوغلۇم، سەن يامان يەردە ئۇخلاپ قاپسەن. بىلسەڭ بۇ قۇملۇقنىڭ نامى تەكلىماكاندۇر. بۇ ياققا قەدەم باسقان ئادەم جېنىدىن يا تېنىدىن ئايرىلۇر. سەن ئاتاڭ ئۈچۈن جاپا چېكىشكە رازى بولغاچقا ئامان قاپسەن. ھېلىمۇ ياخشى يولۇڭ ئوچۇق. ئەمدى سەن كۈن يۈرۈشكە قاراپ ماڭ. ئۇ ياقلاردا ئۇدۇن ئاتلىق بىر شەھەر بار. ئۇ يەرگە ئامان ـ ئېسەن بېرىدۇالساڭ مۇراد ـ مەقسىتىڭ ھاسىل بولغۇسى.

بوۋاي دەيدىغانلىرىنى دەپ بولۇپ، كەنجى شاھزادىگە بىر نان، ئىككى شەمشەر تۇتقۇزۇپ قويۇپ غايىب بوپتۇ. كەنجى شاھزادە بوۋاي بەرگەن نانىنىڭ يېرىمىنى يەپ، قورسىقىنى توقلاپ، مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئارىدىن تالاي كۈنلەر ئۆتۈپ كېتىپتۇ. كەنجى شاھزادە بوۋاي كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ، قورسىقى ئاچسا ھېلىقى نانىنىڭ يېرىمىنىلا يەپ، يېرىمىنى خۇرجۇنغا سېلىپ قويۇشنى ئۇنتۇماپتۇ. نانمۇ خۇرجۇنغا كىرىپلا پۈتۈن بولۇۋېرىپتۇ. كەنجى ئوغۇل شۇ تەرىقىدە مېڭىۋېرىپ بۇ چېتىدىن ئۇ چېتىگە كۆز يەتكۈسىز چوڭ بىر دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ. دەريا سۇيى تاغ كەبى ئۆركەش ياساپ، ئاتتەك كىشنەپ تاشقىن ھاسىل قىلغىلى تۇرغانىكەن. كەنجى شاھزادە ئۇلۇغ سۇدىن قانداق ئۆتۈشنىڭ ئامالىنى ئىزدەۋاتقاندا، بىردىنلا سۇ ئاستىدىن تەڭرىتېغىنىڭ بىر پارچىسىدەك بىر مەخلۇق بېشىنى كۆتۈرۈپ، شاھزادىنى دەم تارتىپتۇ. شاھزادە بىرلا قاراپ ئۇنىڭ ئەجدىھا ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئەسلىدە بۇ ئەجدىھا دەريادا توغرىسىغا يېتىۋېلىپ، شاھزادىنىڭ دادىسى نۇردۇن شاھنىڭ شەھىرىگە بارىدىغان سۇنى توسۇۋالغانىكەن. شاھزادە دەرغەزەپكە كەپتۇ ۋە بوۋاي بەرگەن ئىككى شەمشەرنى توغرىسىغا چىشلەپ قورام تاشنىڭ ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپتۇ. بۇ چاغ ئەجدىھانىڭ ئىككىنچى قېتىم دەم تارتىشى ئىكەن. كەنجى شاھزادە بىر تال غازاڭدەك ئۇچۇپ بېرىپ ئەجدىھانىڭ ھاڭدەك ئاغزىغا ئۇرۇلۇپتۇ، ئۇرۇلۇپتۇ ـ يۇ، قۇيرۇقىدىن چىقىپتۇ. ئەجدىھا شەمشەرنىڭ زەربىسىدىن قوغۇن تىلغاندەك تىلىنىپ، ئىككى ياققا بۆلۈنۈپ شۇ ھامان جان تەسلىم قىپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى مېڭىر مۇشەققەتتە دەريا قىرغىقىغا ئېلىپ چىقىپ، قاغا ـ قۇزغۇنلارغا يەم قىلىپ بېرىپتۇ. سۇ چىمەن شەھىرىگە قاراپ ھەيۋەت بىلەن غارقىراپ، كۈن نۇرىدا پارقىراپ

ئېقىپ كېتىپتۇ. شاھزادە شاھ دادىسىغا خەۋەر يەتكۈزمەككە ئۇ يولغا چىقىدىغان چاغدا خانىش ئانىسى بوينىغا ئېسىپ قويغان تىلتۇمارىنى سۇ بىلەن ئېقىتىۋېتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى نۇردۇن شاھتىن ئاڭلايمىز:

كەنجى شاھزادە جاھان كەزگىلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، قۇرغاقچىلىق تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ، پۇقرالار ھالىدىن كېتىپتۇ. نۇردۇن شاھ ئۇلارغا يېتەرلىك ئاشلىق، مال ـ مۈلۈك تەقسىملەپ بەرگەن بولسىمۇ بۇ نەرسىلەر سۇنىڭ ئورنىنى باسالماپتۇ. شاھ ئوردىسىمۇ بۇنىڭ سىرتىدا قالماپتۇ. نۇردۇن شاھ دەرد ـ ئەلەمدىن ئاچچىق يۇ-تۇپ، ئاخىر ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. تېۋىپلار ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، كۆزىنىڭ ئېقى بىلەن تىلىغا قاراپ «شاھ ھەزرەتلىرىنىڭ كېسىلىنىڭ داۋاسى سۇ» دەپتۇ. سۇ-دىن بولسا ھېچ خەۋەر يوقكەن. دادىسىنىڭ ئوڭۇشلۇپ كېتىشىگە كۆزى يەتمىگەن شاھزادىلەرنىڭ بىردىنلا نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىگە تۈيدۇرماي شاھلىق تاجىنى كىيىشنىڭ تەرەددۇتىغا كىرىشىپتۇ. چوڭ شاھزادە، شاھلىقنىڭ ماڭا تېگىشىدە گەپ يوق. شۇنداقتىمۇ ئىنىلىرىمنى ئەپلەپ ـ سەپلەپ قوغلىۋەتمىسەم ماڭا ياخشى كۈن بولماس، دەپ ئويلىسا، ئىككىنچى، ئۈچىنچى شاھزادىلەر ئاكىسىنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەپتۇ. باشقا شاھزادىلەرنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا سوقىقان چوتى بار ئىكەن. شۇ ۋەجىدىن شاھزادىلەر ئارازلاشقىلى تۇرۇپتۇ، خانىش ئانا جېدەل سوراپ ھارماپتۇ.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر توپ سېغىزخان ئوردا مۇنارىغا قونۇپ، زوق ـ شوق بىلەن يېقىملىق سايرىغىلى تۇرۇپتۇ. شاھزادىلەر چالما ئاتىسىمۇ ئۈچۈپ كەتمەپتۇ. شەھەر خەلقى سېغىزخانىنى ياخشىلىقنىڭ ئەلچىسى دەپ بىلگەچكە ئوردا ئالدىغا يىغىلىپ، سېغىزخانغا تەلمۈرۈپ قارىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا شاۋقۇن بىلەن سۇمۇ كەپ-قاپتۇ. شادلىقتىن شەھەر خەلقىنىڭ گۈلغەلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. قېرىلار ناغرا-سۇناي چالسا، ياشلىرى ئۇسسۇل ئويناپتۇ. بالىلار سۇغا چۆمۈلۈپ راسا پۈخادىن چىقىپتۇ. دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار يېڭىباشتىن ياپراق چىقىرىپ، شەھەرنى بوستانلىققا ئايلاندۇرۇپتۇ. مال ـ ۋارانلار شوخ مەرىشىپ ئىگىلىرىنىڭ شادلىقىغا شادلىق قوشۇپتۇ. نۇردۇن شاھ ئورنىدىن تۇرۇپ تەختكە چىقىپتۇ. شاھزادىلەر چاندۇرماي ئوردىغا كىرىپ دادىسىغا سالام بېرىشىپتۇ ۋە كەنجى شاھزادىدىن بىرەر خەۋەر بار ـ يوقلۇقىنى سورىشىپتۇ.

ـــ سۇنىڭ ئۆزى خەۋەر، ـــ دەپتۇ نۇردۇن شاھ، ـــ سىلەر شۇنىمۇ بىلمەمدىڭلارمۇ؟

ـــ شاھ ئاتا، سۇغۇ كەلدى، بىراق ئۇنى كەنجەمنىڭ ئىلتىپاتى دېگىلى بولماس. بولمىسا ئۆزى نېمىشقا سۇ بىلەن بىللە كەلمىدى؟ ـــ دەپ ناقايىللىقىنى بىلدۈرۈ-

شۇپتۇ شاھزادىلەر. نۇردۇن شاھ ئۇلارنىڭ نادانلىقىغا كۈلۈپتۇ ۋە قويۇن يانچۇقىدىن سۇدا ئېقىپ كەلگەن تىلتۇمارنى ئېلىپ كۆرسىتىپتۇ.

ــ بۇ ئۇنىڭ تەۋەررۇكى، ئۇ بۇنى ئەلچى سۇپىتىدە ماڭا ئەۋەتىپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە بىر پارچە سالام خەتمۇ بار تېخى.

نۇردۇن شاھ گېپىگە ئۇلاپ خەتنى شاھزادىلەرگە سۇنۇپتۇ. چوڭ ــ كىچىك شاھزادىلەر خەتنى قولدىن ــ قولغا ئېلىپ، ئۇنى راستىدىن كەنجى شاھزادىنىڭ يازغانلىقىغا ئىشىنىپتۇ. ئىچىدە بولسا بىر پاتماندىن ھەسەت ئوتى يېنىپتۇ. شۇنداقتىمۇ، دادىسىنىڭ كۆڭلىنى دەپ، كەنجى شاھزادىنى بولۇشىغا ماختاپ، ئوردىدىن ھۇجرىلىرىغا قايتىشىپتۇ.

ئەمدى بىز كەنجى شاھزادەمگە كېلەيلى:

پۈتكۈل شەھەرىستان ئەنە شۇنداق شادلىق ئىلكىدە يايراۋاتقان كۈنلەردە كەنجى شاھزادە تالاي قۇم دەشتلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، مۇنار-مۇنار توپا تاغلىق ئاجايىپ-غارايىپ بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ. تەقدىرنىڭ قىسمىتى شۇ بولسا كېرەك. ئۇ ھار-غىن ئاياغلىرىنى سۆرەپ تۆپىلىككە قاراپ يامىشىپتۇ. يامىشا ــ يامىشا ئاخىرى يۇقىرى پەللىگە چىقىپتۇ. چىقىپلا ھەيران قاپتۇ. ئەسلىدە بۇ يەر ئاغمىخانلار ماكانى بولۇپ، بويى تۆگىدەك، بوينى يەتتە غۇلاچ، تۇمشۇقى كانارىدەك، پۇتى قاقشال تېرەك-تەك بىر قۇش ئاغمىخانلارنى ئىككى قانىتى ئاستىغا بېسىۋېلىپ، بىر باشتىن يېگىلى تۇرغانىكەن، ئاغمىخانلار بولسا زار ــ زار قاقشاپ تېپىرلاۋاتقۇدەك. كەنجى شاھزادە بۇ ئالامەتنى كۆرۈپ چىداپ تۇرالماپتۇ. «كۇچلۇكلەر ئاجىزلارنى بوزەك قىلغىنى نېمىسى؟ ئۇ ھازاز ئۇلىنىڭ ئەدىپىنى بېرەي» دەپتۇ ــ دە، بوۋاي سوۋغا قىلغان شەمشىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، بېشىدىن يەتتە ئايلاندۇرۇپ، قۇشنى چېپىپتۇ. شۇئان قۇشنىڭ كاللىسى ئۇزۇلۇپ ياردىن پەسكە قاراپ دومىلاپتۇ، تېنى لاسسىدە بىر ياققا قىڭغىيىپتۇ. ئاغمىخانلار دىكىلدىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپتۇ، كەنجى شاھزادىگە باش ئۇرۇپ، چۇرۇقلىشىپ رەھمەت ئۇستىگە رەھمەت ياغدۇرۇشۇپتۇ.

پانىي ئالەمدە بارلىق مەخلۇقنىڭ ئۆز سەركەردىسى بولغىنىغا ئوخشاش، ئاغمىخانلارنىڭمۇ ئاقساقىلى بار ئىكەن، ئاقساقال ئۆز تەۋەسىدىكى جىمى ئاغمىخانلارنى باشقۇرىدىكەن. ئۇ كەنجى شاھزادىگە مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرمەككە پۇقرا ئاغمىخانلارنى سەپكە تىزدۇرۇپ، ئېھتىرام بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ئاندىن بىردىنلا ئادەمدەك زۇۋانغا كېلىپ سوراپتۇ:

ــ ئەلمىساقتىن بۇيان بىزنىڭ بۇياقلارغا ئادەمزات ئاياغ باسمىغان، لېكىن سىلى قانداقسىگە قەدەم تەشرىپ قىلىپ قالدىلا؟ قېنى، ئېيتسىلا، قانداق ئارزۇ ــ تە-

لەكلىرى بار؟ ياردەمىمىز تېگىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

شاھزادە بولمىش كېلىنلەرنى ئىزدەپ، ئۇدۇن شەھىرىنى كۆزلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئاغمىخانلار ئاقساقلىمۇ ئۆزلىرىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئېيتىپتۇ: مۇشۇ پەسىل ئاغمىخانلارنىڭ تازا ئۇرۇقلاپ كۆپىيىدىغان چاغلىرى ئىكەن. دەل ھەر يىلى مۇشۇ چاغدا ھېلىقى يىرتقۇچ قۇش كېلىدىكەن ـ دە، ئاغمىخانلارنى يەپ كېتىدىكەن. بەختىگە يارىشا، ئۆزىنى دالدىغا ئالغانلىرى ياندۇرقى يىلىغىچە ماكانلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، ئۇرۇق قالدۇرۇپ ئاران ئۇلگۈرىدىكەن. ئەمدى ئۇلار كەنجى شاھزادىنىڭ ھىممىتىدە بالا ـ قازادىن بىر يولىلا قۇتۇلۇپتۇ. شاھزادە بۇ گەپنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئاغمىخانلار بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقماقچى بوپتۇ.

ـــ ھەي، ئادەملەرنىڭ ئېسىلى، ئاجىزلارنىڭ شەپقەتچىسى، ـــ دەپتۇ ئاغمىخانلار ئاقساقلى بايا قۇيرۇقىدىن يۇلۇۋالغان بىر تال تۈكنى تەڭلەپ تۇرۇپ، ـــ بۇنى ئېلىۋالسىلا، باشلىرىغا كۈن چۈشكەندە كۆيدۈرسىلە ھازىر بولىمىز. خەير، سەپەرلىرىگە ئاق يول بولغاي.

كەنجى شاھزادە تۈكنى ئېلىپ، شەمشىرىنىڭ دەستىسىگە چىگىپتۇ ـ دە، سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. كېچىسى چولپان يۇلتۇزىنى نىشان قىلىپ، كۈندۈزى ئوق سولىنى چەنگە ئېلىپ بىر كەم توقسان كۈندە بىر جايغا كەپتۇ. كەپتۇ ـ يۇ، شاھزادىنى سۇر بېسىپتۇ. چۈنكى، بۇ يەردىكى چۈمۈلىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن باش قېيىپ، كۆڭۈل ئىلىشىدىكەن. بۇنى ئاز دەپ چۈمۈلىلەر يوپۇرۇلۇپ كېلىپ شاھزادىنى ئارىغا ئېلىۋاپتۇ. مېڭىۋېرەي دېسە چۈمۈلىنى دەسسەپ تاشلىغۇدەك. شاھزادە ئۇلاردىن يول بېرىشنى ئۆتۈنۈۋاتقاندا، ئۇشتۇمتۇت ھاۋا بۇزۇلۇپ، قارا يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ ـ دە، چۈمۈلىلەرنى ئېقىتىپ مېڭىپتۇ. كەنجى شاھزادە كۆڭلىدە خۇشال بوپتۇ. بىراق، چۈمۈلىلەرنىڭ ئاھ ـ زارىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتماي تۇرالماپتۇ. بۇمۇ تەڭرى ياراتقان مەخلۇقلارنىڭ بىرى، ـــ دەپتۇ شاھزادە يامغۇردا ئېقىپ كېتىۋاتقان لەكمىڭ ـ لەكمىڭ چۈمۈلىگە قاراپ، ـــ گەرچە ئۇلار يولۇمنى توسۇۋالغان بولسىمۇ، يەنىلا قۇتقۇزۇپ قويغىنىم تۈزۈك.

كەنجى شاھزادە شۇنداق ئويلاپتۇ ـ دە، شەمشىرىنى چىقىرىپ ئاسمانغا قارىتىپ شىلتىپتۇ. شۇئان بۇلۇتلار توزغاقتەك توزۇپ، شامالغا يەم بوپتۇ، ھاۋا ئېچىلىپ كۈن پارلاپتۇ، يەر ـ زېمىن شاپپىدە قۇرۇپ ئەسلىگە كەپتۇ. چۈمۈلىلەر يېڭىباشتىن ھايات‌لىقىغا ئېرىشىپتۇ. ئۇلار بۇ شاراپەتنىڭ بايا ئۆزلىرى يول بەرمىگەن ئادەمزاتتىن كەلگەنلىكىنى بىلگەنلىرىدە، خىجىللىقتىن بېشىنى كۆتۈرۈشەلمەي قاپتۇ. ئاندىن قورسىقىنى ئاران سۆرەپ ماڭىدىغان بىرسى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆزىرە ئېيتىپتۇ ۋە

بىر تال تىرنىقىنى يۇلۇپ ئېلىپ شاھزادىگە تەڭلەپتۇ ۋە ۋاقتانىۋاق كېلىپ تىرناقنى كۆيدۈرسە ئۆزلىرىنىڭ شاھزادىنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ، مۇشكۈلىنى يېڭىپ بېرىغاندىلىقىنى ئېيتىپتۇ. كەنجى شاھزادە چۈمۈلە شاھىنىڭ بۇ سوۋغىتىنىمۇ ھەشقالىلا دەپ ئاپتۇ. چۈمۈلىلەر ئۇنى ئۇزىتىپ قاپتۇ.

كەنجى شاھزادە شۇ ماڭغانچە ئاخىر ئۇدۇن شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. بىر ۋەيرانە سارايغا چۈشۈپ ئارامىنى ئالماقچى بوپتۇ. بىركەمدە كۇن ئولتۇرۇپ، پۇتۇن شەھەر قاراڭغۇلۇق لىباسىنى كىيىشكە باشلاپتۇ. بۇ چاغدا ئوردا ئاسمىنىدا بىر تالاي ئاي پەيدا بوپتۇ. كەنجى شاھزادە زەن قويۇپ سانىغۇدەك بولسا يەتمىش بىر چىقىپتۇ. ئايلارنىڭ بىرىدىن بىرى شۇنداق سۇزۇك، شۇنداق چىرايلىق ئىكەن. شاھزادە ھەيران بولۇپ سوراپتۇ. سارايۇەن چۈشەندۈرۈپ دەپتۇ:

ــ ئايلاردىن قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان بىرسىلا ئەلمىساقتىن بېرى ئىنسانلارغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن راست ئاي، قالغان يەتمىشى شاھىمىزنىڭ مەلىكىلىرىنىڭ سىيماسى.

بۇ جاۋابنى ئاڭلىغان شاھزادىنىڭ خۇشلۇقتىن يۇرەكلىرى يايراپ كېتىپتۇ. «ئاخىرى تېپىپتىمەن، تېپىپتىمەن، مۇرادىم ھاسىل بوپتۇ» دەپتۇ شاھزادە يېنىشلاپ ــ يېنىشلاپ. سارايۇەن ئۇنىڭ دېمەكچى بولغىنىنى چۈشىنەلمەي سوراپتۇ:

ــ تاپقانلىرى ئالتۇنمىدۇ ياكى كۈمۈش؟ ۋە ياكى بولمىسا جەبىر ــ جاپا ھەم نومۇس؟

ــ تاغا، بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ قويارمۇ پېقىرنى تېخى ئار ــ نومۇسقا، قىيىن ــ قىستاققا ئاشۇ ئاي پەرى؟

سارايۇەن جاۋاب ئورنىغا ئاپپاق ساقىلىنى سىلاپ قويۇپ، ئاسمانغا بىرھازا تىكىلىپتۇ، ئاندىن كەنجى شاھزادىنى ئارقىسىغا سېلىپ ئوردا دەرۋازىسى ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

ــ ئەي نادان يىگىت، ــ دەپتۇ سارايۇەن سېپىل قۇۋۇقلىرىنى كۆرسىتىپ، ــ ئۇنىڭغا قارا، سەندەكلەرنىڭ ئاقىۋىتى تۇرۇپتۇ مانا.

كەنجى شاھزادە بېشىنى كۆتۈرۈپ شۇنداق قارىغانكەن، كۆزىگە سانسىز قۇرۇق ئادەم كاللىسى كۆرۈنۈپتۇ. كاللىلار ئايرىم ــ ئايرىم قەپەسكە سېلىنىپ قوۋۇقلارغا ئېسىپ قويۇلغانكەن. سارايۇەن چۈشەندۈرۈپ دەپتۇ:

ــ بۇلارنىڭ بارى سېنىڭدەك ھاماقەتلەرنىڭ كاللىسى. ئۇلارمۇ ھايات چېغىدا ساڭا ئوخشاش شاھىمىزنىڭ ئاي سۈرەتلىك مەلىكىلىرىگە ئاشىق بىقارار بولغان، ئاخىرى قىۋەت جېنىدىن ئايرىلىشتى. شاھ ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كاللىسىنى كېـ

سىپ ئېسىپ قويدى. سېنىڭمۇ بۇ شەھەردىن چاپسانراق كېتىۋالغىنىڭ تۈزۈك.

سارايۇەننىڭ جاۋابىدىن يەنە شۇلار ئايان بوپتۇكى، ئۇدۇن شەھرىنىڭ پادىشاھى قەمەردىن شاھىنىڭمۇ يەتمىش پەرزەنتى بولۇپ، ھەممىسى قىز ئىكەن. قىزلار ۋاقتى-سائىتى كېلىپ بويىغا يېتىپتۇ. ئۇلار رەڭگىروي، ھۆسن - جامالدا بىر - بىرىدىن قېلىشمايدىكەن. بۇ خەۋەر جاھانغا پۇر كېتىپتۇ، يىراق - يېقىندىن ئەلچىلەر يېغىپ كېتىپتۇ. قەمەردىن شاھ دەسلەپ ئۇلارنىڭ بىرىنى كەمبەغەل، بىرىنى يات ئەللىك ساناپ ماقۇل كۆرمەپتۇ. كېيىن قورسىقىغا جىن كىرىپ، قىزلىرىنى كۆز - كۆز قىلىپ بايلىق توپلاشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. شاھ ئاۋۋال قىزلىرىنى ئارام باغقا ئو-رۇنلاشتۇرۇپ، سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ، ئاندىن باغنىڭ تۆت تېمىغا جاھان ئەينىكى بېكىتىپ ئۇلارنىڭ سىيماسىنى ئەينەك شولىسى ئارقىلىق ئوردا ئۇستىگە چۈشۈرۈپتۇ. كېيىنچە ئاسماندىكى ئاي قاتارىغا تىزىپ قويۇپتۇ. كەل-گەن ئەلچىلەر ئۇلارنىڭ ئاي جامالىنى كۆرۈپ، ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىدىكەن - دە، نۇرغۇن سوۋغا - سالام تەييارلاپ، شاھ ھۆزۈرىغا كىرىپ تەلىپىنى قويۇشىدىكەن. ئاچ كۆز شاھ ئۇلار ئېلىپ كىرگەن ئالتۇن - كۆمۈشنى ئېلىپ قېلىپ، ئۇچ شەرت قويىدىكەن. بۇ شەرتلەر بىرىدىن بىرى ئېغىر بولغاچقا، يىگىتلەر ئورۇنلىيالماي بىر-بىرلەپ كاللىسىدىن ئايرىلىدىكەن. قوۋۇقتىكى كاللىلار مانا مۇشۇ تەرىقىدە يە-غىلغانىكەن.

كەنجى شاھزادە سارايۇەننىڭ ئۆزىنى كېتىشكە ئالدىرىتىشىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ-تۇ. شۇنداقتىمۇ بەخت - تەلىيىنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، سوراپتۇ:

— تاغا، مەنمۇ ئۇرۇنۇپ باقاي دەيمەن. خۇش بوپ كېتەي، قەمەردىن شاھنىڭ ئۇچ شەرتىنى ئېيتىپ بەرسىلىكەن.

— بۇنى سورىمايلا قوي ئوغلۇم، بۇ شەرتلەرنى بىر شاھنىڭ ئۆزى، ئاندىن قالسا مەلىكىلەردىن ئۆزگە بۇ شەھەردە ھاياتلاردىن بىلىدىغانلار يوق. ناۋادا ئۆلگۈڭ كەلگەن بولسا قەمەردىن شاھنىڭ ئۆزىدىن سورا، لېكىن ئۇ سېنىڭ مۇشۇ تۇرقۇڭنى كۆ-رۈپ، گەپ سورىمايلا ئۆلۈمگە بۇيرۇۋېتىدۇ. مۇنداقلاردىن كۆپ بولغان.

— ئەمىسە قانداق قىلاي تاغا؟ — ياندۇرۇپ سوراپتۇ شاھزادە.

سارايۇەن بىر دەقىقە ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مەسلىھەت بېرىپ دەپتۇ:

— قارىغاندا، پەيلىڭدىن يانغۇدەك ئەمەسسەن. ئامالىڭ بولسا مەلىكىلەرنىڭ ئۆزى-دىن سوراپ كۆرگىن، ئۇلار سېنىڭ ھالىڭغا يېتىپ قالسا ئەجەب ئەمەستۇر.

ئۇلار سارايغا قايتىپتۇ. شاھزادە ئۆز ھۇجرىسىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ خىيال سۈ-رۈپتۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە ئاغمىخان ئاقساقىلى سوۋغا قىلغان بىرتال تۈك كەپ-

تۇ. ئۇنى ئاۋايلاپ ئېلىپ كۆيدۈرۈپتۇ. شۇئان بىر ئىسسىق سەلكىن شامال كۆتۈرۈلۈپ، ئاغمىخانلار ئاقساقىلى شاھزادىنىڭ ئالدىدا ھازىر بوپتۇ. شاھزادە يولۇققان مۇشكۈلاتنى بايان قىلغانىكەن، ئاغمىخانلار ئاقساقىلى:

ــ بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، خاتىرجەم بولغايلا، شەپقەتچىم، ــ دەپتۇ ۋە ئۆز تىلىدا بىر نېمىلەرنى دەپ چىرقىراپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازى بېسىقمايلا تۇرۇپ پۈقرا ئاغمىخانلار يېتىپ كەپتۇ ــ دە، كېچىلەپ سارايدىن ئارام باغقا قارىتىپ لەخمە كولاپتۇ. لەخمىنىڭ بىر ئۇچى چوڭ مەلىكىنىڭ ھۇجرىسىغا تۇتاشتۇرۇلۇپتۇ.

كەنجى شاھزادە يۇيۇنۇپ، تارىنىپ، جابدۇنۇپ لەخمىگە كىرىپتۇ. ھايال ئۆتمەي چوڭ مەلىكىنىڭ ھۇجرىسىدىن چىقىپتۇ. شاھزادە جاھان ئەينىكىگە قاراپ ئۆزىنى ياساۋاتقان پەرى يۈزلۈك، خۇمار كۆزلۈك نازىنىنى كۆرۈپ ئەقىل ــ ھوشىدىن ئايرىلىپتۇ ــ دە، تۇرغان يېرىدە ئولتۇرۇپ قاپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، مەلىكىنىڭ تۆشكىدە ياتقانلىقىنى، مەلىكىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىقىنى بايقاپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، ئادەممۇ سەن ياكى جىن؟ ۋە يا بولمىسا تەڭرىنىڭ ئەلچىسىمۇ؟ بۇ يەرگە قانداق كەپقالدىڭ؟ ــ دەپتۇ مەلىكە شاھزادىنىڭ كۆزىنى ئاچقانلىقىنى كۆرۈپ.

كەنجى شاھزادە كۆرگەن ــ بىلگەن، ئاڭلىغان ــ ئىشتىكەنلىرىنىڭ بىرىنى قالدۇرماي ئېيتىپ كېلىپ، مەقسىتىنى دەپ بېرىپتۇ. مەلىكە تەسىرلىنىپ كۆزىگە ياش ئاپتۇ. مەلىكىلەرمۇ دادىسىنىڭ ئۆزلىرىنى ئادەمزاتتىن ئايرىپ قامال قىلىپ قويغىنىغا نارازى ئىكەن. شۇڭا، چوڭ مەلىكە ئىككىلىنىپ تۇرمايلا بۇ خەۋەرنى سۆيۈنگىنىچە يەتكۈزۈپتۇ. ئۇلار كەنجى شاھزادىنى مەي ــ شارابلار بىلەن مېھمان قىلىپ بولۇپ، دادىسىنىڭ ئوچ شەرتىنى ئاشكارىلاپتۇ. بۇ شەرتلەرنىڭ بىرى، ئوردىدا چوڭلۇقى يەتتە باشلىق يالماۋۇزدىن قېلىشمايدىغان، مىڭبىر پۇتلۇق، ئاجايىپ سىرلىق بىر كۆتەك بولۇپ، ئۇنى قەمەرىدىن شاھ كۆرسەتكەن پالتا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ يەتتە پارچە قىلىۋېتىش؛ يەنە بىرى، يەتتە تاغار قۇمغا يەتتە تاغار تېرىق ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەنىكەن، ئۇنى ئوچ كۈنلۈك مۆھلەت ئىچىدە ئايرىپ، قۇمنى باشقا، تېرىقنى باشقا تاغارغا قاچىلاش؛ ئوچىنچىسى، ئۇدۇن شەھىرىنىڭ مەشرىق تەرىپىدىكى دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاملىرى ئالتۇندىن، تەخت ــ راۋاقلىرى لەئەل ــ ياقۇتتىن، چارباغلىرى جۇپ ــ جۇپ ئوردا بەرپا قىلىش ئىكەن. بۇ شەرتلەرنى ئادا قىلالىسا مەلىكىلەرنىڭ ۋىسالىغا يېتەلەيدىكەن. مەلىكىلەر دەپتۇ:

ــ شەرتقۇ شۇ، سېنىڭمۇ بۇ شەرتلەرنى ئورۇنلىيالمىغا كۆزىمىز يەتمەيدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە چىرايلىقچە كېتىۋالغىن يىگىت.

ــ ياق! ــ دەپتۇ كەنجى شاھزادەمۇ بوش كەلمەي، ــ كەتمەيمەن. شاھ داداڭلار بىلەن كۆرۈشۈپ بېشىمغا كەلگەننى كۆرىمەن. يا ئۇ سىلەرنى ماڭا قوشۇپ قويمىدۇ، يا جېنىمنى ئالمىدۇ شۇ. مەن ماڭمىدىم، ئەمىسە.

كەنجى شاھزادە مەلىكىلەرگە باش ئېگىپ، ئېھتىرام بىلدۈرۈپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ. مەلىكىلەرمۇ ئۇنىڭغا نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلىشىپتۇ. ئىككى تەرەپ كۆزلىرى قىيمىغان ھالدا ئايرىلىشىپتۇ. ئۇنىڭغىچە ھەر ئېھتىمالنى دەپ سارايۇەن بوۋاي بىر خۇرجۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش تەييارلاپ قويغانىكەن. كەنجى شاھزادە بوۋايغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، كۆڭلىنى تىندۇرۇپ، خۇرجۇننى يۈدۈپ ئوردىغا قاراپ قەدەم بېسىپتۇ. بۇ تېخى سەھەر بولۇپ، كەنجى شاھزادە ئوردىغا كەلگەنلەرنىڭ تۇنجىسى ئىكەن. قەمەرىدىن پادىشاھ بۇنداق چاغدا قىزلىرىغا خەۋىدار بولۇپ كەلگەنلەرنى گەپ ـ سۆزسىز ئوردىغا يالاپ ئېلىپ كىرىشنى بەلگىلىگەچكە، ياساۋۇللار غەڭ قىلالماپتۇ، شاھزادىگە ئىچ ئاغرىتسىمۇ ئېغىزلىرىدىن چىقىرالماي، شاھ يارلىقىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ.

شاھ سەلتەنەتلىك تەختتە ئولتۇرۇپ شاھزادىنى قوبۇل قىپتۇ. ئۇمۇ شۇ كەمگەچە مۇنداق قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، زىبا يىگىتنى ئۇچرىتىپ باقمىغانىكەن. شۇڭا، بىرپەس سۈكۈتتە ئولتۇرۇپ بولغۇسى كۈيۈئوغلىنىڭ ھۆسن ـ جامالىنى تاماشا قىپتۇ ۋە بىردىنلا ئۇنىڭمۇ ئۆز قولىدا قەتلى قىلىنىدىغانلىقىنى يادىغا ئېلىپ شاھزادىنى رايىدىن قايتۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ بېقىپتۇ. شاھزادە بولسا ئۆز تەلىپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، ئۆز ئۇۋالىڭ ئۆزۈڭگە، ــ دەپتۇ شاھ ئاخىر بولماي ۋە ئۇچ شەرتنى بىرمۇبىر دەپ بولۇپ، شاھزادىنى ھويلىغا باشلاپ چىقىپتۇ، ئاندىن، ــ سەن ياردىغان كۆتەك مانا شۇ، ئاۋۇ پالتىدىن خالىغان بىرنى تاللىۋال، ــ دەپتۇ بىر ياقا قا قاتار تىزىپ قويۇلغان پالتىلارنى كۆرسىتىپ.

كەنجى شاھزادە ئىككىلەنمەيلا قاپ ئوتتۇرىغا تىزىقلىق پالتىدىن بىرنى ئاپتۇ. خىزىر بوۋاي ئۆگىتىپ قويغان بىر ئايەتنى ئوقۇپ شاھ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنىڭ كۆزىنى سېھىرلەپ قويۇپ، پالتىنىڭ ئورنىغا شەمشىرىنى ئىشلىتىپ كۆتەكنى يەتتە پارە قىلىۋېتىپتۇ. كۆتەك پارە ـ پارە بولۇش بىلەن تەڭ قايسى زامانلاردىدۇ كىشىلەر تەرىپىدىن ئېچىگە يوشۇرۇپ قويۇلغان پاتمان ـ پاتمان ئالتۇن ـ كۈمۈش، گۆھەر ـ ياقۇتلار شارىلداپ تۆكۈلۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھنىڭ كۆزلىرى شادلىقتىن پارقىراپ كېتىپتۇ.

كەنجى شاھزادە ئەمدى ئىككىنچى شەرتنى ئورۇنلاشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. ئۇ چۈمۈلە شاھى تەقدىم قىلغان تىرناقنى كۆيدۈرۈپتۇ. ھايال ئۆتمەي چۈمۈلىلەر

خۇددى لەشكەرلەردەك سەپ تارتىپ پەيدا بوپتۇ. شاھزادە ئەھۋاللارنى بايان قىلىپ كېلىپ، بولسا شۇ كۈنلا قوم بىلەن تېرىقنى ئايرىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

— بۇنداق ئۇشتاق - چۈششەك مەشغۇلاتلار بىزنىڭ كەسپىمىز، ھەممىگە ئايان. دۇر بۇ توغرىدىكى تەپسىلاتىمىز. قېنى قوم قاچىلانغان تاغار، تېزرەك كۆرسەتكەيلا شەپقەتچىمىز، — دېيىشىپ پەرمانبەردار بوپتۇ چۈمۈلىلەر.

كەنجى شاھزادە ئۇلارنى تاغارنىڭ قېشىغا باشلاپ بېرىپتۇ. چۈمۈلىلەر بىردەمدىلا قومنى بۇياقتا، تېرىقنى ئۇياقتا ئايرىپ تاغارلارغا قاچىلاپ بېرىپتۇ. قەمەرىدىن شاھ بۇنىڭدىنمۇ رازى بوپتۇ. بىراق، ئىچىدە شاھزادىدىن ھەم ھەيران بوپتۇ، ھەم ئۇنىڭ ئۇچىنچى شەرتىنى ئورۇنلىيالماسلىقىنى ئويلىد قىپتۇ. چۈنكى، ئاخىرقى شەرت ئورۇنلىنىپ قالسا پادىشاھ ھەر كۈنى ئەلچى يىگىتلەردىن كېلىپ تۇرىدىغان ئالتۇن - كۈمۈشتىن قورۇق قالىدىكەن. شۇڭا، ئۇ غەمگە پېتىپ، ئاچچىقىنىڭ تەمىنى تېتىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ.

دېمىسىمۇ دېگىز ئۇستىدە ھەشەمەتلىك شەھەر بەرپا قىلىش خىيالى چۈشتەكلا بىر ئىش ئىكەن. كەنجى شاھزادە ئويان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ بۇ ئىشنىڭ تەكتىگە ھېچ يېتەلمەي مەلىكىلەردىن مەسلىھەت ئالماقچى بوپتۇ. مەلىكىلەر بۇنىڭمۇ ئامالىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. كەنجى شاھزادە چوڭ مەلىكە بەرگەن ئۇچقۇر ھاسىغا مىنىپ ئالتە ئايلىق سەپەرنى بىر كۈندىلا بېسىپ كۇھىقاپقا يېتىپ كەپتۇ. بۇ بىر تاغ ئۆڭكۈرى بولۇپ، جاھاندىكى دۇنيادىكى مۇشۇ ماكاندا ياشايدىكەن. كەنجى شاھزادىنىڭ كىرىش يولىنى ئۆمۈچۈك توسۇۋاپتۇ. شاھزادىمۇ بوش كەلمەي شەمشىرى بىلەن ئۆمۈچۈك تورىنى كېسىپ تاشلاپ يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپتۇ. شۇنداق قىلىپ دۇنيادىكى ئوۋسىغا بېسىپ كىرىپتۇ. چوڭ مەلىكە دېگەندەك بۇ چاغ دۇنيالىرىنىڭ ئۇيقۇ مەزگىلى ئىكەن. ئۇلار كەنجى شاھزادىنىڭ تۇنجىسى سېزىلمەپتۇ. شاھزادە پەم بىلەن ئىلگىرىلەپ، دۇنيالىرىنىڭ جېنى قاچىلانغان شېشىنى ئېلىۋاپتۇ. دۇنيالىر شۇئان ئويغىنىپ، يىلان كەبى تولغىنىپ ئورنىدىن تۇرالماي قېلىشىپتۇ، ياۋۇزلۇققا مادارى يەتمەي يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ. شاھزادە ئۇدۇن شەھرىنىڭ يېنىدىكى دېگىز ئۇستىگە قەمەرىدىن شاھ ئېيتقاندەك بىر شاھ ئوردىسى سېلىپ بەرمىگۈچە جان قاچىلانغان شېشىنى قايتۇرۇپ بەرمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. دۇنيالىر شاھى ماقۇل كۆرۈپ قەسەم ئىچىپ ۋەدە قىپتۇ. شۇنداقتىمۇ شاھزادە دۇنيالىر شاھىنىڭ جېنىنى ئېقېلىپ، قالغانلىرىنىڭ جېنىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. پۇقرا دۇنيالىر ئۆز شاھى ئۇچۇن پىداكارانە ئىشلەپ، شاھزادە كۆرسەتكەن ئورۇنغا بىر سېھرىي شەھەر ياساپتۇ. قەمەرىدىن شاھقا بۇ شەھەر شۇنداق ياراپ كېتىپتۇكى، شۇ كۈنلا كۆچۈپ بېرىپتۇ ۋە كەنجى شاھزادىنى ئوردىغا چاقىر-

تىپ، نۇردۇن شاھ بىلەن قۇدىلىشىشقا رازى بولغانلىقىنى، شاھزادىنىڭ دادىسىغا خەۋەر يەتكۈزۈشنى ئۇقتۇرۇپتۇ. نۆكەرلىرىدىن ئوننى شاھزادىگە قوشۇپ يولغا سالىتۇ.

نۇردۇن شاھ كەنجى شاھزادىنىڭ يولىغا قاراپ تەلمۇرۇپ، كەلمىگەنسېرى ئاھ ئۇرۇپ يۇرگەنكەن. ئوغلىنىڭ ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ چەندان خۇش بوپتۇ، بېشىدىكى غەم بولۇتلىرىمۇ تارقاپ، چىرايى بۆلەكچىلا ئوڭلىنىپ قاپتۇ. قەمەرىدىن شاھنىڭ يەتمىش مەلىكىسىنى نۇردۇن شاھقا كېلىنلىككە بەرمەكچى بولغىنىنى ئاڭلىغاندا بولسا، كەنجى شاھزادىنى باغرىغا بېسىپ، يۇز ـ كۆزىگە سۆيۈپ: «رەھمەت ساڭا، ئوغلۇم، سەن ئەسلىدە كەنجى باتۇر ئىكەنسەن» دەپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن كىشىلەر كەنجى شاھزادىنى «كەنجى باتۇر» دەپ چاقىرىدىغان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، نۇردۇن شاھنىڭ بۇياقتىن، يەتمىش مەلىكىنىڭ ئۇياقتىن غەمغۇسسىسى كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئىككى شاھ پۇتۇشۇپ، پۇقرالىرىنى ئىككى شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا تەكلىپ قىلىپ، قىرىق ـ كېچە كۈندۈز توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. نۇردۇن شاھنىڭ يەتمىش ئوغلى ياش قۇرامىغا يېقىپ، قەمەرىدىن شاھنىڭ يەتمىش مەلىكىسىنىڭ ياش قۇرامى بويىچە ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بوپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۇھەممەت ئابباس.** ئەر، ئۇيغۇر، 33 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، مەكىت ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئالىمجان سېيىت.** ئەر، ئۇيغۇر، 33 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قەشقەر بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك بانكىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

تۈرمەك چاققان

ۋ ۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، بىر دەريا بويىدا بىر تۈل موماي ياشايدىكەن. ئۇ-نىڭ تۈرمەك چاققان دېگەن بىر يالغۇز ئوغلى ۋە ئۈچ ئۆچكىسى بار ئىكەن. ئانا - بالا ئىككىيلەن ئۈچ ئۆچكىنى بېقىپ، ئۇنىڭ سۈتىنى شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ سېتىپ، پۇلىغا نان - پان، چاي - تۇز ئېلىپ جاھاندارچىلىق قىلىدىكەن. كۈنلەر-نىڭ بىرىدە تۈرمەك چاققان قويلىرىنى بېقىپ يۈرسە، تاغ تەرەپتىن بىر كىيىك كې-لىپ ئۆچكىلەرنىڭ ئارىسىدا ئوتلىغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ كىيىك شۇنداق چىرايلىق ئە-كەنكى، ئۇنىڭ مۈڭگۈزى ئالتۇن، تۇيىقى كۈمۈش ئىكەن. كىيىك ئۆچكىلەر بىلەن كەچ كىرگۈچە ئوتلاپ، كەچتە تاغ تەرەپكە كېتىپتۇ. ئەتىسى يەنە كېلىپ ئۆچكىلەر بىلەن ئوتلاپتۇ. تۈرمەك چاققان كەچتە ئۆيگە كېلىپ ئانىسىغا:

— بۈگۈن ئىككى كۈن بولدى ئۆچكىلەرنىڭ ئارىسىغا چىرايلىق بىر كىيىك قوشۇلۇپ ئوتلايدۇ. ئەتە سالما سېلىپ تۇتۇۋېلىپ، يۈرتىمىزنىڭ پادىشاھىغا سوۋغا قىلسام، ئانچە - مۇنچە ئىنئام بېرەرمىكىن دەيمەن، — دەپتىكەن، ئانىسى:

— ئۇنداق قىلما، كىيىكنىڭ ئۆچكىلەر ئارىسىدا ئوتلاپ يۈرۈشى بىزگە نىسبە-تەن ياخشىلىقتىن بېشارەت. بۇ كىيىكنى پادىشاھقا سوۋغا قىلساڭ، ئۇ ئاچ كۆزدىن ھېچنېمە ئىنئام ئالالمايسەن، تېخى ئۆزۈڭگە نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك تېپىۋالارسەنمە-كىن، — دەپتۇ.

تۈرمەك چاققان كىيىكنى پادىشاھقا سوۋغا قىلىش نىيىتىدە چىڭ تۇرۇۋېلىپ، سالما بىلەن كىيىكنى تۇتۇۋاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە كىيىكنى يېتىلەپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئوردا ئالدىغا كەلگەندە، ئوردىدىن چىقىۋاتقان ئوڭ قول ۋەزىرگە يولۇقۇپتۇ.

ئوڭ قول ۋەزىر تۇغۇلۇپ كۆرۈپ باقمىغان بۇ كىيىكنى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قاپتۇ - دە، بالىدىن:

— بۇ كىيىكنى نەدىن ئېلىپ كەلدىڭ؟ نەگە ئېلىپ كېتىۋاتىسەن؟ — دەپ سو-راپتىكەن، بالا:

— بۇنى چۆلدىن تۇتۇۋالدىم، پادىشاھقا سوۋغا قىلاي دەپ ئېلىپ كېتىۋاتە-مەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ۋەزىر:

— بۇ كىيىكنى ماڭا بەرگىن، نېمە دېسەڭ بېرەي، — دەپتۇ، بالا ئۇنىماپتۇ.

ۋەزىر، ــ ئۇنداق بولسا كېيىكنى ئۆزۈم پادىشاھ ئالدىغا ئېلىپ كىرەي، سېنىڭ تىلەك - مەقسىتىنى يەتكۈزەي، ــ دەپتۇ. بالا:

ــ كېيىكنى ئۆزۈم تۇتقان، پادىشاھقا ئۆزۈم سوۋغا قىلاي، ــ دەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ بالىنى ئالداش غەرىزى ئەملگە ئاشمىغاچقا، كۆڭلىدە «سېنىڭ بۇ كېيىكنى سوۋغا قىلىپ، ئىنئام ئالغىنىڭنى كۆرەي» دەپتۇ.

بالا كېيىكنى يېتىلەپ پادىشاھ ئالدىغا كىرىپتۇ. ئوردا ئىچىدىكى بارلىق ۋەزىر-ۋۇزرا، ئەلەمچى - قەلەمچىلەر كېيىكنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. پادىشاھ تېخىمۇ ھەيران بولغان ھالدا، ئورنىدىن تۇرۇپ، كېيىكنى كۆرۈپ بالىدىن:

ــ سەن بۇ كېيىكنى نەدىن ئېلىپ كەلدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بالا بولغان ئەھۋالنى باشتىن - ئاياغ سۆزلەپ، كېيىكنى پادىشاھقا سوۋغا قىلىپ ئېلىپ كەلگەنلىكىنى بايان قىپتۇ. پادىشاھ بۇ بالىنى قانداق ئىنئام بىلەن رازى قىلىشنى ئويلاپ يېتەلمەپتۇ. شۇ ئاردا ئوڭ قول ۋەزىر:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، بۇنداق كېيىك يەر يۈزىدە كەم ئۇچرايدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن بالىغا ئوبدان ئىنئام بېرىشكە تېگىشلىك، ئەمما كېيىك ئالتۇن مۈڭگۈز، كۈمۈش تۇياق ئىكەن. بۇنىڭغا بىر ئالتۇن تەخت لازىم. تەختنىڭ بىر تەرىپى ئالتۇن، بىر تەرىپى كۈمۈش بولسا، كېيىك تەخت ئۈستىدە سەكرەپ ئويناپ تۇرسا، كېيىكنىڭ تېخىمۇ پەيزىنى سۈرگەن بولاتتۇق. سىلى بۇ بالىغا ئېيتسىلا، دەرھال ئالتۇن تەخت تېپىپ كەلسۇن، شۇ چاغدا تېخىمۇ ئوبدان رازى قىلايلى، ــ دەپ پادىشاھنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپتۇ.

پادىشاھ ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ دېگىنى بويىچە بالىغا دەرھال ئالتۇن تەخت تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ.

بالا كېيىك ئۇچۇن ئىنئاممۇ ئالالماي، بېشى تۆۋەن ھالدا ئۆيگە قايتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسى:

ــ قانداق بالام، كېيىكنى ئاپارمىغىن دېسەم ئۇنمىدىڭ، ئىنئاممۇ بەرمەپتىغۇ؟ ــ دەپتۇ. بالا پادىشاھنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى بايان قىپتۇ. ئانىسى بىرمۇنچە كايىپتۇ. كەچ كىرىپتۇ، بالا ئۇخلاپ قاپتۇ. چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە، ساقلى ئاقارغان، يۈزىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان، بەستلىك بىر بوۋاي بالىغا:

ــ ئەي ئوغلۇم، ئالتۇن تەخت تېپىش ئۇچۇن مۇشۇ ئۆيۈڭدىن دەريا ياقىلاپ ئۇچ كۈن ماڭساڭ، كۈنپېتىش تەرەپتە قويۇق ئورمان بار. ئورمان ئىچىدە يەنە ئۇچ كۈن ماڭساڭ، بىر قېرى توغراق تۈۋىدە ئىككى بۈلاق بار. بۇ ئىككى بۈلاقنىڭ بىرىدىن ئالتۇن قاينىپ چىقىپ تۇرىدۇ، يەنە بىرىدىن كۈمۈش قاينىپ چىقىپ تۇرىدۇ.

سەن بۇلاقتىن ئۆتۈپ ئۇچ كۈن ماڭساڭ، بىر قويۇق ئورمانلىقنىڭ ئارىسىدا ھۈنەر بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان بىر خارەت[1] ئۇستام بار. سەن ئۆيدىن بىر تىللا ئېلىۋالغىن، ھېلىقى خارەت ئۇستامغا بىر تىللانى بەرسەڭ گەپ ـ سۆز قىلماي ساڭا ياغاچتىن بىر تەخت ياساپ بېرىدۇ. سەن تەختنى ئېلىپ ئۇچ كۈندىن كېيىن ھېلىقى بۇلاق تۈۋىگە كېلىسەن. ياغاچ تەختنىڭ بىر قانىتىنى ئالتۇن بۇلاققا، يەنە بىر قانىتىنى كۈمۈش بۇلاققا چىلىغىن، مانا بۇ پادىشاھ سەندىن تەلەپ قىلغان ئالتۇن تەختتۇر. سەن تەختنى قۇچاقلاپ، «ياپىرىم» دەپ كۆزۈڭنى يۇمۇپ ئاچساڭ، تەختمۇ پادىشاھنىڭ ئالدىدا، سەنمۇ پادىشاھنىڭ ئالدىدا بولىسەن، ــ دەپتۇ.

تۈرمەك چاققان ئويغانسا، تاڭ سۈزۈلگەن چاغ ئىكەن. ئۇ دەرھال ئانىسىنى ئويغىتىپ، ئالدىراش ناشتا قىپتۇ ۋە ئانىسىدىن بىر تىللا ئېلىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. چۈشىدە ھېلىقى بوۋاي كۆرسەتكەن بويىچە دەريا ياقىلاپ بىر توغراقلىق ئورمانلىققا بېرىپتۇ. قېرى توغراق تۈۋىدىكى ئالتۇن ۋە كۈمۈش بۇلاقتىن ئۆتۈپ، ھېلىقى خارەت ئۇستام بار جايغا بېرىپتۇ. بىر تىللانى بەرگەنىكەن، خارەت ئۇستام دەرھال بىر تەخت ياساپ بېرىپتۇ. تۈرمەك چاققان بۇ تەختنى ئېلىپ، ئالتۇن ۋە كۈمۈش بۇلاققا يېتىپ كەپتۇ. تەختنىڭ بىر قانىتىنى ئالتۇن بۇلاققا، يەنە بىر قانىتىنى كۈمۈش بۇلاققا چىلىغانىكەن، ئالتۇن تەخت تەييار بوپتۇ. كۆزىنى يۇمۇپ «ياپىرىم» دېگەنىكەن، كۆزىنى ئاچسا ئۆزىنى ئالتۇن تەخت بىلەن بىللە پادىشاھنىڭ ئوردىسى ئالدىدا كۆرۈپتۇ. پادىشاھ ئالتۇن تەختنى كېيىك ئالدىغا ئېلىپ بارغانىكەن، كېيىك ئالتۇن تەخت ئۇستىدە ئويناغلى تۇرۇپتۇ. كېيىك بىر سەكرىسە تەختنىڭ ئالتۇن قانىتىغا چۈشىدىكەن، يەنە بىر سەكرىسە كۈمۈش قانىتىغا چۈشىدىكەن. پادىشاھ ۋە پۇتۇن ئوردا ئەھلى بۇ كارامەتتىن ھەيران قاپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ تۈرمەك چاققانغا ياخشىراق ئىنئام بېرىشنى ئويلاپ، ۋەزىرگە:

ــ بۇ بالىغا ئەمدى قانداق ئىنئام بەرسەك بولارکىن؟ ــ دەپتۇ. ۋەزىر:

ــ ئەي پادىشاھىم، بۇ قولىدىن ھەرقانداق ئىش كېلىدىغان بالا ئىكەن. ھازىر ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن كېيىكلىرى ۋە ئالتۇن تەختلىرى بار بولدى، جاھانغا شۆھرەتلىرى تونۇلدى. ئەمدى ئويلاپ كۆرسىلە، يەنە نېمە كەم؟ ــ دەپتۇ. پادىشاھ بۇ سوئالغا بىرنېمە دېيەلمەپتۇ. شۇ ئەسنادا ۋەزىر:

ــ ھازىر ئۆزلىرىگە ئالتۇن دەرەخ لازىم. ئويلاپ باقسىلا، ئالتۇن كېيىك، ئالتۇن تەخت بار جايدا ئالتۇن دەرەخ بولمىسا بولامدۇ؟ ھېلىقى بالىنى دەرھال ئوردىغا چاقىرتسىلا، ئۇچ ئاي ئىچىدە ئالتۇن دەرەخ تېپىپ كەل، ئاندىن سېنى رازى قىلاي

① خارەت ــ ياغاچچى.

دېسىلە، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرىنىڭ دېگىنى بويىچە بالىغا ئۇچ ئايلىق مۇددەت ئىچىدە ئالتۇن دەرەخ تېپىپ كېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ. تۇرمەك چاققان ئوردىدىن چىقىپ، ئۆيىگىمۇ بارماي، دەريا بويىدىكى توغراق كامىرىدا ئالتۇن دەرەخنى خىيال قىلىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئالدىنقى نۆۋەتتىكى بوۋاي:

ــ ئوغلۇم، تۇر ئورنۇڭدىن! ــ دەپتۇ. تۇرمەك چاققان كۆزىنى ئاچسا، ھېلىقى بوۋاي ئالدىدا تۇرغۇدەك، بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي :

ــ مۇشۇ جايدىن دەريا بويلاپ ئون بەش كۈن ماڭساڭ، بىر تاغقا يېتىسەن. تاغقا يېتىپ بارغاندىن كېيىن تاغ ئارىسىغا ئىچكىرىلەپ كىرسەڭ، بىر ساي بار. سەن سايغا قەدەم تاشلىشىڭ بىلەن، بىر بوز توشقان ئالدىڭدىن قاچىدۇ. سەن ئۇنى قوغلىغىن، ئۇ قاچىدۇ، يەنە قوغلىغىن... شۇنداق قىلىپ، توشقان سېنى بىر تاغ ئۆڭكۈرىگە باشلاپ كىرىدۇ ـ دە، كۆزۈڭدىن غايىب بولىدۇ. بۇ ئۆڭكۈردە ئەسلىي قىرىق قاراقچى ياشايدۇ. ئۇلار سېنىڭ كەلگىنىڭنى كۆرۈپ، ئەتراپىڭنى قورشاپ، خەنجەر ـ پىچاقلىرىنى چىقىرىشىپ ساڭا ھەيۋە قىلىدۇ. سەن قىلچە قورقمىغىن. قاراقچىلارنىڭ باشلىقى سەندىن: «سەن نېمە ئادەمسەن؟» دەپ سوئال سورايدۇ. سەن: «مەن شۇنداق ئۇستا ئاشپەزمەنكى، جاھاندا ماڭا يېتىدىغان ئاشپەز يوق» دېگىن. «قانداق كارامەتلىرىڭ بار؟»دېسە، «مەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە تاماق پىشۇرىمەن» دېگىن. قاراقچىلار سېنى سىناش ئۈچۈن بىر قازانغا گۆش سالىدۇ. سەن مانا مەن بەرگەن ماۋۇ ھاسىنى قازانغا تەگكۈزۈپ تۇرۇپ، قاراقچىلارغا: «كۆزۈڭلارنى يۇمۇڭلار» دەپ، ھاسىغا: «پىش تاماق لەختە ـ لەختە» دېگىن ـ دە، قاراقچىلارغا: «كۆزۈڭلارنى ئېچىڭلار» دېگىن، قاراقچىلار كۆزلىرىنى ئاچقاندا قازاندىكى گۆش پىشىپ بولغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قاراقچىلار سېنى ئۆزلىرىگە ئاشپەز قىلىپ تەينىلەيدۇ. قاراقچىلار ئۆڭكۈردىن بۇلاڭ ـ تالاڭغا چىقىپ كەتكەندە سەن ئۆڭكۈرنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىگە قارىساڭ، بىر ساندۇق بار، ساندۇقنى ئاچساڭ ئۇنىڭ ئىچىدە بىر كىچىك قۇتا بار. قۇتىدىن بىر ئالتۇن ئاچقۇچ چىقىدۇ. ئاچقۇچنى ئال، يەنە بىر بولاق ئوغا بار، ئۇنمۇ ئال ـ دە، ساندۇقنى ئۆز جايىغا قويۇپ قوي. قاراقچىلار بۇلاڭ ـ تالاڭدىن ھېرىپ ـ ئېچىپ قايتىدۇ. سەن ئەتىگىچى بولغان تاماقنى ھېلىقى بولاقتىكى ئوغۇنى سالغىن، قاراقچىلارنىڭ ھەممىسى زەھەرلىنىپ ئۆلىدۇ. قاراقچىلار ئۆلگەندىن كېيىن ھېلىقى ساندۇقنى كۆتۈرۈپ، ساندۇق ئاستىدىكى تاشنى يۆتكىسەڭ، بىر ئالتۇن ئىشىك چىقىدۇ. سەن ھېلىقى ئالتۇن ئاچقۇچ بىلەن ئىشىكنى ئېچىپ، ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ماڭساڭ بىر يورۇقلۇققا چىقىسەن. بۇ يەر ئاستى ئالتۇن دەرەخلىق باغدۇر. سەن دەرھال بىر تۇپ ئالتۇن دەرەخنى قۇچاقلاپ «ياپىرىم» دەپ كۆزۈڭنى يۇمۇپ ئاچساڭ،

ئۆزۈڭ ۋە ئالتۇن دەرەخ پادىشاھنىڭ بېغىدا بولىدۇ، ــ دەپتۇ ۋە بىر ھاسا قالدۇرۇپ غايىب بوپتۇ.

تۇرمەك چاققان ھېلىقى بېشارەت بويىچە دەريا ياقىلاپ ئون بەش كۈن يول يۈرۈپ، ھېلىقى بوۋاي ئېيتقان قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، ئالتۇن دەرەخنى تېپىپ پادىشاھنىڭ بېغىغا پەيدا قىپتۇ ۋە پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئالتۇن دەرەخنى تېپىپ كېلىپ، باغقا تىكىپ قويغانلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىر، ئوردا مۇلازىملىرى بىلەن باغقا چىقىپ قارىسا، ئالتۇن دەرەخ كۆزنى قاماشتۇرۇپ ۋىللىداپ تۇرغىدەك.

بۇ چاغدا ھېلىقى ۋەزىر يەنە:

ــ پادىشاھى ئالەم، ھازىر سىلى پۈتۈن جاھانغا تونۇلدىلا. ئالتۇن كېيىكلىرى، ئالتۇن تەختلىرى، ئالتۇن دەرەخلىرى بار بولدى. ئەمدى بىر نەرسىنىڭ كەملىكى سىلىنى چاندۇرۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئۇ نېمە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ۋەزىر:

ــ ئاڭلىسام، كۈنچىقىش تەرەپتە بىر مەملىكەتنىڭ داڭلىق پادىشاھى بار ئىكەنمىش. ئۇنىڭ ساھىبجامال كۈنبۇۋى دېگەن بىر قىزى بار ئىمىش. ئۇ شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى، ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن ئاسماندىكى كۈنمۇ خىجىل بولارمىش. ئەسلىدە كۈن ھاۋادا مۇئەللەق توختاپ تۇرىدىغان قىلىپ يارالغانىكەن. كۈنبۇۋى كېچىسى ئويغاق، كۈندۈزى ئۇيقۇدا بولغاچقا، كۈنبۇۋى ئويغانغان ھامان كۈنمۇ خىجىللىقتا ئالدىراپ پەسكە چۈشۈپ يوشۇرۇنىدىكەن. كۈنبۇۋى ئۇخلىغاندا، ئاندىن ئۆز نۇرىنى يەر ـ زېمىنگە چاچالايدىكەن. كېچە بىلەن كۈندۈز شۇنىڭدىن قاپتىمىش، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

ــ ئۇنى كىم ئېلىپ كېلىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ۋەزىر:

ــ ھېلىقى تۇرمەك چاققان دېگەن يېتىم ئوغلاق يامان نېمىكەن. ئۆزلىرى مېنىڭ مەسلىھەتىم بويىچە ئىككى مەرتىۋە ئىشقا بۇيرۇدىلا، جان ـ دىل بىلەن ئورۇندىدى. ئەمدى ئۇنى ئوردىغا چاقىرتىپ، سىلىق ـ يۇمشاق گەپ قىلىپ، ساھىبجامال كۈنبۇۋىنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇسىلا، ئۇ چوقۇم ئېلىپ كېلەلەيدۇ، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئەتىسى تۇرمەك چاققانىنى ئوردىغا چاقىرىپ، ۋەزىرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە كۈنبۇۋىنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. تۇرمەك چاققان گەپ ـ سۆز قىلماي ئوردىدىن چىقىپ، «يا تەۋەككۈل» دەپ يولغا چىقىپتۇ. يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، بىر جاڭگاللىقتا كىتىۋاتسا، يول ئۈستىدە بىرەيلەن ياتقۇدەك. تۇرمەك چاققان:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، نېمە ئادەمسەن؟ — دەپتىكەن، ھېلىقى ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام. سەگەك قۇلاق باتۇر دېگەن مەن بولىمەن. كۇنچىقىش مەملىكىتىنىڭ قىزى ساھىبجامال كۇنبۇۋىنى ئالغىلى بىر يىگىت كېلىدۇ، دەپ ئاڭلاپ شۇنى كۇتۇپ ياتتىم، — دەپتۇ.

تۇرمەك چاققان دەل ئۆزىنىڭ كۇنچىقىش مەملىكىتىگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايان قىپتۇ. سەگەك قۇلاق باتۇر:

— ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ياردەم بېرىمەن، سەن مېنى ئۆزۈڭگە قوشۇۋال، — دەپتۇ. تۇرمەك چاققان قوشۇلۇپتۇ. بۇ ئىككىيلەن ئۇزۇن چۆل - بايابانلارنى كېزىپ كېتىۋاتسا، بىر ھەيۋەتلىك تاغ كۆكتە ئۇياقتىن - بۇياققا كۆچۈپ يۈرگۈدەك. بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ قارىسا، بىر ئادەم تاغنى ئۇ قولىدىن بۇ قولىغا ئېلىپ ئويناپ يۈرگۈدەك. بۇ ئىككىيلەن ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ. ھېلىقى پالۋان دەرھال سالامنى ئىلىك ئېلىپ:

— سىلەر نېمە ئادەمسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. تۇرمەك چاققان مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. پالۋان:

— تاغ باتۇر دېگەن مەن بولىمەن. كۇنچىقىش مەملىكىتىگە باربىغانلارنى كۇتۇپ تۇرۇۋاتىمەن. ئاراڭلارغا قوشۇۋېلىڭلار، — دەپتۇ - دە، ئۇلارغا قوشۇلۇپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار يەنە ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، يول ئۇستىدە ئىككى پۇتىغا بىردىن تۇگمەن تېشىنى ئېسىۋېلىپ، ئۇياقتىن - بۇياققا يۇگۇرۇۋاتقان بىر ئادەمگە يولۇقۇپ. تۇ. بۇ يۇگۇرۇك باتۇر ئىكەن. يۇگۇرۇك باتۇرمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار سەپەر ئۇستىدە بىر كۆل بويىغا يېتىپ كېلىپ قارىسا، بىر ئادەم كۆلنىڭ سۇ. يىنى دەم تارتىپ، يەنە ياندۇرۇپ ياتقۇدەك. بۇ كۆل باتۇر ئىكەن. كۆل باتۇرمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار بەش ئادەم قىرىق كۇن يول يۈرۇپ بىر دەريا بويىغا يېتىپ كەپتۇ. تۇرمەك چاققان بەك ئۇسساپ كەتكەچكە سۇ ئىچىش ئۈچۈن دەريا بويىغا بارسا، سۇ ئۇستىدە بىر ھەرە سۇدىن چىقالمايۋاتقۇدەك. تۇرمەك چاققان دەرھال بىر تال قومۇشۇ. نى تاشلاپ بېرىپتىكەن، ھېلىقى ھەرە سۇدىن چىقىپتۇ ۋە زۇۋانغا كىرىپتۇ:

— مېنى قۇتقۇزۇپ قويغىنىڭغا رەھمەت. بېشىڭغا كۇن چۈشكەندە «ھەرە كۇنەك- ھەرە كۇنەك!» دېسەڭ خىزمىتىڭگە ھازىر بولىمەن، خەير - خوش، — دەپ غايىب بوپتۇ. ئۇلار ئۇچ كۇن ماڭغاندىن كېيىن بىر تاغ باغرىغا يېتىپ كەپتۇ. تاغ باغرىدىكى سايغا قارىسا، ئاپپاق بىر دۆڭ تۇرغۇدەك. شۇ ئەسنادا تاغ باتۇر:

— ئاغىنىلەر، سىلەر كۆرۈۋاتقان بۇ دۆڭ ئادەم سۆڭەكلىرىدۇر. بۇ ئادەم سۆ-

ئەكىرى كۈنچىقىش مەملىكىتىگە كەلگەن شاھزادە، ئېسىل زاتلارنىڭ سۆڭەكلىرى بولىدۇ. ئۇلار كۈنچىقىش پادىشاھىنىڭ قىزى ساھىبجامال كۈنبۈڭنى ئالغىلى كېلىپ مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە ئۇچرىغان. كۈنچىقىش مەملىكىتىنى پەقەت ئۇنىڭ سالپاڭ زېرەك دېگەن بىر ئىتى قوغدايدۇ. ھەرقانداق ئادەم كۈنچىقىش مەملىكىتى چېگراسىغا يېقىنلاشقان چاغدا ئىت ئۇنى ئاللىقاچان بىلىپ بولۇپ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە شۇ جايغا يېتىپ كېلىدۇ - دە، قانچە ئادەم بولسا يەپ تۈگىتىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ ۋاي ياماڭ بولدى، سالپاڭ زېرەك كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ سەگەك قۇلاق. تاغ باتۇر دەرھال زور بىر تاغنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپتىكەن، سالپاڭ زېرەك يېراقتىن ئۇلارغا خىرىس قىلىپ يېتىپ كەپتۇ. تاغ باتۇر ھېلىقى تاغنى بىر ئاتقانىكەن، ئىت تاغ ئاستىدا يانجىلىپ ئۆلۈپتۇ. ئۇلار تاغ ئارىسىدىن ئۆتۈپ كۈنچىقىش مەملىكىتى چېگراسىغا ئاياغ بېسىپتۇ.

ئەمدى گەپنى كۈنچىقىش مەملىكىتى پادىشاھىدىن ئاڭلايلى:

كۈنچىقىش پادىشاھىنىڭ بىر ھەييارى بار ئىكەن، ئۇ ئالتە ئايلىق يەردىكى ۋەقەلەرنى بىلەلەيدىكەن. ئۇ پادىشاھ ئوردىسىغا كىرىپ، يەر يۈزىدىن بەش ئادەمنىڭ كۈنچىقىش مەملىكىتىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى، سالپاڭ زېرەكنىڭ ئۆلگەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ بۇ خەۋەردىن قاتتىق چۆچۈپ، دەرھال ئوردىدىكى ۋەزىر - ۋۇزىرالارنى يىغىپ جىددىي كېڭەش قىپتۇ. ھېلىقى ھەييار:

ــ سالپاڭ زېرەكتەك ئىتىمىزنى ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان ھېچكىم يېڭەلمىگەن. بۇ بەش ئادەمگە تەڭ كەلگىلى بولمىغۇدەك. ياخشىسى، داقا - دۇمباق، ناغرا - سۇنايلارنى چېلىپ ئالدىغا چىقايلى، ــ دەپتۇ. كۈنچىقىش مەملىكىتى پادىشاھى قوشۇلۇپتۇ. ۋەزىر دەرھال يۈرتقا پەرمان چۈشۈرۈپ، ناغرا - سۇناي، داقا - دۇمباقلارنى ۋە بەش مەپە تەييارلاپ، بەشەيلەننىڭ ئالدىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. كۈنچىقىش پادىشاھىنىڭ پۇقرالىرى داقا - دۇمباق، ناغرا - سۇنايلارنى چېلىپ، بەشەيلەننى مەپىگە سېلىپ، پادىشاھ ئوردىسىغا ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھ ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن ئۇلارنى كۈتۈپ، ئۇلارنىڭ نېمە ۋەجىدىن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. تۇرمەك چاققان بۇ جايغا كېلىشتىكى مەقسىتىنى بايان قىپتۇ. پادىشاھ ھېلىقى ھەييار جادۇگەردىن مەسلىھەت سوراپتىكەن، ھەييار:

ــ ساھىبجامال كۈنبۈڭى بولسا پادىشاھىمىزنىڭ ئارزۇلۇق قىزى. سىلەر يەر يۈزىدىن مۇشۇ قىزنى ئېلىش ئۈچۈن كەپسىلەر. بوپتۇ، قىزنى بېرەيلى، ئەمما مۇنداق ئۇچ تۈرلۈك شەرت بار، شۇنى بېجىرسەڭلار قىزنى سىلەرگە بېرىمىز. بېجىرەلمەسەڭلار بىزدىن ئاغرىنماڭلار، ــ دەپتۇ.

— قېنى، قانداق شەرت ئىكەن؟ — دەپتۇ تۇرمەك چاققان. ھېلىقى ھەييار:

— بىرىنچى شەرت: قىزىمىزنى مۇشۇ ئوردا ئىچىدە مەلۇم بىر جايغا يوشۇرۇپ قويىمىز، شۇنى تاپالىساڭلار ھېساب. ئىككىنچى شەرت: ئاراڭلاردىكى بىرەيلەن مەن بىلەن ئوچ كۈنلۈك مۇساپىدە يۈگۈرۈشكە چۈشىدۇ، كىم بالدۇر كېلىپ يېڭىۋالسا ھېساب. ئۈچىنچى شەرت: بۇ ئوردىدا ساھىبجامال كۈنبۇۋىدىن ئون ئالتە نەپىرى بار، شۇلارنىڭ ئىچىدىن ھەقىقىي كۈنبۇۋىنى تېپىشىڭلار كېرەك، — دەپتۇ.

بىرىنچى شەرت باشلىنىپتۇ. كۈنبۇۋىنى يەتتە قات يەر ئاستىدىكى بىر ئۆيگە يوشۇرۇپ، «قېنى تېپىڭلار» دەپتىكەن، سەگەك قۇلاق باتۇر قۇلىقىنى يەرگە يېقىپ:

— كۈنبۇۋى يەتتە قات يەر ئاستىدىكى ئۆيدە ئىكەن. ھازىرلا تىكىش قىلىپ، يېڭىسىنى ياستۇق ئۈستىگە قويدى، — دەپتۇ.

ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ كۆرسە، ئەھۋال راست شۇنداق. شۇنىڭ بىلەن بۇلار بىرىنچى شەرتنى ئادا قىلىپ ئۆتۈۋاپتۇ. ئىككىنچى شەرت باشلىنىپتۇ. يۈگۈرۈك باتۇر بىلەن ھېلىقى ھەييار ئىككى كۈن يۈگۈرۈپ، ئۈچىنچى كۈنىگە يەتكەندە، ھېلىقى ھەييار يۈگۈرۈك باتۇرنى يېڭەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ:

— ھەي باتۇر، مۇساپىمىز ئاز قالدى، بىرئاز ئارام ئېلىپ، تونۇشۇپ، سىردىشىپ ئاندىن يۈگۈرسەكمۇ نىشانغا يېتەلەيمىز، — دەپتۇ.

يۈگۈرۈك باتۇر ھەييارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ، بىر كۆل بويىغا كېلىپ ئارام ئېلىشقا باشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا ھەييار يېنىدىن دورا بىھوشنى ئېلىپ يۈگۈرۈك باتۇرغا بىرلا چېچىپتىكەن، يۈگۈرۈك باتۇر بىھوش بولۇپ قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ھەييار پۈرسەتنى تۇتۇپ، نىشانغا قاراپ يۈگۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى يۈگۈرۈك باتۇرنىڭ ھەمراھلىرىدىن ئاڭلايلى:

سەگەك قۇلاق باتۇر قۇلىقىنى يەرگە چاپلاپ:

— ھەي ئاغىنىلەر، چاتاق بولدى. بىزنىڭ باتۇر بىر كۆل بويىدا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. خورەك ئاۋازى كېلىۋاتىدۇ. ھېلىقى ھەييار پەللىگە يېتەي دەپ قالدى، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تاغ باتۇر بىر نەرە تارتىپتىكەن، دورا بىھوشتا قاتتىق ئۇخلاۋاتقان يۈگۈرۈك باتۇر ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ. قارىسا، ھېلىقى ھەييار يېنىدا يوق. «خەپ» دەپ، پۇتىغا باغلاقلىق ئىككى تۇگمەن تېشىنى يېشىپ تاشلاپ بىر يۈگۈرۈپ-تىكەن، ھەييارنى كەينىدە قالدۇرۇپ، بەلگىلەنگەن پەللىگە بالدۇر يېتىپ كېلىپ، بۇ شەرتتىمۇ پادىشاھنى ئۇتۇپتۇ. ئەمدى پادىشاھ ئۈچىنچى شەرتنى تەييارلاپتۇ. ئوردا ئالدىدىكى مەيدانغا بوي - تۇرقى، چىرايى - شەكلى، كىيىنىشى ئوخشاش ئون ئالتە قىزنى تىزىپ قويۇپتۇ. شەرت بويىچە، ئالدى بىلەن تاغ باتۇر بۇ ئون ئالتە قىزنى

بىر قاتار كۆزدىن كەچۈرۈپ، بىر ئۇياققا، بىر بۇياققا ئۆتۈپ ھەقمقىي كۈنبۇۋىنى تا-پالماپتۇ. سەگەك قۇلاق باتۇرمۇ تاپالماپتۇ. ئاخىر تۈرمەك چاققانغا نۆۋەت كەپتۇ. تۈرمەك چاققان دەرھال يول ئۈستىدە ئۆزى قۇتقۇزۇپ قويغان ھېلىقى ھەرىنى ئويلاپ-تۇ - دە، «ھەرە كۈنەك، ھەرە كۈنەك» دەپتىكەن، ئۇنىڭ باش ئۈستىدە ھەرە پەيدا بوپتۇ. تۈرمەك چاققان مەقسىتىنى ئېيتىپتىكەن، ھەرە:

— مەن ھازىر قايسى قىزنىڭ بېشىغا قونسام، شۇنى قولىدىن تارتىپ چىقىرىڭ، سىلەر ئىزدىگەن ھەقمقىي كۈنبۇۋى شۇ بولىدۇ، — دەپتۇ. تۈرمەك چاقچان سەپتە تۈرغان قىزلارنى ئارىلاپ بىر ئۇياققا، بىر بۇياققا ئۆتۈۋېتىپ قارىسا، ھېلىقى ھەرە سەككىزىنچى قىزنىڭ بېشىدا قونۇپ تۇرغۇدەك، دەرھال ئىككىلەنمەي بېرىپ: «ھەقمقىي كۈنبۇۋى مۇشۇ» دەپ، قىزنى سەپتىن تارتىپ چىقىپتۇ. ھەقمقىي كۈنبۇۋى شۇ ئىكەن. ئۇلار پادىشاھنى يېڭىۋالغاندىن كېيىن، پادىشاھ قىزنى بېرىدىغان بوپتۇ. ئۇ-نىڭغىچە كەچ بوپتۇ. شۇ ئەسنادا ھېلىقى ھەييار پادىشاھقا:

— ھەي قۇدرەتلىك شاھىم، يەر يۈزىدىن چىققان بۇ كىشىلەرگە قىزىمىز سا-ھىبجامال كۈنبۇۋى بىكار كېتىدۇ. بۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتەيلى، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— قانداق ئۇجۇقتۇرىمىز؟ — دەپتىكەن، ھەييار:

— ئوردىنىڭ كەينىدە بىر ئېغىز تۆمۇر ئۆي بار. ئۇلارنى شۇ يەرگە باشلاپ با-رايلى ھەم شۇ ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرايلى. كېچىچە پۈتۈن شەھەر خەلقىگە ھەر ئادەمگە بىر ئۇلاغتىن ئوتۇن، ھەربىر ياغچىغا ئون قاپاقتىن ياغ ئالۋاڭ قويايلى. تۆمۇرچىلەر كۈرەكلىرىنى ئېلىپ كەلسۇن. ئۇلار تازا قاتتىق ئۈيقۇغا كەتكەندە، بىز تۆمۇر ئۆي ئەتراپىغا ئوتۇن - ياغاچ دۆۋىلەپ، ياغچىلار ئېلىپ كەلگەن ياغلارنى تۆكۈپ ئوت يا-قايلى. كۈرەكچىلەر تۈشمۈتۈشتىن كۈرەك باسسۇن. شۇنداق قىلساق، قېنى ئۇلارنىڭ ئۇجۇقمىغىنىنى كۆرەيلا — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ھەييارنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش بېجىرىشكە پەرمان چۈ-شۈرۈپتۇ. دەرھال شەھەر خەلقى ھەربىكەتلىنىپ، تاغدەك ئوتۇن دۆۋىلەپتۇ. ياغچىلارنىڭ يېغىمۇ ئىنتايىن كۆپ يىغىلىپتۇ. نەچچە مىڭ كۈرەكچى تەييار بوپتۇ. تۈرمەك چاققان قاتارلىق بەشەيلەننى ھېلىقى ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. تەڭ كېچە بولغاندا، يىغىلغان ئوتۇنلارنى تۆمۇر ئۆي ئەتراپىغا دۆۋىلەپتۇ، ياغلارنى تۆكۈپتۇ - دە، ئوت يېقىپتۇ. ئوت تازا ئۇلغايغاندا، نەچچە مىڭ كۈرەكچى كۈرەك بېسىشقا باشلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى تۆمۇر ئۆي ئىچىدىكى بەشەيلەندىن ئاڭلايلى:

تەڭ كېچە بولغاندا ئىسسىقلىق، دىمىقلىقتىن بولالمىغان تۈرمەك چاققان ئورنى-دىن تۇرۇپ ئاغىنىلىرىنى ئويغىتىپتۇ. ئاغىنىلىرى ئويغىنىپ قارىسا، ئۆينىڭ تۆت

ئەتراپى ئوتقاشتەك قىزىرىپ كەتكەن. كۆل باتۇر دەرھال:

ــ ئاغىنىلەر، سىلەر خاتىرجەم ئۇخلاڭلار، ــ دەپتۇ ـ دە، يول بويىدا يۇتـۇۋالـغان بىر كۆلنىڭ سۇيىنى تامغا پۈركۈپتىكەن، تامدىكى قىزىللىق يوقاپتۇ. تاڭ ئېتىپتۇ. ھەييار پادىشاھقا:

ــ ئەمدى ئۇلار كۆيۈپ كۈل بولدى. يۈرسىلە، كۆرۈپ كېلەيلى! ــ دەپ تۆمـۈر ئۆينىڭ ئالدىغا بارسا، بۇ بەشەيلەن ئۆيدىن چىقىۋاتقۇدەك. ئەسلىدە بۇ كېچە كۆل باتۇر تاڭ ئاتقۇچە تۆمۈر تامغا سۇ پۈركۈپ ياتقاچقا ئۆي ئىچى سالقىن تۇرۇپتۇ.

پادىشاھ بۇ بەشەيلەننى كۆرۈپ سالام بېرىپتۇ. ھەييار ھەيران قالغانلىقىنى بىلدۈرمەي:

ــ ئاغىنىلەر، كېچىدىن ئوبدان ئۇخلىغانسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ. تۈرمەك چاققان:

ــ ئۆمرۈمدە مۇنداق راھەتتە ئۇخلىماپتىكەنمەن، قالتىس ئوبدان ئۇخلىدۇق، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ بۇ بەشەيلەنگە تەڭ كېلىش مۇمكىن ئەمەسكەن، ياخشىسى قىزىمىزنى بېرەيلى، ــ دەپتۇ. بەش يىگىتنى ئوردىغا چاقىرتىپ، تويىنى ئەتىدىن باشلاپ ئۆتكـۈزۈپ بېرىدىغانلىقىنى، قىزىنى ئالىدىغان يىگىتنىڭ تەييار بولۇشى لازىملىقىنى ئۇقتـۇرۇپتۇ. تۈرمەك چاققان پادىشاھقا:

ــ قىزىنىڭ يىگىتى ئارىمىزدا يوق، ــ دەپ بېشىدىن ئۆتكەن قىسمەتلەرنى بايان قىپتۇ. پادىشاھ تۈرمەك چاققاننىڭ مەسلىھەتى بىلەن تويىنى قىزغا خېرىدار بولغـان پادىشاھنىڭ مەملىكىتىدە ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلۇپتۇ. داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ سۇنايلارنى چېلىپ، بەش يىگىت ۋە قىزى كۈنبۇۋىنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. بۇلار يول يـۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، بىر جايغا بارغاندا، كۆل باتۇر دوستلىرىدىن ئايرىلىـپ، ئۆزى ياشاپ كەلگەن كۆل بويىدا قاپتۇ. يەنە ئازراق مېڭىپ يۈگۈرۈك باتۇر قاپتـۇ. شۇ تەرىقىدە تاغ باتۇر، سەگەك قۇلاق باتۇرلارمۇ بىر ـ بىرلەپ ئۆز جايلىرىدا قاپتۇ. ئاخىرىدا تۈرمەك چاققان بىلەن كۈنبۇۋى بىللە يولـغا چىقىپتۇ. كـۈنبۇۋى تۈرمـەك چاققاننىڭ قىسمەتلىرىنى دادىسىدىن ئاڭلىغانىكەن. ئۇلار يـول بويى گەپ ـ سـۆز قىلماي مېڭىپتۇ. مەنزىلگە بىر كۈن قالغاندا، بىر ئۆتەڭ ئۈچراپتۇ. كۈنبۇۋى تۈرمـەك چاققانغا:

ــ مەن كۈنچىقىش مەملىكىتىنىڭ مەلىكىسى. پادىشـاھ ئالدىغـا مۇنداق بارسـام بولمايدۇ. مەن مۇشۇ ئۆتەڭدە تۇرغاچ تۇراي. سىز پادىشاھقا: «مەن سىلىنىڭ دېگەنلىرى بويىچە، كۈنچىقىش مەملىكىتىنىڭ مەلىكىسىنى ئېلىپ كەلدىم، مۇشۇ جايغا بىر كۈنلۈك كېلىدىغان ئۆتەڭدە قالدى، پادىشاھ ئالدىمغا چىقسۇن، ئالدىمغا چىققاندا پـا-

دىشاھ ئالدىدا ماڭسۇن، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋەزىر ماڭسۇن، ئارقىدىن يۇرت خەلقى چىقسۇن دېدى» دەڭ، ـــ دەپتۇ.

مەلىكە ئۆتەڭدە قاپتۇ. تۇرمەك چاقىقان بىر كۈن يول يۇرۇپ ئوردىغا بېرىپ، قىزنىڭ دېگىنى بويىچە پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ.

پادىشاھ پۇتۇن يۇرتقا جاكارچى ماڭدۇرۇپ، يۇرت خەلقىنى يىغىپ، ئۆزى ئالدىدا، ۋەزىرى كەينىدە، يۇرت خەلقىنى كەينىگە ئەگەشتۇرۇپ ئۆتەڭگە يېقىنلىشىپتۇ. مەلىكە ئۆيدىن چىقىپ، يەردىن بىر سىقىم توپىنى ئاپتۇ ـ دە، بىرنېمىلەرنى دەپ سۇفكۆچـ لەپ بىرلا چاچقانىكەن، پادىشاھ بىر تاغىل بۇرنىگە، ۋەزىر قىزىل قۇيرۇقلۇق تۈلكىگە ئايلىنىپتۇ. تۈلكە قېچىپتۇ، بۆرە قوغلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ بىلەن ۋەزىر بىر ـ بىرىنى قوغلاپ تاغقا چىقىپ كېتىپتۇ.

كۇنبۇۋى يۇرت خەلقىگە تۇرمەك چاققانىنى پادىشاھلىققا كۆرسىتىپ، ئۆزى بولسا پادىشاھنىڭ خانىشى بولىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. تۇرمەك چاققان بىلەن كۇنبۇۋى يۇرتنى ئادىل سوراپ، ئۆمرىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەتىرېھىم ئاخۇن ياغچى.** ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، چەرچەن ناھىيەسى بازار ئىچىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇن بەكرى.** ئەر، ئۇيغۇر، چەرچەن ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1968

«چەرچەن خەلق چۆچەكلىرى»، 1991

ئادىل پادىشاھ[1]

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولغانىكەن. ئۇ قول ئاستىدىكى يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سورىغانىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن پۇقرالىرى ناھايىتى بەختلىك ھەم خۇشال ـ خۇرام كۈن كەچۈرىدىكەن، پادىشاھتىن ھەممە رازى ئىكەن. شۇڭا، خەلق پادىشاھقا «ئادىل پادىشاھ» دەپ نام بەرگەنكەن. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئادىللىقىغا ھەۋىسى كېلىپ، «مەن شۇنداق بىر ئادىل پادىشاھ ئىكەنمەن، زادى مېنىڭ ئۇستۇمدىن يامان دەپ شىكايەت قىلىدىغانلارمۇ بارمىدۇ؟» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى پۇقراچە ياسىنىپ، ئاخشىمى شەھەرگە كىرىپ، ئادەملەر كۆپرەك توپلاشقان يەرلەرگە بېرىپ، ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىشقا باشلاپتۇ. ئەمما، پادىشاھنى يامان دەيدىغان بىرەر گەپ ـ سۆز ئاڭلىيالماپتۇ. بۇنىڭغا قانائەتلەنمىگەن پادىشاھ شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ، تۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ تەكشاپ بېقىپتۇ. ئۇ جايلاردىمۇ پادىشاھ ھەپچىبىر يامان گەپ ـ سۆز ئاڭلىماپتۇ. ئاخىر يالغۇز تۇرغان بىر ئۆينىڭ ئىشىك تۈۋىگە بارسا، دەل شۇ ۋاقىتتا بىر قېرى موماي: «مەزىنىنىڭ جېنى چىقسا، پادىشاھ يوقالسا، ۋەزىرنىڭ ئېتى پۈتلىشىپ پۈتى سۇنسا» دەپ خۇداغا نالە قىلىپ، يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرھال ئوردىغا قاراپ كېتىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن پادىشاھ ھېلىقى مومانىنى ئوردىسىغا چاقىرتىپ كەپتۇ ۋە ئاخشامقى گەپلىرىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. موماي قورقۇپ، پادىشاھنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ شاھلارنىڭ شاھى، ئۇلۇغ شاھىم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. پادىشاھ:

ــ تۇر ئورنۇڭدىن، يىغلىما. بىر قوشۇق قېنىڭدىن كەچتىم. قانداق گەپ ـ سۆز بولسا ئېيتىۋەرگىن، ــ دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ. موماي كۆز يېشىنى سۈرتۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشاھقا تەزىم قىلىپ:

ــ ئۇلۇغ شاھىم، مەن يالغۇز بىر موماي. مېنىڭ ئېرىم ياكى بىرەر بالىچاقام يوق. ئىلگىرى باينىڭ ئۆيىدىن پاختا ئەكېلىپ ئېگىرىپ، شۇنىڭ بەدىلىگە كەلگەن ئازراقلا ئىش ھەققى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىپ كەلگەنىدىم. ئەمما، ئۆتكەن جۈمە

① بۇ چۆچەك ئەينى چاغدا «تەدبىرلىك پادىشاھ» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلىنغان.

كۇنى مەزىن جۇمەگە ئەزان ئېيتىش بىلەن تەڭ كۇنچىقىش تەرەپتىن قارا ئاتقا مىنگەن بىر ۋەزىر ئېتىنى يۇگۇرتۇپ كېلىپ مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ ئالدىدا توختىدى. ئېگىرگەن بارلىق يىپىمنى ئېلىۋېلىپ، مېنى تېپىپ يىقىتىۋېتىپ، كەلگەن تەرەپكە قاراپ ئېتىنى قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ كېتىپ قالدى. ھەرقانچە يالۋۇرسامۇ، «پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى» دەيدى. باي يىپىنى دەپ كەلگەنكەن، ئۇنىڭغا يۇقىرىقى بولغان ۋەقەنى ئېيتسام ئىشەنمەستىن ئۇرۇپ، ئۆيلىرىمدىكى بىرمۇنچە نەرسىلىرىمنى ئېلىپ كەتتى. بۇ ھەپتە يىپ ئېگىرىش ئۈچۈن باشقا بىر باينىڭ ئۆيىدىن پاختا ئەكەلسەم، تۇنۇگۈن دەل يەنە مەزىن جۇمەگە ئەزان ئوقۇغان مەزگىلدە ھېلىقى قارا ئاتقا مىنگەن ۋەزىر كېلىپ يىپىنى ئېلىپ كەتتى. ئەمدى بۇ بايغا نېمە دېيىشىمىنى بىلمەي يىغلاپ ئولتۇرغانىدىم. بۇ قارا ئاتلىق ۋەزىر باشقا كۇندە كەلمەيدۇ، پەقەت جۇمە كۇنى مەزىن جۇمەگە ئەزان ئوقۇشى بىلەنلا يېتىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «مەزىنىڭ جېنى چىقسا، مېنىڭ يىپىمنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن بۇيرۇق قىلغان پادىشاھ يوقالسا، ۋەزىرنىڭ ئېتى پۈتلىشىپ پۈتى سۇنسا، مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلمەس ئىدى. يىپىمنى ئېلىپ كەتمىسە، مەنمۇ بۇنداق ۋەيران بولماس ئىدىم» دېگەن سۆزلەرنى قىلغانىدىم، ــ دەپ موماي سۆزىنى تۈگىتىپتۇ.

پادىشاھ بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتەلمەي، كېلەركى جۇمە كۇنى بۇ ئىشنى تەكشۈرۈپ بېقىشنى ۋەزىرگە بۇيرۇپتۇ.

كۇتكەن جۇمە كۇنىمۇ كەپتۇ. ئەتىگەندە ۋەزىر ئۆزىنىڭ ئەڭ يۇگۇرۈك ئېتىنى مىنىپ، مومانىڭ ئۆيىنىڭ قېشىدىكى بىر كونا ئۆيگە مۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپتۇ. دېگەندەك، مەزىن جۇمەگە ئەزان ئوقۇغان مەزگىلدە، كۇنچىقىش تەرەپتىن قارا ئاتقا مىنگەن بىرسى كەپتۇ ـ دە، مومانىڭ ئۆيىگە كېلىپ توختاپ، مومانىنى تېپىپ يىقىتىۋېتىپ، ئېگىرگەن يىپلىرىنى ئېلىۋاپتۇ. موماي ھەرقانچە يالۋۇرسىمۇ «پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى» دەپتۇ ـ دە، باشقا گەپ ـ سۆز قىلماستىن ئېتىغا مىنىپ، كەلگەن تەرەپكە قاراپ قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىر ئېتىغا مىنىپ كەينىدىن قوغلاشقا باشلاپتۇ، لېكىن ئېتىنى ھەرقانچە چاپتۇرسىمۇ ئۇنىڭغا يېتەلمەپتۇ. ھېلىقى قارا ئاتلىق ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى بىر چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىككىنە بىر كۆلگە كىرىپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىر ھەيران بوپتۇ ۋە ھېچ ئويلاپ تۇرماستىن ئۆزىنى ھېلىقى كۆلگە ئېتىپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن كۆزىنى ئاچسا، ئۆزىنى ئاجايىپ چوڭ شەھەردە كۆرۈپتۇ. بۇ شەھەر شۇنداق چىرايلىق بىر شەھەركەنكى، ۋەزىر ئۆمرىدە بۇنداق چىرايلىق شەھەرنى كۆرمىگەنكەن. شەھەر ئىچى پۈتۈنلەي قىزلار بىلەن تولغان بولۇپ، ھېچبىر ئەركىشى كۆرۈنمىگۈدەك. شە-

ھەر كوچىلىرى شۇنداق چىرايلىق بېزەلگەنكى، ئەتراپلىرى تۇرلۇك گۈللەر بىلەن تولغان، ئىمارەتلەرنىڭ ھەممىسى مەرمەردىن ياسالغان، ئۈستىگە ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن. بۇ ئىمارەتلەر خۇددى كۇن نۇرىدەك نۇر چېچىپ تۇرىدىكەن. بۇ جاي سۇ ئاستى پادىشاھلىقى دەپ ئاتىلىدىكەن. بۇ شەھەرنىڭ قىزلىرى ۋەزىرنى كۆرۈشى بىلەنلا ھەيران بولۇپ، دەرھال پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ. بۇ جاينىڭ پادىشاھىمۇ قىز بولۇپ، بۇنى «قىز پادىشاھ» دەپ ئاتىشىدىكەن.

قىز پادىشاھ ۋەزىرنى ناھايىتى چوڭ ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋېلىپ مېھمان قىپتۇ. ۋەزىر قىز پادىشاھقا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ھەم بۇ يەرگە نېمە سەۋەب بىلەن كېلىپ قالغانلىقىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بېرىشنى سوراپتۇ. ئەمما، قىز پادىشاھ بۇ توغرۇلۇق «كېيىن بىلىپ قالارسىز» دەپتۇ - دە، باشقا گەپ - سۆز قىلماپتۇ. بىرقانچە كۈنلەر مېھمان بولغاندىن كېيىن، ۋەزىر ئۆزىنىڭ شەھىرىگە قايتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. قىز پادىشاھ:

— سىز بۇ جايغا كەلدىڭىز، بىرقانچە كۈن مېھمان بولدىڭىز، ئەمدى بۇ قىزلارنىڭ بىرىنى تاللاڭ، شۇ قىز بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، بىرگە كېتىڭ، — دەپتۇ. ۋەزىر بۇنىڭغا ناھايىتى خۇشال بولۇپ ماقۇل كەپتۇ. ۋەزىرنىڭ كۆزىگە بۇ قىزلارنىڭ بىرى - بىرىدىن چىرايلىق كۆرۈنۈپتۇ، زادى قايسى قىزنى تاللىشىنى بىلمەي بېشى قېتىپتۇ. ئاخىرى ۋەزىر پادىشاھ قىزنىڭ ئۆزىنى تاللىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. قىز پادىشاھ:

— سىز مېنى خالىغان بولسىڭىز مېنىڭ بىر شەرتىم بار، شۇنى ئورۇنلىسىڭىز مەن ئۆمۈرلۈك سىزنىڭ بولىمەن، ئەمما شەرتىمنى ئورۇنلىيالمىسىڭىز ئۆزىڭىزنى نەدىن كەلگەن بولسىڭىز شۇ يەردە كۆرسىز، — دەپتۇ. ۋەزىر:

— قانداق شەرت بولسا ئېيتىڭ، چوقۇم ئورۇنلايمەن، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ.

— مېنىڭ شەرتىم، — دەپتۇ قىز پادىشاھ، — مەن توي بولغان كېچىسى ناھايىتى قاتتىق ئۇخلايمەن. شۇ بىر كېچىدە مېنى ئۇچ قېتىم ئويغىتالىسىڭىز شەرتىمنى ئورۇنلىغان بولىسىز، بولمىسا شەرتىمنى ئورۇنلىيالمىغان بولىسىز.

بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر «بۇ ھېچقانچە ئېغىر شەرت ئەمەسكەن. ئۇخلىغان كىشىنى ئويغاتماقمۇ تەسمۇ؟ بىر كېچىدە ئۇچ قېتىم ئەمەس، بىرقانچە قېتىممۇ ئويغىتالايمەن» دەپ ئويلاپتۇ.

توي ئاياغلاشقاندىن كېيىن قىز پادىشاھ بىلەن ۋەزىر ئايرىم ياسالغان بىر ئۆيدە قاپتۇ. قىز پادىشاھ بېشىنى ياستۇققا قويۇشى بىلەنلا قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ۋەزىر قىز پادىشاھنى ئويغىتىش ئۈچۈن چاقىرىپ بېقىپتۇ، قىچقىلاپتۇ، چىمدىپتۇ،

قىز پادىشاھ ئويغانماپتۇ. تۇن تەڭ بوپتۇ، ئۇچ قېتىم تۇرماق بىر قېتىمىمۇ ئويغىتالماپتۇ. ئاخىرى ۋەزىر ھېچ ئىلاج قىلالماي، داپ - دۇمباق، كانايلارنى ئېلىپ كىرىپ ئۆي ئىچىدە قالايمىقان چېلىشقا باشلاپتۇ، ئۆينىڭ ئىچى ھەر تۈرلۈك ئاۋازلارغا تولۇپ، قۇلاقنى پاڭ قىلىۋېتەي دەپتۇ، ئەمما قىز پادىشاھ مىدىر قىلماپتۇ. ۋەزىر قىز پادىشاھنىڭ قۇلاق تۈۋىگە كېلىپ ۋارقىراپمۇ بېقىپتۇ، ئاخىرى پۇت - قوللىرىغا يېگىنە سانجىپتۇ. بۇ ۋاقىتتا تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلاپتۇ. ۋەزىر كېچىچە ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ھەم ھېچ ئىلاج قىلىپ قىز پادىشاھنى ئويغىتالمىغانلىقتىن خاپا بولۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ۋەزىر ئورنىدىن تۇرسا، ئۆز ئۆيىدە — خوتۇنىنىڭ قېشىدا ياتقۇدەك. ۋەزىر دەرھال ئادىل پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ، كۆر-گەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىغان ئادىل پادىشاھ ھەيران بولۇپ، كېلەركى جۈمە كۈنى ئۆزى بېرىپ بارلىق ئىشلىرىنى بىلىپ كېلىشكە قارار قىپتۇ.

كۈتكەن جۈمە كۈنىمۇ يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ تاڭ سەھەر بىلەن كىيىملىرىنى كىيىپ، ئېتىنى مىنىپ، موماينىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ... ئۇمۇ ھېلىقى قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ، ئۆزىنى كۆلگە تاشلاپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن كۆزىنى ئاچسا، ۋەزىر ئېيتقانغا ئوخشاشلا بىر چوڭ شەھەردە ئۆزىنى كۆرۈپتۇ. بۇ سۇ ئاستى خانلىقىدىكى قىزلار ئۇنى دەرھال قىز پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ. قىز پادىشاھ ئادىل پادىشاھنى كۆرۈپ، ناھايىتى مېھرىبانلىق بىلەن قارشى ئاپتۇ ۋە ئۇنى ۋەزىرنى مېھمان قىلغاندىنمۇ ئارتۇق مېھمان قىپتۇ. ئادىل پادىشاھ قىز پادىشاھتىن قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ سىرىنى سورىغانىكەن، بۇنىڭغىمۇ «كېيىن بىلىپ قالارسىز» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئادىل پادىشاھ قايتار ۋاقتىدا قىز پادىشاھ ئۇنىڭغىمۇ قىزلاردىن بىرسىنى تاللاشنى ئېيتىپتۇ. ئادىل پادىشاھ قىز پادىشاھنىڭ ئۆزىنى تاللىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. قىز پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، ئادىل پادىشاھقىمۇ ۋەزىرگە قويغان شەرتىنى قويۇپتۇ. ئادىل پادىشاھ بۇنىڭغا ماقۇل بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن توي باشلىنىپ كېتىپتۇ. توي بولۇۋاتقان مەزگىلدە بىر كېنىزەك ئادىل پادىشاھقا يوشۇرۇنچە بىر پارچە خەت بېرىپتۇ. ئادىل پادىشاھ بۇ خەتنى ئوقۇپ كۆرسە: «سىز قىز پادىشاھنى ئويغىتىش ئۈچۈن ۋەزىرگە ئوخشاش قالايمىقان ئىشلارنى قىلىماستىن، قىز پادىشاھ ئۇخلاۋاتقان مەزگىلدە ئۇچ قېتىم ھېكايە ئېيتىپ، ھېكايىنىڭ ئاخىرىدا ئۆزىڭىزگە ئۆزىڭىز سوئال قويۇپ، قەستەنگە خاتا جاۋاب بەرسىڭىز، بۇنى ئاڭلاپ ياتقان قىز پادىشاھ جاۋابىڭىزنى تۇزىتىش ئۈچۈن ئويغىنىدۇ» دەپ يېزىلغانكەن. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. توي ئاخىرلىشىپ،

مەخسۇس ياسالغان ئۆيدە ئادىل پادىشاھ بىلەن قىز پادىشاھ قاپتۇ. قىز پادىشاھ ياسىتۇقتا بېشىنى قويۇپلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئادىل پادىشاھ ھېلىقى كېنىزەكنىڭ خېتىگە بىنائەن ھېكايە ئېيتىپتۇ. ئۇ بىرىنچى ھېكايىسىنى مۇنداق باشلاپتۇ:

«بۇرۇنقى زامانىدا بىر يۇرتتا بىر ياغاچچى، بىر كىيىم تىككۈچى ھەم بىر ئاخۇن بولغانكەن. بۇ ئۈچ كىشى بىر كۇنى باشقا بىر يۇرتقا بېرىپ ئوقەت قىلىپ كېلىشىنى مەسلىھەتلىشىپ يولغا چىقىپتۇ.

بۇلار يول يۇرۇپتۇ، يول يۇرسىمۇ مول يۇرۇپتۇ. ئاخىر بىر چۆلگە يېتىپ كېلىشىپتۇ، شۇ جايدا بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى ماڭماقچى بولۇشۇپتۇ. ئەمما، بۇ جايدا ياۋايى ھايۋانلار كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، كېچىنى ئۆچى نۆۋەت بىلەن كۆزەت قىلىپ ئۆتكۈزمەكچى بولۇشۇپتۇ. بولۇنغان مەسلىھەتكە مۇۋاپىق بىرىنچى قېتىم ياغاچچى كۆزەتكە چىقىپتۇ. ياغاچچى كۆزەتتە بىرئاز ۋاقىت ئولتۇرغاندىن كېيىن ئەسنەشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئۇخلاپ قالماسلىق ئۈچۈن، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئەسۋابلىرىنى ئېلىپ كەپتۇ ـ دە، ئەتراپىدا تۇرغان بىكار ياغاچلارنى يونۇپ، ئۇنىڭدىن تازا كېلىشكەن بىر قىزنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ، كىرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئەمدى ئىككىنچى نۆۋەت كىيىم تىكىدىغان ماشىنىچىغا كەپتۇ. ماشىنىچى ياغاچچىنىڭ قىلغان ئاجايىپ ئىشىغا ھەيران قاپتۇ ۋە ئۇمۇ ئۆزىنىڭ ئۇستىلىقىنى كۆرسەتمەكچى بولۇپ، بىر قۇر كىيىم تىكىپ ياغاچ قىزغا كىيگۈزۈپ قويۇپتۇ. ئەڭ ئاخىرى كۆزەتكە ئاخۇنۇم چىقىپ قارىسا، بىر چىرايلىق قىز تۇرغان. بۇنى كۆرگەن ئاخۇنۇم بىر تۇرۇپ خۇشال بوپتۇ، بىر تۇرۇپ قورقۇپتۇ. قىزغا گەپ قىلسىمۇ، ۋارقىرىسىمۇ جىم تۇرغۇدەك. تاش ئېتىمۇ جاۋاپ ئالالمايۋ، ئاخىر قىزنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. قارىسا، چىرايلىق بىر قىزنىڭ ھەيكىلى. ئاخۇنۇم بۇنى ئاۋۋال كۆزەتتە تۇرغان ئىككى ئۇستامنىڭ قىلغانلىقىنى بىلىپ، ئۆزىنىڭمۇ قاراپ تۇرغۇسى كەلمەپتۇ. تەرەت ئېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇپ، ئاندىن خۇداغا يىغلاپ مۇشۇ قىزغا جان ئاتا قىلىشىنى تىلەپتۇ. ئاخۇنۇمنىڭ دۇئايى ئىجابەت بولۇپ، قىزغا جان كىرىپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭغىچە تاڭ يورۇپ كۈنۇمۇ چىقىپتۇ. ئۇخلاۋاتقان ئىككى ئۇستام ئويغىنىپ، چىرايلىق بىر قىزنىڭ تۇرغىنىنى كۆرۈپ ھەۋىسى كەپتۇ ۋە بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ يالغۇز ئۆزىنىڭ قىلىۋالغۇسى كەپتۇ. ئەمما، بۇ ئۈچ كىشىنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا ئەمگەك سىڭدۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تالاش ـ تارتىش يۈز بېرىپتۇ. ياغاچچى بىرىنچى بولۇپ سۆز باشلاپ:

ــ بۇ قىز جەزمەن مېنىڭ بولۇشى كېرەك، چۈنكى ئاۋۋال مەن ياغاچتىن قىزنىڭ ھەيكىلىنى ياسىمىغان بولسام، ھېچقايسىڭلارنىڭ خىيالىغا كەلمىگەن بولاتتى، ــ

دەپتۇ. ماشىنىچى:

ــ مەن سەن ياسىغان ياغاچ ھەيكەلگە كىيىم كىيگۈزۈپ ئادەم سىياقىنى بەر-دىم، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قىز مېنىڭ بولۇشى كېرەك، ــ دەپتۇ. ئاخىرىدا ئاخۇنۇم سۆزگە تۇرۇپ:

ــ سىلەرنىڭ قۇرۇق ياغىچىڭلار ھېچ نەرسىگە كېرەككە كەلمەيتتى، چۈنكى ئۇ-نىڭ جېنى يوق. مەن ئاخۇنلۇق سۈپىتىم بىلەن خۇدادىن تىلەپ ئۇنىڭغا جان كىر-گۈزدۈم. شۇڭلاشقا، قىزدا ھېچقايسىڭلارنىڭ ھەققى يوق، ــ دەپتۇ.»

ئادىل پادىشاھ بىرىنچى ھېكايىسىنى ئەنە شۇنداق تۈگىتىپتۇ ــ دە، ئۆز ــ ئۆ-زىگە: «ئۇنداق بولسا بۇ قىز مۇشۇ ئۈچ كىشىنىڭ ئىچىدىن قايسىسىنىڭ بولۇشى كېرەك؟» دەپ سوئال قويۇپتۇ ھەم ئۆزى: «بۇ قىز ئاخۇنۇمنىڭ بولۇشى كېرەك» دەپ توختاپتۇ. بۇ ۋاقىتتا قىز پادىشاھ كۆزىنى ئېچىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ــ ياق، خاتالاشتىڭىز. قىز ياغاچچىنىڭ بولۇشى كېرەك، چۈنكى ئۇ دەسلەپ يا-سىمىغان بولسا، بۇنىڭغا ھېچقايسىسىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى، ــ دەپ تۇزىتىش بې-رىپ، يەنە ئۇخلاشقا باشلاپتۇ.

ئادىل پادىشاھ قىزنى بىرىنچى قېتىم ئويغىتالىغانلىقى ئۈچۈن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئوبدان بىر يۆتىلىۋالغاندىن كېيىن ئۆزىنى رۇسلۇۋېلىپ، ئىك-كىنچى ھېكايىسىنى مۇنداق باشلاپتۇ:

«بۇرۇنقى زاماندا بىر باي كىشى ئۆتكەنىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى باي ئۆلۈپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ئۇزۇن ئۆتمەي خوتۇنىمۇ ئۆلۈپ قېلىپ، ئىككى ئوغلى يېتىم قاپتۇ. بۇ بالىلار ئاتا ــ ئانىسىنىڭ دەردىدە يىغلاپ، ‹بىزدەك يېتىم بالىلارغا بۇنداق ئاتا ــ ئانىمىز يوق شەھەردە ياشاش لايىق ئەمەس. ئۇنىڭدىن كۆرە باشقا بىر شەھەرگە بېرىپ ياشىغىنىمىز ئەۋزەلرەك› دېگەن خىيال بىلەن مال ــ دۇنيالىرىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار كۈنلەپ، ئايلاپ مېڭىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىككى ئاچا يولغا يېتىپ كېلىپ، ئىككىسى ئىككى تەرەپكە يول ساپتۇ.

ئارىدا بىرقانچە يىللار ئۆتۈپتۇ. ئاكىسى چوڭ بىر شەھەرگە بېرىپ ئورۇنلاشقان بولسىمۇ، ئۇزۇن ئۆتمەي مال ــ دۇنيالىرى تۈگەپ، قەلەندەرلىك قىلىپ كۈن كەچۈ-رۈشكە باشلاپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئېغىرچىلىق تېخىمۇ كۈچىيىپ يېرىم ئاچ، يېرىم توق ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندىن كېيىن ‹نېمە بولسىمۇ بولسۇن، ئۇكامنى ئىزدەپ تېپىشىم كېرەك› دېگەن خىيال بىلەن بۇ شەھەردىن ئايرىلىپ ئاۋۇالقى ئاچا يولغا كېلىپ ئۇكىسى كەتكەن تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كې-يىن بىر چوڭ شەھەرگە كەپتۇ. بۇ شەھەردىمۇ قەلەندەرچىلىك بىلەن كۈن كەچۈ-

رۇشكە باشلاپتۇ.

ئۇكىسى بولسا ئاكىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن چوڭ بىر شەھەرگە كېلىپ سودىگەرلىك قىلىپ، ياخشى تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ، مال - دۇنياسى ئاۋۋالقىدىن بىرقانچە ھەسسە كۆپەيىپتۇ، بالىچاقىلىقمۇ بوپتۇ. ئۇكىسى بىر كۈنى شەھەردە تاماشا قىلىپ يۈرۈپ، ئاكىسىنىڭ جۇل - جۇل ئەسكى كىيىملەر بىلەن نان تىلەپ، قەلەندەرچىلىك قىلىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، ئاكىسىنى دەرھال چاقىرىپ تونۇشلۇق بېرىپتۇ. ئىككىسى يىغلاپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. ئۇكىسى ئاكىسىغا:

— مېنىڭ ئۆيۈم شەھەر تېشىدىكى ئۆستەڭنىڭ بويىدا. سىز ھازىر تارتىنماي دەرھال مېنىڭ ئۆيۈمگە بېرىڭ. ئۆيۈمدە خوتۇن - بالىلىرىم بار. ئۇلار سىزنى كۆرگەندە سىز مېنىڭ ئاكام ئىكەنلىكىڭىزنى ئېيتىڭ. مەن ھازىر يېتىپ بارىمەن، — دەپتۇ - دە، كېتىپ قاپتۇ. ئاكىسى ناھايىتى خۇشال بوپتۇ ۋە ئۇكىسىنىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇكىسى بولسا ئىشىنى تۈگىتىپ ئۆيگە كېلىپ خوتۇنىدىن سورىسا بۇ جايغا باشقا كىشىنىڭ كەلمىگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. تاشقىرىغا چىقىپ شەھەرنى ئىزدەپ تاپالماي يەنە قايتىپ كەپتۇ - دە، خوتۇنىغا تاماق تەييارلاشنى بۇيرۇپ، بىر ئاز دەم ئېلىش ئۈچۈن ئولتۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چاغدا ئاكىسى كەپتۇ. ئۇ قارىغۇدەك بولسا، ناھايىتى چىرايلىق بىر ئىمارەت تۈرغۇدەك. ئۇ ‹مەن بۇ ئەسكى كىيىملەر بەدىلەن ئۆيگە كىرسەم، ئۇكام بولسىغۇ بولدى، ئەگەر بولمىسا، باشقا كىشىلەر مېنى سەن نېمە قىلىدىغان ئادەم، ئوغرىمۇ؟ دەپ ھويلىدىن قوغلاپ چىقارسا قانداق قىلار - مەن؟ ئۇنداق ئىزا تارتىپ يۈرگەندىن ئۆلگىنىم ياخشى ئەمەسمۇ!› دەپ ھويلىنىڭ تېشىدا ئۆزىنى ئۆزى پىچاق بىلەن بوغۇزلاپ ئۆلۈۋاپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ئۇكىسى ‹ئاكام كەلگەن بولسا كىرەلمەي يۈرمىسۇن› دەپ تاشقىرىغا چىقىپ قارىسا، دەرۋازا ئالدىدا ئاكىسىنىڭ بېشى كېسىك ھالدا ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ - دە، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ يىغلاشقا باشلاپتۇ ھەم ئۆز - ئۆزىنى ئەيىبلەپ، ‹مەن نېمە ئۈچۈن ئاكامنى شەھەردە كۆرگەن چېغىمدىلا ئۆيگە باشلاپ ئەكەلمىدىم ياكى دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ تۇرمىدىم. ئاكام ئۆيۈمگە كىرىشكە خىجالەت بولۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋاپتۇ. ئاكامسىز بۇ دۇنيادا مېنىڭمۇ ياشىشىم لازىم ئەمەس!› دەپ ئۆزىنىڭ بوينىنى ئۆزى قىلىچ بىلەن كېسىۋېتىپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ئۇكىسىنىڭ خوتۇنى ئېرىنى ئىزدەپ تاشقىرىغا چىقسا، دەرۋازا ئالدىدا ئىككى كىشىنىڭ بېشى كېسىلگەن ھالدا ياتقۇدەك. ئايال ئېرىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاشقا باشلاپتۇ ھەم كېسىلگەن بۇ باشلارنى تەڭگە چاپلاپ قويۇپ، خۇداغا ناله قىلىپ قانتتىق يىغلاپتۇ. ئايالنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ، بۇ ھەر ئىككى بىر تۇغقانغا جان كىرىپ مىدىرلاشقا باشلاپ،

ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەمما، ئايال باشنى چاپلىغان ۋاقتىدا دىققەتسىزلىكتىن ئا-كىسىنىڭ بېشىنى ئۆكسىنىڭ تېنىگە، ئۆكسىنىڭ بېشىنى ئاكىسىنىڭ تېنىگە چاپلاپ قويغانىكەن. بۇ ئايالنىڭ ئېرى زادى قايسىسى بولۇشى كېرەك؟» دەپ ئادىل پادىشاھ ئۆزۈ - ئۆزىگە سوئال قويۇپتۇ - دە: «بۇ ئايالنىڭ ئېرى ئۆكسىنىڭ بېشى چاپلانغان ئاكىسىنىڭ تېنى بولۇشى كېرەك» دەپ جاۋاب بېرىپ، ھېكايىسىنى تۇگە-تىپتۇ. شۇ ۋاقىتتا قىز پادىشاھ كۆزىنى ئېچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ياق، خاتالاشتىڭىز. ئۇنداق قىلسا، ئۇ ئىككىسى بىر تۇغقان بولغانلىقى ئۈ-چۈن راۋا بولمايدۇ. ئۇ ئايالنىڭ ئېرى ئاكىسىنىڭ بېشى چاپلانغان ئۆكسىنىڭ تېنى بولۇشى كېرەك، ــ دەپ تۇزىتىش بېرىپتۇ - دە، يەنە بېشىنى ياستۇقتا قويۇپ ئۇخلاشقا باشلاپتۇ.

ئادىل پادىشاھ بولسا قىز پادىشاھنى ئىككىنچى قېتىممۇ ئويغىتالمىغانلىقىدىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ - دە، ئۇچىنچى ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

«بۇرۇن بىر پادىشاھ بولغانىكەن. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، بۇلار بىر - بىرىگە ناھايىتى ئوخشىشىدىكەن، يېشىمۇ ئانچە پەرق قىلمايدىكەن، بىر قېتىم كۆرگەن كىشى بۇلارنى بىر - بىرىدىن ئاجرىتالماي قالىدىكەن. باتۇرلۇقتا ئۆكسى ئاكىسىدىن ئۆتۈپ كېتىدىكەن. ئۇلار چوڭىيىپ بالاغەتكە يېتىپ قاپتۇ، لېكىن پادى-شاھنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرت ئىچىدىن بۇ ئىككى ئوغۇلغا لايىق تېپىلماپتۇ. كۇن-لەرنىڭ بىرىدە ئىككى يىگىت مەسلىھەتلىشىپ، باشقا يۇرتقا بېرىپ لايىق تېپىپ كەلمەكچى بولۇشۇپتۇ. ئەمما، ئىككىسى بىللە بارماستىن، ئاۋۋال ئاكىسى بېرىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاندىن ئۆكسى بېرىشقا قارار قىپتۇ. پادىشاھ نۇرغۇن تەييار-لىقلار بىلەن چوڭ ئوغلىنى يولغا سالىپتۇ. چوڭ ئوغۇل بىر كۇنلۇك يولغا بېرىپ كەينىگە قارىسا، ئۆكسىنىڭ قىلىچ ئوينىتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توختاپ تۇ-رۇپتۇ. ئۆكسى يېتىپ كېلىپ ئاكىسىغا:

ــ ئاكا، بىر ئىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. سىزنىڭ قىلىچ غىلىپىڭىز مەندە قال-سۇن، مېنىڭ قىلىچ غىلىپىمنى سىز ئېلىپ كېتىڭ. ئەگەردە قايسىمىز خەۋپ - خەتەرگە يولۇقساق، قىلىچ غىلىپىمىز لىق قانغا تولىدۇ، ئەنە شۇ ۋاقىتتا بىر - بىرىمىزگە يارەمگە بارايلى، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاكىسى ناھايىتى خۇشال بو-لۇپ، دەرھال قىلىچ غىلىپىنى ئالماشتۇرۇپتۇ. ئۆكىسى ئاكىسىغا ئاق يول تىلەپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئاكىسى بولسا ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ.

ئاكىسى تاغ - جەزىرىلەردە بىرقانچە كۇن يول مېڭىپ، ئاخىر بىر تاغقا يېتىپ كەپتۇ ۋە ئۇ يەردە بىر چوڭ ئۆڭكۇرنى كۆرۈپتۇ. قارىسا، ئۆڭكۇردىن تۇتۇن چىقىۋات-

قۇدەك. يىگىت ئۆڭكۇرگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۆڭكۇر ئىچىدە ناھايىتى چىراي-لىق بىر قىز يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. يىگىت ھەيران قېلىپ قىزدىن:

— بۇ ئۆڭكۇردە نېمە ئىش قىلىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز بولسا تېخىمۇ قاتـ-تىق يىغلاشقا باشلاپتۇ. يىگىت قىزغا تەسەللى بېرىپ:

— قانداق سۆزىڭىز بولسا ئېيتىڭ، مەن ئورۇنلايمەن، — دېگەنىكەن، قىز:

— مەن بىر پادىشاھنىڭ ئارزۇلاپ باققان بىرلا قىزى ئىدىم. بىزنىڭ شەھەرگە ھەر يىلى بىر ئاپەت كېلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، مۇشۇ ئۆڭكۇردىكى ئەجدىھاغا ھەر يىلى بىر قىزنى بەرمىسە پۈتۈن شەھەر خەلقىنى ۋەيران قىلىدۇ. بۇ يىل نۆۋەت ماڭا كەلـ-گىنى ئۈچۈن مېنى ئەجدىھاغا تاشلاپ بېرىشتى. ھازىر ئەجدىھا ئۈچ كۈنلۈك شىكارغا كەتكەن، كېلىدىغان ۋاقتى بولدى. شۇڭا، ئۆز ئۆلۈمۈمدىن قورقۇپ يىغلاۋاتىمەن، — دەپتۇ. يىگىت:

— ھېچقاچان سىزنى ئەجدىھانىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىپ كەتمەيمەن. خاتىرجەم بولۇڭ. مەن ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ سىزنى ساق ـ سالامەت ئاتىڭىزنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارىمەن، — دەپ قىزنى خاتىرجەملەندۈرسىمۇ، قىز ئانچە ئىشەنمەي:

— رەھمەت سىزگە، سىز دەرھال قايتىپ كېتىڭ، ھەر ئىككىمىز ھالاك بولمايـ-لى، — دەپتۇ. يىگىت بولسا ئەجدىھانى ئۆلتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قەسەمىيات قىپتۇ ۋە ئەجدىھانىڭ قايسى ۋاقىتدا كېلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. قىز:

— ئەجدىھا كېلىشتىن ئىلگىرى ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، يامغۇر ياغـ-دۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن قاتتىق بوران چىقىدۇ. ئۇ شۇ ۋاقىتدا كېلىدۇ، — دەپتۇ. يـە-گىت:

— ئۇنداق بولسا مەن بىرئاز دەم ئېلىۋالاي. سىز ئەجدىھا كېلىشتىن ئىلگىرى مېنى ئويغىتىپ قويۇڭ. لېكىن، مەن قاتتىق ئۇخلايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مانا بۇ قـە-لىچنى ئوڭ پۇتۇمغا سانجىڭ، شۇ ۋاقىتدا ئويغىنىمەن، — دەپ قويۇپ ئۇخلاشقا باشلاپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىلىشقا باشلاپتۇ. قىز يـە-گىتنىڭ تاپىلىشى بويىچە قىلىچنى ئۇنىڭ پۇتىغا سانجىشقا يۇرىكى چىدىماي، ۋارقـە-راپ ئويغاتماقچى بوپتۇ، بىراق يىگىتنى ئويغىتالماپتۇ. قاتتىق بوران چىقىشقا باشلاپتۇ. قىز ئىلاج قىلالماي ئاخىر يىگىتنىڭ پۇتىغا قىلىچنى سانجىپتۇ، يىگىت ئويغىنىپ:

— ئەجدىھانىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەنە كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ قىز. يىگىت ئىككى بىسلىق قىلىچنى ئېلىپ

ئەجدىها كەلگەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپتۇ. ئەجدىها بۇ يىگىتنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپكە كېلىپ ئۇنى دەم تارتقانكەن، يىگىت ئىككى بىسلىق قىلىچنى توغرا تۇتقان پېتى ئەجدىهانىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، قۇيرۇقىدىن چىقىپتۇ. ئەجدىها ئۆلۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىز ناھايىتى خۇشال بولۇپ يىگىتنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇلار شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. قىزنى كۆرگەن پادىشاھ بىلەن خانىش خۇشاللىقىدىن هوشىدىن كېتىپتۇ. ئۇلار هوشىغا كېلىپ، يىگىتنىڭ ئەجدىهانى ئۆلتۈرۈپ، قىزنى قۇتۇلدۇرغانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولۇشۇپ، ئالدى بىلەن يىگىتنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ، ئاندىن قىزنى باغرىغا بېسىپتۇ. ئاۋۋال ئۆزى بىلەن كۆرۈشمىگەنلىكىنى كۆرگەن قىز خاپا بولۇپ، ئاتىسىدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، ئاتىسى:

— قىزىم، ئەگەر مۇشۇ يىگىت بولمىسا بىز سېنى نەدىن كۆرەلەيمىز؟ مۇشۇ يىگىت ئەجدىهانى ئۆلتۈرۈپ، سېنى قۇتۇلدۇردى. شۇڭا، يىگىت بىلەن ئاۋۋال كۆرۈشتۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. قىز بۇنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ يەتتە كېچە - كۈندۈز چوڭ توي - مەرىكە قىلىپ، قىزنى يىگىتكە نىكاھ قىلدۇرۇپ، يىگىتنى ئۆزىگە ۋەزىر قىلىۋاپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە كۈنلەر ئۆتۈپتۇ. بىر كېچىسى يىگىتنىڭ كۆزى تامدىكى بىر سۈرەتكە چۈشۈپتۇ - دە، خوتۇنىدىن:

— بۇ قىز كىمنىڭ قىزى؟ ئۇ قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ سۈرەتتىكى قىز بىزنىڭ شەھەرنىڭ سىرتىدىكى يەتتە باشلىق يالماۋۇز موماينىڭ قىزى. ئۇ موماي: ‹كىمكى مېنى چېلىشىپ يېڭەلىسە، شۇ كىشىگە قىزىمنى بېرىمەن. ئەگەر يېڭەلمىسە، ئۇنى ئىتقا ئايلاندۇرۇۋېتىمەن› دەپ جاكارلىغان. ئەمما، بۇ قىزغا قىزىققان نۇرغۇن پالۋانلار، باتۇرلار بۇ موماي بىلەن چېلىشىپ يېڭەلمىگەن، ئۇلارنى بولسا موماي ئىتقا ئايلاندۇرۇۋەتكەن، — دەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يىگىت دەرهال ‹هە، بۇ قىز مېنىڭ ئۇكامنىڭ لايىقى ئىكەن. مەن موماينى يېڭىپ، قىزنى ئۇكامغا ئېلىپ بېرىمەن› دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويۇپتۇ. ئەتىسى يىگىت خوتۇنىغا هەم ئوردىدىكىلەرگە ئۆزىنىڭ يالغۇز ئوۋغا چىقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپ، يالماۋۇز موماينىڭ ئۆيىگە قاراپ يول ساپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن موماينىڭ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن يالماۋۇز موماي:

— ئەي ئادەمزات، بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭ ياكى جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ. ئەمما، يىگىت پەرۋا قىلماستىن:

— شەرتىڭنى ئورۇنلاپ، سەن بىلەن چېلىشىپ قىزىڭنى ئېلىش ئۈچۈن كەل-

دىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىسى چېلىشىشقا باشلاپتۇ. ئۇ-زاققىچە بىر - بىرسىنى يېڭەلمەپتۇ. بۇ ۋاقىتتىدا موماي بىر ھىيلە ئىشلىتىپ:

ــ ئەي ئادەمزات، ناھايىتى ئۇسساپ كەتتۇق، بىر سۇ ئىچىۋېلىپ، ئاندىن كې-يىن چېلىشايلى، ــ دەپتۇ. يىگىتمۇ ماقۇل كۆرۈپ، كۆلنىڭ بويىغا بېرىپتۇ. موماي تۇمشۇقىنى سۇغا چۆكۈرۈپ سۇ ئىچكەن بولۇپ تۇرۇپتۇ. يىگىت بولسا سۇنى ناھايى-تى كۆپ ئىچكەنلىكتىن، پۇتۇن تېنى بوشىشىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن موماي يى-گىتنى يېڭىۋاپتۇ - دە، ئۇنىڭ ئاستىنى ئىت، ئۇستىنى ئادەم قىياپىتىگە ئايلاندۇرۇ-ۋېتىپتۇ.

يىگىتنىڭ ئۇكىسى قىلىچ غىلىپىغا قارىسا، غىلاپ لىق قانغا تولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئۇكىسى ئاكىسىنىڭ بىر پالاكەتكە يولۇققانلىقىنى بىلىپ، دەرھال يار-دەمگە مېڭىپتۇ. بىرقانچە كۈن يول مېڭىپ، ئاخىر ئاكىسىنىڭ تۇرغان شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئۆزىنىڭ كۈيۈئوغلى دەپ ھېسابلاپ ناھايىتى ياخشى كۈتۈۋاپتۇ. يىگىت بولسا، «ئاكام مۇشۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ قىزىنى ئاپتىكەن-دە، پادىشاھ مېنى ئاكامغا ئوخشىتىۋاتىدۇ. ئەمدى ئاكامنى تاپىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. ئاكىسىنىڭ خوتۇنىمۇ بۇ يىگىتنى ئۆ-زىنىڭ ئېرى دەپ ئىشىنىپتۇ. بۇ يىگىتنىڭمۇ كۆزى ھېلىقى تامدىكى سۈرەتكە چۈ-شۈپ، بۇ سۈرەتنىڭ سىرىنى سورىغانىكەن، قىز ئاچچىقلاپ:

ــ ئۆتكەنده ئېيتىپ بەرگەن ئىدىمغۇ، ــ دەپتۇ. يىگىت:

ــ ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ، ــ دەپ يەنە بىر سۆزلەپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. قىز ئېرىگە سۆزلەپ بەرگەن ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى تولۇقى بىلەن سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىگىت «ئۇنداق بولسا ئاكام مۇشۇ قىزنى ماڭا ئېلىپ بېرىمەن دەپ، شۇ مومايىنىڭ ئۆيىدە پالاكەتكە يولۇققان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ئەتىسى سەھەردە ئېتىغا مىنىپ مو-مايىنىڭ ئۆيىگە بارسا، ئاكىسى ئاجايىپ بىرنەرسىگە ئايلىنىپ قالغان. بۇنى كۆرۈپ ناھايىتى غەزەپلىنىپتۇ ۋە موماي بىلەن چېلىشىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي يىگىت مومايىنى يېڭىۋاپتۇ - دە، ئاكىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى سوراپتۇ. موماي دەرھال ما-قۇل بولۇپ، ئاكىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىپ، قىزىنى يىگىتكە بېرىپتۇ. بۇ ئا-كا - ئۇكا ئىككىسى مومايىنىڭ قىزىنى ئېلىپ ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئوردىغا بار-غاندا بۇ ئىككى ئاكا - ئۇكىنى پادىشاھمۇ ئايرىۋالالماپتۇ. ھەتتا، ئاكىسىنىڭ خوتۇ-نمۇ قايسىسى ئۆزىنىڭ ئېرى، قايسىسى ئېرى ئەمەسلىكىنى بىلەلمەي قاپتۇ.» دەپ ئادىل پادىشاھ ھېكايىسىنى تۈگىتىپتۇ - دە: «بۇ خوتۇن ئۆز ئېرىنى قانداق تونۇۋې-لىشى كېرەك؟» دەپ ئۆز - ئۆزىگە سوئال قويۇپتۇ ۋە ئۆزىگە: «ئايال ئىككى ئاكا-

ئۇكىدىن مېنىڭ ئېرىم قايسىڭلار؟ دەپ سوراپ بىلىۋالسا بولىدۇ» دەپ ھېكايىسىنى توختىتىپتۇ. بۇ ۋاقىتتا قىز پادىشاھ كۆزىنى ئېچىپ:

— خاتالاشتىڭىز، ئايال كىشىنىڭ ئۇنداق سورىشى مۇمكىن ئەمەس ھەم باشقىلار ئاڭلاپ قالسىمۇ ئۇيات. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئايال ئىككى يەرگە ئورۇن ھازىرلاپ، بىرىگە ئۆزى ئاۋۋال بېرىپ يېتىشى كېرەك. قايسىسى بۇ ئايالنىڭ ئېرى بولسا، شۇ كىشى ئايالنىڭ قوينىغا كىرىپ ياتىدۇ، — دەپ تۇزىتىپتۇ ۋە قىز پادىشاھ كۈلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ، — سىز مېنىڭ شەرتىمنى تولۇق ئورۇنلىدىڭىز. مەن سىزنىڭ ئۆمۈرلۈك خوتۇنىڭىز بولىمەن، — دەپتۇ. ئادىل پادىشاھ قىز پادىشاھتىن قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ سىرىنى سورىغانىكەن، قىز پادىشاھ:

— مەن سىزنىڭ ئادىل پادىشاھ ئىكەنلىكىڭىزنى ئەزەلدىن بىلەتتىم، شۇنىڭ ئۈچۈن سىز بىلەن دىدارلىشىش ئارزۇيۇم بار ئىدى. بۇ ئارزۇيۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، مەن ئۆز كېنىزىكىمنى ۋەزىرچە ياساندۇرۇپ يەر ئۈستى خانلىقىغا چىقىپ، ئاشۇ موماينىڭ يېنىنى ئەكېلىشكە بۇيرۇغان. سىزنىڭ بۇ ئايالنىڭ دەردىنى ئاڭلاپ ئاخىر مۇشۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىڭىزنى بىلەتتىم. ئەمدى ئۇ موماينىڭ يېنىنى ھېچ-كىم ئوغرىلىمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇلارنىڭ ئىككىلىسى يەر ئۈستى خانلىقىغا چىقىپ تېخىمۇ بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرگەنىكەن ھەم يۇرتنى تېخىمۇ ئادىل، تېخىمۇ ھەققانىي سورىغانىكەن. قول ئاس-تىدىكى خەلقلەرمۇ بۇنىڭدىن رازى بولۇشقانىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن قېرى موماينىڭ يېنىنىمۇ ھېچكىم ئېلىپ كەتمەيدىغان بوپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **دابىت ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، چىرا ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مەمتىمىن قۇربان.** ئەر، ئۇيغۇر، چىرا ناھىيەسىدىن.

«تارىم» ژۇرنىلى، 1963. 1

باتۇر ئەلى ۋە يۇلتۇز پەرى

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن، قەدىمكى زامانىدا بىر ئاۋات ماكان بولغانىكەن. ئۇنىڭغا ياشىر ئەلى شاھلىق قىلىدىكەن. ئۇ يۇرتنى ئادالەت بىلەن سورىغاچقا، ئەل ئاۋات، خەلقى بايات ياشايدىكەن. ياشىر ئەلىنىڭ باتۇر ئەلى ئىسىملىك بىر ئوغلى بولغانىكەن. بۇ ئوغۇل ئەقىللىك، ئىرادىلىك ۋە باتۇر بولۇپ ئۆسۈپتۇ. ئۇنىڭ يەنە قىرىق يىگىتى بولۇپ، ئۆزى بىلەن بىرگە دائىم شىكارغا چىقىدىكەن، جەڭ ماھارىتىنى ئىگىلەيدىكەن. ياشىر ئەلى ئوغلى باتۇر ئەلىنىڭ ئون ئالتە ياشلارغا كىرىپ قىران يىگىت بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆيلەپ قويۇش نىيىتىگە كەپتۇ ـ دە، ئوردا مەسلىھەتچىلىرىنى چاقىرىپ، پىكرىنى ئاپتۇ. مەسلىھەتچىلەر، ۋەزىر ـ ۋۇزرالار كاتتا بايلارنىڭ بىرقانچە قىزلىرىنى شاھقا كۆلىنىلىككە كۆرسىتىپتۇ. ئاخىرىدا يۇرت بويىچە بايلىقتا غەنى دەرىجىگە، ئۆلىمالىقتا ۋەلى دەرىجىگە يەتكەن مىر ئەلى دېگەن سودىگەرنىڭ گۈلچېھرە ئىسىملىك قىزىنى مۇۋاپىق كۆرۈشۈپتۇ ۋە دەرھال مىر ئەلىنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلەر ئەۋەتىلىپتۇ. بۇ ئىلتىپاتتىن مىر ئەلى قۇللۇق بىلدۈرۈپ، توي تەييارلىقى باشلىنىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە باتۇر ئەلى قىرىق يىگىتى بىلەن شىكاردىن قايتىپ گۈلچېھرەنى كۆرۈپ يانماقچى بوپتۇ، ئۇ مىر ئەلىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىپتۇ. كېيىن قىرىق يىگىتى بىلەن گۈلچېھرە تۇرىدىغان مېھمانخانىغا كىرىپتۇ.

باتۇر ئەلى مېھمانخانا ئىشىكىدىن ئوڭ پۇتىنى ئېلىشىغا مېھمانخانىدا قىرىق كېنىزەكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان گۈلچېھرە ئورنىدىن تۇرۇپ قاپىقىنى تۇرۇپ باتۇر ئەلىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە: «ماڭا سەندەك گۆدەكلەر كېرەك ئەمەس، ئۆز لايىقىڭنى تاپ» دەپ ئاھانەت قىپتۇ. باتۇر ئەلى ئالدىدا قىرىق كېنىزەك قىز، كەينىدە قىرىق يىگىتىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېلىپ كۆزى قاراڭغۇلىشىپتۇ، يا ئالدىغا ماڭالماي، يا كەينىگە يانالماي بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ. يىگىتلەر ئۇنى كۆتۈرۈپ ھۇجرىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئەھۋالنى شاھقا مەلۇم قىپتۇ. ياشىر ئەلى باتۇر ئەلىنى ئالدىغا چاقىرتىپتۇ. باتۇر ئەلى ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرگەن پېتى ئۇنىڭ پۇتىغا يىقىلىپ زار-زار يىغلاپتۇ ۋە:

ــ ئەزىز ئاتا، ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، ئۆز لايىقىمنى تاپمىغۇچە بۇ يۇرتتا تۇرمايمەن، ــ دەپ يىغلاپ ئاتىسىنىڭ پۇتىنى سۆيۈپتۇ. ياشىر ئەلى ئوغلىنى يۆلەپ ئۇ-

نىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ، ئاق يول تىلەپ، يول تەييارلىقىنى قىلىشقا بۇيرۇپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇنى پۇتۇن يۇرت خەلقى يولغا چىقىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ياشىر ئەلى باتۇر ئەلى بىلەن خوشلىشىدىغان چاغدا:

— ئوغلۇم، «ئەر قانىتى ئات» دېگەن تەمسىل بار. مانا بۇ ئاتام ناسىر ئەلىدىن قالغان دۆلدۈلنىڭ بالىسى. بۇ يۇرت ئاشار دۆلدۈلنى مىنىپ ئۆز بەختىڭنى ئۆزۈڭ تاپ. يوللار ئۇزۇن، مەنزىل يىراق، ئىرادە بولسىلا بەختلىك كۈنلەر يېقىنلاپ كېلىدۇ. ئاتا ـ ئاناڭنى، تۇغۇلغان ئېلىڭنى ئۇنتۇما. ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر! — دەپ دۇئا قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

باتۇر ئەلى ئاتىسى بىلەن خوشلىشىپ، دۆلدۈلغا قامچا ئۇرۇپ يولغا چىقىپتۇ، يۇرت ئارقىدا قاپتۇ. چۆل ـ جەزىرىلەر باشلىنىپ يەر ـ جاھان ئوتتەك قىزىپ كېتىپتۇ. ئۇسسۇزلۇق باتۇرنىڭ ئىرادىسىنى يېڭەلمەپتۇ. باتۇر ئەلى چېكى كۆرۈنمەيدىغان چۆلدە ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقانىكەن، بىردىنلا ئۇنىڭ كۆزىگە بىر ئاق ئۆي كۆرۈنۈپتۇ. باتۇر ئەلى «ۋاھ، بۇ چۆلدە نېمە قىلىدىغان ئاق ئۆيدۇ بۇ؟» دەپ ئويلاپ يېقىنلاپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئىنتايىن چوڭ ئاق سېپىل، دەرۋازىسى ئوچۇق تۇرغان. باتۇر ئات بىلەن دەرۋازىدىن كىرىپتۇ. ئوتتۇرىسى تۆپتۈز كەتكەن مەيدان، ئەتراپى بىرقانچە ھوجرا، دەرۋازا ئۇدۇلىدا چوڭ بىر ئۆي بولۇپ، ئىشىكى ئوچۇق تۇرغۇدەك. شۇ ئەسنادا ئاسماندىن بىر كۆك كەپتەر ئۇچۇپ كېلىپ مەيدان ئوتتۇرىدىكى تۇرغان باتۇرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ بىر يۇمىلاپلا ئاجايىپ گۈزەل بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ. باتۇر بۇ قىزنى كۆرۈپلا ئۇنىڭغا ئاشىق بوپتۇ ۋە سۆز تاشلاپتۇ:

— ئەي گۈزەل! مەن بولسام يىراق ئەلنىڭ پادىشاھى ياشىر ئەلىنىڭ ئوغلى بولىمەن. خالىساڭ ئىككىمىز بىرگە بىزنىڭ يۇرتقا بارساق قانداق؟ — دەپتۇ. پەرى قىز سۆز قىلماپتۇ ۋە دەرۋازا ئۇدۇلىدىكى ئىشىكى ئوچۇق تۇرغان ئۆيگە قاراپ مېڭىپتۇ. باتۇر ئەلى «ئۇنى يوقىتىپ قويمىسام بولاتتى» دېگەن ئوي بىلەن دۆلدۈلنى بىر باستۇرۇپ ـ ئىككى باستۇرۇپ ئۆينىڭ ئالدىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۆي ئىچىدە پۇتۇن بەدىنىنى قاپقارا تۈك باسقان بىر تۆمۈرچى ھەدەپ تۆمۈرنى بازغانلاۋاتقۇدەك. پەرى قىز ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېڭىشىپ سالام بېرىپتۇ. لېكىن، تۆمۈرچى پەرۋاسىز ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بوپتۇ. پەرى قىز تەكچىدە تۇرغان چىلىمنى ئېلىپ تاماكا ساپتۇ ۋە تۆمۈرچىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. لېكىن، تۆمۈرچى يەنىلا قاپقىنى ئاچماي بىپەرۋا تۇرغۇدەك. باتۇر بۇ ئىشلارنى كۆرگەندىن كېيىن چىداپ تۇرالماي دەپتۇ:

— ئەي گۈزەل قىز، مەن بولسام يىراق يۇرت پادىشاھى ياشىر ئەلىنىڭ ئوغلى

باتۇر ئەلى بولىمەن. مەن بىلەن بىرگە بىزنىڭ يۇرتقا بارساڭ قانداق؟

قىز يەنىلا سۆز قىلماپتۇ ۋە چىلىمنى تۆمۈرچىگە ئەكېلىپ بەرگەندىن كېيىن ئارقىسىغا يېنىپ مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا كەپتۇ.

باتۇر ئەلى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاپ بېسىپ كەپتۇ ۋە يەنە سۆز تاشلاپ:

ــ ئەي گۈزەل قىز، بۇنداق چۆلدە يۈرگۈچە مېنىڭ گۈزەل ماكانىمغا بىرگە بارساڭ قانداق؟ ــ دەپ تەلمۈرۈپتۇ. شۇ ۋاقىتىدا قىز باتۇرغا يەر ئاستىدىن بېقىپ:

ــ ئەي باتۇر ئەلى، سېنىڭ ئەھۋالىڭ ماڭا بەش قولدەك ئايان. سەن يەنە ئالتە يىلدىن كېيىن ئۆلىسەن، شۇڭا ئۆز بېشىمغا بالا تېرىپ تۇل بولۇشنى خالىمايمەن. ئەجىلىڭ توشقۇچە ئۆز يولۇڭغا ماڭ، ــ دەپتۇ ـ دە، بىر يۇمىلىنىپ كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. باتۇر ئەلى ئۇنى كۆزدىن يوقىتىپ قويمىسام بولاتتى دېگەندەك كۆك ئاسماندىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپتۇ ۋە كۆك كەپتەر ئۇپۇق سىزىقىدىن غايىب بولغاندىن كېيىنلا «مەن سېنى قەيەردىنلا بولمىسۇن تاپىمەن» دەپ يولغا چىقىپتۇ. ساي تۈگىسە چۆل باشلىنىپتۇ، چۆل تۈگىسە يەنە ساي باشلىنىپتۇ، دەشت ـ باياۋان تۈگىمەپتۇ.

ئەنە شۇنداق يۈرۈۋاتسا، چەكسىز كەتكەن بىر چۆلدە ئۇنىڭ كۆزىگە بىر كۆك ئۆي كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ كۆك ئۆيگە يېقىنلاپ بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، كەڭرى كەتكەن كۆك سېپىل ئىكەن ھەم ئۇنىڭ دەرۋازىسى تاقاقلىق تۇرغۇدەك. چاڭقاپ كەتكەن باتۇر دەرۋازىنى قېقىپتۇ. ئاز ۋاقىتتىن كېيىن دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكى ئېچىلىپ كېلىشكەن بىر قىز چىقىپ، دۇلدۇل ئۈستىدە تۇرغان باتۇرغا سالام بېرىپتۇ. باتۇر ئۇنىڭغا: «چاڭقىغان يىگىتگە بىر يۇتۇم سۇيۇڭ بارمۇ؟» دەپتۇ.

قىز يەنە تەزىم قىپتۇ ۋە «خېنىمدىن سورايلى» دەپ قايتىپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي چوڭ دەرۋازا ئېچىلىپ تۆت گۈزەل قىزنىڭ ھەمراھلىقىدا ئاجايىپ ياسانغان بىر قىز دەرۋازىدىن چىقىپ باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. باتۇر دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ، قىز باتۇرنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ.

قىزلار ئۇزۇلدۈرمەي يەل ـ يېمىش، قەنت ـ گېزەك، مەززىلىك تاماقلارنى تۇشۇپ باتۇرنى مېھمان قىپتۇ. قىز قىزىق پاراڭلىرى بىلەن باتۇرنى رازى قىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا بۇ قىز ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، چۆللەردە ياشىغۇچى نۇر ئەشرەپنىڭ سىڭلىسى گۈلجامالخان ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ كۆڭۈل بەرگەن يىگىتى بىر قېتىملىق جەڭدە ھالاك بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ ھازىر بۇ چۆلدىكى كۆك سېپىلدا ياشاۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. باتۇر ئۆزىنىڭ يىراق ئەلنىڭ پادىشاھى ياشىر ئەلنىڭ ئوغلى باتۇر ئەلى ئىكەنلىكىنى، مىر ئەلنىڭ قىزى گۈلچېھرەدىن خاپا بولۇپ ئاتىسىنىڭ رازىلىقى بە-

لەن يولغا چىققانلىقىنى، يولدا ئاق ئۆيگە يولۇقۇپ، ئۇ يەردە ئاجايىپ بىر گۈزەل پەرىنى يولۇقتۇرغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئىشتىياقىدا ئۇنى ئىزدەپ ماڭغانلىقىنى بايان قىپتۇ. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان گۈلجامال ئۇ يولۇقتۇرغان پەرىنىڭ يەتتە تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى دۇنيادىكى قىزى يۇلتۇز پەرى ئىكەنلىكىنى، ئۇ كۆرگەن قارا تۆمۈرچى قارا دېۋە ئىكەنلىكىنى بايان قىپتۇ ۋە ئۇنىڭ ۋىسالىغا يەتمەك مۇشكۈل، شۇڭا يۇلتۇز پەرىنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا شام شەھىرى پادىشاھىنىڭ قىزى قۇندۇزنى ئەسلىگە ئېلىش، ئۇنىڭ يولىدا بارلىقىنى پىدا قىلىش لازىملىقى ھەققىدە مەسلىھەت بېرىپتۇ. بۇ مەسلىھەتتىن كېيىن باتۇر ئەلنىڭ كۆڭلى قۇندۇزنىڭ ئىشتىياقىغا چۈشۈپتۇ، قۇندۇزغا يېتىشنىڭ يولىنى سوراپتۇ.

گۈلجامال دوستانە مەسلىھەت بېرىپ دەپتۇ:

ــ ھازىر شام شەھىرى پادىشاھىنىڭ قىزى قۇندۇزنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت ۋە گۈزەللىكتىكى داڭقى پۈتۈن جاھانغا تارالدى. ئۇنى ئېلىشقا نۇرغۇن ئەلنىڭ شاھزادىلىرى ئەلچى ئەۋەتتى. بۇ ئەلچىلەرگە جاۋاب بېرىش شام شەھىرى پادىشاھىغا قىيىن چۈشكەچكە، «كىمدىكىم باغداد بىلەن شام شەھىرى ئارىسىدىكى ئات بەيگىسىگە قاتنىشىپ بەيگىدە ئۇتۇپ چىقسا، شۇنىڭغا قۇندۇز قىزىمنى ياتلىق قىلىمەن» دەپ جاكارلاپتۇ. مۇشۇ جاكارغا ئاساسەن ھەرقايسى ئەللەرنىڭ شاھزادىلىرى باغدادقا قاراپ يولغا چىقتى. شۇ قاتاردا مېنىڭ ئاكام نۇر ئەشرەپمۇ بەيگىگە قاتنىشىش ئۈچۈن كەتتى. ئۇ بەيگىدە چوقۇم ئۇزۇپ چىقىدۇ. ئۇ بەكمۇ مەرد يىگىت، شۇڭا سەن ئۇنىڭ بىلەن دوست بولساڭ، ئۇ بەيگىنىڭ ئۇتۇقىنى ساڭا بېرىدۇ. ئۇ پاكار ئەرەب دۇلدۇلىغا مىنگەن، بېشىغا كۆك سەللە ئورىۋالغان. ئېسىڭدە بولسۇن، دوستلۇق ئۈچۈن مەنى شېپى كەلتۈرگىن.

باتۇر ئەلى بۇ بىر كېچىنى گۈلجامالنىڭ يېنىدا قىزغىن سۆھبەتلەر بىلەن ئۆتكۈزۈپ، تاڭ سەھەردە يولغا چىقىپتۇ. گۈلجامال ئۇنى خېلى ئۇزاق يەرگىچە ئۇزىتىپ بېرىپتۇ، ئايرىلىش ئالدىدا باتۇر ئەلىگە ئاق يول تىلەپ قايتىپتۇ. باتۇر ئەلى يەنە چۆللەرنى كېزىپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپتۇ. چەكسىز كەتكەن چۆلدە ئۇنىڭ كۆزىگە كىچىككىنە بىر قارا نەرسە كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ دۇلدۇلنى تېزلىتىپ ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئورۇق جەدە بايتالغا مىنىۋالغان، بېشىدا ئۇزۇن كۇلاە، ئۇستىدە مىڭبىر قۇراقتا تىكىلگەن جەنده، قولىدا سەكسەن بىر كۆزلۈك سۇلتا تۇتقان بىر دۇئانە ھەدەپ بايتالنى چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقۇدەك. باتۇر ئەلى «ھەرھالدا بىر ھەمراھقا يولۇقتۇم، يولدا زېرىكمەي ماڭىدىغان بولدۇم» دەپ ئۇنىڭغا قاتارلىشىپتۇ

ۋە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالام بېرىپتۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كۆزى دۇئانىنىڭ چىرا-يىغا چۈشۈپتۇ. قارىسا، ئاغزىدا بىرمۇ چىشى يوق، ئېڭىكىدە بىر تالمۇ تۈك يوق، كۆزىدە تىرىكلىكىدىن دېرەكمۇ يوق بىر كوسا ئىكەن. باتۇر بۇ كوسا دۇئانىدىن بىر ئاز چۆچۈپتۇ. لېكىن، قانداقلا بولمىسۇن بىر ھەمراھقۇ، دەپ بىللە مېڭىۋېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ يىراق ئەلنىڭ پادىشاھى ياشىر ئەلنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى، گۈل-چېھرەدىن خاپا بولۇپ يولغا چىققانلىقىنى، يولدا ئاق ئۆيدە يۇلتۇز پەرىنى كۆرگەنلە-كىنى، ھازىر شام شەھىرى پادىشاھىنىڭ قىزى قۇندۇزنى ئېلىش مەقسىتىدە باغداد-تىكى ئات بەيگىسىگە قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. لېكىن، كوسا دۇئانە ھېچبىر زۇۋان سۈرمەپتۇ ۋە پات - پات باتۇرنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە قاراپ قويۇپتۇ. بۇلار ئۇچ كۈن بىرگە يول ماڭغاندىن كېيىن بىر كۈنى سەھەردە قاتارلە-شىپ كېتىۋېتىپ، كوسا دۇئانە باتۇر ئەلىنى ئۆلتۈرمەك بولۇپ ئۇنىڭغا قول سالىتۇ. كوسا دۇئانىنىڭ يامان غەرىزىنى سەزگەن باتۇر ئۇنىڭغا خەنجەر سىلىپ ئۆلتۈرۈپ جەسىتىنى قۇمغا كۆمۈپتۇ، دۇئانىنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپتۇ، بايتالنى يېتىلەپ دە-ۋانە قىياپىتىدە «باغداد قايدىسەن؟» دەپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

چۆل ئاخىرلىشىپ يېشىللىق باشلىنىپتۇ. باتۇر خۇشال بوپتۇ ۋە باغدادقا يېقىن-لىشىپتىمەن دەپ دۇلدۇلنى ئاستا قەدەم ئالدۇرۇپ، بىر تار چىغىر يول بىلەن مې-كىپتۇ. ئىككى تەرەپ پۈتۈنلەي چاتقاللىق ئىكەن. ئۇ كېتىۋېتىپ غەلىتە بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپتۇ ۋە ئېتىنى توختىتىپتۇ. ئۇنىڭ قۇلىقىغا نۇرغۇنلىغان چۈشىنەرسىزنىڭ غوڭۇلدىغان ئاۋازى كىرىپتۇ. نېمە ئىش بولدىكىنە؟ دەپ ئالغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ قارىغۇدەك بولسا، ئالدى تەرەپتىن بوينىغىچە قوماق باسقان بىر تاز «مەن ئات تاپماي قويمايمەن، مەن ئات تاپماي قويمايمەن» دەپ بېشىغا ئۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك. بېشىغا ھەر بىرنى ئۇرغاندا مىڭلىغان چۈشەن «ۋاڑ» قىلىپ ئۇركۈيدىكەن، قولىنى تارتسا مىڭلىغان چۈشەن «ۋىز» قىلىپ قونىدىكەن. ئۇ تاز جىلە بولغان ھالدا ھېچ نەرسىگە قارىماي كېلىۋاتقۇدەك. باتۇر، مەن ئات ئۇستىدە بولغاندىن كېيىن ئۇ يولنىڭ سىر-تىغا چىقىپ يول بوشىتىپ بېرەر، دەپ ئاستا مېڭىپتۇ. لېكىن، ئۇ تاز ئۇدۇللا كې-لىۋېرىپتۇ. ئىلاجسىز قالغان باتۇر يولنىڭ سىرتىغا چىقىپ يول بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ. بۇ تازمۇ ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك باتۇر ئەلىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. باتۇر بىردىنلا ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە باغدادقا كىرىشتە بىرىنچى يولۇقتۇرغان كىشىم مۇشۇ، گەپ سورىماي ئۆتۈپ كېتىشىم ياخشى ئەمەس. گەپ سوراپ ماڭاي، دەپ ئويلاپ، دۇلدۇلنىڭ بېشىنى تارتىپ توختىتىپ ئارقىسىغا قاراپ:

— ھەي تاز، سېنىڭ ئىسمىڭنى بۇ شەھەردە نېمە دەپ ئاتايدۇ؟ — دەپتۇ. تاز

كەينىگىمۇ قارىماستىن:

— ھەي قەلەندەر، مېنىڭ ئىسمىمنى سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟ بىلگۈڭ كەلسە ئېيتىپ بېرەي، ئىسمىمنى بۇ شەھەرلىكلەر چاتاقچى تاز دەيدۇ، — دەپ قارىماي مەڭشۈبرىپتۇ. بۇ تازىنىڭ ئىسمىنى چاتاقچى تاز دېگىنىگە قارىغاندا قولىدىن ئىش كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دوست بولسام قانداق، دەپ ئويلاپتۇ باتۇر.

— توختا! سەن ئات تاپماي قويمايمەن دەيسەن. ئات ساڭا نېمىگە كېرەك بولۇپ قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ باتۇر.

— ھەي دۇئانە، سەن ئالەمدىن بىخەۋەر ئوخشايسەن. ھازىر شام شەھىرى پادىشاھىنىڭ گۈزىلى قۇندۇزنى ئېلىش ئۈچۈن باغدادتا ئات بەيگىسى ئۇيۇشتۇرۇلماقچى. مەنمۇ ئەرلىك غۇرۇرۇم بىلەن بۇ بەيگىگە قاتناشماقچى، — دەپتۇ.

باتۇر ئۇنىڭغا:

— كەل، بۇ بايىتالغا مىنىۋال، — دېگەنىكەن، تاز چاققانلىق بىلەن بايتال ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ. بۇلار باغدادقا قاراپ ئات چاپتۇرۇپتۇ. باغدادقا كىرىپ كارۋان سارىيىغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، چاتاقچى تاز باتۇرنى بەيگىچىلەرنى تىزىملايدىغان مىرزا ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ ۋە مىرزىغا قاراپ:

— ئەي مىرزا، بىرىنچى قاتارغا چاتاقچى تاز، ئىككىنچى قاتارغا دۇئانە دەپ ياز، — دەپتۇ. مىرزا بۇلارنى كۆرۈپ يىرگىنىپتۇ ۋە:

— مىرزىخانىدىن چىقىش! شاھ قىزى قۇندۇزنى سەندەك تاز، دۇئانىلەرگە بەرمەيدۇ، ئۇنى شاھزادىلەر ئالىدۇ، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان چاتاقچى تاز غەزەپلىنىپتۇ ۋە بىر مۇشت بىلەن مىرزىنى يىقىتىپتۇ. بۇ خەۋەر باغداد خەلىپىسىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. خەلىپە جاللاتلارنى بۇيرۇپ چاتاقچى تاز بىلەن باتۇرنى ئوردىغا ئېلىپ كەپتۇ ۋە سوراق قىپتۇ. چاتاقچى تاز خەلىپە ئالدىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ:

— ئەي خەلىپە، سىلىنىڭ ئادىل شاھلىقلىرىدا چىقارغان پەرمانىدا «كىمدىكىم بولمىسۇن، ئات بەيگىسىدە بىرىنچىلىكنى ئالغان كىشىگە شەھەر پادىشاھىنىڭ قىزى قۇندۇزنى بېرىمىز» دېيىلگەن، لېكىن مىرزا پەرمانىغا خىلاپلىق قىلىپ، بىزنى بەيگىگە تىزىملىماي قوغلىدى، — دەپ ئەرز قىپتۇ. خەلىپە بۇ تازىنىڭ ئەرزىنى مەقبۇل كۆرۈپ ئۇنى بوشىتىپتۇ. ئوردىدىن چىققان چاتاقچى تاز باتۇرنى ئەگەشتۇرۇپ مىرزىخانىغا يەنە كىرىپتۇ ۋە يېڭى مىرزىغا:

— بىرىنچى قاتارغا چاتاقچى تاز، ئىككىنچى قاتارغا دۇئانە دەپ ياز، — دەپتۇ. مىرزا يېزىۋاپتۇ ۋە ئون بەش كۈنگىچە ياخشى تەييارلىق قىلىشنى، ئون بەش كۈندىن

كېيىن بەيگە باشلىنىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇلار پادىشاھلىق ئات ئېغىلىغا كۆچۈپ كېلىپ، ئۆزلىرى دەم ئالغاچ ئاتلىرىنى بېقىشقا باشلاپتۇ. باتۇر ئەلى تۆت ياشار دۇلدۇلنى باشتاقلاپ قويۇۋېتىپتۇ. دۇلدۇل باشقا ئاتلارنىڭ ئوقۇرلىرىدىكى يەم - بوغۇزلارنى يېپ ياخشى سەمرىۋاپتۇ. چاتاقچى تازنىڭ بايىتىلى ئالدىغا ئەكېلىپ بەرگەن يەمنىمۇ يېمەي تۇرۇۋاپتۇ. شۇڭا، چاتاقچى تاز ھەرقايسى بەيگىچىلەرنىڭ توۋرىلىرىدىن يەم - بوغۇز ئوغرىلاپ، چاتاق تېرىپ ئون بەش كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەتە بەيگە باشلىنىدۇ دېگەن ئاخشىمى باتۇر چاتاقچى تازنى چاقىرىپ:

— مېنىڭ ئۇيقۇم قاتتىقراق، سەھەردە سەن مېنى ئويغىتىۋال، — دەپتۇ ۋە قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

چاتاقچى تاز ئەتىسى سەھەردە ئويغىنىپ قارىسا، نۇرغۇن بەيگىچىلەر ئات چاپتۇ-رۇپ يۇرۇپ كەتكەن. ئۇ ئالدىراپ بايتالنى توقۇپ مىنىپتۇ ۋە بىردىنلا باتۇر ئېسىگە كېلىپ بايتال ئۈستىدىن چۈشمەيلا:

— ھەي قەلەندەر تۇر، ھەي قەلەندەر تۇرا! — دەپ چاقىرىشقا باشلاپتۇ. لېكىن، باتۇر ئويغانماپتۇ. تاز ئاچچىقلاپ كېتىپ قاپتۇ. ھەممە بەيگىچىلەر كېتىپ بولغاندىن كېيىن دۇلدۇل كىشنەشكە باشلاپتۇ، لېكىن باتۇرنى ئويغىتالماپتۇ. ئاخىرى دۇلدۇل باتۇرنىڭ بەلبېغىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ. شۇ ۋاقىتتا باتۇر چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ. ئۇ چاتاقچى تازدىن ئاغرىنغان ھالدا دۇلدۇلغا مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئون كۈن يول يۇرۇپ ئەڭ ئاخىرقى بەيگىچىلەرنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپتۇ، يەنە توختىماي چېپىپ ئون بەش كۈن بولدى دېگەندە چاتاقچى تازنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپتۇ ۋە:

— ھەي تاز، دوستلۇقنى بىلمەيدىكەنسەن، مېنى ئويغىتۇالساڭ بولماسمىدى؟ — دەپتۇ. تازمۇ غەزەپلىنىپ:

— ئەي قەلەندەر، شۇنچىمۇ ئۇخلامدۇ كىشى. سېنى ئويغىتىمەن دەپ بەيگىچىلەرنىڭ كەينىدە قالدىم، — دەپتۇ ۋە باتۇرغا: «قېنى، تېز ماڭايلى!» دەپ بايتالغا قامچا ئۇرۇپ يۇرۇپ كېتىپتۇ، لېكىن بايتال دۇلدۇلنىڭ كەينىدە قېلىۋېرىپتۇ. باتۇر ئىلگىرىلەپ يېگىرمە كۈن بولدى دېگەندە پۇتۇن بەيگىچىلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئۇ توختىماي دۇلدۇلنى چاپتۇرۇپ، يېگىرمە ئىككى كۈن بولدى دېگەندە ئالدىدا يەنە بىر دۇلدۇلنىڭ چېپىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ قوغلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، يېگىرمە تۆت كۈن بولدى دېگەندە ئارقىسىدىن يېتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، پاكار ئەرەب دۇلدۇلغا مىنگەن، بېشىغا كۆك سەللە ئورىۋالغان كىشى ئىكەن. «بۇ جەزمەن كۆك ئۆيده ئۇچراتقان گۈلجامالنىڭ ئاكىسى نۇرئەشرەپ ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىن

ئۇزۇپ كېتەي» دەپ دۇلدۇلغا قامچا ئۇرۇپتۇ ۋە نۇر ئەشرەپنىڭ ئوڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بوپتۇ، لېكىن ئەرەب دۇلدۇلى يولنىڭ ئوڭ تەرىپىنى توسۇپ ئۇنىڭغا يول بەرمەپتۇ. سول تەرەپتىن ئۆتەي دەپ سول تەرىپىدىن كەلگەنىكەن، ئەرەب دۇلدۇلى يولنىڭ سول تەرىپىنى توسۇپ ئۆتۈشكە يول قويماپتۇ. ئامالسىز قالغان باتۇر ئەرەب دۇلدۇلىنى چىشلەپ يىقىتىشقا ئۆز دۇلدۇلىنى ئىشارەت قىپتۇ. دۇلدۇل ئەرەب دۇلدۇلىنىڭ ئارقا پاچىقىدىن چىشلەپ ئۇنى يىقىتىپتۇ ۋە ئالغا ئىلگىرىلەپ كېتىپتۇ. لېكىن، ئەرەب دۇلدۇلى چاچراپ تۇرۇپ باتۇر ئەلنىڭ دۇلدۇلىنىڭ ئالدى پۇتىنى چىشلەپ ئۇنى يىقىتىپتۇ ۋە ئالغا كېتىپتۇ. بۇ ئىش بىرقانچە قېتىم تەكرارلىنىپ-تۇ. باتۇرنىڭ دۇلدۇلى زادىلا ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەلمەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن باتۇر ئۇ-نىڭ بىلەن گۈلجامالنى شېپى كەلتۇرۇپ دوست بولماقچى بوپتۇ. ئەرەب دۇلدۇلىغا يېقىنلىشىپ:

ــ ئەي دوستۇم نۇر ئەشرەپ، سەن بىلەن سىڭلىڭ گۈلجامالخانىنى ئارىغا سېلىپ دوست بولۇشنى خالايمەن. دوستلۇق ئۇچۇن بەيگىنىڭ نەتىجىسىنى ماڭا ئۆتۈنسەڭ قانداق؟ ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان نۇر ئەشرەپ:

ــ سىڭلىم گۈلجامالخانىنى ئارىغا سالغىنىڭ ئۇچۇنلا سەن بىلەن دوست بولۇشنى خالايمەن. كەل، ساڭا ئاق يول تىلەيمەن، ــ دەپ دۇلدۇلنىڭ بېشىنى تارتىپ باتۇرنى ئالغا ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ.

شام شەھەر خەلقى بەيگىدە كىم ئۇتۇپ چىقىدىكىن، دەپ شەھەردىن ئۇچ كۈنلۈك يولغا چىقىپ تۇرغانىكەن. قارىغۇدەك بولسا، بېشىدا كۈلاھ، ئۇستىدە جەندە، قولىدا سۇلتا تۇتقان بىر قەلەندەر ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك. كىشىلەر ھاڭ ــ تاڭ قېلىشىپتۇ، ھەر تۇرلۈك گەپ ــ سۆزلەر بوپتۇ. بەزىلەر: «ئېھتىمال بۇ سارىڭ قەلەندەر يېرىم يولدىن ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن بولسا كېرەك» دېسە، بەزىلەر: «ھەرھالدا بىرىنچى بولۇپ كەلگەندىن كېيىن چارباغدا مېھمانخانىغا باشلاش كېرەك» دېيىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇنى چارباغدىكى مېھمانخانىغا باشلاپتۇ. باتۇر كېلىپ يەتتە كۈندىن كېيىن مىرزا دەپتەرنى ئېلىپ كەپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭدىن بۇ قەلەندەرنىڭ بەيگە تىزىملىكىدە ئىسمىنىڭ بار ــ يوقلۇقىنى سورىغانىكەن، مىرزا سۆز قىلغۇچە چاتاقچى تاز:

ــ ئەلۋەتتە بۇ قەلەندەرنىڭ تىزىمى بار، ئۇ باشقىلاردىن يېرىم كۈن كېيىن يولغا چىقىپ بىزدىن ئۆتۈپ كەتكەن، ــ دەپتۇ. مىرزىمۇ شۇ ھامان باش لىڭشىتىپ تەستىقلەپتۇ. شام شەھىرىنىڭ پادىشاھى ئۆزىنىڭ بولغۇسى كۈيۈئوغلىنى كۆرمەكچى بولۇپ، خوتۇنى، قىزى ۋە ۋەزىرلىرىنى ئېلىپ چارباغقا كەپتۇ. مېھمانخانا ئىشىكىدىن

كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، بېشىدا كۇلاھ، ئۇستىدە جەندە، قولىدا سۇلتا تۇتقان بىر قەلەندەر ئولتۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن شاھ سۆز قىلماي يېنىپتۇ. لېكىن، ئىشىك يوچۇقىدىن كۆز تاشلىغان قۇندۇز قەلەندەر كىيىمى ئىچىدە ئولتۇرغان گۈزەل شاھزادىنىڭ ھۆسنىگە ئاشىق بوپتۇ.

پادىشاھ ئوردىغا قايتىپ، خوتۇنى ئارقىلىق قىزىغا مەسلىھەت سالىتۇ. قىز ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ بەيگىدە ئۇتقان كىشىگە تېگىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، قىرىق كېچە - كۇندۇز توي قىلىپ، قۇندۇزنى باتۇرغا بېرىپتۇ. نىكاھ كۇنى باتۇر قەلەندەرچە كىيىمىنى سېلىۋېتىپ، شاھزادىچە ياسىنىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ يىراق ئەلنىڭ پادىشاھى ياشىر ئەلنىڭ ئوغلى باتۇر ئەلى ئىكەنلىكىنى مەلۇم قىپتۇ. شاھ ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ ۋە يارلىق چۈشۈرۈپ ئوڭ قول ۋەزىرلىككە تەيىنلەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇلار ئىنتايىن ياخشى تۇرمۇش ئۆتكۈزۈپتۇ.

كۇنلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆتۈپتۇ. بىر كۇنلىرى باتۇر خامۇش بولۇپ ئورۇقلاپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن قۇندۇز ئۇنىڭدىن سەۋەبىنى سورىغاندا، ئۇ مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— مەن يىراق ئېلىمدىن ئايرىلىپ، ئاق ئۆيدە يۇلتۇز پەرىنى يۇلۇقتۇرغانىدىم، ئۇ ماڭا: «سېنىڭ پەقەت ئالتە يىللىقلا ئۆمرۈڭ قالدى» دېگەنىدى. ھازىر تۆت يىل ئۆتتى. يەنە ئىككى يىلدىن كېيىن مەن ئۆلىمەن، سەن تۇل بولۇپ قالىسەن. شۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ غەمدە ئورۇقلاپ كېتىۋاتىمەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قۇندۇز تەسەللى بېرىپ:

— ئەندىشە قىلما، بۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا بولىدۇ. مەن چوڭ ئانامدىن پەرىنى سۆيگەن كىشى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ، دەپ ئاڭلىغانىدىم. مەن يۇلتۇز پەرى بىلەن دوست. ئۇ ھەر پەيشەنبە كۇنى كەچتە مېنىڭ ھۇجرامغا كېلىدۇ، كېچىچە ئويۇن - تاماشا بىلەن ئۆتىمىز. سەن بۇ پەيشەنبە كەچتە مېنىڭ كىيىملىرىمنى كىيىپ، ھۇجرامدا ئولتۇرغىن، ئۇنى بىر ئامالىلاپ سۆيۈۋالغىن، — دەپ ئۆگىتىپتۇ. ئاردىن ھەپتە ئۆتۈپ پەيشەنبە كەچتە يۇلتۇز پەرى قۇندۇزنىڭ ھۇجرىسىغا كەپتۇ ۋە قۇندۇز بىلەن ئويۇن - تاماشا قىپتۇ. ئارىلىقتا يۇلتۇز قۇندۇزغا:

— سەن تۇرمۇشقا چىققان باتۇرنىڭ ئىككى يىللىقلا ئۆمرى قالدى، كۆپرەك ئويناۋال، — دەپتۇ. قۇندۇز بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قايغۇغا پېتىپ جىم بولۇپ قاپتۇ. ئويۇن- تاماشا بۇزۇلۇپتۇ. بىھۇدە سۆز قىلىپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلغان يۇلتۇز دوستىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن، كېلەر پەيشەنبە كۇنى كەچتە ئۆزىنىڭ ماكانىغا قۇندۇزنى تەكلىپ قىپتۇ. ھەپتە ئۆتۈپ پەيشەنبىمۇ كەپتۇ. قۇندۇزنىڭ مەسلىھەتى بە-

لەن باتۇر قۇندۇزنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ قۇندۇزنىڭ ھۇجرىسىدا ئولتۇرۇپتۇ. قا-راڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن قاتتىق بوران چىقىپ بىردىنلا ئۆينىڭ تۆڭلۈكىدىن ئىككى قول كىرىپتۇ- دە، باتۇرنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ يۇلتۇز پەرىنىڭ قۇندۇزنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن دۈشمىرى ئىكەن. ئۇلار يەتتە تاغدىن ئۆتۈ-كەندىن كېيىن يۇلتۇز پەرىنىڭ ماكانىغا كەپتۇ. باتۇر قارىغۇدەك بولسا، يۇلتۇز پەرى ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغۇدەك. دۈشمەر ئۇنى تەخت ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ يەرگە قو-يۇپتۇ. باتۇر يۇزىنى يەرگە چاپلاپ دۇم يېتىۋاپتۇ. يۇلتۇز پەرى تەختتىن چۈشمەي ئۇنى ئۆز يېنىغا تەكلىپ قىپتۇ، لېكىن باتۇر بېشىنى كۆتۈرگىلى ئۇنىماپتۇ. يۇلتۇز پەرى تەختتىن چۈشۈپ:

— دوستۇم قۇندۇز، ئۆتكەنكى ئولتۇرۇشتا مەن سېنى خاپا قىلىپ قويدۇم، كە-چۇرگىن. بۇگۈن بىرگە تاماشا قىلىپ، سېنىڭ كۆڭلۈڭنى ئالاي. تۇر ئورنۇڭدىن، — دەپ باتۇرنىڭ بېشىنى شۇنداق يۇلىشىگە باتۇر يۇلتۇز پەرىنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۇ-ۋېلىپ يۇزىنى يەنە يەرگە يېقىپ يېتىۋاپتۇ. يۇلتۇز پەرى غەزەپلىنىپتۇ، چۈنكى پەر-لەر ئۆزىنى ئىنسانلارغا سۆيدۈرمەيدىكەن. ئۇ غەزەپ بىلەن يېنىدىكى دۈنگە قاراپ:

— بۇ قۇندۇز ئەدەپسىز بولۇپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭدىن بەزدىم، ئۇنى دەرھال ئۆز ھۇجرىسىغا ئاپىرىۋەت، — دەپتۇ. دۈۋە باتۇرنى كۆتۈرۈپ ئۆز ھۇجرىسىغا ئاپىرىۋې-تىپتۇ. نېمە بولاركىن دەپ كۈتۈپ تۇرغان قۇندۇز باتۇرنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەمدى سەن ئۆلمەي ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىسەن، — دەپ يېنىشلاپ - يېنىشلاپ سۆيۈپتۇ. باتۇرمۇ خاتىرجەم بولۇپ، قۇندۇز بىلەن كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈۋېرىپتۇ. بىر كېچىسى باتۇر «ئاھ» دەپتۇ - دە، چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ. بۇ ۋاقىتتا باتۇرنىڭ يېنىدا ياتقان قۇندۇز ئويغاق ئىكەن، ئۇ باتۇرنىڭ «ئاھ» دېگەن ئا-ۋازىدىن چۆچۈپ، ئۇنىڭدىن ئاھ چەككەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. باتۇر مەھبۇبىغا كۆرگەن چۈشىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

باتۇر يىراق ئەلگە بارغانمىش. ياشىر ئەلى بىلەن ئانىسى گۈلجاھان تەخت ئۈس-تىدە ئاھ چېكىپ: «ئوغلۇم باتۇر، قاچان كېلىسەن؟ سېنى قاچان كۆرىمەن؟ ئاھ، سېنى كۆرىدىغان كۈنلەرمۇ بولارمۇ؟» دەپ زار - زار يىغلاپ قارىغۇ بولۇپ قالغا-مىش. بۇنى كۆرگەن باتۇر ئاھ ئاتا - ئانا، دەپ ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئاتقانمىش.

— سۆيۈملۈكۈم، — دەپتۇ باتۇر، — مەن يۇرتۇم، ئاتا - ئانامدىن ئايرىلغىلى ئالتە يىل بولدى. چۈشۈمدە ئاتا - ئانامنىڭ مېنىڭ ئىشتىياقىمدا يىغلاپ، كۆزلىرى-نىڭ كور بولغانلىقىنى كۆردۈم. رۇخسەت قىلساڭ يۇرتۇمغا بېرىپ، ئاتا - ئانامنى

كۆرسەم، ــ دەپ يېلىنىپتۇ.

ــ خوپ، سۆيۈملۈكۈم، مەنمۇ سەن بىلەن بىرگە بارىمەن. ئاتامدىن رۇخسەت ئالايلى، ــ دەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنىڭ تەلىپىنى ئاڭلاپ قوشۇلۇپتۇ ۋە يول ھازىرلىقىنى قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. بۇلار بىرقانچە قېچىر مال - دۇنيالارنى ئېلىپ يولغا چۈشۈپتۇ. كۆپ يوللارنى يۇرۇپتۇ، يۇرگەندىمۇ مول يۇرۇپتۇ. بىر كۈنلىرى چۆل - جەزىرىگە كېلىپ قونالغۇدا قونۇپتۇ.

باتۇر سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ، چېدىر ئالدىغا چىقىپ ئەتراپقا نەزەر ساپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، چېدىردىن كۆز يەتكۈدەك يەردىكى بىر دۆڭدە بىر بايراقنى كۆرۈپتۇ. شۇ ئەسنادا دۆڭ تەرەپتىن بىر ئاتلىق ئات چاپتۇرۇپ كەپتۇ. ئۇنىڭ بىر قولىدا ئاق بايراق، بىر قولىدا بىر پارچە خەت تۇرغۇدەك. ئۇ چېدىر ئالدىغا كېلىپ خەتنى تاشلاپتۇ - دە، توختىماستىن ئات چاپتۇرۇپ كېتىپ قاپتۇ. باتۇر خەتنى ئېلىپ ئوقۇغۇدەك بولسا، ئۇنىڭدا مۇنداق يېزىلغانىكەن: «يىراق ئەلنىڭ پادىشاھى ياشىر ئەلى ئوغلى باتۇر، سەن بۇنىڭدىن ئالتە يىل ئىلگىرى بىزنىڭ شام شەھىرى پادىشاھىنىڭ قىزى قۇندۇزنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئەلچىمىزنى ئۆلتۈرۈپ، نەرسىلىرىنى بۇلاپ كەتكەنسەن. شۇنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالتە يىلنىڭ بۇ تەرىپىدە قوشۇنىمىز سېنى ساقلاپ كەلدى. مانا ھازىر يېتىپ كەپسەن. دەرھال قورالنى تاشلاپ بىزگە ئەل بولۇپ، قولۇڭنى باغلاپ ئالدىمىزغا كەل، بولمىسا جەڭگە ھازىرلان.» خەتنىڭ ئاخىرىغا دۇئانە شاھنىڭ مۆھرى بېسىلغانىكەن.

بۇنى ئوقۇغان باتۇر خەتنى كۆرۈپ قۇندۇزنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ ۋە ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ، ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ جەڭگە تەييارلىنىپتۇ. ئۇ دۇلدۇلىغا مىنىپ، شەمشەر - دۇبۇلغىلىرىنى ئېسىپ جەڭگە چىقىپتۇ. ئارىلىقتا قانلىق جەڭ باشلىنىپتۇ. جەڭ باشلىنىپ يەتتىنچى كۈنى دۇئانلەرنىڭ لەشكەر باشلىقى ئۆز قوشۇنىنىڭ ئازلاپ كەتكەنلىكىنى مۆلچەرلەپ دۇئانلەرنى جەم قىپتۇ.

ــ ئەي باتۇرلىرىم، بىز ئازلاپ كەتتۇق. بۇ تەرىقىدە ئۇرۇشۇۋەرسەك باتۇرنى تۇتۇپ ئېلىپ كېتىش ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىزمۇ ھالاك بولىمىز. شۇڭلاشقا، ياخشى تەدبىر كۆرۈشىمىز ئۈچۈن مەسلىھەت بېرىڭلار، ــ دەپتۇ. ھەممە دۇئانە جىم تۇرۇشۇپتۇ. شۇ ۋاقىتتا بىر قېرى دۇئانە ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ باتۇرنى مەخپىي ئېتىۋېتىش كېرەك، ــ دەپتۇ. بۇ چارىنى دۇئانلەر لايىق كۆرۈپتۇ. «كىم ئاتىدۇ؟» دېگەن سوئالغا قېرى دۇئانە: «مەن ئاتاي» دەپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە يەنە قانلىق جەڭ باشلىنىپتۇ. باتۇر ئات ئوينىتىپ دۇئانە-

لەرنى قىرىشقا باشلاپتۇ. بىردىنلا دۇانىلەر قېچىپتۇ، باتۇر قوغلاپ كېتىپتۇ. بىر چوڭ تاشنىڭ كەينىگە مۆكۈۋالغان قېرى دۇانە باتۇرنىڭ ئارقىسىدىن ئوق ئۇزۇپتۇ. يا ئوقى باتۇرنىڭ سول بىلىكىگە تېگىپتۇ. دۇلدۇل دەرھال چېپىشنى توختىتىپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ ۋە قۇندۇز تۇرغان چېدىرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. دەل شۇ چاغدا قۇدۇدۇزنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى سەزگەندەك سىرتقا چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، باتۇر دۇلدۇل ئۈستىدە ياتقان. ئۇ باتۇرنى دۇلدۇل ئۈستىدىن چۈشۈرۈپ چېدىرغا ئېلىپ كىرىپ، ئۇنىڭ كىيىملىرىنى ئۆزى كىيىپ، باتۇرنىڭ جاراھەتلىرىنى تېڭىپ قويۇپ، قورال - ياراغلارنى ئېلىپ دۇلدۇلغا مىنىپ، دۇانىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن يېرىپ ئۆتۈپتۇ، باتۇرنىڭ يارىلانغانلىقىنى بىلىندۈرمەپتۇ، ھەركۈنى جەڭ مەيدانىنى ئايلىنىپ دۇانىلەرگە ۋەھىمە ساپتۇ. باتۇرنىڭ يارىلانغىنىغا يەتتە كۈن بولغان كۈنى ئۇنىڭ ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ جان ھەلقۇمىغا كەپتۇ. قۇندۇز ئۇمىدسىزلىنىپ زار - زار يىغلىغان ھالدا چېدىرنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ، قارىغۇدەك بولسا، يۇلتۇز پەرى قىرىق كېنىزەك قىزنى ئەگەشتۈرۈپ كەلگەنىكەن.

قۇندۇز يۇلتۇز پەرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بېرىپتۇ. لېكىن، پەرى ئىلىك ئالماپتۇ ۋە كېنىزەك قىزلارغا ئىشارەت قىپتۇ. قىزلار چۆرىدەپ ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ. يۇلتۇز پەرى بولسا توپ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ قاقاھلاپ كۈلۈپ ئۈسسۈل ئويناشقا باشلاپتۇ. قۇندۇز زار - زار يىغلاپتۇ. ئاش ۋاقتى بولغاندا يۇلتۇز پەرى ئىشارەت بىلەن قىزلارنى ناخشا ئېيتىشتىن توختىتىپتۇ ۋە قۇندۇزغا قاراپ:

— ئاڭلا قۇندۇزئاي، ئېرىڭ باتۇرنىڭ ئەجىلى توشتى، ئۇ بۈگۈن چۈش ۋاقتىدا ئۆلىدۇ، سەن تۇل بولۇپ دۇانىلەرگە ئەسىر بولىسەن. بۈگۈن سېنىڭ يىغلايدىغان، بىزنىڭ كۈلىدىغان كۈنىمىز. قېنى سەن يىغلا، بىز كۈلەيلى، — دەپ كېنىزەكلەرگە ئىشارە قىلغانىكەن، قىزلار ناخشا باشلاپتۇ. يۇلتۇز پەرى قاتتىق كۈلۈپ ئۈسسۈل ئويناشقا باشلاپتۇ. قۇندۇزنىڭ يىغىسى ئەۋجىگە چىقىپ ئايلىنىپ ھوشىدىن كېتىشكە ئاز قاپتۇ. كۈن چۈشتىن ئۆتۈپ غەربكە ئېگىلىپتۇ. دەل شۇ ۋاقتىدا يۇلتۇز پەرى ئىشارەت قىلغانىكەن قىزلار جىم بوپتۇ. يۇلتۇز پەرى غەمكىن ھالەتكە ئۆتۈپ قۇدۇدۇزنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە تەزىم قىلىپ:

— ئەي دوستۇم قۇندۇز، سۆيۈملۈكۈڭ باتۇر ئۆلىدى، ئۇ ئەمدى ئۆلمەيدۇ. بۇنىڭدا بەلكىم بىر سەۋەب بولۇشى مۇمكىن، — دەپتۇ. قۇندۇز يىغىسىنى توختىتىپ مەردانە ھالدا:

— ئېسىڭدە بارمۇ مېنى كۆھىقاپقا ئېلىپ بارغىنىڭ؟ شۇ ۋاقتىدا سېنىڭ دۇدۇلىرىڭ ئۇقماستىن مېنى ئەمەس، باتۇرنى ئېلىپ بارغان. ئۇ ساڭا ئاشىق بولغاچقا

سېنى تەشنالىق بىلەن سۆيۈۋالغان، ــ دەپتۇ. يۇلتۇز پەرى كۈلۈمسىرەپ:

ــ بىزنىڭ ئادەتتىمىزدە پەرى قىز ئۆزىنى سۆيگۈچى يىگىتنىڭ خوتۇنى بولۇشقا تېگىشلىك. شۇڭا، مەن ھازىردىن باشلاپ ئۇنىڭ نىكاھىدا، ــ دەپتۇ ـ دە، كېنىزەكلەرگە كۆھمقاپقا كېتىشنى بۇيرۇپ چېدىرغا كىرىپتۇ، ئارقىدىن قۇندۇزمۇ كىرىپتۇ. يۇلتۇز پەرى باتۇرنىڭ سول قولىنى ئۆزىنىڭ سول قولى ئۈستىگە ئېلىپ، ئوڭ قولىغا ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ ھۇرۇپ جاراھەتىنى سىلىغانىكەن، باتۇر ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئىككى قىز ئۇنىڭ ئالدىدا باش ئېگىپ تۇرۇپتۇ. باتۇر بۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن دۇلدۇلغا مىنىپ ئوچ كۈن دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىپ يولنى ئېچىپتۇ ۋە يىراق ئېلىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. بۇ نۆۋەت سەپەر كۆڭۈللۈك ئۆتۈپتۇ. ئۇ يىراق ئېلىگە بارغاندىن كېيىن ئۆز خەلقى قىزغىن قارشى ئاپتۇ. ئوردىغا كىرىپ تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغان ياشىر ئەلى ۋە ئانىسى گۈلجاھاننى كۆرۈپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىپتۇ. ياشىر ئەلى بىلەن گۈلجاھان تەڭلا:

ــ ئاھ ئوغلۇم، ئىشتىياقىڭدا كۆزلىرىمىز بىسىر بولدى، ئەمدى سېنى كۆرەلمەيدىغان بولدۇق، ــ دەيىشىپتۇ. شۇ ھامان يۇلتۇز پەرى ئالدىغا چىقىپ قولىغا ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ ھۇرۇپ گۈلجاھاننىڭ ۋە ياشىر ئەلىنىڭ كۆزلىرىنى سىلىغانىكەن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى يورۇپ كېتىپتۇ ۋە ئۆزلىرىنى باتۇرغا ئېتىپ ئۇنى باغرىغا بېسىپتۇ، قۇندۇز ۋە يۇلتۇزنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ ۋە يىراق ئەلىنىڭ شاھى ياشىر ئەلى ئوغلى باتۇر ئەلىنى ئۆز ئېلىنىڭ شاھلىق تەختىگە تەكلىپ قىپتۇ.

ــ سەن ئۆز مۇرادىڭ يولىدا ئىزدىنىپ مەقسەتكە يەتتىڭ، ئەمدى سېنى يۇرت خەلقى ئارزۇلاۋاتىدۇ، خەلقىنىڭ ئارزۇسى يولىدا ئىزدەن، ــ دەپتۇ. باتۇر ئەلى تەختكە چىقىپتۇ ۋە ئۆز ئېلىنى گۈللەندۇرۇپ، خەلقنى بایاشات، ئەركىن تۇرمۇشقا ئېرىشتۇرۇپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەتسىدىق ئىمىن.** ئەر، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، چىرا ناھىيەلىك كەسپىي تېخنىكا ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مەتقۇربان ئىسمائىل** (1944). ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، چىرا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«چىرا خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

قانخور مەلىكە

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، بۇرۇن بىر شەھەردە بىر پادىشاھ يۇرت سوراپ ئۆتكەنىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ دۇنياسى كۆپ، خەزىنىسى لىق ئىكەن، خەلقە كۆيۈمەنچان، ساداقەتمەن ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ دۇنيالىقتا ئۇچ ئوغلى بار ئىكەن، چوڭ ئوغلى ئون سەككىز ياشقا تولغانكەن. پادىشاھنىڭ توققۇزى تەل بولۇپ، كېيىنكى ئىشلاردىن غەم ـ ئەندىشىسى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ شۇنداق بىر ئادىتى بار ئىكەن: پادىشاھ كۈندە نامازبامداتتىن يېنىپ، ئات باقار ئېگەرلەپ تەيياراپ قويغان ئاتنى مىنىپ، ھېچ نەرسىگە قارىماستىن شەھەر سىرتىغا چىقىپ شەرقە قاراپ كۈنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىكەن. كۈنچىقىشتىن كۈن چىققان ھامان كۈنېپتىش تەرىپىدىنمۇ يەنە بىر كۈن چىقىدىكەن. كۈنېپتىش تەرەپتىن چىققان كۈن چاي ۋاقتى بولغان ۋاقىتتا يوقاپ كېتىدىكەن. شۇ چاغدا پادىشاھ ئوردىسىغا قايتىپ كېلىدىكەن. بۇ پادىشاھ ئۇچۇن ئەتىگەنلىك ناشتىدەك ئادەت بولۇپ قالغاچقا، باشقىلار پادىشاھنىڭ نېمە ئۇچۇن شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيدىكەن. پادىشاھنىڭ بۇ ئادىتىگە چوڭ ئوغلىنىڭ ئىچى پۇشۇپ، زادى ئاتام ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى نېمە ئۇچۇن شەھەر سىرتىغا چىقىدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ، بۇ سىرنى بىلمەك ئۇچۇن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

ــ ھۆرمەتلىك ئاتا، سىز بىزنى ئوبدان تەربىيەلىدىڭىز، بىز سىزنىڭ ۋارىسىڭىز، شۇڭا سىز بىزدىن ھېچقانداق سىرنى يوشۇرماسلىقىڭىز كېرەك. مەن سىزدىن سورايدىغان بىر ئىش بار، سىز ماڭا راستىنى ئېيتىپ بەرسىڭىز، ــ دەپ ئۆتۈنۈپ سوراپتۇ. پادىشاھ:

ــ قېنى، سەن نېمىنى سورىماقچى، ئاۋۋال سورا، ئاندىن بىر گەپ بولار، ــ دەپتۇ. شاھزادە:

ــ ھۆرمەتلىك ئاتا، سىز ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئاتقا مىنىپ شەھەردىن چىقىپ كېتىسىز، بۇ زادى نېمە ئۇچۇن؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى ماڭا ئېيتىپ بەرسىڭىز، ــ دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ چۆچۈپ كېتىپ:

ــ ئوغلۇم، سەن بۇ ئىشنى سورىما، مەن ساڭا ئېيتمايمەنمۇ بۇ ئىشنىڭ قاداق ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتەلمىدىم ھەم يۇرتقا تىنمىدىم، بۇ سىرنىڭ تېگىگە يېتىشكە كۆزۈم يەتمەي قالدى. شۇنىڭ ئۇچۇن سەن مېنىڭدىن بۇ ئىشنى سورىما، ــ

دەپتۇ. شاھزادە ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ قاتتىق - يۇمشاق سۆزلەر بىلەن نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ گېپىگە كىرگۈزەلمەي ئىلاجسىز:

— ئوغلۇم، مەن ساڭا ئېيتاي، لېكىن كۆرگەن نەرسەڭ ھەقىقىدە مەندىن قايتا سورىما. سەن بۇ ئىشنى بىلمەكچى بولساڭ، ئەتە سەھەردە شەھەردىن چىقىپ كۇننىڭ چىقىشىغا قارىساڭ ھەممە ئىش ئاشكارلىنىدۇ، — دەپتۇ.

ئەتىسى سەھەردە شاھزادە پادىشاھ مىندىغان ئاتنى مىنىپ، شەھەردىن چىقىپ، كۇننىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. كۇنچىقىشتىن كۇن چىققان ھامان كۇنىپېتىش تەرەپتىنمۇ يەنە كۇن چىقىپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قاپتۇ. چاي ۋاقتى بولۇشى بىلەن غەربتىن چىققان كۇننىڭ نۇرى ئاجىزلاپ يوقاپ كېتىپتۇ. چوڭ ئوغۇل بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمەي قايتىپ كېلىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— سىرنى ئاشكارىلىغانكەنسىز ھەممىنى تەلتۆكۈس ئاشكارىلاڭ. مەن كۇنپېتىش تەرەپتە كۆرگەن كۇن زادى نېمە كۇن؟ بۇنى يوشۇرماي ئېيتىپ بەرسىڭىز، — دەپ ئۆتۈنۈپ سوراپتۇ. پادىشاھ خاپا بولغان ھالدا:

— ئوغلۇم، بۇ نېمە دېگەنىدىڭ؟ بولغان ۋەقەنى سورىمايمەن دېگەن ئەمەسمۇ؟ بۇنى ساڭا ئېيتىشقا بولمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. لېكىن، چوڭ ئوغلى ئۆز سۆزىدىن يانماي تۇرۇۋالغاچقا، پادىشاھ:

— ئوغلۇم، ھازىر مەن قېرىدىم، ئۆمرۈم قانچىلىك قالدى، بۇنى بىلمەيمەن. مېنىڭ يۇرتنى سېنىڭ باشقۇرۇشۇڭغا تاپشۇرۇش ئۇمىدىم بار، شۇڭا سەن بۇ ئىشنى سورىما، بۇ ئىش مەن بىلەن بىرگە كەتسۇن، — دەپتۇ. شاھزادە گەپكە كىرمەي ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ ئوغلىغا بۇ سىرنى ئېيتىپ بەرمىسە گەپكە كىرگۈزەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ:

— ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ئېيتىپ بېرەي. بىزنىڭ يۇرتنىڭ كۇنپېتىش تەرىپىدە ئۇچ ئايلىق يولدا بىر شەھەر بار، شۇ شەھەرنىڭ مەلىكىسى كۇن بىلەن نۇر تاشلىغان مەلىكە، كۇنپېتىشتا چىققان كۇن شۇ مەلىكىنىڭ نۇرى. مەلىكە كۇندە جاھانغا نۇرىنى چېچىپ پۈتۈن خەلقنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، ئۆزىگە ئاشىق بولۇپ ئەلچى ئەۋەتكەنلەرگە بىر سوئال قويۇپ، سوئالغا توغرا جاۋاب بەرگەن ئادەمنى ئۆزىگە قوبۇل كۆرىدىغانلىقىنى، جاۋاب بېرەلمىگەنلەرنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغانلىقىنى جاكارلىغان. لېكىن، ھازىرغىچە نۇرغۇنلىغان شاھزادە، بەگلەرنىڭ كاللىسى ئېلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا مەلىكىنىڭ سوئالىغا جاۋاب تېپىلمىدى، — دەپ سۆزىنى تۇگىتىپتۇ. ئاتىسىنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى ئاڭلىغان شاھزادىدە شۇ سىرنىڭ تېگىگە يېـ

تىپ بېقىش ئىستىكى تۇغۇلۇپتۇ ـ ده، ئاتىسىدىن يەنە:

ــ ھۆرمەتلىك ئاتا، ئەمدى سىزدىن ئۆتۈنۈپ سورايدىغىنىم، ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، مەن بېرىپ شۇ مەلىكىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ باقسام، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ قاتتىق ئاچچىقلاپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، بۇ ئىشنى سەن ئورۇنلىيالمايسەن، چۈنكى ئۇ سوئالغا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەي كېلىۋاتىدۇ ھەم سوئالىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلگەن ئادەم يوق، ــ دەپ ئۇنماپتۇ. لېكىن، شاھزادە سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ ئاخىر ئىلاج قىلالماي شاھزادىنىڭ بېرىشىغا رۇخسەت قىپتۇ.

شاھزادە رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن ئۈچ كۈن تەييارلىق قىلىپ، قىرىق قېچىرغا ئالتۇن ـ كۈمۈش، مال ـ مۈلۈك ئارتىپ، ئۈچ يېقىن دوستىنى ھەمراھ قىلىپ، ئاتا ـ ئانىسى، يۇرت بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىپتۇ. شاھزادىنىڭ ئوي ـ پىكرى مەلىكىنى تېزرەك كۆرۈش، سوئالىغا جاۋاب بېرىپ، مەلىكىنىڭ ۋەسلىگە يېتىش بولغاچقا، كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ مەلىكىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ سارايغىمۇ ئورۇنلاشماستىن ئۈدۈل مەلىكىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا بېرىپتۇ. دەرۋازىۋەن شاھزادىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى بىلگەندىن كېيىن:

ــ شاھزادە، سەل تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ، مەن مەلىكىگە خەۋەر يەتكۈزەي، ــ دەپ ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي قايتىپ چىقىپ:

ــ مەلىكە سىزنى قوبۇل قىلدى، ــ دەپ خەۋەر ئېلىپ چىقىپتۇ. شاھزادە، مەلىكىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇم، دەپ خۇشاللىقىدىن ئالدىراپ، دوستلىرىنى كەينىگە سېلىپلا مەلىكىنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ، تەرىپىلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدىغان شۇنداق چىرايلىق بىر مەلىكىنىڭ راۋاقتا ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. مەلىكىنى كۆرۈش بىلەن شاھزادە ھوشىنى يوقىتىپ قويۇشقا ئازلا قېلىپ، تەسلىكتە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ مەلىكىگە ئېھتىرام بىلدۈرۈپتۇ. مەلىكە تەكەببۇرلۇق بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ شاھزادىنىڭ تەزىمىگە جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن:

ــ ئەي يىگىت، نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟ ــ دەپ كېلىشتىكى مەقسىتىنى سوراپتۇ. شاھزادە مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. بۇ چاغدا مەلىكە:

ــ مەن بىر سوئال سورايمەن، جاۋاب بېرەلسەڭ، ئالىمەن دېسەڭ، ئۆزۈم مانا، چاپىمەن دېسەڭ، بېشىم مانا. ئەگەر جاۋاب بېرەلمىسەڭ، كاللاڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن. شۇنىڭغا رازى بولساڭ، مەن سوئال سورايمەن، ــ دەپتۇ. شاھزادە رازىلىق بېرىپتۇ. مەلىكە:

ــ سەنەۋەر گۈلگە نېمە قىلدى؟ گۈل سەنەۋەرگە نېمە قىلدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

شاهزاده نېمه دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. مەلىكە سوئالىنى قايتا تەكرارلاپتۇ، شاهزادىدىن يەنە جاۋاب چىقماپتۇ. مەلىكە سوئالنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىغان بولسىمۇ شاهزادىدىن جاۋاب چىقمىغاچقا:

ــ جاللات! ــ دەپ ۋارقىرىغانىكەن، «خوپ مەلىكەم» دەپ جاللاتلار قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تەييار تۇرۇپتۇ. مەلىكە جاللاتلارغا:

ــ مۇنۇ يىگىتنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار! ــ دەپ بۇيرۇق بەرگەن هامان جاللاتلار ئۇنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ، هەمراهلىرىنى دارغا ئېسىپ، مال ـ مۈلكىنى خەزىنىگە تۆكۈپتۇ.

پادىشاه ئوغلىنى ئىككى يىل كۈتۈپتۇ، لېكىن قايتىپ كەلمەپتۇ. پادىشاه ئوغلىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى پەملەپ نەزىر ـ چىراغ قىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاهنىڭ ئىككىنچى ئوغلى نېمە سەۋەبتىن نەزىر بەرگەنلىكىنى سوراپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاه گەپ قاچۇرغان بولسىمۇ، شاهزاده قولىغا خەنجەر ئېلىپ:

ــ گەپنىڭ راستىنى ئېيتىپ بەرمىسەڭىز ئالدىڭىزدا ئۆلۈۋالىمەن، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاه ئوغلىغا يېلىنىپ يالۋۇرغان بولسىمۇ، ئاخىر گەپنىڭ راستىنى ئېيتماي قۇتۇلالماپتۇ. شاهزاده ئاكىسىنىڭ يوقاپ كېتىشتىكى سىرنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇ ئاكىسىنىڭ تەقدىرىنى بىلمەك بولۇپ، ئاتىسىدىن ئىجازەت سوراپ، مەلىكىنىڭ يۇرتى تامان يول ئاپتۇ. ئاخىر ئۇنىڭ تەقدىرىمۇ ئاكىسىنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوخشاش بولۇپ تۇگەپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاه ئۆزىنىڭ هەر كۈنى ئەتىگەنلىكى شەهەر سىرتىغا چىققانلىقىغا پۇشايمان قىپتۇ. شۇ ئاچچىق هەسرەت بىلەن كەنجى ئوغلىنى ناهايىتى ئەتىۋارلاپ، چوڭ كۆرۈپ ئۆستۈرۈپتۇ. پادىشاهنىڭ كىچىك ئوغلى زېرەك، ئەقىللىك چوڭ بوپتۇ. شۇ كۈنلەردە پادىشاه ئىككى ئوغلىنىڭ دەردىدە يەنە شەهەر سىرتىغا چىقىپ، ئىككى ئوغلىنىڭ جېنىغا زامىن بولغان مەنزىرىگە غەزەپ بىلەن قاراپ ئېچ ـ قارنىنى بوشىتىدىغان بولۇۋاپتۇ. بۇ هال كەنجى ئوغۇلغا غەلىتە تۇيۇلۇپ، ئاتىسىدىن هەر كۈنى شەهەر سىرتىغا نېمە ئۈچۈن چىقىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان شاه بەكمۇ بىئارام بولۇپ، نېمە سەۋەب ئىكەنلىكىنى ئېيتماي دېسە، ئۇنىڭمۇ ئىككى ئاكىسىدەك هالاك بولۇشىدىن ئەنسىرەپتۇ؛ ئېيتماي دېسە، ئەتىۋارلاپ ئۆستۈرگەن ئوغلىنىڭ لەۋزىنى يەردە قويۇشقا چىدىماي ئاخىر ئەهۋالنى ئېيتىپتۇ. شاهزاده شەهەر سىرتىغا چىقىپ، غەرب، شەرقتىكى ئىككى كۈننى كۆرۈپ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يېتەلمەي ئەجەبلەنگەنچە قايتىپ كەپتۇ.

ــ ئەي ئاتا، بۇ نېمە سىر؟ بۇ قانداق مۆجىزە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. پادىشاه ئوغلىنىڭ سوئالىدىن ئەس ـ هوشىنى يوقاتقان هالدا:

ـــ ئوغلۇم، جانجىگىرىم، سەن بۇ ئەھۋالنى مېنىڭدىن پەقەت سورىما، چۈنكى ئاكىلىرىڭمۇ مۇشۇ يول بىلەن مېڭىپ ئۆلۈپ كەتتى. سەنمۇ ئۇ يولغا كىرىپ كېتىپ قالساڭ، مەن قانداق قىلىمەن؟ سەن بولساڭمۇ مېنىڭ چىرىغىمنى ياندۇرۇپ تۇرىدىغانغا يېنىمدىن ئايرىلما، ـــ دەپتۇ. شاھزادىمۇ ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇپ:

ـــ ئەگەر ئېيتىپ بەرمىسىڭىز، نام ـ نىشانسىز شۇ تەرەپكە قاراپ كېتىمەن، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ ئۆز سۆزىدىن يانمايدىغانلىقىنى بىلىپ ئىككى كۈنىنىڭ سىرىنى، ئاكىلىرىنىڭ ئۆلۈش سەۋەبىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. شاھزادە بۇنى ئاڭلاپ ئاتىسىنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى ئېتىپ:

ـــ ئاتا، سىز ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، مەن بېرىپ ئاكىلىرىمنىڭ، شۇ قانخور مەلىكىنىڭ قىلىچى ئاستىدا ئۆلگەن بىگۇناھ يىگىتلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئالاي ھەم ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان يىگىتلەرنى قۇتۇلدۇراي، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ ئوغلىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا چىدىماي:

ـــ ئوغلۇم، مەن قېرىدىم، دۇنيادىن كېتىدىغان ۋاقتىممۇ بولۇپ قالدى. ئەمدى سەن پادىشاھلىقنى قىل، مەن كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا سېنىڭ تۇتقان يولۇڭنى كۆرەي. سەن ئۇ يەرگە كەتسەڭ تىرىك كېلەلمەسەن ـ كېلەلمەسەن بىلگىلى بولمايدۇ، بۇ نىڭغا مەن چىدىمايمەن، بۇ مەن ئۈچۈن تىرىك ئوتتا كۆيگەن بىلەن تەڭ. ئوغلۇم، مەن سېنىڭ بېرىشىڭغا پەقەت قوشۇلمايمەن، ـــ دەپ رۇخسەت قىلماپتۇ. شاھزادە ئاتىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش ئۈچۈن يەنە:

ـــ ئەي ئاتا، مەن سىزنىڭ ئەزىز ئوغلىڭىز، مەن بېرىپ ئۇ سىرنى يەشمىسەم، سىزگە ئوخشاش ئاتىلارنىڭ قانچىلىغان ئەزىز ئوغۇللىرى جېنىدىن جۇدا بولمامدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىپ بارغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، قاراپ تۇرۇشقا قانداق چىداۋاتىسىز؟! ئەگەر مەن شۇلارنىڭ ئورنىدا بولغان بولسام قانداق قىلاتتىڭىز؟ ـــ دەپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ بۇ مەردانە، جىگەرلىك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ شاھزادىگە رۇخسەت بېرىپتۇ ھەم داڭلىق مەرگەنلەردىن بەش يۈز يىگىتنى تاللاپ، قىرىق قېچىر ئالتۇن، مال ـ دۇنيا، بىر يىللىق ئوزۇق ـ تۇلۇك تەييارلاپتۇ. شاھزادىنى يولغا سېلىشتىن ئىلگىرى پۇتۇن يۇرت خەلقىگە ئۇچ كۈن نەزىر ـ چىراغ بېرىپتۇ. نەزىر ـ چىراغ ئاياغلاشقاندىن كېيىن پادىشاھ، يۇرت خەلقى زار ـ زار يىغلاپ تۇرۇپ شاھزادىنىڭ ئامانلىقىنى تىلەپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

شاھزادە ئاتىسى ۋە يۇرتىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، قانداق قىلىپ مەلىكىنىڭ يۇرتىغا تېز يېتىپ بېرىپ، مەلىكىنىڭ سوئالىغا توغرا جاۋاب بېرىپ، ئاكىلىرىنىڭ، مەلىكىنىڭ قىلىچى ئاستىدا ئۆلۈپ كەتكەن باشقا يىگىتلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش،

يەنە نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭ ئۆلۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى خىيال قىلىپ، تەقەززالىق بىلەن يولىنى كېچە - كۈندۈز داۋاملاشتۇرۇپ، بىر ئاي ئون بەش كۈندە مەلىكىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ، شەھەر سىرتىدىكى بىر بىنەمدىن جاي تۇتۇپ، تۆت ئەترا- پىغا سوقما سوقۇپ، قورغان ياساپ ئورۇنلىشىپتۇ، قاراۋۇللارنى قويۇپتۇ، قاراۋۇللارغا ھەرقانداق يات ئادەمنى قورغانغا قەتئىي يولاتماسلىقنى تاپىلاپتۇ.

ئىشلار شاھزادىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە يۈرۈشلەشكەندە، بىرنەچچە ھەمراھ- نى پۇقراچە كىيىندۈرۈپ ئۆزى بىلەن بىرگە شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ، ئوردا دەرۋا- زىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ. ئوردا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا تۇرسا، ناھا- يىتى سۆلەتلىك ياسانغان بىر شاھزادە كېلىپ، مەلىكىنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ كە- رىپ كېتىپتۇ، لېكىن يېنىپ چىقماپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ بېشىنىڭ كېسىلگەنلىكىنى بىلىپتۇ. شاھزادە كەچ كىرگەندە تۇرار جايىغا قايتىپ كەپتۇ. ئىككىنچى كۈنى يەنە دەرۋازا تۈۋىگە بېرىپ تۇرۇپتۇ. ئۇ كۈنمۇ بىرقانچە يىگىتلەر كېلىپ ئوردا ئىچىگە كىرىپ كېتىپ قايتىپ چىقماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە بۇنىڭ ھەقىقەتەن بىر سىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ تۇرار جايىغا يېنىپ كەپتۇ. شاھزادە ئۇچىنچى كۈنى بىر خۇرجۇنغا بىرئاز ئالتۇن - كۈمۈش قاچىلاپ مۇرىسىگە ئارتىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئۇدۇل ئوردا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، يەنە بىرقانچە يىگىتنىڭ كىرىپ كېتى- ۋاتقانلىقىنى كۆرگەچ، شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ سەھراغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى مەلىكە زادى نېمە سوئال قويىدىغاندۇ؟ دېگەندىن ئىبارەت ئىكەن. ئۇ شۇنداق ئويلاپ بىر نامرات مەھەللىگە كىرىپ قاپتۇ. ئۇ نېمە قىلارىنى، نەگە بارارىنى بىلمەي كېتىپ بارسا، ئالدىغا چاچ - ساقاللىرى قارىدەك ئاقارغان، بېلى يادەك ئې- گىلگەن توقسان ياشلاردا بار بىر بوۋاي ئۇچراپتۇ. شاھزادە بوۋايىنى كۆرۈپلا ئىشىنىڭ يولىنى مۇشۇ بوۋايدىن سوراي، چوڭلارنىڭ بىلمىدىغىنى كۆپ دېگەننى خىيالىغا كەل- تۈرۈپ بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي شاھزادىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىپ ئۇنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ. شاھزادە بوۋاينىڭ كەينىدىن ئۆيگە كىرىپ قايتا بىر نۆۋەت ئامانلاشقاندىن كېيىن، بوۋاي:

— ئوغلۇم، تەق - تۇرقۇڭدىن مۇساپىرلىقىڭ چىقىپ تۇرىدۇ. نېمە ۋەجىدىن تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن:

— ئەي بوۋا، مەن مۇشۇ شەھەر مەلىكىسىنىڭ سورايدىغان سوئالىنى، سوئالىنىڭ جاۋابىنى بىلىش ئۈچۈن تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرىمەن، — دەپ مەقسىتىنى ئېيتىپ- تۇ. بوۋاي بالىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ـــ ئوغلۇم، سەن ناھايىتى قىيىن ئىشقا كىرىپ قاپسەن، چۈنكى بۇ سوئالنى بىلىدىغان بۇ يۇرتتا بىرەرمۇ ئىنسان يوق، مەنمۇ بىلمەيمەن، بىلگەن بولسام ساڭا ئېيتىپ بەرگەن بولاتتىم، ـــ دەپتۇ. شاھزادە:

ـــ بوۋا، زادى ئازراقمۇ يېپ ئۇچىنى بىلىدىغان ئادەم يوقمۇ؟ مەن بۇ سوئالنى قانداق بولمىسۇن تاپمىسام بولمايدۇ، چۈنكى مېنىڭ ئىككى ئاكام ھەم مەن كەلگەندىن كېيىنمۇ نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭ بېشى كېسىلگەنلىكىنى كۆردۈم. مېنىڭ مەقسىتىم بۇ مەلىكىنى ئېلىش ئەمەس، شۇ ئۆلگەنلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش، ـــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بوۋاي:

ـــ بالام، مەن ھەقىقەتەن بىلمەيمەن. يېپ ئۇچىنى بىلمەك بولساڭ، يېزىنىڭ چېتىدە يالغۇز بىر ئۆيدە بىر موماي بار، ئەسلىي شۇ موماي شەھەر مەلىكىسىنىڭ ئېمىكئانىسى ئىدى. شۇ موماي بىلسە كېرەك، ـــ دەپتۇ. شاھزادە بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ، بوۋاي ئېيتىپ بەرگەن يول بىلەن مەلىكىنىڭ ئېمىكئانىسىنى ئىزدەپ تېپىپتۇ.

شاھزادە مومانىڭ ئۆيىگە سالام بىلەن كىرىپ، بۇ ئۆيدە ئادەمنىڭ ياشايدىغانلىقىغا ئىشەنمەي قاپتۇ، چۈنكى تۆردە چاشقانلار يۈگۈرۈپ يۈرسە، پەگادا قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئۆمىلەپ يۈرگەنىكەن. ئۆينىڭ تۆردە بىر موماي ئەسكى يوتقانغا يۆگىنىپ ئولتۇرغانىكەن. موماي شاھزادىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ. شاھزادە ئولتۇرماي ئۆي ئىچىگە بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ:

ـــ ئانا، سىز ياشانغاندا قىيىنچىلىق تارتىپ قاپسىز، بۇنىڭدىن كېيىن مەن سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنى قىلاي، ـــ دەپ مۇرىسىدىكى خۇرجۇنىنى يەرگە قويۇپ، ئۆي ئىچىدىكى قالايمىقانچىلىقنى يىغىشتۇرۇپ، سۇ ئەكىرىپ ئۆيگە چېچىپ، سۈپۈرۈپ، تازىلاپتۇ. قالايدىغان ئېشەك تىزىكىنىڭ ئورنىغا بىر كۆتۈرۈم ئوتۇن سېتىۋېلىپ كەپتۇ. ياماق كىگىز، ئەسكى يوتقانىنىڭ ئورنىغا يېڭىنى يەڭگۈشلەپتۇ. كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئالماشتۇرۇپ، باش ـ كۆزىنى يۇيۇشقا ياردەملىشىپتۇ. شاھزادە شۇ ئىشلارنى قىلىپ بولغۇچە موماي ئۇنى ئۆز بالىسىدەك كۆرۈپ قاپتۇ. شۇ چاغدا شاھزادە ئۆز مەقسىتىنى ئېيتىش پۇرسىتى كەلگەنلىكىنى بىلىپ:

ـــ ھۆرمەتلىك چوڭ ئانا، ـــ دەپ سۆزىنى باشلاپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، يۈرت كېزىپ يۈرۈشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپ، يارىدەم قىلىشىنى ئۆتۈنۈپ سوراپتۇ. موماي ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، ئېغىر ئۇھ تارتىپ:

ـــ بالام، سەن ناھايىتى خەتەرلىك ئىشقا تەۋەككۇل قىپسەن. بۇ سوئالنى مەلىكىدىن باشقا ئادەم بىلمەيدۇ، مەنمۇ بىلمەيمەن. ئەگەر بۇ سوئالنى بىلمەن دېگەن ئا-

دەم چىقسىمۇ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدۇ. سوئالنى سورىغان ئادەممۇ ھەم شۇنداق. ئە-گەر سېنىڭ مۇشۇ ئىش بىلەن يۈرگىنىڭنى مەلىكە بىلسە، سەنمۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىسەن. ئەگەر سەن ئاغزىڭنى چىڭ تۇتۇپ، مەخپىيەتلىكنى ساقلىساڭ، بىر گەپ-نى ئېيتىپ بېرىمەن، بىراق سەللا بىخەستەلىك قىلساڭ ئىككىمىزنىڭ كاللىسى كې-تىدۇ. بۇ ئېسىڭدە بولسۇن. بۇ سىرنى بىلىش ئۈچۈن مەلىكىنىڭ يېقىن ئادەملىرىنى تېپىش كېرەك. مەلىكىنىڭ قىرىق كېنىزىكى بار. ئۇلار ھەر كۈنى مەلىكىگە ئاتاپ سېلىنغان چوڭ باغقا سەيلىگە چىقىدۇ. كېنىزەكلەرنىڭ ئىچىدە مەلىكىنىڭ ئەڭ يې-قىن بىر كېنىزىكى بار. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر گۈللۈك بار، گۈللۈكنىڭ ئوتتۇ-رىسىدا ئۆسكەن بىر تۈپ قىزىلگۈل بار. ئۇ كېنىزەك ھەر كۈنى شۇ قىزىلگۈلدىن بىر تال ئۈزۈپ مەلىكىگە سوۋغا قىلىدۇ. مەلىكىنىڭ سوئالىنى بىلسە، شۇ مەلىكە بىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم بىلمەيدۇ، ــ دەپتۇ. شاھزادە مومايىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ خېلى ئويلاپ كۆرگەن بولسىمۇ، ئۇ كېنىزەك بىلەن قانداق ئۇچرىشىدىغانىنى بىلمەي:

ــ جان ئانا، ئۇ كېنىزەك بىلەن قانداق ئۇچرىشىمەن، ئۇنىڭدىن قانداق سورايمەن؟ ئۇ كېنىزەك بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ يولىنى ماڭا ئېيتىپ بەرسىڭىز، ــ دەپ-تۇ.

ــ بالام، جۈمە كۈنى بىر ئامال قىلىپ باغقا كىرىپ، باغ ئوتتۇرىسىدىكى شۇ گۈللۈككە يوشۇرۇنۇۋال. كېنىزەكلەر چىقىپ سەيلىسىنى باشلىغاندا، ئۇ كېنىزەك باشقىلارنى ئويۇنغا قىزىقتۇرۇۋېتىپ گۈللۈككە گۈل ئۈزگىلى كېلىدۇ. شۇ چاغدا سەن ئۇنى تۇتۇۋېلىپ، كانىيغا پىچاقنى تىركەپ تۇرۇپ سورىساڭ، ئۆلۈم ۋەھىمىسىدىن قورقۇپ ئېيتىپ بەرسە ئەجەب ئەمەس، ــ دەپ باغقا كىرىش يولىنى ئېيتىپ بېرىپ-تۇ. يىگىت مومايىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ تۆت مەرتىۋە تەزىم قىلىپ، ئېلىپ كەلگەن مال ـ مۈلكى، ئالتۇنلىرىنى قويۇپ، خوشلىشىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

شاھزادە ئەتىسى قورغىنىغا يېتىپ كېلىپ، ھەمراھلىرى بىلەن ئامان ـ ئېسەن كۆرۈشۈپ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن، جۈمە كۈننى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. جۈمە كۈنى بوپتۇ. ئۇ ھەمراھلىرىغا ئۆزىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشنى تاپىلاپ قويۇپ، مومای ئېيتقان باغ تەرەپكە يول ئاپتۇ. باغنىڭ تاملىرى ئېگىز، تام ئارقىلىق باغ ئىچىگە كىرىش مۇمكىن بولمىغاچقا، باغقا سۇ كىرىدىغان سۇئۆگۈچنىڭ شالالى-نى كېرىۋېتىپ باغقا كىرىپ، مومای ئېيتىپ بەرگەن گۈللۈكنى تېپىپ، گۈللۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قىزىلگۈلنىڭ تۈۋىگە مۆكۈپ، كېنىزەكلەرنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ يې-تىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي كېنىزەكلەر كۈلكە ـ چاقچاقلار بىلەن باغقا كىرىپ كەپتۇ.

يىگىت ئۇلارغا سەپسېلىپ تۇرۇپتۇ. كېنىزەكلەر جۇپ - جۇپ بولۇپ باغنىڭ ئىچىگە تارالغان پەيتتە، كېنىزەكلەر ئىچىدە ئالاھىدە ياسىنىۋالغان بىر كېنىزەك مومماي ئېيتقاندەك باشقىلارغا تۇيدۇرماي شاھزادە يانغان گۇللۇك تەرىپىگە يۈگۈرۇپ كەپتۇ. ئۇ ئاۋايلاپ گۇلگە قول سۇنغان ھامان شاھزادە چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، گۇللەر ئارىسىغا ئەكىرىپ ئاغزىنى ئالمىنى بىلەن ئېتىۋېلىپ، يېنىدىن پىچاقنى چىقىرىپ كېكىردىكىگە تەڭلەپتۇ. قىز ۋارقىرىماقچى بولغاندا، شاھزادە پىچاقنى ئۇنىڭ كېكىردىكىگە تىرەپ:

— ۋارقىرىساڭ بوغۇزلاپ تاشلايمەن، — دەپ تەھدىت سالىتۇ. كېنىزەك قورقىنىدىن غال - غال تىترەپ تۇرۇپ:

— ئەي يىگىت، ماڭا نېمە تەلىپىڭ بار، ئېيتقىن. ئەگەر مەلىكە سېزىپ قالسا، ئىككىمىزنىڭ كاللىسى كېسىلىدۇ، — دەپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا:

— مەن بېشىمنىڭ كېتىشىدىن قورقسام بۇ يەرگە كەلمەيتتىم، ئەگەر سەن بېشىڭنىڭ كېتىشىدىن قورقساڭ راست گەپ قىل، — دەپ مەلىكىنىڭ سۇئالىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ. كېنىزەك قىينالغان ھالدا ئۇزىگە پاناھلىق ئىزدەپ تۆت ئەتراپىغا قاراپ:

— ئەي يىگىت، مەن بۇ سۇئالنى بىلمەيمەن، سەن مېنى يامان يەردىن قىستىدىڭ. مەن ئۆزۈمنىڭ بىلىدىغىنىنى ساڭا ئېيتىپ بېرەي. سەن بۇ سۇئالنى بىلمەكچى بولساڭ، كۆھىقاپقا بار، شۇ يەرگە بارساڭ، شۇ جايدا بىر بۇۋاي بار. شۇ بۇۋاي مەلىكىنىڭ سۇئالىنى ھەم جاۋابىنى بىلىدۇ. بۇ يۇرتتا سۇئالنى ھەم سۇئالنىڭ جاۋابىنى بىلىدىغان ئادەم تېپىلمايدۇ، — دەپتۇ. شاھزادە پىچاقنى كېنىزەكنىڭ كانىيىغا تېخمۇ قاتتىق تىرەپ تۇرۇپ:

— گېپىڭ راستمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. كېنىزەك ياشلىرىنى يېپى ئۇزۇلگەن مارجاندەك تۆكۈپ تۇرۇپ:

— ئەگەر يالغان سۆزلىگەن بولسام قان قۇسۇپ ئۆلەي، — دەپ قەسەم قىلغاندا، شاھزادە:

— كۆھىقاپقا قانداق بارغىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كۆھىقاپقا قانداق بېرىشنى بىلمەيمەن. ئۇ بۇۋاي ئۇ يەردە بەش يۈز دۈنگە پادىشاھ. ئۇ يەر بەك خەتەرلىك، بارغان ئادەم تىرىك قالمايدۇ، — دەپتۇ كېنىزەك. شاھزادە ئۆزى ئىزدىنىپ يۈرگەن سىرنىڭ ئاچقۇچىنى تاپقانلىقىغا ئىشىنىپ، كېنىزەكنى قويۇپ بېرىپ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ئالتۇن بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن كېنىزەك بۇ ئىشنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، گۇلنى ئۇزۇپ ھەمراھلىرىنىڭ

يېنىغا كېتىپتۇ.

شاھزادە باغدىن چىقىپ قورغانغا قايتىپ كەپتۇ. ئۆزىگە ئىشەنچلىك بولغان ئادەملىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپتۇ ھەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرىگە ئۆز ئورنىدا باشقىلارغا مەسئۇل بولۇپ قورغاننى مۇستەھكەم ساقلاپ تۇرۇشنى، باشقىلارغا شۇ ئادەمنىڭ سۆزىگە كىرىشنى، ئەگەر ئوزۇقلۇق تۈگەپ قالسا يۇرتتىن ئېلىپ كېلىشنى تاپىلاپتۇ، ئاتىسىغا ئامان - ئېسەنلىك توغرىسىدا بىر پارچە خەت يېزىپ قالدۇرۇپ، سەپەر تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، ئەتىسى سەھەر ئۆزى يالغۇز كۈھىقاپنى نىشانلاپ ئاتلىق سەپەرنى باشلاپتۇ. كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ توختىماي مېڭىپتۇ. مىنگەن ئېتى بىر تېرە - بىر ئۈستىخان بولۇپ، شاھزادىنى ئەمەس، ئۆزىنى تەستە كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالغاندا بىر يايلاق ئۇچراپتۇ. شاھزادە ئاتنىڭ بېشىدىن يۆگەننى ئېلىپ، ئۈستىدىن نەرسە - كېرەكلىرىنى چۈشۈرۈۋېلىپ، ئاتنى يايلاققا قويۇۋېتىپ: «مۇشۇ يايلاقتا كۈنۈڭنى ئال» دەپ ئۆزى پىيادە سەپىرىنى باشلاپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە كېچە - كۈندۈز تىنماي يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپتۇ. بىر چۆلدىن ئۆتسە، يەنە بىر جىراغا، جىرادىن ئۆتسە، يەنە بىر قاقاس چۆلگە چىقىپ مېڭىپ، چۆل، دەشت - باياۋان تۈگىمەي تۇرۇپ ئوزۇقلۇقى تۈگەپ، ئوت - چۆپ يىلتىزى، ياۋا مېۋە ئۈچرىسا يەپ، ئۈچرىمىسا ئاچ قورساق يۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بىر كۈنى چۈش بولغاندا، ھاۋا بەك قىزىپ كەتكەن ۋاقىتتا، مادارى قالماي، بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا يىراقتا بىر چىنار كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ چىنار تۈۋىدە سۇ بارلىقىنى ئۇمىد قىلىپ، چىنارنى نىشانلاپ مېڭىپتۇ. يول ئاز قالغاندا، دەرمانى ئۈزۈلۈپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، چىنار تۈۋىدە سۈپسۈزۈك بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان، ھاۋاسى شۇنداق سالقىن، ئادەمزات ئايىغىمۇ تەگمىگەن تىپتىنچ جاي ئىكەن. ئۇ بۇلاق سۈيىنى قانغۇچە ئىچىپ، يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ راھەتلىنىپتۇ. ھاردۇقىنى چىقارماق ئۈچۈن چىنارغا يۆلىنىپ ئاسمانغا قاراپ يانقانكەن، تۇيۇقسىز چىنارىدىن چۈشتىمۇ ياكى ئاسماندىن چۈشتىمۇ، شاھزادىنىڭ ئالدىدا بىر دانە گۈل غۇنچىسى پەيدا بوپتۇ، گۈل غۇنچىسى ئاستا - ئاستا پورەكلەپ ئېچىلىپتۇ. شاھزادە بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، گۈلنى ئالماقچى بولۇپ قول ئۇزاتقانكەن، گۈل سەكرەپ - سەكرەپ قېچىپتۇ، شاھزادە قوغلاپتۇ. شاھزادە توختىسا، گۈلمۇ توختاپتۇ، شاھزادە قوغلىسا، گۈلمۇ قېچىپتۇ. شاھزادە گۈلنى قوغلاپ - قوغلاپ بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاپتۇ. گۈل شاھزادە قوغلاپ كېلىپ تۇتۇۋالماقچى بولغاندا ئۆزىنى تاغنىڭ جىراسىغا ئېتىپتۇ. شاھزادىمۇ ھېچ ئويلانماي گۈلنىڭ كەينىدىن جىراغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. شاھزادە ئۆزىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلمەپتۇ. بىر چاغدا كۆزىنى ئاچسا، بىر ھەي-

ۋەتلىك شەھەر دەرۋازىسى ئالدىدا ياتقۇدەك. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، دەرۋازا قىيا ئوچۇق تۇرغۇدەك. ھەيران بولۇپ، دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن ئىچىگە قاراپ، ئاستا ئىچىگە كىرىپتۇ. قارىسا، كوچىلىرى پار - پۇر تاشلاردىن نەقىشلەنگەن، ئازادە، بەكمۇ كۆركەم بىر شەھەر ئىكەن، لېكىن ئادەم يوق ئىكەن. شاھزادە كوچا ئارىلاپ خېلى ماڭغاندىن كېيىن بىر قېرى بوۋاي ئۇچرىشىپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا سالام بېرىپ:

— ئەي بوۋا، بىر تال گۈلنى كۆردىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھە بالام، ھېلىقى قىزىلگۈلمۇ، ئاۋۇ كۆك ئىشىكنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى، گۈل شۇ يەردە، — دەپ كۆك ئىشىكلىك بىر بىنانى كۆرسىتىپ قويۇپتۇ بوۋاي. شاھزادە، بۇ گۈلنى بوۋاي قانداق بىلىدىغاندۇ؟ دەپ ھەيران بولغىنىچە بوۋاي كۆر-سەتكەن ئىشىكنى ئېچىپ كىرسە شۇنداق ساھىبجامال بىر پەرى مەلىكە ئولتۇرغانىكەن. ئۇ شاھزادىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ:

— مەرد يىگىت، كېلىڭ، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. شاھزادە ئالدىدىكى قىزنىڭ ئايدەك سۈزۈك، ئادەمزاتتا بولمايدىغان نۇر يېغىپ تۇرغان نۇرانە چىرايىنى كۆرۈپ ھوشىنى يوقاتقىلى تاسلا قاپتۇ. شاھزادە بىرئاز ئۆزىنى رۇسلىۋالغاندىن كېيىن قىز:

— ئەي يىگىت، سىزنى قەيەردىن سورايمىز؟ — دەپتۇ. شاھزادە ئۆزىنى تونۇش-تۇرۇپتۇ. قىز يەنە:

— نېمە سەۋەبتىن بۇ سەپەرگە ئاتلاندىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە ئۆزىنىڭ سەپەرگە ئاتلىنىشىدىكى مەقسىتىنى، سەپەردىكى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ:

— مەن بۇ يەرگە بىر تال قىزىلگۈلنى قوغلاپ كىرگەنىدىم، سىز بىلەن ئۇچ-رىشىپ قالدىم. قىزىلگۈلنى كۆردىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— مەن شۇ قىزىلگۈل، سىزنىڭ كۆزىڭىزگە قىزىلگۈل بولۇپ كۆرۈنگەنىدىم، — دەپتۇ. شاھزادە ھەيران بولۇپ:

— سىز ئۆزىڭىز كىم؟ نېمە ئۈچۈن مېنىڭ كۆزۈمگە قىزىلگۈل بولۇپ كۆرۈنىدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— مەن سىزگە بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرى چۈشۈمدە ئاشىق بولغانىدىم، مەن سىزنىڭ ئىشقى - پىراقىڭىزدا دەرد - ھەسرەت چېكىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە چۈشۈمدە بىر نۇرانە يۈزلۈك بوۋاينى كۆردۈم. ئۇ ماڭا: «سېنىڭ يىگىتىڭ ھېچنېمىنى سەزمەي يۈرىدۇ. سەن بۇ يىگىتنى تېپىش ئۈچۈن كۈندە شۇ چىنار تۈۋىگە بېرىپ، بۇلاق بويىنى يوقلاپ تۇرغىن، كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ يىگىتىڭ شۇ چىنار تۈۋىگە كېلىدۇ» دەپ كۆزدىن غايىب بولدى. شۇنىڭدىن بېرى مەن سىزنى شۇ چىنارنىڭ تۈ-ۋىدە ساقلاۋاتىمەن. سىز ئەمدى كەلدىڭىز، سىز مەن كۈتكەن ئاشىقىم بولىسىز، —

دەپتۇ.

شاھزادە ئۇنىڭدىن يەنە:

ــ سىز ئۆزىڭىز كىم، بۇ يەر قايسى شەھەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىز شاھزادىگە ئۆزىنىڭ ئاسمان پەرىلىرى پادىشاھىنىڭ مەلىكىسى، بۇ شەھەر پەرىلەرنىڭ زېمىنىدىكى شەھىرى، پەرىلەر پادىشاھى قىزىغا يامان تىل تەگمىسۇن دەپ بۇ ئادەمزاتنىڭ ئايىغى باسمايدىغان شەھەرنى قۇرۇپ بەرگەنلىكىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ئۇزۇن پاراڭلىشىپتۇ، پاراڭلاشقانسېرى ئىشىق ئوتلىرى ئۇلغىيىپتۇ. ئۇلار كۆڭۈللۈك بەش كۈن بىرگە بولۇپ، ئالتىنچى كۈنى يىگىت:

ــ ئەي مەلىكەم، مەن ئۆز سەپىرىمنى داۋاملاشتۇرسام دەيمەن، قانداق بولمىسۇن ئاشۇ مەلىكىنىڭ ئادەم ئۆلتۈرىدىغان قولىنى ئۇزمىسەم بولمايدۇ. نېمە بولسىمۇ مەن سىزنىڭ ۋەسلىڭىزگە يېتىتىم. مېنى سىزگە يەتكۈزگەن ئاللاغا مىڭ مەرتىۋە شۈكرى. سىز ماڭا ياردەم قىلىڭ، ئاشۇ كۈھىقاپ دېگەن يەرگە بېرىپ سىرنى ئاچمىسام بولمايدۇ، ــ دەپتۇ. مەلىكە شاھزادىنىڭ ئۆز سۆزىدىن يانمايدىغان قەيسەرلىكىگە تېخىمۇ قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلماپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە يول باشلاپ مېڭىپ-تۇ. مېڭىپ - مېڭىپ ئىككى ئاچا يولغا كەپتۇ. مەلىكە يولنى كۆرسىتىپ:

ــ ئەي شاھزادەم، بۇ يوللارنى كۆردىڭىزمۇ، ئىلگىرى بۇ يولدا بۈندىق خەت يوق ئىدى. مەن سىزگە ئاشىق بولغاندىن كېيىن، سىزنىڭ مۇشۇ يولغا كىرىپ قالىسىڭىز قايتىپ كېلەلمەيدىغانلىقىڭىزنى بىلىپ شۈندىق خەت يېزىپ قويغان، ــ دەپتۇ. شاھ-زادە قارىغۇدەك بولسا، بىر يولنىڭ بېشىدىكى تاشقا «بارسا كەلمەس»، يەنە بىرىگە «بارسا كېلۈر» دېگەن خەتلەر يېزىقلىق ئىكەن. مەلىكە يەنە:

ــ ئەي شاھزادەم، بۇ يولنى ماڭغان بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ، سەپىرىڭىزدىن يې-نىڭ، كەتسىڭىز كېلەلمەيدىغانلىقىڭىزغا كۆزۈم يېتىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ. شاھزادە مەل-كىگە يېلىنغان ھالدا:

ــ ئەي، مەلىكەم، بارمىسام بولمايدۇ، چۈنكى مېنىڭ ئىككى ئاكام ئاشۇ زالىم مەلىكىنىڭ قولىدا ئۆلگەن، مەن ئۇلارنىڭ قىساسىنى ئالمىسام، خەلقىنى بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرمىسام بولمايدۇ، ــ دەپتۇ. مەلىكە يىگىتنىڭ ۋىجدانلىقىغا تېخىمۇ قايىل بولۇپ:

ــ ئەي كۆپ ئۇچۇن ئۆز يۈرەك قېنىنى ئاتىغان باتۇر يىگىت، بارمىغىن دېسەم، سۆزىڭىزدىن يانمىغۇدەكسىز. زادى بارمىسىڭىز بولمىسا، مەن سىزنى كۈھىقاپقا ئاپى-رىپ قويۇشقا تەييار، قايتۇرۇپ كېلىشكىمۇ تەييار. لېكىن، ئۇ يەرگە بارغاندىن كې-يىن سىزنىڭ ھېچقانداق ئىشىڭىزغا ياردەم قىلالمايمەن، چۈنكى ئۇ سېھرىي ئەپسۇن

بىلەن تولغان ماكان بولغاچقا، مېنىڭ قولۇمدىن سىزگە ياردەم قىلىش كەلمەيدۇ، — دەپتۇ. شاھزادە ناھايىتى خۇشال بولۇپ ئۇنىڭغا ئۆز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە:

— ئۇنداق بولسا، مەن نېمە قىلسام، سىزمۇ شۇنى قىلىڭ، — دەپتۇ - دە، بىر موللاق ئېتىپ قۇشقاچقا ئايلىنىپتۇ، شاھزادىمۇ بىر موللاق ئېتىپ قوشقاچقا ئايلىنىپتۇ. ئىككىسى جۇپ بولۇپ «بارسا كەلمەس» دېگەن يولىنى بويلاپ ئۇچۇپتۇ. شۇ ئۇچقانچە كەچ پېشىن بولغاندا بىر تۇپ چىنار تۈۋىگە كېلىپ چۈشۈپ ئادەمگە ئايلىنىپ، چىنار تۈۋىدىكى بۇلاقتىن قانغۇچە سۇ ئىچىپ ھاردۇقىنى ئاپتۇ. ئىككىسى پاراڭ بىلەن كەچ كىرگەننى سەزمەي قاپتۇ. نامازشام بولغاندا مەلىكە:

— بىز ھازىر كۈھىقاپقا يېتىپ كەلدۇق. مەن سىزنى ئەكېلىپ قويدۇم، قالغىنى ئىش بولسا سىزگە قالدى. مەن قايتىمەن. ئەگەر قاچان بېشىڭىزغا كۈن چۈشسە مۇشۇ بىر تال پەينى كۆيدۈرسىڭىز مەن پەيدا بولىمەن، — دەپ مەلىكە قۇشقاچنىڭ بىر تال پېيىنى شاھزادىگە بېرىپتۇ. شاھزادە پەينى قولىغا ئېلىپ مەلىكە بىلەن خوشلىشىپتۇ. مەلىكە يەنە قۇشقاچ بولۇپ ئۇچۇپ كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ.

يىگىت چىنار ئۈستىگە چىقىپ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ يېتىپتۇ. كېچىنى تىنچ-خاتىرجەم ئۆتكۈزۈپتۇ. تاڭ سۈزۈلگەندە يىگىتنىڭ قۇلىقىغا يىراقتىن سوزۇپ ئېيتقان ئەزانىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. يىگىت شۇ زامان چىناردىن چۈشۈپ، بۇلاق سۈيىدە تەرەت ئېلىپ، ئەزان ئاۋازى كەلگەن تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئۇ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، شۇنداق ھەيۋەتلىك بىر مەسچىتنىڭ ئىشىكى كەڭ ئوچۇق تۇرغۇدەك. شاھزادە ھېچ ئىككىلەنمەي مەسچىتكە كىرىپ قارىسا، يوغان سەللە ئورىغان، ئاپپاق ساقاللىق مويسىپىت بىر ئادەم يۇزىنى قىبلىگە قىلىپ مىدىرلىماي ئولتۇرغانىكەن. شاھزادە مەسچىتنىڭ بىر بۇلۇڭىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇڭاي ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ جىم ئولتۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن كەينى - كەينىدىن بەتبەشىرە دۇئىلەر كىرىشكە باشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى ئەسكى چاپانىنىڭ يېڭىدەك، بۇرۇنلىرى تۇرخۇندەك قاپقارا، ھۇۋۇش چاڭگا سالغۇدەك ئىكەن. شاھزادە نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ كېتەلمەي، تېپتىنچ ئولتۇرۇپتۇ. دۇئىلەر كىرىپ بولغاندىن كېيىن بۇڭاي تەكبىر ئېيتىپ نامازغا باشلاپتۇ. نامازغا ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن دۇئىلەر ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ چىقىپ كېتىپتۇ. شاھزادە بولسا، دۇئىلەرنىڭمۇ نامازغا ئوقۇشى ئەجەب ئىشقۇ، دەپ، بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمەي بوۋاينىڭ كەينىدىن سىرتقا چىقىپتۇ. بۇ چاغدا مويسىپىت يېنىدىن خەنجىرىنى چىقىرىپ:

— ئەي بالا، مەن سېنى ھازىر ئۆلتۈرۈۋېتىمەن. مېنىڭ ئادەمزاتقا زادى رەھىم

قىلمايدىغان قەسەم بار، مەن بۇ قەسەمنى خۇدا ئالدىدا قىلغان، قەسەمدىن ياز-مايمەن، ــ دەپتۇ. شاھزادە ئۇ مويسىپىتقا يالۋۇرۇپ:

ــ ئەي بوۋا، سىز مېنى ئۆلتۈرمىسىڭىز، مەن سىزنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر ئىش-لىرىڭىزغا ياردەم قىلسام، ھېچ بولمىغاندا ھويلا - ئارانلىرىڭىزنى بولسىمۇ سۇ چېچ-چىپ، سۈپۈرۈپ، تازىلاپ بېرەي. ئۇنداق قىلماڭ، ئۇچ كۈن مۆھلەت بېرىڭ، ــ دەپ پۈتىغا يېپىشىپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ زارىغا چىدىماي:

ــ بىلەمسەن، ئەگەر مەن سېنى ئۆلتۈرمىسەم، قەسىمىم ئۆزۈمگە يانىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈم ئۆلىمەن. بولىدۇ، ساڭا بىر قېتىم ياخشىلىق قىلاي، لېكىن ئېسىڭدە بولسۇن، ئۇچىنچى كۈنى چوقۇم ئۆلتۈرىمەن. يۈر، ماڭا ئەگىشىپ ماڭ، ــ دەپ شاھزادىنى كەينىگە سېلىپ ھويلىغا ئېلىپ كىرىپ، يوغان قۇلۇپ سېلىنغان بىر ئىشىكنى ئېچىپ، گەپ - سۆز قىلمايلا ئىچىگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋېتىپ، ئىشىكنى قۇلۇپلاپ كېتىپ قاپتۇ. شاھزادە قاراڭغۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ، بىر كۈن، بىر كېچە بىر يىلدەك ئۇزۇن تۇيۇلۇپ كېتىپتۇ. ئىككىنچى كۈنى بامدات نامىزىغا ئەزان چىق-قاندا بوۋاي ئىشىكنى ئېچىپ شاھزادىگە:

ــ بۇياققا چىق، ــ دەپتۇ. شاھزادە تاشقىرىغا چىققاندىن كېيىن بوۋاي ئۇنىڭغا بىر ھويلىنى كۆرسىتىپ:

ــ مۇشۇ ھويلىغا سۇ چېچىپ، سۈپۈرىسەن، بېشىڭنى كۆتۈرۈپ ئۇيان - بۇيان قارىمايسەن. قاراپ قويساڭ ئۆزۈڭگە ياخشى ئەمەس. مەن ئادەمزاتقا ياخشىلىق قىلىد-غان ئادەم ئەمەس ئىدىم، ساڭا رەھىم قىلغانىنى بىل، ــ دەپ تاپىلاپ قويۇپ نامازغا چىقىپ كېتىپتۇ. شاھزادە ھويلىغا سۇ چېچىپ، سۈپۈرۈپتۇ، ھېچقانداق شەپە ياكى باشقا غەلىتە ئىشنى ئۇچراتماپتۇ. بوۋاي نامازدىن قايتىپ كىرىپ شاھزادىنىڭ قىلغان ئىشىدىن رازى بوپتۇ. لېكىن، ئۇنى يەنىلا ھېلىقى ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ. يەنە بىر كۈن، بىر كېچە ئۆتۈپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەن بوۋاي يەنە ئىشىكنى ئېچىپ شاھزادىنى تاشقىرىغا چىقىرىپ ئىككىنچى ھويلىغا ئېلىپ كىرىپ، تازىلاشنى ئېيتىپ، ئالدىنقى كۈنىدىكى سۆزىنى تەكرارلاپ چىقىپ كېتىپتۇ. شاھزادە ھويلىنىڭ يېرىمىنى سۈپۈ-رۈپ بولۇشىغا بىر ئايالنىڭ ئېچىنىشلىق ئاۋازى يىراقتىن ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئەتراپقا شۇنچە سەپسېلىپ قارىسىمۇ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەپتۇ، لېكىن يىغا ئارىلاش نالە قىلغان ئاۋاز توختىماپتۇ. شاھزادە بۇنىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكىنىڭ تېگىگە يېتەل-مەپتۇ. ئۇ ھويلىنى تازىلاپ بوپتۇ. بوۋاي قايتىپ كىرىپ ئۇنىڭ قىلغان ئىشىدىن رازى بولغان بولسىمۇ، خاتىرجەم بولالماي:

ــ ئەي بالا، نېمە كۆردۈڭ، نېمە ئاڭلىدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە ھېچ

نەرسە كۆرمىگەنلىكى، ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغانلىقىنى ئېيتقاندا، ئۇنى يەنە قاراڭغۇ ئۆيگە باشلاپ كىرىپ سولاپ قويۇپتۇ. ئۇچىنچى كېچە ئۆتۈپ تاڭ يەنە سۈزۈلۈپ، بو-ۋاي شاھزادىنى يەنە ئۆيدىن چىقىرىپ ئۇچىنچى ھويلىنى كۆرسىتىپ:

— بۇگۈن مۇشۇ ھويلىنى سۈپۈرىسەن. بەك ئېھتىيات قىلغىن، ھېچ يەرگە قا-رىما. بۇگۈن ئۇچىنچى كۈنى، ۋەدەمدىن يانمايمەن، بۇگۈن سېنى بەربىر ئۆلتۈرۈۋې-تىمەن، — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

شاھزادە ھويلىنى سۈپۈرۈشكە باشلاپتۇ. بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن تۈنۈگۈن ئاڭلانغان ئېچىنىشلىق ئاۋاز يېقىنلا يەردىن ئاڭلىنىپتۇ. بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، شۇنداق يوغان بىر تۈپ چىنارنىڭ ئىككى تال شېخىغا ئىككى دانە تۆمۈر قەپەس ئې-سىلغانىكەن. قەپەسنىڭ بىرىدە بىر ئايال ئاندىن تۇغما ھالەتتە يا ئولتۇرغان، يا ئۆرە تۇرغان ھالەتتە ئەمەس تۇرغانىكەن، چۈنكى قەپەسنىڭ ھەممە يېرىگە زىخ قادال-غان، ئايال مىدىراپلا كەتسە زىخ سانجىلىپ جېنىنى قاقشىتىدىكەن. ئېچىنىشلىق ئا-ۋاز شۇ ئايالنىڭ ئاۋازى ئىكەن. يەنە بىر قەپەستە ماموق كۆرپە ئۈستىدە بىر ئىت، بوينىغا بىر دانە گۆھەر ئېسىلغان، ئالدىدىكى گۆشلەرنى يېگۈسى كەلمەي ياتقانىكەن. ئايال بولسا، ئالدىغا ئېغىزى يەتكۈدەك قىلىپ قويغان تاۋاقتىكى ئۇماچنىڭ يالاندىسى-نى يالاپ تۇرغانىكەن. شاھزادە بۇ ھالنى كۆرگەندىن كېيىن بىرنەرسە سەزگەندەك بو-لۇپ، ئۆز ئىشىنى تامامىلاش ئۈچۈن ئالدىراش ئىشلەپتۇ. بوۋاي قايتىپ كىرىپلا شاھ-زادىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— بېرى كەل، ئەمدى سېنى ئەجەل كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، سېنى ئۆلتۈرىمەن، — دەپتۇ.

شاھزادىنىڭ كۆزىگە رەھىمسىز ئەجەل كۆرۈنگەن بولسىمۇ، ئۆزىنى تەسلىكتە تۇ-تۇۋېلىپ:

— بوۋا، سىلى ماڭا ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرگەن. تېخى ئۈچىنچى كۈننىڭ يې-رىمىمۇ تۈگىمىدى، كەچ كىرگەندە ئۆلتۈرسىلىمۇ كېچىكمەيلا، ئاڭغىچە مەنمۇ كۈ-نىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ تۇراي، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. بوۋاي:

— مەن ساڭا شۇنچىلىك رەھىم قىلالايمەن، بۇنىڭدىن ئارتۇق رەھىم قىلسام، ئۇنىڭ جازاسىنى ئۆزۈم تارتىمەن. مەن سېنى ئۈچ كۈن ئىشلەتتىم، بۇ ئۈچ كۈن ئىچىدە بىرىنچى كۈنى نېمە كۆردۈڭ؟ ئىككىنچى كۈنى، ئۈچىنچى كۈنلىرى نېمە كۆردۈڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە بىرىنچى كۈنى ھېچ نەرسە كۆرمىگەنلىكىنى ۋە ھېچ شەپە ئاڭلىمىغانلىقىنى، ئىككىنچى كۈنى ئېچىنىشلىق بىر ئاۋاز ئاڭلىغانلىقى-نى، بۇگۈن بولسا قەپەستىكى ئەھۋاللارنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتىپ كېلىپ:

— بوۋا، بۇ نېمە ئىشلار؟ مەن بۇ ئىشلارنى بىلمەپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمان قىلمايمەن، — دەپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ سۆزىگە ھېچبىر ئىپادە بىلدۈرمەي:

— سەن ئۆلۈپ كېتىسەن. مەن سېنى ئۆلتۈرمىسەم، ئۆزۈمگە يېنىپ، ئۆزۈم ئۆلىمەن. سەن بەربىر ئۆلىدىغان بولغاچقا، مەن بۇ ئىشلارنى ساڭا ئېيتىپ بېرەي. سەن ھەممىنى كۆرۈپسەن. ئاۋۇ قەپەستە ئېسىقلىق تۇرغان ئايال گۇل پەرى دېگەن قىز شۇ. مەن بولسام سەنەۋەر دېگەن بولىمەن. ھازىر بىر شەھەردە كۇن بىلەن نۇر تالىشىدىغان بىر قانخور مەلىكە بار. ئۇ ھازىر «گۇل سەنەۋەرگە نېمە قىلدى؟ سەنەۋەر گۇلگە نېمە قىلدى؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب بەرگۈچىگە تېگىمەن، جاۋاب بېرەلمىسە كاللىسىنى ئالىمەن» دەپ خەلققە زۇلۇم سېلىۋاتىدۇ. باشقىلار بىلمەيدىغان بۇ سوئالىنى چىقىرىپ قويۇپ، ئۆزى بىر چولاق قارا دۇنىنى ئاشنا تۇتۇپ بۇزۇقچىلىق قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ھازىر دۇنىدىن ئىككى بالىسى بار. ئۇ دۇنىدىن ئايرىلماسلىق ھەم باشقىلارغا تەگمەسلىك ئۈچۈن ئاشۇ سوئالنى سوراپ، جاۋاب بېرەلمىسە كاللىسىنى ئالىدۇ. بۇ سىرنى مەندىن باشقا ھېچ كىشى بىلمەيدۇ. سەن بۇ سىرنى ئۇقۇپ قالدىڭ. بىلگەندىن كېيىن باشتىن ـ ئاخىر ھەممىنى بىل. گۇل سەنەۋەرگە نېمە قىلدى دېسەڭ، گۇل سەنەۋەرگە بۇاپالىق قىلدى. سەنەۋەر گۇلگە نېمە قىلدى دېسەڭ، سەنەۋەر گۇلگە جاپا قىلدى. ئەسلىدە مەن بەش يۇز يىللىق يولنى بېسىپ، ئۆلۈمگە پىسەنت قىلماي، يار ئۈچۈن ھەممە نەرسىدىن كېچىپ، چىن ماچىندىن مېڭىپ شەرقىي شۇستانغا بېرىپ ئۆز يارىمنى تاپقانىدىم. گۇلنى نىكاھىمغا ئېلىپ شۇستاندا بىر مەزگىل تۇرۇپ، ئۆز يۇرتۇمغا قايتىپ كەلدىم، لېكىن گۇل پەرى بولسا، بىر قارا دۇە بىلەن بىر ئاق دۇنىنى ئۆزى بىلەن بىللە ماڭا تۇيدۇرماي ئېلىپ كەپتۇ. قايتىپ كەلگەندىن باشلاپ كېچىسى ماڭا ئەپسۇن ئوقۇغان چاينى ئىچۈرۈپ ئۇخلىتىپ قويىدىكەن، مەن ئەتىسى بىراقلا ئويغىنىدىكەنمەن. ئۇ ماڭا ئاق دۇنىنى ھەمراھ قىلىپ ياتقۇزۇپ قويىدىكەن، ئۆزى قارا دۇە بىلەن بىرگە بولىدىكەن. بۇنى مەن پەقەت سەزمەپتىكەنمەن. كۇنلەردىن بىر كۇنى كېچىسى چۆچۈپ ئويغانسام ئۆينىڭ ئىچى تىن تارتقىلى بولمايدىغان دەرىجىدە سېسىقچىلىق بولۇپ كېتىپتۇ. مەن دۇنىڭ سېسىقلىقىدىن ئويغىنىپ كېتىپتىمەن. مەن، گۇل پەرى بىلەن كۇندۇزى بىللە يۇرسەم پەقەت سېسىق پۇرىمايدۇ، كېچىسى نېمە ئۈچۈن شۇنداق سېسىق پۇرايدۇ؟ دەپ ئويلىدىم. قارىسام، گۇل ئۆز ئورنىدا ياتىدۇ. سېسىقلىقىدىن قارىغۇمۇ كەلمىدى. مەن بۇ كېچىنى تولىمۇ بىئارام بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي تاڭنى ئاتقۇزدۇم. مېنىڭ بىر ئىتىم بار ئىدى. سەن قەپەستە كۆرگەن بوينىغا گۆھەر ئېسىپ قويغان ئىت شۇ. بۇ ئىتىمۇ كېچىسى قاۋاپ پەقەت جىم ياتمىدى، كۇندۇزى بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي

ئۇخلىدى. ئىتنىڭ بۇنداق قىلىشى ھەم گۈل پەرىنىڭ سېسىقلىقى مېنى ئويغا سېلىپ قويدى. مەن بۇ سىرنى ئېچىش ئۈچۈن كېچىسى يالغان ئۇخلاپ كۆزىتىش خىيالىغا كەلدىم. مەن شۇ خىيالغا كەلگەن كەچقۇرۇنلۇقى گۈل ماڭا تولىمۇ يېقىنچىلىق قىلىپ، نازۇنېمەتلەرنى تۇتتى. مەن ئۇنىڭغا تۈيدۇرماي ھەممىنى يېمەي يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۇخلىغان بولۇپ يېتىۋالدىم. ئۇ بېشىمدا تۇرۇپ مېنى ئويغىتىپ بېقىپ مەندىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن سىرتقا قاراپ ماڭدى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي گۈل شۇنداق سەت، بەتبەشىرە بىر ئاق دۇنيا باشلاپ كىرىپ، بىر سۇپكۆچ قىلىپ ئۆز سىياقىغا كەلتۈردى ـ دە، مېنىڭ يېنىمغا يانتۇزۇپ قويدى. دۇنيا يېنىمغا كېلىشىگە سېسىق پۇراق يەنە پۇراشقا باشلىدى. بىرئاز ۋاقىت ئۆتۈپ دۇنيا ئۇخلاپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن گۈل ئاستا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. مەن تۈيدۇرماي ئورنۇمدىن تۇرۇپ، قىلىچىمنى ئېلىپ گۇلنىڭ كەينىگە كىرىپ ماڭدىم. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن گۈل بىر ئۆينىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. مەن بېرىپ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن قاراپ تۇرسام، گۈل بىلەن شۇنداق كۆرۈمسىز، بەتبەشىرە بىر قارا دۇنيا نەچچە يىل كۆرۈشمىگەن ئاشىق ـ مەشۇقلاردەك قۇچاقلىشىپ، بىر ـ بىرىگە چىڭ گىرە سېلىپ كۆرۈشۈپ، گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كېتىشتى. مەن گۈل پەرىنى تېپىپ مۇرادىمغا يەتكۈچە تارتقان ئازابلىرىمنى ئويلاپ دەر غەزەپكە كەلدىم ـ دە، ئىشىكنى جالاقلىتىپ تېپىپ ئۆيگە كىرىپ دۇنيگە قىلىچنى شۇنداق چاپقان بولساممۇ، ئۇنىڭ پەقەت ئۇچ بارمىقىلا كېسىلىپ چۈشتى. دۇنيا بىلەن ئىككىمىز ئېلىشىشقا باشلىدۇق. مەن دۇنيدىن غالىب كېلىپ، دۇنىنىڭ بىر پۇتىنى پۈكۈپ، ئۇنى ئاستىمغا بېسىۋالاي دېگەندە، گۈل بىر ئېتەك تېرىقنى مېنىڭ ئايىغىمغا چاچتى، مەن تېيىلىپ كېتىپ بىر پۇتۇم پۈكۈلۈپ قالدى. دۇنيا ئۆرە بولۇپ ئۆزىنى رۇسلۇېلىشقا ئۇلگۈردى. ئۇ مېنىڭ كېكىردىكىمنى غەزەپ بىلەن بوغۇۋاتقان پەيتتە مېنىڭ ئىتىم تاشقىرىدىن غەزەپ بىلەن قاۋاپ يېتىپ كىردى ـ دە، دۇنىنىڭ پاقالچىقىدىن چىشلەپ دۇنيا تالاشقا باشلىدى. دۇنيا ئۆزىنىڭ تەك كېلەلمەيدىغانلىقىنى پەملىدى بولغاي، تاشقىرىغا قاراپ بەدەر قاچتى. مەن ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ يېتەلمىدىم. ئۇ ھازىر مەن ئېيتقان ھېلىقى قانخور مەلىكە بىلەن بىرگە ئۆتۈۋاتىدۇ. مەن قايتىپ كېلىپ گۇلنىڭ كانىيىغا قىلىچنى سۇركەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەممە سىرىنى بىلدىم. ئۇ ئەسلىي ئەپسۇن بىلەن دۇنىلەرنى ئۆزگەرتەلەيدىغان، ئۆزگە بويسۇندۇرالايدىغان سېھىرگەر ئىكەن. مەن ئۇنىڭ سېھرىي قۇتىسىنى ئوتتا كۆيدۈرۈپ تاشلىدىم. لېكىن، قارا دۇنيا گۇلدىن غالىب ئىكەن، شۇڭا گۈل ئۇنىڭ بىلەن ئاشنا بولۇشقانىكەن. شۇ سەۋەبتىن مەن گۇلنى سەن كۆرگەن ھالەتتە بىر قەپەسكە، ماڭا ۋاپا قىلغان ئىتنىڭ بوينىغا گۆھەر ئېسىپ بىر قەپەسكە سولاپ قويدۇم، چۈنكى

مەن گۇلگە ۋاپا قىلسام جاپا قىلدى، ئىت بولسا ۋاپا قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن «ئادەمگە رەھىم قىلمايمەن» دەپ قەسەم ئىچىپ، ئادەمزاتقا كۆرۈنمەسلىك ئۈچۈن بۇ دۇنيادىكى ماكانغا كېلىپ ياشاۋاتىمەن. سەن ئەمدى مېنىڭ ھەممە سىرىمنى بىلىپ بولدۇڭ، شۇڭا مەن سېنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، ــ دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. شاھزادە ھەممە سىرنى بىلگەندىن كېيىن، قانداق بولمىسۇن بوۋايدىن قۇتۇلۇشقا ئامال ئىزدەپ:

ــ ئەي ھۆرمەتلىك بوۋا، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا ئىككى رەكەت نامازنى ئۆتەش قائىدىسى بار، شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ماڭا يەنە بىر قېتىم رەھىم قىلىڭىز، مەن نامازنى ئوقۇۋالسام، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. بوۋاي بۇ تەلەپكە تەسلىكتە قوشۇلۇپ:

ــ بولىدۇ، مەن ساڭا ئۈچىنچى قېتىم ياخشىلىق قىلاي. لېكىن، مەن سېنى قانداقلا بولمىسۇن ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، ــ دەپتۇ. بالا تەرەت ئېلىپ مەسچىتكە ماڭغاندەكەن، بوۋاي:

ــ ئاۋۇ گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئۆتە! ــ دەپ بىر گۈمبەزنى كۆرسىتىپ، ئۆزى قىلىچىنى تۇتقىنىچە ئىشىك تۈۋىدە ساقلاپ تۇرۇپتۇ. گۈمبەزنىڭ ئۈستىدىكى كىچىك يوچۇقتىن باشقا، ئادەم چىقىپ كەتكۈدەك يەر يوق ئىكەن. شاھزادە قېچىشنىڭ ئامالىنى تاپالماي، نامازنىمۇ ئۆتىمەي، پەرىلەر مەلىكىسى بەرگەن قۇشقاچنىڭ پېيىنى كۆيدۈرگەنىكەن، ئۆز ئاشىقى قۇشقاچ سۈرىتىگە كىرىپ، گۈمبەزنىڭ ئۈستىدىكى تۆشۈكتىن گۈمبەز ئىچىگە كىرىپ ئەسلىگە كېلىپ:

ــ ئىشلار قانداق بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە ھەممە ئىشلارنىڭ پۈتكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە:

ــ ئىش پۈتكەن بولسا، سەن مەن نېمە قىلسام شۇنى قىل، ــ دەپتۇ. مەلىكە ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ. شاھزادىمۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ. مەلىكە ئالدى ـ كەينىگە، ئىككى يانغا بۇرۇلۇپتۇ. شاھزادىمۇ شۇنداق قىپتۇ. شۇ زامان ئىككىسى بىر جۈپ قۇشقاچ سىياقىغا كىرىپتۇ ـ دە، گۈمبەزنىڭ تۆشۈكىدىن ئۇچۇپ چىقىپ، گۈل پەرى بىلەن ئىت ئېسىلغان چىنارنىڭ شېخىغا قونۇپتۇ. بوۋاي ساقلاپ تاقىتى قالماي:

ــ ئەي بالا، چىقمامسەن، ۋاقىت توشتى! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. گۈمبەزنىڭ ئىچىدىن جاۋاب چىقمىغاندىن كېيىن كەينى ـ كەينىدىن ئۈچ قېتىم ۋارقىراپ يەنە جاۋاب ئالالماي غەزەپى تۆتۈپ، ــ ئادەمزاتقا ياخشىلىق قىلمايمەن دەپ تۇرۇپمۇ يەنە يېڭىلىپتىمەن، ــ دەپ غەزەپ بىلەن قىلىچىنى چىقىرىپ گۈمبەزنىڭ ئىچىگە ئۆزىنى ئېتىپتۇ، لېكىن ئادەم يوق. بوۋاي مېنىڭ ھەممە شەرمەندىچىلىكىم خەلقىئالەم ئالدىدا چىتقا يېيىلىدىغان بولدى ھەم قەسىمىم ئادا بولماي قالدى، دەپ ئويلاپ غەزەپ

بىلەن بىر نەرە تارتقانىكەن، بەش مىڭ دۆڭە ئۇنىڭ ئەتراپىدا باش ئېگىپ تۇرۇشۇپتۇ. ئۇ غەزەپكە پايلىماي دۆلەرنىڭ بېشىنى چېپىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ھەممە دۆڭنىڭ بېشىنى چېپىپ بولۇپ، ئاسمانغا قاراپ يەنە بىر نەرە تارتىپ، تۇرغىنىچە ھەيكەلدەك قېتىپلا قاپتۇ. شۇ چاغدا بىر قۇيۇنتاز كېلىپ ئۇنى ئۆرۈۋېتىپتۇ، ئۇ مىدىراپمۇ قويماپتۇ. ئۇلار بوۋاينىڭ ئۆلگەنلىكىگە ئىشەنگەندىن كېيىن قىزنىڭ شەھىرىگە قاراپ پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپتۇ.

ئۇلار شەھەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مەلىكە شاھزادىدىن ئەھۋالنىڭ قانداق بولغانلىقىنى سوراپتۇ. شاھزادە كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. مەلىكە شاھزادىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. ئۇلار خۇشال - خۇرام بىر ھەپتە ئارام ئېلىپ ھاردۇقى چىققاندىن كېيىن، شاھزادە:

— مەلىكەم، ئەمدى سىر ئېچىلدى، شۇ قانخور مەلىكىنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى ئېچىپ، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ روھىنى خۇش قىلاي، — دەپ مەلىكىدىن ئىجازەت سوراپتۇ. مەلىكىمۇ:

— ئەمدى مەن سىزدىن بىر كۇنمۇ ئايرىلمايمەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى قانخور مەلىكىنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ھەممە سەپەرنى ئامان - ئېسەن تۇگىتىپ، شاھزادە قورغانغا سالامەت قايتىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھزادىنىڭ ھەمراھلىرى ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا سۆيۈپ ئامان - ئېسەنلىك سوراپتۇ. ئۇلار سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن، شاھزادە كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— ئەگەر بۇ مەلىكە بولمىغان بولسا، سىلەر بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشۈشىم مۇمكىن ئەمەس ئىدى، — دەپ مەلىكىنى ئۇلارغا تونۇشتۇرۇپتۇ. مەلىكە شاھزادىنىڭ ئاھىلىرىگە ئېگىلىپ سالام قىپتۇ.

شاھزادە بىر كۈن ھاردۇق ئالغاندىن كېيىن ئۆز يېقىنلىرىنى چاقىرىپ، كېيىنكى ئىشنى قانداق قىلىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىپ، شەھەرگە كىرىش ئۇچۇن بىر قانچە ئادەمنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، قالغانلىرىنى قورغاندا تەييار ھالەتتە تۇرۇشنى تاپىلاپتۇ. چۈنكى، ئۇلار مەلىكە ۋەدىسىدە تۇرسا، ئىشنى ئۆز يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىش، ئەگەر ۋەدىسىدە تۇرمىسا، جەڭ ئارقىلىق ھەل قىلىشنى مەسلىھەتلەشكەنىكەن. شاھزادە ئوردىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشىگە دەرۋازىۋەن:

— ئەي يىگىت، ياش ھەم كېلىشكەن بالا ئىكەنسەن، پەيلىڭدىن يان، — دەپتۇ. شاھزادە قەتئىيلىك بىلەن:

— مەن كەينىمگە يېنىش ئۇچۇن كەلگەن ئەمەس. ئەگەر كۆرۈشۈشكە رۇخسەت

قىلمىساڭلار، ئوردا‌ڭلارغا ئوت قويۇۋېتىمەن، ــ دەپتۇ. دەرۋازىۋەن قورقۇپ، ئىچكىرىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كېتىپ، هايال بولماي قايتىپ چىقىپ مەلىكىنىڭ رۇخسەت قىلغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى ئوردا ئىچىگە باشلاپ كىرىپتۇ. مەلىكىنىڭ خاس هۇجرىسى ئالدىغا كەلگەندە، شاهزادىنى يالغۇز كىرىشكە رۇخسەت قىلىپ، قالغانلارنى ئىشىك ئالدىدا قالدۇرۇپتۇ. شاهزادە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، شۇنداق گۈزەل بىر مەلىكە ئولتۇرغان. شاهزادە كىرىشى بىلەن مەلىكە ئولتۇرۇشقا ئورۇن كۆرسىتىپتۇ، شاهزادە ئولتۇرۇپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭدىن:

ــ ئەي بەرنا يىگىت، نېمە سەۋەب بىلەن كەلدىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاهزادە:

ــ كەرەملىك مەلىكەمنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن كەلدىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ ئادەملىرىدىن بىرنى چاقىرىپتۇ ـ دە، شاهزادىنى كۆرسىتىپ:

ــ بۇ يىگىتنى باشلاپ ئوردىنى بىر ئايلاندۇرۇپ كىرىڭلار، ــ دەپتۇ. شاهزادە كىرگۈچىنىڭ كەينىدىن ئوردىنى ئايلىنىپ بىر ئورۇنغا كەلسە، نۇرغۇن باشلارنىڭ دۆۋىلەكلىك تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. هېلىقى ئادەم شاهزادىگە:

ــ مەلىكەمنىڭ سىزگە رەهمى كېلىپ، بۇلارنى كۆرسە پەيلىدىن يېنىپ قالار دېگەن ئۈمىدتە تېنىدىن جۇدا بولغان باشلارنى سىزگە كۆرسىتىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ. شاهزادە يەنە قەتئىيلىك بىلەن:

ــ ماڭا ئۇنداق رەهىمدىللىكىنىڭ هاجىتى يوق، شۇنچە بىگۇناه باشلارنىڭ كېسىلگىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپ قانداق چىدايمەن، ــ دەپتۇ. ئۇ كىشى ئىلاجسىز شاهزادىنى مەلىكىنىڭ ئالدىغا قايتۇرۇپ كىرىپتۇ. مەلىكە بۇ هالغا ئەجەبلىنىپ:

ــ ئەي بەرنا يىگىت، ئوردىنىڭ ئىچىنى كۆرگەنسىز؟ ــ دەپتۇ.

ــ كۆردۇم، كۆرگەچكە سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرەي دەپ كىردىم، ــ دەپتۇ شاهزادە. مەلىكە شاهزادىگە يەنە بىر نۆۋەت تىكىلىپ قاراپ:

ــ مەن سوئال قويىمەن، جاۋاب بېرەلسىڭىز ئالسىڭىز تېگىمەن، ئەگەر ئېيتقىنىڭىز خالىمىسىڭىز، كاللام قىلىچىڭىزنىڭ ئاستىدا، ئەگەر جاۋاب بېرەلمىسىڭىز بېشىڭىز چېپىلىدۇ، ــ دەپتۇ. شاهزادە ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. مەلىكە:

ــ گۈل سەنەۋەرگە نېمە قىلدى؟ سەنەۋەر گۈلگە نېمە قىلدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاهزادە بوۋاينىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە:

ــ گۈل سەنەۋەرگە بۇاپالىق قىلدى، سەنەۋەر گۈلگە جاپا قىلدى، ــ دەپ، بۇ ۋاي سۆزلەپ بەرگەن هېكايىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. مەلىكە هاڭ ـ تاڭ قاپتۇ. شاهزادە ئادەملىرىنى چاقىرىپ، مەلىكىنىڭ كانىيىغا قىلىچنى سۈركەپ، دۇنىڭ نەدە ئىكەنـ

لىكىنى ئېيتتۇرۇپ، دۇنىنى دەرھال توتۇپ چىقىپ چېپىپ تاشلاپتۇ. ئاندىن مەلىكە-نى خەلقىئالەم ئالدىغا باشلاپ چىقىپتۇ. بۇ چاغدا مەلىكە:

ــ ئەي بەرنا يىگىت، ھەقىقەتەن ئەقىللىك، باتۇر ئىكەنسىز، توغرا جاۋاب بە-رىڭىز. نېمە قىلسىڭىز ئىختىيار ئۆزىڭىزدە، ــ دەپتۇ. شاھزادە ئۇنى ئالمايدىغانلە-قىنى، بىگۇناھ بېشى كېسىلگەنلەرنىڭ روھىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىدىغانلىقىنى دەپ، ئۇنىڭ دېۋە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى خەلقىئالەم ئالدىدا ئاشكارىلاپ، چاۋسىنى چىتقا يېيىپتۇ ھەم ئۇنى پۇت ـ قولىدىن باغلاپ ئوت-تا كۆيدۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. ھەممە تەييارلىق پۈتۈپ، ئوتۇنغا ئوت يېقىلىپتۇ. مەلىكە كۆيۈشكە باشلاپتۇ... ئۇنىڭ ناله ـ رازى، داد ـ پەريادى جاھانغا بىر كەپتۇ...

شۇ يۇرتنىڭ خەلقى شاھزادىنىڭ باتۇرلۇقىغا قايىل بولۇپ، يۇرتقا پادىشاھ بولۇپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. شاھزادە ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپ، ئۆز ئاداملىرى ئىچىدىن ئە-شەنچلىك بىرىنى پادىشاھ قىلىپ، ئۆز يۇرتىغا قاراپ مېڭىپتۇ. خەلق خۇشاللىقىدىن ئۇلارنى ئۇچ كۈنلۈك يولغىچە ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

شاھزادە يۇرتقا ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ قايتىپ كەل-گەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي، پۈتۈن يۇرت خەلقىنى چىللاپ كاتتا توي قىلىپ بېرىپتۇ. شاھزادە مەلىكىنى ئاتىسىغا تونۇشتۇرغاندىن كېيىن پادىشاھ قايتىدىن يۇرت خەلقىگە قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز شاھزادىنىڭ تويىنى قىلىپ بې-رىپ، پادىشاھلىقىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. شاھزادە پادىشاھ بولۇپ يۇرتنى ئادىل سوراپ ئۆتۈپتۇ...

ئېيتىپ بەرگۈچى : **بەكرى مولا.** ئەر، ئۇيغۇر، تۇرپان شەھىرى چاتقال يېزىسىدىن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابدۇقەييۇم تۇردى، ئابدۇرېشىت ئىبرا-ھىم، ئابدۇللا رېشىت.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (13)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991

شاهزاده بەهرام

ئەل هېكايەت كىتابلىرىدا ئانداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رۇم شەھىرى پادىشاھى ئادىلنىڭ گۈللىرىز ئاتلىق تولىمۇ گۈزەل بىر قىزى بار ئىدى.

مەلىكە گۈللىرىز بويىغا يەتكەندە تەرەپ - تەرەپلەردىن ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە نائىل بولۇشنى ھەۋەس قىلغان شاھزادە ۋە بەگزادىلەرنىڭ ئەلچىلىرى شاھ ھۇزۇرىدىن ئۇ-زۇلمىدى. بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپقان مەلىكە گۈللىرىز پادىشاھ ۋەزىرى ئەبىلاقىنى ئۆز مېھمانخانىسىغا ئالاھىدە چاقىرتتۇرۇپ مەقسىتىنى بايان قىلىپ دېدىكى:

— دادامدىن بىر كېڭەش سورايمەن، دادام مېنىڭ كېڭىشىمگە ئۇنىسا، بۇ ئىشتا خەتەر يەتمەيدۇ، — دېدى. ۋەزىر پادىشاھ قېشىغا كىرىپ مەلىكىنىڭ سۆزىنى يەتكۈز-دى. پادىشاھ دېدىكى:

— ئەي ۋەزىر، سەن قىزىمغا دېگىن، قىزىمنىڭ نېمە مەقسىتى بار ئىكەن، ماڭا دېسۇن.

ۋەزىر پادىشاھنىڭ سۆزىنى مەلىكىگە يەتكۈزدى. مەلىكە:

— ئەي ۋەزىر، دادامغا ئىلتىماسىم شۇكى، مېنى ياتلىق قىلماقچى بولسا، دادام شەھەرنىڭ چېتىگە بىر باغ بىنا قىلسۇن. باغنىڭ بىر تەرىپىگە كۆل قازدۇرسۇن، يە-نە بىر تەرىپىگە بىر مەيدان راسلاپ، دەل ئوتتۇرىسىغا ئېگىزلىكى ئىككى يۈز غۇلاچ مۇنار تىكلىسۇن. مۇنارنىڭ تاملىرىنى ئالتۇن، كۈمۈش، ئالماس، لەئلى - ياقۇت، زۇمرەتتىن كۆز قويۇپ نەقىش قىلىسۇن. باغ ئىچىگە تۇرلۈك مېۋىلەردىن كۆچەت سالدۇرسۇن، گۈل - گۈلزارلىق بولسۇن. ئۇ مۇنارنىڭ تۆپىسىگە بىر ئالتۇن ناغرا، بىر كۈمۈش چوكا قويسۇن. ماڭا ئاشىق بولغان يىگىتلەر مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ناغرىنى كۈمۈش چوكا بىلەن ئۇرسۇن. مەن بۇنى ئاڭلاپ بەش يۈز كېنىزىكىم بىلەن مەيدانغا ھازىر بولۇپ تۆت مىسرا بېيىت ئوقۇيمەن. كەلگەن كىشى مەيلى گاداي بول-سۇن، مەيلى پادىشاھ بولسۇن، مەن ئوقۇغان تۆت مىسرا بېيىتقا تۆت مىسرا بېيىت ئوقۇسا، مەنسى مەنسىگە كەلسە، ئۆزۈمنى ئاڭا قوبۇل قىلۇرمەن، بۇنداق قىلالمىسا بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلۇرمەن. بۇ جاينىڭ ئېتىنى باغ ئېرەم قويسۇن، مېۋىسىنى ئالەم خەلقى يەپ تۇرسۇن، — دەپ سۆزىنى تۈگەتتى.

ۋەزىر مەلىكىنىڭ تەلىپىنى پادىشاھقا ئېيتتى. پادىشاھ مەلىكىنىڭ تەلەپلىرىگە ماقۇل بولدى.

پادىشاھ يارلىق قىلىپ، نۇرغۇن ئادەم ئون كۈنلۈك ئوزۇقى بىلەن ئىشلىگىلى كەلدى.

دېگەن قارارنى ئىمارەت پۈتتى. بىر تەرەپتە مەيدان راسلاندى، مەيداننىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا ئېگىزلىكى ئىككى يۈز غۇلاچ مۇنار تۇرغۇزۇلدى، بىر تەرەپكە كۆل قازدۇرۇلدى. باغقا تۇرلۈك - تۈمەن مېۋىلىك كۆچەت سالدۇرۇلدى.

باغ ئېرەم مەلىكە ئېيتقاندىنمۇ زىيادە بولدى. باغ ئېرەم پۈتكەن بىر يىلنىڭ ئىچىدە كامالىغا يەتتى. مۇنارنىڭ ئۈستىگە ئالتۇن ناغرا بىلەن كۈمۈش چوكنى قويدى.

پادىشاھ جاكار قىلدۇردىكىم: «ئەييۇھەننىاس، ئىشتىكلار ئامۇ خاس! ھەر كىشىكىم مەلىكىگە ئاشىق بولسا، مەلىكەمنىڭ تويلۇقىغا ھېچ نەرسە لازىم ئەمەس. مەلىكەمگە ئاشىق يىگىتلەر ئۆزىنى ئوبدان چاغلاپ، بېلىنى مەھكەم باغلاپ، سۆز ئېيتقىلى ئۆزىنى ياراغلاپ، شۇبۇ مۇنارنىڭ تۆپىسىگە چىقىپ ناغرىنى ئۇرسۇن. مەلىكە ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ مەيدانغا چىقىپ تۆت مىسرا بېيىت ئوقۇيدۇ. ھەر كىشىكى، مەلىكە ئوقۇغان تۆت مىسرا بېيىتقا تۆت مىسرا بېيىت ئېيتىپ، مەنسى مەنسى بىلەن، ھەرپى ھەرپى بىلەن باراۋەر كەلسە، ئۆزىنى ئاڭا قوبۇل قىلىدۇ، بولمىسا بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىدۇ.»

بۇنى بىر يىل ئىچىدە ھەممە ئىقلىمدىكى خالايىقلار ئاڭلىدى. تامام ئالەم خەلقى مەلىكەمنى داڭلىدى.

ئەلقىسسە: بىر يىلنىڭ ئىچىدە خاھ پادىشاھ، خاھى گادايلاردىن بولۇپ تۆت يۈز سەكسەن ئالتە يىگىت مەلىكە بىلەن تەڭ كېلەلمەي ھەممىسى بېشىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەردى. مەلىكىنىڭ ئەسلىي ئىسمى گۈلرىز ئىدى، ئادەملەرنى تولا ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن مەلىكە «خۇنرىز» ئاتالدى. ئادەم بېشىدا مۇنار قوپاردى.

ئەلقىسسە: رۇم شەھىرىدە قۇبىس ئاتلىق بىر پاشانغان سودىگەر بار ئىدى. بۇ سودىگەر مەلىكىنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

شۇ ئەسنادا مەلىكىمۇ راۋاق ئۈستىدە كوچىغا نەزەر تاشلاپ ئولتۇرغانىدى. قۇبىس مەلىكىنى كۆرۈپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي مەلىكەم، مەن سېنىڭ ھىجرىڭدە ئۆلسەم نە بولۇر،
ئىشقى دەردىڭدە يۇرەكنى مىڭ پارە قىلسام نە بولۇر.
دىلبىرىم، ئالەمدە ھېچكىم سەن كەبى رەنا ئەمەس،
كېچە - كۈندۈز خىزمىتىڭدە لەببەيدە تۇرسام نە بولۇر.

نەچچە چاغ ئىشىكىدا كۆيدۈم، سېنى ھېچبىر كۆرمىدىم،
ئارزۇ ـ ئارمانىم بىلەن باغرىڭدا كۈلسەم نە بولۇر.

مەلىكە كۆڭلىدە، بۇ كىشى بېيىتنى خېلى ئوبدان ئوقۇيدىغاندەك قىلىدۇ، لېكىن يىگىتلىك مەۋسۈمى كېتىپ، قېرىلىقنىڭ نۆۋىتى يېتىپ قالغان بوۋاي ئىكەن، دەپ ئويلىدى. غەزەپلىنىپ «جاللات!» دەپ ۋارقىرىدى. جاللاتلار: «كىمنىڭ ئەجىلى تولدى-كىن؟» دەپ يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ مەلىكىنىڭ ئالدىدا «خوش» دەپ تۇردى. ئاڭغىچە بوۋاي قورقۇپ جېنى چىققۇدەك بولۇپ، ئوقۇغان بېيىتىگە پۇشايمان قىلىپ، كوچىنىڭ خالىي يېرى بىلەن ئۆيىگە بېرىۋالدى. ئەمما، مەلىكىنىڭ بىر ئوتى مىڭ بولدى. دەردـ پىراقىدا ھەيران ۋە سەرگەردان بولۇپ، بىر خىلۋەت جايىنى ئىختىيار ئەيلەپ، يەتتە ئايغىچە ئۆمۈر كەچۈردى. كۈنلەردە بىر كۈنى بوۋاي خىيال قىلىپ، مېنىڭ بۇ خىلۋەت جايدا يېتىپ يىغلىغىنىمدىن نېمە پايدا ھاسىل بولۇر؟ ئەرلەرگە ھېممەت كېرەك، مەزلۇملارغا زىننەت. ئەرنىڭ نىشانىسى ھېممەت، دەپ بېلىگە ھېممەت كەمـ-رىنى باغلاپ چىقىپ ئالتۇن ناغرىنى كۈموش چوكا بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى.

مەلىكە تازا ئۇيقۇسىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. مەلىكىنىڭ گۈلەندەم دەپ بىر كېنىـ-زىكى بار ئىدى، ھەركىم ناغرىنى ئۇرسا، چىقىپ ئوبدان تەھقىلەپ كىرىپ مەلىكـ-گە خەۋەر ئېيتاتتى. مەلىكە:

ــ ئەي گۈلەندەم، تالاغا چىقىپ قاراپ باققىن، قانداق ئەجىلى توشقان كىشى كەلدىكىن؟ ــ دېدى. گۈلەندەم قارىغۇدەك بولسا، بىر قېرى بوۋاي ئىدى. يېنىپ كىرىپ:

ــ ئەي مەلىكە، يىگىتلەرنى تولا ئۆلتۈرۈپ خارلىققا سېلىپ، قارغىشقا ئۇچرىـ-دىڭىزمۇ؟ ئۇ قۇۋۋەتتىن خالىي قوللىرى گۈرلۈكنىڭ خادىسىدەك، پۇتلىرى كېۋەزنىڭ شادىسىدەك بىر قېرى بولۇپ، ئۆلۈم خېتىنى بوينىغا سېلىپ تۇرۇپتۇ، ــ دېدى. مەلىكە:

ــ ئۇنداق بولسا مەن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشمەيمەن، ئۇنى بىرنەرسە بېرىپ يانـ-دۇرۇڭلار، ــ دېدى. گۈلەندەم چىقىپ:

ــ ئەي بوۋاي، بىر كۈنمۇ بولسا جان غەنىيمەت. مەلىكەم شۇنداق زالىم ـ خۇنخور، تۆت يۈز سەكسەن ئالتە پادىشاھزادىنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلدى، سا-ڭا ھەرگىز رەھىم قىلمايدۇ، ــ دېدى. قۇبۇس بىئىلاج بولۇپ:

ــ ئەمىسە مېنىڭ كېسىلىمگە داۋا تېپىپ بەرگىن، مەن بۇ ئىشتىن كېچەي، ــ دېدى. گۈلەندەم:

— ئەي بوۋاي، سېنىڭ كېسىلىڭگە داۋا شۇكى، مەلىكەمنىڭ سۇرىتىنى قەغەزگە سىزدۇرۇپ بېرەي، مەلىكەمنى كۆرگەندەك بولۇرسەن. ھەر كىشى مەشۇقىنى ئوڭىدا كۆرەلمەي چۈشىدە كۆرسىمۇ كۆڭلى خۇش بولىدۇ، — دېدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بوۋاينىڭ كۆڭلى خۇش بولۇپ، جېنى ئىچىگە پاتماي قالدى.

مەلىكە گۈلرىزنىڭ رەسسام، نەققاشچىلىرى تولا ئىدى. كېنىزەك شۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىگە مەلىكىنىڭ سۇرىتىنى سىزدۇرۇپ ئېلىپ چىقىپ بوۋاينىڭ قولىغا بەردى. قۇبىس بۇ سۇرەتنى توققۇز تەزىم قىلىپ ئېلىپ، مۇساپىرچىلىقنى ئىختىيار ئەيلەپ، مەلىكە گۈلرىزدىن كېچىپ، رۇم شەھىرىدىن چىقىپ نۇرغۇن مەنزىل بېسىپ، ئاخىر خاقان چىن دىيارىغا يېتىپ بىر تاغدا جاي تۇتتى.

ئەلقىسسە: خاقانى چىننىڭ بەھرام شاھ ئاتلىق بىر ئوغلى بار ئىدى، شىكار سەيرىگە بىسىيار مايىل ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە تاماشا ئۈچۈن ئاتىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ شىكارغا چىقتى. ھېچ جاندارنى قولىغا كەلتۈرەلمەي، بىر كېيىكنى قوغلاپ ئاخىر بىر تاغنىڭ ئېتىكىگە بېرىپ قالدى. قارىسا، بىر بوۋاي تاغنىڭ ئېتىكىدە ماكان تۇتقانىدى.

ئۇ بوۋاي غەزەل ئوقۇپ قويىنىدىن بىر سۇرەتنى چىقىرىپ قاراپ «ئاھ مەلىكەم» دەپ ناله ـ زار قىلىپ يىغلايتتى.

بەھرام شاھ بوۋايغا ئىچ ئاغرىتىپ قېشىغا كېلىپ بوۋاينىڭ بېشىنى سىلاپ ھال- ئەھۋال سورىدى. قۇبىس رۇم شەھىرىدىكى مەلىكە خۇنرىزگە ئاشىق بولغانلىقىنى بەھرام شاھقا ھېكايەت قىلىپ بەردى. بەھرام شاھنىڭ كۆڭلى باشقىچە بولۇپ، مەلىكىنىڭ سۇرىتىنى كۆردى ۋە مەلىكىگە غايىبانە ئاشىق بولدى. دەردى ـ پىراق ئىچىگە تولۇپ، ئوردىسىغا كېلىپ ئاتىسى قېشىغا بېرىپ تەزىم بەجا ئەيلىدى. ئاتىسى ئوغلىنىڭ ھالىتىنىڭ ئۆزگىچە، چىرايىنىڭ سارغايغانلىقىنى كۆرۈپ:

— ئەي ئوغلۇم، كىمدىن ئازار يېدىڭ؟ بۇگۈن قازىنىڭ ئالدىدا قەسەم ئىچكەن كىشىدەك بولۇپسەن، دەردىڭنى ماڭا بايان قىل، — دېدى. ئوغلى:

— ئەي دادا، مەن ھېچكىمدىن ئازار ـ كۈلپەت تارتقىنىم يوق. رۇم شەھىرىدىكى پادىشاھ ئادىلنىڭ قىزى مەلىكە گۈلرىزگە غايىبانە ئاشىق بولدۇم. ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، رۇمغا بارسام، — دېدى. ئاتىسى:

— ئەي ئوغلۇم، ئۆزۈڭنى ئەجدىھانىڭ ماكانىغا ئۇرماي بىرنەچچە كۈن سەۋر قىلساڭ، — دېدى. ئوغلى ئاتىسى ئالدىدا نائىلاج ماقۇللۇق بىلدۈردى. ئەمما، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بەھرام شاھزادە بېشىغا كۈلاھ، ئۇچىسىغا جەندە كىيىپ قەلەندەر سىياقىغا كىردى. ئاتىسى بالىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ بېرىشقا نائىلاج رۇخ-

سەت بەردى.

شاھزادە بەھرام رۇم يولىغا ئەزىم بولۇپ، مەنزىللەرنى بېسىپ يەتتە ئاي يول يۈرۈپ رۇم شەھرىگە يېتىپ باردى. كېچىسى بىر جاينى ماكان قىلىپ، ئەتىسى مەلىكە رۇمنىڭ باغ ئېرەملىرىنى كۆرۈپ تاماشا قىلدى ۋە مەلىكە گۈلزىرگە ئاشقىلىق سەۋەبىدىن ئۆلگەن شاھزادىلەرنىڭ بېشىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ كەلگىنىگە پۇشايمان - نادامەتلەر قىلدى. ھەربىر ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ تۇپراق بېشىغا پۈتۈلگەن «بۇ پالان شاھزادىنىڭ بېشى، ئۆزىنى چاغلىماي ئاشقىلىق داۋاسى قىلغانلىقىنىڭ جازاسى شۇ» دېگەن خەتلەرنى كۆرۈپ، يەتتە ئايلىق يەردىن ئەجىلىم يېقامنى سىقىپ ئەكەلگەنىكەن، خەير، بۇ ئىشتىن يانمىقىم مەردانىلىك ئەمەس. سۆزىگە تۇرمىغان كىشى ئادەم ئەمەس. مەلىكەمنىڭ يېنىدا ئۆلسەم شېھىت ئاشىق بولۇرمەن، كېيىنكى خالايىق مېنى مەردانىلىكىدە ئۆلگەنكەن دەر، دەپ ئۆلۈمگە كۆڭلىدە رىزالىق بەردى ۋە بېلىنى مەھكەم باغلاپ، ئۆزىنىڭ ئۆلەرىنى چاغلاپ، مەلىكىنىڭ دەردىدە يۈرەك - باغرىنى داغلاپ، مۇنار زەررىنىڭ توپىسىگە چىقىپ ئالتۇن ناغرىنى كۈموش چوكا بىلەن چالدى. مەلىكە تازا ئۇيقۇدا ئىدى، چۆچۈپ ئويغىنىپ:

— ئەي گۈلەندەم، چىقىپ مۇنارغا قارىغىن، يەنە قانداق ئەجىلى توشقان ئادەم كەلدىكىن؟ — دېدى. گۈلەندەم چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر ياش يىگىت مۇنار ئۈستىدە تۇرغۇدەكمىش. يېنىپ كىرىپ:

— ئەي مەلىكەم، شاھزادە سۈپەت، ئەجەب نۇرانە، يۈزى يۈملاق يىگىت ئىكەن، — دېدى. مەلىكە:

— ئۇنداق بولسا مېنىڭ چىقمىقىم لازىمدۇر، — دەپ ياسىنىپ، بەش يۈز ئوردا قىزلىرىنى ئۆزىدەك ياساپ، شەمشادەدەك قىزىرىپ، تاۋۇس يەڭلىغ رەپتار جىلۋىلەر قىلىپ، قاشلىرىغا ئوسما قويۇپ، باشلىرىغا خاس پوسمىلار كىيىپ مەيدانغا چىقتى. ھەر تەرەپتىن خالايىقلار تاماشا كۆرگىلى كەلدى.

مەلىكە ئالتۇن كۆرسىدا ئولتۇردى، يېنىغا كۈموش كۆرسى قويدى. شۇ زامان شاھزادە بەھرامغا كىشى ئەۋەتىپ ئالدۇرۇپ كەلدى. شاھزادە بەھرام مەلىكىنى كۆرۈپ تەزىم بەجا ئەيلىدى. ئاندىن كېيىن مەلىكە شاتۇتىدەك شېرىن سۆزگە كىردى. مەلىكە سورىدىكىم:

— ئەي يىگىت، سىز قايسى دىيادىن كېلۈرسىز؟ قايسى باغنىڭ گۈلى ۋە قايسى چىمەننىڭ بۇلبۇلى؟ نام - نەسەبىڭىزنى بايان قىلىڭ؟

شاھزادە بەھرام:

— ئەي مەلىكەم، نام - نەسەبىمنى سورىسىڭىز، خاقانى چىننىڭ ئوغلى بولۇ-

مەن. سىزنىڭ تەرىپىڭىز بارچە ئالەم خەلقىگە ئاڭلاندى. ھۆسن ـ جامال بەركاملىلىقىڭىز تامام يۇرتلارغا داڭلاندى. يىگىتلەرگە رەھىم قىلماي تولا ئۆلتۈرگەنىنى ئىشىتىپ تامام يىگىتلەرنىڭ يولى باغلاندى. مەن سىزگە غايىبانە ئاشىق بولۇپ، خانۇ مالىمدىن كېچىپ، يەتتە ئايلىق يوللارنى كېزىپ كەلدىم، ــ دېدى. مەلىكە گۈلرىز:

ــ ئۇنداق بولسا، مېنىڭ ئېتىم سەنەم ئاغىچا، سەنەم ئاغىچا ئېتىمنى قوشۇپ، شانۇ شەۋكىتىمگە، قەددى ـ قامىتىگە تۆت مىسرا بېيىت ئوقۇپ ماڭا ئاشىقلىقىڭىزنى مەلۇم قىلىڭ، ــ دېدى. شاھزادە بەھرام مەلىكە ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ ئەي سەنەم، لەئلى لېۋىڭ بىسيارى مەيگۇندۇر بۇگۇن،
ياش تۆكۈپ ئىشقىڭدا كۆز گۆھىرى گۈلگۇندۇر بۇگۇن.
كۆزلىرىڭنىڭ خەنجىرى باغرىمنى يەكسان ئەيلىدى،
جىسمى ـ زاتىڭنى كۆرۈپ دىل غەمگە سۇرگۇندۇر بۇگۇن.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ ئەي بويۇڭنىڭ تۇزلىكى شۇنداقمۇ گۈلگۇندۇر بۇگۇن،
ھەممە ئالەم ئىشتىياقىمدا، جىگەر خۇندۇر بۇگۇن.

بەھرام بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ ئارى ـ ئارى ئارزۇيىڭ نەقشى نامايانىدۇر بۇگۇن،
ۋەھشىتىڭدىن دەشت ـ سەھرايى قىزىل قاندۇر بۇگۇن.
رەھىم قىلماي كۆپ كىشىنى ئەيلىدىڭ قانغا غەرق،
بۇ سېنىڭ زۇلمىڭغا يۇز ھەججاج ھەيراندۇر بۇگۇن.

مەلىكە شاھزادە بەھرامنىڭ ئوقۇغان بېيىتىغا پىسەنت قىلماي جاللاتنى چاقىرىپ ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. جاللاتلار يۇگۇرۇشۇپ كەلدى. شاھزادە بەھرام قورقۇنچىدىن بۇ ئالەمدىن ئاخىرەتكە بويۇن سوزۇپ، جاندىن ئۈمىد ئۈزدى. ئەمما، مەلىكە گۈلرىزنىڭ كىچىكلىكىدە بىر ئېمىكئانىسى بار ئىدى. ئېمىكئانىسى:

ــ ئەي قىزىم، كۆپ شاھزادىلەرنىڭ بىگۇناھ باشلىرىنى تېنىدىن جۇدا قىلدىڭىز، ئۇنىڭدىن نېمە پايدا ھاسىل بولدى؟ مەن بەرگەن سۈتۈمنىڭ ھەققىدە بۇ يەر

گىتتىنىڭ گۈناھىنى تىلەيمەن، ــ دېدى. مەلىكە شاھزادە بەھرامنىڭ گۈناھىدىن ئۆتۈپ قويۇپ بەردى.

شاھزادە بەھرام ئۆلۈمدىن قۇتۇلغىنىغا مىڭ شۈكۈرلەر قىلىپ، شەھەردىن چىقىپ بىر دەريا بويىغا باردى. غۇسلى تەرەت ئېلىپ خۇداغا ئىبادەت قىلىشقا مەشغۇل بولۇپ مۇناجەت قىلىپ: «ئىي بىمالال، بەركامال، بىچارىلەرنىڭ پادىشاھى، ھاجىتىمنى راۋا قىل، مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىل» دەپ يىغلىدى.

شاھزادە بەھرامنىڭ تىلىكى ئىجابەت بولۇپ، خۇدا خىزىر ئەلەيھىسسالامغا: «ئەي خىزىر، سەن بېرىپ شاھزادە بەھرامنى مەھبۇبىغا يەتكۈز» دېدى. خىزىر كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە شاھزادە بەھرام قېشىدا ھازىر بولۇپ:

ــ ئەي شاھزادە، ئورنۇڭدىن قوپقىن، مەن سېنى مەھبۇبىڭغا يەتكۈزگىلى كەلدىم، ــ دېدى. شاھزادە بەھرام خىزىرنى كۆرۈپ تەزىم قىلدى. ئاندىن:

ــ ھەزرەتلىرى كىم، مەن تونۇيالمىدىم؟ ــ دېدى. خىزىر ئەلەيھىسسالام:

ــ مەن خىزىردۇرمەن. يۈرگىن، ــ دەپ شاھزادە بەھرامنىڭ قولىدىن يېتىلەپ كېلىپ رۇم شەھىرىدىكى باغ ئىرەمنىڭ كانارىسىدا توختىتىپ:

ــ سەن مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ ئەنجۇر يېگىن، ــ دەپ ئەنجۇر دەرىخىنىڭ تۈۋىدە قويۇپ، ئۆزى بىر بۇۋاي سۈرىتىدە بولۇپ، مۇنارغا چىقىپ ئالتۇن ناغرىنى كۆمۈش چوكا بىلەن چېلىشقا باشلىدى.

ناغرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان گۈلرىز:

ــ ئەي گۈلەندەم، چىقىپ قارىغىن، قايسى جاندىن تويغان ئادەم كەلگەندۇ؟ ــ دېدى. گۈلەندەم چىقىپ قارىسا، كۆزلىرى چېقىر، يۈزلىرى چوقۇر، ئاغزى مايماق، بېشى تاز بىر بۇۋاي. گۈلەندەم ھەيران بولۇپ ئارقىسىغا يېنىپ مەلىكىگە:

ــ ئەي مەلىكە، سىز يىگىتلەرنى تولا ئۆلتۈرۈپ راستىنلا ئۇلارنىڭ قارغىشىغا ئۇچراپسىز، ئەمدى سىزدىن ئامەت قېچىپتۇ. ئەجەل خېتىنى بويىنىغا سالغان، ئۆلۈمنى ئىزدەپ تاپالمىغان، قېرىلىقىدىن بەللىرى دۇتار بولغان، جاندىن زېرىككەن بىر بۇۋاي سىز بىلەن ئويناشقىلى كەپتۇ. ئۇنى قىلىچ سېلىپ ئۆلتۈرگىلى ئادەمنىڭ نومۇسى كېلىدۇ، ــ دېدى. مەلىكە:

ــ ئۇنداق بولسا ئۇ بۇۋاينى ئۆلتۈرۈش ھاجەتسىز، مېنىڭ سۆزلەشمىكىم مۇناسىپ ئەمەس. بىرەر نەرسە بېرىپ ياندۇرۇڭلار، ــ دېدى.

گۈلەندەم چىقىپ:

ــ ئەي بۇۋا، ئۆز جېنىڭغا ئۆزۈڭ جاپا قىلىپ نېمە قىلارسەن. مەلىكەم چەندان ئاقىل، دانىشمەن. ئۇ ئىشق پىراقىدا كەلگەن يىگىتلەرگە رەھىم قىلمىدى. مەسلىھەت

تىم شۇكى، قېرىغان چېغىدا ئاشقىلىق دەۋاسىنى تاشلاپ، ئاخىرقى ئۆمرۈڭنى خا-
تىرجەم ئۆتكۈزگىن، ــ دېدى. خىزىر:

ــ ئەي دېدەك، كىرىپ مەلىكىنى قىچقىرىپ قويغىن. مەلىكىنى قولۇمغا كەل-
تۈرمىگۈچە يانماسمەن، ئاشقىلىق دەۋاسىدىن تانماسمەن، مەلىكە بىلەن بىر يەردە
بولمىغۇچە ئارزۇيىمغا قانماسمەن. ئەي دېدەك، كىر، مەلىكە رۇم پاتراق مېنىڭ ئال-
دىمغا چىقىپ كۆرۈشۈپ جاۋاب بەرسۇن. مەن ئاشقىلىقىدىن تانىدىغان ئەخمەق ئادەم-
لەردىن ئەمەس، ــ دەپ تۇرۇۋالدى.

گۈلەندەم بوۋاينىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ مەلىكە قېشىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ ئۆزىنى
توختىتالماي يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ئەي مەلىكە، ئۇ بوۋاي «مەلىكە رۇمنى ئالمىغىچە كەتمەسمەن، ئۇنى مەن ئال-
مىسام، ئۇ يەنە ئاشىق يىگىتلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ. پاتراق چىقىپ مېنىڭ
بىلەن سۆزلەشسۇن» دەيدۇ، ــ دېدى. مەلىگە گۈلرىز بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئاتەش نە-
پىسى بېشىغا ئۆرلەپ مەيدانغا چىقماقچى بولدى. بۇ چاغدا ۋەزىر:

ــ ئەي مەلىكەم، نى نەۋجۇۋان يىگىتلەر سىزگە تەڭ كېلەلمەي ئۆلدى. بۇ ئەق-
لىدىن ئازغان بوۋاينىڭ ئىشى بىر قىلچ بىلەن تامام بولۇر، ــ دېدى. مەلىكىنىڭ
كۆڭلى خېلى تەسكىن تاپتى. مەلىكە ئۆزىگە زىبۇ ـ زىننەت تاقاپ ياسىنىپ، ئوردا
قىزلىرىنى باشلاپ، ناز ـ كەرەشمىلەر بىلەن مەيدانغا چىقىپ بوۋاي بىلەن كۆرۈش-
تى. بوۋاي مەلىكىگە تەزىم قىلدى. مەلىكە بوۋايدىن:

ــ قايسى قەبىلىدىن بولۇرسىز؟ نېمە ئۈچۈردىن كەلدىڭىز؟ نام ـ نەسەبىڭىزنى
ماڭا بايان قىلىڭ، ــ دېدى. خىزىر:

ــ ئەرەب قەبىلىسىدىن. بۇ يىل بىر يۈز توقسان ئالتە ياشقا كىردىم. تېخى
ئۆيلەنگىنىم يوق. سىزنىڭ تەرىپىڭىز تامام ئالەم خەلقىگە داڭلاندى، بۇۋاپالىقىڭىز
تامام يۇرتلارغا ئاڭلاندى. نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭ ھاياتلىق يولى باغلاندى. مەن تەرىپە-
ڭىزنى ئاڭلاپ ئىشقى ـ مۇھەببىتىڭىزگە چىدىيالماي، خانۇ مانمىدىن كېچىپ خىز-
مىتىڭىزگە كەلدىم. مېنىڭ ئېتىم ئەبۇل ھەرنى ۋىسە قۇبۇلمەن، ئىشلەتسە قۇل،
ساتسا پۇل، ــ دېدى. مەلىكە:

ــ ئۇنداق بولسا، مەن ئەرەبچە تۆت مىسرا بەيىت ئوقۇيمەن، سىزمۇ شۇنىڭغا
بېقىپ تۆت مىسرا بەيىت ئوقۇڭ، مەنسى مەنىسىگە، ھەرپى ھەرپىگە باراۋەر كەل-
سۇن، شۇندىلا ئۆزۈمنى سىزگە قوبۇل قىلاي، بۇلالمىسىڭىز بېشىڭىزنى تېنىڭىزدىن
جۇدا قىلاي، ــ دېدى.

ئەلقىسسە: مەلىكە ئەرەبچە، پارسچە، كەشمىرچە، ھىندىچە بەيىت ئوقۇدى. بوۋاي

هەر قېتىم مەلىكىنى لال قىلدى.
مەلىكە بوۋايغا تەڭ كېلەلمەي خاپا بولدى ۋە بوۋاينى تۈركىي تىلغا ئاجىز كېلۈر، دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ ئەي ساددا بوۋاي، يۈرمىگىن ئەيشى تەرەپ،
كېچىلىرى قىلغىن ئەمدى ھەقنى تەلەپ.
پارس تىلىنى مەگەر ئىزدەپ ئىچىپسەن،
كېكەچ بولۇرسەن سۆزدە تۈركىي سەن.

بوۋاي بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ نەزمدە مېنىڭدەك تېپىلماس ھەرگىز،
ھېچ سۆزدە تىلىممۇ تۈتۈلماس ھەرگىز.
بىر بۆسە لېۋىڭدىن ئالسام ئەگەردە،
تا قىيامەتكىچە ئۈنتۈلماس ھەرگىز.

مەلىكە گۈلرىز دائىم يۈزىگە نىقاب تارتىپ يۈرەر ئىدى، ھەركىم سۆزىدە چېچەنلىك قىلسا، يۈزىدىكى نىقابىنى ئاچاتتى. يىگىتلەر مەلىكىنىڭ جامالىنى كۆرگەن ھامان تىلى لال، ئەقلى مالال بولۇپ تىلىغا سۆز كەلمەس ئىدى. مەلىكە شۇ ئادىتىچە توساتتىن يۈزىدىن نىقابىنى كۆتۈردى، لېكىن بوۋاي پەرۋاسىز ھالدا.
بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ ئەي جانجىگەر، مېنىڭ جىگەر ـ جانىم يوق،
بىر خەنجەر ئۇرساڭ ھۆل بولغۇنچە قانىم يوق.
قېرىغان چاغدا مەن بويۇڭنى قۇچاقلاپ،
بىر بۆسە قىلىپ ئۆلسەم ئارمانىم يوق.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ــ ئەي پىرى ئەرەب، تاڭلا كېلىپ قان تىلەگىن،
قىلغان گۇناھىڭغا ئەتە پىرشان تىلەگىن.
گۆرگە ئاياغلىڭ يېتىپدۇر ئەي قېرى چال،

توۋا قىلىپ ئەمدى ئىمان تىلەگىن.

بوۋاي بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ـــ ئەي قىز، مېنى قىلما سۆھبىتىڭدىن مەھرۇم،
غەم تېغى بىلەن تىلىنمىسۇن بۇ كۆڭلۈم.
ساقالىم ئاقارغان بىلەن يىگىتمەن،
سۆي، بۆسە قىلاي، قانسۇن كۆڭلۈم.

بوۋاي قىزنى بېيىتتە يېڭىپ ئاخىر ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى دېدى:

ـــ مەن خىزىر ئەلەيھىسسالام بولىمەن، ماڭا خۇدايىتائالادىن ۋەھىي بولدى. سېنى شاھزادە بەھرامغا ئېلىپ بەرگىلى كەلدىم. شاھزادە بەھرامنى ئۆزۈڭگە قوبۇل قىلساڭ گۇناھىڭدىن ئۆتىمەن، بولمىسا، جازالىنىسەن، ـــ دېدى. مەلىكە:

ـــ ھەزرىتىم، ئۆزلىرى نېمە دېسىلە ئىلتىپاتلىرى، ـــ دەپ باش ئېگىپ تۇرىدى.

ئەلقىسسە: مەلىكە ئۆزىنى بەھرام شاھزادىگە قوبۇل قىلدى ۋە بارلىق شەھەر خەلقىنى تويغا چىللاپ نەچچە كۈنگىچە ئاش بەردى. خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى نىكاھ قىلدى.

مەلىكە گۈلرىز بىلەن شاھزادە بەھرام تويدىن كېيىن بىر نەچچە زامان رۇم شەھرىنى تاماشا قىلدى. ۋاقىت ئۆزاپ، شاھزادە بەھرام ئاتا ـ ئانىسىنى سېغىنىپ، ياد ئېتىپ ئۆز يۇرتى خاقانى چىنغا قايتىش ئۈچۈن پادىشاھتىن رۇخسەت تىلىدى. پادىشاھمۇ ئىجازەت بەردى ۋە قىزى مەلىكە گۈلرىزنى بىللە قوشۇپ قويدى. بۇلار ئۆز يۇرتىغا ياندى.

شاھزادە بەھرامنىڭ كېلىدىغان خەۋىرى خاقانى چىنغا ئاڭلاندى. خاقانى چىن دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن ئالدىغا چىقتى. بۇ ئاشىق ـ مەشۇقلار ئاتا ـ ئانىسى بىلەن دىدارلىشىپ، ئىززەت ـ ئىكرامىلار بىلەن ئوردىغا كىردى.

نەچچە زامانىدىن كېيىن شاھزادە بەھرامنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئالەمدىن ئۆتتى. شاھزادە بەھرام ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھ بولۇپ، ياخشى نام قالدۇرۇپ دۇنيادىن ئۆتتى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **نىزامىدىن توختى.** ئەر، ئۇيغۇر.
«مىراس ژۇرنىلى» 3.1997

بىر شاھزادىنىڭ مۇھەببەت كەچۈرمىشى

بۇنىڭدىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى، ھەزرىتى ئەلى زامانىسىدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز يەر ـ زېمىنى، مال ـ مۈلكى، تەختكە ۋارىسلىق قىلىدىغان بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. پادىشاھ ئوغلىنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىكەن، دائىم ئوغلىنىڭ كەلگۈسىنى ئويلايدىكەن.

كۈنلەردىن ئايلار توشۇپ بالا يەتتە ياشقا كىرىپتۇ. بۇ كۈنى پادىشاھ ئوغلىغا شاھزادىلىك تونىنى كىيگۈزۈپ، يۈرت خەلقىگە كاتتا توي بېرىپ، توي مەرىكىسىدە ئوغلىنى تەربىيەلەيدىغان موللا، چەۋەنداز، پالۋانلارنى تاللاپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بالا ئۇستازلىرىدىن تەلىم ئېلىشقا باشلاپتۇ. بالىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى، ئۇستازلىرىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيەلىشى ئاساسىدا شاھزادە ئىلىمدە، چەۋەندازلىقتا، پالۋانلىقتا ئۇستازلىرىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە تېز ئىلگىرىلەپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن شاھزادە ئون سەككىز ياشقا توشۇپ نەۋقىران يىگىت بوپتۇ. ئۇنىڭ جىسمى بىلەن تەڭ ئەقىل ـ پاراسىتىمۇ ئۆسۈپ جاھاندا تەڭداشسىز دانا، چەۋەنداز، پالۋان بولۇپ چىقىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ ئۆز ئارزۇسىدەك قابىل، يارامليق ئادەم بولغانلىقىدىن خۇش بولۇپ، ئۇنى ئاستا ـ ئاستا يۇرت ئىشىنى باشقۇرۇشنى ئىگىلىۋالسۇن، دەپ ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، يېنىدىن ئايرىماي ئۆزىنىڭ قىممەتلىك تەجرىبىلىرىنى ئۆگىتىشكە باشلاپتۇ. شاھزادە شاھ ئاتىسىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر كېچىسى ئاجايىپ بىر چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە مۇنداق بىر ئىش كۆرۈپتۇ: شاھزادە يارەنلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ قويۇق بىر ئورمان ئىچىگە كىرىپ قاپتۇ. ئورمانلىقتىن بىر كېيىك چىقىپتۇ. شاھزادە ھەمراھلىرىغا كېيىكنى قورشاپ تىرىك تۇتۇشقا بۇيرۇغانمىش. كېيىك قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقىپ كېتەلمەي ئاخىر شاھزادىنىڭ بېشى ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ قاچقانمىش. شاھزادە ھەمراھلىرىدىن ئايرىلىپ كېيىكنى قوغلىغانمىش. ئۇ كېيىكنى قوغلاپ ھەمراھلىرىدىن كۆپ ئۇزاپ كەتكەندە، كېيىك بىردىنلا ئاغزىدىن بال تېمىپ، ئاھۇ كۆزىدىن نۇر يېغىپ، سۈمبۈل چاچلىرى يەرگە سۆرىلىپ تۇرغان، ئاق شايى كۆڭلەك كىيگەن، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ھۆسن ـ جامالدا ئاي بىلەن كۈننى تاڭ قالدۇرىدىغان بىر ساھىبجامالغا ئايلىنىپ، بىر دەستە قىزىل گۈلنى تۇتۇپ كۈلگىنىچە شاھزادىگە قاراپ تۇرغانمىش. شاھزادە ئۇنىڭ كۈلكىسىگە ئەسىر بولۇپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغانمىش. قىز شاھزادىگە گۈلنى سۇنۇپ تۇ-

رۇپ: «ئەگەر مېنى دېسەڭىز يەتتە چىلتەنلەر ماكانىغا بېرىڭ» دەپ غايىب بولغاز-
مىش...

شاھزادە بۇ ئاجايىپ چۈشنى كۆرگەندىن باشلاپ قىز ئۇنىڭ قەلبىنى ئەسىر قى-
لىپ، كۆڭلىنى مۇشۇك تاتلىغاندەك ئارامسىدا قويماي، چىرايى سارغىيىشقا باشلاپتۇ.
كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن شاھزادە ياداپ بىر تېرە - بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ.
پادىشاھ تەخت ۋارىسىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا دەرد يەتكەنلىكىدىن كۆڭلى تەش-
ۋىشكە چۈشۈپ، قىلمىغان ئامالىلىرى، چاقىرتمىغان تېۋىپلىرى قالماپتۇ، لېكىن
ھېچقايسىسى كار قىلماپتۇ. ئاخىر پادىشاھ شاھزادىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن
كاتتا بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپتۇ. بەزمە قىزىپ، سازەندىلەر سازلىرىنى ئىشقە - مۇھەببەت
غەزەللىرى بىلەن سازلىغاندا، بەزمە باشلانغاندىن بېرى خامۇش ئولتۇرغان شاھزادىنىڭ
چىرايىغا سەل - پەل كۈلكە يۈگۈرۈپ، قويۇق مۇھەببەت پۇرىقى ئۇرغۇپ تۇرغان نە-
پىس، لەرزان غەزەل، مۇزىكىلارنى پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ئاڭلاپتۇ. بۇ چاغدا شاھ
شاھزادىنىڭ قەلبىگە ئىشق ئوتى تۇتاشقانلىقىنى چۈشىنىپتۇ. بەزمىنى ئاخىرلاشتۇر-
غاندىن كېيىن شاھ ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك ئوڭ قول ۋەزىرىنى شاھزادىنىڭ يېنىغا
كىرگۈزۈپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر شاھزادىگە كىرىشتىكى مۇددىئاسىنى ئىزھارلاپ شاھ-
زادىدىن گەپ ئالماقچى بولۇپ سۆز باشلاپتۇ. شاھزادە ئوڭ قول ۋەزىرگە كۆرگەن
چۈشىنى بايان ئەيلەپ بولۇپ:

ــ ئەي ھۆرمەتلىك ئوڭ قول ۋەزىر، شاھ ئاتامغا يەتكۈزگىن، مېنىڭ دەردى-
مىنىڭ شىپاسى چۈشۈمدە كۆرگەن شۇ جاناننىڭ دىدارىنى قايتا كۆرۈش، ۋەسلىگە يې-
تىش، ــ دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر شاھزادىدىن ئۇ جاۋابنى ئاڭلاپ
ھەيران قالغانچە پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. تەختىمگە ۋارىسلىق قىلىدۇ، دەپ ئوغلىدىن
زور ئۈمىد كۈتۈپ ئولتۇرغان پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ غەم - ئەندىشە دېڭىزىغا
چۆكۈپتۇ، شاھزادىگە كاتتا ۋەدىلەر بىلەن نەسىھەت قىلىپ بېقىپتۇ، لېكىن شاھزا-
دىنى ئۆز سۆزىدىن ياندۇرالماپتۇ. ئاخىر ئۆز پۇشتىنىڭ بىھۇدە نابۇت بولۇشىغا قا-
راپ تۇرالماي:

ــ ئەي كۆزۈمنىڭ قارىچۇقى، بارغىن، يارىنىڭ ۋەسلىگە يەتكىن، دەردكە شىپا
تاپقىن، ــ دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ. شاھزادە ئاتىسىدىن ئىجازەت ئالغان كۈنىنىڭ ئە-
تىسى قىرىق بىر يىگىتنى ئەگەشتۇرۇپ سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ ئۆز
يۇرتىنىڭ تەۋەلىكىدىن چىقىدىغان چاغدا شاھزادە يىگىتلەرگە:

ــ ئەي يارەنلىرىم، ياخشى كۈنلەردە ھەمدەمدە بولغانىدۇق، يامان كۈنلەر بېشى-
مىزغا چۈشۈش ئالدىدا تۇرىدۇ، سىلەرنى بۇ يولغا باشلاشقا كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ، ــ دەپ
يىگىتلەرنىڭ قايتىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ. لېكىن، يىگىتلەر نېمە بولسا تەڭ بولىدى-

غانلىقىنى ئېيتىپ قايتىشقا ئۇنىماپتۇ. شاھزادە يىگىتلەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي يارەنلىرىم، ئەگەر سۆزۈمگە كىرمىسەڭلار ماڭا مالالىق تېپىپ بېرىسىلەر، ــ دەپتۇ. يىگىتلەر يەنە شاھزادىنىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلىشقا رايى بارماي قايتىشقا رازى بولۇپ، ئەلەم بىلەن كەينىگە قارىشىپ، ئۆز يۇرتىغا قاراپ كېتىپ قاپتۇ.

شاھزادە يىگىتلىرىنى قايتۇرۇۋېتىپ، ئۆزى يالغۇز ئېتىنىڭ مەيلىگە قويۇپ بېرىپ يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ، قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، باش ـ ئايىغىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان قۇم بارخانلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قاپتۇ. ئاشۇنداق كېتىپ بارسا ئالدى تەرەپتىن بىر يېشىل گۈمبەز كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە ئېتىنىڭ بېشىنى گۈمبەز تەرەپكە بۇراپ مېڭىپتۇ. شاھزادە گۈمبەزنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ، گۈمبەز ئىچىگە كىرگۈدەك بولسا، بېشى قازانداق، بۇرنى يەڭدەك، ئېغىزى موردەك، بىر قۇلقىنى يېپىنچا، بىر قۇلقىنى سېلىنچا قىلىپ ھايۋان سىياقىدىكى بىر ئادەم ياتقۇدەك. شاھزادە ئۇنىڭغا سالام قىلغاندىن كېيىن چاپان قۇلاق:

ــ قەيەردىن كەلدىڭ؟ قايان كېتىپ بارىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ كېلىشىم يار ئىشقى، بېرىشىم يار ۋەسلى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شاھزادە.

ــ مەن سېنىڭ كېلىشىڭنى بىلەتتىم. بۇگۈن كېچە مۇشۇ يەردە قونۇپ قال، ــ دەپتۇ چاپان قۇلاق، لېكىن باشقا گەپ ـ سۆز قىلماپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ كېلىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلىقىغا ھەيران بولۇپ، بۇنىڭدا بىر سىر بار، دەپ ئويلاپ قونۇپ قېلىشقا رازى بوپتۇ.

ئەتىسى سەھەردە چاپان قۇلاقنىڭ قىلغان دۇئا ـ تىلاۋەتلىرى شاھزادىنى ئويغىتىپتۇ. شاھزادە كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، چاپان قۇلاق ئالدىدىكى بۇتلارغا چوقۇنۇپ بۇتتىن ئۆزىگە مەدەت، ياخشىلىق تىلەۋاتقانىكەن. شاھزادە ئۇنىڭ بۇتقا چوقۇنۇشىدىن ئۇنىڭ كۇپپار ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ـ دە، ئىبادىتىنىڭ تۈگىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا ئۇنىڭ چوقۇنۇشى تۈگەپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ قارىغانىكەن، شاھزادە:

ــ سەن ئاۋارە بولۇپ نېمە ئۈچۈن ئۇ لاي بۇتلارغا چوقۇنۇپ يۈرىسەن؟ نەدىمۇ لاي بۇت ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلغىنى بار؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، چاپان قۇلاق:

ــ ئاغزىڭنى يۇم، بولمىسا بىر كاچات قويۇپ ئۆلتۇرۇۋېتىمەن، ــ دەپ شاھزادىگە ھۆرپىيىپ كەپتۇ. شاھزادىمۇ چاققانلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىپتۇ. ئۇلار شۇنداق ئېلىشىپتۇكى، ھاي ـ ھاي، ئۇلارنىڭ پۇتىنىڭ ئاستىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان چاڭ ـ توزانىنىڭ دەستىدە كۈن نۇرى توسۇلۇپ، جاھاننى قاراڭ-

غۇلۇق قاپلاپ ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار شۇنداق يەتتە قەپەس ئېلىشىپ بولغۇچە ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ھېچقايسىسى يېڭىلمەپتۇ. بۇ چاغدا چاپان قۇلاق ھېرىپ، ھاسىراپ ھالىدىن كېتىشكە ئاز قاپتۇ. ئۇ يېڭىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن سەل ئارام ئېلىۋالماقچى بولۇپ:

— ئەي يىگىت، سەل تەخىر قىلساڭ، مەن بىرئاز سۇ ئىچىۋالسام، — دەپ ۋار-قىراپتۇ. شاھزادە:

— بىر شەرتىم بار، ئەگەر شۇنىڭغا كۆنسەڭ سۇ ئىچىشىڭگە رازى، بولمىسا ئېلىشقىنىم ئېلىشقان، — دەپ دىۋىلىگەنىكەن،

— قېنى ئېيتە، نېمە شەرت؟ — دەپتۇ چاپان قۇلاق.

— سۇ ئىچسەكمۇ ئىچەيلى، لېكىن بۇرنىمىزدىن چىققۇچە ئىچەيلى، — دەپتۇ شاھزادە. چاپان قۇلاق ماقۇل بوپتۇ. ئۇلار گۈمبەز تۈۋىدىكى بۇلاققا بېشىنى پاتۇرۇپلا قويلاردەك ئىچىشكە باشلاپتۇ. شاھزادە تۇمشۇقىنى سۇغا چىلاپ سۇ ئىچكەن بولۇپ تۇرۇۋاپتۇ. چاپان قۇلاق گۈپۈلدىتىپ ئىچىپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇرنىدىن ھېچ سۇ چىقمىغۇدەك. ئۇ بۇرنۇمدىن چىقىرىمەن، دەپ سۇنى كۆپ ئىچىۋەتكەچكە قورساقلىرى كۆپۈپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا شاھزادە بېشىنى كۆتۈرگەنىكەن، بۇرنىدىن سۇ كورۇلداپ ئېقىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ چاپان قۇلاقنىڭ كۆڭلىگە قورقۇنچ چۈشۈپتۇ. ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ يەنە ئېلىشىشقا باشلاپتۇ. ئېلىشىش ئۇزۇن داۋام قىلمايلا شاھزادە چاپان قۇلاقنى ئاستىغا بېسىۋېلىپ، يېنىدىن خەنجەرنى سۇغۇرۇپ ئالغانىكەن، چاپان قۇلاق يالۋۇرۇپ، كۆز ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ تۇرۇپ:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسەڭ، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا:

— بىر شەرت بار، سەن شۇنى ئورۇنلىساڭ ئاندىن سېنى تىرىك قويىمەن، بولمىسا نىجىس كاللاڭ تېنىڭدىن جۇدا بولىدۇ، — دەپتۇ.

— باش ئۈستىگە، — دەپتۇ چاپان قۇلاق.

— ئېيتە، سەن مېنىڭ كېلىدىغانلىقىمنى قانداق بىلگەن؟ ئادەم ئايىغى تەگمىگەن چۆلدە تۇرۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ شاھزادە.

— مەن سەن ئاشىق بولغان پەرىگە ئاشىق بولغىلى يەتتە يىل بولدى، لېكىن قولغا چۈشۈرەلمەي مۇشۇ يەردە پۈرسەت كۈتۈپ ياتىمەن، چۈنكى ئۇ گۈزەلنىڭ يەتتە ئاكىسى بار، بىر - بىرىدىن پالۋان، ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيمەن. مەن سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭنى، تۆت يىل ئىلگىرى مەن ئاشىق بولغان پەرىنىڭ قولىدىن گۈلدەستە ئالغانلىقىڭنى چۈشۈمدە كۆرگەن، شۇنىڭدىن بېرى سېنى ساقلاپ ياتقان، — دەپ شاھزادىنىڭ كۆرگەن چۈشىنى ئەينەن سۆزلەپ بېرىپتۇ چاپان قۇلاق.

شاھزادە ئۆز مەشۇقىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇش بولۇپ كېتىپتۇ -

ده، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، چاپان قۇلاقنى ئىككى قۇلىقىدىن تۇتۇپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ:

— ئېيتە، ئۇ پەرى نەدە؟ — دەپ سوراپتۇ. چاپان قۇلاق ئۆزلىرى تۇرغان ئوروننىڭ شەرق تەرىپىنى قول ئىشارىسى بىلەن كۆرسىتىپ:

— ئۇ يەر بىزدىن قىرىق بىر كۈنلۈك يىراقتا. ئۇ يەرنى يەتتە چىلتەنلەر ماكانى دەپ ئاتايدۇ. ئۇ پەرى شۇ يەردە. مەن باراي دېسەم يەتتە چىلتەن مېنى يەپ پۈركىۋېتىدۇ، مەن بارالماي ياتقان، — دەپتۇ.

— سەن مېنى باشلاپ بارغىن، — دەپتۇ شاھزادە، لېكىن چاپان قۇلاق بارغىلى ئۇنىماپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالغاندا:

— بارسامۇ باراي، لېكىن يېقىن بارالمايمەن، — دەپ شاھزادىنى باشلاپ مېڭىپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ كېتىۋاتقاندا، چاپان قۇلاق ئالدىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر تۇپ دەرەخنى شاھزادىگە كۆرسىتىپ:

— سەن بارماقچى بولغان يەر ئەنە شۇ يەردە، ئۇلار ئاشۇ دەرەخ تۇۋىدىكى بۇلاق سۈيىنى ئىچىپ ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ ماكانى شۇ بۇلاق تۇۋىدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە، — دەپ ئالدىغا مېڭىشقا ئۇنىماپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ قايتىشىغا رۇخسەت قىلىپ ئۆزى يالغۇز مېڭىپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە ئالاھازەل چۈش - پېشىنگىچە يول يۈرۈپ چاپان قۇلاق كۆرسەتكەن دەرەخ تۇۋىگە يېتىپ كەپتۇ. ھاي - ھاي، بۇ دەرەخ شۇنداق دەرەخكى، بىر تۇپ دەرەختە ئون ئۈچ شاخ بولۇپ، ھەربىر شېخىنىڭ سايىسى مىڭ چامدام يەرگە چۈشۈپ تۇرىدىكەن. شاھزادە بۇلاقتا سايە تاشلاپ تۇرغان شاخنى قايرىپ ئۆتۈپ، بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ يۇز - كۆزىنى يۇيۇپ، تەشنالىقىنى سۈپسۈزۈك مۇز دەك سۇدا قاندۇرۇپ راھەتلىنىپ ئولتۇرغانىكەن، تىنىق بۇلاق يۈزىدە ئۆزى چۈشىدە كۆرگەن مەشۇقى جىلۋە قىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شاھزادە ئۇنى تۇتمەن دەپ چاققانلىق بىلەن قول ئۇزاتقانىكەن، قولى مۇزدەك سوغۇق سۇغا چىلىشىپ سەل سەگەكلىشىپ قاپتۇ. بۇ چاغدا كەينىدىن پىخىلداپ كۈلگەن كۈلكە ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. شاھزادە چاققانلىق بىلەن كەينىگە بۇرۇلغانىكەن، كۆز ئالدىدا چۈشىدە كۆرگەندىنمۇ گۈزەل بىر قىز كۈلۈپ تۇرغۇدەك. شاھزادە قانچە يىللاردىن تەشنا بولۇۋاتقان جانانىنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ھوشىدىن كېتىپ، يىقىلىپ چۈشۈشكە تاس - تاماس قاپتۇ. بۇ چاغدا قىز چەبدەسلىك بىلەن شاھزادىنى يۆلەپ، ئۇنىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇپ، يۈزىگە سوغۇق بۇلاق سۈيىنى چېچىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. شاھزادە ئۆزىنى مەشۇقىنىڭ قۇچىقىدا كۆرۈپ، ئۆزىنى ئالەمشۇمۇل بەخت ئىچىدە ياتقاندەك سېزىپ، شۇنچە يوللارنى بېسىپ چەككەن رىيازىتى دىلىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپ، قىزنىڭ كۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراپ، قىزنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپتۇ. بۇ چاغدا قىز:

— جاپا چەكتىڭىز شاھزادەم، — دەپتۇ. شاھزادە بولسا:

— سىز ئۇچۇن ھەممىگە تەييارمەن، — دەپ قىزنىڭ بۇلاقتەك تىنىق كۆزىگە تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق بەختلىك ئۇچرىشىشتىن دىلى سۆيۈنۈپ، بىر - بىرىگە بولغان ئىشقىنى ئىزھار قىلىشىپ كەچ كىرگەنىنمۇ سەزمەي قېلىشىپتۇ. بىرچاغدا ئاسمان قاتتىق گۈلدۈرلەپ، يەر ھەيۋەت بىلەن تىترەپتۇ. شاھ-زادە بۇنىڭ نېمە ئالامەت ئىكەنلىكىنى بىلمەي، قىزدىن:

— ئەي گۈزەللەرنىڭ شاھى، بۇ نېمە ئالامەت؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يەتتە ئاكامنىڭ قايتىپ كېلىشىدىن بېشارەت. ئۇلار بۇگۈن ئەتىگەن ئو-زۇقلۇق ئۇچۇن ئوۋغا چىقىپ كەتكەن، ئۇلارنىڭ قايتىش ۋاقتى بولۇپ قالدى. مەن قايتمىسام، ئۇلار مېنىڭ بىر يات ئەر كىشى بىلەن سۆزلىشىپ تۇرغۇنۇمنى كۆرسە يەپ پۇركۇۋېتىدۇ، — دەپ شاھزادە بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قاپتۇ.

شاھزادە ئۆز جانانىنىڭ لەۋەن قەدەملىرىگە مەست بولۇپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا يەر - زېمىننى چاڭ - توزان قاپلاپ، بىرنەرسىنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلا-نىپتۇ. شاھزادە قارىغۇدەك بولسا، قىزنىڭ يەتتە ئاكىسى ھەربىرى يەتتە تۇپتىن قا-رىغاينى سۆرەپ، ئۆشنىسىگە مارال - كېيىكلەرنى پۇتۇن پېتى ئارتىپ كېلىۋاتقانە-كەن. ئۇلار بۇلاق بويىدىكى دەرەختىن بىر چاقىرىمچە نېرىدىن ئۆتۈپ ئۆز تۇرالغۇ-سىغا كىرىپ كېتىپتۇ. شاھزادە ئۇلارنىڭ قامىتىگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ.

شاھزادە ئورنىدا تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز گەپنى يەتتە چىلتەنلەرنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ باشلايلى:

يەتتە چىلتەن بىر كۇن ئوۋ قىلىپ، قالايىغانغا ھەربىرى يەتتە تۇپتىن قارىغاي-نى سۆرەپ كەلگەچكە تولىمۇ ھېرىپ كېتىپ، ئۆيگە كىرىپلا ھەربىرى ئۆز تۆشەك-لىرىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. بىرچاغدا ھەممىدىن چوڭ چىلتەن:

— ھەي، بۇ نېمە گەپ، بىزنىڭ بۇ تەۋەدە يات ئادەمنىڭ ھىدى پۇرايدىغۇ؟ — دەپتۇ. باشقىلارمۇ سەگەكلىك بىلەن ئەتراپنى كۆزىتىپتۇ. راستتىنلا ئۇلارمۇ ئادەم ھىدى كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ ئۆينىڭ ئۆيەر - بۇ يەرلىرىنى ئاختۇرۇپ، ھېچ نەر-سىنى تاپالماي، ھەممىدىن كىچىكىنى:

— ماڭ، سەن چىقىپ تاشقىرىغا قاراپ باققىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ. ئۇ تاشقىرىغا چىقىپ، بۇلاق بويىدا ئولتۇرغان شاھزادىنى كۆرۇپ قورقۇپ كەتكىنىدىن كەينىگە يېنىپ قايتىپ كىرىپ، دىر - دىر تىترىگىنىچە ھېچ نەرسە دېيەلمەي تۇرۇپتۇ. ئا-كىلىرى ئۇنىڭ ھالىنى كۆرۇپ:

— زادى نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇ يەنىلا ھېچنېمە دېيەلمەي تۇ-رۇپتۇ. ئاكىلىرى ئۇنى:

ـــ شۇڭا، سېنىڭ ئىسمىڭنى قورقۇنچاق قويغان، ـــ دەپ ئەيىبلىشىپ، ئالتىنچى چىلتەننى چېقىپ قاراپ بېقىشقا بۇيرۇپتۇ. ئۇ ئۆيدىن چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بۇلاق بويىدا بىر ئادەم ئولتۇرغان. ئۇ بۇ ئادەمنى كۆرۈپ، قارىغاندا بۇ بوش ئادەم ئەمەس، شۇنداق بولمىسا بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ، دەپ ئويلاپ يېقىن بېرىشقا پېتىنالماي:

ـــ ھەي سەن كىم؟ بۇ يەرگە نېمە قىلغىلى كەلدىڭ؟ ـــ دەپ يەتتە ـ سەككىز نۆۋەت ۋارقىراپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەي، كۆڭلىگە بىر ھىيلە پۈكۈپ، بېشىنى بۇراپ، قولى بىلەن قۇلىقىنى كۆرسىتىپ، مەن ساغرو، يېقىن كېلىپ گەپ قىل، دېگەن ئىشارەتنى قىپتۇ. ئۇ ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاپتۇ. شاھزادىگە بىر قەدەم قالغاندا يەنە ئۆز سوئالىنى تەكرارلاپ ۋارقىراپتۇ، شاھزادە يەنە ئۆز ئىشارىتىنى قىپتۇ. چىلتەن يېقىن كېلىپ شاھزادىنىڭ قۇلىقىغا ۋارقىرىماقچى بولغاندا، شاھزادە چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ كانىيىدىن بوغۇپتۇ ـ دە، ئۇنى لىككىدە كۆتۈرۈپ دەرەخنىڭ ئاچىسىغا بوينىنى قىسىپ قويۇپتۇ. چىلتەن دەرەخنىڭ ئاچىسىدىن بوينىنى چىقىرىپ ۋالالماي شۇ يەردە تېپچەكلىگىنىچە تۇرۇپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپتۇ.

چىلتەنلەر ئۇكىسىنىڭ چىقىپ كېتىپ قايتىپ كىرمىگەنلىكىگە ئەجەبلىنىپ، يەنە بىر ئۇكىسىنى قاراپ بېقىشقا چىقىرىپتۇ. ئۇ تاشقىرىغا چىقىپ شاھزادىنى كۆرۈپ ئىنىسىدەك ۋارقىراپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭغىمۇ ئۆزىنىڭ ساغرو ئىكەنلىكىنى ئىشارەت بىلەن بىلدۈرۈپتۇ ۋە ئاخىرىدا ئۇنمۇ كانىيىدىن بوغۇپ ئېلىپ دەرەخنىڭ يەنە بىر ئاچىسىغا بوينىنى ئېسىپ قويۇپتۇ...

شۇنداق قىلىپ، شاھزادە بەش چىلتەننى دەرەخنىڭ ئاچىسىغا قىسىپ قويۇپ تۇرۇپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ھەممىدىن چوڭ چىلتەن ئۇكىلىرىنىڭ قايتىپ كىرمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇلار ئەجەب قايتىپ كىرمەيدىغۇ، نېمە ئىش بولغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ ھەيرانلىق ئىچىدە تاشقىرىغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بەش ئۇكىسىنىڭ دەرەخنىڭ بەش ئاچىسىغا ئېسىلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، دەرغەزەپكە كەپتۇ ـ دە، باشقا گەپ ـ سۆز قىلماي نەرە تارتقىنىچە شاھزادىگە ئېتىلىپتۇ. شاھزادىمۇ ئۇ يېتىپ كەلگۈچە ئېلىشىشقا تەييارلىق كۆرۈپ قويۇپتۇ. ئۇلار شۇنداق ئېلىشىپ كېتىپتۇكى، پۈتى بەلەن يەرنى تىلغاپ بېلى بىلەن تەڭ ئويۇڭېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزاندىن جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. ئۇلارنىڭ پۈتى ھەربىر نۆۋەت يەرگە چۈشسە يەر ـ زېمىن تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇلار شۇنداق توختىماي يەتتە كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپ ئاخىر شاھزادە چىلتەننى بېسىۋاپتۇ. شاھزادە بىر تىزى بىلەن چىلتەننىڭ گەجگىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ، يېنىدىن شەمشەرنى چىقارغانكەن، چىلتەن قورقۇپ كېتىپ:

— ئەي باتۇر يىگىت، باتۇرلارنىڭ مەرد كېلىدىغانلىقىنى ئۇنتۇما. سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ بىز بىلەن ئېلىشىشىڭ نە ۋەجىدىن ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولارمۇ؟ — دەپ گەپ سوراپتۇ. شاھزادە چىلتەنگە:

— سىلەر بىلەن ئېلىشىشىمدىكى سەۋەب يار ۋەسلى ئۈچۈندۇر، — دەپ ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە قەدەم بېسىش مەقسىتىنى بايان ئەيلەپتۇ. چىلتەن شاھزادىنىڭ بايانىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن قايىل بولۇپ:

— «ئېلىشمىغۇچە تېپىشماس» دېگەن گەپ بار. مەن سېنىڭ باتۇرلۇقۇڭغا قايىل، بىزمۇ ساڭا ئوخشاش بىر باتۇرنى ئارزۇ قىلىپ تۇراتتۇق، بىز سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزەيلى، — دەپ شاھزادىگە قول بېرىپتۇ. شاھزادە ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، دەرەخنىڭ ئاچىسىغا قىسىپ قويغان چىلتەنلەرنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. چىلتەنلەر شاھزادە بىلەن ئايرىم - ئايرىم كۆرۈشۈپ بولۇپ، ئۇنى ئۆز ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىلىشىپتۇ. شاھزادە ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىغا قەدەم بېسىشىغا ئۇلار شاھزادىنىڭ مۇبارەك قەدىمى يەتكەنلىكىنى تەبرىكلەپ، يەتتە چىلتەن شاھزادىنىڭ شەرىپى ئۈچۈن ئايرىم - ئايرىم بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىپتۇ. بەزمە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن چىلتەنلەر ئۆز رازىلىقى بىلەن سىڭلىسىنى چاقىرىپ شاھزادىگە تاپشۇرۇپ، ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ خاس ھۇجرىسىغا قايتىپ شاھزادە بىلەن قىزنى خالىي قالدۇرۇپتۇ. شاھزادە بىلەن قىز دىدار ۋەسلىگە قېنىشىپ ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىشىپتۇ. شۇ چاغدا شاھزادە:

— ئەي مەشۇقۇم، ۋەسلىڭىزدىن ھۇزۇرلىنىپ، سىز ئۈچۈن چەككەن رىيازەتلىرىم موربىدىن كۆتۈرۈلگەن تۇتۇندەك غايىب بولدى، — دەپ قىزنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇ دۇنياسىغا غەرق بوپتۇ. قىزمۇ ئۆز مەشۇقىنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى چەككەن رىيازەتلىرىنى بىلگەچكە ئۇنىڭ ئارامىنى بۇزماي، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ، چىراي بوستانلىرىنى سەيلە قىلىپ، دىدار تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ ئولتۇرۇپتۇ...

شاھزادە شۇ ئۇخلىغىنىچە تۇن يېرىمغىچە ئۇخلاپتۇ. تۇن نىسپى بولغاندا قاتتىق يەر تەۋرەپ، ھاۋا گۈلدۇرلەپ، دەھشەتلىك چاقماق چېقىپ، قارا بوران ئاچ بۆرىدەك ھۇۋلاپتۇ. قىز بۇ ھالدىن بىر شۇملۇقنى سېزىپتۇ... شاھزادىنى ئويغىتىش ئۈچۈن چاقىرىپ بېقىپتۇ، سىلكىپ بېقىپتۇ، يىغلاپ بېقىپتۇ، ئەپسۇس، شاھزادىنى ئويغىتالماي تۇرغاندا، ھەيۋەتلىك بىر ئوت چەمبىرىكى ئۆينىڭ تۆشۈكىدىن كىرىپ قىزنى يالماپ سۈمۈرۈپتۇ - دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ...

شاھزادە ئەتىسى سەھەر ئويغىنىپ قارىسا يېنىدا قىز يوق. ئۇ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي ھەيران بولۇپ، تاشقىرىغا چىقىپ يەتتە چىلتەندىن سورىغانكەن، ئۇلار ھەممىسى:

— بىز ئاخشام سىلەرنى يالغۇز قالدۇرۇپ چىقىپ كەتكەنچە ئۇنى كۆرمىدۇق، —

دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ. شاھزادە بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىپتۇ، تەمتىرەپ، ھودۇ-قۇپتۇ. شاھزادە ئۇلاردىن:

— قىزنى قەستلەپ يۈرگەن بىرەر مەلئۇن بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇلار بۇ سوئالغا بىرنەرسە دېيەلمەي بىر - بىرىگە قارىشىپتۇ. بۇ چاغدا «قورقۇنچاق» دەپ نام ئالغان ھەممىدىن كىچىك چىلتەن:

— تۇن نىسپى بولغاندا يەر - زېمىن ھەيۋەتلىك تىترەپ، دەھشەتلىك بوران چىقىپ، بىر ئوت چەمبىرىكى سىلەر ياتقان ئۆينىڭ ئۈستىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، — دەپتۇ. باشقىلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قىزنى دېۋە ئېلىپ قاچقانلىقىنى جەزملەشتۈرۈپتۇ. شاھزادە بۇنى ئاڭلاپ ئاھ ئۇرۇپ زارلىنىپتۇ. چىلتەنلەر شاھزادىگە تەسەللى بېرىپ:

— غەم قىلىپ كەتمىگىن، بۇنىڭ ئامالى بار. سەن قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى چاپان قۇلاقنى تاپساڭ، ئۇ ساڭا يول باشلاپ باردۇ، چۈنكى دېۋىلەر ئۇنى جازالاپ ئىنسانلار ئارىسىغا ھەيدىۋەتكەن، ئۇنىڭ ئەسلىي زاتى دېۋە. قالغان تەرەپلىرىگە ئۆزۈڭ بىر ئامال قىلارسەن، — دەپتۇ. شاھزادە قايغۇ - ھەسرەت، ئەلەم، دەرد - پىغان ئىچىدە چىلتەنلەر بىلەن خوشلىشىپ، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى يېشىل گۈمبەزدە قالغان چاپان قۇلاقنىڭ يېنىغا قاراپ يول ئاپتۇ.

شاھزادە يېشىل گۈمبەزگە كىرىپ چاپان قۇلاق بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋالنى ئۇ-نىڭغا ئېيتىپتۇ. چاپان قۇلاق شاھزادىنىڭ بايانىنى ئاڭلاپ:

— راست، قىزنى كېچە تۇن نىسپى بولغاندا دېۋە ئېلىپ قاچتى، — دەپ ئېتىراپ قىپتۇ. شاھزادە بۇنى ئاڭلاپ ئۆز مەشۇقىنى ئىزدەش نىشانى تېپىلغانلىقىغا خۇش بولۇپ:

— سەن مېنى شۇ دېۋىلەر ماكانى كۆھىقاپقا باشلاپ بارغىن، — دەپتۇ. چاپان قۇلاق بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن:

— ياش جېنىڭنى بىكار ھالاك قىلغۇچە ھايات ياشىغىنىڭ ياخشىمىكىن، شۇڭا بارمايلا قوي، — دەپتۇ. شاھزادە بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ دەرغەزەپكە كېلىپ:

— بىزدە «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دېگەن گەپ بار. جانا-سىز ياشىغاندىن ياشىمىغان ئەۋزەل. باشلاپ بارامسەن - بارمامسەن؟ بولمىسا بوغۇزلاپ تاشلايمەن! — دەپ قولىنى شەمشىرىگە ئۇزاتقانىكەن، چاپان قۇلاق شاھزادىنىڭ پەي-لىدىن قورقۇپ كېتىپ باشلاپ بېرىشقا رازى بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىككىسى كۆھىقاپقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ نۇرغۇن چۆل - جەزىرە، بایاۋانلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ، قانچىلىغان تاغ - داۋانلاردىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئاتلارنىڭ تاقىسى چۈشۈپ تېشىرقىغاندا ئاندىن بىر مەنزىلگە يېتىپ بېرى-تۇ. بۇ چاغدا چاپان قۇلاق ئاتتىن چۈشۈپ:

— هازىر دۆلەر ماكانىغا يېتىپ كەلدۇق. ئەھۋالدىن قارىغاندا دۆلەر ئۈيقۇدا ئوخشايدۇ، — دەپتۇ. شاھزادىمۇ ئاتتىن چۈشۈپ ئۇنىڭ بىلەن بىرگە مېڭىپ:

— قېنى، مېنى دۆنىڭ ماكانىغا باشلاپ بارغىن، — دەپتۇ. چاپان قۇلاق شاھ-نزادىنى بىر قۇدۇقنىڭ بېشىغا باشلاپ كېلىپ:

— بۇ دۆنىڭ يەر يۈزىگە چىقىش يولى، سەن مۇشۇ يەردىن چۈشسەڭ دۆلەر ماكانىغا چۈشەلەيسەن. قالغان سىرلىق تەرەپلىرىدىن مېنىڭ خەۋرىم يوق. ساڭا ئا-مانلىق تىلەيمەن، — دەپ قاراپ تۇرۇپتۇ. شاھزادە چاپان قۇلاقنى رەھمەت ئېيتىپ، قۇدۇققا چۈشۈشكە تەرەددۇت قىلىپ ئامال تاپالماپتۇ. بۇ چاغدا چاپان قۇلاق ئاتلارنى باغلاش ئۈچۈن ئېلىۋالغان قىرىق غۇلاچ ئارغامچىنى ئېلىپ كېلىپ قۇدۇققا تاشلاپ:

— ئارغامچا بىلەن چۈشكىن، قايتىپ چىقىشتىمۇ ئارغامچىغا ئېسىلىپ چىقمە-ساڭ باشقا ئامال يوق، — دەپتۇ. شاھزادە چاپان قۇلاققا ئۆزىنى ساقلاپ تۇرۇشنى ئېيتىپتۇ. چاپان قۇلاق شاھزادىگە:

— مەن سېنى قىرىق بىر كۈن ساقلايمەن. شۇ ۋاقىتتىچە ئارغامچا مىدىرلىمىسا قايتىپ كېتىمەن، — دەپتۇ. شاھزادە قۇدۇققا چۈشۈپتۇ...

ئۇ قازاننىڭ قارىسىدەك قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئالاھازەل بىر كۈن تۆۋەنگە سىيرى-لىپ ئاخىر پۇتى يەرگە تېگىشى بىلەن جاھان يورۇپ ئەتراپنى پەرق ئەتكىلى بوپتۇ. لېكىن، شاھزادە قايسى تەرەپكە مېڭىشنى پەرق ئېتەلمەي تۇرغاندا يىراق بىر جايدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. شاھزادە ئاۋاز كەلگەن تەرەپنى نىشانلاپ ئوڭ قولغا بۇرۇلۇپ يۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ كېتىۋاتقان يولى ناھايىتى قورقۇنچلۇق بولۇپ، تاشقا ئايلىنىپ كە-تكەن ئادەملەر، يېرىمى تاشقا ئايلانغان، يا ئۆلۈككە، يا تىرىككە تەۋە بولمىغان ئادەم-لەر، تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن ھەر خىل يىرتقۇچ ھايۋانلار تۇرغۇدەك. شاھزادىنىڭ بۇ-نى كۆرۈپ تېنى شۇركۇنۇپتۇ. ئۇ يەنە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت ئىچىدە بىر ئادەمنىڭ ئوتتا كۆيۈپ تولغىنىپ ناله ـ زار قىلىپ يالتاڭلىقىنى كۆرۈپ، ئۇ بىچارىگە ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى ئوتتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويماقچى بولۇپ قە-دىمىنى شۇ تەرەپكە ئالغانىكەن، غايىبتىن:

— ئەي ئوغلۇم، قەدىمكىنى تارت، مۇراد ـ مەقسىتىڭگە يېتىش ئۈچۈن ئارتۇقچە ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلمە. ساڭا دىلبىرىڭ ھەمدەمدە بولىدۇ، — دېگەن ئاۋاز كەپتۇ. شاھزادە بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ ئەتراپقا قارىغانىكەن، ھېچقانداق ئادەمزاتتىن شەپە بولماپتۇ. شاھزادە قەدىمىنى توختىتىپ، بىرئاز سەگەكلىشىپتۇ ـ دە، ئەسلىدىكى نىشان بويىچە يولىنى داۋام ئېتىپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە ئاخىر يىغا ئاۋازى چىققان يە-رگە يېتىپ بېرىپتۇ. بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇ ئاڭلىغان يىغا ئاۋازى ئۆز مەشۇقە-نىڭ زارى ئىكەن. قىز شاھزادىنى كۆرۈپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلاشقا باشلاپتۇ. شاھزادە

قەپەسكە پۇتىنى تىرەپ ياتقان دۇنيى كۆرسىتىپ يىغلىماسلىقىغا ئىشارەت قىپتۇ. قىز شاھزادىنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنىپ، ئۇنسىز كۆز ياشلىرىنى تارتىلاپ ئاققۇزۇپ شاھزادىگە قەپەستىكى قۇش كۆككە تەلمۈرگەندەك تەلمۈرۈپ قاراپتۇ. شاھزادە قىزنىڭ بىچارىلەرچە قىياپىتىنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلىپ بىر قىسما بولۇپ كېتىپتۇ - دە، دۇنيانىڭ تۆمۈر قەپەسنى كۈچ بىلەن يىمىرىپ تاشلىماقچى بولۇپ، غەزەپ بىلەن قول ئۇزاتقانىكەن، قەپەسنىڭ سالاسۇنلىرى ئاستا - ئاستا يوغانلاپ ئادەمنىڭ يوتىسىدەك بولۇپ، يوچۇقلار ئېتىلىپ قىزنى كۆرسەتمەي قويۇپتۇ. شاھزادە بۇ ھالدىن كۈچ ئارقىلىق دۇنيىگە تەڭ كەلگىلى بولمايدىغانلىقىنى، شۇڭا پەم ئىشلەتمەك كېرەكلىكىنى چۈشىنىپتۇ - دە، قەپەسنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئاردىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن قەپەس ئەسلىگە كېلىپ قىز كۆرۈنۈپتۇ. بۇ چاغدا شاھزادە:

— ئەي دىلبىرىم، بۇ مەلئۇننىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈچ ئەمەس پەم كېرەككەن، بۇ نىجىس ئۇخلار ۋاقتىدا سىزگە بىرنەرسە دېمىدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— ئۇ ئۇخلار ۋاقتىدا: «ئەگەر مەن ساڭا كېرەك بولۇپ قالسام كۈلگىن، بولمىسا مەن قىرىق بىر كۈندىن كېيىن ئويغىنىمەن» دېگەن، — دەپتۇ. شاھزادە بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن قىزغا:

— سىز ئۇنى ئويغىتىپ، ئۇنىڭ سىرىنى بىلىڭ، شۇ چاغدا بىز ئامان قالىمىز، — دەپ ئۆزى ئويلىغانلىرىنى ئېيتىپتۇ. قىز شاھزادىنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. شاھزادە شۇ زامات ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ. قىز شاھزادە يوشۇرۇنۇپ بولغاندىن كېيىن، دەسلەپ ئۆزىگە كۈلۈش خۇشياقمىسىمۇ مىيىقىدا كۈلۈپتۇ. بۇ چاغدا دۇھە سەل - پەل مىدىرلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىز جان ئاچچىقى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ. ئۇنىڭ كۈلكىسى توختىشى بىلەن دۇھە چۆچۈپ ئويغىنىپ:

— ئەي ئامرىقىم، مېنى ۋاقىتسىز ئويغىتىشقا نېمە سەۋەب بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— سەن تولىمۇ رەھىمسىز ئىكەنسەن، مەن ئاجىز بىر قىزنى قەپەسكە سولاپ قويۇپ بەخىرامان ئۇخلاشقا قانداق كۆڭلۈڭ ئۇنايدۇ؟ مەن ساڭا ئوخشاش قارا نىيەت ئەمەس. سەن مېنى يا قەپەستىن ئازاد قىلىۋەتكىن، ياكى بولمىسا ئۆزۈڭنىڭ جېنىنى ماڭا ھەمراھ قىلىپ قويۇپ ئۇخلىغىن. مەن قەپەستە يالغۇز ئولتۇرسام ئىچىم پۇشۇپ كېتىدىكەن، — دەپتۇ . بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان دۇھە راستىنلا قىزنىڭ ئاجىزلىقىنى ئويلاپ، ئۇنىڭ قولىدىن ئۆزىگە ھېچبىر يامانلىق كەلمەيدىغانلىقىغا ئىشىنىپ:

— مېنىڭ جېنىم بىر تال زەھەرلىك يىلان، ئۇ سەن كۆرۈپ تۇرغان ئاشۇ قۇ-لۇپقا بەند قىلىنغان، — دەپ قەپەسكە سېلىپ قويغان ئادەم بېشىدەك قۇلۇپنى كۆر-سىتىپتۇ. قىز بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— مەن شۇ يىلاننى بىر كۆرۈپ باقسام، ئۇنى قۇلۇپ ئىچىدىن قانداق چىقارغا-لى بولىدۇ؟ — دەپتۇ.

— قۇلۇپنى چاقىدىغان گەپ، — دەپتۇ دۇڭە.

— شۇنچە زور قۇلۇپنى چاققىلى بولارمۇ؟ — دەپتۇ قىز ھەيران بولغانلىقىنى ئىپادىلەپ دۇڭگە ناز بىلەن قاراپ. دۇڭە قىزنىڭ نازىنى كۆرۈپ دىلى يايراپلا كېتىپ-تۇ - دە، كۆرەڭلىگەن ھالدا:

— ئەلۋەتتە چاققىلى بولىدۇ، پەقەت مېنىڭ كۈچۈم بىلەن، — دەپتۇ ئادەمنىڭ بېشى پاتقۇدەك بۇرۇن تۆشۈكىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ. قىز بۇنىڭدىن بىر ئىشنى چۈ-شىنىپتۇ - دە، جىم بولۇپ قاپتۇ. دۇڭە قايتىدىن ئۇيقۇغا غەرق بوپتۇ. ئۇنىڭ سەت خورىكى يەرنى تىتىرىتىپ، ھەربىر نەپىسى قەپەسنى ئورنىدىن تەۋرىتىپ تۇرغۇدەك. شۇ چاغدا شاھزادە مۆكۈپ ياتقان يېرىدىن چىقىپ قىزدىن ئەھۋالنى سورىغانكەن، قىز دۇڭنىڭ ئېيتقانلىرىنى، ھەربىر تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. شاھزادە ئەھۋالنى چۈشىنىپ، دۇڭنىڭ نەپىسىدىن پايدىلىنىپ قۇلۇپنى چاقماق كې-رەك ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ - دە، دۇڭنىڭ بۇرنىغا كەپلەيدىغان تاش تاپماقچا تەرەددۇت قىپتۇ، لېكىن ھېچبىر مۇۋاپىق تاش تاپالماپتۇ. ئاخىر دۇڭنىڭ بېشى ئاستىدا ئادەم بېشىچىلىك تاشتىن يەتتىسى بارلىقىنى كۆرۈپ، شۇ تاشتىن بىرىنى پەم بىلەن ئاپ-تۇ - دە، دۇڭنىڭ بۇرۇن تۆشۈكىگە توغرىلىغانكەن، تاش دەلمۇدەل كەپتۇ. دۇڭە ئە-چىگە تارتىپ نەپەسلەنگەندە شاھزادە تاشنى قويۇپ بەرگەنكەن، تاش دۇڭنىڭ بۇرۇن تۆشۈكىگە كىرىپ كېتىپتۇ. دۇڭە بۇ چاغدا قاتتىق بىر چۈشكۈرگەنكەن، بۇرنىدىكى تاش ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ قۇلۇپقا تېگىپ يالت - يۇلت قىلىپ چاقماق چېقىپ-تۇ - دە، قۇلۇپ كۆكۈم - تالقان بوپتۇ، ئىچىدىن بىر قارا چىپار يىلان چىقىپ زەھىرىنى چاچراتقانچە دەھشەت بىلەن شاھزادىگە ئېتىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھزادە قىلچە ئىككىلەنمەي، يېنىدىن قىلىچىنى چىقىرىپ يىلاننى قاپ بىلىدىن چېپىپ ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. يىلان سەت چىرقىراپ يەردە تولغىنىپ يېتىپتۇ. قارىغۇ-دەك بولسا، دۇڭمۇ ئىككى پارچە بولۇپ تىن تارتماي ياتقانكەن. بۇنى كۆرگەن شاھ-زادە خاتىرجەم بولۇپ، قىزنى قەپەستىن چىقىرىپ، قايتىپ كېتىش ئۈچۈن كەينىگە يېنىپتۇ. شاھزادە كىرگەندە كۆرگەن قورقۇنچلۇق دەھشەتلىك مەنزىرىلەردىن قايتار چېغىدا ئەسەرمۇ قالمىغانلىقىنى كۆرۈپتۇ...

شاھزادە قۇدۇق تۈۋىگە كېلىپ قىزنىڭ ئاۋۇال چىقىپ كېتىشىنى ئېيتقانكەن،

قىز:

— مەن سىزنى چىقىرىۋېتەي، بولمىسا چاپان قۇلاقنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ سىزگە زىيانكەشلىك قىلىشى مۇمكىن، — دەپ ئۇنماپتۇ. شاھزادە:

— ئارتۇقچە گۇمان قىلىپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق. مەن بىر ئوغۇل بالا تۇرۇپ سىزنى يەر ئاستىدا قويۇپ ئۆزۈم قانداق چىقىپ كېتىمەن؟! — دەپ قىزنىڭ ئۇنىڭغا قارىماي، قىزنى بىر ساندۇققا سېلىپ ئارغامچىغا ئەپچىلگىنە تېڭىپتۇ ـ دە، ئارغامچىنى چاپان قۇلاق بىلەن پۈتۈشكىنى بويىچە مىدىرلىتىپتۇ. شاھزادىنىڭ ھايات قېلىشىدىن ئۈمىد ئۈزگەن چاپان قۇلاق شاھزادىگە بەرگەن ۋەدىسى بويىچە دېگەن مۆھلەتنىڭ پاتراق توشۇشىنى كۈتۈپ زېرىكىپ ئولتۇرغاندا، ئارغامچىنىڭ مىدىرلىغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالغانلىقىدىن نېمە كارامەت بولغانلىقىنى بىلىشكە ئالدىراپ ئارغامچىنى تارتىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئارغامچىنى تارتىپ ئاخىر ساندۇقنى قۇدۇق ئۈستىگە چىقىرىپ، ئارغامچىنى يەنە قۇدۇققا ساڭگىلىتىپتۇ. ئۇنىڭ كاللىسىغا، دىۋە ھەرقاچان شاھزادىنى قىيما ـ چىيما قىلىۋېتىپ ساندۇققا قاچىلاپ يەر ئۈستىگە چىقىرىۋېتىپ، كەينىدىن ئۆزى چىقىپ مېنى قىيما ـ چىيما قىلماقچى بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن كۆرە ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىشنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بىلىپ، ئۆزۈمنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلمامدىمەن... دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ، تارتىۋاتقان ئارغامچىنى ئېغىزىغا چىشلەپ تۇرۇپ، ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئاچقانىكەن، ساندۇقتا لەختە ـ لەختە بولۇپ قانغا بويىلىپ ياتقان شاھزادىنى ئەمەس، ئۆزى ئۈزۈندىن بۇيان ئىشقىدا قىينىلىپ كېتىۋاتقان جانانىنى كۆرۈپ، ئەمدى ئۆز مەقسىتىگە يېتىشكە پۇرسەت كەلگەنلىكىنى بىلىپ، قىزغا قاراپ ھىجايغىنىچە چىشلەپ تۇرغان ئارغامچىنى ئاستا ـ ئاستا بوشىتىپ قويۇپ بېرىپتۇ. قىز ئۇنىڭ ئۆزىگە يامان نىيەتتە چاڭگال سالماقچى بولغانلىقىنى سېزىپ چاققانلىق بىلەن ئارغامچىغا قول ئۈزاتقان بولسىمۇ، قولى ئارغامچىغا يەتمەي ئارغامچا قۇدۇق تېگىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. قۇدۇقنىڭ يېرىمىغا چىقىپ قالغان شاھزادە ئۆزىنىڭ قايتا چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، تەقدىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ ـ دە، قىزنىڭ سۆزىگە كىرمىگەنلىكىگە قاتتىق پۇشايمان قىلىپ كۆزىنى چىڭ يۇمۇپتۇ. شاھزادە ئاللادىن مەدەت تىلەپ بولغۇچە يەر تېگىگە چۈشۈپ دېمى بوغۇلۇپ قاپتۇ.

ئۇنىڭ قانداق تەقدىرگە دۇچار بولغانلىقىنى قويۇپ، ئەمدى گەپنى چاپان قۇلاق بىلەن قىزدىن ئاڭلايلى:

قىز ئارغامچىنىڭ سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ خېلى چاققانلىق قىلغان بولسىمۇ، چاپان قۇلاقنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشى بىلەن ئارغامچىنى تۇتالماي، چاپان قۇلاقنىڭ راستىنلا ئارغامچىنى مەقسەتلىك قويۇۋەتكەنلىكىنى بىلىپتۇ ـ دە،

غەزەپ بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، چاپان قۇلاقنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. لېكىن، بىچارە قىزنىڭ ئۇنىڭغا قانداق كۈچى يەتسۇن. قىز خېلى تىركىشىپ، تىرمىشىپ باققان بولسىمۇ، چاپان قۇلاقنىڭ بىر تال مويىنىمۇ تەۋرىتەلمەي رەللە بوپتۇ ـ دە، بۇ جاھاندىن بىراقلا قۇتۇلۇشنى ئويلاپ، چاپان قۇلاقنىڭ چاڭگىلىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ، ئۆزىنى قۇدۇققا ئاتماقچى بولغاندا، قىزنىڭ سۈمبۈل چاچلىرى چاپان قۇلاقنىڭ بىلىكىگە يۆگىلىپ قېلىپ قۇدۇققا سەكرىيەلمەي قاپتۇ. چاپان قۇلاق قىزنى قۇدۇق بېشىدىن قايتۇرۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشىگە پەرۋا قىلماي، سىرىق قۇشقاچنى باسماق باسقاندەك ساندۇققا سېلىپ، ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ، لىككىدە كۆتۈرۈپ، ئاتنىڭ كەينىگە غانجۇغىلاپ ئۆز شەھىرىگە قاراپ ئېتىغا قامچا سايتۇ. چاپان قۇلاقنى ئەسلىي دۈشمەن كىشىلەر ئارىسىغا پالىۋەتكەندىن كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ زوراۋانلىق كۈچىگە تايىنىپ جوھۇتلار پادىشاھلىقىنى تارتىۋالغانىكەن. ئۇ ئۆزى ئېلىپ كېتىۋاتقان قىزنى چۈشىدە كۆرۈپ ئاشىق بولغاندىن كېيىن پادىشاھلىقىنى ئوغلىغا تاپشۇرۇپ، قىزنى ئىزدەپ سەپەرگە چىقىپ قىزنى قولغا چۈشۈرەلمىگەندىن كېيىن، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى يېشىل گۈمبەز دە پۈرسەت كۈتۈپ يېتىپ شاھزادە بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانىكەن. چاپان قۇلاق ئاخىر ئۆزى ئاشىق بولغان قىزنى قولغا چۈشۈرگەنلىكىگە خۇش بولۇپ، كېچە ـ كۈندۈزنى پەرق ئەتمەي يولىنى داۋام ئېتىپتۇ. ئۇ شۇنداق يۈرۈپ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ ـ دە، قىزنى ساندۇقتىن چىقىرىپ:

ــ مەن سەن ئۈچۈن شۇنچە يىللار رىيازەت چەكتىم، شۇڭا سەن مەن بىلەن توي قىلىسەن، ــ دەپتۇ. قىز ئۆزى ۋەدە بەرگەن، ھاياتىنى ساقلاپ قالغان يارىدىن ئايرىلىپ، يات بىر مەخلۇقنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا مۇڭىيىر پۈشايمان قىلىپ، قان ـ قان يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ سېنىڭ ئىلكىڭدە ياشىغاندىن ئۆلگىنىم ئەۋزەل، ــ دەپ چاپان قۇلاقنىڭ تەلىپىنى قەتئىي رەت قىپتۇ؛ چاپان قۇلاق قول تەگكۈزمەكچى بولسا ئۆلۈۋالىدىغانلىقىنى ئېيتىپ يېقىن يولاتماپتۇ. چاپان قۇلاق قىزنىڭ ئۆلۈۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ، كۈندە ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ يالۋۇرۇپ توي قىلىشقا كۆندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپتۇ. ئاخىر قىز ئۆزىگە كېلىۋاتقان ئاۋارىچىلىكلەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن:

ــ ئەي چاپان قۇلاق مەخلۇق، سەن مېنى ھايات ياشىسۇن دېسەڭ كۈندە يېنىمغا كىرىپ مېنىڭ يۈرىكىمنى زېدە قىلماي، ئارام ئالغىلى قوي. راستىنلا مەن بىلەن توي قىلماقچى بولساڭ مېنىڭ يېنىمغا قىرىق بىر كۈن كىرگۈچى بولما، ــ دەپتۇ، چۈنكى قىز شاھزادىنىڭ چوقۇم ئۆزىنى ئىزدەپ كېلىشىگە ئىشىنىدىكەن. قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان چاپان قۇلاق قىرىق بىر كۈندىن كېيىن ئۆز مەقسىتىگە يېتىدۇ.

غانلىقىنى ئويلاپ چەكسىز خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ ھەم بۇ خۇشاللىقىنى پۈتۈن ئالەمگە نامايان قىلىش ئۈچۈن كاتتا توي قىلماقچى بوپتۇ.

چاپان قۇلاق توي تەييارلىقى بىلەن تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز گەپنى قۇدۇق تېگىدە قالغان شاھزادىدىن ئاڭلايلى:

قۇدۇقنىڭ تېگىگە چۈشۈپ كەتكەن شاھزادە بىر ھەپتە ھوشسىز يېتىپ ئاستا ـ ئاستا ئېسىگە كېلىپ، كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ قۇدۇق ئىچىدە يالتانلىقىنى كۆرۈپ، نېمە ئەھۋال بولغانلىقىنى ئەسلەپ، ئۆزىنىڭ بىخەستەلىك قىلغانلىقىنى چۈشىنىپ ـ تۇـ دە، قاتتىق پۈشايمان قىلىپ، يەر يۈزىگە چىقىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ. شۇ چاغدا، يەر ئۈستىدە ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. شاھزادە ئۆز ئېتىنىڭ ئاۋازىنى تونۇپ، ۋاپادار ئېتىنىڭ ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغانلىقىنى بىلىپ دىلى چەكسىز سۆيۈنۈپتۇ. لېكىن، قانداق قىلىشنى بىلمەي خۇشاللىقى بىردەمدىلا قۇمغا سىڭگەن سۇدەك غايىب بولۇپ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ، يەردە ياتقان ئارغامچىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ قەلبىدە يەنە ئۈمىد تۇغۇلۇپتۇ. ئارغامچىنى قولىغا ئېلىپ ئارغامچىنىڭ ئۇچىنى ئەپچىل يۆگەپ يۇقىرىغا قارىتىپ ئاتقانكەن، ئارغامچا بىرنەچچە نۆۋەتتە قايتىپ چۈشۈپتۇ. ئىككىنچى قېتىم ئاتقانكەن، يەنە قايتىپ چۈشۈپتۇ. شاھزادە ئۇچىنچى قېتىم پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ ئاتقانكەن، ئارغامچا قايتىپ چۈشمەپتۇ. شاھزادە بىرھازا ساقلاپ تۇرۇپ ئارغامچىنى مىدىرلاتقانكەن، يەنە ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. شاھزادە ئارغامچىنى بىلىگە چىگىپ، بىر ئىسقىرتقىنكەن، ئات ئارغامچىنى چىشلەپ ئاستا ـ ئاستا تارتىشقا باشلاپتۇ. شاھزادە ئاخىر ئاتنىڭ ياردىمى بىلەن قايتا يەر يۈزىگە چىقىپ، ئاتنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ، بېشىنى ئاتنىڭ بېشىغا سۈركەپ، كۆز ياشلىرىنى يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈپتۇ. بىر چاغدا ئات قاتتىق كىشنەپ ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپتۇ. شاھزادە ئاتنىڭ ئۈستىگە لىككىدە چىقىپ، تىزگىننى قويۇۋېتىپ، مېڭىشنى ئاتنىڭ ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپتۇ. ئىگىسىگە ۋاپادار، چېچەن ئات ھېچبىر ئاداشماي، چاپان قۇلاقنىڭ ئېتىنىڭ ئىزىنى بىرمۇبىر بېسىپ ئۇچقاندەك تېز چېپىپتۇ. شۇ چاپقانچە ئوتتۇز توققۇز كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر يۇرتقا يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە قارىغۇدەك بولسا، كىشىلەر قاتار ـ قاتار سەپ بولۇپ بىر تەرەپكە كېتىۋاتقانكەن. كېتىۋاتقانلارنىڭ تەڭدىن تولىسى شاھلار، شاھزادىلەر، بەگلەر، قىسقىسى بىر ـ بىردىن كاتتا كىشىلەر ئىكەن. شاھزادە بۇنچە كۆپ كىشىلەرنىڭ كېتىۋاتقانلىقىغا ئەجەبلىنىپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلگۈسى كېلىپ، ئات چاپتۇرۇپ، كاتتا بىر شاھانە تون كىيگەن كىشىگە يېتىشۇبلىپ، ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپ:

ــ ئەي ئاتا، سەپىرىڭلار قايان؟ نە ۋەجدىن كىشىلەر بىر تەرەپكە قاراپ ماڭىـ

دۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇ كىشى شاھزادىگە باشتىن ـ ئاياغ بىر قاراپ چىقىپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، سېنىڭ خەۋىرىڭ يوق ئوخشايدۇ. بىز جوھۇت پادىشاھىنىڭ تو-يىغا كېتىپ بارىمىز، ــ دەپ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. شاھزادە بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆز مەشۇقىنى قۇتۇلدۇرۇشقا ۋاقىت بارلىقىنى بىلىپ ناھايىتى خۇش بوپتۇ، لېكىن خۇ-شاللىقىنى سەزدۈرمەي:

ــ توي سورۇنىغا يېتىپ بېرىش ئۈچۈن يەنە قانچە كۈن كېتىدۇ؟ ــ دەپ سو-راپتۇ. ئۇ كىشى:

ــ مەن ماڭغىلى ئوتتۇز توققۇز كۈن بولدى، ئەتە يېتىپ بارىمىز. ئۆگۈنلۈككە توي باشلىنىدۇ، ــ دەپتۇ. شاھزادە بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتقا قامچا سېلىپ ئالغا قاراپ يۈرۈپ كېتىپتۇ. ئاخىر كەچ كىرگەندە چاپان قۇلاقنىڭ ئوردىسى ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ ـ دە، تويغا كېل-گەن مېھمانلار قاتاردا ئوردىغا كىرىۋاپتۇ. ئۇ بىر كېچىنى تەقەززالىق بىلەن ئۆتكۈ-زۈپتۇ...

ئەتىسى چاپان قۇلاق پادىشاھ داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ سۇناي چېلىپ، ھەيۋەت بىلەن توي مۇراسىمى باشلانغانلىقىنى جاكارلاپ، تويغا كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا تۇرلۈك ـ تۇمەن نازۇنېمەت، يەل ـ يېمىش تولغان كاتتا داستىخان سېلىپ كۈتۈۋاپ-تۇ. مېھمانلار نازۇنېمەت، يەل ـ يېمىشلەردىن قانغۇچە بەھرىمەن بولۇپ، ئېسىل پۇ-راقلىق شارابلارنى قانغۇچە ئىچىپ راسا كەيىپ بولغاندا چاپان قۇلاق يېڭى كېلىننىڭ سالامغا چىقىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. شاھزادە چاپان قۇلاقنىڭ جاكارىنى ئاڭلاپ، ئەم-دى پۇرسەتنىڭ كەلگەنلىكىنى پەملەپ ئولتۇرغانكەن، ئېسىل تاۋار ـ دۇردۇندىن يەرگىچە سۆرۈلۈپ تۇرغان يەكتەك پەشمەت، يۇزىگە يىپەك رومال تارتقان قىز ھەسرەت بىلەن يىغلاپ، تويىنى ھازىغا ئايلاندۇرۇپ سورۇنغا كىرىپتۇ. چاپان قۇلاق قىزنىڭ چىرايلىقلىقى بىلەن باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماختىنىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ئورنىدىن تۇ-رۇپ، سەت ئىرغاڭلىغىنىچە قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ، قىزنىڭ يۈزىدىكى يىپەك رومال-نى قايرىپ ئاچماقچى بولغاندا، شاھزادە چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ قولۇڭنى تارت نىجىس! ــ دەپ ۋارقىراپ، كىشىلەر تۇپىنى يېرىپ ئۆتۈپ چاپان قۇلاقنى ئېتىلىپتۇ. چاپان قۇلاق كۈتۈلمىگەندە چىققان ئاۋازدىن چۆچۈپ كەي-نىگە قاراپ، ئۆزىگە ئېتىلىپ كېلىۋاتقان شاھزادىنى كۆرۈپ ساراسىمىگە چۈشۈپ نېمە قىلارىنى بىلمەي غال ـ غال تىترەپ تۇرۇپتۇ. شاھزادە مەلىكىنى ئۆز يېنىغا تارتىپ، چاپان قۇلاقنى ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىغان گۇناھىغا توۋا قىلدۇرۇپتۇ. بۇ ئەھ-ۋالنى كۆرۈپ ئولتۇرغانلار چاپان قۇلاقنىڭ رەزىللىكىدىن يىرگىنىپ، ئۇنى قېچىر-نىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ، چاتىرقىغا يانتاق قىستۇرۇپ سايغا ھەيدىۋېتىپتۇ. قېچىر ئۇنى

سۆرەپ، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇپ تېنىنى قىيما - چىيما قىلىۋېتىپتۇ.

چاپان قۇلاقنىڭ تويغا كەلگەنلەرنىڭ ئىچىدە شاھزادىنىڭ شاھ ئاتىسىمۇ بار ئىكەن. ئۇ ئوغلىنىڭ كۆتۈلمىگەن پۇرسەتتە مەيدانغا چىققانلىقىدىن ھەيران بولۇپ كۆزىگە بىر ئىشەنسە، بىر ئىشەنمەي، ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپ ئوغلىنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپتۇ. شاھزادە بىرسىنىڭ ئۆزىنى چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ ئۆز ئاتىسىنى كۆرۈپتۇ - دە، خۇشاللىقىدىن:

— شاھ ئاتا! — دەپ قۇچقىنى ئېچىپ ئاتىسىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. شاھمۇ ئوغلىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. پادىشاھ ئوغلى بىلەن ئامان - ئېسەن كۆرۈشكەنلىكىنىڭ شەرىپى ئۈچۈن كاتتا توي قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى جاكارلاپ، پۈتۈن مېھمانلارنى ئۆز پادىشاھلىقىغا باشلاپ مېڭىپتۇ. ئۇلار ئۆز شەھرىگە قايتىپ كېلىپ، تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ، كەلگەن مېھمانلار رازى بولغۇدەك كاتتا توي قىلىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئۆز مەقسەت - مۇرادىغا يېتىپ، ئاشىق بولغان يارنىڭ ۋەسلىگە يېتىپتۇ. كېيىنكى كۈنلەردە ئاتىسىغا ۋارىسلىق قىلىپ ئەلنى خاتىرجەم، پۇقرانى ئايىشلىق يولغا باشلاپ يۈرت سوراپ ئۆتۈپتۇ...

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرەھمان** سېپتى. ئەر، ئۇيغۇر، پېچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسىدىن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابدۇقەييۇم تۇردى، ئابدۇرېشىت ئىبراھىم، ئابدۇللا رېشىت.**

«ئۇيغۇرخەلق چۆچەكلىرى» (13)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991

خىزىر نىياز

بۇندىن ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى ھازىر نامى ئۆچكەن ماكاندا بىر شەھەر بولغانكەن. شەھەرنىڭ پادىشاھى ئادىل، خەلقپەرۋەر ئىكەن. پادىشاھنىڭ ئادىل-لىقىدا يۇرت بايىشات، ئاۋات، خەلق خاتىرجەم ئىكەن. پادىشاھنىڭ خەزىنىلىرىمۇ دۇنيا - دەپىنىگە توشۇق ئىكەن. پادىشاھنىڭ ئۈچ خوتۇنى بولۇپ، كىچىك خوتۇنى دىۋە قىزى گۈلرۇھ ئىكەن. پادىشاھنىڭ ئاشۇ خوتۇنىدىن بىر ئوغلى بار ئىكەن، پادىشاھ ئوغلىنى ئۆز جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ شاھ-زادە ئون بەش ياشقا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ جاھانغا كۆز ئاچقان كۈنىنى قۇت-لۇقلاپ يۇرت ئەھلىگە داستىخان سېلىپ، كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. ئەل - جامائەت شاھزادىگە بەخت - ئامەت تىلىشىپ ئۇستىبېشىدىن ئالتۇن، ئۈنچە - مەرۋا-يىتلارنى چاچقۇ قىلىپ چېچىشىپتۇ. شاھزادە ئەل - جامائەت بىلەن خۇشال - خۇ-رام كۈلۈپ، قۇتلۇق كۈنىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈپتۇ. مەرىكە ئاخىرلىشىپ ئەتىسى شاھزادە «ئاھ يۇرىكىم» دەپ كۆكسىنى مىجىپ زارلىنىشقا باشلاپتۇ. شاھزادىنىڭ زارىغا چىدىمىغان پادىشاھ پۇتۇن يۇرتتىكى داڭلىق تېۋىپلارنى يىغىپ شاھزادىنىڭ كېسىلىنى داۋالاشنى ئەمر قىپتۇ. پۇتۇن يۇرتتىكى تېۋىپلار پادىشاھ ئوردىسىغا يى-غىلىپتۇ. نى - نى داڭلىق، مەن - مەن دېگەن تېۋىپلارمۇ شاھزادىنىڭ كېسىلىنى تاپالماپتۇ. ئىلاجسىز قالغان تېۋىپلار پادىشاھقا شاھزادىنىڭ كېسىلىنىڭ ئادەتتىكى كېسەل ئەمەسلىكىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ. پادىشاھ تېۋىپلارنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، ئون بەش ياشقا كىرگەن ئوغلىنىڭ تۇغمەس دەردكە مۇپتىلا بولغانلىقىنى ئويلاپ بېشىغا غەم تېغى يىقىلىپ، يېگەن تامىقى ئوغا بوپتۇ، كۆزىگە جاھان قاراڭ-غۇ كۆرۈنۈپ، كۆز ياشلىرىنى باھار يامغۇرىدەك تۆككىنىچە ئوغلىدىن ئەھۋال سو-راپتۇ. شاھزادە ھېچ نەرسە دېمەپتۇ. خانىش ئانىسى قان - ياش يىغلاپ ئەھۋال سو-راپتۇ، ئانىسىغمۇ ھېچنېمە دېمەپتۇ. پادىشاھ ئىلاجسىز قېلىپ پۇتۇن شەھەرگە «كىمدىكىم شاھزادىنىڭ دەردىگە دەرمان بولسا، پادىشاھلىق تەختىمىنىڭ يېرىمىنى ئۆتۈنۈپ بېرىمەن، دەپ پەرمان چىقىرىپتۇ. لېكىن، شاھزادىنىڭ دەردىگە دەرمان بولغۇچى چىقماپتۇ. شاھزادىدىن كۆرە پادىشاھ بىلەن خانىشنىڭ چىرايى ساماندەك سارغىيىپ، بىر تېرە - بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ. شاھزادە ئاتىسى بىلەن ئانا-سىنىڭ ھالىغا ئىچى ئاغرىپ:

ــ ئەي ئاتا، ئانا، مېنىڭ كېسىلىمگە دەۋا كەتمەيدۇ، ھازىر مېنىڭ كۆڭلۈم جا-
ھان كېزىشنى تارتىۋاتىدۇ، ماڭا ئىجازەت بەرسەڭلار، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئوغلىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ھەشەمەتلىك سەپەر تەييارلىقىنى قىلىشقا باشلاپتۇ. شاھزادە بۇنى بىلىپ:

ــ ئەي ئاتا، مېنىڭ كۆڭلۈمنى خۇش قىلىشنى خالىسىڭىز، ئۆزۈمنى تەنھا يولـ-
غا سېلىپ قويۇڭ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئەي يۈرەك پارەم، سەن مېنى بۇ دۇنيادىن كۆزى ئوچۇق كەتمەسۇن دېسەڭ، مېنىڭ ئىلتىپاتىمنى قوبۇل قىل، ــ دەپتۇ.

شاھزادە ئىلاجسىز ماقۇل بوپتۇ. شاھزادىنىڭ ئاپىسى گۈلرۇھ ئوغلىنىڭ سەپەر-
گە چىقىشىغا تاقەت قىلىپ تۇرالماي:

ــ ئەي ئوغلۇم، بۇ خىزىر نىياز ساڭا ھەمراھ بولسا، مەن خاتىرجەم بولىمەن. مەنِ بۇ خىزىر نىيازنى كۆھقاپتىن ئۆزۈم بىلەن بىرگە ئېلىپ كەلگەن، بېشىڭغا كۇن چۈشكەندە ئەسقاتىدۇ، ــ دەپ يېنىدىن ئالتۇن ساپلىق، ئالماس بىسلىق بىر شەمشەرنى چىقىرىپ ئوغلىغا بېرىپتۇ.

پادىشاھ بىلەن خانىش شاھزادىنى كۆزىدىن قان - ياشلىرىنى سەلدەك تۆككىنـ-
چە ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. شاھزادە ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەردىن ئايرىلىپ، يەتتە كۇن يول يۈرگەندىن كېيىن ئۆزى بىلەن بىرگە ماڭغان قىرىق قېچىردىكى ئوزۇق - تۇلۇك، مال - مۈلۈك بىلەن ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ كەلگەن قىرىق يىگىتنى ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇۋېتىپ، ئۆزى يالغۇز كېتىپ قاپتۇ. ئۇ شۇ يۈرگەنچە يەتتە كۇندىن كېيىن بىر كارۋانغا ئۇچراپتۇ. كارۋان بېشى شاھزادىنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە:

ــ ئاتا - ئانامنىڭ مېھرىدىن كېچىپ، مېھىر ئىزدەپ كېتىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ.

كارۋان بېشى شاھزادىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا مېھرى چۈشۈپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، ماڭا ئوغۇل بولغىن، مەقسىتىڭگە يەتكۈزەي، ــ دەپتۇ. شاھزادە:

ــ ئەي ئاكا، سىلىگە رەھمەت. مەن ئۆزۈمنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرىدىغانلىـ-
قىمنى بىلمەيمەن. سىلى مەنزىل كۆزلەپ ماڭىدىغان ئادەم، شۇڭا يولىمىز تۇتىشىچە مېنى ھەمراھ قىلىۋالسىلا، ــ دەپتۇ.

كارۋان بېشى ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. شاھزادە كارۋانلارغا قوشۇلۇپ مېڭىپتۇ. شاھزادە يول بويى قونالغۇلاردا كارۋان بېشىنىڭ يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرىنى قـ-
لىپ، تۆگىسىنى سۇغىرىپ، چېيىنى قاينىتىپ بېرىپ كۇن ئۆتكۈزۈپتۇ. كارۋان نەچچە ئۆتەڭلەردىن ئۆتۈپ، يۈرتلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ، بىر تاغ جىلغىسىنىڭ ئـ-

چىگە كىرىپ ئىچكىرىلەپ مېڭىپتۇ. ئۇلار جىلغىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېتىپ بارغاندا تۆت تەرەپتىن قىيقاس - چۇقان كۆتۈرۈلۈپ، قاراقچىلار ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ كەپ-تۇ. ئاتلارنىڭ تۇيىقىدىن ئۆرلىگەن چاڭ - توزان دەستىدىن كۈن نۇرى توسۇلۇپ جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. كارۋان ئەھلى پاتپاراق بولۇپ كېتىپتۇ. كارۋان بېشى جان قايغۇسىدا قېلىپ:

— ئەي بۇرادەرلەر، جېنىڭلارنىڭ ئامانلىنى قىلىڭلار. ئەي بالام، سەنمۇ ئۆزۈڭنى دالدىغا ئال! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇ ۋەھىمىلىك مەنزىرىنى كۆرۈپ شاھزادىنىڭ ئېسىگە ئاپىسىنىڭ ئېيتقان سۆزى كەپتۇ - دە، بېلىدىكى خىنجىر نىيازنى تۈتۈپ:

— ئەي خىنجىر نىياز، بۇ قاراقچىلارنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكىن، — دەپتۇ. شۇ زامان قاراقچىلار تاشقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. كارۋان بېشى بۇ كارامەتنى كۆرۈپ شاھ-زادىگە مىڭلارچە رەھمەت ئېيتىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ تۆگىسىگە مىندۈرۈپتۇ. كارۋان بېشى شاھزادىدىن:

— ھەي ئوغلۇم، قاراقچىلارغا نېمە كارامەت ئىشلەتتىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە:

— بۇ مېنىڭ كارامىتىم ئەمەس، — دەپ ھېچ نەرسە دېمەپتۇ. شۇندىن كېيىن كارۋان بېشى شاھزادىنى ھېچقانداق ئىشقا سالماي، ئۆزى بىلەن بىر داستىخاندا ئول-تۇرغۇزۇپ مېھمان قىلىپ مېڭىپتۇ. شاھزادە كارۋان ئەھلىنىڭ ئەزىز مېھمىنى بو-لۇپ قاپتۇ. كارۋانلار ئاخىر مەنزىلگە يېتىپتۇ. شاھزادە ئۇلار بىلەن خوشلىشىپتۇ.

ئۇ يول يۈرۈپتۇ. ئۇ شۇ يۈرگىنىچە ئالتە شەھەرنى ئارىلاپ ئۆتۈپتۇ، ھېچ يەردە تۇرۇپ قېلىشقا رايى بارماپتۇ. ئاخىر يەتتىنچى شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ بويى ئۆسۈپ، يېشى ئون يەتتىگە توشۇپ قاپتۇ. شەھەرگە كىرىپلا كۆڭلى يو-رۇپ، روھى كۆتۈرۈلۈپ قالغاندەك ھېس قىپتۇ. ئۇ شەھەرنى ئايلىنىپ، رەستىلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپتۇ ۋە شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ شەھەر سىرتىدىكى ئورمانلىققا چە-قىپ قاپتۇ. ئۇ بۇلبۇللارنىڭ چاڭىلداپ سايرىشىغا مەست بوپتۇ. ئۇ ئورمانلىقنى ئاي-لىنىپ يۈرۈپ بىر بۇلاق بويىغا بېرىپ قاپتۇ. ئۇ بۇلاق سۈيىدە يۇز - كۆزىنى يۇ-يۇپ، شەربەتتەك سۈنى قانغۇچە ئىچىپتۇ. گىردە بىلەن قورسىقىنى تويغۇزۇپ، شۇ يەردە ئۇخلاپ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە بىرى ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ: «ئەي ئوغ-لۇم، سەن مۇشۇ شەھەردىن مۇرادىڭنى تاپسەن، ئورنۇڭدىن تۇر» دېگۈدەك. ئۇ بۇ ئا-ۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ ئەتراپقا قاراپ ھېچ كىمنى كۆرمەپتۇ. ئۆزىنىڭ چۈش كۆرگەنلىكىنى بىلىپ چۈشىنى ئويلىغىنىچە شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ شەھەرگە

يېتىپ كىرگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپ، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىنى بىلەلمەي، ئاخىر كوچا دوقمۇشىدىكى بىر ناۋاينىڭ ئىشىكىنى قېقىپتۇ. ئۆي ئىچىدىن بىر ئاـ دەمنىڭ:

ــ سەن كىم؟ ــ دېگەن ئاۋازى چىقىپ، ئىشىك ئېچىلىپتۇ. شاھزادە ئۆي ئىـ گىسىگە سالام بېرىپ:

ــ ئەي ئاتا، مەن بىر مۇساپىر ـ غېرىب، بالىسى يوققا بالا بولىمەن، چاكىرى يوققا چاكار بولىمەن. بۈگۈن كېچە ئۆيلىرىدە پاناھلىق بەرسىلە، كەچتە شەھەرده تەمتىرەپ قالدىم، ــ دەپتۇ.

ناۋاي شۇنچە ئۇزۇن ياشىغان بولسىمۇ پەرزەنت يۈزى كۆرمەي، ئاللادىن پەرزەنت تىلەپ يۈرگەنىكەن. ئۇ شاھزادىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، خۇدا مېنىڭ تىلىكىمنى ئىجابەت قىلىپ بۇ بالىنى ماڭا ئەۋەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ:

ــ ئەي بالام، ئاتاڭنىڭ ھۈنىرى نېمە ئىدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئاتامنىڭ ھۈنىرى ناۋاي ئىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شاھزادە چاندۇرماي. ناۋايغا بۇ جاۋاب يېقىپ كېتىپتۇ. شۇنداق تۇرغاندا ناۋاينىڭ ئايالى چىراغ كۆتۈرۈپ چىقىپ:

ــ ئەي دادىسى، ئىشىك تۈۋىده نېمە دەپ سەۋدايىدەك ۋاتىلداپ تۇرىلا؟ ــ دەپـ تۇ. ناۋاي شاھزادىنى كۆرسىتىپ:

ــ بۇ بالا پاناھ ئىزدەپ كەپتۇ، مەن بالا قىلىۋالاي دەيمەن، سەن نېمە دەيـ سەن؟ ــ دەپتۇ. ئايال ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ شاھزادىنى ئۆيگە باشلاپتۇ.

ناۋاي ئەتىسىدىن باشلاپ شاھزادىنى سۇ توشۇش، ئۇن تاسقاش، ئوتۇن يېرىش، تونۇرنىڭ كۈلىنى ئېلىش، تونۇرغا ئوت سېلىشقا ئوخشاش يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلارغا سېلىشقا باشلاپتۇ. شاھزادە نېمە ئىشقا بۇيرۇسا شۇ ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىپتۇ، ناۋاي ئۇنىڭ ئىشىدىن رازى بوپتۇ. شاھزادە ئىشقا كىرىشكەن دەسلەپكى كۈنى ناۋاي ئىككى تونۇر نان يېقىپ ھەممىسىنى سېتىپ تۈگىتىپتۇ. ناۋاي بۇنىڭدىن ھەم ھەيـران، ھەم خۇشال بوپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ناۋاينىڭ سودىسى ئېقىپ، غەللىسى كۈندە پارقىراق تىللالار بىلەن توشىدىغان بوپتۇ.

ئارىدىن تۆت يىل ئۆتۈپتۇ. بۇ چاغدا ناۋايمۇ كاتتا بايغا ئايلىنىپ، ئەسكى ئۆيـ لىرىنىڭ ئورنىغا ھەشەمەتلىك ساراي ـ ئىمارەتلەرنى ساپتۇ، چاكارلارنى يالاپ، ساـ راي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئىچىنى زىلچە ـ گىلەملەر بىلەن بېزەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىده ناۋاينىڭ خىيالىغا جىن كىرىپ ئايالىغا:

ــ ئەي خوتۇن، بۇ بالىنىڭ ئايىغى تازا ياراشتى. ئىلگىرى بىر تونۇر نانىنى ئون

كۈندىمۇ سېتىپ بولالمايتتۇق، ھازىر كۈنىگە ئون تونۇر نانمۇ يېتىشمەيۋاتىدۇ. ئەسكى كەپمىز ھەشەمەتلىك سارايغا ئۆزگەردى، بىرى ئون بولدى، ئونى يۈز بولدى، ئەسكى جەندىمىز تاۋار - دۇردۇنغا ئۆزگەردى، ساريىمىز زىلچە - گىلەمگە تولدى. ئەمدى ئۇنى ئۆيلەپ قويۇپ ئۆزىمىزنىڭ قەرزىمىزنى ئادا قىلىۋەتسەك قانداق؟ — دەپ مەسلىھەت ساپتۇ. ئايالى ماقۇل بوپتۇ. ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ئەي ئوغلۇم، سەن بۇ ئۆيگە كىچىك كەلگەندىڭ، ئەمدى چوڭ بولدۇڭ. بىز مەسلىھەتلىشىپ سېنى ئۆيلەپ قويايلى دېيىشتۇق، — دەپتۇ ناۋاي. ئەمما، شاھزادە ماقۇل كۆرمەپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ ناۋاي شاھزادىنى توي قىلىشقا سۈيلەپ، شاھزادە رازىلىق بەرمەي، ئارىدىن بىر يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ھەر ئىككىسى ئۆز نىيىتىدىن يانماپتۇ. شاھزادە ئاخىر:

— ئەي ئاتا، مەن ئۆيلەنمەيمەن دېسەم، ئۆز سۆزلىرىدە چىڭ تۇرۇۋالدىلا، ئۇنداق بولسا، مەن كىمنى ئالىمەن دېسەم شۇنى ئېلىپ بېرىلا، — دەپتۇ.

— ۋاي، بولىدۇ بالام، — دەپتۇ ناۋاي.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ شاھزادە، — مۇشۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ قىرىق بىر قەۋەتلىك راۋاق ئۈستىدە ئاي بىلەن كۈنىگە كۆرسەتمەي بېقىۋاتقان بىر قىزى بار، ماڭا ئاشۇ قىزنى ئېلىپ بەرسىلە.

ناۋاي پادىشاھىنىڭ ئاشۇنداق بىر قىزىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ باقمىغاچقا، شاھزادىنىڭ گېپىگە ئەجەبلىنىپ:

— سەن پادىشاھىنىڭ شۇنداق قىزى بارلىقىنى قانداق بىلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئون بەش ياشقا توشقان كۈنى مەلىكە مېنىڭ چۈشۈمگە كىرگەن. مەن شۇ چۈشنى كۆرگەندىن كېيىن غېرىب، مۇساپىرلىق يولىغا كىرىپ بۇ شەھەرگە يېتىپ كەلدىم. شۇندىن بېرى سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا خىزمەت قىلىۋاتىمەن، — دەپ ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان ناۋاي پېشانىسىگە پاققىدە بىرنى ئۇرغىنىچە خوتۇنىنىڭ يېنىغا چىقىپ:

— ئەي خوتۇن، ئەي خوتۇن، ئۇنى ئۆيلەيمىز دەپ چاتاق قىلدۇقمۇ نېمە؟ مانا ئەمدى ئۇ پادىشاھىنىڭ قىزىنى كۆرستىۋاتىدۇ. بىز دېگەن بىر ناۋاي تۇرساق، قانداقمۇ پادىشاھقا تەڭ كېلىمىز؟! بۇ بالا ئەمدى مېڭەمنى يەيدىغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

— نېمە غەم يەيلا، — دەپتۇ ئايالى، — «ئەلچىگە ئۆلۈم يوق» دەپتىكەن. ئاۋۋال

بېرىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ باقمامىلا.

ناۋاي ئايالىنىڭ مەسلىھەتىنى قوبۇل قىلىپ، ھېيت ـ ئايەملەردە كىيىدىغان تون ـ كەمزۇل، تۇمىقىنى كىيىپ، كۈمۈش توقۇملۇق جەدە ئاتقا مىنىپ غادايغىنىچە پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئالدىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ ياساۋۇللارغا سالام بېرىپ، كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. ياساۋۇللار خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. شۇ كۈنلەردە ناۋايىنىڭ ياخشى نام ـ شەرىپى پادىشاھنىڭ قۇلىقىغىمۇ يەتكەنىكەن، شۇڭا پادىشاھ ناۋايىنىڭ كىرىشىگە رۇخسەت بېرىپتۇ. ناۋاي پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ يەتتە ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ ئىجازەت كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

ــ ھە، ناۋاي، بۈياقتا ئۆتۈپ قاپسەن، ــ دەپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ، ــ نېمە ھاجەت بىلەن كەلدىڭ؟

ــ مېنىڭ ھاجىتىم ناھايىتى ئېغىر، ــ دەپتۇ ناۋاي.

ــ نېمە سۆزۈڭ بولسا دەۋەرگىن، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ ئۆلۈمدىن قورقمەن، ــ دەپتۇ ناۋاي.

ــ بولدى، ئۆلۈمدىن كەچتىم، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ ئەي شانۇشەۋكەتلىك پادىشاھىم، سىلى بىر قىز چوڭ قىلىپتىكەنلا، مەن بىر ئوغۇل ... ــ دەپ ناۋاي سۆزىنى باشلىشى بىلەن تەڭ پادىشاھ:

ــ جاللات، بۇ بەتبەختىنىڭ كاللىسىنى ئېلىڭلار! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

ــ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن، ئۆلۈمۈمدىن كەچسىلە، ــ دەپتۇ ناۋاي تىز لىنىپ تۇرۇپ.

ــ قېنى، تىلىڭنى چاينىماي سۆزلە، ــ دەپتۇ پادىشاھ. ناۋاي يەردىن ئۇستۇن قارالماي تىترىگىنىچە:

ــ مەن بىر ئوغۇل چوڭ قىلغان. ئوغلۇم بالاغەتكە يەتكەندە، ئۆيلەپ قويايلى دېسەم، «پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالمەن» دەپ تۇرۇۋالدى، ئامالسىز ھۆزۈرلىرىغا كېلىشكە مەجبۇر بولدۇم. بىگۇناھ ئۆلۈشنى خالمايمەن، ــ دەپتۇ.

بىر ناۋايىنىڭ ئۆز قىزى ئۇچۇن خېرىدار بولۇپ كەلگەنلىكىگە پادىشاھ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي غەزەپلىنىپ تۇرغاندا، ۋەزىرى يول كۆرسىتىپ مۇنداق پىچىرلاپتۇ:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، ئەلچىگە ئۆلۈم يوق. «بەرمەس قىزنىڭ تويلۇقى ئېغىر» دەپتىكەن. ناۋاينى ئۆلتۈرسەك بولمايدۇ، شەرت قويايلى. ئۇ يىگىت راستتىنلا قەتئىي نىيەتكە كەلگەن بولسا، ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ئىچىدە سايغا پادىشاھ ئوردىسىدەك بىر ساراي بىنا قىلسۇن، سارايىنىڭ ئىچى ـ تېشىغا زىلچە ـ گىلەمدە پايانداز سالسۇن. ئەگەر ئۇنى قىلالمىسا يىگىتنىڭ كاللىسىنى ئالايلى، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ بۇ

تەكلىپىنى ماقۇل كۆرۈپ:

— ئەي ناۋاي، مەن قىزىمنى ئوغلۇڭغا بەرسەمۇ بېرەي، ئەمما ئوغلۇڭ شەھەر سىرتىدىكى سايغا ئۈچ كېچە - كۈندۈز ئىچىدە بىر شەھەر بىنا قىلسۇن. شەھەرنىڭ چارباغلىرى بولسۇن. شەھەر ئىچىدە سودا قاينىغان، ئاشپەز، ناۋاي، سودىگەرلەر رەت- رېتى بىلەن ئورۇن ئالسۇن. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، بالاڭنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، سېنىڭ پۇتۇن مال - دۇنيايىڭنى مۇسادىرە قىلىمەن! — دەپتۇ.

ناۋاي پېشانىسىگە پاققىدە بىر شاپىلاق ئۇرغىنىچە ئورىدىن چىقىپ ئۆيگە غەم-كىن قايتىپ كەپتۇ. ناۋايىنىڭ پەرىشان قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن ئايالى:

— ۋاي دادىسى، نېمە بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— نېمە بولاتتى، ئاغرىمىغان بېشىمغا ئالتە تاياق دېگەندەك بولدى، — دەپ پا-دىشاھنىڭ شەرتىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ھەي، نېمىنى غەم قىلىلا، — دەپتۇ ئايالى، — تازا ئەخمەق ئىكەنلا. ھېچ بولمىغاندا ئىككىمىز پۇل - پۇچەك، ئالتۇن - يامبۇلارنى بىر خۇرجۇنغا قاچىلاپ، بىر ئاتقا مىنىپ قېچىپ كېتىمىز. ئۇ ئۆزى تاپقان بالاغا ئۆزى قالمامدۇ.

— سەن خوتۇنىنىڭزە پەمىڭ بار جۇمۇ، — دەپتۇ ناۋاي. ئۇلارنىڭ سۆزى تۈگە-شىگە شاھزادە ئۆيگە كىرىپ:

— دادا، قانداق بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاتىسى پادىشاھنىڭ شەرتىنى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈپتۇ.

— بولىدۇ ئەمىسە، مەن پادىشاھنىڭ تەلىپى بويىچە شەھەر بىنا قىلاي، سىلەر غەم قىلماڭلار، — دەپتۇ شاھزادە.

ئاردىدىن بىر كۈن ئۆتۈپتۇ. ناۋاي ئوغلىنىڭ ئۇخلاپ ياتقانلىقىغا ھەيران بولۇپ:

— ئوغلۇم، ئۇخلاپ ياتسەنغۇ، سەن پادىشاھنىڭ شەھەر سېلىشقا مۆھلەت بە-گىلەپ بەرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ — دەپتۇ. شاھزادە:

— بولدى غەم قىلماڭ دادا، — دەپ ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپتۇ.

ئىككى كۈن ئۆتۈپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى ناۋاي ئالتۇن - كۈمۈش، يامبۇلىرىنى خۇرجۇنغا قاچىلاپ، خوتۇنىنى ئېلىپ قېچىپ كەتمەكچى بولۇپ دەرۋازا ئالدىغا چىقسا پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تۇرغۇدەك. لەشكەرلەر ناۋاي بىلەن ئايالىنى تۇتۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

شاھزادە ئۇلارنى لەشكەرلەرنىڭ تۇتۇپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ، شەھەر سىرتىدىكى سايلىققا بېرىپ قويىنىدىكى خىزىر نىيازنى چىقىرىپ:

— ئەي خىزىر نىياز، بېشىمغا كۈن چۈشتى. مۇشۇ سايلىققا پادىشاھنىڭ تەلىپى-

دىنمۇ ھەشەمەتلىك بىر شەھەر بىنا قىلغايسەن! ــ دەپ ئەمر قىلىپ قويۇپ، ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئوردا ئىچىگە كىرگەندە پادىشاھ ناۋاينى سوراق قىلىۋاتقانىكەن.

ــ سەن بۇگۈن مۆھلەت كۈننىڭ توشقانلىقىنى بىلمەمسەن، مەن دېگەن شەھەر، ساراي قېنى؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ ناۋايغا.

ــ پادىشاھى ئالەم، مەن بۇ بالىنى بېقىۋالغانىدىم. قىزلىرىنى ئالىمەن دېگەن مۇشۇ بالا، ــ دەپ ئىشكتىن كىرىۋاتقان شاھزادىنى كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ:

ــ جاللات، مۇنۇ بەتبەختنىڭ كاللىسىنى ئېلىڭلار! ــ دەپتۇ.

ــ توختىسىلا پادىشاھ، ــ دەپتۇ شاھزادە، ــ سىلى ماڭا ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرگەن. ئەگەر ئادىل پادىشاھ بولسىلا بۇگۈن كەچ كىرگۈچە تەخىر قىلىسىلا، مەن بىنا قىلغان شەھەرنى كۆرۈپ بېقىپ بىرنېمە دېسىلە.

پادىشاھ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە شەھەرنى كۆرۈپ بېقىشقا ماقۇل بوپتۇ. كەچتە پادىشاھ ئوردا ئەھلىنى باشلاپ سايغا بارسا ئاجايىپ بىر شەھەر تۇرغۇدەك، ئەييۇھەننىاس، شەھەردە ئادەم دەريادەك ئېقىپ تۇرغۇدەك. پادىشاھ ياساۋۇللىرىنى ئىشقا سېلىپ يول ئېچىپ، شەھەر رەستىلىرىنى ھەيرانلىق ئىچىدە كۆزدىن كەچۈرۈپتۇ. رەستە ـ كوچىلارنىڭ شۇنچە رەتلىك، سارايلارنىڭ چىرايلىقلىقىدىن كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئۆز ئوردىسىنىڭ بۇ سارايىنىڭ ئالدىدا بىر ئەسكى كەپىچىلىك قىممىتى يوقلۇقىنى ھېس قىپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ كارامىتىگە قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، قىزىنى بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ ھەمدە توي تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ، مەلىكىنى شاھزادىنىڭ سارىيىغا كۆچۈرۈپ بېرىپتۇ. شاھزادە مەلىكە بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويۇپ، مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپتۇ. بۇ خۇشاللىق كۈنلەردە ناۋايمۇ ئۆزىنى پادىشاھنىڭ قۇدىسى ساناپ مەيدىسىنى كېرىپ يۈرۈپتۇ.

شۇ كۈنلەردە شاھزادە مەلىكىنىڭ شېرىن ۋەسلىگە يېتىپ، ۋىسال شادلىقىدا ئۆزىنىڭ ئۆتكەنكى كۈنلىرىنىمۇ ئۇنتۇشقا باشلاپتۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھەتتا خىزىر نىيازنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپتۇ. خىزىر نىيازنى توپا ـ چاڭ بېسىشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا شاھزادىنىڭ بېشىغا كۆرۈنمەس بالا ـ قازا سايە تاشلاپ يۈرگەنىكەن. چۈنكى، ئەسلىدە ئۇ مەلىكىگە يەنە بىر دۈە ئاشىق ئىكەن. پادىشاھ ھەر كېچىسى قىزىنىڭ سارىيىنىڭ ئەتراپىغا ئوت يېقىپ، قىزىنى ئامان ـ ئېسەن ساقلاپ كېلىۋاتقانىكەن. بۇ سىرنى شاھزادىگە ئېيتىپ بەرمىگەنىكەن. بىر كېچىسى ئوت قالىغۇچىلارنى ئۇيقۇ بېسىپ ئۇخلاپ قېلىپ ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ. دۈە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ

لىنىپ كېلىپ مەلىكىنى، خىزىر نىيازنى ئېلىپ كېتىپتۇ. دەھشەتلىك ئاۋازدىن شاھزادە چۆچۈپ ئويغىنىپ ئۆزىنىڭ داق يەردە تەنها ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئەتراپقا قارىسا شەھەر، سارايلاردىن ئەسەر يوق. ئۇ نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مەلىكىنىڭ بىرەر دۇشمنى بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ:

— ئەي ئوغلۇم، بۇ مەندىن ئۆتكەن سەۋەنلىك، مەن بۇ سىرنى ساڭا ئېيتىپ بەرمەپتىمەن. ئەسلىدە قىزىمغا بىر دېۋە ئاشىق ئىدى، ئۇنى ھەر كېچىسى ئوت يېيىپ قويۇپ قوغدايتتۇق. قىزىمنى ئاشۇ دېۋە ئېلىپ كەتكەن نېمە. ئەمدى قانداق قىلماق كېرەك؟ — دەپ زار - زار يىغلاشقا باشلاپتۇ. شاھزادە ئىشنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ:

— ئەي شاھ ئاتا، مەن مەلىكىنى تېپىپ كېلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن سىلى يەتمىش پاتمان تۆمۈردە كەش، يەتمىش پاتمان تۆمۈردە ھاسا، يەتمىش پاتمان تۆمۈردە جەندە - كۈلاھ سوقتۇرۇپ بەرسىلە، — دەپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ تەلىپى بويىچە ئىش قىپتۇ.

شاھزادە يولغا چىقىپتۇ. ئۇ تاغلاردىن ئېشىپ، چۆللەرنى كېزىپ، دەريالارنى كېچىپ، نەچچە شەھەرلەرنى ئىزدىگەن بولسىمۇ ھېچ يەردىن مەلىكىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ئۇنىڭ ساقال - بۇرۇتى، چاچلىرى ئۆسۈپتۇ، يۈزىنى قاسماقلار بېسىپ دەرۋىشكە ئوخشاپ قاپتۇ. يەتمىش پاتمان تۆمۈر ھاسىسى ئۈپراپ قوشۇقتەك قاپتۇ، كەشنىڭ چەمى ئۈپراپ تېشىلىپتۇ، ئۇچىسىدىكى تۆمۈر جەندىسى ئۈپراپ قەغەزدەك قاپتۇ. شۇ ھالەتتە ئۇ كۆز يەتكۈسىز بىر جەزىرىدىكى يالغۇز چىنار تۈۋىدىكى بۇلاق بويىغا بېرىپ قاپتۇ. بۇ بۇلاقتىن ئۆزىنىڭ ئالۋاستىدەك ئىسكەتىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. شاھزادە شۇنداق تۇرسا، بىر قىز كېلىپ بۇلاقتىن قاپاقتا سۇ ئاپتۇ. شاھزادە قىزغا سالام بېرىپ:

— ئەي قىز، قاپقىڭىزنى بەرسىڭىز، ئۇسسۇزلۇقۇمنى قاندۇرۇۋالسام، — دەپتۇ. قىز قاپقىنى شاھزادىگە بېرىپتۇ. شاھزادە قاپاقتىكى سۇنى بىراقلا ئىچىۋېتىپ قاپاقنى قىزغا قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. قىز ئۇنىڭغا قىزىقىپ:

— ئەي ئادەمزات، بۇ ئادەمزات ئاياغ باسىدىغان يەر ئەمەس، سەن نېمە ۋەجدىن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە قىزنىڭ سوئالىغا ھەيران بولۇپ:

— سىز ئۆزىڭىز ئادەمزات ئەمەسمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئادەمزات ئەمەس، دېۋە قىزى. سەن نېمە ۋەجدىن بۇ يەرگە كېلىپ قال-

دىك؟ ــ دەپ سوراپتۇ قىز يەنە. شاھزادە ئۆزىنىڭ ھەممە كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ:

ــ مەن دۇنيادا ئېلىپ قاچقان مەلىكەمنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. سىزنىڭ ئۇنىڭدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىز كۆز ياشلىرىنى باھار يامغۇرىدەك تۆكۈپ:

ــ بايا سەن ئاپاڭنىڭ ئىسمىنى نېمە دېدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە قىزنىڭ كۆز ياشلىرىغا ئەجەبلىنىپ:

ــ ئاپامنىڭ ئىسمى گۈلرۇھ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. قىز بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ ئۆزىنى شاھزادىنىڭ باغرىغا ئېتىپ:

ــ ۋاي جېنىم قېرىندىشىم، ــ دەپ شاھزادىنى چىڭ قۇچاقلاپتۇ.

شاھزادە بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ. دۇنيادا قىزى ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، مەن سېنىڭ كىچىك ئاپاڭ بولىمەن، سېنىڭ ئاپاڭ گۈلرۇھ مېنىڭ ئاچام بولىدۇ. بىز بىر ئانىدىن ئۇچ ئاچا ـ سىڭىل ئىدۇق، دائىم پەرىزاتقا ئايلىنىپ ئۇچۇپ، جاھان كېزىپ سەيلە قىلاتتۇق. بىر قېتىم سەيلىگە چىقىپ قويۇق ئورمانلىقتا گۈل تېرىپ يۈرۈپ ئاتاڭنى ئۇچرىتىپ قالدۇق. شۇندىن كېيىن ئاچامنىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇمىدى. بىز ئۇنىڭ ئاشىق بولغانلىقىنى بىلىپ، نىيىتىدىن يېنىشىنى دەۋەت قىلدۇق، چۈنكى ئاتىمىز بىزنىڭ ئادەمزات بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلغىنىمىزنى بىلىپ قالسا بىزنى قاتتىق جازالايتتى. لېكىن، ئاچام ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايلا ئاتاڭ بىلەن توي قىلىۋالدى. ئاتام بۇ خەۋەرنى تويدىن كېيىن بىلدى. ئاتام غەزەپكە پايلىماي، ئاچامنى قايتۇرۇپ كېلىپ قاماپ قويدى. ئۇنىڭ كۆز يېشى ئاخىرى قانغا ئايلاندى. ئاچامنىڭ قان ـ يېشىغا قاراپ ئۇنىڭغا ئاچا ـ سىڭىل ئىككىمىزنىڭ ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى ئېرىنىڭ يېنىغا قايتۇرۇۋەتمەكچى بولدۇق ۋە ئاتامنىڭ خىزىر نىياز دېگەن خىسلەتلىك ئەڭگۈشتەر شەمشىرىنى ئوغرىلاپ ئاچامغا بەردۇق. ئۇ ئاشۇ خىزىر نىيازغا ئەمر قىلىپ ئاتامنىڭ قەپىسىدىن قۇتۇلدى. ئاچام قېچىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ ئىش ئاشكارىلىنىپ قېلىپ، ئاتام بىزنى بۇ يەرگە پالۋەتتى. بۇ يەردە ئاچام ئىككىمىز ياشايمىز. شۇندىن بېرى ئاپاڭنى كۆرمىدۇق، يا خەۋىرىنى ئالالمىدۇق. ئوغلۇم، مەن ئېرىمغا ئېيتاي، ئۇ سېنى ئىككىنچى ئاچامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارسۇن. ئۇ بىر ئامالىنى قىلىپ مەلىكەڭنى تېپىپ بېرەر، ــ دەپ ئۆيىگە باشلاپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇنىڭ ئېرى قايتىپ كېلىپ، ئەھۋالنى ئۇقۇپ، شاھزادىنى كۆتۈرۈپ ئىككىنچى ئاچىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. شاھزادە ئۇلار بىلەن دىدارلىشىپ

ئەھۋالنى سۆزلەپتۇ. ئوتتۇرانچى دۆە قىز:

ــ سېنىڭ مەلىكەڭ بەلكىم كۆھىقاپتا بولۇشى مۇمكىن، مەن سېنى كۆھىقاپقىچە ئاپىرىپ قويايي، ئۇنىڭ نېرىسىنىڭ ئامالىنى ئۆزۈڭ قىلغىن، ــ دەپتۇ.

شاھزادە ماقۇل بوپتۇ. ئوتتۇرانچى دۆە قىزى شاھزادىنى كۆھىقاپقا ئاپىرىپ قويۇپ:

ــ ئەمدى ئۆزۈڭ ئامال قىل، ــ دەپ كېتىپ قاپتۇ.

شاھزادە كۆھىقاپقا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ بىر تورغاينى تۇتۇۋېلىپ، لازىم بولۇپ قالار، دەپ قوينىغا سېلىۋاپتۇ. ئۇ تاغ ئېغىزىغا يېقىن بېرىشىغا توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلۈپتۇ، قارىسا ئىككى دۆە سوقۇشۇۋاتقانىكەن. شاھزادە دۆلەرنىڭ يېنىغا بېرىپ:

ــ سىلەر نېمە ئۈچۈن سوقۇشۇۋاتىسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ. دۆلەر شاھزادىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ سوقۇشۇشتىن توختاپتۇ ۋە بىرسى:

ــ سەن ئۆزۈڭ كىم؟ بۇ يەرگە نېمە دەپ كەلدىڭ؟ ــ دەپتۇ.

ــ مەن سىلەرنىڭ جېدىلىڭلارنى ئاجرىتىپ قويغىلى كەلدىم. سىلەر كىم؟ نېمىنى تالىشىۋاتىسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ شاھزادە.

ــ بىز سۇلايمان قالپىقىنى تالىشىۋاتىمىز. ئۇ كىيگەن ئادەمنى ھېچقانداق كۆزگە كۆرسەتمەيدىغان خاسىيەتلىك قالپاق. سەن بۇ جېدەلنى ئايرىپ قويالامسەن؟ ــ دەپتۇ دۆلەر. شاھزادە ئويلانغان قىياپەتتە بىرئاز تۇرۇپ:

ــ مەن بىر تاشنى يىراققا قارىتىپ ئاتاي، شۇ تاشنى كىم ئاۋۋال مېنىڭ يېنىمغا ئېلىپ كەلسە قالپاق شۇنىڭ بولسۇن، بۇنىڭغا رازى بولامسىلەر؟ ــ دەپتۇ. دۆلەرنىڭ ھەر ئىككىسى بۇ تەكلىپكە ماقۇل بوپتۇ. شاھزادە:

ــ قېنى، سىلەر قالپاقنى ئاۋۋال ماڭا بېرىڭلار، ئاندىن مەن تاشنى ئاتاي، ــ دەپتۇ. دۆلەر قالپاقنى بېرىپتۇ. شاھزادە قالپاقنى قولىغا ئېلىپ، قوينىدىن تورغاينى چىقىرىپ:

ــ مانا تاشنى ئاتتىم، ــ دەپ ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىپتۇ. تورغاي بىر پەسلەپ، بىر ئېگىزلەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئىككى دۆە تورغاينى تۇتىمىز دەپ يۇگۈرۈپ كېتىپتۇ. شاھزادە شۇ ھامان قالپاقنى بېشىغا كىيىپ كۆھىقاپنىڭ ئىچىگە كىرىۋاپتۇ. شاھزادە كۆھىقاپ ئىچىدە مەلىكىنى ئىزدەپ ئۇزاق يول يۈرۈپ ئاخىر مەلىكىنى ئۇچرىتىپتۇ. قارىسا، مەلىكە بىر قەپەسكە سولانغان بولۇپ، چاچلىرى ئاقىرىپ، چىشلىرى چۈشۈپ، قورۇق بېسىپ ماڭ ـ ماڭ مومايغا ئايلىنىپ كەتكەنكەن. شاھزادە مەلىكىنى بۇ ھالدا كۆرۈپ، بېشىدىن قالپىقىنى ئالغانىكەن، ئۇمۇ بىردەمدە بىر

بوۋايغا ئايلىنىپ قاپتۇ. مەلىكە شاھزادىنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. شاھزادە مەلىكىنى مىڭ تەسلىكتە ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە:

— سىز بۇ يەردىن تېز كېتىڭ، دېۋە ئويغىنىپ كەتسە ئامان قالمايسىز، — دەپتۇ.

— ياق، مەن سىزنى قۇتقۇزىمەن. دېۋە نەدە؟ مەن ئۇنى ئۆلتۈرىمەن، — دەپتۇ شاھزادە.

— دېۋىنىڭ جېنى ئۆزىدە ئەمەس، — دەپتۇ مەلىكە.

— ئۇنىڭ جېنى نەدە؟ — سوراپتۇ شاھزادە.

مەلىكە مۇنداق دەپتۇ:

— مۇشۇ يەردىن ئالدىڭىزغا قاراپ ماڭسىڭىز يەتتە دەرۋازا بار، ھەربىر دەرۋازا تۇۋىدە نەچچە خىل قانخور ھايۋانلار تۇرغۇزۇلغان. سىز ئۇلاردىن قورقماي، مەلىكىنىڭ ئەمرى دەپ ماڭسىڭىز ئامان - ئېسەن يۇرۇۋېرىسىز. يەتتىنچى دەرۋازىدىن كىرسىڭىز كىچىك بىر ئىشىك بار، ئىشىكنى ئاچسىڭىز ئۇنىڭ ئىچى قاراڭغۇ. ئىشىكتىن مەلىكىنىڭ ئەمرى دەپ قەدەم باسسىڭىز ھۇجرا يورۇيدۇ. ھۇجرىغا كىرسىڭىز ھۇجرىدا بىر تەخت بار. تەختنىڭ ئاستىدا بىر ساندۇق بار. ساندۇقنى ئاچسىڭىز ئىچىدە بىر تۇخۇم بار. شۇ تۇخۇمغا دېۋىنىڭ جېنى بەند قىلىنغان. تۇخۇمنى چېقىۋېتەلىسىڭىز دېۋىنى ئۆلتۈرەلەيسىز.

شاھزادە ماقۇل بولۇپ، مەلىكىنىڭ دېگىنى بويىچە يەتتە دەرۋازىدىن ئۆتۈپ كىچىك ئىشىك ئارقىلىق ھۇجرىغا كىرىپتۇ ۋە چاققانلىق بىلەن ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ تۇخۇمنى ئېلىپ يەرگە قاتتىق ئۇرغانكەن، تۇخۇم چېقىلىپ ئىچىدىن بىر چوجە چىقىپ دېۋە تەرەپكە قېچىپتۇ. شاھزادە ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. شۇ چاغدا دېۋە ئويغىنىپ:

— ئەي ئادەمزات، ئۇنى ئۆلتۈرمە، نېمە تەلىپىڭ بولسا ئورۇنلاي، — دەپتۇ. شاھزادە:

— ئۇنداق بولسا بۇ يەردىكى ھەممە سېھىرنى يوقات، — دەپتۇ.

دېۋە بۇ تەلەپكە ماقۇل بولمىغانكەن، شاھزادە چوجىنىڭ بوينىنى ئۇزۇپ تاشلاپتۇ، شۇ ھامان دېۋىنىڭ جېنى چىقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە مەلىكىنى قەپەستىن بوشىتىپ، خىزىر نىيازنى تېپىپ:

— ئەي خىزىر نىياز، مەن ساڭا نېمە قىلغان، نېمە ۋەجدىن مېنى تاشلاپ كەتسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. خىزىر نىياز زۇۋانغا كىرىپ:

— ئەي شاھزادە، سەن ئىلگىرى مېنى ئۆزۈڭدىن ئايرىماي ساقلايدىغان. قاچان

خوتۇن ئالدىڭ، مېنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتتىڭ، كارىڭ بولمىدى، شۇڭا كەتتىم، — دەپتۇ.

شاھزادە ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى بويىنىغا ئاپتۇ ۋە مەلىكە بىلەن يۇرتىغا قاراپ راۋان بوپتۇ. ئۇلار تاغلاردىن ئېشىپ، چۆللەرنى كېزىپ، بىر جەزىرە ئىچىدىكى بۇلاق بويىغا يېتىپ كېلىپ چۈشۈپتۇ. ئۇلار بۇلاق سۈيىدە يۇز - كۆزىنى يۇيۇپ، سۇدىن قانغۇچە ئىچىپ، راھەتلىنىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. شاھزادە چۈشىدە ئاپپاق ساقال، نۇرانە چىراي بىر بوۋاينى كۆرۈپتۇ. بوۋاي: «ئەي ئوغلۇم، سىلەر ئەمدى مۇشۇ بۇلاقتا يۇ-يۇنساڭلار، ئەسلىڭلارغا قايتىسىلەر» دەپتۇ. شاھزادە ئويغىنىپ مەلىكىگە كۆرگەن چۈشىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇلاق سۈيىدە يۇيۇنۇپتۇ - دە، دەرھال ئەسلىگە كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار بۇنىڭدىن چەكسىز خۇشاللىققا چۆمۈپ خۇداغا ھەمدۇ سانا ئوقۇپتۇ. ئۇلار يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ، بىر تاغقا كەلگەندە ئالدىدىن بىر دېۋە چىقىپ كەپتۇ. ئۇ دېۋە شاھزادىگە:

— ئەي شاھزادە، مانا مەن سەن ئاتقان تاشنى تېپىپ كەلدىم، قالپاقنى بەر-گىن، — دەپ تورغاينى شاھزادىگە بېرىپتۇ. شاھزادە:

— سېنىڭ ھېلىقى ھەمراھىڭ قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇ ئاچچىققا چىدىماي ئۆلۈپ قالدى، — دەپتۇ دېۋە. شاھزادە ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ:

— سەن ئادەمزاتقا زىيان يەتكۈزمەسلىككە ۋەدە بەرسەڭ قالپىقىڭنى قايتۇرۇپ بېرىمەن، — دەپتۇ.

دېۋە ئادەمزاتقا زىيان يەتكۈزمەسلىككە ۋەدە بېرىپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ قالپىقىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. دېۋە قالپاقنى بېشىغا كىيىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

شاھزادە بىلەن مەلىكە ئاخىر يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ شاھ ۋە ناۋايىلار بىلەن كۆ-رۈشۈپتۇ. پادىشاھ بالىلىرى بىلەن قايتا جەم بولغانلىقىغا خۇشال بولۇپ، كاتتا تويى قىلىپ بېرىپتۇ.

كۈنلەر، ھەپتىلەر ئۆتۈۋېرىپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادىنىڭ چۈشىگە ئۆز ئاتا - ئانىسى كىرىپتۇ. شاھزادە ئۆز يۇرتى، ئۆز ئاتا - ئانىسىنى سېغىنىپ، ئۆزىنى ئاشكارىلاپ، پادىشاھتىن ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ ئۆز شەھ-رىگە قايتىشىغا رۇخسەت قىپتۇ. شاھزادە پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ، مەلىكە بىلەن بىللە شەھرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئۇزۇن يوللارنى كەينىدە قالدۇرۇپ، ئۆز شەھرىگە ئامان - ئېسەن يېتىپ بېرىپ شاھ ئاتىسى، خانىش ئانىسى بىلەن كۆرۈ-شۈپتۇ. شەھەر خەلقى شاھزادىنىڭ قايتىپ كەلگىنىگە تەنتەنە قىپتۇ. شۇندىن كېيىن

شاھزادە ئۆمرىنى ئۆز يۇرتىدا ئاتا ـ ئانىسى، ئامراق ئايالى بىلەن خاتىرجەم ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئوسمان مەتنۇر.** ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتلىق، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى ھاسانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1998

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (18)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000

ئەدھەم ۋە مەلىكە خۇبان ھېكايىسى

ۆتكەن زاماندا، چۆلتاغ ئېتىكىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە، ئۆگەن دەريا ۋادىسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە بۇك ـ باراقسانلىق، مەۋرچىلىقتا تەڭدىشى يوق بىر كاتتا شەھەر بولغانكەن.

بۇ شەھەرنىڭ ماھمۇت ئىسىملىك بىر سۇلتانبېگى بولۇپ، ئۇ مەرىپەتنى ئەزىز-لەپ، ئادالەتنى يار تۇتقانكەن. خەلقنىڭ كۆڭلى توق، ھېچقانداق نېمىدىن غېمى يوق ئىكەن، تۇل خوتۇن، يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ ھال ـ كۈنىمۇ ناھايىتى ياخشى ئۆتىدىكەن، ئۇچار ـ قۇشلارمۇ خەلقنىڭ بەختىگە جور بولۇپ، خەندان ئۇرۇپ سايراپ تۇرىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇ شەھەردىن ئون نەپەر ياش يىگىت «خالىساق ئوقەت قىلىپ پۇل تاپارمىز، بولمىسا جاھان كېزىپ، يۇرت كۆرۈپ، تاماشا قىلىپ كېلەرمىز» دەپ مەسلىھەتلىشىپ، ھەمىيانلىرىغا ئاقچىلارنى سېلىپ، خۇرجۇنلىرىغا نان ـ تۇقاچلارنى قاچىلاپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار چېتى كۆرۈنمەس سايلىقلارنى كېزىپ، ئېگىز تاغلاردىن ئېشىپ، دەريا ـ كۆللەرنى كېچىپ، دەشت ـ باياۋانلارنى ئارقىسىغا تاشلاپ، ئون ئىككى كۈن بولغاندا قاراخان شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار بۇ شەھەردە بىرمەھەل تۇرۇپ تاماشا قىپتۇ، كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. لېكىن، بۇ شەھەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە دېگەندەك ياقماپتۇ، غېرىبلىق، مىسكىنلىك ھېس قىلىشىپتۇ. ئۇلار ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇت قىلىۋاتقاندا، ئەدھەم سۇچى دېگەن بىر يىگىت بىلەن تونۇشۇپ قاپتۇ. ئۇ بۇ شەھەردە سۇ سېتىپ كۈن كەچۈرىدىغان يىگىت ئىكەن.

ـــ سىلەرنىڭ شەھىرىڭلارنىڭ سۇلتانى قانداقراق ئادەم؟ سىلەر ئۇ يەردە قانداقراق كۈن كەچۈرىسىلەر؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئەدھەم ھېلىقى يىگىتلەردىن.

ـــ بىزنىڭ شەھىرىمىزنىڭ سۇلتانى ئاجايىپ ئادالەتپەرۋەر ئادەم. ھېچنېمىدىن غېمىمىز يوق، ياخشى تۇرمۇش كەچۈرىمىز. بۇ يەر بەك غۇربەتچىلىك ئىكەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يىگىتلەر.

ـــ ئۇنداق بولسا، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە كەتسەم، ـــ دەپتۇ ئەدھەم.

يىگىتلەرمۇ ماقۇل بولۇشۇپتۇ ۋە يول تەييارلىقىنى قىلىشىپ قايتىش سەپىرىگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ ئون ئىككى كۈن بولغاندا ئۆزلىرىنىڭ ئاۋات شەھىرىگە

يېتىپ كەپتۇ. يىگىتلەر ئەدھەمنى ئوبدان جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆز ئۆيلىرىگە كېتىشىپتۇ.

ئەدھەم بۇ شەھەردە نەچچە كۈن سەيلە - تاماشا قىلىپ، ئاخىر ئۆزىنىڭ سۇ سېتىش تىجارىتىگە كىرىشىپ كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

بىر كۈنى دەل چۈش ۋاقتى بولغاندا شەھەردە ناغرا - سۇناي ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان پۈتۈن خالايىقنىڭ ھەممىسى ئۆي - ئۆيلىرىگە ئالدىراپ كىرىپ كېتىپ، كوچىدا بىرمۇ ئادەم قالماپتۇ. ئەدھەم بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ، كوچىدا يالغۇز يۈرۈشنى بىئەپ كۆرۈپ بىر ھويلىغا كىرىپتۇ. ھويلا ئىچىدە بىر موماي كوچا تەرەپكە قاراپ تۇرغانىكەن، ئەدھەم ئۇ مومايدىن:

— ئەي موما، ھازىر كوچىدا بىرمۇ ئادەم قالماي ئۆيلىرىگە تارقىلىپ كېتىشىتى، بۇ نېمە ئىش؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى ھېچ بىلمىدىم، — دەپ سوراپتۇ. موماي:

— سەن بۇ يەرلىك ئەمەسكەنسەندە؟ — دەپتۇ.

— توغرا ئېيتتىڭىز، مەن بۇ يەرلىك ئەمەس، تېخى يېقىندىلا كەلدىم، — دەپتۇ ئەدھەم.

— ئۇنداقتا، بۇنىڭ سەۋەبىنى مەن ئېيتىپ بېرەي، — دەپتۇ موماي، — شەھەرنىڭ سۇلتانىبېگى ماھمۇت خانىنىڭ مەلىكە خۇبان ئىسىملىك بىر قىزى بار. بۇ قىزنىڭ ھۆسن - جامالى ئاي - كۈننى خىجىل قىلىدۇ. بۇ قىز ھەر جۈمە كۈنى ئاتىسى بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئوردىغا بارىدۇ. بۇگۈنمۇ ئوردىغا مېڭىپتۇ. بۇ قىز كوچىغا چىقسا، ھەرقانداق ئادەم ئۆزىنى چەتكە ئالىدۇ.

ئەدھەم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، موماي بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ، كوچا ياقىسىدىكى بىر بوش ئۆيگە كىرىپ، ئۇنىڭ روجىكىدىن كوچا تەرەپكە قاراپ تۇرۇپتۇ. ئانچە ئۆزۈن ئۆتمەيلا ھەيۋەتلىك ياسىداق مەپە ئالدى - كەينىدىن بىر توپ ياساۋۇلنىڭ مۇھاپىزىتى قىلىشى بىلەن شەھەر كوچىسىنىڭ كۇنىپېتىش تەرىپىدىن چىقىپ كەپتۇ. بۇ مەپە ئەدھەم قاراپ تۇرغان روجەكنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە، تەقدىر ئىلاھى، بىر شامال كېلىپ مەپىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى پەردىنى كۆتۈرۈۋېتىپتۇ. شۇ ھامان ئەدھەمنىڭ كۆزى بۇ قۇياش كەبى چاقناپ تۇرغان مەلىكىنىڭ ھۆسن - جامالىغا چۈشۈپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆزىدىن چاچراپ چىققان ئىشقى - پىراق ئوتى ئەدھەمنىڭ يۈرىكىگە تۇتىشىپتۇ. ئەدھەم ھوشسىزلىنىپ يىقىلىپتۇ. بىر ۋاقىتتا ھوشىغا كېلىپ قۇلاق سالغۇدەك بولسا، مەپىگە قوشۇلغان ئاتلارنىڭ قوڭغۇراق ئاۋازى يىراق بىر يەردىن ئاڭلىنىپتۇ. ئەدھەم چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ مەپىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ، مەپىگە يېتىشۈېلىپ، مەپىنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈپ يىغلاپ تۇرۇپ دەپتۇ:

— ئەي ئاپتاپ كەبى مەلىكە، سىزنى بۇ دۇنياغا ياراتقان ئاللا ئىگەمگە مىڭ مەرتە ئاپىرىن. جامالىڭىزنى بىر كۆرۈپلا هوشۇمنى يوقاتتىم. بۇ پەلەكنىڭ گەردىشى سىزنىڭ ئايدەك جامالىڭىزغا مېنى مۇپتىلا قىلدى. سىزدىن دەقىقە ئايرىلسام دۇنيا ماڭا هارام بولغۇسى. پېقىرنى بىر ئۆمۈر ئۆزىڭىزگە هەمراه قىلىڭ. پەقەت سىزدىن تىلەيمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ياساۋۇللار باشلىقى ئەدهەمنىڭ ئالدىغا ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ:

— ئەي يىگىت، سەن ئەقلىڭدىن ئاداشتىڭمۇ؟ قايسى چاغدا شاهلار گادايلارغا قىز بەرگەن؟ سەن بۇ شەهەرگە بىر غېرىب ـ مۇساپىر ئوخشايسەن. خام تامادا بولماي تېنىڭگە سىڭگەن نېنىڭنى يەپ، جېنىڭنى جان ئەت! يولنى بوشات، بولمىسا بېشىڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمىز! — دەپتۇ. لېكىن، ئەدهەم ياساۋۇللار باشلىقىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماپتۇ، ئاهۇ نادامەت قىلىپ يولنى بوشاتماي تۇرۇۋاپتۇ. ياساۋۇللار نەسىهەت قىپتۇ، يەنە ئۇنماپتۇ. ئاخىر ياساۋۇللار ئەدهەمنى ئۇرۇپ هوشسىزلاندۇرۇپ يولنىڭ چېتىگە تاشلۇۋېتىپ كېتىپ قاپتۇ. بىر ۋاقىتتا ئەدهەم هوشىغا كېلىپ، مەيە كەتكەن تەرەپكە قاراپ يەنە يۇگۇرۇپتۇ. ئۇ مەلىكىنىڭ چىمەنبېغى دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ياساۋۇللار يەنە ئەدهەمنى تۇتۇۋېلىپ ئۇرۇپ، ئۆلۈك هېسابى قىلىپ قويۇپ دەرۋازا ئېچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئەدهەم شۇ ياتقىنىچە يېتىپ ئەتىسى تاڭ سەهەر بولغاندا هوشىغا كېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ، قارىسا مەلىكىدىن هېچقانداق ئەسەر يوق. ئۇ ئاه ئۇرۇپ خۇداغا ناله قىپتۇ، كېچە ـ كۈندۈز چىمەنباغ ئەتراپىنى ئايلىنىپتۇ، مەلىكىنىڭ ۋىسالىنى كۆرۈشكە تەشنا بولۇپ، چىرايلىرى سارغىيىپ، پۈت ـ قوللىرىدىن مادار قېچىپتۇ. مۇشۇ ئەهۋالدا يەتتە يىل ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. چىمەنباغنىڭ ئەتراپى ئەدهەمنىڭ ئىزى بىلەن يول بوپتۇ، بۇ يول بىرگەز چوڭقۇرلۇقتا ئويۇلۇپتۇ. خۇداغا ناله قىلىپ، يىغلا ـ يىغلا ئاخىر ئەدهەمنىڭ كۆز نۇرى قۇرۇپ كېتىپتۇ، بەللىرى يادەك ئېگىلىپتۇ. لېكىن، هېچكىم «نېمە ئادەمسەن؟ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟» دەپ سورىماپتۇ. ئەدهەم مەن بۇ باغنىڭ ئەتراپىدا يەنە يەتتە يىل ئايلانساممۇ هېچكىم مەندىن گەپ سورىمىغۇدەك. مەن ئەمدى ماهمۇت سۇلتانبەگكە دەردىمنى ئېيتىپ، مەلىكىنى تىلەي، مېنى چېپىپ ئۆلتۈرسىمۇ، دارغا ئاسسىمۇ ئۆزىنىڭ ئىختىيارى. مەن بۇنداق بىۋاپا دۇنيادىن تويدۇم، دەپ ئويلاپتۇ ۋە چىمەنباغ ئەتراپىدىن يېنىپ چىقىپ سۇلتان بەگنىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي سۇلتانبېگىم، مېنىڭ هالۇدەردىمنى ئاڭلىغايسىز! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ئوردا مۇهاپىزىتىدە تۇرغان ئىككى ياساۋۇلنىڭ بىرى:

— ئەي سائىل، نېمە دەردىڭ بار، ئېيت؟ — دەپتۇ. ئەدھەم:

— مەن دەردىمنى سۇلتاننىڭ ئۆزىگە ئېيتىمەن، باشقا ئادەمگە ئېيتمايمەن، — دەپتۇ. ياساۋۇللار ئوردا ئىچىگە كىرىپ، بىردەمدىن كېيىنلا يېنىپ چىقىپتۇ.

— ماڭ! سۇلتانىمىگىم سېنىڭ دەردىڭنى ئاڭلاشقا ماقۇل بولدى، ئۆزۈڭ كىرىپ دەردىڭنى ئېيتقىن، — دەپ ئەدھەمنى ئوردا ئىچىگە باشلاپ كىرىپتۇ.

سۇلتانىمگ ئەدھەمدىن سوراپتۇ:

— ئەي سائىل، نېمە دەردىڭ بار؟ ئېيت! بىرەرسى سېنى ئۇردىمۇ ياكى زۇلۇم سالدىمۇ ۋە ياكى يېمەك - ئىچمەكتە قىينالدىڭمۇ؟ مەن دەردىڭگە داۋا، رەنجىڭگە شىپا بولىمەن!

ئەدھەم سۇلتانىمگنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ سۆزلەپتۇ:

— ئەي دانالىقتا تەڭدىشى يوق سۇلتانىم، مەن ئاچ - يالىڭاچمۇ قالمىدىم، بەرەرسىمۇ ئۇرۇپ زۇلۇم سالمىدى. بىرلا دەردىم بار، ھازىر ئېيتىمەن، مەيلى چېپىپ ئۆلتۈرسىلىمۇ، دارغا ئاسسىلىمۇ ئىختىيار ئۆزلىرىدە، ئادالەتلىرىنى سېغىنىپ ئالدىلىرىغا كىردىم.

سۇلتانىمگ:

— نېمە دەردىڭ بولسا ئېيتقىن، مەن ئاڭلاي، — دەپتۇ.

— ئەي سۇلتانىم، يەتتە يىل بولدى، قىزلىرى مەلىكە خۇبانىغا ئاشىق - بىقارار بولغىلى. مۇشۇ جەريانداء ئىشقى - پىراق ئوتىدا كۆيۈپ، يېگىنىم زەھەر، كىيگىنىم كېپەن بولدى، مەن ئالىيلىرىغا ساداقەتمەن كۇيۇئوغۇل بولۇشنى خۇدا يولىدا تىلەيمەن، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ماھمۇت سۇلتانىمگ ئويلىنىپ قاپتۇ. بىرھازا ئۆتكەندىن كېيىن دەپتۇ:

— ئەي سائىل، بالىڭ تېڭى مېنىڭ، تېڭى ئايالىمنىڭ. ئەتە مۇشۇ ۋاقىتتا كەلگىن، ئانىسى بىلەن مەسلىھەت قىلىپ جاۋاب بەرگەيمەن.

ئەدھەمنىڭ بېشى ئاسمانىغا تاقاشقاندەك خۇش بولۇپ كېتىپتۇ، پۇت - قولىغا ماغدۇر كىرىپتۇ، كۆز نۇرى روشەنلىشىپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ماھمۇت سۇلتانىمگ بەگكە قول باغلاپ تەزىم قىلىپ، ئارقىسىچە مېڭىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ماھمۇت سۇلتانىمگ غەم دەريىاسىغا چۆمۈپتۇ. شۇ ئەسنادا خانىش گۈلئايىم كىرىپتۇ ۋە سۇلتانىڭ ھالىنى كۆرۈپ:

— ئەي سۇلتانىم، ئەجەب غەمكىن ئولتۇرۇپلا، سەۋەبىدىن مېنى خەۋەردار قىلىسلا بولماسمۇ؟ — دەپتۇ.

ماهمۇت سۇلتانبەگ خىيالدىن باش كۆتۈرۈپ:

ــ ئەي جېنىمنىڭ جانانىسى، يۈرىكىمنىڭ يەكپارىسى، بايات بىر سائىل ھۇ-زۇرۇمغا كىرىپ دەرد - ھالىنى ئېيتتى، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇ سائىلنىڭ بېشىغا نېمە دەرد چۈشكەن بولغىيدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ گۈلئا-يىم.

ــ ئۇ قىزىمىزغا ئاشىق - بىقارار بوپتىمىش، بىزنىڭ ئۆزىنى كۆيۈئوغۇل قى-لىشىمىزنى تىلەۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ ماهمۇت سۇلتانبەگ.

ــ ئەي سۇلتانىم، مۇشۇنچىلىك ئىشقىمۇ شۇنداق غەمگە پېتىپ كەتتىلىمۇ؟ ئاللانىڭ ئالدىدا هەممە كىشى بابباراۋەردۇر. رىزقى - نېسىۋىسى قوشۇلغان بولسا ئەجەب ئەمەس، بەرسەك بېرەرمىز، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنىڭ ئاخىرىغا ئۇلگۈرۈپ ۋەزىر كىرىپ كەپتۇ.

ۋەزىر سۇلتانبەگكە تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن:

ــ ئەي سۇلتانىم، نېمىگە كۆڭۈللىرى غەمكىن بولدىكىن؟ بىزلەردىن نالايىق ئىشلار يۈز بەردىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەي ۋەزىرىم، سىز يۈرت سوراشتا زۇلپىقارىم، جەڭ ئۇستىدە تۇلپارىمسىز، سىز ماڭا ئەزەلدىن سادىق بولۇپ كەلدىڭىز. سىزدىن رەنجىگىنىم يوق، ــ دەپ بۇ-لۇنغان گەپلەرنى باشتىن - ئاخىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. ۋەزىر ماهمۇت سۇلتانبەگنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولۇپ:

ــ ئۇلۇغ سۇلتانىم، زامانە ئاۋۋالدىن تارتىپ بۇ چاغقىچە يەتتە ئىقلىمنىڭ هېچقانداق يېرىدە شاهلار گادايلار بىلەن تويلۇشىپ باققان ئەمەس. سىلى غەمدىن خالاس بولسىلا، ئەتە سائىلغا ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن، ــ دەپتۇ.

ئەتىسى چۈش بولغاندا ئەدھەم ئوردا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ياساۋۇللار ئەدھەمنى كۆرۈپ، ماهمۇت سۇلتانبەگكە خەۋەر قىلىش ئۈچۈن ئوردىغا كىرىپ كې-تىپتۇ ۋە هايال ئۆتمەي ۋەزىر ئوردىدىن چىقىپ ئەدھەمگە قاراپ:

ــ تۇنۇگۈن سۇلتانىم بىلەن كۆرۈشكەن ئەدھەم سۇچى دېگەن كىشى سەن بولامسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ شۇنداق، ــ دەپتۇ ئەدھەم.

ــ ئۇنداق بولسا، سەن مەلىكە خۇبانىنى تىلىسەڭ، ئالدى بىلەن بىر جۇپ گۆھەر كەلتۇر، بۇ گۆھەر تۆت يۈز گەز چوڭقۇرلۇقتىكى سۇ ئاستىدىن سۈزۈۋېلىنغان بول-سۇن. بۇنى ئادا قىلالمىساڭ ئارزۇيۇڭدىن كېچىپ ئۆز يولۇڭغا راۋان بول، ــ دەپتۇ.

ئەدھەم ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، ۋەزىر بىلەن خوشلىشىپ قايتىپ كېلىپ سەپەر

تەييارلىقى قىلىپتۇ. ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ، خۇداغا مۇناجات ئېيتىپ يولغا راۋان بوپتۇ، چۆل - جەزىرىلەرنى، تاغ - دەريالارنى ئارقىسىغا تاشلاپ يولنى داۋام قىلىپتۇ. ئاتمىش كېچە - كۈندۈز بولغاندا شور دەريانىڭ قىرغىقىغا يېتىپ كەلىتۇ.

ئەدھەم: «ئەي ئالەمنى ياراتقان ئۇلۇغ خۇدا، مەندەك غېرىب بەندىڭنى نائۇمىد قويمىغايسەن، يار ۋەسلىگە يېتىشىمگە مەدەت بەرگەيسەن!» دەپ كۆز يېشىنى تۆكۈپ، قويىندىن چۆچىكىنى ئېلىپ دەريا سۈيىنى قىرغاقتا چېچىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاچقىنىچە كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپتۇ، كېچىنى - كۈندۈزگە ئۇلاپتۇ. خۇدا مەدەتكار بوپتۇ، ئۇ ھېرىپ قالماپتۇ. ئەپسۇسكى، سۇمۇ ئازلايدىغاندەك ئەمەسكەن. بۇ ھالنى سۇ ئادەملىرى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، پادىشاھقا مەلۇم قىلىپتۇ. سۇ پادىشاھى سۇ يۇزىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر ئادەم ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا دەريا سۈيىنى سىرتقا چېچىۋاتقۇدەك.

— ئەي ئىنسان، بۇ دەريانىڭ سۈيىنى چېچىشىڭدىكى مەقسىتىڭ نېمە؟ سەن بۇ چۆچىكىڭ بىلەن مەڭ يىل چاچساڭمۇ دەريانىڭ سۈيىدىن بىر قېتىرە كەملىتەلمەيسەن، — دەپتۇ سۇ پادىشاھى. ئەدھەم:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مېنىڭ مۇشۇ سۇ تەكتىدىكى بىر جۇپ گۆھەرگە ھاجىتىم چۈشۈپ قالدى. مەن مۇشۇ گۆھەر ئۈچۈن يىراق يەرلەرنى كېزىپ كەلدىم. ئەمدى سۇنى مۇشۇنداق چېچىپ تۇگىتىپ، بىر جۇپ گۆھەرنى ئالسامىلا، مەقسەت - تىلىكىم ھەل بولاتتى، — دەپتۇ.

سۇ پادىشاھى ئىنسابلىق، غېرىب - غۇرۇرالارغا كۆيۈمچان پادىشاھ ئىكەن. ئۇ ئەدھەم سۈچىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىپتۇ ۋە تۆت يۈز نەپەر ئادەمنى سۇ ئاستىدىن تۆت يۈز گۆھەر ئېلىپ چىقىشقا بۇيرۇپتۇ. سۇ ئادەملىرى دەريا تەكتىگە چۈشۈپ ھەربىرى بىردىن گۆھەر ئېلىپ چىقىپ ئەدھەمگە بېرىپتۇ.

ئەدھەم يۈز مىڭ رەھمەت ئېيتىپ گۆھەرنى ئېلىپ، دىلى شادلىققا تولۇپ، ئارقىسىغا يېنىپتۇ. قايتىش سەپىرىدە ئۇ نەچچە - نەچچە كۈنلەپ يول يۈرۈپتۇ، يۇرگەنىمۇ مول يۈرۈپتۇ. تاغلارنى ئېشىپ، چۆللەرنى بېسىپ، دەريالارنى كېچىپتۇ. قەيەردە ھارغىنلىق يېتىپ ئۇيقۇسى كەلسە شۇ يەردە ئاسمانىنى يېپىنچا، يەرنى سېلىنچا قىلىپ يۇلتۇزلارغا ھەمراھ بولۇپ يېتىپ ئۇخلاپتۇ.

بارا - بارا ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق ئۇنىڭ جېنىنى قىينايتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ ھەر بىر قىينالغاندا، قويىندىن گۆھەرنى ئېلىپ قارىسا، كۆز ئالدىغا مەلىكە خۇبانىڭ ھۆسن - جامالى كېلىدىكەن - دە، يەنە باشقىدىن ۋۇجۇدىغا غەيرەت كىرىدىكەن. ئۇ

شۇنداق مېڭىپ كېتىۋاتسا، يېقىنلا يەردە ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىر راۋاق كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ ھەيران بولغىنىدىن ئاستا مېڭىپ راۋاقنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ راۋاق ئىچىگە كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئېسىل داستىخان ئۈستىدە تۇرلى - تۇرلى غىزا - تائاملار تۇرغۇدەك. «بۇ نېمە ئىش؟» دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئەتراپىغا قاراپتۇ، لېكىن ئادەمزات يوق. قايتىپ چىقىپ كەتمەكچى بولغىنىدا يۇقىرىدىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ:

— ئەي ئادەمزات، ھەيران بولما، بۇ جاي «جەزىرە ھەيھات» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە پەرىزاتلار ياشايدۇ. سەن ھېچ ئەندىشىدە بولماي تائاملاردىن خالىغىنىڭچە يېگىن.

ئەدھەم راۋاقنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىپتۇ. بۇ يەردە بىر جۈپ شاتۇتى ئال-تۇن قەپەس ئىچىدە تۇرغۇدەك. بايا سۆزلىگەن ئاشۇ شاتۇتى ئىكەن. ئۇ تۆۋەنگە چۈشۈپ تائامدىن تازا يەپ قورسىقىنى تويغۇزۇپتۇ، ئاندىن شىرىن ئۈيقۇغا كېتىپتۇ. بىر ۋاقىتتا ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، ئاجايىپ گۈزەل، ھاۋاسى ساپ بىر باغنىڭ ئىچىدە ياتقۇدەك. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ، كۆڭلى - كۆكسى بىر خىل خۇش كەيپ بە-لەن ئېچىلىپ يايراپ كېتىپتۇ. ئۇ باغ ئىچىنى ئايلىنىپ تاماشا قىلغاچ باغ ئىچىگە يەنمۇ ئىچكىرىلەپ مېڭىپتۇ. بىر ۋاقىتتا بىر گۈلزارلىق ئىچىدىن ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئاينى خىجىل قىلغۇدەك، ئالەمدە تەڭداشسىز ساھىبجامال بىر قىز ئەپكەش كۆتۈرۈپ ئالدىغا چىقىپتۇ.

ئەدھەم ھەيران بوپتۇ، ئەقلى - ھوشىنى يوقىتىشقا تاسلا قاپتۇ. ئاخىر ئۇ ھو-شىنى يىغىپ قىزغا:

— ئەي ئالەمدە تەڭدىشى يوق پەرىزات، ئۆز ئەھۋالىڭىزدىن ماڭا بىر خەۋەر بەرسىڭىزچۇ؟ بۇ جايلار بىر قاقاسلىق چۆل - جەزىرە ئىدى، ئۇخلاپ ئويغانغۇچىلىك ئارىلىقتا كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان بىر باغۇبوستانلىققا ئايلىنىپ قالدى، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— مەن بۇ جايلارنىڭ پاسىبانىدۇرمەن. بۇ جەزىرە ھەيھات پەرىزاتلارنىڭ پادىشاھى شەھبال شەررۇقنىڭ ئىلكىدىكى جايدۇر. بۇ جاي ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆزىگە كۆرۈ-نۈۋەرمەيدۇ. بىز سىزنىڭ ئۈچ كۈن بۇرۇن بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىڭىزنى كۆرۈپ، بۇ راۋاق بىلەن باغنى كۆز ئالدىڭىزغا بەرپا قىلغانىدۇق. ئەمدى سىزمۇ ئۆز ئەھۋال-ىڭىزدىن مېنى خەۋەردار قىلغايسىز، — دەپتۇ.

ئەدھەم كۆزلىرىدىن مونچاق - مونچاق ياشلارنى تۆكۈپ ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن قىسمەتلەرنى بايان قىپتۇ، ئاخىردا شور دەريا‌غا مەلىكە خۇبانىنىڭ تويلۇقى ئۈچۈن گۆھەرگە كەلگەنلىكىنى، سۇ پادىشاھىنىڭ ياردىمى بىلەن گۆھەرلەرنى ئېلىپ مىڭبىر

جاپادا یول یۈرۈپ بۇ جەزىرە ھەيھاتقا كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

قىز ئەدھەمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىردەم تۇرۇپ كېتىپ، ئاندىن مۇنداق دەپتۇ:

— بىز ئىگىچى - سىڭىل ئىككىمىز بۇ جايلارغا قارايمىز. بۇ جايغا مەيلى ئا-دەمزات، مەيلى دېۋە - پەرىلەر بولسۇن ئاياغ باسالمايدۇ، ئەگەر ئاياغ بېسىپلا قالسا، غايىب قىلىچ بىلەن بېشى تېنىدىن جۇدا قىلىنىدۇ. سىزنىڭ بىچارىلىكىڭىزغا ئىچىمىز ئاغرىدى، شۇڭا بۇ راۋاقنى، باغنى كۆرسىتىپ، غىزا - تائام يېگۈزۈپ، جېنىڭىزنى ئامان ساقلاپ قالدۇق، بولمىسا يۈز مىڭ جېنىڭىز بولسىمۇ بۇ چۆلدىن چىقالماي ئۆلەتتىڭىز. ئەي يىگىت، كۆڭلىڭىز ماڭا باھاردەك ئىللىق بىلىنىۋاتىدۇ. مېنىڭ ئېتىم پەرىزات شەمشىبانۇ، ھەرقانداق ئادەم بىر كۆرۈپلا ئايدەك جامالىمغا ئاشىق - بىقارار بوپ قالىدۇ. سىزدە ماڭا مەيتۇن بولغۇدەك ئالامەت كۆرۈنمەيۋاتىدۇ. مۇشۇ جايدا بىرگە ئۆتسەك بولماسمۇ؟

ئەدھەم:

— ئەي شەمشىبانۇ، دېگىنىڭىز ھەق، سىز ماڭا قايتىدىن ھايات بەردىڭىز، سىزدەك رەھىمدىل قىز بۇ دۇنياغا قايتا ئاپىرىدە بولمايدۇ. سىزنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى تەرىپلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئەمما مەن بىچارىنىڭ ھالىغا رەھىمە ئەيلەپ، ئۆز جايىمغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا يارىدىم قىلسىڭىز، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

شەمشىبانۇنىڭ ئەدھەمگە رەھمى كەپتۇ. ئۇ سىڭلىسىنى چاقىرىپ:

— سىز بۇ يىگىتنى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا يەتكۈزۈپ قويغايسىز، — دەپ بويىنىدىكى تىللايى ئەھمەرنى سىڭلىسىغا ئىنئام قىپتۇ.

سىڭلىسى ئەپسۇن ئوقۇپ بەھەيۋەت بىر دۆڭگە ئۆزگىرىپتۇ، ئاندىن ئەدھەمنى بىر قۇتىنىڭ ئىچىگە سولاپ، ئۇنى كۆتۈرۈپ، ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ. ئىككى ئاشپىشىمدىن كېيىن ماھمۇت سۇلتانبەگنىڭ شەھرىنىڭ ئەتراپىدىكى چۆلتاغ ئېتىكىگە چۈشۈپ:

— ئۆز شەھرىڭىزگە يېتىپ كەلدىڭىز، ئەمدى ياردىڭىزنىڭ ۋىسالىغا يەتكەيسىز، — دەپتۇ - دە، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

ئەدھەم خۇشاللىقىدا شەھەرگە كىرىپ مەخمۇت سۇلتانبەگنىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە:

— دادا! ئەي سۇلتانبېگىم، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ياساۋۇللار چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، سۇلتانبەگنىڭ قىزى خۇبانىنى تەلەپ قىلغان سائىل تۇرغۇدەك. ياساۋۇللار بۇنى ۋەزىرگە مەلۇم قىپتۇ.

ۋەزىر ئۇنى ئەكىرىشكە ئەمر قىپتۇ. ئەدھەم ۋەزىرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپتۇ. ۋەزىر:

— ئۆتكەندە سۇلتانبەگنىڭ قىزىنى تەلەپ قىلغان سائىل سەنمۇ؟ — دەپتۇ.

— شۇنداق، — دەپتۇ ئەدھەم.

— گۆھەر تېپىپ كەلدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.

— ئەلۋەتتە تېپىپ كەلدىم، — دەپتۇ ئەدھەم ۋە قوينىدىن ئىككى دانە گۆھەرنى ئېلىپ ۋەزىرنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ۋەزىر:

— بۇ گۆھەر سۇلتانبەگنىڭ خەزىنىسىدە ئىدى، سەن بۇنى قانداق قىلىپ ئوغرىلىدىڭ؟ — دەپتۇ بىردىنلا ئەلپازىنى بۇزۇپ.

— ئەي ۋەزىر، سۇلتانبەگنىڭ خەزىنىسىدە نەچچە دانە گۆھەر بار ئىدى؟ — دەپتۇ ئەدھەم.

— ئىككى دانە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋەزىر.

— ئۇنداق بولسا، بۇ گۆھەر كىملەرنىكىدۇ؟ — دەپ قوينىدىكى ئۈچ يۈز توقسان سەككىز دانە گۆھەرنى يەرگە تۆكۈپتۇ. ۋەزىرنىڭ گۆھەرلەرنى كۆرۈپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىپتۇ ھەمدە يەردە چېچىلىپ تۇرغان گۆھەرلەرنى قولىغا ئېلىپ، ئۆرۈپ-چۆرۈپ سىنچىلاپ قاراپ بېقىپتۇ. ھەممىسى ئاسانلىقچە تېپىلمايدىغان ئەڭ ئېسىل گۆھەرلەر ئىكەن. ۋەزىرنىڭ تىلى ئاخىر گەپكە كەپتۇ:

— ئەي ئەدھەم، سەن دۇنيانى بۇنداق گۆھەر بىلەن كۆمۈۋەتسەڭمۇ، سۇلتانبەگنىڭ قىزىنى ئالالمايسەن، — دەپتۇ.

ئەدھەم:

— ئەي ۋەزىر، سۇلتان قىزىنى ماڭا بەرمىسە، سۇلتانغىمۇ قىزى نېسىپ بولمىسۇن، — دەپتۇ - دە، ئوردىدىن چىقىپ، خۇداغا مىڭبىر ناله - پەريات ئېيتىپ، دەشت - باياۋانلارغا راۋان بوپتۇ. مەلىكە خۇبان بولسا تۇيۇقسىز يىقىلىپ جان تەسلىم قىلىپ بۇ ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپتۇ. بۇ شۇم خەۋەرنى ماھمۇت سۇلتانبەگ ئاڭلاپ، ھوشسىزلىنىپ تەختتىن يىقىلىپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، ساقاللىرىنى يۇڭداپ، ياقىلىرىنى يىرتىپ يىغلاپتۇ. خانىش ئايىمۇ ھوشىدىن كېتىپتۇ. پۇتۇن ئوردا، پۇتۇن شەھەر خەلقى قارىلىق كىيىپ ماتەمدە بوپتۇ. خالايىقنىڭ ناله - زار قىلىشىدىن ھاۋادىكى قۇشلار، دەريادىكى بېلىقلارمۇ تاقەت قىلىپ تۇرالماپتۇ. ئاخىرى مەلىكە خۇبانىنى يۇيۇپ - تاراپ كېپەنگە ئوراپ يەرلىككە دەپنە قىپتۇ. ماھمۇت سۇلتانبەگ بىلەن خانىش گۈلئايىم بالا دەردىدە يېمەك - ئىچمەكتىن قاپتۇ. ۋەزىر - ۋۇزۇرالار، ياساۋۇللار ماھمۇت سۇلتانبەگ بىلەن خانىش گۈلئايىمنىڭ

ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ، سەۋر - تاقەت قىلىشنى قايتا - قايتا تىلەپتۇ.

ئەدھەم شۇ ماڭغانچە مېڭىپ، بىر مەنزىلگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ھېرىپ ھالىدىن كېتىپ توختاپتۇ. بىر ۋاقىتتا بىر سودىگەر يېتىپ كېلىپ ئەدھەم بىلەن سالاملىشىپتۇ ئەدھەم سودىگەردىن سوراپتۇ:

— ئەي سودىگەر، شەھەردە نېمە خەۋەر بار؟

سودىگەر:

— نېمە خەۋەر بولماقچىدى، يېقىندا ماھمۇت سۇلتانبەگنىڭ قىزى قازا قىلدى، ھازىر ھەممە ئادەم ماتەم ئۇستىدە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەدھەمنىڭ بېشىدا چاقماق چېقىپتۇ، ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. ھوشىغا كېلىپ، ئاغزىدىن بىر ئېغىز گەپنى چىقىرىپ قويغىنىغا مىڭ ئەپسۇسلىنىپتۇ، جايىدا ئولتۇرالماي ئارقىسىغا يېنىپتۇ. ئۇ كۆز يېشىنى دەريادەك تۆكۈپ، يىغلاپ، قاقشاپ، نامازشام ۋاقتى بىلەن زاراتگاھلىققا بېرىپتۇ. يېقىن بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، ماھمۇت سۇلتانبەگنىڭ ئادەملىرى قەبرە بېشىدا سۇرە فاتىھە ئوقۇۋاتقۇدەك.

ئەدھەم ئۇلارنىڭ قايتىپ كېتىشىنى كۈتۈپ خېلى ئۇزۇنغىچە ساقلاپ تۇرۇپتۇ. تۈن تەڭ بولغاندا بۇ ئادەملەر دۇئالىرىنى تۈگىتىپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئەدھەم بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ مەلىكە خۇبانىنىڭ قەبرىسى يېنىغا كەپتۇ ۋە ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئۇلۇغ ئايەتلەرنى ئوقۇپتۇ، ئاندىن قەبرىنى كولاپ ئېچىپ ئىچىگە كىرىپتۇ، خۇدادىن مەلىكە خۇبانغا قايتىدىن جان ئاتا قىلىشىنى تىلەپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا ھاۋا گۈلدۇرلەپ، چاقماق چېقىپتۇ، ئالەم كۈندۈزدەك يورۇپ كېتىپتۇ، مەلىكە خۇبان قاتتىق بىر چۇشكۇرۇپتۇ - دە، كېپەن ئىچىدىن قولىنى چىقىرىپتۇ. ئەدھەم ئالدىراپ مەلىكە خۇبانىنىڭ قولىنى تۇتۇپتۇ.

— قولۇڭنى تارت! — دەپ مەلىكە خۇبان ئەدھەمنىڭ قولىنى سىلكىپ زۇۋانغا كەپتۇ، — بۇ يەردە قولۇمنى تۇتقان قانداق ئەدەپسىز؟! خۇدادىن قورقمامسەن؟! مەندىن ئۇيالمامسەن؟! — دەپتۇ.

ئەدھەم گۆردىن چىقىپ يەرلىك ئۇستىدە تۇرۇپتۇ. بىر ۋاقىتتا مەلىكە خۇبان ئورنىدىن تۇرۇپ يەرلىكتىن چىقماقچى بوپتۇ، لېكىن چىقالماپتۇ، چۈنكى ئۇنىڭ پۇتى قولىدا كۈچ - مادار قالمىغانىكەن. مەلىكە خۇبان:

— ئەي ئىنسان، قولۇمدىن تۇتۇپ تارتقىن، — دەپتۇ. ئەدھەم مەلىكە خۇبانىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ تارتىپ يەرلىكتىن چىقىرىپتۇ. مەلىكە خۇبان ئەدھەمنى تونۇپ ئۇنىڭ

باغرىغا ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاپ:

ــ ئەمدى مېنى ئۆزۈڭنىڭ ماكانىغا باشلىغىن، ــ دەپتۇ. ئەدھەم ئۇدۇللا مەلـ
كە خۇبانىنى شۇ زاراتگاھلىقىنىڭ چېتىدىكى بىر كونا گۇمبەزگە باشلاپ كەپتۇ. ئـۇلار
گۇمبەز ئىچىدە ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن كـەچۈرمىشـلىرىنى ئۆزئارا ھېكايە قـىلىشـپ
كېچىنى كۇندۇزگە ئۇلاپتۇ. مەلىكە خۇبان ئەدھەمگە ۋەزىرلىنىڭ ئۆز ئاتىسىدىن يوشـۇ
رۇنچە قانداق شۇم نىيەتلىك ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئـاۋ
دىن كېيىن:

ــ ئەي ئەدھەم، سەن قايچا، يىپ، يىڭنە تېپىپ كەلسەڭ، ــ دەپتۇ.

ئەدھەم شەھەرگە كىرىپ قايچا، يىپ، يىڭنە تېپىپ كېلىپ مەلىكە خـۇبانغا بېـ
رىپتۇ.

مەلىكە خۇبان كېپەنلىكنى كېيىپ ئۆزىگە بىـر قۇر كىيـىم ـ كېچـەك تىكـىپ
كىيىپتۇ ۋە ئەدھەمگە:

ــ ئەدھەم، بىزنىڭ ئەمدى بىر ئۆمۇر بىر ئۆيدە ياشايدىغان ۋاقتىـمىز كەلـدى،
بۇنى بىز باشقىلاردىن خۇپيانە تۇتۇشىمىز لازىم. سەن ئىشەنچلىك بىر موللا تېپىـپ
كەلسەڭ، ــ دەپتۇ.

ئەدھەم ئەمدى مەلىكە خۇبانىنىڭ ۋىسالىغا يەتكىنىگە خۇشال بولۇپ، قىن ـ قـە
نىغا پاتماي، بېشى ئاسمانغا تاقاشقاندەك خۇش بوپتۇ ۋە بىر موللامنى تېپىپ ئەكەپ
تۇ. موللام ئىككىسىگە نىكاھ ئوقۇپ قويۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بۇ كونا گۇم
بەزنى ئۆي قىلىپ بىللە كۇن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئەدھەم ھەر كۇنى ئۆزىنىڭ كونا
كەسپى سۇچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ، مەلىكە خۇبان تالا ـ تۇزگە چىقماي، ئـەد
ھەمنىڭ تاپقان ـ تەرگىنىنى ئاش ـ تاماق قىلىپ تۇرمۇشنى قەدىر ئەھۋال ئۆتكـۇ
زۇپتۇ. كۇنلەر ئۆتۇپتۇ. مەلىكە خۇبان ھامىلدار بوپتۇ. ئون ئاي ئون كۇن بولغانـدا
ئۇلار بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈپتۇ. بۇ پەرزەنتنىڭ ئىتىنى «ئىبراھىـم» قويۇپتـۇ.
ئۇلار ئىبراھىمنى ياخشى تەربىيەلەپ، سەككىز ياشقا كىرگەندە مەكتەپكە بېرىپتۇ. ئۇ
مەكتەپكە بېرىشىدا ھەم يېنىشىدا داۋاملىق ئوردا ئالدىدىن ئۆتىدىكەن. بىر كۇنى ئـۇ
ئوردا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، مەلىكە خۇبانىنىڭ ئەڭ يېقىن كېنىزىكىنىڭ كـۆزى
چۈشۈپ، مەلىكە خۇبانغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن، دەپ ئويلاپتۇ. ئـۇ كېنىـزەك
شۇنىڭدىن كېيىن ھەر كۇنى ئوردا ئالدىغا چىقىپ ئىبراھىـمنى ساقـلاپ تۇرىدىغان
بوپتۇ. ئىبراھىم ئوردا ئالدىغا كېلىشى ھامان كېنىزەك مەلىكە خۇبانىنىڭ روھىغا ئا
تاپ ئۇنىڭغا ئىككى نان، ئىككى تەڭگە پۇل تۇتقۇزۇپ قويىدىغان بوپتۇ. بۇ ئىش خە
لى ئۇزۇنغىچە داۋاملىشىپتۇ.

كۈنلەردىن بىرىدە ھېلىقى كېنىزەك ئوردا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئىبرا-ھىمنى توسۇۋاپتۇ ۋە پىشانىسىگە بىرنى سۆيۈپ قويۇپ ئىككى نان، ئىككى تەڭگە پۇل بېرىپ:

— سەن كىمنىڭ بالىسى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئىبراھىم:

— مەن ئەدھەم سۇچىنىڭ بالىسى، — دەپتۇ.

— ئاتاڭ مۇشۇ شەھەردە بارمۇ؟ — دەپ سوراپتىكەن، بالا:

— بار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ئاناڭچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ كېنىزەك يەنە. ئىبراھىم بۇ سوئالغا جاۋاب بەرمەي كېتىپ قاپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ تۇرغان باشقا كېنىزەكلەر دەرھال كىرىپ گۈلئايىم-غا چېقىپتۇ.

گۈلئايىم دەرغەزەپ بولۇپ، كېنىزەكنى باغلاپ پۈت ـ قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئالدىغا ئەكىرىشنى بۇيرۇپتۇ. ياساۋۇللار كېنىزەكنى باغلاپ گۈلئايىمنىڭ ئالدىغا ئە-كەپتۇ. گۈلئايىم:

— ھەي تۈز كورا! سەن نېمە سەۋەبتىن مېنىڭ قىزىمنى قارغاپ، مېنىڭدىن ئاي-رىلىشقا سەۋەبكار بولغان سائىلىنىڭ بالىسىغا ۋاپادارلىق قىلىپ كېتىسەن؟ سەن مې-نىڭ دۈشمىنىمگە نېمە ئۈچۈن ياخشى مۇئامىلە قىلىسەن؟! — دەپ غەزەپلىنىپتۇ. كېنىزەك گۈلئايىمنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ:

— ئەي ۋاپادارلىقتا تەڭدىشى يوق گۈلئايىم ئانا، مەن ئۆزلىرىنىڭ ھۇزۇرىدا ئون بەش ـ ئون ئالتە يىل مەلىكە خۇبانغا كېنىزەك بولدۇم، ئۆزلىرىنىڭ خىزمىتىدە بولدۇم. تېخى مېنىڭ يۈرىكىمدە مەلىكە خۇبانىنىڭ جۇدالىق ئازابى تۈگىگىنى يوق. مەن ئۇ بالىنى مەلىكە خۇبانغا ئوخشىتىپ ئاشۇنداق قىلغانىدىم، ئىشەنمىسىلە شۇ بالىنى بىر كۆرۈپ باقسىلا، سۆزۈم يالغان بولسا ئۆلتۈرۈۋەتسىلىمۇ مەن رازى! — دەپ ناله قىپتۇ.

گۈلئايىم ياساۋۇللارنى ئەۋەتىپ بالىنى ئالدىغا ئەكەلدۈرۈپتۇ. قارىغۇدەك بولسا مەلىكە خۇبانغا قۇيۇپ قويغاندەكلا ئوخشاۋاتقۇدەك. خانىش گۈلئايىم تاقەت قىلالماي مەلىكە خۇبانىنى ئەسلەپ زار ـ زار يىغلاپتۇ، بالىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ كې-تىپتۇ.

ئاخىرى بالىنىڭ ئانىسىنى ئوردىغا ئەكېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ياساۋۇللار ھېلىقى كو-نا گۇمبەزگە بېرىپ گۈلئايىمنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈپتۇ، لېكىن مەلىكە خۇبان ياسا-ۋۇللارغا:

— شاھلار بىلەن قەلەندەرلەرنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بولسۇن، مەن ئۇنداق يەرلەر-

گه بارالمايمەن، ــ دەپتۇ.

ياساۋۇللار قايتىپ بېرىپ گۈلئايىمغا مەلىكە خۇبانىنىڭ سۆزىنى يەتكۈزۈپتۇ. گۈلئايىم:

ــ ئاياللار نومۇسچان كېلىدۇ، كىيگىلى كىيىمى يوق شۇڭا ئاشۇنداق دېگەن ئوخشايدۇ. سىلەر بىر بوغچا كىيىم ئېلىپ بېرىپ، ئۇنى كىيدۈرۈپ مەجبۇرىي ئېلىپ كېلىڭلار! ــ دەپ بۇيرۇپتۇ.

ياساۋۇللار بىر بوغچا كىيىمنى كۆتۈرۈپ مەلىكە خۇبانىنىڭ ئالدىغا يەنە بېرىپتۇ ۋە خانىش گۈلئايىمنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈپ، بارمىسا مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە خۇبان ئائىلاج كىيىملەرنى كىيىپ ئوردىغا راۋان بوپتۇ. ئوردا ئالدىدا خانىش گۈلئايىم كېنىزەكلىرى بىلەن بىللە مەلىكە خۇبانىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغانكەن. مەلىكە خۇبان ئوردا ئالدىغا كېلىپلا ئانىسىنى كۆرۈپ:

ــ ئاھ ئانام، ــ دېگىنىچە بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ. ئانىسى گۈلئايىمۇ:

ــ ئاھ قىزىم، جىگىرىم، يۈرەك ـ باغرىم! ــ دېگىنىچە كېلىپ مەلىكە خۇبانىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىگە تويۇشماي بىرده ھوشىدىن كېتىپ، يەنە بىرده ھوشىغا كېلىپ ئۇزاق قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپتۇ.

شۇ ئەسنادا بىر كېنىزەك ماھمۇت سۇلتانبەگنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەي سۇلتانىم! بىر ياخشى خۇش خەۋەر ئەپكەلدىم، سۆيۈنچە بەرسىلە، ــ دەپتۇ. ماھمۇت سۇلتانبەگ:

ــ ياخشى خۇش خەۋەر بولسا ئېيتقىن، ئالتۇن كەمىرىمنى بېرەي، ــ دەپتۇ. كېنىزەك:

ــ مەلىكە خۇبان تىرىلىپ ئوردا ئالدىغا كەلدى، ھازىر خانىش گۈلئايىم بىلەن كۆرۈشۇپ قالدى، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ماھمۇت سۇلتانبەگ قۇلىقىغا ئىشەنمەي قاپتۇ، كېنىزەكتىن قايتا سوراپتۇ، كېنىزەك يەنە شۇ جاۋابنى تەكىتلەپتۇ. ماھمۇت سۇلتانبەگ بىتاقەت بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ـ دە، ئوردا ئالدىغا چىقىپتۇ. قارىسا، قىزى خۇبان گۈلئايىم بىلەن قۇچاقلىشىپ يىغلىشىۋاتقۇدەك.

ماھمۇت سۇلتانبەگ:

ــ قىزىم، جىگىرىم! ــ دەپ مەلىكە خۇبانىنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنى باغرىغا بېسىپتۇ.

ئەتراپتىكى خالايىقمۇ تۇگىمەس ـ پۈتمەس خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. ئاندىن مەلىكە خۇبانىنى ئوردا ئىچىدىكى مەخسۇس ھەرەمخانىغا باشلاپتۇ.

مەلىكە خۇبان بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ماھمۇت سۇلتانبەگ قىزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى ئاڭلاپ ئەدھەمنى ھەم نەۋرىسى ئىبراھىمنى چاقىرتىپ ئەكەلدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەسلى - زاتىنى سۇرۇشتۇرۇپتۇ.

ئەدھەم ئۆزىنىڭ ئەسلىدە قاراخان شەھىرىنىڭ پادىشاھىنىڭ ئەتىۋارلىق يالغۇز ئوغلى ئىكەنلىكىنى، ئاتىسىنىڭ ئورنىدا پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇشنى خالىماي سۇ سېپىپ يۇرۇپ كۇن كەچۇرگەنلىكىنى ۋە بۇ يەرگە قانداق كەلگەنلىكىنى، مەلىكە خۇبانىنىڭ ۋىسالىغا يېتىش يولىدا قانداق قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۇرگەنلىكلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

ماھمۇت سۇلتانبەگ ئەدھەمدىن ئەپۇ سوراپ ئۆزىرىخاھلىق ئىپادىلەپتۇ، قارانىيەت ۋەزىرنى جازالاپ ئوردىدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ. پۇتۇن ئەلگە قىرىق كېچە - كۇندۇز زىياپەت بېرىپ ئەدھەم بىلەن مەلىكە خۇبانىنىڭ نىكاھىنى قايتىدىن ئوقۇتۇپتۇ. نەۋرىسى ئىبراھىمنى دانىشمەن بىر موللامغا ئوقۇشقا بېرىپتۇ. ئىبراھىم ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە بوۋىسى ماھمۇت سۇلتانبەگ ئالەمدىن ئۆتۇپتۇ. ئۇ بوۋىسىنىڭ سۇلتانلىقىغا ۋارىسلىق قىلىپ ئەل - يۇرتنى ئەدلى - ئادالەت بىلەن باشقۇرۇپتۇ، دانىشمەنلەرنى ئەتراپىغا توپلاپ ئۇلارنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سالىتۇ.

ئىبراھىم يۇرت سوراپ يىگىرمە ئىككى ياشقا كىرگەندە ئاتىسى ئەدھەم قازا قىپتۇ. ئۇنىڭ جەسىتىنى بۇ ئاۋات شەھەرنىڭ كۇنپېتىش تەرىپىدىكى چىمەنلىككە دەپنە قىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇنىڭ قەبرىسى ئەدھەم بۇزرۇكۋار نامى بىلەن يېقىنقى يىللارغىچە ساقلىنىپ كەلگەنمىش ۋە قۇرغاقچىلىق بولغان چاغلاردا، شۇ يەردىكى يۇرت ئەھلى ئەدھەم سۇچىنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ، زارەخەتمە ئۆتكۈزۈپ ئاللادىن سۇ تىلەپ كەلگەنمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **باقى توختى.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **مىجىت سېيىت.** ئەر، ئۇيغۇر.
«مىراس» ژۇرنىلى، 2.1993

«تىرىك ـ تىرىك» كىم ئۇيغاق

ب ۋاقتى زامانداا ئۆتكەن بىر تۆمۈرچىنىڭ قىرىق ئوغلى بار ئىكەن. بۇ ئوغۇللارنىڭ چوڭلىرى بازغان سوققۇدەك، كىچىكلىرى كۆرۈك باسقۇدەك بوپتۇ. ئاردىدىن نەچچە ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تۆمۈرچى ئۇستام ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ قويۇش ئارزۇسىنى قىپتۇ. بىر كۈنى ئۇستام ئۆيدە خوتۇنى بىلەن ئولتۇرۇپ: «قىرىق ئوغلىمىزغا قىرىق قېتىم توي قىلغۇدەك ماجالىمىز يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرلا قېتىم توي قىلايلى. قىرىقىغا قىرىق يەردىن قىز ئېلىپ بەرسەك، قىرىق كېلىن پېتىشمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن قىرىق قىزى بار كىشى بىلەن قۇدا بولايلى» دېگەن مەسلىھەتنى قىپتۇ. بۇ مەسلىھەتنى ئوغۇللىرىغا ئېيتقانكەن، ئۇلارمۇ رازى بوپتۇ. دادىسى:

ــ ئەمىسە، ئوغۇللىرىم، قىرىق قىزى بار كىشىنى تېپىڭلار! ــ دەپ پاكىز كىيىندۈرۈپ، ئاز ـ تولا خىراجەت بىلەن يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئوغۇللار قىرىق قىزى بار ئۆيىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ ـ مېڭىپتۇ، مەھەللە ئارىلاپتۇ، شەھەر ئايلىنىپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ، تاپالمىسمۇ يەنە ئىزدەپ ماڭىۋېرىپتۇ. بىر كۈنى شەھەرنىڭ چېتىدە كېتىۋېتىپ، ئادەمزات تۇرمايدىغان دالانىڭ ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر هويلىنى كۆرۈپتۇ. بۇلار: «ئاشۇ هويلىدىن سوراپ باقايلى، ئىزدىگىنىمىز تېپىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپ بېرىپ، دەرۋازىنى ئۇرغانكەن، چاچلىرى پاخمىلىشىپ كەتكەن، ئورۇق، پالكۆز بىر موماي چىقىپتۇ.

ــ ئانا، بىز قىرىق ئوغۇل ئىدۇق، قىرىق قىزى بار كىشىنى ئىزدەپ كەلدۇق، ــ دەپتۇ ئوغۇللاردىن بىرى.

ــ ئۆيگە كىرىڭلار، بالىلىرىم. مانا مېنىڭ قىرىق قىزىم بار، ــ دەپتۇ موماي بۇلارنى ئۆيگە باشلاپ.

موماي ئوغۇللاردىن ئۇنى ـ بۇنى سوراپ، قۇرۇق كەلمىگەنلىكىنى بىلۇاپتۇ ـ دە، «ئۆز پۇتى بىلەن كەلگەن بۇ ئامەت»نى قولدىن چىقارماسلىقنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ، قىرىق ئوغۇلغا قىرىق قىزىنى بېرىشكە رازى بوپتۇ. ئوغۇللار خۇشال بولۇشۇپ، قايتىش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن تۇرغاندا، موماي كەتكىلى قويماپتۇ:

ــ قونۇپ قېلىڭلار، بالىلىرىم، بۇگۈن كېچە مېنىڭكىدە مېهمان بولۇپ، قىزلىرىمنى ئوبدان كۆرۈڭلار، تونۇشۇڭلار! ــ دەپ قوندۇرۇپ قاپتۇ. سېمىز قويدىن

بىرنى سويۇپ مېھمان قىپتۇ. تاماقتىن كېيىن موماي ئوغۇللار ئولتۇرغان چوڭ ئۆيگە قىرىق قىزنى باشلاپ كىرىپتۇ. ئوغۇل - قىزلار ئىككى رەت بولۇپ قاتار ئولتۇرۇشۇپ، بىر - بىرلىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپتۇ. شۇ چاغدا چېچەن سادىق بەزى قىزلارنىڭ چىرايى قىز بالىغا ئوخشمايدىغانلىقىنى، بەزىلىرىنىڭ ئېچىكلىرىنىڭ كۆكىرىپ تۇرغانلىقىنى، ئولتۇرۇپ - قوپۇشلىرى ئەر كىشىگە ئوخشاپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشۈپتۇ.

موماي بالىلار بىلەن بىرەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن:

— بالىلىرىم، يول مېڭىپ هارغانسىلەر، ئەمدى ئارام ئېلىپ ئۇخلاڭلار! — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ، ئىشىك تۈۋىگە چىقىپ قىزلىرىغا:

— سىلەر ئاق كىگىزنى يېپىنىپ يېتىڭلار، ئوغۇللارغا قارا كىگىزنى يېپىپ قويۇڭلار! — دەپتۇ.

بۇ گەپنى بايىاتىن بېرى هوشيار بولۇپ يۇرگەن سادىق ئاڭلاپ قاپتۇ. ئۇ ئاق كىگىز بىلەن قارا كىگىزنىڭ سىرىنى هېچ چۈشىنەلمەپتۇ، ئاخىرى، بۇ خوتۇن بىر شۇملۇقنى ئويلاۋاتقان بولسا كېرەك... دېگەن يەرگە كەپتۇ.

قىزلار ئىككى رەت قىلىپ ئورۇن سېلىپ، ئوغۇللارغا قارا كىگىز يېيىپ قويۇپتۇ، ئۆزلىرى ئاق كېگىز يېپىنىپ يېتىپتۇ.

بۇ ئەسلىدە شۇم نىيەتلىك، ياۋۇز موماي ئىكەن. ئۇنىڭ مانا مېنىڭ قىزلىرىم دەپ ئۆيگە باشلاپ كىرگەن بالىلارنىڭ هەممىسى قىز بولماستىن، تەڭدىن تولىسى ئوغۇل ئىكەن. موماي قىزلىرىنى ئەرگە بەرمەي، ئوغۇللىرىنى ئۆيلىمەي، ئۆزىنىڭ جەددالىلىق هۈنىرىنى ئۆگىتىۋاتقانىكەن. هەر قېتىم ئادەم ئۆلتۈرگىنىدە قىلىچىنى قانغا مىلەپ يالايدىكەن، «سىلەرمۇ يالاڭلار، يۇرىكىڭلار پۈتۈن بولىدۇ» دەپ بالىلارغا يالىتىدىكەن.

موماي ئاشخانىغا كىرىپ قىلىچىنى بىلەشكە كىرىشىپتۇ. ئۇنىڭ قان يالاشقا نەپسى تاقىلداپ كېتىپتۇ. بىراق، مۇشۇنداق ئامەت كەلگەن كېچىدە ئۆچكىلىرىنىڭ مەرىشى، ئىتلىرىنىڭ هاۋشىشى، مۇشۇكلىرىنىڭ مياۋلىشى مومانىڭ كۆڭلىنى تىندۇرماپتۇ. ياۋۇز موماي ئەل ئۈيقۇغا كەتكەن چاغدا بالىلار ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىگە كېلىپ قىلىچىنى تىرىڭلىتىپ:

— تىرىك - تىرىك، كىم ئويغاق؟ — دەپ سوراپتۇ.

سادىق هودۇقماستىن:

— سەگەك سادىق — مەن ئويغاق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— نېمىشقا ئۇخلىمىدىڭ؟

— قىرىق ئۆچكەك مەرەپ ئۇخلاتمىدى.

مومای بېرىپ قىرىق ئۆچكىنى چېپىۋېتىپتۇ، قايتىپ كېلىپ ئاشخانىنىڭ بوسۇغىسىدا كۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

سادىق بىر تۇغقانلىرىنى ئاستا ئويغىتىپ: «مومانىڭ پەيلى بۇزۇق،سەگەك ياتايلى!» دەپ شۇڭىرلاپ قويۇپتۇ.

مومای يەنە ئىشىك تۇۋۇگە كېلىپ، ئاستا سوراپتۇ:

— تىرىك - تىرىك، كىم ئويغاق؟

— زېرەك سادىق — مەن ئويغاق.

— نېمىشقا ئۇخلىمىدىك؟

— قىرىق ئىتىك ھاۋشىپ ئۇخلاتمىدى.

مومای رەللە بولۇپ بېرىپ قىرىق ئىتىنىمۇ چېپىپ تاشلاپتۇ. بۇ ۋاقىتتا ئوغۇللار تۇڭلۇككە ئارغامچا سېلىپ، بىر - بىردىن يامىشىپ چىقىشقا باشلاپتۇ. شۇ ئارىلىقتا مومای يەنە ئىشىك تۇۋىدە پەيدا بوپتۇ.

— تىرىك - تىرىك، كىم ئويغاق؟

— چېچەن سادىق — مەن ئويغاق.

— نېمىشقا ئۇخلىمىدىك؟

— قىرىق مۇشۇكۇك مىياۋلاپ ئۇخلاتمىدى.

مومای ئىچ - ئىچىدىن تىت - تىت بولۇپ، قىرىق مۇشۇكىنى بىرىنى قويماي چېپىۋېتىپتۇ. ئۇ يەنە ئاشخانىنىڭ بۇسۇغىسىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ، ئۆز كۆڭلىدە شۇنداق دەپتۇ: «توختا سادىق، سېنىڭ چېچەنلىكىڭنىمۇ كۆرەرمەن، سەنمۇ مومانىڭنىڭ كىملىكىنى بىلەرسەن !...»

ئوغۇللار تۇڭلۇكتىن چىقىپ - چىقىپ بىر نەچچىسى قاپتۇ. ئۇلار قىزلارنىڭ ئۇستىدىكى ئاق كىگىزنى تۇيدۇرماي يىغىۋېلىپ قارا كىگىزنى يېپىپ قويۇپتۇ - دە، سادىققا قاراپ:

— يۇر، چىقىپ كېتىمىز، — دەپتۇ. سادىق:

— ئاق كىگىز بىلەن قارا كىگىزدە نېمە سىر بارىكىن، شۇنى كۆرۈپ چىقىپ كېتەي، — دەپ ئايرىلىپ قاپتۇ. ئۇلار سادىقنىڭ زېرەك ۋە چاققانلىقىغا ئىشىنىپ ماقۇل دەپ چىقىپ كېتىپتۇ، ئەمما ئۆزلىرىنىڭمۇ كۆرگۈسى كېلىپ، ئۆگزىدە تۇڭلۇكتىن ماراپ يېتىشىپتۇ.

سادىق ئاق كىگىزنىڭ ئىچىگە كىرىپ يالغاندىن خورەك تارتىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا مومای بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ ئىشىك تۇۋىگە كەپتۇ:

ـــ تىرىك ـ تىرىك، كىم ئويغاق؟

سادىق ئىندىمەپتۇ. موماي كۆڭلىنى تېخىمۇ خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم سوراپتۇ:

ـــ تىرىك ـ تىرىك، كىم ئويغاق؟

ئۆيىنىڭ ئىچىدىن خورەكتىن باشقا تاۋۇش چىقمىغاندىن كېيىن موماي ئىشكىنى «غىچ» قىلىپ ئېچىپتۇ ـ دە، قىلىچىنى پارقىرىتىپ كىرىپتۇ. قارا كىگىز يېپىنغانلارنىڭ بېشىغا بېرىپ، ئۇلارنى جان ـ جەھلى بىلەن شارتىلدىتىپ چېپىشقا باشلاپتۇ. قىلىچىنى ھەربىر ئۇرۇپ، بىر قېتىم يالاپتۇ. كىگىزنىڭ ئاخىرىغا يېتىپ بارغاندا قىلىچىنى بار كۈچى بىلەن بىر ئۇرۇپتۇ ـ دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن مۇنداق دەپتۇ:

ـــ قۇتۇلدۇم سەن سادىقتىن،
ئەمدى چىقتىم ھاردۇقتىن.

شۇ چاغدا سادىق ئاق كىگىزدىن بېشىنى چىقىرىپ:

ـــ قۇتۇلمىدىڭ سادىقتىن،
چىقالمىدىڭ ھاردۇقتىن.
بار ـ يوقۇڭدىن ئايرىلدىڭ،
شۇمبۇيىدەك قايرىلدىڭ.

دەپتۇ. موماي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ يېڭىلگەنلىكىنى سېزىپتۇ. ئۆمرىدە مۇنداق يېڭىلىپ باقمىغان موماي دەرد ـ ئەلەمگە چىدىيالماستىن، كالىدەك ھۆركىرەپ بېرىپ سادىققا ئۆزىنى تاشلاپتۇ. سادىقنىڭ بىر قولى بىلەن بىر قۇلىقىدىن مەھكەم تۇتۇپ، ھويلىغا ئېلىپ چىقىپ، قوشاق قېتىپ زارلاپتۇ:

ـــ قىرىق سەركە ئۆچكەمدىن
ئايرىپ قويغان سادىق تاز.
قىرىق تايغان ئىتىمغا
زامىن بولغان سادىق تاز.
قىرىق مولۇن مۇشۇكۈمنى
ئادا قىلغان سادىق تاز.

قىرىق شاگىرت بالامدىن
جۇدا قىلغان سادىق تاز.

ياۋۇز موماي سادىقتىن كېلىشتۇرۇپ ئۆچىنى ئالماقچى بولۇپ، ئۇنى قازناققا سولاپ قويۇپتۇ. موماي، ئەمدى ئۆچۈمنى قانداق ئالسام بولار... دەپ ئويلاۋاتسا، سادىق قازناقنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ:

— جەددال ئانا، قازناقنىڭ تۆشۈكىدىن پاتىدىغاندەك تۇرىمەن، چىقىپ كەتسەم مەيلىمۇ؟ — دەپتۇ.

موماي «ۋاي جۇۋاينىمەك تاز» دەپ، دەرھال قازناقتىن ئېلىپ چىقىپتۇ. ئېلىپ چىقىپلا تۇلۇمغا سېلىپ تورۇسقا ئېسىپ قويۇپتۇ. ئاندىن قامچا سېپىدەك بىر تاياق بىلەن ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ. تاياق سادىقنىڭ جېنىدىن ئۆتۈۋاتقان بولسىمۇ، «ۋاي جان» دېسە موماينىڭ كۆڭلى خۇش بولىدىغانلىقىنى بىلىپ، بىر ھىيلە ئويلاپتۇ ـ ده، قاقاھلاپ كۈلۈپتۇ. موماي ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— ھەي تاز، مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن دېگەندەك، مەن ئۇرسام سەن كۈلۈۋاتسەنغۇ؟

— سېنىڭ ئەخمەقلىقىڭگە كۈلۈۋاتىمەن. مېنىڭ كۈلگىنىم تاياقنىڭ ئۆتمىگىنى، جىم تۇرغىنىم جېنىمدىن ئۆتكىنى. دەردىم چىققۇدەك ئۇرىمەن دېسەڭ، جاڭگالدىن تېۋىلغا كېسىپ كېلىپ شۇنىڭ بىلەن ئۇر، بولمىسا كۈلگىنىم كۈلگەن، — دەپتۇ سادىق.

موماي ئويلاپ، دەرۋەقە، تېۋىلغا تايىقى مۆڭگەك ئۆكۈزنى يېكتەك تۇزەيدۇ، دەپتۇ كۆڭلىدە. ئۇ ئىشىكنى مەھكەم قۇلۇپلاپ، كەكسىنى ئېلىپ جاڭگالغا كېتىپتۇ. موماي كەتكەندىن كېيىن سادىقنىڭ ئەپچىل بىر ئىنىسى قازناقنىڭ تۆشۈكىدىن چۈشۈپ تۇلۇمنى يېشىۋېتىپتۇ. بۇ ئىككىسى يەنە تۆشۈك بىلەن ھويلىغا چىقىپ، يوغان بىر قاپاقنى ھەرە بىلەن تولدۇرۇپتۇ. چېپىپ تاشلانغان ئۆچكىدىن بىرنى ئەكىرىپ تۇلۇمغا ساپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قاپاقنى سېلىپ تۇلۇمنى ئاۋۇالقىدەك ئېسىپ قويۇپتۇ. ئاندىن بۇلار ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ.

ئەمدى تۆگەنچى گەپنى موماينىڭ ھالىدىن ئاڭلايلى:

موماي تېۋىلغىنى كېسىپ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەپتۇ. ئۆيگە كىرىپ تۇلۇمغا قارىسا ئۆز جايىدا ئېسىقلىق تۇرغان. كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ، ئىشىك ـ تۆشۈكىنى تاقاپتۇ ـ ده، تۇلۇمنى ۋاقىلدىتىپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. تۇلۇمدىن ھېچبىر ئاۋاز چىقمىغاندىن كېيىن، تاياق سادىقنىڭ جېنىدىن ئۆتۈۋاتقان ئوخشايدۇ، دەپ يە-

نەمۇ بەكرەك ئۇرۇپتۇ. تۇلۇمنىڭ ئىچىدىكى قاپاق سۇنۇپتۇ، تۇلۇم يېرىلىپتۇ. ھەر-
لەر غۇژۇلداپ چىقىپ، مومايىنىڭ باش - كۆزىنى ژاژىلىدىتىپ چېقىپتۇ. يالماۋۇز
داد- پەريات ئوقۇپ ئۆزىنى تۆت تامغا ئۇرۇپتۇ. ھەرىلەر كۆڭلەكنىڭ ياقا ۋە يەڭلىرى-
دىن كىرىپ پۈتۈن ئەزالىرىنى چېقىشقا باشلاپتۇ. مومای ھالىدىن كېتىپ لاسسىدە
يىقىلىپتۇ، بەدەنلىرى كۈپتەك ئىششىپ، نەپىسى سىقىلىپتۇ، مىڭ تەسلىكتە جېنى
چىقىپ، گۆرىگە تىقىلىپتۇ.

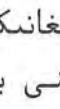
ئېيتىپ بەرگۈچى : **رەھىم ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، 57 ياش، ھۇ-
نەرۋەن، قورغاس ناھىيەسى چىنباغ مەھەللە-
سىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇھەممەد رەھىم** (1926). ئەر، ئۇيغۇر، ئو-
قۇغۇچى، ئىلى تىببى تېخنىكومىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1949

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (1)، 1979

ئالتۇن كوكۇلىلىق بالا

ۇرۇنقى زاماندا بىر كەمبەغەلنىڭ شانىياز دېگەن يالغۇز ئوغلى بولغانكەن. ئۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قالغاندىن كېيىن ھەركىملەرنىڭ مېلىنى بېقىپ، سۈيىنى توشۇپ، ھويلىلىرىنى سۈپۈرۈپ كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى شانىياز تونۇر بېشىدا يېتىپ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە چوڭ بىر دەريادا نۇرغۇن قىزلار چۆمۈلۈپ، بىر ـ بىرىگە سۇ چېچىشىپ ئويناپ يۈرگۈدەك. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا نۇربۇۋى دېگەن چىرايلىق بىر قىز بۇ بالىغا قاراپ كۈلگۈدەك ـ تە، سۇ چېچىپ قاچقۇدەك. شانىياز ئۇنى قوغلايمەن دەپ تەمشىلسىمۇ، ئورنىدىن قوزغىلالمىغۇدەك. ئاخىر چېچىلغان سۇدىن ئەندىكىپ ئويغانسا قاپقاراڭغۇ كېچە، يېنىدا ھېچكىم يوق، شارقىراپ يامغۇر يېغىۋاتقانكەن. شانىياز «ئاھ، چۈشۈم ئىكەن !» دەپتۇ ـ دە، شۇنىڭدىن باشلاپ چۈشىدە كۆرگەن نۇربۇۋىگە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ، لېكىن ئۇ قىزنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى، ئۇنى قانداق تېپىشنى بىلمەپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىدە غايىبانە مۇھەببەت ئوتى يېنىپتۇ، كېچە ـ كۈندۈز ئەس ـ ھوشى ئەنە شۇ قىزدا بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئىشقى ئوتىدا شانىياز ئۆز شەھرىنى تاشلاپ تەركىدۇنيا بولۇپ چىقىپ كېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ھەپتىلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، شانىياز كۆپ دەريالار، نۇرغۇن تاغلار ۋە چەكسىز چۆللەرنى بېسىپ ئۆتۈپتۇ، ئاخىر بىر چوڭ شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ بۇ شەھەردە نېمە قىلىشنى بىلمەي شەھەرنىڭ چېتىدىرەك بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسا، بىر موماي ئىككى چىلەكنى كۆتۈرۈپ سۇغا كېلىپ قاپتۇ. موماي شانىيازنىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن:

ـــ نېمىشقا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسەن بالام؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئارتۇقچە غەم ـ قايغۇ مېنى خىيالغا غەرق قىلماقتا، موما، ـــ دەپتۇ ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ شانىياز.

ـــ قانداق غەم ـ قايغۇ چۈشتى بالام؟ ياكى ئاتا ـ ئاناڭ قوغلۇۋەتتىمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ موماي.

ـــ ياق، موما، ئاتا ـ ئانام يوق، يېتىم بالىمەن. بۇ يەرگە تېنەپ كېلىپ قالدىم. تونۇش ـ بىلىشىم يوق، بېشىم گاڭگىراپ نېمە قىلىشىمنى بىلمەي ئولتۇرد-

مەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شانىياز.

ــ خىيال قىلىپ ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلما بالام. مەن ساڭا ئانا بولاي، سەن ماڭا بالا بول. ئېغىرىڭنى يەر كۆتۈرەر، رىزقىڭنى خۇدا بېرەر بالام. يۈر مېنىڭ بىلەن، ــ دەپ موماي شانىيازنى ئەگەشتۈرۈپ ئېلىپ كېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئانا ـ بالا بولۇپ ناھايىتى ئىناق كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. شانىياز مومانىڭ كالىلىرىنى بېقىپ، سۈيىنى توشۇپ يۇرۇپ خېلى كۆپ ۋاقىتلارنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى شانىياز مومانىڭ كالىلىرىنى بېقىپ، دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ، قارىسا، نۇرغۇن قىزلار دەريادا چۆمۈلۈپ، بىر ـ بىرىگە سۇ چېچىشىپ ئويۇنىشىپ يۈرگۈدەك. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر قىز شانىيازنىڭ كۆزىگە ناھايىتى ئىسسىق كۆرۈنۈپتۇ، ئۇ قىزنى قەيەردىدۇر بىر يەردە، قاچاندىدۇر بىر ۋاقىتتا كۆرگەندەكلا قىلغۇدەك، لېكىن زادىلا يادىغا ئالالماپتۇ. ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ ئۇزاق قاراپ تۇرۇپتۇ.

شۇ ئارىدا قىزلارنىڭ بىرى ھېلىقى قىزغا قاراپ «نۇربۇۋى !» دەپ ۋارقىراپ قاپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا شانىيازنىڭ يۈرىكى «شۇۋ» قىپ كېتىپتۇ. قارىسا، چۈشىدە كۆرگەن ھېلىقى قىزنىڭ ئۆزى. «تاپتىم» دەپتۇ ئىچىدە شانىياز. شۇ زامان ئۇ بىر تال شاخنى شارتتىدە كېسىۋېلىپ نەي ياساپتۇ ـ دە، بىر تۇپ تالنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ چېلىشقا باشلاپتۇ. شانىياز نەينى شۇنداق مۇڭلۇق بىر مۇقامغا چېلىپتۇكى، ئۇنى ئاڭلىغان قىزلار تۇرغان جايلىرىدا قىمىرلىماي ھەيران بولۇپ قارىشىپ قاپتۇ. كېيىن ئۇلار دەررۇ سۇدىن چىقىپ كىيىملىرىنى كىيىشىپتۇ ـ دە، نەي ئاۋازى كەلگەن تەرەپكە قاراپ كېلىشىپتۇ ۋە تونۇش بولمىغان بۇ نەيچىنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇشۇپ نەينىڭ مۇڭلۇق ئاۋازىغا غەرق بولۇشۇپتۇ. شانىياز بىردەم نەي چالغاندىن كېيىن كالىلىرىغا قارىماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرغانكەن، بېشى تالنىڭ شېخىغا تېگىپ دوپپىسى چۈشۈپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئالتۇن كوكۇلىسىنى ۋە نۇر يېغىپ تۇرغان جامالىنى كۆرگەن نۇربۇۋى ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ.

ئەتىسى شانىياز مومانىڭ بېغىدىن بىر دەستە گۈل ئېلىپ، ئۇنىڭ ئارىسىغا بىر پارچە خەت سېلىپ، يەنە كالىلىرىنى ھەيدەپ چىقىپتۇ. كۈن چۈشتىن ئىگىلىگەندە ھېلىقى قىزلارمۇ چىقىپ ئويناپ ـ كۈلۈپ دەريادا سۇغا چۆمۈلۈشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا شانىياز قىزلار چۆمۈلۈۋاتقان جايىنىڭ باش تەرىپىگە ئۆتۈپ قولىدىكى گۈل دەستىنى سۇغا ئېقىتىۋېتىپتۇ. نۇربۇۋى ئېقىپ كېلىۋاتقان گۈلنى تۇتۇۋاپتۇ ـ دە، قارىسا ئارىسىدا بىر پارچە قەغەز تۇرغۇدەك، ئۇنى ئېچىپ قارىسا خەت، ئوقۇپ كۆر-

سە ئىشق - مۇھەببەت سۆزلىرى ئىكەن. «مېنىڭ كۆڭلۈمدە يانغان مۇھەببەت ئوتى ئۇ يىگىتنىڭمۇ كۆڭلىدە يېنىۋېتىپتۇ. ئىككىمىزنىڭ تىلىكى بىر ئىكەن. دېمەك، مۇرادقا يېتىش ئەمدى ئاسان» دەپ ئويلاپتۇ، لېكىن بۇنى ھېچكىمگە بىلىندۈرمەپتۇ. ئۇ كۈن شۇنداق ئۆتۈپتۇ.

يەنە بىر كۈنى دەريادا شۇنداق چۆمۈلۈپ ئويناپ يۈرگەندە، نۇربۇۋى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى شېرىنخانغا سىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە:

— مەن ھازىر شۇ يىگىتنىڭ ئالدىغا بېرىپ كېلىمەن، سىز قىزلارنى مەلىكە قىلىپ، مېنىڭ يوقلۇقۇمنى بىلىندۈرمەي تۇرۇڭ، — دەپ ئۆزى دەريانى ياقىلاپ شائىيازنىڭ ئالدىغا كېتىپتۇ.

نۇربۇۋى بىلەن شائىياز ئىككىسى ئۇزاق گەپلىشىپ، بىر - بىرىگە ئىشق - مۇھەببەتلىرىنى ئىزھار قىلىشىپتۇ، ئويناپ - كۈلۈشۈپتۇ. نۇربۇۋى كېيىن ئاستا قايتىپ كېلىپ قىزلارغا قېتىلىۋاپتۇ، بۇنى ھېچكىم سەزمەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شائىياز بىلەن نۇربۇۋى ئويناپ - كۈلۈپ بىر مەزگىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى شائىياز بىلەن نۇربۇۋى دەريا بويىنى سەيلە قىلىپ يۈرگەندە شائىياز:

— ئىككىمىز بۇنداق يۈرۈپ ۋاقىتنى ئۆتكەزمەيلى، دەرھال ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپ بىللە تۇرمۇش كەچۈرەيلى، — دەپ مەسلىھەت سالىتۇ.

نۇربۇۋى بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپ:

— خوپ مەيلى، بىراق سىز ئاتا - ئانامنىڭ ئالدىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىڭ، — دەپتۇ.

شائىياز شۇ كۈنى ئاخشىمى تاماقتىن كېيىن مومىسىغا ئاستاغىنە دەپتۇ:

— موما، سىزگە چوڭ بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى، ئەگەر مۇمكىن بولسا ئېيتىپ باقسام.

— خوپ بالام، ھەرقانداق ئىلتىماسىڭ بولسا ماڭا ئېيتماي كىمگە ئېيتاتتىڭ، ئېيتقىن، — دەپتۇ موماي.

— ئەيىپ كۆرمىسىڭىز موما، مەن نۇربۇۋىنى ياخشى كۆرەتتىم، شۇنىڭغا ئەلچىلىككە بېرىپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتسىڭىز دېۋىدىم، — دەپتۇ شائىياز.

— ۋاي بالامەي، مەن بىر كەمبەغەل تۇل خوتۇن تۇرسام، سەن مېنىڭ قولۇمدا يۈرگەن بىر يېتىم بالا تۇرساڭ. نۇربۇۋىنىڭ دادىسى باي، يۇرتنىڭ چوڭلىرىدىن بىرى. بۇ ئىشىڭ بولمايدۇ بالام، قوي، نۇربۇۋى توغرۇلۇق ئويلىما. «خىل - خىلى بىلەن، پىچاق قىنى بىلەن» دېگەن گەپ بار. مەن سېنى ئۆز خىلىڭنى تېپىپ ئۆيلەپ

قويای. ئەگەر مەن ئۇلارنىڭ قىزىغا ئەلچىلىككە بارسام، ئۇلار نومۇس كۆچىدىن بىزنى ئامان قويمايدۇ، ــ دەپ باش تارتىپتۇ موماي. شانىياز بولسا:

ــ ئەلچىگە ئۆلۈم يوق موما. ھەرھالدا بىر بېرىپ ئالدىدىن ئۆتۈپ كۆرۈڭ، جېنىم موما، ــ دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. موماي ئاخىر شانىيازنىڭ كۆڭلىنى قىيالماي ئەلچىلىككە بېرىشقا رازى بوپتۇ.

موماي ئەتىسى تاڭ سەھەردە، تېخى ھېچكىم ئۇيقۇدىن ئويغانمىغان چاغدا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ـ دە، بىر قولىغا چېلەك، بىر قولىغا سۇپۇرگە ئېلىپ باينىڭ ئۆيىگە كەپتۇ.

باينىڭ ئىشىك ئالدىنى ياخشىلاپ سۇپۇرۇپتۇ، سۇ چېچىپتۇ، كېيىن دېرىزىگە يېقىن كېلىپ:

ــ ئەلچىمەنەي، ئەلچىمەن،
ئەلچىلىككە كەلدىممەن.
سىزدىن جاۋاب ئېلىشقا،
شانىيازدىن كەلدىممەن.

دەپتۇ ـ دە، كېتىپتۇ.

بۇ سۆزلەر ئۇيقۇدىن ئەمدى ئويغىنىۋاتقان باي بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ قۇلقىغا ئاڭلىنىپتۇ. ھەيران بولغان ئەر ـ خوتۇن ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا چىقسا ھېچكىم يوق، ئىشىك ئالدى پاكىز سۇپۇرۇلگەن، سۇ چېچىلغان. ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپتۇ ـ دە، «بۇ ئەلچى كېلىشىنىڭ دېرىكى» دەپ شۇ كۈنى ئاخشىمى ئەلچى كۈتۈپتۇ.

كەچقۇرۇنلۇقى ھېلىقى موماي يەنە ئىككى ـ ئۈچ مومانى بىللە ئېلىپ كەپتۇ. ئاۋۋال ئۇياقتىن ـ بۇياقتىن گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ، كېيىن شانىياز دېگەن بىر يېگىتنىن ئەلچىلىككە كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. باي شانىيازنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تۇرمۇش ۋە مەنسەپ دەرىجىسىنى سۈرۈشتۇرۇپتۇ. موماي بولسا باينىڭ ھەربىر سوئالىغا تولۇق قىلىپ، شانىيازنىڭ يېتىم بالا ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ قولىدا يۈرگەنلىكىنى بىر ـ بىرلەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ.

مومانىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان باينىڭ قۇيقا چاچلىرى تىك بولۇپ، قاتتىق غەزەپكە ئۆرلەپتۇ ۋە ئاچچىقىغا چىدىيالماي:

ــ مەن بۇ شەھەرنىڭ چوڭلىرىنىڭ بىرسى تۇرسام، بىر تېجىمەلنىڭ مېنىڭ

قىزىمغا ئەلچى قويۇشى قانداق گەپ؟! بۇ ماڭا ئاھانەت ئەمەسمۇ؟! ئىككىنچى مېنىڭ ئىشىكىمگە ئاياغ باسقۇچى بولماڭلار، ئەگەر يەنە كېلىدىغان بولساڭلار پۈتۈڭلارنى چا-قىمەن! ــ دەپ ئەلچىلەرنى قوغلاپ چىقىرىۋېتىپتۇ. موماي ئۆيگە كېلىپ:

ــ دېمىدىمۇ بالام، «بويۇڭ يەتمىگەن يەرگە قول ئۇزاتما» دېگەندەك، بايلار سې-نىڭ بىلەن ماڭا ئوخشاش كەمبەغەللەرگە قىز بېرەمدۇ! ئىككىنچى نۇربۇۋى توغرۇلۇق زادىلا ئويلىما، بولمىسا مېنىمۇ، سېنىمۇ خاراب قىلىدۇ. مەن ساڭا ئۆزۈڭنىڭ لايى-قىدا ئوبدان بىر قىز تېپىپ ئۆيلەپ قويىمەن بالام، ــ دەپتۇ. شانىياز:

ــ مەيلى موما، جاھاننىڭ خاپا بولغۇچىلىكى يوق، ــ دەپتۇ ــ دە، نۇربۇۋى بە-لەن مەسلىھەتلىشىپ باشقىچە يول تۇتۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويۇپتۇ. لېكىن، شۇ كۈندىن باشلاپ نۇربۇۋى كۆرۈنمەس بولۇپ قاپتۇ، چۈنكى ئەلچى كەلگەندىن كېيىن ئاتا ــ ئانىسى ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ يۈرۈشىگە يول قويماس بولۇپ قالغانىكەن.

ئاتا ــ ئانىسىنىڭ بۇ ئىشىدىن غەزەپلەنگەن نۇربۇۋىنىمۇ «ئەگەر ئاتا ــ ئانام مېنىڭ سۆيگىنىم بىلەن قوشۇلۇشۇمغا رازى بولمىغان بولسا، مەنمۇ باشقىچە يول تۇتۇشۇم كېرەك» دېگەن پىكىرنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن سىرداش دوستى شېرىنخان ئارقىلىق شانىيازغا بىر خەت ئەۋەتىپتۇ.

شانىياز بۇ خەتنى ئوقۇپ كۆرسە، «ئەمدى مەن ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىن-دىم، لېكىن سىز بىلەن قىلىدىغان مەسلىھەتىم بار. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن ئاخشام بىزنىڭ باغقا كېلىڭ. سۇ ئېقىمىنى بويلاپ ماڭسىڭىز، شۇ سۇ سىزنى توپتوغرا بىز-نىڭ باغنىڭ سۆڭگۈچىگە ئېلىپ بارىدۇ. شۇ سۆڭگۈچ ئارقىلىق باغقا كىرىپ گۈللەر-نىڭ ئارىسىدا كۈتۈپ تۇرۇڭ. يېرىم كېچىدە مەن چىقىمەن» دېگەن سۆزلەر يېزىلغا-نىكەن.

شانىياز شۇ ئاخشىمى يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، سۇنى ياقىلاپ نۇربۇۋىلەر-نىڭ بېغىغا قاراپ مېڭىپتۇ، سۆڭگۈچتىن باغقا كىرىپتۇ ۋە گۈللەرنىڭ ئارىسىغا جايلىشىپ، نۇربۇۋىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. كۆز يۇمماستىن يېرىم كېچىنى كۈتۈپ ياتقان نۇربۇۋىنىمۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپتۇ. ئىككىسى بۇ يەردە ئولتۇرۇپ ئۇ-زاق گەپلىشىپتۇ ۋە جۇمە كېچىسى قېچىپ كېتىشكە ۋەدىلىشىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، كۈتكەن جۇمە كۈنىمۇ كەپتۇ. نۇربۇۋى ئاتىسىنىڭ ئات باقارى رېھىم بوۋاي بىلەن سۆزلىشىپ، ئىككى ئاتنى ئېگەر ــ توقۇملىرى بىلەن تەييارلاپ، ئۇنى كېچىسى باغنىڭ كەينىدە كۈتۈپ تۇرۇشقا تەينىلەپتۇ ۋە ئۆز ھۈجرىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن چىراغلار ئۆچۈپ، ئەل ئايىغى بېسىلغاندا، نۇربۇۋى

ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ، تەكشىلەرنى يوتقانغا ئوراپ، خۇددى بېشىنى پۈركەپ ئۇخلاۋاتقان ئادەمگە ئوخشىتىپ قويۇپ، ئۆزى چىقىپ كېتىپتۇ.

شۇ ئارىدا ئۇنىڭ ئاتىسى نۇربۇۋىنى يوقلاپ كىرىپ، يوتقانغا ئورالغان تەكشىلەرنى كۆرۈپتۇ - دە، ھە، قىزىم ئۇخلاۋېتىپتۇ، دەپ چىقىپ ئۆز ھوجرىسىدا خاتىرجەم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بۇ چاغدا رېھىم بوۋاي ۋەدە بويىچە ياخشى ئىككى ئاتنى توقۇپ، باغنىڭ كەينىدە كۈتۈپ تۇرغانكەن. خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئۇياقتىن نۇربۇۋى، بۇياقتىن شانىياز يېتىپ كېلىپ، ئىككىسى ئىككى ئاتنى مىنىپتۇ - دە، رېھىم بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ مومانىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

شانىياز مومانىڭ بەرگەن يارىمى ۋە قىلغان ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئەمدى كەتمەكنى بايان ئەيلەپتۇ. شۇ چاغدا موماي غەزەل بىلەن:

— ئۆيدىن چىقساڭ تىك داۋان،
ئۇندىن قانداق ئۆتەرسەن؟!
چۆل - ياۋاندا بەش بۆرە،
ئۇندىن قانداق ئۆتەرسەن؟!
دەريا بويى بۇك جاڭگال،
ئۇندىن قانداق ئۆتەرسەن؟!
يېرىم يولدا قاراقچى،
ئۇندىن قانداق ئۆتەرسەن؟!

دەپتۇ ۋە شانىيازنىڭ كەتمەسلىكىنى ئىلتىماس قىلىپ يىغلاپتۇ. شانىياز مومانىڭ بۇ سۆزلىرىگە جاۋابەن:

— ئېگىز - ئېگىز داۋاننى
ئاتلىرىمغا تاپشۇردۇم.
ياۋاندىكى بۆرىنى
مىلتىقىمغا تاپشۇردۇم.
ئادەم ئۆتمەس جاڭگالنى
چاقماقىمغا تاپشۇردۇم.
يولدىكى قاراقچىنى
تەقدىرىمگە تاپشۇردۇم.

دەپ بۇ يەردىن كەتمىسە بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ ۋە «خەير، موما» دەپتۇ ـ دە، «چۇ» دەپ يولغا راۋان بوپتۇ. موماي بولسا «خەير، بالام! ئاللاغا تاپشۇردۇم» دەپ دۇئا قىلىپ قاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ. بىر يەرلەرگە كەلسە ناھايىتى ئېگىز ۋە تىك داۋان تۇرغۇدەك. شانىياز بىلەن نۇربۇۋى ئېتىنى «چۇ» دەپ بىر قامچا ئۇرغانكەن، كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە داۋاندىن ئېشىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىر يەرلەرگە كەلسە، بەش چىلىۋىرە ھۇۋلاپ يۇرگۈدەك. شانىياز ئوقياسىنى ئېلىپ ئۈچ قېتىم ئاتقانكەن، بۆرىلەردىن ئۆلگىنى ئۆلۈپ، قالغىنى قېچىپ كېتىپتۇ. يەنە بىر يەرلەرگە كەلسە، بىر دەريانىڭ بويىدا ئادەم ئۆتەلمەس بۇك جاڭگاللىق تۇرغۇدەك. شانىياز چاقماقنى بىر چاققانكەن، پۈتۈن جاڭگال كۆيۈپ يول ئېچىلىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار يېرىم يولغا كەلگەندە ئالدىدىن يەتتە قاراقچى چىقىپتۇ ـ دە، بۇلارنى تۇتۇۋېلىپ، بىر تاغنىڭ ئاردىسىغا ئېلىپ كېتىپتۇ. قاراقچىلار بۇلارنى ئۆزلىرى تۇرغان بىر غارغا ئېلىپ كىرىپ شانىيازدىن:

ــ ساڭا جان كېرەكمۇ ياكى مال كېرەكمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭلار، چۇشىنەلمىدىمغۇ؟ ــ دەپتۇ شانىياز.

ــ ئەگەر جان كېرەك بولسا، قۇرۇق بېشىڭنى ئېلىپ كېتىۋەرگىن، ساڭا يول ئوچۇق، ئاتلىرىڭ بىلەن بۇ قىز قالىدۇ. ئەگەر مال كېرەك دېسەڭ، بۇ يەردىن تىرىك چىقمايسەن! ــ دەپتۇ قاراقچىلار.

ــ ئاتلىرىمنى ئالساڭلارمۇ ئېلىڭلار، لېكىن بۇ قىز مېنىڭ خوتۇنۇم بولغاچقا، مەن ئۇنى سىلەرگە قانداق تاشلاپ كېتەلەيمەن؟! ــ دەپتۇ شانىياز.

شۇ ئارىدا قاراقچىلار شانىيازنى ئۇرۇپ، چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلاپتۇ ـ دە، نۇر ـ بۇۋىنى تاماق تەييارلاشقا بۇيرۇپتۇ.

نۇربۇۋى كۆز ياشلىرىنى تۆككىنىچە ئىلاجسىز قاراقچىلارنىڭ بۇيرۇقى بىلەن تاماق تەييارلاشقا باشلاپتۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ يەردىن قانداق قۇتۇلۇشنىڭ ئىلاجىنى ئىزدەپتۇ. شۇ ئارىدا نۇربۇۋىنىڭ يانچۇقىدىكى، ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئېلىۋالغان، بىر بولاق ئوغا يادىغا چۈشۈپتۇ.

تاماق تەييار بولغاندا، نۇربۇۋى ھېلىقى ئوغىنى ئاستا تاماققا ئارىلاشتۇرۇپتۇ ـ دە، قاراقچىلارغا بېرىپتۇ. قاراقچىلار تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ بىر پەستە ھەممىسى قېتىپ قاپتۇ. شۇ ۋاقىتتا نۇربۇۋى شانىيازنىڭ يۈزىگە سۇ چېچىپ، ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە ئاتلىرىغا مىنىپ يەنە يولغا

راۋان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، يەنە خېلى كۈنلەر ئۆتۈپتۇ. ئۇلار بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ ئاتلىرىدىن چۈشۈپتۇ ۋە ئېگەر - توقۇملىرىنى ئېلىپ ئوتلاشقا قويۇۋېتىپتۇ. ئۆزلىرى دەم ئېلىپ تاماق قىلىپ يەپتۇ ھەم ئۇزاق يول مېڭىپ ھارغانلىقىدىن ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

ئەتىسى يەنە تاماق تەييارلاپ يېگەندىن كېيىن، شانىياز ئەمدى ئاتلارنى تۇتۇپ كېلەي دەپ قارىسا ئاتلىرى كۆرۈنمەپتۇ. ئۇياق - بۇياققا قاراپ زادىلا تاپالماي، بىر قىرغا چىقىپ ئولتۇرسا نۇرغۇن قۇلانلار ئويناشىپ يۈرگۈدەك. شانىياز قۇلانلارغا قاراپ:

— ھەي قۇلانلار، قۇلانلار،
ئۆزى ياخشى قۇلانلار،
كۆزى ياخشى قۇلانلار،
كەركە بويلۇق كەر ئاتنى
كۆردۈڭلارمۇ قۇلانلار؟
سۇرمە رەڭلىك سۇر ئاتنى
كۆردۈڭلارمۇ قۇلانلار؟

دەپ غەزەل بىلەن سوراپتۇ. قۇلانلار بولسا، بويۇنلىرىنى تولغاپ قاراپ قويۇپتۇ - دە، ئۇن چىقىرىشماي يۈگۈرۈشۈپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. قارىسا، ھەممىسىنىڭ كەينىدىن بىر ئاسقاق قۇلان ئارانلا مېڭىپ كېتىۋاتقۇدەك. شانىياز بۇنىڭغىمۇ:

— ھەي قۇلانجان، قۇلانجان،
ئۆزى ياخشى قۇلانجان،
كۆزى ياخشى قۇلانجان،
كەركە بويلۇق كەر ئاتنى
كۆردىڭمكىن قۇلانجان؟
سۇرمە رەڭلىك سۇر ئاتنى
كۆردىڭمكىن قۇلانجان؟

دەپتۇ. شۇ چاغدا بۇ ئاسقاق قۇلان توختاپتۇ - دە:

— ھەي يولۇچى، يولۇچى،

كەركە بويلۇق كەر ئېتىڭ
كەر بۇلاقتا يۇرىدۇ.
ئوڭ يېنىدا ئون قۇلان
سەكرەپ ئويناپ يۇرىدۇ.
سۇرمە رەڭلىك سۇر ئېتىڭ
سۇر بۇلاقتا يۇرىدۇ.
سول يېنىدا بەش قۇلان
سەكرەپ ئويناپ يۇرىدۇ.

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ـ دە، پۇتىنى كۆتۈرۈپ شانيازغا كۆرسىتىپتۇ. شانياز يۇگۈرۈپ بېرىپ قۇلانىڭ پۇتىغا قارىسا، بىر تاش كىرىپ كەتكەنكەن. شانياز قۇلانىڭ پۇ-تىدىن تاشنى ئېلىپ، بېشىنى سىلاپ قويغانكەن، ئۇنىڭ پۇتى ساقىيىپ كېتىپتۇ ۋە بىر يۇگۈرۈپتىكەن هەممە قۇلانلاردىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

كېيىن شانياز نېرىقى بىر قىرغا چىقىپ قارىسا، بىر بۇلاقنىڭ بويىدا كەر ئې-تى قۇلانلار بىلەن سەكرىشىپ ئويناپ يۇرگۈدەك، يەنە بىر بۇلاقنىڭ بويىدا سۇر ئې-تىمۇ بىرنەچچە قۇلانلار بىلەن سەكرەپ ئويناپ يۇرگۈدەك. شانياز بۇ ئاتلارنىڭ يۇ-گەنلىرىنى شاراقلاتقانكەن، هەر ئىككى ئېتى يۇگۈرگىنىچە يېتىپ كەپتۇ. شانياز بۇلارنىڭ بىرىنى مىنىپ، بىرىنى يېتىلەپ نۇربۇۋىنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ دە، ئېگىرىنى توقۇپ يەنە يولغا راۋان بوپتۇ.

يەنە كۆپ يول ماڭغاندىن كېيىن، شانياز ئۆزىنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە ئاتا مىراسىغا ئىگە بولۇپ، نۇربۇۋى بىلەن بەختلىك ياشاپ، ياخشى تۇرمۇش كەچۈرۈپ ئۆتۈپتۇ.

قىزنىڭ ئاتىسى بۇلارنى ئىزدىمىكىن ياكى ئىزدىمىكىن، بۇنىسى مەلۇم ئەمەس. لېكىن، شانياز بىلەن نۇربۇۋى شۇنداق قىلىپ ئۆز مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكەنكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

تېيىپ پادىشاھ

بۇرۇنقى زاماندا تېيىپ ئىسىملىك بىر پادىشاھ بولغانكەن. ئۇ بىر كۈنى ئۇخلاۋېتىپ چۈشىدە بىر قىزغا كۆيۈپ قاپتۇ. ئەتىگەنلىكى پادىشاھ ئورنىدىن تۇرۇپ نامازغا تەرەت ئالغاندا بىر قولىنى يۇيۇپ، بىر قولىنى يۇيماپتۇ، ئاغزىغا سۇ ئاپتۇ، مەسىھ تارتماپتۇ. ھەر كۈنى قىبلىگە قاراپ ناماز ئوقۇيدىغان ئادەم شۇ كۈنى كۈنچىقىشقا قاراپ ناماز ئوقۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسى ھەيران بولۇپ:

ــ بالام، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ نامازنى قىبلىگە قاراپ ئوقۇماي، كۈنچىقىشقا قاراپ ئوقۇدۇڭ، بىر قولۇڭنى يۇيۇپ يەنە بىرىنى يۇيمىدىڭ، ئاغزىڭغا سۇ ئالمىدىڭ، مەسىھ تارتمىدىڭ. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ــ دەپ سوراپتىكەن، تېيىپ پادىشاھ:

ــ ھەي ـ ھەينىڭ مالامىتى، كۆيۈكنىڭ ئالامىتى، ــ دەپلا يىقىلىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئانىسى ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈپ تاماق بەرسە ھېچ نەرسە يېمەپتۇ، ھەتتا سۇمۇ ئىچمەپتۇ. پادىشاھ شۇ ھالەتتە بىر ھەپتە يېتىپتۇ. ئانىسى ئۇنى ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدى، قانداق قىلارمەن؟ دەپ ئەنسىرەپ، بالىسىدىن:

ــ ساڭا زادى نېمە بولدى، ماڭا ئېيتىپ بەرگىن، ــ دەپ سورىغاندىن كېيىن پادىشاھ تالاغا چىقىپتۇ. ئىشىكنىڭ ئالدىدا بىر تۇپ سۇۋادان تېرەك بار ئىكەن، پادىشاھ شۇ سۇۋادانغا قاراپ:

ــ بۇ تېرەك ئېگىز تېرەك،
تۈۋىدىن كەسمەك كېرەك.
تۈۋىدىن كېسىپ بولۇپ،
ساندۇق چاپقۇزماق كېرەك.
ساندۇق چاپقۇزۇپ بولۇپ،
تېيىپنى سالماق كېرەك.
تېيىپنى سېلىپ بولۇپ،
دەريانى قويماق كېرەك.

دەپلا دۈم يىقىلىپتۇ. ئانىسى دەرھال ياغاچچىلارنى ئەكېلىپ، ھېلىقى سۇۋادان تېرەكنى يىقىتىپ، ساندۇق ياساپ، ساندۇققا تېيىپ پادىشاھنى سېلىپ، ساندۇقنىڭ بىر تەرىپىگە ئوزۇق سېلىپ دەريانى قويۇپ بېرىپتۇ. ساندۇق دەريادا ئاقماي پادىشاھنى

ئۇزاتقىلى چىققانلارنىڭ ئالدىغا پىرقىراپ كېلىپ قاپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھ:

— ساندۇق چاپقۇزدۇم خانىم،
ساندۇققا پاتتى جانىم.
ساق بولساق كۆرۈشەرمىز،
ئامان بولۇڭ مېنىڭ يارىم.

دەپلا ئېقىپ كېتىپتۇ. ئانىسى دەريا بويىدا يىغلاپ قاپتۇ.

تېيىپ پادىشاھ نەچچە كۈن، نەچچە ئاي دەريادا ئېقىپ، بىر يەرگە بارغاندا بىر كارۋانلار ساندۇقنى كۆرۈپ قېلىپ، «ئاۋۇ ساندۇقنى قاراڭلار» دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ۋارقىراشقانلىقىنى ئاڭلىغان تېيىپ پادىشاھ:

— يولدىن ئۆتكەن كارۋانلار،
يارىمغا سالام دەڭلار.
سالىمىنى ئالمىسا،
كۆرۈشمىكى ھارام دەڭلار.

دەپتىكەن، كارۋانلار: «ئاۋۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە بىرسى غەزەل ئوقۇۋاتىدۇ» دېيىشىپ ھەيران قاپتۇ. پادىشاھ ئېقىۋېرىپ چۈشىدە كۆرگەن سۇلتانقىزنىڭ شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ.

بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى سۇلتانقىزدىن ئاڭلايلى:

سۇلتانقىز ئۇخلاۋاتسا، چۈشىدە بىر ساندۇق ئېقىپ كەپتۇ. كېنىزەكلەر سالما تاشلاپ تۇتالماپتۇ. سۇلتانقىز سالما تاشلىسا ساندۇق ئىلىنىپتۇ. ساندۇقنى تارتىپ چىقىرىپ ئاغزىنى ئېچىپ قارىسا، بىر يىگىت ياتقان، بۇنى كۆرۈپ قىز ھوشىدىن كېتىپتۇ.

ئەتىسى قىز دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— مەن دەريا بويىغا بېرىپ، چاچلىرىمنى تاراپ، كېنىزەكلەر بىلەن ئويناپ كەلەي، — دەپتۇ. دادىسى رۇخسەت قىپتۇ. سۇلتانقىز مەپىگە چۈشۈپ كېنىزەكلەر بىلەن دەريا بويىغا بېرىپتۇ. كېنىزەكلەر باش تارىشىپتۇ. سۇلتانقىز دەرياغا كۆز تاشلاپ ئولتۇرۇپتۇ. نامازشام ئارىلاپ دېگەندەكلا دەريادا بىر ساندۇق ئېقىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرۈپ كېنىزەكلەرنىڭ ھەممىسى سالما تاشلىغان بولسىمۇ، ھېچقايسىسىنىڭ سالمىسىغا چۈشمەپتۇ. ساندۇق پىرقىراپ ئېقىپ كېلىپ سۇلتانقىزنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ.

سۇلتانقىز چېچىنى تاشلاپتۇ ـ دە، ساندۇقنى قىرغاقتا ئېلىپ چىقىپتۇ. كېنىزەكلەر كېلىپ قۇلۇپقا نۆۋەت بىلەن ئاچقۇچ سالغان بولسىمۇ ئېچىلماپتۇ. بەزىلىرى «پالتىدا چاپايلى» دەپتۇ. بۇ چاغدا ساندۇق ئىچىدىن مۇنداق ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ:

ــ تەپسەك ساندۇق ئاچىلۇر،
گۈل باشىڭغا ساچىلۇر.
مەن يارىمنى كۆرگەندە،
غېرىب كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

بۇنى ئاڭلاپ سۇلتانقىز ساندۇقنى بىر تەپكەنىكەن، ساندۇق ئېچىلىپ كېتىپتۇ. سۇلتانقىز بىلەن تېيىپ پادىشاھ دىدارلىشىپتۇ. كېنىزەكلەر ئىككىسىنى مەپىگە سېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ مۇلازىملارغا:

ــ ئەگەر بۇ شاھزادە بولسا ئۆيىنىڭ تۆرىگە چىقىپ ئولتۇرىدۇ، دېھقاننىڭ بالىسى بولسا تاپسىدا ئولتۇرىدۇ. سىلەر ئۆيىنىڭ تۆرىگە كىگىز، تاپسىغا گىلەم سېلىپ قويۇڭلار، ــ دەپتۇ. مۇلازىملار پادىشاھنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ. تېيىپ پادىشاھ سارايغا كىرىپ، گىلەمگە پۇتىنى سۇرتىۋېتىپ تۆرگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ گەپ قىلسىمۇ تېيىپ پادىشاھ پەقەتلا گەپ قىلماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ بالىنى يەنە بىر سىناپ باقماقچى بولۇپ ئوۋغا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئوۋغا چىقىپ ۋەزىرلىرىگە:

ــ قارچىغا، قۇرغۇي، پاختەك، سانى قوندىقتا قاتار قوندۇرۇپ قويۇڭلار. بۇ بالا ئەگەر شاھزادە بولسا قارچىغىنى تونۇيدۇ، بولمىسا تونۇماي باشقا قۇشنى ئالىدۇ. ئاندىن يەنە بىر ئايلىق يولنى بىر كۈندە باسىدىغان يەلتاپان ئاتقا ئەسكى ئېگەرنى، قاتراپ ماڭىدىغان ئاتقا كۈمۈش ئېگەرنى توقۇپ، ئىككىسىنى بىر يەرگە باغلاپ قويۇڭلار، ــ دەپتۇ. ۋەزىرلەر پادىشاھنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ. پادىشاھ بالىغا ئاتلارنى كۆرسىتىپ: «ئاتلاردىن بىرىنى مىنىڭ» دېگەندىن كېيىن، تېيىپ پادىشاھ قاراپ بېقىپ يەلتاپان ئاتنى يېشىپ مىنىپتۇ. شۇندىن كېيىن پادىشاھ قۇشلارنى كۆرسىتىپتۇ. تېيىپ پادىشاھ بېرىپلا قارچىغىنى قولىغا قوندۇرغاندىن كېيىن، پادىشاھ بۇ بالىغا قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ ئېسىلزادىلەردىن ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپتۇ. ئۇلار ئوۋغا كېتىپ بېرىپ قارىسا، تامنىڭ ئۈستىدە بىر پاختەك تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن تېيىپ پادىشاھ كۆڭلىدە مۇشۇ قۇش ئاشۇ پاختەكنى ئالسا، مەنمۇ پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالامەن، ئەگەر قۇش پاختەكنى ئالالمىسا، مەنمۇ پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالالمايمەن، دەپ قارچىغىنى پاختەككە قارىتىپ ئاتقانىكەن، قارچىغا بېرىپلا پاختەكنى ئاپتۇ. بۇنى

كۆرگەن تېيىپ پادىشاھ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ پادىشاھ ئەھۋالنى چۈشىنىپتۇ ـ دە: «ئوۋ تۈگىدى، ئەمدى قايتىپ كېتەيلى» دەپتۇ.

قايتىپ كېلىپ پادىشاھ قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ قىزنى تېيىپ پادىشاھقا بېرىپتۇ.

ئارىدىن خېلى ۋاقىتلار ئۆتكەندىن كېيىن، بىر كۈنى تېيىپ پادىشاھ ئولتۇرۇپ «ئۇھ» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان سۈلتانقىز:

ــ نېمىگە ئۇھ تارتىسىز، مېنىڭدىنمۇ ئارتۇق يارىڭىز بارمۇ؟ ــ دەپتۇ. تېيىپ پادىشاھ:

ــ مېنىڭ باشقا يارىم يوق. ئەگەر يارىم بولسا، دەريادا ئېقىپ بۇ يەرگە كېلەمەنمۇ؟ ــ دەپتۇ. سۈلتانقىز:

ــ ئەمىسە نېمىشقا ئۇھ تارتىسىز؟ ــ دەپتىكەن، تېيىپ پادىشاھ:

ــ ئاتا ـ ئانام يىراق يەردە قالدى، سېنى دەپ مەن ئۇلارنى تاشلاپ كەلدىم. ئەگەر سەن رۇخسەت بەرسەڭ ئاتا ـ ئانامنى كۆرۈپ كەلسەم دەيمەن، ــ دەپتۇ. سۈلتانقىز:

ــ بېرىپ كۆرۈپ كەلسىڭىز مەيلى، ــ دەپتۇ. تېيىپ پادىشاھ قېينىئاتىسىدىن يەلتاپان يورغىنى سوراپ مىنىپ ئۆز شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. يولدا ئېتى ئۆلۈپ چۆل ـ بايا‌ۋاندا پىيادە قاپتۇ. پىيادە كېتىپ بېرىپ خىيالىغا ئۆزى باققان بۇغا كەپتۇ:

جان بۇغام، جېنىم بۇغام،
شويىنىسى ئالا بۇغام.
ئەر بېشىغا كۈن چۈشتى،
ھازىر بولغىن سەن بۇغام.

دەپ ناخشا ئېيتىپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر چاغدا ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچسا، ھېلىقى بۇغىسى ئالدىدا تۇرغۇدەك. تېيىپ پادىشاھ بۇغىنى تۇتۇپ مىنىپتۇ ـ دە، ئۆزىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ كېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، شۇ شەھەردىكى ئىنتايىن بىر گۈزەل قىزنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىپتۇ. تېيىپ پادىشاھ ئالغان ئايالى بىلەن بىرنەچچە ئاي ئۆي تۇتۇپ باققان بولسىمۇ ئالدىنقى ئايالى بىلەن ئۆتكەندەك چىقىشىپ ئۆتەلمەپتۇ. تېيىپ پادىشاھ يەنىلا ھېلىقى ئايالىنى ئويلاپ، شۇنى تاپمىسام بولمايدىكەن، دەپ بۇغىسىنى

مىنىپ، سۇلتانقىزنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ سۇلتانقىزنىڭ شەھىرىگە يېرىپتۇ. تېيىپ پادىشاھ شەھەرگە بارغاندىن كېيىن، ئارد-ىدىن ئۆتكەن بىرنەچچە يىل ۋاقىتنى ئويلاپ، ئايالىم ئەرگە تېگىپ كەتكەنمىدۇ ياكى بارمىدۇ؟ مەن بىر خەۋەر ئالاي. ئەگەر ئەرگە تېگىپ كەتكەن بولسا قايتىپ كېتەي، تەگمىگەن بولسا كۆرۈشەي، دەپ:

— مەن كەلدىم شۇندىن - شۇنغا
خۇدانىڭ پەرمانى بىلەن.
روم شەھىرىدىن قىز ئالدىم،
ئېتى بۇۋى سۇلتان ئۈچۈن.

دەيدىكەن. قىز ئۆيدە تۇرۇپ بۇنى ئاڭلاپ ئېرىم كەپتۇ - دە، دەپ ئويلاپ:

— ئۆرگۈلىمەيدىكەن ئالا،
چۆرگۈلىمەيدىكەن ئالا.
سەندىن ئۆزگىنى دېسەم،
جېنىمغا تىكەن ئالا.

دەيدىكەن. بۇنى ئاڭلاپ تېيىپ پادىشاھنىڭ ئۆيگە كىرگۈسى كېلىدىكەن، بىراق ئۇزۇن يول بېسىپ كەلگەچكە ساقال - بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ كەتكەن ھالەتتە كىرىشكە پېتىنالماپتۇ. چۈنكى، دەسلەپ قىز بىلەن كۆرۈشكەندە ساقال - بۇرۇتلىرى يوق ئىكەن، شۇڭا قانداق كىرىشنى بىلەلمەي قاپتۇ - دە:

— ساندۇقتا ئوقۇم جىق ئىدى،
ئاتماستا كۆڭلۈم توق ئىدى.
مەن ساڭا كۆيگەن چاغدا،
ساقال - بۇرۇتۇم يوق ئىدى.

دەپ ناخشا ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ قىز:

— بازار كۆركىمى باققال،
يىگىت كۆركىمى ساقال.

ئۇياتما تېيىپ پادىشاھ،
ساڭا خاستۇر بۇ ماقال.

دەپتۇ. ئاندىن تېيىپ پادىشاھ ئۆيگە كىرىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئەر ـ خوتۇن ئىككىلەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خۇشال ـ خۇرام ئۆتۈشۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىسمائىل ئىسرائىل.** 68 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، غۇلجا ناھىيەسى ئونيار يېزىسى ھېدىلىۋزى كەنتى 4 ـ گۇرۇپپىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇن قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 46 ياش، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، غۇلجا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1993. 10

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى»، 1995

پەرىزاتلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

شاھزادە بىلەن مايمۇن مەلىكە

ۇتكەن زاماندا، بۇ كىشى زېمىندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن. پادىشاھنىڭ ئۇچ ئوغلى بولۇپ، چوڭ ئوغۇل ئەمرۇلزامان يىگىرمە ئىككى ياشقا، ئىككىنچى ئوغۇل ئەمرۇلماكان يىگىرمە ياشقا، كىنجى ئوغۇل ئەمرۇلجاھان ئون سەككىز ياشقا كىرگەن كۈنى پادىشاھ ئۇچ جىگەر پارىسىنى چاقىرتىپ، ئاتلىق مېھرىدىن دۇردانىلەر تۆكۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— باللىرىم، ھەممىڭلار بالاغەتكە يەتتىڭلار، ئەقىل ـ ئىدراكىتا، قەلەم ـ ئەلەمدە كامال تاپتىڭلار. ئەمدى سىلەرنىڭ بېشىڭلارنى ئىككى قىلىش ئارزۇسىدىمەن. لېكىن، بىر ئىشتىن بېشىم قېتىپ كېلىۋاتىدۇ. «كېچەشلىك ئىش بۇزۇلماپتۇ» دېگەن گەپ بار، شۇڭا بۇگۈن سىلەر بىلەن بۇ ئىشنىڭ يولىنى مەسلىھەتلەشمەكچىمەن.

— نېمە ئىشتىن باشلىرى قېتىۋاتىدۇ شاھ ئاتا؟ — دەپتۇ شاھزادىلەر تەڭلا.

— ماڭا كېلىن بولغۇسى مەلىكە توغرىسىدا. چۈنكى، مېنىڭ شاھلىق سەلتەنىتىم بىلەن تەڭ دەرىجىلىك شاھتىن پەقەت بىرلا بار. ئۇنىڭ بىرلا قىزى بولۇپ، بۇ يىل ئون يەتتە ياشقا كىردى. ئۇنى بىرىڭلارغا ئېلىپ بەرسەم، قالغان ئىككىڭلارغا كىمنى ئېلىپ بېرىش كېرەك؟ ئەتراپىمىزدا يەنە بىرقانچە پادىشاھلىقلار بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى كىچىك شاھلىقلار. مۇبادا ئاشۇ شاھلارنىڭ ياكى يۇرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ قىزىنى ئېلىپ بەرسەم، كېيىن مەرتىۋە يۇزىسىدىن كېلىنلەر ئارا نىزا يۇز بېرىپ قالسا، رەنجىش پەيدا بولۇشى مۇمكىن.

— ئۇلۇغ قىبلىگاھىم شاھ ئاتا، — دەپتۇ ئەمرۇلماكان سۆزلەشكە ئىجازەت ئېلىپ، — ئۆزلىرى بىلەن تەڭ مەرتىۋىلىك پادىشاھنىڭ قىزى چوڭمىزغا مەنسۇپ بولسۇن.

ئەمرۇلجاھان دەرھال قوشۇلۇپ بۇ پىكىرنى قۇۋۋەتلەپتۇ.

— ساڭىچۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ ئەمرۇلماكانغا قاراپ.

ئەمرۇلماكان دەماللىققا بىر نېمە دېيىشتىن خجالەت بولۇپ يەرگە قارىۋاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئوغلىغا مەدەت بېرىپ يەنە مۇنداق دەپتۇ:

— مەن ئۆمۈرلۈك ئىشڭلاردا سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلەرگە بېقىشنى خالىغانلىقىم ئۈچۈن ئىختىيارلىق يولىنى تۇتۇۋاتىمەن.

ئەمرۇلماكان ئاتىسىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قەلبىدىكى پەرىشتىسىنى ئاشكارىلىسا بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ كۆڭلۈمدە بىرى بار، ئۇ شەھرىمىزدىكى بىر سودىگەرنىڭ قىزى، مەن ئۇنىڭ بىلەن ساۋاقداش. لايىق كۆرسىڭىز شۇنى كېلىن قىلسىڭىز.

— خوپ ئوغلۇم، مەن ئۇ سودىگەرگە بەخت ئەلچىلىرىنى ئەۋەتەي، — دەپتۇ پادىشاھ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، ئاندىن كەنجىسىگە سوئال نەزەرى بىلەن قاراپتۇ. ئەمرۇلجاھان:

— سەلتەنەتلىك شاھ ئاتا، مەن تېخى بۇ ئىش توغرىسىدا ئويلىغۇچىلىك بولمىدىم، ئەمما سىزنى باش قېتىنچىلىقتىن خالاس قىلىش يۈزىسىدىن مەسلىھەتسىزگە قوشۇلماي ئامالىم يوق. ماڭا بىر ئوقيا بەرسىڭىز، مەن ئاتقان ئوق مەيلى شاھ، مەيلى گادای بولسۇن، كىمنىڭ زېمىنى ياكى ئۆيىگە چۈشسە، شۇ ئۆينىڭ قىزى سىزنىڭ كېلىنىڭىز، مېنىڭ تەلەي گۈلۈم بولسۇن، — دەپتۇ.

ئەڭ ئارزۇلۇق بولغان كەنجى ئوغلىنىڭ بۇنداق تەۋەككۈلچىلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان پادىشاھ سەل ئەندىشە قىلغان بولسىمۇ، ئىختىيارلىقنى ئوغلىغا بېرىۋەتكەنلىكى تۈپەيلىدىن شاھزادىنى مۇنداق قىلىشتىن توسۇشقا ئامالسىز قېلىپ:

— ئوغلۇم، خاھىشىڭچە بولسۇن، — دەپتۇ ۋە شۇئان كەنجى شاھزادىگە بىر ئالتۇن ئوقيانى تۇتقۇزۇپ، ئىككى چوڭ ئوغلىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئوردا مۇنارىغا ئېلىپ چىقىپتۇ. بۇ مۇنار شۇنداق ئېگىز ئىكەنكى، بۇ يەردە تۇرۇپ ئەتراپقا قارىسا، ئاددىي كۆز بىلەن بىر كۇنلۇك نېرىدىكى جايلارنى، دۇربۇن بىلەن قارىسا، ئۇچ كۈنلۈك يىراقلىقتا بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئەينەن كۆرگىلى بولىدىكەن. پادىشاھ ئوغلىنىڭ كۆزىنى باغلاپ، ئۇنى بېلىدىن تۇتۇپ، بىرنەچچە قېتىم پىرقىرىتىپ ئايلاندۇرۇپ يەرگە قويۇپتۇ، شۇئان شاھزادىنىڭ كۆزى يېشىۋېتىلىپتۇ. ھەممەيلەن دۇربۇن بىلەن ئوقنىڭ يۆنىلىشىنى كۆزىتىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. ئوق ئاسمانغا تىك كۆتۈرۈلۈپ، گويا سۇغا تەشنا سۇمۇرغ تارتىپ قويغان يىپەكتەك تۈز سىزىقنى بويلاپ ئۇچقاندەك تەكشى ئۇزۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئوقنىڭ چۈشكەن يېرىنى كۆرۈش مۇمكىن بولماپتۇ. شاھزادە ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئىككى قېرىندىشى بىلەن خوشلىشىپ، ئارغىماق ئېتىغا

مىنىپ، ئوقنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن تەنها يولغا چىقىپتۇ.

شاھزادىنىڭ ئانىسى زار ـ زار يىغلاپ، ئاللاغا سېغىنىپ، دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇپتۇ:

خاھىشىڭغا تاپشۇردۇم ئۆزۈڭ بەرگەن كەنجەمنى،
پاناھىڭدا ساقلىغىن شۇڭقارىمنى، چەشمەمنى.
ئۆزۈڭ بولۇپ مەدەتكار مۇرادىغا قاندۇرغىن،
ھەمراھ قىلىپ بەختىنى، قۇچاقىمغا ياندۇرغىن.
كېچە ـ كۈندۈز بىدارمەن، قارار كۆزۈم يولىغا،
ئۆمۈر شامىم ئۆچمەستە تىللا چاچاي تويىغا.
دىل پارىدىن ئايرىلىش ئەجەب تەسكەن، خۇدايىم،
بىر ئۆزۈڭگە سېغىندىم، ئىجابەت قىل دۇئايىم.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ھەپتىلەر ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى بىر چوپان ئوقيا ئوقىغا قىستۇرۇلغان بىر پارچە خەتنى ئېلىپ ئوردىغا كەپتۇ. پادىشاھ ئوقنى كۆرۈپلا تونۇپتۇ. خەتتە مۇنۇلار يېزىلغانىكەن:

«ئىززەتلىك ۋە ھۆرمەتلىك، شانۇشەۋكەتلىك، بۈزرۈكۋارىم ئۇلۇغ شاھ ئاتام ئالىيلىرىغا، مېھرىبان خانىش ئانام كىراملىرىگە دۇئايىسالامدىن سۈڭ مەلۇم بولغايكى، ئاۋۋالا خۇدايىتائالانىڭ ئىلتىپاتى ۋە سىلەرنىڭ دۇئالىرىڭىزنىڭ بەراكاتىدىن تىنچ ـ ئامان سەپەرنى داۋاملاشتۇرماقتىمەن، لېكىن ئوقتىن نىشان يوق. دۆلەت پاسىلىمىز سىزنىڭدا تۇرۇپ يازغان بۇ مەكتۇپۇم ئارقىلىق ئەھۋالىمدىن قىسقىچە بايان يوللىدىم. مەقسەت: ئوقنى ئىزدەش ئۈچۈن ئۆز زېمىنىمىز تەۋەلىكىدىن ھالقىپ تېخىمۇ يىراقلارغا كەتكەنلىكىمنى بىلدۇرۇش ھەمدە ماڭا قارىماي ئىككى ئاكامنىڭ تويىنى ئۆتكۈزۈۋېرىشىڭلارنى ئۆتۈنۈشتۇر. خۇدا ياخشى سائەتتە مۇبارەك دىدارلىرىڭلارنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولۇشۇمنى نېسىپ قىلغاي، ئامىن.

ئېھتىرام بىلەن:

تەنلىرىگە سالامەتلىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ، سىلەرنى دىل قەندىلىگە شام قىلىپ يېقىپ يۈرگۈچى جىگەر پارىلىرىڭىز شاھزادە ئەمرۇلجاھان.»

خەتنى ئوقۇپ پادىشاھنىڭ كۆڭلى غەش ۋە غەمناك بولغان بولسىمۇ، كەنجىسىنىڭ ئىشىنى ئاللانىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرۇپ، ئىككى چوڭ ئوغلىنىڭ تويىنى باشلىۋېتىپتۇ.

بۇلار توي ئويناپ تۇرسۇن، بىز گەپنى شاھزادە ئەمرۇلجاھاندىن ئاڭلايلى:

ئاتا ـ ئانىسىدىن، ئاكىلىرىدىن، باغ ـ بوستان، گۈل ـ گۈلىستان دىيارىدىن ئايرىلغان ئەمرۇلجاھان دەشت ـ بياۋان، چۆل ـ جەزىلەرنى كېزىپ، دەريا ـ ئېقىنلارنى كېچىپ، تاغ ـ داۋانلار ئېشىپ، ئاخىر ئادەم ئاياغ باسمىغان گىياھسىز، سۇسىز بىپايان بىر قۇملۇققا چىقىپ قاپتۇ. تومۇز كۈنلىرى ئىكەن. بىر يەرگە بارغاندا ئات بولالماپتۇ. ئېتىدىن ئايرىلغان شاھزادە قانىتى سۇنغان قۇشتەك يىقىلىپ قوپۇپ، ئۆمىلەپ ـ يۇمىلاپ دېگەندەك مېڭىپ ئالغا ئىلگىرىلەۋېرىپتۇ. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە «ئۆلسەڭ بېشىڭ نىشان تەرەپكە قاراپ ياتسۇنكى، تاپىنىڭ ئۇ تەرەپكە قاراپ قالمىسۇن!» دەپ ئىرادە يارلىقىنى چۈشۈرۈپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ يول يۈرۈۋاتقىنىغا قانچە ۋاقىت بولغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ. ئۇ ھالىدىن كېتىشكە باشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ يېغى تۇگەپ ئۆچۈۋاتقان جىنچىراغدەك يۇمۇلۇۋاتقان كۆزى ئالدى تەرەپتىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۋاتقان ئىس ـ تۈتەكنى ئاران ـ ئاران ئىلغا قىلىپ قاپتۇ ـ دە، ئادەم بار جايغا كەلگەن ئوخشايمەن، دەپ كۈچىنى يىغىپ ئېگىز بىر قۇم دۆۋىسىگە يامىشىپ چىقىپتۇ. تۈتۈن ئەنە شۇ قۇم دۆۋىسى باغرىدىن چىقىۋاتقانىكەن. شاھزادە شۇ تەرەپكە قاراپ دومىلاپتۇ. پەسكە چۈشكەندىن كېيىن قارىسا، ئالدىدا ئىككى قانىتى ئېچىۋېتىلگەن شەھەر دەرۋازىسىدەك يوغان بىر دەرۋازا تۇرغۇدەك، لېكىن ئادەم ـ ئىنسان كۆرۈنمەپتۇ. شاھزادە سۇنايلىنىپ ياتقان يېرىدە بىرئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن غەيرەت قىلىپ قىلىچىنىڭ بىسىغا يۆلىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ هويلىغا كىرىپتۇ. هويلىدا بىرلا ئۆي بار ئىكەن. شاھزادە ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ قارىسا، ئۆي ئىچىدە ساقىلى كۆكسىگە، چېچى يەلكىسىگە چۈشكەن، ئورا كۆز، يۈزى سوزۇنچاق، ئىككى ئۈتتۈر چىشى ئاستىنقى كالپۇكىنى بېسىپ سىرتقا چىقىپ تۇرغان، بەتبەشىرە بىر ئادەم ئوچاق ئالدىدا مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ گۆش پارچىلاپ قازانغا سېلىۋاتقۇدەك. ئۇ ئاخىر ئىشىنى تۈگىتىپتۇ ۋە ئوچاقنىڭ ئوتىنى ئۈلغايتىپتۇ. شاھزادە بۇ ئاجايىپ قورقۇنچلۇق مەخلۇقنى كۆرۈپ تېنى شۇرۇكۇنۇپ كەتكەن بولسىمۇ، شاھزادىلەرگە خاس جىگەرلىكىلىك بىلەن ئۆزىنى مەھكەم تۇتۇپ، بوسۇغا ئالدىدا تۇرۇپ:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا، ــ دەپ سالام بېرىپتۇ. بوۋاي قارىسا، ئىشكىتە كىيىملىرى جۇل ـ جۇل بولۇپ كەتكەن بىر يىگىت قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغۇدەك. بوۋاي:

ــ سالىمىڭ بولمىسا چايناپ تۇكۇرۇپ تاشلايتتىم. ئۆيگە كىر، ــ دەپتۇ. شاھزادە ئىشىكنىڭ يان ياغىچىنى تۈتۈپ، بوسۇغىدىن ئېھتىيات بىلەن ئاتلاپ ئۆيگە كىرىپ

ېرىپ تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپتۇ. بوۋاي قۇزغۇنىڭ كۆزىدەك ئوت يېنىپ تۇرغان قىپقىزىل كۆزلىرى بىلەن شاھزادىگە تازا سىنچىلاپ قاراپ:

— سالىمىڭ ۋە ئەدەپلىك تۇرۇشۇڭدىن خېلى تەربىيە كۆرگەنىدەك قىلىسەن. يۇقىرى چىق، — دەپ شاھزادىنى سۆيىگا تەكلىپ قىپتۇ. شاھزادە سۆيىگا چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن بوۋاي بىر تەرەپكە ئوڭ قولىنى سوزۇپ باش بارمىقى بىلەن نېمىنىدۇر بىر نېمىنى بۇياقتا كەل دېگەندەك ئىشارەت قىلغانىكەن، شۇئان شاھزادىنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىنىپ، داستىخاندا يېرىم ئارپا نېنى بىلەن بىر قاچا سۇ پەيدا بوپتۇ.

— ئوغلۇم، كىيىملىرىڭنىڭ تىتىلىپ كەتكىنىدىن، يۇزلىرىڭنىڭ قارا سىياھ سۇركەپ قويغاندەك قارىيىپ كەتكىنىدىن، كالپۇكلىرىڭنىڭ شور باغلاپ يېرىلىپ كەتكىنىدىن بۇ پىژ - پىژ كۈنلەردە ئۇزۇن يول يۈرۈپ كەلگەنلىكىڭ بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئاچلىق ئۇچەيلىرىڭنى تارتىشتۇرۇپ، ئۇسسۇزلۇق يۈرىكىڭنى ئۆرتەۋاتقاندۇ. گۆش پىشقۇچە مانا بۇ نانىنى يەپ، سۇنى ئىچىپ نەپسىڭگە ئارام بېرىپ تۇر. ھېلى گۆش بىلەن مېھمان قىلىمەن، — دەپتۇ بوۋاي.

ئۆز بەختىدىن ئېچىنىپ، يۈرىكىنى غەشلىك قاپلىغان شاھزادە گەرچە بۇ كۆرۈمسىز، بەھەيۋەت ئادەمنىڭ بۇنداق مېھرىبانلىق كۆرسىتىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى سەل ئەمىن تاپقان، ھەتتا مەقسىتىمنى مۇشۇ بوۋايغا ئىزھار قىلسام مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىلىشقا يول كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس، دېگەن يەرگە كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئادەمنىڭ بەئەينى يالماۋۇزلارغا ئوخشاش تۇرقىغا قاراپ، ۋۇجۇدىغا ۋەھىمىلىك بىر ئەنسىزچىلىك ئېقىپ كىرىپ، مېڭىسىنى قانداق ئىشلارغا دۇچ كېلەرمەن؟ دېگەن سوئال چۈلغۇۋاپتۇ - دە، باش - ئايىغى كۆرۈنمەيدىغان خىيال تۇمانى ئىچىدە قولىنان، سۇغا بارماي ئولتۇرۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا بوۋاي ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ، شاھزادىگە كۆز قىرىدا قاراپ قويۇپ ئىشىك تامان مېڭىپتۇ. شاھزادە سەل ئېسىنى يىغىپ، يېرىم يۇمۇق كۆزىنى ئۇنىڭدىن ئۇزمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. دۇمچەيگەن پېتى پايپاسلاپ ئاران مېڭىۋاتقاندەك قىلغان بوۋاي سىرتقا چىققاندىن كېيىن پۈتى يەرگە تەگمىگەندەك شۇنداق تېز مېڭىپتۇكى، شامالمۇ ئۇنداق ئۇچالمايدىكەن. بۇنى كۆرگەن شاھزادىنىڭ خىيال قۇشى ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن پارچە - پارچە بۇلۇتلاردەك ئۇيان- بۇيان پەرۋاز قىلىپ، ئەقلىنى ئەپقېچىپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا «ئى مېھمان، ماڭا قارا!» دېگەن ئالتۇن قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ، شاھزادە چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قاراپتۇ، لېكىن ھېچنېمە كۆرۈنمەپتۇ. شۇ ئەسنادا يەنە «مانا مەن بۇ يەردە، تۆۋلۈككە قارا!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ.

شاھزادە تۆكلۈككە قارىسا، تولۇن ئايدەك بىر پەرى تاك شەبنىمدە ئېچىلىۋاتقان غۇنچىدەك تەبەسسۇم بىلەن ئۆزىگە قاراپ تۇرغۇدەك. شاھزادە «ئاھ» دەۋەتكىنىنمۇ سەزمەي قاپتۇ. ئۇ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي قولى بىلەن ئىككى كۆزىنى ئۇۋۇلاپ كۆزىنى قايتا ئېچىپ قارىسا، بايىقى جانان بىر خىلدا كۈلۈپ تۇرغۇدەك. شاھزادە بۇنىڭ چۈشى ئەمەس، ئوڭى ئىكەنلىكىنى تەستىقلىغاندىن كېيىن دەرھال ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ.

— ئىسمىڭىز نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ پەرى.

— ئەمرۈلجاھان.

— ئەمرۈلجاھان، سىز بۇ قېرىغا نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىڭىزنى ئېيتماڭ، — دەپتۇ ـ دە، غايىب بوپتۇ پەرى. شاھزادە بىردىنلا تېتىكلىشىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۆيگە بوۋاي كىرىپ كەپتۇ. ئۇ كۈتۈلمىگەن بۇ مېھماننىڭ روھىي ھالىتىدىكى ئۆزگىرىشتىن بىرنېمىنى سەزگەندەك بولۇپ، سەت چىرايى ئۆڭۈپ تېخىمۇ خۇنۇكلىشىپ كېتىپتۇ. لېكىن، ئۇ چاندۇرماي:

— خوش ئوغلۇم، ھاردۇقۇڭ چىقىپ قالغاندەك كۆرۈنۈۋاتسەن، ئەمدى پاراڭلىشايلى. قەيەردىن نېمە ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلدىڭ؟ قەيەرگە بارماقچىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە ناھايىتى خۇشال ھالدا:

— ئاتا، بۇ مۆجىزىگە ئۆزۈممۇ ھەيرانمەن. مەن بىر خىسلەتلىك بۇزرۇكۇارغا يولۇققان ئوخشايمەن. مەن دىيارىم شەھىرى مەرمەردىن ئوۋغا چىقىقانىدىم. شىكارىم ئالدىمدىن قاچتى، مەن ئۇنى قوغلىدىم، لېكىن يېتەلمىدىم، ئەمما ئۇنى تۇتماي كەتمەيمەن دەپ ئەھدە قىلغانىدىم. چۈنكى، ئۇ كىشىنى مەھلىيا قىلىدىغان، بۇ دۇنيادا خىلى يوق چىرايلىق بىر ئاھۇ ئىدى. ئۇ شامالدىنمۇ تېز يۈگۈرەيتتى. مەن يېقىن قالغاندا ئۇ يەنە قاچتى. شۇنداق قىلىپ ئۇنى كۈنلەپ، ھەپتىلەپ، ئايلاپ قوغلىدىم. ئاخىر بۇ سايغا چىققاندا كۆرۈنمەي قالدى. ئۇنى ئىزدەپ يۈرۈپ پايانسىز بىر قۇمлۇققا كېلىپ قالدىم. ئېتىم ئۆلدى، قايسى تەرەپكە مېڭىشىمنى بىلەلمىدىم، نەچچە قېتىم ھوشۇمدىن كېتىپ، ھوشۇمغا كەلدىم. بىر قېتىم ھوشۇمغا كېلىپ قارىسام قۇم ئۈستىدە ھېلىقى ئاھۇنىڭ سۈرىتى نامايان بولدى، لېكىن تۇتسام ھېچنېمە يوق. ئاچچىقىمدا قىلىچ ئۇردۇم، بىراق چېپىلمىدى، كۆمۈۋېتەي دەپ كۆمسەم كۆمۈلمىدى. بىلدىمكى، ئۇ تۇتسا قولغا چىقمايدىغان سايە ئىكەن، ئېزىتقۇغا يولۇققانىكەنمەن. ئاخىر ئەجەل لەشكەرلىرى ھەممە تەرىپىمدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ مېنى قورشاۋغا ئالدى، بىر تىنىقتىلا قالدىم. دەل شۇ چاغدا كۆزۈم ئىس ـ تۈتەككە چۈشتى. مىڭ ئۆلۈپ مىڭ تىرىلىپ بۇ يەرگە يېتىپ كەلدىم، قارىسام تۇتۇن سىنىڭ موراڭدىن چىقىۋې-

تىپتۇ. پاناھ ئىزدەپ دەرگاھىڭغا سېغىنىپ كەلگەنىدىم، ئۆيۈڭگە كىرگۈزدۈڭ. بىر-دەمدىن كېيىن ھارغىنلىقتىن بولسا كېرەك، كۆزۈم سەل ئىلىنىپ قاپتۇ. چۈشۈمگە سەن كىردىڭ، مۇبارەك قولۇڭ بىلەن بېشىمدىن تارتىپ ئايىغىمغىچە سىلاپ قويدۇڭ. شۇئان تېنىمغا جان، پۈت - قولۇمغا ماغدۇر كىردى. خۇشاللىقمدا ئورنۇمدىن تۇرۇپ ساڭا ھۆرمەت بىلدۈرىمەن دەپ دەس تۇرۇشقا ھەرىكەت قىلغانىدىم، ئويغىنىپ كەتتىم. كۆزۈمنى ئاچسام سەن كىرىۋېتىپسەن. بۇ شاپائەت ۋە مەرھەمىتىڭگە ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن ئاتا، — دەپ سۆزدىن توختاپتۇ شاھزادە. بوۋاي شاھزادىنىڭ سۆزىنى قۇلىقىنى دىڭ تۈتۈپ، زەن قويۇپ ئاڭلاپتۇ. شاھزادىنىڭ سۆزلىرى بوۋاينىڭمۇ خىيالىنى چىگىچلەشتۈرۈۋېتىپتۇ. بوۋاي توساتتىن ئوچاققا قاراپ:

— مانا، ئوچاقنىڭ ئوتى پەسلەپ قاپتۇ. سۆزۈڭدىن قارىغاندا، شاپائىتىم ئۇچۇن ئۆزۈڭنى ماڭا قەرزدار ھېسابلاۋاتقان ئوخشايسەن، — دەپتۇ.

— شۇنداق بوۋا، — دەپتۇ شاھزادە ئالدىراپ.

— ئۇنداق بولسا، ھويلىنىڭ ئارقىسىدا ئوتۇن بار، بىر قۇچاق ئوتۇن ئېلىپ كىر، گۆش تېزرەك پىشسۇن، — دەپتۇ بوۋاي.

— خوپ ئاتا، — دەپتۇ شاھزادە ۋە ئورنىدىن دەس تۇرۇپ سىرتقا چىقىپ ھويلىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپتۇ. قارىسا، ئۇ يەردە ئوتۇن ئەمەس، ئادەمنىڭ قاقشال بولۇپ كەتكەن باش، قول، پۈت سۆڭەكلىرى تۇرغۇدەك. شاھزادە بۇنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچۇپ، مەن قانداق مەخلۇققا يولۇقۇپ قالدىم؟ مېنى بۇ يەرگە ئەجەل سىرتمىقى سۆرەپ كەلگەن ئوخشىمامدۇ. بۇ سۆڭەكلەر بوۋاينىڭ شۇنىڭدىن بەرگەن بېشارىتىمۇ نېمە؟ دەپ ئويلاپ، بوۋايدىن گۇمانلىنىپتۇ. ئۇ ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئۆزىنى سەگەك تۇتۇپ، قۇرۇق قول ئىشىك ئالدىغا قايتىپ كەپتۇ - دە، بوۋايغا قاراپ:

— ئاتا، ھويلىنىڭ كەينىدە ئوتۇن يوق، باشقا نەرسە بار ئىكەن، — دەپتۇ.

— ھەي ئەخمەق، ئۇ يەردە ئوتۇن بولمىسا ئۆگزىگە قارىمىدىڭمۇ، كۆزۈڭ يوقمۇ؟ ئۆگزىگە ئاشۇنىڭ ئۈستىدىن چىقىسەن، — دەپتۇ. شاھزادە سۆڭەك دۆۋىسى ئارقىلىق ئۆگزىگە چىقىپتۇ. قارىسا، ئۆزى ئاتقان ئوق بىر ئوتۇنغا سانجىقلىق تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن شاھزادە ھېلىقى پەرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي كېتىپتۇ. ئۇ نىشانەمگە يېتىپتىمەن، دەپ جەزم قىپتۇ - دە، بىر قۇچاق ئوتۇننى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن بوۋاي بىر تەڭنىگە گۆشنى ئۇسۇپ داستىخانغا قويۇپتۇ. يەنە بىر لېگەن گۆشنى ئىچكىرىكى ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىپ، گۆشنى قويۇپ، ئۆزى قايتىپ چىقىپتۇ - دە:

— قوزام، تارتىنماي ئۆز ئۆيۈڭدىكىدەك غىزالان، — دەپ شاھزادىنى گۆشكە

تەكلىپ قىپتۇ. بىراق، شاھزادە بايىقى ئادەم ئۇستىخانلىرىنى كۆرگەن تۇيۇقسىز گۆش-كە كۆڭلى تارتماي، ھېلىقى ئارپا نېنى بىلەن قاچىدىكى سۇغا قول ئۇزىتىپتۇ. بۇ چاغدا كۈنمۇ ئۆز ئۇستىگە ئاسمان گۈمبىزى دۈم كۆمتۇرۈلۈپ قالغاندەك نەگىدۇر يوشۇرۇنۇپ، ئالەمنى تۈن پەردىسى قاماللا قىلغانىكەن.

— يېتىپ ئوبدان دەم ئال، قېنىپ ئۇخلا، يەنمۇ كۆپ ماغدۇر يىغ، ئەتە ماڭا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ بېرىسەن، — دەپ بايا گۆش ئەكىرىپ قويۇپ چىققان ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ بوۋاي. شاھزادىنىڭ كۆز ئالدىغا بىردەم ھېلىقى ساھىبجامال پەرى-نىڭ گۈلدەك سۈرىتى كەلسە، بىردەم بەتبەشىرە بوۋايىنىڭ سۆرۈن تەلەتى، بىردەم ئارقىدىكى ئادەم سۆڭەكلىرى كېلىۋېلىپ زادىلا ئۇخلىيالماپتۇ. ئاخىر تاڭ سۈزۈلۈش-كە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا بوۋاي چىقىپتۇ، شاھزادىمۇ ئۇنى كۆرۈپ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. بوۋاي شاھزادىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ بىر دۆڭلۇكنىڭ كەينىگە ئاپىرىپتۇ. بۇ يەردە بىرى قۇرۇق، بىرى سۈلۈق كۆل بار ئىكەن.

— باتۇر يىگىت، — دەپتۇ بوۋاي شاھزادىگە يەر ئاستىدىن سەت قاراپ، — بۇ يەرگە ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كەپسەن. ئەمدى يەنمۇ شەپقەتكە سازاۋەر بولاي دېسەڭ، بۇ يەرنىڭ شەرتلىرىنى ئادا قىلىشىڭ كېرەك: ھازىر بىرىنچى شەرتىنى بەجا كەلتۇرۇشكە تۇتۇش قىل. بۇگۈن ئاش ۋاقتىغچە ماۋۇ كۆلنىڭ سۈيىنى ماۋۇ قۇرۇق كۆلگە يۆتكەپ بول، لېكىن كۆلنىڭ سۈيى بىر يۇتۇمۇ كېمەيمەسۇن. سۇنى مانا بۇنىڭ بىلەن يۆتە-كەيسەن، — دەپ شاھزادىگە بىر پۇچۇق تەڭنە بېرىپتۇ. ئاندىن ئۆزى تاماق تەييارلاي-دىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆيگە قايتىپ كېتىپتۇ. شاھزادە كۆڭلىدە بوۋاينىڭ «يەنمۇ شەپقەتكە سازاۋەر بولاي دېسەڭ» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ، ھېلىقى بەرنا قىز مېنى سىناۋاتقان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، دەرھال ئىشقا كىرىشىپتۇ. لېكىن، كۈن يالقۇنداق تاۋلىنىپ تۇرغان تاڭ شەپىقى ئېچىدىن نۇرانە جامالىنى نامايىش قىلغان چاغدىمۇ قۇرۇق كۆلنىڭ تېگىگە بىر تېمىم سۇ چۈشمەپتۇ. شاھزادە قانداق قىلىش-نى بىلمەي، پۇچۇق تەڭنىنى قولىدا تۇتقان پېتى خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا كەينى تەرىپىدىن: «ئەي شاھزادە، ئۈمىدلىك بولۇڭ، غەم قىلماڭ» دېگەن جانغا ھۇزۇر بېغىشلايدىغان ھېلىقى ئاۋاز ياڭراپتۇ. شاھزادە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قارىسا، تۇنۇگۈن تۇڭلۇكتە كۆرۈنگەن قىز ئۆزىدىن ئىككى قەدەم نېرىدا ھېلىلا ئېچىلغان ئە-تىر گۈلدەك شوخ كۈلۈپ جىلۋىلىنىپ تۇرغۇدەك. شاھزادە ئۆزىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قاپتۇ. ئىككىسى سالام ـ سەھەت قىلىشىپتۇ ۋە بىر ـ بىرىدىن ئامانلىق سو-رىشىپتۇ. شاھزادە بىردەملىك جىملىقنى بۇزۇپ:

— ئى گۈزەللەر شاھى، سىز ئۈچۈن ھېلىغۇ بۇ كىچىككىنە كۆل ئىكەن، ئوت

دېڭىزىغا كىرىشكىمۇ رازىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ مەن بۇ ئىرادە، ئەقىدە، غەيرىتىڭىزدىن مەمنۇن، لېكىن سىز باشقىچە ئويلا-ۋاتقان ئوخشايسىز، ــ دەپتۇ قىز.

ــ راستىمنى ئېيتسام، كاللام خىيال دېڭىزىغا ئايلىنىپ قالدى، بۇ دېڭىزدىن خىيالىنىڭ ھەرقاندىقى تېپىلىدۇ. ئى ئاپتاپى جاھان، پېقىرنىڭ باشقىچە ئوي - خىيالىلاردىن ئازاد بولۇشۇم ئۈچۈن ئۆزىڭىزنىڭ ۋە بۇ يەرنىڭ تەزكىرىسىدىن زەررىچە بولسىمۇ بېشارەتكە ئىگە بولۇشۇمغا مۇمكىن بولامدىكىن؟ ــ دەپتۇ شاھزادە.

ــ ئەلۋەتتە، ــ دەپتۇ قىز شاھزادىگە تىنىقى قوشۇلۇپ كەتكۈدەك يېقىن كېلىپ، ــ ئى شاھزادە، مەن ئەجەم شاھىنىڭ يالغۇز قىزى مەلىكە خۇشرۇي بولىمەن. سىز كۆرگەن ھېلىقى قېرى، ئادەمخور جادۇگەر. مەن توققۇز ياشقا كىرگەن چاغلار ئىدى. شاھ ئاتام مەن ئۈچۈن بىنا قىلدۇرۇپ بەرگەن ساپ ھاۋالىق خاس چارباغدا ياز نېمەتلىرىدىن لەززەتلىنىپ، چىرايلىق ئېچىلغان گۈللەرنى تاماشا قىلىپ، خۇش ناۋا بۇلبۇللارنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ، ھۇزۇر - ھالاۋەت قوينىدا شاد - خۇرام ئويناپ - كۈلۈپ يۈرگەنىدىم. يامغۇر - يېشىنسىز كۈنلەردە باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شىپاڭدا يازنىڭ سالقىن مەيىن شامالىرى بىلەن ئوينىشىپ تۇنىنى ئۆتكۈزەتتىم. بىر كۈنى كېچىسى ئادىتىم بويىچە شىپاڭدىكى ئورنۇمدا يېتىپ ئۇخلاپ قالدىم، ئەتراپىمدا كېنىزەكلىرىم ياتقانىدى، بىراق ئەتىسى كۆزۈمنى ئاچسام غەيرىي، نا تونۇش بىر ئۆيدە يېتىپتىمەن، قارىسام يېنىمدا مۇشۇ مەخلۇق قېرى ئولتۇرۇپتۇ. مەن قورقۇپ كەتتىم. بۇ قېرى دەرھال تىلغا كىرىپ: «مەلىكە، قورقماڭ، مەن سىزنى چۈشۈمدە كۆرۈپ، گۈزەل رۇخسارىڭىزغا ئاشىق بىقارار بولدۇم، ئون سەككىز مىڭ ئالەمنى كېزىپ يۈرۈپ ئاخىر سىزنى تاپتىم، ماكانىمغا ئېلىپ كەلدىم. خالىسىڭىزمۇ، خالىمىسىڭىز-مۇ ئەمدى بۇ يەردىن كېتەلمەيسىز» دېدى. بۇ گەپلەر غۇرۇرۇمغا تەگدى - دە، بىردىن ۋۇجۇدۇمدىكى بايىقى قورقۇنچىنىڭ ئورنىنى بېسىپ بولمايدىغان ئىسيانكارلىق ئىگىلىدى. مەن بۇ جادۇگەرگە غەزەپلىك تىكىلىپ تۇرۇپ: «ماڭا يېقىن يولىغۇچى بولما، ئەگەر ماڭا قول سوزىدىكەنسەن، ئالدىڭدا جەسىتىمدىن باشقا نەرسە قالمايدۇ» دېدىم. جادۇگەر كۈلۈپ كەتتى ۋە: «بوپتۇ، ھازىرچە خاھىشىڭغا بېقىپ تۇرايلى، چۈنكى شۇ تاپتا سەن بىر غورا. «سەۋر قىلساڭ غوردىن ھالۋا پۈتەر، دېگەن گەپ بار. بەربىر بىر كۈنى پىشىسەن...» دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن مېنى يىپەك گىلەملەر سېلىنغان، ئېسىل جاھازىلار بىلەن جابدۇلغان بىر يەر ئاستى سارايغا باشلاپ كىرىپ: «مەلىكە، بۇ يەردە سەن ئاتاڭنىڭ خەزىنىسىدىمۇ كۆرمىگەن ئاجايىپ قىممەت باھالىق جاۋاھىراتلار بار، خالىغىنىڭچە ئىشلەت» دېدى - دە، مېنى ئۇ يەردە قالدۇرۇپ قويۇپ چى-

قىپ كەتتى. مەن ماڭا بىھاجەت بولغان ئۇ نەرسىلەرگە كۆز قىرىمىنمۇ سالمىدىم. ئاتا ـ ئانىلىرىمنى، كېنىزەكلىرىمنى، چارۋىغىمنى، خانلىق مەكتىپىمنى، ئۇستازىمـ نى، ھەمساۋاقلىرىمنى ئويلاپ يىغلىدىم، قاقشىدىم. ئاخىر ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋېلىش قارارىغا كېلىپ، بېشىمنى تامغا ئۇرۇشقا باشلىدىم. شۇ چاغدا توساتتىن غايىبتىن: «مەلىكە، بۇ پەيلىگىدىن يان، خاسىيەتلىك كۈننى كۈت!» دېگەن بىر سادا ئاڭلاندى. مەن خۇدانىڭ ماڭا بەخش ئەتكەن بىر خەيرلىك كۈنى بار ئوخشايدۇ، دەپ ئۆزۈمنى نابۇت قىلىش نىيىتىمدىن يېنىپ، كۈندۈزى كۈنگە، كېچىسى ئاي، يۇلتۇزلارغا قاـ راپ، شامالالارغا مۇراجىئەت قىلىپ:

ئەي قۇياشىم، نۇرۇڭ تۆك
داغدا قالغان ئاتامغا.
ھىجرانىمدا باغرى قان،
كۆزى ياشلىق ئانامغا.
ئەي تابانىم، كۆرۈپ ئۆت
قىبلىگاھىم ئاتامنى.
مېنىڭ ئۈچۈن سۆيۈپ ئۆت
مېھرىبانىم ئانامنى.

دەپ ناخشا ئوقۇپ، ئۈمىد، ئىلتىجا ۋە تەقەززالىق ئىلكىدە ئاشۇ مۇبارەك كۈنگە تەلـ مۇرۇپ كەلدىم. شۇ دەسلەپكى كۈنلەردە مەن تام ئارقىسىدىكى ئادەم سۆڭەكلىرىنى كۆرۈپ تاماق يېيىشنى رەت قىلغانىدىم. بىر كۈنى جادۇگەر: «مەلىكە، قۇم پادىشاھى سېنى يېشىلزارلىقىغا تاماشىغا چىللاپتۇ. مەن باشلاپ باراي، كۆرۈپ كەلگىن» دېدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ مەن قۇم پادىشاھى قانداق نەرسىدۇ، بۇ يەردە قانداق يېشىلزارلىق باردۇ؟ دەپ ھەيران بولدۇم. يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ زەنجىردىن بوشىنىش كويىدا يۈرـ گەنلىكىم ئۈچۈن قېچىشىمغا ياكى «خاسىيەتلىك كۈن» گە ئېرىشىشىمگە شۇ يەردە بىرەر يول تېپىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دېگەن ئويغا كېلىپ، بېرىشقا ماقۇل بولـ دۇم. جادۇگەر مېنى ئاۋۇ قۇم دۆۋىسىنىڭ كەينىگە ئېلىپ ئۆتتى. ھاي ـ ھاي، ئۇ تەرەپ كۆز يەتمەس ياپيېشىل ئوتلاق ئىكەن، بىھىساب قوي، كالا پادىلىرى، يىلقىلار، تۆگىلەر ئوتلاپ يېيىلىپ يۈرۈپتۇ. جادۇگەر: «بۇ مالالارنى كۆردۈڭمۇ؟ مەن سېنى مۇـ شۇ مالالارنىڭ سېمىز ئېتى بىلەن باقمەن» دېدى. مەن بۇنىڭدىن «قۇم پادىشاھى» دېگىنى ئۆزى بولۇپ، ئۇ مېنى تاماق توغرىسىدىكى شەكتىن فارىغ قىلماقچى بولۇۋېـ

تىپتۇ، دەپ پەرەز قىلدىم ـ دە، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ پىشۇرۇپ ئەكىرگەن گۆشنى يەۋەردىم ياكى ئۆزۈم پىشۇرۇپ يېدىم. ئون بەش ياشقا كىرگەن كۇنۇم قېرى: «بۇگۇن تۇغۇلغان كۇنۇڭنى قۇتلۇقلايمەن» دەپ مېنى داستىخان راسلانغان بىر ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. داستىخان كاتتا راسلانغانىكەن. قېرى ئۇ يەردە ماڭا: «بۇگۇن قوش مەرىكە ئۆتكۈزىمىز. بىرسى، سېنىڭ تۇغۇلغان كۇنۇڭنى تەبرىكلەيمىز، يەنە بىرى، ئىككىمىزنىڭ تويىنى قىلىمىز. ئىلگىرى كىچىك دەپ ئايىغانىدىم، ئەمدى يېشىڭمۇ، تېنىڭمۇ يېتىلدى» دېدى. مەن شۇئانلا: «ھەي ئالجىپ قالغان مۇناپىق، مېنىڭ سۆزۈمنى ئۇنتۇدۇڭمۇ؟» دېدىم ـ دە، داستىخاندىكى پۇتۇن پىشۇرۇلغان قوي گۆشىگە سانجىقلىق پىچاقنى شارتتىدە سۇغۇرۇپ قولۇمغا ئېلىپ، پىچاقنىڭ ئۇچىنى كۆكسۈمگە تاقىدىم، ھەرىكىتىم قەتئىي ئىدى. جادۇگەر ئالاقزەدە بولۇپ كەتتى. ئۇ ئايىغىمغا باش ئۇرۇپ: «مەلىكە، ئۇنداق قىلما، ھۆسن ـ جامالىڭنى بولسىمۇ كۆرۈپ تۇراي» دەپ يالۋۇردى. ئۇ بىر ئەپسۇن بىلەن مېنى بىھوش قىلىپ قويۇپ نېمە قىلسا قىلىشقا قادىر بولىسىمۇ، مېنىڭ ئۆلۈۋېلىشىمدىن قورقۇپ، ماڭا چېقىلالماي كەلدى. مەن بولسام «خاسىيەتلىك كۇن» ئۇچۇن ياشاپ كەلگەن. مەن بۇ يالماۋۇزغا مۇنداق دېدىم: «شۇنى قايتا قەيت قىلمەنكى، بىرىنچىدىن، ئادەم يېمەيسەن؛ ئىككىنچىدىن، ماڭا چېقىلمايسەن؛ ئۇچىنچىدىن، ھەممە ئۆيلەرنىڭ ئىشىكىنى ئېچىۋېتىسەن، مەن ئۇ ئۆيلەرگە ئەركىن كىرىپ ـ چىقىپ يۇرىمەن. مۇشۇ شەرتكە كۆنسەڭ، دىدارىمدىن بەھرە ئېلىپ يۇرىسەن !» ئۇ «پەرمانبەردارمەن» دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ پىنھان قەسر ـ سارايىنى خالىغانچە ئارىلايدىغان بولدۇم. ھاي ـ ھاي، ئۇ يەرگە دۇنيانىڭ ھەممە بايلىقى، ئەڭ نەپىس ھۇنەر ـ سەنئەتلىك بۇيۇملار مۇجەسسەملەنگەنىكەن، بۇلارنى تاماشا قىلىپ، ئادەمنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە تەھسىن ئوقۇپ، شۇلار بىلەن كۆڭلۇمنى ئاۋۇتۇپ يۇردۇم. يېقىندا بىر كىتابخانا ئۆيگە كىرىپ قالدىم. ئۇ يەردە جادۇگەرنىڭ بىر دانە سېھىرگەرلىك كىتابى بار ئىكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ كىتابتىكى سېھىرگەرلىك ئىلمىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتىم. جادۇگەر بۇنىڭدىن خەۋەرسىز. ھازىر بەزى سېھىر قىلىش ئىشلىرى قولۇمدىن كېلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئىلمىنى مۇكەممەل ئىگىلىۋالغان بولسام، ئاللىقاچان بۇ ئىبلىسنى يەر يۇزىدىن سۈپۈرۈپ تاشلايتتىم. ئەمدى باشقا ئىشقا كەلسەك، بۇنىڭدىن ئۇچ ئاي ئىلگىرى، مەن ئون سەككىز ياشقا تولغان كۇنى ئاتا ـ ئانامنى ئەسلەپ سىرتقا چىقتىم. ئۇيۇق سەھنىسىدە كەچكى شەپەق نۇرى ئۇسسۇلغا چۈشۈپ جىلۋە قىلىۋاتقانىكەن. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تۇراتتىم، بىردىن قىپقىزىل بىرنېمىنىڭ غۇيۇلداپ ئۇچۇپ كېلىپ جادۇگەرنىڭ ئۆگزىسىدىكى ئوتۇنلار ئۇستىدە توختىغانلىقىغا كۆزۈم چۈشتى. ئۆگزىگە چىقىپ قارىسام بىر ئوق

بىر ئوتۇنغا سانجىلىپ تۇرۇپتۇ. ھېلىقى قىزىل ئوقنىڭ ئۇچىغا باغلانغان قىزىل تاۋار بولۇپ، ئۇنىڭغا «شاھزادە ئەمرۇلجاھان» دەپ يېزىلغانىكەن. شۇئان توققۇز يىل ئىلگىرىكى غايىبتىن كەلگەن ندا قۇلىقىمدا ياڭرىغاندەك بولۇپ كەتتى ـ دە، «خاسىيەتلىك كۇن» نىڭ ئەلچىسى كەلگەنلىكىنى جەزم قىلدىم. ئوقنى جادۇگەرنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇش ئۈچۈن ئۆز خانامغا ئەكىرىۋالدىم. شۇنىڭدىن بۇيان كۇندۇزلىرى ھەر يان بېقىپ، كېچىلىرى بىدار يېتىپ بۇ ئوقنىڭ ئىگىسىنى تۆت كۆز بىلەن كۇتۇپ كەلدىم. تۇنۇگۇن سىزنىڭ كەلگەنلىكىڭىزنى يوشۇرۇن كۆرۈپ ئىسىمىڭىزنى سورىغاندىن كېيىن، جادۇگەر سىزنى ئۆگزىدىن ئوتۇن ئېلىپ كىرىشكە بۇيرۇغان پەيتتە، ئوقنى ئوتۇننىڭ ئۇستىگە سانجىپ قويدۇم...

مەلىكىنىڭ سۆزى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە شاھزادە تاقەت قىلالماي «مەلىكەم» دېگىنىچە قىزنى بېلىدىن تۇتۇپ باغرىغا بېسىپتۇ.

ــ شاھزادەم، ــ دەپتۇ مەلىكە شاھزادىنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرۇپ، ــ ھازىر بىزگە يەنىلا سەۋر كېرەك. بۇ كۆللەرگە كەلسەك، بۇلار سېھىرلىك كۆل. جادۇگەرنىڭ ئېيتقىنىنى ئورۇنلىماق سىزنىڭ قولىڭىزدىن كەلمەيدۇ. جادۇگەر مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن «ئادەم يېمەيسەن» دەپ قىلىشقان شەرتىم بويىچە سىزگە ئەجەللىك قولىنى سوزالمىدى، لېكىن ئۇ سىزنى مۇشۇنداق ئېغىر ئىشقا سېلىپ ھالسىزلاندۇرۇپ «ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلدى» قىلماقچى.

مەلىكە ئاندىن شاھزادىنىڭ قولىدىكى تەڭنىنى ئېلىپ، سۇلۇق كۆلگە چۆكتۇرۇپ سۇ ئاپتۇ ـ دە، ئەپسۇن ئوقۇپ ھورۇپ قۇرۇق كۆلگە تۆكۈپتۇ. شۇئان قۇرۇق كۆل لېۋىگىچە سۇغا تولۇپتۇ، سۇلۇق كۆلنىڭ سۇيى تۇرۇۋېرىپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە يەنە:

ــ جادۇگەر كېلىپ: «كۆلنى قانداق تولدۇردۇڭ؟» دېسە، سىز: «ئاتا، سەن ماڭا شۇنداق قىلىشىمنى بۇيرۇدۇڭ، مەن دېگىنىڭنى بەجا كەلتۇردۇم. ئۇنىڭ نېرىسىغا ئۆتۈشنى بەس قىل» دەڭ، ــ دەپتۇ ـ دە، «ھازىرچە خوش» دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. شاھزادە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇشىغا، دوڭغاقلاپ جادۇگەر يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئىككى كۆلنىڭ سۇغا تولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپلا جۇدۇنى تۇتۇپ، شاھزادىنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ سىلكىپ تۇرۇپ:

ــ ھەي مەككار، بۇ كۆلنى كىم توشقۇزۇپ بەردى؟ ــ دەپ سوراپتۇ زەردە بىلەن.

شاھزادە مەلىكە خۇشرۇيىنىڭ ئېيتقىنىنى دېگەندىن كېيىن:

ــ ئاتا، سەن «بۇ كۆلنى كىم توشقۇزۇپ بەردى؟» دەيسەنغۇ، بۇ يەردە سەندىن باشقا يەنە بىرەرى بار ئوخشىمامدۇ؟ ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ھېلىغۇ بىر يۇتۇم

سۇ سىغىدىغان چۆچەكتەك بۇ كۆلچەك ئىكەن، مۇشۇ قۇملۇقنىمۇ سۇغا ئايلاندۇرۇۋېتەلەيمەن، ــ دەپتۇ. جادۇگەر گەپتە كەتكۈزۈپ قويۇپ، يەنە بىر ئادەم بارلىقىدىن بېشارەت بېرىپ قويغانلىقىدىن خاتىرجەمسىزلىنىپ، بۇ يىگىت ئەجەب ھوشيار، سەزگۈر ئىكەنغۇ، مېنى خۇدا ئۇردىمۇ نېمە؟ دەپ ئويلاپ سەل پەسكويغا چۈشۈپ:

ــ بالام، راستىنلا كارامىتىڭ بار ئىكەن. قېرىغان چېغىمدا پەرۋەردىگارىم پۇتۇمغا پۇت، قولۇمغا قول بولىدىغان بىر ئەزىمەتنى يەتكۈزۈپ بېرىپتۇ. ئۆيگە بېرىپ چېيىڭنى ئىچىۋال، ئاندىن يەنە بىر ئىشنى قىلىپ بېرىسەن، ــ دەپ شاھزادىنى ئۆيگە باشلاپ كېتىپتۇ. شاھزادە سېمىز قوي گۆشىنى تويۇپ يەپتۇ. جادۇگەر غىزادىن كېيىن شاھزادىگە بىر دانە كىچىك پالتىنى تۇتقۇزۇپ «كەينىمدىن ماڭ!» دەپتۇ ـ دە، شاھزادىنى ئەگەشتۇرۇپ باشقا بىر قۇم دۆۋىسىنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ ئۆتۈپتۇ. ئۇ يەردە ئاسمان بىلەن بوي تالىشىپ تۇرغان، غولىغا قوچاق يەتمەيدىغان يەتتە تۇپ چىنار بار ئىكەن. جادۇگەر شاھزادىگە بۇ چىنارلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ــ بۇگۈن كۈنپېتىشتىن ئىلگىرى مۇشۇ يەتتە تۇپ چىنارنى قولۇڭدىكى پالتا بىلەن كېسىپ يىقىتىپ، بىر غېرىچتىن ئوتۇن قىلىپ دۆۋىلەيسەن. شۇنداق قىلالمىساڭ كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن! ــ دەپ بىر ئارپا نېنى بىلەن بىر قاچا سۇنى قويۇپ، ئارقىسىغا قارىماي كېتىپتۇ. شاھزادە كىچىك پالتىنى چىنارغا شۇنچە زەرپ بىلەن توختىماي ئۇرغان بولسىمۇ، چىناردىن قوۋزاقمۇ ئاجرىماپتۇ. كۈن پەسلەپتۇ. شاھزادە ئۆلۈمگە بېلىنى باغلاپ، جادۇگەر بىلەن ئېلىشىشقا ئۆزىنى ھازىرلاپ تۇرغاندا خۇشرۇي پەيدا بوپتۇ. ئۇ شاھزادىگە:

ــ جادۇگەر سىزنىڭ ھەرىكىتىڭىزنى ماراپ تۇرۇۋالغاچقا ۋاقتىدا كېلەلمىدىم. ئۇ ھازىر تاماققا تۇتۇش قىلدى. بۇلارمۇ سېھىرلىك چىنار. سىز پالتىنى قويۇپ، قولىڭىزغا ئوقيانى ئېلىپ تۇرۇڭ، مەن ھە دېگەندە ھەربىر چىنارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا بىردىن ئوق ئۇرۇڭ، ــ دەپتۇ. شاھزادە كۆڭلىدە مەرگەنلىكتىن ئىمتىھان بەرسەم كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، مەلىكىنىڭ دېگىنىدەك تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ. خۇشرۇي ھە دېيىشى بىلەن شاھزادە ئارقا ـ ئارقىدىن يەتتە چىنارغا يەتتە پاي ئوق ئۇزۇپتۇ. چىنارلاردىن دەسلەپتە قاراس ـ قۇرۇس قىلغان، كېيىن قىيا ـ چىيا قىلغان ئاجايىپ دەھشەتلىك سادالار چىقىپ، يىقىلىپ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بىر غېرىچتىن توغرىلىپ يەتتە جايدا يەتتە تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتىپتۇ. بىراق، شاھزادە قارىسا دۆۋىلەنگەن نەرسە ئوتۇن ئەمەس، گۆش بولۇپ، ئۇلاردىن چىققان قان شۇ جايىنى قىپقىزىل بوياپ قۇمغا سىڭىپ كېتىۋاتقۇدەك. شاھزادە ھاڭ ـ تاڭ بولغان ھالدا «بۇ نېمە ئىش؟» دېگەن سوئال نەزىرى بىلەن مەلىكىگە قاراپتۇ. مەلىكە:

— جادۇگەرنىڭ كىتابىدىن كۆرۈشۈمچە، بۇلار ئەسلىدە چىنار ئەمەس، جادۇگەرنىڭ چارۋىلىرىنى بۇلاشنى قەستلىگەن يەتتە دىۋە ئىكەن. ئۇلار جادۇگەرنىڭ ماللىرىنى ھەيدەپ ماڭغاندا، جادۇگەر سېزىپ قېلىپ بۇلارنىڭ شەكلىنى چىنارغا ئايلاندۇرۇۋەتكەنكەن، — دەپتۇ. شاھزادە دىۋىلەرنىڭ ئېتىز بېشىغا دۆۋىلەنگەن قىغدەك دۆۋىلىنىپ تۇرغان گۆش ـ سۆڭەكلىرىگە بىر قارىۋېتىپ، مەلىكىگە رەھمەت ئېيتماقچى بولۇپ، مەلىكە تۇرغان جايغا قارىسا، ئۇ يەردە مەلىكە ئەمەس، جادۇگەر تۇرغۇدەك. شاھزادە ھەيرانۇ ھەس بولۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا جادۇگەر: «بۇنى كىم قىلدى؟» دەپ ۋارقىراپ، ئاچچىقىدا چىرقىراپ، زەردىسىدىن پىرقىراپ كېتىپتۇ.

— ئۆزۈم قىلدىم ئاتا، ئەنە ئۇنى كۆر، — دەپ يەتتە جايدىكى گۆش دۆۋىسىگە سانجىلىپ تۇرغان يەتتە ئوقنى كۆرسىتىپتۇ شاھزادە، — سېنىڭ بۇ پالتاڭ ھېچنېمگە كارغا كەلمەيدىكەن، ئاخىر ئۆز ھۇنىرىم غالىب كەلدى. سېنىڭ كاللاڭ جايىدا ئەمەستەك قىلىدۇ، ئۇنتۇغاق ئوخشايسەن. ئەتىگەن «كارامەتلىك ئىكەنسەن» دېگەن ئىدىڭغۇ؟ شۇنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە «كىم قىلدى؟» دېگىنىڭ نېمىسى؟ بۇلار ئەسلىي چىنار ئەمەس، ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ قەھرى ـ غەزىپىگە ۋە جازالىشىغا ئۇچرىغان دىۋىلەر ئوخشايدۇ.

بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن ۋە شاھزادىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان جادۇگەر ئۇنىڭغا قاتتىق تېگىشتىن سەل تەۋرىنىپ قاپتۇ، لېكىن شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىدە بۇ يېگىت قىزنى ئېلىپ كەتكىلى كەلگەنمۇ نېمە؟ دېگەن بىر ئوي پەيدا بوپتۇ ـ دە، دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇگۈندىن قالدۇرماي بۇ يېگىتنى ئىتلىرىمغا تالىتىپ ئۆلتۈرۈپ، جاھاندىن بۇنىڭ نۇسخىسىنى ئۆچۈرۈۋېتىشىم كېرەك، دېگەن قارارغا كېلىپ، شاھزادىگە:

— بالام، بۇ دىۋىلەرنى ئۇجۇقتۇرۇپ، مېنى ھامان بىر كۈنى دۈچ كېلىدىغان يوشۇرۇن ئاپەتتىن خالاس قىپسەن. بۇ خىزمىتىڭ ئۈچۈن سېنى ئالاھىدە مېھمان قىلىمسام بولمايدۇ. مۇنۇ دۆڭنىڭ ئۇ تەرىپى يايلاق. ئۇ يەردە قوي دەمسەن، كالا دەمسەن، ئات دەمسەن، تۆگە دەمسەن، خۇددى ئاسمانىنى قاپلىۋالغان بۇلۇتتەك يامراپ ئوتلاپ يۈرىدۇ. سەن بېرىپ ئۆزۈڭ خالىغان مالدىن بىرنى تۇتۇپ كەلگىن، — دەپ بېلىدىكى ئارغامچىنى يېشىپ شاھزادىگە تاشلاپ بېرىپتۇ. شاھزادە «خوپ» دەپتۇ ـ دە، ئارغامچىنى باغلاپ، پالتىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، ئوقياسىنى مۈرىسىگە ئېسىپ، قىلىچىنى يالىڭاچلاپ، جادۇگەر كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ.

جادۇگەر ئۇچقاندەك ئۆيگە بېرىپ مەلىكىگە مۇنداق دەپتۇ:

— چىرايلىقىم، سەن مەندىن خاپا بولما. مەن بىر يەرگە بېرىپ كەلمەكچى بو-

لۇپ قالدىم، شۇڭا ئاسراش زۆرۈرىيىتى يۈزىسىدىن سېنى ئاز ۋاقىت ئىختىيارىڭغا قويۇپ بېرەلمەيدىغاندەك تۇرىمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، بىر ئەپسۇن بىلەن گۈمبەز شەكىللىك بىر پولات ئۆي بىنا قىلىپ قىزنى شۇ ئۆيگە بەند قىلىپ قويۇپتۇ. مەلىكە دەرھال قۇرئە ساپتۇ. قۇرئەدە شاھزادىنىڭ ئىتلار بىلەن قانلىق جەڭ قىلىۋاتقانلىقى، بۇ تەرەپتىن جادۇگەرنىڭ شاھزادىنى كاۋاپ قىلىپ يېيىش ئۈچۈن پىچاق، زىخ كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقى نامايان بوپتۇ. شاھزادىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن تارتقان جەبىر ـ جاپاسى، مۇھەببەتكە بولغان بىغۇبار مېھرى ـ ۋاپاسى، ۋىسال شارابىغا تەشنا ئۇمىد ۋە ئارزۇسىنىڭ جادۇگەرنىڭ ئالدىدا ۋەيران بولۇپ كېتىش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن بېشارەت تاپقان مەلىكە بارلىق سېھرىي ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ ئۆينىڭ ئىچىگە بىر ھۈرگەنىكەن، ئۆينىڭ تۆپىسىدە يېڭىنىڭ كۆزىدەك بىر تۆشۈكچە پەيدا بوپتۇ. مەلىكە شامالغا ئۆزگىرىپ ئاشۇ تۆشۈكتىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپتۇ ـ دە، شاھزادە بىلەن ئېلىشىۋاتقان ئىتلارنى بىر ئەپسۇن بىلەن تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئاندىن شاھزادىگە:

ــ شاھزادەم، تېز يەرگە يۈملاڭ، لاچىنغا ئايلىنىسىز. سىز كەپتەرنى ئوۋلىماقچى بولۇۋاتقان لاچىندەك ھەربىكەت قىلىپ مېنى ئۆز شەھىرىڭىز تەرەپكە باشلاپ ئۇچۇڭ، ــ دەپتۇ ـ دە، ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ شاھزادىگە ھۈرگەنىكەن، شاھزادە بىر دۈملاپلا لاچىنغا ئايلىنىپتۇ، مەلىكە بولسا كەپتەرگە ئايلىنىپتۇ.

بۇنداق بولۇشى ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمىگەن جادۇگەر ئادەم گۆشى خۇمارىدا چىشلىرىنى بىلەپ بەخىرامان كېلىۋاتقاچقا، ئۆز ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن لاچىن بىلەن كەپتەرنى كۆرگەن بولسىمۇ پەرۋا قىلماپتۇ. ئۇ يايلاققا يېتىپ كېلىپ بىر بۆلۈك ئىتلىرىنىڭ غەرق قان ئىچىدە ئۆلۈپ ياتقانلىقىنى، قالغانلىرىنىڭ تاشقا ئايلانۇرۇۋېتىلگەنلىكىنى كۆرگەن چاغدىلا يۇرىكى بىرنېمىنى تۇيغاندەك قىلىپ، بىر سەكرەپ ھېلىلا ئۆزى بىنا قىلغان گۈمبەز ئۆيگە كەپتۇ، لېكىن مەلىكىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ ئۇيان ـ بۇيان قاراپ ئاخىر گۈمبەزدە پەيدا بولغان تۆشۈكنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، يا ئۇ قىز مېنىڭ ھۈنىرىمنى بىلىۋالغان، يا ھېلىقى يىگىت ئۇستا سېھرىگەر، ئۇلار بىرلىشىپ قېچىپتۇ، دەپ ئويلاپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ خىيال ئەينىكىدە بايىلا ئۇچۇپ ئۆتكەن لاچىن بىلەن كۆك كەپتەر كۆرۈنۈپتۇ ـ دە، «ھەي ئىستا!» دەپ ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلاپ كېتىپتۇ.

شاھزادە بىلەن مەلىكە تۇن بويى ئۇچۇپتۇ. تاڭ سۈزۈلۈشىگە توساتتىن دەھشەتلىك قارا بوران كۆتۈرۈلۈپتۇ. مەلىكە ئارقىسىغا قارىسا، جادۇگەر قەھر ـ غەزەپ بىلەن قوغلاپ كېلىۋاتقۇدەك.

— شاهزادەم، دەرھال يەرگە چۈشەيلى، جادۇگەر قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ مەلىكە. ئۇلار يەرگە چۈشۈپتۇ. بۇ جاي بىر سايلىق بولۇپ، نېرىدا بىرنەچچە ئۆينىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ تۇرغانىكەن. مەلىكە بىر ئەپسۇن بىلەن ساينىڭ ئازراق بىر جايىنى ئەمدىلا ساقال چىقىرىۋاتقان قوناقلىققا، شاھزادىنى بىر قېرى دېھقانغا، ئۆزىنى قوناقلىققا ئۇنۇپ قالغان تاۋۇز پېلىكىگە ئايلاندۇرۇپتۇ. جادۇگەر قوناقلىق ئۈستىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، پەستە ئادەم تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يەرگە چۈشۈپ ئۇۋچى سىياقىغا كىرىپتۇ ـ دە، «دېھقان» نىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي بوۋاي، لاچىنىم قولۇمدىن چىقىپ بىر كەپتەرنى قوغلاپ كېتىپ غايىب بولدى، بۇ يەردىن ئۇچۇپ ئۆتكىنىنى كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. «دېھقان» گاستەك بىر قولىنى قۇلىقىغا كاناي قىلىپ تۇتۇپ تۇرۇپ:

— قوناقنى ئاخشام سۇغارغانىدىم، ھېلى بوراننىڭ شەپىسى كەلگەندەك بولدى، بوران قوناقلىرىمنى ئۆرۈۋېتىپسۇن دەپ خەۋەر ئالغىلى كەلدىم، — دەپتۇ. جادۇگەر كۆزىنى غەلىتە ئالايتىپ:

— مەن لاچىن ئۇچۇپ ئۆتتىمۇ دەپ سوراۋاتىمەن ! — دەپتۇ ۋارقىراپ. «دېھقان» ھېچنېمىنى ئاڭلىمىغاندەك:

— قوناقنىڭ دان تۇتۇشىغا تېخى يېرىم ئاي بار، ھازىر يېگىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ. جادۇگەرنىڭ جان ـ ئىمانى چىقىپ، «دېھقان» دىن نېرىراق بېرىپتۇ ـ دە، قۇزغۇن ھالىتىگە كىرىپ، دەرھال ئاسمانغا ئۆرلەپ بىر تامانغا قاراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. مەلىكە بىلەن شاھزادە پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ يەنە پەرۋاز ئەيلەپتۇ. ئەمدى ئۇلار بىر جۇپ ئاق قۇ بولۇپ ئۇچۇپتۇ. ھېيلىگەر جادۇگەر ئۇيان ـ بۇيان ئۇچۇپ لاچىن بىلەن كەپتەرنىڭ قارىسىنى كۆرمىگەندىن كېيىن بايىقى قوناقلىقتىن گۇماننىپ، شۇ يەرگە كېلىپ قارىسا، دېگەندەك قوناقلىقنىڭ ئىزىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. جادۇگەر ھەي، ئادىشىپتىمەن، دەپتۇ ـ دە، يەنە بىر تەرەپكە ئوقتەك تېز ئۇچۇپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن ئالدى تەرەپتە دەرەخلەر، زىرائەتلەر، يېزا ـ مەھەللىلەر ۋە چوڭ بىر شەھەر قەلئەسىنىڭ مۇنارى ۋە سېپىللىرى كۆرۈنۈپتۇ. جادۇگەر ئاپلا، ئۇلار ئادەملەر ئارىسىغا كىرىۋالسا تاپمىقىم تەس بولىدۇ، دەپ تېخىمۇ تىت ـ تىت بولۇپ، جان ـ جەھلى بىلەن ئۇچۇپتۇ. كۆرۈنگەن بۇ شەھەر شاھزادىنىڭ شەھىرى بولۇپ، بۇ چاغدا شاھزادە بىلەن مەلىكە سەلتەنەتلىك شەھەر ئاسمىنىغا يېقىنلاپ قالغانىكەن. ئالەمشۇمۇل ئارزۇ ـ ئارمانىنى قەلبىگە پۈكۈپ، شىجائەت ۋە جاسارەت دۇلدۇلىنى چاپتۇرۇپ، ئىشەنچ ۋە ئۈمىدۋارلىقىنىڭ قايرىلماس بىسى بىلەن دەشت قىيامەتنىڭ ئۆلۈم قەستىنى يەكسان قىلىپ، يىگىتلىك ھېشىغا چۈشكەن ۋەھشەت، كۈلپەت ۋە خورلۇقنى

مەردلىك نەرسى بىلەن بەربات ئەيلەپ، كۆڭلىنى سۆيگۈ شارابى بىلەن تولدۇرغۇچى ۋاپا جاناننى ھەمراھ قىلىپ كەلگەن شاھزادە ئەمرۇلجاھان چەكسىز خۇشاللىق ئىچىدە مەلىكىگە:

ــ مەلىكەم، پەرىشتەم، ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنۈۋاتقان ئېگىز مۇنار شاھلىق تاجۇتەختىمىز نۇرلىنىپ تۇرغان بۇيۇك ئوردىمىزنىڭ مۇنارى، ــ دەپ تۇرۇشىغا توساتتىن «ھا... ھا... ھا...» دەپ مەسخىرىلىك كۈلكە بىلەن ئېيتىلغان:

ــ خام خىيال قىلماڭلار، ئەمدى مېنى ئالدىيالمايسىلەر، ــ دېگەن قوپال ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە مۇنداق دەپتۇ:

ــ شاھزادەم، جادۇگەر يەنە قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، بىز ئوردىغا چۈشۈشكە ئۈلگۈرەلمەيدىغان ئوخشايمىز. سىز يۈرەكلىك، تەمكىن بولۇڭ. خەتەر ئىچىدىكى ئادەمنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتى ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىدە. بىز يەرگە چۈشەيلى. مەن بىر قىزىل گۈلگە ئايلىنىمەن، سىز بىر ئوتۇنچىغا ئايلىنىسىز، ئالدىڭىزدا ئۇستىگە ئوتۇن ئارىلىغان بىر ئېشەك پەيدا بولىدۇ. سىز گۈلنى قوينىڭىزغا سېلىپ، ئېشەكنى ھەيدەپ شەھەرگە قاراپ مېڭىۋېرىڭ. كېيىن قانداق قىلىدىغانلىقىمىزنى جادۇگەرنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ بەلگىلەيمىز، ــ دەپتۇ.

ئۈلار يەرگە چۈشۈپتۇ. شۇ چاغدا ئۈلارنىڭ قارىسىنى يوقىتىپ قويغان جادۇگەر غەزەپ ئاچچىقىدا بىر ھۆركىرىگەنىكەن، ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشۈۋاتقاندەك گۈمبۈر ـ قاراس ئاۋازلار پەيدا بولۇپ ھەممە جاينى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇ دەھشەتلىك ئاۋازدىن قورقۇپ كەتكەن ئادەملەر ئۆيلىرىگە، خىلۋەت جايلارغا مۆكۈشۈپتۇ. شەھەرنىڭ ئىچى ـ تېشى گويا ھاياتلىق يوقىتەك بوشاپ قاپتۇ. شاھزادە ئېشەكنى ھەيدەپ شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرىشىگە، قولتۇقىغا راۋاب قىستان بىر دۇانە ئارقىسىدىن يېتىپ كېلىپ، ئوردا تامان يۈرۈپ كېتىپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە:

ــ ھازىر سىزنى ئەسلىي قىياپىتىڭىزگە كەلتۈرىمەن. سىز ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن گۈلنى شاھ ئاتىڭىزغا بېرىڭ، شۇ كىشىنىڭ قولىدا تۇرسام ئامان قالغايمەن. لېكىن، گۈلنى ھېچكىمگە بەرمەسلىكنى ئېيتىڭ. ئەگەر گۈل قولىدىن چىقىپ كەتسە قوشلاپ جۇدالىق دەردىگە مۇپتىلا بولىمىز، يەنە ئاتا ـ ئانىمىزدىنمۇ، بىر ـ بىردىمىزدىنمۇ ئايرىلىمىز، ــ دەپتۇ.

بۇ چاغدا بايىقى شۇملۇقنىڭ ھەيۋىسى پەسىيىپ، شەھەر خەلقى ئۆيلىرىدىن چىقىپ كوچىلاردا مەغلىداشقا باشلاپتۇ. ھەممە ئادەم بىر ـ بىرىگە «بۇ نېمە ئالامەت؟» دەپىشىدىكەن. شاھزادە ئوردا دەرۋازىسى ئالدىغا بارغاندا، خۇشاللىقىدىن قوينىدىكى گۈلنى ئېلىپ ھىدلىغان پېتى دەرۋازىدىن كىرىپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا دۇانە ياسا-

ۋۇللارنىڭ بىرىگە گەپ قىلىۋاتقانىكەن. يەنە بىر ياساۋۇل دىۋانە بىلەن گەپلىشىۋاتقان ياساۋۇلغا ۋارقىراپ:

ــ شاھزادىمىز كەپتۇ، ئەنە بىر چىرايلىق گۈلنى پۈرىغان پېتى ئوردىغا كىرىپ كەتتى. سەن نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرمەيسەن؟! ــ دەپتۇ.

ــ مانا بۇ كىشىنىڭ گېپىنى ئاڭلايمەن دەپ شاھزادىنى كۆرمەي قاپتىمەن. سەن مېنى ھايت دەپ قويساڭ بولماسمىدى، ــ دەپتۇ ئۇ ياساۋۇل.

بۇ دىۋانە جادۇگەر بولۇپ، ئۇ ياساۋۇللارنىڭ سۆزىدىن خۇشرۇيىنىڭ گۈلگە ئايلىنىۋالغانلىقىنى پەملەپتۇ ھەمدە شاھزادىنىڭ ئۇنى ئوردىغا ئەكىرىپ كەتكەنلىكىنى جەزملەشتۇرۇپتۇ.

شاھزادە ئوردىغا كىرگەندە پادىشاھ تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغانىكەن. پەرزەنتىنى كۆرۈپ، بۇ ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ؟ دەپ خۇشاللىقىدا يۇرىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان پادىشاھ شاھزادىنىڭ ئالدىغا كېلىمەن دەپ تەختتىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قاپتۇ، ئاڭغىچە ئەمرۈلجاھان ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ دادىسىنى يۆلۈۋېلىپ، ئۇنى تەختكە ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن نەچچە قەدەم ئارقىسىغا يېنىپ:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم شاھ ئاتا، ــ دەپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بىر تىزىدا تىزلىنىپ پادىشاھقا تەزىم بەجا كەلتۇرۇپتۇ. سالام ـ سەھەتتىن كېيىن ئۆزىنى دادىسىغا ئېتىپ، گۈلنى شاھقا بېرىپ، ــ بۇ گۈلنى ھېچكىمگە بەر... ــ دەپلا گەپىنىڭ ئايىغىنى دېيەلمەي ھوشىدىن كېتىپتۇ. پادىشاھ نېمە ئىش بولغانلىقىنى، نېمە قىلارىنى بىلمەي، قۇچىقىدىكى شاھزادىنىڭ بېشىنى تۇتقان پېتى خۇددىدىن كېتەي دەپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ۋەزىر ـ ۋۇزرالار ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ كېتىپتۇ، ئوردا چاپارمىنى تېۋىپ چاقىرغىلى چېپىپتۇ. شۇ چاغدا ئوردا بېگى كىرىپ:

ــ ئۇلۇغ شاھىم، دەرۋازا ئالدىدا بىر دەرۋىش جانابى ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇمىش، ئۇ «پادىشاھ مېنى تېزدىن قوبۇل قىلمىسا ئورنىغا كەلتۇرگىلى بولمايدىغان دەرد ـ ئەلەمگە قالىدۇ» دېگۈدەك، ــ دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ كۆڭلىدە بۇ قانداق ئەھۋال، بۇگۈن بالامنىڭ كېلىشى، ھوشىدىن كېتىشى، ئارقىدىنلا بىر سائىلنىڭ مەن بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىشى... بۇ ئاجايىپ ئىشقۇ؟ بۇنىڭدا چوقۇم بىر سىر بار، دەرۋىشنى قوبۇل قىلماي قايتۇرۇۋەتسەم بولمايدىغاندەك قىلىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، دەرۋىشنى ئېلىپ كىرىشكە ئەمر قىپتۇ.

جادۇگەر ئىچىگە تولغان زەھەرلىرىنى بىچارىلىك، مىسكىنلىك تونى ۋە مۆمىنلىك، دەرۋىشلىك تۇسى بىلەن يوشۇرۇپ، مۆكچەيگەن گەۋدىسىنى يىرتقۇچ تىرناقلىق پۇتلىرى بىلەن ئىتتىرىپ تەخت ئالدىغا كېلىپ، پادىشاھقا بېشى يەرگە تەگكۈدەك

ئېگىلىپ سالام بېرىپ، دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ، شاھقا ئۇزۇن ئۆمۈر، دۆلەت ۋە ئامەت تىلەپتۇ.

— نېمە تىلىكىڭ بار ئەي دەرۋىش؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— شاھلارنىڭ شاھى، ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ پاناھى، زېمىننىڭ ئاپتاپى، يوقسۇللارنىڭ غەمخورى، مەندەك يۇرتكى زېدىلەرنىڭ مېھرىبانى، مەن دەرۋىش ياكى دۇئانە ئەمەس، بىر گۈلچىدۇرمەن. بارگاھىڭغا ئەتەي مۇشۇنداق قىياپەتكە كىرىپ كېلىشكە مەجبۇر بولدۇم. مەن گۈلخانىمدە بىر تەشتەك ئاجايىپ گۈل ئۆستۈرگەنىدىم، ئۇنىڭدىن بىر تاللا گۈل ئېچىلغانىدى. ئۇنى يۇرتىڭنى ئېزىپ، قۇچىقىڭدا بىھوش ياتقان ئوغلۇڭ ئامراقلىق قىلىپ ئۈزۈۋاپتۇ. مەن كۆرمەي قاپتىمەن. بۇ گۈلنى ھىدلاشقا بولمايتتى. قولۇڭدىكى گۈل شۇ، ئۇنى ماڭا بېرىۋەتكىن. شۇنىڭ بىدىلىگە جېنىڭدىنمۇ چارە بولغان ئاشۇ ئەزىز پەرزەنتىڭگە مۇشۇ جانغا جازا گۈلدىن كېلىۋاتقان قازانى دەپنە قىلىۋېتەي، — دەپتۇ دەرۋىش.

پادىشاھ ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەي دەم گۈلگە، دەم شاھزادىگە قاراپ، گۈلنى بېرەي دېسەم، ئۆز بەختىنى ئىزدەپ كەتكەن پەرزەنتىم ئېلىپ كېلىپ ئۆز قولى بىلەن بەرگەن گۈل، ئۇ ھېچكىمگە بەرمە دېگەندەك قىلىۋاتقان. بەرمەي دېسەم، «جانغا جازا» دېيىلىۋاتقان گۈل. قانداق قىلسام بولار؟ دەپ ئارىسالدى بولۇپ قاپتۇ.

— ئەي پادىشاھ، ھازىر سۈكۈت قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس، — دەپتۇ دەرۋىش پادىشاھنى ئالدىرىتىپ. لېكىن، پادىشاھ بالام ھوشىغا كەلگۈچە گۈلنى قولۇمدىن چىقارماسلىقىم كېرەك، دېگەن قارارغا كەپتۇ ـ دە، «گۈلچى» گە مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ياخشى نىيەتلىك كىشى، بۇ گۈل ھازىرچە ماڭا ئامانەت، ئامانەتنى ئىگىسىدىن باشقىغا بېرىش دۇرۇس ئەمەس. مەندىن گۈلنى سورىما. بالامنى ھوشىغا كەلتۇر، بۇنىڭ ئۈچۈن خەزىنەمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قويايى، نېمە ئالىمەن دېسەڭ ئال. گۈلنى بالامنىڭ ئۆزىدىن تەلەپ قىل ! — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان جادۇگەر ھېچنېمە تەلەپ قىلماسلىقتەك ھىيلىگەرلىك بىلەن ئۇن ـ تىنسىز كەينىگە يېنىپ مېڭىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ بۇ ئادەم بالامغا مۇشۇ گۈلدىن كەلگەن بالانى دەپنە قىلۋېتەلەيدىكەن، دەپ، زورلۇق كۈچى ئىشلىتىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، يامان ئاقىۋەت تۇغۇلۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن سىلىق مۇئامىلە بىلەن:

— ئەي گۈلچى، توختا، نېچۈن كەتمەكچى بولۇۋاتسەن؟ مۇددىئايىڭنى ئوچۇق ئېيت، — دەپتۇ. جادۇگەر توختاپ تۇلكىدەك ھىجىيىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، قەھر ـ غەزەپلىك كۆزلىرى بىلەن پادىشاھقا قادىلىپ تۇرۇپ:

ـــ ئەي پادىشاھ، ئەقىل ـ ئىدراكتا يېگانىلىقىڭ بىلەن سۆزۈمىنىڭ مەنىسىگە يېتىپ تۇرىسەنۇ، ئۆز ئەقلىڭگە ئۆزۈڭ ئىشەنمەي، نەسىھەتىمگە قۇلاق سالمايۋاتىسەن. خەزىنەڭنى بەدەل قىلىپ بەرمەكچى بولۇۋاتىسەن، لېكىن مەن دۇنيا خىجالىتىدىن يىراقتىمەن. ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان جاھىل، ئۆز ئوغلىنىڭ جېنىغا زامىن قاتىل! ـــ دەپتۇ. بۇ سۆز پادىشاھقا قاتتىق تېگىپتۇ ـ دە، غەزىپى قايناپ، ئۆزىنى بېسىۋالالماي، «ئەي ئاھانەتلىك گۇل، يوقال كۆزۈمدىن!» دەپ گۇلنى بېشىدىن ئىرغىتىۋېتىپ جادۇگەرنىڭ ئالدىغا ئېتىپتۇ. گۇل توزۇپ ھەر ياققا چېچىلىپ كېتىپتۇ. جادۇگەر ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، چېچىلىپ ياتقان گۇللەرنى بىر ـ بىرلەپ تېرىپ قوينىغا ساپتۇ ـ دە، ئارقىسىغا قارىماي چىقىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ھوشسىز ياتقان ئوغلىنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ، كۆزىدىن ئىسسىق ياش ئاققۇزۇپ، ئوغلىنىڭ كۆز ئېچىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. كەچ كىرگەندە شاھزادىنى ئۆز خانىسىگە ئەكىرىپ ياتقۇزۇشۇپتۇ. پادىشاھ خىزمەتچىلەرگە شاھزادىنىڭ كەلگەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى ۋاقتىنچە خانىشتىن پىنھان تۇتۇشنى تاپىلاپ ھەرەمخانىسىگە قايتىپتۇ، لېكىن تەشۋىشلىنىپ تاماقمۇ يېمەپتۇ، ئارامىمۇ ئالالماپتۇ، كۆزىدىن ئۇيقۇ قېچىپتۇ. ئوردا تېۋىپلىرى ھەرقانچە قىلىپمۇ شاھزادىنى ھوشىغا كەلتۈرەلمەپتۇ. شاھزادە تىنىقى بار، ھوشى يوق ھالەتتە يېتىۋېرىپتۇ. ھېلىقى «گۇلچى» نى ئىزدەشتىن نەتىجە چىقماپتۇ، بۇ ھال پادىشاھنى تېخىمۇ پاراكەندە قىلىۋېتىپتۇ.

بەشىنچى كۈنى كېچىسى شاھزادە تۇيۇقسىز كۆزىنى ئېچىپتۇ، قارىسا، يۇزىگە بىرنېمە يېپىشقلىق تۇرغۇدەك، قارىسا، ئۇ مەلىكىنىڭ رومىلى ئىكەن. شاھزادە رومالىنى كۆكسىگە تېڭىپتۇ ـ دە، ياتقان جايىدا «مەلىكەم خۇشرۇي ئايىم، قەيەردىسەن؟» دەپ ئاھ چەككىلى تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا شاھزادىنىڭ يۇزىگە بىر تامچە سۇ تېمىپتۇ. شاھزادە يۇقىرىسىغا قارىسا، بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن چاقناپ چىققان ياشلار مەڭزىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان مەلىكە كۈلۈمسىرەپ ئۆز ئۈستىدە ئۆرە تۇرغۇدەك. ئۇ شاھزادىنىڭ قولىنى ئۇزىتىپتۇ، شاھزادە ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇش بىلەن لىككىدە ئىرغىپ تۇرۇپ كېتىپتۇ ـ دە، مەلىكىنى باغرىغا بېسىپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە:

ـــ سىز ئاتىڭىزغا مېنىڭ گۇل سۈرىتىمنى بېرىپ، «بۇنى ھېچكىمگە بەرمەڭ» دەيمەن دەۋاتقان چېغىڭىزدا، جادۇگەر سىزنى تىلدىن قالدۇرۇشقا ئۇلگۈرۈپ، سۆزىڭىزنى دەۋېلىشقا ئىمكانىيەت بەرمەي، سىزنى بىھوش قىلىۋەتتى، ـــ دەپ شاھ بىلەن جادۇگەر ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ سۆزلەرنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ـــ سىز قانداق ئامان قالدىڭىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شاھزادە. مەلىكە:

ـــ مەن ھەر ئېھتىمالنى ئويلاپ، ئۆزۈمنى گۇلنىڭ يوپۇرمىقىغا مۇجەسسەملەپ

تۇرغانىدىم. دادىڭىز گۈلنى يەرگە ئاتقاندا جادۇگەر توزۇپ چېچىلغان گۈللەرنى تېرىۋېلىپ، يوپۇرماق بىلەن كارى بولمىدى، شۇ سەۋەبتىن قۇتۇلۇپ قالدىم. لېكىن، كۈندۈزى زادىلا ئادەم سىياقىغا كىرەلمىدىم، مايمۇن بولۇپ قالدىم. بۇنىڭدىن بىلدىمكى، جادۇگەر يوپۇرماقلارنى ئالمىغىنى بىلەن ئۇنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىغان، بەلكى مايمۇنغا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىكەن. مەن بۇ سېھىرنى ئوشتۇش ئۈچۈن قاتتىق تىرىشقاندىن كېيىن، قاراڭغۇ چۈشكەندىن تارتىپ سۇبھىگىچە ئادەم سىياقىغا كىرىشنى قولغا كەلتۈردۇم، لېكىن كۈندۈزى مايمۇنلۇقتىن ئۆزگىرەلمىدىم. بۇ مېنىڭ ئادەمزات قولىدىن كۈندۈزى زەربە يېگەنلىكىمنىڭ كاساپىتى بولسا كېرەك. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كۈندۈزى مايمۇن بولۇپ يۈرىمەن. بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان بىرىنچىدىن، جادۇگەرنىڭ قايتا ـ قايتا يوشۇرۇن كېلىپ سىزنى كۆزىتىۋاتقانلىقى، ئىككىنچىدىن، ئۆزۈمنىڭ كۈندۈزىمۇ ئادەم سىياقىغا كېلىشىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا ھەرىكەتلەنگەنلىكىم، ئۈچىنچىدىن، ھۈجرىڭىزنىڭ بۇگۈنكىدەك خالىي بولۇشىنى كۈتكەنلىكىم تۈپەيلى ئۆزۈمنى ئاشكارىلىيالمىدىم. ھازىر جادۇگەرمۇ كەلمەيدىغان بولدى، ئەمدى ئىش سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزچە بولسۇن! ــ دەپتۇ.

شاھزادە قىلچە ئىككىلەنمەستىن:

ــ قەدىرلىكىم، مەيلى مايمۇن بولۇڭ، مەيلى ھاشارات ياكى ئۇچار قانات بولۇڭ، كۈندۈزىمۇ سىز بىلەن بىللە بولۇشنى خالايمەن، ھەتتا بېشىمغا ئېلىپ توي ـ تۆكۈن، مەرىكە ـ مەشرەپلەرگە بىرگە بېرىشنى ئارزۇ قىلىمەن، سىزدىن ئايرىلمايمەن، ــ دەپتۇ.

ئەتىسى شاھزادىنىڭ ھوشىغا كەلگەنلىك خەۋىرى پادىشاھقا يېتىپتۇ. شاھزادە بېرىپ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ، خۇشاللىق ياشلىرىنى ئاققۇزۇشۇپ كۆرۈشۈپتۇ.

ــ سەن قانداق قىلىپ ھوشۇڭغا كەلدىڭ، يا تېۋىپلىرىم ئامال قىلدىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

ــ مەن ئەسلىدە قەستكە ئۇچراپ ھوشسىزلانغانىكەنمەن، بىر مايمۇن ھوشۇمغا كەلتۈردى. كېيىن ئۇ چۈشۈمدە تىلغا كىرىپ: «شاھ ئاتاڭ سېنىڭ گۈلنى ھېچكىمگە بەرمەڭ دېمەكچى ئىكەنلىكىڭنى بىلىپتۇ، لېكىن قەتئىي بولالمىدى، يېنىكلىك بىلەن گۈلنى يەرگە ئېتىپ توزۇتۇپ، سېنىڭ بەختىڭنىمۇ توزۇتتى. يېنىكلىك، قەتئىيەتسىزلىك، بولۇپمۇ دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ يېنىكلىك، قەتئىيەتسىزلىكى بىر ئادەمنىڭ بەختىنىلا ئەمەس، بىر مەملىكەت خەلقىنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى توزغاقتەك توزۇتۇۋېتىدۇ» دېدى. مەن ئۇ مايمۇننىڭ شاپائىتىگە ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش ئۈ-

چۈن ئۇنى ئۆزۈم بىلەن بىللە تۇرۇشقا ئېلىپ قالدىم، ــ دەپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ چوڭقۇر ئويغا پېتىپتۇ.

مەلىكە شۇنىڭدىن باشلاپ كېچىسى ئادەمگە، كۈندۈزى مايمۇنغا ئۆزگىرىپ يۇرۇ-ۋېرىپتۇ. ئۇنىڭغا ئەڭ ئېسىل رەختلەردىن مايمۇن كىيىمى تىكتۇرۇپ بېرىپتۇ. خېلى بىر مەزگىل ئۆتۈپتۇ. شاھزادىنىڭ توي ئىشىدا قاتتىق باش قېتىنچىلىقىدا قالغان پادىشاھ بىر كۈنى ئەمرۇلجاھانىنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ:

ــ ئوغلۇم، ئاتقان ئوقۇڭنى تېپىپ كېلەلەپسەن، ئەمدى توي ئىشىڭنى قانداق قىلىسەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ مەن ئاشۇ مايمۇن بىلەن توي قىلىمەن، ــ دەپتۇ شاھزادە.

ــ نېمە، مايمۇن بىلەن؟

ــ شۇنداق شاھ ئاتا.

ــ نېمىشقا؟

شاھزادە ئۆز تەلىپىدە چىڭ تۇرۇپتۇ.

ئىلاجسىز قالغان پادىشاھ «نېمە بولسا بول» دېگەندەك قىلىپ، توي ئۆتكۈزمەيلا ئوردا ئىمامىنى تەكلىپ قىلىپ، مايمۇننى شاھزادىگە نىكاھ قىلدۇرۇپ، ئاددىي بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ. لېكىن، شاھزادىنىڭ مايمۇنغا ئۆيلەنگەنلىكى توغرى-سىدىكى خەۋەر پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ...

مەلىكە خۇشرۇي پاك مۇھەببەت ۋە ۋاپانى ھەممىدىن قىممەت بىلگەن شاھزادە بىلەن بۇ ئەسكى تاملىق ھۇجرىدا بەخت ناۋاسى ياڭرىتىپ، خۇشاللىق شارابىنىڭ لەززەت پەيزىدىن بەھرە ئېلىپ كۆڭۈللۈك ئۆتۈۋېرىپتۇ. كۈنلەر ھەپتىنى، ئايلار پە-سىللەرنى قوغلاپ ھەش ـ پەش دېگۈچە يەنە بىر يىل ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى خانىش شاھزادە ئەمرۇلجاھانىنى چاقىرتىپ:

ــ جېنىم قوزام، كۆزۈمنىڭ گۆھىرى بالام، سەن كۈلمىگەن كۈن ماڭا ماتەم بىلىنىدۇ، سېنىڭ بەختىڭ ــ بىزنىڭ بەختىمىز. نېمە ئۈچۈن ياش جېنىڭنى مۇشۇ مايمۇن بىلەن قىينايسەن؟ شاھانە ئىززەت ـ ھۆرمىتىمىزنى نېمە ئۈچۈن مۇشۇ مايـ-مۇن بىلەن يەرگە ئۇرىسەن؟ دادامڭ سەندىن خاپا. ئاتا ـ ئانىنى رەنجىتىش پەرزەنت ئۈچۈن ئېغىر گۇناھ ئەمەسمۇ! مېنىڭ كۆز يېشىمغىمۇ قارىمامسەن؟ مايمۇننى كۆزدىن نېرى قىل، ساڭا گۆھەردەك قىز ئېلىپ بېرەي، ــ دەپ ئۆزىنى توختىتالماي يىغلاپ كېتىپتۇ. تا بۇگۈنگىچە بىر تېمىم ياشىنىڭ بىھۇدە تۆكۈلۈشىگە سەۋەبچى بولمىغان كۆڭلى يۇمشاق ئەمرۇلجاھانىنىڭ قەلبى بۇ ھالدىن ئوت بولۇپ يېنىپ، ۋۇجۇدى مومدەك ئېرىپ كېتىپتۇ ـ دە:

— جېنىم ئانا، سەن ياش تۆكۈپ مېنى گۈناھكار قىلمىغىن؛ تىلىمىزنى ئالمىدى دەپ ئەيىبكە بۇيرۇمىغىن؛ ئادەم تۇرۇپ مايمۇننى جورا قىلدى، شاھانە ئابرۇيىمىزغا نومۇس كەلتۈردى، دەپ مېنى قارىلىمىغىن. قىبلىگاھىم ئاتامىز، سەنمۇ بىلسەڭلار ئىدىڭلار... ئۇ... مايمۇن ئەمەس، ئادەم، ئەڭ گۈزەل پەرى، ساھىبجامال مەلىكە، ئەڭ پاك، ئەڭ ۋاپادار ئىنسان! — دەپتۇ.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان خانىش ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەي قاپتۇ. شاھزادە چىقىپ كېتىپتۇ. خانىش كەچتە پادىشاھقا ئوغلىنىڭ ئېيتقانلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ خانىشنى ئەگەشتۈرۈپ ئەمرۇلجاھانىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپتۇ. لېكىن، ئاۋۋال ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى قاقماي، ئەھۋالنى كۆزىتىپ بېقىش ئۈچۈن دېرىزىدىن مارىشىپتۇ. ئاي ـ ھاي، ئۇلار تەرىپلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدىغان شۇنداق چىرايلىق بىر قىزنى كۆرۈپتۇكى، ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن شاھزادىنىڭ ھۇجرىسى كۈندۈزدىكىدەك يورۇپ كەتكەنكەن.

— مېنىڭ ئەسلىي كېلىنىم مانا بۇ يەردە ئىكەن ئەمەسمۇ! — دەۋېتىپتۇ خانىش ئىختىيارسىزلا. پادىشاھ ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋېلىپ، تىۋىش چىقارماي خانىشنى قولىدىن تارتىپ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. خانىشنىڭ كۆڭلىنى كېلىنىنى ئەل ـ جامائەتكە نامايىش قىلىش ئىستىكى ئەسىر قىلىۋاپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ بىلەن خانىش شاھزادىنى ئۆز ھۇزۇرلىرىغا چاقىرتىپتۇ.

— ئوغلۇم، تۇنۇگۈن ئاناڭغا ئېيتقانلىرىڭنى ئاڭلاپ ھەيرانۇھەسلىك ئىچىدە كىرىپىك قاقماي تۇنىنى كۈندۈزگە ئۇلاشتۇردۇم. شۇنداق گۈزەل مەلىكە قانداق قىلىپ مايمۇنغا ئۆزگىرىپ قالدى؟ بىزنى خۇشال قىلاي دېسەڭ بۇ سىرنى يېشىپ بەرسەڭ، — دەپتۇ پادىشاھ.

شاھزادە ئاخىر بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ھەمدە:

— سىزگە بەرگەن گۈل شۇ ئىدى شاھ ئاتا. ئۇ كۈندۈزى ئادەم قولىدا يەرگە ئۇرۇلغانلىقتىن كۈندۈزى ئادەم بولۇپ يۈرەلمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ بىر كۆڭلىكى بار، ئۇ شۇ كۆڭلەكنى كىيسىلا مايمۇنغا ئۆزگىرىپ قالىدۇ، سېلىۋەتسە ئادەم قىياپىتىگە كېلىدۇ، — دەپتۇ.

پادىشاھ مايمۇننىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى «داداڭ سېنىڭ بەختىڭنىمۇ توزۇتۇۋەتتى» دېگەن سۆزىنى ئەسكە ئېلىپ، ئۆزىنىڭ ئاشۇ قىلمىشى ئارقىلىق ئوغلىنىڭ مۇشۇنداق بەختسىزلىككە ئۇچرىشىنىڭ سەۋەبكارى بولۇپ قالغانلىقتىن ئۆزىنى گۇناھكارلاردەك چاغلاپ بەكمۇ خىجىللىق ھېس قىپتۇ. ئەمما، خانىش تولىمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ، ئۇ تاقەتسىزلەنگەن ھالدا:

— ئوغلۇم، ئەزەلدىن پەرىزات ياكى سېھىرگەرلەردە ھەر خىل نەرسىلەرگە ئۆز-گىرىۋالىدىغان ئىش بولۇپ كەلگەن. سەن ئۆزۈڭنىمۇ، بىزنىمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلاي دېسەڭ، ئۇنىڭ كۆڭلىكىنى چاندۇرماي ئېلىپ كۆيدۈرۈ-ۋەتكىن، ئۇ مايمۇنغا ئۆزگىرىۋالىدىغان نەرسىدىن مەھرۇم بولغاندىن كېيىن كېچە-كۈندۈز بىز بىلەن بىللە بولىدۇ، — دەپ ئەقىل كۆرسىتىپتۇ. شاھزادە:

— ماقۇل ئانا، سىلەر باش كۆتۈرۈپ يۈرىدىغانلا ئىش بولسا، دېگىنىڭىزنى بەجا كەلتۈرەي، — دەپتۇ - دە، خىيال ئىلكىدە ئۆيگە قايتىپتۇ. پادىشاھ خانىشىنىڭ ھې-لىقى دېگەنلىرىگە قوشۇلۇشنىمۇ، قوشۇلماسلىقنىمۇ بىلەلمەپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئې-غىر ھىجران بالاسى كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن!

ئاخىر زېمىننى قارا لىباس كىيگەن تۇن لەشكەرلىرى ئىشغال قىپتۇ. ياتار ۋا-قىتمۇ بوپتۇ. مەلىكە يېتىپ قاپتۇ. شاھزادە كۆڭلەكنى ئوچاق بېشىدىكى قەندىلدە يېنىۋاتقان شامغا تۇتقانكەن، ۋال قىلىپ ئوت ئېلىپ، پاڑ - پۈڑ قىلىپ كۆيۈشكە باشلاپتۇ، شاھزادە كۆڭلەكنى ئوچاققا تاشلىۋېتىپتۇ. شۇئان ھاۋا گۈلدۈرلەپ، دەھ-شەتلىك چاقماق چېقىپ، تام - تورۇسلار قاراسلاپ كېتىپتۇ، قىيقاس - سۈرەن سالغان ئاجايىپ سۈرلۈك ئاۋازلار پۈتۈن ئوردىنى تەۋرىتىۋېتىپتۇ. مەلىكە ئىرغىپ تۇرۇپ بىر كېپىنەككە ئايلىنىپ بىر ۋاسىنىڭ ئارىسىغا كىرىۋاپتۇ. ئارقىدىن «ھا... ھا... ھا...» دەپ كۈلگەن غەلىتە ئاۋاز چىقىپ، بىر ئازدىن كېيىن ھەممە ياق تىم-تاس بولۇپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا مەلىكە بىر تورغايغا ئايلىنىپ ئۇچۇپ بېرىپ دېرە-زىگە قونۇپتۇ - دە:

— ئەي شاھزادە، دۇنيادا ئارزۇسىز ئىنسان بولمايدۇ، سىز ئارزۇ قىلغانىنى مەن-مۇ ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدىم. تاغ ھەرقانچە ئېگىز بولسىمۇ، ئۇنىڭ چوققىسى بولغا-نىدەك، دەريا ھەرقانچە ئۇزۇن بولسىمۇ، ئۇنىڭ قۇيۇلىدىغان يېرى بولغىنىدەك، يول ھەرقانچە ئۇزۇن بولسىمۇ، ئۇنىڭ مەنزىلى بولغىنىدەك، مېنىڭمۇ مايمۇن سۈرىتىدە يۈرۈشۈمنىڭ چېكى بار ئىدى. بىراق، سىز ئەنە شۇ چەككە چىدام بىلەن يېتىپ با-رالمىدىڭىز، ئۆمرۇم بويى مۇشۇنداق ئۆتىدىغان ئوخشايمەن دەپ، دەسلەپتە بەرگەن ۋەدىڭىزگە ئەمەل قىلالمىدىڭىز. مېنى ئۇ سېھىرگەرلىكىنى بىلىدۇ، قەستەن مايمۇن بولۇۋالدى، دەپ ئويلىغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. قىسقىسى، سىز مايمۇن بىلەن بىللە ئۆتۈشنى نومۇس بىلدىڭىز. ئەمدى ئامان بولساق، گۈلىستان باغ ئېرەم... — دەپتۇ-دە، پىر قىلىپ ئۇچۇپ قاراڭغۇلۇق قوينىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

شاھزادە بۇ قىلمىشىغا پۇشايمان قىلسۇنمۇ؟ ياق. ئۇ بۇ ئىشنى ئانىسىنى رازى قىلىش ئۈچۈن قىلغان. شۇڭا، بارلىق ئازابنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، بىر قولىدا يۇ-

ريكىنى بېسىپ، بىر قولىدا ياقىسىنى چاك ئېتىپ، قايغۇ ـ ھەسرەتتە ئاھ ئۇرۇپ، «مەلىكەم، خۇشرۇيۇم» دېگىنىچە ئۆيدىن چىقىپ ھەر تەرەپكە چېپىپ، ئاخىر بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ، ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن مەجنۇندەك ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇچرىغانلىكى كىشىدىن گۈلىستان باغ ئېرەمنى سۇرۇشتۇرۇپ مېڭىۋېرىپتۇ، لېكىن دۇنيادا گۈلىستان باغ ئېرەم چىقماپتۇ. شاھزادە يول يۈرۈپ تۇرسۇن، سۆزنى يەنە مەلىكىدىن ئاڭلايلى:

مەلىكە بىر كېچىسى چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە يەنە جادۇگەرنىڭ ئۆيىدە ئىمىش. ئۇ ھېلىقى يايلاققا بېرىپتۇ، قارىسا، يايلاقتا شاھلار بەزمىسى ئۆتكۈزۈلۈۋاتقانمىش. بەزمىگە ئاسمان، سۇ، زېمىن پادىشاھلىرى خانىشلىرىنى، ئوغۇل ـ قىزلىرىنى بىللە ئېلىپ كەلگەنمىكەن. خۇشرۇي شۇ سورۇندا بىر پەرى بىلەن تونۇشۇپ دوست بولۇپ قاپتۇ. پەرى قىز خۇشرۇيىنى ئاسمانغا ـــ ئۆز ئوردىسىغا باشلاپ چىقىپ سەيلە ـ تاماشا قىلدۇرۇپتۇ. پەرى قىزنىڭ بىر مومىسى بار ئىكەن، موماي خۇشرۇيغا مۇنداق بىر رىۋايەتنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ـــ راۋىلارنىڭ رىۋايەت قىلىشچە، سەن تۇرۇۋاتقان جاي ئەسلىدە بىر پادىشاھلىق بولۇپ، پادىشاھنىڭ ئىسمى گۈلىستان ئىكەن. گۈلىستان شاھ ئۆز ئىسمىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان بىر باغ بىنا قىلدۇرۇپتۇ. بۇنداق باغ يەتتە ئىقلىمدا يوق ئىكەن. كىشىلەر بۇ باغقا پادىشاھنىڭ نامى بىلەن «گۈلىستان باغ ئېرەم» دەپ نام قويۇشۇپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭ بىلەن قانائەتلەنمەي، پۈتۈن مەملىكەتنى كۆكەرتىش پەرمانىنى چۈشۈرۈپتۇ. بۇ پەرمان ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىپ، بىرنەچچە يىلدىن كېيىن بۇ مەملىكەتنىڭ شەھەرلىرىدىن تارتىپ يېزىلىرىغىچە، تاغ ـ جىرالاردىن تارتىپ چۆللەرگىچە بۈك ـ باراقسان، گۈل ـ گۈلىستان، كۆكەلەمزارلىققا ئايلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سۇلار سىراپ بولۇپ، ھاۋاسى ساپلىشىپ، ئالەمنىڭ گۈزەل بىر جەننىتى بولۇشقا مۇناسىپ ھۆسن بىلەن دۇنياغا مەشھۇر بوپتۇ. مەشرىق، مەغرىب، ئىشقىلىپ جاھاننىڭ ھەممە تامانىدىن بۇ يەردىن ئۆرنەك ئېلىش ئۈچۈن كېلىدىغانلارمۇ كۆپىيىپتۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ مەملىكەتنىڭ نامىمۇ ئوردا بېغىنىڭ نامى بىلەن «گۈلىستان باغ ئېرەم» دەپ ئاتىلىدىغان بوپتۇ. كېيىن ئاشۇ جادۇگەر بۇ پادىشاھلىقنىڭ يايلىقىدىن باشقا پۈتۈن زېمىنىنى ئادەملىرى بىلەن بىللە قوم ئاستىغا بەند قىلىۋېتىپتۇ. جادۇگەر ئۆزىنىڭ جېنىنى چايانغا ئايلاندۇرۇپ، چايانىنى بىر ئالتۇن قوتىغا سېلىپ، قوتىنى بىر ئەجدىھانىڭ قارنىغا جايلاشتۇرۇپتۇ، ئۇ ئەجدىھا شۇ يەردىكى بىر سۇلۇق كۆلنىڭ ئاستىدا ياتىدىكەن. ئۇ كۆلنىڭ يېنىدا سۇيى يوق بىر قۇرۇق كۆل بار ئىكەن. كىمكى ئەجدىھانى ئۇجۇقتۇرۇپ، ئۇنىڭ قارنىدىكى ئالتۇن قوتىنى قولغا چۈ-

شۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى چايانىنى ئۆلتۈرسە، جادۇگەر گۇمران بولۇپ، تىلسىم يېرىلىپ، شەھەر ئەسلىگە كېلىدىكەن. لېكىن، ئەجدىھانى جېنىدىن جۇدا قىلالايدىغان بىر مىسران قىلىچ بولۇپ، قىلىچ شۇ ئەتراپتىكى قويۇق تۇمان قاپلاپ تۇرغان ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىدە ئوتلاپ يۈرگەن بىر ئارغىماقنىڭ ئېگىرىگە ئېسىقلىق ئىكەن. ئارغىماقنى بىر يولۋاس قورۇقلايدىكەن. كىمكى يولۋاسنى ئۆلتۈرسە، ئارغىماق ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ توختاپ بېشىنى ئېگىپ تۇرىدىكەن، بۇ ئۇنىڭ مەن سېنىڭ خىزمىتىڭگە كەلدىم، دېگىنى ئىكەن. قىلىچنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، سۇلۇق كۆل بىلەن قۇرۇق كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توسما قىرغا قىلىچنى ئۇرسا، توسما يېرىلىپ سۇ قۇرۇق كۆلگە ئېقىپ چىقىپ سىڭىپ كېتىدىكەن ـ دە، ئەجدىھا ئاشكارىلىنىدىكەن. زەپەر قۇچقۇچى شۇ مەملىكەتكە پادىشاھ بولىدىكەن...

مومانىڭ سۆزى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە مەلىكە ئويغىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ شۇ چاغىدىن تارتىپ چۈشىدە ئاڭلىغانلىرىنى ئوڭىدا شاھزادە بىلەن بىللە ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئويلاپ يۈرگەنىكەن، بىراق كۈتمىگەن يەردىن بۇ ھادىسە يۈز بەرگەچكە، ئۇ شاھزادىگە ئاشۇ چۈشىگە ئاساسەن «گۈلىستان باغ ئېرەم» دەپتۇ ـ دە، جادۇگەر بىلەن ئۆلۈم ـ كۆرۈملۈك جەڭ قىلىش ئۈچۈن توپتوغرا جادۇگەرنىڭ ماكانىغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۇ بۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ، ئۆزى كۆپ قېتىم كۆرگەن يايلاق ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، تۇمانلىق تاغقا كەپتۇ. بىراق، تاغنىڭ ئۈستىگە قاراپ ئۇچقاندا، بىردەم نەدىندۇر ئوت پەيدا بولۇپ قانىتىنى كۆيدۈرسە، بىردەم يامغۇر يېغىپ قانىتىنى ھۆل قىلىۋېتىپ زادىلا ئۇچالماپتۇ. ئۇ ئامالسىز ئادەم سىياقىغا كېلىپ تاغقا يامىشىپتۇ. لېكىن، تاغ تىك، تۇتىدىغان نەرسىمۇ بولمىغاچقا يەنىلا تاغ ئۈستىگە چىقىشقا مۇۋەپپەق بولالماپتۇ. شۇ چاغدا ئوتلاپ يۈرگەن بىر توپ قوتاز تاغ باغرىغا كېلىپ قاپتۇ. قوتازلار ئىلگىرى مەلىكىنى كۆرۈپ يۈرگەچكە ئۇنىڭدىن ئۇركۈمەپتۇ. مەلىكە بىر قوتازنى مىنىپ تاغقا ھەيدەپتۇ. قوتاز تۇرلۇك خەتەرلىك جايلاردىن ئۆتۈپ، مىڭ تەستە مەلىكىنى تاغ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇلار تاغ تۆپىسىگە قەدەم قويۇشىغا دەھشەتلىك ھۆركىرىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز بىر يوغان يولۋاس پەيدا بوپتۇ ـ دە، خىرىلداپ، چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ، ئوقتەك يۈگۈرۈپ كېلىپ مەلىكىگە ئېتىلىپتۇ. بۇ چاغدا مەلىكىمۇ شىرغا ئۆزگىرىۋېلىشقا ئولگۈرگەنىكەن. ئۇ يولۋاس بىلەن چىشلىشىپ، پومىداقلىشىپ شۇنداق ئېلىشىپتۇكى، ئىككىسىنىڭ تىرنىقى تەگكەن جايدىكى تاشلارمۇ كۆچۈپ كېتىپتۇ. لېكىن، «ياماں يولۋاس يولدا يېتىپ شىرغا يول بەرمەس» دېگەندەك، شىر يولۋاسنى زادىلا بېسىپ چۈشەلمەپتۇ، ئەكسىچە يولۋاس ئۇنى تاغدىن غۇلىتىۋېتىش ئۈچۈن، چىشلىگەن پېتى تاغنىڭ لېۋىگە تارتىشقا

باشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا ھېلىقى قوتازلار تاغ ئۈستىگە چىقىپ كەپتۇ ـ دە، ھەممىسى ئولىشىپ يولۋاسقا تەڭ ھۇجۇم قىلىپ، يولۋاسنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئوسۇپ، تېپىپ، مۇڭگۈزلىرى بىلەن يولۋاسنىڭ تېنىنى ئۆتمەتۆشۈك قىلىۋېتىپتۇ. مەلىكە بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئادەم شەكلىگە كىرىپ، يوغان بىر تاش بىلەن يولۋاسنىڭ بېشىغا ئۇرۇپ، ئۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىنى كومشايتىۋېتىپتۇ. يولۋاس تېپىرلاشتىن توختاش بىلەن تەڭ يىراقتىن كىشىگەن پېتى بىر تورۇق ئارغامچا شالدەك تېز يۈگۈرۈپ كېلىپ مەلىكىنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. ئات توقۇغلۇق بولۇپ، ئۈستىدە ساۋۇت، باش ـ ئاياغ لەشكىرىي كىيىم، ئالتۇن كەمەر، نەيزە، سپەر ۋە كەمەرگە ئۆتكۈزۈلگەن غىلاپتا بىر قىلىچ بار ئىكەن. مەلىكە كىيىملەرنى كىيىپ، ئاتقا مىنىپ، بىر قولىدا سپەرنى، بىر قولىدا قىلىچنى كۆتۈرگەن پېتى پۈتى بىلەن ئاتنى دېۋېتىپ «چۇھ» دېگەنىكەن، ئات ئېگىز تاغدىن پەسكە قاراپ سەكرەپتۇ، لېكىن لەرزان ئۇچۇپ، يەرگە يېنىككىنە قونغان قۇشتەك ئىنتايىن سىلىق ھالدا ئوتلاققا چۈشۈپتۇ. مەلىكە ئاتنى چاپتۇرۇپ كۆل بويىغا بېرىپ موماينىڭ دېگىنىدەك قىلغاندەكەن، كۆلنىڭ سۇيى قۇرۇق كۆلگە ئېقىپ سىڭىپ كېتىپتۇ. سۇلۇق كۆلدىكى ئەجدىھا كۆرۈنۈپ قاپتۇ. بۇ ئۇچ باشلىق بەھەيۋەت مەخلۇق نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي، بىر سەكرەپ كۆلنىڭ ئوستىگە چىقىپ، پىيالىدەك كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا قاراپ، ئۇدۇلىدا يۇز قەدەمچە نېرىدا ئات ئۈستىدە تۇرغان بىر ئادەمنى كۆرۈپ دەرھال دەم تارتىپتۇ. ئەجدىھانىڭ قارىغا گويا قۇم كۆچكەندەك، شۇ ئەتراپتىكى قۇملار ئۇچۇپ كىرىپتۇ. ئەجدىھا قارىسا، ھېلىقى ئادەم تۇرغان جايىدا قاققان قوزۇقتەك مەزمۇت تۇرغۇدەك. بۇنىڭدىن غەزەپلەنگەن ئەجدىھا قارىغا تىقىلغان قۇملارنى بىر پۇرقۇغانىكەن، دەھشەتلىك بوران چىقىپ ئاسماندىن قۇم ياغقاندەك ھەممە ياقنى قاپقارا قۇم توپانى بېسىپ كېتىپتۇ. مەلىكە ئاتنى چاپتۇرۇپ ئەجدىھانىڭ يان تەرىپىگە ئۆتۈپتۇدە، ئۇچقاندەك كېلىپ ئۇنىڭ بوران چىقىرىۋاتقان بېشىغا قىلىچ سايتۇ. ئەجدىھانىڭ ئۇزۇلگەن بېشى ئاتقان تاشتەك ئۆزى چىقارغان بوران بىلەن ھاۋاغا ئۇچۇپ چىقىپ بىرئازدىن كېيىن مەلەققىدە يەرگە چۈشۈپتۇ. ئەجدىھا شۇئان يەنە بىر بېشىنىڭ ئاغزىدىن يانار تاغدەك لاۋا ئېتىشقا باشلاپتۇ، كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بۇ چوڭ ئوتنىڭ تەپتىدىن قۇملار قىپقىزىل چوغقا ئايلىنىپتۇ. ئوت لاۋىلىرى شۇنداق ئېگىز كۆتۈرۇلۈپتۇكى، يەر بىلەن ئاسمان تۇتىشىپ، پۈتۈن جاھان ئوت ئىچىدە قالغاندەك بولۇپ كېتىپتۇ. لېكىن، «چىراغ تۇۋى قاراڭغۇ» دېگەندەك، ئەجدىھانىڭ ئوت چىقىرىۋاتقان بېشىنىڭ ئاستى ئوتتىن خالىي ئىكەن. مەلىكە ئوت ئىچىدىن بۆسۈپ چىقىپ ئەجدىھانىڭ ئالدىغا كەپتۇ ـ دە، بىر قىلىچ ئۇرۇپ ئۇنىڭ بۇ بېشىنىمۇ يەرگە دومىلىتىـ

ۋېتىپتۇ. جاھىللىق بىلەن جان تالىشىۋاتقان ئەجدىھا تېخىمۇ ئەشەددىيلىشىپ، يەككە قالغان بېشىنى گويا خۇمداندىن قۇيۇندەك تۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان قاپقارا ئىستەك تولغاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاغزىدىن شارقىرىتىپ سۇ تۆكۈشكە باشلاپتۇ. سۇ شۇنداق ئۇلۇغ چىقىپتۇكى، قۇمغا سىڭىپ كېتەلمەي، بىردەمدە قۇم دۆۋىلىرىنىڭ ئارىسى كۆلگە، با- را - بارا دېڭىزغا ئايلانغىلى تۇرۇپتۇ. مەلىكە بۇ دولقۇنلارنى يېرىپ ئەجدىھانىڭ ئۈس- تىگە ئات بىلەن ئۈزۈپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى بېشىنىمۇ قىلىچتىن ئۆتكۈزۈپ ئۆزى چىقارغان سۇغا چۆكتۈرۈۋېتىپتۇ. شۇئان سۇلار قۇرۇپ بۇرۇنقى قۇم دۆۋىلىرى ئەس- لىگە كەپتۇ. مەلىكە ئاتتىن چۈشۈپ ئەجدىھانى قىيمىلاشقا باشلاپتۇ. بىرچاغدا ۋال - ۋۇل قىلىپ ئالتۇن قۇتا كۆرۈنۈپتۇ. مەلىكە قۇتىنى قولىغا ئېلىپ قارىسا، ئۇنىڭ قۇلۇپىغا بىر ئالتۇن ئاچقۇچ كىرگۈزۈكلۈك ئىكەن. مەلىكە ئاچقۇچنى تولغىشى بىلەن شىرىققىدە قىلىپ قۇتىنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، ئۇنىڭدىكى كەسلەنچۈكتەك يوغان قە- رىق بۇغۇملۇق بىر چايان سەكرەپ چۈشۈپ، نەشتىرىنى دىڭ تۇتۇپ بىر تەرەپكە قا- راپ قېچىپتۇ. شۇ چاغدا ئۇخلاۋاتقان جادۇگەر ئويغىنىپ كېتىپتۇ، قارىسا، يۇرىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ توختىماي تېپىرلاپ، ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولۇۋاتقۇدەك. ئۇ بىر بالا بولغانلىقىنى سېزىپ، ئەپسۇن ئوقۇماقچى بوپتىكەن، ئەپسۇنى يادىغا كەل- مەپتۇ. ئۇ «بۇ نېمە ئالامەت؟» دەپ ئىرغىپ تۇرۇپ چوڭ دەرۋازىدىن سىرتقا چىقسا، مەلىكە بىرنېمىنى قوغلاپ كېلىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرۈپ جادۇگەرمۇ شۇ تەرەپكە يۈگۈ- رۈپتۇ. شۇ پەيتتە مەلىكە چايانغا يېتىشىۋاپتۇ - دە، ئۇنى تۇتقىلى قولىنى ئۇزىتىپ- تۇ، ئەمما غايىبتىن: «قولۇڭنى ئۇزاتما، قىلىچ بىلەن چاپ!» دېگەن سادا كەپتۇ. مە- لىكە چايانغا قىلىچ سايتۇ. چايانىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلۇپ چۈشۈپتۇ، لېكىن ئۇ كېسىل- گەن جايىدا خۇددى قازاندا ئېتىلىۋاتقان پارسىلداقتەك سەكرىگىلى تۇرۇپتۇ. چايانىڭ باش قىسمى قېچىۋېرىپتۇ. شۇ چاغدا جادۇگەرمۇ يېتىپ كەپتۇ - دە، ئۆزى ئالدىغا كېلىپ توختىغان چايانىڭ باش قىسمىنى ھاپىلا - شاپىلا يەردىن ئېلىپ ئاغزىغا سايتۇ. شۇ ئەسنادا مەلىكە ئۇلگۈرۈپ كېلىپ جادۇگەرنىڭ ئاغزىغا زەرب بىلەن قە- لىچ ئۇرۇپتۇ. جادۇگەرنىڭ ئاغزىنىڭ يۇقىرى تەرىپى قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىن چورت ئۈ- زۈلۈپ يەرگە ئۇچۇپ چۈشۈپتۇ، بىراق جادۇگەر يىقىلماپتۇ، چايانمۇ كۆرۈنمەپتۇ. شۇ چاغدا يەنە غايىبتىن: «جادۇگەرنىڭ بۇغدىيىكىنىڭ ئاستىغا قىلىچ ئۇر، چايان ئۇنىڭ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتسە ئىش چاتاق!» دېگەن سادا ئاڭلىنىپتۇ. مەلىكە شۇنداق قىپتە- كەن، جادۇگەرنىڭ جاۋۇغىيى تەرەپتىن چىرقىرىغان سەت ئاۋاز چىقىپ، جادۇگەر گۈپ قىلىپ يەرگە يىقىلىپتۇ - دە، بىر - ئىككى تېپىچەكلەپ جىم بوپتۇ. مەلىكە قارىسا، توغرىسىغا كېسىلگەن چايانىڭ بىر پارچىسى قىلىچنىڭ بىسىغا چاپلىشىپ تۇرغۇدەك.

هاي ـ هاي، بۇ چاغدا شۇنداق ئاجايىپ مۆجىزە بوپتۇكى، قۇم دۆۋىلىرى خۇددى بىرنېمە ئىتتىرىپ كەينىگە سۈرۈپ كېتىۋاتقاندەك ئارقىسىغا يېنىپ يىراقلارغا كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئورنىدا ھەشەمەتلىك ھويلا ـ سارايلار، رەت ـ رەت بىنالار، رەستە ـ بازارلار، دەل ـ دەرەخلەر، گۈل ـ گىياھلار قەد كۆتۈرۈپ، مەلىكىنىڭ ئالدىدا ئادەملىرى مېغ ـ مېغ بىر ئاۋات، گۈزەل شەھەر پەيدا بوپتۇ. مەلىكە ئۆزىگە نەۋقىران يىگىتتەك ئەمدىلا خەت تارتقان بۈرۈت ياساپ، ئارغىماق ئاتنى مىنىپ، ھازىرلا جەڭ ـ دىن چىققان ئاشۇ قىياپىتىدە ئوردىغا كەپتۇ. ئۇ جادۇگەرنىڭ يەر ئاستى سارىيىدا كۆرگەن تۈۋرۈكلىرى مەرمەردىن ياسالغان، تام ـ تورۇسلىرى ئۇنچە ـ مەرۋايىت قويۇپ نەقىشلەنگەن، قەندىللىرىدە شام ئورنىدا گۆھەر يېنىپ تۇرغان سەلتەنەتلىك بۇ جاينى تونۇپتۇ. ئۇخلاپ ئويغانغانىدەك بولغان شەھەر خەلقى ۋە پادىشاھ باشلىق بۇ شەھەرنىڭ ئۇلۇغلىرى «يىگىت» تىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ نىجاتكارىنى پادىشاھ قىلىپ تىكلىشىپتۇ. گۈلىستان شاھ ۋەزىر بوپتۇ. ئۇلار شۇ چاغدىكى يىلنامە ھېسابى بويىچە ئۆزلىرىنىڭ تىلسىم قىلىنىپ ئۇچ يۈز يىل ئۇخلىغانلىقىنى ھېسابلاپ چىقىپتۇ.

ئوردىنىڭ سىرتىدا بىر بۇلاق بار ئىكەن. ئۇنىڭ سۈيى شۇنداق سۈزۈك ھەم تەملىك ئىكەنكى، ئۇنىڭ ئالدىدا زۇمرەت بىلەن ھەۋزى كەۋسەر ھېچنېمە ئەمەس ئىكەن. بۇلاقتىن چىققان بىر ئېرىق سۇ گەرچە ئوردا ئىچىدىن ئېقىپ ئۆتسىمۇ، پادىشاھ ھەر كۈنى ئۇچ ۋاق ئاشۇ بۇلاقنىڭ كۆزىدىن قاياناپ چىقىۋاتقان سۇدىن ئالدۇرۇپ ئىچىدىكەن. بىر كۈنى ئۇچ قىز ئۇچ ئالتۇن ئاپتۇۋۇنى كۆتۈرۈپ سۇغا چىقىپتۇ. ئۇلار بۇلاق بېشىغا كېلىپ خۇشلۇقتىن شوخلۇققا ئۆتۈپ، بىر ـ بىرىگە سۇ چېچىشقىلى تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا بۇلاق بېشىغا چېچى مۇرسىگە چۈشكەن، ساقاللىرى چاڭگا بولۇپ كەتكەن بىر دۋانە كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ھېچنېمىگە قارىماي بۇلاقتا دۇم يېتىپ قانغۇچە سۇ ئىچىپتۇ، ئاندىن تۇرۇپ بىر قەدەم ئېلىشىغا، كۆزى ئۆزىگە ئەندىكىش بىلەن ئاھۇدەك تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ئۇچ قىزغا چۈشۈپتۇ ـ دە، بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن تۇيۇقسىز «ئاھ» دەپلا يەرگە يىقىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىزلار قورققىنىدىن سۇ ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، ئوردىغا كىرىپ، كۆرگەنلىرىنى پادىشاھقا بايان قىلىشىپتۇ. پادىشاھ ئۆز خاتاسىنى ئىشق ـ مۇھەببەت جاپاسى بىلەن يۇيغان ۋاپا سۈلتانىم كەلدىمۇ ـ نېمە؟ دەپ ئويلاپ، بۇلاق بېشىدا يىقىلىپ ياتقان كىشىنى ئېلىپ كىرىشنى پەرمان قىپتۇ. ئىككى نۆكەر ئۇ بىھوش بەدىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، تەخت ئالدىغا قويۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. دۋانە ھوشىغا كەلتۈرۈلۈپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتقانلىقى ھەققىدە سوئال قويۇپتۇ. دۋانە:

— ئى پادىشاھ، مەندە نېمە ئىشىڭ بار؟ خانلىق بۇلىقىڭدىن بىر يۇتۇم سۇ ئىچكىنىم ياكى بۇلىقىڭ بويىدا بىر نەپەس ئولتۇرغىنىم ئۈچۈن مەندىن ھەق ئالماق-چىمۇ سەن؟ مېنى نېمە ئۈچۈن ئورداڭغا سۆرەپ كىرىسەن؟ — دەپتۇ. پادىشاھ:

— ئى ئادەم، مەن پادىشاھ، سەن بوسۇغام ئالدىغا كەلگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئاھ» ئۇرۇپ يىقىلغانىكەنسەن، سەندىن ئەھۋال سورىشىم، دەردىڭ بولسا، دەردىگە دەرمان بولۇشۇم كېرەك، — دەپتۇ.

— مېنىڭ دەردىمگە ھېچكىم دەرمان بولالمايدۇ.

— سۆزۈمنى بۆلمە، — دەپتۇ پادىشاھ سەل دەرغەزەپ بولغاندەك قىياپەتتە قاتتىقراق ئاۋاز بىلەن، — سەن نېمە ئۈچۈن ئوردىمىز ھۆرلىرىگە قاراپلا «ئاھ» دەپ ھوشۇڭدىن كەتتىڭ؟

— ئاھىمنى سوراپ دەردىمنى ئۇلغايتما، — دەپتۇ دىۋانە يەنە شاھنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

— خەلقنىڭ ئاھىنى سورىمىغان، ھالىغا يەتمىگەن، دەردىگە دەرمان بولمىغان پادىشاھنى پادىشاھ دېگىلى بولامدۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

بۇ سۆز دىۋانىنىڭ پۈشايمان ئازابى بىلەن ئۆرتەنگەن، ئون تومۇزنىڭ تونۇردەك ھارارىتىدە كاۋاپ بولغان يۈرىكىنى ياشناتقان بولسا، ئون زىمىستانىنىڭ مۇزدەك نەشتىرى سانجىلغان ۋۇجۇدىنى ئىللىتىپ، ئۆچۈشكە باشلىغان ئاخىرقى ئۇمىد ئۇچقۇنلىرىنى يېلىنجىتىپتۇ. ئۇ:

— ئى شاھلارنىڭ شاھى، ساڭا جاۋابىم شۇكى، مەن ئوردا قىزلىرىنىڭ بىرەرىگە شەيدا بولمىدىم ھەم بولمايمەن. ئاھ چېكىشمىنىڭ سەۋەبىنىمۇ ساڭا ئېيتالمايمەن. مەن بەخت ۋە ھۇزۇر - ھالاۋىتى بەرباد بولغان بىر بەندىمەن.

— ئى دەردىمەن، ئاھىڭنى ئېيتمىساڭ زورلىمايمەن، لېكىن بەخت ۋە ھۇزۇر ئىزدىسەڭ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قال.

— ياق، سېنىڭ تەختى - بەختىڭ ئۇزۇڭگە ھۇزۇر - ھالاۋەت بېرىدۇ، ئۇ ماڭا بەخت ياكى ھالاۋەت ئاتا قىلالمايدۇ. سېنىڭ سەلتەنەت چىنارلىرىڭ ئۆزۇڭگىلا سايە سالىدۇ، مېنىڭ بېشىمغا سايىۋەن بولالمايدۇ. مېنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋىتىم — بەخت ئۈچۈن بىر ئۆمۈر رىيازەت چېكىش، رىيازەت ئىچىدىن بەخت تېپىش. ماڭا بەخت ۋە ھۇزۇر بەخش ئېتىدىغان نەرسە مەن باسقان ھەربىر رىيازەت قەدىمىدۇر.

دىۋانە بۇ سۆزلەرنى قىلىۋاتقاندا پادىشاھ چىدىيالماپتۇ، ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش ئەگىپتۇ. ئۇ ئەسلىدە «دىۋانە» ئوردىغا كەلتۈرۈلگەندىلا تونۇغانىكەن، لېكىن ئوردا ئەركانلىرىنىڭ ئالدىدا سەزدۈرمىگەنىكەن. ئۇ ۋەزىرلىرىنىڭ ھەممىسىگە قا-

تىشقا رۇخسەت بېرىپتۇ. بارگاھتا پادىشاھ بىلەن دىۋانە ئىككىسىلا قاپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھمۇ «ئاھ» دەپ تاشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئاغزىدىن لاپ قىلىپ بىر پارچە ئوت چىقىپ كەتكەندەك بوپتۇ.

ــ ئى پادىشاھ، سەن ماڭا ۋە مېنىڭ دەردىمگە «ئاھ» ئۇرۇۋاتامسەن ياكى ئۆز دەردىڭگىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ دىۋانە.

ــ مەنمۇ ساڭا ئوخشاش دەرد چېكىپ كېلىۋاتقان ئادەم، شۇڭا دەردمەننى كۆر-سەم ئۇنىڭ دەردىگە قوشۇلۇپ، «ئاھ» دەيمەن. سەن مۇرادىمغا يېتەي دېسەڭ، ئەڭ ياخشىسى «ئاھ» چېكىپ يىقىلىشىڭدىكى سەۋەبنى مەندىن پىنھان تۇتما، ــ دەپتۇ پا-دىشاھ.

ــ ئى كەرەملىك شاھ، كۆزۈڭدىن شاپائەت نۇرلىرى چاقنىسا، تىلىڭدىن مەرھە-مەت يامغۇرىدەك مېھرىبانلىق ئۇنچىلىرى تۆكۈلمەكتە. ئاھىمنىڭ ۋەجىنى بىلمەك ئىزدىسەڭ، سەنمۇ مەندىن بىر ئىشنى پىنھان تۇتمىغايسەن.

ــ نېمە ئىشنى؟

ــ ئوردا قىزلىرىنىڭ بېشىغا ئارتقان ياغلىقلارنى قەيەردىن ئەكەلدۇرگىنىڭنى ئېيتىپ بەرگەيسەن.

ــ خوپ، بۇ ھەقتە كېيىن ئەسرالشايلى، ــ دەپتۇ پادىشاھ. ئارقىدىنلا ئىككى ئالىقىنىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ قارس - قارس ئاۋاز چىقىرىپتىكەن، ئوردا چارپار-مىنى ھازىر بوپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا، ــ بۇ كىشىنىڭ چاچ - ساقاللىرىنى ئالدۇرۇپ، يۈيۈندۇرۇپ، شاھانە كىيىندۈرۈپ خاس خانىلاردىن بىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇڭلار، ــ دەپ-تۇ. پەرمان بەجا كەلتۈرۈلۈپتۇ. ھەممە ئۇيقۇغا كەتكەندە پادىشاھ دىۋانە ئورۇنلاشتۇرۇل-غان ھۇجرىغا كىرىپتۇ. بۇ چاغدا دىۋانە ئالدىغا قويۇلغان خىلمۇخىل ئېسىل تائاملار-غىمۇ باقماي يا ئۇخلىماي خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانكەن. پادىشاھ كىرىپلا تاش كە-يىملىرىنى سېلىپ، چاپلىما بۇرۇتنى سويۇۋېتىپتۇ. شاھزادە قارىسا، بايا ئۆزى بۇلاق بېشىدا كۆرگەن ئوردا قىزلىرىنىڭ رومىلىنىڭ چۆرىسىگە چۈشۈرۈلگەن سۈرەتنىڭ جانلىق گەۋدىسى، ئون يىل ئىلگىرى تورغاي بولۇپ ئۇچۇپ كەتكەن مەھبۇبىسى ئۆزە-گە قاراپ كۆزى ياشلانغان ھالدا كۈلۈمسىرەپ تۇرغۇدەك. شاھزادە ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇشىغا مەلىكە خۇشرۇي ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپتۇ، ئىككىيلەن تەڭلا بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ. ئۇلار ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن قايتا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، كېچىچە كەچۈرمىشلىرىنى بىر - بىرىگە سۆزلەپ بېرىپتۇ. مەلىكە يەنە شاھزادىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ تېپىشىغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇش ئۈچۈن بىر رەسىمغا ئۆزىنىڭ ئەسلى ئاياللىق سۈرىتىنى سىزدۇرۇپ، رومالغا بېسىپ، سودىگەرلەر ئارقىلىق شەھەر - شە-

ھەرگە تارقاتقانلىقىنى ھەمدە ئاشۇ كۈنى مايمۇن كۆچۈلىكى كۆيدۈرۈلگەندە چىققان دەھشەتلىك ئاۋازلار جادۇگەرگە بېرىلگەن خەۋەر ساداسى ئىكەنلىكىنى، جادۇگەرنىڭ شۇ چاغدىلا ئوردىغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى، ئەمما «مەلىكە كۆيۈپ كۈل بولدى، مەلىكىنى ساقىمۇ يوق، ماڭمۇ يوق قىلىۋەتتىم» دەپ بىلىپ، ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېلىپ «خاتىرجەم» بولغانلىقىنىمۇ ھېكايە قىلىپ بېرىپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھ شاھزادىنى ئوردىغا بىللە ئېلىپ كىرىپ، تەختكە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ، ئەمرۈلجاھانغا ئۆز يېنىدىن ئورۇن بېرىپتۇ. ۋەزىر باشلىق دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسى تۈنۈگۈنكى دۇئانىنىڭ بۇگۈن شۇنچە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئەجەبلىنىشىپ تۇرغاندا، پادىشاھ ئالتۇن ئۇقىلىق شاھلىق كىيىمىنى سېلىپ، ئېڭىكىنى بىر سىلىغانكەن، بۇرۇتى قولىغا چىقىپتۇ. بېشىدىن تاجنى ئالغانكەن، بوستاندەك قويۇق، قوندۇزدەك جۇلالاپ تۇرغان تۇم قارا ئۆزۈن چاچلىرى لەپىلدەپ چۈشۈپ ئارقىسىنى بىر ئاپتۇ. ئوردا ئەھلى ئۆز پادىشاھىنىڭ ئەسلىدە بىر ئايال ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپتۇ. پادىشاھنىڭ خاسلا قىز خىزمەتكارلىرىنى ئىشلەتكەنلىكى، ئۆيلىنىشكە ئۇنىماي كەلگەنلىكىدىكى سەۋەبلەر يېشىلىپ، گۇمانلار كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ دۆلەت ئەربابلىرىغا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ. ئۇلار مەلىكە بىلەن شاھزادىنى مۇبارەكلىشىپتۇ. خۇشرۇي شاھزادە بىلەن تېپىشقانلىقى شەرىپىگە دۆلەت زىياپىتى ئۆتكۈزۈپتۇ ۋە شۇ زىياپەتتە شاھلىق تاجنى گۈلىستان باغ ئېرەمنىڭ ئەسلىي پادىشاھى گۈلىستان شاھقا كىيگۈزۈپ، ئۇنى قايتا تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. ئۆزى شاھزادە ئەمرۈلجاھان بىلەن داغدۇغا، دەبدەبە بىلەن شاھزادىنىڭ شەھرىگە كەپتۇ. شادىيانە سادالىرى ئىچىدە شاھزادە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن، مەلىكە خۇشرۇي قېيىنئاتا، قېيىنئانىسى بىلەن خۇشال ـ خۇرام دىدارلىشىپتۇ.

پادىشاھ ۋە خانىش ئەمرۈلجاھان بىلەن خۇشرۇينى ئەجەم دىيارىغا ئۆزلىرى ئېلىپ بېرىپ، كاتتا توي ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. ئازابلىق، ھىجرانلىق تۇنلەر تۈگەپ، ئۇلارنى بەختلىك، ھەمجەھەتلىك، خاسىيەتلىك كۈنلەر ئۆز قوينىغا ئاپتۇ. ئەجەمدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پادىشاھ ئەمرۈلجاھاننى ئۆز ئوغلىغا پادىشاھ قىلىپ دۆلەت تامغىسىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپتۇ. خۇشرۇي باش ۋەزىر بوپتۇ. ئەمرۈلجاھان گۈلىستان شاھىتەك مەملىكىتىنى گۈزەللەشتۈرۈش، خەلقنى بەخت ـ سائادەت يېتكۈزۈش يولىدا ئاخىرقى نەپەسگىچە تەر تۆكۈپتۇ.

پادىشاھ ئەمرۈلجاھان قولىغا سازنى ئالسىلا زوق ـ شوق بىلەن:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس،
جاپانى چەكمىگەن ئاشىق ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

دەپ غەزەلخانلىق قىلىدىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **غوپۇرجان قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، ئۇرۇمچى شەھىرىدىن.
ئابدۇشۇكۇر خېلىل. ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنو - فىلىم تارقىتىش شىركىتىدىن.
جاپپار تالىپ. ئەر، ئۇيغۇر، ئۇرۇمچى شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **نەجمىدىن سىدىق** (1926). ئەر، ئۆزبېك، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنو - فىلىم تارقىتىش شىركىتىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (11)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1988

مەلىكە مارال ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر شەھەردە ئۇچ كەمبەغەل بالا بولۇپ، ئۇلار كۈندىلىك تۇر-مۇشىنى ئوتۇنچىلىق قىلىش بىلەن قامدايدىكەن، ئەگەر بىرەر كۈن ئوتۇن ساتمىسا ئاچ قالىدىكەن.

بىر كۈنى بۇ ئۇچ ئوتۇنچى ئوتۇن ئەكەلگىلى بېرىپ ئوتۇن كەسكىلى ھەر تە-رەپكە بۆلۈنۈپتۇ. ئوتۇنچىلارنىڭ بىرسى تازىمۇ يوغان بىر كۆتەككە دۇچ كەپتۇ. ئۇ كۆتەكنى تولىمۇ تەسلىكتە كولاپ ئاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، كۆتەكنىڭ ئاستىدا چوڭ-قۇر بىر ئۆڭكۇر كۆرۈنۈپتۇ. ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە سەپسېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ ئاستىدا نۇرغۇنلىغان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بىراق، ئۆزى يالغۇز ئې-لىشقا چامى كەلمىگەچكە، ھېلىقى ئىككى ئاغىنىسىنى باشلاپ كەپتۇ. ئۇلار دۇنيا - دەپىنىلەرنى قانداق ئېلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىپ، ئوتۇن باغلاش ئۇچۇن ئېلىپ كەلگەن ئارقانلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ ئۆڭكۇرگە تاشلاپ باققانىكەن، ئۆڭكۇرنىڭ ئاستىغا يېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئۆڭكۇرگە كىمنىڭ چۈشۈشى توغرىسىدا دەتالاش قىپتۇ. ئۆڭكۇرگە كېيىن كەلگەن ئىككى ئوتۇنچى قېرىنداش بولغاچقا، ئۆڭ-كۇرنى تاپقان بالىنى ئۆڭكۇرگە چۈشۈشكە دەۋەت قىپتۇ. ئۆڭكۇرنى تاپقان بالا بولسا ئىككى قېرىنداشنىڭ بىرسىنى چۈشۈشكە دەۋەت قىپتۇ. ھېلىقى ئىككىسى «ئۆڭكۇر-گىمۇ چۈشمەيمىز، ئالتۇنلارنىمۇ ئالمايمىز» دېگەندىن كېيىن ئۆڭكۇرنى تاپقان ئو-تۇنچى بالا چۈشۈشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئوتۇنچى بالا ئارقانغا باغلىنىپ ئۆڭكۇرنىڭ ئاس-تىغا چۈشسە، راستتىنلا نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش تۇرغۇدەك. ئالتۇنلارنىڭ يېنىدا بولسا بىر ساپال كومزەك بار ئىكەن. ئوتۇنچى ھېلىقى كومزەكنى ئارقانغا باغلاپ ئالتۇنلارنى كومزەككە قاچىلاپ چىقىرىپ بېرىپتۇ. كومزەكنى تۆت - بەش قېتىم چىقىرىپ بەرگەنىكەن، ئالتۇنلارمۇ تۈگەپتۇ. ئاخىردا ئۇ ئۇستىدىكى ئاغىنىلىرىگە:

— ئەمدى كومزەكنى چۈشۈرۈڭلار، مەن چىقىپ كېتىمەن، — دەپ ۋارقىراپتۇ. ھېلىقى ئىككىسىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، «ئۇنى تارتىپ چىقىرىۋالساق دۇنياغا شېرىك بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆڭكۇر ئاستىدا قېلىۋەرمەمدۇ» دېيىشىپتۇ - دە، ھېلىقى بالىنى ئۆڭكۇرنىڭ ئاستىدا قالدۇرۇپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

ئۆڭكۇر ئاستىدا قالغان ئوتۇنچى بالا يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، لېكىن ئامال بولماپتۇ. بىركەمدە ئۇ ھوشىنى يىغىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۆڭكۇر ئىچىدە قاياققىدۇر قاراپ

سوزۇلغان بىر يول تۇرغۇدەك. ئۇ «تەۋەككۇل خۇدا» دەپ ھېلىقى يول بىلەن بىردەم ماڭغانىكەن، يورۇقلۇقمۇ تۇگەپ، قاراڭغۇلۇقتا قاپتۇ. ئۇ قاراڭغۇدا تەمتىرەپ سىيپاپ ماڭغۇدەك، ئاخىرى بېرىپ بىر تامغا تاقىشىپتۇ. تامنى سىيپاپ ماڭغانىكەن، بىر يوچۇق پەيدا بوپتۇ. سەپسېلىپ قارىسا، بۇ بىر ئىشىك بولۇپ، ئىشىكنىڭ ئىچى تەرىپى يوپيورۇق ئىكەن. ئوتۇنچى بالا «نېمە بولسا بولسۇن بىر كىرىپ باقاي، بۇنىڭ ئىچىدە نېمە كارامەتلەر بار، كۆرۈپ باقمايمۇ» دەپ «ياخۇدانىڭ ئەمرى، پىرنىڭ ئەمرى» دەپ ئىشىكنى ئىتتىرىپ ئېچىپ كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، ئالدىدا ناھايىتى گۈزەل بىر باغ تۇرغۇدەك، باغدا تۇرلۇك ـ تۇرلۇك قۇشلار سايراپ تۇرغان، مېۋىلەر پىشىپ تۇرغان. بۇنى كۆرۈپ ئوتۇنچى بالا «ئۆلگەن ئادەمنى جەننەتكە كىرىدۇ دەۋاتاتتى، مەن راستتىنلا جەننەتكە كىرىپ قالغان ئوخشىمامدىمەن» دەپ ھەيران بوپتۇ. شۇ ھەيرانلىق ئىچىدە قارىسا، باغنىڭ ئىچكىرى تەرىپىدە بىر چىمەنلىك مەيدان تۇرغۇدەك. ئوتۇنچى مەيدانغا بېرىپ باقماقچى بولۇپ ئالدىدىكى يالغۇز ئاياغ يول بىلەن بىرنەچچە قەدەم ماڭغانىكەن، شۇ ھامان نۇرغۇن يىلانلار پەيدا بولۇپ ئوتۇنچىنى قورشۇاپتۇ. ئۆزىنى ئورىۋالغان بۇ يىلانلاردىن قانداق قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئويلاپ ئوتۇنچى ئالدى تەرىپىگە قارىغانىكەن، چىمەنلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر راۋاق پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇزۇنلۇقى ئىككى غۇلاچ كېلىدىغان ناھايىتى يوغان بىر يىلان تىككىدە تۇرغۇدەك. ئوتۇنچى بۇنى كۆرۈپ «يائاللا، يىلانلارنىڭ پادىشاھىغا ئەمدى ئوچراپتىمەن ـ دە، بۇ يىلان مېنى پۈتۈن يۇتۇۋېتىدىغان بولدى» دەپ ئەتراپىغا قارىسا، ئۆزىنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان ھېلىقى يىلانلارنىڭ بىرىمۇ يوق. بۇنى كۆرۈپ ئوتۇنچى تېخىمۇ ھەيران بوپتۇ. راۋاققا قارىسا، ئۇنىڭ ئۈستىدە يىلان ئەمەس بىر قىز ئولتۇرغۇدەك. ئوتۇنچى «خاتا كۆرۈپ قالمىغاندىمەن؟ دەپ ئويلاپ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ چاپاقلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ قارىسا، راستتىنلا ئاجايىپ بىر گۈزەل قىز ئولتۇرغۇدەك. ئوتۇنچى بۇ نېمە ئىشتۇ؟» دەپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ راۋاق تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. يېقىن بارغاندا ھېلىقى قىز:

ــ ھەي يىگىت، بۇياققا چىقمايڭ! ــ دەپتۇ. ئوتۇنچى:

ــ ئۇ يەرگە قانداق چىقمەن؟ ــ دېگەنىكەن، قىز:

ــ راۋاقنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتسىڭىز، شوتا بار، شۇنىڭ بىلەن چىقىڭ، ــ دەپتۇ. ئوتۇنچى شوتا بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا چىقىپتۇ. ئەسلىدە بۇ قىزنىڭ ئىسمى مەلىكە مارال بولۇپ، تۇغۇلغاندىن تارتىپ تاكى شۇ كەمگىچە ھېچقانداق ئىنسانغا كۆرۈنمىگەنىكەن. ئوتۇنچى راۋاقنىڭ ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن قىز:

ــ ھەي يىگىت، سىز نېمە ئادەم؟ قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ ــ

دەپ سوراپتۇ. ئوتۇنچى بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى قىزغا تولۇق بايان قىلىپ بەرگەندىن كېيىن، پادىشاھ ئاڭلىغان مەلىكە مارال:

— ئۇنداق بولسا ئەمدى سىز مۇشۇ يەردە قېپقېلىڭ، — دەپتۇ. ئوتۇنچى بولسا:

— مەن بۇ يەردە قېپقالسام بولمايدۇ. مېنىڭ قېرى ئانام بار، مەن كۆندە ئوتۇن سېتىپ ئانامنى بېقىپ كېلىۋاتقانىدىم. ھازىر ئانام ئاچتىن ئۆلۈپ كەتتىمۇ ياكى ھاياتمۇ بىلمەيمەن. شۇڭا، سىز مېنى بۇ يەردىن تېزرەك چىقىرىۋەتسىڭىز، — دېگەنىكەن، مەلىكە مارال:

— ئەڭ ياخشىسى، بۇ يەردىن كەتمەڭ، ئانىڭىزنىمۇ مۇشۇ يەرگە ئەپكېلىۋالىمىز. ئەگەر بۇ يەردىن كەتسىڭىز ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ، — دەپتۇ. يىگىت بولسا يەنىلا «كېتىمەن» دېگەندىن كېيىن، مەلىكە مارال:

— سىز «جاھانشاھ بىلەن بىلقىيانىڭ ئۇچرىشىشى» دېگەن ھېكايىنى ئاڭلىغانمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئوتۇنچى «ياق» دەپ جاۋاب بەرگەندىن كېيىن مەلىكە مارال:

— ئۇنداق بولسا مەن سىزگە شۇ ھېكايىنى ئېيتىپ بېرەي، ئاڭلاپ تۇرۇڭ، ھېكايە تۈگىگەندىن كېيىن بىر قارارغا كېلەرسىز، — دەپ ھېكايىنى باشلاپتۇ:

بۇرۇنقى زاماندا بىر شەھەردە بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى جاھانشاھ ئىكەن. پادىشاھ بۇ ئوغلىنى ناھايىتى ئەدەپلىك قىلىپ تەربىيەلەپ چوڭ قىپتۇ. جاھانشاھ ئون ئالتە - ئون يەتتە ياشلارغا كىرگەندە بىر كۈنى چۈشىدە بىر قىزنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۈندىن - كۈنگە ئورۇقلاپ ئاش - تاماقتىنمۇ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ بىلەن خانىش مەسلىھەتلىشىپ جاھانشاھنى ئۆيلەپ قويماقچى بوپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ مەسلىھەتىنى جاھانشاھنىڭ ئىككى ئاغىنىسى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئېيتىپتۇ. جاھانشاھ ئىككى ئاغىنىسىگە:

— سىلەر ئاتا - ئانامغا يەتكۈزۈپ قويۇڭلار، مەن ھازىر ئۆيلەنمەيمەن. ئاتا - ئانام مەن توغرۇلۇق غەم يېمىسۇن. مېنىڭ بىرلا ئارمىنىم بار، ئۇ بولسىمۇ جاھان كۆرۈش، مەن مۇشۇ ئارمىنىمغا يەتسەم ئاندىن كېيىن ئۆيلىنىمەن، — دەپتۇ. جاھانشاھنىڭ ئاغىنىلىرى بۇ گەپنى پادىشاھقا يەتكۈزگەنىكەن، پادىشاھ:

— ئالدى بىلەن ئۆيلىنىپ، ئاندىن كېيىن جاھان كېزىپ كەلسىمۇ بولىدۇغۇ، — دەپتۇ. جاھانشاھ بولسا دادىسىنىڭ دېگىنىگە زادىلا كۆنمەپتۇ. پادىشاھ يالغۇز ئوغلىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاپ بېرىش ئۈچۈن، خەزىنىدىن نۇرغۇن مال - دۇنيانى بېرىپ، ھېلىقى ئىككى ئاغىنىسىنى قوشۇپ، ئوغلىنى جاھان كۆرۈپ

كېلىش ئۈچۈن يولغا ئاتلاندۇرۇپتۇ.

جاھانشاھ ئۆز شەھىرىدىن ئايرىلىپ يول ئۈستىدىكى ھەممە شەھەرلەرنى ئارىلاپ ئالتە ئاي چامىسىدا يول يۈرۈپتۇ. بارغانلا شەھىرىدە باشقا ئىش قىلماي چۈشىدە كۆرگەن ھېلىقى قىزنى ئىزدىگەن بولسىمۇ، لېكىن قىزنى تاپالماپتۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆ-زىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېلىپ ماڭغان مال - دۇنيالىرىمۇ تۈگەشكە باشلاپتۇ. بىر كۈنى جاھانشاھ ئىككى ئاغىنىسىگە:

— ئۇچىمىزنىڭ مۇشۇ مېڭىشىمىزدا يەنە ئاز كۈندىن كېيىن يول خىراجىتىمىز پۈتۈنلەي تۈگەيدۇ، شۇڭا سىلەر ھازىر قالغان دۇنيانىڭ بىر قىسمىنى ئېلىپ يول خىراجىتى قىلىپ يۈرتقا قايتىڭلار، مەن بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئارقاڭلاردىن يېتىپ بارىمەن، — دەپتۇ - دە، ئاتا - ئانىسىغا قارىتىپ بىر پارچە خەت يېزىپ ئۇلارنىڭ قولىغا تۇنقۇزۇپ، ئىككى ئاغىنىسىنى ئۆز شەھىرىگە يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئۇلار ئۆز شەھىرىگە كېتىۋەرسۇن، بىز گەپنى جاھانشاھتىن ئاڭلايلى:

ئاغىنىلىرى كەتكەندىن كېيىن جاھانشاھ يەنىلا ئالدىغا قاراپ ماڭىۋېرىپتۇ. نۇر-غۇن چۆل - جەزىرىلەرنى، نۇرغۇن ئاۋات شەھەرلەرنى ئارىلاپ چۈشىدە ئاشىق بولغان قىزنى ئىزدىگەن بولسىمۇ، ئۇ قىزدىن ھېچقانداق دېرەك ئالالماپتۇ. ئاقىۋەت ئۇ يەنە بىر شەھەرگە كەلگەندە يېنىدا خىراجەت قىلغۇدەك ھېچ نەرسە قالماپتۇ. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە «ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ شەھەردە مېنىڭ شاھزادە ئىكەنلىكىمنى بىلىدىغان ھېچكىم يوق، شۇڭا مەن مەدىكارلىق قىلىپ بولسىمۇ پۇل تېپىپ يولۇمنى داۋام قىلىپ مۇراد - مەقسىتىمگە يېتىشىم كېرەك» دەپتۇ - دە، شۇ كۈنىلا مەدە-كارلار بازىرىغا بېرىپتۇ. جاھانشاھ مەدىكارلار بازىرىدا خېرىدار كۈتۈپ ئولتۇرغانە-كەن، بىر ئادەم كېلىپ:

— كىم ماڭا ئىشلەپ بېرىشنى خالىسا كۈنىگە بىر تىللا بېرىمەن، — دەپتۇ. ئادەتتە بىر تىللا ئۈچۈن بىر مەدىكار بىر ئاي ئىشلەپ بېرەتتىكەن. ئۇ كىشىنىڭ بۇنداق كۆپ ھەق بېرىمەن دېگىنىنى ئاڭلىغان مەدىكارلار ئۇنىڭ ئۆزلىرى قىلىپ كېتەلمەيدىغان ئېغىر ئىشقا سېلىشىدىن قورقۇپ «مەن ئىشلەپ بېرەي» دېمەپتۇ. جا-ھانشاھ، بۇ ئادەم قانداق ئىشقا سالىدىغاندۇ؟ ھەرھالدا ئۆلۈمگىغۇ بۇيرۇماس. ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانچە ئېغىر ئىش بولسىمۇ ئىشلەپ بىر تىللاسىنى ئالسام بىرەر ئايلىق يول خىراجىتى راسلىۋالىدىكەنمەنغۇ، دەپ ئويلاپتۇ - دە:

— مەن ئىشلەيمەن، — دەپتۇ. ھېلىقى باي جاھانشاھنى ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ.

— بالام، مانا بۇ مېنىڭ ئۆيۈم. بىز ئىشنى ئاخىر پېشىن مەزگىلىدە باشلايمىز. سەن ھازىر تاماق يەپ، ئۇخلاپ ئارام ئېلىپ تۇرغىن، — دەپ ياخشى تائاملارنى تەي-

يارلاپ بېرىپتۇ. جاھانشاھ «بۇ قانداق گەپ بولدى؟ ئىشنى ئاخىر پېشىندا باشلايمىز دەيدۇ.بۇ قانداق ئىشتۇ؟» دېگەن ئەندىشە بىلەن تاماقمۇ يېمەي ھەم ئۇخلىماي ئۆرە ئولتۇرۇپتۇ. كۈتكەن ۋاقىتمۇ يېتىپ كەپتۇ. ئاخىر پېشىن مەزگىلىدە باي ئۆيگە كىرىپ:

ــ بالام، ئارام ئېلىۋالدىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. جاھانشاھ «ھەئە» دېگەندىن كېيىن باي ئۇنى ھويلىغا باشلاپ چىقىپ:

ــ ماۋۇ ئېغىلدا يوغان بىر قېچىر بار، شۇ قېچىرنى يېتەكلەپ چىققىن، ــ دەپتۇ. جاھانشاھ ئېغىلغا كىرسە دەرۋەقە يوغان بىر قېچىر تۇرغۇدەك. جاھانشاھ ئۇنى يېتەكلەپ چىققاندىن كېيىن باي:

ــ كەينىمدىن ماڭ، ــ دەپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغانچە شەھەر سىرتىدىكى تازىمۇ ئېگىز بىر تاغنىڭ تۆۋىگە بېرىپتۇ. باي جاھانشاھقا قېچىرنى تۇلۇمچىلاپ سويۇشنى بۇيرۇپتۇ. جاھانشاھ قېچىرنى تۇلۇمچىلاپ سويۇپتۇ. باي جاھانشاھقا:

ــ بالام، ئەمدى سەن بۇ تۇلۇمنىڭ ئىچىگە كىرىسەن، مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى باغلاپ قويىمەن. ئاۋۇ ئۇچۇپ يۈرگەن يوغان قۇشلارنى كۆردۈڭمۇ؟ ئاشۇ قۇشلار بۇنى يېيىش ئۈچۈن تۇلۇمنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ ماۋۇ تۇرغان ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىگە ئاچىقىدۇ. ئۇلار تۇلۇمنى چوقۇلاپ تەشكەندە سەن ئۇنىڭ ئىچىدىن چىقىساڭ قۇشلار ئۇرۇكۇپ يىراق قاچىدۇ. تاغنىڭ ئۈستىدە نۇرغۇنلىغان ئالمىخىل تاشلار بار. سەن شۇ تاشلارنى خالىتىغا قاچىلاپ بۇ ئارقان بىلەن ماڭا چۈشۈرۈپ بېرىسەن. بۇ تاغقا چىقىش تولىمۇ مۈشكۈل ھەم خەتەرلىك، چۈنكى يول بولمىغاچقا چىققىلى بولمايدۇ. تاغ ئۈستىگە چىققان ئادەمنىڭ تۆۋەنگە چۈشۈشى ئوڭايراق بولىدۇ. سەن قورقماي مېنىڭ دېگىنىم بويىچە قىلغىن، ــ دەپتۇ ـ دە، جاھانشاھنى تۇلۇمغا سېلىپ ئاغزىنى بوغۇپ قويۇپ ئۆزى يىراقتا بېرىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. دېگەندەك ئارىدىن بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندە، نۇرغۇنلىغان تازقارىلار ئۇچۇپ كېلىپ تۇلۇمنى قاماللاپ كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ چوقۇلاپ يېيىشكە باشلىغانكەن، تېرە تېشىلىپ ئىچىدىن جاھانشاھ ئۆمىلەپ چىققاندا تازقارىلار ئۇركۈپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. جاھانشاھ باينىڭ دېگىنى بويىچە تاغنىڭ ئۈستىدىكى تاشلارنى تۆۋەنگە تاشلاشقا باشلاپتۇ. جاھانشاھ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ تاغ ئۈستىدىكى تاشلارنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ بولغاندا كۈنمۇ كەچ كىرىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا جاھانشاھ تاغ تۈۋىگە قاراپ:

ــ تاشلار تۈگىدى، مەن قاياقتىن چۈشىمەن؟ ــ دەپ ۋارقىرغانكەن، باي:

ــ ئۆزۈڭ خالىغان تەرەپتىن چۈشكىن! ــ دەپ قويۇپ تاشلارنى ئېلىپ ئۆيگە قاراپ كېتىپتۇ.

جاھانشاھ كۇنىگە بىر تىللا بەرگەننىڭ مەنىسىگە ئەمدى يېتىپتۇ ـ دە، بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك ئەندىكىپ كېتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۆزى تۇرغان بۇ تاغ كۇنچىقىشتىن كۇنپېتىشقا قاراپ سوزۇلغان باش ـ ئاخىرى يوق غايەت زور تاغ ئىكەن. تاغنىڭ كۇنگەي تەرىپى بىلەن تەسكەي تەرىپى تىك قىيا تاش بولۇپ ئۇنىڭدىن ھېچقانداق جانلىقنىڭ مېڭىپ چىقىپ ـ چۇشۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. پەقەت تاغ ئۇستىدە كۇنچىقىشقا ياكى كۇنپېتىشقا قاراپ مېڭىشقىلا بولىدىكەن. جاھانشاھ «خۇدا» دەپتۇ ـ دە، كۇنچىقىشقا قاراپ مېڭىشقا باشلاپتۇ. قورسىقى ئاچسا تاغ مېۋىلىرىنى تېرىپ يەپتۇ، مېۋە تاپالمىسا ئوت ـ چۆپلەرنىڭ يىلتىزىنى كولاپ يەپتۇ. مانا شۇنداق قىلىپ تۆت ـ بەش ئاي ماڭغاندىن كېيىن ئۇنىڭ مېڭىشقىمۇ قۇربى يەتمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئاندىن كېيىن ئۆمىلەپ مېڭىپتۇ. كىيىم ـ كېچەكلىرى جۇل ـ جۇل بولۇپ يالىڭاچ ھالەتكە كېلىپ قاپتۇ. پۇت ـ قوللىرى قاناپ ئوت ـ چۆپ يىلتىزىنى كولاشقىمۇ ماغدۇرى يەتمەيدىغان بولۇپ قالغاندىن كېيىن مالغا ئوخشاش ئوت ـ چۆپلەرنى چىشلەپ ئۇزۇپ ئېلىپ يەپتۇ. ئاشۇ ھالەتتە يەنە بەش ـ ئالتە ئاي يول يۇرۇپ چەكسىز كەتكەن بىر تۇزلەڭلىككە بېرىپ قاپتۇ. بۇ تۇزلەڭلىكتە شۇڭاقتىن باشقا نەرسە يوق ئىكەن. جاھانشاھ يەنىلا ئۇمىدسىزلەنمەي ئۆمىلەگەن ھالەتتە يولنى داۋام قىپتۇ. ئۇ بۇرۇن بىر كۇن ماڭغان يولنى مانا ئەمدى بىرەر ئايدا ئاران مېڭىپ بولالايدىغان ھالغا كېلىپ قاپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ مۇشۇ چۆللۇكتە ئىككى ـ ئۇچ ئاي يول مېڭىپ ئاقۇەت كونا بىر كارۋان يولىغا چىقىپ قاپتۇ. سەپسېلىپ قارىغانكەن، يولدا يېڭى ماڭغان ئات ـ ئۇلاغ ياكى ئادەمنىڭ ئىزى كۆرۇنمەپتۇ. شۇنداقتىمۇ جاھانشاھ كۇنچىقىشقا قاراپ مېڭىشنى داۋام قىپتۇ. بىر نەچچە كۇن يول ماڭغاندىن كېيىن، يىراق بىر يەردە تۇرغان دۆڭنى ھەم دۆڭ ئۇستىدىكى ئەسكى تامغا ئوخشاپراق كېتىدىغان نەرسىنى كۆرۇپ بىرئاز ئۇمىدلىنىپ غەيرەتكە كېلىپ شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. تۆت ـ بەش كۇن دېگەندە ھېلىقى يەرگە ئاران يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ دۆڭ ئۇستىگە چىقىپ ئەتراپقا قاراپ ئەسكى تاملىقنىڭ بىر يېرىدىن تۇتۇن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. كۆڭلىدە «بۇ چۆللۇكتە قانداقلارچە تۇتۇن چىقىدۇ؟ بۇ يەردە يا ئادەم ـ ئىنسان بولمىسا، يا بۇ جىن ـ شەيتانلارنىڭ ماكانىمىدۇ؟» دېگەن خىيالىلارغا كېلىپ ئەسكى تاملارنى ئارىلاپ قارىسا، بىر يەردە جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن بىر ئىشىك تۇرغۇدەك. جاھانشاھ ئىشىكنى ئېچىپ:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ـــ دەپ سالام قىلىپ كىرىپ قارىسا، ئەسكى تامنىڭ ئىچىدە بىر قېرى بوۋاي ئولتۇرغان. بوۋاي:

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ جاھانشاھ

نىڭ پوت ـ قولىغا جان كىرىپتۇ.

ـــ بوۋا، سىلى ئادەم ـ ئىنسانمۇ ياكى ئىنس ـ جىنمۇ؟ ـــ دەپ سورىغانىكەن، بوۋاي:

ـــ ئەلھەمدۇلىللا شۈكرى، مەن ئىنسان، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بوۋاي جاھاز-شاھقا سەپسالسا، ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنىڭ ساق يېرى قالماي يېغىر بولۇپ قان ئېقىپ تۇرغان، ئۇچىسىدا كىيىملەرمۇ يوق. بۇنى كۆرۈپ بوۋاي جاھانشاھقا ئىچ ئاغرىتىپ ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ كونا كىيىملىرىدىن بېرىپتۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا تاماق بېرىپ قورسىقىنى توينۇزغاندىن كېيىن:

ـــ بالام، سەن قاياقتىن كېلىپ قاياققا كېتىپ بارىسەن؟ ـــ دەپ سورىغانىكەن، جاھانشاھ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاندىن بوۋايدىن:

ـــ بوۋا، ئادەمزاتسىز بۇ چۆللۈكتە ئۆزلىرى قانداقلارچە تۇرۇپ قالدىلا؟ ـــ دەپ سورىغانىكەن، بوۋاي:

ـــ مەن سۇلايمان ئەلەيھىسسالامدىن قالغان ئاسار ئەتىقىلەرنى ساقلاپ يېتىۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ. جاھانشاھ:

ـــ بوۋا، مەن ئەمدى قانداق قىلسام بولىدۇ؟ ـــ دەپ سورىغانىكەن، بوۋاي:

ـــ سەن پۇت ـ قوللىرىڭ ياخشى بولۇپ، تېنىڭگە ماغدۇر كىرگۈچە مېنىڭ يېنىمدا تۇرۇپ تۇرغىن. بايا سەن كەلگەن يول كارۋان يولى، بۇ يولدىن يىلدا بىر قېتىم كارۋان ئۆتىدۇ. بۇ يول بىلەن قايسىلا تەرەپكە قاراپ ماڭساڭ بىر يىلدا ئادەمزات بار يەرگە بارالايسەن. سەن ياخشى بولۇپ قالغاندا بۇ يەردىن ئۆتكەن كارۋانلارغا قوشۇپ قويسام شەھرىڭگە يېتىپ بارالايسەن، ـــ دەپتۇ. جاھانشاھ ماقۇل بولۇپ بوۋايىنىڭ يېنىدا قاپتۇ. ئاردىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتكەندە جاھانشاھنىڭ تېنىگە ماغدۇر كىرىپ، پۇت ـ قوللىرىمۇ ياخشى بولۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى بوۋاي:

ـــ بالام، سەن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىن، مەن ئۇچ كۈنلۈك سەپەرگە چىقىمەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ بۇ ئادەمزاتسىز چۆللۈكتە نېمە ۋەجدىن سەپەر قىلىلىكىن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ جاھانشاھ. بوۋاي:

ـــ ئۇزۇم قۇربى ئۇچار قۇشلار، ھايۋانات ھەم دېۋە ـ پەرىلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ كېلىمەن. مەن كەلگۈچە سەن زېرىكىپ قالساڭ، مانا ماۋۇ ئىشىكتىن چوڭ زالغا كىرىسەن، زالنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر ئىشىك بار، شۇ ئىشىكتىن كىرسەڭ قىرىق بىر ئېغىز ئۆي بار. قىرىق ئېغىز ئۆيدە سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ يادىكارلىقلىرى

بار، شۇلارنى كۆرۈپ تاماشا قىلىپ تۇرغىن. قىرىق بىرىنچى ئۆيگە كىرمىگىن، — دەپ تاپىلاپ ئاچقۇچنى جاھانشاھقا بېرىپ، ئۆزى يولغا راۋان بوپتۇ. جاھانشاھ شۇ كۈنلا ئۆيلەرنى ئېچىپ بىر باشتىن كۆرۈشكە باشلاپتۇ. ھەربىر ئۆيدىكى ئالامەتلەرنى كۆرگەندە ئۇ ھەيرانلىقتا قاپتۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ۋاقىتىدىكى ئېسىل جاۋاھىرات، ئالتۇن ـ كۈمۈشلەردە ئىشلەنگەن جابدۇقلارنى كۆرۈپ، مەن دا-دامنى دۇنيادىكى ئەڭ باي ئادەم دەپ يۈرسەم، دادامنىڭ ھەممە بايلىقى بوۋاينىڭ بىر ئۆيدىكى بايلىقىغا تەڭ كېلەلمەيدىكەن، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ كۈنى جاھانشاھ ئون بەش ئۆيدىكى دۇنيانى كۆرۈپتۇ. كەچ بوپتۇ. جاھانشاھ ئەتىسى يەنە ئون بەش ئۆينى كۆرۈپتۇ. بۇ ئۆيدىكى دۇنيا ـ دەپنە، جابدۇقلار تېخىمۇ قىممەتلىك ئى-كەن. ئۈچىنچى كۈنى پېشىن ۋاقتىغىچە قالغان ئون ئۆينى كۆرۈپ تۈگىتىپ، قىرىق بىرىنچى ئۆيدە نېمە بارلىكىن، بۇنىمۇ كۆرۈپ باقاي، دەپ ئىشىكىنى ئېچىپ كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، بۇنىڭ ئىچى غايەت چوڭ بىر باغ ئىكەن. يەر ئۈستىدە بولسا، بۇ ئەتراپ بىر دۆڭلۈك ئىكەندۇق. جاھانشاھ بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ باغ ئىچىنى ئارىلاپ قارىسا، باغدا تۇرلۇك ـ تۇرلۇك قۇشلار سايرىشىۋاتقان، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل بار ئىكەن. كۆلگە قارىسا، كۆل ئىچىدە ئۇچ قىز سۇغا چۆمۈلۈۋاتقۇدەك. جاھا-شاھ قارىغۇدەك بولسا، بۇ قىزلارنىڭ بىرى ئۇ چۈشىدە كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ قالغان قىز ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ جاھانشاھ ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ قاپتۇ. قىزلار بولسا بۇنىڭدىن بىخەۋەر ئۆزلىرى قانغۇچە سۇغا چۆمۈلۈپ ئاندىن كېيىن كېتىپ قاپتۇ. ئەسلىدە بۇ قىزلار پەرىزاتلار بولۇپ، ھەر يىلى بىر نۆۋەت مۇشۇ باغقا كېلىپ سۇغا چۆمۈلۈپ كېتىدىكەن.

شۇ كۈنى كەچتە بوۋاي سەپىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئۆيگە قايتىپ كېلىپ قارىسا، جاھانشاھ يوق تۇرغۇدەك. بوۋاي ئۇنى ئىزدەپ ئۆيلەرنى ئارىلاپ قارىسا، ئۆزى «كىر-مە» دېگەن قىرىق بىرىنچى ئىشىكمۇ ئېچىقلىق تۇرغۇدەك. بوۋاي ئىشىكتىن كىرىپ ئىزدەپ بېرىپ، گۈللۈكتە ھوشسىز ياتقان جاھانشاھنى تېپىپ، ئۇنىڭ يۈزىگە سۇ سېپىپ ھوشىغا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

— مەن بۇ ئۆيگە كىرمە دېگەن تۇرسام سەن نېمىشقا كىردىڭ؟ — دەپ جاھا-شاھقا كايىپتۇ. جاھانشاھ «ئەپۇ قىلسىلا» دېگەندىن باشقا گەپ قىلماي يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپتۇ.

بوۋاي جاھانشاھنى باشلاپ باغدىن چىقىپ كەتمەكچى بولغانىكەن، جاھانشاھ باغ-دىن چىققىلى ئۇنىماپتۇ. بوۋاي سەۋەبىنى سورىغانىكەن، جاھانشاھ:

— بوۋا، مەن چۈشۈمدە كۆرۈپ ئاشىق بىقارار بولغان قىزنىڭ بۇگۈن مۇشۇ

كۆلده سۇغا چۆمۇلۇۋاتقىنىنى كۆردۇم، مەن شۇ قىزنى ئالماي كەتمەيمەن، ــ دەپتۇ.

ــ بالام، ــ دەپتۇ بوۋاي جاھانشاھقا ئىچ ئاغرىتىپ، ــ ئۇ قىزلار دېگەن پەرىلەرنىڭ قىزلىرى، سېنىڭ بۇ باغقا كىرگەنلىكىڭنى كۆرگەن بولسا ئۇ قىزلار قايتا كېلەمدۇ ـ كەلمەمدۇ، بۇنى بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ قىزلارنىڭ قەيەردە تۇرىدىغانلىقىنىمۇ بىلگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ قىزلار ھەرىسىدا بىر قېتىملا بۇ يەرگە كېلىپ سۇغا چۆمۈلىدۇ. ئەگەر سېنى كۆرۈپ قالغان بولسا ئەمدى كەلمەيدۇ، ــ دەپتۇ. ئەمما، جاھانشاھ يەنىلا كەتكىلى ئۇنىماپتۇ. بوۋاي كايىپتۇ، تېرىكىپتۇ. جاھانشاھقا بولسا ھېچ نەرسە كار قىلماپتۇ. ئاقىۋەت بوۋاي ئۇنىڭغا:

ــ ئۇنداق بولسا سەن مۇشۇ باغدا يېتىۋەرگىن. ئەگەر قىزلار بۇ قېتىم سېنى كۆرمىگەن بولسا، كېلەر يىلى مۇشۇ كۈنلەردە كېلىدۇ. ئۇلار كەلگەندە كۆك كەپتەر سۈرىتىدە بولۇپ ھاۋادا ئۇيناپ موللاق ئېتىپ پەرۋاز قىلىپ كېلىدۇ. ئۇلار كۆل بويىغا چۈشۈپ كەپتەرلىك كىيىمىنى سېلىۋېتىپ سۇغا چۆمۈلىدۇ. سەن چۈشۈگىدە كۆرگەن قىز پەرىلەرنىڭ ئەڭ كىچىك سىڭلىسى بولىدۇ. سەن شۇ قىزنىڭ كەپتەر كىيىمىنى قەيەرگە سېلىپ قويغىنىغا ئوبدان سەپسېلىۋېلىپ، ئۇلار سۇغا چۈشۈپ بىر ـ بىرىگە سۇ چېچىشىپ ئويناۋاتقاندا بېرىپلا ئاشۇ قىزنىڭ كىيىمىنى ئېلىۋېلىپ مەيدىگە بېسىپ دۇم يېتىۋال. ئۇلار ئۇچۇپ كېتەلمىگەندىن كېيىن كېلىپ سېنى ئىزدەپ تېپىپ گەپ قىلسىمۇ سەن باش كۆتۈرمەي يېتىۋەرگىن، ــ دەپ بوۋاي باغدىن چىقىپ كېتىپتۇ. جاھانشاھ گۈل ئىچىدە ئاسمانغا قاراپ يېتىپتۇ. بوۋاي بولسا ھەركۈنى ئۇنىڭغا تاماق توشۇپ بېرىدىكەن. جاھانشاھ بوۋاي ئېلىپ كەلگەن تاماقنى يەپ گۈللۈكتە كۈن، ئايلارنى ساناپ ئۆتكىدا يېتىۋېرىپتۇ.

ئاردىدىن توپتوغرا بىر يىل ئۆتكەندە، بىر كۈنى جاھانشاھنى تىترەك بېسىپ، يۈرىكى سېلىپ قورقۇنچ ئىچىدە قالغاندەك بوپتۇ. ئۇ نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي ئاسمانغا قاراپ ياتسا، ئۇچ كۆك كەپتەر ئويناقشىپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرۈپ جاھانشاھنىڭ ئۆپكىسى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بوپتۇ، قارىسا، ئۇچ كەپتەر يەرگە چۈشۈپ قىزلارغا ئايلىنىپتۇ ـ دە، كەپتەر كىيىملىرىنى ئۇچى ئۇچ يەرگە سېلىپ قويۇپتۇ. جاھانشاھ سەپسېلىپ تۇرۇپ كىچىك قىزنىڭ كىيىمىنى كۆرۈۋېلىپ، ئۇلار سۇغا چۈشۈپ خۇشال ـ خۇرام سۇ ئۇزۇپ، بىر ـ بىرىگە سۇ چېچىپ ئويناۋاتقاندا، ئۆملەپ بېرىپ كىچىك قىزنىڭ كىيىمىنى ئېلىپ گۈللۈك ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ مەيدىسىگە بېسىپ يېتىۋاپتۇ. قىزلار بۇنىڭدىن بىخەۋەر ھالدا خۇشال ئويناپ، ئۆيلىرىگە قايتماقچى بولۇپ قىرغاقتا چېقىپ قارىسا، كىچىك قىزنىڭ كىيىمى يوق تۇرغۇدەك. بۇنىڭغا ھەيران بولغان قىزلار ئۇياق ـ بۇياقنى ئىزدەپ قارىد-

سا، گۈللۈكته بىر ئادەمزات كەپتەر كىيمىنى بېسىپ ياتقان. قىزلار بىرلىشىپ كە-
يىمىنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالماقچى بوپتۇ. جاھانشاھ بولسا كىيىمىنى بېسىپ يېتىۋې-
رىپتۇ. قىزلار ئۇنى ئۇرۇۋېمۇ بېقىپتۇ، يالۋۇرۇپمۇ بېقىپتۇ، ئۇ بولسا ھېچ نەرسە دې-
مەي يېتىۋېرىپتۇ. ئاقىۋەت قىزلار:

ــ سېنىڭ زادى نېمە مەقسىتىڭ بار؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، شۇ چاغدا جاھاز-
شاھ بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ:

ــ مۇشۇ باغقا قارايدىغان بوۋاينى باشلاپ كېلىڭلار، ــ دەپتۇ. قىزلار بوۋاينى
باشلاپ كەلگەندىن كېيىن بوۋاي جاھانشاھتىن قىزنىڭ كىيىمىنى قولىغا ئېلىپ
«تۇر ئورنۇڭدىن» دېگەنىكەن، جاھانشاھ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا بوۋاي:

ــ بۇ بالا بۇ يەرلىك ئەمەس، بۇ باشقا بىر شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى
جاھانشاھ بولىدۇ. بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن بۇ بالا چۈشىدە سىلەرنىڭ سىڭ-
لىڭلارنى كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ، مۇرادىغا يېتىش ئۈچۈن ئىنسان بالىسى تارتمىغان،
كۆز كۆرمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان جاپالارنى تارتىپتۇ. بۇلتۇر بۇ يەرگە يېتىپ كې-
لىپ، سىلەرنىڭ سۈغا چۆمۈلۈۋاتقىنىڭلارنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپ يېتىپ قاپتۇ.
مەن ئەھۋالنى بايان قىلىپ بەرگەچكە، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، بىر يىلدىن بۇيان بۇ
كۆل بويىدا سىلەرنى ساقلاپ يېتىپ كىيىمنى قولغا چۈشۈردى. ئەمدى سىلەر سىڭ-
لىڭلارنى مۇشۇ بالىغا بېرىڭلار، ــ دەپتۇ. قىزلار:

ــ ئۇنداق قىلىشىمىزغا بولمايدۇ. بىزنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىمىز بار. بىز ئۇلاردىن
بىسوراق سىڭلىمىزنى قالدۇرۇپ كەتسەك ئاتا ـ ئانىمىزغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمىز.
ئۇنىڭدىن كۆرە بۇ يىگىت بىزنىڭ شەھرىمىزگە بارسۇن. بىز شۇ يەردە قائىدە ـ
يوسۇن بويىچە توي قىلىپ سىڭلىمىزنى بېرەيلى، ــ دەپتۇ. قىزلارنىڭ دېگىنىگە بو-
ۋايمۇ، جاھانشاھمۇ ئۇنماپتۇ. بوۋاي:

ــ بۇ بالا نۇرغۇن جاپالار بىلەن بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىدىڭلار،
ئەمدى سىلەرنىڭ شەھرىڭلارنى نەدىن تاپىدۇ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە قىزنى قالدۇرۇپ كې-
تىڭلار، بولمىسا كىيىمنى بەرمەيمىز، ــ دەپتۇ.

ئۇلار شۇنداق دېيىشىپ يۇرۇپ كۇن كەچ بولۇپ قاپتۇ. قىزلار قايتمىسا بولمايۋ-
دىكەن، شۇڭا ئۇلار سىڭلىسىنى جاھانشاھقا قالدۇرۇپ كېتىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

قىزلار شۇ ئۇچقانچە ئۆز شەھرىگە يېقىن بارغاندا ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئىك-
كى قىزىنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ
ئېچىدە ئەتىۋارلىق كىچىك قىزى يوق ئىكەن. ئۇلار ئەندىشە ئىچىدە تۇرغاندا قىزلار
يېتىپ كەلگەنىكەن، قىزلارنىڭ دادىسى كىچىك قىزىنىڭ نەدە قالغانلىقىنى سوراپتۇ.

قىزلار ئاتا ـ ئانىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ جاھانشاھنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى، بىر يىلدىن بۇيان سېغىنىۋاتقانلىقى ۋە بوۋاينىڭ ئوتتۇرىغا چۈشۈشى بىلەن سېغىنىشنى ئامالسىز قالدۇرۇپ كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىزلارنىڭ دادىسى پەرىلەرنىڭ پادىشاھى ئىكەن. ئۇ كۆكسى ـ قارىنىنى كەڭ تۇتۇپ، ھەقكە بويسۇنۇپ:

ـــ قىزىم ئامان بولسىلا ھامانەم بىزنى يوقلاپ كېلىدۇ. ئاقىۋىتى ئاۋات بولۇسۇن، ـــ دەپ رازىلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

جاھانشاھ ئۆز ئاشىقىنى تېپىپ غايەت خۇشال بوپتۇ. بوۋاي شۇ كۈنىلا ئۇلارنى نىكاھ قىلىپ بېشىنى قوشۇپ قويۇپتۇ. جاھانشاھ بوۋاينىڭ ياردىمى بىلەن مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكەنلىكىگە سۆيۈنۈپ بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپتۇ ھەمدە بوۋاينىڭ يېنىدا يەنە بىر ھەپتە چامىسىدا تۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بولۇپ، بوۋاينىڭ دۇئا بېرىشىنى سوراپتۇ. بوۋاي:

ـــ ئەمدى يۇرتۇڭغا قايتىشتىن ئەندىشە قىلمىساڭمۇ بولىدۇ. يەنە بىر مەزگىل بۇ يەردە تۇرۇپ دىدار قېنىشقاندىن كېيىن يولغا چىقساڭمۇ بۇرۇنقى بىرنەچچە يىلدا بېسىپ كەلگەن يولۇڭنى ئايالىڭنىڭ ياردىمى بىلەن بىرنەچچە كۈندە تۈگىتىپ ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن كۆرۈشسەن، ـــ دەپتۇ. جاھانشاھ يەنە بىرەر ئايدەك تۇرغاندىن كېيىن، يەنە كەتمەكچى بولۇپ بوۋايغا مەسلىھەت سالىتۇ. بوۋاي:

ـــ بالام، ئەمدى كەتسەڭ بولىدۇ. ئايالىڭ كۆك كەپتەرگە ئايلىنىدۇ، سەن ئۇنىڭغا مىنىسەندە، جاپا تارتمايلا ئۆيۈڭلارغا يېتىپ بارسەن. ئەمما، ئۆيۈڭگە بېرىپلا ئايالىڭنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى ئۇنتۇپ قالساڭ بولمايدۇ. ھېچبولمىغاندا بىر يىلدا بىرەر قېتىم ئايالىڭ بىلەن بىرگە بېرىپ ئۇلارنىمۇ يوقلاپ تۇرغىن، ـــ دەپ نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ يولغا چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ. جاھانشاھ بىلەن پەرى قىز بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ، قىز كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپتۇ، جاھانشاھ ئۇنىڭغا مىنىپتۇ ـ دە، ئۇچۇپ ئۆز شەھرىگە قاراپ پەرۋاز قىپتۇ.

ئۇلار تاغ ئېشىپ، چۆل كېزىپ پەرۋاز قىلىپ تۇرسۇن، بىز گەپنى جاھانشاھنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن ئاڭلايلى:

جاھانشاھنىڭ ئىككى ئاغىنىسى كەلگەن يوللىرى بىلەن ئارقىسىغا قايتىپ ئالتە ئاي يول يۈرگەندىن كېيىن ئۆز شەھەرلىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە پادىشاھقا بولغان ئەھۋاللارنى بايان قىلىپ، جاھانشاھنىڭ يېزىپ بەرگەن خېتىنى تاپشۇرۇپتۇ. پادىشاھ جاھانشاھنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ ئوقۇپ كۆرۈپ، دۇنيادىكى بىردىنبىر پەرزەنتىنىڭ ھالىدىن قايغۇرۇپ ئاھۇ پەرياد چېكىپتۇ. پادىشاھلىق ئىشلىرىنىمۇ تاشلاپ قويۇپ كۈنىنى ئاھ چېكىش بىلەن ئۆتكۈزۈپ يۈرگەن كۈنلەردە، باشقا بىر پادىشاھ ـ

لمقنىڭ لەشكەرلىرى بۇ شەھەرگە باستۇرۇپ كەپتۇ ۋە مەملىكەتنىڭ بىر قىسمىنى تارتىپ ئاپتۇ. پادىشاھ بولسا پەرزەنتىنىڭ ئىشقىدا ئاھ چېكىپ ئۆيدە يېتىۋېرىپتۇ.

شۇ كۈنلەردە جاھانشاھمۇ ئۆز ئېلىگە قايتىپ بۇ شەھەرگە يېقىنلاپ كەپتۇ - دە، ئايالىغا:

— مەن بۇ شەھەردىن كەتكەندە پىيادە مېڭىپ يولغا چىققانىدىم. بۈگۈنكى كۈندە شەھەرگە ئۇچۇپ كىرسەك ياخشى بولماس، شۇڭا شەھەر سىرتىغا چۈشكۈن قىلىپ، پىيادە مېڭىپ كىرەيلى، — دەپ تەكلىپ قىپتۇ. ئايالىمۇ بۇنىڭغا قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار شەھەر سىرتىدىكى بىر تاغقا چۈشۈپتۇ. پەرى قىز كەپتەر كىيىمىنى سېلىپ بىر لاتىغا ئوراپتۇ. ئۇلار بىرلىكتە شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار شەھەرگە يېقىنلاپ كەلگەندە، بىر بوۋاي ئۇچراپتۇ. بوۋاي كېلىۋاتقان بۇ يىگىتنىڭ جاھانشاھ ئىكەنلىكىنى تونۇپ ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن، پادىشاھقا خەۋەر يەتكۈزۈپ سۆيۈنچە ئېلىش ئۈچۈن شەھەرگە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ، يول بويى ئۇچرىغانلىكى ئادەمگە «جاھانشاھ قايتىپ كەلدى» دەپ ۋارقىرىغىنىچە پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ بېرىپ-تۇ. بالىسىنىڭ ئىشتىياقىدا پۈتۈن جاھاندىن ۋاز كېچىش ئالدىدا تۇرغان پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپتۇ - دە:

— گېپىڭ راستمۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، بوۋاي:

— جانابلىرىغا يالغان سۆزلەشكە نېمە هەددىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ نۆكەرلىرىنى بۈيرۇپ بوۋايغا بىر تاۋاق تىللا ئىنئام قىپتۇ - دە، شەھەر سىرتىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. جاھانشاھنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان شەھەرنىڭ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان پۈقرالىرى شەھەر سىرتىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، دەرۋەقە جاھانشاھ دۇنيادا تېڭى يوق بىر گۈزەل قىز بىلەن كېلىۋاتقۇدەك. پادىشاھ ئوغلىنى كۆرۈپ هوشىدىن كېتىشكە تاس قاپتۇ. شەھەر خەلقى جاھانشاھ بىلەن پەرى قىزنى كۆتۈرۈپ ئوردىغا يەتكۈزۈپتۇ. جاھانشاھ ئاتا - ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈپ باشتىن كەچۈرگەن هەممە دەرد - ئەلەملىرىنى ئۇنتۇپتۇ.

جاھانشاھ ئۆز شەھىرىدە بىرەر ئاي دەم ئالغاندىن كېيىن ۋەزىر - ۋۇزرالار جاھانشاھقا ئۆزلىرىنىڭ مەملىكىتىنىڭ بىر قىسمى باشقا بىر پادىشاھلىقنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. جاھانشاھ گەپنى ئاڭلاپ بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسىگە ئۆزى سەۋەبچى بولغانلىقىنى بىلىپ تولىمۇ ئازابلىنىپتۇ. ئۇ بۇ مەملىكەتنىڭ قولدىن كەتكەن يەرلىرىنى ئۆز قولى بىلەن قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن دادىسىغا ئىلتىجا قىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر قارارغا كېلىپ جاھانشاھنىڭ جەڭگە ئاتلىنىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ. جاھانشاھ لەشكىرىي يۈرۈشنىڭ تەيـ

يارلىقىنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ خوتۇنىغا:

ــ مەن مەملىكەتنىڭ دۈشمەن بېسىۋالغان جايلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپ قالدىم. كۆپ بولغاندىمۇ ئالتە ئاي ئىچىدە قايتىپ كېلىمەن، شۇ-نىڭغىچە سەن ئاتا ـ ئانامنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن، ــ دەپتۇ. شۇ چاغدا پەرى قىز:

ــ مەن سىزنى ئالتە ئاي ئەمەس بىر يىل كۈتىمەن. ئەگەر شۇنىڭغىچە قايتىپ كەلمىسىڭىز سىزدىن ئۈمىدىمنى ئۈزۈپ ئۆز شەھرىمگە قايتىپ كېتىمەن، ــ دەپ-تۇ. يىگىت بولسا ئالتە ئاي ئىچىدە قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى دەپ ئۇلار بىلەن خوش-لىشىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

جاھانشاھ لەشكەرلىرىنى باشلاپ بېرىپ دۈشمەن لەشكەرلىرى بىلەن جەڭنى باشلاپتۇ. دۈشمەن لەشكەرلىرىمۇ بوش كەلمەپتۇ. جەڭ ئۇزۇنغا سوزۇلۇپتۇ. ئاقىۋەت بىر يىل بولدى دېگەندە، جاھانشاھ مەملىكەتنىڭ ھەممە يېرىنى قايتۇرۇپ ئېلىپ، بۇ يەرلەرنى باشقۇرىدىغان كىشىنى بەلگىلەپ بولۇپ يۇرتىغا قايتىپتۇ.

جاھانشاھ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپ تۇرسۇن، بىز گەپنى پەرى قىزدىن ئاڭلايلى:

پەرى قىز بىر يىل ساقلاپتۇ، جاھانشاھتىن خەۋەر بولماپتۇ. يەنە بىر ئاي، ئىككى ئاي، ھەتتا ئوچ ئاي ۋاقىتمۇ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. جاھانشاھتىن زادىلا خەۋەر بولمى-غاندىن كېيىن قىز ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىش ئوچۇن تەرەددۇتلىنىپ، كەپتەرلىك كىيىمىنى كىيىپ قېيىنئاتا، قېيىنئانىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

ــ دادا، ئاپا، مەن جاھانشاھ بىلەن قىلىشقان ۋەدەم بويىچە بىر يىل، ھەتتا ئۇ-نىڭدىنمۇ ئارتۇق ساقلىدىم، ئۇنىڭدىن خەۋەر بولمىدى. شۇڭا، مەن بۇگۈن ئۆز ئې-لىمغا قاراپ يولغا چىقتىم، خەير ـ خوش، ــ دەپتۇ ـ دە، دېرىزىدىن ئۇچۇپ چى-قىپ كېتىپتۇ. جاھانشاھنىڭ ئاتا ـ ئانىسى «ۋاي، يامان بولدى» دېگىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ. ئوغلىدىن خەۋەر بولمىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېلىنىدىن ئايرىلىپ قالغا-لىقى ئۇلارغا تولىمۇ ئېغىر كەپتۇ.

ئۇلار مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز گەپنى پەرى قىزدىن ئاڭلايلى:

پەرى قىز شۇ ئوچقانچە توپتوغرا ئۆزىنىڭ ئېلىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئاتا ـ ئانا-سى قىزىنى كۆرۈپ تولىمۇ خۇشال بوپتۇ ـ يۇ، بىراق قىزنىڭ يالغۇز كەلگەنلىكىگە قاراپ ھەيران بولۇپ، نېمىشقا يالغۇز كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. قىز ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان ئەھۋالنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى قىزنى جىملەپ:

ــ سېنىڭ بۇ قىلغىنىڭ ياخشى بولماپتۇ، چوڭكى ئۇ دېگەن ئادەمزات، سەن دې-گەن پەرى. كۆتكەن بولساڭ ياخشى بولاتتى. ئۇلار تۇرغان يەر بىلەن بىزنىڭ ئارىلى-

قىمىز سەن ئۇچۇن ئىككى - ئۈچ كۈنلۈك بولغان بىلەن، ئادەمزاتلار ئۇچۇن بىر-نەچچە يىللىق يول. ئەگەر ئۇ سالامەت قايتىپ كېلىپ، سېنى ئىزدەپ يولغا چىقسا يەنە نېمە جاپالارنى كۆرەر؟ خەير، كېلىپ بوپسەن، سېنى قايتۇرۇۋېتىشىنىڭ ئورنى يوق، — دەپتۇ - دە، قول ئاستىدىكى بارلىق دۈە - پەرىلەرگە «ھەركىم مەملىكىتىمىزگە سىرتتىن كېلىپ قالغان ئادەمزات بالىسىنى ئۇچرىتىپ قالسا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي مېنىڭ يېنىمغا ئېلىپ كەلسە، مەن ئاشۇ خىزمەت يەتكۈزگۈچىنى تارتۇقلاپ قۇللۇقتىن ئازاد قىلىمەن» دەپ جاكار چىقىرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بارلىق دۈە - پەرىلەر مەملىكەتنىڭ ھەممە چۆل - جەزىرە، تاغۇ تاشلىرىنى ئاختۇرۇپ بۇ-ياققا كېلىپ قالغان ئادەم بالىسىنى ئىزدەشكە باشلاپتۇ.

دۈە - پەرىلەر ئىزدەپ تۇرسۇن، بىز گەپنى جاھانشاھتىن ئاڭلايلى:

جاھانشاھ جەڭنى تۇگىتىپ بىر يېرىم يىل بولغاندا ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. كېلىپ ئەھۋالنى ئۇققۇدەك بولسا خوتۇنى ئاللىقاچان كېتىپ قالغانكەن. جاھانشاھ دۇنيانىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئۇنتۇپتۇ - دە، بىر ئۆيگە سۇنى چېچىپ مەيدىسىنى نەم يەرگە يېقىپ كېچە - كۈندۈز شۇ ئۆيدىن چىقماي يېتىۋېرىپتۇ. شۇ ھالەتتە ئىككى ئاي چامىسىدا يېتىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ «ۋاھ! مەن بۇ ئۆيدە يېتىۋېرىپ قانداق قىلاتتىم. ئۇنىڭدىن كۆرە جاپا تارتسامۇ ھېلىقى بوۋاينى تاپسام خوتۇنۇمنىڭ بار يېرىنى ئەلۋەتتە ماڭا ئېيتىپ بېرىدۇ. مەن سەپەرگە ئاتلىنىشىم لازىم» دەپ ئويلاپتۇ. جاھانشاھ بۇ خىيالىنى ئاتا - ئانىسىغا بىلدۈرۈپ:

— دادا، مەن خوتۇنۇمنى ئىزدەپ بارماقچى، ماڭا دۇئا بەرگىن، — دەپتۇ. دادا-سى:

— بالام، پەرى قىزنى تاپقۇچە تارتمىغان ئازابلىرىڭ قالمىدى. بۇ قېتىم كەتسەڭ ھايات قايتىپ كېلىشىڭدىن ئۈمىد يوق، شۇڭا سەن ئۇياقتا بارمىغىن. مۇشۇ شەھىرىمىزدىمۇ نى - نى چىرايلىق قىزلار بار، قايسىسىنى ماقۇل كۆرسەڭ شۇنى ساڭا ئېلىپ بېرەي! — دەپتۇ. جاھانشاھ زادىلا ئۇنماپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنى نىيىتىدىن ياندۇرۇشقا كۆزى يەتمەي ئاقىۋەت ئوغلىنىڭ يولغا چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ.

جاھانشاھ ئاتا - ئانىسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ، سەپەر جابدۇقىنى پۈتكۈزۈپ يولغا ئاتلىنىپتۇ. ئالدىنقى قېتىم سەپەرگە چىققاندا بىر يىلدا بېسىپ بولغان يولنى بۇ قېتىم سەككىز - توققۇز ئايدا بېسىپ ئاخىر ئۆزى مەدىكارلىق قىلغان شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ- دە، خۇرجۇنىنىڭ بىر تەرىپىگە ئۇزۇق، يەنە بىر تەرىپىگە سۇ قاچىلاپ بۇرۇن ئۆزى بارغان مەدىكار بازىرىغا بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بىر تىللا بېرىپ ئۆزىنى تاغ ئوستىگە چىقارغان ھېلىقى باي يەنىلا شۇ بازاردا:

— كىم ماڭا بىر كۈن ئىشلەپ بەرسە بىر تىللا بېرىمەن، — دەپ داۋراڭ سېلىپ يۈرگۈدەك. جاھانشاھ بۇ ئادەمنى تاپقىنىغا خۇشال بولۇپ:

— مەن ئىشلەپ بېرىمەن، — دەپ باينىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. باي جاھانشاھنى تونۇماپتۇ. ئۇ جاھانشاھنى ئۆيگە باشلاپ بېرىپ، تاماق يەپ ئۇخلاپ ئارام ئېلىشقا دەۋەت قىپتۇ. بۇ قېتىم جاھانشاھ تاماقنى تويغۇچە يەپ، خاتىرجەم ئۇخلاپتۇ. ۋاقىت توشقاندا باي جاھانشاھنى ئويغىتىپ، ئۇنى باشلاپ قېچىردىن بىرنى يېتەكلەپ تاغقا قاراپ مېڭىپتۇ. تاغ تۆۋىگە بېرىپ، قېچىرنى تۇلۇمچىلاپ سويغۇزۇپ، جاھانشاھنىڭ تاغ ئۈستىدە قىلىدىغان ئىشنى تاپشۇرۇپ بولۇپ، ئۇنى تۇلۇمغا كىرىشكە بۇيرۇپتۇ. جاھانشاھ خۇرجۇنىنى ئېلىپ تۇلۇمنىڭ ئىچىگە كىرگەنكەن، باي:

— خۇرجۇنۇڭنى مەن ساقلاپ قويماي، ئېغىرلىق ئېشىپ كەتسە قۇشلار سېنى كۆتۈرەلمەيدۇ، — دەپتۇ. جاھانشاھ ئۇنىڭغا ئۇنماي خۇرجۇنىنى ئۆزى بىلەن بىرگە تاغ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپتۇ. نامەردلىك بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن جاھانشاھ تاغ ئۈستىدىن ئازراق تاشلارنى تۆۋەنگە تاشلاپ بېرىپ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، جاھانشاھنىڭ يەيدىغان ئوزۇقى، ئىچىدىغان سۇيىمۇ تۈگەپتۇ. ئۇ يەنە ئالدىنقى قېتىمقىدەك ئوت ـ چۆپنىڭ يىلتىزىنى كولاپ يەپ يولىنى داۋام قىپتۇ. ئۆرە ماڭغۇدەك ماغدۇرى قالماپتۇ. ئۆمىلەپ مېڭىپ پۈت ـ قوللىرى يېغىر بولۇپ هالىدىن كېتىدىغان چاغدا هېلىقى بوۋاينىڭ بار يېرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ بوۋاي بىلەن كۆرۈشۈپ بىرنەچچە ۋاقىت ئۇ يەردە ئارام ئېلىپ ماغدۇرىغا كەپتۇ، ئاندىن بوۋايغا ئۆزىنىڭ بۇ قېتىم كېلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ خوتۇنىنىڭ يۈرتىنى سوراپتۇ. بوۋاي:

— هەي بالام، مەن پەرى قىزلارنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىنى بىلگىنىم بىلەن ئۇلارنىڭ ئەسلىي يۈرتىنى ئاڭلاپمۇ باقمىغانىكەنمەن، — دەپتۇ. جاھانشاھ بوۋاينىڭ گېپىگە ئىشەنمەي، يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. بوۋاينىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ:

— بالام، مەن قول ئاستىمدىكى ئۆزۈم قۇربى قۇش ۋە هايۋانلار بىلەن سۆزلىشىپ باقاي، بەلكىم شۇلارنىڭ بىرەرسى بىلسە ئەجەب ئەمەس، — دەپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. بوۋاي ئۇچ كۈندىن كېيىن غەمكىن هالدا قايتىپ كېلىپ:

— هەممىسىدىن سوراپ باقتىم، بىرەرسىمۇ بىلمەيدىكەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ جاھانشاھ غەمگە چۆكۈپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ بوۋايمۇ ئازابلىنىپتۇ ـ دە:

— بالام، بۇ يەردىن كۈنپېتىشقا قاراپ يەنە بىر ئاي چامىسىدا ماڭغىنىڭدا ناھايىتى چوڭ بىر جىلغىغا ئۇچرايسەن. شۇ جىلغىنىڭ باش تەرىپىدە بىر ئادەم بار. بۇ ئادەم مېنىڭ بوۋامنىڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسى بولىدۇ. ئۇ كىشىمۇ ماڭا ئوخشاش سۆلەي-

مان ئەلەيھىسسالامدىن قالغان بايلىقلارنى ساقلايدۇ. ئۇنىڭ ساقلاۋاتقان بايلىقلىرى مېنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ، يېشىمۇ مەندىن نەچچە ھەسسە چوڭ. بىر بولسا ئاشۇ كىشى بىلىشى مۇمكىن. سەن شۇنىڭدىن سوراپ كۆرگىن، ــ دەپتۇ ـ دە، بۇ ـ ۋايغا قارىتىپ نامە يېزىپ بېرىپتۇ.

جاھانشاھ نامىنى كۆتۈرۈپ كۈنپېتىشقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ چۆل ـ جەزىرىلەرنى كېزىپ ھېلىقى جىلغىغا بېرىپ، جىلغا ئىچىدىكى بىر ئۆڭكۈردە ياشاۋاتقان بوۋاينى تېپىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بۇ بوۋاينىڭ ساقلى تىزىدىن ئاشقانكەن. جاھانشاھ بوۋاي بىلەن سالاملىشىپ تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كېلىش مەقسىتىنى سۆزلەپ ئاخىرىدا ھېلىقى بوۋاينىڭ نامىسىنى تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. بوۋاي نامىنى كۆرۈپ بولۇپ ئۇھ تارتىپ:

ــ ھەي بالام، مەن مۇشۇ ياشقا كىرىپ پەرىلەرنىڭ تۇرىدىغان يېرىنى ئاڭلاپ باقمىغانىكەنمەن، بۇ ھەقتە ساڭا ھېچقانداق ياردەم بېرەلمىگۈدەكمەن، ــ دەپتۇ. جاھانشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ مەيۈسلىنىپ:

ــ بوۋا، مەن چېغىمدا پەرىنى كۆرگەن ھەم ئۇنىڭ بىلەن ئەر ـ خوتۇن بولغان تۇرسام، ئۆزلىرىنىڭ ئۇلارنىڭ تۇرار جايىنى ئاڭلىمىدىم دېگەنلىرىگە قانداقمۇ ئىشىنەي؟! ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بوۋاي:

ــ ئۇنداق بولسا، مېنىڭ قول ئاستىمدا نۇرغۇن دۇنيا بار، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەندىنمۇ قېرىلىرى بار. مەن بېرىپ شۇلاردىن سوراپ باقاي، ــ دەپتۇ ـ دە، دۇدۇلەرنى ئىزدەپ كېتىپ قاپتۇ.

بوۋاي بىرنەچچە كۈن ئايلىنىپ يۈرۈپ دۇنيالەردىن سۈرۈشتە قىلغان بولسىمۇ، ھېچقايسىسى بۇ توغرۇلۇق بىرەر ئېغىز مەسلىھەت بېرەلمەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بوۋاي قايتىپ كېلىپ جاھانشاھقا ئەھۋالنى ئېيتقاندىن كېيىن جاھانشاھ ئاھ ئۇرۇپ پەرياد چېكىشكە باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن بوۋاينىڭ جاھانشاھقا ئىچى ئاغرىپ:

ــ بالام، بۇ يەردىن كۈنپېتىشقا قاراپ ئۈچ كۈن يول يۈرسەڭ بىر تاغنىڭ يېنىغا بارىسەن، شۇ تاغنىڭ ئۆڭكۈرىدە ياشايدىغان بىر بوۋاي بولۇپ، ئۇ بوۋاي مېنىڭ بوۋامنىڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسى بولىدۇ. مەن بىر نامە يېزىپ بېرەي. سەن شۇ يەرگە بېرىپ بوۋاينى تاپساڭ، ئاشۇ بوۋاي ساڭا ياردەم قىلالىشى مۇمكىن، ــ دەپ بىر پارچە نامە يېزىپ، ئوزۇق ـ تۈلۈك راسلاپ بېرىپ جاھانشاھنى يولغا سالىپتۇ.

جاھانشاھ كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئاقىۋەت ھېلىقى بوۋاي بار تاغقا بېرىپ، بوۋاينى تېپىپتۇ ـ دە، سالام ـ سەھەتتىن كېيىن، كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپ ھېلىقى بوۋاينىڭ نامىسىنى تاپشۇ ـ

روپ بېرىپتۇ. بوۋاي نامىنى ئوقۇپ كۆرۈپ:

ــ ھەي بالام، مەن مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە بۇنداق گەپنى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن. سەن بولساڭ نۇرغۇن جەبىر ـ جاپالارنى باشتىن كەچۈرۈپ بۇ يەرگە يېتىپ كەپسەن. مەن قول ئاستىمدىكى ئۈچار قۇش، جان ـ جانۋارلار بىلەن سۆزلىشىپ كۆرەي، شۇلاردىن بىرەرسى بىلسە ئەجەب ئەمەس، ــ دەپ جاھانشاھنى ئۆيدە قالدۇرۇپ ئۆزى سىرتقا چىقىپ كېتىپتۇ. بوۋاي تاغ ئارىلاپ خەۋەر قىلىپ تاغدىكى بارلىق ئۈچار قۇش ۋە ھايۋانلارنى يىغىپ پەرىلەرنىڭ تۇرار جايىنى سورىغانىكەن، ھېچقايسىسى گەپ قىلماي يەرگە قاراپ تۇرۇپتۇ. بوۋاي قايتا ـ قايتا دەۋەرگەندىن كېيىن، ئىككى قانىتىدا ئۈچتىن ئالتە، قۇيرۇقىنىڭ ئۈچىدا ئۈچ تال پېيىدىن باشقا پەيلىرى قالمىغان بىر قېرى قۇش:

ــ مەن بىر زامانىدا بىر تاغنىڭ ئارقىسىدا پەرىلەرنىڭ ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنىدىم. ئاڭلىشىمچە، شۇ تەرەپ پەرىلەر ماكانى ئىكەنمىش، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بوۋاينىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ــ بايات بېرى نېمىشقا گەپ قىلمىدىڭ؟ ــ دېگەنىكەن، قۇش:

ــ مەندىنمۇ ياخشىراق بىلىدىغانلار بارمىكىن دەپ گەپ قىلمىغانىدىم، ــ دەپتۇ. بوۋاي ئۇ قۇشنى باشلاپ ئۆڭكۇرگە كېلىپ جاھانشاھقا بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. جاھانشاھ بۇنى ئاڭلاپ تولىمۇ سۆيۈنۈپ بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپتۇ. بوۋاي:

ــ سەن ئەمدى، ــ دەپتۇ قېرى قۇشقا، ــ بۇ يىگىتنى ئۇستۇڭگە مىندۈرۈپ، ئۆزۈڭ كۆرگەن پەرىلەرنىڭ چېگراسىغا ئاپىرىپ قويۇپ كەلگىن، ــ دەپتۇ ۋە يىگىتنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

قېرى قۇش جاھانشاھنى ئۇستىگە مىندۈرۈپ بىرنەچچە كۈن ئۇچقاندىن كېيىن بىر تاغنىڭ ئۇستىگە قونۇپ:

ــ مانا كەلدۇق. بۇ تاغنىڭ كۈنگەي تەرىپى پەرىلەرنىڭ مەملىكىتى. مەن سېنى مۇشۇ يەرگىچە يەتكۈزۈپ قويالايمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، جاھانشاھ بىلەن خوشلىشىپ ئۆز ماكانىغا قايتىپتۇ. جاھانشاھ پەرىلەر مەملىكىتىگە قاراپ يولغا چۈشۈپتۇ. جاھانشاھ شۇ ماڭغانچە ئىككى كېچە ـ بىر كۈندۈز مېڭىپ ھېرىپ، بىرپەس ئارام ئالاي، دەپ بىر تۈپ چىنارنىڭ تۈۋىدە يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

پەرىلەر پادىشاھىنىڭ ئەمرى بىلەن سىرتتىن كېلىپ قالغان ئادەمزات بالىسىنى ئىزدەپ يۈرگەن دىۋىلەردىن بىرى كېلىۋېتىپ قارىسا، چىنارنىڭ تۈۋىدە بىر ئادەم باسلىسى ئۇخلاپ ياتقانمىش. بۇنى كۆرۈپ، پادىشاھىمىز ئېيتقان ئادەم بالىسى مۇشۇ

بولسا كېرەك، دەپ، جاھانشاھنى زەخمىلەندۈرۈپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ، ئاۋايلاپ، ئاستا كۆتۈرۈپ دۇمبىسىگە ئارتىپتۇ - دە، يولغا چىقىپتۇ. دۆڭە خېلى ئۇزۇن يولنى بېسىپ بولغۇچە جاھانشاھ ئويغانماپتۇ. بىرچاغدا ئونىڭغا ئۆزىنى بىرسى كۆتۈرۈپ كېتىپ بارغاندەك تۇيۇلۇپتۇ - دە، ئوڭى ياكى چۈشى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، راستتىنلا ئۆزىنى بىر دۆڭە كۆتۈرۈپ كېتىپ بارغۇدەك. «بۇ نېمە ئالامەتتۇ؟ شۇنچە جاپالىرىم ئاز بولۇپ قالغاندەك ئەمدى دۆڭنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغىنىم نېمىسى؟» دەپ ئەنسىرەپ، خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ، يىراق - يىراقلارغا قارىغانكەن، تولىمۇ يىراقتا بىر شەھەرنىڭ تۇرغانلىقىنى، دۆڭە بولسا شۇ تەرەپكە قاراپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئاقىۋەت ئۇ بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن، دەپ دۆڭنىڭ دۇمبىسىدە تۇرۇۋېرىپتۇ. دەرۋەقە دۆڭە شەھەرگە كىرىپ شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ بىر ھەشەمەتلىك ئۆينىڭ ئالدىدا توختاپ جاھانشاھنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. جاھانشاھ يەرگە چۈشۈپ ھاڭ - تاڭ بولۇپ ئەتراپقا قارىسا، بىر ئۆيدىن ئىككى قىز چىقىپ باشقا بىر ئۆي تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقۇدەك. جاھانشاھ سەپسېلىپ قاراپ ئۇلارنىڭ ئۆز خوتۇنىنىڭ ھەدىلىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ قېلىپ ۋارقىرىغىنىچە ئۇلار تەرەپكە يۈگۈرۈپتۇ. قىزلارمۇ جاھانشاھنى تونۇپ ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن سالاملىشىپ كۆرۈشۈپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىپ تونۇشتۇرۇپتۇ. پادىشاھ بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنى جاھانشاھ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. ئۇنىڭغىچە قىزلار بېرىپ سىڭلىسىنى باشلاپ كەپتۇ. جاھانشاھ خوتۇنىنى كۆرۈپ چەكسىز شادلىققا چۆمۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار تىنچ - ئامان كۆرۈشۈپتۇ. پەرىلەر جاھانشاھنى خاس ئارامگاھىغا بىرنەچچە كۈن ياخشى كۈتۈپ دەم ئالدۇرغاندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ يېنىغا باشلاپ ئەكىرىپتۇ. پادىشاھ:

— بالام، سىز بىزنىڭ بۇ شەھىرىمىزنى قانداق تېپىپ كەلدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

جاھانشاھ پەرى قىزنى چۈشىدە كۆرگەندىن تارتىپ ھازىرغا قەدەر بولغان كەچۈرمىشلىرىنى پادىشاھقا تولۇق سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ جاھانشاھنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ غەيرىت - شىجائىتىگە تەھسىن ئوقۇپتۇ ھەمدە:

— ئوغلۇم، سىز مېنىڭ قىزىمنى دەپ كۆز كۆرمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان جاپا- مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپسىز، قىزىمنىڭ سىزنى كۈتۈپ تۇرماي قايتىپ كەلگەنلىكى سىزنى تېخىمۇ كۆپ مۇشكۈلاتقا دۇچار قىپتۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئەيىبلىك، بىزنى ئەپۇ قىلغايسىز، — دەپ كەچۈرۈم سورىغانكەن، جاھانشاھ:

— ھېچقىسى يوق شاھ ئاتا، بىز يەنىلا خۇشال - خۇرام كۆرۈشتۇققۇ، — دەپ

جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ قايتىدىن قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ قىزىنى نە-كاھلاپ قوشۇپ قويۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن جاھانشاھ پەرىلەر شەھىرىدە بىر يىلغا يېقىن تۇرۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى جاھانشاھ خوتۇنىغا:

ــ مەن ئۆيدىن چىقىپ كەتكەنگە ئىككى يىلدىن ئارتۇق بولدى. ئاتا - ئانام مېنىڭ يولۇمغا تەلمۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا، سەن شاھ ئاتىمىزغا دەپ باقساڭ، بىز ئۆز يۇرتىمىزغا قايتىپ كېلەر يىلى يەنە كېلىسەك، ــ دېگەن تەلەپنى قويۇپتۇ. پەرى قىز بۇ گەپنى دادىسىغا دېگەنىكەن، پادىشاھ جاھانشاھنى ئالدىغا چاقىرىپ:

ــ دەرۋەقە سىزنىڭ دېگىنىڭىزمۇ توغرا، شۇڭا سىلەر قايتىپ كېتىپ ئاتا - ئانىڭىزنى خۇشال قىلىڭلار. ھەر يىلى بىر قېتىم بۇ يەرگە كېلىپ بىزنىمۇ يوقلاپ تۇرۇڭلار، ــ دەپ ئۆز رازىلىقىنى بىلدۈرۈپ، سوۋغا - سالاملارنى بېرىپ، ئۇلارنى يولغا سالىپتۇ. جاھانشاھ كەپتەرنىڭ ــ ئايالىنىڭ ئۇستىگە ئولتۇرۇپتۇ - دە، يولغا راۋان بوپتۇ.

ئەمدى گەپنى جاھانشاھنىڭ ئاتا - ئانىسىدىن ئاڭلايلى:

جاھانشاھ ئىككىنچى قېتىم ئۆيدىن چىققاندا «بىرنەچچە ئاي ئىچىدە قايتىپ كېلىمەن» دەپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كەتكىنىگە ئىككى - ئۈچ يىل بولۇپ قاپتۇ. جاھانشاھ قايتىپ كەلمىگەنسېرى ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى پەرزەنتىنىڭ ئىشتىياقىدا تولا يىغلاپ كۆزلىرىدىن ئايرىلىپ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ پۇتۇن خىيالى بالىسىدا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككى كۆزىدىن ئايرىلغان بولغاچقا پادىشاھلىق ئىشلىرى بىلەنمۇ كارى بولماپتۇ. پادىشاھلىق ئىشلار ۋەزىرلەرنىڭ قولىغا قالغاچقا، ئۇلار پۇقرالىرىغا ئۆزلىرى بىلگەنچە زۇلۇم - سىتەم قىپتۇ. پۇقرالار «ئاڭلىشىمىزچە، جاھانشاھ قايسىدۇر قازا قىپتۇدەك. ئەمدى پادىشاھلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان تەخت ۋارىسى يوق بولدى. ئەمدى ھالىمىز نېچۈك بولار؟» دەپ قايغۇرۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە جاھانشاھ بۇ شەھەردە تۇيۇقسىزلا پەيدا بولۇپ قاپتۇ. ئۇنى كۆرگەن شەھەر خەلقى خۇشال بولۇپ پادىشاھقا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ خەۋەرگە خۇشال بولغان بولسىمۇ، بالىسىنىڭ ئالدىغا چىقالماپتۇ. جاھانشاھ ئوردىغا كىرىپ قارىسا، ئاتا - ئانىسى ئىككى كۆزىدىن قان - يېرىڭ ئاققان ھالەتتە ئولتۇرغۇدەك. پەرى قىز شۇ ھامان خالتىسىدىن دادىسى سوۋغا قىلغان ئالمىدىن ئىككى تال ئېلىپ، بىرىنى قېيىنئاتىسىنىڭ، يەنە بىرىنى قېيىنئانىسىنىڭ كۆزىگە سۈرتۈپ قوللىرىغا بېرىپتۇ، ئۇلار ئالمىنى يېگەنىكەن، شۇ ھامان كۆزلىرى ئەسلىگە كەپتۇ. ئاندىن كېيىن بالىسى ۋە كېلىنى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ يىغلىشىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، جاھانشاھ بىلەن ئۇنىڭ پەرى ئايالى ئۆز ئاتا - ئانىسىنىڭ قېـ-

شىدا خۇشال ـ خۇرام ياشاشقا باشلاپتۇ.

ئاربىدىن بىرەر يىل ئۆتكەندىن كېيىن پەرى قىز ھامىلدار بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئاي ـ كۈنىمۇ يېقىنلاپتۇ. شۇ كۈنلەردە قىز جاھانشاھقا:

ـــ بىز بۇ شەھەرگە كەلگىنىمىزگە بىرەر يىل بولۇپ قالدى. ئەمدى ئاتا ـ ئانامنىڭ يېنىغا بېرىپ بىرنەچچە ئاي تۇرۇپ شۇ يەردە يەڭگىپ كەلسەم، ـــ دېگەن تەلەپنى قويۇپتۇ. جاھانشاھ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئىككىسى بىللە بارىدىغان بوپتۇ. پەرى قىز كەپتەر تونىنى كىيىپتۇ. جاھانشاھ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇپتۇ ـ دە، پەرىلەر مەملىكىتىگە قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۇلارنىڭ بۇ قېتىم سەپەر قىلغان ۋاقتى تومۇز ئايلىرى ئىكەن. ئۇلار ھاۋانىڭ ئىسسىقلىقىغا قارىماي تاغ ئېشىپ، چۆل كېزىپ ئۇچۇپتۇ، بىراق ھەر ئىككىلىسى ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي قاپتۇ. بىر چۆللۈكتە ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ جاھانشاھ تۆۋەنگە قارىغۇدەك بولسا، بىر جىلغىدا سۇپسۇزۇك بۇلاق سۇيى ئېقىۋاتقانمىش. بۇنى كۆرۈپ جاھانشاھ ئۆزىنى توختىتالماي «سۇ، سۇ» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاھانشاھتىنمۇ بەتتەر چاڭقاپ كەتكەن پەرى قىز سۇغا قاراپ شۇڭغۇپ سۇ بويىغا چۈشۈپتۇ ـ دە، ئەكسىگە كەپتۇ. ئاندىن سۇدىن بىر يۇتۇم ئىچىپتۇ ـ دە، شۇ يەردىلا جان ئۈزۈپتۇ. بۇنى كۆرۈپ جاھانشاھ ئاھ ـ پەريات چېكىپتۇ. ئۇ قىزنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ئازراق ماڭغانىكەن، بىر ئۆڭكۈرگە دۇچ كەپتۇ. جەسەتنى كۆتۈرگىنىچە ئۆڭكۈرگە كىرىپ قارىسا، ئۆڭكۈر ئىچىدە ئايەڭ گۈزەل بىر قىز ئۇخلاۋاتقانمىش، ئۆڭكۈر تېمىدا بىر خەت يېزىقلىق تۇرغۇدەك. ئوقۇپ قارىسا، بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىل ئىلگىرى ئاشىقلىق يولىدا مۇشۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئاشۇ سۇدىن ئىچىپ قازا تاپقان قىز بىلقىيا مانا شۇ ئىكەن. ئەمما، قىز ۋاپات بولغىنىغا نەچچە مىڭ يىل بولغان بولسىمۇ ھازىرلا ئۇخلاپ قالغاندەك ياتقۇدەكمىش.

جاھانشاھ پەرى قىزنىڭ جەسىتىنى بىلقىيانىڭ جەستى يېنىغا ياتقۇزۇپ، ھېلىقى سۇدىن بىر يۇتۇمنى ئېلىپ كېلىپ ئۆزى ئىككى قىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا يېتىپتۇ ـ دە، سۇنى ئىچىپ شۇ ھامان جان ئۈزۈپتۇ.

جاھانشاھ بىلەن بىلقىيا ئەنە شۇنداق ئۇچراشقانىكەن.

مانا بۇ «جاھانشاھ بىلەن بىلقىيانىڭ ئۇچرىشىشى» دېگەن ھېكايە بولىدۇ. سىزنىڭ ئالدىڭىزدا مۇشۇنچىلىك زور قىيىنچىلىق بارمۇ؟ ـــ دەپ مەلىكە مارال ئوتۇنچى بالىغا ئېيتقان ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ.

ـــ بۇنىڭدىنمۇ زور قىيىنچىلىق بار، شۇڭا مېنى چىقىرىۋەتمىڭىز، ـــ دەپ ئىلتىماس قىپتۇ ئوتۇنچى بالا. مەلىكە مارال بولسا:

— زادى چىقىپ كېتىمەن دېسىڭىز چىقىرىۋېتىمەن، ئەمما سىز تولىمۇ خەتەرلىك ئىشلارغا دۇچار بولىسىز، — دېگەنىكەن، ئوتۇنچى يەنىلا ئۆزىنىڭ گېپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. مەلىكە مارال شۇنداق دەپتۇ:

— ئۇنداق بولسا، سىزگە بىر شەرتىم بار، سىز شۇ شەرتكە ماقۇل كەلسىڭىز چىقىرىۋېتىمەن، — دېگەنىكەن، ئوتۇنچى بالا:

— ئۇستىگە چىقىپ كېتىدىغانلا ئىش بولسا، ھېلىغۇ بىر شەرتكەن، مېڭە شەرت بولسىمۇ ماقۇل دەيمەن، — دەپتۇ. مەلىكە مارال:

— سىز ئۇستىگە چىققاندىن كېيىن ئادەم بالىسى بار يەردە كىيىمىڭىزنى يەشمەيسىز، يۇيۇنۇش توغرا كەلگەندىمۇ ھېچقانداق ئادەم يوق يەردە يۇيۇنىسىز. قىسقىسى، بەدىنىڭىزنى ھېچقانداق ئىنسانغا كۆرسەتمەيسىز، — دەپتۇ. ئوتۇنچى بالا رازىلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. شۇندىن كېيىن مەلىكە مارال ئوتۇنچى بالىنى باشلاپ بېرىپ بىر يوچۇقتىن كىرگۈزۈپ يەر ئۇستىگە چىقىرىپ قويۇپتۇ.

ئوتۇنچى يەر يۈزىگە چىقىپ قارىسا نامازدىگەر ۋاقتى بولۇپ قاپتۇ. لېكىن، دىگەر ۋاقتىدىن قانچىسى ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۇنىڭغا نامەلۇم ئىكەن. ئوتۇنچى بۇرۇنقى كۆتەك كولىغان جايىغا بېرىپ قارىسا، شۇ چاغدا يىغىپ قويغان ئوتۇنلىرى ئۆز پېتىچە تۇرۇپتۇ. ئۇ ئوتۇنلىرىنى كۆتۈرۈپ شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەرگە يېقىنلاشقاندا قارىسا، ئۆزى بىلەن ئوتۇنچىلىق قىلغان ئاكا ـ ئۇكىلارنىڭ بىرى ئۇچراپ قاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇ بۇرۇنقى ئوتۇنچى ئەمەس، كاتتا بىر باي ئىكەنمىش. ئۇلار كۆرۈشۈپتۇ. باي ئوتۇنچى ئاغىنىسىنى شەھەرگە باشلاپ كىرىپ مېھمان قىپتۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا ياخشى كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئېلىپ بېرىپتۇ.

— ئاداش، ئەمدى ئىككىمىز سەرراپقا كىرەيلى. يۇيۇنۇپ ئاندىن كېيىن بۇ كىيىملەرنى كىيىگىن، — دەپ ئوتۇنچىنى سەرەپكە باشلاپ مېڭىپتۇ.

ئۇلار سەرراپقا كېتىۋەرسۇن، بىز گەپنى باشقا تەرەپتىن ئاڭلايلى:

ئوتۇنچىلار تۇرۇشلۇق شۇ شەھەردە بىر پادىشاھ بار ئىكەن، ئۇ ناھايىتى ئادىل، دىيانەتلىك پادىشاھ ئىكەن. كۇنلەرنىڭ بىرىدە بۇ پادىشاھ ئاغرىپ قاپتۇ. ھەرقايسى شەھەرلەردىكى داڭلىق تېۋىپلارنى ئەكېلىپ كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ھېچقايسىسى ئۇنىڭغا داۋا تاپالماپتۇ. رەمچىلەرگە بارغانىكەن، قايسىسىغىلا بارسا:

— مەلىكە مارالنىڭ گۆشىنىڭ شورپىسىنى ئىچسە ساقىيىدۇ، — دەپتۇ. پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى:

— مەلىكە مارالنى نەدىن تاپقىلى بولىدۇ؟ — دەپ سورىسا، رەمچى:

— مەلىكە مارالنى تاپماق تولىمۇ تەس. ئۇنى كۆرگەن ئادەمنىڭ دۇمبىسىدە تا-

ۋاقتەك چوڭلۇقتا مەڭ بولىدۇ. شۇنداق ئادەمنى تاپساق شۇ ئادەم مەلىكە مارالنى تېپىپ بېرىدۇ، ــ دەپتۇ. مۇلازىملار:

ــ ئۇ ئادەمنى قانداق تاپىمىز؟ ياكى شەھەر خەلقىنىڭ ھەممىسىنى يالىڭاچلاپ كۆز ئالدىمىزدىن ئۆتكۈزىمىزمۇ؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، رەمچى:

ــ ئۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. شەھەر ئىچى ھەم سىرتىدىكى يۇيۇنۇش ئورۇنلىرىغا ماراقچى قويۇپ شۇ ئارقىلىق تېپىشقا بولىدۇ، ــ دەپتۇ. مۇلازىملار بۇ گەپنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ شۇنداق قىلىشقا ئەمر قىپتۇ.

ھەممە سەرراپلارغا ماراقچىلار قويۇلغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوتۇنچىلار يۇيۇنۇش ئۈچۈن سەرراپقا كىرىپتۇ. ئۇلار يۇيۇنۇۋاتقاندا، ماراقچىلار ئوتۇنچى بالىنىڭ دۈمبىسىدىكى تاۋاقتەك چوڭلۇقتىكى مەڭنى كۆرۈپ گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇشۇپ كېتىپتۇ. ئوتۇنچى يېڭى كىيىملىرىنى كىيىپ سەرراپتىن چىقىشىغا ماراقچى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ: «پادىشاھى ئالەم سېنى چاقىرىۋاتىدۇ» دەپلا ئالدىغا سېلىپ ئوردىغا ھەيدەپ كەپتۇ. پادىشاھنىڭ بىر ئوڭ قول ۋەزىرى بولۇپ، زۇلۇم ــ ستەمدە، قارا نىيەتتە چېكىگە يەتكەن ئادەم ئىكەن، ئۇنىڭ مەقسىتى پادىشاھلىقنى قولغا ئېلىش ئىكەن. ئۇ ئوتۇنچىدىن مەلىكە مارالنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ. ئوتۇنچى مەلىكە مارالنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ گېپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. ئاقىۋەت ۋەزىر نۇرغۇن دۇنيا ــ دەپىنە بېرىپ، ئۇنى باي قىلىۋېتىدىغانغا ۋەدە بەرگەندىن كېيىن ئوتۇنچى مەلىكە مارالنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ۋەزىر:

ــ ئۇنداق بولسا مەلىكە مارالنى ئۆزۈڭ باشلاپ كېلىسەن! ــ دەپ ئەمر قىپتۇ. ئوتۇنچى ئۇنىمىغانىكەن، ۋەزىر جاللاتنى ئۇنىڭ يېنىغا تۇرغۇزۇپ قويۇپ:

ــ بۇگۈن مەلىكە مارالنى باشلاپ كەلسەڭ ھايات قالىسەن. مۇبادا «ياق» دېسەڭ، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا كاللاڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن! ــ دەپتۇ. ئوتۇنچى ئۆز جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن مەلىكە مارالنى باشلاپ كېلىشكە ماقۇل كەپتۇ. ئۇ چوڭقۇر غەمگە چۆككەنچە بۇرۇنقى كۆتەك ئاستىدىن چىققان يول بىلەن بېرىپ باغقا كىرىپ قارىسا، باغدىكى دەل ــ دەرەخلەر قۇرۇپ، گۈللەر غازاڭغا ئايلىنىپ، سايراپ تۇرغان قۇشلارمۇ غايىب بولۇپ، كۆلنىڭ سۈيىمۇ قۇرۇپ، باغ بىر خارابىلىققا ئايلىنىپ كەتكەن. مەلىكە مارالنىڭ تۇرار جايىغا بارسا، مەلىكە مارالنىڭ بۇرۇنقى گۈزەللىكى يوقاپ سولغۇن ھالەتكە چۈشۈپ قالغانىكەن. مەلىكە مارال ئوتۇنچىنى كۆرۈشى بىلەنلا يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ مەن سىزنى بۇ يەردىن كەتمەڭ دەپ شۇنچە قىلسامۇ ئۇنمايلا كەتتىڭىز. مانا ئەمدى ئۆزىڭىزگىمۇ قىلدىڭىز، ماڭىمۇ قىلدىڭىز. خەير، ئەمدى مەن سىز بىلەن

بىللە ئۆلۈمگە باراي. پادىشاھ مېنىڭ شورپامنى ئىچىپ شىپالىق تاپسۇن، — دەپتۇ-دە، ئوتۇنچى بىلەن يەر ئۈستىگە چىقىپتۇ. ئۇلار ئوردىغا كەپتۇ. ۋەزىر مەلىكە مارال-نى كۆرگەندىن كېيىن ئوتۇنچىنىڭ قولىغا بىر پىچاقنى تۇتقۇزۇپ مەلىكە مارالنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى پارچىلاپ قازانغا سېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئوتۇنچى ئۇنىمىغانىكەن، يە-نە جاللاتلارنى ئەكېلىپ ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىپ مەلىكە مارالنى ئۆلتۈرگۈزۈپتۇ، گۆشىنى قازانغا سېلىپ يەنە شۇ ئوتۇنچىغا ئوت ياققۇزۇپ، قازاننى قاينىتىشقا بۇيۇ-رۇپتۇ. ئوتۇنچى ئوت ياقماقچى بولۇپ تۇرغاندا، ۋەزىر ئۈچ دانە چىنە ئاچىقىپ چە-نىلەرگە بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى دېگەن بەلگىلەرنى سېلىپ ئوتۇنچىغا:

— بىرىنچى قېتىم قاينىغان شورپىنى بىرىنچى چىنىگە، ئىككىنچى قېتىم قاي-نىغان شورپىنى ئىككىنچى چىنىگە، ئۈچىنچى قېتىم قاينىغان شورپىنى ئۈچىنچى چىنىگە ئالىسەن! — دەپ بۇيرۇپ قويۇپ ئۆزى كېتىپ قاپتۇ. ئوتۇنچى قازانغا ئوتنى يېقىشى بىلەن تەڭلا قازاندىن:

— ئەي ئوتۇنچى، سىز ۋەزىرنىڭ دېگىنىدەك قىلماڭ. بىرىنچى قېتىم قاينىغا-نى ئىككىنچى چىنىگە، ئىككىنچى قېتىم قاينىغاننى ئۈچىنچى چىنىگە، ئۈچىنچى قېتىم قاينىغاننى بىرىنچى چىنىگە ئېلىڭ، — دېگەن سادا كەپتۇ. ئوتۇنچى قازان قاينىغاندىن كېيىن قازاندىن چىققان سادا بويىچە شورپىنى چىنىلەرگە ئاپتۇ.

ئەسلىدە بۇ شورپىنىڭ بىرىنچى قېتىم قاينىغىنى زەھەر بولۇپ، بۇنى ئىچكەن ئادەم ئۆز جايىدا تىن تارتماي ئۆلىدىكەن. ئىككىنچى قېتىم قاينىغىنىنى ئىچسە، ھەرقانداق كېسەلگە شىپا بولىدىكەن ھەمدە پادىشاھلىق تەختىگە ئېرىشىدىكەن. ئۇ-چىنچى قېتىم قاينىغىنىنى ئىچسە زور بايلىق ھەم ۋەزىرلىك تەختىگە ئېرىشىدىكەن. ۋەزىرنىڭ ئەسلىدىكى مەقسىتى، بىرىنچى قاينىغاننى ئوتۇنچىغا ئىچكۈزۈپ ئۆلتۈرۈ-ۋېتىش، ئىككىنچى قاينىغاننى ئۆزى ئىچىپ پادىشاھ بولۇش، پادىشاھنى بولسا ۋەزىر قىلىۋېتىش ئىكەن. بىراق، ئوتۇنچى قازاندىن چىققان سادا بويىچە ئىشنى پۈتكۈزۈپ، ۋەزىرگە خەۋەر بېرىپتۇ. ۋەزىر قازان بېشىغا ئالدىراپ چىقىپلا پادىشاھقا ئاتاپ قويغان چىنىدىكى شورپىنى مۇلازىملاردىن كىرگۈزۈپ بېرىپ، بىرىنچى چىننى ئوتۇنچىغا، ئىككىنچى چىننى ئۆزىگە تەقسىم قىلىپ شۇ يەردىلا ئىچكەنىكەن، ۋەزىر تىن تارتا-مايلا ئۆلۈپتۇ. شورپىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئىككىنچى قېتىم قاينىغان ئۈچىنچى چىنىدىكى شورپىنى ئىچىپ پادىشاھ كېسەلدىن شىپا تېپىپتۇ. ئۈچىنچى قېتىم قاي-نىغان بىرىنچى چىنىدىكى شورپىنى ئىچكەن ئوتۇنچىنى بولسا «مېنى كېسەلدىن خالاس قىلغان شەپقەتچىم» دەپ نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن تارتۇقلاپ ئۆزىگە ئوڭ قول ۋەزىر قىلىۋاپتۇ.

ئوتۇنچى پادىشاھقا ھەمكارلىشىپ ئادىللىق بىلەن خانلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ يۈرگەن كۈنلەردە، ئۆزى بىلەن بىرلىكتە ئوتۇنچىلىق قىلغان ئىككى دوستىنىڭ ئۆز-لىرى قىلغان ئەسكىلىكلىرىدىن ئۇنى چوقۇم قىساس ئالىدۇ، دەپ قېچىپ يۈرگەنلە-كىنى ئاڭلاپ نۆكەر ئەۋەتىپ ئۇلارنى ئوردىغا چاقىرتىپتۇ ۋە ئوردىدا كاتتا مېھمان قىپتۇ. ئاندىن ئۇلارغا ئۆزىدىن قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى، ئەگەر ئۇلارنىڭ سەۋەبكارلىقى بولمىسا، ئۆزىنىڭمۇ ۋەزىر بولالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئىككى دوستە-نى تارتۇقلاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئوتۇنچى ۋەزىر بولۇپ ئادىللىق بىلەن شەھەر سو-راپ ئۇ يەردە قالدى، ئىشىم پۈتكەندىن كېيىن مەن بۇياققا قايتىپ كەلدىم.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرېھىم ئىمىرەمزە.** ئەر، ئۇيغۇر، 68 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتۇ-قۇچى، غۇلجا ناھىيەسى تۇرپانيۇزى يېزىسى يۇقىرىقى تۇرپانيۇزى كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇن قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 47 ياش، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، غۇلجا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 6.1994

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى»، 1995

شاهزاده نەۋجاهان

زامانى ئاۋۋالدا بىر شەھەر بار ئىدى. ئۇ شەھەرنىڭ بايلىقىنى سىغدۇرۇشقا جاھان تار ئىدى. پادىشاھنىڭ ئىسمى بەختيار ئىدى. پادىشاھ بەختيار قەرىق يىل سەلتەنەت سۈرۈپ ئون ئىككى خوتۇن ئالدى، ئەمما ھېچبىرسىدىن پەرزەنت كۆرمەي تامام خوتۇنلىرىدىن كۆڭلى قالدى. شۇ ۋەجدىن شاھنىڭ كۆڭلى تولا غەش بولۇپ، ئىشتىھاسى سۇسلاپ، ئەتلىرى لەش بولۇپ، تەرسالىشىپ، بارغانسېرى جۇدۇنەكەش بولۇپ كەتتى. بىر كۈنى ۋەزىر - ۋۇزرالار باش قوشۇپ مەجلىس قۇردى، شاھقا يەنە بىر خوتۇن ئېلىپ بەرمەك كېرەك، دەپ گەپنى ئۇزدى. مەسلىھەت بويىچە شاھ بەختيار ئۆيلەندى. ئۇزاق ئۆتمەي پادىشاھنىڭ بۇ ئون ئۇچىنچى خوتۇنى ھامىلىدار بولدى. بۇ خۇرسەنچىلىكتىن پادىشاھ بەختيار ئوردا ئەھلى ۋە پۇقرالارغا ھەممەت كەمىرىنى قايتىدىن باغلاپ ئىلتىپات داستىخانلىرىنى كەڭرى يايدى. شاھنىڭ خوتۇنى توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەت ۋە توققۇز دەقىقە قورساق كۆتۈرۈپ بىر ئوغۇل تەۋەللۇت قىلدى. بۇ خۇشاللىقتىن بېشى كۆككە يەتكەن پادىشاھ بەختيار پۇتۇن ئەلگە قىرىق كۈن ئاش بېرىپ ئات توي قىلدى ۋە «بۇ جاھاندىكى ھەقىقىي كۇنەلىرىم ئوغلۇمنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن باشلاندى» دەپ شادىمان بولۇپ، توي - تاماشىنىڭ قىرىق بىرىنچى كۈنى ئوغلىنىڭ ئېتىنى «نەۋجاھان» قويدى. شاھزاده نەۋجاھان مەكتەپ يېشىغا توشقاندىن كېيىن مەكتەپكە بەردى. شۇنداق قىلىپ، نەۋجاھان ئون نەچچە يىل مەكتەپتە ئوقۇپ بىلىم ئالدى. بىر كۈنى شاھزاده نەۋجاھان مەكتەپتىن يېنىپ كېلىۋېتىپ شۇ شەھەردىكى شاھزاده، بەگزادىلەرنىڭ بالىلىرىنىڭ ئالتۇن ساقا ئويناۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئوردىغا يانغاندىن كېيىن: «ئاتا، مەن بىلەن تەڭ بالىلار ئالتۇن ساقا ئويناۋاتىدۇ، مەنمۇ ئالتۇن ساقا ئويناي» دېدى. شاھ نەۋجاھانغا ئالتۇن ساقا سوقتۇرۇپ بەردى. شۇ كۈندىن باشلاپ شاھزاده نەۋجاھان مەكتەپتىن يېنىپ مەيداندا ئالتۇن ساقا ئويناۋاتقان بولدى. شۇ تەقلىدتە نەچچە يىل ئۆتۈپ نەۋجاھاننىڭ بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ، چوپچوڭلا يېگىت بولدى. بىر كۈنى شاھزاده نەۋجاھان تەختۈشلىرى بىلەن ئويناۋاتسا، كوچىنىڭ بىر تەرىپىدىن چېپىپ كېلىۋاتقان ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. نەۋجاھان ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قاراپ تۇرلۇك ئوۋچىلىق قوراللىرى ئاسقان، ئېتىنىڭ كەينىگە ئوۋ قىلىنغان كېيىك، توشقانلىرىنى غانجۇغىلاپ تاڭغان ئوۋچىلارنى كۆردى. بۇلارنى كۆرگەن نەۋجاھان، مەن مۇشۇ شەھەردىن چىقماي ئۆسۈپ چوڭ بوپتىمەن، مانا ئەمدى كۈچ - قۇۋۋەتكىمۇ تو-

لۇپتىمەن. ئاشۇ ئوۋچىلار بىلەن شەھەر سىرتىنى كۆرۈپ كەلمەيمەنمۇ، دەپ خىيال قىلىپ، ئوردىغا ياندى ۋە شاھ بەختىياردىن ئۆزىنى ئاشۇ ئوۋچىلارغا قوشۇپ قويۇش-نى تەلەپ قىلدى. ئەتىسى پادىشاھ بەختىيار ئوغلىنى ئوۋچىلارغا قوشۇپ قويدى. شاھزادە نەۋجاھان ئوۋچىلارغا قوشۇلۇپ شەھەردىن چىقىپ بىرچاغدا بىر ئاچالغا يەت-تىپ كەلدى. ئوۋچىلار ئېيتتىكى: «ئەي شاھزادە نەۋجاھان، ئادەتىمىز بويىچە ھەر بە-رىمىز بىردىن يولغا ئات سالىمىز، كۇن پېتىشتىن بۇرۇن يانمىز. ئەمما، سىز بۇ جايلارنىڭ ئوي - چوڭقۇرىنى بىلمەيسىز. شۇڭا، خالىغان بىرىمىزگە قوشۇلۇپ ئوۋ قىلىڭ». شاھزادە نەۋجاھان دېدىكى: «ئەي ئوۋچىلار، مەن بالىغ بولغان يىگىتمەن، ئۇ-نىڭ ئۇستىگە، بۇ يوللار ھەربىرىمىزگە بىردىن توغرا كېلىدىكەن، شۇڭا مەنمۇ يالغۇز ئوۋ قىلىمەن». «بۇ گېپىڭىزگە ماقۇل دېيىش ھەددىمىز ئەمەس، سىزنىڭ ئامان - ئېسەنلىكىڭىز بىزنىڭ گەدىنىمىزدە، شۇڭا خالىغان بىرىمىزنى تاللاڭ» دەپ ئوۋچىلار-مۇ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى. ئەمما، يىگىتنىڭ غۇرۇرى غالىب كەلدى، شاھزادە نەۋ-جاھان ئوۋچىلارنىڭ يېلىنىش - يالۋۇرۇشلىرىغا پەرۋا قىلماي، ئۇدۇل كەلگەن بىر يولغا ئات سېلىپ بورانداك چېپىپ كەتتى.

شاھزادە نەۋجاھان شاھانە ئارغىماقنى چاپتۇرۇپ، ئۇچقۇر بورانلارنى ئارقىدا قال-دۇرۇپ مېڭىۋەردى. ئەمما، ئوۋ قىلغۇدەك ھېچ نەرسە ئۇچرىمىدى. قۇرۇق قول يە-نىشقا نومۇس قىلغان نەۋجاھان يولنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. بىر چاغدا ئالدى تەرەپتىن بىر قارا چېكىت كۆرۈندى. شاھزادە نەۋجاھان ئوقيانى بەتلەپ، كىرىچنى راسا تارتقان پېتى ئات چاپتۇرۇپ ھېلىقى قارا چېكىتكە يېقىنلىدى. قارىسا، ئۇ ناھايىتى تېز كېتىۋاتقان ئادەم ئىكەن. نەۋجاھان ئات چاپقۇزغان پېتى ھېلىقى ئادەمنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توختىدى. كۆردىكى ھاردۇق يەتكەنلىكتىن كۆزلىرىنىڭ نۇرى قېچىپ، چىرايى تاتارغان، ساقىلى ئۇچتەك ئاقارغان، بەللىرى ئېگىلگەن، تالدا چىگىلگەن بىر ئادەم ئىكەن. شاھزادە نەۋجاھان:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! — دەپ سالام بەردى. ھېلىقى ئادەممۇ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! — دەپ توختىدى. نەۋجاھان دېدىكى:

— ئەي ئاتا، سەپەرلىرىنىڭ مەنزىلى، تېز مېڭىشلىرىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

— ئەي ئوغلۇم، — دېدى بوۋاي نەۋجاھانغا، — بۇنى سورىمىساڭ ياخشى ئىدى، سوراپ قالدىڭ، جاۋاب بەرمىسەم ئەدەپسىزلىك بولىدۇ. خەير، جاۋاب بېرەي. تۇنۇگۇن كېچە بىر چۇش كۆردۇم. چۇشۇمدە ئاسماندىن ئاي چۇشۇپ چەپ يېنىمدىن كىرىپ ئوڭ يېنىمدىن چىقىپ كەتتى، بىر كۇن چۇشۇپ ئوڭ يېنىمدىن كىرىپ سول يە-نىمدىن چىقىپ كەتتى. ئەتىسى كۆرگەن چۇشۇمنى قۇرئەندازلارغا ئېيتىسام، قۇرئە

كۆرۈپ: «ئەي چۈش ئىگىسى، سىز بۇ يەردىن ئۇچ ئايلىق يىراقتىكى بىر جايغا بار-سىڭىز، كۆرگەن چۈشىڭىزنىڭ پايدا - زىيىنىنى كۆرىسىز» دەپ ئېيتقانىدى. شۇڭا، مەن بۇگۈن ئەتىگەن يولغا چىقتىم، مەنزىلىم ئۇچ ئايلىق يول. ئەي ئوغلۇم، يولۇمنى توسماي ئۆز يولۇڭغا راۋان بول !

ئىككى پۇتنىڭ بىرى گۆرگە ساڭگىلىغان، بىر چۈشىنىڭ تەبىرى ئۇچۇن ئۇچ ئايلىق مەنزىلگە بارىدىغان بۇۋاينىڭ غەيرەت - شىجائىتىگە ھەم ھەيران قالغان، ھەم ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇغان شاھزادە نەۋجاھان بىر بۇۋاي جېنىدا شۇنچىۋالا چوڭ مۇ-شەققەتنى بەستىگە ئاپتۇ. نېمە ئۇچۇن مەن بۇۋاينىڭ ئىشىغا ھەمدەم بولمايمەن، دەپ ئويلاپ:

— ئى ئاتا، مەنزىللىرى بەك يىراقكەن. ئۆزلىرى مۇشۇ جايدا مېنى ساقلاپ تۇرسىلا، سىلى ئۇچۇن مەن بېرىپ چۈشلىرىنىڭ پايدا - زىيىنىنى بىلىپ كېلىپ، ئۆزلىرىگە تاپشۇراي، — دېدى.

— ئەي ئوغلۇم، — دېدى بۇۋاي، — ھەممىتىڭگە كۆپ رەھمەت، ئەمما مەن ئۇنداق قىلالمايمەن، چۈنكى ھەرىكەتسىز ئىشتا بەرىكەت يوق!

بۇۋاينىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تەسىرلەنگەن شاھزادە نەۋجاھان بۇۋاينى بۇ مۇ-شەققەتتىن بىر يولى خالاس قىلماق بولۇپ:

— ئەي ئاتا، ئۇنداق بولسا چۈشىڭىزنى ماڭا سېتىپ بېرىڭ، — دېدى.

— ئەي ئوغلۇم، — دېدى بۇۋاي بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن، — ئۆزۈڭ خېلى تۇزۈك يىگىتتەك قىلىسەن، ماقۇل، چۈشۈمنى ساڭا سېتىپ بەرسەم بېرەي، ئەمما باھاسى ناھايىتى قىممەت، ئىككى دانە گۆھەر بەرسەڭ بېرىمەن.

— بولدى ئالدىم، — دېدى شاھزادە نەۋجاھان ۋە يېنىدىن ئىككى دانە گۆھەرنى ئېلىپ بۇۋايغا بېرىپ ئۇچ ئايلىق مەنزىلنى كۆزلەپ ئات سالدى.

شاھزادە نەۋجاھان ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ ئۇچ ئايلىق مۇساپىنى بېسىپ ئۇچىنچى كۈنى بىر جاڭگىلى مازانداراننغا يېتىپ باردى ۋە سەپەرنى داۋاملاشتۇردى. نامازشام غېرىب-بانىدا بىر يەردە بىر تېمى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بىر ئەسكى ئۆي كۆرۈندى. بۇ ئەسكى تاملىقنى كۆرگەن شاھزادە نەۋجاھان، ئۇچ كۈن توختىماي يول يۈرۈپ ھېرىپ - ئېچىپتىمەن، ئېتىممۇ ھېرىپتۇ، بۇگۈن كېچە مۇشۇ يەردە ئارام ئېلىپ ئەتە يولۇمنى داۋاملاشتۇراي، دەپ ئەسكى ئۆينى چۈشكۈن قىلدى. ئەمما، كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلمىدى. شاھزادە نەۋجاھان ئاتقا بوغۇز بېرىپ، ئۆزى ئەمدى ئارام ئالاي، دەپ ياتتى ۋە ئاتنىڭ بوغۇز يېگەن ئاۋازىنى تىڭشاپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. بىر چاغدا «دۈپۈر» قىلغان ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. شاھزادە نەۋجاھان قۇلىقىنى

دىگى تۇتۇپ تىڭشاپ، ئات تۇياقلىرىنىڭ «دۇپۇر - دۇپۇر» ئاۋازى كېلىۋاتقانلىقنى بىلىپ، «بۇ چۆلدە ئۇچ كۈن تەنھا يول يۈرۈپتىمەن، ھېچ نەرسە ئۇچرىمىغانىدى. ئەمدى بۇ نېمە سېھرى - ئەسرارىدۇ؟ دەپ ئويلاپ تۇراتتى، ئىككى ئاتنى يېتىلىۋالغان نىقابلىق بىر كىشى ئەسكى ئۆيگە كىرىپ: «ئەي يىگىت، ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ ماۋۇ ئاتقا مىنىڭ ۋە كەينىمدىن مېڭىڭ» دېدى. بۇ ئىشتىن تەئەججۈپ ئىچىدە قالغان شاھزادە نەۋجاھان، نېمە بولسا بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي، دەپ گەپ - سۆز قىلماي نىقابلانغان كىشىنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلدى. ھېلىقى كىشى يەنە: «ئېتىڭىزنىڭ تۇمشۇقىنى مېنىڭ ئېتىمنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاڭ، ئارىلىقىنى ئۆزىڭىز چاغلاڭ» دېدى. شاھزادە نەۋجاھان ئىككى ئاتنىڭ ئارىلىقىنى چاغلاپ، ھېلىقى كىشىنىڭ ئېتىنىڭ قۇيرۇقىغا ئۆزىنىڭ ئېتىنىڭ تۇمشۇقىنى باغلاپ يولغا چىقتى. ئۇلار شۇ تەقلىدتە بىر كېچە يول يۈرۈپ، بىر ئايلىق يولنى باستى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن شاھزادە نەۋجاھان، ماڭدىم ماڭدىم. ئەمما، بۇ كىشى كىم، بىلمەيمەن. ئالدىغا ئۆتۈپ بىر قاراپ باقاي، ئۆزىدىن گەپ سوراپ باقاي، دەپ نىقابلىق كىشىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئاتنى توختاتتى ۋە:

— ئەي نىقابلىق كىشى، سىز كىم بولىسىز؟ مېنى قەيەرگە ئاپىرىسىز؟ — دىدى.

— مەن، — دېدى نىقابلىق كىشى نىقابىنى كۆتۈرگەچ، — سىزنى مۇشۇ جايغا ئەكەلگەن ئادەم بولىمەن.

نىقابلانغان كىشى يۈزىدىكى نىقابىنى تولۇق كۆتۈردى. ئەمما، ھەر ئىككىلەن ھەيران بولۇپ بىر- بىرىگە قاراپ قېلىشتى. شاھزادە نەۋجاھان كۆردىكى، ئۆزىنىڭ ئالدىدا بىر ئاي، بەلكى ئايدىنمۇ گۈزەل بىر پەرى. نەۋجاھان، ھېلىقى بۇۋاينىڭ چۈشىدىكى ئاسماندىن چۈشۈپ بۇۋاينىڭ چەپ يېنىدىن كىرىپ ئوڭ يېنىدىن چىقىپ كەتكەن ئاي مۇشۇ جانان ئىكەن، دەپ ئويلىدى ۋە شۇ ھامان قىزغا ئاشىق بولدى. قىز بولسا نىقابىنى كۆتۈرۈپ شاھزادە نەۋجاھاننى كۆرۈپ باشتا ھەيران قالدى، ئاخىرىدا جاھان ئاپتىپى ئۆچكەندەك يۈزىدىن ناز - كەرەشمىلىك كۈلكە قاچتى ۋە:

— ئەي يىگىت، ئاتام بىلەن ئانام كۈھىقاپ شەھىرىدە تۇرىدۇ. ئۇلار مېنى تاغامنىڭ ئوغلىغا بەرمەكچى بولغانىدى. بىراق، تاغام بىلەن ئاتام ئۇرۇشۇپ قېلىپ مېنى ئۇنىڭغا بەرمەيدىغان بولدى. تاغامنىڭ ئوغلى بىلەن ئىككىمىز توي قىلىشقا ۋەدىلەشكەنىدۇق. ئاتا - ئانام مېنى ئۇنىڭغا بەرمەيدىغان بولغاندىن كېيىن، مەن تاغامنىڭ ئوغلىنى سىز بىلەن ئۇچراشقان جايدا ساقلاپ تۇرۇشنى بۇيرۇغانىدىم. مەن سىزنى تاغامنىڭ ئوغلى دەپ بىلىپ بۇ جايغا باشلاپ كەپتىمەن، ئەمدى مېنى ئەپۇ قىلىڭ - دە، بۇ يەردىن كېتىڭ، — دېدى.

— ئەي تەڭدىشى يوق پەرى، — دېدى شاھزادە نەۋجاھان، — مەن بۇ يەردە

سىزگە مۇساپىرمەن، مېنىڭ ئېتىم، خەجلەيدىغان پۇلۇم، روزغارىم ئەسكى تاملىقتا قالدى، مانا ئەمدى سىزنىڭ ئىشق - پىراقىڭىز يۈرىكىمگە بۇركۇتتەك چاڭگال سالدى، ئەمدى كېتەلمەيمەن.

— ئەي يىگىت، — دېدى پەرى خىجىلچىلىق ئىلكىدە، — بۇ ئەيىب مەندە، بىراق مېنىڭ جۇپتىنىگارىم بار. سىزنى ئېلىپ قالالمايمەن.

— ئەي پەرى، ئىشق ئەھلىنىڭ دىلبىرى، سىزنىڭ ئاي يەڭلىغ رۇخسارىڭىزنى كۆرۈپ تۇرۇش، سۆھبىتىڭىزگە ھەر دائىم نائىل بولۇپ تۇرۇش ئارزۇ - ئارمانلىرىمنىڭ قىبلىسىدۇر. ئەگەرچەندە جۇپتىنىگارىڭىز پەيدا بولسا، مەن سىزگە سادىق خىزمەتكار بولاي، ئەگەرچەندە پەيدا بولمىسا، مەن سىزگە جۇپتىنىگار بولاي. مېنى ئېلىپ قالسىڭىز، ھالىمغا بىر باقسىڭىز، — دەپ تارام - تارام ياش تۆكۈپ يالۇۋردى نەۋجاھان.

شاھزادە نەۋجاھاننىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىغان پەرى:

— بوپتۇ، مەن سىزنى ئېلىپ قالاي. بىراق، مۇنداق بىر شەرتنى سەمىڭىزگە سالاي، شەرت شۇكى، ئەگەر بىر ئاي ئىچىدە تاغامنىڭ ئوغلى پەيدا بولسا، بىزگە خىزمەتكار بولىسىز، بىر ئاي ئىچىدە پەيدا بولمىسا جۇپتىنىگار بولايلى، — دىدى.

مەشۇقىنىڭ بۇ ئىلتىپاتىدىن خۇشال بولغان شاھزادە نەۋجاھان بۇ شەرتنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى. ئۇلار شۇنداق ۋەدىلەر بىلەن چۆل - باياۋانلارنى كېزىدى. ئۇلار بىر- بىرىگە ھەمدەم بولۇپ يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ ئىنتايىن مول يۈرۈپ، ھەپتە ئۆتكەندە بىپايان چۆلنىڭ چېتىگە يەتتى. ئالدى تەرەپتە بىر دېڭىز پەيدا بولۇپ ئۇلارنىڭ مېڭىش يولىنى ئەتتى. پەرى دېدىكى: «ئەي نەۋجاھان، ئېتىڭىز نىڭ تۇمشۇقىنى ئېتىمنىڭ قۇيرۇقىغا چىگىڭ - دە، كۆزىڭىزنى يۇمۇڭ.» شاھزادە نەۋجاھان پەرىنىڭ ئەمرىنى دەرھال بەجا كەلتۈردى. بىرچاغدا پەرى: «ئەي نەۋجاھان، ئەمدى كۆزىڭىزنى ئېچىڭ» دېدى. نەۋجاھان كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنى بۇ بىپايان دېڭىزنىڭ ئۇ چېتىدە كۆردى.

— ئەي پەرى، — دېدى نەۋجاھان، — بىز دېڭىزدا قانچە ئۇزاق يول يۈردۇق؟

— ئەي نەۋجاھان، — دېدى پەرى، — بىز دېڭىزدا ھەپتە يول يۈردۇق.

ئۇلار بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن سەپىرىنى يەنە داۋاملاشتۇردى. ساق ئىككى ھەپتە ئۆتكەندە بىر شەھەرگە كېلىپ قالدى. ئۇلار شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بىر تۇپ چىنارنىڭ تۇۋىگە كېلىپ ئاتلىرىنى باغلىدى.

— ئەي نەۋجاھان، — دېدى پەرى، — بىز يول يۈرگىلى ساق بىر ئاي بولدى، تاغامنىڭ ئوغلى پەيدا بولمىدى. ئەمدى لەۋزىمگە ئەمەل قىلىپ سىزنى ئۆزۈمگە جۇپ-

تىنىگار قىلىشىم كېرەك. سىز شەھەرگە كىرىپ ئاز - تولا يېمەكلىك سېتىۋېلىپ، بىر موللا تەكلىپ قىلىپ چىقىڭ، نىكاھىمىزنى ئوقۇتايلى.

شاھزادە نەۋجاھان مەشۇقىغا قوشۇلۇش سائەتلىرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ، دەرھال شەھەرگە كىردى ۋە ئاز - تولا يېمەكلىك سېتىۋېلىپ، بىر موللىنى تەكلىپ قىلىپ چىقىپ نىكاھىنى ئوقۇتتى.

موللا نىكاھنى ئوقۇپ يېڭى ئەر - خوتۇنلارنى مۇبارەكلەپ بولۇپ، ئورنىدىن تۇ-رۇپ شەھەرگە قايتماقچى بولغاندا پەرى:

— ئى موللام، ئۆزلىرىگە يەنە بىر ھاجىتىمىز بار ئىدى. بىز بۇ شەھەرگە مۇ-ساپىر، شۇڭا ئوبدانراق بىر يۇرۇش ئۆي تېپىپ بەرگەن بولسىلا، ئۆزلىرىنىمۇ ئوبدان رازى قىلاتتۇق، — دېدى.

موللىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۇلار شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا كاتتا ياسالغان بىر ئىمارەتنى سېتىۋېلىپ ئولتۇردى. مەلۇم كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن شاھزادە نەۋجاھا-نىڭ خوتۇنى:

— ئى نەۋجاھان، بىز بۇ شەھەردە ماكانلىشىپ قالدۇق. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادى-شاھ «سىلەر نېمە ئادەم؟» دەپ سۇرۇشتۇرۇپ قالسا، بىرنەرسە دېيەلمەي قالمىز، شۇڭا سىز ئوردىغا بېرىپ بۇ شەھەرنىڭ پۇقرالىقىغا تىزىمغا ئالدۇرۇپ قويۇڭ، — دېدى ۋە ئىككى گۆھەرنى بەردى.

شاھزادە نەۋجاھان دەرھال ئوردىغا باردى ۋە ئەدەپ - قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قوينىدىكى ئىككى دانە گۆھەرنى چىقىرىپ پادىشاھقا تۇتۇپ، كېلىش مەقسىتىنى ئىزھار قىلدى. پادىشاھ رىۋايەتلەردىن ئاڭلىغان، ئەمما كۆرۈپ باقمىغان گۆھەرنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇرسەن بولدى ۋە شاھزادە نەۋجاھاننى ئوڭ قول ۋەزىرلىككە تەيىن قىلدى. نەۋجاھان: «دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرالمايمەن» دەپ ئۆزرە ئېيتىپ تۇرۇ-ۋالدى. پادىشاھ: «سىز ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئوردىغا كېلىپ مەن بىلەن بىر پىيالە چاي ئىچىپ تۇرسىڭىزلا بولدى. باشقا ۋەزىپە تاپشۇرمايمەن» دەپ ئۆز ئەمرىدە چىڭ تۇردى. شۇنداق قىلىپ، شاھزادە نەۋجاھان ئەتىسىدىن باشلاپ ھەر ئەتىگىنى پادىشاھ بىلەن بىر پىيالە چاي ئىچىپ، قالغان ۋاقتىنى خوتۇنى بىلەن خۇشال ئۆتكۈزدى. نەۋجاھاننىڭ خو-تۇنىمۇ تاغىسىنىڭ ئوغلىنى ئۇنتۇپ، نەۋجاھاننى قەۋەت ياخشى كۆرىدىغان بولۇپ كەت-تى. بىر كۈنى نەۋجاھاننىڭ خوتۇنى نەۋجاھاننى بازارغا ئەۋەتىپ بىر پارچە يىپەك ۋە ھەر خىل مەشۇتلەرنى ئالدۇردى ۋە بىر كېچە ئۇخلىماي بىر چاسا تىكتى. نەۋجاھان ئە-تىگىنى ئويغانسا، ئۆيدە ئاجايىپ كەشتىلەنگەن بىر چاسا تۇرۇپتۇ. بۇنداق چىرايلىق چا-سىنى نەۋجاھانمۇ ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغانكەن. نەۋجاھاننىڭ خوتۇنى چاسىنى ئېرىگە

تەقدىم قىلىپ بېلىگە باغلاپ قويدى. نەۋجاھان شۇ ئەتىگىنى ئوردىغا چاپغا باردى. پادىشاھ چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ، نەۋجاھانىڭ بېلىدىكى چاسىنى كۆرۈپ:

— ئى ۋەزىر، بۇ چاسىنى كىم تىكتى؟ — دەپ سورىدى.

— پادىشاھقا مەلۇم بولغايكى، بۇ چاسىنى خوتۇنۇم تىكتى، — دېدى نەۋجاھان.

— ئەجەب چىرايلىق ئىكەن بۇ چاسا، — دېدى پادىشاھ. نەۋجاھان چاسىغا پادىشاھنىڭ كۆزى چۈشكەنلىكتىن، دەرھال بېلىدىن يېشىپ شاھقا تەقدىم قىلدى. پادىشاھمۇ دەرھال بېلىگە باغلاپ رەھمەت ئېيتتى.

شاھزادە نەۋجاھان چايدىن كېيىن شاھ بىلەن خوشلىشىپ ئۆيگە كەتكەندىن كېيىن، پادىشاھ تۆت يۈز خوتۇنى بىلەن تۆت يۈز كېنىزەكنى ھەرەمگە يىغىپ چاسىنى كۆرسىتىپ:

— قايسىڭلار بۇنداق چاسا تىكەلەيسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

شاھنىڭ تۆت يۈز خوتۇنى بىلەن تۆت يۈز كېنىزىكى جىم تۇردى. پادىشاھ ئىككىنچى قېتىم سوئالنى يەنە تەكرارلىدى. تۆت يۈز خوتۇنى ئىچىدىن بىرسى:

— ئەي شاھىنشاھ، بۇنداق چاسىنى ئادەمزات تىكەلمەيدۇ، بۇ ئىش پەقەت پەرىزاتلارنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ قولىدىكى چاسىغا سىنچىلاپ، تىككەن چاسىسى بۇنداق چىرايلىق، ئۆزى قانچە چىرايلىقتۇ؟ دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ، نەۋجاھانىڭ خوتۇنىغا غايىبانە ئاشىق بىقارار بولدى، پېشانىسىدىن كىرگەن ئوت تاپىنىدىن چىقىپ بىھوش بولۇپ يىقىلدى. پادىشاھنىڭ نەۋجاھانىڭ خوتۇنىغا ئاشىق بىقارار بولغانلىقىنى پەملىگەن بىر ۋەزىر ئېيتتىكى:

— ئەي شاھى جاھان، بۇ ئىش ئاسان. نەۋجاھان قوللىرىدىكى بىر ۋەزىر، سىلى ئۇنىڭغا يەنە ئىككى دانە گۆھەر سوۋغا قىلىشنى ئەمر قىلسىلا. ئەگەر ئۇ ئىككى دانە گۆھەر ئېلىپ كەلسە، شاھ خەزىنىسىدە تۆت دانە گۆھەر بار ئىدى، سەن ئۇنى ئوغرىلاپ شاھقا سوۋغا قىپسەن، دەپ زىندانغا تاشلايمىز، خوتۇنى سىلىگە قالىدۇ. ئەگەر ئېلىپ كېلەلمىسە، شاھ پەرمانىنى بەجا كەلتۈرمىدىڭ، دەپ گۇناھ قويۇپ زىندانغا تاشلايمىز، خوتۇنى ئوخشاشلا ئۆزلىرىگە قالىدۇ.

ۋەزىرنىڭ بۇ تەكلىپىنى خوپ كۆرگەن پادىشاھ ئەتىسى ئەتىگىنى چاي ۋاقتىدا يەنە ئىككى دانە گۆھەر تەقدىم قىلىشنى تەلەپ قىلدى. شاھنىڭ ئەمرىگە بىئىلاج ماقۇل بولغان نەۋجاھان، ئۆيدە يەنە ئىككى گۆھەر بولسىغۇ ئېلىپ كېلىپ بېرەرمەن، ئەگەر بولمىسا قانداق قىلارمەن؟ دېگەنلەرنى ئويلىنىپ ئۆيگە غەمكىن ھالدا يانىدى. نەۋجاھانىڭ شۇنچە غەمكىن، پەرىشان ھالىتىنى كۆرگەن خوتۇنى:

— ئەي نەۋجاھان، بۇگۈن نېمانچە غەمكىن بولۇپ قالدىڭىز؟ — دەپ سوراپ قالدى. نەۋجاھان پادىشاھنىڭ يەنە ئىككى دانە گۆھەر تەلەپ قىلغانلىقىنى ئېيتتى.

— ئەي ئامرىقسم، سىز گۆھەردىن غەم قىلماڭ، بۇنىڭ چارىسىنى ئۆزۈم قىلەمەن، — دېدى ۋە دەرھال دۇئا قىلىپ چىقىپ بىر پارچە مەكتۇپ يېزىپ نەۋجاھانغا تۇتقۇزۇپ:

— ئەي نەۋجاھان، سىز بۇگۈنلا يولغا چىقىپ بىز كەلگەن دەريانى بويلاپ ماڭىسكىز ھېلىقى دېڭىز بويىغا بارىسىز. ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن كۈنىپېتىش تەرەپكە ئازراق ماڭسىڭىز سۇنىڭ ئىچىدىن چوڭلۇقى تۆگىدەك كېلىدىغان بىر ئاق تاش كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئېتىكىزنى شۇ يەردە قويۇپ، ئاق تاشقا دەسسەپ تاشنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئاتلىسىڭىز، پۇتىكىزغا ئۇستىنى سۇ بېسىپ كەتكەن بىر كۆۋرۈك ئۇرۇنىدۇ. سىز شۇ كۆۋرۈك بىلەن پۇتىكىزنى سىيىپاپ ماڭىۋەرسىڭىز بىر قاپقاقتا ئۇچرايسىز. قاپقاقنى كۆتۈرسىڭىز بىر يەرگە كىرىپ كېتىسىز — دە، نامازشام غېرىبانىسىدەك بىر يولغا چىقىپ قالىسىز. شۇ يول بىلەن بەش ئاۋاز يېتىم يەرگە بارسىڭىز بىر گۈمبەز ئۇچرايدۇ. گۈمبەز ئىچىدە بىر ساراي بار. سارايغا كىرسىڭىز بىر ئالتۇن تەخت بار، تەخت ئۇستىدە بىر مەلىكە ياتىدۇ، مەلىكىنىڭ باش تەرىپىدە بىر شېشە دورا بار، دورىنى ئېلىپ تېمىتسىڭىز مەلىكە ھوشىغا كېلىدۇ. ئۇنىڭغا خەتنى بەرسىڭىز سىزگە قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك بېرىدۇ، — دېدى.

نەۋجاھان خوتۇنىنىڭ دېگىنىنى مەھكەم ئېسىگە ئېلىپ خەتنى قوينىغا سېلىپ يولغا چىقتى.

ئەمدى شاھزادە نەۋجاھان يولىغا كېتىۋەرسۇن، گەپنى پادىشاھتىن ئىشتىمىز:

پادىشاھ نەۋجاھاندىن گۆھەر تەلەپ قىلىپ ئۈچ كۈن ئۆتتى، نەۋجاھانىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. پادىشاھ نەۋجاھانىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلىپ باقماق ئۈچۈن ئىككى ۋەزىرنى نەۋجاھانىڭ ئۆيىگە ئەۋەتتى. ۋەزىرلەر نەۋجاھانىڭ ئۆيىگە يېتىپ كېلىپ دەرۋازىنى قاقتى. نەۋجاھانىڭ خوتۇنى دەرۋازىنى ئاچماي تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كىملىكىنى، نېمە گېپى بارلىقىنى سوردى. ۋەزىرلەر:

— بىز پادىشاھنىڭ ۋەزىرلىرى. ۋەزىر نەۋجاھان ئۈچ كۈن بولدى ئوردىغا بارمىدى، شۇڭا چاقىرغىلى كەلگەنىدۇق، — دېدى.

— پادىشاھ نەۋجاھانىنى بىر خىزمەتكە بۇيرۇغان، ئۇ شاھنىڭ خىزمىتىگە كەتكەن، تېخى قايتىپ كەلمىدى، كەلگەندە بارىدۇ، — دېدى نەۋجاھانىڭ خوتۇنى دەرۋازىنى ئاچماي تۇرۇپ.

ۋەزىرلەر قايتىپ كېلىپ بولغان ئەھۋالنى شاھقا مەلۇم قىلدى. شاھ دەرھال

قىرىق نەپەر كېنىزەكنى جابدۇتۇپ، نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنىنى تەكلىپ قىلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. كېنىزەكلەر نەۋجاھانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ دەرۋازىنى قاقتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ نېمە ئادەم ئىكەنلىكىنى مەلۇم قىلدى.

نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنى ئۇلارنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ مېھمان قىلدى. ئۇلار بۇ خوتۇنىنىڭ ھۆسن - جامالىنى كۆرۈپ ئەس - ھوشىنى يوقاتتى، تەييارلىغان غىزالىرىنى كۆرۈپ ھەيرانۇھەس بولدى. داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن كېنىزەكلەر كېلىش مەقسىتىنى ئىزھار قىلدى. نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنى:

ــ ئەي كېنىزەكلەر، قايتىپ بېرىپ مېنى قارشى ئالغۇچىغا ئېيتىپ قويۇڭلار، نەۋجاھانىم ئۆيدە يوق، ئوردىغا مېھماندارچىلىققا بېرىشقا ۋاقتىم يوق، ــ دېدى ۋە كېنىزەكلەرنى ئۇزىتىپ قويۇپ دەرۋازىنى تاقىدى.

كېنىزەكلەر ئوردىغا قايتقاندىن كېيىن، نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنىنىڭ ھۆسن - جامالىنى، غىزا - تائاملىرىنى ۋە بولغان گەپ - سۆزلەرنى بىرنى ئون قىلىپ شاھقا مەلۇم قىلدى. نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنىنىڭ ھۆسن - جامالىنى كۆرۈشكە تەقەززا بولغان پادىشاھ قىرىق جاللاتنى ھازىر قىلىپ نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنىنى ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. بۇ قىرىق نەپەر جاللات جاللاتلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ نەۋجاھانىنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى ۋە دەرۋازىنى قېقىپ:

ــ ئەي نەۋجاھانىنىڭ خوتۇنى، ئاڭلىمىدىم، ئىشتىمىدىم دېمە، كېيىن پۇشايمان يېمە. ئۇلۇغ شاھىمىزدىن پەرمان شۇكى، سەن دەرھال ئالدىمىزغا چۈشۈپ ئوردىغا بارىسەن، شاھ ئالىيلىرىنىڭ نەزىرىدىن ئۆتۈپ يانىسەن، ــ دېيىشتى. دەرۋازا ئېچىلىمىغاندىن كېيىن جاللاتلار:

ــ ئەي خوتۇن، ھازىرلا ئۆيدىن چىق! چىقساڭ چىقتىڭ، چىقمىساڭ دەرۋازاڭنى چېقىپ، كاللاڭنى كېسىپ، قېنىڭنى قۇتىغا، بېشىڭنى نەيزىنىڭ ئۇچىغا ئىلىپ ئور-دىغا يانىمىز! ــ دەپ سۆرەن سېلىپ جاھانىنى بېشىغا كىيىشتى. نەۋجاھانىنىڭ خوتۇ-نى ھويلىغا چىقىپ:

ــ ئەي جاللاتلار، ئارقاڭلارغا يېنىڭلار، بېرىپ پادىشاھىڭلارغا ئېيتىڭلار. مەن سىلەرنى ھەم پادىشاھىڭلارنى كەچۈردۇم. بىرىنچىدىن، مەن شەھىرىڭلارغا پۇقرا بولۇپ تۇرۇڭلارنى يېدىم؛ ئىككىنچىدىن جۇپتىنىگارىم شاھ خىزمىتى ئۈچۈن سەپەرگە چى-قىپ كەتكەنىدى، قايتىپ كېلىپ ئېزىپ قالمىسۇن دېدىم، بولمىسا ئوردىڭلارنى خارا-بىستانغا، شەھىرىڭلارنى مازارىستانغا ئايلاندۇرۇۋېتەر ئىدىم، ــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان جاللاتلار:

ــ ئەي پەيلىقۇش سارىڭ خوتۇن، پەلىپەتىش گەپلىرىڭنى قوي، يوغانچىلىق قىلغاڭ-

غا ئەمدى توي! ــ دېيىشىپ دەرۋازىنى چاققىلى تۇردى. ئەمما، ھايال ئۆتمەي دەرۋازىنى چېقىۋاتقان جاللاتلارنىڭ قوللىرى قۇرۇپ، قىلىچلىرى يەرگە چۈشۈپ كەتتى. قورقۇپ كەتكەن جاللاتلار ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قېچىپ، بىردەمدىلا ئوردىغا يەتتى.

پادىشاھ جاللاتلارنىڭ ئەرز ـ شىكايەتلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ سىرى ـ ئەسرارلارنىڭ تېگىگە يەتمەك بولۇپ، قۇرئەنداز ئالىملارنى يىغىپ قۇرئە ئاچقۇزدى. ئالىملار ئېيتىتىكى: «ئەي شاھى جاھان، دۆلەتلىرى بولسۇن دائىم ئامان. جانابى ئالىيلىرى كۆھ-قاپ پەرىزاتلىرى بىلەن تۆتۈشۈپ قاپلا، ئۇلارغا يامان كۆزلىرىنى ساپلا. ئەگەر ئۇلارنى ئارامخۇدا قويمىسىلا، بۇ شەھەر ئاپەت بىلەن تولىدىكەن، بەلكى پۈتۈنلەي خاراب بو-لىدىكەن.» ئالىملارنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتكەن پادىشاھ: «ھېچكىم نەۋجا-ھاننىڭ ئۆيىگە چېقىلمىسۇن» دەپ پەرمان چۈشۈردى.

ئەمدى ئۇلار ئۆز جايىدا تۇرۇپ تۇرسۇن، شاھزادە نەۋجاھاننى ئىزدەپ تاپايلى، ئۇنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىدىن گەپ ئاچايلى:

شاھزادە نەۋجاھان خوتۇنى دېگەن يول بىلەن مېڭىپ گۈمبەزنى تاپتى. گۈمبەز ئىچىگە كىرىپ ئاجايىپ كاتتا بىر سارايىنى، سارايىنىڭ تۆرىدە تۇرغان نەقىشدار ئالتۇن تەختىنى ۋە تەخت ئۈستىدە بىھوش ياتقان كۇن مەسلىلىك، ئاپتاپ تەبىئەتلىك ساھىب-جامال مەلىكىنى كۆردى. نەۋجاھان ھېلىقى بوۋاي چۈشىدە كۆرگەن كۇن شۇمىدۇ؟ دەپ ئويلاپ قالدى ۋە شېشىدىكى دورىدىن بىر تېمىم تېمىتتى، بىھوش ياتقان مەلىكە چۆچۈپ ئويغىنىپ، يېنىدا تۇرغان نەۋجاھاننى كۆرۈپ:

ــ ئەي يىگىت، سىز كىم؟ بۇ يەرگە نېمە دەپ كەلدىڭىز؟ ــ دېدى.

نەۋجاھان خوتۇنى يېزىپ بەرگەن مەكتۇپنى مەلىكىگە ئۇزاتتى. مەلىكە مەكتۇپنى كۆرۈپ، يىگىتنىڭ كېلىش مەقسىتىنى چۈشىنىپ:

ــ ئەي يىگىت، ئاۋۇ ئۆيدە لىققىدە گۆھەر بار، ئۆزىڭىز خالىغانچە ئېلىڭ، ــ دەپ بىر ئىشىكنى كۆرسەتتى. نەۋجاھان بىر خۇرجۇن گۆھەر ئېلىپ مەلىكىگە رەھ-مەت ـ تەشەككۇر ئېيتىپ كەينىگە يانىدى. شاھزادە نەۋجاھان سارايىنىڭ ئىشىگىگە يەتكەندە، مەلىكە:

ــ ئەي يىگىت، مەندىن نېمىشقا گەپ سورىمايسىز؟ ــ دېدى.

ــ كەچۈرۈڭ مەلىكەم، ــ دېدى نەۋجاھان كەينىگە يېنىپ، ــ بىرىنچىدىن، مەن پادىشاھىمنى تەقەززا قىلىشنى خالىمىدىم؛ ئىككىنچىدىن، كەچۈرمىشلىرىڭىزنى سوراپ يارىڭىزغا تۇز سېپىشنى خالىمىدىم. ئەگەر سىز سۆزلەپ بېرىشنى خالىسىڭىز جېنىم بىلەن ئاڭلايمەن.

شاھزادە نەۋجاھان خۇرجۇننى قويۇپ مەلىكىنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

— مەن، — دېدى مەلىكە سۆزىنى باشلاپ، — كۆھمقاپ پادىشاھىنىڭ قىزى ئىدىم. بىر كۈنى جىمار ئىسىملىك بىر جادۇگەر ئېلىپ قېچىپ، مۇشۇ سۇنىڭ تېگىگە سېھرىي بەند قىلدى. شاھ ئاتام نۇرغۇن لەشكەرلىرى بىلەن كېلىپ سوقۇش قىلىپ يېڭىلدى. شۇندىن باشلاپ مەن بۇ كۈلپەتكە مۇپتىلا بولدۇم. ئون يىلدىن بۇيان جادۇگەر مېنى قولىغا ئېلىپ، خۇددى ئالتۇن ـ تىللا ئويىنىغاندەك ئويناپدۇ، ئالما پۇرىغاندەك پۇرايدۇ، چىقىپ كېتىدىغان چاغدا بەھوش قىلىپ قويىدۇ، ئۆزى كەلگەندىن كېيىن ھوشۇمغا كەلتۈرىدۇ. ئاتا ـ ئانامنى بىر كۆرۈپ ئۆلۈپ كەتسەم دەيمەن. بىراق، بۇ ئارزۇيۇمغا يېتەلمەدىمەن ـ يېتەلمەدىمەن بۇنى بىلمەيمەن.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە سېھرىي بەند قىلىنغان مەلىكە خۇددى دەمدەر ئۇنلىگەندەك بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. مەلىكىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ ئىچى ئاغرىپ، يۈرەك ـ باغرى پارە ـ پارە بولغان نەۋجاھان:

— ئەي مەلىكەم، يىغلىماڭ، مەن سىزنى قۇتۇلدۇرىمەن! — دەپ دەس ئورنىدىن تۇردى.

— ھەممىتىڭىزگە، ئالىيجاناب كۆڭلىڭىزگە رەھمەت، — دېدى مەلىكە، — بىراق، سىزنىڭ جادۇگەرگە كۈچىڭىز يەتمەيدۇ. ياش جېنىڭىزغا، ئامراق دوستۇمنىڭ جۇپتىنىگارىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇشنى خالىمايمەن. ئەمدى قايتىپ كېتىڭ. دوستۇمغا سالام دەڭ.

— ئەي كۈن مەسەللىك، ئاپتاپ تەبىئەتلىك مەلىكەم، — دېدى نەۋجاھان، — كەچۈرمىشلىرىڭىزنى ئاڭلىمىغان بولسام مەيلىدى، ئەمما ئاڭلىدىم. سىزنى بۇ ھالدا تاشلاپ قويۇپ كېتىش ئەرلىك نومۇسۇمغا نۇقساندۇر. سىزنى قۇتۇلدۇرماي بۇ جايدىن كەتمەيمەن!

نەۋجاھان گۆھەر قاچىلانغان خۇرجۇننى ھېلىقى ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ، ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇپ كەتكىلى ئۇنىمىدى. نەۋجاھاننىڭ بۇ ئىرادىسىدىن تەسىرلەنگەن مەلىكە:

— ئەي يىگىت، ماقۇل، مېنى قۇتۇلدۇرۇڭ. ئەمما، جادۇگەرنىڭ جېنى ئۆز تېنىدە بولمايدۇ، بۇ سىرنى ئۇقماي قول سېلىشقا بولمايدۇ. ھازىرچە بىر دالدىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇڭ، ئاۋۋال مەن سىر ئالاي، — دېدى. شۇ ئەسنادا بىر ئاسماندا، بىر يەردە «پال ـ پال» ئوتلار چاقنىتىپ، بەتبەشىرە جادۇگەر يېتىپ كەلدى ۋە بەھوش بولۇپ يېتىۋالغان مەلىكىنى دورا تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپ ئالىقىنىغا ئېلىپ ئويناشقا باشلىدى. مەلىكە دېدىكى:

— ئەي جىمار، مەن سىزنىڭ قولىڭىزغا چۈشكىلى ئون يىل بولدى. بۇگۈن

كۆڭلۈم بىلەكچە خۇشال تۇرىدۇ. ئەگەر شاراب بولغان بولسا تېخىمۇ ياخشى بولغان بولاتتى.

ئون يىلدىن بۇيان بۇگۈن بىر قېتىم مەلىكىنىڭ چىش يېرىپ گەپ قىلغىنىغا خۇشال بولغان جىمار بۇ ئاسان گەپ دەپ قولىنى بىر شىلتىغان هامان دەرهال ئون ئىدىش شاراب هازىر بولدى. مەلىكە خۇشال بولۇپ، يوغان بىر جامنى ئېلىپ جىمارغا شاراب قۇيۇشقا باشلىدى. مەلىكىنىڭ بۇ ئىلتىپاتىدىن مەمنۇن بولغان جادۇگەر هەش - پەش دېگۈچە ئون ئىدىش شارابنى ئىچىپ بولۇپ دەلدەڭشىپ قالدى.

مەلىكە ئەڭ ئاخىرقى بىر جام شارابنى ناز - كەرەشمە بىلەن جىمارغا تۇتۇپ:

— ئەي ئامرىقىم، سەن بىلەن بىللە تۇرغىلى ئون يىل بولدى. ئەمما، مېنى ياخشى كۆرمىگەنلىكىڭ ئۈچۈن يۈرەك - باغرىم قانغا تولدى، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان جىمار دەرهال:

— ئەي مەلىكەم، مەن سېنى قەۋەت ياخشى كۆرىمەن، پەقەت سېنىڭ ئوتۇڭدىلا كۆيىمەن، — دېدى.

— بۇ گېپىڭگە ئىشەنمەيمەن، — دېدى مەلىكە.

— قەسەم قىلىپ بېرەي، — دېدى جادۇگەر.

— قەسىمىڭگىمۇ ئىشەنمەيمەن، — دېدى مەلىكە.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى جادۇگەر دەلدەڭشىپ تۇرۇپ، — قانداق قىلسام ئىشىنىسەن ئەي مەلىكەم؟ مېنىڭ ساڭا ئاشقىلىقىمغا ئىشەنمەسلىكىڭگە قانداق ئاسانلىك بار؟

— ئاساسىم شۇكى، — دېدى مەلىكە، — ئاشىق هەرقانداق چاغدا مەشۇقىدىن سىر يوشۇرمايدۇ.

— ئەي مەلىكە، — دېدى جادۇگەر، — گېپىڭ شۇ بولسا، سىر يوشۇرماسلىققا قەسەم قىلاي، هەرقانداق سىرىم بولسا ئېيتىپ بېرەي، سورىغىن.

— ئۇنداق بولسا جېنىڭ قەيەردە ئەي جىمار؟

بۇ گەپنى ئاڭلىغان جادۇگەر بېشىنى سىلكىۋېتىپ ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك:

— مېنىڭ جېنىم، — دېدى جادۇگەر، — بۇ يەردىن ئۇچ ئايلىق يىراقلىقتىكى بىر جايغا سېھرىي بەند قىلىقلىق. ئۇ يەردە بىر چىنار بار، چىنارنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە بىر قۇرۇق شاخ بار، قۇرۇق شاخقا بىر قارا كەپتەر كۈندە ئۇچ قېتىم قونىدۇ، قالغان چاغدا ئۆزىنى ئاشكارا قىلمايدۇ. شۇ كەپتەرنى ئاتسا، ئەگەر كەپتەر ئۆلسە ۋە يەرگە چۈشسە، كەپتەر چۈشكەن يەرنى كولىسا بىر ساندۇق چىقىدۇ. سانىدۇقنى ئاچسا قىرىق باسقۇچلۇق بىر شوتا چىقىدۇ. شۇ شوتىدىن چۈشسە نامىز شام

غېربىانىسىدەك بىر يولغا چىقىدۇ. شۇ يول بىلەن مېڭىپ بىر يەرگە بارغاندا بىر دەرەخ بار، دەرەخنىڭ ياپراقلىرى بەكمۇ كەڭ. شۇ ياپراقلارنىڭ ئىچىدە بىر تۆمۇر قەپەس بار، قەپەس ئىچىدە قەزۋى دەيدىغان بىر جانۋار بار، شۇ جانۋارنىڭ يۇرىكى مېنىڭ جېنىمدۇر. ئەگەر جانۋارنى قەپەستىن ئالماي، قولىنى تىقىپ تۇتۇپ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلىيالىسا مەن تۇغىشىمەن. ئەگەر قەزۋى ئۇچۇپ چىقىپ كەتسە پۇتۇن جاھان سۇغا غەرق بولىدۇ.

جادۇگەر جىمارنىڭ پۇتۇن سىرىنى بىلىۋالغان مەلىكە:

ــ ئەي ئاشىق جىمار، مانا ئەمدى ئوبدان بولدى، بىز ھەقمقەتەن ئاشىق ـ مەشۇقلارغا ئوخشىدۇق، ــ دەپ ناز قىلىپ يەنە مۇنداق دېدى، ــ ئەي پالۋىنىم جىمار، سەن دۇنيادا تەڭداشسىز پالۋان ئىكەنسەن، ئەمما بىر يەرگە كەتسەڭ مېنى بەھوش قىلىپ قويىدىكەنسەن، سەن يوق چاغدا سېنى پۇراپ ياتالمايدىكەنمەن. مەن سېنى پۇراپ ياتسام دەيمەن. شۇڭا، بۇ يەردىن ئالتە ئايلىق يولدا رەيھانگۈل دەيدىغان بىر خۇش پۇراق گىياھ بارمىش. سەن شۇ گۈلنى ئېلىپ كېلىپ، چىقىپ كېتىدىغان چاغدا كۆكسۈمدە قويۇپ قويساڭ، مەن شۇ گۈلنى خۇددى سېنى پۇرىغاندەك پۇراپ ياتسام.

مەلىكىنىڭ بۇ گەپلىرىدىن سۆيۈنۈپ كەتكەن جادۇگەر مەلىكىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ خۇددى ئالمىنى ئوينىتقاندەك بىر پەس ئويناپ ئاندىن بىھوش قىلىۋېتىپ، رەيھانگۈلنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. جادۇگەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن شاھزادە نەۋجاھان مەلىكىنى دەرھال ھوشىغا كەلتۈرۈپ، جادۇگەرنىڭ سىرىنى سۆزىدى.

ــ ئەي يىگىت، ــ دېدى مەلىكە كۆزىگە ياش ئېلىپ، ــ بۇ ئىنتايىن مۇشكۈل ئىش ئىكەن. مەن سىزنىڭ ۋە دوستۇمنىڭ بەختىگە زامىن بولۇشنى خالىمايمەن، سىز دەرھال قايتىپ كېتىپ جۇپتىنىگارىڭىزنى تېپىڭ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شاھزادە نەۋجاھان:

ــ كەتسەم كېتەي، لېكىن جادۇگەرنىڭ سىرىنى بىلىپ كېتەي، ــ دەپ تۇرۇۋالدى. مەلىكە ئاخىرى جادۇگەردىن ئاڭلىغانلىرىنى قويماي دەپ بەردى.

شاھزادە نەۋجاھان مەلىكە بىلەن خوشلىشىپ، كەينىگە يېنىپ سۇنىڭ ئىچىدىكى ئاق تاشتىن سەكرەپ ئۆتۈپ ئېتىغا مىندى. بۇ ئات بىر ئايلىق يولنى بىر كۈندە باسىدىغان ئات ئىدى. نەۋجاھان ئاتقا مىنىپ ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ ئۇچ ئايلىق مۇسапىنى بېسىپ چىنارنىڭ تۈۋىگە كەلدى. ئاتنى چىنارغا باغلاپ، ئوقيانى بەتلەپ، قۇرۇق شاخنى نىشانغا ئېلىپ ئۆزى بىر يەرگە يوشۇرۇنۇپ ياتتى. بىرچاغدا قاپقارا بىر كەپ-

تەر كېلىپ قۇرۇق شاخقا قونۇپ قانات قېقىپ «ئەي يامان جادۇگەر» دەپ توۋلىدى. ئەسلىدە بۇ كەپتەر ئۇچ قېتىم توۋلىسا، جادۇگەر چىنارنىڭ قېشىغا ھازىر بولاتتى. كەپتەر نەۋجاھاننىڭ جادۇگەرنىڭ جېنىنى قەستلەپ تۇرغانلىقىنى سېزىپ قالغانىكەن. كەپتەر يەنە پەر قېقىپ ئىككىنچى قېتىم توۋلىدى. دەل شۇ چاغدا نەۋجاھاننىڭ ئوقى كېلىپ كەپتەرنىڭ مېڭىسىنى چېچىۋەتتى. جان تالىشىقىمۇ ئۇلگۇرەلمەي ئۆلگەن كەپتەر «پوككىدە» يەرگە چۈشتى. نەۋجاھان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ كەپتەر چۈشكەن يەرنى كولىدى. يەردىن بىر ساندۇق چىقتى. ساندۇقنى ئاچقانىدى، ئىچىدىن قىرىق باسقۇچلۇق بىر شوتا چىقتى. نەۋجاھان شوتىدىن پەسكە چۈشۈپ نامازشام غېرىبانە- سىدەك بىر يولغا چىقتى ۋە بۇ يولنى بويلاپ مېڭىپ بىر تۈپ كەڭ ياپراقلىق دە- رەخنى تاپتى. نەۋجاھان كۆردىكى، ياپراقلار ئارىسىدا بىر تۆمۇر قەپەس ئىچىدە قەزۋى دېگەن جانۋار پەستىن قوندىقتا، قوندىقتىن پەسكە تىنماي سەكرەپ تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن نەۋجاھان قەپەسكە قولىنى تىقىپ، چەبدەسلىك بىلەن قەزۋىنى تۇتتى ۋە دەرھال بېشىنى ئۇزۇپ تاشلىدى. قەزۋىنىڭ بېشى ئۇزۇلۇشى بىلەن جاھانىنى قاپقارا سىياھتەك قاراڭغۇلۇق باستى ۋە بىرپەستىن كېيىن دەھشەتلىك بوران چىقىپ، جا- ھانىنى چاڭ ـ توزان ئىچىدە قالدۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەي بوران توختاپ پاللىدە كۈن چىقتى. نەۋجاھان شۇنداق كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنى بىر يارنىڭ ئۈستىدە كۆردى. نەۋ- جاھان، مەن كۈنچىقىش تەرەپتىن كەلگەنىدىم، يەنە شۇ ياقتا ماڭاي، دەپ ئۇزاق يول يۈردى. ئەمما، دېڭىزنى زادىلا تاپالماي بىر بىپايان قومۇشلۇققا كىرىپ قالدى. ھېلە- قى گۈمبەزدىن ئەسەرمۇ يوق. نەۋجاھان قومۇشلۇق ئىچىدە يولنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. بىر يەرگە بېرىپ بىر خانىقانى كۆرۈپ، ھەرنېمە بولسا بىر ئادەمزات بار يەرگە كې- لىپ قاپتىمەن، دەپ خانىقاغا كىردى. خانىقانىڭ ئىچىدىن «مەرھابا، باتۇر يىگىت» دەپ كۈھىقاپ پادىشاھىنىڭ قىزى چىقتى ۋە:

ـــ ئەي باتۇر، سىزنىڭ ھىممىتىڭىز بىلەن جادۇگەرنىڭ تىلسىماتى بەربات بول- دى، مەنمۇ سېھرىي بەندىتىن ئازاد بولدۇم. سىزگە كۆپ رەھمەت. قېنى، ئىچكىرى كىرىپ بىردەم ئولتۇرۇڭ. مەن ئاتا ـ ئانامنى چاقىراي، ـــ دەپ بىرتال چېچىنى يۇ- لۇپ ئېلىپ ئوچاقتىكى ئوتقا سالدى. ھايال ئۆتمەي بىر شامال بىلەن نۇرغۇن كۆك كەپتەرلەر ئۇچۇپ كېلىپ خانىقا ئالدىغا چۈشۈپ پەرىزاتلارغا ئايلاندى. ئۇلارنىڭ كەي- نىدىن تۆتتىن سەككىز نەپەر پەرىزات كۆتۈرگەن ئىككى ئالتۇن تەخت، تەخت ئۈس- تىدە مەلىكىنىڭ ئاتىسى ۋە ئانىسى بېتىپ كەلدى. مەلىكە ئاتا ـ ئانىسى ۋە پەرە- زاتلار بىلەن قۇچاقلىشىپ يىغلاپ كۆرۈشۈپ:

ـــ ئەي شاھ ئاتا، بۇ يىگىت مېنى ئازاد قىلغان شەپقەتچىم بولىدۇ. سالام بې-

ېڭلار، ـــ دەپ بولغان ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى دېدى.

مەلىكىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى شاھزادە نەۋجاھانغا سالام بېرىپ، ئەدەپ ـ قائىدىلـ ـرىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن:

ـــ ئەي ئادەمزات بالىسى، باتۇر يىگىت، قىزىمىزنى ئازاد قىلىپ يورۇق جاھانغا ئېلىپ چىقىپسىز، بۇ ياخشىلىقىڭىز ئۈچۈن قىزىمىزنى سىزگە تۇتتۇق، نىكاھىڭىزـ غا ئېلىڭ، ـــ دېدى.

ـــ ئەي كۈھىقاپ پادىشاھى، ئالىيجاناب كۆڭلىڭىزگە رەھمەت. مېنىڭ جۈپتىنىـ ـگارىم بار، مەلىكەمنى ئەمرىمگە ئالالمايمەن، ـــ دېدى شاھزادە نەۋجاھان.

شۇ چاققىچە پەرىزاتلار توپىدا جۈپتىنىگارى شاھزادە نەۋجاھانغا سالام بېرەلمەيـ تۇرغان خوتۇنى ئوتتۇرىغا چىقىپ:

ـــ ئەي شاھزادە نەۋجاھان، ۋاپادار جۈپتىنىگارىم، مەن مەلىكەم بىلەن بىر سا ـ ئەتتە تۇغۇلغان، بىللە ئويناپ چوڭ بولغانىدۇق. كىچىكىمىزدە «ئەگەر ئەرگە تەگسەڭ ئىككىمىز بىر ئەرگە تېگمىز» دەپ ئەھدىلەشكەنىدۇق. بىراق، مەلىكەمنى جادۇگەر جىمار ئېلىپ قېچىپ سېھرىي بەند قىلغانىدى. سىزنىڭ پادىشاھىڭىزغا گۆھەر لازىم بولغاندا، ئۆيدىمۇ بارئىدى، ئەمما مەن سىزنى ئەتەي مەلىكەم سېھرىي بەند قىلىنغان تىلىسماتقا ئەۋەتتىم. مەقسىتىم سىز ئارقىلىق مەلىكىنى ئازاد قىلىپ، كىچىك ۋاقـ ـتىمىزدىكى ئەھدىمىزنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئىدى. مانا بۇگۈن مەقسىتىمىزگە يېتىدىغان سائەتلەر يېتىپ كەلدى. مەن مېڭلارچە رازىكى، مەلىكىنى ئەمرىڭىزگە ئېلىڭ، ـــ دېدى ۋە مەلىكە بىلەن قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كۆرۈشتى.

بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن شاھزادە نەۋجاھان مەلىكىنى ئەمرىگە ئالدى. ھەممەيلەن بۇلارنى مۇبارەكلەشتى. ئاتا ـ بالىلار، جۈپتىنىگارلار قانغۇدەك ھال ـ مۇڭداشقاندىن كېيىن كۈھىقاپ پادىشاھى شاھزادە نەۋجاھاننى كۈھىقاپ شەھرىگە بېرىپ ماكانلىـ ـشىشقا تەكلىپ قىلدى. بۇ تەكلىپكە جاۋابەن نەۋجاھان:

ـــ ئى شاھ ئاتا، خان ئانا، مەن بىر پادىشاھنىڭ تىكەندەك يالغۇز ئوغلى ئىدىم. بىر كۈنى شىكارغا چىقتىم، بىر بۇۋايغا ئۇچرىدىم. بۇۋايدىن چۈش سېتىۋېلىپ سەـ ـپەر قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىنكى كەچۈرمىشلىرىم ھەربىرلىرىگە مەلۇم بولدى. مەن ئاۋۋال ھەر كۈنى ئەتىگەنلىك چېيىمنى مەن بىلەن بىللە ئىچكەن شۇ پادىشاھنىڭ بىر پىيالە چېيىنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن شۇ شەھەرگە قايتسام، شاھ تەلەپ قىلغان گۆھەرلەرنى ئالدىدا قويۇپ رازى قىلسام. ئاندىن كۆرۈشمىگىلى ئىككى يىل بولغان، ئىز ـ دېرىكىمنى ئالالماي كۆزلىرىنىڭ گۆھىرى ئاققان شاھ ئاتام، خان ئاـ ـنامنى تاپسام، باغرىغا ئۆزۈمنى ئاتسام، ئۇلارمۇ جۈپتىنىگارلىرىمنى كۆرسە، قىزىم

دەپ ماڭلىيىغا سۆيسە دەيمەن، ــ دېدى.

شاھزادە نەۋجاھانناڭ گېپىنى ئورۇنلۇق دەپ قارىغان كۈھىقاپ پادىشاھى ئىجازەت بەردى ۋە نەۋجاھان بىلەن بىللە ئاۋۋال ھېلىقى شەھەرگە بېرىپ، پادىشاھنى رازى قىلىپ، نەۋجاھان ۋە ئۇلارنىڭ خوتۇنلىرىنى شۇ شەھەردىن ئۆزىتىپ قويۇپ، ئۆزلىرى كۈھىقاپ شەھىرىگە يانماقچى بولدى.

ئۇلار نەۋجاھان ئورۇنلاشقان شەھەرگە كېلىپ نەۋجاھانلارنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. نەۋجاھان ئىككى دانە گۆھەرنى شايى ياغلىققا ئوراپ، قوينىنى گۆھەر بىلەن تولدۇرۇپ ئوردىغا ماڭدى. كۈھىقاپ پادىشاھى ئون نەپەر پەرىزاتنى قوشۇپ:

ــ ئەي پۇقرالىرىم، سىلەر ھېچكىمنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەي شاھزادە نەۋجاھاننى قوغداپ ئوردىغا كىرىڭلار. ئەگەر ئۇلار شاھزادىگە چېقىلمىسا، سىلەرمۇ ھېچكىمگە چېقىلماڭلار. ئەگەر كىمدىكىم شاھزادىگە چېقىلسا، سىلەرمۇ شۇ كىشىنىڭ ئەدەپ ـ جازاسىنى بېرىڭلار. باشقا ئادەمگە چېقىلماڭلار، ــ دەپ يولغا سالدى.

شاھزادە نەۋجاھان ئوردىغا كىرىپ پادىشاھقا سالام، ئەدەپ ـ قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ شايى ياغلىقتىكى ئىككى دانە گۆھەرنى ئالدىغا قويدى.

دەل شۇ چاغدا پادىشاھقا ئەقىل كۆرسەتكەن ھېلىقى ۋەزىر ئوتتۇرىغا چىقتى:

ــ ئى تۈزكور ئوغرى، ئەمدى تۈتۈلدۈڭمۇ؟ پادىشاھنىڭ خەزىنىسىدىكى تۆت گۆھەرنى ئوغرىلاپ، يەنە ئۇنى شاھقا تەقدىم قىلىشقا بىتىڭ قانداق چىدىدى؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى.

ۋەزىرنىڭ بۇ قەدەر تۆھمەتخورلۇقىنى كۆرگەن پەرىزاتلار چىداپ تۇرالماي، كۆڭـلىدە تۆھمەتلىرىڭ ئۈچۈن بىر ئىنئام بېرەيلى، دېيىشىپ، ۋەزىرنى گەپ قىلسا كەكـلىكتەك كاكاھلايدىغان قىلىۋەتتى.

ــ ئەي ۋەزىر، ــ دېدى نەۋجاھان، ــ ئەگەر يەنە گۆھەر لازىم بولسا مانا گۆھەر.

شاھزادە نەۋجاھان بېلىنى يەشكەندى بىر قويۇن گۆھەر يەرگە تۆكۈلدى.

ۋەزىرنىڭ كەينىگە كىرىپ تۆھمەتكە بېرىلگەن پادىشاھ ئوردا ئەھلىدىن قاتتىق ئۇـيالدى، ئەمما نومۇسنى قان بىلەن يۇيماقچى بولۇپ «جاللات!» دەپ ۋارقىرىدى. شۇ ھامان تەخت كەينىدىكى دەرپەردە ئارقىسىدىن تۆت نەپەر جاللات چىقىپ نەۋجاھانغا ئېتىلـدى. شۇ ئەسنادا ئۇلارنىڭ كاللىسى تېنىدىن جۇدا بولۇپ يەرگە چۈشتى. پادىشاھ يەنە «جاللات!» دەپ ۋارقىرىدى. يەنە تۆت نەپەر جاللات چىقىپ نەۋجاھانغا يولۋاستەك ئېتىلـدى، ئەمما ئۇلارنىڭمۇ كاللىسى يەرگە چۈشتى. شۇ چاغدا قورئەندىن ئالىملارنىڭ ئۆتكەندە ئېيتقان گېپىنىڭ راستلىقىغا ئىشەنگەن پادىشاھ دەرھال تەختتىن چۈشۈپ، ئۆزىنى نەۋجاھاننىڭ ئايىغىغا ئېتىپ، بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى. شاھزادە نەۋجاھان ئاچ كۆز

پادىشاھنىڭ گۈناھىنى كەچۈرۈم قىلىپ، ئوردىدىن قوغلاپ چىقاردى ۋە ۋەزىرلەر ئىچىدىكى دىيانەتلىك، تەدبىرلىك بىر ۋەزىرنى تەختكە ئولتۇرغۇزدى.

شاھزادە نەۋجاھان بۇ شەھەردىكى ئىشلارنى تۈگىتىپ، ئۆز شەھىرىگە يانماقچى بولدى. كۈھىقاپ پادىشاھى:

— ئەي بالىلىرىم، بۈنىڭدىن كېيىن بىزنى يادلاپ تۇرۇڭلار ۋە بەلكى پات - پات يوقلاپ تۇرۇڭلار. بېشىڭلارغا كۈن چۈشكەندە، چېچىڭلارنى كۆيدۈرسەڭلار، بىز شۇ ھامان يېنىڭلارغا ھازىر بولىمىز، سىلەرگە ھەمدەم بولۇشقا قادىر بولىمىز، — دەپ ئۇلارنى ئۇزىتىپ، ئالتۇن تەختىلەرگە چىقىپ كۈھىقاپ شەھىرىگە ياندى.

شاھزادە نەۋجاھان جۈپتىنىگارلىرىنى ئېلىپ، ئارغىماقلارغا مىنىپ، يولنىڭ تاناسىنى تارتىپ، بىر ئايلىق يولنى بىر كۈنگە قىسقارتىپ، ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. ئوغلىنى ۋە ئىككى كېلىنىنى كۆرگەن پادىشاھ بەختىيار بىلەن خانىش ئۇلارنى باغرىغا باستى، ماڭلىيىغا سۆيۈپ، كۆز تەگمىسۇن دەپ تۇمار پۈتۈپ بوينىغا ئاستى. قىرىق كۈن كاتتا توي - تاماشا ئۆتكۈزۈپ، ھەر كۈنى خەزىنىنى نەچچە قېتىم ئاچتى. ئۇلارنىڭ بېشىدىن پەتنۇس - پەتنۇس ئالتۇن چاچقۇلارنى چاچتى. قىرىق كۈنلۈك توي - تاماشا ئاياغلاشقاندىن كېيىن پادىشاھ نەۋجاھانىنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

— ئەي ئوغلۇم، مەن ئەمدى ياشىنىپ قالدىم ھەم ئىشلەپ تالدىم. ئەمدى بۇ سەلتەنەت ساڭا خاس، — دەپ نەۋجاھانىنى ئۇنىمىغىنىغا ئۇنماي تەختكە ئولتۇرغۇزدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ شاھزادە نەۋجاھان ئوردىدا ئالتۇن تەختتە، ئۆيدە كۈن بىلەن ئاي ئوتتۇرىسىدا بەختتە ياشاۋاتقانىمىش. تۆھمەتخور ۋەزىر كەكلىكتەك كاكاھلاپ نەۋجاھانىنى قاساۋاتقانىمىش. ئاچ كۆز پادىشاھ چۆل كېزىپ پۇشايمان يەۋاتقانىمىش. كۈھىقاپ پادىشاھى نەۋرەمنىڭ تويىنى بىر كۆرسەم دەۋاتقانىمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **خېلىل ھۈسەين.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **شەھرىنىسا.** ئايال، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەكتىپىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ھېكايىسى

خەۋەرلەرنى رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە ئەسەرلەردىن نەقىل كەلتۈرگۈچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، مىسىر شەھىرىدە ئاسىم ئىبنى سەپۋان ئىسىملىك بىر پادىشاھ بار ئىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدا تۆت يۈز شەھەر بار ئىكەن، لەشكىرىنىڭ ھەددى ـ ھېسابى يوق ئىكەن. ئۆزى پۇقرالىرىغا بولۇپ، خۇدا يولىدا ھېچنەرسىنى كىشىلەردىن ئايىمايدىكەن. ئەمما، ئۇ پادىشاھنىڭ بىرمۇ ئوغۇل پەرزەنتى يوق ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ، يەتمىش ياشقا كىرىپتىمەن، بىرمۇ ئوغۇل پەرزەنتىم يوق. ئەگەر بىر ئوغۇل پەرزەنتىم بولغان بولسا ۋە مەندىن كېيىن پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرغان بولسا، پادىشاھلىقىم ياتقا قالمىغان بولاتتى، دەپ پەرىشان بولۇپ، بىر ئۆيگە كىرىپ بىرنەچچە كۈن خۇداغا مۇناجات قىلىپ يىغلاپتۇ. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھنىڭ يېقىنلىرى پادىشاھنىڭ بارگاھىغا كېلىشىپتۇ. پادىشاھنىڭ سالىھ ئىبنى ھەمىت ئىسىملىك بىر ۋەزىرى بار ئىكەن، ئۇ ۋەزىر پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ ۋە:

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم، ھەزرەتلىرىگە نېمە ھادىسە يۈز بەردى؟ ئىلتىپات قىلىپ بىزگە ئېيتىسىلا، بىز ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلساق، دۈشمەنلىرى بولسا، لەشكەر تارتىپ بېرىپ يوقاتساق، ـــ دەپتۇ.

ـــ ئى ۋەزىر، مەن پادىشاھ بولغىلى نەچچە ئون يىل بولدى، بىرمۇ ئوغۇل پەرزەنتىم يوق. ئەگەر بىر ئوغۇل پەرزەنتىم بولغان بولسا، ئۆلسەم نامىم ئۆچمىگەن بولاتتى. مۇشۇ سەۋەبتىن تولىدىن ـ تولا پەرىشان بولۇۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم، ـــ دەپتۇ ۋەزىر، ـــ بۇ ئىشنىڭ يولى شۇكى، پۈتۈن مەملىكەتكە ئېلان چىقىرايلى، بارلىق قۇرئەنداز، مۇنەججىم، يۇلتۇزشۇناسلار ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمالىق كىتابلىرىنى ئېلىپ كەلسۇن. ئۇلارغا سەۋەب قىلدۇرۇپ باقساق، بۇ ئىش كۈشاتلىق تېپىپ، خۇدايى تائالا پەرزەنت ئاتا قىلسا ئەجەب ئەمەس.

پادىشاھ بۇ سۆزنى ماقۇل كۆرۈپتۇ. ۋەزىر پۈتۈن مەملىكەتكە «ھەر قانداق جايدا مۇنەججىم ـ ھۆكۈمالار بولسا ئوردىغا يىغىلسۇن» دەپ جاكار قىپتۇ. قىرىق كۈندە بارلىق ھۆكۈما ـ مۇنەججىملەر يىغىلىپ بوپتۇ ۋە كىتابلىرىنى ئېچىپ قۇرئە ساپتۇ. قۇرئەنىڭ كۆرسىتىشىگە بىنائەن بارلىق مۇنەججىملەر: «جانابلىرى يەمەن پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالسىلا، تەلەپلىرى ئىجابەت بولۇپ پەرزەنت ۋۇجۇدقا كېلۇر» دەپ مەسلىھەت

بېرىپتۇ. پادىشاھ خۇشال بولۇپ مۇنەججىملەرگە نۇرغۇن ھەدىيەلەرنى تەقدىم قىپتۇ. ۋەزىرگە ئىككى يۈز كىشىنى ھەمراھ قىلىپ يەمەنگە ئەلچىلىككە بېرىشقا بۇيرۇپتۇ. ئۇلاردىن يەمەن پادىشاھىغا يۈز تۆگە ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئىپسىل كىيىملىكلەر، گۆھەرلەر، يۈز دانە ئىراق ئارغىمىقى، ئۇچ يۈز نەپەر گۈزەل كېنىزەكنى سوۋغا قىلىپ ئەۋەتىپتۇ. سالىھ ئىبنى ھەممەت ئىككى يۈز كىشى بىلەن ئاتقا مىنىپ يەمەن تەرەپكە راۋان بوپتۇ ۋە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن يەمەن شەھىرىگە يېتىپ بېرىپ، شەھەردىن بىر پەرسەڭ يىراق يەرگە چۈشۈپتۇ.

شۇ چاغدا يەمەن پادىشاھىغا نەدىن كەلگەنلىكى نامەلۇم بولغان كاتتا لەشكەرلەر پەيدا بولدى، دېگەن خەۋەر ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ دەرھال شەھەرنى تاقاش، لەشكەرنى يىغىش، يېڭىدىن لەشكەر ئېلىپ جەڭگە تەييارلىنىش، سېپىللارغا ئادەم قويۇش توغرىسىدا پەرمان چىقىرىپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ بارلىق خەزىنىلىرىنى لەشكەرلەرگە تارقىتىپ بېرىپ، ئۇلارنى ياخشى جەڭ قىلىشقا ئۈندەپتۇ، سەردارلارنى چىقىرىپ، جەڭ دۇمبىقى چالدۇرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان سالىھ ئىبنى ھەممەت شەھەرنىڭ ئالدىغا كۆچۈپ بېرىپتۇ ۋە بىر كىشىنى يەمەن پادىشاھىنىڭ ئالدىغا تۆھپىلەر بىلەن ئەلچى قىلىپ كىرگۈزۈپتۇ. ئەلچى: «بىز دۇشمەن ئەمەس، مىسىر پادىشاھىدىن سىزگە ئەلچى بولۇپ كەلدۇق» دەپتۇ. يەمەن پادىشاھى بۇنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ، ئەلچىلەرنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ، ئۇلارغا ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز شاھانە بەزمە قىلىپ بېرىپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن ئەلچىلەر ئېلىپ كەلگەن خەت ۋە سوۋغا ـ سالاملارنى پادىشاھقا تاپشۇرۇپتۇ. يەمەن پادىشاھى خەتنى ئوقۇپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، خەتنى بېشىدا كۆتۈرۈپتۇ ۋە «پادىشاھى مىسىر ھەرقانداق پەرمان قىلغان بولسا بىز ئۇنى قوبۇل قىلدۇق» دەپ ئەلچىلەر شەرىپىگە يەنە بىر قېتىم زىياپەت بېرىپتۇ، ئەلچىلەرگە شاھانە سەرۇپالارنى كىيدۈرۈپتۇ، ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىدىن زىيادىرەك سوۋغاتلارنى مىسىر پادىشاھىغا ئاتاپ ئەلچىلەرگە تاپشۇرۇپتۇ ۋە مىسىر پادىشاھىغا خەت يېزىپتۇ. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

«پادىشاھى مىسىرنىڭ ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن، دۆلەتلىرى پۈزۈن بولسۇن. مۇھەببەت ئاداسىدىن سۆزلىرە سۆز بۇ كىم، بۇ بەندەئى مۇخلىسنى ئەسلىرىدىن چىقارمىغانلىقلىرىغا بېشىمىز كۆككە يەتتى. بىز ھەربىر قەدىمىمىزنىمۇ پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ خىزمەتكارلىقىدىن ئۆزگە يولغا باسماسمىز. بىزنىڭ بىر قىزىمىز بارىسىدىن ئەمر پەرمان بولغانكەن، بەجانىدىل قوبۇل قىلدۇق. ئەگەر يۈز قىزىمىز بولسىمۇ پادىشاھ ئالىلىرىنىڭ خىزمەتكارىدۇر.»

يەمەن پادىشاھى قىزىنى مىسىر پادىشاھىغا نىكاھلاپ، ئەلچىگە قوشۇپ ئەۋەتىپتۇ

ۋە قىزىنىڭ مال ـ مۈلكىنىمۇ ئەلچىگە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. يەنە ئۆز ۋەزىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، يۈز تۆگە ئالتۇن ـ كۈمۈش، گۆھەر، خىل كىيىملىكلەر ۋە چىراي-لىق كېنىزەكلەرنى مىسىر پادىشاھىغا سوۋغا قىلىپ، سالىھ ئىبنى ھەمىتگە تاپشۇ-رۇپتۇ، مىسىرغىچە قوغداپ ئاپىرىش ئۈچۈن لەشكەر قوشۇپ بېرىپتۇ. ۋەزىر يولغا چىقىپ بىرنەچچە كۈندە مىسىر تەۋەسىگە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە پادىشاھقا خەۋەر ئەۋە-تىپتۇ. پادىشاھ ئوردىدىكى بارلىق مۈلازىم ۋە كېنىزەكلىرىنى ئۈلارنىڭ ئالدىغا چە-قىرىپتۇ. ئۈلار ئۈچ كۈنلۈك يولغىچە ئالدىغا بېرىپ قارشى ئېلىپ، ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ چۈشۈرۈپتۇ. پادىشاھ مەلىكىنىڭ قېشىغا كىرىپ ئۇنى كۆرۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ئاپىرىن ئوقۇپ ئاشىق بوپتۇ.

ئاردىدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن مەلىكە ھامىلدار بوپتۇ. بۇنىڭدىن خە-ۋەر تاپقان مىسىر پادىشاھى خۇشال بولۇپ، تالىبىلئىلىملارغا خەير ـ ئېھسان قىپتۇ ۋە دۇئا تەلەپ بىلەن مەشغۇل بوپتۇ.

ئاي ـ كۈنى توشۇپ مەلىكە تۇغۇپتۇ. قارىسا، بىر شاھ سۈپەت، ئاپتاپتەك چە-رايلىق بىر ئوغۇل پەرزەنت دۇنياغا كەلگەنكەن. شۇ كۈنى ۋەزىر سالىھ ئىبنى ھە-مىتنىڭ خوتۇنىمۇ بىر ئوغۇل تۇغقانىكەن. پادىشاھ ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى ئالدۇرۇپ كېلىپ «ئىككىسى كۆكۈلداش بولسۇن» دەپ ئايرىم بىر ئوردا تەيىنلەپ، ئىككىسىنى بىرلىكتە تەربىيەت قىلىشقا تاپشۇرۇپتۇ. شاھزادىگە سەيپۇلمۇلۇك، ۋەزىر زادىگە سائىت دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ مۇنەججىملەرگە:

ـــ شاھزادىنىڭ تەلىيىگە قۇرئە سېلىڭلار، ـــ دەپ ئەمر قىپتۇ.

مۇنەججىملەر قۇرئە سېلىپ كۆرۈپ:

ـــ ئى پادىشاھىم! شاھزادە ئۆمرى ئۇزۇن ۋە شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئورنىنى بېسىپ ئولتۇرىدىغان پادىشاھ بولىدىكەن، ئەمما ئون تۆت يېشىدا بىر ۋەقەگە ئۇچراپ، كۆپ مۇشەققەتلەرنى تارتىپ، ياخشى ـ ياماننى سىناقتىن ئۆتكۈزۈپ، ئاقىۋەت مۇرادىغا يە-تىپ تەختى سەلتەنەتتە بەر قارار بولىدىكەن، ـــ دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ كۆپ غەمكىن بوپتۇ.

ئىككى بوۋاق كۆپ ئىززەت ـ ئىكرامىلار بىلەن تەربىيەت قىلىنىپتۇ. شاھزادە يەتتە ياشقا كىرگەندە مەكتەپكە بېرىپ ئىلىم ۋە ئەدەپ ئۆگىنىپتۇ. بارا ـ بارا شاھ-زادە پادىشاھلىققا لازىم بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن تەلىم ئېلىپ، بارچە ھۈ-نەردە كامىل بوپتۇ.

شاھزادە ناھايىتى چىرايلىق ئىكەن، شۇڭا خەلق ئۇنىڭ جامالىغا قاراپ ھەيران بولغانلىقىدىن، ئۇنىڭ يۈزىدىن كۆزىنى ئۈزەلمەيدىكەن. ئەگەر شاھزادە ئاتلىنىپ بىر

جايغا بارسا، شەھەر خەلقى «قايتىپ كەلسە كۆرىمىز» دەپ ئۇنىڭ يولىغا مۇنتەزىر بولۇپ تۇرىدىكەن.

ئۇلار ئون تۆت ياشقا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنى ئىلگىرىكىدىنمۇ ياخشىراق كۈتۈشكە باشلاپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھ شەھەرنى بايرام كۈنىدەك زىننەتلەپ، سەيپۇلمۇلۇك ۋە سائىتقا شاھانە لىباسلارنى كىيدۈرۈپ ئوردىسىغا ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھ كاتتا زىياپەت ئۈيۇشتۇرۇپ ئون كۈنگىچە سازەندىلەر ۋە غەزەلخانلار بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈپتۇ. زىياپەت ئاخىرلاشقان كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۇلار پادىشاھقا تەزىم بەجا قىلغىلى كېلىشىپتۇ. پادىشاھ سەيپۇلمۇلۇككە ئالتۇن كۇرسى، سائىتقا كۈمۈش كۇرسى قويدۇرۇپ بېرىپتۇ. پادىشاھ دۆلەت كاتتىلىرى بىلەن ئۇلارغا قاراپ سۆيۈنۈپ، خۇدايىتائالا غا كۆپ شۈكرىلەرنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئالدىدا خىزمەتكارلار سەپ - سەپ بولۇپ قول قوۋۇشتۇرۇپ، پەرمان كۈتۈپ تۇرغانكەن. پادىشاھ خەزىنىدىن ئۆزى مەخسۇس ساقلاشقا بەرگەن بىر ساندۇقنى كەلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. ساندۇق كەلتۈرۈلۈپتۇ. پادىشاھ ساندۇقنى كۆزىگە سۈرتۈپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن ئالتۇن يىپ بىلەن توقۇلغان رەختتىن تىكىلگەن بىر تون - بىر دانە پىروزە كۆزلۈك ئۈزۈك ئاپتۇ ۋە ئۇزۇك بىلەن تونىنى بىر دانە ئىراق ئارغىمىقىغا قوشۇپ شاھزادىگە تەقدىم قىپتۇ. ئۇ تون ۋە ئۈزۈك پادىشاھقا سۆلايمان ئەلايھىسسالامدىن قالغانكەن. يەنە بىر ئېگەر - يۈگەنلىرى كۈمۈشتىن قىلىنغان ئارغىماقنى سائىتقا تەقدىم قىپتۇ. ئۇلار سوۋغىلارنى ئېلىشىپ ئۆز ئارامگاھلىرىغا قايتىشىپتۇ ۋە خۇشاللىقتىن كېچە - كۈندۈز بەزمە قىلىپ شاراب ئىچىشىپ مەست بولۇپ يېتىپ قاپتۇ.

بىرچاغدا شاھزادە ھوشىغا كەپتۇ. ئۇزۇك بىلەن تونىنىڭ خۇشاللىقىدا كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي، ئورنىدىن تۇرۇپ تونىنى سىنچىلاپ كۆرۈشكە باشلاپتۇ. ئۇ تونىنىڭ سىرتىنى كۆرۈپ بولۇپ ئىچى تەرەپكە قارىغانكەن، ئىچى تەرەپتە بىر پەرىزاتنىڭ سۈرىتى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ بۇ سۈرەتنى كۆرۈپ بەجانىدىل ئاشىقى بىقارار بولۇپ، ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. بىر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ سائىتتىن ئۈياتقانلىقىدىن بىر ئۆيگە كىرىپ باغرىنى ھۆل يەرگە يېقىپ زار - زار يىغلاپتۇ. سائىت ئويغىنىپ، شاھزادىنىڭ ئۆز ئورنىدا يوقلۇقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇ بىرەر كىنىزەكنى كۆڭلى تارتىپ، شۇ ياقتا كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ گۇمان قىلىپ، ئۇنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ، ئاخىر ئۇنىڭ «ئاھ» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بىر ئۆيگە كىرىپ، ئۇنىڭ ياقىسىنى يىرتىپ ناله - زار قىلىپ پەرىشان ھالدا ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. سائىت شاھزادىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئېچىنىپ، نېمە بولغانلىقىنى سورىغان بولسىمۇ شاھزادە جاۋاب بەرمەپتۇ. سائىت زار - زار يىغلاپ بېرىپ بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ.

پادىشاھ دەرھال شاھزادىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ پەرىشان ھالىنى كۆرگەندىن كېيىن ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ، بارلىق ھۆكۈمالارنى يىغىپ، ئۇلاردىن شاھزادىنىڭ دەردىگە داۋا قىلىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. ھۆكۈمالار داۋالاش تەدبىرلىرىنى قىلىپ باققان بولسىمۇ، قىلچە ئۈنۈمى بولماي، ئەكسىچە شاھزادىنىڭ زەئىپلىكى كۈچىيىۋېرىپتۇ. داخانلارنى ئەكېلىپ قانچە دۇئالارنى ئوقۇتقان بولسىمۇ، ھېچبىر پايدىسى بولماپتۇ. ھۆكۈمالار «ئىلگىرى شاھزادىمىزنىڭ تەلىيىگە قۇرئە سالدۇرۇلغاندا، ئون تۆت ياشقا كىرگەندە بىر بالاغا مۇپتىلا بولىدىغانلىقى ئېيتىلغاندى. شۇ چاغدا دېيىلگەن بالا مۇشۇ بولسا كېرەك» دېيىشىپتۇ ۋە شاھزادىنىڭ ساقىيىشىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈشۈپتۇ.

شەھەردە بېشىدىن ناھايىتى كۆپ ئىش ئۆتكەن، ياخشى ـ ياماننى سىناپ كۆرگەن بىر مومای بار ئىكەن. ئۇ بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ تەزىم بەجا قىلغاندىن كېيىن:

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم، ئەگەر مەرھەمەت قىلىپ پېقىرگە رۇخسەت قىلسىلا، شاھزادىنى سۆز قىلدۇراتتىم، ـــ دەپ رۇخسەت سوراپتۇ.

پادىشاھ ئۇ مومايغا كۆپ ۋەدىلەرنى قىلىپ رۇخسەت بېرىپتۇ. ئۇ مومای شاھزادىنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئۆزىگە سىرنى ئېيتسا، مەقسىتىگە يېتىدىغانلىقىنى دەپ، مۇنداق ھېكايە ئېيتىپ بېرىپتۇ:

بۇرۇن بىر شەھەردە بىر زەرگەر يىگىت بار ئىكەن. ئۇ يىگىت ھۆسن ـ جامالدا تەڭداشسىز بولۇپ، ئۇنى بىر قېتىم كۆرگەن قىزلار ئەقلىدىن ئېزىپ، مەجنۇنلۇق كوچىسىدا كېزىپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولىدىكەن. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭمۇ گۈزەل لىكتە تەڭدىشى يوق بىر قىزى بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ مەلىكە ھامامغا بېرىپ قايتىشىدا ھېلىقى زەرگەر يىگىتنىڭ دۇكىنىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە شامال چىقىپ مەپىنىڭ پەردىسىنى كۆتۈرۈۋېتىپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆزى زەرگەر يىگىتكە چۈشۈپ، مەلىكە مەپە ئىچىدە ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ قاپتۇ. لېكىن، مەلىكىنىڭ خىزمەتكارى بۇنىڭدىن خەۋەرسىز ئىكەن. ئوردىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، مەلىكىنىڭ رەڭگىرويى باشقىچە بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن خىزمەتكارلار مەلىكىدىن ئەھۋال سورىشىپتۇ. مەلىكە زەرگەر يىگىتنى كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتمىغا ئېيتىپتۇ. ئېيتمىغانسى:

ـــ بۇ ئىشنىڭ يولىنى مەن ئوبدان بىلىمەن، ـــ دەپ مەلىكىنى ئەركەكچە ياساندۇرۇپ، ئۆزىنىڭمۇ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپتۇ. مەلىكىنى ئوردىدىن ئېلىپ چىقىپ، زەرگەر يىگىتنىڭ دۇكىنىنىڭ قېشىغا كەلگەندە قىزنى بىر جايدا يوشۇرۇپ قويۇپ ئۆزى دۇكانغا كىرىپتۇ ۋە جاۋاھىرلارنىڭ بەزىسىنى ئېلىپ، بەزىسىنى قايتۇرۇپ بې-

ېشكه باشلاپتۇ. شۇ مەشغۇللۇق بىلەن بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن، قىزنى دالىدىن چاقىرىپ كېلىپ، يۈزىنى ئېچىۋېتىپتۇ. زەرگەر يىگىت قىزنى كۆرۈپلا هوشىدىن كېتىپتۇ. ئېمكئانا بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ قوينىغا بىر دانە قاشتېشى ۋە بىرنەچچە تال يىڭنە سېلىپ قويۇپ، قىزنى ئېلىپ كېتىپتۇ.

زەرگەر يىگىت هوشىغا كېلىپ قوينىدىكى تاش ۋە يىڭنىلەرنى كۆرۈپ هەيران بولۇپ، بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن ئەجەبلىنىپ ئەهۋال سورىغانىكەن، ئۇ:

ــ بىر قىزنى كۆردۇم. كىمنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن، جاۋاهىرغا خېرىدار بولدى... ــ دەپ ۋەقەنى باشتىن ـ ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە قاشتاش بىلەن يىڭنىنى ئېلىپ خوتۇنىغا كۆرسىتىپتۇ. خوتۇنى:

ــ بۇ نىشانلەردىن قارىغاندا ئۇ قىز پادىشاهنىڭ قىزى ئىكەن. يىڭنىلەر ــ يىڭنە پۇرۇش مەهەللىسى بىلەن ماڭساڭ، مەن بار جايىغا بارىسەن دېگەنگە ئىشارەت. قاشتېشى ئوردىنىڭ ئالدىدىكى قاشتاش بولسا سۇپىنىڭ ئالدىغا كەلگىن، دېگەنگە ئىشارەت. دەرۋەقە ئۇ يەردە بىر قاشتېشى سۇپا بار، شۇ يەرگە بارساڭ مۇرادىڭغا يېتىسەن، ــ دەپ ئەقىل كۆرسىتىپتۇ.

زەرگەر يىگىت خوتۇنىنىڭ سۆزى بويىچە، بەلگىلەنگەن جايىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر سائەتتىن كېيىن قىز ئوردىنىڭ دېرىزىسىدىن قاراپ ئاشقىنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆيدىن بىر ئەينەكنى كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ ۋە دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ تۇرۇپ، يىگىتكە ئاۋۇال ئەينەكنىڭ ئوڭ يۈزىنى، كېيىن چەپ يۈزىنى كۆرسىتىپتۇ؛ ئارقىدىن بىر تاغاقنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ چىشلىرىنى سۇندۇرۇپتۇ؛ بىر قاچا سۇنى دېرىزىدىن تۆكۈپ، بىر باغلام گۈلنى كۆرسىتىپ قويۇپ كىرىپ كېتىپتۇ. زەرگەر يىگىت بۇ ئالامەتلەردىن هېچنېمىنى چۈشىنەلمەي هەيران بولغىنىچە ئۆيگە قايتىپ بېرىپ، كۆرگەنلىرىنى خوتۇنىغا بىرمۇ بىر بايان قىپتۇ.

خوتۇنى بۇ ئالامەتلەرنىڭ مەنىسىنى يېشىپ:

ــ ئەينەكنى كۆرسەتكىنى ــ ئاشىق بولساڭ كېچىسى كەل دېگىنى؛ قاچىدىن سۇنى تۆككىنى ــ سۆڭگۈچتىن كىرگىن دېگىنى؛ تاغاقنىڭ چىشىنى سۇندۇرغىنى ــ سۆڭگۈچنىڭ قوزۇقلىرىنى سۇندۇرۇپ كىرسەڭ بولىدۇ دېگىنى؛ گۈلدەستىنى كۆرسەتكىنى ــ گۈللۈككە كىرىپ ساقلا دېگىنى، ــ دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ.

زەرگەر يىگىت خوتۇنىنىڭ دېگىنى بويىچە، كەچتە بەلگىلەنگەن يەرگە بېرىپ، مەلىكىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. خېلى ۋاقىت كۈتكەن بولسىمۇ قىز چىقماپتۇ. زەرگەر كۈتۈپتۇ، ئەمما قىز پات چىقمىغانلىقى ئۈچۈن، ساقلاپ ئولتۇرۇپ ـ

ئولتۇرۇپ ئاخىر ئۇخلاپ قاپتۇ. بىرمەھەلدىن كېيىن قىز چىقىپ، يىگىتنىڭ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ قوينىغا بەش ـ ئالتە تال ياڭاقنى سېلىپ قويۇپ قايتىپ كېتىپتۇ. بىر سائەتتىن كېيىن يىگىت ئويغىنىپ، قوينىدا بەش ـ ئالتە دانە ياڭاق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارغا ھەيران بولۇپ، ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ ۋە بولغان ۋەقەنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. خوتۇنى:

ــ ۋاي ئىسسىت! مەلىكە چىققانىكەن، سەن ئۇخلاپ قاپسەن. قوينۇڭغا ياڭاق تاشلاپ قويغانلىقى ــ سەن ئاشقىلىققا يارىمايدىكەنسەن، ئاشىق بولساڭ ئۇخلىمىغان بولاتتىڭ، بېرىپ كىچىك بالىلار بىلەن ياڭاق ئويىنىغىن دېگىنى. بۇگۈن كېچە يەنە بارغىن، مەقسىتىڭگە يەتسەڭ ئەجەب ئەمەس، ــ دەپتۇ.

زەرگەر يىگىت كېچىسى يەنە بېرىپتۇ. بۇ كېچىسىمۇ ساقلاپ ئولتۇرۇپ، يەنە ئۇخلاپ قاپتۇ. قىز چىقىپ ئاشقىنىڭ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قوينىغا بەش ـ ئالتە ئوشۇق سېلىپ قويۇپ كىرىپ كېتىپتۇ. يىگىت ئويغىنىپ قوينىدىكى ئوشۇقلارنى كۆرۈپ، ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ، ۋەقەنى خوتۇنىغا ئېيتقاندا، خوتۇنى:

ــ ئەپسۇس، قىز چىققانىكەن، ئەمما سېنىڭ ئۇخلاۋاتقانلىقىڭنى كۆرۈپ، قويۇنۇڭغا ئوشۇق سېلىپ قويۇپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇنداق قىلغىنى ــ ئاشىقلىققا يارىمايدىكەنسەن، بېرىپ ئوشۇق ئويىنىغىن دېگىنى. بۇگۈن كېچە يەنە بارغىن، لېكىن ھەرگىز ئۇخلىما، يەنە ئۇخلاپ قالساڭ سېنى جەزمەن ئۆلتۈرىدۇ. ئۆزۈڭگە ئاگاھ بول، ــ دەپتۇ ۋە ئېرىنىڭ قولىنى بىرئاز كېسىپ، ئۇستىگە تۇز سېپىپ قويۇپتۇ.

يىگىت بەلگىلەنگەن يەرگە يەنە بېرىپتۇ. قولىنىڭ ئاغرىقى ئۇنى ئۇخلاتماپتۇ. ئۇ بىتاقەت بولۇپ، يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. قىز چىقىپ يىگىتنىڭ ئويغاق ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ سالام قىپتۇ ۋە:

ــ ئى يىگىت، بۇگۈن يەنە ئۇخلاپ قالغان بولساڭ، سېنى جەزمەن ئۆلتۈرەتتىم، ــ دەپتۇ ۋە ئۇنى خاس ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ مەي ئىچىشىپتۇ. شۇ كىرگەندىن چە ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ئەيش ـ ئىشرەت قىلىشىپتۇ.

بۇ چاغدا قىزنىڭ ئاتىسى شىكاردا ئىكەن. ئۇ شىكارغا چىقىدىغان كۈنى ئوردىسىدىن خەۋەر ئېلىشقا مىرشاپنى بەلگىلەپ قويغانىكەن. مىرشاپ ئوردىدىن خەۋەر ئېلىش مەقسىتىدە كېلىپ مەلىكىنىڭ مەخسۇس ئۆيىنىڭ تۆشۈلۈكىدىن قاراپ، ئۇنىڭ بىر يىگىت بىلەن ئەيش ـ ئىشرەت قىلىشۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. مىرشاپ غەزەپكە كېلىپ، قىز بىلەن يىگىتنى تۇتۇپ زىندانغا ساپتۇ.

مەلىكە زەرگەر يىگىتتىن:

ــ مەن ساڭا قىلغان ئىشارەتلەرنى ئۆزۈڭ بىلگەنمىدىڭ ياكى بۇنى باشقا بىرسى

ئېيتىپ بەرگەنمىدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. زەرگەر يىگىت:

ــ ئۆزۈم تاپقانىدىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. مەلىكە:

ــ ۋاي ئىسىت، ئۇنداق بولسا قۇتۇلالمايدىكەنمىز، ئاتام كەلسە ھەر ئىككىمىزنى ئۆلتۈرىدۇ، ــ دەپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن زەرگەر يىگىت راستىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇپ، ئۇ ئىشارەتلەرنىڭ مەنىسىنى خوتۇنى ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. مەلىكە بۇنى ئاڭلاپ:

ــ ئىنشائاللا، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشىمىز مۇمكىن، ــ دەپتۇ. شۇ زامان زىندان باققۇچىنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا:

ــ ساڭا بىر خىزمەت بار. ئۇچ دانە تاشنى ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ بىرسىنى زەرگەر يىگىتنىڭ دەرۋازىسى پارە ـ پارە بولۇپ كەتكۈدەك ئۇرىسەن، يەنە بىر تاشنى ھويلا ئىچىگە تاشلايسەن، ئۈچىنچى تاشنى ئۆگزىسىگە تاشلاپ قويۇپ يېنىپ كېلىسەن. ئەگەر بۇ خىزمەتنى ئورۇنلىساڭ، قۇلىقىمدىكى قىممەت باھالىق گۆھىرىمنى ساڭا بېرىمەن، ــ دەپتۇ. زىندان باققۇچى قىممەت باھالىق گۆھەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. مەلىكە گۆھەرنى دەرھال زىندان باققۇچىغا بېرىپتۇ.

ئۇ بېرىپ، بىرىنچى تاشنى دەرۋازا يېرىلغۇدەك دەرىجىدە ئۇرۇپتۇ. زەرگەرنىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ كىشى قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىپتۇ. ئىككىنچى تاش ھويلىغا چۈشۈپتۇ. خوتۇن بۇنىڭدىن ئېرىنىڭ زىندانغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىپتۇ. ئۈچىنچى تاش ئۆگزىگە چۈشۈپتۇ. زەرگەرنىڭ خوتۇنى بۇ ئېرىمنىڭ مېنى قۇتقۇزۇۋالىدىگىنى، دەپ شۇئانلا بىر قازان ھالۋا پىشۇرۇپ، توققۇز نان ئېلىپ زىندانغا كەپتۇ ۋە زىندان باققۇچىنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا بىر تاۋاق ھالۋا بېرىپ:

ــ مېنىڭ ئېرىم سودىگەرچىلىك بىلەن سەپەر قىلىپ، بارغان يېرىدە ئۆلۈپ كەتتى. چۈشۈمدە بىر ئاقساقال كىشى زىنداندىكى مەھبۇسلارغا ئۆز قولۇڭ بىلەن ھالۋا يېگۈزسەڭ بەختىڭ ئېچىلىدۇ، دەپ بېشارەت بەردى. رۇخسەت بەرسەڭ، زىندان ئەھلىگە ھالۋا يېدۈرۈپ چىقسام، ــ دەپ ئىلتىماس قىپتۇ. زىندان باققۇچى ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىپتۇ. ئۇ خوتۇن ھالۋىنى ئېلىپ زىندانغا چۈشۈپ، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ. زەرگەر يىگىتنىڭ خوتۇنى ئۆزىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئېرىگە كىيدۈرۈپ، ئېرىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئۆزى كىيىپتۇ. زىندان باققۇچى زەرگەر يىگىتنى ھالۋا ئېلىپ كەلگەن خوتۇن دەپ ئويلاپ، زىنداندىن چىقىرىۋېتىپتۇ.

ئۇچ كۈندىن كېيىن پادىشاھ شىكاردىن قايتىپ كېلىپ، ئوردىسىغا كىرىپلا قىـ

زىنى سوراپتۇ. قىزنىڭ خىزمەتكارلىرى پادىشاھقا قىزنىڭ يوقالغانلىقىغا بىرنەچچە كۈن بولغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ مىرشاپنى چاقىرىپ:

ــ مەن سېنى ئوردىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا قويۇپ كەتكەنىدىم، قىزىم قېنى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مىرشاپ:

ــ ئى پادىشاھى ئالەم، مەلىكە بىر نامەھرەم بىلەن بەزمە تۈزۈپ ئولتۇرغانىكەن، زىندانغا سالدۇردۇم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ:

ــ بۇ جىنايەتچىلەرنى زىنداندىن چىقىرىپ، چالما ـ كېسەك قىلىڭلار! ــ دەپ پەرمان قىپتۇ.

خادىملار پەرماننى ئورۇنلاش ئۈچۈن زىندانغا بېرىپ ئىككى ئايالنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ ۋە ئۇلارنى زىنداندىن چىقىرىپ پادىشاھ قېشىغا ئېلىپ كېلىپ، پادىشاھقا:

ــ مىرشاپنىڭ ئېيتقىنى يالغانىكەن، مىرشاپ مەلىكەمگە بوھتان قىپتۇ، ــ دەپ مەلۇم قىلىشىپتۇ. پادىشاھ ئۇلاردىن گەپ سورىغاندا مەلىكە:

ــ ئى ئاتا، بۇ ئايال مېنىڭ خىزمەتكارىم ئىدى، قېشىمدا ئولتۇراتتى، تۇيۇقسىز مىرشاپ بېسىپ كىرىپ، بىزنى تۈتۈپ زىندانغا تاشلىدى. مېنىڭ نېمە گۇناھىم بولسۇن، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپ بىلەن پادىشاھ مىرشاپنى چالما كېسەك قىلىشقا بۇيرۇپتۇ. مەلىكە يەنە ئاۋۇالقىدەك ئىززەت ـ ئىكرامغا سازاۋەر بوپتۇ.

موماي ھېكايىسىنى تاماملىغاندىن كېيىن، شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك سۆزگە كىرىشىپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ:

ئىشقىنى ھەرقاچان پىنھان تۇتسا نومۇستىن كىشى،
ھىجىر ئۇنى رەسۋا قىلۇر ھەرقانچە يوشۇرغان بىلەن.

سەيپۇلمۇلۇك موماينىڭ سۆزىنى كۆرۈپ ئاشىق بولغانلىقىنى ئېيتىپ:

ــ ئەمدى ساڭا سىر ئېچىلدى. ئاتامغا مەلۇم قىلىش ـ قىلماسلىق ئىختىيارى ئۆزۈڭدە، ــ دەپتۇ.

موماي شاھزادىنىڭ ئەھۋالىنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ئەھۋالنى ئوقىغاندىن كېيىن:

ــ بىر كۈنى تەختتە ئولتۇراتتىم، تۇيۇقسىز بىر قاتتىق بوران چىقتى. بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن بوران بېسىقىپ، چاڭ ـ توزان يوقالدى. ئالدىمدا يەتتە نەپەر پەرى نامايان بولدى. ئۇلار ماڭا سالام قىلدى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىس-

سالام تەرىپىدىن ئەۋەتىلگىنىنى، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ماڭا بىر تون بىلەن بىر ئۇزۇكنى يادىكار قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىنى ئېيتىشتى ۋە ئۇنى ماڭا تاپشۇردى. مەن تونىنى ئېچىپ كۆرۈپ، ئۇ سۇرەتكە كۆزۈم چۈشۈپ ئاشىق بولدۇم. پەرىلەردىن: «بۇ قانداق سۇرەت؟» دەپ سورىسام، ئۇلار: «بۇ شاھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ قىزى مەلىكە بەدىئۇلجامالنىڭ سۇرىتى. ئۇ تامام پەرىلەرنىڭ پادىشاھىدۇر» دەپ جاۋاب بەرىشتى. مەن بۇ تون بىلەن ئۇزۇكنى سۆيۈپ، ساندۇققا سېلىپ قويغانىدىم، كېيىنكى چاغلاردا مۇنداق بالالارنىڭ تۇغۇلۇشىنى ئويلىمىغانكەنمەن، ــ دەپتۇ ۋە، ــ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ھازىر ھايات بولمىسا، گۈلىستانى ئىرەمنى بىلىدىغان ئادەم تېخى بولمىسا، قانداق قىلىش كېرەك؟ ــ دەپ غەمكىن بوپتۇ. شۇ چاغدا سالىھ ئىبنى ھەمىت ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلىپ:

ــ ئى پادىشاھى ئالەم! خاتىرىلىرى جەم بولسۇنكى، بۇ ئىشنىڭ ئىلاجى بار. بىز شاھزادىگە مەقسىتىنىڭ ھەل بولىدىغانلىقىنى، بىر يىللىق مۆھلەت بىلەن دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كىشى ئەۋەتىپ، سۇرىتى تارتىلغان جاناننى ئىزدەپ تاپىدىغانلىقىمىزنى ئوچۇق ئېيتايلى. بىر يىل ئۆتكىچە بۇ ئىش شاھزادىنىڭ خاتىرىسىدىن چىقىپ، غەمدىن قۇتۇلۇشى مۇمكىن، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. بۇ مەسلىھەتنى توغرا كۆرگەن پادىشاھ شاھزادىگە خەۋەر يەتكۈزۈشكە سائىتنى بۇيرۇپتۇ. سائەت بېرىپ شاھزادىگە:

ــ ئاتىڭىز سىزنى مەقسىتىڭىزگە يەتكۈزىدىغان بولدى. بەدىئۇلجامالنى ئېلىپ كەلگىلى كىشى ئەۋەتتى، ــ دەپتۇ. شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ناله ـ زارىدىن توختاپ، خۇشال ـ خۇرام بولۇپ، ئەيش ـ ئىشرەتكە مەشغۇل بوپتۇ.

پادىشاھ «گۈلىستانى ئىرەم ۋە بەدىئۇلجامالنىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلىغان كىشى بولسا ماڭا خەۋىرىنى بەرسە، ئۇنداق كىشىگە ناھايىتى كۆپ ئىنئام بېرىپ دۇنيالىقىدىن بىھاجەت قىلىمەن» دەپ جاكارلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئىختىيار ئىسىملىك بىر بەگكە تۆت يۈز كىشىنى قوشۇپ دۇنيانىڭ ھەر تەرەپلىرىگە ئەۋەتىپتۇ. بۇلار دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىگە تاراپ، بەدىئۇلجامالنى ئىزدەپ، ئۇنىڭدىن ھېچبىر خەۋەر تاپالماپتۇ. ھەربىر ۋىلايەتنى ئاختۇرۇپ، قەيەردە بىر ساھىبجامال قىز بولسا، كۆرۈپمۇ چىقىپتۇ، لېكىن بەدىئۇلجامالنى تاپالماي، نائۇمىد بولۇشۇپ، بىر يىلنى ئۆتكۈزۈپ قايتىپ كېلىشىپتۇ ۋە ئەھۋالنى پادىشاھقا ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ۋە شاھزادىنىڭ ئانىسى يەنە غەمگە چۆكۈپتۇ. پادىشاھ بۇ ئەھۋالدىن شاھزادە خەۋەر تاپمىسۇن دېگەن بولسىمۇ، سەيپۇلمۇلۇك بەدىئۇلجامالنى ئىزدەپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ قۇرۇق قايتىپ كېلىشكەنلىرىنى ئاڭلاپ، بەدىئۇلجامالنىڭ پىراقىدا يۇرىكىگە ئوت تۇتىشىپ، يەنە قا-

راڭغۇ ئۆيگە كىرىپ تامغا قاراپ، يۈزىنى يەرگە سۈرتۈپ ناله قىلىشقا باشلاپتۇ.

بۇ ئىشلار يۈز بەرگەندىن كېيىن پادىشاه ئۆزى سەيپۈلمۈلۈكنىڭ قېشىغا كىرىپ:

ــ ئى كۆزۈمنىڭ نۇرى! مەن ئەۋەتكەن كىشىلەر دۇنيانىڭ هەممە يېرىگە بېرىپ گۈلىستانى ئېرەمنى تاپالماي، بەدىئۇلجامالنىڭ خەۋىرىنى ئالالماي قايتىپ كېلىشتى. ئۇ پەرىزاتنىڭ ئوردىسىنى تاپماق ناهايىتى مۇشكۈل ئىكەن. ئۇلار بۇ بىر يىلدىن بۇيان جاهان كېزىپ، گەرچە بەدىئۇلجامالنى تاپالمىغان بولسىمۇ، لېكىن نۇرغۇن سا-هىبجامالىلارنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كەلدى. شۇلاردىن قايسىسىنى خالىساڭ، شانۇ شەۋ-كەتلىك، داغدۇغىلىق مۇراسىم بىلەن تويۇڭنى قىلىپ، ئېلىپ بېرەي. ئى ئوغلۇم، كۆپ بىتاقەتلىك قىلما، ئەگەر سەن دېگەن پەرىزات پۇل، مال، لەشكەر بىلەن قولغا كېلىدىغان بولسا بارلىق پۇل ـ مال، هەممە لەشكەرلىرىمنى بۇ يولدا پىدا قىلاتتىم. ئەمما، بۇ پەرىنى تاپماق ناهايىتى مۇشكۈل ئىكەن، ــ دەپتۇ. شاهزاده پادىشاهقا جا-ۋابەن:

ــ ئى ئۇلۇغۋار ئاتا! بۇ ئىشقىنىڭ ئوتى ماڭا چۈشۈپتۇ. مەن ئۆز ئىشىمنى ئۆ-زۈم قىلاي، ئەگەر مەقسىتىمگە يەتسەم مۇرادىم هاسىل بولۇپ قالار، ئەگەر جانانىنى تاپالمىسام، غېرىبلىقنىڭ مېهنەت ـ مۇشەققەت ۋە خارلىقلىرىنى تارتىپ، ئاقىۋەت كۆڭلۈمنى سوۋۇتسام ئەجەب ئەمەس، ماڭا نىگارىمنى ئىزدەش ئۈچۈن رۇخسەت بە-رسىلە. ئەگەر بۇ يولدا ئۆلۈپ كەتسەم پىداكارلىقتۇر، ئەگەر تىرىك قالسام خىزمەتلە-رىگە قايتىپ كېلىپ، جامالىلىرىغا مۇشەررەپ بولىمەن. ئەگەر ئۇنى ئىزدەپ بارمىسام قىيامەتكىچە يامان ناملىم قالىدۇ، ــ دەپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. پادىشاه بەدىئۇلجامالنى ئىزدەشكە يەنە ئادەم ئەۋەتمىدىغانلىقىنى، شاهزادىنىڭ تۇرۇپ تۇرۇشى لازىملىقىنى ئېيتقان بولسىمۇ، شاهزاده قوبۇل قىلماي:

ــ ئى پادىشاهى ئالەم! ئەگەر مېنىڭ هاياتىمنى كۆزده تۇتسىلا، ماڭا رۇخسەت بەرسىلە، ئەگەر رۇخسەت بەرمىسىلە، هالاك بولۇشۇم مۇمكىن، ــ دەپ چىڭ تۇرۇ-ۋاپتۇ.

پادىشاه نائىلاج شاهزادىگە رۇخسەت بېرىپتۇ. شاهزاده ئۆز سەپىرىنى دەريا بىلەن چىن مەملىكىتىگە يۇرۇش قىلىشتىن باشلاشنى، چۈنكى چىن مەملىكىتىده ئۇستا سۈرەتچىلەرنىڭ بارلىقىنى، چىنغا بارغاندا ئۆز تەلىپىنىڭ خەۋىرىنى ئالالىشى مۇم-كىنلىكىنى ئاتىسىغا ئېيتىپتۇ. پادىشاه دەرهال كېمىچىلەرنى ۋە ياغاچچىلارنى يىغ-دۇرۇپ، يەتته يۈز دانه كېمه تەييار قىلدۇرۇپتۇ. كېمىچى ۋە ياغاچچىلارغا نۇرغۇن پۇل، مال بېرىپ تولۇق رازى قىپتۇ. كېنىزەكلەر ۋە نەغمىچىلەرنى هەم سەپەرنىڭ

باشقا لازىمەتلىكلىرىنى تەييارلاپ، ھازىرلىق پۈتكەندىن كېيىن كېمىلەرنى دەريانىڭ ئېـ
لىپ كېلىشىپتۇ. پادىشاھ سائىتنى ۋە ئەسىرلەردىن يەتتە يۈز كىشىنى، يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇننى شاھزادىگە قوشۇپ بېرىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك چۈشىدىغان كېمىگە مەخسۇس ھۈجرىلارنى ياساتقانىكەن. شاھزادە كېمىگە چۈشىدىغان ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئاتاـ ئانىسى كۆكسىنى پاره، يۈزىنى يارا قىلىپ، زار ـ زار يىغلاپ كۆزلىرىدىن باھار بۇـ لۇتى يامغۇر قۇيغاندەك ياش تۆكۈپتۇ. شاھزادىمۇ ناھايىتى پەرىشان بولۇپ:

ـــ ئى ئاتا! سەۋر قىلسىلا، تەڭرىنىڭ قىسمىتى شۇ ئىكەن، قازاغا رىزا، بالاغا سەۋرىدىن باشقا چاره يوق، ـــ دەپ بۇ بەيىتنى ئوقۇپتۇ:

ئاتامەن ئوق نىشانغا، ھېچ ئەجەب ئەمەسكى تەگكەي دەپ،
ئەگەرچە تەگمىسە، كەتسۇن بېشىم ئول ئاي پىراقىدىن.

ئۇلار يىغا ـ زار بىلەن كۆز يېشى قىلىشىپ خوشلىشىپتۇ. كېمىلەر قوزغىلىپ يۈرۈپ كېتىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك گويا قەپەستىن قۇتۇلغان قۇشتەك ناھايىتى تېز كۆزـ دىن غايىب بوپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك شۇ يۈرگىنىچە كېمە بىلەن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز يۈرۈپ، پەغـ پۈرچىنىڭ شەھرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. پەغپۇرچىنىڭ قاراۋۇللۇققا قويغان كىشـ لىرى ئۇنىڭغا:

ـــ سان ـ ساناقسىز لەشكەر كېلىپ چۈشتى، ئۇلارنىڭ دوست ياكى دۈشمـەن ئىكەنلىكىنى بىلمىدۇق، ـــ دەپ خەۋەر قىپتۇ. پەغپۇرچىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، شـە ھەرنىڭ دەرۋازىلىرىنى تاقاشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك شەھەرنىڭ تېشىدا ئۇچ كۈنگىچە شارابخورلۇق بىلەن مەشغۇل بـو لۇپ، بەزمە بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ، ھېچكىمگە دەخلى قىلماپتۇ. پەغپۇرچىن سەيـ پۇلمۇلۇكنىڭ قېشىغا سوۋغا ـ سالاملار بىلەن ئادەم ئەۋەتىپتۇ. ئەلچىلەر سەيپۇلمۇـ لۇكنىڭ قېشىغا بېرىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ تۇرۇشۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇلار بىلـەن شاھمات ئويناۋاتقان يېرىدىلا كۆرۈشۈپ:

ـــ نېمە ئۈچۈن كەلدىڭلار؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. ئەلچىلەر:

ـــ بىزنى پەغپۇرچىن: «بۇ كەلگەن كىشىلەر مېھمان بولۇپ كەپتىمۇ ياكى ئۇـ رۇش قىلغىلى كەپتىمۇ؟ خەۋەر ئاڭلاپ كېلىڭلار» دەپ ئەۋەتتى. ئۇزلىرىنىڭ ئۈچۈر ـ لىرىغا مۇنتەزىرمىز، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك:

ـــ بىز ئۇرۇش قىلغىلى كەلمىدۇق، بىزنىڭ ھېچ نەرسىگە ھاجىتىمىز يوق، ـــ

دەپتۇ ۋە ئەلچىلەرگە كىيىم - كېچەك سوۋغا قىلىپ ياندۇرۇپتۇ. ئەلچىلەر قايتىپ بېرىپ بۇ سۆزنى پەغپۇرچىنغا يەتكۈزۈپتۇ. پەغپۇرچىن سەيپۇلمۇلۇكنى ئۆز كىشىلىرى بىلەن، ئىززەت - ئىكرام قىلىپ شەھەرگە تەكلىپ قىلىپ ئەكىرىپ، يەتتە كېچە - كۈندۈز زىياپەت قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ ۋە چىن تەۋەسىدىكى بارلىق سۈرەتكەشلەرنى يىغدۇرۇپ بېرىپتۇ. بۇلاردىنمۇ گۈلىستانى ئېرەم بىلەن بەدىئۇلجامالنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغان سەيپۇلمۇلۇك ناھايىتى غەمكىن ۋە پەرىشان بوپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭغا:

— بۇ يەردە كۆپنى كۆرگەن، ئىسىق - سوغۇقنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بىر قېرى كىشى بار. گۈلىستانى ئېرەم بىلەن بەدىئۇلجامالنىڭ خەۋىرىنى شۇ كىشى بىلسە ئەجەب ئەمەس، — دېيىشىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك دەرھال كىشى ئەۋەتىپ ئۇ قېرى ئادەمنى تاپتۇرۇپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن گۈلىستانى ئېرەم بىلەن بەدىئۇلجامالنىڭ خەۋىرىنى سوراپتۇ. ئۇ ئادەم:

— يېشىم شۇنچىگە بېرىپ گۈلىستانى ئېرەم، بەدىئۇلجامال دېگەن گەپنى ئاڭلىغىنىم يوق. بۇ خەۋەرنى قۇستەنتىنە شەھىرىدىن بىلگىلى بولارمىكىن، چۈنكى ئۇ شەھەرگە دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن سودىگەرلەر كۆپلەپ كېلىپ تۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك بۇ قېرى ئادەمدىن بۇ يەردىن قۇستەنتىنە شەھىرىگە ئۇچ ئايدا يېتىپ بارغىلى بولىدىغانلىقىنى بىلىپ، پەغپۇرچىن بىلەن خوشلىشىپ، كېمىگە چۈشۈپ قۇستەنتىنەگە يۈرۈپ كېتىپتۇ. دەريادا يەنە قىرىق كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى تەتۇر شامال پەيدا بولۇپ ئوڭنى سولغا، سولنى ئوڭغا سۈرۈپ، كېمىلەرنى پىرقىرىتىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇتەك پەيدا بولۇپ، ئالەمنى قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ ۋە يامغۇر يېغىپ، دەريا دولقۇنلاپ، قاينىلار پەيدا بوپتۇ. كېمىلەر سۇ يۈزىدە بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ، سۇنۇشقا باشلاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك كېمە ئىچىدىكى نەرسىلەرنى سۇغا تاشلاشقا بۇيرۇپتۇ. نەتىجىدە، نۇرغۇن نەرسىلەر دەرياغا تاشلىنىپتۇ، بىر سائەتتىن كېيىن قۇيۇن پەيدا بولۇپ، دەريا قاينىشقا باشلاپتۇ. كېمىلەر سۇغا تولۇپ غەرق بولغىلى تۇرۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇنىڭ كېمىسىدىكى سۇلار چىقىرىلىپ، ئالتۇن - كۈمۈش، جاۋاھىراتلارمۇ دەريا‌غا تاشلىنىپتۇ. سائىت چۈشكەن كېمىمۇ غەرق بولۇپ، ئۆزى بىر پارچە تاختايغا ئۇستىدە قاپتۇ.

يامغۇر قىرىق كۈن ياققاندىن كېيىن ئاخىر توختاپ، ھاۋا ئېچىلىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك سائىتىنىڭ يوقلۇقىنى ۋە كىشىلەرنىڭمۇ ئاز قالغانلىقىنى كۆرۈپ، سائىت بىلەن بىللە ئۆلسەم ئارمانىم يوق ئىدى، ئەمدى مەنمۇ تىرىك قالمايدىغان بولدۇم، دەپ

ياقىسىنى پاره ـ پاره قىلىپ يىرتىپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. شۇ چاغدا خىزمەتكارلار ئۇنىڭغا يەتتە يۇز ئەمىر ۋە يۇزمىڭ كىشىلىك قوشۇندىن ئازلا كىشىنىڭ قالغانلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك:

غەم ـ غۇسسە بىلەن بالاغا ھەمدەمدۇر مەن،
گاھى سىتەم ۋە جاپاغا مەھرەمدۇرمەن.
بىرلەھزە جاپايۇ جەبىردىن خالىي ئەمەس،
يا رەب، نە بالاغا قالغان ئادەمدۇرمەن.

دەپ، بۇ رۇبائىينى ئوقۇپ كۆپ يىغلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن خىزمەتكارلار:

ــ ئى سۇلتانى ئالەم، ھەقتائالا سىزنى سالامەت قىلسۇن. سىز سالامەت بولسىڭىز بىزدەك خىزمەتكارلارنىڭ كارى چاغلىق، خىزمەتكار دېگەن كۆپ تېپىلىدۇ. بىز جېنىمىزنى سىزنىڭ يولىڭىزغا پىدا قىلىمىز. قازاغا رىزا، بالاغا سەۋرىدىن ئۆزگە چارە يوقتۇر، ــ دېيىشىپ سەيپۇلمۇلۇككە تەسەللى بېرىشىپتۇ.

ئۇلار دەريادا قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا كېمىچى:

ــ بىز تەرەپكە بىر توپ كىشىلەر كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپ خەۋەر قىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك، بۇلار بىزنىڭ ئۆز كىشىلىرىمىز بولسا كېرەك، دەپ تۇرغاندا ئۇلار يېقىنلىشىپ كەپتۇ. قارىسا، ئۇلار ئادەم يەيدىغان زەڭگىلەر ئىكەن.

سەيپۇلمۇلۇك بىلەن زەڭگىلەرنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش باشلىنىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك لەشكەرلىرى بىلەن زەڭگىلەرگە قارشى شىددەتلىك ئۇرۇش قىلغان بولسىمۇ، لېكىن تەڭ كېلەلمەپتۇ. زەڭگىلەر بىرمۇنچە كىشىلەر بىلەن قوشۇپ سەيپۇلمۇلۇكنى تۆتۈۋاپتۇ. بۇ زەڭگىلەردىن بويى مۇنارەدەك ئېگىز، بېشى گۈمبەزدەك يوغان بىرسى سەيپۇلمۇلۇكنى يېمەكچى بولغاندا، زەڭگىلەر پادىشاھىنىڭ قىزى سەيپۇلمۇلۇكنى كۆرۈپ قېلىپ ئاشىقى شەيدا بولۇپ، ئۇنى ھېلىقى زەڭگىنىڭ قولىدىن ئاجرىتىپ ئېلىپ ئۆزىنىڭ چار بېغىغا ئەۋەتىۋېتىپتۇ. ئۇ قىز ئاتا ـ ئانىسىغا «سەيپۇلمۇلۇكنى ئۆلتۈرۈپ يېدىم» دەپ قويۇپ، ئۇنى چار بېغىدا مەخپىي ساقلاپ، ئانار، ئەنجۇر، خورما، بادام، قەنت ـ ناۋات قاتارلىق شېرىن يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەپتۇ، ئەمما سەيپۇلمۇلۇك ئۇ نەرسىلەرگە قارامۇ قويماپتۇ. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭ رەڭگى سارغىيىپ، ئەھۋالى كۈندىن ـ كۈنگە زەئىپلىشىشكە قاراپ يۈزلىنىپتۇ. زەڭگى قىز سەيپۇلمۇلۇكنىڭ كۆڭلى ئېچىلسۇن، دەپ دۇنيادا بارلىكى بارلىق سايرايدىغان جانىۋارلاردىن قەپەسكە سالدۇرۇپ، سەيپۇلمۇلۇكنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپ تۇرۇپتۇ. سەي-

پۇلمۇلۇك بۇ جانۋارلارنى كۆرۈپ، خۇداغا شۈكۈر ئېيتىپتۇ.

بىر كۈنى زەڭگى شاھىنىڭ قىزى سەيپۇلمۇلۇكنى كۆرمەك ئۈچۈن ئۆزىنى ياساپ جابدۇپ، باغقا بېرىپتۇ. ئۇنىڭ بويى مۇنارەدەك، كۆزلىرى توشقانىنىڭ كۆزىدەك، قۇلاقلىرى كالا تېرىسىدەك، بۇرنى ھامامنىڭ موربىسىدەك، بۇرنىنىڭ تۈكلىرى يېكەندەك، ئاغزى غارەدەك، ئەمچەكلىرى تۆگىنىڭ لوكىسىدەك ئىكەن. ئۇ ئاق گەجنى ئۈپا ئورنىدا سۈركىۋالغان، كۆسەي بىلەن قاشلىق ئەتكەن، سامساقنى تېشىپ مونچاق ئورنىدا ئاسقان، قارا پالاسنى چۈمبەل قىلىۋالغانكەن. ئۇ قىز ئاشۇنداق قىياپەتتە نازلىنىپ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ قېشىغا كەپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇ بەتقىياپەتنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپتۇ، رەڭگى ئۆزگىرىپ تىترەشكە باشلاپتۇ. زەڭگى قىز ئۇنىڭغا:

ــ ئى مېھرىبان يارىم، قېشىڭدا مەن يوق، كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈزدۈڭ؟ مېنىڭسىز قانداقراق تۇردۇڭ؟ ــ دەپ خىتاب قىپتۇ ۋە ئۇنى قۇچىقىغا ئېلىپ، ئىشقازلىق قىلىپ گەپ سوراشقا باشلاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك سوئاللارغا جاۋاب بەرمەي، كۆڭلىدە خۇداغا يالۋۇرۇپ، ئۇنىڭدىن نىجاتلىق تىلەپ مۇناجات قىپتۇ. زەڭگى قىز سەيپۇلمۇلۇكتىن ھېچبىر سادا چىقمىغانلىقىنى كۆرۈپ خىزمەتكارلىرىغا:

ــ ئۇنى ئېھتىيات بىلەن ساقلاڭلار، ــ دەپ تاپشۇرۇپ قويۇپ ئۆيگە قايتىپتۇ.

قىزنىڭ بۇيرۇقى بىلەن زەڭگىلەر سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئالدىغا بۇغداي ۋە يارغۇنچاق قويۇپ، ئۇنى يارما تارتقىلى ساپتۇ، دەم ئالغىلى قويماي، گەدىنىگە ئۇرۇپ، ئۇچ ئاي كېچە ـ كۈندۈز يارما تارتقۇزۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ قوللىرى تېشىلىپ يارما تارتالمايدىغان دەرىجىدە ھالىدىن كەتكەندە، نۆكەرلەر بىلەن بىللە ئوتۇن توشۇغىلى ساپتۇ. قولىغا بىر دانە پالتا تۇتقۇزۇپ، كۈندە ئۈچ نان بېرىپ تۆت ئاي ئوتۇن توشۇتۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئۇچلىرى يېغىر بولۇپ تېشىلىپ ھالىدىن كېتىپتۇ. ئاقىۋەت سەيپۇلمۇلۇك ئۆزىنىڭ تۇتقۇن قىلىنغان نۆكەرلىرى بىلەن يوشۇرۇن مەسلىھەت قىلىپ قاچماقچى بولۇشۇپتۇ. ئۇلار جاڭگالدىن ئوزۇقلۇققا مېۋە يىغىپ، يوشۇرۇن ھالدا سالالارنى ياساپ، دەريا ئىچى بىلەن خۇددى مىلتىقنىڭ ئوقىدەك تېزلىكتە يۈرۈپ كېتىپتۇ. شۇ قاچقانچە دەريادا ئۈچ ئاي يۈرۈپ، زەڭگىلەردىن خاتىرجەم بولغان ۋاقتىدىلا يۈرۈش سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپتۇ. شۇ كۈنلەردە بوران چىقىپ دەريادىكى سالنى خۇددى بىر سامان پارچىسىدەك سۈرۈشكە باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەيپۇلمۇلۇك ۋە ئۇنىڭ نۆكەرلىرى قورققىنىدىن جانلىرىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، كەلىمە شاھادەت ئوقۇشقا باشلاپتۇ ۋە خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ سالنى ئېقىشىغا قويۇپ بېرىپتۇ. بوران پەسەيگەندىن كېيىنمۇ ئۇلار سۇ ئىچىدە كېزىپ يۈرۈپ، ئېيتىپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان ئاجايىپ ۋە غارايىپ ھادىسىلەرنى كۆرۈپ ئەقىللىرى لال ۋە ھەيران بوپتۇ.

ئۇلار كېزىپ يۈرۈپ بىر ئارالغا چىقىپ قېلىشىپتۇ ۋە سۇدىن قۇتۇلۇپ قۇرۇق-لۇققا چىققىنىغا شادىمان بولۇپ تەڭرىگە شۈكۈر قىلىشىپتۇ. ئۇ ئارالدا بادام، ئۈ-زۈم، ياڭاق، ئەنجۈر، پىستە ۋە خورمىلار نۇرغۇن ئىكەن، ئۇلار مېۋىلەرگە تويۇپ خۇشال بولۇشۇپتۇ، ئەمما ئۇ ئارالدا يەنە ئادەمخور ياۋايى ھايۋانلارمۇ بار ئىكەن. سەي-پۈلمۇلۇك بۇ يەردە تۇرغىلى بولمايدىكەن دەپ ئويلاپ، سالىنى دەريا‌غا چۈشۈرۈپ يولغا راۋان بوپتۇ ۋە قىرىق كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ ئىككىنچى بىر ئارالغا چىقىپتۇ. ئۇ ئارالدىمۇ ئالما، ئانار، ئۈزۈم، ياڭاق، بادامغا ئوخشاش مېۋىلەر نۇرغۇن بولۇپ، يە-نە بەزى ئاجايىپ ئۆسۈملۈكلەر بار ئىكەن. «قەھقەھە» دەپ ئاتىلىدىغان، كېچىسى ئا-دەم كۈلگەندەك كۈلىدىغان بىر دەرەخ بار بولۇپ، بۇ مېۋىسى يەرگە ئۈزۈلۈپ چۈشسە يەردە تۇرۇپ تاڭ ئاتقۇچە «ئاللا، ئاللا» دەيدىغان، تاڭ ئاتسا سەكرەپ دەرەخنىڭ بېشى-غا چىقىپ، ئۆز ئورنىدا تۇرىدىغان بىر دەرەخ ئىكەن. يەنە بىر دەرەخنىڭ مېۋىسى ناھايىتى شېرىن، ئەمما مېۋىسىنىڭ ئادەمنىڭكىگە ئوخشاش باش، كۆز، قۇلاق، بۇرۇن-لىرى بار ئىكەن. يەنە بىر دەرەخ كەچقۇرۇندا «ۋاق - ۋاق» دەپ ئاۋاز چىقىرىدىكەن، كۈندۈزى ئاۋازى يوقىلىدىكەن. يەنە بىر دەرەخ بار بولۇپ، كېچىسى گويا ئۆزىدىن ئوت چىقارغاندەك كۆرۈنىدىكەن، ئۇ چاغدا خۇددى پۈتۈن ئارالغا ئوت كەتكەندەك بولىدى-كەن. بۇ ئارالدا ئېيىق، توڭگۇز، مايمۇن، كەركىدان، بۆرىلەر بىر - بىرى بىلەن ئوينىشىپ يۈرىدىكەن، پىللار كەركىدانلارنى خارتۇمىغا ئىلىپ تاشلاپ ئويناىدىكەن. سەيپۈلمۇلۇك بۇ ئارالنىمۇ خەۋپلىك ھېسابلاپ، سالىنى دەريا‌غا چۈشۈرۈپ يولغا چى-قىپتۇ ۋە بىر ئاي يول يۈرۈپ يەنە بىر ئارالغا چىقىپتۇ. بۇ ئارالدىمۇ مېۋىلەر ناھا-يىتى كۆپ ئىكەن. خۇشبۇي گىياھلار ۋە گۈللەر نۇرغۇن ئىكەن، رەڭمۇ رەڭ ئېچىل-غان گۈللەر دىماقنى خۇش پۇراقىقا تولدۇرىدىكەن. قۇمرى، بۈلبۈل، توز، كەكلىك، قىرغاۋۇل ۋە باشقا ھەرخىل قۇشلار نۇرغۇن ئىكەن. بۇ ئارالدا تېنى ئادەمگە، بېشى ئىتنىڭ بېشىغا ئوخشايدىغان مەخلۇقلارمۇ ئاندا - ساندا ئۇچراپ قالىدىكەن. بۇ ئا-رالدا يەنە رودۇپايلارمۇ بار ئىكەن. رودۇپايلارنىڭ تەن ۋە قۇلاقلىرى ئادەمگە، پۇتلىرى توڭگۇزغا ئوخشايدىكەن.

بىر رودۇپاي سەيپۈلمۇلۇكنى كۆرۈپ «ئېشىكىم يوق ئىدى، خۇدا ئېشەك بەردى» دەپ خۇشال بولۇپ كېلىپ، سەيپۈلمۇلۇككە مىنىۋاپتۇ. شۇ كۈندىن تارتىپ رودۇپاي سەيپۈلمۇلۇكنى كېچىسى چىرماپ يېتىپتۇ، كۈندۈزى يول مېڭىشقا بۇيرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپتۇ. سەيپۈلمۇلۇك ھەمراھلىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قاپتۇ. رو-دۇپاي بىر كۈنى سەيپۈلمۇلۇكنى مىنىپ بىر جايغا بېرىپتۇ. كەچ كىرگەنىكەن، يەنە ئادىتى بويىچە سەيپۈلمۇلۇكنى ئاياغلىرى بىلەن مەھكەم چىرماپ يېتىپتۇ. سەيپۈلمۇ-

لۇك رودۇپاينىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، دىلىدا تەڭرىدىن نەجاتلىق تىلەپ، بىر دانە يوغان تاشنى ئۆز پۇتىنىڭ ئورنىدا قويۇپ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ قېچىپ بىر تەرەپكە راۋان بوپتۇ. ماڭغىچە ـ ماڭغىچە بىر مېۋىسى كۆپ ئارالغا بېرىپ قاپتۇ ۋە مېۋىلەردىن يەپ تويۇپ، كۆڭلى خۇشال بولۇپ يۇرگىنىدە بىرمۇنچە مايمۇنلار پەيدا بولۇپ ئۇنى تۇتۇۋېلىپ بىر شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ، ئۆز پادىشاھىغا تونۇرلاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئالدىغا قاراپ، ئۇد ياغىچىدىن ياسىلىپ جاۋاھىراتلار بىلەن بېزەلگەن بىر تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغان بىر قارا ساقاللىق ئادەمگە كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ھەيران بولغىنىچە ئۇ كىشىگە سالام بېرىپتۇ. مايمۇنلار پادىشاھى سەيپۇلمۇلۇكنىڭ سالامىغا جاۋاب بېرىپ، ئۇنىڭغا كۈمۈش كۇرسى قويدۇرۇپ بېرىپتۇ ۋە:

ـــ مۇساپىرەك كۆرۈنىسىز بۇرادەر، ئادەمنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ تىجارەت بىلەن ئالەمنى كېزىپ يۈرەتتىم، كېمىدە كېلىۋاتقان ۋاقتىمدا كېچىسى كېمە غەرق بولدى. بىر پارچە تاختاي ئۈستىدە قالدىم، سۇ مەۋج ئۇرۇپ مېنى دەريادىن قىرغاققا چىقىرىپ قويدى. بۇ ئارالغا چىقتىم، مايمۇنلار مېنى تۇتۇۋېلىپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەيپۇلمۇلۇك.

پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپ:

ـــ سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزمۇ مېنىڭ ئەھۋالىم بىلەن ئوخشاش ئىكەن، ـــ دەپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك پادىشاھتىن:

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم، ئۆزلىرى قانداق سەۋەب بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالغان؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ:

ـــ مەنمۇ مىسىردىن بولىمەن. دەريادا كېمە بىلەن كېتىۋاتقىنىمدا، مېنىڭمۇ كېمەم غەرق بولۇپ بىر پارچە تاختاي ئۈستىدە قالدىم. سۇ مېنى قىرغاققا چىقىرىپ قويدى. مايمۇنلارغا ئەسىر بولۇپ بۇ يەرگە كەلدىم. بۇلار ئۆلگەن پادىشاھنىڭ ئورنىغا مېنى تەختكە چىقاردى. مېنىڭ ھازىرقى خوتۇنۇم بۇلارنىڭ ئۆلگەن پادىشاھنىڭ قىزى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پادىشاھ يېمەك ـ ئىچمەك كەلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ ۋە سەيپۇلمۇلۇك بىلەن بىر تەختتە ئولتۇرۇپ تائام يەپتۇ. مايمۇنلار تەئەججۇپ بىلەن قاراپ تۇرۇشۇپتۇ.

كەچ كىرگەندە بەزمە باشلىنىپتۇ. ئۇلارنىڭ بېشىدا بىرنەچچە مايمۇن چىراغ تۇتۇپ تۇرۇشۇپتۇ. قالغان مايمۇنلار پارچە ـ پارچە قىزىل لاتىلارنى ياغاچقا باغلاپ، ئەلەم كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈشۈپ تۇرۇشۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇ يەردە بىرنەچچە كۈن ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن بولۇپ، ئۇلاردىن گۈلىستانى ئېرەم بىلەن بەدىئۇلجامالنىڭ

خەۋىرىنى سورىغان بولسىمۇ ھېچبىر خەۋەر ئالالماپتۇ. شۇڭا، سەيپۇلمۇلۇك پادىشاھقا:

— ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، بۇ يەردىن كەتسەم، — دەپتۇ.

پادىشاھ بىر زەڭگىگە «ئۇنى چالنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارغىن» دەپ بۇيرۇپتۇ. زەڭگى ئۇنى بىر چالنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىپ يۇز كۆرۈشتۈرۈپتۇ. چال سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ ئۇقۇپ ھەيران بوپتۇ. چال تۇرغان جايدا لەئەل، ياقۇت، مەرۋايىتلار كۆپ ئىكەن. چال سەيپۇلمۇلۇكنى بىر ئېغىز تاغقا باشلاپ چىقىپتۇ. ئۇ ياقۇت ۋە لەئەل چىقىدىغان تاغ ئىكەن. سەيپۇلمۇلۇك تاغ ئۈستىدە سارغىيىپ ياتقان ياقۇتلارنى كۆرۈپ:

— بۇ ياقۇتلار نېمە ئۈچۈن سارغىيىپ قالغان؟ — دەپ سورىغانكەن، چال:

— بۇ ياقۇتلار ئاپتاپنىڭ ھارارىتى بىلەن سارغايغان، يەنە يەتتە يىلدىن كېيىن لەئەلگە ئايلىنىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— مەرۋايىت نەدىن چىقىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەيپۇلمۇلۇك يەنە.

— مەرۋايىت دەريادىن چىقىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چال.

سەيپۇلمۇلۇك بۇ تاغدىن لەئەل يىغىپتۇ. چال ئۇنىڭغا يارداملىشىپ نۇرغۇن لەئەل يىغىشىپ بېرىپتۇ. ئۇلار لەئەل يىغىشنى توختىتىپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ، يىغقان ياقۇت ۋە لەئەللەرنى پادىشاھنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— مەن سىزگە مەرۋايىتتىن كۆز قويۇلغان لېگەن تاۋاقلاردىن ۋە يەنە جاۋاھىراتلاردىن قانچە لازىم بولسا شۇنچىلىك بېرەي، ئېلىپ كېتىڭ، — دېگەنىكەن، سەيپۇلمۇلۇك:

— ئى پادىشاھى ئالەم، بۇ نەرسىلەر ماڭا كېرەك بولمايدۇ. يول كىشىسى يولدا ياخشى، ماڭا رۇخسەت بېرىڭ، — دەپ ئىلتىماس قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ:

— مەن بۇ يەردە يالغۇز، بىرنەچچە مەھەل بىللە تۇرايلى، — دېگەن بولسىمۇ سەيپۇلمۇلۇك قوبۇل قىلماي، رۇخسەت سوراپ چىڭ تۇرۇۋالغانلىقتىن پادىشاھ نائىلاج رۇخسەت بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئايرىلىشقا چىدىماي سەيپۇلمۇلۇكنى قۇچاقلاپ يىغلاپتۇ ۋە ئۇنى ئېگەرلەنگەن ئاتقا مىندۈرۈپ، ئىككى مايمۇننى يول باشلىغۇچى قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ، ئۆزىمۇ بىر كۈنلۈك يەرگىچە ھەمراھ بولۇپ بېرىپ خوشلىشىپ قايتىپ كەپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك ئىككى مايمۇننىڭ يول باشلىشى بىلەن بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ جاڭگالدىن چىققاندا مايمۇنلار رۇخسەت سوراپ، ئېتىغا مىنىپ ئارقىسىغا يېنىپ كېتىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ يولغا چۈشۈپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك بىرنەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن، دېڭىز قىرغىقىدىكى لارت دېگەن بىر جەزىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ جەزىرە سەندەل دەرىخى ئۆسىدىغان، ئالـتۈن ـ كۈمۈش كۆپ چىقىدىغان بىر جاي بولۇپ، ئۇ يەردە چۈمۇلە كۆپ ئىكەن. ئۇ يەرنىڭ چۈمۇلىلىرى ئىتتەك چوڭلۇقتا بولىدىكەن. ئەگەر بىر كىشى سەندەل ۋە ئالتۈن ـ كۈمۈش ئالماقچى بولسا، قوي ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى چۈمۇلىلەرگە تاشلاپ بېرىپ، چۈمۇلىلەر گۆش بىلەن بولۇپ قالغاندا، ئىتتىك پالتا ئېلىپ، يۇگۇرۈك ئاتقا مىنىپ بېرىپ سەندەلنى كېسىۋېلىپ، ناھايىتى تېزلىكتە قېچىپ كەتسە بولىدىكەن. ئۇ جەزىرىدە يەنە زەپەمۇ كۆپ ئۆسىدىكەن، قۇشلىرىمۇ يوغان بولىدىكەن. سەيپۇلمۇلۇك جەزىرىگە تېخى ئەمدىلا كېلىپ تۇرۇشىغا، كۆزى قىزىل، ئاياغلىرى يېشىل بىر قۇش سەيپۇلمۇلۇكنى كۆتۈرۈپ ھاۋاغا ئۇچۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ھاۋانىڭ قەرىدە گاھ كۆزىنى ئېچىپ، گاھ يۇمۇپ قورققىنىدىن كەلىمە شاھادەت ئوقۇشقا باشلاپتۇ. قۇش ئۇنى ئۇچ كۈنلۈكچە يەرگە ئېلىپ بېرىپ، ئۆز ئۇۋىسى بولغان يوغان بىر دەرەخنىڭ تۈۋىدە قويۇپ، ئۆزى يەنە بىر تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، نەچچە ئون غۇلاچ كېلىدىغان يوغان بىر ئەجدىھا ئاغزىدىن ئوت چاچرىتىپ، قۇشنىڭ بالىلىرىنى يېيىش ئۈچۈن قەست قىلىۋاتقان، قۇشنىڭ بالىلىرى چۈرقىرىشىپ ناله قىلىشىۋاتقانىكەن. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ قۇش بالىلىرىغا رەھمى كەپتۇ. ئۇ تەكرىنى ياد ئېتىپ، قولىغا قىلىچ ئېلىپ بىر ئۇرۇشتىلا ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن ئىككى تاسما تىلىپ بېلىگە باغلىۋاپتۇ. شۇ چاغدا قۇش ئۇچۇپ كېلىپ، بالىلىرىغا يەم قىلىپ بېرىش ئۈچۈن سەيپۇلمۇلۇكنى ئىككى ھەمراھى بىلەن پارە ـ پارە قىلماقچى بولغاندا، ئەجدىھانىڭ ئۆلۈكىگە كۆزى چۈشۈپتۇ. شۇ پەيتته قۇشنىڭ بالىلىرى چۈرقىرىشىپ:

ـــ ئانا، ئەگەر بۇ ئادەم پەرزەنتى ئەجدىھانى ئۆلتۈرمىگەن بولسا، بىز ئاللىقاچان تۇگىشىپ كەتكەن بولاتتۇق. بۇ كىشى بىزنىڭ ھاياتىمىزنى ساقلاپ قالدى، ـــ دەپتۇ.

قۇش بالىلىرىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ سەيپۇلمۇلۇككە زىيان سېلىش نىيىتىدىن يېنىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ياخشىلىقىغا جاۋابەن دەرھال بىر تۇلۇمغا سۇ ئېلىپ، سەيپۇلمۇلۇكنى قانىتىغا قىسىپ ئۇچۇپ، دەريالار، ئېگىز تاغلار، چۆل ـ جەزىرىلەر دىن ئۆتۈپ قىرىق كۈنلۈك يەرگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك كېچىسى دەرەخ ئۈستىدە يېتىپ، كۈندۈزى يول مېڭىپ يەنە بەش كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ، چارچاپ ھالدىن كېتىپ، يەنە يول يۈرۈشكە تاقەت قىلالماپتۇ. ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىپ بۇ جاپالاردىن بىر يولى قۇتۇلۇش نىيىتىگە كەپتۇ، لېكىن، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش مەردلەرنىڭ ئىشى ئەمەس، دەپ ئويلاپ، يەنە يولغا چۈشۈپتۇ. يەنە بىرنەچچە كۈن يول

يۇرگەندىن كېيىن بىر ئەنجۇرزارلىققا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئەنجۇرلەردىن يەپ، ئۇ يەردە بىر سائەت ئارام ئاپتۇ ۋە زار - زار يىغلاپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇپتۇ:

بولمىغاي ئالەمدە مەندەك بىر پەرىشان ھال كىشى،
بولمىغاي مېھنەتتە ھېچكىم مەن كەبى پايمال كىشى.

ئۇ كېچىسى سەيپۇلمۇلۇك يەنە دەرەخقە چىقىپ يېتىپ تاڭ ئاتقاندا بايا‌ۋانغا قاراپ يول ئاپتۇ. يەنە بىرنەچچە كۈن يول يۇرگەندىن كېيىن بىر تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ تاغمۇتاغ كېزىپ يۇرگەندە كۆزىگە تاغ ئارىسىدىكى بىر شەھەر كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ يۇرۇپ شەھەرنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. قارىسا شەھەرنىڭ دەرۋازىلىرى بېلىق سۆڭىكىدىن ياسالغان بولۇپ، دەرۋازىدىن شەھەر ئىچىدىكى بويى ئاسمانغا تاقاشقان كاتتا ئىمارەتلەر كۆرۈنۈپ تۇرغۇدەك. سەيپۇلمۇلۇك شەھەرنىڭ ئىچىگە كىرىپ قارىسا مەنزىرىسى كۆركەم ۋە يېقىملىق ئىكەن، ئىمارەتلىرى چىرايلىق نەقىشلەنگەن، ئىچى ئىپار - ئەنبەر ھىدى بىلەن تولغان گۈزەل شەھەر ئىكەن، لېكىن شەھەردە بىرمۇ ئادەم يوق ئىكەن. سەيپۇلمۇلۇك بىر ئىمارەتنىڭ ئالدىغا كېلىپ قارىسا، دەرۋازىسىغا خىلمۇخىل ئەرچە ۋە ئايالچە كىيىم - كېچەكلەر، قىلىچ - قالقانلارنىڭ ئېسىقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك بىر قىلىچنى ئېلىپ، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ ئۇ ئىمارەتنىڭ ئىچىگە قەدەم تاشلاپتۇ. ئۇ ئىمارەت ئىچىدە ئوڭ ۋە سولغا نەزەر تاشلاپ، ئاجايىپ چىرايلىق نەقىش قىلىنغان ئۆيلەرنى ۋە ئالتۇن - كۈمۈشلەردىن ياسالغان سۇپىلارنى، سۇپىلارنىڭ ئۈستىدە تۇرغان، پۇتلىرىغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن تەختلەرنى كۆرۈپتۇ. ئۇ يەردىكى ئالتۇن قەپەسلەردە بۇلبۇللار سايرىشىپ تۇرغان، يەنە بىر قىرىق خانىلىق بىر قەپەستە خىلمۇخىل قۇشلار سايراپ تۇرغانكەن. سەيپۇلمۇلۇك ئۇ يەردىن ئۆتۈپ بىر سارايغا كىرىپ قارىسا، ئۇد ياغىچىدىن ياسالغان، پۇتلىرى ئالتۇندىن قىلىنغان، ئۈستىگە تۇرلۇك ئېسىل تۆشەكلەر سېلىنغان بىر تەخت تۇرغانكەن. يەنە بىر تەرەپتە قاتىرىسىغا سېلىنغان قىرىق ھۇجرا كۆرۈنۈپتۇ. ھۇجرىلارنىڭ ھەممىسىگە پەردىلەر تارتىلغان، ئىشىكلىرى لەئەل - جاۋاھىرلاردىن كۆز قويۇپ بېزەلگەن ئىكەن. سەيپۇلمۇلۇك ھۇجرىدىن ھۇجرىغا ئۆتۈپ يۇرۇپ، بىر ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنىڭ مەھكەم قۇلۇپلانغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئىشىك تۇۋىدە ئالتۇن زەنجىر بىلەن باغلاپ قويۇلغان بىر شىرنىڭ ھەيكىلى بار ئىكەن. سەيپۇلمۇلۇك ئىشىكنىڭ قۇلۇپىنى سۇندۇرۇپ ئىچكىرىگە كىرىپتۇ ۋە ئالتۇن تەختنىڭ ئۈستىدە ياتقان بىر قىزغا كۆزى چۈشۈپتۇ. ئۇ قىزنىڭ يۈزى تولۇن ئايغا، ئاغزى غۇنچىگە، ئۆزى پەرىزاتقا

ئوخشاش گۈزەل بولۇپ، ھۆسنى - رۇخسارىنى كۆرمەي تەرىپىنى ئاڭلىغان كىشىمۇ بىتاقەتلىككە چۈشكۈدەك دەرىجىدە چىرايلىق ئىكەن. ئۇ جانانىنىڭ يۈزىگە پەردە يېپىلغان بولۇپ، گويا ئۆلۈكتەك ياتقانىكەن. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ كۆڭۈل قۇشى ئۇ جاناننىڭ زۇلپى تارىغا باغلىنىپ قاپتۇ. ئۆزىنىڭ ئۇ قىزنىڭ مۇھەببىتىگە مۇپتىلا بولغانلىقىنى سەزگەن سەيپۇلمۇلۇك «ھەي كۆڭۈل، بىرنى ئىزدەپ شۇنچە مۇشەققەتلەرنى تارتىپ تېخى مۇرادىڭغا يەتمەي تۇرۇپ، يەنە بىرسىنىڭ مۇھەببەت كەمەنگە ئېلىنىپ قالغىنىڭ نېمىسى؟» دەپ، ئۆز - ئۆزىگە مالامەت قىلىشقا مەجبۇر بوپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇنى ئويغىتىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ قىز ئويغانماپتۇ. بۇ قىز ئۆلگەنمۇ نېمە؟ دەپ خىيال قىلىپ، بىر ئەينەك ئەپكېلىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا تۇتقانىكەن، ئەينەكنىڭ نەملەشكەنلىكى بىلىنىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك قىزنى تەخت بىلەن كۆتۈرۈپ تاشقىرىغا ئېلىپ چىققانىكەن، قىز ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇرۇپتۇ - يۇ، ئۇيان - بۇيانغا قاراپ يەنە بىھوش بوپتۇ. قىز ئۆيگە ئېلىپ كىرسە ھوشسىزلىنىپ، تالاغا ئېلىپ چىقسا بىرئاز ھوشىغا كېلىپ يەنە ھوشسىزلىنىپتۇ. بۇ ئىش بىرنەچچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن سەيپۇلمۇلۇك «بۇ قىز مېنى مەسخىرە قىلۇاتامدۇ ياكى ئۇياتقاندىن شۇداق قىلۇاتامدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاپتۇ. بىرئازدىن كېيىن قىز ئورنىدىن تۇرۇپ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇنىڭدىن گەپ سورىسا، قىز يىغلاپتۇ، لېكىن سۆزلىيەلمەپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك تەختنى يەرگە كۇمۇپ تاشلىغاندىن كېيىن، قىز ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ يىغلاپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇنىڭدىن:

— ئى جەننەتنىڭ ھۆرى! سىز قەيەردىن بولىسىز؟ قايسى باغنىڭ گۈلى ۋە قايسى دەريانىڭ بېلىقسىز؟ — دەپ سورىغانىكەن، قىز شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئى يىگىت! مېنىڭ سەرگۈزەشتىم چېچىمدىن تولا. مەن سىزگە قىسقا قىلىپ ئېيتىپ بېرەي: مەن سەراندىپ پادىشاھنىڭ قىزىمەن. مېنى بۇنىڭدىن ئون ئۇچ يىل بۇرۇن پەرىزاتلار ئېلىپ كېلىپ بەند قىلغان. بىز ئۇچ ئاچا - سىڭىل ئىدۇق. ھەممىمىزنىڭ چار بېغىدىكى گۈلزارلىقتا سۇغا چۆمۈلۈپ ئويناياتقۇق. بىر كۈنى ئاشۇ گۈلزارلىقتا ئويناۋاتساق تۇيۇقسىز بوران چىقىپ، ئالەمنى قاراڭغۇلۇق باستى. شۇ پەيتتە بىر قۇش پەيدا بولۇپ ئۇچىمىزنىڭ ئارىسىدىن مېنى چاڭگىلىغا ئېلىپ ھاۋاغا ئۇچتى. مەن ھوشۇمدىن كەتتىم. كۆزۈمنى ئاچسام ئۆزۈمنى مۇشۇ جايدا كۆردۇم. شۇ چاغدا بىر يىگىت كېلىپ ماڭا سالام بەردى. مەن كۆرگەن ئۇنداق بەتچىراي غەلىتە مەخلۇقنى باشقا ئىنسان كۆرۈپ باقمىغان بولسا كېرەك. مەن ئۇنى كۆرۈپ قورقتۇم. ئۇ يىگىت: «ئى نازىنىن، قورقماڭ، مەن پەرىلەر پادىشاھىنىڭ ئوغلى بولىمەن. سىزگە ئاشىق بولۇپ قېلىپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدىم. سىزگە ئەمدى ئاتا -

ئانىڭىزنى ۋە دىيارىڭىزنى ئۇنتۇشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ يەرگە تاكى دەۋرى قىيامەتكىچە ئادەم پەرزەنتىنىڭ قەدىمى يەتمەيدۇ» دەپ مېنى مۇشۇ تەختكە بەند قىلىپ قويدى، يۇزۈمگە پەردە يېپىپ قويۇپ ئۆزى قايتىپ كەتتى. ئۇ بۇ يەرگە ئايدا پەقەت بىر قېتىملا كېلىدۇ. يۇزۈمنى ئېچىپ دىدارىمنى كۆرۈۋالىدۇ. ھەر قېتىم كەلگىنىدە تائام ۋە شەربەتلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ. قايسى گۈناھىمنىڭ سەۋەبىدىن بۇنداق بالاغا قالغانلىقىمنى بىلمەيمەن.

قىز سۆزىنى تۈگىتىپ زار - زار يىغلاپتۇ.

— ئى ھۆسن ئەھلىنىڭ شاھى، — دەپ سۆز باشلاپتۇ سەيپۇلمۇلۇك، — مەن غېرىبلىق، بىناۋالىق بايا‌ۋاندا كېزىپ، ئاۋارە بولۇپ ئون نەچچە يىلنى ئۆتكۈزدۈم. ھېچبىر ئادەم پەرزەنتى كۆرمىگەن ئاجايىباتلارنى كۆردۈم...

سەيپۇلمۇلۇك قىزغا ئۆزىنىڭ بەدىئۇلجامالغا ئاشىق بولغىنىنى، لەشكەرلىرىنىڭ كېمىدە غەرق بولغانلىقىنى، سائىتتىن جۇدا بولغانلىقىنى... ۋە باشقىلارنى ئېيتىپ بېرىپ زار - زار يىغلاپتۇ. قىزمۇ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىپ، نالە - زار بىلەن كۆز يېشى قىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك قىزدىن بەدىئۇلجامالنىڭ خەۋىرىنى سوراپ، قىز بۇلبۇلدەك سايراپ، ئاغزىدىن خەۋەر دۇردانىلىرىنى تۆكۈپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ئى سەيپۇلمۇلۇك، مەن سىزگە گۈلىستانى ئىرەم بىلەن بەدىئۇلجامالنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزەي. بىلىڭ ۋە ئاگاھ بولۇڭكى، بىز ئاچا - سىڭىل ئۈچىمىز بىر كۈنى ئاتىمىزنىڭ چار بېغىغا تاماشا قىلىش ئۈچۈن باغراندۇق. ئانىمىز ھامىلدار بولسىمۇ بىز بىلەن بىللە باغقا باغراندى، باغدا تولغاق تۇتۇپ قېلىپ، بىر قىز تۇغدى. بىز باغدا يەتتە كۈن تۇرۇپ قالدۇق. ئانام بىر دەرەخ تۈۋىدە ئولتۇراتتى، ئۇ ئۆزىگە ئىپار - زەپەرلەرنى ھەمراھ قىلغانىدى. شۇ ئەسنادا دەرەخ بېشىدىن بىر مەلىكە چۈشۈپ ئانامغا سالام قىلدى ۋە: «قورقماڭ، مەن پەرىزات بولىمەن، شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ خوتۇنى بولىمەن، پەرىزاتلارنىڭ پادىشاھىمەن. مەن سىزنىڭ بېغىڭىزدا تۇغدۇم، ھەقىتائالا ماڭا بىر پەرزەنت بەردى. نەچچە كۈندىن بېرى بۇ يەردە تۇرۇپ سىزنىڭ نازۇ نېمەتلىرىڭىزدىن بەھرىمەن بولدۇق» دېدى ۋە ئانامغا بىر خالتا مەرۋايىت بەردى. ئانام ئۇ پەرىگە: «ئى مەلىكە، قىزىڭىزنى ماڭا بېرىڭ، مەن ئېمىتىپ بېرەي» دېگەنىدى، مەلىكە قوبۇل كۆرۈپ قىزنى ئانامنىڭ قېشىدا قويدى. ئانام بۇ ۋاقىنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ھەيران قالدى ھەم ئۇنىڭ ئاغزىغا ئەمچەك سېلىپ تۇرۇپ، يۇزىگە يۇزىنى يېقىپ يىغلىدى، ئاندىن كېيىن مەلىكىگە: «بىر قېتىم كۆرمەك بىلەن مېھرىمنى ئۈزەلمەيۋاتىمەن، بۇ قىزىڭىزنى ماڭا بەرسىڭىز، مەن

باقسام» دېۋىدى، مەلىكە: «غەم يېمەڭ، بۇ بوۋاقنى ھەر ئايدا بىر قېتىم قېشىڭىزغا ئەۋەتەي. بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلمىكىمىز ئاسان. ئەكېلىڭ، مەنمۇ سىزنىڭ قىزىڭىزنى ئېمىتىپ بېرەي» دېدى. ئانام ناھايىتى خۇشال بولۇپ مەلىكىدىن: «قىزىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟» دەپ سورىغانىدى، مەلىكە: «قىزىمغا بەدىئۇلجامال دەپ ئىسىم قويغان» دەپ جاۋاب بەردى ۋە خوشلىشىپ غايىب بولدى. شۇنىڭدىن بېرى بەدىئۇلجامال ھەر ئايدا بىر قېتىم كېلىدۇ، ئاينىڭ يېرىمىنى ئانامنىڭ قېشىدا ئۆتكۈزۈپ كېتىدۇ. ئۇ-نىڭ ھۆسنىدىن ئايمۇ خىجىل بولىدۇ. ھازىر دەل ئۇنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. دەرىخا، ئەگەر مەن ئانامنىڭ قېشىدا، ئۆز شەھرىمدە بولغىنىمدا ۋە سىز بۇ دىيارلارغا كېلىپ سەرگەردان بولمىغىنىڭىزدا ئىدى، مەن سىزگە بەدىئۇلجامالنى كۆرسىتەتتىم، ئەپسۇسكى ھازىر بۇنىڭغا ئىمكانىيەت يوق.

سەيپۇلمۇلۇك قىزدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كۆپ مىننەتدار بوپتۇ. ئىككى دەردەمەن بىر - بىرىنىڭ ئەھۋالىغا ئېچىنىپ كۆز يېشى قىلىشىپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قىز يەنە سۆزگە ئېچىپ، خەۋەر دۇردانىلىرىنى سۆز رىشتىسىگە مۇنداق تىزىپتۇ:

— بىر كۈنى مەن مېنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەن پەرى يىگىت بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتىم، سۆز ئۇستىدە ئۇ يىگىت: «ئى جانان، سىز جېنىڭىزنى ماڭا بېرىڭ، مەنمۇ جىنىمنى سىزگە بېرەي» دېدى. مەن: «جېنىمنى نېمە قىلىسىز؟ سىزنىڭ جې-نىڭىز نەدە؟» دەپ سورىدىم. ئۇ غەزەپلىنىپ: «مېنىڭ جېنىمنىڭ نەدىلىكىنى سوراپ نېمە قىلىسەن؟» دەپ ۋارقىرىدى. مەن قورقۇپ يىغلاشقا باشلىدىم ۋە: «مېنى ئاتا - ئانامدىن، دىيارىمدىن ئايرىپ بۇ بالاغا گىرىپتار قىلدىڭ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، سەن مې-نىڭ غېرىبلىقىمنى ئېتىبارغا ئالماي، سۆز سورىسام قاتتىق جاۋاب بېرەمسەن؟» دې-دىم. پەرى يىگىت قىلغان سۆزىگە پۇشايمان قىلىپ: «جانانىم، مېنىڭ جېنىمنىڭ نە-دىلىكىنى سىزگە ئېيتىپ بېرەي. ئەگەر ھەركىمدە سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈزۈ-كى بولسا، ئۈزۈكنى دەريانىڭ ئىچىدىن بىر ساندۇق چىقىدۇ. شۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە بىر كەپتەر بار. مېنىڭ جېنىم ئاشۇ كەپتەرنىڭ ئىچىدە» دېدى. مەن ئۇنىڭدىن: «بىزنىڭ تۇرغان يېرىمىز قەيەر؟» دەپ سورىسام، ئۇ: «جەزىرەئى ئىس-پەندە باش» دەپ جاۋاب بەردى. مەن ئۇنىڭدىن: «بۇ يەر بىلەن گۇلىستانى ئېرەمنىڭ ئارىلىقى قانچىلىك؟» دەپ سورىغانىدىم، ئۇ: «پەرىلەر بىر ئايدا بارالايدۇ، ئادەمزات بىر يىلدا بارالايدۇ. بۇ يەر بىلەن گۇلىستانى ئېرەمنىڭ ئارىلىقىدا چوڭ - چوڭ دەر-يالار، ئېگىز تاغلار كۆپ، يوللىرى خەتەرلىك، ئادەم ئەۋلادىنىڭ ئۇ يەرگە بارمىقى نا-ھايىتى مۇشكۈل» دېدى. مەن يەنە: «ئەگەر ئۇ كەپتەرنى بىر كىشى تۇتۇپ ئۆلتۈرسە

سىز ھەقىقەتەن ئۆلەمسىز؟» دەپ سورىسام، ئۇ: «ئۆلىمەن» دېدى. مەن ئۇ گەپكە ھەيران بولغىنىمدا ئۇ ماڭا قاراپ كۈلگىلى تۇردى. ئاندىن كېيىن ئۇ مېنى تەختكە بەندە قىلىپ قويۇپ، ئۆزى كەتمەكچى بولدى. مەن ئۇنىڭدىن نەگە بارىدىغانلىقىنى سورىسام، ئۇ: «خۇدا پەرمان قىلغان يەرگە» دەپ، ئۆزىنىڭ بارىدىغان جايىنى يوشۇردى.

قىزدىن بەدئۇلجامالىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلىغان سەيپۇلمۇلۇك چەكسىز خۇرسەن بولۇپ:

— ئى ئاي يۈزلۈك، سۈمبۈل چاچلىق، پەيۋەستە قاشلىق، قارا خاللىق، شېكەر سۆزلۈك جانان! ئى مېھرىبانىم! مەندە سۇلايمان ئەلايھىسسالامنىڭ ئۈزۈكى بار، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان قىز كۆپ سۆيۈنۈپتۇ. شۇ زامان ئىككىيلەن بىرلىكتە دەريا بويىغا بېرىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك تاھارەت ئېلىپ ئىككى رەكەت شۈكرانە نامىزى ئوقۇپتۇ ۋە سەجدىگە باش قويۇپ، تەڭرى تائالادىن ئۆز مۇشكۈلىنىڭ ئاسان بولۇشىنى تىلەپ، ئۈزۈكنى دەريا‌غا كۆرسىتىپتۇ. بىرپەستە دەريا ئىچىدىن بىر ساندۇق چىقىپتۇ. ئۇلار ساندۇقنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئېلىپ كېلىپ، ئىشىكنى مەھكەم تاقاپ ساندۇقنى ئېچىپ، كەپتەرنىڭ بوينىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ. بىر سائەت ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن تاغدەك يوغان بىرنەرسە ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ يىقىلىپلا قايتا مىدىرلىماپتۇ. دېمەك، پەرى يىگىت ئۆلۈپتۇ. شۇ ھامان ھاۋا بۇزۇلۇپ، ئاۋۇال چاقماق ـ توزان، قارا بوران پەيدا بولۇپ ئالەمنى قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ. ئوچ كۈنگىچە ئاسماندىن قان يېغىپتۇ. قىز بىلەن سەيپۇلمۇلۇك بۇ ھادىسىدىن قورقۇپ، بۇ يەردىن تېزلىكتە كېتىشنىڭ مەسلىھەتىنى قىلىشىپ، سال باغلاپ، سالغا لەئەل ياقۇت، مەرۋايىتقا ئوخشاش جاۋاھىراتلارنى سېلىپ، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ، سال بىلەن دەريا‌غا چۈشۈپ يولغا چىقىشىپتۇ. ئىلگىرى ئالغان خورمىلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىپتۇ. دەريادا گاھىدا بوران چىقىپ، سالنى تېزلىكتە ھەيدەپ بەش ـ ئالتە كۈنلۈك يەرگە بىر كۈندە ئاپىرىپ قويىدىغان ۋاقىتلارمۇ بوپتۇ. شۇنداق مېڭىپ، ئوزۇقلۇقى تۈگەپ تۇرۇشىغا بىر ئارالغا ئۇلىشىپتۇ. ئۇلار ئارالغا چىقىپ ھەر خىل مېۋىلەردىن يەپ، نۇرغۇن مېۋە يىغىپ، يەنە يولغا چۈشۈپ‌تۇ. ئوچ ئاي يول ماڭغان بولسىمۇ قۇرۇقلۇققا چىقالماپتۇ. بىر كۈنى سەيپۇلمۇلۇك ئۇخلاپ قېلىپ، سالنى قىز ھەيدەپ كېتىۋاتقاندا دەريا ئىچىدىن يوغان بىر لەھەك چىقىپ، سالغا ئېغىز ئېچىپ ئۇلارنى غەرق قىلماقچى بوپتۇ. قىز سەيپۇلمۇلۇكنى ئويغاتقانكەن، ئۇ ئويغىنىپلا قولىغا قىلىچ ئېلىپ بىر ئۇرۇشتىلا لەھەڭنى ئىككى پارە قىلىۋېتىپتۇ.

ئۇلار يەنە بىرنەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن يەنە بىر ئارالغا چىقىپتۇ. بۇ

ئارالدا هەر خىل مېۋىلەر بار ئىكەن. ئۇلار مېۋىلەردىن يەپ قورسىقىنى تويغۇزۇپ تۇرۇشىغا، بۇ ئارالغا بىر بۆلۈك سودىگەرلەر يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار سودىگەرلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ شەھىرى ۋاستىدىن سەرانديپقا كېتىپ بارغان سودىگەرلەر ئىكەنلىكىنى شەھىرى ۋاستىدىن سەرانديپقا ئۇچ ئايدا يېتىپ بارغىلى بولىدىغانلىقىنى، ۋاستە شەھىرىنىڭ بۇ يەرگە يېقىن ئىكەنلىكىنى، شەھىرى ۋاستىگە تاجىلمەلىك ئىسىملىك بىر كىشىنىڭ پادىشاھ ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ سۆيۈنۈپتۇ، چۈنكى قىزنىڭ ئېيتقىنىچە، شەھىرى ۋاستىنىڭ پادىشاھى تاجىلمەلىك ئۇنىڭ ئاتىسى بىلەن بىر تۇغقان ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار شەھىرى ۋاستىگە بارماقچى بولۇپ، يولغا راۋان بوپتۇ. بىرنەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن شەھىرى ۋاستىگە يېتىپ بېرىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك قىزنى بىر يەردە قويۇپ، ئۆزى تاجىلمەلىكنىڭ ئوردىسىغا بېرىپتۇ. تاجىلمەلىك ئوردىدىن چىقىۋاتقانىكەن، سەيپۇلمۇلۇك ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ سالام بېرىپتۇ. تاجىلمەلىكنىڭ كۆزى سەيپۇلمۇلۇككە چۈشۈپ:

— ئى يىگىت، مۇساپىردەك كۆرۈنىسىز، قەيەردىن بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك:

— كەمىنە مۇساپىر غېرىبلىرى مىسىر شەھىرىدىن بولىمەن. ئەگەر بېشىمدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلسام، سۆز ئۇزىراپ كېتىپ جانابلىرىغا مالالىلىق يەتكۈزۈپ قويۇشۇم مۇمكىن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنداقتىمۇ سۆزىگە ئۆزىنىڭ غېرىبلىق ۋە سەرگەردانلىق تارتىۋاتقانلىقىغا توپتوغرا ئون ئۇچ يىل بولغانلىقىنى قىستۇرۇپ قويۇپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پادىشاھ پەرىشانلىق بىلەن:

— مېنىڭ ئاغامنىڭ مەلىكەيى هۆسن ئىسىملىك بىر قىزىنىڭمۇ غايىب بولغىنىغا ئون ئۇچ يىل بولدى، هېچبىر جايدىن خەۋىرى بولمىدى، — دېگەنىكەن، سەيپۇلمۇلۇك:

— ئى پادىشاھى ئالەم! ئەگەر جانابلىرىدىن رۇخسەت بولسا، مەلىكەيى هۆسنىنى هۆزۈرلىرىغا ئېلىپ كەلسەم، — دەپتۇ. تاجىلمەلىك مەلىكەيى هۆسندىن خەۋەر تاپقىنىغا ناهايىتى سۆيۈنۈپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك پادىشاھنى ئەگەشتۇرۇپ، مەلىكەيى هۆسن بار يەرگە ئېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ مەلىكەيى هۆسننى كۆرۈپلا ئاتتىن ئۆزىنى تاشلاپ يىغلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. تاجىلمەلىك دەرهال ئۆز ئاغىسى سەرانديپ پادىشاهىغا خەۋەر ماڭدۇرۇۋېتىپ، مەپە كەلتۈرۈپ مەلىكەيى هۆسننى ئولتۇرغۇزۇپ ئىززەت ۋە هۆرمەت بىلەن ئۆز ئوردىسىغا ئېلىپ كەپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكنى ئىراق ئارغىمىقىغا مىنىدۈرۈپ ئىززەت بىلەن شەهەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شاهانە كىيىم ـ كېچەكلەرنى تەقدىم قىلىپ، زىياپەت بېرىپتۇ.

تاجلمەلىك مەلىكەيى ھۆسنىنىڭ تېپىلغىنىغا خۇرسەن بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ھېيت قىلىشنى جاكارلاپتۇ ۋە ئۆزى ئون يەتتە كۈنگىچە شاھانە زىياپەتلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. تاجلمەلىك سەيپۇلمۇلۇكنى ھۇزۇرىغا چاقىرىپ، ھال - ئەھۋال سوراپ تۇرۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ۋەقەلەرنى، تارتقان مېھنەت - مۇ-شەققەتلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىپتۇ.

زىياپەت كۈنلىرى ئاخىرلاشقاندا تاجلمەلىك يول تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈپ، مە-لىكەيى ھۆسن بىلەن سەيپۇلمۇلۈكنى ئېلىپ، ئاغىسىنىڭ قېشىغا ــ سەراندىپ شە-ھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. مەنزىللەرنى كېزىپ، بىر ئاي دېگەندە سەراندىپ شە-ھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. سەراندىپ پادىشاھى قىزى مەلىكەيى ھۆسن بىلەن كۆرۈشۈپ شادلىققا چۆمۈلۈپتۇ. ئۇ قىزى بىلەن سالامەت كۆرۈشكەنلىكىنىڭ شەرىپىگە خەير - ئېھسانلارنى قىپتۇ. بىرنەچچە كۈنگىچە ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئۆتۈشۈپتۇ، ئاندىن مەلىكەيى ھۆسن بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاتىسىغا بىرمۇبىر بايان قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئى ئۇلۇغۋار ئاتا! مېنى پەرىنىڭ قولىدىن سەيپۇلمۇلۇك ئاجرىتىپ ئالدى. ئۇ ئەگەر پەرىنىڭ جېنىنى دەريادىن چىقىرىپ ئۆلتۈرمىگەن بولسا، مەن پەرىدىن قۇ-تۇلالماس ئىدىم، ئەگەر ئۇ بىز دەريادا سال بىلەن كېتىۋاتقاندا لەھەڭنى ئۆلتۈرمىگەن بولسا، مەن لەھەڭگە يەم بولغان بولار ئىدىم.

مەلىكەيى ھۆسن يەنە سەيپۇلمۇلۈكنىڭ بېھىساب لەشكەرلىرىنىڭ دەريادا غەرق بولۇپ كەتكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ئون ئۇچ يىلدىن بېرى غېرىبلىق، سەرگەردانلىقتا يۈرۈپ ناھايىتى كۆپ مۇشەققەتلەرنى تارتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

سەراندىپ پادىشاھى قىزىدىن سەيپۇلمۇلۈكنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنى چاقىرتىپ:

ــ ئى يىگىت، سىز مېنىڭ قىزىمنىڭ قۇتۇلۇشىغا سەۋەبچى بوپسىز. بىز ئاتا-بالا دىدار كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتىگە مۇيەسسەر بولدۇق. بىز سىزدىن مىننەتدارمىز. ئەگەر خۇدايى تائالا سالامەت قىلسا، سىزنى مۇرادىڭىزغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن سەئى قىلغۇمىزدۇر، ــ دەپ ۋەدە بېرىپتۇ.

پادىشاھنىڭ خانىشى قىزى مەلىكەيى ھۆسن بىلەن مۇلاقات بولۇپ، كۆز يېشى قە-لىشىپتۇ ۋە قىزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سوراپتۇ. مەلىكەيى ھۆسن ئاتىسىغا ئۆز بېشە-دىن ئۆتكەن كۈلپەتلىك كۈنلەرنى بىرمۇبىر بايان قىلىپ بېرىپتۇ. خانىش، بىر تەرەپ-تىن، قىزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئېغىر كۈنلەرگە ئېچىنىپ قايغۇرغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، قىزى بىلەن سالامەت دىدار كۆرۈشكەنلىكىگە شادلىنىپ خۇدايى تائالاغا شۇ-

كۇر ئېيتىپتۇ، غېرىب - مىسكىنلەرگە كۆپ نەزىر ۋە سەدىقە بېرىپتۇ.

سەراندىپ پادىشاھى سەيپۇلمۇلۇككە تولا ئىززەت - ئىكرام كۆرسىتىپ ئالتۇن تەخت ۋە كۇمۇش كۇرسىلاردىن ئورۇن بېرىپتۇ، ئۇنىڭغا بىرنەچچە شەھەرنىڭ ھاكىملىقىنى بېرىپتۇ. لېكىن، سەيپۇلمۇلۇك سائىتىنى ياد ئېتىپ دائىم يىغلايدىكەن. سەراندىپ پادىشاھىنىڭ كۆڭلىگە سەيپۇلمۇلۇك شۇنداق يېقىپ قاپتۇكى، پادىشاھ سەيپۇلمۇلۇكتىن بىر سائەت ئايرىلىشقا تاقەت قىلالمايدىكەن، ئۇنى دائىم ئۆزى بىلەن شىكارغا بىللە ئېلىپ بارىدىكەن، كېچىلىرى بىر ئۆيدە ياتىدىكەن.

بىر كۇنى سەيپۇلمۇلۇك مەلىكەيى ھۆسىندىن بەدىئۇلجامالىنىڭ يەنە قاچان كېلىدىغانلىقىنى سورىغانىكەن، مەلىكەيى ھۆسن توققۇز كۇندىن كېيىن كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك بەدىئۇلجامالىنىڭ كېلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۇتۇپ، تۆۋەندىكى بەيىتنى ئوقۇپ يىغلاپتۇ:

ياخشى ئىدى شەھسۇۋارىم كەلسە مەيدان ساربدىن،
كىرپىكىم بىرلە سۇپۇرسەم چاڭنى ئاي رۇخسارىدىن.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ سەيپۇلمۇلۇك بىلەن شىكارغا چىقماقچى بولۇپ، شەھەر كوچىلىرىدىن ئۆتۇپ كېتىۋاتقىنىدا، ئۆشىنىسىگە بىر كونا چاپاننى ئارتقان، قولىغا ھاسا تۇتقان، يالاڭ ئاياغ، سېرىق چىراي، چاچلىرى ئۆسۇپ قېشىنى ياپقان، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بىر ئادەم سەيپۇلمۇلۇكنىڭ دىققىتىنى قوزغاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئۇششاق پۇللارنى يىغىش قىلىپ سەدىقە بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇنى سائىتقا ئوخشاتقان بولسىمۇ جەزم قىلىپ تونۇيالماپتۇ، چۇنكى ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن ئايرىلغىنىغا ئون ئۇچ يىل بولغانىكەن. سەيپۇلمۇلۇك يېنىدىكى بىر كىشىگە: «بۇ كىشىنى ئۆيگە ئېلىپ بېرىپ، مەن شىكارىدىن قايتقۇچە ساقلىغىن» دەپ بۇيرۇپتۇ، ئۆزى شاھ بىلەن بىللە شىكارغا يۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ كىشى سائىتنى گۇناھكار ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلىپ، زىندانغا ئەۋەتىۋېتىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك شىكاردىن قايتىپ كېلىپ، كۆڭۇل ئېچىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، سائىتنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. سائىت ئۇچ كۇنگىچە زىنداندا سولاقلىق تۇرۇپتۇ. كېيىن بۇ ئىش سەيپۇلمۇلۇكنىڭ يادىغا يېتىپ: «مەن بىرنەچچە كۇن ئىلگىرى ساقلاپ قويۇڭلار دەپ بۇيرۇغان ئادەمنى ئېلىپ كېلىڭلار» دېگەنىكەن، سائىتنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك سائىت بىلەن ئۆزئارا سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۆز دوستى ۋەزىرزادە سائىتنى تونۇپ ھاياجانلىنىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. خىزمەتكارلار بولسا سا-

ئىتنى «بۇ ئادەم ئەسلىدە شاھزادىنىڭ دۇشمىنى ئىكەن، شاھزادە ئۆزىنىڭ بۇ يامان دۇشمىنىنى كۆرۈپ غەزەپلەنگەنلىكتىن ھوشىدىن كەتتى» دەپ ئويلاپ، سائىتنى ئۇ-رۇپ، قوغلاپ چىقىرۋېتىپتۇ. سائىت قېچىپ چىقىپ بىر خارابلىققا بېرىپ يوشۇ-رۇنۇپتۇ. خىزمەتكارلار سەيپۇلمۇلۇكنى گۇلاپ، سىركە، بادام يېغى قاتارلىق دورىلار بىلەن ھوشىغا كەلتۈرۈشۈپتۇ. ئۇ ھوشىغا كېلىپلا خىزمەتكارلاردىن سائىتنى سوراپ، بولغان ۋەقەدىن ۋاقىپ بولۇپ:

— ئەي مۇسۇلمانلار! ئۇ مېنىڭ دۇشمىنىم ئەمەس، بەلكى مەن ئىزدەپ تاپالمىاي يۈرگەن بىر ئەزىز دوستۇم ئىدى، ئۇنى نېمە ئۈچۈن قوغلاپ چىقاردىڭلار؟ ئەمدى ئۇ-نى ئىزدەپ تېپىڭلار! — دەپ بۇيرۇپتۇ.

نۆكەرلەر چىقىپ ئىزدىگەن بولسىمۇ سائىتنى تاپالماپتۇ. ئاخىرى سائىتنى تېپىپ بەرگەن كىشىگە مىڭ مىسقال ئالتۇن مۇكاپات بېرىلىدىغانلىقى جاكارلانغاندىن كېيىن، كىشىلەر ئۇنى ئىزدەپ، بىر ۋەيرانلىق ئىچىدىن تېپىپ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئالدىغا كەلتۈ-رۈشۈپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك سائىتقا ئۆزىنىڭ سەيپۇلمۇلۇك ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، ئۇنى ئۆز قۇچىقىغا تارتىپتۇ. سائىتمۇ سەيپۇلمۇلۇكنى تونۇپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇنىڭ يۈزىگە گۇلاپ سېپىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە ھاممامغا ئەۋەتىپ يۇيۇندۇرۇپ، يې-گى كىيىم ـ كېچەك كىيدۈرۈپتۇ. ئاندىن كېيىن ئالدىغا تائام كەلتۈرۈپ مېھمان قى-تۇ. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ سائىتنى كۆرگىلى كەپتۇ. سائىت پادىشاھنىڭ ئالدىغا چىقىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا بىرنەچچە كۈنگىچە كاتتا زىياپەت قىلىپ بېرىپ كۈتۈۋاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك سائىتتىن:

— نەچچە يىلدىن بېرى بېشىڭدىن كەچۈرگەن ۋەقەلەرنى ئېيتىپ بەرسەڭ، پادى-شاھىمىز باشلىق ھەممەيلەن ئاڭلىساق، — دەپ ئىلتىماس قىپتۇ.

سائىت بۇ ئىلتىماسنى قوبۇل كۆرۈپ، تۈتىدەك تىللىرىدىن سۆز شېكەرلىرىنى تۆكۈپ، مۇنداق ھېكايە باشلاپتۇ:

— ئى شاھزادە! مەن سىزدىن جۇدا بولۇپ، دەريادا بىر پارچە تاختاينىڭ ئۈستى-دە قېلىپ قىرىق كۈن ئاققاندىن كېيىن ھاۋا ئېچىلدى. بىر ئارالغا چىقتىم. بۇ ئا-رالدا مېۋىلەر كۆپ ئىكەن، ئاچ بولغانلىقىمدىن ئۇ مېۋىلەردىن يەپ تويدۇم. تەڭرىمگە شۈكرىلەرنى بەجا كەلتۈرۈپ بىرنەچچە كۈننى شۇ ئارالدا ئۆتكۈزدۇم. لېكىن، ئۇ يەر-دە يىلان كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، تۈرۈشقا مۇمكىن بولمىدى. مېۋىلەردىن يېغىپ تاختايغا سالدىم ـ دە، يەنە دەريانىڭ چۈشۈپ ئېقىشقا باشلىدىم. دەريا مەۋج ئۇرۇپ ئا-قاتتى. ھەربىر كۈننى مىڭ غەم ـ ئەندىشە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلەتتى. شۇ تەرىقىدە دەريادا بىر ئاي ئېقىپ يۈرۈپ يەنە بىر ئارالغا ئۇلاشتىم. بۇ ئارالمۇ ئاۋۇالقى

ئارالغا ئوخشاش مېۋىلىرى مول بىر جاي ئىكەن. مېۋىلەردىن يەپ تويدۇم. يەنە دەريا-
دا ئاقتىم، يەنە بىر ئارالغا چىقتىم. مەن مانا شۇنداق دەريا ۋە ئارالدىن باشقا يەرگە
ئۇلىشالمىدىم. بىر كۈنى بىر ئارالدا بەتخۇي، بەتبەشىرە، باشلىرى توڭگۇزنىڭ بېشى-
غا، پۇت ـ قوللىرى ئادەمگە ئوخشايدىغان زەڭگىلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدىم. ئۇلار
مېنى جانىۋار چاغلاپ قەپەسكە سالدى ۋە مېنىڭ ئوزۇقلۇقۇم ئۈچۈن ئوت ـ گى-
ياھلارنى تاشلاپ بەردى. مەن قەپەستە ئۆز ئەھۋالىمغا يىغلىسام، ئۇلار كۈلۈشۈپ،
باشلىرىنى ئىرغىتىشىپ «ياخشى جانىۋار ئىكەن» دېيىشەتتى، بارغان يەرلىرىگە مېنى
قەپەس بىلەن كۆتۈرۈپ بىللە ئېلىپ باراتتى، ماڭا قاراپ، زوقلىنىپ تاماشا قىلاتتى.
بىر كۈنى زەڭگىلەر مېنىڭ خورما يېگىنىمنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشتى ۋە ماڭا خور-
ما بېرىشكە باشلىدى. مەن ئۇ ۋەھشىي زەڭگىلەرنىڭ قولىدا ناھايىتى قىينالدىم. بىر
كۈنى ئۇلار مېنى ئۆزى بىلەن بىللە دەريا بويىغا ئېلىپ باردى. زەڭگىلەر تاماشىغا
مەشغۇل بولغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۆزۈمنى قەپەستىن بوشاتتىم. بۇ چاغدا
زەڭگىلەر تاماشا بىلەن بولۇپ كېتىپ مەندىن يىراقلىشىپ قالغانىدى. مەن ئۆزۈمنى
بىر تاختاي بىلەن سۇغا تاشلىدىم، سۇ ئۈستىدە ئوقيانىڭ ئوقىدەك تېزلىكتە مې-
ڭىپ، بەش كېچە ـ كۈندۈز دېگەندە يەنە بىر ئارالغا يېتىپ باردىم. لېكىن، «بىر
بالادىن قۇتۇلۇپ، مىڭبىر بالاغا تۇتۇلدۇم» دېگەندەك، بۇ ئارالدىمۇ ئادەمخور زەڭگى-
لەرگە تۇتۇلۇپ قالدىم. ئۇلار مېنى: «بۇ تېخى ئورۇق ئىكەن، سەمرىتىپ يەيلى» دې-
يىشىپ، بىر خۇمغا سېلىپ يېيىشىمگە كۇنجۇت يېغى بىلەن شېكەر بېرىشكە باش-
لىدى. ئارىلاپ بادام، پىستە ۋە شەربەتلەرنىمۇ بېرەتتى. مەن زەڭگىلەرنىڭ قولىدا شۇ
تەرىقىدە بوردالماقتا ئىدىم. ئۇلار مېنى خۇمدا ئوچ ئاي ساقلىغاندىن كېيىن، پادىشا-
ھىنىڭ ئالدىغا تۇھپە قىلىپ ئېلىپ بارماقچى بولۇشتى. مېنى كېمىگە سېلىپ ئۆز-
لىرى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭدى. بىز دەريادا كېتىۋاتاتتۇق. كېمە شامال بىلەن ما-
ڭىدىغان يەلكەنلىك كېمە ئىدى، لېكىن بىر ئايغىچە شامال چىقماي، كېمە دەريا يۈ-
زىدە بىر ئىزىدا چۆرگۈلەپ يۈرۈۋەردى. بىر كۈنى تۇيۇقسىز بوران پەيدا بولۇپ، دەريا
دولقۇنلاشقا باشلىدى. ئالەمنى قاراڭغۇلۇق باستى. بۇ قاراڭغۇلۇق قىرىق كۈن داۋام
قىلدى. كېمە مېڭىۋەردى. قىرىق كۈندىن كېيىن بوران پەسەيىپ ھاۋا ئېچىلدى.
زەڭگىلەر يولدىن ئېزىپ باشقا بىر جايغا كېلىپ قالغانلىقلىرىنى سېزىشىپ، ئالدە-
راشلىق بىلەن كېمىنى تارتىپ دەريانىڭ لېۋىگە ئېلىپ كەلدى. دەل شۇ چاغدا دەريا-
نىڭ لېۋىدە بىرمۇنچە ئادەملەر پەيدا بولۇپ، زەڭگىلەرنى تۇتقۇن قىلدى. ئۇ ئادەملەر
زەڭگىلەرنىڭ ئىچىدە مېنىڭمۇ بار ئىكەنلىكىمنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ۋە مېنى ئۆز
ئۆيلىرىگە ئېلىپ بېرىپ ئەھۋال سورىدى. مەن بېشىمدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ئۇلارغا

ھېكايە قىلىپ بەرگىنىمدە، ئۇلار ھەيران قېلىشتى. مەن بىرنەچچە كۈن ئادەملەر ئا-رىسىدا يۈردۈم. شۇ ئەسنادا بۇ شەھەرگە كېتىۋاتقان سودىگەرلەر بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ يولغا چىقتىم. بۇ شەھەرگە كېلىپ سەرگەردان بولۇپ يۈرگىنىمگە ئۇچ كۈن بولغاندىدى، سىزگە يولۇقتۇم. ئەلھەمدۇلىللا ھەممە تارتقان رەنج - مۇشەق-قەتلىرىم زايە بولمىدى، دىدارىڭىزغا مۇشەررەپ بولدۇم.

سائىت ھېكايىسىنى تۈگىتىپتۇ.

ئۇلار ئۈزۈن يىللىق جۇدالىق دەرد - ئەلەمدىن قۇتۇلۇپ، دىدار كۆرۈشكەنلىكى ئۈچۈن تەڭرى تائالاغا شۈكۈر قىلىپ خۇشال - خۇرام بولۇشۇپتۇ. سائىت سەيپۇلمۇ-لۇكتىن:

— گۈلىستانى ئېرەم ۋە بەدىئۇلجامالدىن خەۋەر تاپتىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، سەيپۇلمۇلۇك:

— خەۋەر تاپتىم، بەدىئۇلجامال يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن كېلەرمىش، خۇدادىن ئۇمىدىم بارکى، ئۇنىڭ ۋىسالىغا يېتىشكەيمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سائىت تەڭرى تائالاغا شۈكۈرلەرنى ئېيتىپتۇ.

مەلىكەيى ھۆسىنىڭ سەيپۇلمۇلۇككە بەدىئۇلجامالنى كۆرسىتىشكە ۋەدە قىلغانلىقىنى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەنىدۇق. سەيپۇلمۇلۇك مەلىكىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن چار باغنىڭ ئىچىدە چېدىر تىكىپ، بەدىئۇلجامالنى كۆرۈش ئىشتىياقىدا مۇنتەزىر بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ. سائىتمۇ ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ. خانىش ۋە مەلىكەيى ھۆسن بىرلىكتە چار باغدا بەدىئۇلجامالنىڭ يولغا قاراپ ئىنتىزارلىق بىلەن ئولتۇرۇشقا-نىدا بىردىن ھاۋا قىزىپ ئىسپار - زەپەر، سۇنبۇلغا ئوخشاش خۇشبۇي نەرسىلەرنىڭ ھىدى پەيدا بولۇپ، باغنى خۇشبۇي قىلىۋېتىپتۇ. ئارقىدىن بىرمۇنچە دىۋە، پەرىلەر-نىڭ ھەمراھلىقىدا بەدىئۇلجامال چار باغقا كېلىپ چۈشۈپتۇ. ئىككى مەلىكە بىر - بىرىدىن ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، بەدىئۇلجامال مەلىكەيى ھۆسنىگە قاراپ ئۇنىڭدىن ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. مەلىكەيى ھۆسن:

— مېنى پەرىلەر ئېلىپ قېچىپ جەزىرەئى ئىسپەندەباش دېگەن ئارالدا بەند قىلىغانىدى، ھەقتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن بىر يىگىتنىڭ قەدىمى يېتىپ، شۇ يىگىتنىڭ ياردىمى بىلەن بەندىتىن خالاس بولدۇم. مەن بېشىمدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سىزگە كې-يىنرەك تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىمەن، يۇرۇڭ، ھازىر باغنى سەيلە قىلايلى، — دەپ بەدىئۇلجامالنى باغنى سەيلە قىلىشقا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

ئۇلار سەيلە قىلە - قىلە سەيپۇلمۇلۇك بىلەن سائىت ئورۇنلاشقان چېدىرغا يې-تىپ كەپتۇ. بەدىئۇلجامالنىڭ قۇلىقىغا بىر چىرايلىق ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بەدىئۇلجامال:

— بۇ نېمە ئاۋاز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ مەن سىزگە ئېيتقان ھېلىقى يىگىتنىڭ ئاۋازى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەلىكە ھۆسن. بەدىئۇلجامال:

— قېنى كۆرەيلى، قانداق ئادەم ئىكەن؟ — دەپ چېدىرغا يېقىن بېرىپتۇ. ئۇنىڭ سەيپۇلمۇلۇككە كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا يۈرىكىگە ئىشق ئوتى تۇتىشىپتۇ - دە، سەۋرى تاقىتى قولىدىن كېتىپتۇ. بەدىئۇلجامال يۈرىكىگە ئىشق ئوتىنى تۇتاشتۇرۇپ ئۆيگە قايتىپتۇ. كېچىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەپتۇ، كۈندۈزى ئارام تاپالماپتۇ، ئەمما ئۆز سىرىنى يوشۇرۇپ، پەرىشانلىق ئىچىدە قاپتۇ. مەلىكەيى ھۆسنىڭ ئانىسى ئۇنىڭ غەمكىن ۋە پەرىشان يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئەھۋال سورىغانىكەن، بەدىئۇلجال ھەممە ئەزالىرىنىڭ ئاغرىيدىغانلىقىنى ئېيتىپ سىرىنى يوشۇرۇپتۇ. ئەمما، بەدىئۇلجامال مەلىكەيى ھۆسندىن «كۆرگەن - ئاڭلىغان ھېكايىلىرىڭىزنى ئېيتىپ بېرىڭ» دەپ ئۆتۈنگەچكە، مەلىكەيى ھۆسن تىل بۇلبۇلىنى ناۋاغا كەلتۈرۈپ، تۆۋەندىكىدەك سايراپتۇ:

— ئى بەدىئۇلجامال، ئاگاھ بولغايسىزكى، مىسىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن، ئۇ پادىشاھ ئاسىم ئىبنى سەپۋان دەپ ئاتىلىدىكەن. ئۇنىڭ دۇنيالىقتىن ھېچ نەرسىگە ھاجىتى يوق ئىكەن، لېكىن ئۆمرى ئاخىرىغا يەتكەن بولسىمۇ پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەنلىكىدىن داغدا ئىكەن، ئۆز تەختىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان بىر پەرزەنت ئارزۇ قىلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ھەكىم ۋە مۇنەججىملەرنى يىغىپ: «مەندىن پەرزەنت بولامدۇ - يوق؟ قۇرئە سېلىپ كۆرۈڭلار» دەپتۇ. ھەكىم ۋە مۇنەججىملەر قۇرئە سېلىپ: «ئى پادىشاھى ئالەم، سىز يەمەن پادىشاھىنىڭ قىزىنى ئالسىڭىز، ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن بىر پەرزەنت ۋۇجۇدقا كەلگەي» دەپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا تولا ئىنئام ۋە ئېھسانلارنى قىلىپ ياندۇرۇپتۇ ۋە يەمەن پادىشاھىنىڭ قىزىنى ئاپتۇ. خۇدايىتائالا پادىشاھنىڭ تەلىپىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇنىڭغا بىر پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. ئۇ پەرزەنت ناھايىتى چىرايلىق ئىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭغا سەيپۇلمۇلۇك دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك بالاغەتكە يەتكەندە پادىشاھ بىر شاھانە ئولتۇرۇش قىلىپ خەزىنىچىسىنى چاقىرىپ ئوغلىغا بىز زەربابتون ۋە بىر پىروزا كۆزلۈك ئۇزۇك تەقدىم قىپتۇ. شاھزادە تونىنى ئېچىپ كۆرۈپ، بىر سۇرەتكە كۆزى چۈشۈپ، شۇ سۇرەتكە ئاشىق بوپتۇ...

مەلىكەيى ھۆسن ئۆز ھېكايىسىدە سەيپۇلمۇلۇكنىڭ دەريا سەپىرى، ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ دەريادا قانداق غەرق بولغانلىقى، بېشىدىن ئۆتكەن كۈلپەتلىك ۋە مۇشەققەتلىك كۈنلەرنىڭ نېمىلەردىن ئىبارەت بولغىنىغا تولۇق توختىلىپتۇ.

— ئەگەر پادىشاھ ئاسىم ئىبنى سەپۋان ئۇ تونىنى پەرزەنتى سەيپۇلمۇلۇككە كۆرسەتمىگەن بولسا، سەيپۇلمۇلۇك بۇ مېھنەتكە دۇچار بولمىغان بولاتتى، — دەپ

سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ. بەدئۇلجامال:

ــ ئۇ سۇرەت كىمنىڭ سۈرىتى ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە ھۆسن:

ــ ئۇ سۇرت كۆھىقاپ پادىشاھى شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ قىزى بەدئۇلجامالنىڭ سۈرىتى ئىكەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بەدئۇلجامال:

ــ ئۇنداق بولسا ئۇ سۇرەت مېنىڭ سۈرىتىم ئىكەن. لېكىن، مېنىڭ ئادەمزات بىلەن نېمە ئىشىم بولسۇن؟ ــ دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ. بەدئۇلجامال ئاچچىقلانغاندەك قىلغىنى بىلەن، كۆڭلىدە سەيپۇلمۇلۇككە كۆيىدىكەن، مەلىكەيى ھۆسنىمۇ بۇنى چۈشىنىدىكەن. شۇڭا، ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

ــ بۇ يىگىت سىز ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ رەنج ـ مۇشەققەتلەرنى تارتقان. ئەگەر مەن بۇنى سىزگە ئېيتمىسام ئىشق مەزھىپىدە راۋا بولمايدۇ، ــ دەپتۇ ۋە ئۆز سۆزىنىڭ راستلىقى ئۈچۈن قەسەم قىلىپ، بەدئۇلجامالنى ئىشەندۈرمەكچى بوپتۇ. بەدئۇلجامالنىڭ يۈرىكى سەيپۇلمۇلۇك ئۈچۈن سوقۇپ تۇرسىمۇ:

ــ ئادەمزات بىلەن پەرىلەرنىڭ جۈپ بولمىقى مۇمكىن ئەمەس. بۇ تۇغرىدا ماڭا ھېكايە قىلماڭ، ــ دەپتۇ. مەلىكەئى ھۆسن بەدئۇلجامالغا يالۋۇرۇپ:

ــ بۇ يىگىت مېنى پەرىنىڭ قولىدىن ۋە لەھەڭنىڭ ئاغزىدىن قۇتقۇزدى. مەن ۋە ئاچىلىرىم ئۇنىڭ بۇ ياخشىلىقى ئۈچۈن سىزنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىشكە ۋەدە بېرىپ قەسەمياد قىلغانىدۇق. بىزنىڭ ئىلتىماسىمىز شۇكى، بىزنى شەرمەندە قىلماڭ، سەيپۇلمۇلۇككە ئۆزىڭىزنى بىر مەرتىۋە كۆرسىتىڭ. ئەگەر سىز بۇ سۆزۈمنى قوبۇل قىلمىسىڭىز، بىز ئۆياتتىن باش كۆتۈرەلمەي قالىمىز، ــ دەپتۇ.

بەدئۇلجامال بۇ يەرگە ئۆزى بىلەن بىللە مىڭ دۆە، مىڭ پەرىنىڭ بىللە كەلگەنلىكىنى، ئەگەر ئۇلاردىن بىرەرسى بۇنى كۆرۈپ قېلىپ ئاتىسىغا يەتكۈزسە، بۇندىن كېيىن بۇ يەرگە كېلىش مۇمكىن بولماي قالىدىغانلىقىنى، شۇڭا نامەھرەمگە يۈزىنى كۆرسەتمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. ئۇلار: «بىز سىزنى سەيپۇلمۇلۇككە ھېچقانداق كىشى خەۋەر تاپالمايدىغان يەردە كۆرسىتەيلى» دېگەن بولسىمۇ ئۇنىماپتۇ. ھەتتا: «بېلىمىزمۇ پەرىزات ئىدى، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا تەگكەن» دەپ باققان بولسىمۇ، ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ماقۇل بولماپتۇ. لېكىن مەلىكەيى ھۆسنىمۇ بوش كەلمەي، تەكرار ـ تەكرار يالۋۇرۇپ، ئاخىر بەدئۇلجامالنى يۇمشىتىپتۇ. بەدئۇلجامال سەيپۇلمۇلۇككە يۈزىنى بىر قېتىم كۆرسىتىشكە رازىلىق بېرىپتۇ.

كەچ كىرگەندە مەلىكىلەر ئۇخلاش ئۈچۈن يېتىشىپتۇ. بەدئۇلجامالنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا بارغان ھامان، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ باغقا راۋان بوپتۇ ۋە سەيپۇلمۇلۇكنىڭ چېدىرىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. چېدىردا مەشئەل

يورۇتۇلغان بولۇپ، سەيپۇلمۇلۇك سائىت بىلەن بىللە ئولتۇرغانىكەن. سەيپۇلمۇلۇك ئۆز ئىشقىنى باسالماي ساز چېلىپ مۇڭلۇق ناخشىلارنى ئېيتماقتا ئىكەن. بەدئۇلجامال سەيپۇلمۇلۇكنىڭ بۇ ناخشىلار بىلەن ئىپادىلىگەن نالىسىنى ئاڭلاپ، چىداپ تۇرالماي هوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ قاپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئۇيقۇسى كەلمەي بىتاقەت بولۇپ ئولتۇرغان سەيپۇلمۇلۇك چېدىردىن تاشقىرى چىقىپتۇ. شۇئان ئۇنىڭ كۆزى يۇزى تولۇن ئايدەك، قامىتى بوستاننىڭ سەرۋىسىدەك يەردە ياتقان بىر جانانغا چۈشۈپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك ئۇ جاناننىڭ يىقىلغان يېرىگە كېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ سۈرەتتىكى نازىنىن ئىكەنلىكىنى تونۇپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ بېشىنى تىزىغا ئېلىپ لېۋىگە بىرنى سۆيۈپتۇ. ئادەمنىڭ هىدى بىلەن هوشىغا كەلگەن پەرى كۆزىنى ئېچىپ، ئۆز بېشىنىڭ بىر ئادەمنىڭ تىزىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك پەرىزاتنىڭ يۈزىگە تەلمۈرۈپ يىغلاپ تۇرغانىكەن. ئۇ سەيپۇلمۇلۇكنى تونۇپتۇ، لېكىن ئۇنى تونۇماس بولۇپ يۇزىنى يېڭى بىلەن يېپىۋاپتۇ ۋە:

ــ بىئەدەپلىك بىلەن بېشىمنى تىزىڭغا ئالغان قانداق كىشىسەن؟ ــ دەپ خىتاب قىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك:

ــ دىن ۋە مەزهىپىڭنىڭ هەققى ئۈچۈن يۇزۇڭدىن قولۇڭنى ئال ۋە مېنىڭ سۆزۈمگە قۇلاق سال، ــ دەپ يالۇۋۇرۇپتۇ.

ــ ئەي كىشى، يامان يەردىن تۇتتۇڭ، سۆزۈڭ بولسا ئېيت، ــ دەپتۇ بەدئۇلجامال.

سەيپۇلمۇلۇك خۇشال بولۇپ، سەرگۈزەشتىسىنى باشتىن ـ ئاياغ بىرمۇبىر بايان قىپتۇ. بەدئۇلجامال سەيپۇلمۇلۇكنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي ئادەم! ئادەمزاتنىڭ هەممە سۆزى هىيله ـ مىكىر بىلەن تولغان. ئادەمزات ئۇرۇقىدا ۋاپا بولمايدۇ. ئادەم ئۆز مەهبۇبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن هىيلىگەرلىك قىلىپ، ۋاپادارلىقتىن گەپ ساتىدۇ، لېكىن مەقسىتى هاسىل بولغاندىن كېيىنلا ۋاپادارلىق شەرتلىرىنى يەرگە ئۇرىدۇ. ئىنسان ئۆز جىنسىغا شۇنداق ۋاپاسىزلىقنى قىلغان يەردە، باشقا جىنستىن بولغانلارغا نېمىلەرنى قىلمايدۇ! مەن بولسام پەرىزات جىنسىدىنمەن ۋە ئادەمزاتقا هېچقانداق ئوخشاشلىقىم يوق. ئاتا ـ ئانامۇ مېنى ساڭا راۋا كۆرمەيدۇ. گەپنىڭ قىسقىسى، مېنىڭ ۋەسلىم ساڭا مۇيەسسەر بولمايدۇ. سەن «دۇنيادا هېچ ئادەم پەرزەنتى چەكمىگەن رەنجۇ مۇشەققەتلەرنى سېنىڭ يولۇڭدا چەكتىم» دېدىڭ، لېكىن بۇ سۆزۈڭنىڭ راستلىقىغىمۇ ئىشەنگىلى بولمايدۇ. شۇنى بىلگىنكى، بىر بۇزرۇك «هەر جىنس ئۆز جىنسى بىلەن ياخشى» دېگەن. شۇڭا، مەندىن

ئۇمىدىڭنى ئۈزگىنىڭ ياخشى.

سەيپۇلمۇلۇك پەرىزاتنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ شۇنداق يىغلاپتۇكى، دەرد تولغان يۈرەكىدىن چىققان بۇ ئوتلۇق پىغان سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ھەقىقىي ئاشىق ئىكەنلىكىنى ئىسپات قىلىپ، بەدىئۇلجامالنىڭ كۆڭلىدە سەيپۇلمۇلۇكنىڭ سادىق ۋە ۋاپادار ئىكەنلىكىگە شۈبھە قالدۇرماپتۇ. ئاقىۋەت پەرىزاتنىڭ كۆڭلى يۇمشاپتۇ ۋە سەيپۇلمۇلۇككە رەھمى كەپتۇ. پەرىزاتمۇ سەيپۇلمۇلۇككە مۇھەببەت يولىدا سادىق ۋە ۋاپادار بولۇشقا قەسەم بېرىپتۇ. ئاندىن كېيىن پەرىزاتمۇ شۇنداق يىغلاپتۇكى، ئۇ ئىككىسىنىڭ كۆز يېشى بىرگە قوشۇلۇپ دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىنىڭ بويۇنلىرىغا قول سېلىشىپتۇ. ھەربىرسى ئۆزلىرىنىڭ چەككەن ئەلەملىرىدىن شىكايەت قىلىشىپتۇ ۋە «سەندىن كۆرە مېنىڭ تارتقان ئەلەملىرىم زىيادە» دەپ تالىشىپتۇ. ئەمدى ئۇلار سۆزىنى چارە - تەدبىر ماۋزۇسىغا يۆتكەپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك: «مېنىڭ كۆڭلۈم پەرىشان، ھېچ نەرسىگە ئەقلىم يەتمەيدۇ» دەپ، بۇ ئىشقا چارە - تەدبىر قىلىشنى بەدىئۇلجامالدىن ئۆتۈنۈپتۇ. بەدىئۇلجامال:

— ئى سەيپۇلمۇلۇك! مېنىڭ سەرۋى بانۇ ئىسىملىك بىر مومام بار. ئۇ تۇرغان شەھەر بوستانى سەرۋى سۈمەن دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ شەھەرنىڭ يولىدا ئاسمانغا تاقاشقان ئېگىز بىر تاغ بار. ئۇ تاغنىڭ ئارقىسىدا دەريايى ھۇشان دەپ ئاتىلىدىغان بىر دەريا بار. ئۇنىڭ سۈيى قازاندا قاينىغاندەك قاينىاپ ئاقىدۇ. ئۇنىڭدىن ئۆتسە گىلەم قۇلاقلارنىڭ شەھىرىگە بارىدۇ. بۇ گىلەم قۇلاقلار ئۇخلىسا بىر قۇلىقىنى ئاستىغا سېلىپ، بىر قۇلىقىنى يېپىنىپ ياتىدۇ، ئادەمنى كۆرسە پارە - پارە قىلىۋېتىدۇ. ئۇ يەردىن ئۆتسە زەڭگىلەرنىڭ شەھىرىگە بارىدۇ. ئاشۇ خەتەرلىك يوللارنى باسقاندا مومامنىڭ شەھىرىگە يېتىپ بارغىلى بولىدۇ. سىزنى مومامنىڭ قېشىغا ئەۋەتسەم، بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى مومام قىلارمىكىن دەپ ئويلايمەن. شۇنداق قىلغاندىلا بىز مەقسىتىمىزگە يېتەلەيمىز، — دەپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك بەدىئۇلجامالدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ پەرىشان بوپتۇ ۋە:

— ئەي پەرى! مېنى ئاشۇ جايغا ئەۋەتىپلا مەندىن قۇتۇلماقچى ئوخشايسىز. مەن سىزدىن ھەرگىز ئايرىلمايمەن. سىزدىن يىراق يەرگە بېرىپ ئۆلگۈچە، خۇدا گۇۋاھتۇرکى، يېنىڭىزدا ئۆلسەم، كۆڭلۈمدە ئارمان قالمايدۇ، — دەپ يىغلاپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇپتۇ:

غېمىڭنى گەرچە كۆپ ئازار كۆردۈم،
ۋە لېكىن باشقىچەدۇر ئۇشبۇ ئازار.

بەدئۇلجامال سەيپۇلمۇلۇكتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆپ غەمكىن بوپتۇ ۋە:

ــ يىغلىماڭ ۋە مېنى بىتاقەت قىلماڭ، ــ دەپتۇ ـ يۇ، بۇ ئىشقا نېمە چارە قىلىشنى ئۆزىمۇ بىلمەي، كۆڭلى بۇزۇلۇپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك بەدر ـ ئۇلجامالنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ، ئائىلاج بېرىش قارارىغا كېلىپ رازىلىق بېرىپتۇ.

ــ سىزنى بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ بېرىمەن، ئۇ كىشى سىزنى خەتەرلىكلەردىن ساق ـ سالامەت ئۆتكۈزۈپ، بوستانى سەرۋى سۇمەنگە يەتكۈزۈپ قويىدۇ، دەپتۇ بەدر ـ ئۇلجامال ۋە «بۇ سىرنى يوشۇرۇن ساقلاش كېرەك» دەپ جېكىلەپتۇ. ئاندىن كېيىن بۇ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق ئەيش ـ ئىشرەتلەر قىلىشىپ، مۇرادلىرىغا يېتىشىپتۇ. تاڭ ئاتقىلى تۇرغاندا بەدئۇلجامال ئۆيىگە قايتىپتۇ ۋە ئۆز ئورنىدا ئۇخلىغان كىشى بولۇپ يېتىۋاپتۇ.

مەلىكەيى ھۆسن بىلەن ئانىسى ئويغىنىپ بەدئۇلجامالنى ئويغىتىپتۇ ۋە تۇنۇ ـ گۈنكى سەيپۇلمۇلۇككە كۆرۈنمەكچى بولغان ۋەدىسىنى يادىغا سالىتۇ. بەدئۇلجامال نا ـ ھايىتى تەسلىك بىلەن ۋەدىسىدە تۇرۇشقا رازى بولغاچقا، سەيپۇلمۇلۇككە خەۋەر بېر ـ لىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك شاھانە كىيىنىپ، ياسىنىپ بەدئۇلجامالنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ـ تۇ. بۇ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ھال ـ ئەھۋال سو ـ رىشىپتۇ، دىدارىغا بېقىشىپتۇ لېكىن ئۆزلىرى كېچىسى بىر جايدا بولمىغانىدەك، بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشمىگەندەك تۇرۇشۇپتۇ. مەلىكەيى ھۆسن بىلەن ئۇنىڭ ئانىسى ناھايىتى خۇشال بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەرىپىگە ئولتۇرۇش قىلىپ بېرىپتۇ. بۇ ئولتۇ ـ رۇش شۇنداق ياخشى ئۆتۈپتۇكى، شۇ چاققىچە ھېچكىم ئۇنداق ئولتۇرۇشنى كۆرمىگە ـ نىكەن. ئولتۇرۇش بىر كېچە ـ كۈندۈزدىن كېيىن تارقىلىپتۇ. ئاندىن كېيىن بەدر ـ ئۇلجامال ئۆز پىكرىنى تەكرارلاپ:

ــ ئەي سەيپۇلمۇلۇك، سىز مومام سەرۋى بانۇ قېشىغا بارمىسىڭىز بىزنىڭ مۇشكۈلىمىز ئاسان بولمايدىغان ئوخشايدۇ. مومام ئاتامغا ئېيتىپ ئىككىمىزنى بىر ـ بىرىمىزگە قوشمىسا، باشقا بىر كىشى بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ، ــ دەپ ـ تۇ. سەيپۇلمۇلۇك بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆز يېشى قىلىپ:

ئەزەلدە قىسمىتىم بولمىش كويۇڭدا بولماق ئاۋارە،
خۇدانىڭ تەقدىرىگە، دوستلىرىم، بارمۇ بۆلەك چارە.

دەپ بېيىت ئوقۇپتۇ ۋە باغقا كىرىپ سائىتنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

— ئەي قېرىندىشىم، مەقسەت كويىدا دىيارىمىز، ئاتا - ئانىمىز ۋە يار - بۇرادەر-لىرىمىزدىن ئايرىلىپ، لەشكەرلىرىمىز دەريادا غەرق بولۇپ، ئۆزىمىز كۆپ دەرد - ئە-لەملەرنى تارتتۇق. ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بىز يەنە ئايرىلىدىغان ئوخشايمىز، — دەپ زار - زار يىغلاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك سائىتىنى خۇداغا تاپشۇرۇپ، بەدىئۇلجامال قېشى-غا كەپتۇ. بەدىئۇلجامال خەت يېزىپ بىر دۈيدىن ماڭدۇرغانكەن، سەيپۇلمۇلۇكنى بۇل-سا يەنە بىر دۈيگە تاپشۇرۇپتۇ ۋە سەيپۇلمۇلۇكنى خەۋپ - خەتەرلەردىن ساقلاپ، بوس-تانى سەرۋى سۇمەن شەھىرىگە ئاپىرىپ قويۇشقا ئەمر قىپتۇ. دۈيە ئۇنى مىنىدۇرۇپ ئاسمانغا پەرۋاز قىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك قورقۇنىدىن جېنىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، كەلىمە شاھادەتنى ئوقۇشقا باشلاپتۇ. دۈيە قىرىق كۈن ئۇچقاندىن كېيىن سەيپۇلمۇلۇككە «كۆ-زۈڭنى ئاچ» دەپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك كۆزىنى ئېچىپ تاملىرى كۈمۈشتىن، ياغاچلىرى ئۇد-تىن ياسالغان بىر شەھەرنى كۆرۈپتۇ. بۇ شەھەردە ئالىي ئىمارەتلەر ۋە چىمەنزارلىقلار بار بولۇپ، سۇلار ئېقىپ تۇرغانكەن. ئۇلار بىرئاز يول يۈرۈپ، تاناپلىرى يېشىل يە-پەكتىن، قوزۇقلىرى ئالتۇندىن قىلىنغان بىر چېدىر قېشىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە چې-دىرغا كىرىپ، تەختتە ئولتۇرغان يېشىل كىيىملىك مومايغا سالام بېرىپ، ئەدەپ بىلەن تۇرۇپتۇ. بۇ مومای سەرۋى بانۇ ئىكەن. سەرۋى بانۇ:

— ماڭا سالام قىلغان كىمسەن؟ نەدىن كېلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك ئۆز ئەھۋالىنى ۋە كېلىش سەۋەبىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن ئىزھار قىپتۇ. سەرۋى بانۇغا بەدىئۇلجامالنىڭ يازغان خېتىمۇ كېلىپ تەگكەنىكەن. سەرۋى بانۇ ئەھۋالدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن سەيپۇلمۇلۇككە رەھمى كېلىپ، ئۆزىنىڭ بۇ ئىش ئۈچۈن گۈلىستانى ئېرەمگە باردىغانلىقىنى، شەھبال ئىبنى شاھرۇھقا ئېيە-تىپ، بەدىئۇلجامالنى سەيپۇلمۇلۇككە نىكاھ قىلدۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ئېيىتىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك بۇ ۋەدىدىن سۆيۈنۈپ، سەرۋى بانۇغا تەزىم بەجا كەلتۇرۇپتۇ. سەرۋى با-نۇ گۈلىستانى ئېرەمگە بېرىش سەپىرىگە تەييارلىق قىلىشقا كىرىشىپتۇ. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن سەيپۇلمۇلۇكنى بىرگە ئېلىپ گۈلىستانى ئېرەمگە راۋان بوپتۇ ۋە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن گۈلىستانى ئېرەمگە يېتىپ بېرىپ، سەيپۇلمۇلۇكنى بىر دەرەخ تۈۋىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، سەرۋى بانۇ ئۆزى يالغۇز شەھبال ئىبنى شاھ-رۇھنىڭ قېشىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك دەرەخ تۈۋىدە بىرئاز ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۇنى ئۇيقۇ بېسىپتۇ. ئۇ ئۇيقۇسىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن باغ ئىچىنى سەيلە قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە باغدىكى مې-ۋىلەردىن يەپ تاماشا قىلىپ يۈرگىنىدە قۇلىقىغا بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئىزتىراپ بىلەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىغانكەن، بىر دەرەخ ئۇستىدە ئولتۇرغان قىرىق نەپەر

پەرىزاتقا كۆزى چۈشۈپتۇ. پەرىزاتلار ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ، ئۇنىڭ سەراندىپ پادىشاھنىڭ قىزى مەلىكەيى ھۆسىننى بەندىتىن خالاس قىلغان، شاھ پەرىدۇننىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈرگەن كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئۇ پەرىزاتلار ئەسلىدە قۇلزەم پادىشاھى پەرىدۇننىڭ تەۋەلىكىدىن ئىكەن. قۇلزەم پادىشاھى پەرىدۇن شاھ ئۆز ئوغلىنىڭ قاتىللىنى تېپىپ ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئالەمنىڭ ھەر تەرىپىگە نۇرغۇن دىۋە - پەرىلەرنى ئەۋەتكەنىكەن. ئۇ پەرىلەر بۇ يەردە سەيپۇلمۇلۇكنى ئۈچراتقاندىن كېيىن، ئۆز شاھزادىسىنىڭ قىساسى ئۈچۈن سەيپۇلمۇلۇكنى تۇتۇپ، بىر دىۋىگە مىندۈرۈپ، قۇل-زەم شەھىرىگە ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە ئاپىرىپ پادىشاھىغا توغرىلاپتۇ. پادىشاھ بۇ ئادەم-زاتنىڭ ئۆز ئوغلىنىڭ قاتىلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرھال ئۆلتۈرۈشكە ئەمر قى-تۇ. شۇ ھامان ئۇنىڭ ۋەزىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، سەۋر قىلىڭ. كىشىنى ئۆلتۈرمەك ئاسان، تىرىلدۈرۈش-كە مۇمكىن بولمايدۇ. پەرىزاتلار بۇ ئادەمنى گۈلىستانى ئىرەمدىن تۇتۇپ كەلدۇق دې-يىشۇاتىدۇ. مۇبادا بۇ ئادەم شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ ئادىمى بولۇپ قالسا، بۇنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن شەھبال بۇنى بىزدىن تەلەپ قىلسا، بىز نېمە دەيمىز؟ شەھبال ئىبنى شاھرۇھ كاتتا پادىشاھ تۇرسا، ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرغىلى بولماس، — دەپتۇ.

پەرىدۇن شاھ ئۇنىڭ سۆزىنى توغرا تېپىپ، سەيپۇلمۇلۇكنى زىندانغا بۇيرۇپتۇ. بەھرى مۇھىتنىڭ ئىچىدە بىر زىندان بار ئىكەن. دىۋىلەر دەريا سۈيىنى توختىتىپ تۇرۇپ سەيپۇلمۇلۇكنى دېڭىز ئاستىدىكى ئاشۇ زىندانغا سولاپتۇ ۋە زىندان ئاغزىنى تۇگمەن تېشى بىلەن مەھكەم بېكىتىپ، ئۇستىدىن يەنە ئاۋۇالقىدەكلا سۇ ئاققۇزۇپتۇ.

بۇ سۆز بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى بىر كەلىمە سۆزنى گۈلىستانى ئىرەم-دىن ئاڭلايلى:

سەرۋى بانۇ پەرىلەر شاھى شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپتۇ. پا-دىشاھ سەرۋى بانۇغا ئىززەت - ئىكرام كۆرسىتىپ، ھاردۇق سورىغاندىن كېيىن كې-لىش سەۋەبىنى سوراپتۇ. سەرۋى بانۇ سەيپۇلمۇلۇك ۋە بەدىئۇلجامالنىڭ ۋەقەسىنى پا-دىشاھقا تونۇشتۇرۇپتۇ ۋە ئۇلارنى بىر - بىرسىگە قوشۇشنى پادىشاھتىن تەلەپ قى-تۇ. بۇنى ئاڭلىغان شەھبال ئىبنى شاھرۇھ:

— ئۇ يىگىت قېنى؟ ئۇنى ماڭا كۆرسىتىڭ، — دەپتۇ.

سەرۋى بانۇ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەنلىكىنى، تاشقىرىدا بىر دەرەخنىڭ تۈۋىدە قالغانلىقىنى، ئەگەر شاھتىن ئىجازەت بولسا ئېلىپ كىرىپ پادە-شاھ بىلەن كۆرۈشتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ سەرۋى بانۇغا قاراپ:

— ئۇنى تاشقىرىدا قويۇپ خاتا قىپسىز، چۈنكى بۇ ئەتراپتا بىزنىڭ دۈشمەنلە-

ربمىز كۆپ، ــ دەپتۇ ۋە پەرىلەرگە «دەرھال خەۋەر ئېلىنسۇن، دۇشمەنلەر ئۇنىڭغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈپ قويمىسۇن» دەپ بۇيرۇغانىكەن، پەرىلەر چىقىپ، سەيپۇلـمۇلۇكنىڭ ئۆز جايىدا يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ھەممە تەرەپنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ. ئاخىر ئۇنىڭ قۇلزەم شاھ تەۋەلىكىدىكى پەرىزاتلار تەرىپىدىن تۇتۇپ كېتىلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، شەھبال ئىبنى شاھرۇھقا ئەھۋالنى مەلۇم قىلىشىپتۇ. شەھبال ئىبنى شاھرۇھ دەرغەزەپ بولۇپ «لەشكەرلەر جەڭگە ئاتلانسۇن» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. دۇۋە ـ پەرىلەردىن نۇرغۇن لەشكەر جەم بولۇپ، شەھىرى قۇلزەمگە راۋان بوپتۇ. ئۇلار شەھىرى قۇلزەمگە بارغاندا، پەرىدۇن شاھمۇ ئۆز لەشكەرلىرىنى جەم قىلىپ روبىرو بوپتۇ. ئىككى تەرەپ ئۇرۇش قىلماقچى بولۇشۇپتۇ. قۇلزەم شاھى پەرىدۇن گۈلىستانى ئېرەم شاھى شەھبال ئىبنى شاھرۇھقا ئەلچى ئارقىلىق «ئەي شاھا! جەڭ قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولساڭ مەنمۇ جەڭ قىلىمەن. ئەگەر كېلىشتىكى غەرىزىڭ بىر ئادەمزات ئۈچۈن بولسا، مەن ئۇنى تۇتۇپ ئوغلۇمنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈردۈم. سەن بىر بۇۋاپا ئادەمزات ئۈچۈن مەن بىلەن ئۇرۇش قىلامسەن؟ قايسى زامانىدا پەرى بىلەن ئادەمنىڭ جۇپ بولغىنى بار؟» دېگەن سۆزلەرنى يەتكۈزۈپتۇ. شەھبال ئىبنى شاھرۇھ ئەلچىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، قۇلزەم شەھىرىنى ۋەيران قىلىپ، كۈلىنى كۆككە سورۇشقا ئەھدۇ ـ پەيمان قىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى سەپلىرىنى تۈزۈپ ئۇرۇشقا كىرىشىپتۇ. ئۇرۇش ناھايىتى شىددەتلىك ئېلىپ بېرىلىپتۇ. ئاقىۋەت قۇلزەم شاھنىڭ لەشكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي قېچىشقا باشلاپتۇ. شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ لەشكەرلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يۇرۇپ قىرغىن قىپتۇ ۋە قۇلزەم شەھىرىنى ۋەيران قىپتۇ. قۇلزەم شاھى پەرىدۇننى بارلىق بالىچاقىلىرى بىلەن قوشۇپ ئەسىرگە ئاپتۇ. شەھبال ئىبنى شاھرۇھ پەرىدۇن شاھنى ھۇزۇرىغا ئەكەلدۈرۈپ:

ــ ھەي پەرىدۇن! مېنىڭ كۈھىقاپقا پادىشاھ ئىكەنلىكىمنى بىلمەمتىڭ؟ ئاتا ـ ئانا تەرەپتىن مىسىر ۋە يەمەن پادىشاھىنىڭ نەسلى بولغان بىر ئادەمنى نېمە ئۈچۈن سۈرۈشتۈرمەيلا ئۆلتۈردۈڭ؟ سېنىڭ مۇشۇ قىلمىشىڭ ئۈچۈن سېنى ۋە بالىۋاقاڭنى، لەشكەرلىرىڭ ھەم شەھىرىڭ بىلەن قوشۇپ ئوتتا كۆيدۈرۈۋەتسەم ياكى سېنى بالىچا قىلىرىڭ بىلەن قوشۇپ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ئەۋەتسەم، سېنى ھەر كۈنى نەچچە خىل ئازاب بىلەن قىينىپ ئۆلتۈرسە نېمە دەيسەن؟ بىزنى پاناھ تارتىپ كەلگەن ۋە بىزنىڭ بېغىمىزدا يۈرگەن بىر كىشىنى، بېغىمىزدىن تۇتۇپ ئېلىپ كېتىپ ئۆلتۈرۈشكە ساڭا كىم ھوقۇق بەردى؟ ــ دەپ سوراق قىپتۇ.

پەرىدۇن شاھ شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ، سەيپۇلمۇلۇكنىڭ

زىنداندا ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ ۋە ئۆزىنى ئەپۇ قىلىشىنى تىلەپ، ئۆزىنىڭ قىلمىشىغا پۇشايمان قىلىپ يىغلاپتۇ. پەرىدۇن شاھنىڭ پۇت ـ قوللىرى بوشىتىلىپ زىندان بېشىغا ئېلىپ بېرىلىپتۇ ۋە دۈشمەر ئارقىلىق دەريانىڭ سۇيىنى باغلاپ، زىنداننىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. ئارغامچا سېلىپ سەيپۇلمۇلۇكنى زىنداندىن تارتىپ چىقىرىپتۇ. شەھبال ئىبنى شاھرۇھ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ سەرۇى بانۇ ئېيتقاندىنمۇ ئارتۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا ئىززەت ـ ئىكرام قىلىپ كۆڭلىنى ئىزدەپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكمۇ شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ، كۆڭلىنى ئىزدىگەنلىكىگە تەشەككۇر بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ ۋە تارتقان بارلىق مۇشەققەتلىرىم، ئەلھەمدۇلىللا راھەتكە مۇبەددەل بولدى، دەپ خۇرسەن بوپتۇ.

شەھبال ئىبنى شاھرۇھ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى سىناپ باقماقچى بوپتۇ ۋە سەيپۇلمۇلۇككە قاراپ:

ـــ ئەي شاھزادە، سەندىن سورايدىغان بىرنەچچە سوئالىم بار. ئەگەر بۇ سوئاللىرىمغا توغرا جاۋاب بېرەلىسەڭ، مۇرادىڭغا يېتىسەن، ـــ دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا مۇنداق سوئال ـ جاۋابلار بوپتۇ:

ـــ ئادەم پەرزەنتىگە نېمە ئەڭ يېقىن؟

ـــ ئۆلۈم ئەڭ يېقىن.

ـــ ياخشىلارغا نېمە ياخشى؟

ـــ ھايات ياخشى.

ـــ دۇنيادا ئۆلۈك كۆپمۇ، تىرىك كۆپمۇ؟

ـــ ئۆلۈك كۆپ، چۈنكى تىرىكلەر ئۆلۈپ، ئۆلۈكلەرگە قوشۇلۇپ تۇرىدۇ.

ـــ دۇنيادا ئەر كىشى كۆپمۇ، خوتۇن كىشى كۆپمۇ؟

ـــ خوتۇن كىشى كۆپ، چۈنكى خوتۇن كىشىلەرنىڭ سۆزىگە كىرگەن ئەر كىشىلەرمۇ خوتۇن قاتاردا ھۆكۈم قىلىنىدۇ.

ـــ قىيامەت كۈنى قاچان بولىدۇ؟

ـــ غايىبنى خۇدادىن ئۆزگە كىشى بىلمەيدۇ. ئەگەر ھەركىم قىيامەت پالانى كۈنى بولىدۇ دېسە، ئىماندىن ئاجرايدۇ.

بۇ جاۋابلار شەھبال ئىبنى شاھرۇھقا خۇش كەپتۇ ۋە سەيپۇلمۇلۇكنىڭ بۇ توغرا جاۋابلىرىدىن رازى ۋە مەمنۇن بوپتۇ. ئاندىن كېيىن شەھبال ئىبنى شاھرۇھ پەرىدۇن شاھقا قاراپ:

ـــ شۇنداق كىشىنىمۇ زايە قىلماقچىمىدىڭ؟ ـــ دەپ ئۇنى ئەيىبلەپ يەرگە قارىتىپتۇ، ئاندىن ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ ئۆز مەملىكىتىنى قولىغا بېرىپتۇ. شەھبال

ئىبنى شاھرۇھ سەيپۇلمۇلۇكنى ئېلىپ، ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن گۇلىستانى ئېرەمگە قايتىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. ئالدىن ئەۋەتىلگەن خەۋەر بويىچە شەھىبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ يولغا چىققانلىقىدىن ۋاقىپ بولغان سەرۋى بانۇ ۋە بەدىئۇلجامال شاھنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىپ، ئۇلاردىن ھال - ئەھۋال سوراپتۇ. ئۇلار بىرلىكتە گۇلىستانى ئېرەمگە يېتىپ كېلىشىپتۇ.

شەھبال ئىبنى شاھرۇھنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ، تۇيۇ جابدۇقلىرىنى تەييارلاشقا تۇتۇش قىپتۇ. ئۈچ ئاي ئىچىدە تۇي جابدۇقى ۋە باشقا تەييارلىقلار پۈتۈپتۇ. ئۇ خەزىنىسىدىكى لەئەل - جاۋاھىرات ۋە گۆھەر - ياقۇتلارنى چىقىم قىلىپ، ئەترapىتىكى دۆە - پەرىلەرگە خەۋەر قىلىپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز تۇي - تاماشا ئۆتكۈزۈپ، بەدىئۇلجامالنى سەيپۇلمۇلۇككە نىكاھ قىلىپ بېرىپتۇ. بۇ ئاشىق - مەشۇقلار مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىپ، ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بوپتۇ.

شۇ يوسۇندا بىر يىل ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى شەھبال ئىبنى شاھرۇھ سەيپۇلمۇلۇكنى چاقىرىپ:

— ئەمدى بېرىپ ئاتا - ئانىڭىزنى كۆرۈشىڭىز كېرەك، چۈنكى پەرزەنت پىراقى يامان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەھۋالى نېچۈك بولدىكىن؟ بېرىپ خەۋەر ئېلىڭ. بىز خالىساق ھەر ئايدا بىر نۆۋەت بېرىپ كۆرىمىز. بىزنىڭ بارمىقىمىز ئاسان، لېكىن ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە كەلمىكى ناھايىتى مۇشكۈل، — دەپتۇ.

شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك شاھنىڭ بۇ ئىلتىپاتىغا جاۋابەن:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، سىز مېنىڭ ئاتامسىز، سىزنىڭ شەپقىتىڭىزدىن ئۈمىد-ۋارمەن، مېنىڭ سىزدىن باشقا غەمخورۇم يوق، — دەپ تەزىم قىپتۇ.

شەھبال ئىبنى شاھرۇھ سەيپۇلمۇلۇكنىڭ بۇ سۆزىدىن خۇشۋاقىت بولۇپ، كېرەكلىك نەرسىلەرنى تەييارلاپ، سەيپۇلمۇلۇك بىلەن بەدىئۇلجامالغا يەتتە مىڭ پەرىنى قوشۇپ يولغا سالىتۇ. پادىشاھ ۋە سەرۋى بانۇ ئوچ كۈنلۈك يەرگىچە بېرىپ ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك بىلەن بەدىئۇلجامالنى بىردىن دۆە ئۆزىگە مىنىدۇرۇپ، ئاسمانغا پەرۋاز قىپتۇ. ئۇلار بىر ھەپتە ئىچىدە سەراندىپ شەھرىگە يېتىپ بېرىپتۇ. سەراندىپ پادىشاھى ئۆز مەلىكىسى بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋالىپتۇ، يەتتە كۈنگىچە مەجلىس ۋە زىياپەت ئۆتكۈزۈپ مېھمان قىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك بىلەن بەدىئۇلجامال سەراندىپتىن كۆچۈپ مىسىرغا يۈرۈش قىلىشنىڭ تەرەددۇتىغا چۈشۈپتۇ. مەلىكەيى ھۆسن بەدىئۇلجامالغا: «مەن خىزمىتىڭىزگە بىللە بارسام» دەپ ئىلتىماس قىپتۇ. بەدىئۇلجامال سەيپۇلمۇلۇككە:

ـــ مەلىكەيى ھۆسننى سائىتقا ئېلىپ بەرسەك ۋە ئۆزىمىز بىلەن بىللە ئېلىپ بارساق قانداق؟ چۈنكى مېنىڭ ئادەمزاتلار ئارىسىدا يالغۇز تۇرۇشۇم مۇشكۈلدۇر، ـــ دەپتۇ.

سەيپۈلمۇلۇك بۇ مەسلىھەتنى توغرا كۆرۈپ، مەلىكەيى ھۆسننىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىغا مەسلىھەت سالىتۇ. ئۇلارمۇ بۇ ئىشقا رازى بولۇپ، يەتتە كېچە ـ كۈندۈز داغدۇغىلىق توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، مەلىكەيى ھۆسننى سائىتقا نىكاھ قىلىپ بېرىپتۇ. توي ئاخىرلاشقاندا سەپەرگە تەييارلىق قىلىنىپ، تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن مىسىرغا قاراپ يولغا چىقىشىپتۇ. مەلىكەيى ھۆسننىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى ئۇلارنى ئوچ كۈنلۈك يەرگىچە بېرىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەربىرى بىردىن دۈگە مىنىپ، خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن يۈرۈپ، بىر ئاي دېگەندە مىسىرغا يېتىپ بېرىپتۇ.

مىسىرغا يېتىپ بېرىشتىن ئوچ كۈن ئىلگىرى سەيپۈلمۇلۇك بىر دۈە ئارقىلىق ئاتا ـ ئانىسىغا خەت ئەۋەتىپ ئۆزىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر بەرگەنىكەن. ئۇلار بۇ خەۋەردىن سۆيۈنۈپ «ئوغلىمىزمۇ، چۈشمىزمۇ؟» دەپ، خۇشاللىقتىن گاھ ھوشىدىن كېتىپ، گاھ ھوشىغا كېلىشىپتۇ. سەيپۈلمۇلۇكنىڭ پىراقىدا تولا يىغلاپ ئۇلارنىڭ كۆزلىرى كور بولۇپ قالغانىكەن. ئۇلار تاڭ سەھەردە خۇداغا مۇناجات قىلىپ: «ئى خۇدايا پاكا پەرۋەردىگارا! بارنى يوق قىلغۇچى سەن، يوقنى بار قىلغۇچىمۇ ئۆزۈڭسەن. ھەرقانداق مۇشكۈل ئىش سېنىڭ ئالدىڭدا ئاساندۇر. بىزنىڭ بۇ ئەزىز پەرزەنتىمىزنىڭ دىدارىنى كۆرۈشىمىز ئۇچۇن كۆزىمىزگە نۇر ئاتا قىلغايسەن» دەپ، چىن ئېتىقادى بىلەن يىغلىغانىكەن، تەڭرى ئۇلارغا رەھىم قىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆزىگە نۇر ئاتا قىپتۇ، ئۇلارنىڭ كۆزى ئېچىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئاسىم ئىبنى سەۋان پۇتۇن مىسىر خەلقىگە سەيپۈلمۇلۇكنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈرۈپتۇ، ئۆزلىرىمۇ ئوغلىنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىشىپتۇ. يىراقتىن ئانا ـ ئانىلىرىنى كۆرگەن سەيپۈلمۇلۇك دۈىدىن ئۆزىنى تاشلاپ، ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپتۇ. ئۇلار يىغلىشىپ دىدار كۆرۈشۈپتۇ. كېيىن ئۇلار ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىرىلىپتۇ.

پادىشاھ ئاسىم ئىبنى سەپۋاننىڭ پەرمانى بويىچە، شەھەر بايرام تۇسىگە كىرىپ، تۇ. مەملىكەتنىڭ ھەر تەرىپىدىن كەلگەن ئويۇنچىلار ۋە ئاجايىپ ـ غارايىپ ياسالغان نەرسىلەر كەلتۈرۈلۈپتۇ. ئوچ ئاي ئويۇن ـ تاماشا كۆرسىتىلىپتۇ، تويلار ئۆتكۈزۈلۈپتۇ، ئىنئام ۋە ئېھسانلار قىلىنىپتۇ. بۇ ئىشلاردىن كۆڭلى خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، پادىشاھ تەختكە چىقىپ ئولتۇرۇپ مەملىكەت كاتتىلىرىنى ئالدىغا ھازىر قىلىپ، دۆلەت ۋە تەختىنى سەيپۈلمۇلۇككە تاپشۇرۇپ، پۇتۇن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئۇنىغا بويسۇنۇشىنى تەلەپ قىپتۇ. سائىتنى ۋەزىرلىككە بەلگىلەپتۇ. ئاردىدن بىرنەچە

چە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھ ھەققە جان تەسلىم قىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇك ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ جەستىنى شاھانە رەسىمىيەتلەر بىلەن دەپنە قىلىپ، خەتمىقۇرئان ۋە دۇئا ـ تەكبىرلەر ئۆتكۈزۈپ، تەزىيە تۇتۇپتۇ. بۇ ئىشلاردىن پارىغ بولغاندىن كېيىن پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ، ئادالەت بىلەن يۈرت سوراپتۇ.

ئاسىم ئىبنى سەپۋان ۋاپات بولغاندا، شەھبال ئىبنى شاھرۇھ ۋە سەرۋى بانۇ لەشكەرلىرى بىلەن مىسىرغا كېلىپ، ئىككى ئاي تۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرۇپ قايتىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ پات ـ پات كېلىپ يوقلاپ تۇرۇپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇكنىڭ سەلتەنىتى ئەللىك يىل داۋاملىشىپتۇ. بەدىئۇلجامالدىن بىر پەرزەنت ۋۇجۇدقا كەپتۇ. لېكىن، ئالدامچى پەلەك ئۇلارغا ۋاپا قىلماپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە سەيپۇلمۇلۇك ۋاپات بوپتۇ. بەدىئۇلجامال بېشىغا تۇپراق چېچىپ يىغلاپ ماتەم تۇتۇپتۇ ۋە خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، شاھانە قائىدە ـ يوسۇنلار بىلەن سەيپۇلمۇلۇكنىڭ جەستىنى دەپنە قىپتۇ، شاھانە قەبرىلەرنى ياسىتىپتۇ. ئاندىن كېيىن تەختتە بەدىئۇلجامال ئۆزى ئولتۇرۇپ، ئادالەت بىلەن يۈرت سوراپ دەۋر سۈرۈپ، ئاقىۋەت ئۇمۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىپتۇ. رۇبائى:

كىشىكىم كەلسە دۇنياغا ئاخىر دەم،
كېتەر ئۇ قان يۇتۇپ، رەنجىپ، چېكىپ غەم.
بۇ دۇنياغا كۆڭۈل باغلاش ئورۇنسىز،
قېنى كىم كەتتى بۇندىن شاد ـ خۇرام.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **سۈزۈك نېمەتۇللا ئەبەيدۇللا.**
(1904 ـ يىلى نامەلۇم كىشى تەرىپىدىن يەكەندە توپلاپ قالدۇرۇلغان «ھېكايە ـ قىسسەلەر» نامىلىق قولىيازما توپلامغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلاندى)

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 2.1985

كۇھقاپ پادىشاھنىڭ قىزى

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئۆتكەن زاماندا چالىم دېگەن مەملىكەتنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. چوڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى مەمەت، ئوتتۇرانچىسىنىڭ ئىسمى يارمەھەممەت، كىچىكىنىڭ ئىسمى ئامەت ئىكەن. پادىشاھ بۇ ئۈچ ئوغلىنى ئىلىمدە كامىل قىلىپ يېتىشتۇرۇپتۇ. بالىلارنىڭ چوڭى يىگىرمە ياشقا، ئوتتۇرانچىسى ئون سەككىز ياشقا، كىچىكى ئون ئالتە ياشقا كىرىپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ قول ئاستىدىكى ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىنى ئوردىغا چاقىرتىپ ئۈچ ئوغلىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى مەسلىھەتلىشىپتۇ. بۇ ئىلىنىڭ زامانى ئاۋۇەلدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مۇنداق بىر قائىدە ـ يوسۇنى بار ئىكەن: ئۆيلەنمەكچى بولغان يىگىت شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى راۋاقتىن ئۆزى خالىغان تەرەپتىكى نىشانغا قارىتىپ رۇچاق[1] ئوقى ئاتىدىكەن. رۇچاق ئوقى قەيەرگە چۈشسە، يىگىت شۇ جايدىكى قىزنى نىكاھىغا ئالىدىكەن. پادىشاھ ۋە ئوردا ئەركانلىرى مەسلىھەتلىشىپ، جۈمە كۈنىنى ئۈچ شاھزادىنىڭ راۋاقتىن ئوق ئۇزىدىغان قۇتلۇق كۈنى قىلىپ بېكىتىپتۇ. جۈمە كۈنى چوڭ شاھزادە مەمەت «ئۆتكەن قېتىم ئوۋدىن قايتىپ كېلىۋاتسام، ئاۋۇ بۆككىدە باغباراڭلىق ھويلىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن بىر چىرايلىق قىز كىرىپ كېتىۋېتىپ ماڭا ناز بىلەن كۆز تاشلىغانىدى» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، رۇچاقنى ئاشۇ ھويلىنى نىشانلاپ ئېتىپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغۇل يار مۇھەممەت «مەن بىر كۈنى ئاۋۇ كۆل بويىدا بىر قىزنى ئۇچراتقانىدىم، ئۇ ماڭا سالام قىلغان، ئۆيىنى كۆلنىڭ يېنىدىكى باغلىق ھويلىدا دېگەنىدى» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، كۆل بويىدىكى باغباراڭلىق ھەشەمەتلىك ھويلىنى نىشانلاپ ئوق ئۇزۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئامەت بولسا، ئىككى ئاكىسىنىڭ مەسلىھەتلىرىگە پەرۋا قىلماي «يا تەۋەككۈل» دەپ رۇچاقنى ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىپتۇ. چوڭ شاھزادە مەمەتنىڭ ئاتقان ئوقى ئۆزى كۆزلىگەن ھېلىقى چوڭ دەرۋازىلىق ھويلىغا چۈشۈپتۇ. ھويلا ئىگىسى شەھەر بويىچە داڭلىق باي سودىگەر ئىكەن. شاھزادە مەمەت بۇ سودىگەرنىڭ قىزى گۈلسەيدەمخاننى ئۆز نىكاھىغا ئاپتۇ. ئوتتۇرانچى شاھزادە يارمەھەممەتنىڭ ئۇزىگەن ئوقى ئۆزى نىشانلىغان كۆل بويىدىكى باغباراڭلىق كاتتا زېمىنداركىنىڭ ئۆگزىسىگە سانجىلىپتۇ. يارمەھەممەت زېمىنداركىنىڭ قىزى گۈلزىرەنى نىكاھىغا ئاپتۇ. كەنجى شاھزادە ئامەتنىڭ ئاتقان ئوقى ئۇچۇپ كەتكىنىچە ھېچ يەردىن دېرەك چىقماپتۇ. ئادەت بويىچە ئوقىنى چوقۇم تېپىپ كېلىش شەرت ئىكەن. پادىشاھنىڭ لەشكەر ۋە مۇلازىملىرى تۆت كېچە-

① رۇچاق ـــ ئوقيا.

كۈندۈز ئىزدەپ، ئاخىر ئوقنى شەھەر سىرتىدىكى ئەتراپى يۇلغۇن، توغراق، قومۇشلار قاپلىغان كۆل بويىدىن تېپىپتۇ. ئۇلار ئوقنى تاپالىغىنىغا خۇش بولۇشۇپ قايتىشقا تەمشەلگەنىدە، ئۇشتۇمتۇت توغراقلىق ئارىسىدىن بىر مايمۇن ئېتىلىپ چىقىپتۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ـــ توختاڭلار، ئاتايىن كەلگەندەكىن قىزىمنى ئېلىپ كېتىڭلار، ـــ دەپتۇ.

شاھنىڭ مۇلازىم، لەشكەرلىرى قارىغۇدەك بولسا، يۈڭلۈق بىر چىشى مايمۇن ھېڭگىيىپ تۇرغۇدەك. لەشكەرلەر ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ:

ـــ ھەي كۆرۈمسىز، پاسكىنا مەخلۇق، رۇچاق ئاتقان يىگىت سەلتەنەتلىك پادىشاھىمىزنىڭ كەنجى شاھزادىسى بولىدۇ. سەن قىزىڭنىڭ تەلىيىنى تەمە قىلماي دەرھال يولىنى بوشات! ـــ دەپتۇ. مايمۇن بوش كەلمەي:

ـــ مەن مۇشۇ زېمىنىنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، مۇشۇ زېمىندا ياشاپ كەلگەن مۆمىن مەخلۇقمەن، ئۆزۈمنى مۇشۇ ئەلنىڭ پۇقراسى سانايمەن، شۇڭا بۇ ئەلنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، قائىدە ـ يوسۇنلىرىغا ئەمەل قىلىشىم كېرەك. قىزىمنىڭ ياتلىق بولۇش پەيتى تولغاندا قىزىمنىڭ تەقدىر يۇلتۇزى دەل پادىشاھىمىزنىڭ كەنجى شاھزادىسىنىڭ يۇلتۇزىغا ئۇدۇل كەپتۇ. قىزىمنى شاھزادە قېشىغا ئېلىپ كەتمىسەڭلار زادىلا بولمايدۇ، ـــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

مۇلازىم ۋە لەشكەرلەر چىشى مايمۇننىڭ گەپلىرىگە پىسەنت قىلماي، رۇچاق ئوقىنى ئېلىپ قايتماقچى بولغانىكەن، يول توسۇپ تۇرغان چىشى مايمۇن غەزەپكە كېلىپ قۇيرۇقىنى يەرگە بىرىنى ئۇرۇپتۇ. شۇئان دەھشەتلىك قارا بوران چىقىپ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە چىشلىرىنى ھېڭگايتىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرغان بىر توپ بەھەيۋەت دۈشمەن پەيدا بوپتۇ. شاھ لەشكەرلىرىنىڭ جان ـ ئىمانلىرى چىقىپ، ئەقىللىرىنى يوقىتىپ قويۇشقا ئاز قاپتۇ. ھېلىقى چىشى مايمۇن:

ـــ قېنى، قانداق قىلىسىلەر؟ قىزىمنى ئېلىپ كېتەمسىلەر ياكى كۆرگۈلۈكۈڭلارنى كۆرەمسىلەر؟ ـــ دەپتۇ. شاھنىڭ مۇلازىم ۋە لەشكەرلىرى ئائىلاج ھالدا مايمۇننىڭ قىزىنى تەختىرۋانغا چىقىرىپ شەھەرگە ئېلىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئوچ ئوغلىنىڭ تويىنى قىرىق كېچە ـ كۈندۈزگىچە ئەل ـ يۇرتقا ئاش تارتىپ، نەغمە ـ ناۋا، بەيگىلەر بىلەن كاتتا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

توي مەرىكىلەر بېسىقىپ بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھ ۋەزىر ـ ۋۇزارالىرىنى چاقىرىپ:

ـــ ئوچ ئوغلۇمنىڭ تويىنى قىلىپ ئۆمۈرلۈك قەرزىمدىن بىرنى ئادا قىلدىم، كۆڭلۇم تىندى. بىراق، ئىشلىرىمىزنىڭ تولىلىقىدىن تا مۇشۇ كەمگىچە كېلىنلىرىم-

نىڭ دىدارىنى كۆرەلمەي كېلىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ.

ۋەزىرلەر پادىشاھنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپتۇ، چۈنكى پادىشاھ بۇ كەمگە قەدەر كىچىك ئوغلى ئامەتكە مايمۇن قىزىنى ئېلىپ بەرگەنلىكتىن خەۋەرسىز ئىكەن. ۋەزىرلەر ئەمدى قانداق قىلارمىز، دەپ بېشى قېتىپ تۇرغاندا، ئوڭ قول ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ھۆرمەتلىك شاھىم، بارلىق توخۇنىڭ تۈخۈمى ئوخشاش بولغىنىدەك، جاھاندىكى خوتۇن خەقنىڭ ھەممىسى ئوخشاش. كېلىنلەرنىڭ تەڭداشسىز گۈزەللەردىن بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدۇق. ئۆزلىرىنىڭ سەلتەنەتلىرىنى نەزەرگە ئېلىپ تويىنى كاتتا ئۆتكۈزدۇق. ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولدى. ئەگەر كېلىنلىرىنى كۆرۈش ئىستەكلىرى بولسا، دىدارلىشىشنىلا ئويلىماي، ئۇلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى، ئەخلاق ـ پەزىلىتى ۋە چېۋەر ـ چاققانلىقىنى كۆرۈپ باقسىلا تېخىمۇ ياخشى بولاتتى، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

پادىشاھ ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتىنى قوبۇل كۆرۈپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر ئۈچ ئوغۇلنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ:

ــ كېلىنلەرنىڭ ھەربىرى ئۈچ كۈن ئىچىدە بىردىن كەشتە تەييارلىسۇن، ــ دەپتۇ.

ئۈچ ئوغۇل ئاتىسىنىڭ ئالدىدىن قايتىپ، ئاياللىرىغا پۈتۈن ھۈنەر ـ سەنئىتىنى ئىشقا سېلىپ بىردىن كەشتە تىكىپ چىقىشنى تاپىلاپتۇ.

چوڭ ۋە ئوتتۇرانچى شاھزادىنىڭ ئاياللىرى شۇ كۈندىن ئېتىبارەن جىددىي ئىشقا كىرىشىپتۇ. كىچىك شاھزادە ئامەتنىڭ مايمۇن خوتۇنى ئۈندىمەي تۇرۇۋېرىپتۇ. ئامەت تاقەتسىزلىنىپ:

ــ كەشتە ئىشلەشكە بۇگۈندىن باشلاپ چۈشمىسەڭ كېچىكمىز، ئاكىلىرىمىنىڭ ئاياللىرى ئاللىقاچان ئىشقا كىرىشىپ بولدى، ــ دەپتۇ. مايمۇن قىز:

ــ نېمىشقا ئالدىرايلا، بىزمۇ ئۇلگۈرتەرمىز، ــ دېگەندىن باشقا گەپ ـ سۆز قىلماپتۇ. ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپتۇ. چوڭ ئوغۇللارنىڭ ئاياللىرى كەشتىلەرنى تەخمۇتەخ قىلىپ بولۇشۇپتۇ. ئامەتنىڭ مايمۇن خوتۇنى ھېچ ئىش بولمىغاندەك بەخىرامان يۈرۈۋېرىپتۇ. ئامەتنىڭ ئىچى تىتىلداپ، خاپىچىلىقتا بالدۇرلا يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

مايمۇن قىز ئەسلىدە كۈھىقاپ پادىشاھنىڭ كەنجى مەلىكىسى رابىيە ئىكەن. ئۇ تەڭ كېچىدە بىر كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. كۈھىقاپ پادىشاھلىقىنىڭ خەزىنىسىدە بۇندىن ئالتە مىڭ يىل ئىلگىرى يەر يۈزىگە تارقالغان گۈل

نۇسخىلىرىنى يىغىپ ئىشلىگەن «كەشتەئى جاھان» ناملىق بىر ئېسىل كەشتە ساقلاقلىق ئىكەن. مايمۇن قىز كېچىچە ئاتىسىنىڭ خەزىنىسىدىن بۇ كەشتىنى ئېلىپ كەپتۇ - دە، ئامەتنىڭ قوينىدا خاتىرجەم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئەتىسى ئامەت بامدات نامىزىدىن قايتىپ ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاتىسىنىڭ يېنىغا كىرىشكە ھازىرلىنىپتۇ. مايمۇن كېلىن كەشتەئى جاھانىنى ئامەتنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئامەت كەشتىنى كۆرۈپ ھەيران بولغان ھالدا مايمۇن خوتۇنىنى باغرىغا بېسىپ سۆيۈپتۇ - دە، كەشتىنى ئېلىپ ئوردىغا كىرىپتۇ.

ئامەت شاھ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرسە، ئىككى ئاكىسى ئاللىقاچان ئۆز خوتۇنلىرى توقۇغان كەشتىلەرنى پادىشاھقا كۆرسىتىپ تۇرغۇدەك. ئوردىدىكى ۋەزىر - ۋۇزرا، ئاكا بىر - ئەشرەپلەر بولسا كەشتىلەرنى قولدىن - قولغا ئېلىپ زوق بىلەن كۆرۈشۈۋاتقۇدەك. ئامەت قوينىدىن كەشتەئى جاھاننى چىقىرىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ تىكەن، پۈتكۈل ئوردا ئەھلى بۇ گۈزەل كەشتىنى ئىنسان بالىسى ئىشلىگەنگە چىن پۈتمەي ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاشقىلى تۇرۇپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەت قاتتىق ئوسال بولۇپ ئۆيلىرىگە قايتىپتۇ - دە، خوتۇنلىرىنى تازا ئەدەپلەپتۇ.

ئاردىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھ يەنە ئوڭ قول ۋەزىرىنى چاقىرتىپ:

— يېشىم چوڭايدى، كۆزۈم خىرەلەشتى، ھايات ۋاقتىمدا كېلىنلىرىمنى بىر كۆرسەم، — دەپتۇ. ۋەزىر:

— شەۋكەتلىك شاھىم، ئارزۇ - ئارمانلىرىنى چۈشەندىم. ئەمما، مەزلۇم خەقنىڭ چېۋەر - چاققانلىقىنى كۆرۈش ئۆزىنى كۆرگەنگە باراۋەر. ئۆتكەن قېتىم كىچىك شاھزادە ئامەتنىڭ جورىسىدىن رازى بولدىلا. بۇ قېتىم كېلىنلەرنى غىزا تەييارلىتىپ سىناپ كۆرەيلى، — دەپتۇ.

پادىشاھ بۇ مەسلىھەتكىمۇ كۆنۈپتۇ. ئۈچ ئوغلىنى چاقىرتىپ، كېلىنلىرىنىڭ ئۆز قوللىرى بىلەن تاماق تەييارلاپ كېلىشىنى تەلەپ قىپتۇ. ئوغۇللار ئۆيلىرىگە قايتىپ شاھ ئاتىسىنىڭ تەلىپىنى ئۆز خوتۇنلىرىغا يەتكۈزۈپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەتنىڭ خوتۇنلىرى دەرھال ئىشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ. كىچىك ئوغۇل ئامەتنىڭ خوتۇنى ھېچ ئىشقا قول تىقماي يۇرۇپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەتنىڭ ئايالىرى ئوخشىتىپ پولۇ ئېتىشكە تەييارلىق قىپتۇ. ئامەت مايمۇن خوتۇنىنىڭ غېمىدە يوق يۇرگىنىنى كۆرۈپ باشقا گەپ - سۆز قىلماي ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. مايمۇن قىز يەنە كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپ، كۆھقاپ پادىشاھلىقىغا ئۇچۇپ بېرىپتۇ. كۆھقاپ پادىشاھلىقىنىڭ خەزىنىسىدە شاھ پىرىدۇن زامانىسىدا ئون يەتتە مىڭ ئالەمنىڭ تەم -

خۇرۇچلىرى، سېھىر - ھېكمەتلىرى بىلەن ياسالغان، شاھ پىرىدۇن ئېغىز تېگىشكە ئۇلگۇرەلمىگەن، كېيىن مۇنكىر - نەكىرلەر تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكەن بىر قاچا تائام بار ئىكەن. مايمۇن قىز ئۇنى سېھىر - ھېكمەتلەر بىلەن ئۆز ھالىتىگە كەلتۈرۈپ ئېلىپ كەپتۇ - دە، ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئېتىپتۇ، چۈشمۇ بوپتۇ. ئامەت خالار - خالىماس ھالدا ئوردىغا بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ. شۇ چاغدا مايمۇن كېلىن بىر قاچا تائامنى ئامەتكە تۇتقۇزۇپ:

— بۇنى ئالغاچ بېرىڭ، شاھ دادىمىز تېتىپ كۆرسۇن، — دەپتۇ. ئامەت قارىسا، تېخى ئەمدىلا قازاندىن ئۇسۇۋېلىنغان بىر قاچا مەززىلىك تائام ئىكەن. ئامەت غىزانى ئېلىپ دادىسى ئالدىدا ھازىر بوپتۇ. قارىسا، ئۇ يەردە ئىككى ئاكىسى خوتۇنلىرى ئەتكەن تاماقلارنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپ تۇرغانكەن. ئامەتمۇ ئۆزى ئەكەلگەن بىر قاچا تاماقنى شاھ دادىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھ ئالدىغا قويۇلغان تائاملاردىن بىر لوقمىدىن تېتىپ كۆرۈپتۇ. كىچىك ئوغلى ئېلىپ كەلگەن تائام ئىنتايىن لەززەتلىك ئىكەن، پادىشاھ ئۆمرىدە بۇنداق ئېسىل تائامنى تېتىپ باقمىغانىكەن. ۋەزىر - ۋۇزرالارمۇ بىر لوقمىدىن يەپ كۆرۈپ ئامەتنىڭ خوتۇنىنى راسا ماختىغىلى تۇرۇپتۇ. پادىشاھ پەقەت مۇشۇ قاچىدىكى تائامنىلا يەپ باشقىلارغا قاراپمۇ قويماپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەت ئىزا ۋە ئەلەمدىن ئۆلگۈدەك بولۇپ، ئۆيىلىرىگە قايتىپ بېرىپ خوتۇنلىرىنى قامچا بىلەن ساۋاپ ھالىدىن كەتكۈزۈۋېتىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى ئوردىدا زور بىر يىغلىش بوپتۇ. بۇ يىغلىشتا يازدا پادىشاھنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى قۇتلۇقلاش يۇزىسىدىن ئوردا ئىچىگە چىرايلىق گۈلىستانلىق بەرپا قىلىنىپتۇ. ئۇچ ئوغۇلغىمۇ بىر پارچىدىن يەر تەقسىملەپ بېرىلىپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەت «شاھ ئاتىمىزنىڭ ئالدىدا ئۇدا ئىككى قېتىم يەرگە قاراپ قالدۇق. بۇ قېتىم گۈل - گىياھلارنى ئوبدان تېرىپ، شاھ دادىمىز ۋە ئەل - جامائەت ئالدىدا ماختاشقا ئېرىشىپ، ئامەتنى يېڭىشىمىز لازىم» دېيىشىپتۇ. ئۇلار شۇ كۈندىن تارتىپ گۈل - گىياھ تېرىشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. ئامەتنىڭ مايمۇن خوتۇنى بولسا ئاۋۇالقىدەكلا پەرۋاسىز يۇرۇۋېرىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، گۈل تېرىش مەۋسۇمى يېتىپ كەپتۇ. ئىككى ئاكىسى ئېتىز بېشىغا كۆچۈپ چىقىپتۇ. ئۇلار تەرەپ - تەرەپكە چېپىشىپ سەر خىل گۈللەرنىڭ ئۇرۇقلىرىنى تېپىپ كېلىشىپتۇ، يەرلەرنى ئوغۇتلاپ تازا ئىشلەپتۇ. ئامەت بولسا تىت-تىت بولۇپ مايمۇن خوتۇنىغا:

— ئاكىلىرىم گۈللەرنى تېرىپ بولدى، بىزمۇ تېرىشكە چۈشسەك بولاتتى، — دەپتۇ. مايمۇن كېلىن:

— بىزمۇ تېرىپ ئولگۇرمىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئاردىدىن ئىككى - ئۈچ ئاي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئامەتكە ئايرىلغان يەر ئاق پېتى تۇرۇۋېرىپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەتنىڭ ئېتىزلىرىدا گۈللەر ئېچىلىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنىڭ هارپىسىدا ئامەت مايمۇن خوتۇنىغا:

— ئەتە شاھ ئاتامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى. پۈتۈن ئوردىدىكى بارلىق ئەھلى - جاماەت باغ سەيلىسى قىلىش ئۈچۈن ئوردىدىكى گۈللۈككە يىغىلىدۇ. بىزگە ئايرىلغان ئېتىز تېخى ئاق پېتىچە تۇرىدۇ، — دەپتۇ.

مايمۇن گەپ - سۆز قىلماي ئۆز ئىشى بىلەن بولۇۋېرىپتۇ. كەچ كىرىپ ئامەت ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. مايمۇن كېلىن بولسا، كېچىدە كەپتەرگە ئايلىنىپ كۈھىقاپ پادىشاھلىقىنىڭ بېغىغا يېتىپ كەپتۇ. كۈھىقاپ پادىشاھلىقىنىڭ بېغىدا يەر يۈزىدىكى گۈل - گىياھلارغا تاج بولالايدىغان، خۇش پۇرىقى ئادەمنى مەستخۇش قىلىدىغان سەر خىل گۈللەر بار ئىكەن. مايمۇن كېلىن باغدىكى قىرىق كېنىزەك قىزنى يارەمگە چاقىرىپ، كېچىچە هېلىقى سەرخىل گۈللەرنى ئۆزلىرىگە بۆلۈپ بېرىلگەن ئېتىزغا كۆچۈرۈپتۇ. گۈل كۆچۈرۈش تاڭ سۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى تامام بوپتۇ.

كەنجى شاھزادە ئامەت ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن كۆڭلى غەش هالدا ئوردا ئەھلىگە قوشۇلۇپ پادىشاھنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى قۇتلۇقلاش ئۈچۈن يول ئاپتۇ. ئوردا ئىچىدىكى گۈللۈككە كەلسە، پۈتكۈل شەھەر خەلقى ۋە ئوردا ئەھلى ئامەتكە بۆلۈنگەن هېلىقى بىر پارچە يەرگە توپلىشۋاپتۇدەك. يېقىن بېرىپ قاراپتىكەن، بۇ يەردە كۆز - نى قاماشتۇرغۇدەك ئاجايىپ كۆركەم گۈللەر هۆپپىدە ئېچىلىپ خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغۇدەك. ئىككى ئاكىسىغا تەۋە گۈللۈككە كىشىلەر قاراپمۇ قويماپتۇدەك. پادىشاھمۇ ئامەتكە تەۋە گۈلزارلىقتىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي قاپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەمەمەت بولسا، ئەلەمدىن ئۆلگۈدەك بوپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆپتۇ. بىر كۈنى ئاكىلىرى ئامەتنى بىللە ئېلىپ شىكارغا كېتىشىپتۇ. تاياق زەربىسىدىن ئەمدىلا ئوڭشالغان گۈلسەيدەم بىلەن گۈلزىرە «ئاڭلىساق ئامەت دېگەن شۇمتەكنىڭ خوتۇنى مايمۇن كۈچۈكمىش. ئۇ راستىنلا مايمۇن كۈچۈكمۇ ياكى ئىنسان بالىسىمۇ، بېرىپ بىر كۆرۈپ باقايلى» دېيىشىپ ئامەتنىڭ هويلىسى تەرەپكە بېرىشىپتۇ - دە، هۇجرا تېمىنى تېشىپ ئامەتنىڭ ئۆي ئىچىنى كۆزىتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، هۇجرا ئىچىدە ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار ئاجايىپ گۈزەل بىر پەرىزات ئولتۇرغۇدەك. ماڕىشۇاتقان بۇ ئىككى خوتۇن ئەقىلى- هوشىنى يوقىتىپ «ۋىيەي» دەپ ۋاراقىراپ ساپتۇ - دە، هوشىدىن كېتىشىپتۇ. مايمۇن كېلىن ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپتۇ - دە، «پۇر»

قىلىپ كۆككە كۆتۈرۈلۈپ غايىب بوپتۇ.

ئەتىسى ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا شىكاردىن قايتىپتۇ. ئامەت ئۆيگە كىرىپ قارىسا مايمۇن خوتۇنى يوقمىش. چاقىرىپتۇ، ئىزدەپتۇ، دېرىكى بولماپتۇ. تام ـ تورۇسلارغا زەن سالسا بىر تۆشۈك تۇرغۇدەك، ئامەت بۇنىڭدىن ئەھۋالنى چۈشىنىپتۇ. ئانا مايمۇنىنىڭ ئۆز قەزىنى قوشۇپ بېرەردە مۇلازىملارغا ئالاھىدە تاپىلاپ: «قىزىمنى نىكاھىغا ئالغان يىگىتتىن ئۆزگە ئىنسان قىزىمنى كۆرمىسۇن، بولمىسا، قىزىم يوقاپ كېتىدۇ. ئەگەر مۇشۇ شەرتىكە ئەمەل قىلىنمىسا، كۈيۈئوغلۇم ھەممىنى ئۆز پېشانىسىدىن كۆرگەي» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئاپتۇ. ئامەت شۇ ھامان شاھ دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ خوتۇنىنىڭ غايىب بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ خوتۇنىنى ئىزدەپ سەپەرگە ئاتلانماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ئامەتكە بىر تۈمەن سەرخىل لەشكەر قوشۇپ بېرىپتۇ. ئامەت ھېلىقى توغرا قىلىقتىكى كۆل بويىغا بېرىپ ئانا مايمۇننى ئىزدەپ تېپىپتۇ. ئامەت ئانا مايمۇن ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. ئانا مايمۇن:

ــ قىزىمنى ئىزدەپ بىھۇدە ئاۋارە بوپسىلەر. مەن ئەسلىدە كۈھىقاپ پادىشاھىنىڭ خانىشى بولىمەن. ئېرىم مېنى ئوردىدىن قوغلاپ چىقارغاچقا، كەنجى قىزىم را-بىيەنى ئېلىپ يامانلاپ مەملىكىتىگىلار تەۋەسىگە كېلىۋالغىلى ئۇزۇن زامانلار بولدى. ئىككى چوڭ قىزىم ئاتىسىنىڭ يېنىدا ئىدى. بۇ ئەھۋالدىن قارىغاندا، كەنجى قىزىم ئاتىسى ۋە ئاچىلىرىنى پاناھداپ كەتكەن چېغى. مەن قىزىمنى قوشۇپ بېرەردە، مۇلازىملارغا ھەممىنى ئېنىق ئېيتقانىدىم. ئەمدى بولغۇلۇق بوپتۇ. چارىسىزمەن. تەقدىرگە تەن بېرىپ قايتىڭ، قىزىمنى تاپالمايسىز، ــ دەپتۇ.

ئامەت ئانا مايمۇنىنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلاپ، ياشلىرىنى يامغۇردەك تۆكۈپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. ئانا مايمۇنىنىڭ شاھزادە ئامەتكە ئىچى ئاغرىپ:

ــ بوپتۇ، بالام، ئەمىسە قىزىم بىلەن كۆرۈشۈشىنىڭ يوللىرىنى ئېيتىپ بېرەي، ئەمما ئۇ ئاسانغا توختىمايدۇ. مۇشۇ جايدىن كۈنپېتىشقا قاراپ تۆت يۈز ئەللىك كۈن ماڭغاندىن كېيىن مەنبەسى يوق، لېكىن شاۋقۇن سېلىپ ئاقىدىغان بىر چوڭ دەريا بويىغا چىقىپ قالىسىز. دەريا بويىدا ئۇچ تېمى يوق، بىر تېمى بار ئۆي بار. ئېلىپ ماڭغان لەشكەرلىرىڭىزنى شۇ جايدا قالدۇرۇپ، قىرىق كۈنلۈككە يەتكۈدەك سۇ ۋە ئوزۇق تەييارلاپ «يا تەۋەككۈل» دەپ دەريادا چۈشۈڭ ـ دە، كۆزلىرىڭىزنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ بىردەمدىن كېيىن ئاچىسىڭىز، ئۆزىڭىزنى نېرىقى قىرغاقتا كۆرىسىز. قىرغاققا چىققاندىن كېيىن يەنە كۈنپېتىشنى كۆزلەپ تولۇق يىگىرمە كۈن ماڭىسىڭىز ئاسمانغا تاقاشقان بىر تال تاغ ئۇچرايدۇ. تاغ ئارىسىدىن بېشى يوغان دۆڭدەك، كۆزلىرى مۆز قاتقان كۆلدەك، ئاغزى تاغ ئۆڭكۈرىدەك، بۇرنىنى چىغ ـ قومۇشتەك تۇك قاپلىغان، بىلەكلىرى ئىككى

غۇلاچ جىگدە كۆتىكىدەك بەقۇۋۇەت بىر دۈە خىرىس قىلىپ يول توسايدۇ. مەن مۇنۇ ئۇزۇكنى بېرەي، بىر پارچە خەت پۈتۈپ بېرەي، ئۇزۇك بىلەن خەتنى كۆرسىلا، ئۇ دۈە يول بوشىتىدۇ. تاغ ئىچى بىلەن يەنە بەش كۈن يول ماڭىسىز، ئالدىنقى دۈىدىنمۇ بەتبەشىرە يەنە بىر دۈە يول توسايدۇ، ئۇمۇ ئۇزۇك بىلەن خەتنى كۆرۈپ يول بوشىتىدۇ. يەنە بەش كۈن ماڭىسىز، ئالدىنقى ئىككى دۈىدىنمۇ قورقۇنچلۇق يەنە بىر دۈە يول توسايدۇ، ئۇمۇ ئۇزۇك بىلەن خەتنى كۆرسە يول بوشىتىدۇ. تاغ ئارىسىدىن چىقىپ تۇغرا ئون كۈن ساي ئىچىدە ماڭىسىڭىز، قىزىل تۈپراقلىق سۇسىز ئېقىنغا يېتىپ بارىسىز. بۇ دەل جۇمە كۈنى چىڭقىچۈش مەزگىلىگە توغرا كېلىشى كېرەك. ئەنە شۇ چاغ، ئەنە شۇ ۋاقىتتىلا قىزىم بىلەن ئۇچرىشالايسىز، ــ دەپتۇ ـ دە، بىر پارچە خەت بىلەن قولىدىكى ئۇزۇكنى چىقىرىپ ئامەتكە بېرىپتۇ.

ئامەت ئانا مايمۇنغا كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەتلەر ئېيتىپ، كۈنپېتىشقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. تۆت يۈز ئەللىك كۈندە ھېلىقى شاۋقۇنلۇق دەريا ياقىسىغا يېتىپ، لەشكەرلىرىنى بىر تاملىق ئۆيدە قالدۇرۇپتۇ. دەريادىن ئامان ـ ئېسەن قىرغاققا چىقىپ تاغ باغرىغا بارسا، ئالدىنى بىر بەھەيۋەت قورقۇنچلۇق دۈە توسۇپتۇ. ئامەت مايمۇن قېيىنئانىسى بەرگەن خەت بىلەن ئۇزۇكنى كۆرسىتىپ بىخەتەر ئۆتۈپ كېتىپتۇ. كېيىنكى ئىككى دۈە ئالدىدىنمۇ ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ، ئون كۈن دېگەندە قىزىل تۈپراقلىق ئېقىنغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ دەل جۇمە كۈنى چۈش مەھەل ئىكەن. ئامەت بۇ يەرنىڭ جاندىن ئۆتەر ئىسسىق ھارارىتىگە پايلىماي، ئېقىن بۇيىدىكى بىر قاغجىراپ قۇرۇپ كەتكەن توغراقنىڭ كامىرىغا كىرىپ يېتىپتۇ. ئارىدىن بىر ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە كۈنپېتىش تەرەپتىن ئۈچ كۆك كەپتەر ئۇچۇپ كېلىپ بۇ يەرگە قونۇپتۇ. بۇ چاغدا بۇ يەر قاتتىق تەۋرەپ قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە قاپتۇ ـ دە، سەل تۇرۇپ قايتا يورۇپتۇ. ئامەت قارىغۇدەك بولسا، كۆز ئالدىدا بىر گۈزەل باغ نامايان بوپتۇ. ھېلىقى ئۈچ كۆك كەپتەر باغ ئوتتۇرىسىدىكى زۇمرەت كۆل بويىغا كېلىپ، بىردىن ساھىبجامال قىزغا ئايلىنىپ، كۆلگە چۆمۈلۈپ ئۇيناشقا باشلاپتۇ. ئامەت سىنچىلاپ قارىسا، ئۇلارنىڭ بىرسى ئۆزىنىڭ ئايالى ئىكەن. قىزلار بىرپەس سۈغا چۆمۈلۈپ ئويناندىن كېيىن باغ ئارىلاپ سەيلە قىلىشماقچى بوپتۇ. قىزلارنىڭ ئوتتۇرانچىسى:

ــ ئاچا ـ سىڭىللار، مېنىڭ كۆڭلۈم ئادەمزات شەپىسىنى سېزىپ تۇرۇۋاتىدۇ. يېقىن ئەتراپتا بىرەر ئادەمزات بارمۇ ـ قانداق؟ تېزرەك قايتىپ كەتسەكمىكىن؟ ــ دەپتىكەن، چوڭ ئاچىسى:

ــ ئانىمىز سىڭلىمىزنى ئادەمزاتقا يېقىن جايدا بېقىپ چوڭ قىلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىڭلىمىز بىر مەزگىل ئادەمزات ئارىسىدا ياشىدى، تېنىگە ئىنسان ھىدى

سىڭدى، شۇڭا بۇ كىلىۋاتقان ھىد سىڭلىمىزدىن چىقىقان. ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق، خاتىرجەم ئويناۋېرەيلى، ــ دەپتۇ.

مايمۇن قىزنىڭ چوڭ ئاچىسى ئامەتنىڭ بۇ يەردە مۆكۈنۈپ ياتقانلىقىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانىكەن، شۇڭا ئۇ ئىككى سىڭلىسىغا:

ــ كىلەر جۈمە كۈنىگىچە بۇ باغقا كىلىش پۈرسىتى چىقمايدۇ، شۇڭا بىز باغنى بۆلۈنۈپ سەيلە قىلايلى. مەن ئاۋۇ تەرەپكە، سەن ماۋۇ تەرەپكە، سەن بۇ تەرەپكە بېرىپ ئايلىنىپ كىلەيلى، ــ دەپتۇ ـ دە، ئۇچى ئۇچ ياققا يۈرۈپ كېتىپتۇ. كەنجى قىزغا كۆرسىتىلگەن نىشان دەل ئامەت مۆكۈپ تۇرۇۋاتقان جاي ئىكەن. مايمۇن قىز ئەمدىلا بىرقانچە قەدەم ئىلىشىغا، مۆكۈپ ياتقان ئامەت ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مايمۇن قىز ئېرىدىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئېتىپتۇ. ئامەت خوتۇنىغا بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىپتۇ. مايمۇن قىز:

ــ ئەمدى مەن سىز بىلەن بىللە كېتەلمەيمەن. ھازىر مەن بىلەن بىللە كەلگەنلەر ئاچىلىرىم بولىدۇ. ئىككىمىزنىڭ توي ئىشىنى پەقەت ئانام بىلەن چوڭ ئاچامىلا بىلىدۇ، دادام بىلەن كىچىك ئاچام تېخى خەۋەرسىز. بۇ ھالدا سىز بىلەن بىللە كېتىشىم زادى مۇمكىن ئەمەس. مەن سىزگە بىر سۇناي بېرەي، قاچانكى مېنى سېغىنسىڭىز، سۇنايىنى چىلىڭ، شۇ ھامان يېنىڭىزدا ھازىر بولىمەن. ئەما، سىزدىن ئۆزگە ئادەم سۇنايىنى چىلىپ سالمىسۇن، بولمىسا سۇنايىنىڭ خاسىيىتى تۈگەيدۇ، ــ دەپتۇ ـ دە، ئامەتكە كىچىك بىر سۇنايىنى بېرىپتۇ. ئامەت سۇنايىنى ئىلىپ خوتۇنى بىلەن خوشلىشىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۇچ ئاچا ـ سىڭىل كۆل بويىدا جەم بولۇپ، بىر يۇمىلاپلا كۆك كەپتەرلەرگە ئايلىنىپ كۆك قەرىگە ئۆرلەپ كېتىشىپتۇ. بۇ چاغدا يەنە ئەتراپ قاتتىق تەۋرەپ قاراڭغۇلۇققا ئايلىنىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئەتراپ يورۇپ، ئەسلىگە كەلگەندە، بايىقى گۈزەل باغنىڭ ئىزناسمۇ قالماي، ئاۋۇالقىدەك سۇسىز قىزىل تۇپراقلىق سايغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئامەت كەلگەن يولى بىلەن قايتىپ ئون نەچچە كۈن بولغاندا ئاخىرقى قېتىم يول توسقان بەھەيۋەت دۇنگە ئۇچراپتۇ. ئامەت:

ــ ئەي دۇنە، ئەمدى ئالدىمنى توسمىغىن، مەن ئايالىم ــ كۈھىقاپ پادىشاھلىقىنىڭ كەنجى مەلىكىسى رابىيە بىلەن دىدارلىشىپ كەلدىم. ئۇ ماڭا بىر خاسىيەتلىك سۇناي تەقدىم قىلدى. مەن خوتۇنۇم رابىيەنى قاچان سېغىنسام شۇ چاغدا بۇ سۇنايىنى چالىمەن ـ دە، ئۇ يېتىپ كىلىدۇ، ــ دەپتۇ. دۇنە قاقاقلاپ كۈلۈپ، ئامەتنى تېخىمۇ چىڭ توسۇۋاپتۇ ۋە ئامەتكە:

ــ ئىككىمىز كىلىشەيلى، سەن سۇنىيىڭنى بەر، مەن ساڭا يەنە بىر خاسىيەتلىك نەرسەمنى بېرەي. بۇ كەمگىچە بىرەر ئايال زاتىنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن،

مەلىكىنى ئىلكىمگە ئېلىپ بىر يايرىۋالاي، ــ دەپتۇ. ئامەت دۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلماي:

ــ بوپتۇ، قېنى، خاسىيەتلىك نەرسەڭنى چىقار، كۆرۈپ باقاي، ــ دەپتىكەن، دۇڭە دەرھال تاغ ئۆڭكۈرىدىن بىر ھاسىنى ئېلىپ چىقىپ:

ــ ئەي ھەزرىتى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋرۈك ھاسىسى، قېنى، كارامىتىڭ-نى كۆرسەت، ئاۋۇ كۆرۈنگەن تاغنى ئىككى پارچە قىلىپ، بىر پارچىنى ئالدىمغا كەلتۈر، ــ دەپتىكەن، ھاسا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئۇدۇلدىكى ئېگىز تاغ ئىككىگە پارچىلىنىپ، ئۇنىڭ يوغان بىر پارچىسى ئۈچۈپ كېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. بۇ كارامەتنى كۆرگەن ئامەت دەرھال سۇ-نايىنى چىقىرىپ دۇڭگە بېرىپتۇ. دۇڭە ھاسىنى ئامەتكە بېرىپتۇ. ئامەت تېخى ئۇزاپ كەتمەستە دۇڭە سۇنايىنى چالغىلى تەمشىلىپتۇ. ئامەت قولىدىكى ھاسىغا:

ــ ھەي ھەزرىتى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋرۈك ھاسىسى، قېنى، كارامىتىڭ-نى كۆرسەت، ئاۋۇ دۇڭنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ سۇنايىنى ئېلىپ كەل، ــ دېگە-نىكەن، ھاسا كۆزدىن غايىب بولۇپ، دۇڭنى بىر ئۇرۇپ يەتتە قات ئاسمانغا چىقىرا-ۋېتىپتۇ. دۇڭە يەتتە قات ئاسماندىن يەرگە چۈشكەندە پارە - پارە بولۇپ ئۆلۈپتۇ. ھاسا خاسىيەتلىك سۇنايىنى ئۇچىغا ئىلىندۇرۇپ ئېلىپ كەپتۇ.

ئامەت سەپىرىنى داۋام قىپتۇ. بىر جايغا كەلگەندە ئالدىنى ئىككىنچى قېتىم ئۇچرىغان دۇڭە توسۇۋاپتۇ. بۇ دۇڭمۇ ئاۋۇالقى دۇڭدەك تەلەپ قويۇپتۇ. بۇ دۇڭدە ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامدىن قالغان خاسىيەتلىك قالپاق بار ئىكەن. بۇ قال-پاقنى كىيىۋالغان ھەر قانداق ئادەم ئۆزگە ئادەمگە كۆرۈنمەيدىكەن، ھەتتا جىن - پەرىلەرمۇ بۇ قالپاقنى كىيىۋالغان ئادەمنى كۆرەلمەيدىكەن. ئامەت خاسىيەتلىك ھا-سىنىڭ ياردىمى بىلەن بۇ دۇڭنىمۇ ئۇجۇقتۇرۇپ، قالپاقنى قولىغا چۈشۈرۈپتۇ.

يەنە بىرقانچە كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن ئەڭ دەسلەپ ئالدىنى توسقان دۇڭە يول توساپ تۇرۇپتۇ. بۇ دۇڭدە ھەزرىتى داۋۇت ئەلەيھىسسالامدىن قالغان بىر خىسلەتلىك ئۇچار گىلەم بار ئىكەن. بۇ گىلەم كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە قىرىق يىللىق مۇساپىنى بېسىپ ئۆتەلەيدىكەن. ئامەت خاسىيەتلىك ھاسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇ دۇڭنىمۇ جە-ھەننەمگە يوللاپ، گىلەمنى قولىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە گىلەمگە ئولتۇرۇپ: «ئەي ھەزرىتى داۋۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋرۈك گىلىمى، مېنى لەشكەرلىرىم تۇرۇۋاتقان تەۋەككۈل دەرياسى بويىغا يەتكۈزگىن» دەپتىكەن، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆزىنى دەريا بويىدىكى لەشكەرلەر ئارىسىدا كۆرۈپتۇ. ئۇ لەشكەرلىرىگە:

ــ سىلەر ئوردىغا قايتقاچ تۇرۇڭلار، مەن بۇ يەردە بىرقانچە كۈن دەم ئېلىپ، ئار-

قاتارلاردىن يېتىپ بارىمەن، ــ دەپ ئۇلارنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. ئاردىدىن ئوچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئامەت گىلەمگە ئولتۇرۇپ: «ھەي ھەزرىتى داۋۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋەررۈك گىلىمى، مېنى ئۆيۈمنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار» دەپ كۆزىنى يۇمۇپتۇ، كۆزىنى ئاچسا، دەل ئۆز ئۆيى ئالدىدا تۇرغۇدەك. ئامەت ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئۆزىنىڭ سالامەت قايتقانلىقىنى، لەشكەرلىرىنىڭ يول ئۈستىدە ئىكەنلىكىنى يەتكۈزۈپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئامەت مايمۇن خوتۇنىنى سېغىنغاندا سۇنىيىنى چالدىكەن، مايمۇن مەلىكە شۇ زامان پەيدا بولدىكەن، دىدارلىشىپ، مۇڭدىشىپ ئاندىن غايىب بولىدىكەن. مەمەت بىلەن يارمەھەممەتنىڭ خوتۇنلىرى:

ــ ئامەت دېگەن شۇم كۈندە سۇناي چالىدىغان بوپقالدى، بۇنىڭدا چوقۇم بىر گەپ بار، ــ دېيىشىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى ئوچ ئاكا ـ ئۈكا يەنە شىكارغا ئاتلىنىپتۇ. مەمەت بىلەن يارمەھەممەتنىڭ خوتۇنلىرى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىشىپ، ئۈستا تۆمۈرچىلەرنى چاقىرتىپ ئامەتنىڭ ئىشىكىدىكى قۇلۇپلارنى پەم بىلەن ئاچقۇزۇپتۇ ـ دە، ساندۇق، جاۋۇنلەرنى ئاقتۇرۇپ، ھېلىقى سۇنايىنى تېپىۋېلىشىپتۇ. ئۇلار سۇنايىنى چېلىپ بېقىپتىكەن، ئۆينىڭ تۆكۈلۈكىدىن بىر كۆك كەپتەر چۈشۈپ يەنە دەرھال غايىب بوپتۇ.

ئاكا ـ ئۈكىلار شىكاردىن يانغاندىن كېيىن، ئامەت ئۆيگە كىرىپ مايمۇن خوتۇنى بىلەن دىدارلاشمىغىلى بىرقانچە كۈن بولۇپ قالغانلىقىنى ئەسكە ئاپتۇ ـ دە، سېغىنىش ئىچىدە سۇنايىنى ئېلىپ چالغىلى تۇرۇپتۇ. ئىلگىرى سۇناي بىرەر پەدىگە چېلىنىپ بولغۇچە مايمۇن مەلىكە كۆك كەپتەر سىياقىدا دەرھال ھازىر بولىدىكەن. ئەمدى چالسا، مايمۇن مەلىكىدىن ھېچ دېرەك بولماپتۇ. ئامەت ھەيرانلىق ئىچىدە «خوتۇنۇم سۇنايىنى بەرگەندە سىزدىن باشقا كىشى چالمىسۇن، دېگەنىدى. قارىغاندا، مەن يوق چاغدا يات ئادەم ئۆيۈمگە كىرىپ سۇنايىنى چالغان ئوخشايدۇ» دېگەن گۇماندا ئۇزاق ئويلىنىپ، شاھ ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ يىراق سەپەرگە چىقماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

ئامەت شۇ كۈنى كەچتە ئۇچار گىلەمگە ئولتۇرۇپ: «ھەي ھەزرىتى داۋۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋەررۈك گىلىمى، مېنى كۇھقاپ پادىشاھلىقىغا ئېلىپ بارغىن» دەپ مۇراجىئەت قىپتىكەن، كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆزىنى كۇھقاپتا كۆرۈپتۇ. ئامەت كۇھقاپ مەركىزىدىكى توت كوچا ئاغزىدا گىلەمدىن چۈشۈپ، ھېلىقى دۇنىدىن ئولجا ئالغان خىسلەتلىك سۇلايمان قالپىقىنى كىيىپتۇ. بىرپەستىن كېيىن شەرق تەرەپتىكى چوڭ كوچىدىن كۇھقاپ پادىشاھلىقىنىڭ چوڭ مەلىكىسى قىرىق كېنىزىكىنى

ئەگەشتۇرۇپ يەنە بىر چوڭ كوچىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئارقىدىن ئوتتۇرانچى مەلىكە- مۇ چوڭ مەلىكە كىرىپ كەتكەن كوچىغا كىرىپ كېتىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۆز ئايالى قىرىق كېنىزىكى بىلەن ئاچىلىرى ماڭغان كوچىغا بۇرۇلغانىكەن، ئامەت بە- شىدىكى سۇلايمان قالپىقىنى ئېلىۋېتىپ ئۆزىنى ئايالى ئالدىدا ئاشكارا قىپتۇ. كەنجى مەلىكە رابىيە كۆز ئالدىدا ئۇشتۇمتوت پەيدا بولغان ئېرىنى كۆرۈپ ھەم ھاڭ - تاڭ قاپتۇ، ھەم چۆچۈپتۇ. ئامەت ئايالىغا كەچۈرمىشلىرىنى، كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپ- تۇ. مەلىكە رابىيە:

— بىز ھازىر شاھ دادىمىزنىڭ ئالدىغا كېتىۋاتىمىز، بىز ئۇچ ئاچا - سىڭىل- نىڭ كۇندە چۈشتە دادىمىزغا ئويۇن قويۇپ بېرىدىغان ئادىتىمىز بار. بىز قايتقۇچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭ، قالدى ئىشلارنى كېيىن مەسلىھەتلىشەيلى، — دەپ ئاچى- لىرى كىرىپ كەتكەن كوچىغا راۋان بوپتۇ. ئامەت سۇلايمان قالپىقىنى كىيىۋېلىپ كوچا مەركىزىدە ئايالىنى بىر ئاشپىشمىغچە كۇتۇپتۇ. مەلىكە قايتىپ كەپتۇ. ئامەت رابىيەنىڭ كېنىزەكلىرى ئارىسىغا كىرىۋېلىپ ئۇلار بىلەن بىللە رابىيەنىڭ خاس ھويلىسىغا كەپتۇ. رابىيە ئامەتنى ھۇجرىسىغا باشلىغاندىن كېيىن:

— دەل پەيتىدە يېتىپ كەپسىز. ھازىر ئاتام يالغۇزلۇق تارتىپ تازا زېرىكىشكە باشلىغانىدى، بىز ھەرقانداق قىلىپمۇ ئاتامنىڭ كۆڭلىنى ئاچالمايۇاتاتتۇق. بىزنىڭ تويىمىز بولۇۋاتقاندا مەن سىلەرنىڭ يۇرتتا داپ دېيىلىدىغان بىر خىل سازنى كۆر- گەن. بۇنداق ساز بۇ ئەلدە يوق. سىز ئەتىكى كۆڭۈل ئېچىشقا ئۇلگۇرتۇپ شۇ داپتىن بىرنى تېپىپ كەلسىڭىز. خاسىيەتلىك قالپىقىڭىزنىڭ ھېكمىتى بىلەن ئون ئالتە - ئون يەتتە ياشلىق بالا سىياقىدا ئارىمىزغا قوشۇلۇپ، دېپىڭىزنى تازا چالغىلى تۇر- سىڭىز، ئېھتىمال ئاتام بۇ كارامەتتىن كۆڭلى سۈيۇنۇپ سىز بىلەن ئايرىم كۆرۈشە- دۇ، سىزنىڭ ھەرقانداق تەلىپىڭىز بولسا چوقۇم ئورۇنلاشقا ۋەدە بېرىدۇ. سىز تەلەپ قويۇش ئالدىدا، ئاتامدىن بىر قوشۇق قېنىڭىزنى تىلەڭ، ئاتام ماقۇل بولغاندىن كې- يىن ئاندىن «مېنىڭ باشقا تەلىپىم يوق. خانىشىڭىز بودىنەنى پالانى مەملىكەتكە پا- لىۋەتكىلى مانچە يىل بوپتۇ. بولسا، بودىنە ئاغچىنى قايتۇرۇپ كېلىپ بىللە ئۆتكەن بولسىڭىز» دەيسىز، ئاتام ئىلاجسىز ماقۇل بولىدۇ. ئانام قايتىپ كەلسىلا باشقا ئىشلار ئاسان بولىدۇ، شۇ چاغدىلا مۇراد - مەقسىتىمىزگە يېتەلەيمىز، — دەپتۇ.

ئامەت دەرھال گىلەمگە ئولتۇرۇپ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە چالىم ئېلىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە سازەندە ئاغىنىلىرىدىن داپ چېلىشنى ئۆگىنىپتۇ، ئاندىن داپتىن بىرنى ئېلىپ يەنە كۇھىقاپ ئېلىگە كېلىپ سېھىرلىك قالپىقىنى كىيىپتۇ - دە، ئوردا كېنىزەكلىرى بىلەن بىللە كۇھىقاپ پادىشاھلىقىنىڭ ئوردىسىدىكى نەغمە كېچىلىكە-

گه قاتنىشىپتۇ.

ئەسلىدە بۇ قالپاقنى سەل - سەل كۆتۈرۈپ كىيسە كىيگەن ئادەمنى ياش بالىلار سىياقىغا كەلتۈرىدىكەن. ئامەت ئون ئالتە ياشلاردىكى بالا سىياقىدا سازەندىلەرگە قوشۇلۇپ داپنى شۇنداق چېلىپتۇكى، ئوردا ئەھلى ھەيرانۇھەس بولۇپ قېتىپ قېلىشىپتۇ. كۇھىقاپ پادىشاھىنىڭ يۈرىكى ئېزىلىپ، كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپتۇ. ئويۇن يېرىم كېچىگىچە داۋام قىپتۇ. پادىشاھ بۇگۈنكى كۆڭۈل ئېچىشتىن ئىنتايىن مەمنۇن بولۇپ، سورۇن ئەھلى تارقىغاندا، ئامەتنى ئايرىم چاقىرىپ ئۇنىڭدىن:

— ئەي ئوغلۇم، بۇگۈن سەن بۇ سازىڭنى چېلىپ كۆڭلۈمنى يايراتتۇەتتىڭ، ئۇزۇن يىللىق ئىچ پۇشۇقلىرىم كۆتۈرۈلدى. قېنى، قانداق تەلىپىڭ بولسا ئېيت، شەرتسىز ئورۇنلايمەن، — دەپتۇ.

ئامەت تەزىم قىلىپ:

— ھۆرمەتلىك شاھىم، تەلىپىمنى ئېيتىشتىن بۇرۇن بىر قوشۇق قېنىمنى تەلەيمەن، — دەپتىكەن، كۇھىقاپ شاھى رازىلىق بېرىپتۇ. ئامەت شاھتىن ئۇچ قېتىم لەۋزى ئالغاندىن كېيىن:

— ئەي شاھىنشاھىم، بىلىشىمچە، خانىشلىرى بودىنە ئاغىچا چالىم ئېلىگە پالانغىلى كۆپ يىللار بوپتۇ. بىر ئۆمۈر بىللە ئۆتكەن قەدىناسلارنىڭ ھىجران پىراقى ئېغىر بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىلىنىڭ بودىنە ئاغىچىدىن ئۇچ قىزلىرى بار. قىزلارمۇ بويىغا يېتىپ قاپتۇ. ئۇلارغا ئانا بولمىسا بولماس. مېنىڭچە، سىلى بودىنە ئاغىچىنى يانلىرىغا قايتۇرۇپ ئەكېلىپ بىللە ئۆتسىلە ئۆزلىرىگمۇ، قىزلارغىمۇ كۆپ ياخشى بولاتتى، — دەپتىكەن، كۇھىقاپ شاھىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت، بۇرۇن تۆشۈكلىرىدىن بوران چىقىپ:

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ. چىش - تىرنىقىغىچە قورالىلانغان تۆت جۈپ جاللات ھازىر بوپتۇ. كۇھىقاپ شاھى ئالدىدىكى بۇ مەسۇم بالىنىڭ ئىلتىجالىق تۇرقىغا قاراپ ئۆزىنىڭ لەۋزىگە خىلاپ ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى ئېسىگە كەلتۈرۈپتۇ - دە، جاللاتلارغا:

— رەپىقەم بودىنە خانىمنى دەرھال قايتۇرۇپ كېلىڭلار، — دەپ پەرمان بېرىپتۇ.

ئەسلىدە ھازىرغىچە كۇھىقاپ پادىشاھلىقىدا شاھقا بۇنداق تەلەپنى قويۇشقا ھېچكىم پېتىنالماي كەلگەنىكەن. بودىنە ئاغىچا چالىم مەملىكىتىدىن قايتۇرۇپ كېلىنىپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ:

— ئاغىچا، ئۆزلىرىنىڭ قايتۇرۇپ كېلىنىپ ئوردا ئىچىدە مەن بىلەن جەم بولۇشلىرى ئاجايىپ ئىش. ئەسلىي مېنىڭ ئۆزلىرىنى ئەپۇ قىلىش نىيىتىم بولمىغاچ-

قا، ئۆمۈر بويى چالىم دىياردا ئۆتسۇن، دەپ كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋېتىشكە ئۇرۇنۇپ يۈرەتتىم، ــ دەپتىكەن، بودىنە ئاغىچا:

ــ ھەي شاھىم، ئۆزۈممۇ ھەيرانمەن، مېنىڭ ئۆزلىرى بىلەن ئۇشتۇمتۇت قايتا جەم بولۇشۇم زادى نېمە ۋەجىدىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

پادىشاھ ئوردا كەچكى مەشرىپىدىكى ھېلىقى ئاجايىپ ۋەقەلەرنى، كىچىك سازەندىنىڭ تەلىپىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. بودىنە ئاغىچا ئىشىنىڭ تەكتىنى پەملەپتۇ ـ دە، پادىشاھتىن:

ــ مېنى قايتۇرۇپ كېلىشنى قاتتىق تەلەپ قىلغان بالىنىڭ كىملىكىنى بىلدىلمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھ باش چايقاپتۇ. بودىنە ئاغىچا چالىم ئېلىپ بولغان ۋەقەلەرنى بايان قىپتۇ ۋە سازەندە بالىنىڭ سازەندە ئەمەس، بەلكى چالىم ئېلىنىڭ كەنجى شاھزادىسى، يەنى ئۆزلىرىنىڭ كۈيۈئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. كۈھىقاپ شاھى ئىنتايىن خۇرسەن بولۇپ، ئەتىسى قىزى ۋە كۈيۈئوغلى ئامەتنى ئورىدىغا چاقىرتىپ ئۇلارنى تەبرىكلەپتۇ. شۇ كۈندىن تارتىپ كۈھىقاپ پادىشاھلىقى تەۋەسىدە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ مەشرەپ بوپتۇ. تويدىن كېيىن كۈھىقاپ شاھى ئامەتنى ئۆز يېنىدا قالدۇرۇپ ئۆزىگە ئوڭ قول ۋەزىر قىلىۋاپتۇ.

ئامەت كۈھىقاپ پادىشاھلىقىدا ۋەزىر بولۇپ دەۋران سۈرۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر كېچىسى ئاجايىپ چۈش كۆرۈپتۇ: بىر لايقا سۇلۇق دېڭىز، دېڭىز ئەتراپىدا ئوت كۆيۈۋاتقۇدەك، دېڭىز ئوتتۇرىسىدا بىر غۇلاچچە قورام تاش ئۈستىدە شاھ ئاتىسى ۋە ئانىسى دۈگدەرەپ تۇرغۇدەك. توساتتىن دېڭىزدا دەھشەتلىك دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ ئاتا ـ ئانىسىنى يۇتۇپ كېتىپتۇدەك. يىراق جايدا ئىككى ئاكىسى بېلىق تۇتۇپ كېمە ئۈستىدە پەرۋاسىز ئولتۇرغۇدەكمىش... ئامەت چۈشىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ چىلىق ـ چىلىق قارا تەر ئىچىدە «ئاتا، ئانا» دەپ ناله قىلغىنىچە كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. كۈھىقاپ پادىشاھى ئۇنى يوقلاپ كىرگەنىكەن، ئۇ كۆرگەن چۈشىنى بىرمۇبىر بايان قىلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ كېلىش تىلىكىنى ئېيتىپتۇ. كۈھىقاپ شاھى ئوردا دانىشمەنلىرىنى يىغىپ ئامەتنىڭ كۆرگەن چۈشلىرىگە تەبىر بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. بىر-دانىشمەن:

ــ كۈيۈئوغۇللىرىنىڭ يۇرتىدا ئۇرۇش يېغىلىقى كۆتۈرۈلۈپ، قۇدىلار قىيىن ئەھۋالدا قاپتۇ. ئامەتنىڭ ئىككى ئاكىسى ياۋلارغا يانتاياق بولۇپ، قۇدىلارنىڭ تاجۇتەختىنى دۈشمەنگە بېرىپتۇ. ئەھۋال تولىمۇ ئېغىر، ــ دەپ تەبىر بېرىپتۇ.

كۈھىقاپ پادىشاھى دەرھال بىر تۇمەن ئاق دۈگە، بىر تۇمەن قارا دۈگە، بىر تۇمەن سېرىق دۈگىنى يىغىپ، ئامەتنى ئۇلارغا باشچى قىلىپ يولغا سالىپتۇ. ئامەت ئۇچ تۇمەن

دۇە قوشۇنى بىلەن يۇرتىغا كەلگەندە، ياۋلار چالىم ئېلىنى ئاللىقاچان ئىگىلىۋالغانىكەن. ئامەت بىر تۇمەن قارا دۇنىنى ئىشقا سېلىپ ئاتا - ئانىسىنى بىر چەت چۆل- جەزىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تېپىپ كەپتۇ. قالغان ئىككى تۇمەن دۇە يات ئەلدىن كەلگەن دۇشمەنلەرنى تىرىپىرەن قىلىپ يۇرتنى قايتۇرۇۋاپتۇ. ئامەتنىڭ ئىككى ئاكىسى ياۋلارغا تەسلىم بولۇپ، ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئۆتكەنىكەن. ئامەت ئۇلارنىمۇ تۇتۇپ كېلىشكە پەرمان چۇشۇرۇپتۇ.

بۇ چاغدا مايمۇن مەلىكە رابىيەمۇ يېتىپ كېلىپ ئۆز قېينىئاتا - قېينىئانىسى بىلەن دىدار كۆرۇشۇپتۇ. چالىم ئېلىنىڭ تەختى يېڭىباشتىن ئامەتنىڭ ئاتىسىنىڭ قولىغا ئۆتۇپتۇ. ئامەتنىڭ ئىككى ئاكىسى مەمەت بىلەن يارمەھەممەتنىڭ گۇناھى ئېغىر بولغاچقا، ئۆلۇمگە ھۆكۇم قىلىنغانىكەن، ئەمما ئامەت شاھ ئاتىسى بىلەن ئانىسىغا يالۋۇرۇپ ئۇلارنى كەچۇرۇم قىپتۇ. كەچۇرۇمگە ئېرىشكەن مەمەت بىلەن يارمەھەممەت بولسا، ئاتا - ئانىسىدىن يەنە يۇز ئۆرۇپ يات ئەلگە قاچقانىكەن، تەڭ يولدا بىرى بۆرىگە، يەنە بىرى تۇلكىگە ئايلىنىپ چۆلگە چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ خوتۇنلىرى گۇلسەيدەمخان بىلەن گۇلزىرە بولسا، سېغىزخان بىلەن توڭ قاغىغا ئايلىنىپ بېشى قايغان تەرەپلەرگە ئۇچۇپ غايىب بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، چالىم پادىشاھلىقى بىلەن كۇھىقاپ پادىشاھلىقى قۇدىلاشقان ئىناق ئەللەرگە ئايلىنىپتۇ. ئامەت بەزىدە چالىم ئېلىدە ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىدا، بەزىدە قېينىئاتا - قېينىئانىسى تۇرۇشلۇق كۇھىقاپ پادىشاھلىقىدا ياشاپتۇ. ئەگەردە ئامەت چالىم مەملىكىتىدە ئۇزاقراق تۇرۇپ قالسا، كۇھىقاپ پادىشاھى ئۆز كۇيۇئوغلىنى سېغىنىپ بوران نۆكەرلىرىنى چالىم ئېلىگە ئەۋەتىدىكەن. ئەگەر ئامەت كۇھىقاپ ئېلىدە كۆپرەك تۇرۇپ قالسا، چالىم پادىشاھى كۇھىقاپ پادىشاھلىقىغا چاقماق بەگنى سەردار قىلىپ يامغۇر نۆكەرلىرىنى ئەۋەتىپ، يامغۇر ياغدۇرىدىكەن. بوران بىلەن يامغۇر بىر - بىرسى بىلەن كېلىشەلەيدىكەن. يامغۇر ياغقاندا بوران چىقسا، يامغۇرنىڭ توختاپ قېلىشى شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۇچى : **مەتىرىھىم ئاخۇن ياغچى.** ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، چەرچەن ناھىيەسى بازار ئىچىدىن.

خاتىرىلىگۇچى : **تۇرسۇن بەكرى.** ئەر، ئۇيغۇر، چەرچەن ناھىيەسىدىن.

«چەرچەن خەلق چۆچەكلىرى»، 1991

ھەسىنەم ۋە گۈلپەرى

بۇرۇنقى زاماندا مەغرىب تاماندا ماھمۇت، ھاۋاخان ئىسىملىك بىر چوپ ئەر - خوتۇن ئۆتكەنىكەن. ئۇلارنىڭ ئىككى ئېغىز كەپىدىن باشقا يەر - زېمىنى يوق بولۇپ، تۇمىقى چۈشسە خۇدانىڭ زېمىنىغا چۈشىدىكەن. ئۇلار مەھەللىدىكى كاتتا بىر بايىنىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىپ تۇرمۇشىنى سېرىقتال ئۆتكۈزىدىكەن.

ئۇلارنىڭ ھەسىنەم ئىسىملىك بىر ئوغلى بولۇپ، تولىمۇ ئىشچان ئىكەن. ئاتا - ئانىسىمۇ ئۇنىڭغا ئامراق ئىكەن. باھار كېتىپ ياز كەپتۇ. ھەسىنەمۇ ئون تۆت ياشقا كىرىپ قاپتۇ. قىزىق ئورما باشلانغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھەسىنەم دادىسى بىلەن بىللە بۇغداي ئورۇش ئۈچۈن ئېتىزلىققا بېرىپتۇ ۋە قىزىق ئورمىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ھەسىنەم ئورما ئورۇشتا دادىسىدىن قېلىشماپتۇ. دادىسىمۇ ئۇنىڭدىن كۆپ رازى بوپتۇ. ھەسىنەم كەچكىچە ئىشلەپ، ھېرىپ ئۆرە تۇرغۇچىلىكى قالماپتۇ، ئۇنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، قىر بېشىدا ئولتۇرۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن دادىنىڭ ئوغلىغا ئىچى ئاغرىپ:

— ئوغلۇم، سەن ئۆيگە بېرىپ ئارام ئالغىن، مەن قالدى بۇغدايلارنى ئورۇۋېتىپ ئارقاڭدىن يېتىمەن، — دەپتۇ. كۆزىنى ئاران ئاچقان ھەسىنەم:

— ياق، دادا، سىز بۇنچىلىك ئىشنى تۇگىتەلمەيسىز، — دەپتۇ - دە، ئورنىدىن تۇرماقچى بوپتۇ، ئەمما ئورنىدىن تۇرالماپتۇ. دادىسى ئۇنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي، ئېتىز بېشىدىكى قېرى سېدە تۇۋىگە ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئالدىراپ ئۆز ئىشىغا كېتىپتۇ. ھەسىنەم بىر پەستىن كېيىن تاتلىق ئۇيقۇغا غەرق بوپتۇ. شۇ ھامان ئۇنىڭ ئۈستىدە ھەيۋەتلىك بىر قۇش پەيدا بوپتۇ - دە، بىردىنلا پەسلەپ، ھەسىنەمنى كۆتۈرۈپلا ھاۋاغا تېز ئۆرلەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى كۈھىقاپ پادىشاھىدىن ئاڭلايمىز:

كۈھىقاپتا تاغ - دەريالىرى ۋە باغۇ بوستانلىرى كۆپ، ئاۋات بىر شەھەر بار ئىكەن. ئۇنىڭ پادىشاھى شاھ بەرقۇت ئىكەن. ئۇ ئەلنىڭ دەردى - ھالىغا قىلچە يەتمەيدىكەن، ھەرەمخانىلىرىغە نازىنىنلارنى يىغىپ كەيپ - ساپا قىلىدىكەن. شاھ بەرقۇتنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى قارا نىيەت ئىكەن، ئاغزىدا پادىشاھنى ماختاپ - ئۇچۇرۇپ يۈرسىمۇ، دىلىدا شاھلىق تەختىنى تارتىۋېلىش غەرىزى قۇتراپىدىكەن. ئۇ بۇ مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن پادىشاھنىڭ قىزى گۈلپەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، ئۇنى ئەمرىگە

ئېلىشنى ئويلايدىكەن. پادىشاھ بۇ قارا نىيەت ۋەزىرنى قەۋەتلا ياخشى كۆرىدىكەن. گۈلپەرى سېھىرگەرلىك ئىلمىدە ئاتىسىدىن ئۈستۈن تۇرىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى ئوڭ قول ۋەزىر پادىشاھقا ئەلچى كىرگۈزۈپ گۈلپەرنى سوراپتۇ. پادىشاھمۇ بۇنىڭغا ماقۇل بوپتۇ. گۈلپەرى بۇنىڭغا قوشۇلماپتۇ. گۈلپەرى زورلۇق، بېسىم ئالدىدا:

ــ شاھ دادام بىلىپ قالسۇنكى، مەن ئۆزۈم بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان يىگىت بىلەن توي قىلىمەن. بۇنىڭغا ئۇنمايدىكەن، ئۆلۈشكە رازىمەنكى، دۇنيادا ھېچ كىشىگە ياتلىق بولماي ئۆتۈپ كېتىمەن، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان زالىم پادىشاھ ۋەزىرگە ئەمر قىلىپ:

ــ بۇگۈندىن ئېتىبارەن مېنىڭ قىزىم بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان يىگىتلەرنىڭ كاللىسى ئېلىنسۇن، ئۇ قايسى ئىقلىمدا بولسىمۇ مېنىڭ دېگىنىم بويىچە بېجىرىلسۇن! ــ دەپتۇ.

ياۋۇز ئوڭ قول ۋەزىر پەرماننى قولىغا ئالغان ھامان زور قىرغىنچىلىق باشلىنىپتۇ. ئۇنىڭ ئىبلىس قولى ھەسىنەمنىڭ يۇرتىغا يەتكۈچە گۈلپەرى پۈتۈن ئالەمنى سەيلە قىلىپ ئۆزىگە لايىق ئىزدەپتۇ. ئۇ ھەسىنەمنىڭ يۇرتىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئايدەك جامالىنى كۆرۈپ، ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرۈپتۇ ــ دە، ھەسىنەمنى ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە ئۇنى سىنىماق ئۈچۈن ئوردا شەھىرى ئالدىدىكى چەشمە بۇلاق تۇۋىگە تاشلاپتۇ.

ھەسىنەم ئويغانغۇدەك بولسا، چەشمە بۇلاق تۇۋىدە تۇرغۇدەك، ئالدىدا بولسا ئاجايىپ بىر كاتتا شەھەر ئوتقاشتەك چاقناپ تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھەسىنەم ھەم ھەيران بوپتۇ، ھەم قورقۇپتۇ، قورققىنىدىن كۆزلىرى جامدەك ئېچىلىپتۇ.

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بۇلاق يېنىدىن ئۆتىدىغان چوڭ يولغا چۈشۈپتۇ ــ دە، شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. بىر چاغدا ئېگىزلىكى ئاسمانغا تاقىشىپ تۇرغان بىر ئىمارەت كۆزگە چېلىقىپتۇ. ئۇ ھەيرانلىق ئىلكىدە قارىغۇدەك بولسا، بۇ سەلتەنەتلىك ئىمارەتنىڭ بىرمۇ تۇۋرۇكى يوق، ئاسماندا مۇئەللەق تۇرغۇدەك. تاملىرى كۈمۈشتىن قويۇلغان بۇ ئىمارەتنىڭ قاشتېشى رامىلىق دېرىزىسىدىن بىر قىز قاراپ تۇرۇپتۇ. ئاپئاپ تەلەتلىك، قۇياش يۈزلۈك بۇ ساھىبجامالنى كۆرگەن ھەسىنەم ھوشىدىن كەتكىلى تاس ــ تاماس قاپتۇ. ئۇ بۇ ساھىبجامالنىڭ ئىشقى ــ پىراقىدا بارلىق غەم ــ غۇسسىلەرنى ئۇنتۇپتۇ. ھەسىنەم ئۆزىنى بېسىپ سوراپتۇ:

ــ ئەي مەلىكەم، بۇ قەيەر؟

ــ بۇ كۆھىقاپ شاھى شاھ بەرقۇتنىڭ ئوردىسى، ــ دەپتۇ جاۋابەن قىز.

ئاتا ــ ئانىسىدىن «كۆھىقاپ بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ئۇچ مىڭ يىللىق يول دەپ

ئاڭلىغان ھەسىنەم قورقۇپ كېتىپتۇ ھەم ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن، قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمەي تازا بېشى قېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا قىز:

ــ ئەي يىگىت، سىز كۆپ قايغۇرماي، مۇشۇ مېڭىشىڭىز بويىچە مېڭىۋېرىڭ، شۇ چاغدا بىر باغقا چىقىسىز، يېمەك ـ ئىچمەك، ئوزۇق ـ تۇلۇكىڭىز شۇ يەردە بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

ھەسىنەم بۇ ساھىبجامال مەلىكىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ماڭغانىكەن، دەرۋازىسى ئالتۇندىن قىلىنغان بىر ھەشەمەتلىك باغقا كېلىپ قاپتۇ. باغ شۇنچىلىك ھەيۋەت ۋە گۈزەل ئىكەنكى، خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ، ساڭگىلىشىپ تۇرىدىكەن، قۇشلار سايرىشىپ كۆڭۈللەرنى شاد، دىلنى مەپتۇن قىلىدىكەن.

ھەسىنەم شىرقىراپ سۇزۇك سۇ ئېقىپ تۇرغان ئېرىقنى بويلاپ ماڭغانىكەن، كاتتا بىر ئىمارەت ئالدىغا كەپتۇ ۋە شۇ ھامان «ياخشىمۇ سىز؟» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ دەرۋازا ئېچىلىپتۇ. ھەسىنەم قىرىق دەرۋازىدىن ئۆتۈپ ھەشەمەتلىك بىر سارايغا كىرىپتۇ. ئۇنىڭدا خىلمۇخىل نازۇنېمەتلەر تىزىپ قويۇلغانىكەن. ھەسىنەم ئۇنىڭ ھەرقايسىسىغا ئېغىز تەگكۈزۈپ بېقىپتۇ. بىر ـ بىرىدىن تەملىك ۋە مەززىلىك تاماملارنى يەپ قورسىقى تويۇپتۇ. ئۇ ھەشەمەتلىك سارايدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئاددىي كەپسى ۋە مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسىنى ئەسلەپ ناخشا ئېيتىپ يىغلاپتۇ:

ئەزىز يۇرتۇم، ئىسىق كۆلۈمنى قايدىسەن؟
مېھرىبانىم ماھمۇت ئاتام قايدىسەن؟
مېھرى يالقۇن ھاۋا ئانام قايدىسەن؟
بىرگە ئويناپ يۈرگەنلىرىم قايدىسەن؟

مەن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم نە ئۈچۈن؟
مەلۇم ئەمەس، ماڭا مۇشكۈل سىر نېچۈن؟
توغرا يولغا سالغىن قادىر خۇدايا،
ياشلار تۆكۈپ ئاۋارىمەن، قايدىسەن؟

يېشىلمەيدۇ نېمە ئۈچۈن تېپىشماق،
بىچارىگە مۇشكۈل، خەتەر ئېيتىشماق.
بىر كۆرۈشكە خۇدا نېسىپ قىلارمۇ،
غەمگۈزارىم، دىل مازارىم قايدىسەن؟

ھەسەنەم يىغلاپ ـ يىغلاپ ئۇخلاپ قاپتۇ، چۈشىدە گۈلپەرىنى كۆرۈپتۇ. گۈلپەرى ئۇنىڭغا بىر دەستە قىزىلگۈلنى تۇتۇپ: «ئەي يىگىت، ئەتە ئاتامنىڭ ئالدىغا سالامغا بارىسىز، لېكىن ئوردىغا كىرىشتىن بۇرۇن مەن بىلەن كۆرۈشۈپ مېڭىشنى ئۇنتۇماڭ» دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ھەسەنەم ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا ھېچكىم كۆرۈنمەپتۇ، لېكىن بېشىدا شاھانە تون ـ سەرپايلار تۇرۇپتۇ، ئۆينىڭ ئىچى مەززىلىك پۇراققا تولۇپتۇ. ھەسەنەمنىڭ دىمىقىغا كىرگەن خۇش پۇراق ئۇنىڭ ئىشقى گۈلشەنىنى پاتىپاراق قىلىشقا باشلاپتۇ.

ئەمدى سۆزنى گۈلپەرىدىن ئىشىتىمىز:

گۈلپەرى يەڭ ئىچىگە خەنجەر يوشۇرغان ھالدا دادىسى شاھ بەرقۇتنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ يۈرەك سۆزى پۈتۈلگەن خەتنى شاھقا سۇنۇپتۇ. شاھ خەتنى ئالدىراپ ئوقۇشقا باشلاپتۇ:

«ھۆرمەتلىك شاھ دادا، مەن سىزنىڭ جانجىگىرىڭىز بولۇش سۈپىتىم بىلەن شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى، ئوردىغا مۇناپىقلىق، پىتنە ـ پاسات ئۇرۇقى چېچىلىدى. سىزمۇ خىيانەتكارلارنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، دۆلەتنى خاراب قىلماقچى بولدىڭىز. پۇقرالىرىڭىز قاتتىق زۇلۇم ئىسكەنجىسىدە قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ياۋۇز ۋەزىرىڭىزنىڭ كەينىگە كىرىپ، مەن بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان يىگىتلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولدىڭىز. شۇنى بىلىپ قويۇڭكى، بىگۇناھ خەلقنى ئۆلتۈرۈپ تۈگىتەلمەيسىز، تۆكۈلگەن قانلارنىڭ ئۇۋالىغا قالىسىز. ئۆزۈمنىڭ ئىشىغا كەلسەم، مەن ئۆزۈم بىلەن بىر كۈن، بىر سائەتتە تۇغۇلغان يىگىتنى ئاللىقاچان تېپىپ قويغانمەن. ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ ياخشىلىقچە مېنى شۇ يىگىتكە بەرسىڭىز.»

بۇ خەتنى ئوقۇپ پادىشاھ دىر ـ دىر تىترەشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئېغىز ئاچقۇچە گۈلپەرى خەنجەرنى قولىغا ئاپتۇ ـ دە:

ـــ قېنى، ئېيتىڭ، پەرمانىڭىزنى ئۆزگەرتەمسىز ـ يوق؟ مېنىڭ دېگىنىمگە كۆنەمسىز ـ يوق؟ ئەگەر دۆلەتنى ئوڭشىمىسىڭىز، مېنى ئاشۇ يىگىتكە بەرمىسىڭىز، شۇ تاپتا ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىمەن، ـــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئىلاجسىز گۈلپەرىنىڭ تەلىپىگە كۆنۈپتۇ، يىگىت بىلەن سۆزلەشمەكچى بوپتۇ.

ھەسەنەم سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ بويىنى سۇغا سالغاندىن كېيىن نامىز ئوقۇپتۇ، ئاندىن يېڭى تونلىرىنى كىيىپ مەلىكە گۈلپەرىنىڭ يېنىغا راۋان بوپتۇ. ھەسەنەم يېتىپ كەلگەندە، گۈلپەرى ئۆزىنى ياساپ ـ جابدۇپ تۇزەشتۇرۇۋاتقانىكەن. گۈلپەرى

خۇش تەبەسسۇم بىلەن ھەسەنەمنى قارشى ئاپتۇ ۋە ئالدىغا خىلمۇخىل نېمەتلەر كەل-تۈرۈپتۇ، ئاندىن شۇنداق دەپتۇ:

— سىز بۇگۈن دادامنىڭ قېشىغا بارىسىز، دادام نېمە دېسە ياق دېمەيسىز، ئالدىدا ئىززەت - ئىكرامنى ساقلىغايسىز، قايتقىنىڭىزدا يېنىمغا كىرىپ ئۆتكەيسىز، — دەپتۇ.

ھەسەنەم ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ئوردىغا بېرىپتۇ ۋە ئىززەت - ئىكرام بىلەن شاھقا سالام بېرىپتۇ. پادىشاھ:

— سەن ئۇچ كۈندىن كېيىن قېشىمغا كىرىسەن، ساڭا دەيدىغان مۇھىم گېپىم بار، — دەپتۇ. ھەسەنەم ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ئوردىدىن يېنىپ چىقىپتۇ.

ھەسەنەم ئەھۋالنى گۈلپەرىگە ئېيتىپ قويۇپ، يەنە ئاۋۇالقى باغدا سەيلە - تاماشا قىلىپ ئۇچ كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇچ كۈن توشقاندا ھەسەنەم پادىشاھ ئالدىغا كىرىپتۇ. شاھ ئۇنىڭغا:

— مېنىڭ ئۇچ شەرتىم بار، ئۇنى تولۇق ئورۇنلىساڭ قىزىمنى ساڭا بېرىمەن، ئورۇنلىيالمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن. بىرىنچى شەرتىم شۇكى، مۇشۇ شەھەردىن ئۇچ كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر يېزا پەيدا قىلىسەن. بۇ يېزا گۈزەل بولسۇنكى، ئېتىزلاردا بۇغداي پىشىپ، ئورۇلۇپ، ئۇن تارتىلىۋاتقان، ئېتىز - ئېرىقلار يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن مەنزىرە ئايان بولسۇن. سەن ئۆزۈڭ بەرپا قىلغان يېزاڭدا پىشقان بۇغداينىڭ ئۇنىنى خېمىر يۇغۇرۇپ، تونۇرغا گىرده ياپىسەن. مەن تۆتىنچى كۈنى سەھەردە بېرىپ شۇ تونۇرنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ، ئۆز قولۇڭ بىلەن قومۇرغان گىرده بىلەن ناشتا قىلىپ يانىمەن، — دەپتۇ.

— چوقۇم ئورۇنلايمەن، — دەپتۇ ھەسەنەم.

ھەسەنەم پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى گۈلپەرىگە ئېيتقانىكەن، گۈلپەرى:

— سىز نېمە دېدىڭىز؟ — دەپتۇ.

— ئورۇنلايمەن، دېدىم، — دەپتۇ ھەسەنەم.

— سىز مۇشۇ ماڭغانچە مېڭىپ بىر تۈزلەڭگە بېرىپ، خالىغان يېرىڭىزده ئۇخلاڭ. ئەتە سەھەر ئورنىڭىزدىن تۇرسىڭىز دادامنىڭ دېگەنلىرىدىن نىشانە بولىدۇ. شۇنى ئېسىڭىزده تۇتۇشىڭىز كېرەككى، تونۇردىن ناننى قومۇرۇشتا ئىچىڭىزده: «مېنىڭ قولۇم ئەمەس، پەرىزاتنىڭ قولى» دېيىشتى ئۇنتۇماڭ، — دەپتۇ ۋە ھەسەنەمگە ئاق يول تىلەپتۇ.

ھەسەنەم شەھەردىن چىقىپ خۇشال يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسەمۇ مول يۈرۈپتۇ. كەچ كىرىپ، گۈگۈم پەردىسىنى يېيىپتۇ. دەل شۇ چاغدا ھەسەنەم ئۇ چەت - بۇ

چېتىگە كۆز يەتمەيدىغان بىر تۈزلەڭگە كەپتۇ. ئۇ قورساقنى توقلاپ ئۇخلاپتۇ.

ھەسىنەم ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىغۇدەك بولسا، گۈزەل ۋە كۆركەم يېزا ناـمايان بوپتۇ. كۈن نۇرى گۈزەل يېزا قوينىدىكى بىپايان بۇغدايزار دالانى نۇرغا پۈركەپ تۇرغۇدەك. بۇغدايزارلىق دالادا قانداقتۇر بىر سېھرىي كۈچ كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتـقۇدەك: بۇغدايلار بىر تەرەپتىن ئورۇلۇپ، بىر تەرەپتىن تېپىلىپ، دانلىرى ئايرىلىپ ئۇن بولۇپ چىقىۋاتقۇدەك.

بۇنى كۆرگەن ھەسىنەم ھاڭ ـ تاڭ قاپتۇ. ئۇ ھوشىنى يىغىپ ئوڭ تەرەپكە قاـرىغۇدەك بولسا، تونۇردا گىرده نانلار پىشۇېتىپتۇ. پادىشاھ تونۇر بېشىدا ھەسىنەمگە قاراپ تۇرۇپتۇ.

ـــ سالام پادىشاھ ئالىيلىرى! ـــ دەپتۇ ھەسىنەم ھودۇقۇشىنى بېسىپ.

ـــ ئەي يىگىت، ناشتىلىقىمنى بەر، ـــ دەپتۇ پادىشاھ. ھەسىنەم ئىككىلەنمەيلا تونۇرنىڭ بېشىغا چىقىپتۇ ـ دە، ئىچىده: «مېنىڭ قولۇم ئەمەس، پەرىزاتنىڭ قولى» دەپ گىردىنى قومۇرۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھ ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ھەسىنەمگە:

ـــ مېنىڭ قەسىرىمگە بارغايسەن، ـــ دەپتۇ ـ دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئۇ ھەيران بولۇپ كۆزىنى يۇمغانىكەن، ئۆزىنى گۈلپەرىنىڭ ھۇزۇرىدا كۆرۈپتۇ.

ھەسىنەم ئەتىسى ئەتىگەنده پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىككىنچى شەرتىنى مۇنداق بايان قىپتۇ:

ـــ بۇ يەردىن بەش كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر تاغ پەيدا قىلىسەن، تاغ شۇنچىلىك گۈزەل بولسۇنكى، ئىقلىمدا بۇنداق تاغ كۆرۈلمىگەن بولسۇن. تاغنىڭ ئاستىدىن بىر ئۆستەڭ ئاقسۇن، ئۇ تۈزلەڭگە چىققاندا ئىككىگە ئايرىلسۇن، بىرىده قىزىل، بىرىده يېشىل سۇ ئاقسۇن. مەن بارغاندىن كېيىن، قىزىل سۇدىن قىزىل بېلىق، يېشىل سۇدىن يېشىل بېلىق تۇتۇپ، كاۋاپ قىلىپ بېرىسەن.

ھەسىنەم ئورۇنلاشقا ۋەده بېرىپ، گۈلپەرىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. گۈلپەرى ئۇنىڭغا:

ـــ سىز ھازىر سەيلە ـ تاماشىڭىزنى قىلىپ يۈرۈۋېرىڭ، ئاخىرقى كۈنى يولغا چىقىپ ھارغان يېرىڭىزده يېتىپ ئۇخلاڭ. ئەتىسى سەھەردە تۇرۇپ قارايدىغان بولسـاڭىز دادامنىڭ ئىككىنچى شەرتىدىن بېشارەت بولىدۇ. دادام كەلگەنده: «مېنىڭ قولۇم ئەمەس، پەرىزاتنىڭ قولى» دەپ قىزىل سۇدىن قىزىل بېلىق، يېشىل سۇدىن يېشىل بېلىق ئالىسىز ـ دە، ئالدىڭىزدا كۆيۈۋاتقان گۈلخاندا كاۋاپ قىلىسىز، ـــ دەپتۇ.

ھەسىنەم تۆت كۈن راسا ئويناپ ـ تاماشا قىپتۇ، بەشىنچى كۈنى سەھەر يولغا چىقىپتۇ. بىر كۈن ماڭغاندىن كېيىن بىر چۆلگە كىرىپتۇ. ئۇ شۇ يەردە ھاردۇق

ئېلىپ، قورساق توقلاپ ئوخلاپتۇ. ئەتىگىنى قارىغۇدەك بولسا، ئالدىدا ئاسمانغا تاقاشىپ تۇرغان ھەرە چىشلىق ئېگىز تاغ قەد كۆرۈپ تۇرغۇدەك. تاغ ئاستىدىن بىر ئۆستەڭ ئېقىپ، تۇزلەڭگە چىققاندا ئىككىگە ئايرىلىپ، بىرىدە قىزىل سۇ، بىرىدە يېشىل سۇ ئېقىۋاتقۇدەك. ھەسىنەم ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ يۇز - كۆز-زىنى يۇيۇپ تۇرۇشىغا ئالدىغا پادىشاھ ھازىر بوپتۇ. ھەسىنەم شۇ ھامان گۈلپەرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە قولىنى قىزىل سۇغا تىقىپ قىزىل بېلىق، يېشىل سۇغا تىقىپ يېشىل بېلىق ئاپتۇ ۋە ئۇنى ئالدىدا كۆيۈۋاتقان گۈلخاندا كاۋاپ قىپتۇ. ئاندىن كاۋاپنى «بۇ مېنىڭ قولۇم ئەمەس، پەرىزاتنىڭ قولى» دەپ پادىشاھقا سۇنۇپتۇ. پادىشاھ ھۇزۇرلىنىپ يەپتۇ ۋە دۇئا قىلىپ:

— يىگىت، ئەتە ئالدىمغا بارغايسەن، — دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئەتىسى ھەسىنەم پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە:

— ئەسسالام پادىشاھى ئالەم، قېنى يەنە قانداق شەرتلىرى بار؟ — دەپتۇ. پادىشاھ ئۇچىنچى شەرتىنى بۇنداق ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ:

— يەتتە كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر شەھەر ئاپىرىدە قىلىسەن. ئوردا شۇنداق ھەشەمەتلىك بولسۇنكى، تاملىرى كۈمۈشتىن بولسۇن، ئۈنگىدىكى ئۆيلەر بىر - بىرىگە ئوخشاشمىغان ھالدا بېزەلسۇن، ھەيۋەتلى ئالەمدە تەڭداشسىز بولسۇن. شەھەرنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە بىر چارباغ بولسۇن، ئۈنگىدا قىرىق غۇلام ئىشلەيدىغان بولسۇن، مېۋىلەرنىڭ خىللىرى جەننەتتىمۇ ھەم بولمىغان بولسۇن، يەتمىش ئىككى خىل مېۋە تەڭ پىشقان بولسۇن. مەن بارغاندىن كېيىن ھەر خىل مېۋىدىن بىر جۈپتىن ئېلىپ كېلىسەن، ئۈنگىغا ئېغىز تېگمەن، — دەپتۇ.

ھەسىنەم گۈلپەرىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. گۈلپەرى ئۈنگىغا:

— سىز بەش كۈن سەيلە - تاماشا قىلىسىز، ئالتىنچى كۈنى سەھەر يولغا چىقىپ خالىغان يېرىڭىزدە قونىسىز. ئەتىسى سەھەر ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ قارايدىغان بولسىڭىز دادامنىڭ شەرتىدىن نىشانە بولىدۇ. لېكىن، مېۋىنى ئېلىپ كىرگەندە: «مېنىڭ قولۇم ئەمەس، پەرىزانتىڭ قولى» دېگەن سۆزنى ئۇنتۇماڭ، — دەپتۇ.

ھەسىنەم بەش كۈن سەيلە - تاماشا قىلىپ، ئالتىنچى كۈنى يولغا چىقىپتۇ. ئۇزۇن يول مېڭىپ بىر دەريا ياقىسىغا بېرىپ چۈشۈپتۇ - دە، قورساقنى توقلاپ ئوخلاپتۇ. ئەتىسى ئويغىنىپ قارىسا، پادىشاھنىڭ دېگىنىدىنمۇ ھەشەمەتلىك بىر شەھەر پەيدا بولۇپ، بىر دەريا شەھەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ ئۆتۈۋاتقۇدەك. ھەشەمەتلىك ئوردا ئاسمانغا بوي سوزغان بولۇپ، ئۈنىڭ تاملىرى قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ تۇرۇپتۇ. ھەسىنەم شەھەرنى ئايلىنىپ چارباغقا كىرگەنىكەن، يەتمىش ئىككى

خىل مېۋە تەك پىشىپ مەي باغلاپ كېتىپتۇ. ئۇ خۇشاللىقىنى سىغدۇرالماي تۇرۇ-شىغا پادىشاھ ئالدىغا ھازىر بوپتۇ ۋە:

ــ قېنى يىگىت، مېۋە - چېۋىلىرىڭنى ئېلىپ كەل، ــ دەپتۇ.

ھەسىنەم: «مېنىڭ قولۇم ئەمەس، پەرىزاتىنىڭ قولى» دېگىنىچە مېۋىلەرنى ئۈزۈپ، ئالتۇن تەخسە بىلەن شاھ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھ ھۇزۇرلىنىپ يەپتۇ. ئاندىن:

ــ ئەتە ئوردىغا بېرىشنى ئۇنتۇما، ــ دەپتۇ - دە، غايىب بوپتۇ.

ھەسىنەمنىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن يايراپتۇ ۋە كۆزىنى يۇمغانىكەن، ئۆزىنى گۈلپە-رىنىڭ ھۇزۇرىدا كۆرۈپتۇ. گۈلپەرى ئۇنى ھەر خىل ئېسىل يېمەكلىكلەر بىلەن مېھمان قىلغاندىن كېيىن:

ــ ئەتە سىز دادامنىڭ يېنىغا بارسىڭىز، ئاگاھ بولۇڭكى، دادام سىزگە: «ساڭا نېمە لازىم؟» دېسە، سىز: «ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس» دەڭ، «نېمە تىلىكىڭ بار؟» دېسە، «مالال كەلمىسە قىزلىرىنى بەرسىلە» دەڭ، ــ دەپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە ھەسىنەم پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭدىن:

ــ ئەي يىگىت، سەن مېنىڭ سىنىقىمدىن ئۆتتۇڭ، مەن سېنى رازى قىلاي. ئېيتقىنا، ساڭا نېمە كېرەك؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، ھەسىنەم:

ــ ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا نېمە تىلىكىڭ بار؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ قىزلىرىنى بەرگەن بولسىلا مۇرادىم ھاسىل بولاتتى، ــ دەپتۇ ھەسىنەم.

پادىشاھ غەزەپتىن تىترەپ كېتىپتۇ، لېكىن باشتىكى ۋەدىسىدىن يانالماي، ئا-خىر قىزىنى ھەسىنەمگە قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ گۈلپەرى بىلەن ھەسىنەم بىر ئوغۇل، بىر قىزغا ئاتا - ئانا بوپتۇ. بارات كېتىپ، روزى كەپتۇ، روزى ئۆتۈپ ھېيت - ئايەملەر كېـ-لىپ قاپتۇ. پەتىلەر باشلىنىپتۇ. گۈلپەرى ھەسىنەم بىلەن پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا پە-تىگە بارماقچى بولۇپ جابدۇنۇپتۇ. ئۇلار شاھنىڭ قەسىرىگە كىرگەندە ئۆي ئىچىدىن بۇنداق گەپنى ئاڭلاپ قاپتۇ:

ــ شاھ ئالىيلىرى، ئۆزلىرى ئادىل ۋە دانا، بۇ شەھىرىمىزنىڭ ھەربىر پۇقراسى ئۆزلىرىدەك باشپاناھى بولغىنى بىلەن پەخىرلىنىدۇ. ۋاھالەنكى بۇگۈنكى كۈندە قىز-لىرىنى بىر جادۇگەرگە بېرىپ قويدىلا. ئۆزلىرىدىكى ئىلىم - ھېكمەتنى ھېچكىم بىلمەس ئىدى، بىراق ئۇ نائەھلى بىلىۋالدى. بۇنىڭدىن قارىغاندا ئۆزلىرى ھوشيار بولۇشلىرى لازىمكى، ئۇنى ئوردىغا يولاتمىسىلا، بىخەستەلىك قىلساق شەھەرنى خاراب قىلىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا قانداق قىلغۇلۇق؟

ـــ مېنىڭچە، مەلىكىنى قەسىرگە چاقىرتىۋېلىپ، ئۇچ كۈن ئىچىدە ئۇ نائەھلىنى كۆزدىن يوقىتىش كېرەك.

ـــ بولىدۇ، بۇ ئىشنى ئۆزىڭىز ئۈستىڭىزگە ئېلىڭ!

گۈلپەرى ۋە ھەسەنەم دەرھال ئۆيىگە قايتىپ، مەسلىھەت بويىچە ھەسەنەمنىڭ شەھىرىگە كەتمەكچى بوپتۇ ۋە جىددىي سەپەر تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. ئوزۇقلۇق قىمىتى زور، ئەمما ئۆزى يەڭگىل يېمەكلىكلەرنى تەييارلاپ تەخ قىپتۇ. مەلىكە ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى ئېپسۇن بىلەن ئۆيدە قالدۇرۇپ، ئىشكنى تاقاپ يولغا راۋان بوپتۇ. بىر كۈنى ئەتىگەندە پادىشاھ ئەۋەتكەن نۆكەر گۈلپەرى ئولتۇرغان ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ـــ مەلىكەم، ـــ دەپ چاقىرىپتۇ. ئۆي ئىچىدىن:

ـــ ھە، مانا مەن، ـــ دېگەن سادا كەپتۇ.

ـــ ئۆزلىرىنى چاقىرغىلى كەلدۇق، ـــ دەپتۇ نۆكەر.

ـــ مانا ھازىر، كىيىم يەڭگۈشلىۋالاي، ـــ دېگەن ئاۋاز كەپتۇ ئۆي ئىچىدىن. نۆكەر ئۇزۇن ساقلاپ تۇرۇپتۇ، لېكىن مەلىكە چىقماپتۇ. ئاخىر نۆكەر يەنە توۋلاپتۇ:

ـــ مەلىكەم!

ـــ مانا مەن، شاھ دادامغا داستىخان قىلىۋالاي، تەخىر قىلىڭ!

نۆكەر يەنە ساقلاپتۇ. ئاخىر كەچ بولۇپ قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ، لېكىن مەلىكىدىن نىشان بولماپتۇ. نۆكەر ئاچچىقى بىلەن توۋلىغانكەن، ئۆي ئىچىدىن:

ـــ كەتتى ـــ دېگەن سادا كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىشكنى ئېچىپ كىرسە ھېچكىم يوق. ئۇ پادىشاھقا خەۋەر قىلغانكەن، پادىشاھ ئارقىسىدىن قوغلاشقا پەرمان بېرىپتۇ. بىرقانچە لەشكەر قارا قۇش بولۇپ ئۇچۇپتۇ.

گۈلپەرى قارلىغاچ بولۇپ ھەسەنەم ۋە ئىككى بالىسىنى يۇدۇپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندا، ئاسمان قەرىدە ئۇچۇپ كېلىۋاتقان قارا قۇشلارنى كۆرۈپ قاپتۇ، شۇ ھامان ھەسەنەمنى بىر تۇپ قاقشال دەرەخ، بالىلىرىنى ئۇنىڭ ئىككى شېخى قىلىپ قويۇپ، ئۆزى قاقشال دەرەخكە قونۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

قارا قۇشلار ئاسمان قەرىدىن تۆۋەنگە شۇڭغۇپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن يەر بېغىرلاپ ئۇچۇپ، ئاسمانغا ئۆرلەپتۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ، كەلگەن يولى بىلەن كېتىپ قاپتۇ.

گۈلپەرى ھەسەنەم ۋە ئىككى بالىسىنى ئېلىپ يەنە يولغا راۋان بوپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھتىن ئاڭلايمىز:

قارا قۇشلار تەرلەپ ـ پىشىپ ئوردىغا كىرىپ پادىشاھقا:

— جاهانىڭ ھەممە يېرىنى ئايلاندۇق، ئۇلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ، — دەپتۇ.

— يول ئۈستىدە بىرەر نىشانە كۆرمىدىڭلارمۇ؟ — دەپتۇ شاھ بەرقۇت غەزەپتىن بوغۇلۇپ.

— كۆردۇق، بىر قۇرۇپ قالغان قاقشال دەرەخ كۆردۇق، — دەپتۇ قۇشلار.

— ھەببەللى! — دەپتۇ شاھ بەرقۇت، — ئەنە شۇ قاقشال دەرەخ ئۈنىڭ ئېرى، شاخلىرى ئۈنىڭ ئىككى بالىسى، يەنە نېمە كۆرۈشتۇڭ؟

— قاقشال دەرەخ ئۈستىدە بىر قارلىغاچ ئولتۇرۇپتۇ، — دەپتۇ قۇشلار.

— جاللات! — دەپتۇ پادىشاھ، — قۇرۇق قول قايتىپ كەلگەن بۇ نان قېپىلارنىڭ كاللىسى ئېلىنسۇن!

قارا قۇشلارنىڭ كاللىسى ئېلىنغاندىن كېيىن، پادىشاھ قاۋۇل، يارامليق ئەزىمەتلەردىن بىرقانچىنى تاللاپ گۈلپەرىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا ئەۋەتىپتۇ.

گۈلپەرىلەر شۇ ماڭغانچە قىرىق كۈن يول يۈرۈپ بىر يۇرتقا يېتىپ كەپتۇ ۋە ئۇ يەردە بىرئاز دېمىنى ئېلىپ ماڭماقچى بولۇپ تۇرۇشىغا ئاسمان قەرىدە ئۇچۇپ كېلىۋاتقان قارا قۇشلارنى كۆرۈپتۇ. ئۇ شۇ ھامان ھەسىنەم بىلەن ئىككى بالىسىنى بىر ئەسكى تاملىققا ئېلىپ كىرىپ، ھەسىنەمنى ئەسكى تامغا، ئىككى بالىسىنى تامنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تېشىپ چىققان پور كۆتەككە ئايلاندۇرۇپتۇ ـ دە، ئۆزى بىر خىشقا ئايلىنىۋاپتۇ.

قۇشلار ئۇچۇپ كېلىپ ھېلىقى ئەسكى تامغا قونۇپتۇ. بىرپەستىن كېيىن ھاۋاغا ئۆرلەپ، خېلى ئۇزاق چۆرگۈلەپتۇ ـ دە، تاپالماي كېتىپ قاپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنىڭمۇ كاللىسىنى ئاپتۇ ۋە ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن لېۋىنى چىشلەپ قاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ، گۈلپەرى بىلەن ھەسىنەم ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ھەسىنەمنىڭ ئىككى ئېغىزلىق كەپسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە:

— ھەسىنەم، — دەپتۇ گۈلپەرى، — ئۆيىڭىزدە سىز كەتكەندىن كېيىن تۇغۇلغان بىر سىڭلىڭىز بار. ئۇ سىزنى سۆيىمەن دەپ كېلىدۇ، ئۇنى سۆيگۈزمەي تۇرۇپ بىر كاچات ئۈرىسىز، ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، — دەپتۇ ھەسىنەم، لېكىن بۇ ئىشنىڭ تېگىدە نېمە سىر بارلىقىنى چۈشىنەلمەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا سىز ئۆيگە كىرىڭ، — دەپتۇ گۈلپەرى ۋە ئۆزى ئىشىك ئالدىدا كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

ھەسىنەم ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ ئۆيگە كىرىپتۇ. ماھمۇت بىلەن ھاۋاخان چەكسىز خۇشال بولۇپ، ھال ـ ئەھۋال سورىغۇچە ئىچكىرىكى ئۆيدىن بىر قىز چى-

قىپ «هارماڭ ئاكا!» دەپ يۈگۈرۈپ كەلگەن پېتى بىرنى سۆيۈۋاپتۇ. شۇ ھامان ھەسەنمەم گاچا بولۇپ تىلىدىن قاپتۇ ۋە كىيىم - كېچەكلىرىنى يىرتىپ، تىلىنى ساڭگىلاتقان پېتى گۈلپەرىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە ئۇنىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ يىغلاپتۇ.

گۈلپەرى بۇنى كۆرۈپ قىلغان ئەقىدىسىگە يىغلاپتۇ ۋە «ماڭىمۇ قىلدىڭ، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ» دەپتۇ - دە، ئارقىسىغىمۇ قارىماي كېتىپتۇ.

گۈلپەرى ھەسەنەمدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ھەسرەت ۋە پىغان بىلەن يول يۈرۈپتۇ. بىر كۈنلۈك يولنى بېسىپ بىر جاڭگالغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ يەردە بىر بۇلاق تۇۋىنى پىنھان تۇتۇپ، چاچلىرىنى چۈۋۈپ قان - ياش تۆكۈپ يىغلاپتۇ، ئۆزىگە ئەپسۇن ئوقۇپ، ھۇرۇپ ئون تۆت ياشلىق بىر ساھىبجامال قىزغا ئايلىنىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى توختى دېگەن بىر ئوتۇنچى جاڭگالدىن ئوتۇن يۈدۈپ كېلىۋېتىپ، چەشمە بۇلاق تۇۋىدە پۈت - قوللىنى يۇيۇپ ئولتۇرغان گۈلپەرىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ دەسلەپ «ئالۋاستىمىكىن» دەپ قورقۇپتۇ، كېيىن «ھەرنېمە بولسا بىر گەپ سوراپ باقاي» دەپتۇ - دە، ئۇنىڭ يېنىغا كەپتۇ. توختى ئوتۇنچى گەپ سورىغۇچە گۈلپەرى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

— ئەسسالام دادا! — دەپتۇ ۋە بوۋاينىڭ ئوتۇنلىرىنى يەرگە قويۇشىغا ياردەملەشىپتۇ.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، — دەپتۇ بوۋاي ۋە گۈلپەرىنىڭ بۇ ئالىيجاناب، يېقىملىق مۇئامىلىسىدىن تەسىرلىنىپ تۇرۇپ قاپتۇ. توختى ئوتۇنچىنىڭ بۇرۇنقى قورقۇنچىسى يوقاپ، قورۇق چۈشكەن يۈزلىرىگە تەبەسسۇم پەيدا بوپتۇ.

— قىزىم، قەيەردىن كەلدىڭىز؟ قەيەرگە بارىسىز؟ — دەپتۇ بوۋاي كۆڭۈل توختىتىپ.

— بىر مۇساپىر، غېرىبمەن، بارار جايىم يوق، — دەپتۇ گۈلپەرى.

توختى ئوتۇنچىنىڭ ئائىلىسىدە مومىيىدىن باشقا بىرمۇ ئادەمى يوق بولۇپ، پەرزەنت ئىشقىدا كۆڭلى بىئارام، يۈرىكى كاۋاپ ئىكەن. ئۇ خۇدا بەرگەن قىزنى بالا قىلىۋالماقچى بولۇپ، گۈلپەرىنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپتۇ.

توختى ئوتۇنچىنىڭ مومىيى قىزنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان ئېلىپ كېلەي دېسە، يەيدىغان نەرسىسى بولمىغاچقا تولىمۇ خىجىل بوپتۇ. بۇنى سەزگەن قىز:

— ئانا، دادامنىڭ قورسىقى ئاچقاندۇ، داستىخىنىڭىزنى ئېلىپ چىقىڭ، — دەپتۇ ۋە ئىچىدە ئەپسۇن ئوقۇپ ئولتۇرۇپتۇ. موماي توختى ئوتۇنچى بازارغا بارسا يېيىشى ئۈچۈن ساقلاپ قويغان بىر كۆمەچ بار ئىكەن. موماي ئۇنى داستىخانغا يۆگەپ، قورۇ-

نۇپ، ئاران ئېلىپ چىقىپتۇ. گۇلپەرى مومانىڭ قولىدىن داستىخاننى ئېلىپ ئاچقا-نىكەن، ئۇنىڭدىن ئاجايىپ نازۇنېمەتلەر چىقىپتۇ. بوۋاي بىلەن مومای تولىمۇ ھەيران قاپتۇ ۋە نازۇنېمەتلەرنى ئىشتىها بىلەن يەپتۇ.

توختى ئوتۇنچىنىڭ قورساقتىن ھېچقانداق غەم - ئەندىشىسى قالماپتۇ. ئۇ ئا-دەتتىكىدەك ئوتۇنچىلىقىنى قىلىۋېرىپتۇ.

كۇنلەردىن بىر كۇنى توختى ئوتۇنچى ئوتۇن سېتىش ئۈچۈن بازارغا بارماقچى بولغانىكەن، گۇلپەرى:

— دادا، سىز بازاردىن ئازراق يۇڭ ۋە ھەر خىل رەڭ ئالغاچ كېلىڭ، — دەپتۇ.

بوۋاي ئاخشىمى بازاردىن يۇڭ ۋە ھەر خىل رەڭ ئېلىپ كەپتۇ. گۇلپەرى مەخ-سۇس بىر ئۆي تەييارلاپ دادىسىغا:

— مەن بۇ ئۆيدە گىلەم توقۇيمەن، سىلەر قېشىمغا كىرمەڭلار! — دەپ تاپىلاپ-تۇ. شۇندىن باشلاپ ئۇ گىلەم توقۇشقا كىرىشىپتۇ.

ئىككى ھەپتە ئۆتۈپ بىر بازار كۇنى توختى ئوتۇنچى بازارغا بارماقچى بولۇپ، قىز تۇرغان ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپتۇ. گۇلپەرى چىقىپتۇ ۋە:

— گەپ - سۆزىڭىز بارمىدى، دادا؟ — دەپتۇ ۋە بوۋاينىڭ بازارغا جابدۇنغانلى-قىنى كۆرۈپ ئۆيگە كىرىپتۇ - دە، بىر پارچە گىلەم كۆتۈرۈپ چىقىپ:

— بۇنى يۈز تىللاغا ساتىسىز، يېنىشىڭىزدا يەنە يۇڭ، ھەر خىل رەڭ ئېلىپ كېلىسىز، — دەپتۇ. بوۋاي قىزنىڭ دېگىنىدەك ئۇنى يۈز تىللاغا سېتىپ، لازىم-لىقلارنى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ.

كۇنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ توختى ئوتۇنچىنىڭ ھال - ئوقىتى ياخشىلىنىپ با-ياشات تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. توختى ئوتۇنچى «توختى باي» بولۇپ، پۈتۈن يۇرتقا تونۇلۇپتۇ. توختى باي كاتتا ئىمارەتلەر ساپتۇ. گۇلپەرى بۇ ئۆيلەرنى ئاجايىپ سەلتەنەتلىك ياساپ، توختى باي ۋە مومانىنى خۇشال قىپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى ھەسەنەمدىن ئاڭلايمىز:

ھەسەنەمنىڭ ھال - كۇنى كۇندىن - كۇنگە يامانلىشىپتۇ. تىلى سۆزدىن قالغان بولسىمۇ، ئىما - ئىشارەتلەر بىلەن ھەسرەت جامىغا پىغان شارابىنى قۇيۇپ، مەست بولۇپ يۇرۇپتۇ. كۆز چەشمىسىدىكى ئۇنچىلەردىن دەريا ھاسىل قىلىپ، نادامەت چاق-مىقى بىلەن ۋىسال يولىنى يورۇتۇپ تۇرۇپتۇ.

ھەسەنەمنىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن ماھمۇت بىلەن ھاۋاخاننىڭ تازا بېشى قېتىپ-تۇ. ئەر - خوتۇن مەسلىھەتلىشىپ، ماھمۇت بىر باينىڭ ئۆيدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەيدىغان، ھاۋاخان ئۇ باينىڭ كىر - قاتلىرىنى يۇيىدىغانغا پوتۇشۇپتۇ. باي ئال-

دىن ئاز ـ تولا ھەقمۇ بېرىپتۇ. ئۇلار بۇ ئازغىنە دېرەم بىلەن ھەسىنەمنى ئۆيلىمەكچى بولۇپ ئۇنىڭغا مەسلىھەت سالغانىكەن، ھەسىنەم قوشۇلماپتۇ ۋە يىغلاپ، ئۆزىنى كاچاتلاپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ كۆڭلى بەكمۇ پەرىشان بوپتۇ. دەل شۇ كۈنلەردە توختى بايىنىڭ داڭقى ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ، ئۇنىڭ ساھىبجامال قىزى گۈلپەرىنىڭ تەرىپى تىللاردا داستان بوپتۇ. ھەسىنەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسى توختى بايىنىڭ قىزىغا خېلىلا قىزىقىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇلار بىلەن تەڭ كېلەلمەسلىكتىن قورقۇپ ئېغىز ئاچالماپتۇ. لېكىن، ئاخىر ھەسىنەمنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي تەۋەككۈل دەرياسىغا كېمىسىنى ساپتۇ. ماھمۇت ئۆيىنى بىر يىللىق رەنگە قويۇپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ پۇلىنى يانچۇقىغا ساپتۇ ۋە قورقماي، يۈرىكىنى تۇم قىلىپ توختى بايىنىڭ ئۆيگە ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. توختى باي:

ــ قىزىمدىن سوراپ باقاي، ــ دەپتۇ. ئۇ گۈلپەرىدىن سورىغانىكەن، گۈلپەرى:

ــ دادىسى ئوغلىنى ئېلىپ كەلسۇن، ــ دەپتۇ. ئەلچى خەۋەرنى ماھمۇتقا ئېيتقانىكەن، ئۇ بەكمۇ خۇشال بوپتۇ ۋە ھەسىنەمنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي ياساپ ـ جابدۇپ توختى بايىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ. ھەسىنەم گۈلپەرىنى كۆرۈپ تونۇپتۇ. قىزمۇ كۆرۈپ تونۇپتۇ، لېكىن چاندۇرماي ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ئاخىرىدا گۈلپەرى ھەسىنەمنىڭ دادىسىغا:

ــ توي بولىدۇ، قىز يۆتكەشتىن بۇرۇن ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈلخان يېقىلىشى، ئۇنىڭغا بىر تۆمۈر زىخ سېلىپ قويۇلۇشى لازىم. ئۇنتۇپ قالماڭلاركى، گۈلخان ئۆچۈپ قالمىسۇن، ــ دەپتۇ.

توي باشلىنىپتۇ، ھەممە ئىش گۈلپەرىنىڭ دېگىنىدەك بوپتۇ. قىز يۆتكىگۈچىلەر ماھمۇتنىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلگەندە، گۈلپەرى يانچۇقىدىن بىر سىقىم تىللانى ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا چېچىپتۇ. قىز ـ يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى تىللا تېرىش بىلەن بولۇپ كەتكەن پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن گۈلپەرى ھويلىغا كىرىپتۇ ـ دە، قىپقىزىل چوغقا ئايلانغان زىخنى قولىغا ئېلىپ ئۆي ئىچىدىن «ھارماڭ خان ئاچا!» دېگىنىچە يۈگۈرۈپ چىقىۋاتقان ھەسىنەمنىڭ سىڭلىسىنىڭ يۈرىكىگە تىقىپتۇ. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن گۈلپەرى بىر كۆك كەپتەرگە ئايلىنىپ ئاسمانىنىڭ قەرىگە ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ماھمۇت، ھاۋاخانلارنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىپتۇ. باشقىلارمۇ بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ قېتىپ قاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن كۆك قەردىن ھېلىقى كۆك كەپتەر بىر قىزنى ھاپاش قىلغان پېتى تۆۋەنلەپ ھويلىغا چۈشۈپتۇ ۋە بىر سىلكىنىپ گۈل ـ پەرىگە ئايلىنىپتۇ ـ دە، ھەسىنەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا سالام بېرىپتۇ ۋە ئاندىن ھې ـ

لىقى قىزنى ئۇلارغا تونۇشتۇرۇپ:

ــ دادا، ئانا، بۇ سىلىنىڭ ئۆز قىزلىرى. ئۆزلىرى تۇغقان كۈنى تىزناپ دەريا-سى بويىدىكى چىشى ئالۋاستىمۇ تۇغقان. شۇ چاغدا ئۇ ئۆز قىزىنى سىلىگە قالدۇ-رۇپ، بۇ قىزلىرىنى ئېلىپ قاچقان. مەن قەتلە قىلغان ئۇنىڭ قىزى. مەن بايا ھېچ-نېمىگە قارىماي بېرىپ ئانا ئالۋاستىنى ئۆلتۈرۈپ ئىنسانىيەت ئالىمىدىن بىر نىجا-سەتنى، ئەلنىڭ دۈشمىنىنى يوقاتتىم.

ماھمۇت ۋە ھاۋاخانلار قىزنى سۆيۈپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئەھلى ـ جامائەت بولسا گۈلپەرنىڭ ئاجايىپ باتۇرلۇقىغا، ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئېيتىپتۇ. قىز بىر ئەپسۇن ئوقۇپ ھۈركەنكەن، ھەسىنەم ئەسلىگە كەپتۇ. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ-تۇ. بۇ ئائىلىدە يېڭىباشتىن توي بوپتۇ.

«بىر ياخشىلىق ئۇنتۇلماس، بىر يامانلىق» دېگەن ماقال شۇنىڭدىن قالغانكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **تۇرنىساگۈل ياسىن.** ئايال، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، قەشقەر دارىلمۇئەللىمىندىن.

خاتىرىلىگۈچى : **نۇردۇن مۇسا.** ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھىرىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (11)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1988

ئەينەك تاغ

بۇرۇنقى زاماندا ئەھمەت شاھ دېگەن خەلقپەرۋەر ، ئادىل بىر پادىشاھ ئۆتكەن-كەن. ئۇ پادىشاھنىڭ نەمدۇل، ھەمدۇل، نەۋۇل، نەھىم ئىسىملىك تۆت ئوغلى بار ئىكەن، ئۇلار پەقەت بىر ياشتىن پەرق قىلمىدىكەن. ئۇلار ئون ئىككى ياشقا كىر-گۈچە ئىلمۇ ھېكمەت ۋە لەشكىرىي ماھارەتتە كامالەتكە يېتىپتۇ. پادىشاھ ئوۋغا چىق-قاندا بالىلىرىنى بىللە ئېلىپ چىقمىدىكەن. شاھزادىلەر دادىسىغا ئەگىشىپ يۇرۇپ ئوۋ قىلىشنىمۇ ئۆگىنىپتۇ. بىر كۈنى چوڭ شاھزادە نەمدۇل ئۈچ قېرىندىشىنى بىر يەر-گە يىغىپ:

ــ ئۇكىلىرىم، بىز چوڭ بولدۇق، ئەمدى دادىمىزغا ئەگىشىپ يۇرۇۋەرمەي، ئۆز ئالدىمىزغا ئوۋ ئوۋلاپ كېلەيلى، قانداق دەيسىلەر؟ ــ دەپتۇ. ئۇكىلىرى ئاكىسىنىڭ دېگىنىنى توغرا تېپىشىپتۇ. تۆت ئوغۇل بىرلىكتە شاھ ھۇزۇرىغا كىرىپ، دادىسىغا سالام بەجا كەلتۈرۈشۈپتۇ. جاۋاب سالامدىن كېيىن شاھزادە نەمدۇل دادىسىغا قايتا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ:

ــ شاھ ئاتا، بىز تۆتىمىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىزگە ئەگىشىپ ئوۋ قىل-دۇق. ئەمدى بىزدە ئۆز ئالدىمىزغا ئوۋ ئوۋلاپ كەلسەك دېگەن ئىستەك تۇغۇلدى. بۇ ئارزۇيىمىزنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئىجازىتىڭىزگە باغلىق، ــ دەپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ بالىلىرىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلۇق بىلىپ، كۆڭلىدە بالىلار چوڭ بوپتۇ، بۇلار چېنىقىشى، ئىسسىق ـ سوغۇقنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈشى زۆرۈر، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلار يالغۇز ئەمەس، بارسا بارسۇن، دەپ ئويلاپ:

ــ بالىلىرىم، تىلىكىڭلەر مۇۋاپىق، ئوۋغا چىقىشىڭلارغا رۇخسەت قىلىمەن، لې-كىن ئۈچ كۈندىن قالماي قايتىپ كېلىڭلار. ئەگەر ئۈچ كۈن ئىچىدە قايتىپ كەلمە-سەڭلار، ئارقاڭلاردىن ئىزدەپ چىقىشقا مەجبۇر بولىمەن. دادا‌ڭلارنى، ئانا‌ڭلارنى ئىز-تىزار قىلما‌ڭلار، ئەندىشىگە سالما‌ڭلار، ــ دەپتۇ.

شاھزادىلەر خۇشال بولۇشۇپ دادىسىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ. پادىشاھ ئوغۇل-لىرىغا يەنە ئون ئالتە چەۋەندازنى قوشۇپ بېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يىگىرمە ئاتلىق ئوۋچى يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، لېكىن ھەممە جان ـ جانىۋارلارنى يەر يۈتۈپ كەتكەن-دەك، ئوۋ قىلغۇدەك بىرەر نەرسە ئۇچرىماپتۇ. ئۇلار دەشت ـ چۆللەرنى كېزىپ، يە-

راق چۆللەرگە كېتىپ قاپتۇ. ئاردىدىن توققۇز كۈن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئوزۇق - تۈلۈ-كىمۇ تۈگەپتۇ. بىر چاغدا ئۇلار كۆپكۆك، پارقىراق، ئېگىز بىر يەرگە چىقىپ قاپتۇ. ئۇلار بۇنداق يەرنى كۆرۈپ باقمىغاچقا ھەيران بولۇشۇپتۇ. پەستە ياپيېشىل ئوتلاق يەلپۇنۈپ تۇرغانىكەن. ئاتلارنى بىر - بىرىگە چېتىپ شۇ ئوتلاققا قويۇۋېتىپتۇ. ئاچ-لىق ۋە يول ئازابى دەستىدىن ھالىدىن كەتكەن يىگىتلەر كۆپكۆك يەرنىڭ ئۈستىدە يېتىشى بىلەنلا كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. كەنجى شاھزادە نەھىم چۈش كۆرۈپتۇ. چۈ-شىدە شۇنداق ئىش كۆرۈپتۇ: ئۇ شۇنداق يەرگە قارىسا، كۈن دېسە كۆزى بار، ئاي دېسە ئاغزى بار سۈرەتتەك چىرايلىق بىر قىز ئۆزىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرغۇدەك. قىز نەھىمگە خۇشخۇيلۇق بىلەن سالام بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپتۇ. نەھىم ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. قىز: «قېنى كۆرۈشەيلى» دەپ قولىنى ئۇزىتىپتۇ. نەھىم قولىنى قىز تەرەپكە سوزۇشى بىلەن قولى يەرگە تېگىپتۇ. قىز قاقاقلاپ كۈلۈۋېتىپ-تۇ، ئۇنىڭ جاراڭلىق كۈلكە ئاۋازى ئالتۇن قوڭغۇراقتەك ياڭراپ كېتىپتۇ. نەھىم چۆچۈپ كۆزىنى ئاچسا چۈشى ئىكەن. ئۇ دەرھال ئورنىدىن قوپۇپ ئەتراپقا كۆز يۈگۈر-تۈپتۇ، بىر ئاسمانغا ، بىر يەرگە قاراپتۇ، شۇ چاغدا يەردە ئۆز ئەكسىنى كۆرۈپتۇ - دە، بۇ يەرنىڭ ئەينەك تاغ ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئاسمان ئەينەكتە ئەكس ئەتمەكتە، دەپ ئويلاپتۇ. چۈشىدە كۆرگەن قىز كۆز ئالدىدا غۇۋا نامايان بوپتۇ. مەن بىر سا-ھىبجامالنىڭ شولىسىنى كۆرۈپتىمەن، دەپ ئويلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇ سىرنى ئاچماقچى بولۇپ، يىراق - يىراقلارغا نەزەر ساپتۇ. نېرىدا بىر تۈپ دەرەخ كۆرۈنۈپ-تۇ. ئۇ باشقىلارنى ئويغاتماي بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ دەرەخنىڭ يېنىغا بېرىپ-تۇ. بۇ بىر تۈپ ياش چىنار ئىكەن. قارىسا، چىنارنىڭ غولىدا «شاھزادە نەھىم، ئەي-نەك تاغقا كەلگەندىن كېيىن پەرىزاتلار ماكانىنى كۆرمەي كەتمەڭ!» دېگەن خەت يې-زىلغان بىر تاختاي ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. نەھىم بۇنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ. شۇ چاغدا چۈشىدە كۆرگەن قىز يەنە كۆز ئالدىدا جىلۋىلىنىپتۇ. كۆڭلىدە شۇ قىزنى ئىزدەپ تېپىش ئىستىكى تۇغۇلۇپ، ئاكىلىرىغا تۇيدۇرماي، ئېتىنىمۇ ئالماي ياياق پېتىچە دەرەختىكى خەت يېزىلغان تاختايىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. بىر كېچە - كۈندۈز مېڭىپتۇ. ئاخىر دەرمانىدىن كېتىپ، بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن ئولتۇ-رۇپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. شۇ ئەسنادا «ئوغلۇم، تۇر ئورنۇڭدىن» دېگەن سادا ئاڭ-لىنىپتۇ. نەھىم كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ساقىلى كۆمۈشتەك ئاپپاق، نۇرانە بىر بوۋاي تۇرغۇدەك. نەھىم:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم بوۋا، — دەپ سالام بېرىپتۇ.

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئوغلۇم، ئۆزۈڭ يالغۇز بۇ چۆلگە قانداق قىلىپ كېلىپ

قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ بوۋاي. نەھىم:

ــ ئوۋ قىلىش ئۈچۈن چىققانىدىم، ئەينەك تاغقا كەلگەندە پەرىزاتلار ماكانىغا تەكلىپ قىلىنغان بۇ تەكلىپنامىگە يولۇقتۇم. مېنى ئۆز ماكانىغا تەكلىپ قىلغان ساھىبخانىغا رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈن ئۇلارنى ئىزدەپ ماڭدىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپ-تۇ. بوۋاي:

ــ غەيرىتىڭگە باركاللا، ئوغلۇم، تولىمۇ قىيىن يولغا كىرىپ قاپسەن. «يىگىت سۆزىدىن، يولۋاس ئىزىدىن قايتماس» دېگەن گەپ بار. مەنمۇ سېنى يولۇڭدىن توسۇ-مايمەن. قۇلاق سال، گەپلىرىمنى ئېسىڭدە چىڭ تۇت: كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ مې-ڭىۋەرسەڭ يوغان بىر قىزىل دەرۋازىغا يېتىسەن. ئۇنىڭ ئىچىگە كىرسەڭ، ئىككى تەرەپتە ئىككى باغ كۆرۈنىدۇ. سول تەرەپتىكى باغقا كىرىپ قالغۇچى بولما. ئوڭ تە-رەپتىكى باغقا كىرىپ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يول بىلەن ماڭساڭ، ئالدىڭغا بىر مەرمەر كۆۋرۈك ئۇچرايدۇ. كۆۋرۈكتىن ئۆتسەڭ، ئىككى تەرىپىگە مەجنۇنتال قويغان يەنە بىر يولغا چىقىسەن. شۇ يول بىلەن مېڭىۋەرسەڭ، بىر يېشىل دەرۋازا ئالدىڭغا يېتىپ بارىسەن. بۇ سەن ئىزدىگەن پەرىزاتلارنىڭ ماكانى. بۇ يەردە قەھنۇر شاھنىڭ قىزى مەلىكە زۇنۇم پەرى تۇرىدۇ. سەن شۇ يېشىل دەرۋازىنى قاقساڭ، ئاق كىيىم-لىك بىر قىز چىقىپ سەندىن: «نېمە كېرەك؟» دەپ سورايدۇ. «ماڭا زۇنۇم پەرى كې-رەك» دېگىن. ئۇلار كىرىپ كېتىپ بىرئازدىن كېيىن ئۇچ قىز چىقىدۇ. ئۇلار سە-ندىن: «سىزگە زۇنۇم پەرى نېمە ئۈچۈن كېرەك؟» دەپ سورايدۇ. سەن: «مەن تەكلىپكە بىنائەن پەرىزاتلار ماكانىغا زىيارەتكە كەلدىم. زۇنۇم پەرىگە رەھمەت ئېيتماقچىمەن» دېگىن. ئۇلار تەكلىپنامە يېزىلغان تاختايىنى ئېلىپ كىرىپ كېتىپ، قىرىق قىز چە-قىدۇ. ئۇلار سېنى باشلاپ قەسىرىگە ئېلىپ كىرىدۇ. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، يە-لىرىگە چىم ياتقۇزۇلغان ياپيېشىل بىر مەيدانغا چىقىسەن. مەيداننىڭ بىر تەرىپى گۈللۈك، بىر تەرىپى باغ. گۈللۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆرەك سەھنىسى بار. ئۇنىڭ ياغاچلىرى نەقىشلەنگەن، تاملىرىغا خىلمۇخىل نەپىس پەردە تۇتۇلغان بولۇپ، پەردە-نىڭ ئىچىدىن پەرىزاتلارنىڭ بەزمە، ئۇسسۇل ۋە ھەر خىل كۆرۈنۈشلىرى چۈشۈرۈل-گەن تام سۇرەتلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. گۈللۈكنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا يەنە بىر يېشىل ئىشىك ئېچىلىدۇ. بوسۇغىدىن ئاتلىشىڭ بىلەن ئۆزۈڭنى تام ـ تورۇسلىرى پۈتۈنلەي تاش ئەينەكتىن ياسالغان بىر ئۆيدە كۆرىسەن. ئالدىڭغا، ئارقاڭغا، ئىككى يېنىڭغا قا-رىساڭ، ئوخشاش تەخت ئۇستىدە ئولتۇرغان، چىراي ـ شەكلى بىر قېلىپتا قۇيغان-دەك تۆت قىزنى كۆرىسەن. سەن كىرگەنچە ئۇدۇلدا ئولتۇرغان قىزغا سالام بەر. ئۇ زۇنۇم پەرى، قالغانلىرى ئۇنىڭ ئەينەكتە ئەكس ئەتكەن سۇرىتى. مانا بۇ ساڭا مېنىڭ

تۇتقان يوللۇقۇم، ــ دەپ بىر ياغلىققا ئورالغان نەرسە بىلەن بىر قاپاقنى بېرىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ياغلىقتا بىر نان، قاپاقتا سۇ بار ئىكەن. شاھزادە نانىنى يەپ، سۇنى ئىچىپتۇ. ئەمما، نان بىر توغرام قالغاندا پۈتۈنلىنىپ، قاپاقتىكى سۇمۇ تولۇقلىنىپ قاپتۇ. شاھزادە مەن خىزىرغا يولۇققان ئوخشايمەن، دەپ تولىمۇ خۇشال بوپتۇ ۋە بوۋاي كۆرسەتكەن يول بىلەن سەپىرىنى داۋام ئېتىپتۇ.

ئەمدى نەھىمنىڭ ئاكىلىرىدىن گەپ ئاچلايلى:

چوڭ ئوغۇللار بىلەن چەۋەندازلار ئۇخلاپتۇ، ئاچلىق ۋە ھارغىنلىقتىن قانچىلىك ئۇخلىغىنىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەپتۇ. بىر چاغدا ئاتلار كىشنىشىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئويغىنىپ قارىسا، ئاتلار قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، بىر تەرەپكە قاراپ، نېمىدىندۇر ئۇركۈگەندەك تۇياقلىرى بىلەن يەرنى تېپىپ تۇرغۇدەك. شۇ ئەسنادا يىراقتىن بىر توپ بۇغا ـ ماراللار قېچىپ كېلىۋاتقانلىقى كۆزگە چېلىقىپتۇ. يىگىتلەر ئاتلىرىنى مىنىپ ئاتلانغۇچە بۇغا ـ ماراللار كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئۇلارنىڭ كەينىدىن بىر جۇپ يولۋاس ئىز قوغلاپ كېلىۋاتقۇدەك. چەۋەندازلار ئوقيالىرى بىلەن ئىككى يولۋاسنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۇلار جەم بولۇپ شاھزادە نەھىمنىڭ يوقلۇقىنى بىلىشىپتۇ. ئۇياقنى ئىزدەپتۇ ـ بۇياقنى ئىزدەپتۇ، تاپالماپتۇ. شاھزادىلەر ئەمدى دادىمىزغا نېمە دەيمىز؟ دەپ پەرىشان بولۇشۇپتۇ. ئاخىر چەۋەندازلاردىن بىرى شاھزادىلەرگە تەسەللى بېرىپ:

ــ خاتىرجەم بولۇڭلار، شاھزادە نەھىمنى چوقۇم تاپىمىز. ئۇنى تاپماي پادىشاھىمىڭ ئالدىغىمۇ بارالمايمىز. ئەمما، شاھزادىنى ئىزدەش ئۈچۈن بىزدە دەرمان بولۇشى كېرەك. قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمىغاندەك، ئاچلىقتىن يىقىلىپ قالدۇق. شۇڭا، بىر ئاتىنى سويۇپ يەيلى، ماغدۇرىمىزغا كېلىپ شاھزادىنى ئىزدەيلى، ــ دەپتۇ. بۇ مەسلىھەتنى ھەممەيلەن ماقۇل تېپىپ، بىر ئاتنى سويۇپ گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يېيىشىپ، ئېشىپ قالغىنىنى ئاتلىرىغا غانجۇغىلاپ شاھزادىنى ئىزدەشكە ئاتلىنىپتۇ. بىراق، بىرنەچچە كۈن ئىزدىگەن بولسىمۇ شاھزادىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ئۇلار ماڭە بىر دۆڭلۈككە چىقىپ قارىسا، ئاسمان ـ پەلەك چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئاتلىقلار كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلار بارغانچە يېقىنلاپتۇ، قارىسا، دادىسىنىڭ لەشكەرلىرى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە دادىسى ۋە ۋەزىرلەرمۇ بار ئىكەن. ئۆز ئارا كۆرۈشۈپ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن پادىشاھ كەنجى ئوغلىنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا ياقىسىنى يىرتىپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. ۋەزىرلەرنىڭ تەسەللىسى بىلەن غەزەپ تىغىنى غىلىپىغا سېلىپ، ئۈچ ئوغلىنى چەۋەندازلار بىلەن قوشۇپ زىندانغا مەھكۇم قىلىپ، بىرقانچە ياساۋۇل بىلەن ئوردىغا ماڭدۇرۇۋېتىپ، ئۆزى يەنە بىر ئايغىچە ئىزدەپتۇ. ھېچ يەردىن ئىز ـ دېرىكىنى ئالالماي ئوردىغا قايتىشقا مەجبۇر بوپتۇ. پا-

دىشاھ پۇتۇن شەھەردىكى قۇرئەندازلارنى يىغىپ قۇرئە سالدۇرۇپتۇ. قۇرئەندازلار ئىچىدىكى بىر مۇنەججىم مۇنداق دەپتۇ:

ــ كېرەمىلىك ئۇلۇغ شاھىم، بەخت ۋە دۆلەت تاجلىرى سەلتەنەت تەختلىرى بىلەن بىللە مۇستەھكەم. ئول شۇڭقارلىرى ئاق قۇلار ماكانىدا سەيلە ـ تاماشا قىلىپ يۈرمەكتە. خۇدا بۇيرۇسا، ئۇچ يىلدا دىدار كۆرۈشكىلى نېسىپ بولغاي.

پادىشاھ ئۇچ يىل دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ، ئوغلىنىڭ ھاياتلىقىدىن تەسەللى تېپىپ-تۇ. پادىشاھ شۇ كۈندىن باشلاپ يۈرتقا نەزىر، غېرىب ـ غۇرۇا، يېتىم ـ يېسىرلەرگە سەدىقە بېرىپتۇ. ئۇچ ئوغلى ۋە ئون ئالتە نۆكەردىن باشقا زىنداندا ياتقان بارلىق مەھبۇسلارنى ئازاد قىپتۇ.

ئەمدى شاھزادە نەھىمگە كەلسەك، ئۇ ئۈزۈن يوللارنى بېسىپ قىزىل دەرۋازىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇنىڭ ئىچىگە كىرسە، ئىككى تەرىپى ئاسمان ـ پەلەك قوپۇرۇلغان تام بولۇپ، ئوتتۇرىسى يول ئىكەن. شاھزادە ئەنە شۇ يول بىلەن بىر كۈن ماڭغاندىن كېيىن بىر ـ بىرىگە ئۇدۇلمۇئۇدۇل قارىشىپ تۇرغان ئىككى دەرۋازا ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. ھەر ئىككى دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قارىسا شۇنداق گۈزەل ياشناپ تۇرغان باغ ئىكەنكى، بۇنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم باغنىڭ ئىچىنى كۆرمەي كېتىشكە ئاجىز-لىق قىلىدىكەن. شاھزادە بوۋاي ئېيتقان ئىككى باغ مانا مۇشۇ بولسا كېرەك، دەپ ئىككى باغنىڭ ئىشىكى ئوتتۇرىسىدا باغلارغا مەھلىيا بولۇپ قاراپ تۇرغاندا، سول قول تەرەپتىكى باغنىڭ ئاسمىنىدا بىر قىزىل تۇمشۇق قاغىنىڭ تىنماي «قاق ـ قاق» قىلىپ ۋەھىمىلىك ئۇنلىگەن ئاۋازى بىلەن تەڭ، ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن يىرتقۇچ چاڭگىلىنى سوزۇپ شىددەتلىك قوغلاپ كېلىۋاتقان بىر قارا قۇش كۆرۈنۈپتۇ. شاھزا-دە دەرھال ئوقيانى قارا قۇشقا چەنلەپتۇ. شۇ ئەسنادا قاغا يەرگە شۇڭغۇپتۇ، قارا قۇشمۇ پەسلەپتۇ. ئېگىز تامنىڭ توسۇشى بىلەن شاھزادە ئۇلارنى كۆرەلمەي، ئۇلار شۇڭغۇغان سول قول تەرەپتىكى باغنىڭ ئىشىكىگە قاراپ مېڭىپتۇ. شۇ چاغدا بوۋاي-نىڭ «سول تەرەپتىكى باغقا كىرىپ قالغۇچى بولما» دېگەن سۆزى قۇلىقى تۇۋىدە ئاڭلانغاندەك بولۇپ كەينىگە يېنىپ، ئوڭ قول تەرەپتىكى دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ دەر-ۋازىنى قېقىپتۇ. شۇئانلا ئاق كىيىملىك بىر قىز چىقىپ:

ــ نېمە كېرەك؟ ــ دەپ سوراپتۇ. نەھىم:

ــ ماڭا زۇنۇم پەرى كېرەك، ــ دەپتۇ. قىز ئۇن ـ تىنسىز كىرىپ كېتىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن ئۇچ قىز چىقىپتۇ. قىزلاردىن بىرى:

ــ سىزگە زۇنۇم پەرى نېمە ئۈچۈن كېرەك؟ ــ دەپ سوراپتۇ. نەھىم:

ــ مەن تەكلىپكە بىنائەن بۇ يەرگە زىيارەتكە كەلدىم، ــ دەپ قولىدىكى خەت

يېزىلغان تاختايىنى قىزلارغا سۇنۇپتۇ. قىزلار تاختايىنى ئېلىپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئا-رىدىن بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن دەرۋازا ئېچىلىپ ئارقا - ئارقىدىن قىرىق قىز چىقىپ، ئىككى تەرەپتە يىگىرمىدىن رەتكە تىزىلىپ تۇرۇپ نەغمىگە سالام بې-رىپتۇ. ئۇلاردىن بىرى:

— ئەي ئەزىز مېھمان، قەسىرگە مەرھەمەت قىلغايسىز، — دەپ تەكلىپ قىپتۇ. نەغمە قەسىر ئىچىگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، بوۋاينىڭ ئېيتقىنىدەك مەنزىرىلەر ناماياں بوپتۇ. نەغمە ئاخىر بىر ئەينەك ئۆيگە كىرىپتۇ. ئۆينىڭ تۆت تەرىپىدە ئوخ-شاشلا گۈزەل بىر قىزنىڭ سىيماسى تۇرغۇدەك. شاھزادە بوۋاينىڭ سۆزى بويىچە ئۇ-دۇلغا قاراپ:

— سالام مەلىكە زۇنۇم پەرى، — دەپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپتۇ. بېشىنى كۆتۈرۈپ قىزغا قايتا سالام بېرىپتۇ. قىز يۈزىدىكى نېپىز چۈم-بەلنى ئېلىۋېتىپ، نەغمىگە يېقىن كەپتۇ. نەغمە قىزنىڭ گۈزەل، لاتاپەتلىك هۆسنى-گە بىر بېقىپتۇ - دە، خۇددىنى يوقىتىپ يىقىلىپتۇ. قىزمۇ نەغمىگە ئۆزىنى تاشلاپ هوشىدىن كېتىپتۇ. شۇ ئەسنادا كېنىزەكلەر ئوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ، ئۇلارغا گۈل سۈيى چېچىپ هوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. نەغمە بىلەن زۇنۇم پەرى بىر - بىرىدىن هال - ئەهۋال سورىشىپتۇ. ئاندىن زۇنۇم پەرى باش كېنىزەككە شاھزادىنى يۇيۇندۇرۇپ، خاس سەرپاي كىيىندۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. بۇ كۈن خۇشال - خۇراملىق ئىچىدە كەچ بوپتۇ. شاھزادە نەغمە خاس هۇجرىغا جايلاشتۇرۇلۇپتۇ. بۇ كېچىسى نەغمە يېتىپلا خىيال دەريالىغا غەرق بوپتۇ: توۋا، مەن ئاكىلىرىمدىن ئايرىلغىلى ئۇچ ئايدەك بول-دى، ئۇلار مېنى ئىزدەپ نېمە بولۇپ كەتكەندۇ؟ دادام، ئانام قانداق هالغا چۈشۈپ قالغاندۇ؟ بۇ يەردىن كېتەي دېسەم زۇنۇم پەردىن رىشتىمنى ئۈزەلمەسەم، كەتمەي دېسەم شاھ ئاتام، خانىش ئانام، ئاكىلىرىم مېنىڭ دەردۇ - پىراقىمدا تۆگىشىپ كەتسە، ئۇ چاغدا ماڭا بۇ هاياتلىقنىڭ نېمە كېرىكى؟ دېگەنلەرنى ئويلاپ، ئاخىر زۇنۇم پەرنى ئېلىپ كېتىمەن، دېگەن قارارغا كەپتۇ.

بۇ كېچىسىمۇ زۇنۇم پەرنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەپتۇ. ئۇ، دادام مېنىڭ كۆڭ-لۈمنى دەپ يەر يۈزىگە بۇ چارباغنى بىنا قىلدۇرۇپ بەردى، مانا شاھزادە نەغمىنىمۇ ئېلىپ كەلدىم. ئەمما، «ئەخمەقنىڭ ئەقلى كېيىن كېلىدۇ» دېگەندەك، ئۆز ۋاقتىدا ئاتا - ئانامغا يۈرىكىمدىكىنى نېمشقا ئاشكارىلىمىغان بولغىيتىم؟ ئەمدى نېمە دەر-مەن؟ شاھزادىنى كەتسۇن دېسەم، ئۇنىڭ هىجران - پىراقىنى چېكىۋاتقىنىمغا ئۇزۇن بولدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ پەهلىۋان، ۋاپادار يىگىت ئىكەن. ياق، بۇنى كەتكۈزمەي-مەن، ئېپىنى تېپىپ ئاتا - ئانامغا ئېيتىپ ئېلىپ قالىمەن. ئەڭ ياخشىسى، ئالدى

بىلەن ھەر جەھەتتىن سىناي، دېگەنلەرنى ئويلاپتۇ.

تاڭ ئېتىپتۇ. شاھزادە نەھىم دېرىزىدىن باغنى تاماشا قىلىپ تۇرۇپ، ئاسمانغا سەككىز ئاق قۇنۇڭ قاتارلىشىپ ئۇچۇپ چىققانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇ ئەسنادا پەرى كېنىزەكلەردىن بىرسى ئۇنى يۇزىنى يۇيۇۋېلىشقا تەكلىپ قىلىپ كىرىپتۇ. نەھىم كېنىزەكتىن سەككىز ئاق قۇ توغرىسىدا سوراپتۇ. پەرى:

ــ ئالدىدا ماڭغىنى مۇھاپىزەتچىلەر باشلىقى، ئىككىنچىسى باش كېنىزەك، ئۇچىنچىسى زۇنۇم پەرى، قالغانلىرى مۇھاپىزەتچىلەر. زۇنۇم پەرى دادىسى قەھنۇر شاھقا سالام بېرىش ئۈچۈن ئۈچىنچى ئاسمانغا چىقىپ كەتتى. ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈپ بىر سائەتتىن كېيىن قايتىپ چۈشىدۇ، ــ دەپتۇ.

شاھزادە نەھىم يۇزىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن باغنى سەيلە قىپتۇ. ئۇ گۈلـ لۈكتە بىر گۈلنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق ئېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ گۈلنى زۇنۇم پەـ رىگە تۇتۇش ئۈچۈن ئەمدىلا ئۇزۇپ تۇرۇشىغا، زۇنۇم پەرى ئاسماندىن قايتىپ چۈشۈپـ تۇ. شۇ چاغدا شاھزادە نەھىم گۈللۈكتىن چىقىپ كېلىپ:

ــ مەلىكەم، ئەتىگەنلىكىڭىز خەيرلىك بولسۇن. شاھ ئاتىڭىز، خانىش ئانىڭىز ساق ـ سالامەت، ئوبدان تۇرۇپتىمۇ؟ ــ دەپ ئەھۋال سوراپتۇ. زۇنۇم پەرى شاھزادـ گە رەھمەت ئېيتىپتۇ. ئاندىن نەھىم قولىدىكى گۈلنى مەلىكىگە تۇتۇپتۇ. مەلىكە ئۆز گۈللۈكىدە بۇنداق چىرايلىق گۈلنىڭ ئېچىلغىنىنى كۆرمىگەنىكەن. ئۇ گۈلگە قاراپ شاھزادىگە:

ــ بۇمۇ سىزنىڭ شاراپىتىڭىز، بېغىمىزنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇلۇپتۇ، ــ دەپتۇ ۋە شاھزادىنى بىللە ئېلىپ زىياپەت زالىغا كىرىپتۇ. پەرىزات قىزلار ئۆز رېتى بويىچە ئولتۇرۇشۇپ غىزالىنىپتۇ. ئاندىن سازلىرىنى چېلىشىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئوسسۇل ئوينىشىپتۇ. زۇنۇم پەرىمۇ ئويناپتۇ. نۆۋەت شاھزادىگە كەپتۇ. بۇ چاغدا سازنى زۇنۇم پەرى چاپتۇ. شاھزادە نەھىم زۇنۇم پەرى چالغان ھەربىر پەدىگە شۇنداق كېلىشتۇرۇپ ئويناپتۇكى، ئادەمزات ئوسسۇلىنىڭ گۈزەللىكىدىن، مەنىلىكىدىن پەرد ـ لەرنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قاپتۇ. ئۇلار شاھزادىنى باشلاپ باغقا ئېلىپ چىقىشىپتۇ. خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغان خىلمۇخىل، رەڭگارەڭ گۈل ـ گىياھلارنى، سۇپسۈزۈك ئېقىۋاتقان سۇلارنى، تۇرلۇك قۇشلارنىڭ سۇرىتى چۈشۈرۈلۈپ نەقىشلەنگەن پېشاي ـ ۋانلارنى، ھەر خىل ناۋادا سايراۋاتقان قۇشلارنى تاماشا قىلىشىپتۇ. كەچ كىرگەندە ئۆز خانىلىرىغا كىرىشىپ كېتىپتۇ. شاھزادە نەھىمنىڭ يەنە ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ. ئۇ تۇر ـ لۇك ـ تۇمەن خىياللار بىلەن تاڭنى ئاتقۇزۇپتۇ. ئەتىسى زۇنۇم پەرى كېنىزەكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا شاھزادە نەھىمنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ ئەھۋال سوراپتۇ. شاھزادىمۇ

زۇنۇم پەردىن ھال سوراپتۇ. ئاندىن ئۇلار بىرلىكتە زىياپەت زالىغا كىرىپتۇ. زىياپەت زالى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق زىننەتلەنگەن، داستىخاندىكى نازۇنېمەتلەرمۇ كۆپەيگەنىكەن. ئولتۇرۇش يەنە باشلىنىپتۇ. شاراب كەيپىدە قىزغان زۇنۇم پەرى مۇ-ھەببەت ئوتىدا جۇشقۇنلاۋاتقان سۆيگۈ ھېسسىياتىنى باسالماي، سازنى ئېلىپ غەزەل-خانلىققا ئۆتۈپتۇ. ئۇ مۇنداق دەپ ناخشا ئوقۇپتۇ:

سەن ئۇچۇن مەنزىل قۇرۇپ ئەينەكتىن تاغ ياسىدىم،
ھىدلىسۇن گۈلۈمنى دەپ يول بويىغا باغ ياسىدىم.
نە ئۇچۇندۇر كەلمىدىڭ، پىشتىم پىراقىڭدا كۆيۈپ،
ھەر نەپەس بىر يىلغا تەڭ ھىجران بىلەن چاغ ياسىدىم.

بەخش ئېتىپ ئاخىر ۋىسال، ھىجراننى باران ئەيلىدىڭ،
جان قوشۇپ جېنىمغا ھەم دەردىمگە دەرمان ئەيلىدىڭ.
ياشنىدى بۇ ئالمىزار ھۆسنۈڭ بىلەن، مېھرىڭ بىلەن،
بىر ئۆمۈر بىللە ئۆتەي، كۆلبەمنى بوستان ئەيلىدىڭ.

شاھزادە نەھىم بۇ غەزەلنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئەينەك تاغ ئەزەلدىن بار نەرسە بولماستىن، ئۇنى مەلىكە زۇنۇم پەرىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن بىر مەنزىل سۈپىتىدە ئاپىرىدە قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن ئۆمۈرۋايەت بىللە ئۆتۈشكە ئىرادە باغلىغانلىقىنى چۈشىنىپ، مەلىكىگە بولغان ئىشتىياقى تېخىمۇ ئۇلغىيىپتۇ. ئۇ سازنى قولىغا ئېلىپ، سازغا تەڭكەش قىلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇپتۇ:

ئى پەرى، كۆلۈپ بېقىپ ئەقلىمنى ھەيران ئەيلىدىڭ،
بولدى تەن ئاتەش كەبى، قەلبىمنى گۈلخان ئەيلىدىڭ.
سايە سالدى كىرپىكىڭ بوستانى سەگىيمەن دېسەم،
چوغ سېلىپ شەھلا كۆزۈڭ، ئىشقىمنى چەندان ئەيلىدىڭ.

قاشلىرىڭ كامانىدىن ئېتىپ قوشۇماڭ ئوقىنى،
باغلىغاندا قىپ ئەسىر زۇلفىڭنى ئارقان ئەيلىدىڭ.
جان سۆيۈندى لالىزارىڭ ھىدىدىن خۇشبۇي ئېلىپ،
ھەم تۇتۇپ سۆيگۈ شارابى شانۇ خەندان ئەيلىدىڭ.

زۇنۇم پەرى باشلىق بارلىق پەرىزاتلار شاھزادە نەسىمنىڭ ساز چېلىش ماھارىتىگە، خۇش ئاۋازىغا شەيدا بولۇپ، ئۇنى ئارقىدىن بىرنەچچە غەزەل ئوقۇتۇپتۇ. ئولتۇرۇش ئىنتايىن كۆڭۈللۈك بوپتۇ. ئۇچىنچى كۈندىكى زىياپەتتىن كېيىن زۇنۇم پەرى پەرىزاتلارغا:

— ئەمدى سىرتتا جەڭ ماھارىتىنى كۆرسىتىشكە تەييارلىنىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ. پەرىزاتلار جەڭ كىيىملىرىنى كىيىپ ھازىرلىنىپتۇ. زۇنۇم پەرى شاھزادە نەسىمگىمۇ جەڭ كىيىمى كىيدۈرۈپ، ئۆزىمۇ جەڭ كىيىمى كىيىپ مەيدانغا بىللە ئېلىپ چىقىپتۇ. پەرىزاتلار نەيزىۋازلىق، قىلىچۋازلىق قاتارلىق ھەر خىل جەڭ ماھارەتلىرىنى كۆرسىتىپتۇ. ئاخىردا مەيدانغا زۇنۇم پەرى بىلەن شاھزادە نەسىم چۈشۈپ-تۇ. ئۇلار تازا ماھارەت كۆرسىتىۋاتقاندا، پەرىزاتلاردىن بىرى قەھنۇر شاھنىڭ ئاسماندىن چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ — دە، مەلىكىگە خەۋەر قىپتۇ. مەلىكە دەرھال شاھزادە نەسىمنى يوشۇرۇش ئۈچۈن بىر كېنىزەككە تاپشۇرۇپتۇ، ئۆزى دادىسىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن مەيدانغا تۈرۈپتۇ. پادىشاھ خانىش بىلەن بىللە بىرنەچچە ۋەزىر — ئەركانلىرىنى ئېلىپ چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭ كېلىش سەۋەبى مۇنداق ئىكەن: زۇنۇم پەرى ھەر كۈنى سالام بېرىش ئۈچۈن ئاتا — ئانىسىنىڭ ئالدىغا چىقىدىكەن، ئەمما ئىككى كۈندىن بېرى سالامغىمۇ چىقماپتۇ. قەھنۇر شاھ ۋە خانىش ئەنسىرەپ بىر خەۋەرچىنى ئەھۋال ئۇقۇپ كېلىشكە ئەۋەتكەنىكەن، خەۋەرچى چار باغقا چۈشۈپ، ئەمدى مەلىكىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشكە تەمشىلىۋاتقاندا، جەڭ كىيىمى كىيگەن پەرىزاتلار چىقىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن خەۋەرچى دەرھال بىر دەرەخنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ئەھۋالنى كۆزىتىپتۇ. مەيدانغا چىققانلارنى ساناپ باقسا، مۇشۇ چار باغدا تۇرغۇچىلاردىن بىرسى ئارتۇق چىقىپتۇ. ئۇ شۇ ھامان ئوردىغا قايتىپ پادىشاھقا كۆرگەن ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قەھنۇر شاھ خانىشنى ئېلىپ قىزىنىڭ چار بېغىغا يېتىپ كەپتۇ.

— قىزىم بۇ باغنىڭ ھەممە يېرىدىن ئادەمزاتنىڭ ھىدى كېلىۋاتىدىغۇ؟ — دەپ-تۇ قەھنۇر شاھ. زۇنۇم پەرى ساراسىمگە چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسى:

— بالام، نېمە ئىش بولغان بولسا قورقماي ئېيتىۋەر. ئۆلۈكنى قارغا كۆمگىلى بولمىغاندەك، قىيىق ئىشنىمۇ يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايدۇ. «قىيىق ئىش قىرىق يىلدا بىلىنەر» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. راستچىللىق يۈزۈكنى يورۇق قىلىدۇ، — دەپتۇ. مەلىكە:

— ئۇلۇغ شاھ ئاتا، بىر قوشۇق قېنىمىزدىن كەچسىڭىز ئېيتىمەن، — دەپتۇ.

— قېنىمىزدىن دېگىنىڭ نېمىسى؟ سەندىن باشقا يەنە كىمنىڭ قېنىدىن كېچە-

مەن؟! — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بىر ئادەم بار، — دەپتۇ مەلىكە مىڭ تەستە. قەھنۇر شاھ قىزىنىڭ كۆزىدىن يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك ياش تۆكۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— كەچتىم، قېنى ئۇ ئادەم؟ — دەپتۇ. مەلىكە يوشۇرۇپ قويغان جايدىن شاھزادە نەھىمنى باشلاپ كېلىپ دادىسىغا توغرا قىپتۇ.

— كېرەمىلىك شاھ ئاتا، مانا مۇشۇ ئادەم، غەمخورلۇق قىلغايسىز، — دەپتۇ. شاھزادە نەھىم قەھنۇر شاھقا ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىپتۇ ۋە شاھنىڭ پېشىنى كۆزىگە سۈرتۈپتۇ. قەھنۇر شاھ شاھزادە نەھىمنىڭ قەددى ـ قامىتىگە، چىرايلىقلىقىغا ھەيران قاپتۇ. ئۇنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلۇق، ئەدەپلىك ھەركەتلىرىنى كۆرۈپ، بۇ ئاددىي ئادەملەردىن ئەمەستەك قىلىدۇ، دەپ ئويلاپ، قىزىنىڭ ھەرەمخانىسىغا باشلاپ كىرىپ سۆھبەتلىشىپتۇ. سۆزلەشكەنسېرى پادىشاھنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، شاھزادىگە ھەۋەسلىنىپ قاراپ تۇرۇپ: «ئى خۇدا، مېنىڭمۇ مۇشۇنداق بىر ئوغلۇم بولغان بولسا» دېگەن سۆزنىڭ ئاغزىدىن ئۇنلۇك چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قاپتۇ. دادىسىنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق گەپ چىقىشى بىلەن زۇنۇم پەرى:

— ئەي پۈتۈن ئاسمان پەرىزاتلىرىنىڭ باشپاناھى، قىبلىگاھىم دادا، مېنى ئەپۇ قىلىپ، بۇ يىگىتنى ئېلىپ قالسىڭىز، — دەپتۇ پەرىلەر زۇۋانىدا ئىلتىجا قىلىپ. ئاندىن:

— قىزىم، ئادەمزات بىۋاپا كېلىدۇ، سەن ھەرقانداق خام خىيالدا بولما، — دەپتۇ. شاھزادە نەھىم بۇلارنىڭ نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى ئۇقالماي بىرده شاھقا، بىرده خانىشقا، كىم گەپ قىلسا شۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. شاھزادىنىڭ بۇنىڭدىن بىرئاز بىئارامىلىق ھېس قىلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن قەھنۇر شاھ شاھزادىگە:

— بىز كېيىن يەنە سۆزلىشەيلى، — دەپ ئۇنى ئۆز خانىسىگە چىقىرىۋېتىپتۇ. زۇنۇم پەرى ئاتا ـ ئانىسىغا:

— بۇزۇكۇارىم ئاتا، مېھرىبانىم ئانا، مەن تۇغۇلۇپ ھازىرغىچە سىلەرنىڭ سىزىقىڭلاردىن چىقمىدىم. مېنىڭ سىلەردىن بىر نەپەسمۇ ئايرىلىپ يەر يۈزىده تۇرغۇم يوق. بىراق، ئۇزۇندىن بېرى سىلەردىن يوشۇرۇپ كەلگەن بىر سىرىم بار ئىدى، قىزلىق نومۇسۇم تۇپەيلى بۇ سىرنى ئاشكارىلاشقا خىجىل بولغانىدىم، ئەمدى ئېيتمىسام بولمايدىغان بولدى. بۇندىن ئىككى يىل ئىلگىرى ئون تۆت ياشقا تولغان كۈنۈمنى يەر يۈزىده ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، كېنىزەكلىرىمنى ئېلىپ چۈشكىنىمده بۇ يىگىتنى كۆرۈپ قالدىم. بۇ يىگىت ئادەمزات دۇنياسىدىكى بىر پادىشاھنىڭ ئوغلى بولۇپ، دادىسى بىلەن شىكارغا چىقىپ، ئۆزى ئايرىم ئوۋ قىلىپ يۈرگەنىكەن. شۇندىن

تارتىپ بۇ يىگىتكە ئاشىق بىقارار بولدۇم. بۇ ئەسنادا بۇ يىگىتكە دۇئىلەرنىڭ ھۇ-جۇم قىلماق بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم - دە، ئۇنىڭغا خېيىم - خەتەر يېتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن كېنىزەكلىرىم بىلەن بىللە دۇئىلەرگە قارشى جەڭ قىل-دىم. دۇئىلەر چېكىندى. قارىسام شاھزادە يوق. مەن ئۇنى دۇئىلەر ئۆلتۈرۈۋەتتىمۇ - قانداق، دەپ ئەندىشە ئىچىدە يىغلاپ ئولتۇرسام، ئالدىمدا بىر ئاپىاق ساقال بوۋاي پەيدا بولدى. ئۇ: «مەلىكە، يىغلىما، شاھزادە ھايات. سەن ئاۋۇ تاغنىڭ ئۈستىنى تۈزلەپ، ئەينەك ياتقۇزۇپ، بىر ئەينەك تاغ بىنا قىل. بىر تۈپ چىنار كۆچىتى تە-كىپ، ئۇنىڭغا شاھزادىنى پەرىزاتلار ماكانىنى كۆرۈپ كېتىشكە تەكلىپ قىلىنغان بىر خەت يېزىپ ئېسىپ قوي. شاھزادىنىڭ ئىسمى نەھىم. ئاندىن مانا مۇشۇ ئول-تۇرغان جايىڭغا بىر باغ ياساپ، شاھزادىنى مۇشۇ جايدا كۈت. سەن ھەر كۈنى ئاتا-ئاناڭغا سالام بەرگىلى ئۇچىنچى ئاسمانغا چىققاندا ئەينەككە قاراپ ئۆت. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ سېنى ئىزدەپ مۇشۇ يەرگە كېلىدۇ» دېدى. شۇڭا، مەن ئەينەكلىك تاغ بىنا قىلدىم ھەم دۇئىلەرنىڭ يەر يۈزىگە باغ بىنا قىلغانلىقىنى باھانە قىلىپ تۇ-رۇپ، ئۇلارغا قارىمۇ قارشى بۇ باغنى بىنا قىلىشنى سىلەردىن ئىلتىماس قىلدىم. بۇ ئىلتىماسىمنى ئورۇنلاپ بەردىڭلار. بۇ يىگىت ئاخىر مېنى ئىزدەپ كەلدى. ئا-دەمزات بىۋاپا بولسا، بىر پارچە تەكلىپنامىنى كۆرۈپلا شۇنچە خېيىم - خەتەرگە قارىماي بۇ يەرگە كېلەرمىدى؟ — دەپتۇ. قەھنۇر شاھ قىزىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— قىزىم، ئىككىڭلارنىڭ يۇلتۇزۇڭلار قوشۇلغان بولسا، تەقدىرنىڭ بۇ بېكىتە-شىنى بىكار قىلىۋېتىشكە ھەددىم يوق، بوپتۇ، قالسا قالسۇن. ئەتە سالامغا چىققە-نىڭدا بۇ يىگىتنىمۇ بىللە ئېلىپ چىق، — دەپتۇ ۋە خانىشنى ئېلىپ ئۆز ئوردىسە-غا چىقىپ كېتىپتۇ. زۇنۇم پەرى بۇ خۇشاللىق تەنتەنىسىگە ئالاھىدە بەزمە ئۇيۇشتۇ-رۇپتۇ. ئەتىسى پەرى كېنىزەكلەر شاھزادىنى كۆتۈرۈپ، زۇنۇم پەرى بىلەن بىللە قەھنۇر شاھ ھۇزۇرىغا ئېلىپ چىقىپتۇ. مەلىكىنىڭ ئاتا - ئانىسى شاھزادىنى قىز-غىن قارشى ئاپتۇ. شاھزادە مېھماندارچىلىق ئىچىدە زۇنۇم پەرى بىلەن ئوينىاپ - كۈلۈپ يۈرۈپتۇ. قەھنۇر شاھ بىر ئايدىن كېيىن، تەييارلىق قىلىپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ قىزى زۇنۇم پەرىنى شاھزادە نەھىمگە نىكاھلاپ بېرىپتۇ. توي ئۇچىنچى ئاسماندا بوپتۇ. ھەرقايسى ئاسمانلاردىكى پەرىلەر شاھلىرى تويغا قاتنىشىپ-تۇ. مۇرادىغا يەتكەن زۇنۇم پەرى بىلەن شاھزادە نەھىم تويدىن كېيىن يەر يۈزىگە چۈشۈپ باغدا تۇرۇپتۇ.

بىر كۈنى شاھزادە نەھىم غەمكىن بولۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن زۇنۇم پەرى شاھزادىدىن:

— سۆيۈملۈكۈم، نېمە بولدىڭىز؟ بىرئاز پەرىشان كۆرۈنىسىزغۇ؟ بىر يېرىڭىز ئاغرىمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە:

— مەلىكەم، مەن ئاتا - ئانامدىن ئايرىلغىلى ئۇچ يىل بولاي دەپ قالدى. ياش بالا ئىدىم، بۇرۇتۇم خەت تارتىپ يېگىت بولدۇم، ھەتتا سىز بىلەن توي قىلىپ بىر جۈپ بولدۇم، ئويۇن - كۈلكە، خۇشال - خۇراملىق ئىچىدە ئۆمۈر سۈردۇم. بىراق، ئاتا - ئانام، ئاغىنىلىرىم، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم مېنىڭ دەردىمدە نېمە بولۇپ كەتكەنىدۇ؟ ئەگەر سىز مېنى ياخشى كۆرسىڭىز، دادىڭىزدىن ئىجازەت ئالسىڭىز، مېنىڭ ئاتا - ئانامنىمۇ كۆرۈپ كەلسەك، — دەپتۇ. زۇنۇم پەرى شاھزادىنىڭ تەلىپىنى دادىسى قەھنۇر شاھقا يەتكۈزۈپتۇ. قەھنۇر شاھ:

— شاھزادە نەھىم ئەقىللىك بالا ئىكەن، ئاتا - ئانىسىنى يادىدىن چىقارماپتۇ. ئۇنىڭمۇ ئاتا - ئانىسى بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىشى، ئۇلارنى جۇدالىق دەردىدىن خالاس قىلىشى كېرەك. سېنىڭمۇ بىللە بېرىپ قېيىنئاتا - قېيىنئاناڭنى، قېيىنئاغىلىرىڭنى كۆرۈپ كېلىشىڭ، ئۇ يەردە كېلىنلىك بۇرچۇڭنى ئادا قىلىشىڭ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىشىڭ كېرەك، — دەپ، سوۋغا - سالاملارنى تەييارلاپ، سوۋغا - سالاملارنى مەنزۇل، كەنزۇل، تەنزۇل، سەيىل دېگەن تۆت باتۇرغا كۆتۈرگۈزۈپ، قىرىق كېنىزەك ۋە نۇرغۇن مۇھاپىزەتچىلەر بىلەن بىرلىكتە شاھزادە نەھىم بىلەن قىزىنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. شاھزادە نەھىم ئاق قۇغا ئوخشاش پەرىزاتلار بىلەن بىللە ئۇچۇۋاتقىنىغا ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئۆز مەملىكىتىگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ بىلمەي قاپتۇ.

ئۇلار يەرگە چۈشۈپ ئوردىغا كىرىپتۇ، ئاتا - بالا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. شۇ ئەسنادا كېنىزەكلەر خانىشنى يۆلەپ چىقىپ كەپتۇ. خانىش شاھزادە نەھىمنىڭ دەردىدە تولا يىغلاپ ئەما بولۇپ قالغانىكەن. زۇنۇم پەرى بىر خىل مېھرىگىياھىنى سۈرتكەنىكەن، خانىشنىڭ كۆزى ۋاللىدە قىلىپ ئېچىلىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئۆزئارا توي نۇشۇپ كۆرۈشكەندىن كېيىن پادىشاھ بىلەن خانىش كېلىنىنىڭ، پەرى قىزلارنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ. پۈتۈن ئوردا ئەھلى ۋە شەھەر خەلقى شاھزادە نەھىمنىڭ ئۇچىچى ئاسماندىكى پەرىلەر شاھىنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، ئارقا - ئارقىدىن مۇبارەكلەپ كەپتۇ. پادىشاھ پەرى، لەشكەرلەر، باتۇرلار، كېنىزەكلەرنى خاس ھۇجرىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. سوۋغا - سالاملار تەقدىم قىلىنىپتۇ. ئەمما، مۇشۇنچىۋالا دەبدەبە - تەنتەنە ئىچىدە شاھزادە نەھىم ئاكىلىرىنىمۇ، ئۆزىنىڭ چەۋەندازلىرىنىمۇ ئۇچراتماپتۇ. ئۇ دادىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئۇلۇغ شاھ ئاتا، ئاكىلىرىم قېنى؟ چەۋەندازلىرىم نەگە كەتتى؟ — دەپ سو-

راپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئاكىلىرىڭ ساڭا ياخشى قارىمىغانلىقى ئۈچۈن چەۋەندازلار بىلەن بىللە زىندانغا تاشلانغان، ــ دەپتۇ. شاھزادە دادىسىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئازابلىنىپتۇ. ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ دادا، گۇناھ مەندە، ئاكىلىرىمۇ، چەۋەندازلارمۇ گۇناھسىز، مەن ئۇلارغا دېمەي كېتىپ قالغان. ئاكىلىرىمنى، چەۋەندازلارنى بوشىتىۋېتىڭ. مەن ئۇلاردىن گۇناھىمنى تىلەي، ئەپۇ قىلمىسا، ئۇلارنىڭ ئورنىدا زىندانداً مەن ياتاي، ــ دەپتۇ. پادىشاھ زىندانداكى بالىلىرى بىلەن چەۋەندازلارنى ئاچىقتۇرۇپتۇ. شاھزادە نەھىم ئاكىلىرىنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئاياغلىرىغا باش قويۇپ:

ــ ئاكىلىرىم، مېنى كەچۈرۈڭلار، ــ دەپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئاكىلىرى ئۇكىسىنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ:

ــ ئۇكام، كەلدىڭمۇ، بىز خاتىرجەم بولدۇق، ــ دېيىشىپتۇ.

پادىشاھ بالىلىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىنى كۆرۈپ خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. شاھزادە نەھىم دادىسى، ئاكىسى ۋە نۆكەرلەرگە ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاكىلىرى بۇ قىسسىنى ئاڭلاپ ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ قاپتۇ. پادىشاھ بالىلىرىغا:

ــ ئوغۇللىرىم، سىلەرنىڭ بىر ـ بىرىڭلارغا بولغان كۆيۈمچانلىقىڭلار، مۇئامىلەڭلار مېنى سۆيۈندۈردى، كۆڭلۈم سىلەردىن سۇ ئىچتى، مەن ئەمدى خاتىرجەم كۆز يۇمىدىغان بولدۇم. سىلەر بۇندىن كېيىن بىر ـ بىرىڭلارنى تېخىمۇ ئىززەت ـ ھۆرمەت قىلىپ، ئىتتىپاقىڭلارنى چىڭىتىپ، ھەر ئىشنى بار مەسلىھەت قىلىڭلار. قەدىمىڭلار تەگكەن جاي گۈللەپ ياشنىسۇن، ئاغزىڭلاردىن خەلقە دۇردانىلەر چېچىلىپ تۇرسۇن، ــ دەپ نەسىھەت قىپتۇ.

پادىشاھ ئەتراپلىق ئويلاشقاندىن كېيىن ئۈچ پادىشاھلىققا ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۇلار بىلەن قۇدىلىشىشنى پۈتۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تەييارلىق قىلىپ تۆت ئوغۇلنىڭ تونى يېنى بىراقلا باشلاپتۇ. قەھنۇر شاھ ۋە ئۇنىڭ خانىشى باشلىق ئاسمان دۆلەتلىرىنىڭ پەرىزاتلىرى، شاھلىرى ۋە يەر يۈزىدىكى قوشنا پادىشاھلىقلارنىڭ شاھلىرى تويغا تەكلىپ قىلىنىپتۇ. توي خۇشال ـ خۇرام ئاياغلىشىپتۇ. ئەھمەت شاھ قۇدىسى قەھنۇر شاھ باشلىق يىراق ـ يېقىن دۆلەتلەردىن كەلگەن ئەزىز مېھمانلارغا ئۆز لايىقىدا سوۋغا ـ سالاملارنى تەقدىم قىپتۇ. قەھنۇر شاھ ئەھمەت شاھقا:

ــ بالىلار بىر ئاي سىزنىڭ قېشىڭىزدا، بىر ئاي بىزنىڭ قېشىمىزدا تۇرسا، ــ دەپ تەكلىپ بېرىپتۇ.

ئەھمەت شاھ بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىپتۇ. مەلىكە زۇنۇم پەرى كېنىزەكلىرى بىلەن ئەھمەت شاھ ئوردىسىدا قاپتۇ. قەھنۇر شاھ شادىيانە سادا ئىچىدە ئۇزاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئاسمانلىقلار بىلەن زېمىنلىقلار قوشۇلۇپ بىر ئائىلە بوپتۇ. جۇدالىقلار تۇگەپ، مۇراد ـ مەقسەت ھاسىل بولۇپ، بەخت قۇشى سايراپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **سائادەتخان روزى.** ئايال، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **نەجمىدىن سىدىق** (1926). ئەر، ئۆزبېك، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنو ـ فىلىم تارقىتىش شىركىتىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1990. 2

قۇدرەتنىڭ كەچۈرمىشلىرى

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن، بۇرۇنقى زامانىلاردا بىر تىلسىمات قاپاق بولغانكەن. بۇ تىلسىمات قاپاق ئىچىگە بەند قىلىنغان بىر پەرىزات بولغانكەن. شۇ زامانلاردا بىر جۈپ ئەر - خوتۇن ياشىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ قۇدرەت ئىسىملىك يالغۇز ئوغلى بار ئىكەن، ئاتا - ئانىسى ئۇنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرايدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى قۇدرەتنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇنى داڭلىق بىر موللامغا تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭغا ياخشى تەلىم - تەربىيە بېرىشنى تاپىلاپتۇ.

قۇدرەتمۇ ئىلىم ئۆگىنىشكە قىزىقىپ كىرىشىپتۇ. ئۇ ئىلىمدىمۇ، ياشىتىمۇ تازا بالاغەتكە يېتەي دېگەن چاغدا، تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ئۇستازى قازا قىپتۇ. يېقىن ئەتراپتىكى باشقا موللىلارغا ئۇنىڭ تازا ئىخلاسى بولمىغانلىقتىن ئوقۇشتىن توختاپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇدرەت چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ھۆسەن - جامالدا تەڭدىشى يوق بىر ساھىبجامال قىز بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغۇدەكمىش. ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ ئۆزىنىڭ چۈش كۆرگەنلىكىنى بىلىپ شۇ كۈندىن باشلاپ چۈشىدە كۆرگەن قىزغا غايىبانە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. قىزنىڭ ئىشقىدا ھەسرەت چېكىپ رەڭگىرويى كۈندىن - كۈنگە سارغىيىپ كېتىپتۇ.

ئاي، يىللار ئۆتۈپ قۇدرەتنىڭ يېشى يىگىرمىگە يېتىپتۇ. ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق قىلىپ قويۇش كويىغا چۈشۈپتۇ ھەمدە نۇرغۇن گۈزەل قىزلارنى ئۇنىڭغا سايە قىپتۇ. بىراق، قۇدرەت ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى ياقتۇرماپتۇ. بىر كۈنى قۇدرەتنىڭ ئاتىسى:

— ئوغلۇم، كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغىنىڭنى بىر كۆرەي. ئاناڭ بىلەن ئىككىمىزدە ماغدۇر قالمىدى، بۇگۈن بولغىنىمىز بىلەن ئەتە يوق. سېنىڭ تويۇڭنى كۆرسەك بىئارمان كېتەر ئىدۇق، — دەپتۇ قۇدرەتكە. قۇدرەت ئاتىسىنىڭ گېپىنى رەت قىلىشنى ئۆزىگە ئەپ كۆرمەي:

— بولىدۇ ئاتا، — دەپتۇ ئىتائەتكارلىق بىلەن، — سىلەرنىڭ دېگىنىڭلارچە بولسۇن. پەقەت ماڭا بىرئاز مۆھلەت بېرىڭلار. يېقىندا بىر چۈش كۆردۇم، چۈشۈمگە قارىغاندا سەپەرگە چىقمىسام بولمايدۇ. مېنىڭ توي ئىشىمنى مەن سەپەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن سىلەرنىڭ دېگىنىڭلار بويىچە بىر تەرەپ قىلايلى.

ئاتىسى ئوغلىنىڭ گېپىگە رازى بولۇپ سەپەر تەرەددۇتىنى قىلىشقا باشلاپتۇ.

ئاتا پاتمهه بېرىپ ئوغلىنى يولغا سالىتۇ. قۇدرەت يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ، قانچىلىغان چۆل - باياۋانلارنى بېسىپ ئۆتۈپتۇ. ناھايەت، چوققىسى ئاسمان - پەلەككە تاقىشىپ تۇرىدىغان بىر تاغقا يېتىپ كەپتۇ. بۇ تاغدا ھەر خىل يىرتقۇچ ھايۋانلار كۆپ ئىكەن. ئۇلارنىڭ دەھشەتلىك ھۇۋلاشلىرىنى ئاڭلىغان قۇدرەت بىرەر پاناھ جاي تېپىپ يوشۇرۇنۇش قارارىغا كەپتۇ. نۇرغۇن مۇشەققەتلەر بىلەن تاغ-نىڭ تۆپىسىگە چىقىپتۇ. توساتتىن ئۇنىڭ ئالدىدا ئاپپاق ساقىلى كۆكسىنى يېپىپ تۇرىدىغان بىر نۇرانە بوۋاي پەيدا بوپتۇ.

— ھەي ئوغلۇم، يولۇڭ قاياققا؟ — دەپ سوراپتۇ بوۋاي قۇدرەتتىن.

— باشپاناھ ئىزدەپ يۈرىمەن، بوۋا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قۇدرەت.

— قەيەرلىكسەن؟ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

— ئەسلىي شەھىرى ئاباتلىقمەن. بۇ يەردە قىلىدىغان ھېچقانداق ئىشىم يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قۇدرەت.

— ئەمدى نەگە بارماقچىسەن؟ — ياندۇرۇپ سوراپتۇ بوۋاي.

— ھەي بوۋا، قەيەرگە بېرىپ، قەيەردە تۇرۇشۇمنى ئۆزۈمۇ ئېنىق بىلمەيمەن. چۈشۈمدە بىر گۈزەل قىزنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالدىم، قانداقلا بولمىسۇن شۇ قىزنى ئىزدەپ تاپماقچىمەن، — دەپتۇ قۇدرەت كۆڭلىدىكىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ.

— ئەي بالام، سەن بەكمۇ خەتەرلىك ئىشقا ئاتلىنىپسەن. سەن چۈشۈڭدە كۆرگەن قىز دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ قىزى. دۇنيادىكى ماكانغا بارغان كىشىلەرنىڭ ھېچقايسىسى ئامان قايتمىغان. «يىگىت سۆزىدىن، يولۋاس ئىزىدىن قايتماس» دېگەن تەمسىل بار. نىيەت قىپسەن، ئەمدى يولۇڭدىن يانما! مەن ساڭا يول كۆرسىتەي، — دەپتۇ بوۋاي، — مانا مۇشۇ يول بىلەن مېڭىۋېرىسەن. يولۇڭدا يەتتە تاغ ئۇچرايدۇ. ئوڭ تەرەپكە قاراپ ماڭساڭ، بىر چىغىر يول بار. ئەگەر ئادىشىپ سول تەرەپكە مېڭىپ قالساڭ، يالماۋۇزلار ماكانغا بېرىپ قالىسەن. ئۇدۇل ماڭساڭ تاغنىڭ تۆپىسىگە چىقىسەن. بىراق، تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە چۈشىدىغان يول يوق. ئەگەر ئوڭ تەرەپتىكى چىغىر يول بىلەن ماڭساڭ، قېلىن قار - مۇزلۇقلار ئۇچرايدۇ. ئەمما، يول ئازابىدىن قورقما. بۇ يول سېنى دەريا بويىغا ئېلىپ بارىدۇ. دەريانى ياقىلاپ مېڭىۋېرىسەن. بىر جايغا بارغاندا دەريا ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. دەريانىڭ ئوڭ تارمىقىدىن ئۆتۈپ، كۈنپېتىش تەرەپكە قاراپ ماڭساڭ، يولۇڭدا ئاندا - ساندا قۇرۇغان دەرەخلەر ۋە تەرەپ - تەرەپتە قۇم دۆۋىلىرى ئۇچرايدۇ. دەل شۇ يەردە يەر ئاستى شەھىرى بار. بۇ شەھەرنى ئادەمزات ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئۇچار قۇشلارمۇ بىلمەيدۇ. شەھەرنىڭ دەرۋازىسى تىلسىم قىـ

لمنغان. قۇمنىڭ ئارىسىدا چوڭ بىر تۇگمەن تېشى ئۇچرايدۇ.شەھەرنىڭ دەرۋازىسى شۇ يەردە. ئەمما، يەر ئاستى شەھىرىگە چۈشكۈچە قىرىق بىر دەرۋازىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ھەربىر دەرۋازىغا بىردىن قۇلۇپ سېلىنغان، قۇلۇپلارنىڭ رەڭگى بىر-بىرىگە زادىلا ئوخشاشمايدۇ، ھەربىر قۇلۇپنىڭ ئۆز ئاچقۇچى بار. ئاچقۇچلار تۇگمەن تېشىنىڭ ئاستىغا باستۇرۇلۇپ قويۇلغان. ئاچقۇچلارنى ئېلىش ئۇچۇن، تۇگمەن تې-شىنى ئوڭ تەرەپكە ئايلاندۇرۇش كېرەك. ئەگەر ئادىشىپ سول تەرىپكە ئايلاندۇرۇپ قويساڭ، ئاچقۇچلار بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ جاراڭلاپ، ئەتراپنى غەلىتە ئاۋازلار قاپلاپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا يىرتقۇچ ھايۋانلار سېنى پارە - پارە قىلىۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، تاش جايىدىن قوزغىلىپ كېتىپ دەرۋازا ئېچىلمايدۇ، ئاچقۇچلارنىمۇ تاپالمايسەن. شۇ-نىڭ ئۇچۇن ئالدىرىماستىن تاشنى ئوڭ تەرەپكە قىرىق بىر قېتىم ئايلاندۇرسەن، ئاچقۇچلار ئۆزلۇكىدىن قولۇڭغا چىقىدۇ، دۇئىلەر دەرۋازىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى سەزمەي-دۇ. دەرۋازىلارنى ئېچىشتىن بۇرۇن قۇلۇپ ۋە ئاچقۇچلارنىڭ رەڭگىگە ئوبدانراق قارا. ئەگەر ھەربىر قۇلۇپقا ئۆز ئاچقۇچىنى سالمىساڭ، يەنە غەلىتە ئاۋازلار پەيدا بولىدۇ. قىرىق بىر قۇلۇپنىڭ قىرىق بىر خىل سىرى بار. ئەگەر قۇلۇپ قارا بولسا، ئاق رەڭلىك ئاچقۇچ بىلەن ئېچىلىدۇ. قىزىل رەڭلىك قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچى ھاۋارەڭ بولى-دۇ. ئاچقۇچلارنىڭ رەڭگى قۇلۇپلارنىڭ رەڭگىنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ. قۇلۇپلارغا ئاچ-قۇچ سېلىنغاندىن كېيىن ئوڭ تەرەپكە قىرىق بىر قېتىم ئايلاندۇرسەن، شۇ چاغدىلا دەرۋازىلار جىمجىت ئېچىلىدۇ. دەرۋازا ئېچىلغاندىن كېيىن چوقۇم ئالدى بىلەن دەر-ۋازا ئىچىگە ئوڭ پۇتۇڭ بىلەن قەدەم قوي، ئەگەر سول پۇتۇڭ بىلەن قەدەم قويساڭ، دەرۋازا يېپىلىپ سېنى قىسۋالىدۇ - دە، دۇئىلەر ئويغىنىپ سېنى تىتىپ تاشلىۋې-تىدۇ. قىرىق بىرىنچى دەرۋازىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىرسەڭ، ئوڭ تەرەپتە قىرىق بىر قاپاق بار، قاپاقلارمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئەمما، بۇ قاپاقلارنىڭ ئارىسى-دا بىرسىنىڭ بوينىنىڭ يۇقىرى تەرىپى بىر قارىساڭ ئانارغا، بىر قارىساڭ ئالمىغا ئوخشايدۇ. شۇ قاپاقنى سول قولۇڭغا ئالغىن - دە، ئوڭ قولۇڭنىڭ ئوتتۇرانچى بار-مىقى بىلەن قىرىق بىر قېتىم چېكىپ، ئوڭ تەرەپكە قىرىق بىر قېتىم ئايلاندۇر. شۇندىلا ئۇنىڭ ئېغىزى ئېچىلىپ سەن چۈشۈڭدە كۆرگەن قىز چىقىپ كېلىدۇ. خەير، ئىشىڭ ئوڭدىن كەلسۇن، ـــ دەپ بوۋاي كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

قۇدرەت بوۋاي كۆرسەتكەن يول بىلەن مېڭىۋېرىپتۇ، نۇرغۇنلىغان تاغلاردىن، دەشت - باياۋان، دەريالاردىن ئۆتۈپتۇ. نۇرغۇنلىغان بالا - قازالارنى يېڭىپ قۇملۇق-نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇگمەن تېشىنى تېپىپتۇ. ئۇنى بوۋاي ئېيتقاندەك ئوڭغا ئايلا-دۇرۇپ ئاچقۇچلارنى قولغا چۈشۈرۈپتۇ. دەرۋازىلارنى ئېھتىيات بىلەن ئېچىپ قىرىق

بىرىنچى ئۆيگە كىرىپتۇ. قىرىق بىر قاپاقنىڭ ئارىسىدىن بوۋاي ئېيتقان قاپاقنى تېپىپ قىرىق بىر قېتىم چېكىپتۇ - دە، ئوڭ تەرەپكە ئايلاندۇرۇپتۇ. قاپاقنىڭ بې-شىنى قىرىق بىرىنچى قېتىم ئايلاندۇرۇۋاتقاندا «توختاڭ، مەن مۇشۇ يەردىمەن» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ ۋە قاپاقنىڭ ئېغىزى ئېچىلىپ ئىچىدىن بىر ساھىبجامال قىز چې-قىپتۇ. قۇدرەت قىزنى كۆرۈپ هوشىنى يوقتىپ يىقىلىپتۇ. قىز بولسا قۇدرەتنى بىر ئەپسۇن بىلەن هوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. قىز قۇدرەتنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ:

— بۇ يەردە ئادەمزاتنىڭ ياشىشى مۇمكىن ئەمەس، بىز بۇ يەردىن تېزرەك كې-تەيلى. بىزنىڭ تەقدىرىمىز باغلانغان. ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ئەركىن - ئازادە ياشاي-لى، — دەپتۇ قىز قۇدرەتكە.

— مەنمۇ شۇ نىيەتتە سىزنى ئېلىپ كەتكىلى كەلگەنمەن، — دەپتۇ قۇدرەت ۋە قىزنى يېتىلەپ يەر ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپتۇ. هەممە دەرۋازىلارنى قۇلۇپلاپ ئاچ-قۇچلارنى تۈگمەن تېشىنىڭ ئاستىغا ئاۋۇالقىدەك باستۇرۇپ قويۇپتۇ.

قۇدرەت بىلەن قىز ئۇزاق يول يۈرۈپ ئاخىر بىر دەشت - بايا‌ۋانغا يېتىپ كې-تۇ. قۇدرەت ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن هالسىراپ هوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. قىزنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ دەرهال كۆز يېشى قىلىپ ئەپسۇن ئوقۇپتۇ، شۇ هامان چۆل ياپيېشىل مايسىلار بىلەن قاپلىنىپتۇ. ئەتراپتا تۈرلۈك - تۈمەن چېچەكلەر ئې-چىلىپ، خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن، سۈپسۈزۈك سۇلار ئېقىپ تۈرغان باغ پەيدا بوپتۇ. قىز قۇدرەتنى باغنىڭ ئىچىدىكى شىپاڭغا ياتقۇزۇپتۇ. قۇدرەت هوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچسا ئۆزى ئاجايىپ گۈزەل باغنىڭ ئىچىدە ياتقۇدەك. ئىككىسى بۇ يەردە خۇشال - خۇرام ياشاشقا باشلاپتۇ. ئاردىدىن خېلى ۋاقىتلار ئۆتكەندىن كېيىن قۇدرەت ئەتراپتا يۈرت بار - يوقلۇقىنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. قىز ئۇنى دەريا بويىدا ئۇزىتىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا بىر قېرى كەمپىر كېلىپ شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭ كىملىكىنى سوراپ، هال - ئەهۋال سوراپتۇ. قۇدرەتنىڭ قە-يەرگە، نېمە ئىش بىلەن كەتكەنلىكىنى ناهايىتى ئۇستىلىق بىلەن تىڭشىلاپتۇ. قىز ئۇنىڭ جادۇگەر ئىكەنلىكىنى بىلمىگەچكە، بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— خېنىم، سىزگە جېنىم پىدا بولسۇن. گەرچە هۆسنىدە تەڭداشسىز پەرى سۈپەت قىز بولسىڭىزمۇ بىر ئەيىبىڭىز بار ئىكەن، — دەپتۇ جادۇگەر ئۆزىنى قىزغا مې-ربان كۆرسىتىپ، — چېچىڭىز ۋاقىتسىز چۈشۈشكە باشلاپتۇ. ئەگەر مۇشۇ دەريانىڭ سۈيىدە بېشىڭىزنى يۇيسىڭىز چېچىڭىز باشقىدىن قويۇق چىقىدۇ.

قىز باش يۇيماقچى بولۇپ دەريا‌غا ئېڭىشىپتۇ. جادۇگەر بۇ پەيتنى غەنىيمەت بە-

لىپ ئۇنى دەرياغا ئىتتىرىۋېتىپتۇ. قىز سۇدا بىر چۆكۈپ - بىر لەيلەپ ئېقىشقا باشلاپتۇ. جادۇگەر قىزنىڭ ئۆلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، بىر ئەپسۇن بىلەن ئۇنى ئاتقا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. جادۇگەر دەرھال قىزنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ ئۆزىنى پەر-دازلاپتۇ.

ئاردىدىن كۇنلەر ئۆتۈپ قۇدرەت سەپەردىن قايتىپ كەپتۇ. جادۇگەر قىزنىڭ سىيا-قىدا ئونىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. قۇدرەت سىنچىلاپ قارىسا ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئايالىغا زادىلا ئوخشىماسمىش. قۇدرەت، بۇ يەردە بىزدىن باشقا بىرەر ئادەمزات بولمىسا، يەڭ-گىن ئەتراپتا ھېچكىم ياشىمىسا، بۇ قانداق سىر بولدى؟ ئەجەب ئىش، ئۇ بىرقانچە كۇن ئىچىدىلا شۇنچە ئۆزگىرىپ كېتەرمۇ؟ يۇزلىرى پۇرلىشىپ، رەڭگىدە قان قالماپ-تۇ، قارىسا ئادەم قورقىدۇ. بۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟ دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ. جادۇگەر ئۇنىڭ گۇمانلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، چېچىنى يۇلۇپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

— سىزگە نېمە بولدى؟ نېمىگە يىغلايسىز؟ — دەپ سوراپتۇ قۇدرەت.

— مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن، — دەپ ۋايساپتۇ جادۇگەر، — سىز مېنى مىڭبىر جاپا بىلەن ئېلىپ كەلگەندىڭىز، ئەمدى قارىغۇڭىز كەلمەيۋاتىدۇ. سىز سە-پەرگە كەتكەن كۇندىن باشلاپ گېلىمدىن سۇمۇ ئۆتمىدى، يولىڭىزغا تەلمۇرۇپ كۆزۇم ئۇيقۇ كۆرگىنى يوق. يالغۇزلۇقتا ھەسرەت چېكىپ رەڭگرويىم سامان بولدى. شۇنچە كۆيگىنىم يەتمىگەندەك ئەمدى مېنى خارلاۋاتامسىز؟

جادۇگەر قۇدرەتنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلاپتۇ. قۇد-رەتنىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كېلىپ كۆڭلى ئېرىپتۇ. ئۇلار يەنە بىرگە ياشاشقا باشلاپتۇ.

ئاردىدىن تالاي كۇنلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۇنى سەھەردە قۇدرەت ھويلىغا چىق-سا، ئېغىلدا ئاتنىڭ كىشنىگىنى ئاڭلىنىپتۇ. كىرىپ قارىسا، بىر ئاق ئارغىماق يەر تېپىپ تۇرغۇدەك. ئارغىماق قۇدرەتنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپتۇ، بىراق ئۇنىڭ قەيەردىن پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ تېگىگە يېتەلمەپتۇ. شۇ يۇسۇندا يەنە كۇن-لەر ئۆتۈپتۇ. جادۇگەر تائامنى كۆرسە ھۆ تۇتىدىغان ئادەتنى چىقىرىپتۇ.

— نېمە بولدى؟ نېمىشقا تاماق يېمەي ئۆزىڭىزنى قىينايسىز؟ — دەپ سوراپتۇ قۇدرەت ئۇنىڭدىن تەشۋىشلىنىپ.

— تاماقنىڭ ھىدى دىماغىمغا ئۇرۇلسا كۆڭلۇم ئاينىيدۇ، — دەپتۇ جادۇگەر.

— كۆڭلىڭىز نېمىنى تارتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ قۇدرەت.

ئېغىلدا پەيدا بولۇپ قالغان ئارغىماقنىڭ ئۆزى سېھىرلەپ ئاتقا ئايلاندۇرۇۋەتكەن قىز ئىكەنلىكىنى بىلگەن جادۇگەر:

— ئاق ئاتنىڭ گۆشىگە كۆڭلۇم تارتىدۇ، شۇ ئاتنى سويۇپ گۆشىنى پىشۇرۇپ

بەرسىگىز، ــ دەپتۇ يىغلامسىراپ.

قۇدرەت ئاتاخانىغا كىرسە، ئارغىماق كۆزلىرى چاقناپ، خۇددى ئاسمانغا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئەلپازدا چاپچىپ تۇرارمىش. بۇنى كۆرۈپ قۇدرەتنىڭ ئاتىنى ئۆلتۈرۈش-كە كۆڭلى قىيماي قايتىپ چىقىپتۇ.

ــ ئاتىنى ئۆلتۈرۈشكە زادى كۆڭلۈم بارمايۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا گۆش تې-پىپ بېرەي، ــ دەپتۇ قۇدرەت جادۇگەرگە.

ــ سىزگە مەندىن ئات ئەلا ئىكەن ـ دە. مەن سىزگە ئەگىشىپ ئاتا ـ ئانامنى تاشلاپ بۇ يەرگە كەلدىم، سىز بولسىگىز مېنى بىر ئاتچىلىكمۇ كۆرمەيۋاتىسىز. مېنى بۇنچىلىك قىينىغاندىن كۆرە دەريانا تاشلىۋېتىڭ، ــ دەپ داد ـ پەريات ساپتۇ جادۇ-گەر. قۇدرەت نائىلاج ئاتىنى سويۇپ گۆشىنى پىشۇرۇپ بېرىپتۇ.

ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي ئاتنىڭ قېنى تۆكۈلگەن جايدىن بىر تۇپ ئالما ئۇنۇپ چې-قىپتۇ. ئالما چېچەكلەپ مېۋە بېرىپتۇ. ئاردىدىن يىل ئۆتۈپتۇ، جادۇگەر قوشكېزەك تۇغۇپتۇ. بالىنىڭ بىرى ئوغۇل، بىرى قىز ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ:

ــ بالىلارنا بۆشۈك كېرەك، ئالمىنىڭ يانغىچىدىن بۆشۈك ياساپ بېرىڭ، ــ دەپتۇ.

ــ بۆشۈكنى باشقا ياغاچتا ياسىساممۇ بولىدۇ. ھويلىمىزغا ھۆسن قوشۇپ تۇرغان بۇ ئالمىنى كېسىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ــ دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ قۇدرەت.

ــ قانداق بىمېھىر ئادەمسىز! ــ دەپتۇ جادۇگەر، ــ بالىڭىزنى شۇ دەرەخچىلىك كۆرمەمسىز؟!

قۇدرەت نائىلاج بىر شەھەرگە بېرىپ بۆشۈك ياسايدىغان بىر ئۇستا تېپىپتۇ ـ دە، ئۆيگە باشلاپ كەپتۇ. ئۇستام ئالمىنى كېسىپ بۆشۈك ياساشقا كىرىشىپتۇ. ئۇنىڭ غوللىرىنى ھەرىدەپ يونۇۋاتسا، ئىچىدىن قىيما تاختىسى قىلغىلى بولغۇدەك چاقاز-غىنە بىر بۆلىكى ئۆزلۈكىدىن ئاجراپ چىقىپتۇ. ئۇستا بۆشۈكنى ياساپ بولۇپ ھې-لىقى تاختىنى ئۆيگە ئېلىپ كېتىپ ھېچكىمگە كۆرسەتمەي ئۇن ساندۇقنىڭ ئىچە-گە يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى بالىچاقلىرى بىلەن ئېتىزغا ئىشلىگىلى كېتىپتۇ. كەچقۇرۇن ھېرىپ ـ چارچاپ قايتىپ كەلسە ئۆيلەر رەتلىك يۇغۇشتۇرۇلغان، ئاپپاق داستىخاندا ھوري چىقىپ تۇرغان تۇرلۇك ـ تۇمەن تائاملار تەييار تۇرغۇدەك. ئۇستا بۇ سىرنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ھەيران بوپتۇ، ئەمما ئۇن ساندۇقنى ئېچىپ كۆرۈش ئۇنىڭ خىيالىغمۇ كەلمەپتۇ. شۇ تەرىقىدە كۈنلەر ئۆتۈۋېرىپتۇ. بىر كۈنى ئۇستا ئې-تىزلىققا بارماي ئىشىكىنىڭ يوچۇقىدىن ماراپ تۇرغانكەن، ساندۇقنىڭ ئىچىدىن ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار بىر گۈزەل قىز چىقىپ كەپتۇ ۋە ئۆيىنى

سىيرىپ ـ سۈپۈرۈپتۇ، بىردەمدىلا تائاملارنى پىشۇرۇپ داستىخانغا قويۇپتۇ. ئۇستا دەل شۇ چاغدا ئىشكنى ئېچىپ ئۆيگە كىرگەنكەن، قىز ساندۇقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ــ ھەي جامالىدىن نۇر ياغىدىغان گۈزەل پەرىزات، ماڭا كىملىكىڭىزنى ئېيتىپ بېرىڭ، قانداق تەلىپىڭىز بولسا ئېيتىڭ، قولۇمدىن كېلىشىچە بەجا كەلتۈرەي، ــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ ئۇستا.

بىردىن ساندۇقنىڭ ئىچى يورۇپ نۇرانە چىراي قىز چىقىپتۇ. ئۇستا بىلەن قىز سالاملاشقاندىن كېيىن خۇددى ئاتا ـ بالىدەك يانمۇيان ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپتۇ. قىز بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىپتۇ. ئۇستا بۇنى ئاڭلاپ ئىنتايىن تەسىرلىنىپتۇ ۋە قۇدرەتنى خەۋەردار قىلىش ئۈچۈن دەرھال سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. قۇدرەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بولغان ئەھۋاللارنى ئۇنىڭغا دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قۇدرەت خۇددى قانات چىقىرىپ ئۇچقان قۇشتەك يول يۈرۈپ قىزنىڭ يېنىغا كەپتۇ. ئۇلار ئىنتىزارلىق ئىچىدە كۆرۈشۈپ ھال ـ ئەھۋال سورىشىپتۇ. قۇدرەت جادۇگەر ـ نىڭ سېھرىگە ئالدىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن قىزدىن ئەپۇ سوراپتۇ. ئۆيىگە قايتىپ بېرىپ جادۇگەرنى ۋە بالىلىرىنى تۇتۇپ، ھەرقانچە يالۋۇرۇپ ـ يېلىنغىنىغا قارىماي ئادەم قەدىمى يەتمەس دەشت ـ باياۋانغا ئاپىرىپ جېنىدىن جۇدا قىپتۇ ـ دە، يېقىن ـ يىراقتىكى جامائەتنى چاقىرىپ توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ، قىز بىلەن يەنە خۇشال ـ خۇرام ھالدا بىر يەرگە جەم بوپتۇ. ئاندىن ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ باشقا بىر شەھەرگە كۆچۈپ بېرىپتۇ. ئەمما، ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، بۇ شەھەرگە باشقا بىر مەمـ ـلىكەتنىڭ پادىشاھى ئۇرۇش ئېلان قىپتۇ. قورال كۆتۈرۈشكە قۇربى يېتىدىغان ئەر ـ كەكلەرنىڭ ھەممىسى ئۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىنىپتۇ. قۇدرەتمۇ ئەل قاتارى جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. بىراق، دۈشمەن كۈچلۈك كېلىپ نۇرغۇن يەرلەرنى ئىشغال قىلىۋاپتۇ. پادىشاھ پۈتۈن يۇرتقا قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن دۈشمەنىڭ يولىنى توسۇش چارىسىنى تېپىش ھەققىدە پەرمان چىقىرىپتۇ. قۇدرەت كەچقۇرۇن ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ پادىـ ـشاھنىڭ ئەمرىنى ئايالىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئايالى بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن ئۇـ ـرۇشتا يېڭىشنىڭ ئامال ـ چارىلىرىنى قۇدرەتكە بىر ـ بىرلەپ دەپ بېرىپتۇ. ئەتـ ـسى قۇدرەت پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ خوتۇنى كۆرسەتكەن چارىلەرنى پادىشاھقا بايان قىپتۇ. بۇ چارىلەر پادىشاھقا يېقىپتۇ. نەتىجىدە، شۇ چارە ـ تەدبىرلەر بويىچە جەڭ قىلىپ نەچچە كۈن ئۆتمەي دۈشمەن چېكىنىدۇرۇلۇپتۇ. پادىشاھ قۇدرەتنى باش سەركەردە قىلىپ تەينىلەپتۇ. قۇدرەت باشچىلىقىدىكى لەشكەرلەر جان پىدالىق بىلەن كېچە ـ كۈندۈزلەپ جەڭ قىلىپ، دۈشمەننى تاكى ئۆز مەملىكىتىگىچە قوغلاپ بېـ ـرىپ

رىپتۇ. پادىشاھ بۇ غەلىبىنىڭ شەرىپىگە چوڭ يىغىلىش ئۆتكۈزۈپتۇ ھەمدە قۇدرەتنى ئۆزىنىڭ قىرىق بىرىنچى ۋەزىرى قىلغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. ئەسلىدە پادىشاھنىڭ قىرىق ۋەزىرى بولۇپ، ھەر كۈنى بىرسى پادىشاھقا ئاتاپ ئۆيىدىن تائام پىشۇرۇپ ئېلىپ كېلىدىكەن. ئارىدىن قىرىق كۈن ئۆتۈپ نۆۋەت قۇدرەتكە كەپتۇ. قۇدرەتنىڭ ئايالى تاماق ئېتىپتۇ. ئۇنى ئۇسۇشتىن بۇرۇن تۇزنى تېتىپ كۆرۈپتۇ ھەمدە قازاننى يەنە بىر قېتىم ئارىلاشتۇرۇپ ئاندىن تاماقنى ئۇسۇپتۇ. ئۇنىڭ لېۋى تەگكەن چۆمۈچتىن تاماققا بىر لەززەت قوشۇلۇپتۇ. قۇدرەت تاماقنى پادىشاھقا ئاپىرىپتۇ. پادىشاھ تاماقنى تېتىپ كۆرۈپ ھۇزۇر بىلەن ئىغىزىنى تامشىپتۇ.

ــ ئۆمرۈمدە بۇنداق لەززەتلىك تاماقنى يېمىگەنىدىم. ئايالىڭىز تاماققا ئىنتايىن ئۇستا ئىكەن، ــ دەپ ماختاپتۇ پادىشاھ.

ئارىدىن يەنە قىرىق كۈن ئۆتۈپتۇ. پادىشاھقا تاماق ئاپىرىش نۆۋىتى يەنە قۇدرەتكە كەپتۇ. بۇ نۆۋەت پادىشاھ ۋەزىرلىرىدىن بىرىنى قۇدرەتنىڭ ئارقىسىدىن پايلاقچىلىق قىلىشقا ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىر ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ تۆشۈلۈكتىن قاراپ تۇرۇپتۇ. قۇدرەتنىڭ ئايالى تاماقنى ئۇسۇشتىن بۇرۇن يەنە تۇزنى تېتىپتۇ. قۇدرەت تاماقنى پادىشاھقا ئېلىپ بېرىپتۇ. تاماق ئالدىنقى قېتىمقىسىدىنمۇ لەززەتلىك ئىكەن. پايلاقچى ۋەزىر پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، ئەمرىڭىزنى بەجا كەلتۈردۈم. تاماقنى خوتۇنى ئۇسسۇشتىن بۇرۇن بىر قېتىم تۇزنى تېتىپ كۆرىدىكەن. بۇنىڭدىن باشقا بىرەر سىرنى بايقىمىدىم. قۇدرەتنىڭ خوتۇنى شۇ قەدەر گۈزەل ئىكەنكى، ئەگەر يۈزىدە پەردىسى بولمىسا ھۆسنى ئاسماندىكى ئايىنمۇ خىرە قىلىپ قويغۇدەك. ئۆمرۈمدە بۇنداق پەرى رۇخسار ئايالنى كۆرمىگەنمەن، ــ دەپتۇ. ۋەزىرنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان پادىشاھ قۇدرەتنىڭ ئايالىغا غايىبانە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ پادىشاھ قۇدرەتنى كۆزدىن يوقتىپ ئۇنىڭ ئايالىنى قولغا چۈشۈرۈش كويىغا چۈشۈپتۇ. قىرىق ۋەزىرىنى چاقىرىپ بۇ ھەقتە مەسلىھەت سوراپتۇ. قىرىق ۋەزىر قىرىق خىل مەسلىھەت بېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرىنىڭ مەسلىھەتى پادىشاھقا يېقىپتۇ. ئۇنىڭ مەسلىھەتچە، قۇدرەت كۈھمقاپقا بېرىپ دۇئالەرنىڭ بىغىدا ئۆسىدىغان سېرىق گۈلدىن بىر دەستە ئېلىپ كېلىشى كېرەك ئىكەن. ۋەزىر قۇدرەتنىڭ كۈھمقاپقا بېرىپ ساق ــ سالامەت قايتىپ كېلىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە، دۇئالەرنىڭ ئۇنى بىردەمدىلا پارە ــ پارە قىلىپ تاشلايدىغانلىقىغا پادىشاھنى ئىشەندۈرۈپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتى بويىچە قۇدرەتنى كۈھمقاپقا بېرىپ گۈلنى ئەپكېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

قۇدرەت ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئايالىدىن مەسلىھەت سوراپتۇ. ئايالى ئۇنىڭ چە-

رايىدىكى تەشۋىشنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

ــ زادىلا غەم يېمەڭ. پادىشاھ ئاتامنىڭ بېغىدىكى سېرىق گۈلنى ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ. مەن دۇئالىرگە خەت پۈتۈپ بېرىمەن، ئۇلار سىزنىڭ بارلىق ئىستىكىزنى ھەل قىلىپ بېرىدۇ، ــ دەپتۇ ۋە شۇ زامات خەتنى پۈتۈپ قۇدرەتنى يولغا ساپتۇ. قۇدرەت تېخى مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپ بولماستىن تۇرۇپ، ئايالى تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ ـ دە، بىر تال چېچىنى كۆيدۈرۈپتۇ. شۇ زامات تۆت دۇئا پەيدا بوپتۇ. ئۇ دۇئالىرگە قۇدرەتنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭغا يولدا ھەمراھ بولۇشنى، چارچىسا كۆتۈرۈپ مېڭىشنى، ئاچ قالسا تاماق تېپىپ بېرىشنى تاپىلاپتۇ.

دۇئالەر قىزنىڭ ئەمرىنى كەم ـ كۈتسىز بەجا كەلتۈرۈپتۇ، قۇدرەتنى ساق ـ سالامەت كۈھىقاپقا يەتكۈزۈپ، سېرىق گۈلنى ئېلىپ قۇدرەتكە تۇتقۇزۇپتۇ. تۆت دۇئا ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئاسمانغا ئۆرلەپ شام قاراڭغۇسىدا قۇدرەتنى ئۆيىگە يەتكۈزۈپ قويۇپتۇ.

قۇدرەت كۈھىقاپقا توپتوغرا بەش كۈندە بېرىپ كەپتۇ. ئالتىنچى كۈنى سەھەردە پادىشاھ ۋەزىرلىرىنى ھۇزۇرىغا چاقىرىپتۇ ۋە ۋەزىرلەرگە:

ــ ئەمدى قۇدرەتتىن قۇتۇلدۇق. ئۇ قايتىپ كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئايالىنىڭ نېمە كويدا، نېمە قىلىپ يۈرگەنلىكىنى بىلىپ كېلىش كېرەك، ــ دەپتۇ. ۋەزىرلەردىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ بۇ ئىشنى ماڭا تاپشۇرۇڭ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ قوشۇلۇپتۇ. ئۇ بېرىپ دەرۋازىنى ئۇرسا قۇدرەت ئۆزى چىقىپ ئېچىپتۇ. ۋەزىر ھۇدۇقۇپ نېمە دېيىشنى بىلمەي:

ــ قاچان كەلدىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قۇدرەت خاتىرجەم ھالدا ۋە ئۆيگە كىرىپ گۈلنى ئېلىپ چىقىپتۇ. قۇدرەت ۋەزىر بىلەن بىرلىكتە پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كەپتۇ. پادىشاھ لام ـ جىم دېيەلمەي قاپتۇ. پادىشاھ قۇدرەتنى ئۆيىگە قايتۇرۇۋېتىپتۇ ـ دە، ۋەزىرلىرىنى يىغىپ:

ــ ئىش بىز ئويلىغاندەك بولمىدى. قۇدرەت ئۇچ يۇز يىللىق يولنى بەش كۈندە بېسىپ كۈھىقاپقا بېرىپ كەلدى. ئەمدى قانداق چارە ـ تەدبىر قوللانساق ئۇنىڭدىن قۇتۇلىمىز؟ ــ دەپ مەسلىھەت ساپتۇ. ۋەزىرلىرىدىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ:

ــ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ پەقەت بىرلا يولى بار. ئەتىدىن باشلاپ خەلققە ئۇچ كۈنلۈك يانتاق سېلىقى سالىمىز. ئۇلار ئېلىپ كەلگەن يانتاقنى قۇدرەت ئۇدۇللۇق رەتلەپ دۆۋە قىلسۇن. قۇدرەت دۆۋىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان پەيتتە ئاستىدىن ئوت قو-

يۇۋېتىمىز، شۇنىڭ بىلەن ئۇ كۆيۈپ تۈگىشىدۇ.

بۇ مەسىلىھەت پادىشاھقا يېقىپتۇ. ئەتىسىلا خەلقە يانتاق سېلىقى ساپتۇ، ئاندىن قۇدرەتنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— ئەتىدىن باشلاپ كىشىلەر ئەكەلگەن يانتاقنى ئۇدۇللۇق دۆۋە قىلىڭ، — دەپ-تۇ.

قۇدرەت ئاخشىمى ئۆيىگە قايتىپ ئايالىغا پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى ئېيتىپتۇ. ئا-يالى پادىشاھنىڭ مەقسىتىنى بىلىپتۇ ـ دە، قۇدرەتكە چېچىدىن بىر تال يۇلۇپ بې-رىپ:

— ئەگەر بىرەر خەۋپ ـ خەتەرگە ئۇچرىسىڭىز، مۇشۇ چېچىمنى كۆيدۈرسىڭىز قۇتۇلىسىز، — دەپتۇ.

ئەتىسىدىن باشلاپ قۇدرەت يانتاقنى بېسىپ دۆۋە قىلىشقا باشلاپتۇ. يانتاق ئاس-مان ـ پەلەك ئېگىزلەپتۇ. قۇدرەت ئەنە شۇ دۆۋىنىڭ ئۇستىدە تۇرغان پەيتتە ۋەزىر-لەر ئۇنىڭغا ئوت يېقىۋېتىپتۇ. قۇدرەت دەرھال ئايالى بېشىدىن يۇلۇپ بەرگەن چاچنى ئېلىپ كۆيدۈرۈپتۇ. شۇ زامان تۆت دىۋە پەيدا بوپتۇ ـ دە، قۇدرەتنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. كۇن قايرىلىپ قاراڭغۇ چۈشكەندە يەرگە پەسلەپ ئۇنى ئۆيىگە ئا-پىرىپ قويۇپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھ ۋەزىرلىرىدىن بىرىنى چاقىرىپ قۇدرەتنىڭ ئۆيىدىن خەۋەر ئې-لىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىر بېرىپ دەرۋازىنى قاققانكەن، قۇدرەت ئۆزى چىقىپ ئېچىپتۇ. ۋەزىرنىڭ تىلى گەپكە كەلمەي دۇدۇقلاپ:

— پادىشاھ سىزنى ھۇزۇرىغا چاقىرىۋاتىدۇ، — دەپتۇ. قۇدرەت ۋەزىر بىلەن بىرگە سارايغا كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ مەڭدەپ قاپتۇ.

— ئادەم ئەۋەتكەن ئىكەنسىز، مانا كەلدىم، ماڭا يەنە قانداق خىزمەت بار، پادە-شاھى ئالەم؟ — دەپتۇ قۇدرەت پادىشاھقا خۇددى ھېچ نەرسە بولمىغان قىياپەتتە.

پادىشاھ خېلىغىچە نېمە دېيىشىنى بىلمەي جىمىپ قاپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ئەس ـ ھوشىنى يىغىپ شۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ ئانام ئەسلىي پەرىشتىلەردىن ئىدى. بىلىشىمچە، ئۇ ھازىر يەتتىنچى قەۋەت ئاسماندا. خەۋرىڭىز بار، مەن مۇشۇ كۇنلەردە بىداۋا كېسەلگە مۇپتىلامەن. مې-نى بۇ دەردتىن خالاس قىلىش پەقەت سىزنىڭ قولىڭىزدىن كېلىدۇ. تېۋىپلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئانامنىڭ ھېچكىمگە كۆرسەتمەيدىغان يېرىڭ كۆڭلىكىنى يۇزۇمگە سۈرۈ-سەم ساقىيار ئىكەنمەن. سىز يەتتىنچى ئاسمانغا چىقىپ ئانامنىڭ شۇ كۆڭلىكىنى ئېلىپ چۈشىسىڭىز.

قۇدرەت پادىشاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. ئوردىدا بولغان گەپلەرنى ئايالىغا ئېيتىپتۇ. ئايالى ئۇنىڭ قىلچە تەشۋىشلەنمەي دەم ئېلىشىنى، ئەتىگىچە كۆڭلەكنىڭ تەييار بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ ۋە كېچىچە ئولتۇرۇپ پادىشاھ ئېيتقاندىنمۇ زىيادە بىر كۆڭلەك توقۇپتۇ، كېيىن پادىشاھنىڭ ئانىسىنىڭ نامىدىن پادىشاھنى يەتتىنچى ئاسمانغا تەكلىپ قىلىپ خەت يېزىپتۇ. قۇدرەت خەت بىلەن كۆڭلەكنى پادىشاھقا تاپشۇرۇپتۇ. پادىشاھ خەتنى ئوقۇپ:

ــ ئانام مېنى ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىپتۇ. سىز ماڭا يول كۆرسىتىڭ. تا مۇشۇ كۈنگىچە سىز ماڭا ساداقەت بىلەن خىزمەت قىلدىڭىز، بۇ ئىشنى سىزدىن باشقا ھېچكىم بېجىرەلمەيدۇ. ئاسمانغا بىر چىقىپ چۈشەيلى، ــ دەپتۇ. قۇدرەت ماقۇل بوپتۇ.

ــ ئاسمانغا قانداق قىلىپ چىقىمىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ قۇدرەتتىن.

ــ خەلقە يەنە يانتاق يىغىشنى بۇيرۇڭ. بىز ئۇنىڭ تۆپىسىگە چىقىپ تۇرىمىز، شۇ چاغدا ۋەزىرلەر يانتاقنى ئوت يېقىۋېتىدۇ. شۇ پەيتتە سىز مېنىڭ پاچىقىمغا ئېسىلىسىز، ئوت يالقۇنىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاسمانغا ئۆرلەيمىز، ئاندىن ئاسمانغا چىقىۋالىمىز، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئەتىسى كىشىلەرنى يانتاق توپلاشقا بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ قۇدرەت بىلەن يانتاقنىڭ ئوستىگە چىقىپ دەسسەپ چىڭداۋاتقاندا ۋەزىرلەر ئاستىدىن ئوت يېقىۋېتىپتۇ. پادىشاھ قۇدرەتنىڭ پاچىقىغا ئېسىلىپتۇ. قۇدرەت دەرھال يېنىدىكى چاچنى كۆيدۈرۈپتۇ. تۆت دۆڭە پەيدا بولۇپ، قۇدرەتنى ئاسمانغا ئېلىپ ئۇچۇپتۇ. پادىشاھ بىر ھازادىن كېيىن قۇدرەتنىڭ پاچىقىنى تۇتۇپ تۇرۇشقا مادارى قالماي قويۇۋېتىپتۇ ــ دە، كۆيۈپ تۇرغان يانتاق ئوستىگە چۈشۈپ كۈلگە ئايلىنىپتۇ. قۇدرەت ئوت ئۆچكۈچە يەرگە چۈشۈپ بوپتۇ ھەمدە شەھەر خەلقىنىڭ تەلىپى بويىچە پادىشاھ بوپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ قۇدرەت خەلقە زۇلۇم سالغان زالىم ئەمەلدارلارنى، نادان ۋەزىرلەرنى جازالاپتۇ، ھەر خىل سېلىقلارنى بىكار قىپتۇ، يۇرتتا ئادالەت ئورنىتىپتۇ. دەرھال ئاتا ئانىسىنى ئالدۇرۇپ كېلىپ ھەممىسى بىرلىكتە ئۇزاق يىللار خۇشال ــ خۇرام تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **غوپۇراخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **ئەزىزى.** ئەر، ئۇيغۇر.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1991. 3

پەرىزات بىلەن ھاپىز مەرگەن

بۇرۇنقى زاماندا تەكلىماكاندا، تارىمغا يېقىن، ئەتراپى ئېقىن بىر يۇرتتا ھاپىز ئىسىملىك بىر ئوۋچى يىگىت ئۆتكەنىكەن. ئۇ شۇنداق مەرگەن ئىكەنكى، ئوت- چۆپ ئارىسىدىكى قوڭغۇزنى، قويۇق چاتقاللىق ئىچىدىكى توڭگۇزنى، ئېيىقنىڭ مېڭىسىنى، بېلىقنىڭ ئومۇرتقىسىنى كۆزىنى قىسماي، قارىغا ئالماي تۇرۇپمۇ دەل چەنلەپ ئاتىدىكەن. ئاتقان، تۇتقان ئولجىلىرىنى باھا تالاشماي، كىشىلەر بىلەن تالاشماي سېتىپ خەج - خىراجەت قىلىپ جېنىنى باقىدىكەن. ئولجىسى كۆپەيك بولسا بىر قىسمىنى مەھەللىسىدىكى ئۆزىگە ئوخشاش يېتىم - يېسىر، تۇللارغا، غېرىب - غۇرۇاللارغا يېتىشىچە تارقىتىپ بېرىدىكەن. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنى ياخشى كۆرۈپ «ھاپىز سېخىي» دەپمۇ ئاتىشىدىكەن، ئۇنىڭغا كۆپتىن كۆپ بەخت ۋە ئۆمۈر تىلىشىدىكەن.

ھاپىز مەرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئېتىنى تەخلەپ، ياسىغا ئوقىنى نەقلەپ، مەھەللىسىدىن چەتنەپ، تاغ باغرىدىكى ئورمانلىقتا ئوۋ قىلىپ يۈرسە، بىر قىيا تاشنىڭ ئۈستىدە بىر تاللا قىزىلگۈل ئېچىلىپ چوغدەك چاقناپ تۇرغۇدەك، قىزىلگۈلنىڭ ئەتراپىدا تورغايلار چۇرۇقلاپ سايراپ يۈرگۈدەك. ھاپىز مەرگەن مۇشۇ يېشىغچە بۇ ئەتراپتا تالاي قېتىم يۈرگەن بولسىمۇ، قىزىلگۈلنى ئۇچراتمىغانىكەن. ئۇ ھەيرانلىق ئىچىدە گۈلگە زوقلىنىپ بېرىپلا گۈلنى ئۈزۈپتۇ. لېكىن، گۈل ئۈزۈلۈش ھامانلا تۆكۈلۈپ، قولىدا قىزىلگۈلنىڭ بىر تال شاخچىسىلا قاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇنى تېخىمۇ ھەيرانلىق بېسىپتۇ، تۆكۈلگەن گۈل بەرگلىرىنى يەردىن تېرىپ ئېلىپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق قاراپتۇ، بۇرنىغا يېقىن ئەكېلىپ پۇراپتۇ. ئۇ قىزىلگۈلنى پۈرىشى ھامان «يىگىت، مېنىڭ يىلتىزىمغا سۇ قۇي» دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ھاپىز مەرگەن بۇ غايىب ئاۋازنىڭ نەدىن چىققانلىقىنى ئاڭقىرالماي ئەتراپىغا قاراپتۇ. شۇ ئەسنادا يەنە ھېلىقى ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئاۋازنىڭ قىزىلگۈلدىن چىققانلىقىنى بىلىپتۇ. ھاپىز مەرگەن نېرى - بېرىسىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا، ئۆزى ئىچىش ئۈچۈن ئېلىۋالغان قاپقىدىكى سۇنى گۈلنىڭ تۈۋىگە تۆككەنىكەن، قىزىلگۈل قايتىدىن يېشىرىپ شۇ ھامان يەنە ئېچىلىپتۇ. گۈلدىن «ئەمدى ئۈزۈپ پۇرا!» دېگەن يېقىملىق ئاۋاز چىقىپتۇ. ھاپىز مەرگەن گۈلنى ئاۋايلاپ ئۈزۈپ ئېلىپ پۇرىغانىكەن، قولىدىكى گۈل ئاستا - ئاستا يوغىناپ، بىردىنلا «پۇررىدە» تۇزۇغاندەك بوپتۇ - دە، بىر سا-

ھىجاماللار پەرىزات قىزغا ئايلىنىپتۇ.

ــ ياخشى يىگىت، ئەجىرىڭ دۆلىتىنى كۆرىسەن. دەسلەپ ئەجىرسىزلا مەندىن ھۇزۇرلانماقچى بولۇۋىدىڭ، توزۇپ كەتتىم، ھۇزۇرىدىن مەھرۇم بولدۇڭ. كېيىن ئەجىر قىلدىڭ، ئەسلىمگە كېلىپ ئېچىلدىم. مەن سەندەك ئاق كۆڭۈل، مەرد، ئەل سۆيەر يىگىتكە جورا بولۇشقا يارالغان، ــ دەپتۇ پەرىزات.

بۇگۈن ماڭا گۈل ئەمەس، خىزىر يولۇقۇپتۇ. بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى، دەپ ئويلىغان ھاپىز مەرگەن قىزغا سالام بېرىپتۇ، ئاندىن ئۆيگە قايتماقچى بولۇپ ئېتىغا مىنىپتۇ. پەرىزاتمۇ لىككىدە سەكرەپ ھاپىز مەرگەننىڭ ئارقىسىغا مىنگىشىپتۇ. ئۈلار كېلىۋاتسا، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دانە يانار تاش تۇرغۇدەك. ھاپىز مەرگەن ئاتتىن چۈشۈپ يانار تاشنى ئالماقچى بولغانىكەن، پەرىزات ئالماسلىقنى ئېيتىپتۇ. لېكىن، ھاپىز مەرگەن تاشنىڭ نۇر چېچىپ تۇرغىنىغا قىزىقىپ ئۇنى ئېلىپ قويىنىغا سېلىۋاپتۇ. كەچ كىرگەندە ئۈلار ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. ھاپىز مەرگەن يانار تاشنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ قويغانىكەن، ئۆي ئىچى كۈندۈزدەك يورۇپ كېتىپتۇ.

شۇ كۈنى سەھەردە شۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى قازا تاپقان بولۇپ، دادىسىنىڭ ئورنىغا تەختتە ئولتۇرغان ئوغلى «شەھەر بويىچە ئوچ كۈنگىچە دادامغا ماتەم تۇتۇلىدۇ، ھېچكىم چىراغ ياقمىسۇن. كىمدىكىم چىراغ ياقسا جازاغا تارتىلىدۇ» دەپ جاكارلاپ، چاپارمەنلىرىنى كوچىلارنى چارلاشقا چىقارغانىكەن. چاپارمەنلەر كوچا ئارىلاپ يۈرسە، ئوڭچىنىڭ ئۆيىدە چىراغ يېنىپ تۇرغۇدەك. كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، چىراغ ئەمەس، بىر دانە يانار تاش ئىكەن. ئۈلار بۇ ئىشنى پادىشاھقا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئوردا دەرۋازىسىغا كەلگەندە ئۈلارغا ئوڭ قول ۋەزىر ئۇچراپتۇ. چاپارمەنلەر ئۇنىڭغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلغانىكەن، ۋەزىرنىڭ يانار تاشنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كېلىش ئىستىكى قوزغىلىپتۇ. بېرىپ قارىسا، راستىنلا يانار تاش، يانار تاش بولغاندىمۇ ئاجايىپ ئېسىل يانار تاش ئىكەن.

ــ تاشنى ماڭا بەر، مەن ساڭا تېشىڭنىڭ چوڭلۇقىدا ئالتۇن بېرەي، ــ دەپتۇ ۋەزىر.

ھاپىز مەرگەن يانار تاشنىڭ ئۆزى پەرەز قىلغاندىنمۇ ئېسىل نەرسە ئىكەنلىكىنى ئويلاپ، ئۇنى ۋەزىرگە بەرگۈسى كەلمەي، پادىشاھنىڭ ئۆزىگىلا بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ۋەزىر ئىلاجسىز قاپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە ھاپىز مەرگەن ئوردىغا بېرىپ يانار تاشنى پادىشاھقا ھەدىيە قىپتۇ. ھاپىز مەرگەن كەتكەندىن كېيىن، ۋەزىر پادىشاھقا:

ــ پادىشاھىم، بۇ يانار تاش بىرلا ئەمەستۇ، بىرنى تاپقان ئادەم يەنە تاپالايدۇ.

مېنىڭ مۇنداق مەسلىھەتىم بار: ھاپىز مەرگەنگە ئوچ ئېغىز ئۆي پۈتكۈدەك ياندار تاش تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇسىلا. ئۇنىڭدا ئۆي سالدۇرسىلا دادىلىرى قىلالمىغان ئىشنى قىلغان بولىلا ھەم جاھانغا داڭقىلىرى كېتىدۇ، ــ دەپتۇ.

نام ـ ئاتاق چىقىرىشقا ھېرىسمەن ياش پادىشاھ دەرھال ھاپىز مەرگەننى چاقىرتىپ كېلىپ، ئوچ كۈن ئىچىدە ئوچ ئېغىز ئۆي پۈتكۈدەك ياندار تاش تېپىپ كېلىشىنى، تېپىپ كېلەلمىسە بېشىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ھاپىز مەرگەن پادىشاھتىن ئىنئام ئالمەن دەپ، تىنچ بېشىغا بالا تېپىۋالغىنى ئۈچۈن ئۆزىگە كايىپ، ئۆيىگە بېشىنى ساڭگىلىتىپ غەم بىلەن كىرىپ كەپتۇ ۋە بولغان ئىشلارنى پەرىزاتقا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ــ باشتىلا مەن تاشنى ئالماڭ، ئۆزىڭىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىۋالىسىز، دېسەم ئۇنىماي ئۆيگە ئېلىپ كەلدىڭىز. يەنە توسقىنىمغا ئۇنىماي پادىشاھقا ئېلىپ باردىڭىز. دېگىنىمدەك ئۆزىڭىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىۋالدىڭىز. ھېلىمۇ كېرەك يوق. بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ مەسلىھەتىم بويىچە ئىش قىلىڭ، ــ دەپتۇ پەرىزات ۋە قازناقتىكى كۈپنى ئالدىغا ئېلىپ كېلىشنى ئېيتىپتۇ.

ھاپىز مەرگەن كۈپنى ئېلىپ كەپتۇ. پەرىزات كۈپنى ئالدىغا قويۇپ، ھاپىز مەرگەنگە:

ــ قېنى، مېنىڭ كۆزۈمگە ئۇرۇڭ، ــ دەپتۇ.

ــ مەن سىزنى قانداق ئۇرىمەن؟ ــ دەپتۇ ھاپىز مەرگەن ھەيران بولۇپ. پەرىزات:

ــ بۇنىڭ سىرىنى كېيىن بىلىسىز، ئۇرۇڭ دېگەندىكىن ئۇرۇڭ، قاتتىق بىر شاپىلاق ئۇرسىڭىزلا بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

ھاپىز مەرگەننىڭ ھېچ نەرسىگە ئەقلى يەتمىسىمۇ «سىر» دېگەن سۆزدىن بىر نەرسىنى پەملىگەندەك بوپتۇ ـ دە، پەرىزاتنىڭ كۆزىگە بىر شاپىلاق ئۇرۇپتىكەن، ئۇنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياش بىلەن كۈپ لىق تولۇپتۇ.

ــ سىز بۇ كۈپنى تاشلىق سايغا ئېلىپ بېرىپ، يېشىمنى ھەربىر تاشقا بىر تېمىمدىن تېمىتىپ قويۇپ قايتىپ كېلىڭ، ــ دەپتۇ پەرىزات.

ھاپىز مەرگەن كۈپنى كۆتۈرۈپ كەڭ بىر تاشلىق سايغا بېرىپ پەرىزاتنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ قايتىپ كەپتۇ. ئەتىسى نامازىگاھتا پەرىزات ئاسمانغا قاراپ دۇئا قۇپتۇ. كۈنمۇ چىقىپتۇ. پەرىزات ھاپىز مەرگەنگە ئوردىغا بېرىپ پادىشاھتىن ئوتتۇز ئادەم، ئوتتۇز ھارۋا ئېلىپ سايغا باشلاپ بېرىپ، يېشىنى تېمىتقان تاشلارنى ھارۋىغا قاچىلاپ ئوردىغا ئېلىپ بېرىشنى تاپىلاپتۇ. ھاپىز مەرگەن ئوردىنىڭ ئادەملىرى بىلەن

سايغا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، سايدىكى تاشلار يانار تاشقا ئايلىنىپ قالغانىكەن. پادىشاھنىڭ ئادەملىرى يانار تاشلارنى ھارۋىغا قاچىلاشقا كىرىشىپتۇ. يانار تاشلار ئوتتۇز ھارۋا چىقىپتۇ. پادىشاھ يانار تاشلارنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇش بوپتۇ، ھاپىز مەرگەنگە ئاز - تولا ئىنئام بېرىپ يولغا سېلىۋېتىپ ئۆي سېلىشقا تۇتۇش قىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي يانار تاشتىن ئۇچ ئېغىز ئۆي سېلىنىپتۇ. ئۇ شۇنداق ئۆي بوپتۇكى، ئۆيدىن تارقىغان نۇر يېقىن ئەتراپتىكى شەھەرلەرنىمۇ چاقنىتىۋېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ بۇ كارامىتى ئالەمنى بىر ئاپتۇ. باشقا پادىشاھلاردا قىزىقىش، ھەۋەس قوزغاپتۇ.

ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنلىرى ھاپىز مەرگەن ئوۋ قىلىپ يۈرسە، ئۇنىڭغا تۈكلىرىدىن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان بىر يانار مۇشۇك ئۇچراپتۇ. ھاپىز مەرگەن ئۇنى تۇتۇپ ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ ۋە سويۇپ تېرىسىنى پادىشاھقا سوۋغا قىلماقچى بوپتۇ. بۇ قېتىممۇ پەرىزات «ئۇنى پادىشاھقا كۆرسەتمەڭ، بېشىڭىزغا بالا بولىدۇ» دەپ توسسىمۇ، ئۇنماي پادىشاھ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ بۇ ئېسىل تېرە ئۇچۇن ھاپىز مەرگەنگە خېلى جىق ئىنئام بېرىپتۇ. شۇ ئارىدا ھېلىقى ئوڭ قول ۋەزىر پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا:

ــ پادىشاھىم، يانار تاشتا ئۆي سېلىپ جاھانغا داڭقىلىرى كەتتى. ئەگەر شۇ ئۆيلەرنىڭ تورۇسلىرىغا يانار مۇشۇك تېرىسى چاپلىۋېتىلگەن بولسا، داڭقىلىرى تېخىمۇ چىقاتتى. بۇنى ھاپىز مەرگەنگە تاپشۇرسىلا، بىرنى تاپقان ئادەم، يەنە تاپالايدۇ، ــ دەپ پىچىرلاپتۇ.

شۆھرەتپەرەس پادىشاھ ۋەزىرنىڭ نام - شۆھرەتكە قىزىقىدىغىنى بىلەن ھاپىز مەرگەنگە ئۇچ ئۆينىڭ تورۇسلىرىغا يەتكۈدەك يانار مۇشۇك تېرىسىنى ئۇچ كۈن ئىچىدە ئوردىغا تەخ قىلىشنى، بېجىرەلمىسە كاللىسىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ھاپىز مەرگەن مىڭبىر پۇشايمان بىلەن ئۆيىگە قايتىپ، پادىشاھنىڭ تاپشۇرمىسىنى پەرىزاتقا دەپ بېرىپتۇ.

ــ سىز مېنىڭ مەسلىھەتىمگە قۇلاق سالمىدىڭىز. ئەمدى سىزگە تاپا - تەنە قىلسامۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئەتە پادىشاھتىن بىر كۈپ شاراب سوراپ ئېلىپ كېلىڭ، قالغان ئىشلارنى ئاندىن توغرىلايمىز، ــ دەپتۇ پەرىزات.

ھاپىز مەرگەن ئەتىسى پادىشاھدىن بىر كۈپ شاراب ئېلىپ كەپتۇ. پەرىزات كۈپىتىكى شارابقا بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ، ھاپىز مەرگەنگە شارابنى مەھەللىنىڭ كۈن پېتىشىدىكى كۆلگە تۆكۈۋېتىپ كېلىشنى ئېيتىپتۇ. ھاپىز مەرگەن پەرىزاتنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ قايتىپ كەپتۇ.

پەرىزات ئەتىسى ئەتىگەندە ھاپىز مەرگەنگە ئوردىغا بېرىپ پادىشاھتىن بىر ھارۋا

هەم ئىككى ئادەم ئېلىپ، كۆل بويىغا بېرىپ يانار مۇشۇكلەرنى سويۇپ، تېرىلغۇنى ئوردىغا ئېلىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ.

ھاپىز مەرگەن ئايالىنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ كۆل بويىغا بارسا، كۆل يۈزىدا سانسىزلىغان يانار مۇشۇكلەر ھوشسىز ياتقۇدەك. ھاپىز مەرگەن ئېلىپ كەلگەن ئىككى ئادەمگە يانار مۇشۇكلەرنى سويدۇرۇپ، تېرىلغۇنى ھارۋىغا بېسىپ ئوردىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ بىر ھارۋا يانار مۇشۇك تېرىسىنى كۆرۈپ قەۋەت خۇشال بوپتۇ ۋە ھاپىز مەرگەنگە ياقا ـ يەڭلىرىگە زەر جىيەك تۇتۇلغان تون كىيدۇرۇپتۇ . لېكىن، ۋە-زىر كۆڭلىگە يەنە بىر سۇيىقەستنى پۈكۈپتۇ. ئۇ ھاپىز مەرگەننى پادىشاھنىڭ قولى بىلەن ئۆلتۈرۈپ، پادىشاھنى «قاتىل» دەپ ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، «پادىشاھ بولۇشنى ئويلايدىكەن. ۋەزىر پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپتۇ:

ــ يانار تاشتا جاھاندا يوق ئۆي سېلىپ ناملىرى پۈر كەتتى. ئۇ ئۆينى بۇ يانار مۇشۇك تېرىلىرى بىلەن زىننەتلەپ داڭقىلىرى تېخىمۇ چىقتى. ئەمما، رەھىمەتلىك دادىلىرىنىڭ بۇ كارامەتلەردىن خەۋىرى يوق. مۇمكىن بولسا ھاپىز مەرگەندىن دادىلىرىغا خەت ئەۋەتىپ چاقىرىپ كەلسەك، مەرھۇم پادىشاھ يانار تاش ئۆيلىرىنى بىر كۆرۈۋالغان بولسا، ــ دەپتۇ.

نادان، ماختانچاق پادىشاھ ۋەزىرىنىڭ سۆزىنى ياخشى مەسلىھەت، دەپ چۈشىنىپ، ھاپىز مەرگەنگە ئۇچ كۈن ئىچىدە ئۇ دۇنيادىكى دادىسىنى باشلاپ كەلمىسە كاللىسىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭغا دادىسىغا يازغان خەتنى، ئەينى چاغدا دادىسى مىنگەن تۇلپارنى بېرىپتۇ. ھاپىز مەرگەنىنىڭ بېشى قېيىپ، ئۆيگە كېلىپ، پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى پەرىزاتقا دەپتۇ.

ــ بولدى، غەم قىلماڭ، سىز ئۇچ كۈنگىچە ئاتقا ھېچ نەرسە بەرمەي، ئوي ـ داۋان دېمەي مىنىپ چاپتۇرۇۋېرىڭ، ــ دەپتۇ.

مۆھلەت تولىدىغان كۈنى پەرىزات مەرھۇم پادىشاھنىڭ نامىدا بىر پارچە خەت يېزىپتۇ، مۆھۈر بېسىپ، ئۇنى ئالتۇن قۇتىغا سېلىپ ھاپىز مەرگەنگە تۇتقۇزۇپتۇ.

ھاپىز مەرگەن ئوردىغا كىرىشى بىلەن پادىشاھنىڭ كۆزى ئاتقا چۈشۈپتۇ. ئات ئورۇقلاپ بىر تېرە ـ بىر ئۈستىخانلا بولۇپ قاپتۇ. تۇخۇمدەك سېمىز تۇلپارنىڭ بۇ تۇرقىغا قاراپ پادىشاھنىڭ قەھر ـ غەزىپى تۇتۇپ:

ــ تۇلپارنى نېمە قىلدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ دادىلىرى بار جاي بەك يىراقكەن، ئۇچ كۈن ئىچىدە بېرىپ كەلگۈچە ئاتقا ئارامىلىق بولمىدى، ھېچنېمە يېمىدى، ــ دەپ قۇتىنى پادىشاھقا بېرىپتۇ.

پادىشاھ قوتىنى ئېچىپ قارىسا خەت تۇرغۇدەك. ئۇنىڭدا: «ئوغلۇم، مەن قىلالمىغان، ھەتتا ئويلاپمۇ يېتەلمىگەن ئاجايىپ ھەشەمەتلىك ئىشلارنى قىلغىنىڭنى روھىم بىلىپ تۇردى. ئۇلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگۈم بار ئىدى، ئەمما مەن قارا نىيەت ئوڭ قول ۋەزىرىنىڭ كاساپىتىدىن دوزاختا ئازاب چېكىۋاتىمەن. ئۇ مەلئۇن ئۆزىنىڭ سۈيىقەستى ئۈچۈن مېنى ھېيلە - مىكىرلىرى بىلەن ئېزىقتۇرسا، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ ئەگىشىپ مېڭىپتىكەنمەن. ئۇ ئەمدى سېنىڭ ياش، گۆزەكلىكىڭدىن پايدىلىنىپ سېنى گۇناھلىق يولىغا سۆرەۋاتىدۇ. سەن دەرھال شۇ قارا نىيەتنى ئۆلتۈرۈپ يېنىمغا يولغا سېلىپ قوي، مەن شۇ چاغدىلا سېنىڭ يېنىڭغا بارالايمەن. ھاپىز مەرگەننى ئوڭ قول ۋەزىر قىلىۋال» دېيىلگەنكەن. پادىشاھ دادىسىنىڭ ئۆز قەلبىي، ئۆز مۆھرىنى تونۇپتۇ - دە، شۇئانلا جاللاتلارنى چاقىرىپ، ۋەزىرنى دەرھال قىلىچتىن ئۆتكۈزۈشكە پەرمان بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن يۇرت قارا نىيەت ۋەزىرنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلۇپ، خاتىرجەم بوپتۇ. ھاپىز مەرگەن ئوڭ قول ۋەزىر بولۇپ، پادىشاھقا ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىپ، خەلقنى رازى قىلىپ، پەرىزات ئايالى بىلەن ئۆمرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىلى ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، دېھقان، لوپنۇر ناھىيەسى تۇڭچىكە يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۆيدىن سايىت** (1935). ئەر، ئۇيغۇر، مۇھەررىر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، «بوستان» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1995. 3

دىيانەتسىز ئۇستاز

بۇرۇنقى زاماندا قۇتلۇقشاھ دېگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ بىرمۇ پەرزەنتى يوق ئىكەن. ئۇ پادىشاھلىق ئورنىغا ۋارىسلىق قىلىشقا بىرەر پەرزەنتى يوقلۇقىنى ئويلانغاندا يۇرىكى ئۆرتىنىدىكەن، دائىم خۇدادىن پەرزەنت تىلەيدىكەن. تەلەپ - ئارزۇسىغا يارىشا خوتۇنى ھامىلدار بوپتۇ. ۋاقتى - سائىتى كېلىپ بىر ئوغۇل تۇغۇلۇپتۇ. خۇشاللىقتىن پادىشاھنىڭ يۇرىكى يېرىلىپ كەتكىلى تاس قاپتۇ. بىراق، «خۇشلۇقنىڭ خاپىلىقى بار» دېگەندەك، پادىشاھ خۇشلۇقتا تۇرغاندا، تۇغۇلغان بوۋاق تۇيۇقسىزدىنلا غايىب بولۇپ كېتىپتۇ. قۇتلۇقشاھ يىغلاپ - قاقشاپ قاپتۇ، ھەممە يەرنى ئىزدەپتۇ، ھېچ يەردىن بالىسىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالماپتۇ.

ئەمدى گەپنى بوۋاقتىن باشلايلى:

ئۇنى شەھىرى ئەلقانىڭ پەرىلىرى ئېلىپ قاچقانىكەن.

پەرىلەر ماكانى — شەھىرى ئەلقانىڭ پادىشاھى مارۇتنىڭ خوتۇنى ساھىبجامال بىر قىز تۇغۇپتۇ. پادىشاھ مارۇت دۇئە - پەرىلەرگە: «مېنىڭ قىزىم بىلەن بىر كۈن، بىر سائەتتە تۇغۇلغان ئوغۇل بالا بولسا ئېلىپ كېلىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ. دۇئە - پەرىلەر تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپ ھەممە يەرنى ئىزدەپتۇ. قۇتلۇقشاھنىڭ ئوغلى پادىشاھ مارۇتنىڭ قىزى بىلەن بىر كۈن، بىر سائەتتە تۇغۇلغانلىقىنى بىلگەن پەرىلەر بوۋاقنى زاكىسى بىلەن كۆتۈرۈپلا ئېلىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ مارۇت ساھىبجامال بوۋ ئوغۇلنى كۆرۈپ، ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. قىزغا «ماھان»، ئوغۇلغا «تابان» دەپ ئات قويۇپتۇ. ماھان بىلەن تابانىنى ئېمىكئانىغا تاپشۇرۇپتۇ. ئېمىكئانا بۇلارنى ئاۋايلاپ، ئارزۇلاپ بېقىپتۇ. ئارىدىن ئۇچ ئاي ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ مارۇت پەرىلەرگە تابانىنى ئاتا - ئانىسىغا كۆرسىتىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئىككى پەرى تابانىنى بىر كېچىدە قۇتلۇقشاھنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ ئانىسىنىڭ يېنىدا ئاستاغىنا ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. بالىسىنىڭ پىراقى بىلەن دەرد - ئەلەم ئىچىدە قالغان ئاتا - ئانا بالىنى كۆرۈپ چۆچۈپ ھەيران-نۇ ھەس بوپتۇ، ئۇڭۇمۇ - چۈشۈمۇ؟ دېيىشىپتۇ. بالىنى دەرھال قۇچىقىغا ئېلىپ، سۆيۈپ، خۇشلۇقتا ئۆزىنى باسالماي قاپتۇ. بالا ئاپپاق، سېمىز، قاۋۇل، چىرايلىق چوڭ بولغانىكەن. ئەمما، ئۇلار بالىنى كىمنىڭ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ يەنە قانداق پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى بىلەلمەپتۇ. بالىنى يەنە ئوغرىلاپ كەتمىسۇن دەپ، سىرتقا ئېلىپ چىقماپتۇ. كىشىلەر نۆۋەت بىلەن بالىغا ھەمراھ بوپتۇ. ئارىدىن بىر

ئاي ئۆتۈپتۇ. بالا يەنە بىر كېچىدىلا غايىب بوپتۇ. قۇتلۇقشاھ تەرەپ - تەرەپلەرگە ئا-دەم ئەۋەتىپ ئىزدەپتۇ، ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. قۇتلۇقشاھ بىلەن خوتۇنى بالىسىنىڭ دەردىدە يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ.

ئەمدى گەپنى يەنە شەھىرى ئەلقادىن باشلايلى:

پادىشاھ ماروت بىر ئايدىن كېيىن پەرىزاتلارنى بۇيرۇپ، تاباننى قايتۇرۇپ كەپتۇ. تاباننى يەنە ماھانغا قوشۇپ تەربىيەچىگە تاپشۇرۇپتۇ. تەربىيەچىلەر بالىلارنى ياخشى تەربىيەلەشكە باشلاپتۇ. ماھان بىلەن تابان توققۇز ياشقا كىرىپتۇ. بۇ ئىككىسى بىر-بىرىگە ئېچىل ئىكەن، بىر - بىرىدىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلمايدىكەن. پادىشاھ بالىلار-نى مەكتەپكە بېرىپتۇ. بالىلار مەكتەپكە بىللە بېرىپ، بىللە كېلىپ ناھايىتى ياخشى ئوقۇپتۇ. يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇلار ھەممە بىلىملەردىن خەۋەردار بوپتۇ. بولۇپمۇ ماھان كىشىنىڭ ھەۋىسى كەلگۈدەك ئىنتايىن چىرايلىق، ئەقىل - پاراسەتلىك چوڭ بوپتۇ. ئۇنىڭغا موللىسىنىڭ كۆزى چۈشۈپتۇ. موللىسىنىڭ قورسىقىغا جىن كىرىپتۇ، ماھان بىلەن تاباننى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىش ئۈچۈن، ھەر خىل ئامال - چارىلەرنى ئىشقا ساپتۇ. بىراق، ئۇلارنى بىر - بىرىدىن زادىلا يىراقلاشتۇرالماپتۇ. موللا تاباننى ماھاندىن مەڭگۈلۈك ئايرىش ئۈچۈن، ئۇنى يوقىتىش نىيىتىگە كەپتۇ ۋە بىر كۈنى تاباننى يېنىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، سەن ياخشى ئوقۇدۇڭ، ئۇستازىڭنىڭ ھۆرمىتىنمۇ ياخشى قىلىۋا-تىسەن. ئۇستازىڭنىڭ مۇھىم بىر خىزمىتى چىقىپ قالدى. سېنى بىر ئىشقا بۇيرۇي-مەن، شۇ ئىشنى بېجىرىپ كېلەلەمسەن؟ — دەپتۇ. ساددا، ئاق كۆڭۈل تابان:

— مەن ئۇستازىمنىڭ خىزمىتىگە تەييار، ئوتقا كىر دېسە ئوتقا كىرىمەن، سۇغا كىر دېسە سۇغا كىرىمەن. قانداق قىيىن خىزمەت بولسىمۇ بۇيرۇسىلا، جان - دىلىم بىلەن بېجىرىپ كېلەي، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. موللا:

— ئوغلۇم، سېنىڭ غەيرەت - ھىممىتىڭگە رەھمەت. تارىخنامىلەرگە قارىغاندا، كۈنپېتىش تەرەپتىكى بىر جەزىرىدە ھەزرىتى سۇلايماندىن قالغان بىر خاسىيەتلىك داش قازان بارمىش. بۇ قازاندا تۇرلۇك خاسىيەتلەر بارمىش. ئەس - يادىم شۇ قازان بىلەن بولۇپ قالدى. شۇ قازاننى تېپىپ كېلىش قولۇڭدىن كېلەمدۇ؟ — دەپ سوراپ-تۇ. تابان:

— ئۇستازىم، دۇئا قىلسىلا، بۇنىڭدىنمۇ مۇشكۈل ئىش بولسا بېجىرىپ كېلەلەي-مەن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

موللىسى دۇئا قىپتۇ. تابان موللىسى يېنىدىن چىقىپ، ماھانىنىڭ قېشىغا كې-لىپ، ئۇستازىنىڭ بۇيرۇغان خىزمىتىنى ۋە ئۆزىنىڭ شۇ خىزمەتنى ئورۇنلاشقا ما-

ئىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ماھان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىپتۇ ۋە:

— قانداق بولۇپ مۇنداق مۇشكۈل خىزمەتنى سىزگە تاپشۇرغاندۇ؟ خەير، بوپتۇ. ئۇستاز خىزمىتىنى ئورۇنلاڭ. ئالدى بىلەن دادامنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇستازلىق بۇيرۇغان خىزمىتىنى ئېيتىڭ. دادام سىزگە تۆت دۆە قوشۇپ بەرسۇن، يالغۇز ماڭسىڭىز مەن ئەنسىرەيمەن. سىز قازانلىق يالغۇز ئېلىپ كېلەلمەيسىز. تاريخنامىلەرگە قارىغاندا، بۇ قازانلىق قىرىق ئادەم نۆۋەتلىشىپ ساقلارمىش. كېچىلىكى ئېلىپ قاچقىسا، كۈندۈزى ئېلىپ كېلىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەسمىش، — دەپتۇ.

تابان پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئەھۋالنى پادىشاھقا ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، تابانغا ياراملىق دۆىدىن تۆتنى قوشۇپ بېرىپتۇ. ئۇلار بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ، ھېرىپ - چارچاپ مىڭبىر جاپادا جەزىرىگە كەپتۇ. ئۇلار يوشۇرۇنچە ئىزدەپ، ئاخىر ھېلىقى قازان بار يەرنى بىلىۋاپتۇ. كېچىسى قازانلىق ساقلايدىغانلار ئۇخلاپ قالغاندا، بېرىپ قازانلىق ئېلىپ كەپتۇ. تابان ئۇستازنىڭ خىزمىتىنى ئورۇنلاپ، خاسىيەتلىك قازانلىق ئېلىپ كەلگەنلىكىگە خۇش بولۇپ، ئۇستازنىڭ دۇئاسىنى ئالىدىغان بولدۇم دەپ، زور ئۈمىد بىلەن ئۇستازنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام بېرىپ:

— ئۇستازىم، بۇيرۇغان خىزمەتلىرىنى ئورۇنلاپ، خاسىيەتلىك قازانلىق ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. موللا تابانىڭ ئۆلمەي سالامەت كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ئىنتايىن ئاچچىقى كېلىپ، تابانغا سوغۇققىنە قاراپتۇ ۋە ئاغزىنىڭ ئۇچىدا تابانغا: «ھە، ياخشى بوپتۇ» دەپ قويۇپتۇ. تابان مەيۈس ھالدا ماھانىڭ قېشىغا كېلىپ ئەھۋالنى ماھانغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ماھان تابانغا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تەسەللى بېرىپتۇ. بىر - ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ماھان تابان بىلەن بىرلىكتە مەكتەپكە بېرىپتۇ. موللا ئۆز قورسىقىدىكى مەككارلىقىنى يوشۇرۇپ:

— ۋاي باللىرىم، كېلىڭلار، — دەپ ھاردۇق سوراپ، كۆرۈنۈشكە ياخشى مۇئامىلە قىپتۇ. ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن موللا يەنە تابانىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، ئۆتكەندە بۇيرۇغان خىزمەتنى ناھايىتى ياخشى ئورۇنلاپ كەلدىڭ، مەن كۆپ خۇرسەن بولۇپ ھەققىڭگە دۇئا قىلدىم. يەنە بىر خىزمەت چىقىپ قالدى. تارىخنامىلەردە يېزىلىشچە، كۈن يورۇش تەرەپتىكى بىر جاڭگاللىقتا ھەزرىتى سۇلايماندىن قالغان بىر دۇلدۇل بار ئىمىش، ئۇ بىر ئايلىق يولنى بىر كۈندە باسارمىش. شۇ دۇلدۇلنى قولۇمغا كەلتۈرسەم دەپ كېچە - كۈندۈز ئويلايمەن. ئاشۇ دۇلدۇلنى تۇتۇپ كېلىش سېنىڭ قولۇڭدىن كېلىدۇ. شۇ دۇلدۇلنى تۇتۇپ كەلسەڭ، ساڭا كۆپ دۇئا قىلسام، — دەپتۇ.

تابان ماقۇل بولۇپ قايتىپ چىقىپ ماھانىڭ قېشىغا كەپتۇ. ماھانغا مۇللىسىنىڭ تاپشۇرغان ھېلىقى خىزمىتىنى ئېيتىپتۇ. ماھان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىچىدە مۇلىسىدىن ئاغرىنىپ، بۇنى نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق مۇشكۈل ئىشلارنى ئورۇنلاشقا ئەۋەتىدىغاندۇ؟ دەپ خاپا بوپتۇ. ئەمما، چاندۇرماستىن تابانغا:

ــ بۇ ئەھۋالنى دادامغا ئېيتىڭ. دادامنىڭ بىر خاسىيەتلىك كەمىرى بار، ئۇنى تەلەپ قىلىڭ. كۈچلۈك دۈشمەن ئالتىنى ئۆزىگىزگە ھەمراھ قىلىپ بىرگە ئېلىپ مېڭىڭ. تارىخنامىلەردە يېزىلىشىچە، ئۇ دۆلدۈلنى ھېچقانداق كىشى قولغا چۈشۈرەلمىگەن. ئېيتىلىشىچە، ئاشۇ دۆلدۈل ياشايدىغان جاڭگالدىكى ئورمانلىقنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا بىر چوڭقۇر كۆل بار ئىمىش، دۆلدۈل ھەر كۈنى چۈش بولغاندا شۇ كۆلگە سۇ ئىچكىلى كېلەرمىش. سىز بارغاندا ئاشۇ كۆلنىڭ بويىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، دۆلدۈل كېلىپ سۇ ئىچكىلى تۇرغاندا چەبدەسلىك بىلەن كەمەرنى ئۇنىڭ بوينىغا تاشلاڭ، كەمەر ئۇنىڭ بوينىغا چۈشكەن ھامان كۈچەپ تارتسىڭىز، كەمەر ئاتنىڭ بويىنىنى سىقىدۇ، ئات قاچالمايدۇ. ئاندىن ئاتقا قاراپ «يا ھەززىتى سۇلايمان» دەپ چاقىرسىڭىز ئات بېشىنى تۆۋەن سېلىپ شۇك تۇرىدۇ، ئاندىن ئاتقا مىنگەيسىز. ئات سىزنى ئېلىپ كېلىدۇ، ــ دەپ يول كۆرسىتىپتۇ.

تابان پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلىپ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ، پادىشاھ خاسىيەتلىك كەمىرىنى بېرىپتۇ ۋە كۈچلۈك دۈشمەن ئالتىنى تاللاپ تابانغا قوشۇپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. بۇلار بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ ھېرىپ ـ چارچاپ جاڭگالغا كەپتۇ. جاڭگالدىكى ئورمانلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ ماڭە ـ ماڭە بىر يەرگە كەلگەندە كۆل كۆرۈنۈپتۇ. بۇلار كۆلنىڭ قېشىغا كېلىپ دەرھىنىڭ ئارىسىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇپتۇ. دەل چۈش ۋاقتى بولغاندا، كېلىشكەن، چىرايلىق، قاۋۇل دۆلدۈل قىبلە تەرەپتىن چىقىپ كېلىپ كۆلنىڭ بويىدا توختاپتۇ. دۆلدۈل سۇ ئىچكىلى تۇرۇپتىكەن، تابان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، چەبدەسلىك بىلەن كەمەرنى تاشلىغانىكەن، كەمەر دۆلدۈلنىڭ بويىنىغا چۈشۈپتۇ. تابان كەمەرنىڭ بىر ئۇچىنى راسا كۈچەپ تارتقانىكەن دۆلدۈلنىڭ بوينىنى چىڭ سقىپتۇ. تابان شۇ ھامانلا ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي «يا ھەززىتى سۇلايمان» دەپ چاقىرغانىكەن، دۆلدۈل بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇرۇپتۇ. تابان بىر سەكرەپلا دۆلدۈلغا مىنىپتۇ. دۆلدۈل تابانىنى ئۈستىگە ئېلىپ نىشان قىلغان تەرەپكە قاراپ ئۈچۈپتۇ. تابان دۆلدۈلنى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، ئۈستازىنىڭ خىزمىتىنى ئورۇنلىغىنىغا خۇش بولۇپ، دۆلدۈلنى ئۈستازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ ۋە:

ــ سالام ئۈستازىم، تاپشۇرغان خىزمەتلىرىنى ئورۇنلاپ دۆلدۈلنى ئېلىپ كەلدىم، ــ دەپتۇ. تابانىنىڭ بۇ قېتىمقى يەنە ئۆلمەي قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ،

موللىنىڭ بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كېتىپتۇ. ئاغزىنىڭ ئۇچىدا:

ــ خىزمەتنى ئوبدان ئورۇنلاپسەن، ئاتاخانغا ئەكىرىپ قوي، ــ دەپتۇ.

تاباڭ قايتىپ كېتىپتۇ. موللا تاباڭنى يوقاتماي تۇرۇپ قىزنى قولغا كەلتۈرەلمەي-دىغانلىقىنى ئويلاپ، ياۋۇز نىيىتىدىن يانماپتۇ. ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يەنە تاباڭنى يېنىغا چاقىرىپ:

ــ ھەقىقەتەن غەيرەتلىك، باتۇر يىگىت ئىكەنسەن، ھەرقانداق خىزمەتنى ئو-رۇنلاش سېنىڭ قولۇڭدىن كېلىدىكەن. يەنە بىر خىزمەت بار، ئەمدى شۇ خىزمەتنىمۇ ئورۇنلاپ كەلسەڭ، ساڭا دۇئا قىلسام. تارىخىي كىتابلارغا يېزىلىشچە، ھەزرىتى سۇلايمان زامانىسىدىن تارتىپ تا ھازىرغىچىلىك ياشاپ كەلگەن بىر كىشىك بارمىش. ئۇ كىشىك ئابىھايات سۇيىنى ئىچكەنمىش. ھەزرىتى سۇلايمان ئۆز قولى بىلەن «ئى-سىمىئەزەم»نى يېزىپ، تۇمار قىلىپ كىشىكنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويغانمىش، ئۇ تۇ-مارىدا قىرىق نەچچە تۇرلۇك خاسىيەت بارئىمىش. مەن سەندىن كۆپ خۇرسەن بولسام، ھەققىڭگە دۇئا قىلسام، شۇ كىشىكنىڭ بوينىدىكى خاسىيەتلىك تۇمارنى ئەكىلىپ بەرسەڭ، ــ دەپتۇ.

تاباڭ موللىسىنىڭ يېنىدىن چىقىپ ماھانىنىڭ قېشىغا كەپتۇ، ئەھۋالنى ماھانىغا ئېيتىپتۇ. ماھانىنىڭ تاباڭغا ئىچى ئاغرىپتۇ. موللىسىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن بۇنداق مۇشكۈل خىزمەتنى تاپشۇرۇپ، خەتەرگە بۇيرۇۋەرگەنلىكىدىن گۇمانلىنىپ، تېگىدە بىر سىر بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. ئىچىدە موللىسىغا نەپرەتلىنىپتۇ،ئەمما بىلدۈرمەپتۇ ۋە تاباڭغا:

ــ خەير، بوپتۇ، ئۇستازىنىڭ خىزمىتىگە مېڭىڭ. ئەمما، بۇداقى خىزمەت تېخىمۇ مۇشكۈل ئىكەن. ئۆزىڭىزگە ئون دۈشمەن ھەمراھ قىلىۋېلىڭ. تارىخنامىلەردە يېزىلىشچە، ئۇ كىشىك ھەزرىتى سۇلايمان زامانىسىدا ئابىھايات سۇيىنى ئىچكەنلىكتىن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈپ، ھازىرغىچىلىك ياشاپ كەلگەنمىش. ھەزرىتى سۇلايمان ئۇ كى-شىكنىڭ بوينىغا «ئىسىمىئەزەم»نى پۈتۈپ تۇمار قىلىپ ئېسىپ قويغانمىش. ئۇ كى-شىك كۈنچىقىش تەرەپتىكى بىر خەتەرلىك تاغ ئۈستىدە ياشارمىش، ھەزرىتى سۇلايمان شۇ يەرگە بەند قىلىۋەتكەنمىش. ئۇ كىشىك تۇرغان يەرگە ئادەمزاتنىڭ قەدىمى يەتكەن ئەمەسمىش. كىمكى شۇ خەتەرلىك تاغنىڭ ئۈستىگە چىقالىسا، ھەزرىتى سۇلايمانىنى شېپى كەلتۈرۈپ «ئىسىمىئەزەم»نى ئون مەررە ئوقۇسا، كىشىك شۇ يەرگە ھازىر بولارمىش، ــ دەپ يول كۆرسىتىپتۇ.

تاباڭ كۈچتۈڭگۈر پالۋان دۈشمەن ئوننى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ مېڭىپتۇ. ئون بەش كۈن يول يۈرۈپ ئاخىر خەتەرلىك تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ. ھەر خىل چارىلەر بە-

لەن تۇرلۇك قىينچىلىقلارنى يېڭىپ تاغ ئۈستىگە چىقىپتۇ. ماھانىڭ ئېيتقىنى بو- يىچە ھەزرىتى سۇلايمانىنى شېپى كەلتۈرۈپ «ئىسمىئەزەم»نى ئون مەررە ئوقۇپتۇ. قارىسا، كۆز ئالدىدا بىر چوققىنىڭ ئۈستىدە بويىنغا تۇمار ئېسىلغان چىرايلىق، ھەيۋەتلىك بىر كېيىك تۇرغۇدەك. تابان كېيىكنىڭ ئالدىغا بېرىشىغا، ئاپپاق ساقال بىر بوۋاي پەيدا بوپتۇ. تابان دەرھال بوۋايغا سالام بېرىپ، ئەھۋالنى باشتىن - ئا- خىرىغىچىلىك ئېيتىپ بېرىپتۇ. بوۋاي ئوغۇلدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قوشۇمسىنى بىر تۇرۇپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋېلىپ، تابانغا:

— سەن تۇمارنى ئىزدەپ كەلدىڭمۇ؟ ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە قەدىمى يەتكەن ئە- مەس. سەن ئۈستازغا ئەقىدە قىلىپ ئۈستازنىڭ خىزمىتىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن بۇ خە- تەرلىك جايغا كەپسەن، سېنىڭ ئەقىدەڭگە، ئاق نىيەتلىكلىكىڭگە، غەيرىتىڭگە رەھ- مەت، — دەپتۇ ۋە بىرپەس جىم تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىپتۇ، — سېنىڭ ئۈستازىڭ يامان نىيەت بىلەن ساڭا سۇيىقەست قىلىپ، سېنى خەتەرلىك يوللاردا ئۆلسۇن دەپ، ئادەمزاتنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان بۇنداق جايغا ئەۋەتىپتۇ. كىشىگە ئورا كولىغان كىشى ئاۋۋال ئۆزى ئورىغا چۈشۈپ تۇرۇپ كولايدۇ. خەير، سۇيىقەست ئۆزىگە يانسۇن. «تەد- بىرىڭ قانداق بولسا، تەقدىرىڭ شۇنداق بولار» دېگەن گەپ بار. بوپتۇ، سەن ئىزدەپ كەلگەن تۇمارنى بېرەي، ئىچىنى ئېچىپ كۆرمە، ئاپىرىپ ئۈستازىڭنىڭ ئۆز قولىغا بەرگىن، ئۈستازىڭ ئۆزى ئاچسۇن.

بوۋاي تۇمارنى كېيىكنىڭ بويىنىدىن ئېلىپ، بىر قۇتىغا سېلىپ تابانغا بېرىپتۇ. تابان بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپ قايتىپتۇ. بوۋاينىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە قۇتىنىڭ ئاغزى- نى ئاچماستىن شۇ پېتىچە ئەكېلىپ موللىسىغا بېرىپتۇ. موللىسى قۇتىنى قولىغا ئېلىپ قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىشىغىلا قۇتىدىن «گۇر» قىلىپ بىر ئوت چىقىپلا مولـ لىنى كۆيدۇرۇپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

بۇ ئەھۋال پادىشاھ مارۇتقا ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ موللىغا لەنەت ۋە نەپرەت ئوقۇپ- تۇ، تابانىنىڭ باتۇرلۇقىغا، سادىق، ئاق كۆڭۈللۈكىگە، ئەقىدە - ئىخلاسىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ، ھەمدە تابانىنىڭ ئۆتمۈشىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، تابانىنى ئۆز دادىسىغا كۆرسىتىش قارارىغا كەپتۇ. پادىشاھ مارۇت بىر كۈنى تابانىنى ئۆز يېنىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، سەن ئەسلىدە قۇتلۇقشاھ پادىشاھنىڭ ئوغلى ئىدىڭ. مەن قىزىمغا ھەمراھ بولۇپ بىرگە چوڭ بولسۇن دېگەن خىيالدا «قىزىم بىلەن بىر كۈن، بىر سا- ئەتتە تۇغۇلغان ئۇغۇل بالا بولسا ئېلىپ كېلىڭلار» دەپ پەرىلەرنى بۇيرۇدۇم. پەرىلەر جاھانىنى ئاختۇرۇپ سېنى ئېلىپ كەپتۇ. سەن قىزىم بىلەن بىركۈن، بىرسائەتتە تۇ- غۇلغان ئىكەنسەن. سېنى ئاسراپ - ئەتىۋارلاپ تەربىيەلىدۇق. چوڭ بولدۇڭ، ئوقۇپ

ھەرخىل بىلىملەردىن خەۋەردار بولدۇڭ. ئەپسۇسكى، دىيانەتسىز، قارا كۆڭۈل ئۇستاز-نىڭ سۆيىقەستىگىمۇ دۇچار بولدۇڭ. بەختىمىزگە يارىشا، ئۆزۈڭنىڭ باتۇرلۇقى، ھوشيارلىقىڭ بىلەن يەنە ھايات قالدىڭ. ئەمدى سېنى ئۆز ئاتا - ئاناڭنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇرۇش قارارىغا كەلدىم. ئۆز ئاتا - ئاناڭ بىلەن كۆرۈ-شۈپ كەلگىن، — دەپتۇ. تاباڭ:

— دادا، ئۇنداق گەپنى قىلماڭ، سىزدىن باشقا يەنە دادام يوق، — دەپ تەسىر-لىنىپ يىغلاپتۇ. پادىشاھ ماروت:

— بۇ ۋاقىتقا قەدەر بۇ سىرنى سەندىن ۋە باشقىلاردىن يوشۇرۇن تۇتۇپ كەلدىم. ئەمدى چوڭ بولدۇڭ، يېشىڭ يىگىرمىدىن ئاشتى، بېرىپ ئۆز دادىڭ، ئۆز ئاناڭنى كۆرۈپ كەلگىن، — دەپتۇ.

سەپەرگە مېڭىش ۋاقتىدا ماھان بىلەن تاباننىڭ بىر - بىرىدىن ئايرىلىشقا رايى بارماپتۇ. ماھان «مەنمۇ تاباڭ بىلەن بىرگە بارسام» دەپتۇ. تاباڭمۇ ماھاننىڭ بىرگە بېرىشىنى تەلەپ قىپتۇ. بۇلارنىڭ تەلىپى ماروتقا يەتكۈزۈلۈپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنىڭ تە-لىپىنى قوبۇل قىپتۇ. بۇلارغا نۇرغۇن پەرىلەرنى قوشۇپ داغدۇغا، ھەشەمەت بىلەن يولغا سالىپتۇ. پادىشاھ ماروت قۇتلۇقشاھقا ئۆتكەن ئەھۋاللارنى تەپسىلىي بايان قىلىپ مەكتۇپىنامە يېزىپتۇ ھەم ئەپۇ سوراپ ئۆزىرە بايان قىپتۇ. تاباننى ئېلىپ كەلگەن پە-رىلەر يول باشلاپ مېڭىپتۇ. ئۇلار ئاخىرى قۇتلۇقشاھنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ. بۇ خە-ۋەرنى ئاڭلاپ قۇتلۇقشاھنىڭ خۇشلۇقى ئىچىگە سىغماي قاپتۇ ۋە يۇرت كاتتىلىرىنى باشلاپ ئوغلىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. ئاتا - بالا قۇچاقلىشىپ، يىغلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. ھەممە تەسىرلىنىپ يىغا - زارە قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ماھان بىلەن تاباڭ بۇ شە-ھەردە بىر ئاي تۇرۇپتۇ. قۇتلۇقشاھ ماھان بىلەن تاباننى بىر - بىرىگە قوشۇپ قو-يۇش ۋە توي قىلىش ھەققىدە پادىشاھ ماروتقا مەكتۇپ يوللاپتۇ. پادىشاھى ماروت بۇ-نىڭغا جاۋابەن «مېنىڭ نىيىتىممۇ ماھان بىلەن تاباننى بىر - بىرىگە قوشۇپ قويۇش ئىدى. ئۆزلىرىنىڭ مەسلىھەتىنى تامامەن ماقۇل كۆرىمەن» دېگەن مەزمۇندا مەكتۇپنا-مە قايتۇرۇپتۇ.

قۇتلۇقشاھ نۇرغۇن سوۋغا - سالاملار بىلەن تاباڭ ۋە ماھاننى بىرگە ئېلىپ پا-دىشاھ ماروتنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كەپتۇ. قۇتلۇقشاھ كۆپ ئىززەت - ھۆرمەتكە سازا-ۋەر بوپتۇ. ماروت قۇتلۇقشاھتىن تەكرار ئەپۇ سوراپتۇ. پادىشاھ ماروت شەھەر خەل-قىگە ناھايىتى كاتتا داغدۇغىلىق توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ، ماھاننى تاباڭغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ. تويىنى تۈگىتىپ ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندە قۇتلۇقشاھ تاباڭ بىلەن ماھاننى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ ۋە يۇرت ئەھلىگە كاتتا توي ئۆتۈ-

كۆزۈپ بېرىپتۇ. تابان بىلەن ماھاننى ھەممە قۇتلۇقلاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تابان بىلەن ماھان پادىشاھ ماروتنىڭ قېشىدىمۇ، قۇتلۇقشاھنىڭ قېشىدىمۇ تۇرۇپتۇ. ئارد-دىن ئىككى - ئۈچ يىل ئۆتۈپتۇ. بەختكە قارشى قۇتلۇقشاھ ۋاپات بولۇپ كېتىپتۇ. يۇرت ئەھلى مەسلىھەتلىشىپ تاباننى دادىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھلىققا سايلاپتۇ. تابان ئەلنى ئادالەت بىلەن سوراپتۇ. خەلق ئاسايىشلىقتا ئۆتۈپتۇ. يۇرت ئەھلى بۇنىڭدىن رازى بوپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **سىيىت زۇنۇن** (1931). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدىن.

ئابدۇرەھمان مۆمىن. ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھىرىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (4)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

پادىچى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئوغلى

امانلارنىڭ زامانىسىدا بىر كەمبەغەل بوۋاي ئۆتكەنىكەن، ئۇ بوۋاينىڭ زېرەك بىر ئوغلى بولغانىكەن. ئۇلار ئەسلىدە بىر قورايلىق ئېتىزغا بۇغداي تېرىپ، ئۇنىڭدىن ئاز ـ تولا بۇغداي ئېلىپ، جېنىنى جان ئېتىپ كەپتىكەن. شۇنداق يىللار ـ نىڭ بىرىدە يىل بويى يامغۇر ياغماي، بىر تالمۇ دان ئالالماپتۇ. بوۋاي جان بېقىش كويىدا بىر مەھەللىنىڭ پادىسىنى بېقىپتۇ، باققاندىمۇ ئەلنى رازى قىلغۇدەك بېقىپ ـ تۇ.

شۇ چاغدا بۇ ئەلنىڭ پادىشاھىمۇ ئۆزىنىڭ قىرىق بىر كالىسىنى باقىدىغان بىر ياخشى پادىچى ئىزدىتىپ يۈرگەنىكەن. ئىزدەپ ـ سۈرۈشتۈرۈپ، بۇ پادىچى بوۋاينىڭ كالىلارنى ياخشى باقىدىغانلىقىنى بىلىپتۇ. ئۇنى چاقىرىپ، ئۆزىنىڭ كالىلىرىنى بې ـ قىشىنى بۇيرۇپتۇ. بوۋاي چارىسىز ماقۇل بوپتۇ. پادىشاھنىڭ قىرىق بىر كالىسىنىڭ ئىچىدە بىر كالىسى قىرىق چېلەك، قالغان قىرىق كالىسى قىرىق چېلەك سۈت بې ـ رىدىكەن. شۇڭا، قىرىق چېلەك سۈت بېرىدىغان كالا پادىشاھ ئۇچۇن بەكمۇ ئەتىۋار ـ لىق ئىكەن. مۇشۇ ۋەجىدىن پادىشاھ ھەر كۈنى ئەتىگەندە بىر قېتىم، كەچتە بىر قېتىم كالىلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئاندىن خاتىرجەم بولىدىكەن.

كۈنلەر كەينىدىن كۈنلەر، ئايلار كەينىدىن ئايلار ئۆتۈپتۇ، كالىلار ياخشى تويۇپ سەمرىپتۇ. پادىشاھ كۆڭلىدە رازى بوپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، پادىشاھنىڭ قىرىق چېلەك سۈت بېرىدىغان كالىسى تۈيۇقسىز يوقاپ كېتىپتۇ. بوۋاي يېقىن ئەتـ ـراپلارنى ئىزدەپتۇ، زادىلا تاپالماپتۇ. ئاخىر قىرىق كالىنى ھەيدەپ قايتىپ كەپتۇ. پا ـ دىشاھ ئادىتى بويىچە چىقىپ قارىسا، ئەتىۋارلىق كالىسى كۆرۈنمەپتۇ. سۈرۈشتۈرۈپ يوقالغانلىقىنى بىلىپتۇ. پادىشاھ دەرغەزەپكە كەپتۇ ـ دە، «جالالات» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللات شۇ ھامان يۈگۈرۈپ كىرىپتۇ ـ دە:

ـــ ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، كىمنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلىمەن؟ ـــ دەپـ ـتۇ.

ـــ جانابى شاھىمىز، ـــ دەپتۇ پادىشاھنىڭ ۋەزىرى، ـــ بۇ بوۋاينى ئۆلتۈرۈۋەتـ ـسەك، كالىنى تاپماق تەس بولارمىكىن. ئۇنىڭغا بىر جۈمە مۆھلەت بېرەيلى. شۇنىڭـ ـغىچە كالىنى تاپالمىسا، ئاندىن ئۇنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلساق.

پادىشاھ ئويلىنىپ بوۋايغا بىر جۈمە مۆھلەت بېرىپتۇ. پادىچى بوۋاي تايىقىنى

تۇتقىنىچە كالىنى ئىزدەپتۇ، چۆللەرنى كېزىپتۇ، جاڭگاللارغا كىرىپتۇ، ھېچنەدىن تا-پالماپتۇ. جۇمە كۈنىمۇ يېتىپ كەپتۇ. ئۇ كالىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ئۆلۈم كۆزىگە كۆرۈنۈشكە باشلاپتۇ، يالغۇز بالىسىنى ئويلاپتۇ. ئۇ شۇنداق خىياللار بىلەن مېڭىۋې-رىپ، بىر تاغقا بېرىپ قاپتۇ. ئۇ تاغدا بىر چوڭ غار بار ئىكەن. بوۋاي كالا مۇشۇ غارغا كىرىپ قالمىغاندۇ؟ دېگەن ئوي بىلەن غارغا يېقىنلاپ بېرىپتۇ. شۇ چاغدا بىر دەھشەتلىك سادا بىلەن تەڭ قاتتىق بوران چىقىپ، بوۋاينى بىر يەرلەرگە ئاپىرىپ تاشلاپتۇ. بوۋاي تىرىشىپ - تىرمىشىپ يەنە غارنىڭ ئاغزىغا يېقىنلاپ بې-رىپتۇ. بۇ قېتىم يەنە شۇنداق سادا بىلەن ئوت يالقۇنى كۆتۈرۈلۈپتۇ. بوۋاي دەرھال ئۆزىنى بىر دالدىغا ئېلىۋاپتۇ. ئوت يالقۇنى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، بوۋاي غار ئاغزىغا قارىغۇدەك بولسا، بىر ئادەمزات تۇرغۇدەك. ئۇ بوۋايدىن:

— ھەي بوۋاي، سېنى بۇ يەرلەرگە كېلىشكە نېمە مەجبۇر قىلدى؟ — دەپ سو-راپتۇ.

— مەن پادىشاھنىڭ قىرىق بىر كالىسىنى باقاتتىم، — دەپتۇ بوۋاي، — قىرىق چېلەك سۈت چىقىدىغان بىر ئارزۇلۇق كالىسى يوقاپ كەتتى. بىر جۇمەدىن بېرى ئىزدەۋاتىمەن، ھېچ تاپالمىدىم. ئىزدەپ كېلىپ قارىسام بۇ غار كۆرۈندى. مۇشۇ غاردا قامىلىپ قالمىغاندۇ، دېگەن ئوي بىلەن بۇ يەرگە كەلدىم.

— سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭنى بىلەتتىم. بۇ غار سېھىرگەرلەر ماكانى. سەن بىزنىڭ ھاجىتىمىزدىن چىقساڭ، كالىنى ئۆز ئۆيۈڭگە يەتكۈزىمىز، — دەپتۇ ھېلىقى سېھىرگەر.

— قولۇمدىن كەلسە، ھاجىتىڭلاردىن چىقاي، — دەپتۇ بوۋاي.

— سېنىڭ يالغۇز بىر ئوغلۇڭ بار، — دەپتۇ سېھىرگەر، — شۇ ئوغلۇڭنى بې-رىسەن - دە، كالىنى ئەتە پادىشاھقا ئاپىرىپ ئۆلۈمدىن قۇتۇلىسەن.

بوۋاي ياق دېسە، پادىشاھ ئۆلتۈرىدۇ، ماقۇل دەي دېسە، يالغۇز بالىسىدىن ئايرى-لىپ قالىدۇ. سېھىرگەر بوۋاينىڭ تەڭقىسلىقتا قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

— سەن بالاڭ بىلەن مەسلىھەتلەش، — دەپتۇ، ئاندىن، — كۆزۈڭنى يۇم، مەن «ئاچ» دېگەندە كۆزۈڭنى ئاچىسەن.

بوۋاي كۆزىنى يۇمۇپتۇ، بىرھازادىن كېيىن «ئاچ» دېگەن سادا بىلەن كۆزىنى ئېچىپتۇ. قارىسا ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇدەك. ئاتىسىنىڭ غەم - قايغۇدا قالغانلىقىنى بىل-گەن ئوغۇل:

— ئاتا، كالا تېپىلمىغان بولسا، سېنىڭ ئورنۇڭدا پادىشاھنىڭ ئالدىغا مەن بارى-مەن، — دەپتۇ.

بوۋاي ئوغلىغا سېھىرگەر بىلەن بولغان ئەھۋالنى دەپ بېرىپتۇ. زېرەك ئوغۇل ئاتىسىنىڭ رازىلىق دۇئاسىنى ئېلىپ، سېھىرگەرلەر ماكانىغا بارماقچى بوپتۇ. ھەممىدىن خەۋەر تېپىپ تۇرغان سېھىرگەر شۇ ھامان پەيدا بولۇپ، كالىنى بوۋاينىڭ ھويلىسىغا يەتكۈزۈپتۇ ـ دە، بىر دوملاپ چوڭ بىر قۇشقا ئايلىنىپ، بوۋاينىڭ ئوغلىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. بوۋاي ئوغلىنىڭ دەردىدە زار قاقشاپ قاپتۇ. قۇش يىگىتنى بىر ھەشەمەتلىك بىناغا يېنىغا تاشلاپ غايىب بوپتۇ. يىگىت بىر ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كىرسە، بىر موماينىڭ تەنھا تەسۋى تارتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە سالام بېرىپتۇ. موماي:

ـــ كەلگىن بالام، يۇقىرى ئۆتكىن، ـــ دەپتۇ ـ دە، دەرھال مېۋە، قەن ـ گېزەكلەر بىلەن چاي تەييارلاپ يىگىتنى مېھمان قىپتۇ. يىگىت چاي ئىچىۋېتىپ ئىشىك تەرەپكە شۇنداق قارىغانىكەن، بىر چوڭ يىلاننىڭ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەيمىنىپ قاپتۇ.

ـــ بالام، قورقمىغىن، ـــ دەپتۇ موماي چىقىپ كېتىۋېتىپ، ـــ زىينى يوق، ئىختىيارىغا قويۇپ بەر.

موماي ئۆيدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، يىلان يىگىتنىڭ قۇچىقىغا چىقىپتۇدە، بىر دوملاپ، ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار، قەلەم قاشلىق، سۇمبۇل چاچلىق، زىلۋا بويلۇق بىر گۈزەل قىزغا ئايلىنىپتۇ. قىز يىگىتكە قاراپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، خۇش تەبەسسۇم بىلەن ھال ـ ئەھۋاللىشىپتۇ. يىگىتنىڭ قەلبىدە بىر ئوت كۆيگەندەك بوپتۇ، ئۇنىڭ پۈتۈن مېھرىنى قىز تارتىۋاپتۇ.

ـــ بۇ جاي ـ ئىمارەتلەر بىزنىڭكى، ـــ دەپتۇ قىز، ـــ چارباغلارنى سەيلە قىلىڭ، بىللە چىقايلى.

قىز بۇ قەددى ـ قامەتلىك، زېرەك يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ، چارباغنى قىرىق كۈن ئايلىنىپتۇ. ئاندىن سېھىرگەر چوڭ توي ـ مەرىكە ئۆتكۈزۈپ، قىزنى يىگىتكە نىكاھلاپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى يىگىتنىڭ ئاتىسىنى يوقلاپ كېلىش ئارزۇسى قوزغىلىپتۇ، بۇ ئارزۇسىنى خوتۇنىغا ئېيتىپتۇ. خوتۇنى مۇنداق دەپتۇ:

ـــ سېھىرگەر مېنىڭ ئاتام بولىدۇ. سىز ئۇنىڭ ئالدىغا بارغاندا، بىرىنچى كۈنى، بىر تۇلپار بار، شۇنى سوراڭ؛ ئىككىنچى كۈنى، خىسلەتلىك ئۇزۇك بار، شۇنى سوراڭ؛ ئۈچىنچى كۈنى رۇخسەت سوراڭ.

يىگىت خوتۇنىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە بىرىنچى كۈنى تۇلپارنى، ئىككىنچى كۈنى خىسلەتلىك ئۇزۇكنى سوراپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى ئاتىسىنى يوقلاش ئارزۇسى ئېيتىپ،

رۇخسەت سوراپتۇ. سېھىرگەر سورىغانلىرىنى بېرىپ، رۇخسەت بېرىپتۇ. ئەر - خوتۇن ئىككىسى يولغا تەييارلىق قىپتۇ. يولغا ئاتلانغان كۈنى قىز بىر دومىلاپلا يىلان قىياپىتىگە كىرىپ، ئاتنىڭ پۇتىغا يۆگىشۇۋاپتۇ. ئۇلار ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە ئۇچقاندەكلا بېرىپتۇ.

ئاتىسى ئوغلىنىڭ پىراقىدا ئازابلىنىپ يېتىپ قالغانىكەن.

— ئاتا، مەن قايتىپ كەلدىم، — دەپتۇ يىگىت.

بالىسىنىڭ تىرىكلىكىدىن ئۈمىد ئۈزگەن بوۋاي دەسلەپتە ئىشەنمەپتۇ. شۇنداق تىمۇ، ئىشىكىم ئالدىغا كەلگەنىكەن، دىدارىنى كۆرۈشۈم كېرەك، دەپ ئىشىكنى ئېچىپتۇ - دە، بالىسىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئېتىپتۇ.

— سەن ئۆز بالامۇ ياكى بالامنىڭ روھىمۇ؟ — دەپتۇ بوۋاي، — سېنىڭ بىلەن دىدار كۆرۈشۈشكە خۇدا ئۆزى نېسىپ قىلغان ئوخشايدۇ. ئۆيگە كىر.

بوۋاي ئوغلى بىلەن ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن، باغلاپ قويغان تۈلپارغا كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ پۇتىدىكى يىلاننى كۆرۈپ قورقۇنچ بېسىپتۇ.

— ئاتا، ئەندىشە قىلما، ئۆيگە كىرەيلى، — دەپتۇ يىگىت.

ئاتا - بالا ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، يىگىت ھەممە ئەھۋالنى ئاتىسىغا دەپ بېرىپتۇ. شۇ چاغدا يىلان بىر دومىلاپ ئەسلىگە كېلىپ ئۆيگە كىرىپتۇ، بوۋايغا تەزىم قىلىپ، ھال - ئەھۋاللىشىپتۇ. بوۋاينىڭ كېلىنىنى كۈتۈۋالغۇدەك ھېچ نەرسىسى بولمىغاچقا، بەكمۇ خىجالەت بوپتۇ.

— ئاتا، خىجالەت بولما، ھېلىمۇ قورايلىق ئېتىزىمىز ئۆزىمىزدە ئىكەن، ھەممە نەرسە تەل بولىدۇ، — دەپتۇ يىگىت.

يىگىت خىسلەتلىك ئۇزۇكنى قولىغا ئېلىپ، «قېنى خىسلەتلىك ئۇزۇك، كارامىتىڭنى كۆرسەت» دەپتىكەن، دەرۋازىسى ياقۇتتىن، تۇۋرۇكلىرى ئالتۇندىن، تەكتى مەرمەردىن ياسالغان بىر چوڭ ئوردا پەيدا بوپتۇ. ئۇنىڭ نۇرىدا كېچە كۈندۈزگە ئايلىنىپتۇ. يىگىت بىلەن كېلىن بوۋاينى قولتۇقلاپ، زىلچە - گىلەمىلەر بىلەن ئورالغان بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ، ئېسىل تائاملار بىلەن مېھمان قىپتۇ.

ئەمدىكى گەپنى شۇ ئەلنىڭ پادىشاھىدىن ئاڭلايلى:

ئوردىنىڭ داڭقى تېزلا پادىشاھ ئوردىسىدىن ھالقىپ، يىراق چەتلەرگىچە يېتىپتۇ. پادىشاھ ئۆز تەۋەسىگە ئوردا سالغان «پادىشاھ» نىڭ كارامىتىنىڭ سىرىنى بىلەلمەپتۇ، بىرنەچچە كۈنگىچە كۈتۈپتۇ. بىر جۈمە ئۆتكەندىن كېيىن يىگىت تۈلپارىنى مىنىپ شىكارغا ئاتلىنىپتۇ. پايلاقچىلار بۇ خەۋەرنى دەرھال پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ ئەھۋالنى كۆزىتىپ بېقىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ۋەزىرىنى ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىر

داغدۇغا بىلەن بۇ ئوردىغا كىرىپ كەپتۇ. ئوردا شۇنچىلىك ھەشەمەتلىك بولغان بىلەن بىرمۇ لەشكەر كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ قايسى ئىشكىنى ئېچىپ كىرىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا، جاھاندا تەڭدىشى يوق بىر گۈزەل قىز چىقىپ ۋەزىرگە سالام بېرىپتۇ. قىز پەلەمپەيدىن چاققانلىق بىلەن چۈشۈپ، ياشىنىپ قالغان ۋەزىرنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ، ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ. تۇرلۇك - تۇمەن نازۇنېمەتلەر بىلەن ۋەزىرنى مېھمان قىپتۇ. ۋەزىر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پادىشاھقا كۆرگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە: «ئۇلۇغ پادىشاھىمىز، بۇ قىز گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى ئىكەن. ئۇنىڭ سۈزۈكلۈكىدىن شەربەتلەر، زەمزەملەر خىجىل ئىكەن. سۇ ئىچكەندە گېلىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن. بۇ گۈزەل پەقەت شەۋكەتلىك پادىشاھىمىزغا مەنسۇپ» دەپتۇ.

پادىشاھ بۇ قىزنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ، ماڭا تەۋە ئەلدە مۇنداق بىر گۈزەل ساھىبجامالنىڭ مېنىڭ ئوردامدا بولمايدۇ، ئۇ يەردە تۇرۇشى مەن ئۈچۈن ھاقارەت، ئۇ گۈلنىڭ خۇش پۇرىقىدىن مەنلا ھۇزۇرلىنىشىم كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ. بىراق، ئۇ بىر پادىشاھ ياكى شاھزادە بولۇپ، يوشۇرۇپ قويغان لەشكەرلىرى باردۇ، دېگەن ئوي بىلەن يەنە پايلاقچى ئەۋەتىپ، تىڭتىڭلاپ كۆرۈپتۇ. پايلاقچىلار قىزدىن باشقا ھېچكىمنىڭ يوقلۇقىدىن خەۋەر بېرىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بەش يۈز ئاتلىق لەشكەر ئەۋەتىپتۇ. ئاتلىق لەشكەرلەر ئوچ قېتىم چۇقان كۆتۈرۈپتۇ، لېكىن بۇ ئوردىدىن بىرمۇ لەشكەر چىقماپتۇ. ئاخىرىدا لەشكەرلەر ياقۇت دەرۋازىدىن باستۇرۇپ كىرىپتۇ. بۇ ھېكمەتلىك ياقۇت دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتى ئۆزلۈكىدىن شۇنداق بىر ئېچىلىپ يېپىلىپتىكەن، لەشكەرلەر شۇ يەردىلا ئاتلىرىدىن موللاق ئېتىپ، ھەممىسى ھالاك بوپتۇ. پادىشاھ بۇ قىزنى قولغا چۈشۈرەلمەي، باشقىچە ھىيلە ئىشلىتىپ، يىگىتنى ئۆلتۈرۈپ، قىزنى قولغا چۈشۈرمەكچى بوپتۇ.

ئاردىدىن بىرمەھەل ئۆتۈپ، يىگىت شىكاردىن قايتىپ كەلگەندە، بولغان ۋەقەنى خوتۇنىدىن بىرمۇبىر ئاڭلاپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇنىغا بولغان مېھرى تېخىمۇ ئېشىپتۇ. ئۇلار پادىشاھنىڭ يەنە ھىيلە ئىشلىتىپ، بىر پالاكەت كەلتۈرىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپتۇ. ئۇلار «ھەرنېمە بولسا، ئۆزىمىزنى سەگەك تۇتايلى» دېيىشىپتۇ. پادىشاھمۇ يىگىتنى چاقىرىپ، تۇلپارنى قولغا چۈشۈرۈپ، يىگىتكە بىر تۆھمەت ئارتىپ، زىندانغا تاشلاش ئارقىلىق قىزنى ئوردىغا ئەكېلىۋالماقچى بوپتۇ - دە، ئەتىسى يىگىتنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپتۇ. يىگىت پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. پايلاقچىلار يوشۇرۇنچە تۇلپارنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنى ئېلىپ قاچماقچى بوپتۇ. تۇلپار ئالدىغا كەلگەنلەرنى چىشلەپتۇ، ئارقىسىدىن كەلگەنلەرنى تېپىپتۇ، ھېچكىمنى يېقىن كەلتۈرمەپتۇ. يىگىت بۇنى تۇيۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ بۇ يىگىتنىڭ ھېكمىتىگە قۇدرىتى يەتمەيدىغانلى-

قىغا كۆزى يېتىپتۇ. يىگىت قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ ئاتىسىنىڭ ۋاق-تىدىمۇ ۋەزىر بولغان، چاچ - ساقاللىرى ئاقارغان قېرى ۋەزىر پادىشاھقا مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ:

— ئەي شەۋكەتلىك شاھىمىز، مەرھۇم ئاتىلىرى ئىككى تىلسىماتقا بەكمۇ قىزىققانىدى، بىراق مەقسىتىگە يېتەلمىگەن. مەرھۇم بوۋىلىرىمۇ بۇ يولدا ئۇرۇنۇپ باقىقانكەن. بىز بۇ يىگىتنى مۇشۇ يولغا سالساق. ئۇ بۇ ئىشنى ھەرگىز ئورۇنلىيالمايدۇ. سىلى مەرھۇم ئاتا - بوۋىلىرىغا ئوخشاش: «بۇنى ئورۇنلايسەن، ئورۇنلىسالمىساڭ پادىشاھلىقىمنى بېرىمەن، ئورۇنلىيالمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن» دەپلا، مانا مەقسەتلىرىگە يېتىشىنىڭ چارىسى.

— خوش، بۇ تىلسىمات نېمىكەن؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— تىلسىماتنىڭ بىرى، — دەپتۇ ۋەزىر، — شۇنداق بىر سازمىش. ئالەمدىكى جىمى نەغمە - ناۋادىن خالىغىنىنى ئۆزى چېلىپ بېرەرمىش، كۆڭۈلنى بەكمۇ خۇش قىلارمىش. يەنە بىرسى، ئىپار كېيىكمىش. ئۇنىڭغا ئېرىشكەندە، ئەتراپ خۇش پۇراققا ئايلىنارمىش، شۇ ئەتراپتىكى پۇقرالارغىچە كېسەل بولغانلار ساقىيارمىش، زادى كېسەل بولماي ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ساغلام ئۆتەرمىش.

پادىشاھ بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ قاپتۇ - دە:

— يا شۇ قىزغا ئېرىشەي، يا بۇ تىلسىماتلارغا ئېرىشەي. بۇ تىلسىماتلارغا ئېرىشەلىسەملا، پادىشاھلىقىمدىن ۋاز كېچەي، — دەپتۇ ۋە يىگىتنى قايتا ھۇزۇرىغا چاقىرتىپتۇ.

— ھەي يىگىت، — دەپتۇ پادىشاھ، — مەن سېنىڭ زېرەك ۋە ئەقىللىكلىكىڭگە قايىل بولدۇم. مېنىڭ ئىككى نەرسىگىلا ھاجىتىم بار، شۇنى ئورۇنلىساڭ، پادىشاھلىقىمنى ساڭا ئۆتۈنمەن، ھاجىتىمدىن چىقالمىساڭ، مېنىڭدىن رەنجىمە.

— قولۇمدىن كەلسىلا ھاجەتلىرىدىن چىقىشقا تەييارمەن، — دەپتۇ يىگىت.

پادىشاھ تىلسىمات قىلىنغان ساز بىلەن ئىپار كېيىكنى نەدىن بولسا، شۇ يەردىن تېپىپ كېلىشنى ئېيتىپتۇ. يىگىت:

— خوپ، مەن ئەزەلدىن كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش يولىغا ئۆزۈمنى ئاتىغان، ئۆلمىسەملا تەلەپلىرىنى ئورۇندايمەن، — دەپتۇ.

يىگىت قايتىپ بارغاندىن كېيىن بولغان ۋەقەنى، پادىشاھنىڭ ھاجىتىنى خوتۇنىغا دەپ بېرىپتۇ. خوتۇنى مۇنداق دەپتۇ:

— ئاتام تۇرۇۋاتقان غاردىن قىرىق بىر كۇلۇك يىراق بىر تاغنىڭ يېنىدا يەنە بىر غار بار. غارنىڭ ئىچىدە دۇنيادىكى ئۇخلايدۇ. دۇنيادىكى ئۇخلاپ قالغان بولسا، ئەتراپ

جەمجەتلىققا ئايلىنىدۇ، ئۇچار قۇشلارمۇ سايرىمايدۇ. بۇ چاغدا سىز يېتەرلىك ئو-زۇق- ئۇسسۇلۇق ئېلىپ، نېرىدىكى بىر كامىردا بىر جۈمەدىن بىر ئايغىچە يېتىلىڭ. قاچان ئۇچار قۇشلار سايرىغان، يېقىملىق ساز - نەغمە ئاڭلانغان چاغدىلا غارغا كە-رىلىڭ. ئۇ چاغدا دۇئالەر بىر يىللىق يەرگە سەپەر قىلغان بولىدۇ. سىز غارنىڭ بە-رىنچى ئىشىكىنى ئاچقاندىن كېيىن، ئىككىنچى ئويۇقتىكى ئالتۇن سانىدۇق ئىچىدە قىرىق ئاچقۇچ بار. ئۇنى ئېلىپ ئۆيلەرنى بىر - بىرلەپ ئاچسىڭىز، قىرىقىنچى ئۆيە-نىڭ ئىچىدە نۇر چاقناپ تۇرغان بىر گۆھەردىن ياسالغان ھاسا بار. ئۇنى ئېلىپلا قېچىڭ. سىزنى بىر توپ ئاتلىقلار قوغلايدۇ. يېتىشەلمىسە، شۇ بويىچە يېنىپ كې-لىڭ، يېتىشۈېلىپ ئارىغا ئېلىۋالسا، «ھەي ئەزىز تۇلپىرىم» دەپ، تۇلپارنىڭ بېشى-نى بىرلا سىلاپ قويۇڭ، مۇشكۇلىڭىز ئاسان بولىدۇ. پادىشاھنىڭ يەنە بىر ھاجىتە-نىڭ سىرىنى سىز سالامەت قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دەپ بېرىمەن.

يىگىت خوتۇننىڭ دېگىنى بويىچە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. تاغنىڭ كامىرىدا ئىككى جۈمە يېتىپتۇ. خوتۇننىڭ دېگىنىنى بىرمۇبىر ئورۇنداپ، تىلسىمات ھاسىنى ئالغان پېتى قېچىپتۇ. ئارقىسىدىن قوغلىغان بىر توپ ئاتلىقلار يىگىتنى يېرىم يولدا ئارىغا ئېلىۋاپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ «ھەي ئەزىز تۇلپىرىم» دەپ، تۇلپارنىڭ بېشىنى بىرلا سىلاپ قويغانىكەن، تۇلپار تۇگۇلىنىپ تۇرۇپ بىر سەكرەپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. قوغلى-غانلار ئاسمانغا قارىغىنىچە چۆل - جەزىرىدە قاپتۇ. يىگىت سالامەت قايتىپ كېلىپ، پادىشاھقا تىلسىماتلىق گۆھەر ھاسا شەكىللىك سازنى ئۆز قولى بىلەن تاپشۇرۇپتۇ. پادىشاھ سازنىڭ نەچچە مىڭ خىل نەغمە - ناۋاسىغا مەپتۇن بوپتۇ. ئۇ پۈتۈن تاجۇ تەختىدىن ۋاز كەچمەكچى بوپتۇ - يۇ، لېكىن يەنە بىر تىلسىمات ھەققىدىكى سۆزىنى ئەسلەپ، ئىپار كېيىكنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. يىگىت خوتۇنىدىن بۇنى تېپىپ كېلىش توغرىسىدىكى سىرنى دەپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. خوتۇنى مۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي زېرەك باتۇرۇم، سىزنىڭ ئۆز جېنىڭىزنى كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چە-قىشقا ئاتىغانلىقىڭىزغا قايىلمەن. سىز ئەڭ قىيىن ئىشنى ئورۇنلىدىڭىز. ئىپار كې-يىكنىڭ جاپالىق يولىنى سىز ئاللىقاچان بېسىپ بولغان. ئەسلىدە ئىپار كېيىك مې-نىڭ ئىدى. سىز سورىمىغاندىن كېيىن، مەن ئېلىپ كەلمىگەن. خەير، بوپتۇ، پادە-شاھقا ھاجەتلىك بولسا بېرەيلى. سىز ئاتامنىڭ ماكانىغا بېرىڭ، چارباغدا كېيىك بار، ئۇ ياتقان بولسا زادى تۇتماڭ، ئوتلاۋاتقان بولسا تۇتۇڭ.

يىگىت خوتۇننىڭ مەسلىھەتى بويىچە غارغا بېرىپ، چارباغقا كىرىپتۇ. ئۇ ئىزدەپ بارسا، ئىپار كېيىك ياتقۇدەك. يىگىت يېرىم كۈن قاراپ تۇرۇپتۇ، كېيىك ئوتلاشقا باشلىغاندىلا قوغلاپتۇ. ئىپار كېيىك تۇتۇق بەرماي ئويناقلاپ قېچىپتۇ. قوغلاۋەرگەن-

دىن كېيىن، بىر تاغنى ئاتلاپ، بىر ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كېتىپتۇ. يىگىت تۇلپارى- نى بىر ياغاچقا باغلاپ، ئىپار كېيىكنىڭ ئارقىسىدىن ئۇ ئۆيگە كىرىپتۇ. قارىسا، قىزنىڭ ئاتىسى نامازغا ئۆتەۋېتىپتۇ، كېيىك سەل بېرىسىدا كۆشەپ يېتىپتۇ. يىگىت قېيىنئاتىسىنىڭ نامازغا ئۆتەپ بولۇشىغىلا سالام بېرىپ ئەھۋاللىشىپتۇ، ئاندىن ئۆزى- نىڭ ئىپار كېيىكنى ئالغىلى كەلگەنلىكىنى دەپتۇ.

— ئوغلۇم، — دەپتۇ قىزنىڭ ئاتىسى، — بۇ ئىپار كېيىكنى بۇرۇنلا سورىماي، خېلى ئاۋارە بوپسەن. بۇنچىلىك ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. سەن دېمىگىنى ئېلىپ، ئاندىن قايتقىن، ئىپار كېيىك سېنىڭدىن بۇرۇن يېتىپ بارىدۇ.

يىگىت دېمىنى ئېلىپ، تۇلپارغا مىنىپ، ئۆيگە كەلسە، دېگەندەك ئىپار كېيىك خوتۇنىنىڭ يېنىدا يېتىپتۇ. ئەتىسى يىگىت ئىپار كېيىكنى يېتىلەپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ، راست دېگەندەك، ئوردىنى خۇش پۇراق قاپلاپتۇ، كېسەل بولغانلار ساقىيىپتۇ، ھەممە كۇچەك تولغاندەك بوپتۇ.

پادىشاھ بۇ تىلسىماتقا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۆز تەۋەسىدىكى جەمئى ئادەمنى توپلاپ، ئالدى بىلەن، ئاتا - بوۋىسىنىڭ تىلسىمات يولىدا مەقسىتىگە يېتەلمىگەنلە- كىنى سۆزلەپتۇ، ئاندىن ئۇلارنىڭ روھىغا ئۇچ كېچە - كۇندۇز نەزىر - چىراغ ئۆت- كۇزۇپتۇ. ئۆزىنى بۇ تىلسىماتقا ئېرىشتۇرگەن زېرەك، ئەقىللىك، باتۇر يىگىتكە ۋە- دىسى بويىچە پادىشاھلىقتىن ۋاز كېچىپ، تاجۇتەختىنى ئۆتۇنۇپتۇ. يىگىت ئەلگە قە- رىق كېچە - كۇندۇز مەرىكە ئۆتكۇزۇپ بېرىپتۇ. يۇرت ئىچىدە يىگىت ۋە ئايالى ئا- رۇي تېپىپتۇ، ئەل باياشاتلىققا ئېرىشىپتۇ. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، شۇ زامانلاردا تورغايلار قوينىڭ دۇمبىسىگە ئۇۋىلىغانىكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **تۇرسۇن لېتىپ، خوجائەخمەت يۇنۇس، تۇرسۇن زېرىدىن، مىجىت ئوسمان.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (3)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆرۈش

زامانى ئاۋۋالدا زالىملار ئەتىۋار، ئادالەتلىكلەر خار، ھەسەتخورلار مەنسەپدار، ئاق كۆڭۈللەر زار بولغان، پاراخورلار بېيىپ، ساداقەتمەنلەر نامراتلاشقان، بەلمىسزلەر يۇز تاپقان، ئىلىم ئەھلى خارلانغان، گۇلنىڭ ئورنىنى تىكەن، بۇلبۇلنىڭ ئورنىنى زاغ ئالغان بىر مەملىكەت بولغانكەن. ئۇ ئەلنىڭ شاھى ناھايىتى دۆت ۋە كالۋا، قىرىق خوتۇنى بولسىمۇ، ھېچقايسىسىدىن پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەنكەن. بۇ شاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى تولىمۇ ئادىل، ئۇنىڭ خوتۇنى دانىشمەن ئىكەن.

ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ، شاھقا قېرىلىق يېتىپتۇ، ئۇ ئۆز پۇشتىدىن تامغان ۋارىسىنىڭ يوقلۇقىدىن غەمگە پېتىپتۇ. ئوردىدىكى پىتىنخورلار، خانىشلار شاھلىق تەمەسىدە چايانەك قۇتراپتۇ، ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىش ئۈچۈن گۈرۈھلارغا بۆلۈنۈپتۇ. سول قول ۋەزىر، دىۋان بېگى قاتارلىقلار ئوڭ قول ۋەزىرنى شاھلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى توسالغۇ دەپ قاراپ، ئۇنى كۆزدىن يوقىتىش مەقسىتىدە بوھتانلارنى چاپلاپ، ئۇنى شاھقا چېقىپتۇ. شاھ غەزەپكە كەپتۇ. بىراق، ئوڭ قول ۋەزىرگە ئاشكارا قول سېلىشنى ئەپ كۆرمەپتۇ ـ دە:

ـــ ئۇ سەۋەبىنى بىلەلمەيدىغان، نام ـ نىشانسىزلا يوقىلىدىغان بىر ئەپلىك چارە تېپىڭلار، ـــ دەپتۇ.

پىنىتىخورلار شۇ كېچىنىڭ ئۆزىدە سول قول ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە توپلىنىپتۇ، تۇرلۇك ئامال ـ چارىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە دىۋان بېگىنىڭ تەدبىرى ھەممىگە ماقۇل بوپتۇ.

ـــ شاھ ۋەزىرگە ھەرقانداق كېسەلگە شىپا بولىدىغان، ئادەمنى ياشارتىدىغان مېۋە تېپىپ كېلىشنى تاپشۇرسۇن. شەھەردىن ئاتلىق ماڭغاندا تۆت كۈندە يېتىپ بارىدىغان بىر تاغ بار. تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر چوڭ باغ بار. بۇ كۈھىتاپنىڭ دۇنياسىدىكى تەڭدىشى يوق باغ، ھېلىقى مېۋە پەقەت شۇ باغدىلا بار. بۇ باغدىن ئادەم بالىسىنىڭ بىرەر تال مېۋە ئېلىپ چىقىشى مۇمكىن ئەمەس. ئوڭ قول ۋەزىر شاھنىڭ پەرمانىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن شۇ باغقا بېرىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇ يەردە دۇنيادىكى قولىدا ئۆلمىگەندىمۇ، باشقا ئىككى خەۋپتە ئۆلىدۇ، ـــ دەپتۇ دىۋان بېگى.

ـــ ئىككى خەۋپ نېمىلەركىن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ باشقىلار.

ـــ شەھەردىن ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر بۇلاق بار، دۇنيادىكى بۇ بۇلاقتا زەم

ھەر تۆككەن. بۇ يەردىن ماڭغان ھەرقانداق يولۇچى شۇ بۇلاققا چۈشمەي، بۇلاق سۈيى دىن ئىچمەي ماڭالمايدۇ. بۇلاق سۈيىنى ئىچمەي ئۆتۈپ كەتكەن تەقدىردە، ھېلىقى باغنى ساقلايدىغان تۆت ئىت بار. بۇ ئىتلار دۈۋە نەسلىدىن، ھەرقانداق پالۋانمۇ ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدۇ، ــ دەپتۇ دۈۋان بېگى.

ئۇلار بۇ ئاجايىپ تەدبىرنى شاھقا يەتكۈزۈپتۇ. شاھ بۇ تەدبىرنى ماقۇل كۆرۈپتۇ ۋە ئوڭ قول ۋەزىرگە:

ــ سەن ماڭا ئادەمنى ياشارتىدىغان، ھەرقانداق كېسەلگە شىپا مېۋىلەردىن تېپىپ كەل! ــ دەپتۇ.

ئوڭ قول ۋەزىر ئۆيگە قايتىپتۇ، نېمە قىلىشنى بىلمەي بېشى قېتىپتۇ. خوتۇنى ئەھۋال سورىغانكەن، شاھ تاپشۇرغان ئىشنىڭ چارىسىنى تاپالماي قىينىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ــ سىلىنى ئۇلار دۈۋىلەرنىڭ قولى بىلەن يوقىتىشنى كۆزلەپتۇ، ــ دەپتۇ ۋەزىرنىڭ خوتۇنى، ــ شاھ دېگەن مېۋىلەر دۈۋىلەرنىڭ بېغىدا بار، بۇ باغدىن جاھاندا بارلىكى مېۋىلەرنىڭ ھەممىسىنى تاپقىلى بولىدۇ. ئۇ باغدىكى ئاق ئەنجۈر ئادەمنى ياشارتىدۇ، سېرىق نەشپۈت ھەرقانداق كېسەلگە شىپا بولىدۇ، قارا ئەنجۈرنى يېگەن ئادەم مۈڭگۈزلۈك ھايۋانغا ئۆزگىرىپ قالىدۇ، كۆك نەشپۈتنى يېسە ئەسلىگە كېلىدۇ. سىلى شەھەردىن چىقىپ كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ تۆت كۈن ئاتلىق ماڭسىلا، ئاندىن دۈۋىلەرنىڭ ماكانىغا بارىلا. ئۆيدىن چىقىپ ئىككى كۈن ماڭغاندىن كېيىن سۈسىز، گىياھسىز چۆلدىكى بىر بۇلاق بېشىغا بارىلا، بۇلاق سۈيى زەھەرلەنگەن، ھەرگىز ئىچمىسىلە، ئاتىنىمۇ سۇغارمىسىلا. يەنە يېرىم كۈن ماڭغاندا بىر كىچىك دەريا بويىغا بارىلا. مانا مۇشۇ يەردە ئۇسسۇزلۇقلىرىنى قاندۇرۇپ، ئاتنى سۇغىرىپ، ھاردۇق چىقارسىلا. تۆتىنچى كۈنى باغقا يېتىپ بارىلا. سىلى دۈۋىلەرنىڭ ئۇخلىغان پەيتىنى كۈتسىلە. دۈۋىلەر ئۇخلايدۇ، ئەمما باغنى ساقلايدىغان تۆت ئىت ئۇخلىمايدۇ. ئۇلارغا تۈيدۈرماي بىردىن قوينىڭ كاللىسىنى تاشلاپ بېرىلا، ئىتلار كاللىنى غاجىلاپ قاۋىماي دۇ، سىلىگە تەگمەيدۇ. سىلى سۈڭگۈچتىن كىرىپ باشقا ھەرقانداق مېۋىگە تەگمەي، ئاق ئەنجۈردىن تۆتنى، سېرىق نەشپۈتتىن تۆتنىلا ئالىلا، كۆپ ئېلىش خەتەرلىك. ئەنجۈر، نەشپۈتنى ئېلىپ چىقىپ يولغا راۋان بولىلا. يولدا ئەنجۈردىن بىرنى، نەشپۈتتىن بىرنى يەيلا، شۇنىڭ بىلەن ئۇسسۇمايلا، قورساقمۇ ئاچمايدۇ. ھەرگىز بەپەرۋالىق قىلمىسىلا، بولمىسا رەقىبلىرى تەنتەنە قىلىدۇ، دوستلىرى ماتەمدە قالىدۇ. بۇ جەريانداا مەنمۇ ھەمدەم بولارمەنۇ، لېكىن تەقدىرنىڭ ئىشىغا بەندە ئامال قىلالماي قالسا، ئۇششاق بالىلىرىمىزغا مۇشكۈل بولىدۇ...

ئوڭ قول ۋەزىر بىر چوڭ خۇرجۇننىڭ بىر كۆزىگە قوينىڭ تۆت كاللىسىنى، يە-نە بىر كۆزىگە ئوزۇق - تۇلۇك ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. دېگەندەك، توپتوغرا ئىككى كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن گىياھسىز، سۇسىز چۆلگە چىقىپ قاپتۇ. ھاۋا بەك قىزىپ، ۋەزىرنى تەشنالىق قىيناپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزىگە بىر تۇپ چىنار دەرىخى كۆرۈنۈپتۇ. ۋەزىر زور ئۈمىد بىلەن شۇ چىنار تۈۋىگە بېرىپتۇ. بۇ چىنارنىڭ تۈۋىدە توختاۋسىز ئېقىپ تۇرغان بىر بۇلاق بار ئىكەن. ئۇسسۇزلۇق، ئىسسىق ئازابىدا بېشى ئايلانغان ۋەزىر خوتۇننىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلماي، ئاتتىن چۈشۈپتۇ - دە، ئاتنى چىنارغا باغلاپ بولۇپ، قولىغا بىر ئوچۇم سۇ ئاپتۇ. دەل شۇ چاغدا بىر كۆك كەپتەر ئۇچۇپ كېلىپ ۋەزىرنىڭ قولىغا قانىتى بىلەن ئۇرۇپتۇ. ئۇ «ۋاي...» دەپ قولىنى تارتقانىكەن، ئوچۇمدىكى سۇ تۆكۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۇ قايتا سۇ ئالماقچى بولغا-نىكەن، «بۇ سۇنى ئىچمەڭ، ئىچسىڭىز ئۆلىسىز!» دېگەن ئاۋاز كەپتۇ. ئۇ ھەيرانلىقتا ئەتراپقا قاراپتۇ، كۆكتىكى كۆك كەپتەردىن باشقا ئۇچار قاناتمۇ، ئادەممۇ كۆرۈنمەپتۇ. شۇ چاغدا ۋەزىر كۆك كەپتەرنىڭ ئۆز خوتۇنى ئىكەنلىكىنى پەملەپتۇ - دە، سۇنى ئىچمەي يولىغا راۋان بوپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ئەسلىدە پەرىلەر ئەۋلادىدىن ئىكەن.

ئوڭ قول ۋەزىر تۆتىنچى كۈنى يېرىم كېچىدە كۆزلىگەن مەنزىلگە كەپتۇ. ئۇ خۇرجۇندىكى قوينىڭ كاللىسىنى بۇلۇڭدىكى ئىتلارغا تاشلاپ بېرىپتۇ، ئاندىن سۇڭ-گۈچتىن باغقا كىرىپتۇ. قارىسا، باغ ئىچىدە مېۋىلەر مەي بولۇپ پىشىپ كەتكەن-كەن. ۋەزىر ئاي شولىسىدىن پايدىلىنىپ ئىزدەپ، ئاق ئەنجۈر، سېرىق نەشپۈتنى تې-پىپ تۆتىنلا ئاپتۇ - دە، باغدىن قايتىپ چىقىپتۇ.

ئوڭ قول ۋەزىر ئوردىغا قايتىپ، بىر ئەنجۈر، بىر نەشپۈتنى شاھقا بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھ ۋە ھەيلىگەر ئەمەلدارلار سۈيقەستلىرىنىڭ بەربات بولغانلىقىنى پەملەپتۇ.

ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئىچىدە چايان قاترايدىغان مەككارلار باشقا سۈيقەست پىلانلاپتۇ.

ــ ھازىر ئەلدە ئىسيان تولا، جەڭگە تەييارلانمىساق بولمايدۇ. ئەمما، لەشكەرلە-رىمىزنىڭ قورال - ياراغلىرى يېتەرسىز، شۇڭا كۆمۈر كۆيدۈرۈپ، پولات - تۆمۈر-دىن قورال - ياراغ ياسىمىساق بولمايدۇ. بىز مۇشۇنى باھانە قىلىپ ئەلگە ئوتۇن ئالۇڭكى سالساق، يىغىلغان ئوتۇننى ئوڭ قول ۋەزىر شەھەر سىرتىدىكى ئايدالاغا مۇ-نار شەكلىدە قىلىپ تىزسا، ئۇ ئوتۇن ئۈستىدىن چۈشۈپ بولغۇچە ئوتۇنغا ئوت يې-قىۋەتسەك، ــ دەپتۇ سول قول ۋەزىر.

شاھ سول قول ۋەزىرنىڭ دېگىنى بويىچە پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر

ئۆيگە بېرىپ ئەھۋالنى خوتۇنىغا ئېيتىپتۇ ۋە:

ــ ئەمدى قۇتۇلۇش تەس، بۇ ئەجەل مېنىڭ بېشىمغا بىمەھەل كەلگەن ئوخشايدۇ، ــ دەپ ھەسرەتلىنىپتۇ.

ــ سىلى ئەندىشە قىلمىسىلا، سىلى ئوتۇننى مۇنارەڭ قىلىپ تىزىۋەرسىلە، قالغان ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن، ــ دەپتۇ ۋەزىرىنىڭ خوتۇنى.

ۋەزىر ئوتۇننى مۇنارغا ئوخشىتىپ تىزىۋېرىپتۇ. ئوتۇن تىزىلىپ بولغاندىن كېيىن شاھ «ئوت يېقىلسۇن!» دېگەن مەنىدە كۆز ئىشارىتى قىپتۇ. ياساۋۇللار ئوتۇنغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ياغ چېچىپ ئوت يېقىپتۇ، بىردىنلا يەر ـ جاھاننى ئوت ۋە تۈتەك قاپلاپ كېتىپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىرىنىڭ جەزمەن ئۆلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن شاھ ۋە باشقا ئەمەلدارلار ئوردىغا قايتىپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىرىنىڭ خوتۇنى سۇمۇرغ بولۇپ ئۇچۇپ كېلىپ ئېرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ، بۇنى ھېچكىم سەزمەپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى تاڭ ئاتاي دېگەن چاغدا ۋەزىرنىڭ خوتۇنى مۇنداق دەپتۇ:

ــ سىلى ھېلىقى ئاق ئەنجۇردىن بىرنى، سېرىق نەشپۈتتىن بىرنى ئېلىپ، مانا بۇ مەن تەييارلاپ قويغان جەننەتنىڭ ھۆر ـ پەرىلىرىگە خاس ئاق لىباسنى يېپىنىپ، تاج تاقاپ، ئوتۇن كۆيدۈرگەن ئايدالادىكى كۈلنىڭ تۆپىسىگە بېرىپ ئولتۇرىلا، تاڭ ئاتقاندا ناماز ئوقۇيلا. شۇ چاغدا شاھ ۋە باشقا ئەمەلدارلار نەق مەيدانغا كېلىدۇ. سىلى ئۇلارنى كۆرمىگەن بولۇپ نامازلىرىنى ئوقۇۋېرىلا. نامازلىرىنى ئوقۇپ بولۇپ، دۇئاغا قول كۆتۈرگەندە: «ئۇچ كۈندىن بېرى جەننەتتە ئەجەبمۇ راھەت كۆردۈم. مۇشۇ پانىي ئالەمدىكى ھاياتمۇ ھايات بوپتىمۇ! مەن جەننەتتە كۆرگەن راھەتنى بەلكىم مۇشۇ پانىي ئالەمگە بىر چاغلاردا ھۆكۈمرانلىق قىلغان سۇلايمان پەيغەمبەرمۇ كۆرمىگەن. ئاللا، ساڭا يۈز مىڭ رەھمەت!» دەيلا. دۇئا قىلىپ بولۇپ، يانلىرىغا كەلگەن كىشىلەر بىلەن كۆرۈشىلا. شۇنىڭدىن كېيىنكى گەپلەرنى مەن ئەھۋالغا قاراپ دىللىرىغا سالىمەن.

ئوڭ قول ۋەزىر خوتۇنىنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ.

شاھ ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرى تاڭ سۈزۈلگەندە كېلىپ كۆرۈپتۇ: ئوڭ قول ۋەزىر بۇ چاغقىچە ھېچكىم كۆرمىگەن ئەڭ كاتتا تاج تاقاپ، كاتتا لىباس يېپىنىپ، قىبلىگە قاراپ، جەننەت راھەتلىرىنى بايان قىلىپ، خۇغا شۇكۇر ـ سانا ئېيتىپ دۇئا قىلىۋاتقۇدەك. ئۇ ياشىرىپ كەتكەنمىش، چىرايىدىن پەرىشتىدەك نۇر يېغىپ تۇرغۇدەك. ئوڭ قول ۋەزىر شاھ قاتارلىقلارنى كۆرگەن بولسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ:

ــ ئەي ئىبارا خۇدايا، كەرىمىڭ ئۇلۇغ، مېھىر ـ شەپقىتىڭنىڭ تەڭدىشى يوق ئىكەن. مەندەك بىر ئاجىز بەندەڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلاپ، جەننەتكە ئېلىپ بېرىپ، ئۇ يەرنىڭ نازۇنېمەتلىرىگە، راھەت ـ پاراغەتلىرىگە نائىل قىلدىڭ، ــ دەپتۇ ۋە:

هېچ هالاۋەت تەك كېلەلمەس جەننەتتىكى راھەتمگە،
كۆپ ئىبادەت تەك بولالماس ئوتتا كۆيگەن تائىتمگە.

دېگەن نەزمنى ئوقۇپتۇ.

شاھ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى «بۇ ئوڭمىزمۇ، چۈشمىزمۇ؟» دېيىشىپ ھەيرانۇ-ھەس بولۇشۇپتۇ. ئوك قول ۋەزىرگە بولغان ئۆچمەنلىكلىرىنى ئىچىدە بىلىشىپ، ئۇ-نىڭ بىلەن ئوچۇق چىراي كۆرۈشۈپتۇ. ئۇلار ئوردىغا قايتىپتۇ. شاھ ئوك قول ۋە-زىرنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ گەپ باشلاپتۇ:

— سىز ئوتۇننىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ بولغۇچە، مېنىڭ ئالدىراڭغۇ، كەم ئەقىل چاپارمەنلىرىم ئوت يېقىۋېتىپتۇ، مەن ئۇلارنىڭ كاللىسىنى ئالدىم. سىزنى قۇتقۇ-زۇشقا ئامال قىلالماي يىغلىدۇق، قاقشىدۇق. بۈگۈن ئوت ئۆچكەچكە، جەستىڭىزنىڭ كۈلىنى بولسىمۇ تېپىپ، نامىزىڭىزنى چۈشۈرۈپ دەپنە قىلايلى، دېيىشكەنىدۇق، ئەم-ما بىز سىزنى ھايات، ھەتتا ياشارغان ھالەتتە كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز.

— ئالىيلىرىغا رەھمەت، — دەپتۇ ئوك قول ۋەزىر.

— خوش، بىز ئاللانىڭ سىزنى بىز بىلەن دىدارلىشىشقا قانداق نېسىپ قىلغان-لىقىنىڭ بايانىنى بىلىشكە بولارمىكىن؟ — دەپتۇ شاھ.

— ئوتۇننى تىزىپ بولۇپ، چۈشۈۋېلىشىمغا مۇمكىن بولمىدى، — دەپ سۆز باشلاپتۇ ئوك قول ۋەزىر، — رىزقىم شۇنچىلىك ئوخشايدۇ، دەپ ئاللاغا سېغىنىدىم. مەن ئوتۇن بىلەن كۆيدۇم، ئەمما جېنىم چىقمىدى. ئوت پەسەيگەن، ئىس - تۈتەكلەر تارقىلىپ بولاي دېگەندە «تۇر ئورنۇڭدىن!» دېگەن ھەيۋەتلىك، ئەمما يېقىملىق ئاۋاز ئاڭلاندى. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام مەھشەرگاھتا تۇرۇپتىمەن، ئەتراپىمدا پەرىشتىلەر ماڭا قاراپ، ئاللادىن ئەمر كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئالدىمغا كېلىپ كېلىپ:

«ئەي ئاللانىڭ بەختلىك بەندىسى، سېنىڭ پانىي ئالەمدىكى گۈناھلىرىڭ پانىي ئا-لەمنىڭ ئۆزىدە كۆيۈپ تۈگىدى، شۇڭا مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ھازىر بولۇپ، ئاللا-نىڭ ئالدىدا قوللۇق بىلدۈرۈپ، ساڭا ئاللادىن شاپائەت تىلىدى. ئاللا قوبۇل قىلدى. ئاللاتائالا سېنى ‹جەننەتنى زىيارەت قىلسۇن، جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن تويغۇچە يەپ، ھۆزى كەۋسەردىن قانغۇچە ئىچىپ قانسۇن، ئاندىن پانىي ئالەمگە قايتىپ بارسۇن، چۈنكى مەن ئۇنىڭ جېنىنى ئەزرائىل ئارقىلىق ئالمىدىم، ئۇ ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلمەي، پانىي ئالەمدە كىشىلەر ياسىغان دوزاختا كۆيدى. مەن قاچان ئەزرائىلغا ئەم-

ری قىلىپ ئۇنىڭ جېنىنى ئالغۇچە ياشاۋەرسۇن، دېدى. سەن ھازىر جەننەتكە كىرىپ بەھۇزۇر سەيلە - تاماشا قىل. مانا بۇ جەننەت لىباسى ۋە تاجىنى ئال» دېدى - دە، غايىب بولدى. بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئالدىمغا قارىسام، ئالەمدە تەڭداشسىز باغۇ - ئېرەم، جەننەتۇل ئەبرى ماكاندا تۇرۇپتىمەن، ئەتراپىمدا جەننەتنىڭ ھۆرلىرى. ئۇلار ما-ڭا يول باشلىدى، پانىي ئالەمدە مەۋجۇت بولمىغان رەڭگارەڭ ئاجايىپ قىممەتلىك لە-ئەل - ياقۇت، ئالتۇن، گۆھەردىن بىنا قىلىنغان كەڭ، ئاسمان - پەلەك قەسىرلەردە ئالتۇن كۆرسىلاردا ئولتۇرۇپ سەيلە - تاماشا قىلدىم، نازۇنېمەتلەردىن تويغۇچە يې-دىم. بۇلارنى ئادەم قانچە يېسە سىڭدىكەن، ئازراق يېسىمۇ قورساق تويۇپ، زادى ئاچمايدىكەن.

ئوڭ قول ۋەزىر جەننەتنىڭ گېپىنى قىلىۋاتقاندا شاھ ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ ئاغزىلىرىدىن ئاققان شۆلگەي ساقال - بۇرۇتلىرىنى بۇلغاپتۇ، ھەمەيلەن جەننەتنى كۆرۈشكە ئالدىراپتۇ. ئەتىسىدىن باشلاپ ھېسابسىز ئوتۇن يىغدۇرۇپ، شاھ، سول قول ۋەزىر، دىۋانبېگى قاتارلىقلار ئوتۇننى تىزىپ مۇنار قىپتۇ ۋە ئۇستىگە چىقىپ، ئو-تۇنغا ئوت ياقتۇرۇپتۇ - دە، كۆيۈپ كۇل بوپتۇ.

بىچارە پۇقرالار ئۇلارنىڭ زۇلمىدىن بىراقلا قۇتۇلۇپتۇ. ئادالەتپەرۋەر ئوڭ قول ۋەزىر شاھ بوپتۇ. ئەل ئاۋات، ئاۋام بایاشات ياشاپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **ماھمۇتجان ئىسلام.** ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىن.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 4.1988

خاسيەتلىك رەسىم

بۇنىڭدىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى بىر يۇرتتا بىر يېتىم بالا بار ئىكەن. ئۇ يىل بويى بىر باي ئايالنىڭ قويلىرىنى باقىدىكەن، قورسىقى تويغۇدەك بىر نەرسە يېيەلمەي ئاچ ـ يالىڭاچ ياشايدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ جاڭگالدا قوي بېقىۋاتسا، بىر بۇركۇت بىر تال ئاق يىلاننى چاڭگاللاپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقۇدەك. قويچى بالا بىچارە يىلانغا ئىچى ئاغرىپ بېشىدىكى ئەسكى تۇمىقىنى پۇلاڭلىتىپ: «هايت، كۇش، ئالە!» دەپ ۋارقىراپتۇ. بۇركۇت يىلاننى تاشلاپ تۇماققا ئېتىلىپتۇ- دە، تۇماقنى چاڭگاللاپ ئالغىنىچە ئۇچۇپ كېتىپتۇ. قويچى بالا يەردە ياتقان يىلانغا قارىسا، قورسىقى يېرىلىپ كەتكەنىكەن. ئۇ كۆڭلىكىنىڭ بىر پېشىنى يىرتىپ يىلاننىڭ قورسىقىنى تېڭىپتۇ. ئۇنى هەر كۈنى ياخشى كۆتۈپ بىرقانچە كۈندە سەللىمازا ساقايتىپتۇ. بۇ يىلان ئەسلىدە يىلانلار پادىشاهى بولۇپ، سەيلە ـ تاماشا ئۈچۈن يەر يۈزىگە چىققان چېغىدا بۇ پالاكەتكە يولۇققانىكەن. يىلان ئادەمزاتقا ئوخشاش زۇۋانغا كېلىپ:

ــ ئەي رەهىمدىل بالا، سەن مېنىڭ هاياتىمنى قۇتقۇزۇپ قالدىڭ، بۇ ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن مەندىن نېمىنى تىلىسەڭ شۇنى بېرەي، ــ دەپتۇ. قويچى بالا:

ــ ماڭا هېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، ــ دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ. يىلان يەنە قويچى بالىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي:

ــ مەن سېنى ئۆز ئوردامغا ئېلىپ كىرىمەن. سەن ئوردامدىن نېمىنى خالىساڭ شۇنى ئالغىن. مەن بولسام يىلانلار پادىشاهلىقىنىڭ پادىشاهىمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، «كۆزۈڭنى يۇم، ئەمدى ئاچ!» دەپ بولغۇچە ئاجايىپ چىرايلىق بېزەلگەن، هەشەمەتلىك بىر ئۆيدە ئۆزىنى كۆرۈپتۇ. قويچى بالا ئەتراپىغا قارىغۇدەك بولسا ئالتۇن ـ كۈمۈش، لەئەل ـ ياقۇتلار كۆزنى چاقنىتىپ تۆكۈلۈپ ياتقۇدەك. قويچى بالا بۇلارغا ئانچە هەيران قالماستىن تامغا قارىغانىكەن، تامدا بىر پارچە رەسىم ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. ئۇ يېڭىدىن ئېچىلغان قىزىل ئەتىر گۈلنىڭ كۆرۈنۈشى ئىكەن. ئۇ رەسىمگە هەۋەسلىنىپ قاراپ تۇرۇپلا قاپتۇ. يىلان پادىشاه:

ــ هەي بالا، ئەجەبمۇ قاراپ كەتتىڭ، ياخشى كۆرۈپ قالغان بولساڭ ساڭا هەدىيە قىلاي، ــ دەپتۇ ـ دە، تامدىن رەسىمنى ئېلىپ بالىغا بېرىپتۇ. قويچى بالا رەهمەت دەپ ئاپتۇ ـ دە:

ــ مەن ئەمدى كېتەي، ــ دەپتۇ. يىلان پادىشاه قويچىغا:

— بولىدۇ، كۆزۈڭنى يۇم، ئەمدى ئاچ! — دەپتۇ. بالا كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنى قويلىرى بار جاڭگالدا كۆرۈپتۇ.

كەچقۇرۇن قويچى بالا قويلىرىنى ھەيدەپ كېتىپ، قوتىنىغا سولاپ، ئۆزى كەپىسىگە كىرىپتۇ ـ دە، ھېلىقى رەسمنى ئۆزى كۆرەلەيدىغان ئېگىز يەرگە ئاۋايلاپ چاپلاپ قويۇپتۇ. ھېرىپ، چارچاپ كەتكەن بالا بىردەمدىلا قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، داستىخان سېلىنىپ، تۇرلۇك نازۇنېمەتلەر تىزىلىق تۇرغۇدەك. ئۇ «بۇ تامدىكى رەسىمنىڭ خىسلىتى بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، خاتىرجەم، بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ، قورسىقىنى راسا ئوبدان تويغۇزۇپ قوي بېقىشقا كېتىپتۇ. كەچقۇرۇن قويلىرىنى ھەيدەپ كەلسە، كەپىنىڭ ئىچى پاك ـ پاكىز تازىلىنىپ، چىرايلىق بېزىلىپ، داستىخاندا شۇنداق مەززىلىك تاماقلار تولۇپ تۇرغۇدەك. قويچى بالا ھۇزۇرلىنىپ تاماقلىنىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ئىش داۋاملىشىۋەرگەچكە قويچى بالا كۈچكە تولۇپ، يۈزلىرىدىن نۇر يېغىپ، كىشىلەر كۆرسە ھەيران قالغۇدەك بولۇپ قاپتۇ، چىرايىدىكى مىسكىنلىكتىن قىلچە ئەسەر قالماپتۇ.

بىر كۈنى باي ئايال قويچىنىڭ قامەتلىك، چىرايلىق بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ كەپىسىگە بېرىپ باقماقچى بوپتۇ. ئەتىسى بالا قوي باققىلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھېلىقى باي ئايال ئاستا ئۇنىڭ كەپىسىگە كېلىپ، ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن ئۆينىڭ ئىچىگە قارىسا، ئىلگىرىكى ئەسكى كەپە ئەمەس، شۇنداق چىرايلىق بېزەلگەن، يوپيورۇق، ئازادە كەپىنى كۆرۈپتۇ. ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي قاراپ تۇرسا، تامدىكى رەسىم سىيرىلىپ چۈشۈپ جاھاندا تەڭداشسىز گۈزەل بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ. ئۇ قويچى بالىنىڭ كېلىشىگە تاماقنى تەييارلاپ قويۇش ئۈچۈن ئەمدى داستىخان سالغىلى تۇرۇشىغا ھېلىقى باي ئايال كەپىگە بۆسۈپ كىرىپ، قىزنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ:

— سەن كىم؟ — دەپ سوراپتۇ. ھېلىقى گۈزەل قىزمۇ:

— ئۆزۈڭ كىم؟ — دەپ سوراپتۇ. باي ئايال جاۋابەن:

— مەن دېگەن باي خوتۇن، ئۇ ھازىر مېنىڭ قويلىرىمنى باقىدۇ، — دەپتۇ.

— مەن رەسىم بولىمەن، — دەپتۇ قىز.

باي ئايال قىزنى ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ كەپىنىڭ سىرتىغا زورلاپ تارتىپتۇ. ھېلىقى قىز:

— ئەگەر مېنى قويچى بالىدىن ئايرىۋەتمەكچى بولىدىكەنسەن، پۈتۈن ئۆي ـ جاي، بىساتلىرىڭنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ غايىب بولۇپ كېتىمەن، — دەپ تەھدىت سالىتۇ.

بۇ هازازۇل باي ئايال قورقۇپ كېتىپ قىزنى قويۇۋېتىپتۇ. قىز دەرھال رەسمەگە ئايلىنىپ تامغا چاپلىشىپتۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ باي ئايالنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ رەسىمدىكى قىزنى ئىككى ئوغلىدىن بىرسىگە ئېلىپ بېرىپ بۇ ئاجايىپ مۆجىزىگە ئىگە بولماقچى بوپتۇ. شۇڭا، ئۇ قويچى بالىنى كۆزدىن يوقىتىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپتۇ.

بىر كۈنى قويچى بالا كەچقۇرۇنلۇقى قويلىرىنى قوتانغا سولاپ، كەپسىگە كىرىپ كېتىۋاتقىنىدا باي ئايال ئۇنى چاقىرىپ:

ــ ھەي مالاي، ئالدىمغا كەل. مەن يېڭى سارايي سالماقچى، شۇڭا سەن بۇگۈن كېچە باغدىكى ھەممە دەرەخلەرنى كېسىپ لىم ھەم تورۇس ياغاچلىرىنى ئاقلاپ، ئەتە تاڭ ئاتقۇچە تەييارلاپ بولىسەن. ئەگەر بۇ ئىشنى ئورۇنلىمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن! ــ دەپتۇ ـ دە، قويچى بالىغا بىر پالتا بىلەن ئورغاقنى تاشلاپ بېرىپتۇ. قويچى نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، پالتا بىلەن ئورغاقنى ئېلىپ ئۆزىنىڭ كەپسىگە كىرىپ كېتىپتۇ. غەم بېسىپ ئولتۇرغان قويچى بالىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولغان رەسىم تامدىن سىيرىلىپ گۈزەل قىزغا ئايلىنىپتۇ ـ دە، قويچى بالىغا:

ــ سىز غەم قىلماڭ. پالتا بىلەن ئورغاقنى باغقا ئېلىپ چىقىپ قويۇڭ، ئۆزىڭىز كەپىدە خاتىرجەم ئارام ئېلىپ ئۇخلاڭ، ــ دەپتۇ ـ دە، قىز رەسىمگە ئايلىنىپ يەنە تامغا چاپلىشىپتۇ. بالا قىزنىڭ دېگىنى بويىچە قىلىپ، غىزالىنىپ خاتىرجەم ئۇخلاپتۇ.

ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، باغدىكى دەل ـ دەرەخلەر كېسىلىپ، باي ئايال تەلەپ قىلغاندىنمۇ سۈپەتلىك لىم ياغاچلار تەييار بوپتۇ. باي ئايال بۇنى كۆرۈپ نەيىتى تېخىمۇ بۇزۇلۇپتۇ، كۆڭلىگە يەنە يامان نىيەت پۈكۈپ، قويچىغا سارايىنى ھازىر سالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، دەل ـ دەرەخلەرنى باغقا ئاپىرىپ ئاۋۇالقىدەك قىلىپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ ھەم بۇ ئىشنى بۇگۈن كېچە ئورۇنلاپ بولمىسا كاللىسىنى يەنە ئالماق بوپتۇ. قويچى بالا: «بۇ ئەقىلگە سىغمايدىغان ئىش» دېسىمۇ، باي ئايال ئۆز سۆزىدە تۇرۇۋاپتۇ.

قويچى بالا كەپىگە قايتىپ داستىخاندىكى تاماقلارنى يېمەي غەم بېسىپ ئولتۇرغىنىدا تامدىكى رەسىمدىن زۇۋان كېلىپ:

ــ ئەي ئاق كۆڭۈل بالا، شۇ ئىشتىنمۇ شۇنچە غەمگە پاتامسىز، خاتىرجەم ئارام ئېلىڭ، ــ دەپتۇ. قويچى بالا يەنە غىزالىنىپ بولۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

قويچى بالا ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ باغقا كىرىپ قارىسا، دەل ـ دەرەخلەر ئەسلىدىكىدىنمۇ ياخشى كۆكىرىپ تۇرغۇدەك. ئۇ يەنە خاتىرجەم قوي باققىلى كېتىپتۇ.

باي ئايال بۇ ھېيلىسىنىڭمۇ ئەملگە ئاشمىغانلىقىنى كۆرۈپ ئوغلى تېخىمۇ قاينىپتۇ، كۆڭلىگە تېخىمۇ يامان نىيەت پۈكۈپتۇ.

كەچقۇرۇن قويچى بالا قويلارنى ھەيدەپ كېلىشىگە باي ئايال ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ بۈگۈن كېچە سەن ئىشىك ئالدىغا بىر كۆل چاپسەن، كۆلگە سۇ تولدۇرۇپ، قاينىتىسەن. بۇ ئىشنى ئورۇنلىمىساڭ كاللاڭ ئېلىنىدۇ! ــ دەپ قويچىغا بىر كەكە، بىر قولتۇق ئوتۇن ھەم سېۋەت تاشلاپ بېرىپتۇ.

بالا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي غەمگە پېتىپ كەپسىگە كەپتۇ. رەسىم يەنە زۇۋانغا كېلىپ:

ــ ئۇ ھازازۇل جادۇگەر خوتۇن ئۆزىنىڭ گۆرىنى كولاتقۇزغۇدەك. سىز ئۇ بەرگەن نەرسىلەرنى ئىشكىنىڭ ئالدىغا قويۇپ خاتىرجەم ئۇخلاڭ، ــ دەپتۇ. قويچى قىزنىڭ دېگىنى بويىچە خاتىرجەم بولۇپ يېتىپ قاپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن باي ئايال بۇ ھارامزەدە بۇ ئىشنى قىلالماي مېنىڭ قولۇمدا ئۆلىدىغان بولدى، دەپ ئىككى ئوغلىنى كەينىگە سېلىپ چىقسا، ئىشىكى ئالدىدا يوغان بىر كۆل تۇرغۇدەك، كۆلدىكى سۇ پورۇقلاپ قاينىاپ تۇرغۇدەك. باي ئايال يەنە ئىشىنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىدىن بىئارام بولۇپ تۇرغاندا، قويچى بالا بىلەن ھېلىقى رەسمدىكى قىز كۆل بويىغا كەپتۇ. باي ئايال ئىچىدە ئىت قاتارسىمۇ يالغاندىن يۇزىگە كۈلكە يۈگۈرتۇپ، قويچى بالىنى يېنىغا ئېلىپ كېلىپ:

ــ سېنىڭ قولۇڭدىن خېلى ئىشلار كېلىدىكەن. مەن سېنى ئازاد قىلدىم، ئەركىن ـ ئازاد ھايات كەچۈرگىن، ــ دەپ قويچى بالىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، ئۇنى كۆلگە ئىتتىرىۋېتىپ، ئىككى ئوغلىغا قىزنى تۇتۇپ باغلاشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇلار قىزنى تۇتۇپ باغلاشقا تەمشەلگەندە قويچى بالا كۆلدىن بىر قولىدا ئالتۇن ، يەنە بىر قولىدا گۆھەر كۆتۈرگىنىچە چىقىپتۇ. باي ئايال بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كېتىپتۇ ـ دە، قويچىدىن:

ــ كۆلىنىڭ تېگىدە ئالتۇن، گۆھەرلەر بارمىكەن؟ ــ دەپ ئالدىراپ سوراپتۇ. قويچى بالا:

ــ شۇنداق، كۆلىنىڭ تېگىدە ئالتۇن ـ كۈمۈش، گۆھەر ـ ياقۇتلار نۇرغۇن ئىكەن. قاچىلاشقا بىر نەرسە ئالغىلى چىقتىم، ــ دەپتۇ.

ھېلىقى ئاچ كۆز، ھازازۇل باي ئايال «كۆلىنىڭ تەكتىدىكى بايلىقلارغا بۇ ھارامزەدە ئىگە بولۇۋالمىسۇن» دەپ ئويلاپ ئىككى ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ:

ــ بالىلىرىم، مەن كۆلگە چۈشىمەن، كېيىن قولۇمنى پۇلاڭلاتسام تېزدىن چۈ-

شۇڭلار، ــ دەپ جېكىلەپتۇ. ئاچ كۆز باي ئايال قاينا‌ۋاتقان كۆلگە سەكرەپتۇ. دەقىقە ئۆتمەي تۇنجۇقۇشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپتۇ. ئىككى بالىسى «ئاپام بايلىقلارنى كۆتۈرەلمەي بىزنى چاقىرىۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ كەينى ـ كەينىدىن كۆلگە سەكرەپتۇ. ئۇلار قاينىق سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلۈپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن رەسسامدىكى قىز ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە قىز هالىتىدىن يا‌ز‌ماي، قويچى بالا بىلەن خاتىرجەم، بایاشات تۇرمۇش كەچۈرۈپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىسمائىل سېيتنىياز.** ئەر، ئۇيغۇر، 80 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى تۇغانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1989. 5

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

ئەجدىها يىگىت

بۇرۇنقى زاماندا ساماۋى ھاپىز دېگەن بىر ئادەم ئۆتكەنكەن، پەرزەنت ئۈچۈن زار ئىكەن. تەلىپىگە يارىشا خوتۇنى ھامىلدار بولۇپ، ۋاقتى - سائىتى يېتىپ تەۋەللۇت قىپتۇ. بىراق، تۇغۇلغىنى ئادەمزات بولماستىن، يوغان بىر يىلان ئىدى. بۇنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن ساماۋى ھاپىز ھەقەمسايىلىرىنى چاقىرىپ كېرىپتۇ. ھەقەمسايىلىرى كىرىپ قارىسا، چۈشەكتە بىر ساھىبجامال ئوغۇل بالا ياتقۇدەك. بۇنى كۆرۈپ ساماۋى ھاپىز ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. ھەقەمسايىلىرى مۇبارەكلەپ، چىقىپ كېتىپتۇ. ساماۋى ھاپىز ھەقەمسايىلىرىنى ئۇزىتىپ قويۇپ ئۆيگە قايتىپ كىرسە، چۈشەكتە يەنە يىلان ياتقۇدەك. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئاتا - ئانا ھەيران بولۇپ: «خۇدايىم بىزگە پەرزەنت بەردىم، دەپ، بىر يىلان ئاتا قىپتۇ» دەپ يىغلىشىپتۇ.

ئايدىن - ئاي، يىلدىن - يىل ئۆتۈپتۇ. بۇ يىلان بالا چوڭ بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇ دادىسىغا:

— دادا، مەن پادىشاھنىڭ قىزى بىلەن بىر كۈن ئىچىدە تۇغۇلغان. سەن بېرىپ پادىشاھقا دېسەڭ، پادىشاھ مېنى ئۆزىگە كۈيۈئوغۇل قىلىپ، شۇ قىزنى ماڭا بەرسە، — دەپتۇ.

— بىز ئاددىي پۇقرا تۇرساق، پادىشاھنىڭ قىزىغا قانداقمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولىسۇن؟ — دەپتۇ دادىسى.

— دادا، سەن ئاۋۇال بارغىن، ئۇنىڭ چارىسىنى ئۆزۈم قىلىمەن، — دەپتۇ بالا.

دادىسى ماقۇل بولۇپ ئۆيىدىن چىقىپتۇ - يۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ ئۆيىگە «قىزلىرىنى ئوغلۇمغا بەرسىلە» دەپ بېرىشقا جۈرئەت قىلالماي، كۈننى تالادا ئۆتكۈزۈپ، كەچ كىرگەندە ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ.

— دادا، باردىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ يىلان بالا.

— باردىم بالام، پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ مېنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغىلى تاس قالدى. ئاران تەسلىكتە جاننى ياقتىغا ئېلىپ قېچىپ كەلدىم، — دەپتۇ دادىسى.

— دادا، يالغان سۆزلىدىڭىز، پادىشاھنىڭكىگە بارماي ئۆستەڭ بويىدا دەرەخ سايىسىدا يېتىپ كەچ بولغاندا قايتىپ كەلدىڭىز، — دەپتۇ يىلان بالا.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دادىسى ھەيران قاپتۇ، بۇنىڭدا بىر سىر - ھىكمەت بار ئوخشايدۇ، دەپ جەزم قىپتۇ. ئەتىسى يىلان بالا دادىسىنى يەنە پادىشاھ قېشىغا بېرىشقا دەۋەت قىپتۇ. دادا غەمگە چۈشۈپ، خۇدايىم بىزگە بالا ئەمەس، ئالامەت بىر بالا بېرىپتۇ، دەپ ئويلاپ، نائىلاجلىقتا پادىشاھ ئوردىسىغا بېرىپتۇ. دەرۋازىۋەنلەر ساماۋى ھاپىزنى ئوردىغا كىرىشكە رۇخسەت قىلماپتۇ. «پادىشاھقا خەۋەر قىلىدىغان ئىنتايىن مۇھىم بىر ئىش بار ئىدى» دەپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، پاسىبانلار پادىشاھقا خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ «كىرسۇن» دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ. ساماۋى ھاپىز پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام بېرىپ، يەرگە باش قويۇپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار، ھەزرەتلىرىنىڭ قىزى بىلەن بىر كۈن - بىر سائەتتە تۇغۇلغان. قىزلىرىنى قىز قىلىۋالايمىكىن دەپ ئەلچى بولۇپ كەلدىم، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ:

— ھەي ئەدەپسىز، سەن قايسى يۈزۈڭ بىلەن مېنىڭ دەرگاھىمغا مۇشۇنداق بىمەنە تەلەپنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭ؟! جاللات! — دەپ چاقىرىپتۇ ۋە ساماۋى ھاپىزنىڭ كاللىسىنى ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ. جاللاتلار دەرھال ھازىر بولۇپ، ساماۋى ھاپىزنى ئارىغا ئېلىپ تۇرۇشىغا، يىلان بالا پەيدا بوپتۇ ۋە:

— ساماۋى ھاپىزنىڭ ئوغلى ساماۋى ئەجدىھا دېگەن مانا مەن بولىمەن. ئەگەر پەيلىڭدىن يېنىپ قىزىڭنى بەرمەيدىغان بولساڭ، تەختى - بەختىڭنى ۋەيران، شەھرىڭنى خاراب قىلىۋېتىمەن، — دەپتۇ پادىشاھقا. پادىشاھ جاللاتلارغا ساماۋى ھاپىز بىلەن يىلاننى قەتل قىلىشنى بۇيرۇپتۇ. شۇئاندا يىلان ئۆزىنى جاللاتلارغا ئۇرۇپتۇ، جاللاتلار ۋاي - داد سېلىپ جېنىنى ياقىغا ئاپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىر - ئەمرالارمۇ قورققىنىدىن جان - ئىمانى چىقىپ، جېنىنى ياقىغا ئاپتۇ. يىلان پادىشاھنىڭ ئورىدىسىنى ۋەيران قىلىشقا باشلاپتۇ. بۇ كارامەتلەرنى كۆرگەن ۋەزىر - ئەمرالار: «ئەگەر بۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلمىساق، پۈتۈن تەختى - بەختىمىز ۋەيران، ئۆزىمىز سەرسان بولۇپ كېتىدىكەنمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە، مەلىكەمنى يىلانغا بەرسەك» دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. پادىشاھ نائىلاج ماقۇل بولۇپ، قىزىنى ساماۋى ئەجدىھاغا بېرىپ تۇ. توي بولغان كۈنى بىر ساھىبجامال يىگىت پەيدا بولۇپ ئۇسسۇل ئوينىاپتۇ. قىز بۇ ساھىبجامال يىگىتنى كۆرۈپ، كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ: «مەن ئاشۇنداقراق بىر يىگىت بىلەن توي قىلغان بولسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى» دەپ ھەسرەت چېكىپ تۇ. تويدىن كېيىن قىزىنى يىلاننىڭ ئۆيىگە يۆتكەپتۇ. قىز يىغلىغان، پەرىشان ھالدا يىلاننىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. ئۆيىگە كىرسە ھېلىقى يىگىت ئولتۇرغانمىش. بۇنى كۆرگەن مەلىكە ناھايىتى خۇشال بولۇپ:

— سىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن سىزنىڭ يېڭى توي قىلغان ئېرىڭىز ساماۋى ئەجدىھا بولىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يىگىت. قىز خۇشال بوپتۇ. ئۇ ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا ئۆيىدە بىر يىلان تۇرغۇدەك. قىز بۇنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپتۇ.

— قورقماڭ، مەن مۇشۇنداق يىلان قىياپەت بىلەن تۇرمىسام بولمايدۇ، — دەپتۇ يىگىت.

قىز بۇنىڭ سەۋەبىنى قايتا - قايتا سورىسىمۇ، بۇنىڭدىكى سىر - ئەسرانى ئېيتىپ بەرگىلى ئۇنىماپتۇ. يىگىت گاھى يىلان، گاھى ئادەم بولۇپ بىرقانچە زامان ئۆتۈپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى ئېرىنىڭ يىلان پوستىنى كۆيدۈرۈۋېتىشنىڭ كويىدا يۈرۈپتۇ. ئەمما، يىلان يىگىت پوستىنى سېلىۋېتىپ، ئادەم قىياپىتىگە كەلگەندە، يىلان پوستىنى قانداق جايغا يوشۇرۇپ قويغانلىقىنى خوتۇنىغا كۆرسەتمەيدىكەن. بىر كۈنى يىگىت يىلان پوستىنى سېلىپ يوشۇرۇپ قويغان جايىنى خوتۇنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئېرىدىنىڭ بىخەستە بولغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، تۈيدۈرمايلا يىلان پوستىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ. يىگىت دەرھال ھازىر بوپتۇ، ئەمما ئۇلگۈرەلمەپتۇ. ئۇ:

— ھەي بىئەقىل! خەير، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ. ئەمدى مەڭگۈلۈك ئايرىلدۇق. مېنى بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىزمۇ كۆرەلمەيسەن، — دەپلا بىر ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپتۇ - دە، غايىب بوپتۇ. قىز يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، پۇشايمان قىپتۇ، بىراق ئورنىغا كەلمەپتۇ.

ئەمدى گەپنى ساماۋى ئەجدىھادىن ئاڭلايلى:

ساماۋى ئەجدىھا ئەسلىدە ناھايىتى چىرايلىق يىگىت بولغانلىقتىن كۆھىقاپتىكى پەرى شاھنىڭ قىزلىرى ئۇنىڭغا ئاشىق ئىكەن. ئەمما، ئۇلار يىلان پوستىنىڭ خاسىيىتى بىلەن، ساماۋى ئەجدىھانى ئېلىپ قاچالماي، پۇرسەت كۈتۈپ يۈرگەنىكەن. يىگىت يىلان پوستىنىڭ كۆيۈپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ، ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپ يوشۇرۇناي دېگۈچىلا ئۇلار دەرھال كېلىپ ساماۋى ئەجدىھانى ئالتۇن قەپەسكە سېلىپ كۆھىقاپقا ئېلىپ قېچىپتۇ. مەنزىلگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ساماۋى ئەجدىھا ئەسلىگە قايتىشنى رەت قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پەرىزاتلار قەيەرگە بارسا ساماۋى ئەجدىھانى بىرگە ئېلىپ بېرىپ يېنىدىن ئاجرىتمايدىكەن. بىر كۈنى پەرىزاتلار سۇغا چۈشۈش ئۈچۈن ئورمانزارلىقتىكى بىر بۇلاق بويىغا كەپتۇ. ساماۋى ئەجدىھانى قەپەس بىلەن بىر دەرەخكە ئېسىپ قويۇپ، ئۆزلىرى بۇلاققا سۇغا چۈشۈپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئورمانزارلىق يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كارۋانلارنىڭ كۆزى دەرەخ ئۈستىدىكى ئالتۇن قەپەسكە چۈشۈپ قاپتۇ. كارۋانلار قەپەسنىڭ قېشىغا كېلىپ قەپەستىكى ئاق كەپتەرنى

كۆرۈپتۇ. كەپتەر زۇۋانغا كېلىپ كارۋانلارغا قاراپ:

ــ ھەي كارۋانلار، مېنىڭ سىلەرگە بىر ئامانەت سۆزۈم بار. سىلەر مېنىڭ مەھبۇبەم تۇرۇشلۇق شەھەرگە كېتىپ بارسىلەر. مېنىڭ مەھبۇبەم شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ قىزى. سىلەر ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويساڭلار، ئۇ مېنى ئىزدىمەكچى بولسا، پۇتىغا تۆمۈردىن كەش كىيىپ ئىزدەپ ماڭسۇن. تۆمۈر كەشنىڭ تېگى ئۈپراپ پۈتى كۆرۈنگەندە ئاندىن مېنى تاپىدۇ، ــ دەپتۇ. كارۋانلار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇشۇپ تۇرغىنىدا، قەپەس بىردىنلا ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ غايىب بوپتۇ. بۇلار تېخىمۇ ھەيران بولۇشۇپ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۇزۇن كۈنلەر ئۆتۈپ كارۋانلار ئەجدىھا يىگىتنىڭ شەھىرگە يېتىپ كەپتۇ، ئوردىغا كىرىپ پادىشاھنىڭ قىزىغا قەپەستىكى كەپتەرنىڭ سۆزىنى بايان قىپتۇ. مەلىكە كارۋانلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. قىز دادىسىدىن تۆمۈر كەش قىلدۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. پادىشاھ قىزىنىڭ ساماۋى ئەجدىھانى ئىزدەپ بېرىشىغا رۇخسەت قىلماپتۇ. قىز يىغلاپ، چېچىنى چۈۋۈپ، ئۆزىنى يەرگە ئۇرۇپ يالۋۇرۇپتۇ. دادىسى نائىلاجلىقتىن ئاخىر ماقۇل بوپتۇ.

مەلىكە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىپتۇ. مېڭىپتۇ، كۈن ئۆتۈپتۇ، ئاي ئۆتۈپتۇ، يىل ئۆتۈپتۇ. مەلىكە تاش ـ داۋانلاردىن ئېشىپتۇ، چۆل ـ جەزىرىلەرنى كېزىپتۇ، ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز جەبىر ـ جاپالارنى تارتىپتۇ، قاتمۇ قات قىينىچىلىقلارنى يېڭىپتۇ. ئاخىر تۆمۈر كەشنىڭ تېگى ئۈپراپ تېشىلىپ، مەلىكە ئەمدى ساماۋى ئەجدىھا بار يەرگە يېقىنلىشىپتىمەن، دەپ ئويلاپ تېخىمۇ قاتتىق ئىرادىگە كېلىپ، مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىر كۈنلەردە ئالدىدا بىر ئىمارەت كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ قارىسا، بىر ئۆستەڭدە سۇ ئېقىپ تۇرغۇدەك. مەلىكە ئەمدى ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئېلىپ، ئۆستەڭدىن سۇ ئىچىپ تۇرۇشىغا ئىمارەت ئىچىدىن سۇرەتتەك بىر پەرىزات چىقىپ ئۆستەڭدىن سۇ ئاپتۇ ۋە مەلىكىدىن:

ــ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟ بۇ يەرگە ئادەمزاتنىڭ قەدىمى يەتمەيتتى، سەن قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن بۇ يەرگە يول ئېزىقىپ كېلىپ قالدىم. ھېرىپ ـ چارچاپ، مادارىم قالمىدى، مۇمكىن بولسا ئۆيلىرىدە بىرەر ـ يېرىم كۈن تۇرۇپ ئاندىن ماڭسام، خىزمەتلىرى بولسا، خىزمەتلىرىنى قىلىشىپ بەرسەم، ــ دەپتۇ.

مەلىكىگە پەرىزاتنىڭ ئىچى ئاغرىپ، رەھمى كېلىپ، مەلىكىنى ئىچكىرىگە باشلاپ كىرىپتۇ. بۇ پەرىزاتنىڭ ئىككى ئاچىسى بار ئىكەن. چوڭ ئاچىسى مەلىكىنىڭ باشتىن ـ ئايىغىغىچە قاراپ:

ــ بۇ ئادەمزاتنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان جاي، بۇ ساماۋى ئەجدىھانى ئىزدەپ كەل-

گەن بولمىسۇن يەنە، ــ دەپتۇ. ئىككىنچى ئاچىسى:

ــ بۇ موماي قانداقمۇ ساماۋى ئەجدىھانى ئىزدىيەلىسۇن، ــ دەپتۇ. پەرىزات ئىككى ئاچىسىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مەلىكىنى بۇ يەردە ئېلىپ قېلىشقا ماقۇل بوپتۇ. قەپەس پەرىزاتلارنىڭ ئالدىدا قويۇقلۇق ئىكەن. ساماۋى ئەجدىھا خوتۇنىنى كۆرۈپلا تونۇپتۇ، ئىچى ئاغرىپتۇ، ئەمما پەرىزاتلارنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، خوتۇنىغا ئۆزىنى بىلدۈرمەپتۇ. مەلىكە بۇ يەردە بىرقانچە ۋاقىتقىچە ئۇلارنىڭ ئاش ـ تامىقىنى ئېتىپ بېرىپتۇ. ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇماپتۇ. كەنجى پەرىزات مەلىكىنىڭ ساماۋى ئەجدىھانىڭ خوتۇنى ئىكەنلىكىنى سېزىپ قاپتۇ. مەلىكىنىڭ ئاشۇنداق كۈرمىگىلىغان جەبىر ـ جاپا تارتىپ، يىراق يولدىن ساماۋى ئەجدىھانى دەپ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىگە كەنجى پەرىزاتنىڭ رەھمى كېلىپ، ئىچى ئاغرىپتۇ. ئۇلارنىڭ بۇ يەردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىشىگە ئۈچاي بولسۇن ئۈچۈن، مەلىكىگە سېھىر ـ ئەپسۇنىدىن تەلىم بېرىشكە باشلاپتۇ.

بىر كۈنى چوڭ پەرىزات:

ــ بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى بۇنىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇمايدۇ. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇ ساماۋى ئەجدىھانىڭ خوتۇنى ئوخشىمامدۇ؟ بۇنى سىناپ بېقىش كېرەك، ــ دەپتۇ ھەمدە بىر يەلقازانغا سۇت توشقۇزۇپ مەلىكىگە:

ــ بىز ھازىر بىر يەرگە بارىمىز. بىز قايتىپ كەلگۈچە مۇشۇ قازاندىكى سۈتنى قايىتىپ تۇرسەن، ــ دەپ تاپىلاپ، كەنجى پەرىزاتنىمۇ بىرگە ئېلىپ، سۇغا چۈشۈپ كېلىشكە مېڭىپتۇ، ئالتۇن قەپەسنىمۇ بىرگە ئېلىپ كېتىپتۇ. مەلىكە يەلقازانىنى ئوچاققا ئېسىپ، ئوت يېقىشىغىلا، قازاندىكى سۈتنىڭ ھەممىسى تېشىپ كېتىپ، قازاندا ھېچ نەرسە قالماپتۇ. مەلىكە قانداق قىلىشنى بىلمەي، ئەمدى بالاغا قالدىغان بولدۇم، دەپ قورقۇپ، غەم ـ ئەندىشىدە ئولتۇرۇشىغا، كەنجى پەرىزات يېتىپ كەپتۇ، مەلىكىنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپ، رەھمى كەپتۇ:

ــ يىغلىما، بۇنىڭ ئىلاجىنى مەن قىلىپ بېرەي، ــ دەپتۇ ۋە دەرھال يەنە بىر يەلقازان تېپىپ كېلىپ ئۇنىڭغا سۇت تولدۇرۇپتۇ، ــ سەن باشقا جايغا ئوت قالاپ چوغ چۈشۈرگىن. ئۇلار ئىشكىتىن كىرىشىگىلا چوغنى تېزلا ئوچاققا يۆتكەپ كېلىپ، ئوت قالاۋاتقان بولۇپ تۇرغىن.

پەرىزاتلار قايتىپ كەپتۇ. چوڭ پەرىزات ئاشخانىغا كىرىپ:

ــ نېمىشقا ئوتنى ياخشى قالىمايسەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئوتنى كۆپ قالىدىم، شۇنچىۋالا چوغ چۈشۈپ كەتتى، كۆرمىدىڭىزمۇ، مانا، ــ دەپتۇ مەلىكە.

چوڭ پەرىزات گەپ - سۆز قىلماي چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆينىڭ پۈتۈن ئىشلىرىنى مەلىكىگە تاپشۇرۇپتۇ. ئارىدىن خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. شۇ جەريانىدا كەنجى پەرىزات ئۇنىڭغا يەنە نۇرغۇن سېھىر - ئەپسۇنلارنى ئۆگىتىپتۇ.

مەلىكە ئەپسۇن ئوقۇپ بىر يۇمىلاپلا كەپتەرگە، سۇغا، ئوت - چۆپكە، دەل - دەرەخكە ئۆزگىرىشنى، ھەتتا سېھىرنىڭ باشقا تۈرلىرىنىمۇ ئۆگىنىپ بوپتۇ. بىر كۈنى كەنجى پەرىزات مەلىكىگە:

— سىلەرگە ئىچىم ئاغرىپ، رەھىم كېلىپ، بۇ يەردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ، مۇرادىڭلارغا يېتىۋېلىشىڭلار ئۈچۈن سېھىر - ئەپسۇنلارنى ئۆگەتتىم، ھەممىگە كامىل بولدۇڭلار. ئەمدى يۇرتۇڭلارغا قايتىپ كېتىشىنىڭ ئىلاجىنى قىلاي، — دەپتۇ.

بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، پەرىزاتلارنىڭ ئۇخلايدىغان قارارى بوپتۇ. بۇلار ھەر قېتىم ئۇخلىغاندا ئۇچ كېچە - كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. پەرىزاتلار ئۇخلاپتۇ. بۇلار قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەندە كىچىك پەرىزات ئاستاغىنا قەپەسنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كەپتەرنى چىقىرىپ، «تېزدىن كېتىۋېلىڭلار» دەپ، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. بۇلار كەنجى پەرىزاتتىن ئىنتايىن خۇش بولۇپ، ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا ئۇنتۇمايدىغانلىقى ھەققىدە قەسەم ئىچىپتۇ ۋە پەرىزاتقا باش قويۇپ، يىغلىشىپ خوشلىشىپتۇ. بۇلار ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. كەنجى پەرىزاتمۇ ئۆز ئورنىغا بېرىپ يېتىپتۇ.

پەرىزاتلار ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ قارىسا، قەپەستە كەپتەرمۇ، ئاشخانىدا خىزمەتكارمۇ يوق تۇرغۇدەك. ئۇلار كىچىك سىڭلىمىز قاچۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ گۇمان قىلىپ، كەنجى پەرىزاتنى سوراقتا تارتىپ، تىللاپتۇ، ئۇرۇپتۇ، ئەمما كەنجى پەرىزات راستىنى ئېيتماپتۇ. ئۇلار مەلىكە بىلەن ئەجدىھا يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ ۋە ئۇلارغا يېتىشۋاپتۇ. ئەجدىھا يىگىت بىلەن مەلىكە پەرىزاتلارنىڭ يېقىنلىشىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپلا، ئەمدى بۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساق، بىزنى ھەرگىزمۇ تىرىك قويمايدۇ دەپ، دەرھال ئېتىزلىققا كىرىپ ئوت - چۆپكە ئايلىنىۋاپتۇ. پەرىزاتلار كالا سۈرىتىگە كىرىپ ئوت - چۆپلەرنى چالا قويماي يېگىلى تۇرۇپتۇ. ئۇلار قېچىپتۇ، پەرىزاتلار يەنە قوغلاپتۇ. ئۇلار باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ گۈللەر ئارىسىدا گۈلگە ئايلىنىۋاپتۇ. پەرىزاتلار گۈللۈكە چۈشۈپ، گۈللەرنى ئۈزۈپ تاشلاشقا باشلاپتۇ. ئۇلار بۇ يەردىنمۇ قېچىپتۇ. ئالدىغا ئۆستەڭ ئۇچراپتۇ، ئۆستەڭگە ئۆزلىرىنى تاشلاپ سۇ بولۇۋاپتۇ. پەرىزاتلار ئۆستەڭ بويىغا چۈشۈپ، سۇنى سۈمۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئۇلار يەنە قېچىپتۇ. پەرىزاتلار ئارقىدىن دەممۇدەم قوغلاپتۇ. ئۇلار قېچىپ ئورمانلىققا بېرىپ، دەرھال دەرەخ بولۇۋاپتۇ. پەرىزاتلار دەرەخنى بىر - بىرلەپ كەس-

كىلى تۇرۇپتۇ. ئۇلار دەرەخنىڭ ئەڭ تۇۋىدىن كۆكلەپ چىققان ئەڭ كىچىك نوتا بو-لۇۋاپتۇ. پەرىزاتلار ھەممە دەرەخلەرنى كېسىپ بولۇپ قارىسا بۇلار يوق. دەرھال ئاسا-مانغا ئۇچۇپ چىقىپ ھەممە ياقنى ئىزدەپتۇ، ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پەرىزاتلار ئۇلارنى ئۆلگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئارقىغا قايتىشىپتۇ.

پەرىزاتلار قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار جۇپ كەپتەرگە ئۆزگىرىپ ئۇچۇپتۇ. ئۇچۇپتۇ - ئۇچۇپتۇ، نۇرغۇن تاغ - داۋان، دېڭىز - دەريالاردىن ئۆتۈپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ، ئاتا - ئانىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئاتا - بالا، ئەر - خوتۇن قا-يتىدىن جەم بولۇشۇپ خۇشال - خۇرام، خاتىرجەم، راھەت - پاراغەتتە ئۆتۈپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **سېيىت زۇنۇن** (1931). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدىن.
ئابدۇرەھمان مۆمىن. ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھىرىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (4)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

خسلەتلىك گۈل

ئۆتكەن زاماندا قىسمەت ئىسىملىك بىر تەنها دېھقان بار ئىكەن. ئۇ ھەر كۈنى تاغقا بېرىپ دېھقانچىلىق قىلىدىكەن. بىر يىلى ياز ناھايىتى ئىسسىق كەپتۇ، قۇياش نۇرى تاغنى ئوتتەك قىزىتىپتۇ. قىسمەتنىڭ پۇتۇن ئەزايىدىن سۇ تۆكۈلگەندەك تەر ئېقىپتۇ. ئۇنىڭ تەرى ئېقىپ چۇشكەن يەردىن بىر لەيلىگۈل چىقىپتۇ ھەمدە ۋا-لىلداپ نۇر چېچىپ تۇرۇپ: «يالغۇزغا ھەمراھىڭ بولاي، سەن بىلەن بىرگە تۇراي. ناخشا - قوشاقلار ئېيتىپ، ئىچ پۇشۇقۇڭنى ئالاي» دەپ ناخشا ئېيتىپتۇ.

قىسمەت بۇ ئالامەتكە ھەيران قاپتۇ ۋە شۇنىڭدىن كېيىن بۇ گۈل قىسمەتنىڭ بىردىنبىر ھەمراھى بوپتۇ. گۈلنىڭ يېقىملىق ناخشىسى قىسمەتكە چەكسىز كۈچ بە-غىشلاپ، ئىشلەپ ھارمايدىغان بوپتۇ.

بىر كۈنى بىر توشقان گۈلنىڭ يېنىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ ئۇنى سىڭايان قىلىۋې-تىپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىسمەتنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ، گۈلنى ئۆيگە يانىدۇرۇپ كېلىپ تەشتەككە ئېلىپ پەرۋىش قىپتۇ.

قىسمەت ھەر كۈنى كەچتە ئۆيىگە كىرگەندە بۇ گۈل خۇش پۇراق چېچىپ، يې-قىملىق ناخشا ئېيتىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالىدىكەن. بىر ئايەم كۈنى ئاخشىمى قىسمەت چىراغ تۇۋىدە كۆڭلىكىنى ياماپ ئولتۇرسا، چىراغنىڭ پىلىكى بىر خىل گۈلگە ئاي-لىنىپ قاپتۇ ۋە بارا - بارا پورەكلەپ ئېچىلىپ، گۈل ئىچىدىن بىر پەرىزات پەيدا بولۇپ: «قىزىلگۈل ئېچىلدى، خۇش پۇراق چاچتى، گۈل ئىچىدە پەرىزات كۈلدى» دەپ ناخشا ئېيتىپتۇ. قىسمەت بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ تۇرۇشىغا پەرىزات سەكرەپ چۇشۇپ، قىسمەتكە سالام بېرىپتۇ. سالام بېرىشىغلا تەشتەكتىكى گۈل غايىب بوپتۇ. قىسمەت ئورنىدىن تۇرۇپ پەرىزاتقا سالام بېرىپتۇ. پەرىزات قىسمەتنىڭ قولىدىن كۆڭلەكنى ئېلىپ ياماشقا باشلاپتۇ. ئارقىدىن بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە كۆڭلىنى ئىزھار قىلىشىپ، ئايىنى گۇۋاھ قىلىپ ئەر - خوتۇن بوپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇلار ھەر كۈنى تاغقا بېرىپ كۆيۈپ - پىشىپ دېھقانچىلىق قىپتۇ. ئاخشىمى قايتىپ كەل-گەندە پەرىزات چىراغ يورۇقىدا كەشتە تىكىپتۇ، قىسمەت سېۋەت توقۇپتۇ. ئايلار ئۆ-تۈپ، يىللار ئۆتۈپ ئۇلار جاپالىق ئەمگىكى ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان بايلىققا ئىگە بو-لۇپ، تۇرمۇشى پاراۋان ئۆتۈپتۇ. بىراق، قىسمەت باي بولغاندىن كېيىن ئىش خۇش-ياقماي، ئويناپ يۈرىدىغان بولۇۋاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پەرىزات قىسمەتكە نەسىھەت قې-تۇ. بىراق، ئۇ نەسىھەتنى ئاڭلىماپتۇ. بىر كۈنى پەرىزات قىسمەتكە ئىككى پارچە

كەشتىنى بېرىپ، بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ ماي، گۆش، كەتمەن، يىپ قاتارلىق لازىمەتلىك نەرسىلەرنى ئەكېلىشكە بۇيرۇپتۇ. قىسمەت سودا قىلىش ئۇيىاقتا تۇرسۇن، كەشتە تىككەن پۇللارنى يەپ- ئىچىپ، بۇزۇپ - چېچىپ تۈگىتىپتۇ.

پەرىزات قىسمەتتىكى ھۇرۇنلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ خاپا بوپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— بۇنداق بىكار تەلەت بولۇپ يۈرسەك كۈنىمىز تەسكە قالىدۇ. ھۇرۇنلۇقنى تاشلاپ تاغقا بېرىپ، دېھقانچىلىق قىلايلى، — دەپتۇ.

— تاغقا باراي دېسەم پۇتۇم ئاغرىيدۇ، سېۋەت توقۇي دېسەم قولۇم ئاغرىيدۇ، — دەپتۇ قىسمەت.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ پەرىزاتنىڭ گېپىگە كىرمەي بىكار يۈرۈۋېرىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ سىرتتىن كەلسە، پەرىزات بىر تال قۇش پېيىنى قالدۇرۇپ غايىب بوپتۇ. پەرىزات كەتكەندىن كېيىن قىسمەتنىڭ كۈنى تەسلىشىكە باشلاپتۇ ۋە قىلغىنىغا پۇشايمان قىپتۇ.

ئۇ ھېلىقى قۇش پېيىنى تەشتەككە سانجىپ قويۇپ ھەركۈنى پەرىزاتنى يادلاپ يىغلاپتۇ. كۆزىدىن ئاققان ياش تامچىلىرى تەشتەكتىكى قۇش پېيىگە چۈشۈپتۇ. بىر كۈنى ھېلىقى پەي يەنە لەيلىگۈلگە ئايلىنىپ بۇرۇنقىدەك ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ. قىسمەت بۇ ناخشىنى ئاڭلاپ يامغۇردەك تۆكۈلۈپ يىغلاپ كېتىپتۇ ۋە دېھقانچىلىقىنى باشلاپتۇ. قىسمەت ئىشتىن قايتىپ كەلگەندە لەيلىگۈل خۇش پۇراق چېچىپ ئۇنى ھۇزۇرلاندۇرۇپتۇ. يەنە بىر كېچە سۆتتەك ئايدىڭ بوپتۇ. قىسمەت پەرىزاتنى ئويلاپ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ چىراغ تۈۋىدە كۆڭلىكىنى يامىاپ ئولتۇرسا، بىردىنلا چىراغ ئۆتكەنكىسىدەكلا قىزىللىققا ئايلىنىپتۇ. قىزىلگۈل بارا - بارا پورەكلەپ ئېچىلىشقا باشلاپ گۈل ئىچىدىن پەرىزات چىقىپتۇ.

قىسمەت ئۆزىنى پەرىزاتقا ئېتىپتۇ ۋە ئۇنى رەنجىتىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ، كەچۈرۈم سوراپتۇ. پەرىزات يەنە قايتىدىن قىسمەت بىلەن بىر جۇپ بولۇپ ھالال ئەمگەك ئارقىلىق ئاي - يىلنى ئۆتكۈزۈپ ئايدەك بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئۇلار- نىڭ تۇرمۇشى بۇرۇنقىدىنمۇ ياخشىلىنىپ، بايىاشات ھەم كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلاپ- تۇ...

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئوسمان موللا.** ئەر، ئۇيغۇر، مەكىت ناھىيە- سى فورما يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئىسمائىل رەھمان.** ئەر، ئۇيغۇر، مەكىت نا- ھىيەسى فورما يېزىسىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1998. 4

ئەتىرگۈل پەرى

ۋەتكەن زاماندا بىر جۇپ ئاچا - سىڭىل ياشىغانىكەن. ئۇلار بىر - بىرىگە كۆيۈنۈپ كۈن كەچۈرىدىكەن. سىڭلىسى ساھىبجامال، ئاچىسى ئىنتايىن سەت، كۆرۈمسىز ئىكەن. ئۇ دائىم ئۆزىنىڭ سەتلىكى ئۈچۈن بەكمۇ ئازابلىنىدىكەن. سىڭلىسىمۇ دائىم ئاچىسىنىڭ غېمىنى يەپ، كۆڭلىنىڭ ھېچ ئارامى يوق ئىكەن. ئۇ ئاچىسىدىن يوشۇرۇنچە تەرەپ - تەرەپلەرگە بېرىپ، سەتنى چىرايلىقتا ئۆزگەرتەلەيدىغان خىسلەتلىك شىپالىق دورىنى سۈرۈشتە قىلىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، سىڭلىسى مىڭ چاقىرىم يىراقلىقتىكى بىر ئەتىرگۈللۈك باغدا سەتنى چىرايلىقتا ئايلاندۇرالايدىغان بىر پەرىنىڭ بارلىقىنى ئۇقۇپ قاپتۇ - دە، دەرھال باغنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئەتىرگۈللۈك باغقا بارغۇچە ئۇنىڭ تارتمىغان جەبىر - جاپاسى قالماپتۇ. ھېچ ھالى قالمىغاندا ئاخىر بۇ باغنى تېپىپتۇ. ئۇ پەرىگە ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. پەرى ئۇنىڭغا: «ئۆزۈڭنىڭ قېنى بىلەن ئاق رەڭلىك ئەتىرگۈلنى قىزىل بويىپ، ئاچاڭنىڭ بېشىغا قادىساڭ ئاچاڭ شۇ ھامان بىر ساھىبجامالغا ئايلىنىدۇ، بىراق سەن سەت، كۆرۈمسىز بىر قىزغا ئايلىنىپ قالىسەن» دەپتۇ. بۇ چاغدا ئۇ قىلچە ئىككىلەنمەستىن ئۆزىنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن ئاق ئەتىرگۈلنى بويىپ قىزىل ئەتىرگۈلگە ئايلاندۇرۇپ ئېلىپ ئۆيگە قايتىپتۇ.

ئۇ سەت بولۇپ قالغانلىقىمنى ئاچام كۆرۈپ ئازابلانمىسۇن دەپ، ياغلىقى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋېلىپ، قىزىل ئەتىرگۈلنى ئاچىسىنىڭ بېشىغا قاداپتۇ. ئاچىسى ئىشىك ئالدىدىكى بۇلاق بويىغا بېرىپ سۇغا قارىغانىكەن، ئۆزىنىڭ ھەقىقەتەن ساھىبجامال قىزغا ئايلانغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇ چاغدا بىر مەيىن شامال كېلىپ سىڭلىسىنىڭ يۈزىدىكى ياغلىقىنى قايرىۋېتىپتۇ. ئاچىسى قارىسا سىڭلىسى تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەنىكەن. بۇ چاغدا ئەتىرگۈل پەرى پەيدا بولۇپ ئۇنىڭغا: «مەن سېنى سىناپ بېقىش ئۈچۈنلا شۇنداق دېگەنىدىم» دەپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **گۈلنىساخان.** ئايال، ئۇيغۇر، 50 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، پەيزاۋات ناھىيەسى بارىن بازىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **خىلچەم ساۋۇت.** ئايال، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، پەيزاۋات ناھىيەسى بارىن بازىرىدىن.

«پەيزاۋات خەلق چۆچەكلىرى»، 1989

ئەۋلىيالارنىڭ كىشىلەرگە خەيرخاھلىق قىلغانلىقى ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئارزۇگۈل

بۇرۇنقى زامانلارنىڭ زامانىسىدا كەڭلىكى ئالتۇن تاغدىن كۆمۈش تاغقىچە، ئۇزۇنلۇقى ئۈزۈك كۆلدىن سۈزۈك كۆلگىچە بولغان كەڭ زېمىنغا ئىگە قاراخان دېگەن قۇدرەتلىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ مال ـ چارۋىلىرى تاغلاردا يامراپ، شەھەر ـ شەھەرلىرى ئادەمگە تولغان بولۇپ، بايلىقى ھەددى ـ ھېسابسىز ئىكەن.

قاراخان پادىشاھنىڭ ئۈچ خوتۇنى بولۇپ، ئۈچىلا خوتۇنى دائىم قىز تۇغىدىكەن. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ تەخت ۋارىسىدىن ئەنسىرەپ كىيگىنى كېپەن، يېگىنى زەھەر بولۇپ ھەسرەت چېكىدىكەن. پادىشاھنىڭ كۆزىدىن ئۇيقۇ قېچىپ ئاللاغا سېغىنىپ «ئەي قۇدرىتى ئۇلۇغ ئىگەم، ماڭا بىر ئوغۇل ئاتا قىلساڭ نېمە بولار» دەپ كېچە ـ كۈندۈز كۆزىدىن ياش تۆكۈپ، ناله قىلىدىكەن.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ كىچىك خوتۇنى ھامىلدار بولۇپ ئاي ـ كۈنى يېقىنلىشىپ قاپتۇ. پادىشاھ ئايالىغا: «ھەي خوتۇن، ئاي ـ كۈنۈڭ يېقىنلىشىپ قالدى. مەن قىرىق كۈنلۈك شىكارغا چىقىمەن. ئەگەر سەن يەنىلا قىز تۇغىدىغان بولساڭ ئۆزۈڭنىڭ قانداق ئۆلىدىغانلىقىڭنى ئويلاپ قوي. ماڭا ئوغۇل كېرەك، ئوغۇل» دەپتۇ ـ دە، ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىنى ئېلىپ شىكارغا چىقىپ كېتىپتۇ.

پادىشاھ شىكار قىلىپ تۇرسۇن، گەپنى پادىشاھنىڭ كىچىك خوتۇنىدىن ئاڭلايلى:

پادىشاھنىڭ كىچىك خوتۇنىنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى توشۇپ كۆزى يورۇپتۇ. ئۇ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، تۇغقىنى يەنىلا قىز بولۇپ، بېشى پىر قىلىپ قېيىپ، كۆز ئالدىدا جاللاتنىڭ قىلىچى كۆرۈنۈپتۇ. ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ دەپ ئۇيلاپ ـ بۇيلاپ ئويلاپ، ئاخىر تۇغۇت ئانىسىغا مۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئەي ئانىجان، ھازىر بۇ ئۆيدە ئىككىمىزدىن باشقا ھېچكىم يوق. پادىشاھ شىكارغا مېڭىش ئالدىدا «ئەگەر قىز تۇغساڭ كاللاڭنى ئالىمەن» دېگەنىدى. مېنىڭ

تەقدىرىمنى سىز ئوڭشىمىسىڭىز، باشقا ئامالىم يوق. مەن سىزنىڭ قانداق تەلىپىڭىز بولسا ئۇرۇنلىسام.

تۇغۇت ئانىسى پادىشاھنىڭ خوتۇنىنىڭ ھالىغا ئىچىنىپ:

ــ ئۇنداق بولسا مەن ئىلاجىنى قىلاي، مەن كەلگۈچە يېنىڭىزغا ھېچكىم كىرمىسۇن، ــ دەپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

مۇشۇ شەھەردە ئىبرانىزەر ئىسىملىك بىر باغۋەن بار ئىكەن. ئۇنىڭ شەھەرنىڭ سىرتىدىكى چوڭ يول ياقىسىدا ناھايىتى گۈزەل بېغى بولۇپ، ئۇ شۇ باغنىڭ گۈل - گىياھلىرىنى، مېۋە - چۈلىرىنى سېتىش بىلەن كۈن ئالىدىكەن. ئىبرانىزەر باغۋەنىڭ ئايالى ئۇزۇن يىللارغىچە تۇغمىغاچقا، ئەر - ئايال ئىككىسى بالا دېدارىغا زار بولۇپ يىغلايدىكەن، بۇ جەھەتتە قىلمىغان ئامالى، بارمىغان موللىسى قالماپتىكەن. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە باغۋەننىڭ ئايالى ھامىلدار بوپتۇ، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي قاپتۇ. باغۋەننىڭ ئايالىنىڭ ۋاقتى - سائىتى توشۇپ كۆزى يورۇپتۇ. باغۋەن بوۋاقنىڭ يىغىسىدىن ئايالىنىڭ ئوغۇل تۇغقانلىقىنى بىلىپ خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ، تۇغۇت ئانىسىغا نۇرغۇن سوۋغاتلارنى بېرىپتۇ، ئىززەت - ھۆرمەت كۆرسىتىپتۇ. تۇغۇت ئانىسى باغۋەننىڭ بالىسىنى تۇغدۇرۇپ، ئۆيىگە قايتىپ «ئۇھ» دېيىشىگە پادىشاھنىڭ ئايالىنىڭ خەۋىرى كېلىپ شۇ ياقتا يول ئالغانىكەن.

ئىبرانىزەر باغۋەن ھېلى قويغان نەرسىنى ھېلى تاپالماي ئۆيگە كىرىپ، تالاغا چىقىپ يۇرگەنىنىڭ ئۈستىگە تۇغۇت ئانىسى كىرىپ كەپتۇ. تۇغۇت ئانا تۆرگە چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن گەپ باشلاپتۇ:

ــ مەن سىلەرنىڭ ئالدىڭلارغا مۇھىم بىر ئىش بىلەن كەلدىم. پادىشاھى ئالەمنىڭ ئايالى بۈگۈن بوشاندى، لېكىن قىز تۇغدى. مەن سىزنىڭ ئوغۇل تۇغقانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپتىمەن، شۇنىڭ بىلەن خانىش ماڭا: «شۇ ئوغۇلنى بىر ئىلاج قىلىپ قىزىمغا تېگىشىپ بەرسىڭىز» دەپ مېنى ئالدىڭلارغا ئەۋەتتى، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئىبرانىزەر باغۋەن بىلەن ئايالى غەزەپلىنىپتۇ، تېرىكىپتۇ، لېكىن كىمگە ئاچچىقلىنىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ بوشاپتۇ. تۇغۇت ئانىسىمۇ پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ:

ــ پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ. چىرايلىق بەرسەڭلەر چىرايلىق ئىلىشى مۇمكىن، چىرايلىقچە بولمىسا يامانلىقچە ئىلىشى مۇمكىن، ــ دەپ ئەر - خوتۇن ئىككىلەننى ئاگاھلاندۇرۇپتۇ.

ئەر - خوتۇن ئىككىسى بەكمۇ تەڭقىسلىقتا قاپتۇ. تۇغۇت ئانىسى دەررۇ قايتىپ

كېتىپ پادىشاھنىڭ كىچىك خوتۇنىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان قىزىنى زاكىداپ ۋە نەچچە لېگەن ئالتۇن - كۈمۈش، كىمخاپ - تونلارنى ئېلىپ باغۋەنىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئەر- خوتۇنىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئەھۋال شۇ يەرگە يەتكەنلىكىنى كۆرگەن ئەر - خوتۇن ئىلاجسىز ئۆزلىرىنىڭ پۇشتىدىن تامغان ئوغلىنى يىغلاپ - قاقشاپ تۇغۇت ئا- نىسىغا بېرىپتۇ. تۇغۇت ئانىسى: «بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتماڭلار، بولمىسا باش كېتىدۇ» دەپ قايتا - قايتا جېكىلەپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھ ھۇزۇرىدىن ئاڭلايلى:

قاراخان پادىشاھ قىرىق كۈنلۈك سەپىرىنى ئاياغلاشتۇرۇپ ئۆز ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ، كىچىك خوتۇنىنىڭ ئوغۇل تۇغقانلىقىنى ئاڭلاپتۇ. سۆيۈنچىگە تون كىيگۈ- زۈپ، خۇشاللىقىدا شەھەر خەلقىغە ئۇچ كېچە - كۈندۈز توي بېرىپتۇ. ئايلار ئۆتۈپ- تۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئون يەتتە يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىر كۈ- نى پادىشاھ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن شىكارغا ئاتلىنىپتۇ. پادىشاھ ھەر نۆۋەتلىك شىكار سەپىرىگە ئوخشىمىغان يوللار بىلەن بېرىشنى ياخشى كۆرەتتىكەن، بۇ نۆۋەت پادىشاھ ئۆز شەھىرىنىڭ كونا يولى بىلەن مېڭىپتۇ. شەھەردىن ئانچە يىراق بارماي ئېگىز تاملار بىلەن قورشالغان كاتتا بىر باغنىڭ يېنىغا كەپتۇ. باغ ئىچىدىن گۈل- لەرنىڭ خۇش پۇراقلىرى تارقىلىپ، بۇلبۇللارنىڭ سايرىشى ئادەمگە زوق بېرىپ تۇر- غانلىقىنى سەزگەن پادىشاھ باغ ئىچىنى بىر كۆرگۈسى كەپتۇ - دە، ئات ئۇستىدە ئۆرە تۇرۇپ باغ ئىچىگە نەزەر تاشلاپتۇ. ئەيىۋەننىاس، پادىشاھ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، باغ ئىچى گۈللەرنىڭ گۈلى بىلەن تولغان، ھەر تۈرلۈك مېۋە - چىۋىلەر ئۆز رېتى بويىچە تۇرغان، پادىشاھنىڭ چارباغلىرى بۇ باغنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمە- گۈدەك. پادىشاھ ئىچىدە «پاھ» دېگىنىچە باغقا تېخىمۇ زوقلىنىپ قاراپتۇ. پادىشاھ كۆزىنى گۈللەر ئارىسىغا سىنچىلاپ تىكىپ قاراپتىكەن، گۈلگە قونغان كېپىنەكلەرنى تۇتۇپ، گۈل ئىچىدىن گۈللەرنى ئۈزۈپ يۈرگەن بىر گۈزەل پەرىزاتنى كۆرۈپتۇ - دە، «ئاھ» دېگىنىچە ئاتتىن ئۇچۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. شىكار بىكار قىلىنىپ ئوردا ئەھلى دەررۇ سارايغا قايتىپتۇ. قاراخان پادىشاھ شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆزى باغ ئىچىدە كۆر- گەن پەرىزاتنىڭ ئىشقى ئوتىدا كۆيۈپ كۈندىن - كۈنگە ئىشقى كۈچىيىپ، دۆلەت ئىشلىرىغا ئارىلاشقۇدەك ماجالى قالماپتۇ. پادىشاھنىڭ كۈندىن - كۈنگە رەڭگىنىڭ ئوسالىلاپ كېتىپ بارغانلىقىنى سەزگەن ئوڭ قول ۋەزىر ئاخىر پادىشاھقا ئېغىز ئې- چىپتۇ:

— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، سىزگە نېمە بولدى؟ رەڭگى - رۇخسارىڭىز كۈ- دىن - كۈنگە ساماندەك سارغايماقتا، دۆلەت ئىشلىرىغىمۇ قولىڭىز بارماس بولۇپ

قالدى. بۇنىڭ ۋەجىنى پېقىر قۇلىڭىز ئۇقۇپ باقسا دەيمەن، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئاخىر ئۆزىنىڭ ھېلىقى باغدا كۆرگەن پەرىزات-قا ئاشىق بىقارار بولغانلىقىنى بايان قىپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر:

ــ پادىشاھى ئالەم، بۇ ئىشنى ماڭا تاپشۇرۇڭ. مەن سىزنىڭ دەردىڭىزگە دەرمان بولۇپ، ئۇ گۈلنى ئۈزۈپ قولىڭىزغا تۇتقۇزاي، ــ دەپ پادىشاھقا ۋەدە بېرىپتۇ.

ئوڭ قول ۋەزىر شۇنىڭ بىلەن شەھەر سىرتىدىكى ھېلىقى باغقا بېرىپتۇ. باغ شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى، ۋەزىر ئۆزىنى خۇددى بېھىشقا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىپتۇ. ئۇ ھەيرانۇھەس بولۇپ تۇرغىنىدا، باغۋەن ئالدىغا چىقىپتۇ. باغۋەن مېھمانىنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئادەتتىكى كىشى ئەمەس، بەلكى كاتتا ئەمەلدار ئىكەنلىكىنى بىلىپ-تۇ- دە، تېنى شۇركۇنۇپتۇ. مېھمانغا ھۆرمەت بىلەن سالام قىلىپ، ئۆيگە باشلاپتۇ. ۋەزىر ئۆيگە كىرىپ ئۇياقتىن ـ بۇياقتىن گەپ باشلاپ، ئاخىردا ئۆزىنىڭ باغۋەنلىك قىزىغا ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى بايان قىپتۇ. باغۋەن بېشىدىن بىر چېلەك سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپ كېتىپتۇ. ئۆزىنىڭ ئايالى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېقىش ئۈچۈن ۋەزىردىن مۆھلەت سوراپتۇ. ۋەزىر باغۋەنگە ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىپ ئوردىغا قايتىپتۇ.

قىزىغا پادىشاھتىن ئەلچى كېلىشىنى ئويلىمىغان باغۋەن ھوشىنى يوقىتىشقا تاسلا قاپتۇ، ئايالى بىلەن بىللە ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپتۇ. بۇ باغۋەن ئەسلىي پادىشاھنىڭ ئايالى بىلەن بالا تېگىشكەن ئېرنەزەر باغۋەن بولۇپ، پادىشاھنىڭ كۆيۈپ قالغىنى ئۆزىنىڭ قىزى ئىدى.

ئېرنەزەر باغۋەن ئايالى بىلەن ھەسرەت چېكىپ تۇرسۇن، گەپنى باغۋەننىڭ قىزىدىن ئاڭلايلى:

ئېرنەزەر باغۋەننىڭ ئۆز پۇشتىدىن بولغان ئوغلى بىلەن قاراخان پادىشاھنىڭ قىزىنى تېگىشىپ ئالغاندىن كېيىن بىر مەزگىل كۆڭلى غەش بولۇپ يۈرگەن بولسىمۇ، ئاخىرى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى قىزغا ئېجىل بولۇپ مېھرى چۈشۈپ قالغان ۋە قىزغا «ئارزۇگۈل» دېگەن ئىسىمنى قويغانىدى.

ئايلار ، يىللار ئۆتۈپ، ئارزۇگۈل ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، ئوقۇمۇشلۇق، خۇشخۇي، چىرايلىق، بىر كۆرگەن ئادەم يەنە كۆرگۈسى كەلگۈدەك بىر ساھىبجامال قىز بولۇپ ئۆسكەنىدى. ئارزۇگۈل ئۆزىنىڭ باغ ئارا سەيلىسىدىن، بۇلبۇل، تۇتىيالار بەزمىسىدىن قايتىپ ئۆيگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا دادىسى بىلەن ئانىسى ھەسرەت ـ نادامەت دېڭىزىغا پېتىپ، كۆزلىرىدىن ياشلىرىنى توككەن ھالەتتە ئولتۇرغان. ئاتا ـ ئانا قىزىنى كۆرۈپ دەررۇ كۆز ياشلىرىنى يوشۇرغان بولسىمۇ، سولغان چىرايلىرىنى يوشۇ-

رالماپتۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ ھالىتىنى كۆرگەن ئارزۇگۈل بىردە دادىسىغا، بىردە ئانىسىغا ئېسىلىپ يىغلاپ تۇرۇپ: «سىلەرنى قانداق ئىش بۇنداق دەرد ـ ئەلەمگە سالدى؟» دەپ سوراپتۇ. ئېرنەزەر باغۋەن ۋە ئۇنىڭ ئايالى ئىشىنىڭ ئۆتمۈشىنى ئارزۇگۈلگە ئېيتىپ، ئۆز قىزىنىڭ نازۇك كۆڭلىنى ئازابلاشنى خالىماپتۇ ـ دە:

ـــ قىزىم، بىز سېنىڭكى بەختلىك كۈنلىرىڭنى كۆرەلەرمىزمۇ دەپ يىغلاۋاتىمىز، ـــ دەپ ئەر ـ ئايال ئىككىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۆز ئىشلىرىغا مېڭىپتۇ. ئارزۇگۈلنىڭمۇ كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈپ كىتاب ئوقۇش ئۈچۈن ئۆز ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت توشۇپ، ۋەزىر ئېرنەزەر باغۋەننىڭ ھۇزۇرىغا ئۇنۇپتۇ. ئېرنەزەر باغۋەن ئەر ـ ئايال ئىككىسىنىڭ رازى بولغانلىقىنى، لېكىن قىزىغا ئېيتمىغانلىقىنى، يەنە ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرسە، قىزىغا ئېيتىپ ئاندىن تويغا تۇتۇش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ۋەزىر:

ـــ بۇ نۆۋەتمۇ ماقۇل بولاي، ئەگەر بۇداقى قېتىمدا يەنە ئېنىق جاۋاب بولمايدىكەن، مەندىن ئاغرىنماڭلار، ـــ دەپتۇ.

ئېرنەزەر باغۋەن بىلەن ئايالى يا تىرىك ، يا ئۆلۈك ئەمەس بولۇپ، قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپ قاپتۇ. ئارزۇگۈلنى پادىشاھنىڭ قىزى دەي دېسە يەنە، ئۆزىمىزنىڭ قىزى دەي دېسە يەنە. قايسىنىڭ گۇناھىنى تارتىدۇ؟ ئاتا ـ ئانىنىڭ ئاھى تاغلارنى، كۆزىدىن ئاققان ياشلىرى زېمىننى بېسىپ، رۇخسارى سامانداك سارغىيىپتۇ، بەللىرى يادەك ئېگىلىپتۇ.

ئارزۇگۈل ئۆزىنىڭ كۈندىلىك ئادىتى بويىچە باغ ئارىلاپ قۇشلار بىلەن ئويناپ، ئۆيگە كىرىپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ چىرايىنى يەنە سولغۇن كۆرۈپتۇ.

ـــ ئەي ئاتا ـ ئانا، نېمە بولدۇڭلار؟ بىرقانچە كۈندىن بېرى رۇخسارىڭلار كۈدىن ـ كۈنگە سولىشىپ، كۆزۈڭلاردىن ياش قۇرۇمايدىغۇ؟ زادى بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلار، ـــ دەپ قاتتىق يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ. ئېرنەزەر باغۋەن ئاخىر ئېغىز ئېچىپتۇ:

ـــ قىزىم، سەندىن يوشۇرغان ئىشنى ئەمدى ئېيتمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ. پادىشاھىمىز قاراخاندىن ساڭا ئەلچى كەلدى، شۇ ۋەجدىن يىغلايمىز. قاراخان پادىشاھ ئەسلىي سېنىڭ ئۆز داداڭ بولىدۇ، ـــ دەپ بولغان ۋەقەنى باشتىن ـ ئاياغ بايان قىپتۇ. بۇ ۋەقەلەرنى ئاڭلىغان ئارزۇگۈلنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىپتۇ، كۆز ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ. ئاتا ـ ئانا ۋە ئارزۇگۈل كۆپ ئويلانغان بولسىمۇ، مۇڭاپىق بىر يول تاپالماپتۇ. مۆھلەت كۈنى توشاي دەپ ئازاب قىلىچى بوغۇزىغا تاقىلىپتۇ.

ئارزۇگۇل باغ ئارىلاپ كۆل بويىغا كېلىپ كۆز ياشلىرىنى كۆلگە تۆكۈپتۇ، ئاللا-دىن ئۆزىگە ياردەم تىلەپتۇ، بارا - بارا جىسمى بوشىشىپ، ئاستا - ئاستا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاق سەللە ئورىغان، ئاپپاق ساقال، ئاق كۆڭ-لەك، ئاق ئىشتان كىيگەن، ھاسا تۇتقان بىر بوۋاينى كۆرۈپتۇ. ئارزۇگۇل بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي سالامنى ئېلىپ ئارزۇگۇلگە قاراپ مۇنداق دەپتۇ: «قە-زىم، بېشىڭغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى ئاڭلىدىم. مەن سېنى ئاقتاش ئېلىنىڭ پادىشاھى سۇلتان خانىنىڭ ئوغلى سۇۋانخانغا ئاتا قىلدىم. ھازىر سەن ئويغىنىسەن، ئالدىڭغا بىر ئۇچار تۈلپار جابدۇقلىرى بىلەن ھازىر بولىدۇ. ئەرەنچە كىيىنىپ، بۇگۈن كېچە يولغا چىق. كۈنپېتىشقا قاراپ ئون بەش كۈن يۈرسەڭ بىر چۆلگە كېلىسەن. چۆلدە بىر كاتتا قورغان كۆرۈنىدۇ. بۇنى چۆل قورغان دەيدۇ. قورغاننى بىر ئەجدىھا ساقلايدۇ. سەن قورقماي بېرىۋەر، ئەجدىھا سېنى دەرۋازىدىن كىرگۈزۈۋېتىدۇ. سەن باغ ئىچىدە ئويناپ يۈرۈۋەر، قالغان ئىشنى كېيىن بىلىسەن» دەپتۇ - دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئارزۇگۇل چۆچۈپ ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، كۆز ئالدىدا بىر تۈلپار جابدۇق-لىرى بىلەن تەييار بولۇپ تۇرغان. قىز ئاتنى يېتىلەپ ئاتا - ئانىسىنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە بولغان ۋەقەنى بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ. تۇن نىسپى بولغاندا ئارزۇگۇل ئەرەنچە كىيىنىپ، ئاتا - ئانىسى بىلەن زار - زار يىغلاپ خوشلىشىپ، «چۆل قورغان نەدىسەن؟» دەپ يولغا راۋان بوپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا تۈلپار ئارزۇگۇلنى قاراخان پادىشاھنىڭ زېمىنىدىن ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئارزۇگۇلنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپتۇ، ئىشقى - پىراق ئوتى تېخىمۇ ئۇلغىيىپتۇ. «جاللات!» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللاتلار دەر-ھال ھازىر بوپتۇ. پادىشاھ جاللاتلارغا «ھازىرلا باغۋەن بىلەن ئايالىنى تۇتۇپ كې-لىڭلار. ئىككىلىسىنىڭ كۆزى ئويۇلۇپ، زىندانغا تاشلانسۇن» دەپ پەرمان قىپتۇ. جاللاتلار باغۋەننى ئايالى بىلەن تۇتۇپ كەپتۇ. باغۋەن ئۆزىگە ياخشى كۈن يوقلىقىنى سېزىپ، پادىشاھ ئالدىدا ئەسلىي ۋەقەنى ئېچىپ تاشلىغان بولسىمۇ، پادىشاھ ئىشق ئوتىدا مەست بولۇپ، ئېرىنەزەر باغۋەن بىلەن ئايالىنىڭ كۆزىنى ئويۇپ زىندانغا تاشلاپتۇ، باغباراڭلىرىنى ئۆزىنىڭ مۈلكى قىلىۋاپتۇ. قاراخان پادىشاھ ئارزۇگۇلنى «ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتىپ ئالىمەن» دەپ قە-سەم قىپتۇ. جەڭ تەييارلىقىنى قىلىپ، لەشكىرىڭ - لەشكىرىڭ، سانجاق - سانجاق لەش-كەر بىلەن يولغا چىقىپتۇ.

قاراخان پادىشاھ يول يۈرۈپ تۇرسۇن، گەپنى ئارزۇگۇلدىن ئاڭلايلى:

ئارزۇگۇل ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىپ، بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ھالدا بارغانسېرى قاراخان پادىشاھلىقىدىن يىراقلاپ كېتىپتۇ. تاغلار ئېشىپتۇ، سۇلار كېچىپتۇ، كۇندۇزنى كەچكە ئۇلاپ يول يۈرۈپ، كېچىسى ئاينى ھەمراھ قىلىپ، بىر تاغقا يېتىپ كەپتۇ. تاغ ئىچىدە ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقىچە قوي بېقىپ كېلىۋاتقان چېچەن ۋە باتۇر بىر چوپان بار ئىكەن. چوپان قويلىرىنى ئوتلاققا قويۇپ، ئۆزى ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قويلىرىغا قارىغانكەن، قويلار ئوتلاۋاتقان تەرەپتىن كېلىشكەن بىر يىگىت چىقىپ كەپتۇ.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ـــ دەپتۇ يىگىت قويچىغا.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ـــ دەپتۇ قويچىمۇ يىگىتكە سالام قايتۇرۇپتۇ.

ـــ مەن يولدىن ئاداشقان بىر يولۇچىمەن. قۇم چۆلىدە چۆل قورغان بار دەپ ئاڭلىدىم. مەن شۇ قورغانغا بارماقچىمەن، يولنى كۆرسىتىپ قويالارسىزمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ يولۇچى يىگىت.

قويچى يىگىت يولۇچىغا سەپسېلىپ، ئۇنىڭ كېلىشكەن تەق ـ تۇرقىغا، قىزلارغا خاس گۈزەل جامالىغا تاڭ قاپتۇ ۋە گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ جايىدىلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. چوپان يىراقنى قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ:

ـــ مۇشۇ تاغدىن ھالقىپ ئۆتسىڭىز ئاق قۇم دېگەن چۆلگە بارىسىز. ئاندىن يەنە بىر كۈن يول يۈرسىڭىز چۆل ئىچىدە بىر ئېگىز قورغان كۆرۈنىدۇ، سىز ئىزدىگەن قورغان شۇ. لېكىن، سەپرىڭىز خەتەرلىك. قورغاننى بىر يوغان ئەجدىھا قوغدايدۇ، ئېھتىيات قىلىڭ، ـــ دەپتۇ.

يولۇچى يىگىت قويچىغا رەھمەت ئېيتىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. بۇ يولۇچى يىگىت ئارزۇگۇل ئىكەن. ئارزۇگۇل قويچىنىڭ سۆزى بويىچە ئۇزاق يول يۈرۈپ ئاخىر چۆل قورغانغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ قورغاننىڭ يېنىغا كېلىپ شۇنداق قارىسا، قورغان ئالدىدا غايەت يوغان بىر ئەجدىھا ياتقان، ئەجدىھانىڭ ھەيۋىسىدىن ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكى تىترەيدىكەن. ئۇ ئازراقلا قىمىرلاپ قويسا يەرلەر تەۋرەپ كېتىدىكەن. ئارزۇگۇل دەسلەپ قورققان بولسىمۇ، لېكىن چۈشىدە كۆرۈنگەن خىزىرنىڭ سۆزى بويىچە ئۆزىنى چىڭ تۇتۇپ چۆل قورغان دەرۋازىسىغا يېقىنلىشىپتۇ. ئارزۇگۇل يېقىنلاشقانسېرى ئەجدىھا ياۋاشلىشىپ ئارزۇگۇلگە يول بوشتىپتۇ. ئارزۇگۇل دەرۋازىنى بىر ئىتتىرىپ قورغان ئىچىگە كىرىپتۇ. ئەييۇھەننا‌س! بۇ قانداق قورغان؟ قورغاننىڭ ئىچى جەننەتۇل فىردەۋسنىڭ ئۆزى ئىكەن. تۇۋرۇكلىرى ئالتۇندىن ، دېرىزىلىرى كۈمۈشتىن، يولىرى مەرمەردىن، ئۆي ئىچى گىلەم، كىمخاپ، ئۇنچە، مەرۋايىت، گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن، باغلىرى رەت ـ رەت، ھەر دوقمۇشتا بىر قەسىر ـ شىپاڭ، تۇرلۇك ـ

تۇمەن مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن، ياڭزا ـ ياڭزا گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن، بۇلبۇللار سايراپ تۇرغان، كۆللىرىدە كۆمۈشتەك سۇلار چايقىلىپ، ئالتۇن بېلىقلار ئويناپ تۇرغان.

ئارزۇگۈل تۇلپارىنى باغلاپ، ئۇيان ـ بۇيان بىرپەس كۆز تاشلاپ، شېرىن سۇلارـ نى ئىچىپ، ئېسىل غىزالارنى يەپ، زىلال كۆللەرگە چۆمۈلۈپ چىقىپ بىر قەسىرگە كىرىپ، ساندۇقتىن ئۆزىگە يېڭى كىيىملەرنى ئېلىپ كىيىپ، سۇمبۇل چېچىنى تاـ راپ، ئەينەك ئالدىغا كەپتۇ. مانا ئەمدى ئارزۇگۈل بۇ گۈزەل باغقا لايىق ھەقىقىي پەـ رىزاتقا ئايلانغانىكەن. ئارزۇگۈل باغ ئارىلاپ ئۆزىنى خۇش قىلىپ تۇرسۇن، گەپنى ئاقتاش ئېلىدىن ئاڭلايلى:

ئاقتاش ئېلىمۇ خۇددى قاراخان پادىشاھلىقىغا ئوخشاش ئۇ چەت ـ بۇ چەتلىرىگە ئات بىلەن يېتىپ بولماس، نەچچە تاغ، نەچچە دەريا، نەچچە شەھىرى، ھېسابسىز باـ لىقى، نۇرغۇن پۇقرالىرى بار قۇدرەتلىك بىر پادىشاھلىق ئىكەن. ئاقتاش ئېلىنىڭ پاـ دىشاھى سۇلتانخانغا ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىردا خۇدا بىر ئوغۇل ئاتا قىپتۇ. پادىـ شاھ سۇلتانخان شەھەر خەلقىنى ئوتتۇز كۈن ئويۇنتىپ، قىرىق كۈن تويلىتىپ ئوغـ لىغا «سۇۋانخان» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. سۇۋانخان چاققان، زېرەك، قاۋۇل بولۇپ ئۆـ سۈپ مەكتەپ يېشىغا توشقاندا پادىشاھ ئۇنى مەكتەپكە بېرىپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا يەنە ئۆزى بىلەن تەڭ قۇراملىق قىرىق نۆكىرىمۇ بىللە يۈرىدىكەن، سۇۋانخان بۇ نۆكەرـ لىرى بىلەن دائىم لەشكىرىي مەشىقلەرنى ئېلىپ بارىدىكەن. ئۇ يىگىرمە ياشقا توشقان چاغلىرىدا ئەلەمدە ھەم قەلەمدە ئۆز زامانىسىدىكى ئالىم ۋە لەشكەر باشلىرىدىن ئېـ شىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ سۇلتانخان ئۆز بالىسىدىن پەخىرلىنىدىكەن.

بىر كۈنى سۇۋانخان لەشكىرىي مەشىقنى تۈگىتىپ تاماقنى يەپلا ئۇيقۇغا كېتىـ تۇ. چۈشىدە ئاق ساقال، خۇش چىراي بىر بۇۋاينى كۆرۈپتۇ. سۇۋانخان بۇۋايغا سالام قىپتۇ. بۇۋاي سۇۋانخانغا دەپتۇ: «ئەي بالام، ئورنۇڭدىن تۇر، مەن ساڭا چۆل قورغان دېگەن يەردە ئارزۇگۈل ئىسىملىك بىر پەرىنى ئاتا قىلدىم، بېرىپ ھالىدىن خەۋەر ئال. ئامىن. يول بولسۇن.» سۇۋانخان يولغا چۈشۈپتۇ. يول يۈرۈپ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ، ئاخىر كاتتا بىر قورغانغا يېتىپ كەپتۇ. قورغان ئالدىنى بىر ئەجدىھا ساقلاپ ياتقانىكەن، ئەجدىھا سۇۋانخاننى كۆرۈپ يول بېرىپتۇ. «يارەببىم» دېگىنىچە قورغان ئىچىگە كىرىپتۇ. ئەيىۋەھەنناس ! قورغان ئىچى شۇنداق گۈزەل باغ ئىكەنكى، بۇنداق باغنى ئېرەمنى ئۇ ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغانىكەن. سۇۋانخان تاڭ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا ساراي قەسىرى ئېچىلىپ، ئاي دېسە ئاغىزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار بىر نازىنىن قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ چىقىپ كەپتۇ. ئۇ بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ، ھەر باسـ

قاندا يۈرەكلەرگە ئوت سېلىپ، بىر چىنە مۇزدەك سۇنى كۆتۈرۈپ سۇۋانخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— خۇش كېلىپسىز مېھمان يىگىت، ئۇسسۇلۇق ئىچىڭ، — دېگىنىچە تال چۈقتەك بەللىرىنى ئېگىپ سالام بەجا كەلتۈرۈپتۇ.

سۇۋانخان قىزنىڭ سۇنغان سۇيىنى ئىچىپ، قىزنىڭ نام - شەرىپىنى سوراپتۇ. قىزمۇ يېگىتنىڭ نام - شەرىپىنى سوراپتۇ. ئىككىلا تەرەپ ئۆزلىرىنىڭ بىر - بىرىگە ئاشىق - مەشۇقلار ئىكەنلىكىنى بىلىپ «ئاھ، ئارزۇگۈل، ئاھ، سۇۋانخان!» دېگىنىچە بىر - بىرىگە ئېتىلىپتۇ. دەل شۇ چاغدا سۇۋانخان ئويغىنىپ كېتىپتۇ، يۈرىكىگە ئوت تۇتىشىپتۇ، پۈت - قوللىرى دەرمان قالماپتۇ. شۇنداق تارتىپ چۈشىدە كۆرگەن ئارزۇگۈلنىڭ رەڭگى - رۇخسارى كۆز ئالدىدىن كەتمەپتۇ، بىر غايىۋى كىشى ئۇنىڭ پۈتۈن جىسمىنى چىرماپتۇ. سۇلتانخان ئۆز ئوغلىنىڭ كۇندىن - كۈنگە چىرايى ساماندەك سارغىيىپ، بەللىرى يادەك ئېگىلىپ، ئەقلى - ھوشىنى يوقىتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كۆرسەتمىگەن تېۋىپى، ئوقۇتمىغان مولىسى قالماپتۇ، لېكىن سۇۋانخان شىپالىق تاپالماپتۇ.

سۇۋانخانىنىڭ جانجىگەر ئاغىنىسى بەختىيارمۇ سۇۋانخانىنىڭ بېشىدا پەرۋانە بوپتۇ. سۇۋانخان ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ ئىچكى سىرىنى بەختىيارغا ئېيتىپتۇ. بەختىيارمۇ چوڭقۇر ئويغا چۆمۈپتۇ. ئىككى دوست ئويلا - ئويلا ئاخىر سۇۋانخان چۈشىدە كۆرگەن چۆل قورغانىنى ئىزدەپ، ئارزۇگۈلنى تېپىشنى نىيەت قىلىشىپتۇ. بەختىيار پادىشاھ ھۇزۇرىغا بېرىپ سۇۋانخاننىڭ شىكارغا چىقىپ كۆڭلىنى ئېچىش نىيىتى بارلىقىنى خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ كۆڭۈل ئاچىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇرسەن بوپتۇ ۋە رۇخسەت قىپتۇ.

سۇۋانخان شىكار تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ، بەختىيار بىلەن بىللە قىرىق يىگىتنى ئېلىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار تاغلارنى ئېشىپ، سۇلارنى كېچىپ بىر چۆلگە يېتىپ كەپتۇ. شۇ ئەسنادا بىر چىرايلىق كېيىك بۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. سۇۋانخاننىڭ شىكار ھەۋىسى قوزغىلىپ «بۇ كېيىكنى قورشاڭلار، تىرىك تۇتىمىز، ئەگەر كىم قاچۇرۇپ قويسا، كاللىسى ئېلىنىدۇ» دېگىنىچە كېيىككە ئات سېپتۇ. كىم بىلسۇن، كېيىك بىر سەكرەپلا سۇۋانخانىڭ بېشىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ چۆلگە قېچىپتۇ. ئەلەمگە چىدىمىغان سۇۋانخان كېيىكنى جان - جەھلى بىلەن قوغلاپ چۆل ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. قىرىق يىگىتمۇ سۇۋانخاننىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ قوغلاپتۇ. ھاۋا بىردىن ئۆزگىرىپ، شامال چىقىپتۇ، شامال بارا - بارا بورانغا ئايلىنىپ، چۆل قۇيۇنلىرى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، ئاسمان - زېمىننى قاراڭغۇلۇق بېسىپ

تۇ. قىرىق يىگىت سۇۋانخاننى كۆزدىن يىتتۇرۇپ قويۇپتۇ.

سۇۋانخان كېيىكنى تاپ بېسىپ قوغلاپ ئاخىر بىر قورغانغا يېتىپ كەپتۇ. كېيىك قورغان دەرۋازىسىدىن كىرىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. سۇۋانخانمۇ كېيىكنىڭ كەينىدىن قورغانغا كىرىپتۇ. ئەيۋاھەنناس ! قارىغۇدەك بولسا، بۇ قورغان ئۆزى چۇشىدە كۆرگەن باغى ئېرەمنىڭ دەل ئۆزى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈشىگە چۈشىدە كۆرگەن پەرىزات قەسىردىن چىقىپ كەپتۇ. سۇۋانخان چۈشۈمۇ - ئوڭۇمۇ دېگىنىچە قىزغا قاراپ قەدەم تاشلاپتۇ. ئارزۇگۈلمۇ: «سىز سۇۋانخان بولامسىز؟» دېگىنىچە يىگىتكە ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئىككى ئاشىق - مەشۇق قۇچاقلىشىپتۇ، گويا سۇغا سۇ قېتىلغاندەك بوپتۇ.

سۇۋانخان بىلەن ئارزۇگۈل قورغان ئىچىدە مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى سۇۋانخانىڭ دادىسى سۇلتانخاندىن ئاڭلايلى:

سۇۋانخانىڭ قىرىق يىگىتى سۇۋانخاننى چۆل ئىچىدە يەتتە كېچە - كۈندۈز ئىزدەپ تاپالماي، ئاخىر ئىلاجسىز ئۆز شەھىرىگە قايتىپتۇ. قىرىق يىگىت شاھىنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ، ئۆز بويۇنلىرىغا قىلىچ تەڭلەپ، سۇۋانخاننى يىتتۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمگە لايىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ يىغلىشىپتۇ. سۇلتانخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ بەھوش بولۇپ تەخت ئۈستىگە يىقىلىپتۇ. سۇلتانخان هوشىغا كېلىپ قىرىق يىگىتىنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپتۇ. پۈتۈن شەھەر خەلقىگە سۇۋانخان ئۈچۈن قارىلىق تۇتۇشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ئۆزىمۇ شەھەر سىرتىغا چېدىر - بارگاھلارنى قۇرۇپ ماتەم تۇتۇپتۇ. بەختىيارمۇ دوستىنىڭ پىراقىدا ئاھۇ پىغان چېكىپ، دەرۋىشلىك يولىنى تاللاپ، بىر ئېگىز تاغنىڭ ئۆڭكۇرىنى ماكان قىپتۇ.

بىز ئەمدى چۆل قورغانغا تاشلاپ قويغان ئارزۇگۈل بىلەن سۇۋانخانغا كەلسەك، ئىككى ئاشىق - مەشۇق قورغان ئىچىدە ئۆز مۇرادىغا يېتىپ، بىر - بىرىگە شېرىن - شېكەر سۆزلىرىنى قىلىشىپ، ئويناپ - كۈلۈپ، خېلى كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. بىر كۈنى سۇۋانخان ئارزۇگۈلگە:

— ئارزۇگۈل، مەن دادامدىن شىكار ئۈچۈن رۇخسەت ئېلىپ چىققان. بۈگۈن مەن مەقسەت - مۇرادىمغا يەتتىم. دادام ۋە ئانام بەلكى مۇشۇ مىنۇتلاردا مېنىڭ هەسرىتىمدا كۆيۈۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، مەن قايتىپ دادام بىلەن ئانامنى خۇش قىلاي، قائىدە - يوسۇن بىلەن سىزنى ئۆز ئېلىمگە — ئاتا - ئانامنىڭ قېشىغا ئېلىپ باراي، — دەپتۇ. ئارزۇگۈلمۇ سۇۋانخاننىڭ گېپىنى مۇقۇللاپ:

— بولىدۇ، مەن سىزنى كۈتىمەن، ئاتا - ئانىنى رازى قىلىش بىز بالىلارنىڭ

قەرزى، ـــ دەپتۇ.

ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي مىڭ تەسلىكتە خوشلىشىپتۇ. سۇۋانخان چۆل قورغاندىن ئايرىلىپ ئۆز يۇرتىغا يول ئاپتۇ.

بەختىيار تاغ ئوستىدە دوستى سۇۋانخانىڭ يولىغا قاراپ كۆزلىرى تېشىلىپتۇ. ئۇنىڭ سالامەت كېلىشىنى بىر ئاللادىن سوراپ، قاقشاپ، يىغلاپ تۇرۇشىغا يىراقتىن بىر ئاتلىق ئادەم كۆرۈنۈپتۇ، ئاتلىق ئادەم بارا ـ بارا يېقىنلىشىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇ سۇۋانخانىكەن. بەختىيار «ئوڭۇممۇ ـ چۈشۈممۇ بۇ؟ سۇۋانخان دوستۇم، سەن ھايات ئىكەنسەن» دېگىنىچە تاغ ئوستىدىن دومىلاپ دېگۈدەك يەرگە چۈشۈپ، دوستى سۇۋانخانىنى باغرىغا بېسىپتۇ. سۇۋانخان بارلىق ۋەقەنى دوستىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. بەختىيار:

ـــ سەن توختاپتۇر، مەن بېرىپ دادامغا خەۋەر قىلىپ سۆيۈنچە ئالاي، ـــ دېگىنىچە شەھەرگە ئات سالىتۇ، ئۇ «سۆيۈنچە ! سۆيۈنچە !» دەپ ۋارقىرىغىنىچە پادىشاھ نىڭ چېدىر ـ بارگاھىغا يېتىپ كېلىپ ئېھتىياتسىزلىقتىن پادىشاھ چېدىرىنىڭ تاتما ئارقىنىغا ئېتى بىلەن كېلىپ ئۇرۇلۇپ ئارقانىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، پادىشاھنىڭ خاس چېدىرىنى ئۆرۈۋېتىپتۇ. پادىشاھ ماتەم تۇتۇپ ئولتۇرغىنى ئۈچۈن جاللاتلار بەخىتىيارنى بىرەمدە جادۇ كۆتكىنىڭ ئوستىگە ياتقۇزۇپ بېشىنى كېسىشكە تەييارلىنىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا سوۋانخانمۇ ئات چېپىپ ئاتىسى بار چېدىرغا يېقىنلىشىپ «ھەي دادا، مەن كەلدىم» دەپ ۋارقىراپتۇ. سۇلتانخان چېدىردىن چىقىپ قارىسا ئۆزىنىڭ ئوغلى سوۋانخان تۇرغۇدەك. سۇلتانخان «ۋاي بالام» دېگىنىچە ئوغلىغا تاشلىنىپتۇ. ئاتا ـ بالا بىر جان ـ بىر تەن بولۇپ كېتىپتۇ. پۈتۈن شەھەر خەلقى داقا ـ دۇمباق چېلىپ، ماتەم لىباسلىرىنى تاشلاپ، شاد ـ خۇراملىققا چۆمۈپتۇ. سۇۋانخان دادىسىدىن دوستى بەختىيارنى سورىغانىكەن، پادىشاھ دەررۇ بەختىيارنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىلىپ ئۇنىڭغا سۆيۈنچە بېرىپتۇ.

پادىشاھ بالىسىنىڭ ھايات قايتىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن شەھەر خەلقىگە ئۈچ كۈن توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ.

سۇۋانخان شەھەر خەلقى بىلەن بىللە ئۈچ كۈن ئويناپ كۈلۈپتۇ. لېكىن، كۆڭلى يەنىلا چۆل قورغاندىكى ئارزۇگۈلدە ئىكەن. ئاخىر سۇۋانخان دوستى ئارقىلىق دادىسىغا ئۆز مۇراد ـ مەقسىتىنى ئىزھار قىپتۇ. دادىسى ماقۇل بولۇپ، ئون بەش كۈنلۈك مۆھلەت بېرىپتۇ. ئۆزى بولسا، ئوغلى ئارزۇگۈلنى ئېلىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پۈتۈن شەھەر خەلقىگە چوڭ توي ـ تاماشىلارنى قىلىپ بېرىش نىيىتىدە، تەييارگەرلىككە چۈشۈپتۇ.

سۇڭانخان سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ، «قايدىسەن چۆل قورغان؟» دەپ ئات سېلىپ ئارزۇگۈلنىڭ يېنىغا ئاتلىنىپتۇ. ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ئادەم ئېلىپ مېڭىشنى لايىق كۆرمەي تەنھا يولغا چىقىپتۇ. يول يۇرۇپ، مول يۇرۇپ ئاخىر چۆل قورغان دەرۋازىسىدىن كىرىپ، مەشۇقى ئارزۇگۈل بىلەن دىدارلىشىپتۇ.

ئەمدى گەپنى قاراخان پادىشاھىدىن ئاڭلايلى:

قاراخان پادىشاھى لەكمەك ـ لەكمەك، سانجاق ـ سانجاق لەشكىرىنى باشلاپ تاغ ئارىسىدىكى ھېلىقى قويچىنىڭ يېنىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە مۇشۇ يول بىلەن بىر قىزنىڭ ئۆتكەن ـ ئۆتمىگەنلىكىنى سوراپتۇ. قويچى: «قىز بالىنى كۆرمىدىم، لېكىن قىز بالىغا بەرگۈسىز بىر يىگىتنى كۆردۇم. يىگىت چۆل قورغان دېگەن بىر تىلسىمات قورغان بار ئىدى، شۇ يەرگە كەتتى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. قاراخان پادىشاھ قويچىنىڭ «قىز بالىغا بەرگۈسىز يىگىت» دېگىنىنى ئاڭلاپ، بەلكى ئارزۇگۈل ئەرەنچە ياسىنىپ ماڭغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ چۆل قورغانغا ئاتلىنىپتۇ.

سۇڭانخان بىلەن ئارزۇگۈل سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ ئەمدى قورغانىنىڭ سىرتىغا چىقىشىغا تۆت ئەتراپىنى قوشاپ ئالغان گىرە ـ گىرە، ئايماق ـ ئايماق، ساناجاق ـ سانجاق لەشكەرلەر ۋە تۇغ ـ ئەلەملەرنى كۆرۈپتۇ. ئۇلار قورغان ئىچىگە قاراپ تىپ كىرىپ، دەرۋازىنى مەھكەم تاقاپتۇ. ئارزۇگۈل «تۇغ ـ ئەلەملەرگە قارىغاندا، بۇ لەشكەرلەر قاراخان پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى» دەپتۇ ـ دە، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىپتۇ. سۇڭانخاننىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، غەزەپ ـ نەپرەتلىرى تېشىپ، بەدەن مويلىرى كۆڭلەكلىرىنى تېشىپ چىقىپتۇ. «توختا، مەن سەنلەرگە تېتىمسام سۇڭانخان بولماي كېتەي» دېگىنىچە قىلىچ ـ نەيزىسىنى ئېلىپ، نەرە تارتقىنىچە جەڭگە چىقىپتۇ.

ئۇ كۈنى شۇنداق جەڭ بوپتۇكى، گويا قىيامەت قايىم بولغاندەك بوپتۇ، ئۆلۈكلەر ساينىڭ تېشىدەك يېتىپ كېتىپتۇ، قانلار دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ. كەچ كىرىپ دۇمباق چېلىنىپتۇ، لەشكەرلەر ئۆز بارگاھلىرىغا قايتىپتۇ، سۇڭانخانمۇ قورغانغا كىرىپ كېتىپتۇ. تاڭ ئېتىپ كۈن چىقىپتۇ. قاراخاننىڭ لەشكەرلىرى دۇمباق چېلىپ جەڭگە سەپراس بوپتۇ. سۇڭانخان خۇددى شىرەدەك دەرۋازىدىن ئېتىلىپ چىقىپتۇ. قىلىچ ـ نەيزىلەر بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلغاندا خۇددى چاقماق چاققاندەك ئوتلار چاچرايدىكەن. سۇڭانخان دۇشمەن ئىچىدە بىردە سولغا، بىردە ئوڭغا نەرە تارتىپ، قىلىچ ئۇرۇپ، دۇشمەن كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىپ، بىر ئۇرغاندا نەچچە ئون ئادەمنىڭ بېشىنى كېسىپ، لەشكەرلەرنىڭ يۈرەكلىرىنى تىترىتىۋېتىپتۇ. كۈن يېنىپ، چۆل قىزىرىپتۇ. قاراخان تەرەپ دۇمباق چېلىپ لەشكەرلىرىنى بارگاھقا يىغىپتۇ، سۇڭانخانمۇ قورغانغا

قايتىپتۇ.

قاراخان پادىشاھ جەڭ بىلەن سۇۋانخاننى يېڭىشكە كۆزى يەتمەي، رەڭۋازلىق قىلىشقا ئۆتۈپتۇ. ئۇ چوڭقۇر بىر ئورا كولاپ ئىككى مىڭ مەرگەننى ئوردىغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. جەڭ باشلانغاندا، لەشكەرلەر يېڭىلگەن بولۇپ چېكىنىپ، سۇۋانخان ئوردىغا يېقىنلاشقاندا ئىككى مىڭ مەرگەن تەڭلا ئوق ئۇزمەكچى بوپتۇ.

ئەتىسى جەڭ يەنە باشلىنىپتۇ. سۇۋانخاننىڭ ئەسلىي ئۆزى بىلەن بىر ياشلىق ئالما كۆز دېگەن ئۇچار ئېتى بار ئىكەن. سۇۋانخان ئۆمرىدە ئاتتىن بىر كۈن ئايرىلمىغان ۋە ئاتقا بىر قامچا سالغانمۇ ئەمەس ئىكەن. ئۇ ئالما كۆزنى مىنىپ دۇشمىنىگە شىرەدەك ئېتىلىپتۇ. دۇشمەن چېكىنىپتۇ، سۇۋانخان دۇشمەننى قوغلاپ بىر جايغا كەلگەندە، ئالما كۆز چىپچىدە توختاپ ئالدىغا ماڭماپتۇ. بۇ ھالەت سۇۋانخانغا ھاقارەت بىلىنىپتۇ ـ دە، ئاتقا بىر قامچا ساپتۇ. ئات كىشنىگىنىچە ئېگىزگە سەكرەپتۇ. شۇ ئارىلىقتا ئىككى مىڭ مەرگەن سۇۋانخانغا تەڭلا ئوق ئېتىپتۇ، نەچچە يۈز ئوق سۇۋانخانغا كېلىپ سانجىلىپتۇ، ئۇ ئېغىر يارىلىنىپتۇ. ئالما كۆز ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە قورغان ئىچىگە ئۆزىنىڭ سادىق ئىگىسىنى ئېلىپ كىرىپ كېتىپتۇ. دۇشمەن قورغانغا چۈمۈلىدەك بېسىپ كېلىشكە باشلاپتۇ. ئارزۇگۈل ئاتنىڭ كىشنىشىدىن ئەندىسىرەپ، قورۇغا چىقىپ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، سۇۋانخان ئات ئۈستىدە ھوشسىز ياتقان، ئۇنىڭ بەدىنىدە نەچچە يۈز ئوق سانجىلىق تۇرغان. ئارزۇگۈل «سۇۋانخان !» دېگىنىچە ئۇنى ئاتتىن يۆلەپ يەرگە ياتقۇزۇپتۇ، ئۇنىڭ تېنىدىن ئوقلارنى ئېلىپ مەلھەم سۈركەپتۇ. قورغاننىڭ سىرتىدىكى لەشكەرلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۆزى سۇۋانخانغا ئوخشاش ياسىنىپ، قولىغا قىلىچ ـ نەيزە ئېلىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى غەزەپكە تولۇپ، دەرۋازىنى ئېچىپ دۇشمەن ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپتۇ. ئارزۇگۈل شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، ئاق ئات مىنگەن پالۋان سۈپەت نامەلۇم بىر يىگىت دۇشمەنلەر بىلەن ئېلىشىۋاتقان، بۇ ھال ئارزۇگۈلگە چوڭ مەدەت بوپتۇ. ئارزۇگۈل دۇشمەنلەرنى قىرغىن قىلىشقا باشلاپتۇ. دۇشمەن باشلىرى ساينىڭ تېشىدەك يېتىپ، قانلار دەريا بولۇپ ئېقىپ، «ۋايجان، ۋاي» دېگەن ئاۋازلار چۆلنى بىر ئاپتۇ. دۇشمەن ھالسىراپ چېكىنىشكە يۈزلىنىپتۇ. ئارزۇگۈل بىلەن ھېلىقى پالۋان يىگىت قاچقانلارنى سۈر ـ توقاي قىلىپ قۇم تۈپراقتەك چۆلگە چېچىۋېتىپتۇ. قاراخان پادىشاھ ئىلاجىنى قىلالماي كەلگەن يولى بىلەن ئۆزىنىڭ شەھىرىگە چېكىنىپتۇ.

ئارزۇگۈل بىلەن ھېلىقى يىگىت قورغانغا قايتىپ كەپتۇ. ئاڭغۇچە سۇۋانخانمۇ ھوشىغا كەپتۇ. ھېلىقى يىگىت سۇۋانخان بىلەن سالام قىلىشىپ، ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ دەپتۇ:

ـــ مەن ئەسلىي ئاشۇ ئېگىز تاغدا قوي باقىدىغان چوپان بولىمەن. تاغ ئۈستىدە سىزنىڭ يەككە - يېگانە جەڭ قىلىشىڭىزغا ئاپىرىن ئوقۇپ تۇرسام، دۈشمەن تەرەپ نامەردلىك قىلدى، ئاخىر چىداپ تۇرالماي جەڭگە چۈشتۈم.

سۈۋانخان بىلەن ئارزۇگۈل چوپانغا كۆپتىن - كۆپ رەھمەت ئېيتىپ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ قورغاندىن كېتىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ كېلىپ:

ـــ سىزنىڭ مەردلىكىڭىز ئۈچۈن بۇ قورغان سىزگە بىزدىن خاتىرە بولۇپ قالسۇن، ـــ دەپتۇ.

سۈۋانخان ئارزۇگۈلنىڭ ياخشى كۆتۈشىدىن تېزدىن ساقىيىپ ئاتقا مىنگۈدەك بوپتۇ. ئارزۇگۈل بىلەن سۈۋانخان سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ يولغا چىقىپتۇ. چوپان يىگىت چۆل قورغان دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇلارنى ئۇزىتىپ قاپتۇ. ئارزۇگۈل بىلەن سۈۋانخان ئۇزاق يوللارنى بېسىپ سۈلتانخانىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. سۈلتانخان ئوغلى بىلەن ئارزۇگۈلنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇرسەن بوپتۇ. بۇ بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقلار پاياندا ئۈستىدە مېڭىپ ئاتا - ئانىسىغا سالام بەجا كەلتۈرۈپتۇ. سۈلتانخان پۈتۈن شەھەر خەلقىگە قىرىق بىر كۈن توي قىلىپ بېرىپ، ئوغلى بىلەن ئارزۇگۈلنىڭ نىكاھىنى ئوقۇتۇپتۇ. ئاشقىلار بىر تەكىيەگە باش قويۇپتۇ. ئاردىدىن بىر يىل ئۆتۈپ ئارزۇگۈل بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ، سۈلتانخان ۋە سۈۋانخان چەكسىز خۇشال بوپتۇ. بالىنىڭ ئىسمىنى «دىلمۇرات» قويۇپتۇ.

ئەمدى چۆل قورغاندىن قېچىپ كەتكەن قاراخان پادىشاھتىن ئاز - تولا ئاڭلايلى:

قاراخان پادىشاھ جەڭ ئارقىلىق مەقسىتىگە يېتەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا كارۋانلار ئاقتاش ئېلىنىڭ پادىشاھى سۈلتانخانىنىڭ ئوغلى سۈۋانخانىنىڭ ئارزۇگۈل ئىسىملىك بىر قىز بىلەن توي قىلغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ تويغا داخىل بولغانلىقىنى ئېيتىپ كەپتۇ. قاراخان پادىشاھ تېخىمۇ ھەسەت ۋە كۈندىشلىق ئوتىدا كۆيۈپ، تېخىمۇ يامان خىياللارغا چۆكۈپتۇ. ئۇيان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ، پادىشاھلىقنى ئۆزىنىڭ ئارزۇگۈل بىلەن تېگىشىلگەن ئوغلىغا تاشلاپ، قىرىق قېچىرغا ئالتۇن- كۈمۈش ئارتىپ، ئىسمىنى «ئاللايار» غا ئۆگەرتىپ، رەببىم، دېگىنىچە ئاقتاش ئېلىگە يول ئاپتۇ. قاراخان پادىشاھ تاغۇ تاشلاردىن، چۆل - باياۋانلاردىن ئۆتۈپ، ئاقتاش ئېلىنىڭ پادىشاھى تۇرغان شەھەرگە يېتىپ كېلىپ، بىر كارۋان سارايغا چۈشۈپتۇ. ساراي غوجايىنى ئۆز ساربېيغا چۈشكەن كارۋانچىلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى كۆرۈپ، بۇلارنىڭ ئاددىي بىر كارۋانچى ئەمەسلىكىنى سېزىپ، پادىشاھ سۈلتانخانغا خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ سۈلتانخان دەررۇ پەرمان چۈشۈرۈپ، ئاللايارنى خان ئوردىسىغا چاقىرىپ، ئۇنى سوراق ئاستىغا ئاپتۇ:

ـــ نېمە ئادەمسەن؟ سەپىرىڭ قايان؟

قاراخان پادىشاھ:

ـــ مەن ئەسلىدە قارا ياغاچ ئېلىنىڭ پادىشاھى ئاللايار بولىمەن. دۆلىتىمگە يات بىر ئەل لەشكەر تارتىپ كەلدى. مەن ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەي يېڭىلىپ، دۆلەت ۋە ئا-ئىلەمنى تاشلاپ ئۆزلىرىدىن پاناھلىق تىلەپ كېلىشىم، ـــ دەپتۇ ـ دە، پادىشاھ سۇلتانخانغا ئېگىلىپ تەزىم قىپتۇ. سۇلتانخان مەرد پادىشاھ بولغاچقا، ئاللايارنىڭ يالغاندىن تۆككەن ياشلىرىغا ئىشىنىپ، ئوغلى سۇۋانخان باشچىلىقىدا قارايا-غاچ ئېلىگە لەشكەر تارتماقچى بوپتۇ. ئۇلار لەشكىرىي تەييارلىقلىرىنى تۈگىتىپ مېڭىش ئال-دىدا، ئارزۇگۈل بىلەن سۇۋانخان خوشلىشىپتۇ. ئاجايىپ مۆجىزات ! سۇۋانخاننىڭ بۆشۈكتە ياتقان بوۋاق ئوغلى دىلمۇرات يېغلاپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

ـــ دادا، سىز جەڭگە بارماڭ، سىز جەڭگە بارسىڭىز، مەن يېتىم قالىمەن، بې-شىمغا دەرد ـ ئەلەم چۈشىدۇ.

بۇ غەلىتە ئەھۋال سۇۋانخاننى ئويلاندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئارزۇگۈلنىڭمۇ يۈرىكى ئاغ-قاندەك بولۇپ، سۇۋانخاننىڭ جەڭگە بارماسلىقىنى ئېيتىپتۇ. سۇۋانخان دادىسى سۇل-تانخانغا بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ سۇلتانخانمۇ ئويغا چۈشۈپتۇ، لېكىن ئۆزى بۇنىڭغا بىر نېمە دېيەلمەي ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىدىن ئەقىل سوراپتۇ. پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئاللايار دەررۇ سەپ ئالدىغا چىقىپ پادىشاھقا تەزىم قى-لىپ دەپتۇ:

ـــ ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، پېقىر ئاللايار ئۆزلىرىگە مالاللىق يەتكۈزۈپ، ئاتىنى بالىدىن، بالىنى ئاتىدىن ئايرىپ قويىدىغان ئوخشايمەن. ئەگەر رۇخسەت قىلسىلا، مەن باشقا بىر پادىشاھلىقتىن يارەدەم سورىسام، ـــ دەپتۇ.

شۇ ئارىلىقتا ئاللايارىدىن نەچچە قېچىر ئالتۇن ـ كۈمۈش سوۋۇغا ئالغان بىر ۋە-زىر پادىشاھقا:

ـــ بىر ياشقا توشمىغان بالىنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ جەڭ پەرمانىڭىزدىن ۋاز كەچسىڭىز، خەلقىئالەم ئالدىدا يۈزىمىز چۈشمەمدۇ، ـــ دەپتۇ.

سۇلتانخانمۇ ئۆزىنىڭ مەردانىلىكىگە داغ تەگكۈزمەسلىك ئۈچۈن نەۋرىسى دىلمۇ-راتنىڭ سۆزىنى بىر چەتكە قايرىپ، جەڭگە ئاتلىنىشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. سۇۋانخان ئىلاجسىز سانسىزلىغان لەشكەرلەر بىلەن سەپ تارتىپ قارايا-غاچ ئېلىگە ئاتلىنىپتۇ. ئاللايار سۇۋانخاننى يولغا سېلىپ ئىچى ـ ئىچىدىن خۇشال بوپتۇ ۋە ئارزۇگۈلنىڭ دېرىكىنى قىپتۇ، ئاخىر ئارزۇگۈلنىڭ شەھەر سىرتىدىكى سۇۋانخاننىڭ خاس چارې-غىدا ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپتۇ.

سۇلتانخانمۇ ئاللايارنىڭ شېرىن ـ شېكەر سۆزلىرىگە ئالدىنىپ، ئۇنى ئوردا ئىچىدە ئەتىۋارلاپتۇ، دۆلەت ئىشلىرىدا مەسلىھەتلىشىپتۇ. سۇۋانخان كېتىپ ئاز كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئاللايار سۇلتانخانغا:

ــ پادىشاھى ئالەم، مېنىڭ كۆڭلۈمدە تېخىچە نەۋرىگىز دىلمۇراتنىڭ قىلغان سۆزلىرى تۇرىدۇ. ھەر ئېھتىمالغا قارشى مەن سىزنىڭ بىر تال ئوغلىگىز سۇۋانخاندىن بەك ئەنسىرەيمەن. مۇمكىن بولسا، مەن ئوغلىگىزنىڭ كەينىدىن بېرىشنى لايىق كۆردۈم. سۇۋانخان باتۇر بولسىمۇ، يەنىلا بالا، بىز قېرىلار ئۇنىڭ يېنىدا مەسلىھەتچى بولۇپ تۇرغىنىمىز تۇزۇك، ــ دەپ سۇلتانخاننىڭ كۆڭلىگە گۇمان ئوتىنى سېلىپ قويۇپتۇ. سۇلتانخان ئاللايارغا:

ــ سىزنىڭ بېرىشىگىز خۇددى مېھمانىنى ئىشقا سالغاندەك بىر ئىش، ھازىر سىز ماڭا مېھمان. سىز ياخشى مەسلىھەت بەرمىگىز. مەن بالامنىڭ كەينىدىن بېرىپ ئۇنىڭغا مەسلىھەتچى بولاي، ــ دەپتۇ ـ دە، سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ، ئايالىنى ۋاقتىنچە پادىشاھ، ئاللايارنى ۋەزىر قىلىپ قويۇپ، ئۆزى سۇۋانخاننىڭ كەينىدىن يولغا چۈشۈپتۇ. ئاتا ۋە بالىدىن قۇتۇلغان ئاللايار بىر كۈنى كېچىسى ئوغرى مۇشۇكتەك شەھەر سىرتىدىكى سۇۋانخاننىڭ خاس چارىبغىغا ئوغرىلىقچە كىرىپ كەپتۇ. يىلانەك تولغىنىپ مېڭىپ، مۇشۇكتەك پۇراپ يۈرۈپ، ئاخىر ئارزۇگۈلنىڭ خاس ھۇجرىسىنىڭ ئۆگزىسى ئۇستىگە چىقىپ پەنجىر ئارقىلىق ئۆي ئىچىگە سەپسالىتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئارزۇگۈل بۆشۈككە يۆلىنىپ ئوغلى دىلمۇراتنى ئېمىتىپ يېرىم ئۇيقۇ، يېرىم ئويغاق ھالەتتە ئولتۇرغان. ئاللايار ئالدىن تەييارلاپ قويغان بىھوش قىلىدىغان مەززە لىك پۇرايدىغان كۇمىلاچ دورىنى پەنجىر ئارقىلىق ئارزۇگۈلنىڭ يېنىغا تاشلاپتۇ. ئارزۇگۈل دىلمۇراتنى ئېمىتىپ بولۇپ بېشىنى كۆتۈرۈشىگە بۇرنىغا مەززىلىك بىر پۇراق ئۇرۇلۇپتۇ. ئەتراپنى سىلاپ ھېلىقى كۇمىلاچ دورىنى تېپىۋاپتۇ. ئۇ كۆزىگە بىر خىل مېۋىدەك كۆرۈنۈپتۇ، چىشلەپ باقسا شۇنداق شېرىن ـ شېكەر. شۇنداق قىلىپ ئۇ دورىنى يەپتۇ ـ دە، بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ. بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئاللايار پەنجىردىن ئارقان ئارقىلىق سىيرىلىپ ئۆيگە چۈشۈپتۇ ـ دە، بۆشۈكتە ياتقان دىلمۇراتقا ئۆچلۈكى كېلىپ خەنجەر ئۇرۇپتۇ، بالىدىن قىپقىزىل قان ئۇرغۇپ چىقىپتۇ. ئۇ ئارزۇگۈلنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئالدى پېشىنى يىرتىپ، دىلمۇراتنىڭ قېنى بىلەن قولىنى بويياپ ئارزۇگۈلنىڭ كۆكسىگە بېسىپ بەش قولنىڭ ئىزىنى چىقىرىپ ئۆزى يەنە ئارقان بىلەن پەنجىردىن چىقىپ كېتىپتۇ.

تاڭ ئېتىپ چارباغ ئىچىدىكى مۇلازىمەتچى ياساۋۇللار ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، ئارزۇگۈلنىڭ كۇندە ھەممىدىن بۇرۇن ئېچىلىدىغان ئىشكى ئېچىلمىغان، ياسا-

ۋۇللار قانچە ۋارقىرىغان بولسىمۇ ئۆي ئىچىدىن سادا چىقماپتۇ. بۇ ئەھۋالنى دەررۇ ئايال پادىشاھقا خەۋەر قىلىشىپتۇ. خانىش ئوردا ئەمەلدارلىرىنى ئېلىپ چارباغقا يېتىپ كېلىپ ئارزۇگۈلنى بەھوش، چاچلىرى چۈۋۈلغان ھالدا، دىلمۇراتنى بۆشۈكتە قان ئىچىدە ئۆلەر ھالەتتە ياتقان ھالدا كۆرۈپتۇ. خانىش دەرھال ئوردا تېۋىپىنى چاقىرىپ كېلىپ ئارزۇگۈلنى ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ، دىلمۇراتنىڭ جاراھەتلىرىنى تېڭىپ داۋالاشقا تۆتۈش قىپتۇ. ئارزۇگۈلدىن گەپ سورىغانكەن، ئارزۇگۈل ھېچبىر ئىشنى يادىغا ئالالماپتۇ. خانىش ئوردىغا قايتىپ ۋەزىر - ۋۇزرالىرىدىن قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ. ھېچكىم بىرنېمە دېيەلمەپتۇ. خانىش غەزەپكە كەپتۇ. شۇ ئارىلىقتا ئاللايار ئورنىدىن تۇرۇپ:

— خانىش ئالىيلىرى، ئىجازەت بەرسىلە، مەن كىتاب ئېچىپ باقسام، — دەپتۇ. خانىش ئىجازەت بېرىپتۇ. ئاللايار كىتاب كۆرۈپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئارزۇگۈلنىڭ ئەسلىي تېگى - تەكتى نامەلۇم ئىكەن. ئۇنىڭ قىرىق ئوينىشى بولۇپ، ئۇ قىرىق ئوينىشى بىلەن ئايرىم - ئايرىم كۆرۈشىدىكەن. لېكىن، شۇ كۈنى قىرىق ئوينىشى بىر ۋاقىتتا كېلىپ قاپتۇ - دە، ئارزۇگۈلنى تالىشىپ، دىلمۇراتقا پىچاق سېلىپ، ئارزۇگۈلنىڭ نومۇسىغا تېگىپ، قان قولىنى ئارزۇگۈلنىڭ كۆكسىگە بېسىپ قويۇپ ئۆزلىرى قېچىپ كېتىپتۇ.

خانىش بۇ گەپنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلىنىپ، «جاللات!» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللاتلار ھازىر بوپتۇ. خانىش ئارزۇگۈلنى كۆرسىتىپ:

— بۇ مەلئۇننى قەپەسكە سولاپ، تۆت كوچا ئاغزىغا ئاپىرىپ سازايى قىلىڭلار ھەم كۈندە ئۈچ ۋاق ئۇرۇڭلار، — دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ.

بۇ خەۋەر شۇنچە مەخپىي تۇتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن جەڭ مەيدانىدىكى سۇۋانخانىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. سۇۋانخان جەڭ مەيدانىدىن چېكىنىپتۇ. ھەسرەت - نادامەت ئوتى يۈرىكىنى كۆيدۈرۈپ، بىر ئۆلۈپ - بىر تىرىلىپتۇ، نومۇس كۈچى پالۋانلىقىنى بېسىپ كېتىپتۇ. دادىسى سۇلتانخاندىن رۇخسەت ئېلىپ ئۆز ئېلىگە قايتىپتۇ. سۇۋانخان ئۆز ئېلىگە كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، تۆت كوچا ئېغىزىدا ئارزۇگۈلنى ئۇرۇۋاتقان. ئۇ غەزەپ بىلەن:

— ئۇرۇڭلار! بۇ مۇناپىقنى تېخىمۇ بەك ئۇرۇڭلار! — دېگىنىچە خاس چارباغقا كىرىپ ئۆزىنى پىنھانغا ئاپتۇ، پىنھان ئەمەس، ئىشقى - مۇھەببەت كېسىلىگە مۇپتىلا بولۇپ، ئاھلىرى يالقۇن، جىسمى ئوت بوپتۇ.

ئاللايار قىلىدىغان شۇملۇقنى قىلىپ، قانداق قىلىپ ئارزۇگۈلنى پۇتۇنلەي ئىلكىگە ئېلىشنى ئويلاپ، كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ قېچىپتۇ. بىر كۈنى ئوردىغا كېلىپ خا-

نىش ئالدىدا تىزلىنىپ دەپتۇ:

ــ خانىش ئالىيلىرى، رۇخسەت قىلسىلا بىز ئارزۇگۈلنى تۆت كوچا ئېغىزىدىن يۆتكەپ، يىراق بىر جايغا ئاپىرىپ ئۆلتۈرۈۋەتسەك، بولمىسا سۇۋانخان ھەر قېتىم ئارزۇگۈلنى كۆرگەندە ياكى ئاھلىرىنى ئاڭلىغاندا، ئۆزىنى تېخىمۇ يوقىتىپ قويۇشى، ئاقىۋەتتە كېسەلگە گىرىپتار بولۇشى مۇمكىن. ئۇنداقتا سىلى سۇۋانخاندىن ئايرىلىپ قالىلا.

خانىش ئويلاپ قارىسا توغرا، ئارزۇگۈلنى كۆزدىن يوقاتقاندىلا بالىنىڭ ھەسرىتى ئوتىنى باسقىلى ۋە ئوغلى سۇۋانخانىنى يەنە ئۆيلەپ قويغىلى بولىدىكەن.

يەنە ئاللايار گەپ تېشىپ: «مۇمكىن بولسا، مەن ئۆزۈم مەخپىي ھالدا ئارزۇگۈلنى چەتكە ئاپىرىپ ئۆلتۈرۈۋەتسەم» دەپتۇ. خانىش ماقۇل بوپتۇ. دىلمۇرات تېخىچە بىھوش بولۇپ، تىرىلىشىدىن ئۈمىد يوق ئىكەن. ئارزۇگۈلنىڭ قولى باغلىنىپتۇ. ئۇنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ قىلغان ئىلتىجاسىغا ئاساسەن دىلمۇراتنى زاكىداپ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويۇپتۇ. ئارزۇگۈلنىڭ بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ھالدا ئاللايارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ مېڭىپتۇ. نامازشام بىلەن ئۇلار چۆل ئىچىدە بىر پىنھان جايغا يېتىپ كەپتۇ. ئاللايار دەپتۇ:

ــ ھە ئارزۇگۈل، ئاخىر قولۇمغا چۈشتۇڭ. مېنى تونۇمسەن؟ مەن قاراخان پادىشاھ بولىمەن. سېنى قولغا چۈشۈرىمەن، دەپ نە ئازابلارنى تارتتىم، پادىشاھلىق سەلتەنىتىمنى تاشلاپ سەرسان ـ سەرگەردان بولدۇم. ئاقىۋەت بۇگۈن قولۇمغا چۈشتۇڭ. رازى بولساڭ، سېنى ئۆز ئېلىمگە ئاپىرىپ قىرىق كۈن توي قىلىپ ئەمرىمگە ئالسام، ــ دەپتۇ. ئارزۇگۈل غەزەپ بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن كىم، سەن كىم؟ مەن ئەسلىدە سېنىڭ قىزىڭ بولىمەن، سەن مېنىڭ دادام بولىسەن. شۇنداق تۇرۇقلۇق مېنىڭ بېشىمغا ئېغىر كۈلپەتلەرنى سالدىڭ. مەن ھەرگىز ساڭا خوتۇن بولالمايمەن، مانا ئەمدى قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل.

ئاللايار: «خەپ، مەن سېنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىمىسام» دەپ قىلىچىنى غىلاپتىن سۇغۇرۇشىغا، يىراقتىن كارۋان قوڭغۇرىقى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ كارۋان ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن قول سالاي، دەپ تاشقا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئاللايار راسا ئۇيقۇغا كەتكەندە، ئارزۇگۈل دىلمۇراتنى چىشلىگەن ھالدا قېلىن توغراقلىق ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

ئاللايار ئويغىنىپ قارىسا ئارزۇگۈل يوق، كارۋانلار ھەم يوق. ئۇ ئۇيان ئىزدەپ بۇيان ئىزدەپ ئارزۇگۈلنى تاپالماي، ئاقىتاش ئېلىگە ۋە ياكى قاراخان ئېلىگە قايتالماي كۆپ ئويلىنىپتۇ. ئاقىتاش ئېلىگە باراي دېسە، كارۋانلار شۇ ياققا كەتكەن، ئەگەر ئار-

زۇگۇلنى كارۋانلار ئېلىپ كەتكەن بولسا، ئۇ ھەممە سىرلارنى ئېچىپ تاشلايدۇ. ئۇنداىن كۆرە ئۆزىنىڭ قاراخان ئېلىگە قايتىشنى لايىق كۆرۈپ ئاتقا مېنىپتۇ ـ دە، يولغا چۈشۈپتۇ. ئارزۇگۇل قولى باغلانغان، ئاغزىدا دىلمۇراتنى چىشلىگەن ھالدا توغرىلىق ئېچىدە ئۇدۇل كەلگەن ياققا مېڭىۋېرىپتۇ. يىراقتا بىر چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ چىراغ يورۇقىنى كۆزلەپ مېڭىپ، ئاخىر بىر ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. ئۆيدە بىر ئاقساقال بوۋاي ئولتۇرغانىكەن. ئارزۇگۇل ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. بوۋاي ئارزۇگۇلنىڭ قولىنى يېشىپ، بالىسىنى ئاپتۇ.

ــ قىزىم، ــ دەپتۇ بوۋاي، ــ مېنىڭ ھېچنېمەم يوق، ماڭا قىز بولۇڭ. ئوغلىڭىز دىلمۇرات ماڭا نەۋرە بولسۇن.

ئارزۇگۇل رازى بوپتۇ. بوۋاي ئارزۇگۇلنى ئۆزىنىڭ قىزىدىن چارە كۆرۈپ كۈتۈۋېتۇ، دىلمۇراتنى تاغ گىياھلىرىدىن دورا ياساپ ساقايتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئىشقى ـ ئازاب كېسىلىگە يولۇققان سۇۋانخاندىن ئاڭلايلى:

سۇۋانخان جەڭدىن قايتىپ كېلىپ خاس چاربېغىدا ئۆزىنى پىنھانغا ئالغان بولسىمۇ، ئەرلىك ۋىجدانى جىسمىنى قىينىاپ، بەللىرى يادەك ئېگىلىپتۇ، يۈرەكلىرى لەختە ـ لەختە قانغا تولۇپتۇ، ئۆزى بىر مەجنۇن سىياقىغا كىرىپتۇ. بۇ ھال ئوردا ۋە يۇرت ئەھلىنى قايغۇغا سالىتۇ. سۇۋانخانىڭ دوستى بەختىيارمۇ دوستىنىڭ بېشىدا پەرۋانە بولۇپ، ئۆلسە ئۆلۈپتۇ، تىرىلسە تىرىلىپتۇ. سۇۋانخانىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئوسالىلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بەختىيار بىر كۈنى سۇۋانخانىنى شىكار قىلىپ كېلىشكە كۆندۈرۈپتۇ. بەختىيار شىكار تەييارلىقىنى قىلىپ، سۇۋانخانىنى ئېلىپ، قىرىق مۇلازىم بىلەن ئاتلىنىپتۇ. شۇنچە يول يۈرسىمۇ شىكار قىلغۇدەك بىرەر ئاڭ ئۇچرىتالماپتۇ. ئۇسساپ ھېرىپ، ئاخىردا چەكسىز بىر توغراقلىق ئېچىگە كىرىپ قاپتۇ. توغراق ئېچىدە ئۇيان چۆرگۈلەپ ـ بۇيان چۆرگۈلەپ، بىر كونا ئۆينىڭ يېنىغا يېتىپ كېلىپ ئۆي ئىگىسىنى چاقىرىپتۇ. ئۆي ئىچىدىن بىر بوۋاي چىقىپ كەپتۇ. سالام ـ سەھەتتىن كېيىن بوۋاي سۇۋانخان، بەختىيارلارنى تال باراڭ ئاستىغا باشلاپتۇ. سۇۋانخان بىلەن بەختىيار ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغا ئىككى ياشلاردىكى بىر بالا «دادا» دېگىنىچە سۇۋانخانغا ئېسىلىپتۇ. سۇۋانخان ھەيران بوپتۇ. شۇ ئارىلىقتا ئۆي ئىچىدىن:

ــ بالام دىلمۇرات، ئۇ قارا يۈز سېنىڭ داداڭ ئەمەس، ــ دېگەن بىر ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

بەختىيار بىلەن سۇۋانخان «بۇ نېمە ئىش؟» دەپ بوۋايغا قاراپتۇ. بوۋاي بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئارزۇگۇلمۇ ئۆي ئىچىدە يىغلاپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئېچىنىشـ

لىق كۈنلىرىنى ۋە ئاللايارنىڭ قۇۋلۇق ـ شۇملۇقلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ بەرگەندىن كېيىن، ئاندىن ئۇ ئۆزىنىڭ قىلغان خاتالىقىنى بوينىغا ئاپتۇ ۋە ئارزۇگۈلنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ كەچۈرۈم سوراپتۇ. ئارزۇگۈل:

ـــ ئەگەر راستتىنلا مەن بىلەن يارىشىشنى خالىسىڭىز باشقىدىن توي قىلىمىز، بۇ بوۋاينى بىللە ئەكېتىمىز، بۇ بوۋاي مېنىڭ دادام بولسۇن.

سۇۋانخاننىڭ كېسىلىمۇ تېزدىن ساقىيىپتۇ. يۈرتى ئاقتاش ئېلىگە قايتىپ، قىرىق كۈن توي قىلىپ ئارزۇگۈلنى قايتىدىن ئۆز نىكاھىغا ئاپتۇ، ئاتا ـ ئانا ۋە بالا جەم بوپتۇ.

ئاللايارنىڭ جازاسىنى بېرىش ئۈچۈن ۋە ئارزۇگۈلنى بېقىۋالغان ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كۆرۈشتۇرۇش ئۈچۈن، سۇۋانخان قاراخان پادىشاھلىقىغا لەشكەر تارتىپتۇ.

قاراخان پادىشاھ ۋە سۇۋانخان ئوتتۇرىسىدا نەچچە كېچە ـ كۈندۈز جەڭ بوپتۇ. ئاخىر قاراخان پادىشاھ جەڭدە يېڭىلىپ لەشكەرلىرى تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىپتۇ. قاراخان پادىشاھ ئەسىرگە چۈشۈپتۇ. پادىشاھ سۇۋانخان ئاللايارنى، يەنى قاراخان پادىشاھنى باغلاپ، تۆت كوچا ئېغىزىغا قويۇپ، چالما ـ كېسەك بىلەن ئۆلتۈرگۈزۈپتۇ. زىندانىدىن ئېرنەزەر باغۋەن ۋە ئۇنىڭ ئايالىنى بوشتىپتۇ. ئارزۇگۈل ئاتا ـ ئانىسى بىلەن دىدارلىشىپ شاد ـ خۇراملىققا چۆمۈپتۇ. سۇۋانخان دادىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ، قاراخان ئېلىگە پادىشاھ بولۇپ يۈرتىنى ئادىل سوراپ، ئارزۇگۈل بىلەن مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **كامال ئالىم.** ئەر، ئۇيغۇر، غۇلجا شەھىرىدىن.

«غۇلجا خەلق چۆچەكلىرى»، 1989

ئۇسكەك پادىشاھ

قەدىم زاماندا، كۇنچىقىش بىلەن كۇنپېتىش ئارىلىقىدىكى بىر دىياردا قىسمەت ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، شاھلىق سەلتەنىتىنى سۈرەر ئىكەن. سەلتەنىتىنىڭ شۆھرىتى ئاشقانسېرى ئۆزىنى جاھاندىكى شاھلارنىڭ شاھىنشاھى ھېسابلاپ، كۇندىن - كۇنگە تەكەببۇرلىشىپ كېتىپتۇ. مۇشۇ تەرىقىدە مېڭىۋېرىپ ئۆزىدىن باشقا ئادەمگە ئىشەنمەيدىغان گۇمانخور بولۇپ قاپتۇ. شاھنىڭ نالايىق ئىشلىرى ئۇستىدە ئېغىز ئېچىپ قويغانلىكى كىشىلەرنى يا ئوردىدىن يىراقلاشتۇرۇپتۇ، ياكى بولمىسا زىندانغا تاشلاپتۇ، «جىنايىتى» ئېغىرراقلىرىنى جاللاتلىرىنىڭ قىلىچىغا تاپشۇرۇپتۇ. شاھنىڭ بۇ مىجەزىنى بىلگەن بىر تۇركۇم پۇرسەتپەرەس ۋەزىر ۋە ئوردىنىڭ باشقا ئەركانلىرى ھەر خىل يوللار بىلەن پادىشاھقا يېقىنلىشىپ خۇشامەت قىلىشقا، ئۆزلىرىنىڭ رەقىبلىرىنى شاھقا چېقىپ يامان كۆرسىتىشكە كىرىشىپتۇ. پادىشاھمۇ ئۇلارنىڭ خۇشامەتلىرىنى ھۆرمەت، ساداقەتلىك دەپ چۈشىنىپ، ئوردىنىڭ مۇھىم، چوڭ ئىشلىرىنى ئاشۇ سۈيىقەستچى، ناپاك كىشىلەرگە تاپشۇرۇپتۇ. نەتىجىدە، ئوردىدا ئادىللىقنىڭ سايىسىمۇ قالماپتۇ. خەلق كۇندىن - كۇن ئېغىر كۇنگە قاپتۇ. يۇرت، شاھلىق خانۇەيرانلىققا يۈزلىنىپتۇ. شۇ كۇنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ قىسمەت چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە مۇناق بىر ئاجايىپ ئىش كۆرۈپتۇ: ئۇ ئىچىگە نۇرغۇن بۇلبۇل ۋە تۇمۇچۇقلار سولانغان ئالتۇن قەپەسنى كۆتۈرۈپ كېتىپ بارارمىش. بۇنى ئاز كۆرۈپ يەنە بۇلبۇل، تۇمۇچۇق تۇتمەن دەرمىش ۋە ئالدىغا بىر قوتان ئورۇق قويلارنى سالغىنىچە ھەيدەپ مېڭىپ بىر قاقاس چۆلگە بېرىپ قالغانمىش. ئاچ قالغان قويلار قورساق غېمىدە پادىشاھنىڭ باشقۇرۇشىغا بويسۇنماي تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كەتكەنمىش. پادىشاھ قويلىرىنى يوقىتىپ قويۇپ، بىرھازا يول يۈرۈپ بىر بەلدىن ئاشسا، قويلىرى سۈلىرى ئەلۋەك، ئوتلىرى مول بىر گۈزەل يايلاقتا ئوتلاۋاتقۇدەكمىش. پادىشاھ قويلىرىنى تاپقانغا خۇشال بولۇپ، ئۆز ماكانىغا ھەيدىسە قويلار ماڭمىغۇدەكمىش. قويلار ئارىسىدىكى بىر - ئىككى سەركە خىلمۇخىل رەڭدە كۆرۈنەرمىش. پادىشاھ بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ يېقىن بارسا، باش سەركە سەكرەپ كەلگىنىچە پادىشاھنى ئۇسكەنمىش. ئۇنىڭ قولىدىكى قەپەسى يەرگە چۈشۈپ پارە - پارە بولۇپ كەتكەنمىش، بۇلبۇل، تۇمۇچۇقلارمۇ ئۇچۇپ كەتكەنمىش. پادىشاھ چۆچۈپ ئويغانسا، پۈتۈن بەدىنى چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ، يۈرىكى قاتتىق سوقۇپ كېتىپتۇ.

پادىشاھ كۆرگەن چۈشىنىڭ مەنىسىگە يېتەلمەي، ئوردىنىڭ ئەقىلدار، ئەمەلدار ۋە قەلەمدارلىرىنى چاقىرتىپ چۈشىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە چۈشىگە تەبىر تەلەپ قىپتۇ. ئوردا ۋەزىر ۋە ئەمىر - بەگلەر ئارىسىدا پادىشاھنىڭ بايان ئىسىملىك ئوغۇل قول ۋەزىرى بولۇپ، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ پادىشاھنىڭ چۈشىگە تەبىر بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ئوردا ئەھلىلىرى قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. ۋەزىر بايان تەبىرىنى باشلاپتۇ:

ــ ئەي شۆھرىتىگە جاھان تارلىق قىلىۋاتقان ئۇلۇغ شاھ، خاسىيەتلىك چۈشلەرىدە ئايان بولغان ئالتۇن قەپەس سەلتەنەتلىك ئوردا - ھەرەمدۇر ۋە ئۇنىڭ مۇستەھكەملىكىنىڭ ئالامىتىدۇر؛ ئالدىلىرىدىكى بىر توپ قوي سىلىنىڭ ئادالەت نۇرلىرى بىلەن ھاياتلىققا ئېرىشكەن يۇرت پۇقرالىرىدۇر؛ ئۇلارنىڭ ھەر تەرەپكە پىتىراپ كېتىشى يۇرت ۋە ئوردىدا پۇقرالارنى يولدىن ئازدۇرغۇچى پىتنىچىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ بېشارىتىدۇر؛ قويلار ئارىسىدىكى سەركىلەرنىڭ ھەر خىل رەڭدە كۆرۈنۈشى بولسا، ئۇلۇغ شاھىمىزنىڭ سايىسىدا ياخشى كۈن كۆرۈپ، كۈنىگە بىر خىل يېڭى كىيىم كىيىپ يۈرگەنلىكىمىزنىڭ ئىپادىسىدۇر، ۋەللاھۇ ئالەم. بۈزۇقلارنىڭ، پۇقرالارنى ئازدۇرغۇچى پىتنىخورلارنىڭ ئۆمرى ئۇزۇنغا بارمىغاي ۋە مۇراد - مەقسەتلىرىگە يەتمىگەي، ــ دەپ تەبىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ تۆۋەندىكى نەزمىنى ئوقۇپتۇ:

كۈچ قۇۋۋەت، سەلتەنەت، شانۇ شەۋكەت ھەم،
ئادالەت بابىدا تەڭدىشىڭ يوقتۇر.
يامغۇردەك ياغىدۇ شەپقەت - ئېھسانىڭ،
ئەھلى يۇرت ئاسايىشتا، قورسىقى توقتۇر.

ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرغان «ئالىي نەسەبلىك» لەرنىڭ ھەممىسى ۋەزىر بايانىنىڭ تەبىرىنىڭ توغرىلىقىغا تەنتەنە قىلىشىپتۇ. پادىشاھمۇ چۈشىنىڭ بۇنداق ياخشى تەبىرگە ئېرىشكەنلىكىگە خۇرسەنلىكى تېشىپ، ۋەزىر بايانىدىن رازى - مەمنۇن بولۇپ، ئۇنىڭغا زەر ياقىلىق كىمخاپ تون كىيدۈرۈپتۇ، نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ئىنئام قىپتۇ، شۇنداقلا ۋەزىر بايانىنىڭ تەبىرىنى قوللاپ تەنتەنە قىلىشقان، ھەرقاچان پادىشاھنىڭ چىرايىغا قاراپ ئىش كۆرىدىغان خۇشامەتچى ۋەزىر - ۋۇزرالارمۇ شاھنىڭ ئىنئاملىرىدىن قۇرۇق قالماپتۇ.

ھەممە ئىشنى پۈتۈن زېھنى بىلەن كۆزىتىپ، ئەقىل ئەلگىكىدە تاسقاپ ئولتۇرغان، پادىشاھ قىسمەتنىڭ دادىسىنىڭ ۋاقتىدىن تارتىپ ئوردا ئەقىلدارى بولۇپ كېـ

لىۋاتقان، ئاپپاق ساقىلى مەيدىسىنى يېپىپ تۇرىدىغان، ياشانغان تەبىرى ئالىم ئىسمىلىك بىر كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— راستىنى راست دېمەك لازىمدۇركى، پادىشاھنىڭ چۈشىدە كۆتۈرۈۋالغان قەپىسى ۋەزىر بايان ئېيتقاندەك ئوردا - ھەرەمدۇر؛ قەپەستىكى بۇلبۇل، تۇمۇچۇقلار پادىشاھنىڭ مەلىكە، كېنىزەكلىرىدۇر؛ يەنە بۇلبۇل، تۇمۇچۇق تۇتماقچى بولغانلىق بولسا، شۇنچە كۆپ مەلىكە، كېنىزەكلىرى تۇرۇقلۇق يەنە خوتۇن ئېلىش نىيىتىدە بولغانلىرىنىڭ بېشارىتىدۇر؛ ھەيدەپ يۈرگەن ئورۇق قويلار بولسا، ھال - مادارىدىن كەتكەن پۇقرالارنىڭ كۆرۈنۈشىدۇر؛ ئوتسىز يايلاق يۇرتىمىزنىڭ خارابلىشىپ چۆللىشىشكە قاراپ يۈزلىنىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. يۇقىرىقى ئالامەتلەردىن ئايانىدۇركى، پادىشاھلىق سەلتەنەت ئۇزاققا قالماي پاتىپاراقچىلىق خەۋپىگە دۇچ كەلگۈسى. سەركىنىڭ ھەر خىل رەڭدە كۆرۈنۈشى بولسا، ئوردا ئەركانلىرى ئارىسىدىكى رەڭۋازلىق، خۇشامەتچىلىكنىڭ چۈشتە ئايان بولۇشىدۇر. بۇ رەڭۋازلىق سىرلىرىمۇ ئۇزاققا قالماي خەلقئالەم ئالدىدا ئايان بولغۇسى، — دەپ، تەبىرى ئالىم سۆزىنى تۆۋەندىكى نەزم بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ:

پەلەككە يەتسىمۇ باشىڭ، ئۆزۈڭنى بارچىدىن كەم تۇت،
مېھىر - شەپقەتنى يار تۇتساڭ سېنى قوللار ھامان ئەل - يۇرت.
بىلىپ قويغىنكى ئەي شاھىم، تەختىنىڭ يىلتىزى يوقتۇر،
قىلىپ كۇل تاشلىغاي بىلسەڭ خەلقىنىڭ ئاھىدىن بىر ئوت.

تەبىرى ئالىمنىڭ تەبىرى بايانىنى ئاڭلاپ غەزەپىنى ئاران بېسىپ ئولتۇرغان پادىشاھ، نەزمنى ئاڭلاپ تەخت، كۇرسىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپ «جاللات!» دەپ ۋارقىراپتۇ. قان سېغىنىپ تۇرغان ئىككى جاللات: «كىمنىڭ ئۆمۈر - رىزقى تولىدىكىن؟» دەپ قېنى سۇرتۇلمىگەن قىلىچلىرىنى كۆتۈرگىنىچە تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ تەبىرى ئالىمنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىپتۇ. جاللاتلارمۇ ھۆكۈمنى شۇئان ئىجرا قىپتۇ. تەبىرى ئالىمنىڭ بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلۈشىگە نارازى بولغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئوردىدىن ھەيدىلىپتۇ.

يۇقىرىقى ۋەقە بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەي پادىشاھى قىسمەتنىڭ بېشى قېچىشىدىغان بولۇپ قېلىپ، كۈنسېرى ئېغىرلىشىپتۇ. كېسەل شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، بىئارامىلىقتىن تاماق يېيەلمەپتۇ، كېچىسى كۆزىدىن ئۇيقۇ قېچىپتۇ. ئۇ ئوردىدىكى داڭلىق تېۋىپلارغا كېسىلىگە خاتىمە بېرىش پەرمانىنى چۈشۈرۈپتۇ. ئۇلار ھەرقانچە كۆڭۈل

قويۇپ داۋالىغان بولسىمۇ ئۇنۇمى بولماپتۇ، ئەكسىچە پادىشاھنىڭ كېسىلىنى ئېغىرلىتىپ، سارايدىكى قىلىق قىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ. ئىشىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇۋاتقانلىقىنى كۆزىتىپ تۇرغان ۋەزىر بايانىنىڭ گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ ۋە پادىشاھقا بىرخىل دورىنى ئەكېلىپ كۆرسىتىپ:

ــ ھۆرمەتلىك شاھى ئالەم، پېقىرلىرى ئۇشبۇ دورىنى شەھىرى غايىبتىن ئالدۇرۇپ كەلدىم. ئىچسىلە ئىنشائاللا رەنجىلىرىگە شىپا، دەردلىرىگە داۋا بولغۇسى، ــ دەپ خۇشامەت بىلەن ئىككى قوللاپ سۇنۇپتۇ.

بېشىنىڭ قىچىشىشى جېنىدىن ئۆتۈپ قاتتىق ئازابلىنىپ تۇرغان پادىشاھ دورىنى شۇ ھامان ئىچىپتۇ، ئىچىپتۇ ــ يۇ، شۇئان كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. قانچىلىك ئۇخلىدىكىن، ئۆزىمۇ بىلمەيدىكەن، ئويغانسا بېشى ئېغىر تۇرغۇدەك. بېشىنى تۇتۇپ كۆرگۈدەك بولسا، بېشىنىڭ قىچىشىدىغان يېرىدىن ئىككى تال مۇدۇر ــ چوقۇر قوپال مۇڭگۈز ئۇنۇپ چىقىپ چوقچىيىپ تۇرغۇدەك. پادىشاھ ئۆزىنىڭ بۇ ھالىدىن چۆچۈپ ھەيرانلىققا چۆكۈپتۇ. بېشىنىڭ قىچىشىشى بېسىققاندەك قىلسىمۇ، ئەمدى مۇڭگۈزى ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر قىچىشىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ مۇڭگۈزىنى تاتىلاپ بېقىپتۇ، ئۇرۇپ بېقىپتۇ، تامغا ئۇسۇپ بېقىپتۇ، بولماپتۇ، ئەكسىچە ئۆسكەنسېرى قىچىشىپ يەنە ئۇسكۇسى كېلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ ئۇسكەكلىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قاپتۇ. كۆزى كۆرگەن، ئالدىغا ئۇچرىغانلا نەرسىنى ئۇسۇپ ۋەيران قىلىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۇسكەكلىكى شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، ئالدى بىلەن ھەرەمخانىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ خانىش، كېنىزەكلىرىنى ئۇسۇپ سۇر ــ توقاي قىپتۇ. خانىش، كېنىزەكلەرنىڭ قىيا ــ چىيالىرى پۈتۈن ئوردىنى قاپلاپتۇ. ۋەزىر باياندىن خۇشال بولغان بولسىمۇ، پادىشاھقا كۆرۈنۈشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى سېزىپ، تېخىمۇ پىنھان يۇرۇپ ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۈتۈپتۇ. ۋەزىر بايانىدىن باشقا كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇسكەنسېرى مۇڭگۈزى قىچىشىپ قىزىپ، زادىلا تۇرالمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ قالغان پادىشاھ ئوردا ئىچىدە ئۇسۇشكە ئادەم تاپالماي، ئوردا دەرۋازىسىدىن ئېتىلىپ شەھەرگە چىقىپتۇ. ئۇنىڭ ئۇسكەكلىك كېسىلىدىن بىزار بولغان يۇرت خەلقى تەرەپ-تەرەپكە قېچىپتۇ. ئۇسكەكلىكتە ئەسەبىيلەشكەن پادىشاھ ئالدىغا توغرا كەلگەن نەرسىلەرنى ــ ئۆي، ئىمارەت، مال ــ چارۋا، دەل ــ دەرەخلەرنىمۇ ئالا قويماي ئۇسۇۋېرىپتۇ، ئۇسە ــ ئۇسە مۇڭگۈزى زەخىملىنىپتۇ، ئۆزىمۇ ھالسىزلىنىپ يەرگە يېقىلىپتۇ. قېچىپ كېتىۋاتقان كىشىلەر پادىشاھ بىزگە يېتىشىپ قالدىمىكىن، دەپ قورقۇشۇپ ئارقىسىغا قارىغۇدەك بولسا، ئۇسكەك پادىشاھ يەردە سۇنايلىنىپ ياتقان.

ئۇلار ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا كېلىشىپتۇ.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا قولىدا چىرايلىق ھاسا تۇتقان بىر دەرۋىش توپلىشىپ تۇرغانلارنىڭ يېنىغا كەپتۇ. بۇ دەرۋىش پادىشاھنىڭ ئوسكەكلىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ، شەھەر خەلقىگە ئېغىر تالاپەت يەتكۈزۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، بۇنىڭدا بىر سىر بار، دەپ ئويلاپ، شۇنداقلا ئۇنىڭ قوشنا ئەللىرىگىمۇ ئاپەت كەلتۈرۈشىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى ساقايتىش خىيالىدا بۇ يەرگە كەلگەنكەن. كېلىپلا ئەنە شۇ پاجىئەلەرنى كۆرۈپتۇ. ھېلىقى دەرۋىش پادىشاھقا ھەم ئەجەبلىنىش، ھەم ئاچچىقلىنىش ئەزىرىدە قاراپ تۇرغان كىشىلەرگە:

ــ ئەي يارەنلەر، مەن بۇنىڭ كېسىلىنى شۇنداق ساقايتايكى، ــ دەپ قولىدىكى خاسىيەتلىك دەرەخ نوتىسىدىن ياسالغان ھاسىسى بىلەن پادىشاھنىڭ مۇڭگۈزىگە قاتتىقمۇ ئەمەس، بوشمۇ ئەمەس، شۇنداق بىرنى ئۇرغانكەن، پادىشاھنىڭ مۇڭگۈزىدىن ئوت چاقناپ كېتىپتۇ ھەمدە مۇڭگۈزمۇ پادىشاھنىڭ بېشىدىن غايىب بوپتۇ. پادىشاھ ئورنىدىن تۇرۇپ، بېشى ئۇستىدە لەيلەپ يۇرگەن بىر پارچە ئوت ئۇچقۇنىنى كۆرۈپ، ھەيران بولغىنىچە قاراپ قاپتۇ. ھېلىقى دەرۋىش ھاسىسىنىڭ ئۇچىنى ئۇچقۇنغا قارىتىپ تۇرۇپ:

ــ قېنى، يۇرتقا بالايىئاپەت كەلتۈرگەن سۇيىقەستچىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرا! ــ دەپتىكەن، ھېلىقى ئۇچقۇن ئۇچۇپ بارغانچە ئۆرۈلۈپ چۈشكەن يارتا تام كەينىدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى كۆزىتىپ تۇرغان ۋەزىر بايانىنىڭ كۆكرىكىگە تېگىپتۇ. ئۇنىڭ كىيىملىرى لاۋۇلداپ كۆيۈشكە باشلاپتۇ. قارا نىيەت ۋەزىر ئۆزىنىڭ كۆيۈپ تۈگەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ دەرۋىشنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۈكۈنۈپتۇ، لېكىن يالغان توۋىسىنى ئېيتىشقىمۇ ئۈلگۈرمەپتۇ، شۇئانىنىڭ ئۆزىدىلا كۆيۈپ، بىر ئوچۇم كۈلگە ئايلىنىپتۇ. يەنە شۇ زامان غۇرىرىدە بىر شامال كېلىپ، ئۇنىڭ كۈلىنى ئۇچۇرۇپ سورۇپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

پادىشاھ قىسمەت ئۆزىنىڭ قانداق ساقىيىپ قالغانلىقىنى پۈقرالاردىن ئاڭلاپ، خەلقىئالەم ئالدىدا ئۆتكۈرگەن گۇناھ، سەۋەنلىكلىرىگە قاتتىق توۋا قىپتۇ، دەرۋىشنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ رەھمەت ئۇستىگە رەھمەت ئېيتىپتۇ. دەرۋىش پادىشاھ قىسمەتكە:

ــ ئەي پادىشاھ، گۇناھىڭغا توۋا قىلغىنىڭ ياخشى، ئەۋزىلى توۋاڭنى ئەمەلدە ئىپادىلەشتۇر. سېنىڭ دەستىڭدىن تارقاپ كەتكەن پۇقرالىرىڭنى يىغىپ جەم قىل. ئۇلار ئالدىدا يۇرتنى ئادىل سورايدىغانلىقىڭغا ۋەدە بەر ھەم ۋەدەڭگە ۋاپا قىل، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ قىسمەت ئەتراپتىكى كىشىلەر ئارىسىدىن بىرقانچە جاكارچى تەيىنلەپ

يۇرت ـ يۇرتقا ماڭدۇرۇپ «ئەل ئامان» پەرمانىنى جاكارلىتىپتۇ. جاكارنى ئاڭلىغان بارلىق كىشىلەر ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، كېيىنكى ئىشلارنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئۇقۇپ كۆڭلى جايىغا چۈشۈپتۇ، پادىشاھنىڭ كېسىلىگە خاتىمە بەرگەن دەرۋىشكە تو ـ گىمەس رەھمىتىنى بىلدۇرۇپتۇ.

پادىشاھ قىسمەت دەرۋىشنىڭ ئېيتقىنى بويىچە پۇقرالارنى ئوردا ئالدىدىكى مەيـ دانغا يىغىپ، يۇرت ئەھلى ئالدىدا بۇنىڭدىن كېيىن ئەل ـ يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سورايدىغانلىقى، يامان نىيەتلىك كىشىلەرنى ئوردىغا يولاتماي، ياخشى نىيەتلىك، ئەل سۆيەر كىشىلەرنى ئەتىۋارلايدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بېرىپتۇ. بۇ سۆزنىڭ ئىپادىسى قىلىپ دەرۋىشنى ئۆزىگە ئوڭ قول ۋەزىر ھەم باش ئەقىلدار قىلىپ تەينىلەپتۇ. بـ ـ گۈناھ ئۆلۈپ كەتكەن تەبىرى ئالمىنىڭ ئاددىي قەبرىسىنى ئالاھىدە گۈمبەز قىلىپ قاتۇرۇشنى مېمارچىلارغا تاپشۇرۇپتۇ، نەزىر ـ چىرىغىنى چوڭ قىلىپ ئۆتكۈزۈشنى مۇلازىملارغا بۇيرۇپتۇ. ئالمىنىڭ بالىچاقىلىرىنى ئوردىغا كۆچۈرۈپ كېلىپ ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ تۇرۇپتۇ. مەرھۇم تەبىرى ئالمىنىڭ بىگۈناھ ئۆلتۈرۈلۈشىگە نارازىلىق بىلدۇرگەنلىكى ئۈچۈن ئوردىدىن ھەيدەلگەن كىشـ ـ لەرنىڭ ھەممىسىنى تاپتۇرۇپ ئەكېلىپ يۇقىرى مەرتىۋىگە كۆتۈرۈپتۇ. شۇنداق قـ ـ لىپ، قايتىدىن ئادالەتلىككە ئېرىشكەن خەلق خۇشال ـ خۇرام، بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ساتتار توختى.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (14)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993

ئۇستانگۇر تۆمۈرچى

بۇرۇنقى زاماندا «شەھرىيۇ جەننەت» ئىسىملىك بىر ئاۋات شەھەر بولغانىكەن. بۇ شەھەرگە زوۋاك ئىسىملىك بىر پادىشاھ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىكەن. شەھەر خەلقى ئاق كۆڭۈل، ئىشچان، زېرەك بولغاچقا تۇرمۇشلىرىنى بايلىقات ئۆتكۈزىدىكەن. خەلقنىڭ قۇۋناق تۇرمۇشىنى كۆرگەن شەيتان بۇ تىنچ تۇرمۇشنى بىر ئامال بىلەن بۇزۇش قارارىغا كەپتۇ ھەم بىر يۇمىلاپلا زوۋاك شاھنىڭ خاس غۇلامى قىياپىتىگە كىرىپتۇ ـ دە، ئوردىغا كىرىپ شاھقا خىزمەت قىپتۇ، ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن پادىشاھنىڭ كۆڭلىنى ئوتۇپ ئۆزىگە مايىل قىپتۇ. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن بىر كۈنى شەيتان:

ـــ ھۆرمەتلىك شاھىم، مەن ئۆزلىرىگە ئۇزۇندىن بۇيان خىزمەت قىلىپ كەلدىم. مەنغۇ سىلىدىن رازى، سىلىمۇ رازى بولسىلا. مەن يېزىغا بېرىپ يالغۇز ئانامنى يوقلاپ كەلسەم. ئۆزلىرىدىن ئىجازەت سورايمەن، ـــ دەپ زوۋاك شاھنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپتۇ. شاھ:

ـــ سەن ماڭا ئوبدان خىزمەت قىلدىڭ، مەنمۇ سەندىن رازى. سەن ئۆيۈڭگە بارساڭ بېرىپ، ئاناڭنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگىن، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا سەن بىلەن بىرگە ياشاپ راھەت كۆرسۇن، ـــ دەپ ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپتۇ.

ـــ ئالىيلىرى، مەن ئۆزلىرىگە بەكمۇ ئىچىكىپ قاپتىكەنمەن. شۇڭا، خوشلىشىدىغان ۋاقتىدا كۆكسىلىرىدىن بۇسە بەرسىلە. ئۆيگە بېرىپ كەلگۈچە ئۆزلىرىنىڭ ھىدىنى ھىدلاپ ماڭسام، ـــ دەپ ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋاپتۇ شەيتان. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. شەيتان پادىشاھنىڭ كۆكسىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بىردىن ئىككىنى سۆيۈپ قويۇپ ئورىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي، پادىشاھنىڭ كۆكسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئىككى يىلان ئۇنۇپ چىقىپتۇ. بۇ يىلانلار كۈندىن ـ كۈنگە يوغىناپ بېشىنى پادىشاھنىڭ ئىككى قۇلىقىغا كىرگۈزۈپ ئۇخلايدىغان بولۇۋاپتۇ. شەھەردىكى دانىشمەن ھېكىملەرمۇ بۇنىڭغا چارە قىلالماپتۇ. پادىشاھ تەرەپ ـ تەرەپكە يىلاننىڭ تىلىنى بىلىدىغان كىشىنى تېپىشقا چاپارمەن چىقىرىپتۇ. چاپارمەنلەر قوشنا شەھەر كوچىلىرىدا يىلاننىڭ تىلىنى بىلىدىغان ئادەم ئىزدەپ يۈرگەندە، ھېلىقى شەيتان باشقا بىر ئادەم قىياپىتىدە، قولىدا ئىككى يىلاننى ئويناتقىنىچە چاپارمەنلەرنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ

تۇ. چاپارمەنلەر ئۇنىڭدىن: «يىلاننىڭ تىلىنى بىلەمسەن؟» دەپ سورىغانىكەن، شەيتان: «بىلمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇلار بۇ «يىلان ئويناتقۇچى»نى ئېلىپ دەرھال ئۆز شەھىرىگە قايتىپتۇ.

«يىلان ئويناتقۇچى» ئوردىغا كىرىپلا پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئۇ پادىشاھنىڭ ئوڭ كۆكسىدىكى يىلاننىڭ بېشىنى قۇلىقىغا سېلىپ تۇرۇپ بىرئازدىن كېيىن: «بو-لىدۇ، بولىدۇ» دەپتۇ؛ سول كۆكسىدىكى يىلاننىڭ بېشىنىمۇ قۇلىقىغا سېلىپ تۇرۇپ: «ماقۇل، ماقۇل» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان شاھ:

— يىلانلار نېمە دەيدۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، «يىلان ئويناتقۇچى»:

— بۇلار خاسىيەتلىك يىلانلار ئىكەن. ئۇلار «پادىشاھ بىزنى ئۆلتۈرسە ئۆزىمۇ ئۆلگەندىن سىرت، شەھەر خەلقىمۇ پالاكەتكە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە بىزگە ھەر كۈنى ئون ئادەمنىڭ مېڭىسىنى يېگۈزسە، شاھنىڭ شەۋكىتى ئاشىدۇ» دەيدۇ، — دەپ-تۇ. پادىشاھ بۇ دەھشەتلىك سۆزنى ئاڭلاپ قاتتىق چۆچۈپتۇ. يىلاننى ئۆلتۈرسە ئۆزى-نىڭمۇ ئۆلۈشىدىن قورقۇپ، ئامالسىز ھەر كۈنى شەھەر خەلقىگە ئون ئادەمنى نۆۋەت بىلەن كىرگۈزۈپ بېرىش پەرمانى چىقىرىپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى شەھەر خەلقى ئا-زىيىشقا باشلاپتۇ. بەزىلەر ئۆزلىرىگە نۆۋەت كەلگۈچە باشقا يۇرتلارغا قېچىپتۇ. شۇ-داق ئاۋات شەھەر شەيتان تېرىغان بۇ بالايىئاپەت تۈپەيلىدىن خاراب بولۇشقا باشلاپتۇ. شەھەر كوچىلىرى چۆلدەرەپ، ئادەملەر كوچىلارغا ئاز چىقىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

بۇ شەھەرنىڭ ھۈنەرۋەنلەر كوچىسىدا ئۇستانگۇر تۆمۈرچى ئىسىملىك بىر ئۇستا تۆمۈرچى ياشايدىكەن، ئۇنىڭ بەش بالىسى بار ئىكەن. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ھۈنىرى ئاقماي، بىر ئائىلىدىكى يەتتە جان ئاچ - توق تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلىغانىكەن. بىر جۈمە كۈنى ئۇستانگۇر تۆمۈرچى يانچۇقىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئون تۆت تەڭگە پۇلۇ-غا يېمەكلىك سېتىۋېلىش ئۈچۈن بازارغا چىقىپتۇ. ئۇ ئايلىنىپ رەستىگە كەلگەندە بىر توپ كىشىنىڭ توپلىشىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىپ باق-ماقچى بولۇپ توپقا يېقىنلىشىپتۇ. قارىسا، بىر بوۋاي سۆزلەۋاتقۇدەك، ئۇ:

— ھازىر مۇشۇ مەجلىسكە قاتناشقان بىر مۆمىن مۇسۇلمانىنىڭ يانچۇقىدا ئون تۆت تەڭگە پۇلى بولسا، بۇ پۇلغا قاراشلىق يەتتە كىشى ئاچ تۇرغان بولسا، ھازىر ئاشۇ مۇسۇلمان يانچۇقىدىكى پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئىككىلەنمەي ماڭا خىزىر ئەلەي-ھىسسالام ھەققىدە دۇئا قىلدۇرسا، شۇ كىشى ئورنىدىن يەتتە قەدەم ئېلىشىغا خىزىر ئۇچرايدۇ، — دەۋاتقۇدەك. ئۇستانگۇر تۆمۈرچى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھېچ ئىككىلەنمەي يانچۇقىدىكى پۇلنى ۋائىزغا دۇئا قىلدۇرۇپتۇ ۋە كىشىلەر توپى تارقىغاندىن كېيىن، تۇرغان يېرىدىن ساناپ يەتتە قەدەم مېڭىپتۇ، ئەپسۇسكى ھېچكىم ئۇچرىماپتۇ. ئۇ

قەدىمىم چوڭ ـ كىچىك بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ ئالدى بىلەن ئوڭ پۇ-تىنى ئېلىپ يەنە يەتتە قەدەم مېڭىپتۇ، يەنە ھېچكىم ئۇچرىماپتۇ. ئۇ ئۇمىدسىزلە-نىپ ئۆيگە قايتىپتۇ. ئۆيگە كىرە ـ كىرمەي بالىلىرى «نان» دەپ ناله قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا سىرتتىن ئاق ساقال بىر بوۋاي «ئەسسالام» دەپ كىرىپ كەپتۇ. ئۇستانگۇر تۆمۈرچى بوۋاينى سالام بىلەن قارشى ئې-لىپ تۆرگە باشلاپتۇ. بوۋايغا داستىخان سالالماي خىجىل بولۇپ تۇرغاندا بوۋاي:

ــ ئوغلۇم، داستىخىنىڭنى سېلىۋەر، مەندە بىر نان بار تەڭ يېيلى، ــ دەپتۇ. داستىخان سېلىنغاندىن كېيىن بوۋاي قوينىدىن بىر نانىنى ئېلىپ توققۇز پارچە قە-لىپ داستىخانغا قويۇپتۇ، ئۆيدىكىلەر بىر پارچىدىن ئالغانكەن، يەنە بىر پارچە ئې-شىپ قاپتۇ. ھەممەيلەننىڭ كۆزى داستىخاندىكى بىر پارچە نانغا تىكىلگەن، ئۆزلىرى قولىدىكى نانىنى بالدۇر يەپ بولۇپ، داستىخاندىكى نانىنى ئېلىشقا ئالدىرىشىپتۇ. بە-راق، ھەممىسى قولىدىكى نانىنى يەپلا تويۇپ قاپتۇ. بوۋاي ھەممەيلەنگە نان يېيىشنى زورلىغانكەن، ھەممىسى يېمەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپتۇ. بوۋاي دۇئاغا قول كۆتۈرۈپتۇ. ھەممەيلەن دۇئادىن كېيىن قارىسا داستىخاندىكى بىر پارچە نان پۈتۈن بولۇپ تۇرغۇ-دەك. بۇنىڭدىن ھەممىسى ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ. بوۋاي ئۇستانگۇر تۆمۈرچىگە قاراپ:

ــ سەن بۇگۈن ئەتىگەن خىزىرنىڭ ھەققىدە ئون تۆت تەڭگە دۇئا قىلدۇرغانـ-دىڭ. خىزىر ئەلەيھىسسالام دېگەن مەن بولىمەن. سېنىڭ ئۆيۈڭدىكى موھتاجلىقنى كۆرۈپ، ساڭا ياردەم بەرگىلى كەلدىم. مەندىن نېمە تەلەپ قىلىسەن؟ ــ دەپ سوراپ-تۇ. ئوستانگۇر تۆمۈرچى:

ــ مېنىڭ ئارتۇقچە تەلىپىم يوق. ئۆزلىرىنىڭ ئاتا قىلغانلىرىغا شۈكۈر قىلـ-مەن، ــ دەپتۇ. خىزىر:

ــ ئۇنداق بولسا مەن ساڭا مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاھلىقىنىڭ جۈمە نامىزىدىن يانغىچە سېنىڭ قولۇڭغا ئۆتۈشىنى تىلەيمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، دۇئا قىلىپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئۇستانگۇر تۆمۈرچى نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا، ئۆيگە پادىشاھنىڭ چاپارمەنلىرى كىرىپ كەپتۇ. ئۇلار:

ــ ئۇستانگۇر تۆمۈرچى، بۇگۈن پادىشاھنىڭ كۆكسىدىكى يىلانلارغا يەم بولۇش نۆۋىتى سىلەرنىڭ ئۆيدىكى ئوچ جانغا كەلدى. دەرھال تەييارلىق قىل ! ــ دەپتۇ.

ئۇستانگۇر تۆمۈرچى «ئۇ يەرگە بېرىپ ياۋاشلىق بىلەن ئۆلگۈچە، پادىشاھ بىلەن ئىككى يالماۋۇز يىلانىنى ئۆلتۈرۈپ ئاندىن ئۆلگىنىم ياخشى» دەپ ئويلاپ:

ــ چاپارمەن بېگىم، سەل تەخىر قىلسىلا، مەندە پادىشاھنىڭ كۆكسىدىكى يىلاڭ-

نى يوقىتىدىغان بىر دورا بار، شۇنى ئېلىۋالاي — دەپتۇ ۋە چوڭ ئىككى ئوغلىنىڭ قوينىغا بىردىن، ئۆزىنىڭ قوينىغا بىر دانە بازغانىنى يوشۇرۇپ، قانداق قىلىش توغرىسىدا ئوغۇللىرىغا گەپ ئۆگەتكەندىن كېيىن، چاپارمەنلەر بىلەن ئوردىغا كەپتۇ ۋە پادىشاھقا قاراپ:

— پادىشاھى ئالەم، مۇرىلىرىدىكى يىلاننى ئۆزلىرىگە زىيان يەتكۈزمەي يوق قىلىدىغان خاسىيەتلىك دورا ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

— ئۇنداق بولسا دوراڭنى چاققان ئىشلەتمەمسەن ! — دەپتۇ. تۆمۈرچى:

— پادىشاھ ھەززەتلىرى، بۇ دورىنى ئالدىراپ ئىشلەتكىلى بولمايدۇ. سىلى ئالدى بىلەن ئوردا ئىچىدىكى مۇلازىم، ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنى سىرتقا چىقىرىۋېتىشلىرى كېرەك ! — دەپتۇ. پادىشاھ بۇ شەرتنى تەخىرسىز ئورۇنلاپتۇ. ئاندىن ئۇستانگۇر تۆمۈرچى يەنە:

— ئەمدى سىلى تەختتىن چۈشۈپ، تەخت ئالدىدىكى تۈز يەردە كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئوڭدا ياتسىلا، ئاندىن بىز خاسىيەتلىك دورىنى ئىشلىتەيلى، — دەپتۇ. پادىشاھ شۇنداق قىپتۇ. ئۇستانگۇر تۆمۈرچى ئوغۇللىرىغا شۇنداق ئىشارەت قىلىپلا، قوينىدىن بازغانىنى ئېلىپ «ياپىرا! ياپىرا!» دېگىنىچە ئاتا - بالا ئۈچەيلەن پادىشاھنىڭ كۆكسىگە شۇنداق ئۇرغىلى تۇرۇپتىكى، پادىشاھنىڭ گۆشى بىلەن ئۇستىخىنى يۇغۇرۇلۇپ، قوغۇن چوڭلۇقىدىكى خېمىردەك بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار ئۇرۇشنى توختاتماپتۇ. سىرتتا تۇرغان پادىشاھنىڭ ئوغلى ئۆي ئىچىدىكى بازغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قاراپ بېقىش ئۈچۈن دېرىزىدىن قارىغانكەن، ئۇستانگۇر تۆمۈرچى بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى تەخت ئالدىدىكى بوش يەرنى ئۇرۇپ ئازگال قىلىۋەتكەن، پادىشاھ ئۆي ئىچىدە ھېچ كۆرۈنمەپتۇ. شاھزادىنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشۈپ، دەرھال ئۆيگە كىرىپ ئۇلارنى ئۇرۇشتىن توختىتىپتۇ ۋە:

— ۋۇي ئەخمەقلەر، نېمە قىلىشقىنىڭ بۇ؟ دادام قېنى؟ — دەپ سورىغانكەن ، ئۇستانگۇر:

— دادىڭىز مانا بۇ يەردە، — دەپ ئازگالنى كۆرسىتىپتۇ. شاھزادە ئازگالغا يېقىن كېلىپ شۇنداق ئېڭىشىپ قاراۋاتقاندا، ئۇستانگۇر «ياپىر» دەپلا شاھزادىنىڭ بېشىغا بازغان بىلەن بىرنى ئۇرغانكەن ئۇمۇ ئازگالغا يىقىلىپتۇ. ئۇلار پادىشاھنىڭ گۆش - سۆڭەكلىرى بىلەن شاھزادىنىڭ گۆش - سۆڭەكلىرى يۇغۇرۇلۇپ، ئالما چوڭلۇقىدىكى خېمىردەك قالغۇچە ئۇرۇۋېرىپتۇ. جۇمە نامىزىدىن يانغان ئوردا ئەھلى ۋە جامائەت ئوردىغا كىرىپ بولغان ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھەيران ۋە خۇرسەن بوپتۇ، شۇنچە چوڭ يۇرەكلىك ۋە ئەقىل - پاراسەت بىلەن ئىش كۆرۈپ پۈتۈن خەلقنى بالا-

يىئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ قالغان ئۇستانگۇر تۆمۈرچىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ھەم ئۆزلىرىنىڭ نىجاتچىسى بولغان ئۇستانگۇر تۆمۈرچىنى شاھلىققا كۆرسىتىپتۇ. ئۇستانگۇر تۆمۈر-چى شاھ بولغاندىن كېيىن، دائىم خەلق مەنپەئەتىنى ئويلاپ، ئەدلى - ئادالەت بىلەن يۈرت سوراپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىلياس ناسىر.** ئەر، ئۇيغۇر، 80 ياش، يو-پۇرغا ناھىيەسى ئاچچىق يېزىسى 3 - كەنت 6 - مەھەللىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇھەممەت تۇرسۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇ-چى، يوپۇرغا ناھىيەسى ئاچچىق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1987

«يوپۇرغا خەلق چۆچەكلىرى»، 1989

دەنا بىلەن رەنا

بۇرۇنىنگ بۇرۇنسىدا، زەرەپشان دەريانىنگ ئوڭ قانىتىدا چوربىاي ئىسىملىك بىر يۇرت ئاقساقىلى ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئۆزى بەگ ـ ئۆزى خان، شۆھرەتپەرەس ئادەم بولغاچقا، يۇرت ئەھلى ئۇنىڭدىن تولىمۇ بىزار ئىكەن. لېكىن، ئۇ بۇ بىزارلىقىنى ئۆزىنىڭ مالامىتى دەپ بىلمەي، كۈچلۈكلۈكىمنىڭ ئالامىتى دەپ بىلىدىكەن.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، چوربىاينىڭ كۆڭلىدىن بىر ئوي كېچىپتۇ: «ئەجەبا، ــ دەپتۇ ئۇ ئىچىدە چوت سوقۇپ، ــ پادىشاھلار تاغ كېزىپ، باغ ئارىلاپ سەيلە ـ ساياھەت قىلسا، ئوۋ ئوۋلاپ كۆڭلىنى شاد ئەتسە بولىدىكەنۇ، مەن شۇنداق قىلسام بولمامدىكەن، مېنىڭ ئۇلاردىن نەرسم كەم؟! ناھايىتى كەلسە مېنىڭ تاجىم يوق شۇ، لېكىن بۇ مېنىڭ شۆھرىتىم ئالدىدا قانچىلىك نېمىتى. بولدىلا، مۇشۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا تاغقا چىقىپ ئوۋ ئوۋلاپ كېلەي، گادايلارنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىپ كەتسۇن».

چوربىاي كۆڭلىگە پۈككىنىنى خوتۇنىنىڭ سەمىگە سالغانىكەن، خوتۇنى باشتا ئۇنىماپتۇ، لېكىن پايدا ـ زىيانىنى دەڭسەپ كۆرۈپ، ماقۇلغا كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، چوربىاي مالايلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

باي بۆدۈنە يېيىشكە بەكلا خۇشتار ئىكەن. ئۇ چىمەن تاغدا بۆدۈنە بارلىقىنى ئاڭلاپ كەشىنى شۇ ياقتا توغرىلاپتۇ. نەدە كەچ بولسا شۇ يەردە قونۇپتۇ. تاڭ بىلەن تەڭ يولغا چىقىپ مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۈيدىن ئايرىلغىنىغا بەش كېچە ـ كۈندۈز بولدى، دېگەندە چىمەن تاغقا يېتىپ كەپتۇ.

چىمەن تاغ ئاجايىپ ـ غارايىپ تاغلار جۈملىسىدىن بولۇپ، ئوڭ كۆز بىلەن قارىسا، ھەممە ياق ياپيېشىل داۋى دەرەخ، رەڭگا رەڭ گۈللۈك، مېۋىلىرى پىشىپ مەي باغلىغان باغبارڭ كۆرۈنىدىكەن، ئەما سول كۆز بىلەن قارىسا، گىياھسىز تاقىر تاشلىق، قوقاستەك قىزىق توپىلىق كۆرۈنىدىكەن. چوربىاي ھەيران بولۇپ:

ــ ھەي، مالايلىرىم، ــ دەپتۇ ئۇ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ تۇرۇپ، ــ ئېيتىڭلارچۇ، سىلەر بۇ تاغدا نېمىنى كۆردۈڭلار؟

ــ سىلى كۆرگەننىڭ ھەممىسىنى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مالايلار.

ــ مەن نېمىنى كۆرۈپتىمەن؟ ــ ياندۇرۇپ سوراپتۇ باي.

ــ بۆدۈنىنى.

— راستمۇ؟ بۆدۇنە نەدىكەن؟ — نەپسى تاقىلداپ كەتكەن باي بايا كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇپ تاغقا قاراپ ئات ساپتۇ. مالايلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۈرۈپتۇ.

ئۇلار بىر چوققىغا كېلىپ توختاپتۇ. بايىنىڭ كۆزىگە ھەرنېمىلەر كۆرۈنگىلى، بېشى قېيىپ، كۆڭلى ئىلىشقىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ بۇ پالاكەتچىلىكنى سول كۆزىدىن كۆرۈپ، ئۇنى ئويۇپ تاشلىۋەتمەكچى بوپتۇ. كېيىن بىر مالىيىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن سول كۆزىنى تېڭىۋاپتۇ. سول قولىقىنىمۇ ماز تىقىپ ئېتىۋېتىپتۇ. بۇ ئەقىل تازا ئەسقېتمەپتۇ. باي ھەممىنى روشەن كۆرىدىغان، ئاڭلايدىغان بوپتۇ. ئۇ شۇ خۇشلۇقتا تاغدىكى چىمەنزارلىقنى كېزىپ بۆدۇنە ئىزدەپتۇ. دېگەندەك ئانچە ئۇزۇن يۈرمەيلا بۆدۇنە توپىنى ئۇچرىتىپتۇ.

— ھەي مالاي، — دەپ خىتاب قىپتۇ باي مالايلىرىدىن بىرسىگە قاراپ، — سەن بېرىپ بۆدۇنىنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇپ كەل، بىرنى قاچۇرۇپ قويساڭ كاللاڭنى ئالىمەن!

— خوپ، باي غوجام، — دەپتۇ مالاي بېشىنى ئېگىپ ۋە ئوقيانى بەتلەپ بۆدۇنىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ماڭغانسېرى بۆدۇنە يىراقلاپ كېتىۋېرىپتۇ، ئەمما ئۇچۇپ كەتمەپتۇ.

بىر ئوقيا بىلەن بىر توپ بۆدۇنىنى ئېتىپ چۈشۈرۈش مالاينىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن. بىراق، بايىنىڭ دېگىنىگە كۆنمىسە كاللىسى كېتىدىكەن. مالاي يول بويى غەمگە پېتىپ، ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىپ تەڭرىگە سېغىنىپتۇ. تەڭرى ئۇنىڭ ھالىغا يېتىپتۇ. ئاسماندىن بىر تور تاشلاپ بېرىپتۇ. مالاي تورنى كەڭ يايغانىكەن، بۆدۇنەنىڭ بەزىلىرى تورغا چۈشۈپتۇ. باي بۆدۇنىلەرنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ.

ئۇزۇن يول يۈرۈپ چارچىغان باي مۈشۈ تاغدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ دەم ئالماقچى بوپتۇ ۋە بۆدۇنىلەرنى سويدۇرۇپ، پىشۇرۇپ يېمەكچى بولۇپ، مالايلارنىڭ بىرسىنى ئوت تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ئۆزى بولسا تۇمىقىنى قىرلاپ، سامان تەكىيە، ئەلەم يوتقانغا يۆلىنىپ يېتىپتۇ.

ھېلىقى مالاي ئوت ئىزدەپ تاغدىن تاغقا چىقىپتۇ، تاغدىن ئېدىرلىققا چۈشۈپتۇ. ئۇمۇ ئوت ئەكېلەلمىسە كاللىسىدىن ئايرىلىپ قالىدىكەن. ئۇ شۇ غەمدە كېتىۋاتسا بىر ئۆي ئۇچراپتۇ، ئۆينىڭ موريسىدىن تۇتۇن چىقىۋاتقۇدەك. «تاپتىم - تاپتىم»، مالاينىڭ خۇشلۇقتىن جېنى يايراپ كېتىپتۇ.

بۇ ئەسكى تاملىقتا دەنا ئىسىملىك بىر ئەر بىلەن رەنا ئىسىملىك بىر ئايال ئولتۇرىدىكەن. بۇلار ئامراق ئەر - خوتۇنلاردىن بولۇپ، ياش چېغىدىلا چوڕىباينىڭ

ئۆكتەملىكىدىن قېچىپ بۇياقتا كېلىپ ماكانلاشقانىكەن. دەنا مالايدىن چوربىاينىڭ يېقىن ئەتراپتا ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەرغەزەپتىن يېرىلىپ كەتكىلى تاسلا قاپتۇ، مالاينى قۇرۇق قول قايتۇرۇۋەتمەكچى بوپتۇ. بىراق، مالاي ھال ئېيتىپ، يېلىنىپ تۇرۇۋاپتۇ. دەنامۇ بىرچاغلاردا مۇشۇنداق بىچارە بولغاچقا، تۇرۇپلا مالايغا ئىچ ئاغرىتىپ قاپتۇ. يەنە بىر ياقتىن، ئۇنى مۇشۇنداقلا كەتكۈزۈۋەتسەم چوربىاي ئۇنىڭ كالىلىسىنى ئېلىپلا قالماي، بەلكى ئۆزى كېلىشى مۇمكىن، ئۇ چاغدا ئىش چاتاق، ئۇنى بىر بابلاي، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ.

— قارىسام، — دەپتۇ دەنا مالايغا، — ھالىڭ خاراب، باغرىڭ كاۋاپ ئوخشايدۇ. بوپتۇ، دېگىنىڭدەك بولسۇن، ئەمما ئوتنى سەن ئېلىپ كېتەلمەيسەن، ئارىلىق يىراق، يولدا بارغۇچە ئوت ئۆچۈپ قالسا كاللاڭ كېتىدىغان گەپ. ئۆيىمىزدە بۆدۈنىدىن ئۇچى بار، ئىككىنى بېرەي، مۇشۇ يەردە پىشۇرۇپ ئېلىپ كەت. بايىنىڭ نەپسى تويسا كېتىشى مۇمكىن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مالاينىڭ كۆڭلى تىنىپتۇ ۋە توققۇز تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ دەناغا رەھمەت ياغدۇرۇپتۇ. رەنا ئونى ئارقا ھويلىغا باشلاپ چىقىپ بۆدۈنە كاتەكنى كۆرسىتىپ قويۇپتۇ. كاتەكتە بار - يوق ئۈچلا بۆدۈنە بار ئىكەن. مالاي ئۇنى تۇتۇپ بېقىپ، بۇنى تۇتۇپ بېقىپ چىرايلىق ھەم سېمىزىدىن ئىككىنى تاللاپ سويۇپتۇ. رەنا ئۇنى ياغدا داغلاپ پىشۇرۇپ بېرىپتۇ.

چوربىاي بۆدۈنىنى تېتىپ كۆرۈپ ئولتۇرالماي قاپتۇ. مالاينى ئۆزىنى رەنانىڭ قېشىغا باشلاپ بېرىشقا زورلاپ تۇرۇۋاپتۇ. مالاي جان قايغۇسىدا ۋەدىسىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ بايىنى دەنالارنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپتۇ.

باي يېتىپ كەلگەندە دەنامۇ ئۆيدە بار ئىكەن. ئۇ چوربىاينى كۆرۈپلا تونۇپتۇ، ئەمما دېمەپتۇ. باي بولسا تونۇماپتۇ.

— سېنىڭ خوتۇنۇڭنىڭ قولى گۈل ئىكەن، بۆدۈنىنى شۇنداق تاتلىق پىشۇرۇپتۇ. مەن يەنە بۆدۈنە ئېلىپ كەلدىم، ئۇنى چاقىر، پىشۇرۇپ بەرسۇن، — دەپتۇ چوربىاي يارلىق تەلەپپۇزىدا. دەنا ئىلاجسىز رەنانى چاقىرىپتۇ. بايىنىڭ ئالدىدا كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، شۇنداق لاتاپەتلىك، سۈمباتلىق گۈزەل چوكان پەيدا بوپتۇ.

— بۇ سېنىڭ خوتۇنۇڭمۇ؟ — سوراپتۇ باي.

— شۇنداق باي ئاكا، — جاۋاب بېرىپتۇ دەنا.

— بىلدىم، قالتىس ئامەتلىككەنسەن، — دەپتۇ باي رەنادىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ، — مۇنداق بولسۇن: ئەتە بىز جامائەت ئالدىدا بۆدۈنە سوقۇشتۇرايلى. سەن ئۇ-

تۇۋالساڭ بۆدۈنەم ساڭا قالسۇن، ئۇستىلەپ چارەك ئالتۇن - كۈمۈش بېرەي. ناۋادا مەن ئۇتۇۋالسام بۆدۈنەڭنى، ئۇستىلەپ خوتۇنۇڭنى بېرىسەن، بولامدۇ؟

باينىڭ دېگەنلىرىنى رەت قىلىش مۇمكىن بولماپتۇ. چۈنكى، ياق دېسىلا بوينىدا قىلىچ ئويناپدىكەن. ئاقىۋەت دەنا ماقۇلغا كەپتۇ. چوربىاي رەنانىڭ ئىشقىدا بارىنى ئۇنتۇپ يۈرتىغا قايتىپتۇ، مالايلىرىنى چاپتۇرۇپ، بۆدۈنە يىغدۇرۇپتۇ. ئۆزىچە نوچى-سىدىن نوچىسىنى تاللاپ چىقىپتۇ.

بۆدۈنە سوقۇشتۇرۇش مۆھلىتى توشۇپتۇ. دەنا كاتەكتىكى ھەم ئورۇق، ھەم قو-تۇر بۆدۈنىنى تۇتۇپ قەپەسكە سولاپتۇ. بىراق، كۆڭلى تولىمۇ يېرىم بوپتۇ - دە، خوتۇنىغا قاراپ دەپتۇ:

— سېنىمۇ بىلىپ قويدۇم خوتۇن. سېنىڭ بايغا مەيلىڭ بولمىسا، سېمىز، كۈچلۈك بۆدۈنلەرنى ئونىڭغا پىشۇرۇپ بېرىپ، قوتۇر، ئاجىزىنى ئېلىپ قالمايتتىڭ. بوپتۇ، خۇدا سېنىڭ بىلەن بولسۇن.

— ياق، — دەپتۇ رەنا چۈشەندۈرۈپ، — سىز ھەمىشە تاغدا يۈرۈپ، بۆدۈنلەر-نىڭ خوي - پەيلىنى چۈشەنمەيدىكەنسىز. مېنىڭچە، ھەممىدىن كۈچلۈكى مۇشۇ. كۆ-ڭۈل توختىتىپ كېتىۋېرىڭ، كەچتە ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى بىرلىكتە سانايمىز.

— شۇنداقمۇ تېخى؟ ۋاپادارىم، دېگىنىڭدەك بولسۇن. ئەمىسە مەن كەتتىم.

دەنا قەپەسنى كۆتۈرۈپ يولغا راۋان بوپتۇ. رەنا خۇدادىن ئېرىگە نۇسرەت تىلەپ ئۆيىدە قاپتۇ.

دېگەندەك ئەل - جامائەت دەنانىڭ يولىغا قاراپ تۇرۇشقانىكەن. باي دەنانىڭ بۆدۈ-نىسىنى كۆرۈپ كۆرەڭلەپ كېتىپتۇ.

— بۇ قوتۇر بۆدۈنەڭ نېمىگە يارايتتى؟! — دەپتۇ باي بۇرۇتىنى تولغاپ قو-يۇپ، — شۇغىنىسى خوتۇنۇڭنى ئالغاچ كەلمەپسەن. بەربىر ئۇ ماڭا تەئەللۇق بولاتتى.

— كۆرەرمىز! — دەپتۇ دەنا كۈلۈپ.

چوربىاي مالايلىرىغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويۇپتۇ. بىر مالاي ئوغلاقتەك يو-غان، قاپلاندەك سېمىز بۆدۈنىدىن بىرنى مەيدانغا تاشلاپتۇ. دەنامۇ «قوتۇر» بۆدۈنىسى-نى قەپەستىن چىقىرىپ قويۇپ بېرىپتۇ.

ئىككى بۆدۈنە بىردەم بازلىغاندىن كېيىن، رەسمىي ئېلىشىپتۇ. دەنانىڭ ھەم ئو-رۇق، ھەم ۋىجىك بۆدۈنىسى تاجىسىنى قوپۇرۇپ، بىرلا سەكرەپ باينىڭ بۆدۈنىسىنىڭ ئۈستىگە تاشلىنىپتۇ - دە، ئىككى - ئۈچنى چوقۇپلا ۋاڭ دېگۈزۈپتۇ. باينىڭ بۆدۈ-نىسى شۇ ھامان ئۆلۈپتۇ. باي ئەلەمگە چىدىمماي ھۆكۈرەپ يىغلىۋېتىپتۇ. ئەل - جاما-

ئەت مەسخىرە قىلىشىپ بولۇشىغا كۈلۈشۈپتۇ، دەنانى ئارىغا ئېلىپ مۇبارەكلىشىپتۇ. دەنا بوش كەلمەپتۇ:

— قېنى، ماڭا بېرىدىغان ئالتۇن - كۈمۈشنى چىقارسىلا باي ئاكا.

— ئالتۇن تاغدا، كۈمۈش باغدا بولارمىش. مەن تېخى ئۇلارنى ئالدۇرۇپ كېلىپ ئېرىتمىدىم، سەن كېتىۋەر، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەۋەتىپ بېرىمەن، — دەپتۇ باي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ.

دەنا ئىلاجسىز قۇرۇق قول قايتىپتۇ. بىراق، رەنادىن ئايرىلىپ قالمىغىنىغا مىڭ مەرتە شۈكۈر قىلىپ، يول بويى غەزەل ئوقۇپ مېڭىپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازى باينىڭ قۇلاق تۈۋىدە ياڭراپتۇ. باي بۇ ئەلەمگە چىدىمايلا قاپتۇ. ئۇنىڭسىزمۇ بايىنىڭ ئەس - يادى رەنادا بولغاچقا، ئۇنى قانداق قولغا چۈشۈرۈشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپتۇ. ئاخىر بىر چارە ئويلاپ تېپىپ يولغا چىقىپتۇ.

دەنا ھەمىشە چىمەن تاغدا ئوتۇن كېسىدىكەن. ئۇ ئىشلەۋېتىپ چوربىاي ۋە ئۇنىڭ مالايلىرىنىڭ ئېدىرلىقتىن تاغقا قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قاپتۇ. ئېدىرلىق دەل دەنا بىلەن رەنانىڭ ئۆيى جايلاشقان تەرەپ ئىكەن. دەنا چېچەنلىشىپتۇ، كۆزىنى چوڭ ئېچىپ ئۇلارغا سەپسېلىپتۇ. دېگەندەك چوربىاي رەنانى بۇلاپ ماڭغانىكەن. دەنا چىداپ تۇرالماي ۋارقىراپتۇ. «ياق - ياق، — دەپتۇ ئۇ بار ئاۋازى بىلەن، — مەن رەنادىن ئايرىلالمايمەن. ئۇ مېنىڭ ۋاپادارىم، كۆز گۆھىرىم. يا ئۆلۈم - يا كۆرۈم. بولدى، نېمە كۆرسەم مەيلى» ئۇ شۇنداق دەپتۇ - دە، پالتىسىنى پالاڭداپ باي كېلىۋاتقان يولغا قاراپ يولۋاستەك ئېتىلىپتۇ. بىراق، ئۇ ئىككى قەدەم ماڭمايلا قولىدىكى پالتا ئۇچۇپ كېتىپتۇ، گەۋدىسى ئېغىرلىشىپ پۈتىنى يۆتكىيەلمەي قاپتۇ. ئۇ دەرغەزەپتىن سىلكىنىپ بېقىپتۇ، قوللىرىنى ھەريان شىلتىپ پالتىسىنى ئىزدەپتۇ. يەنىلا جايىدىن مىدىرلىيالماپتۇ. پالتىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ بۇ قىسمەتتىن خورسىنىپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي زار يىغلاپتۇ. شۇئان قۇلىقى تۈۋىدە بىرسىنىڭ «ئوغلۇم، ئارقاڭغا قارا!» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ھەيرانۇھەس بولۇپ شۇنداق ئارقىسىغا قارىغانىكەن، بىر ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرغۇدەك. ئۇنىڭ بىر قولىدا كىچىككىنە بىر قۇتا، بىر قولىدا دەنانىڭ پالتىسى بار ئىكەن. دەنا ھېچنېمىگە قارىماي، بوۋايدىنمۇ گەپ سورىماي پالتىغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. بوۋاي دەنانى توسۇپ دەپتۇ:

— ئوغلۇم، قاراملىق قىلما، قاراملىق بېشىڭغا بالا - قازا ئېلىپ كېلىدۇ. ئال بۇ قۇتىنى، ئۇ ساڭا نۇسرەت، بايغا پالاكەت بەخش ئېتىدۇ.

بوۋاي قۇتىنى دەنىغا بېرىۋېتىپ، قۇتىنىڭ خاسىيىتىنى ۋە ئۇنى قانداق ئىشلىتىشنىڭ يوللىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاندىن «كۆزۈڭنى يۇم، ئارقاڭغا قارا» دەپتۇ.

دەنا بوۋاينىڭ دېگىننىنى قىلىپتۇ، چوربايلار ئۇدۇلىغا كەلگەندە كۆزىنى ئېچىپتۇ. قارىسا، بوۋاي قېشىدا يوق. شۇنداقتىمۇ هودۇقماي، تەمتىرىمەي قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. شۇئان قاتتىق بوران چىقىپ، خۇددى زىمىستان قىشتەك ئاچچىق سوغۇق بوپتۇ. دەنا قۇتىنىڭ ئىككىنچى ئاغزىنى ئېچىپتىكەن، قار يېغىپ ئەتراپ مۇزلاپ كېتىپتۇ. چوربباي مالايلىرى بىلەن مۇز ئىچىدە قېلىپ ئۆلۈپتۇ. پەقەت رەنالا ساق قاپتۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلاد داۋاملىشىپتۇ، يۇرت ئەھلىمۇ زالىم بايدىن بىر يولىلا قۇتۇلۇپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۇسا ئەيسا.** ئەر، ئۇيغۇر، 102 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، يېڭىسار ناھىيەسى لومپا يېزىسى قىتىرباغ كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **نۇردۇن مۇسا.** ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھرىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1978 . 6

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

بېلىقچى يىگىت، ئالتۇن بېلىق ۋە ئاچ كۆز پادىشاھ

قەدىمكى زاماندا بىر مومايى بولۇپ، ئۇنىڭ يىگىرمە ياشلىق بىر ئوغلى بار ئىكەن. مومايى ئوغلىنىڭ بېلىقچىلىقىغا تايىنىپ كۈن كەچۈرىدىكەن. بىر كۈنى بېلىقچى بىر ئالتۇن بېلىق تۇتۇۋاپتۇ. ئۇنى ئانىسىغا كۆرسەتكەنىكەن مومايى ناھايىتى خۇش بولۇپ:

— بازارغا ئاپىرىپ ساتايلى، — دەپتۇ. ئوغلى مۇمايغا:

— ياق ئانا، بېلىقنى پادىشاھقا سوۋغا قىلايلى، شاھ بۇنى كۆرسە نۇرغۇن مال ـ دۇنيا ئىنئام قىلىشى مۇمكىن، — دەپتۇ.

— بالام، شاھ بۇ بېلىقنى ئالغاندىن كېيىن ھېچ نەرسە بەرمەيدۇ. بەلكى بۇ بېلىقنىڭ يەنە قانداق بالا ـ قازالارنى كەلتۈرۈشىنى بىلگىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ مومايى. ئوغلى ئانىسىنىڭ نەسىھەتىگە قۇلاق سالماي، بېلىقنى ئېلىپ ئوردىغا بېرىپتۇ. شاھ بولسا نۇر چېچىپ تۇرغان ئالتۇن تەختتە غادىيىپ ئولتۇرغانىكەن، ئوڭ ـ سول تەرىپى نۇرغۇن ۋەزىر ـ ئەركانلار قول باغلىشىپ تۇرغانىكەن. بېلىقچى چوڭقۇر تەزىم قىلىپ:

— مەرھەمەتلىك شاھىم، بۇ ئەرزىمەس سوۋغامنى قوبۇل قىلغايلا. بۇ بىر ئاددىي بېلىق بولسىمۇ ئۆزلىرىگە بولغان ھۆرمىتىمنىڭ نىشانى، — دەپتۇ. شاھ بۇ بېلىقنىڭ چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە يېنىدىكى بىر ۋەزىرگە:

— بۇ بېلىقنى ئېلىپ قېلىپ، بۇ يىگىتكە بىر نەرسە ئىنئام قىلىڭلار، — دەپتۇ. ئەمما، ۋەزىر:

— شاھىم، مەن ئەزەلدىن بېرى بۇنداق بېلىقنى كۆرۈپ باققىنىم يوق. بۇ بېلىق ئوردىغا تېخىمۇ زىننەت، ھۆسن قوشىدىكەن. بىرلا بېلىق بەلكى ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن. بۇ بېلىقچىغا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بېلىقتىن يەنە بىرنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەمر قىلايلى، ئۇ تۇتۇپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن ئىنئام بېرەيلى، — دەپتۇ. شاھ ۋەزىرنىڭ گېپىنى توغرا تېپىپ، يىگىتكە يەنە بىر ئالتۇن بېلىق تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. يىگىت غەم ـ غۇسسە بىلەن ئۆيگە قايتىپتۇ ـ دە، بولغان ئىشلارنى ئانىسىغا سۆزلەپ بېرىپ، يەنە بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. مىڭبىر جاپا بىلەن يەنە بىر ئالتۇن بېلىق تۇتۇپ خانىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. بۇ بېلىقنى كۆرگەن شاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ يىگىتنى نۇرغۇن ئىنئاملار بىلەن ئۆيگە قايتۇرماقچى بولۇپتۇ. بىراق، ھېلىقى ۋەزىر:

— شاهىم، بۇ ئېسىل بېلىقلارنى يەتتىنچى ئاسماندىن ئابىھايات سۇيى ئەكېلىپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ بېلىقچىغا سۇنى ئېلىپ كېلىشنى تاپىلىساق، ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن ئىنئام بېرىلسە قانداق بولاركىن، — دەپتۇ ۋە بېلىقچىغا بۇرۇ-لۇپلا، — ھەي بېلىقچى، سەن بېلىقنى تۇتۇپ كەلگەنىكەنسەن ئۇنى بېقىشقا ئابىھايات سۇيىنىمۇ ئېلىپ كېلىشىڭ كېرەك. ئەگەر ئېلىپ كېلەلمىسەڭ بېشىڭ كېتىدۇ! — دەپتۇ. بېلىقچى يىگىت دەرد ـ ئەلەمگە چىدىماي يىغلاپ ئۆيگە قايتىپتۇ. يولدا كې-تىۋېتىپ بىر يوغان چىنارنىڭ تۈۋىدە توختاپ ھاردۇق ئاپتۇ. ئۇ ھېرىپ ھالىدىن كەتكەچكە ئۇيقۇ بېسىپ ئوخلاپ قاپتۇ. چۈشىدە بىر ئاقساقال بوۋاينى كۆرۈپتۇ. بو-ۋاي ئۇنىڭغا:

— ئوغلۇم، قايغۇرما. سەن مۇشۇ يولنى بويلاپ مېڭىۋەرگىن، بىر كۆل بويىغا يېتىپ بارىسەن. كۆل بويىدا بىردەم تۇرساڭ ئاسماندىن بەش كەپتەر ئۇچۇپ چۈشىدۇ. ئۇلار يەرگە چۈشۈشى بىلەن گۈزەل قىزلارغا ئايلىنىپ، كىيىملىرىنى سېلىپ كۆلگە چۈشۈپ سۈغا چۆمۈلۈشكە باشلايدۇ. سەن شۇ چاغدا غىپلا قىلىپ بىرسىنىڭ كىيى-مىنى تىقىۋال. ئۇ قىز ساڭا يالۋۇرۇپ ساڭا يەتتىنچى ئاسماندىن ئابىھايات سۇيىنى ئەكېلىپ بېرىشكە ۋەدە بەرگەندىن كېيىن كىيىمىنى قايتۇرۇپ بەر، — دەپتۇ. بوۋاي سۆزىنى تۈگىتىش بىلەنلا بېلىقچى ئويغىنىپتۇ ـ دە، بوۋاي كۆرسەتكەن يول بىلەن ماڭىۋېرىپتۇ. بىر ئاي مېڭىپتۇ، چۆل ـ جەزىرىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپتۇ، بىرقانچە تاغلاردىن ئېشىپتۇ. لېكىن، كۆلنىڭ قارىسى كۆرۈنمەپتۇ. مېڭىۋېرىپتۇ. بىر يىل دېگەندە ئاندىن كۆلنىڭ بويىغا كەپتۇ. كۆل بويىدا بىر تۇپ چىنار بولۇپ، بېلىقچى يىگىت چىنارنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ قىزلارنىڭ ئۇچۇپ چۈشۈشىنى كۈتۈپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئاسماندىن بەش كەپتەر ئۇچۇپ چۈشۈپلا بەش قىزغا ئايلىنىپ، كې-يىملىرىنى سېلىپ كۆلگە چۆمۈلۈشكە باشلاپتۇ. يىگىت ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ساھىبجا-مال بىر قىزنىڭ كىيىمىنى تىقىۋاپتۇ. قىزلار سۇغا چۆمۈلۈپ، بىر ـ بىرى بىلەن سۇ چېچىشىپ ئوينىشىپتۇ، ئاندىن كىيىملىرىنى كىيىشىپتۇ. ھېلىقى قىز كىيىمە-نى تاپالماي ھەممە يەرنى ئىزدەشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ساقلاپ تۇرۇپ ئا-خىرى كەپتەرگە ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا بېلىقچى چىنار كەينىگە مۆ-كۈۋالغان جايىدىن چىقىپ:

— ھەي قىز، ئەگەر خان ماڭا يەتتىنچى ئاسماندىن ئابىھايات سۇيىنى ئېلىپ كېلىسەن دېمىگەن بولسا مەن سىزگە بۇنداق قىلمايتتىم. سىز ئابىھايات سۇيى ئەكې-لىپ بېرىشكە ۋەدە بەرسىڭىز كىيىمىڭىزنى بېرىمەن، — دەپتۇ. قىز ئۇنىڭ تەلىپە-گە ماقۇل بولۇپ، كىيىملىرىنى كىيىپ كەپتەرگە ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بىر-

دەمدىن كېيىن كەپتەر ئاغزىدا بىر ياڭاقنى چىشلەپ ئۇچۇپ كەپتۇ ـ دە، يەرگە چۈشۈپلا قىزغا ئايلىنىپ ياڭاقنى يىگىتكە بېرىپ:

ــ مانا ئابىھايات سۇيى، ــ دەپتۇ. يىگىت:

ــ قېنى ئۇ سۇ، بۇ ياڭاق ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ. قىز:

ــ بۇ ياڭاقنى يەرگە شۇنداق بىر ئۇرسىڭىز بىر كۆل سۇ پەيدا بولىدۇ، ــ دەپتۇ ـ دە، كەپتەرگە ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. يىگىت خۇشال ھالدا ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ.

ئەتىسى سەھەردە شاھ ئوردىسىغا بېرىپ:

ــ مانا ئابىھايات سۇيى، ــ دەپتۇ ـ دە، قولىدىكى ياڭاقنى شاھقا كۆرسىتىپتۇ. شاھ ئىشەنمەستىن:

ــ ئېيتقان سۆزۈڭ يالغان! ــ دەپتۇ. يىگىت ئوردىنىڭ بىر يېقىسىغا بېرىپ ياڭاقنى بىر ئۇرغانىكەن، زۇمرەتتەك بىر كۆل پەيدا بوپتۇ. پادىشاھ ۋە ئوردا ئەركانلىرى ھەيرانلىقتا ھوشىدىن كېتىپتۇ. يەنىلا ھېلىقى قاقباش ۋەزىر ئېسىنى يىغىپ پادىشاھ ئالدىغا بېرىپ:

ــ مۇشۇ كۆل يېنىغا بىر ئالتۇن راۋاق ياساتساق. بۇ بېلىقچى بۇ راۋاقنى ئەتە سەھەرگىچە پۈتكۈزۈپ بولسۇن. ئۇ چاغدا ئۆزلىرىنى تەخت بىلەن راۋاققا ئورۇنلاشتۇرساق بەكمۇ ياراشقان بولاتتى. شۇ چاغدا بۇ بېلىقچىغا ھەرقانچە كۆپ مۇكاپات بەرسەكمۇ ئەرزىيدۇ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. يىگىت يىغلاپ ـ قاقشاپ ئۆيگە كەتكىچە يەنە شۇ ئاۋۇالقى چىنارنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئالغاچ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. چۈشىدە يەنە شۇ بوۋاينى كۆرۈپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭغا:

ــ سەن ئويغانغاندا مۇشۇ چىنارنىڭ شېخىدىن بىر ھاسا ياسىۋالغىن، بۇ بىر خىسلەتلىك ھاسا بولىدۇ. سەن نېمە سورىساڭ ئۇ ساڭا شۇنى تېپىپ بېرىدۇ. سەن ئۇنى ئېلىپ بىر تاغقا بارىسەن. ئۇ تاغدا نۇرغۇن بايلىقلار بار. سەن بۇگۇن كېچە تاغدىكى دۈشمەن ئۇخلاپ قالغاندا قورقماي بېرىپ بىر ئالتۇن ئېلىپ قاچقىن. سەن شۇ ئالتۇننى تاياق بىلەن بىر ئۇرساڭ ئالتۇندىن دەرھال راۋاق پۈتىدۇ، ــ دەپتۇ. يىگىت ئويغىنىپ بۇۋاينىڭ دېگىنىچە قىپتۇ: ئەتىسى سەھەردە پادىشاھ ئوردىسىغا بېرىپ، ئالتۇننى كۆلنىڭ بويىغا قويۇپ بىر ئۇرغانىكەن چىرايلىق ئالتۇن راۋاق پەيدا بوپتۇ. يىگىت پادىشاھقا:

ــ ئالىيلىرى، تاپشۇرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈردۇم، ــ دەپتۇ. پادىشاھ دەسلەپتە ھەيران بولۇپ ئىشەنمەپتۇ. پادىشاھ ئالتۇن راۋاققا يەنە قاراپ، يەنە قاراپ، ھەيران قاپتۇ ـ دە، ھەيرانلىقتا:

ـــ بۇ يىگىت كىشى ئورۇنلىيالمايدىغان مۇشكۇل ئىشنى ئورۇنلىدى، ـــ دەپتۇ. ھېلىقى ۋەزىر پادىشاھقا:

ـــ ئەمدى ئۇنىڭغا ئەڭ ئاخىرقى بىر تاپشۇرۇقنى بېرەيلى. بۇ يەردىن بىر يىلـلىق يىراقتا باشقا بىر مەملىكەتتە خانىمڭ بىر قىزى بار. چىرايلىقلىقتا جاھاندا تەڭداشسىز، ئۇنىڭ چىرايىدىن ياغقان نۇر پۈتۈن دۇنيانى يورۇتىدۇ، كېچىمۇ كۈندۈزدەك يورۇپ كېتىدۇ. بېلىقچى شۇ قىزنى تېپىپ كەلسۇن. بىز ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى زىندانغا سېلىپ تۇرايلى. بېلىقچى بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلالمىسا ئانىسىنىڭ بېشىنى ئالدىغانلىقىمىزنى جاكارلايلى، ـــ دەپتۇ. خان ماقۇل بوپتۇ. بېلىقچى يىگىتنىڭ كۆڭلى ئىنتايىن پاراكەندە بولۇپ، ناله ـ پەريات ئىچىدە كۆز يېشى قىلىپ ئوردىدىن قايتىپتۇ. يولدا يەنە شۇ چىنار دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئارام ئاپتۇ ـ دە، يەنە ھاردۇق باسقان بېلىقچىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. چۈشىدە يەنە شۇ دانىشمەن بۇۋاينى كۆرۈپتۇ. بوۋاي:

ـــ ئوغلۇم، چىنارنىڭ شېخىدىن تۆت تال، ئۇرۇقىدىن تۆت تال ئېلىۋال، ئەسقېتىپ قالىدۇ. ھېلىقى ھاسىنى يەرگە شۇنداق بىر ئۇرساڭ، خانىمڭ قىزى تۇرۇۋاتقان ھېلىقى شەھەرگە بارىسەن. سەن بېرىپ ھېلىقى قىزنى خوتۇنلۇققا سورا. خان بۇنى ئاڭلاپ سەندىن بىر كېچە ئىچىدە چوڭ بىر دەريا ئۇستىگە بىر ئاسما كۆۋرۈك سېلىشنى، كۆۋرۈك يېنىغا بىر چارباغ پەيدا قىلىشنى ئېيتىدۇ. شۇ چاغدا سەن ھاسىنى قولۇڭغا ئېلىپ يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ: «خانىمڭ ئەمرى بويىچە مۇشۇ يەرگە كۆۋرۈك پەيدا قىل» دېگىن. ئاندىن تۆت تال چىنار ياغىچىنى كۆۋرۈكنىڭ يېنىغا تىقىپ قويغىن ۋە: «خانىمڭ ئەمرى بويىچە بۇ يەردىن تۇمەنمڭ خىل گۈللەر ئېچىلىپ تۇرغان، زېمىندىكى بارچە قۇشلار سايراپ تۇرغان بىر چارباغ پەيدا بولسۇن» دېگىن. ئاخىرى خان قىزىنى ساڭا بېرىدۇ ۋە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىدۇ. بىرىنچى كېچىسى مۇلازىملار خانىمڭ ئەمرى بويىچە قىرىق كىشىلىك تاماق ئېلىپ كېلىدۇ. شۇ چاغدا سەن مۇشۇ تۆت تال چىنار ئۇرۇقىنى قازانغا سېلىۋەتسەڭ بولىدۇ، ـــ دەپتۇ. يىگىت ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ، تۆت تال چىنار شېخى، تۆت دانە چىنار ئۇرۇقى ئېلىۋېلىپ ھاسىنى يەرگە بىر ئۇرغانىكەن، ئاجايىپ بىر شەھەرگە بېرىپ قاپتۇ. بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ قارىغۇدەك بولسا ئۆيدە بىر بوۋاي بىلەن مومايلا تۇرغۇدەك. ئۇلار يىگىتتىن:

ـــ نەگە بارىسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. يىگىت:

ـــ مەن غېرىب ـ يېتىم، كىمنىڭ بالىسى بولمىسا بالا بولغىلى، كىمنىڭ مۇشكۇل ئىشى بولسا ئاسانلاشتۇرغىلى كېتىۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ. ئۇلارنىڭ پەرزەنتى

يوق ئىكەن. ئۇنى ھەرگىز كېچىسى سىرتقا چىقماسلىق شەرتى بىلەن ئوغۇللۇققا قوبۇل قىپتۇ. يىگىتمۇ ماقۇل بوپتۇ. يىگىت ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ئۈچ كۈن تۇرۇپتۇ. تۆتىنچى كۈنى كېچىسى يىگىتنىڭ ئۇيقۇسى قېچىپ، ئوغرىلىقچە تالاغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، كېچە خۇددى كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەنىكەن. بۇنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە ھېلىقى ۋەزىر دېگەن تەڭداشسىز چىرايلىق قىز بار شەھەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلىپتۇ. بىرئاز تۇرۇپ ئاندىن يەنە ئۆيگە كىرىپتۇ. بىر كېچە كىرىپىك قاقماي تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇ ئاتا ـ ئانىسىغا:

ــ سىلەر خان ئوردىسىغا بېرىپ شاھنىڭ قىزىنى ماڭا گەپلىشىڭلار، ــ دەپتۇ. ئۇلار چۆچۈپ كېتىپ:

ــ ھەي ئوغلۇم، بىزدەك گادايلار قانداقمۇ خان قىزىغا ئەلچى بولۇپ بارالايمىز؟ ــ دەپتۇ. يىگىت:

ــ ئەي ئاتا ـ ئانا، قەسەم قىلىمەنكى، ئۇلار سىلەرگە مۇتلەق زىيانكەشلىك قىلمايدۇ، خاتىرجەم بېرىۋېرىڭلار، ــ دەپتۇ. ئۇلار ماقۇل بولۇپ، ئوردىغا بېرىپ قولىغا بىردىن سۇپۇرگىنى ئېلىپ يەر سۈپۈرۈشكە باشلاپتۇ. بىر ياشانغان ۋەزىر بۇنى كۆرۈپ، خانىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ئىككى قېرى گادايىنىڭ ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ. خان دەرغەزەپكە كېلىپ ئۇلارنىڭ بېشىنى ئېلىشنى ئويلاپتۇ، ئەمما يەنە ، «ئاۋۋال قىلالمايدىغان ئىشتىن بىرنى تاپشۇراي، قىلالمىسا ئاندىن بېشىنى ئالاي» دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئۇلارنى چاقىرتىپتۇ. بوۋاي بىلەن مومای ئوردىغا كىرىپ خانىنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپتۇ. خان:

ــ سىلەرنىڭ ئوغلۇڭلار مېنىڭ قىزىمغا ئۆيلەنمەكچى بولسا، بىر كېچە ئىچىدىلا شەھەر سىرتىدىكى چوڭ دەريا ئۈستىگە بىر ئاسما كۆۋرۈك، ئۇنىڭ يېنىغا بىر چارباغ بىنا قىلسۇن، ــ دەپتۇ. ئۇلارنى غەم بېسىپ ئۆيگە قايتىپتۇ ۋە خانىنىڭ پەرمانىنى ئوغلىغا دەپ بېرىپتۇ. ئوغلى:

ــ غەم قىلماڭلار، ھەممىسىنى بەجا كەلتۈرىمەن، خاتىرجەم بولۇڭلار، ــ دەپ ئۇلار ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن ھېلىقى دەريا بويىغا بېرىپ، ھاسىنى يەرگە بىر ئۇرغانىكەن دەرياغا بىر ئاسما كۆۋرۈك پەيدا بوپتۇ. يىگىت كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ئۇقاتتىكى بىر بوش يەرنىڭ تۆت بۇرجىكىگە بىر تالدىن چىنار نوتىسىنى سانجىپ، ھاسىسىنى يەرگە ئۇرۇپ: «دۇنيادا مىسلى كۆرۈلمىگە بىر چارباغ بىنا بولسۇن، رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ خۇش پۇراق چېچىپ تۇرسۇن، تۇمەنمىڭ خىل قۇشلار سايرىسۇن، زىمىستاندىمۇ ھاۋاسى يازدەك بولسۇن!» دەپتۇ. راستىنلا يىگىتنىڭ دېگىنىدەك بوپتۇ. سۇبھى تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ يىگىت بوۋاي بىلەن مومايىنى ئويغىتىپ خان قې-

شىغا بېرىپ خانىنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرگەنلىكىنى خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتىپتۇ. خان بۇ گەپكە بىر ئىشىنىپ، بىر ئېشەنمەي، ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شەھەر سىرتىغا چىقىپ دەريا بويىغا بارسا، راستتىنلا ئاسما كۆۋرۈك تۈرغۇدەك. خان ئاسما كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ چارباغقا كەپتۇ. باغقا يېقىنلاشقانسېرى ئىللىقلىق ھېس قىپتۇ. باغنىڭ تەڭداشسىز گۈزەللىكىنى كۆرۈپ چىن كۆڭلىدىن قايىل بوپتۇ. ئوردىغا قايتىقاندىن كېيىن قىزىنى يىگىتكە بېرىشكە ئەمر قىپتۇ. بىرىنچى ئاخشىملا يىگىتنىڭ ئالدىغا قىرىق كىشىلىك بىر قازان تائام تارتىپ ئۇنىڭ ھەممىسىنى يەپ بولۇشنى تەلەپ قىپتۇ. يىگىت ئۇلاردىن پىنھان ھالدا چىنار ئۇرۇقىنى قازانغا سېلىۋەتكەنىكەن، قىرىق كىشى پەيدا بولۇپ تاماقنى بىراقلا ھاپ ئېتىپ يەپ تۈگىتىپتۇ. قىرىق كىچە- كۈندۈز توي مۇراسىمى ئاياغلاشقاندا يىگىت قىزغا:

— سىز مېنىڭ مەشۇقۇم بولسىڭىز مېنىڭ شەرتىمگە كۆنۈشىڭىز كېرەك. مەن سىزنى دەپ مېنى بۇ يەرگە ئەۋەتكەن كىشىگە سىزنى ساق تاپشۇرمىسام بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇنداق قىلمىسام خان مېنىڭ ئانامنى زىندانىدا ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئانام تېخىچە زىندانىدا تۇرماقتا، — دەپتۇ. قىز:

— ئۇنداق بولسا بىز سىزنى ئەۋەتكەن خانىنىڭ قېشىغا بارايلى، — دەپتۇ.

ئەتىسى ئۇلار بوۋاي - مومای بىلەن خوشلىشىپ، بىردىن تۈلپارغا مىنىپ بىر- دەمدىلا ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. يىگىت قىزنى باشلاپ ئوردىغا كىرگەنىكەن، خان، ۋەزىر ۋە ئوردا ئەركانلىرى قىزنىڭ گۈزەل جامالىنى كۆرۈپ ھەيرانۇھەس قاپتۇ ۋە يىگىتنىڭ ئەقلىگە باركاللا ئېيتىپتۇ، تەشەككۇر بىلدۈرۈپتۇ. قىز يىگىتنىڭ قۇ- لىقىغا پىچىرلاپ:

— بۇ پادىشاھ بىلەن رەزىل ۋەزىر سىزگە بەكمۇ قىيىن تەلەپلەرنى قويۇپ سىز- نى نابۇت قىلىشقا ئۇرۇنۇپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئاللانىڭ قۇدرىتىنىڭ ئۇلۇغلىقى، غېرىب، بىچارە ئانىڭىزنىڭ دۇئاسىنىڭ بەركىتى بىلەن دانىشمەن خىزىرگە ئۇچراپ بارلىق شەرت، پەرمانلارنى بەجا كەلتۈردىڭىز. ئەمدى مەنمۇ شاھقا شەرت قويىمەن، — دەپتۇ. يىگىت ماقۇل بوپتۇ. قىز شاھقا قاراپ:

— ئەي شانۇشەۋكەتلىك شاھ، بۇ يىگىت سىزنىڭ شەرتىڭىزنى بەجا كەلتۈرۈپ، كۆپ رىيازەتلەرنى چېكىپ مېنى ئوردىڭىزغا ئېلىپ كەلدى. ئەمدى مەن سىزگە تە- ئەللۇق بولۇش ئۈچۈن ماڭا مەغرىب تەرەپتىكى شەھەر چېگرالىڭىزنى كۆرسىتىڭ. كۆ- زۈم بىلەن كۆرۈپ كېلىپ ئاندىن سىز بىلەن بولىمەن، — دەپتۇ. شاھ «بۇ ئاددىي تەلەپ ئىكەن» دەپ ئويلاپ، ۋەزىرلەر بىلەن بىللە قىز، يىگىتنى مەغرىب تەرەپتىكى شەھەر چېگرالىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ. شاھ قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا ئۆسكەن ئىككى

توپ توغراقنى كۆرسىتىپ:

ــ بىزنىڭ شەھەرنىڭ چېگراسى ئەنە ئاۋۇ توغراق بىلەن چەكلىنىدۇ، ــ دەپتۇ. قىز ۋەزىر بىلەن شاھنى ئىككى توپ توغراققا يېقىن بېرىپ توپوپ كۆرسىتىشنى بۇيرۇپتۇ. شاھ بىلەن ۋەزىر قىزنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ. قىز بىر ئەپسۇن ئوقۇغانىكەن، قىزنىڭ تەلىپى ئىجابەت بولۇپ، ئىككى توپ توغراق قاراسلاپ ئېگىلىپ شاھ بىلەن ۋەزىرنى چىرماپ ئۆلتۈرۈپ دەم تارتىپ كېتىپتۇ. بۇ ئالامەتلەرنى كۆرگەن باشقىلار ھەيران بولۇپ، قىز بىلەن يىگىتنىڭ ئاياغلىرىنى سۆيۈپ «قۇللۇق» دەپ تۇرۇشۇپتۇ. قىز بىلەن يىگىت شەھەرگە كىرىپتۇ. يىگىتنى شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. يىگىتنىڭ ئانىسىنى زىندانىدىن ئېلىپ چىقىپ ھاممامدا يۇيۇندۇرۇپ، ھەرەمخانىسىغا ئەكەپتۇ. قىز بىلەن يىگىت قايتا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ جامائەتكە ئاش بېرىپتۇ. بۇ شەھەردە خەلقپەرۋەر ھاكىمىيەت بەرپا بوپتۇ. تۆگەل ئەل- جامائەت يېڭى شاھتىن رازى بوپتۇ. يىگىت، مەلىكە ۋە يىگىتنىڭ ئانىسى بەخىتىيار ھايات كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۇھەممەتىخان قۇشقاچ.** ئەر، ئۇيغۇر، ساۋاتسىز، گۇما ناھىيە بازىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇقادىر ھوشۇر.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، گۇما ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1981

«گۇما خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

ھېلىم بىلەن خەلىچە

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا، بىر يۇرتنىڭ يىراق سەھراسىدا ھېلىم ئىسىملىك بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن، ئۇنىڭ خەلىچە ئىسىملىك ئايالى ۋە ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. ئۇلار ئىنتايىن نامرات بولۇپ، بۇگۈنگە تاپسا ئەتىسىگە يوق، ھال - كۈنى ناھايىتى تەس ئىكەن. كىچىككىنە بىر ئېغىزلىق كونا ئۆيىدىن باشقا ھېچقانداق مال - بىسات-تىمۇ يوق ئىكەن. تۇرمۇشنىڭ نامراتلىقىدىن ئىچى پۇشقان ئەر ھە دېسىلا خوتۇنىنى ئۇرۇپ - تىللاپ خارلايدىكەن. خەلىچە ھېلىمنىڭ ھەرقانداق خورلاشلىرىغا پەقەت ئۈچ بالىنىڭ يۈزى ئۈچۈنلا ئۈن - تىن چىقارمايدىكەن، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بىر ئا-ماللارنى قىلىپ تۇرمۇشىنى غەمدەيدىكەن. پەقەت ئامال بولمىغان كۈنلەردە باللىرىنى ئەگەشتۈرۈۋېلىپ، كىشىلەرنىڭ ئىشىكىدە پارچە - پۇرات ئىشلارنى قىلىپ ئانچە - مۇنچە قورساق تويغۇزغۇدەك نەرسە تېپىپ كېلىدىكەن، ئەمما تاپقان نەرسىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى ھېلىمگە بېرىدىكەن. شۇنداقتىمۇ ھېلىم بارغانسېرى ئەزۈەيلەپ، خەلىچە-گە زوراۋانلىقىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، خەلىچە بولسا چىداپ يۈرۈۋېرىپتۇ. ئەمما، ئۇ كېچىلىرى خۇداغا ناله قىلىپ يىغلايدىكەن. ئېرى ئۆيگە كەلمىگەن بىر كۈنى سەھەردە چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بىر كىشى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بوپتۇ:

— ھەي ئاللانىڭ مۆمىن بەندىسى، يىغىنى توختىتىپ قۇلاق سالغىن. ئېرىڭ ھېلى قايتىپ كېلىدۇ. بۇگۈن ئۇنىڭ ئەتىگەنلىك تامىقىنى بېرىپ بولۇپ، «مېنىڭ مىجەزىم يوق، بىر قاپاق سۇ ئەكېلىپ بەرسىلە!» دېگىن، — دەپتۇ - دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ئايال ئېسىگە كېلىپ، ئۆزىنىڭ بايىتىن خىزىر بىلەن ئۇچراشقانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە ئالدىراپ ئەتىگەنلىك تامىقا تۇتۇش قىپتۇ. دېگەندەك، تامىقىنىڭ تەييار بولۇشى بىلەن تەڭ ھېلىم ئىشىكتىن كىرىپتۇ. خەلىچە ئېرىگە تامىقنى بېرىپ بولۇپ:

— بۇگۈن مېنىڭ مىجەزىم يوق، بىر قاپاق سۇ ئەكىرىپ بەرسىلە! — دەپتۇ ھېلىمغا. ھېلىم خوتۇنىنىڭ گېپىگە ئانچە ئېرەن قىلىپ كەتمەپتۇ - يۇ، ئادىتى بو-يىچە، تامىقتىن كېيىن سوغۇق سۇ ئىچمەكچى بولۇپ كوزىغا قارىغانىكەن، راستىنىلا سۇ يوق. شۇنىڭ بىلەن «بوپتۇلا، بىر قاپاق سۇ ئەكىرگەچ كۆلنىڭ سۇزۇك يېرىدىن قانغۇچە ئىچىۋېلىپ كىرەي» دەپ قاپاقنى كۆتۈرۈپ كۆلنىڭ بويىغا كەپتۇ ۋە دۇم يېتىپ نەپىسى سىقىلغىچە سۇ ئىچىپ ئورنىدىن شۇنداق تۇرۇشىغا كۆز ئالدىدا بىر باغ پەيدا بوپتۇ.

ئۆزۈندىن بۇيان كۆل بويىغا كېلىپ باقمىغان ھېلىم بۇ نېمە كارامەت؟... دەپتۇ ئۆز - ئۆزىگە ھەم قاپاقنى قويۇپ، كۆلنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ باغقا كىرىپتۇ. كۆرۈپتۇ- كى، ئەييۇھەننا!... جەننەتمۇ ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولماس. جاھاندا بار مېۋە - چېۋە- لەرنىڭ ھەممىسى تەڭلا پىشىپ ماغلاپ كەتكەن، زەمزەم سۇيىدەك سۈزۈك سۇلار ئېرىقلاردا شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان، تۇرلۇك - تۇمەن قۇشلار بەس - بەستە سايرە- شىپ تۇرغان.

ھېلىم باغدىكى بۇ كارامەتلەرگە مەھلىيا بولۇپ، بارغانسېرى ئىچكىرىلەپ مېڭە- ۋېرىپتۇ. ئۆزىنىڭ سۇغا كەلگەنلىكىنىمۇ ئۇنتۇپ، مېۋىلەردىن خالىغىنىنى ئۈزۈپ يەپتۇ، سۈزۈك سۇلاردىن ئىچىپتۇ، قايسى چاغ بولغىنىنى، ئۆزىنىڭ ھېرىپ - چار- چىغىنىنىمۇ بىلمەي شۇنداق مېڭىۋېرىپ، باغ ئىچىدە راسا كۆڭلىنى ئېچىپتۇ. ئۇ باغدا ھۇزۇرلىنىپ، بەھرە سۈرۈپ يۈرۈۋاتقاندا، توساتتىن ئالەمنى قاراڭغۇلۇق قاپلا- تۇ. بىرپەستىن كېيىن ھاۋا ئېچىلىپ، نە باغ، نە قۇشلاردىن ئەسەر قالماپتۇ. ھېلىم قارىغۇدەك بولسا بىر چۆل - باياۋاندا تۇرغۇدەك، ئۆزى بولسا كۆكسى راسا تولغان، بەللىرى ئىنچىكە، ساغرىسى يۇپيۇمىلاق، كېلىشكەن بىر چوكانغا ئايلىنىپ قالغان. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ تۇرقىدىن قاتتىق ھەسرەتلىنىپتۇ، ئەمما نېمە قىلارىنى بىلمەي بېشى قايغان تەرەپكە مېڭىۋېرىپتۇ. شۇنچە ماڭسىمۇ، بۇ باش - ئايىغى يوق چۆلۈكتىن چىقىپ كېتەلمەپتۇ. ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپتۇ، ئۇسساپتۇ. جان ھەلقۇمغا كېلىپ، كۆزى قاراڭغۇلاشقاندا بىر كونا كەپە ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. نېمىلا بولمىسۇن كەپىگە كىرىپ بېقىش قارارىغا كېلىپ، كەپىگە كىرىپتۇ ۋە بىر كۆزلۈك يەكچەشمىنىڭ ئە- شىككە قاراپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپتۇ. يەكچەشمە بۇ چىرايلىق ياش چوكانىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قاپتۇ. ئۇ ئالدى بىلەن داستىخان سې- لىپ، ھېلىمنى غىزالاندۇرۇپتۇ. ئاندىن نەدىن، نېمە سەۋەبتىن بۇ تەرەپكە كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپ ئەھۋاللىشىپتۇ. ھېلىم بولسا ئۇزاق ئويلىنىپ:

— ئۆيدىن سۇغا چىققانىدىم، توساتتىن كۈچلۈك بوران چىقىپ كېتىپ، مېنى مۇشۇ ئەتراپقا ئەكېلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆيۈمنىڭ قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى بە- لەلمەي ئولتۇرۇپتىمەن، — دەپتۇ ۋە ئىسمىنى «ھېلىمخان» دەپ تونۇشتۇرۇپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. يەكچەشمە دەسلىپىدە ئۇنى مۇشۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرغۇزۇپ، دې- مىنى ئېلىۋېلىپ ئاندىن قايتىپ كەتسە يولغا سېلىپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. «ھېلىمخان» قوشۇلۇپتۇ. ئەل ياتار مەھەل بىلەن يەكچەشمە ئىككىيلەن تۇي قىلىپ، مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشنى ئېيتىپتۇ. «ھېلىمخان» تەقدىرگە تەن بېرىپ ماقۇللۇق بىلدۇرۇپتۇ.

ئۇلار شۇنىڭدىن باشلاپ ئەر - خوتۇن بولۇشۇپ ئۆي تۇتۇپتۇ. ئاردىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتۈپتۇ. «ھېلىمخان» يەكچەشمىدىن ئۇچ ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

يەكچەشمە دەسلەپتە «ھېلىمخان»غا ياخشى مۇئامىلىدە بولغان بولسىمۇ، كۈنلەر-نىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ مۇئامىلىسى ئۆزگىرىپتۇ. ھە دېسە «ھېلىمخان»نى ئۇ-رۇپ، تىللاپتۇ. ئۇنى ئاچ قويۇپ، ئۆزى ئوڭدىسىغا يېتىپ ھېلى پولۇ ئەت دېسە، ئارقىدىنلا ئۆگرە ئەت دەپ بۇيرۇپتۇ. بىكار قويماي ئوتۇن توشۇغىلى ساپتۇ. ئىلگىرى ھېلىم خەلىچىگە قانداق مۇئامىلە قىلغان بولسا، يەكچەشمە «ھېلىمخان»غا ئۇنىڭدىن ئوشۇق جەبىر - جاپا، زۇلۇم قىپتۇ. «ھېلىمخان» يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، ئەمما ئامال-سىز يەكچەشمىنىڭ دېگىنىنى قىپتۇ.

«ھېلىمخان» ئاخىر قېچىپ كېتىش قارارىغا كەپتۇ ۋە ئاخشىمى يەكچەشمە ئۇخلاپ قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قېچىپ چىقىپتۇ، ئالدى - ئارقىسىغا قارىماي مۇدۇرۇپ - پۇتلىشىپ يۇگۇرۇپتۇ. تاڭ ئاتاي دېگەندە پۇت - قوللىرىدا ماڭغۇدەك ماغدۇرمۇ قالماپتۇ.

شۇنداق مېڭىپ، تاڭ ئېتىش بىلەن تەڭ بىر ئىشىك ئالدىغا كەپتۇ. ئۇ ئىشىك-نى ئېچىپ بوسۇغىدىن شۇنداق ئاتلىغانكەن، ئەر كىشىگە ئۆزگىرىپ بۇرۇنقى ئەس-لىگە كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۆزى سۇغا چىققان كۆلنىڭ بويى، ئەكەلگەن قاپىقىمۇ قويۇپ قويغان جايىدا تۇرغۇدەك. ئۇ ئىككىلەنمەيلا قاپاقنى سۇنى ئېلىپ، ئۆيگە كىر-سە، ئايالى ئوچاق بېشىدا خېمىر يۇغۇرغان پېتى تۇرغۇدەك. ئۇ خوتۇنىغا بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بېرىشتىن نومۇس قىپتۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى زالىملىقى-نى، ئايالىغا قاتتىق قوللۇق قىلىپ، زۇلۇم سېلىپ خورلىغانلىقىنى ئويلاپ قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ ۋە شۇنىڭدىن كېيىن خۇي - پەيلىنى ئۆزگەرتىپ، بوز يەر ئېچىپ، بىكار تۇرماي ئىشلەيدىغان، خوتۇنىنى ياخشى كۆرۈپ، ئاياپ - ئەتىۋارلايدىغان بوپتۇ. ھال - كۈنىمۇ كۈندىن - كۈنگە ياخشىلىنىپ، ئۆمرى باياشات ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھاشىم قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 39 ياش، تو-لۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، دېھقان، چاقىلىق ناھىيەسى ئوتام يېزىسى خوجا مە-ھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت رەھمان.** ئەر، ئۇيغۇر، چاقىلىق ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1989

«چاقىلىق خەلق چۆچەكلىرى»، 1991

غايىب شەھەر

زامانىمىزدا، ئېگىز تاغنىڭ ۋادىسىدا يېرى مۇنبەت، سۈيى مول، ئا-دەملىرى ئىشچان بىر مەھەللە بار ئىكەن. بۇ مەھەللىدىكى كىشىلەر دېھقان-چىلىق قىلىدىكەن. بۇ مەھەللىدە ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن كىشىلەرنى شىلىۋېلىشنى ئويلاپ يۈرىدىغان، تېرىققا ئۇچكە قويسا، ئۇۋىقى يەرگە چۈشۈپ كەتمەسۈن، دەپ ئال-قىنىنى تۈتىدىغان، چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغان، ئۆزى بىر چىشلەم نانىنى ئارتۇق يەۋەتسە «يامان بولدى» دەيدىغان بىر باي بار ئىكەن. بۇ بايىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلە-رىنى قىلىدىغان ئېلى ئىسىملىك كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ، باشقىلاردىن ئۆز ياخشىلە-قىنى ئايمايدىغان ئاق كۆڭۈل، ساددا ئىشلەمچىسى بار ئىكەن. ئېلىنىڭ بالىلىرى كۆپ ھەم كىچىك بولۇپ، ئۆزى بايىنىڭ دېھقانچىلىقىنى قىلسا، خوتۇنى بايىنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ، نانلىرىنى يېقىپ كۈن كەچۈرىدىكەن. ئېلىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن قالغان بىر ئۆچكىسى بار بولۇپ، ھەر كۈنى ئىشتىن قايتىپ كېلىپ جاڭگالىلىققا ئېلىپ چىقىپ باقىدىكەن. شۇ تەرىقىدە كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئۆچكىسى بوغاز بولۇپ قاپتۇ، ئېلى بۇنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى ئېلى ئىشتىن قايتىپ كېلىپ قارىسا، ئۆچكىسى تۇغۇپتۇ، بۇنى كۆرگەن ئېلى شۇنداق خۇشال بوپتۇكى، خۇددى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك، ئاغزى قۇلا-قىغا يېتىپتۇ. بۇ ئوغلاق تىمەن، شوخ ئىكەن، ئانىسىمۇ سۈتلۈك ئىكەن. ئېلىنىڭ ئايالى ئۆچكىنى سېغىپ، ھەر ئەتىسى بالىلارغا سۈت چاي ئېتىپ بېرىدىكەن. بالا-لىرى سۈت چايغا زاغرا نانىنى چىلاپ يەپ، ئىنتايىن ھۇزۇرلىنىدىكەن.

خېلى ۋاقىتلار ئۆتۈپتۇ. ئۆچكىنىڭ بالىسى خېلى چوڭ بولۇپ قاپتۇ. بىر جۈمە كۈنى ئېلى ئۆچكىسىنى ئوتلىتىپ كېلىش ئۈچۈن دالاغا چىقىپتۇ. ئېلى دالادىكى ئوت-چۆپلىرى قويۇق ئۆسكەن بىر جايغا ئۆچكىلىرىنى قويۇپ بېرىپ، بىر چەتتە قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. بىرچاغدا ئوغلاق بىر نەرسىدىن ئۈركۈگەندەك قىلىپ قېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئېلى ئوغلاقنىڭ كەينىدىن قوغلاپتۇ، بىراق ھەرقانچە قوغلاپمۇ يېتە-شەلمەپتۇ. ئېلى قوغلىسا، ئوغلاق ئالدىغا قاراپ قاچقۇدەك، توختىسا، كەينىگە قاراپ تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن ئېلىنىڭ جان ـ پېنى چىقىپ كېتىپ، «خەپ توختاپ تۇرا! مەن سېنى تۈتۈۋالسام، ئۆلتۈرۈپ يەۋەتمەيدىغان بولسام» دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ئاتىسىدىن قالغان تەۋرۈكىنىڭ بالىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، يەنە قوغلاپتۇ.

قوغلا ـ قوغلا بىر جايغا بارغاندا ھېرىپ كەتكىنىدىن يانپاشلاپ يېتىپتۇ ـ دە، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇ كۆزىنى يۇمۇشىغىلا ئاپپاق ساقاللىق بىر بوۋاي پەيدا بولۇپ: «ئوغلۇم، ئورنۇڭدىن تۇر. جاپا چەكمەي بەختكە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. بۇ ئوغلاق سېـ ـنى زور بايلىققا ئېرىشتۇرىدۇ. سەن ئازراق ماڭساڭلا بىر گۈزەل شەھەرگە بارىسەن. بۇ ئوغلاق سېنى شۇ گۈزەل شەھەردىكى خەزىنىگە باشلاپ بارىدۇ، ئەمما بۇنىڭ شەرتى بار: بىرى، بۇ شەھەردە كىشىلەر كېچىسى سودا ـ سېتىق قىلىدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچ نەرسىسىنى تۇتمايسەن، سۆز قىلمايسەن، قانداق كىرگەن بولساڭ، شۇنداق قايـ ـتىپ چىقىسەن؛ ئىككىنچىسى، ئالغان ئالتۇنلىرىڭنى يوقسۇللارغا ئۈلەشتۇرۇپ بېرىـ ـسەن. مۇشۇ شەرتلەرنى ئورۇنلىساڭلا، ساڭا بۇ شەھەرنىڭ دەرۋازىسى ئوچۇق، لېكىن بۇ شەرتلەرنىڭ بىرىگە خىلاپلىق قىلساڭ، بۇ شەھەرنىڭ كىشىلىرىگە ئوخشاش بولۇپ قالىسەن» دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئېلى چۆچۈپ ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچسا، بوۋاي يوق ئىكەن.

ئېلى بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى قايتا ئەسلەپتۇ ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، يەنە ئوغلاقنى قوغلاپ مېڭىپتۇ. ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا ئوغلاق بىر غار ئىچىگە قاراپ مېـ ـڭىپتۇ. ئېلىمۇ ئوغلاقنىڭ ئارقىسىدىن قالماي مېڭىپتۇ. غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ شۇنداق بىر چوڭ شەھەرنى كۆرۈپتۇكى، مۇشۇنچىلىك ياشقا كىرگۈچە بۇنداق چوڭ شەھەرنى كۆرۈپ باقمىغانىكەن. بۇ شەھەرنىڭ نامى «غايىب شەھەر» ئىكەن. شەھەر ئىچىدە دۇكانلار ئوچۇق، ھەر خىل گەزمالالار تىزىلغان، ئاشخانىلاردا ھەر خىل غەـ ـزالاردىن ھور چىقىپ تۇرغان، نى ـ نى گۈزەل قىزلار دۇكان ۋە ئاشخانىلارنىڭ ئالـ ـدىدا تۇرغۇدەك. ئېلى بوۋاينىڭ ئېيتقىنى بويىچە، ھېچ يەرگە قارىماي، بىرمۇ ئادەمگە گەپ ـ سۆز قىلماي، ئوغلاقنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپتۇ. خېلى ئۇزۇن مېڭىپ يوغان بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ. قارىسا، دەرۋازىغا يوغان بىر قۇلۇپ سېـ ـلىقلىق، دەرۋازىنىڭ ئۈستۈنكى تەرىپىدە بىر ئاچقۇچ ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. ئېلى بىرئاز تېڭىرقاپ تۇرۇپ قاپتۇ. كېيىن ئاچقۇچنى ئېلىپ دەرۋازىنى ئېچىپتۇ. ھاي ھاي... بىر ئۆيدە ئالتۇن ـ كۈمۈش، يەنە بىر ئۆيدە گۆھەر ـ ياقۇت... ئىشقىلىپ، دۇنيادا بار قىممەت باھالىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بار ئىكەن.

ئېلى ئۇيان قاراپ، بۇيان قاراپ ئاخىر ئالتۇندىن بىر خۇرجۇن ئاپتۇ ـ دە، كەيـ ـنىگە قارىماستىن مەھەللىسىگە قايتىپ كەپتۇ. ئەتىسى ئېلىپ كەلگەن ئالتۇنلىرىنى ئاجىز، يېتىم ـ يوقسۇللارغا ئۈلەشتۇرۇپ بېرىپتۇ. بۇنى ئۇقىقان باي بۇ ئالتۇندىن ئېلىپ كېلىپ، ئۆز بايلىقىنى تېخىمۇ كۆپەيتىشنى ئويلاپ، ئېلىنى ئۆيىگە چاقىرىپ، بۇ ئالتۇنلارنى قانداق تاپقانلىقىنى سوراپتۇ. ئاق كۆڭۈل، ساپ دىل ئېلى بولغان

ئىشلارنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باي شۇ كېچىسىلا ھېچ-كىمگە تۆيدۈرماي تەييارلىق قىلىپ، ئوتتۇز تۆگە، ئوتتۇز قېچىرنى ھەيدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئاخىر ئېلى ئېيتىپ بەرگەن غايىب شەھەرگە بېرىپ، ھېلىقى چوڭ دەرۋا-زىنى ئېچىپ، ئالتۇن - كۈمۈش، گۆھەر، مەرۋايىتلارنى تاغارلارغا قاچىلاپ تۆگە، قېچىرلارغا ئارتىپ دەرۋازىدىن چىقىپتۇ. ئەمدى بىرئاز مېڭىشىغا شۇنداق كېلىشكەن گۈزەل بىر قىز ئۇچراپتۇ. باي مۇشۇنچىلىك ياشقا كىرگۈچە يەر يۈزىدە مۇنداق گۈ-زەل قىزنى كۆرۈپ باقمىغانكەن. باي بۇ گۈزەل قىزنى كۆرۈپ، بۇنىمۇ ئېلىپ كې-تىپ ئۆزىگە كىچىك خوتۇنلۇققا ئېلىش نىيىتىدە، بۇ قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ، كۆڭ-لىكىنىڭ يېڭىنى تارتىپتىكەن، باينىڭ تۇتقان يېرى توزۇپ كېتىپتۇ، لېكىن قالغان يېرى ساق تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن باي قورققىنىدىن تۇرغان جايىدا قېتىپلا قاپتۇ. شۇ قاتقىنىچە تاكى ھازىرغىچە غايىب شەھەردە پۈتۈن تۆگە، قېچىر ۋە بارلىق مال - مۈلكى بىلەن شۇ پېتى قېتىپ تۇرغۇدەكمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **زىيىت مەجىت.** ئەر، ئۇيغۇر، تۇرپان شەھە-رى يار يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئۆمەر مەجىت.** ئەر، ئۇيغۇر، تۇرپان شەھىرى يار يېزىسىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (13)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991

图书在版编目(CIP)数据

魔法故事.1：维吾尔文 / 阿不力米提·沙迪克汇编. — 乌鲁木齐：新疆大学出版社，2015.5
（中国民间文学集成·新疆卷：维吾尔民间故事集）
ISBN 978-7-5631-2780-1

Ⅰ.①魔… Ⅱ.①阿… Ⅲ.①童话—作品集—新疆—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.①I287.7

中国版本图书馆CIP数据核字(2015)第091436号

策　　划：**合力力·买买提**
　　艾尼瓦尔·玉素甫
责任编辑：**合力力·买买提**
责任校对：**克尤木·吐尔逊**
装帧设计：**艾克拜尔·沙力**
美 术 字：**尼亚孜·克里木**

ISBN 978-7-5631-2780-1
9 787563 127801

中国民间文学集成·新疆卷:维吾尔民间故事集－2

魔法故事（1）

（维吾尔文）

阿不力米提·沙迪克 汇编

新疆大学出版社出版发行
（乌鲁木齐市胜利路666号　邮编:830046）
新华书店经销
北京顺诚彩色印刷有限公司印刷
开本：880mm×1230mm　1/16　47印张
2015年5月第1版　2015年5月第1次印刷

ISBN 978－7－5631－2780－1
定价:190.00元